דוד בן־גוריון

מדינת ישראל המחודשת

כרך ראשון

David Ben–Gurion

THE RESTORED STATE OF ISRAEL

Part 1

Copyright © 1969 by David Ben–Gurion
All Rights Reserved

כל הזכויות שמורות
זכויות בעברית
© תשפ״ו 2026, דוד בן־גוריון, המכון למורשת בן־גוריון

נדפס ראשונה אדר תשכ״ט, פברואר 1969
הדפסה שנייה אדר תשכ״ט, מארס 1969
הדפסה שלישית ניסן תשכ״ט, אפריל 1969
הדפסה רביעית אייר תשכ״ט, אפריל 1969
הדפסה חמישית סיוון תשכ״ט, יוני 1969

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר מידע,
לשדר או לקלוט בכל דרך או אמצעי אלקטרוני,
אופטי או מכני או אחר כל חלק שהוא מהחומר שבספר זה.
שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט
אלא ברשות מפורשת בכתב מהמו״ל.

סידור, עימוד, הפקה במפעלי כנרת, זמורה, דביר – מוציאים לאור בע״מ
רח׳ אגוז 6, פארק תעשיות חמן, חבל מודיעין 7319900

מסת״ב ISBN 978-965-585-047-5

תוכן כרך ראשון

המנהיג כותב ההיסטוריה – היסטוריה אישית־לאומית: הקדמה להוצאה המחודשת 5
ייחודה וייעודה של מדינת ישראל 9

בטרם מדינה

תמורות ותהפוכות במאה העשרים 17 • ראשונים 26
מהצהרת בלפור עד הכרזת המדינה 59

בשלח ובמלאכה

מהכרזת המדינה ועד ההפוגה הראשונה 99
מוקשים בפנים וסכנות מבחוץ 165 • בין מערכה למערכה 230
מהפרת ההפוגה השנייה ועד הסכמי שביתת הנשק 298

נדבכים משולבים

חבלי־לידה של הפרלמנטריזם 351 • בארבע שנות הכנסת השנייה 410
עם "העיסקה הצ'כית" 464 • "מבצע קדש" ותוצאותיו 516

המנהיג כותב ההיסטוריה – היסטוריה אישית־לאומית

הקדמה להוצאה המחודשת

בקיץ 1963, שבועות אחדים לאחר שפרש בפעם האחרונה מראשות הממשלה, החל דוד בן־גוריון לכתוב סדרת מאמרים שבועית לעיתון ההסתדרות 'דבר'. הוא קרא לסדרה 'בדרך לצבא ולמדינת ישראל'. זו לא הייתה הפעם הראשונה שבן־גוריון כתב מאמר שבועי ב'דבר'. כך עשה גם לאחר שפרש מהממשלה בסוף שנת 1953. אבל הפעם לא היו אלו מאמרים פרוגרמתיים, אלא סדרה היסטורית – בן־גוריון כתב את ההיסטוריה של הקמת מדינת ישראל מנקודת המבט שלו. הוא המשיך וכתב בכל שבוע פרק מתולדות המדינה. בשנת 1965 הגיעה הסדרה ל־14 במאי 1948 – הקמת המדינה – אז שונה שם הסדרה והיא נקראה 'במדינת ישראל המחודשת'. במאי 1967 החליטה מערכת דבר להפסיק את פרסום הסדרה; תקופת ההמתנה, המתח שבו הייתה נתונה המדינה וצמצום היקפו של העיתון בתקופת משבר זו היו הסיבות הראשוניות. הכתיבה החדה של בן־גוריון נגד שותפיו לשעבר לשלטון, שהיו בתקופה זו ראשי המדינה, נחשבה לפגיעה במורל והייתה הסיבה הנוספת להפסקת הפרסום.[1] שני הכרכים של 'מדינת ישראל המחודשת', המונחים לפנינו, נשענים על סדרת המאמרים וממשיכים אותה. המאמרים והספר נבדלים בנקודות רבות – ולא רק בכך שהסקירה ההיסטורית שבספר מגיעה עד אחרי מלחמת ששת הימים. עם זאת, גם הספר וגם המאמרים מספרים את סיפור הקמתה ובנייתה של מדינת ישראל מזווית ראייתו של אחד המשתתפים העיקריים באירועים המכריעים – ראש הממשלה ושר הביטחון לשעבר דוד בן־גוריון.

בשנת 1963 היה בן־גוריון בן 76. הוא כבר לא היה אדם צעיר. לא פלא אפוא שעסק בעיצוב המורשת של הציונות והמדינה ובעיצוב המורשת שלו עצמו. הוא אומנם לא חשש ששמו ייעלם מן ההיסטוריה – לא היה לו ספק שיקבל מקום של כבוד בכל התייחסות להקמת המדינה. אבל היה לו חשוב לתאר את ההיסטוריה מנקודת המבט שלו; להסביר, להדגיש, לבאר ולהתמודד עם הביקורת, גם אם חלקה טרם נאמרה. בתקופה שבה נדחק לשולי המערכת הפוליטית וספג ביקורת לא מעטה היה לו חשוב להטביע את חותמו על הדרך שבה יסופר סיפור המדינה, שבבנייתה השתתף. אבל בן־גוריון לא ראה בעיצוב המורשת רק מבט לאחור, אל ההיסטוריה, אלא גם מעשה של חזון לעתיד – ההיסטוריה כידוע מעצבת את ההווה ואת העתיד.

תפיסה זו משתקפת בכל חלקי הספר והיא בולטת בייחוד במבוא שכתב לשני הכרכים, מבוא שזכה לכותרת 'ייחודה וייעודה של מדינת ישראל'. בן־גוריון קרא לקוראים ללמוד מהצלחותיהם של הדורות הקודמים, ולא פחות חשוב ללמוד מן הנכונות שלהם להקריב קורבנות למען הקמתה של המדינה היהודית המחודשת. סיום המאמר דרש מהם, מאיתנו, את אותה המסירות שהראו מי שבנו את המדינה: "...והמייסדים הראשונים טעמו טעם התלאות הקשות הבאות על בוני מדינה ראשונים [...] מאמצים אלה, וגדולים מהם, יידרשו מאיתנו גם בעתיד – הקרוב או הרחוק – עד שנגיע אל המנוחה והנחלה."

בן־גוריון התייחס למשימה שקיבל על עצמו במלוא הרצינות – הוא לא כתב זיכרונות הוא כתב היסטוריה. כך, אף שהיה שותף לרבים מן המהלכים שעליהם כתב, הוא לא הקל על עצמו

---

1 יהודה גוטהלף, 'לדרכו של "דבר"', דבר, 29 בספטמבר, 1967, עמ' 2

בעניין המקורות. הוא הסתמך על יומנו, על מכתבים שכתב ושקיבל ועל פרוטוקולים. נוסף על כך בשנות הכתיבה ביקש לא פעם שיביאו אליו לשדה בוקר מסמכים שהיו קשורים לסוגיה שעליה כתב במאמרים ואחר כך בספר. חלקים ממקורות אלו מצוטטים באריכות בספר ובצידם מובאים בהרחבה נתונים דמוגרפיים וכלכליים.

נטייתו הבולטת של בן־גוריון לעיסוק בפרטים הקטנים באה לידי ביטוי בין השאר בתיאורים מדוקדקים של העליות לארץ, בפירוט של תקציבי המדינה ושל צעדים כלכליים ובפירוט של דיוני הממשלה ודיוני הכנסת. פירוט זה בא לידי ביטוי גם בתיאורי מלחמותיה של מדינת ישראל – מלחמת העצמאות ומבצע קדש. הספר ממשיך עד סוף שנות השישים וכולל גם תיאור מפורט של מלחמת ששת הימים, ובכלל זה המהלכים הדיפלומטיים, הצבאיים והפוליטיים שקדמו לה. אף שבשלב זה בן־גוריון לא היה "במרכז העניינים" תיאוריו ממשיכים להיות מפורטים מאוד. בין השאר הוא נוקב במספר ובסוג המטוסים המצריים שנפגעו בראשית המלחמה ובשמות היישובים הישראליים שהופגזו.

בתהליך הכתיבה התייחס בן־גוריון גם לסוגיות היסטוריוגרפיות. אחת מן הסוגיות שבהן עסק הייתה כיצד כותבים היסטוריה ומה תפקידו של כותב ההיסטוריה. את עמדתו בנושא זה אי אפשר למצוא באופן מסודר בספר, אבל הוא כתב על כך בהרחבה בפתיחה למאמר הראשון בסדרת המאמרים שהובילו לספר: "מסופקני אם אדם המעורב, ברב או במעט, במאורע או במפעל היסטורי, מסוגל לכתוב עליו באופן אובייקטיבי." הוא כתב על עמדתו ככותב משתתף והוסיף: "והעובדה שכמעט בכל דור יש גישה חדשה להיסטוריה של הדורות הקודמים – מעוררת ספק אם בכלל קיימת היסטוריה אובייקטיבית מבחינה סופית."[2] הוא הכיר אם כך מגמות שונות בכתיבה היסטורית. הוא היה מודע לבעיה של משתתף־היסטוריון, אבל חשב שמתח זה לא צריך למנוע ממנו לכתוב. התייחסות זו לכתיבת ההיסטוריה אינה מובנת מאליה, לא בתקופה שבה נכתבה ולא לאדם, המודרניסט המובהק, שכתב אותה.

הסוגה שכתב בה – היסטוריה מנקודת מבטו של מנהיג המשולבת במסמכי מקור רבים – לא הייתה המצאה שלו. וינסטון צ׳רצ׳יל, שבן־גוריון העריך מאוד, היה אומן בתחום זה. במהלך השנים כתב צ׳רצ׳יל ספרים היסטוריים ואף זכה בפרס נובל על כתיבה זו. סדרת ספריו על מלחמת העולם השנייה, ספרים של משתתף־היסטוריון, התפרסמה בשנת 1948 וזכתה להצלחה רחבה. היא יצאה לאור בעברית בשנת 1957. במובנים רבים דומה ׳מדינת ישראל המחודשת׳ לסדרה של צ׳רצ׳יל, שכוללת ציטוטים ממכתבים, ממברקים, מיומנים ומפרוטוקולים. אבל אף שבן־גוריון היה מיומן בכתיבה אין ב׳מדינת ישראל המחודשת׳ את התנופה של הסגנון הספרותי של צ׳רצ׳יל ואת ההומור האופייני לספריו. עם זאת, שני הכרכים של ׳מדינת ישראל המחודשת׳ היו רבי מכר בסוף שנות השישים ובראשית שנות השבעים של המאה ה־20.

התפיסה שהדרך שבה מסופר העבר מעצבת את ההווה ואת העתיד מלווה את הספר כולו. קל להתייחס אל הצד האינטרסנטי, ואולי אף הציני, של מגמה זו, ובוודאי שבן־גוריון השתמש בבמה שלקח לעצמו כדי להסביר את פעולותיו בנושאים שנויים במחלוקת וכדי לבקר את יריביו. עניין זה בולט בייחוד בכרך השני, ובעיקר בתיאור האירועים שקשורים ל׳פרשת לבון׳, הפרשה שצבעה את סיום חייו הפוליטיים בצבעים של מדון, ניתוק ואפילו איבה. גם מבלי להרחיב בפרטי הפרשה ברור כי בתיאורה הקדיש בן־גוריון עמודים רבים לביקורת קשה על יריביו. הוא עסק בהרחבה

2 דוד בן־גוריון, בדרך לצבא ולמדינת ישראל, דבר, 2 באוגוסט, 1963, עמ׳ 2.

בסתירות בטענותיו של לבון והבליט אי־דיוקים ושקרים הקשורים אליו. כן כתב על חוסר העקביות של שותפיו לשלטון שהפכו ליריביו בנושא זה – שרת, אשכול ואחרים, ואף בחן את הסיבות לדבריהם ולמעשיהם. אבל בצד העניין הפרסונלי פרס בן־גוריון בהרחבה את עמדתו העקרונית והבהיר אותה – הוא חזר על הצורך בבירור משפטי רשמי של 'הפרשה' והסביר כיצד בירור מסוג זה בשלבים מוקדמים היה מונע הסתבכות "שהביאה את מדינת ישראל למשבר, שלא היה כמותו בשום מדינה דמוקרטית מתוקנת...". עמדה זו, ההתעקשות על בירור משפטי של 'הפרשה', הייתה עמדתו העקבית והעקרונית שבגללה אף שילם מחיר פוליטי. התעקשות זו הייתה בעיני בן־גוריון חלק הכרחי בתפישת הממלכתיות שלו ורכיב בביסוסה של המדינה: לא המערכת הפוליטית תשפוט, אלא המערכת המשפטית.

אף שבשנים שכתב את הספר הייתה 'פרשת לבון' אחד הנושאים המרכזיים שהעסיקו אותו, יש בספר צידוקים גם לסוגיות אחרות, מוקדמות יותר, מוכרות יותר ומוכרות פחות. גם בסוגיות אלו אפשר למצוא הן את הצידוקים האישיים הן את הממד העקרוני. דוגמה טובה ומוכרת למדי היא פרשת אלטלנה. בתיאורה בספר הודגש כי ההתנגדות למשא ומתן עם האצ"ל על גורל הנשק שהגיע בספינה הייתה עמדתם של רוב חברי הממשלה ולא רק של העומד בראשה. עמדתו של בן־גוריון לא נכפתה על אחרים כפי שנטען במקומות רבים. כדי להוכיח טענה זו הביא בן־גוריון בהרחבה דברים של חבריו להנהגה בסוגיה זו. בין השאר מצוטט אליעזר קפלן, שר האוצר, אומר בישיבת הממשלה: "עצם הדיבור על משא־ומתן כאילו בין שני הצדדים – עצם הדיבור על כך – הורס אותנו ויהרוס אותנו." ויצחק בן־צבי מצוטט בישיבת מועצת העם: "קיימת עובדה פשוטה אחת, שאין להתעלם ממנה: אילו היה הנשק הזה לטובת המדינה והמלחמה – כי אז היה צריך להימסר לידי הממשלה היהודית בלי שום דחייה." את הטיעון העקרוני להחלטה לפעול בכוח נגד הספינה הביא בן־גוריון בקולו שלו מתוך ישיבת הממשלה: "העניין חמור מכדי להכניס בו מומנטים אישיים וטענות אישיות. הדבר שקרה מסכן את המאמץ המלחמתי שלנו, מלבד מה שהוא מסכן את המדינה. כי המדינה אינה קיימת כל זמן שאין לנו צבא ושלטון על הצבא."

אפשר למצוא בספר התייחסות לסוגיות נוספות: התגובות לתוכנית החלוקה, החינוך במעברות, מיהו יהודי, משפט אייכמן ועוד. בכל הסוגיות האלו, המשפיעות על החברה הישראלית עד היום, אפשר למצוא את טביעת ידו של דוד בן־גוריון. גם היום, ואנו מאמינים שגם בעתיד הנראה לעין, מעניין לקרוא כיצד תיאר בן־גוריון את הסוגיות מנקודת מבטו. מעניין ההיבט הפולמוסי – ההצדקות וההסברים, ומעניינות לא פחות העמדות העקרוניות.

בכל חלקי הספר 'מדינת ישראל המחודשת' מתחילתו ועד סופו ניכרות שתי תפישות עולם מרכזיות של בן־גוריון, תפישות שכבר הוזכרו כאן: האחת – האמונה שפעולתם של אנשים בכוחה לשנות את גורלם והשנייה – האמונה ברעיון הממלכתיות. הרצון לממלכתיות מכילה וכוללת.

התפיסה הממלכתית המכילה ניכרת כבר מראשית הספר הראשון. כרבים מכותבי ההיסטוריה התלבט בן־גוריון מהי נקודת ההתחלה של הסיפור שלו – סיפורה של מדינת ישראל המחודשת: "מדינת ישראל הוקמה ב־14 במאי 1948, אולם אין זה אלא תאריך הכרזת המדינה." הוא המשיך וכתב: "הכרזה זו לא הייתה באה לעולם אלמלא קדמו לה עשרות שנות פעולה ויצירה חלוצית מאזרת־גבורה בבניין כפרים וערים יהודיים, בתחיית לשון ותרבות, בפיתוח חקלאות, תעשייה ותחבורה ביבשה, בים ובאוויר, בגילוי רצון ותושייה לעצמאות לאומית, בארגון כוח התגוננות מזוין יהודי." כהיסטוריונים רבים הרחיק בתחילה רק עד הקונגרס הציוני הראשון. אבל מתוך רצון לכלול בסיפורה של המדינה רבים ככל האפשר המשיך והרחיק אחורה וכלל בסיפור המדינה את

היישוב הישן ואת הקהילות היהודיות מחוץ לארץ. ברוח הימים האלו אפשר לומר שהוא ביקש לכלול בסיפור שאותו סיפר גם את מי שהודרו מן הסיפור הציוני הקלאסי.

בסופו של הכרך השני כתב: "תמציתה ומשמעותה של ההיסטוריה היהודית היא עדיפות האיכות על הכמות, ולמען ביטחונו, קיומו, מעמדו של העם היהודי בעולם ושמירת מורשת נביאי ישראל על אחרית הימים חייבת ישראל לשפר בלי הרף איכותה המוסרית, התרבותית, הטכנית והחברתית ולהיות לעם סגולה." דומה שקריאה זו נכונה תמיד.

צוות המכון למורשת בן־גוריון

ייחודה וייעודה של מדינת ישראל

האומה היהודית אינה יחידה לאומית ומדינית בלבד, היא מגלמת בתוכה רצון רוחני־מוסרי ונושאת חזון היסטורי מאז הופיעה על הבמה ההיסטורית. אי אפשר להבין ההיסטוריה היהודית, מלחמת קיומו של העם היהודי, עמידתו בכל התקופות ובכל הארצות, גם בהיותו מעורה בארצו ועומד פחות או יותר ברשות עצמו, וגם בהיותו מפוזר ונודד בגולה – אם לא נראה ייחודה הרוחני והרעיוני של האומה היהודית והמאבק קשה־העורף, לא רק מאבק פיזי, כלכלי, מדיני וצבאי, אלא גם מאבק רוחני, מוסרי, רעיוני, שבו עמד ועומד העם היהודי כל הימים מאז ועד היום, ויש להניח שהוא יעמוד בו עד עת קץ, עד בוא חזון אחרית הימים.

עובדה פיזית אחת קבועה בהיסטוריה שלנו, וממנה תוצאות להרבה תופעות בתולדותינו, בימים ההם ובזמן הזה: היינו תמיד ונשארנו עד היום **אומה קטנה בכמותה**. "כִּי אַתֶּם הַמְעַט מִכָּל הָעַמִּים" (דברים ז, 7) אמר משה לעמו, ומשום כך דרש ממנו להיות "עם־סגולה", עם השומר על יתרונו הרוחני. ואין ספק שגורלנו הוא להיות גם בעתיד אומה קטנה, ורק בשמירת יתרוננו הרוחני נעמוד.

בימי־קדם היו שכנינו הגדולים מצרים ובבל. שתי אומות אלה עלו על בני ישראל לא רק במספרן, בעושרן, בכוחן הצבאי ובהיקף שלטונן – אלא גם בכמה מיתרונות הרוח וכיבושי המדע.

המושג שיש לנו על מצרים מספרי בראשית ושמות הוא חד־צדדי. עוד לפני חמשת אלפים שנה הגיעה ארץ זו לדרגה תרבותית גבוהה והניחה יסוד לכמה מענפי המדע: חשבון, הנדסה, כימיה, רפואה; במשך אלפי שנים יצרה ספרות מגוונת ועשירה במקצועות הדת; ההיסטוריה, המדע, השיר והסיפור, שאומנם רק מזער נשתמר עד ימינו. והוא הדין בבבל. זו עלתה על מצרים בספרותה העשירה. נשתיירו ונשתמרו בידינו האֶפּוֹס הגדול של גילגמש (שניתרגם לעברית על ידי ש' טשרניחובסקי), המנונים, רשימות היסטוריות. בבל פיתחה מדעי התכונה, הרפואה וההנדסה, ושכללה, לפני כל שאר העמים, תורת המשפטים. לשון בבל הייתה במשך זמן רב הלשון הדיפלומטית הבין־לאומית בכל ארצות התנ"ך הנקראות בימינו בשם המזרח התיכון.

המאבק של עמנו עם שני השכנים האדירים האלה היה לא רק מאבק מדיני וצבאי אלא גם – ואולי בעיקר – תרבותי ורוחני; פעולתם של נביאי ישראל הייתה מכוּונת בשורה הראשונה נגד ההשפעה הרוחנית של העמים השכנים על תפיסתו הרליגיוזית והמוסרית של עם ישראל והליכות חייו החברתיים.

העם הישראלי שאנחנו יורשיו לא היה העם היחיד בארץ ובסביבותיה שעמד תחת לחץ כפול זה. אולם מכל העמים האלה לא נשאר שריד, כי לא יכלו לעמוד זמן רב בפני הלחץ התרבותי של שכניהם הגדולים והאדירים ונבלעו בתוכם בלי השאיר עקבות. העם היהודי נאבק – ויכול. והוא מופיע שוב בפינת תבל סגולת־ארצות, שבה דרך לראשונה על במת ההיסטוריה לפני כארבעת אלפים שנה. כל הסביבה האתנית, המדינית והתרבותית בחבל זה של העולם הקדמון, התנ"כי, השתנתה תכלית שינוי. נותק לחלוטין קו התפתחותם של עמי־הקדם: לשונם, דתם, תרבותם, מסורתם ושמם נכחדו כמעט לגמרי מעל פני האדמה, ורק עם ישראל, אם כי נעקר עקירה פיזית

מאדמת מכורתו לפני אלפיים שנה בקירוב, הוא העם האחד והיחיד הממשיך מסורת הקדומים בלשונו, בתרבותו ובאמונתו, **כאילו** לא חל כל הפסק וניתוק במהלך תולדותיו. **כאילו** – אולם ברור שאין העם היהודי בימינו כעם היהודי בימי בית ראשון או בית שני. כל העולם נשתנה מאז ואין זה אלא טבעי שנשתנה גם העם היהודי. בימי קדם היה חלקנו במדע כמעט אפסי. בתקופה החדשה, מימי שפינוזה ואילך, חדרה לעמנו התפיסה המדעית. ובשלושת היובלות האחרונים היינו שותפים לקידום המדע, אולי למעלה ממספרם היחסי של היהודים בקרב עמי אירופה ואמריקה. אולם כל החליפות והתמורות בחומר וברוח, בתנאים המדיניים והחברתיים שנתרחשו במשך אלפי שנות קיומנו, לא עקרו ולא ערערו הכוח החיוני המופלא שקיים את עמנו בכל תהפוכות הזמן ולא שמו לאַל את ייחודו הלאומי, כאשר קרה לרבים מבני לווייתו ההיסטוריים מימי קדם. צפון באומה זו ויטמין נפלא השומר על **קיומה ועצמאותה וייחודה**, ויטמין זה מקורו בתנ"ך, והוא נתן לה הכוח לעמוד בפני כל השפעות זרות וכוחות עוינים הסותרים מהותה הלאומית והרוחנית.

ברור שלא כל יהודי בודד מחונן בסגולת־פלאים זו. במשך הדורות נשרו רבים ונכחדו: יהודים, קהילות, שבטים וקיבוצים שלמים, אבל הלוז של האומה עמד במבחן, שׂרה, נאבק – ויכול.

המאבק בין החשמונאים ובין השלטונות היווניים היה לא רק מאבק מדיני וצבאי. זה היה בעיקרו מאבק תרבותי, אחד המאבקים הדרמטיים ביותר בהיסטוריה האנושית, בין שתי אומות מקוריות, שהטביעו חותמן על רוב המין האנושי אולי יותר מכל העמים העתיקים. לא מעט ירשנו זה כאלפיים שנה ויותר מתרבות יוון העתיקה ונוצרה ספרות יהודית־הלניסטית מגוונת ועשירה: ספרות היסטורית, פיוטית, פרשנית ופילוסופית. אולם אף מתרבות יוונית עשירה זו נבצר להטמיע את האומה היהודית כאשר הטמיעה הרבה אומות אחרות במזרח. העם היהודי עמד במאבק זה – ונתקיים.

המבחן הקשה והממושך ביותר במאבקה של האומה היהודית בא עם צמיחת הנצרות. תרבות מצרים ובבל ואחר כך תרבות יוון ורומא היו נטע זר ליהדות, לא כן הנצרות. על ברכי היהדות ובתוכה היא קמה. ספק אם ישו, שבו תולים הדת הנוצרית, היה שונה מרבים מבני דורו היהודים. הכיוון האנטי־יהודי ניתן לדת החדשה על ידי שאול התרסי, שאומנם נתחנך על ברכי היהדות והיה בילדותו תלמידו של רבן גמליאל בירושלים, אבל היה בנו של אזרח רומאי שגר בחוץ־לארץ, והיה בתחילה ממתנגדיה הקנאים של הכת הנוצרית שנתארגנה בירושלים, אך מאז "נגלה אליו האור" בדרכו לדמשק – נתן מפנה חדש לכת החדשה ושקד על עקירת התורה היהודית ומצוותיה ועל ביטול היהדות כיחידה לאומית הנושאת נפשה לתקוות אחרית הימים של נביאי ישראל. שאול התרסי היה אולי גדול המתבוללים שקמו בעם ישראל. במקום חזון אחרית הימים הצופה לעתיד ומשלב גאולת האומה בגאולת העולם – העמיד הוא את הנצרות על האמונה בגאולה שמימית על ידי המשיח שכבר בא כאילו.

אמונה נוצרית זאת נולדה כשעצמאות ישראל נתערערה ונהרסה על ידי המשטר הרומאי שהתנשא להשתלט על העולם, המלחמות העזות והנואשות שנלחמו היהודים נגד מדכאיהם הרומאים מימי יוחנן מגוש־חלב ואלעזר בן שמעון מירושלים ועד שמעון בר־כוכבא (כוסיבא) ורבי עקיבא – נסתיימו בכישלון ובאובדן עצמאותנו. היהודים מכת הנוצרים לא השתתפו במאבק הלאומי של היהודים נגד רומא. שאול הטרסי ציווה על תלמידיו להיכנע לרָשׁוּת הממונה עליהם. באיגרת אל הרומאים אמר שאול התרסי: "כל נפש תיכנע לגדולת הרָשׁוּיוֹת, כי אין רָשׁוּת כי אם מאת האלוהים, והרשויות הנמצאות על יד אלוהים נתמנו" (הברית החדשה, האיגרת אל הרומאים, יג, 1–2).

הנצרות שנהפכה במאה הרביעית לדת השלטת לא סלחה לעם היהודי על עקשנותו, ובשם דת האהבה נרדפו היהודים במשך דורות – ועמנו לא נכנע ועמד יחיד במשך מאות שנים במאבק הרוחני.

כחמש מאות שנה אחרי תבוסת בר־כוכבא נכבשה ארץ־ישראל על ידי הערבים. פולש זה לא היה כוח צבאי בלבד, אלא בא מזוין בתורה חדשה – בתורת מוחמד. תורה זו לא בארץ־ישראל נוצרה, אם כי לא בלי השפעה בולטת וניכרת של היהדות. כיבושי מוחמד ויורשיו היו יותר מהירים ומופלאים מכיבושי הנצרות. תורת מוחמד הייתה יותר קרובה ליהדות מהנצרות, באמונת אל אחד ויחיד. תורת מוחמד התפשטה בקרב שבטי ערב במאה השביעית ותוך זמן קצר אחר כך – ברחבי אסיה ואפריקה הצפונית. לשון ערב נעשתה השפה המדוברת בקרב עמי ארם, אשור וכל צפון אפריקה. כל עמי המזרח התיכון ואפריקה הצפונית קיבלו על עצמם הדת החדשה, מי ברצון ומי באונס; העם היחיד שעמד בפני הנחשול האדיר היה העם היהודי.

נחשול אידיאי חדש נגד קיומה של האומה העברית ונגד ייחודה הלאומי ועצמאותה הרוחנית צף עם המהפכות הגדולות במאתיים השנים האחרונות: המהפכה הצרפתית בסוף המאה השמונה־עשרה והמהפכה הרוסית בתחילת המאה העשרים.

המהפכה הצרפתית שנישאה בחזון החירות, השוויון והאחווה לא הצטמצמה בתחומי ארצה, אלא הכתה גלים חזקים בכל ארצות אירופה ונתנה דחיפה ראשונה לשחרור היהודים ושיווי זכויותיהם בארצות מערב אירופה. ואין זה מקרה שמהפכה זו תבעה מהיהודים למחות צלמם הלאומי. רבים מקרב יהודי מערב אירופה קיבלו תביעה זו בחפץ לב, וכך קמה תנועת התבוללות שעמדה לגרוף את כל העם היהודי. "נדמה כי זקן העמים הזה, שנלחם על קיומו זה אלפי שנים ועמד בפני סערות ההיסטוריה בכל העולם, לא יכול לעמוד בפני נחשול המאה התשע־עשרה, אלא נכנע וכפר במהותו והוריד עצמו למדרגת כת דתית, שחלקיה נכנסים בכנפי עמים אחרים" (דובנוב). אולם רצונו ההיסטורי של העם היהודי התגבר על נחשול־אדירים זה, והאמנציפציה לא הביאה לידי טמיעה אלא לידי ביטוי חדש של ייחודו הלאומי ושל כיסופיו המשיחיים. האמונה בשיבת ישראל לארצו וחידוש עצמאותה פשטה צורתה המיסטית ולבשה צורה חלוצית: עלייה לארץ לשם בניינה והפרחתה בכוח העבודה והיצירה העברית. הלשון העברית העתיקה התנערה לחיים חדשים, נוצרה ספרות עברית חילונית ונעשתה לשפת הדיבור. האמנציפציה הבאה מן החוץ בכוחות זרים הפכה להיות אוטואמנציפציה – תנועת השתחררות מכבלי התלות הזרה וחיי הנכר, והונחו יסודות ראשונים לחידוש העצמאות הלאומית במולדת העתיקה על ידי עלייה לארץ לשם יצירת חקלאות, מלאכה ותעשייה, תחבורה, ספרות, הגנה עברית והנהגה עצמית – והונחו היסודות הראשונים למדינה יהודית מחודשת במולדת העתיקה.

מאות בשנים נכנע העם היהודי לגורלו, לגורל עם מפוזר התלוי בחסד זרים, וסמך רק על מעשי ניסים וביאת המשיח, וכמעט שנכרתה האמונה מלב העם **בכוחו וביכולתו**. בעלייה החלוצית שבשליש האחרון של המאה התשע־עשרה באה לידי גילוי **התעוררות האמונה ביכולתו היוצרת ובכוחו של האדם היהודי להשתלט על גורלו ולשנות גורל עמו**.

התלקחות זו של האמונה בכוח וברצון היהודי לאחר מאות שנות גלות ונכר היא אחד הפלאים הגדולים בהיסטוריה המופלאה של העם היהודי.

אמונה מחודשת זו בכוח האדם והעם היהודי **וביכולתו היוצרת** והלוחמת ינקה משלושה מקורות: מהשפעתו המחודשת של התנ"ך, שבאה עם ספרות ההשכלה, מהמהפכות הלאומיות

והחברתיות באירופה, בה ישב רובו הגדול של העם היהודי במאה התשע־עשרה, ומהמגע היוצר עם אדמת המולדת.

ספרות ההשכלה במאה התשע־עשרה השיבה לנוער היהודי את התנ״ך בזוהרו הקדום. מַשק כנפי נעוריה של האומה בקע מחדש מלב הנוער העברי צמא האור והישע, ואהבת־ציון מרעננת הכתה גלים ועוררה מאוויים נרדמים.

המהפכות הלאומיות והחברתיות באירופה הדביקו טובי העם היהודי בהכרת ערך האדם והעם הלוחם על שחרורו, הדגימו עלילות גבורה של נדכאים ומשועבדים, הציתו בלבבות אש המרד ותוחלת התקומה, גילו כוחם וערכם של אנשי האדמה וסימנו דרך חדשה לגאולה הנכספת: **שיבה לעבודה ולאדמה במולדת**.

החלה העלייה החלוצית – מַבשֵׂריה ומגלמיה של האמונה בכוח האדם וברצון היוצר של העם היהודי. יהודים נועזים ובוטחים בעצמם נצמדו מחדש לקרקע המולדת, וכפרים עברים הוקמו על אדמת ביצות וחולות וטרשים עזובים ושוממים. לשון הנביאים, שנדמה ושותקה כאילו לנצח, נשמעה מחדש בשדמות יהודה והגליל מפי עוללים ויונקים, ובתולדות העם והארץ נפתחה תקופה חדשה של יהודים המעצבים גורל חייהם וגורל אומתם ומשיבים מלחמה שערה כשהם נתקפים על ידי אויב.

כמהפכה הצרפתית כן המהפכה הרוסית לא הצטמצמה בתחומי ארצה והעמידה את העם היהודי בפני מאבק רעיוני ומבחן היסטורי – לא פחות חמור מכל אלה שהיו לפניו. המהפכה הרוסית בישרה שוויון לאומי לכל עמי רוסיה ושבטיה, ובמסגרת המשטר החדש המיוסד על דיקטטורה של ראשי המפלגה הקומוניסטית ניתנה אוטונומיה ארצית לכל האומות, הגזעים והשבטים שנכבשו על ידי האימפריה של הצארים הרוסים. ברית המועצות התכוננה באופן פורמלי כפדרציה של אומות שוות־זכויות, כל אחת בשטח הלאומי האוטונומי שבתוכו היא יושבת מדורי־דורות. הוקצה אפילו שטח אדמה בחבל בירוביג׳ן, בסיביר הרחוקה, לאוטונומיה יהודית, אבל רק מעט יהודים נמשכו לשטח מרוחק זה וזר בהחלט לעם ולהיסטוריה היהודית. מיליוני היהודים ברוסיה נשארו מפוזרים בחבלי רוסיה האירופיים והאסייתיים – ונשללה מהם הזכות ללמוד ולדעת את לשונם ההיסטורית, הלשון העברית, ולאחר מכן אפילו שפתם המדוברת במזרח אירופה – השפה האידית, ונגזר עליהם אֶלם לאומי וניתוק בעל־כורחם מהעם היהודי וממולדתו ההיסטורית. מן העם בעל התרבות העתיקה ביותר בקרב כל עמי רוסיה נגזלה ירושתו ההיסטורית, נגנז הספר העברי ושכול וחֶנק לאומי נגזרו על מיליוני יהודים, על הקיבוץ היהודי הגדול ביותר במאה התשע־עשרה וראשית המאה העשרים, שעמד בראש היצירה הלאומית של עמו.

מאז פולמוס בר־כוכבא־אדריאנוס לא קיבל העם היהודי מהלומה כבדה כזו. בתי הספר היהודיים נסגרו ונאסרו, ונאחזו כל האמצעים הממלכתיים הדיקטטוריים לעקור היהדות ולבולל בעל־כורחם מיליוני היהודים שברוסיה.

אולם היהדות הרוסית נתנה לארץ־ישראל המתחדשת ממיטב הנוער החלוצי, גם לאחר השתלטותו של המשטר הבולשביסטי ברוסיה, ומפעלי נוער זה בארץ מעידים על היכולת הגנוזה ביהדות הרוסית ועל הרצונות הפועמים בחביונה, וכל הלחץ הזה, הגופני והמוסרי, לא היה בכוחו עד היום להצמיתה ולכלותה – ואין להתייאש עדיין מהתרומה שיהדות רוסיה מסוגלת לתרום גם בעתיד לתחייתה הלאומית של האומה העברית בארצה.

עם הקמת מדינת ישראל בשנת 1948, נצחונות צבאה והצלחת פעולתה ההתיישבותית

והתרבותית במשך עשרים שנה – כאילו הוכתר המאבק הממושך של העם העברי בניצחון סופי. אולם אין זאת אלא אשליה מטעה ומסוכנת. לא נגמרה מלאכת הבניין, וקיבוץ הגלויות הוא עוד בראשיתו, שכנינו לא השלימו איתנו עד היום, ומזימתם להכחיד את ישראל לא נפסקה, אם כי הובסו בזה אחר זה בכל ניסיון שעשו להפריענו בכוח, מאז הכרזת העצמאות העברית ביום 14 במאי 1948 ועד היום, ואין כל אפשרות שעם ישראל ידמה וישווה בכמותו ובכוחו הפיזי לשכניו שאינם משלימים עם קיומו. עמד לעם ישראל בכל הדורות, זה ארבעת אלפים שנה, יתרונו הרוחני, ורק אם העם בישראל – יחד עם אִכלוּס הארץ והפרחתה על ידי עלייה מתמדת וגדֵלה, מבחוץ ומבפנים, עם ריבוי מפעלי יצירה כלכליים ותרבותיים – ישמור על יתרונו הרוחני, המוסרי והאינטלקטואלי, שזהו סוד קיומו אלפי שנים – לא יירא רע וירכוש לעצמו בעולם הנאור ידידים ושותפים לחזון הגאולה, גאולה לאומית וכל־אנושית, שפעם בליבו כל הימים ובא לידי גילוי בספר־הספרים שהיה למאור גויים.

העם היהודי, שלאחר אלפי שנות נדודים ותלאות בכל קצווי תבל, הגיע מחדש לראשית תקומתו הממלכתית במכורתו – לא יוותר על חזונו ההיסטורי ומורשתו הרוחנית הגדולה, לשלב גאולתו הלאומית בגאולה הכללית של כל עמי תבל; לא ירוקן עצמאותו הלאומית מתכניה האנושיים האוניברסליים. במדינת ישראל אין כל מחיצה בין היהודי ובין האדם שבתוכנו. ערכי המוסר של נביאינו, ערכי אמת וצדק, ערכי האחווה האנושית וחירות האדם. האדם לפי תורתנו נברא בצלם אלוהים, לא אדם לבן או אדם שחור או אדם צהוב, אלא אדם, אבי כל בני האדם בכל רחבי היקום – בצלם אלוהים נברא, בצלם ההוויה הנצחית, הכוללת, העולמית, שאין לה התחלה ואין לה סוף, אין לה גוף ולא דמות הגוף, ולא ישיגוה כל משיגי הגוף, אלא הוויה רבת חסד ואמת וצדק, כל־יכולה ויוצרת הכול. סיפור זה על בריאת אדם בצלם אלוהים זהו מקורו של רעיון האחווה האנושית ושוויון כל בני האדם, שהורישו נביאי ישראל לעולם כולו.

העם היהודי כפר בעליונות גופנית, בעליונות הכוח הפיזי. אולם כפירה בעליונות זו אין פירושה שלילת ערכו של הכוח הפיזי. היינו פוסלים ההיסטוריה היהודית מימי יהושע בן־נון – וגם מימי משה – ועד צה"ל ועד בכלל, אילו היינו מבטלים ערכו של הכוח הפיזי. שלילת הכוח הפיזי היא שלילת העולם הזה, היא שלילת החיים. שלילה זו הייתה תמיד זרה לרוחו של העם היהודי, ובכך אחד ההבדלים היסודיים שבין תורת היהדות ובין תורת הנצרות.

הגניוס היהודי, מימי הנביאים ועד איינשטיין, לא הכיר בשניות של חומר ורוח, שניות שנתפסו לה כמה מהוגי אומות העולם, מהיוונים והפרסים ועד דקארט ותלמידיו. האינטואיציה היהודית, גם הרליגיוזית וגם המדעית, עמדה מאז ומעולם על אחדות היקום וההוויה, למרות גילוייהם והופעותיהם המרובים. אף על פי שטובי העם היהודי, נביאיו, מוריו וחכמיו, מאז ועד היום, ראו ייעודו העליון של עמנו בממלכת הרוח – לא זלזלו בגוף ובצורכי הגוף. אחד מחכמי המשנה, רבי אלעזר בן עזריה, ביטא זאת בפשטות מעמיקה: אם אין קמח – אין תורה; אם אין תורה – אין קמח; ועליונות רוחנית אין פירושה זלזול בכוח צבאי, אבל גם כוח צבאי – כוחו האמיתי הוא קודם־כל ברוחו, וזאת ידע צבא־הגנה לישראל – ומשום כך ניצח כל אימת שנאלץ להילחם. רק מתוך גיוס מלא **של כוחנו המוסרי ויכולתנו האינטלקטואלית** נוכל להתגבר על הקשיים העצומים העומדים לפנינו בהגשמת ייעודי מדינתנו.

זרע המדינה נזרע בייסוד מקווה־ישראל, פתח־תקווה, ראשון־לציון, ראש־פינה, זכרון־יעקב, גדרה, והיישובים שבאו אחריהם, והמייסדים הראשונים טעמו טעם התלאות הקשות הבאות על

בוני מדינה ראשונים: מלחמה קשה עם פגעי הטבע, עם פראי המדבר, עם שכנים עוינים, עם קדחת ממארת, עם חוסר מים, עם מחסור ומצוק, עם קשיי קליטה בארץ אהובה ועזובה, עם ליכוד שבטים רחוקים ושונים ממקור עתיק מאוחד ומאחד.

מאמצים אלה, וגדולים מהם, יידרשו מאיתנו גם בעתיד – הקרוב או הרחוק – עד שנגיע אל המנוחה והנחלה.

בטרם מדינה

תמורות ותהפוכות במאה העשרים
ראשונים
מהצהרת בלפור עד הכרזת המדינה

תמורות ותהפוכות במאה העשרים

במאה העשרים השתנתה ההיסטוריה האנושית תכלית שינוי ונתארעו בדורות אלה דברים שלא היו מעולם. סדרי בראשית והטבע לא נשתנו, אבל שונו סדרי ההיסטוריה, יחסי עמים, תנאי חייו של המין האנושי, כושרו ויכולתו, עולמו הרוחני והמדיני, חיי החברה והכלכלה והתרבות, ומה שאי אפשר היה לקרות מקודם – גם הטוב וגם הרע – ייתכן וייתכן עכשיו, גם לאחרים וגם לנו.

ההיסטוריה היהודית, אם כי היא יחידה במינה, ואינה דומה לזו של שום עם אחר, לא נוצרת אף היא בחלל ריק. היא משולבת בהיסטוריה האנושית וכפופה לחליפות ולתמורות המתהוות בתוכה, וכשם שנשתנתה דמות המין האנושי כך נשתנו פני היהדות.

במאה זו התחוללו מלחמות עמים, שהתפשטו על פני כל כדור הארץ ופגעו במישרין או בעקיפין בכל המין האנושי, מה שלא קרה לפני המאה העשרים.

בתקופה זו קמו משטרים טוטליטריים, שאין דוגמתם בכל המשטרים העריצים שהיו קיימים מאז ומעולם, וכמה מהמשטרים האלה עודם קיימים, מתפשטים ועלולים להתפשט עוד יותר. אם אומנם העולם לא ראה לפני מאה זו התקדמות חברתית וכלכלית כה רבה, ורמת חיים כה גבוהה, לא רק ליחידים ולקבוצות בעלי מעמד מיוחס, אלא להמונים ובייחוד להמוני עובדים בכפר ובעיר, הרי ספק אם ראה פעם משטרי עריצות ורצח המונים כפי שראינו ברוסיה של סטלין ובגרמניה של היטלר.

אמצעי קשר ותחבורה מודרניים קיצרו מרחקים שבין ארצות ויבשות וימים, וכל מאורע באחת הפינות שבעולם, ולו הרחוקה ביותר, מתפרסם מיד בכל רחבי תבל ועלול לזעזע כל החברה האנושית.

עוד לפני דור אחד או שניים נמצאו בכמה יערות־עד של אפריקה אוכלי־אדם, ושמע הדבר לא הגיע כלל לשום ארץ אחרת, ואפילו לא ברחבי אפריקה עצמה. אבל אם בימינו מוצא להורג אחד ממנהיגי קונגו – מזדעזעים כל העמים, לא מהרצח הפוליטי כשהוא לעצמו, אלא מהסבך המדיני הכרוך בו, והריב בין אישים ושבטים בקונגו או בארץ אפריקנית אחרת, או ריב בין צפון ודרום וייטנאם או קוריאה נהפך לרעה וסכנה כל־אנושית, כי הארצות משולבות זו בזו, התלות ההדדית בין עמים, קטנים וגדולים, חופשים ומשועבדים, הולכת וגוברת, ואין עוד עם לבדד ישכון.

אנו עדים לתופעה מהפכנית ומשחררת הגדולה ביותר בהיסטוריה האנושית: יבשות, עמים ושבטים, שהיו כפופים עשרות ומאות שנים לשלטון זר ומדכא, הולכים ומשתחררים, וכמה מהם גם מתעַלים.

לפני כמאתיים שנה היו כמעט כל הארצות בארבע יבשות של העולם הישן והחדש: אסיה, אפריקה, אמריקה ואוסטרליה, כפופות לשלטון אימפריאליסטי של אחת מארצות אירופה: רוסיה, בריטניה, צרפת, ספרד, פורטוגל, תורכיה, הולנד ובלגיה. גם באירופה גופא היו כמה עמים בארצם משועבדים לחזקים מהם מבין שכניהם, כפולין, הארצות הבלטיות, כמה עמים סלביים באימפריה ההבסבורגית, עמים בלקניים בתורכיה, אירים.

יבשת אמריקה הייתה הראשונה לפרוק מעליה העול והשלטון הזר. תחילה באמריקה הצפונית,

כאשר קמה אחרי מלחמת הקוממיות ברית המדינות המאוחדות. לראשונה, היו אלה רק שלוש־עשרה מושבות בריטיות, ובמשך הזמן התפשטו מהאוקיינוס האטלנטי עד לאוקיינוס השקט והגיעו לאיים רחוקים באוקיינוס זה, ועכשיו מונה הברית חמישים מדינות מאוחדות. אבל עד מלחמת העולם הראשונה הייתה מעצמה זו מתבדלת משאר העולם, אולם מאז ואילך מורגשים השפעתה וכוחה כמעט בכל חלקי תבל. מארצות הברית התפשטה תנועת ההתעצמות לשאר ארצות אמריקה הצפונית והדרומית ואייהָ באוקיינוס האטלנטי.

עוד בראשית המאה העשרים היו רוב עמי אסיה וכמעט כל עמי אפריקה כפופים לאימפריות אירופיות. במלחמת העולם הראשונה נשתחררו כמה מעמי אירופה, שנכבשו על ידי שכניהם התקיפים: פינלנד, פולין, הארצות הבלטיות (שנבלעו אחר כך שוב על ידי האימפריה הסטליניסטית), עמי אוסטריה־הונגריה שאינם גרמנים, אירלנד ועוד. באסיה נשתחרר הענק הסיני, שעתיד להיות ברבע האחרון של המאה העשרים – המעצמה האדירה (ואולי המפותחת) ביותר בעולם. אחרי מלחמת העולם השנייה נתפרקה האימפריה הבריטית באסיה: הודו, פקיסטן, בורמה וציילון[1] יצאו לרשות עצמן, וכעבור כמה שנים נתפרקה האימפריה הצרפתית בהודו־סין: וייטנאם, קמבודיה ולאוס נשתחררו גם הן. אינדונזיה, שהייתה כפופה להולנד, ובימי מלחמת העולם השנייה נפלה בידי יפן, נשתחררה ארבע שנים אחרי תום המלחמה והועמדה ברשות עצמה. כמו כן ארצות מלזיה.

רוח השחרור צרר גם עמי אפריקה השחורים, שהיו כפופים עשרות שנים לאימפריות אירופיות, בעיקר לצרפת ובריטניה. מאחרי מלחמת העולם השנייה הן משתחררות זו אחרי זו. תהליך השחרור עוד לא נסתיים, אבל אין זו אלא שאלה של זמן. יש עוד לפורטוגל מושבות באפריקה, ולא כל העמים באפריקה הדרומית, בארצות שהם עולים פי כמה על הלבנים השולטים, יצאו כבר משעבוד לחירות ולעצמאות, אבל שעבודם לא יאריך ימים. האימפריה היחידה שהשתלטה על כמה משכניה הנוצרים ממערבה – באירופה המזרחית, ועל עמים עוד יותר גדולים ורבים במזרחה, מעבר להרי אוּרָל, לרוב עמים מוסלמיים (מעטים – בודהיסטיים) – קיימת ועומדת, ומאז מלחמת העולם השנייה התרחבה במערב ובמזרח, אם כי שינתה את שמה מרוסיה ל"ברית המועצות", כאילו: היא ברית פדרטיבית חופשית, ולפי החוקה הכתובה של סטלין כל מדינה פדרטיבית חופשית להינתק, אם היא רוצה בכך, מהפדרציה, אבל זוהי חוקה על הנייר בלבד, והשלטון הבלתי־מוגבל מרוכז כמקודם בידי השליטים במוסקבה.

ארגון "האומות המאוחדות" שהוקם בשנת 1945, אחרי מלחמת העולם השנייה, מנה בזמן הקמתו 46 חברות, ועכשיו הוא מונה 126 חברות. מגילת האו"ם היא יפה ותובעת מחבריה אחווה ושלום, אולם עד היום כל זה נשאר על הנייר.

סעיף ראשון במגילת האו"ם מחייב כל חברותיה:

1. לקיים שלום וביטחון בין־לאומיים ולנקוט לתכלית זו אמצעים משותפים ויעילים כדי למנוע ולהרחיק כל איום על השלום ולהשבית כל מעשה תוקפנות או כל צורה אחרת של הפרת השלום, ולהביא בדרכי שלום ולפי עקרונות הצדק והמשפט הבין־לאומי, להסדרים או ליישובים של סכסוכים בין־לאומיים או של מצבים העלולים לגרור הפרת השלום.

1 הערת עורכת: כיום, נקראת ציילון סרי לנקה.

2. לטפח יחסי ידידות בין האומות, יחסים שיסודם בכיבוד העיקרון של זכות שווה ולהגדרה עצמית לעמים, ולנקוט שאר האמצעים שיש בהם לחזק את שלום העולם.

3. להגיע לידי שיתוף בין־לאומי בפתרון בעיות בין־לאומיות, בתחום הכלכלה, החברה, התרבות ותקנת הבריות.

סעיף שני של המגילה מחייב את הארגון וחבריו לשקוד על המטרות האמורות בסעיף ראשון ולכוון מעשיהם לפי עקרונות אלה: "הארגון מושתת על עקרון השוויון הריבוני של כל חבריו. כל חברי הארגון יהיו מיישבים את סכסוכיהם בדרכי־שלום, ובאופן שהשלום והביטחון הבין־לאומיים והצדק לא יבואו לידי סכנה. כל חברי הארגון יהיו נמנעים ביחסיהם הבין־לאומיים מאיום בכוח הזרוע או מהשתמש בו, אם כנגד שלמותה הטריטוריאלית או עצמאותה המדינית של איזו מדינה, ואם בכל דרך אחרת שאינה מתיישבת עם המטרות של האומות המאוחדות".

מכל הארצות השכנות לישראל שקיבלו עליהן ההתחייבויות הכלולות במגילת האו"ם – הגדילה לעשות מצרים בהפרת המשפט הבין־לאומי, בסתירת עקרונות האו"ם ובפגיעה בהסכם שביתת הנשק עם ישראל, שהיא חתמה עליו ביום 24.2.1949.

במלחמה נגד היטלר היו שתי המעצמות האדירות בעולם – רוסיה ואמריקה – מאוחדות, ובכוח משותף, יחד עם עמים אחרים, מיגרו את שלטון הנאצים ובני בריתם, ויחד הקימו את ארגון האומות המאוחדות וחיברו את מגילת־השלום שהונחה ביסודו. אולם זמן לא רב אחרי המלחמה החלה "המלחמה הקרה". רוסיה לא הסתפקה במיגור האויב הנאצי, אלא שאפה לכבוש הארצות, אשר עזרה להציל מציפורני הנאצים, למשטר ה"קומוניסטי" שלה, ואמריקה רצתה לשמור על חירות בעלות בריתה. רוסיה הצליחה בכוח צבאותיה להטיל על פולין, צ'כוסלובקיה, רומניה, גרמניה המזרחית וארצות הבלקנים את משטרה ה"קומוניסטי", ואמריקה, בעזרת "תוכנית מרשל", הצליחה להעמיד את ארצות מערב אירופה, שנתרוששו במלחמה, על רגליהן ולשמור על משטרן הדמוקרטי, והניגוד בין שתי המעצמות הלך וגדל בכל תקופת חייו של סטלין, ודבר זה היה הגורם הראשון שעשה לאַל את שאיפת השלום והאחווה האנושית אשר הונחה בניסוח מגילת האו"ם.

השתחררות עמי אסיה ואפריקה חושפת ומבליטה בעיה כאובה וחריפה, לא פחות משלטון עם בעם, והיא – הפער הרחב שבין ארצות עשירות, מפותחות ותרבותיות באירופה, באמריקה הצפונית וביפן ובין ארצות עניות, נחשלות ועשוקות חינוך באסיה ובאפריקה ובמידה ידועה גם באמריקה הלטינית. זוהי הבעיה הבין־לאומית הגדולה של ימינו, והיא במידה רבה מזינה את המלחמה הקרה, כי שני הצדדים נאבקים ביניהם על נפש האומות והמדינות הצעירות והדלות. רבות מהמדינות החדשות, בייחוד באפריקה, הן ספק עמים ספק ערב שבטים שאין להם שפה משותפת ומסורת לאומית מלכדת, וארצן אינה אלא שם גיאוגרפי, שנתייחד על ידי השליט הזר שעולו נפרק. קמות יחידות ריבוניות מסוג חדש שההיסטוריה עד ימינו כמעט שלא ידעה אותן, והן הולכות ומתרבות, והשפעתן ורשמן בזירה הבין־לאומית גוברים והולכים, בלי כל קשר עם השאיפות והאידיאלים שנוסחו במגילת ארגון האומות המאוחדות.

המלחמה הקרה, הִתרַבּוּת האומות החדשות שדבר אין להן עם האידיאלים של המגילה, כמעט שמו לאַל את תוכנו ושמו של ארגון האו"ם. שם הארגון "האומות המאוחדות" אינו הולם לגמרי את אופיו האמיתי. האומות בארגון אינן מאוחדות, עקרונות המגילה אינם מחייבים את חברות הארגון, אפילו החלטות העצרת שנתקבלו ברוב של שני שלישים ויותר, ואפילו החלטות מועצת

הביטחון, שלפי המגילה הן מחייבות כל חברי האו״ם – אינן מוצאות לפועל, ומדינת ישראל הרגישה בחולשה זו עוד ביום הקמתה. כשהחליטה העצרת ברוב של יותר משני שלישים על הקמת מדינת ישראל ובראש המחליטים עמדו בפעם הראשונה שתי המעצמות האדירות – רוסיה ואמריקה – לא נרתעו מדינות ערב להודיע כי לא רק שלא יקיימו ההחלטה הזאת אלא יילחמו נגדה בכוח, ועשו זאת באותו רגע שהשלטון הבריטי עזב את הארץ. ואומנם כמה שעות אחרי הכרזת העצמאות והקמת המדינה היהודית, שגם ארצות הברית וגם ברית המועצות הכירו מיד בקיומה, פלשו צבאות ערב למדינה הצעירה לבטלה ולהשמיד את עמה – ואף מדינה אחת לא נקפה אצבע לשמור על החלטת האו״ם, ואלמלא עמד לישראל הכוח של צבא ההגנה שלה – הייתה המדינה נמחקת ועמה נהרס. הפולשים אפילו לא נדרשו על ידי עצרת האו״ם או מועצת הביטחון לסגת מישראל. ושוב, פעמיים החליטה **מועצת הביטחון, כי השיט בתעלת סואץ ובמצָרי אילת** הוא חופשי לכל המדינות – ושליטי מצרים סגרו גם את תעלת סואץ וגם מצָרי אילת בפני שיט ישראלי, ואף מדינה אחת לא פצתה פה.

בתוך ארגון האו״ם מתארגנים גושים מסוכסכים ועוינים זה לזה, ועם ריבוי חברי האו״ם מתרבים הגושים, ויש שהם מפלגים עמים בתוך ארצם, כפי שאנו רואים בגרמניה, בקוריאה, ובוויטנאם. הוויכוחים והסכסוכים של האו״ם אינם סובבים בעיקרם על תקנות האו״ם ועקרונות המגילה, שלהלכה היא מחייבת כל חברי האו״ם, אלא על אינטרסים מקומיים או אזוריים ולפעמים אישיים, על שאיפות השתלטות וספירות השפעה. מריבות באו״ם מקורן גם בניגודים אידיאולוגיים, גם בניגודי אינטרסים ממלכתיים וגם בניגודים גזעיים.

ואם כי התואר ארגון האומות המאוחדות אינו מתאים עדיין לתוכנו – מתרקמת בכל זאת מעין מרות אנושית עליונה המנסה לשמור על השלום העולמי ועל השלום בין עמים הקשורים זה בזה; אבל מרות זו אינה קבועה, והיא רחוקה לעת עתה מלהיות אובייקטיבית, ויש בה לא מעט מן השרירות והמקריות וגם מהקיפוח של החלש. סמכות האו״ם תלויה לא מעט בצירופים מקריים וזמניים של הכוחות הפועלים בתוכו לפי נסיבות חולפות. ואף על פי כן עצם קיומו של ארגון האו״ם מוכיח צורך בין־לאומי של השתלבות והתחשבות הדדית, ואין לבטל לגמרי את ערכו בחיזוק השלום בעולם. נתכנו בעתיד עלילות לאו״ם בקירוב הלבבות ובהשכנת שלום בין עמים.

התמורות הגדולות בדורנו אינן מתמצות אך ורק בשינויים במפת העולם ובחליפות ביחסי עמים. הכיבושים המופלאים של המדע השימושי והמהפכה המרחיקה לכת בתמונת הטבע והעולם, שהוריש לנו המדע הצרוף מראשית המאה העשרים ועד היום, שאין ספק שמהפכה זו תלך ותתקדם יותר ויותר בימים הבאים – העמידו את האנושות על סף תקופה חדשה, אם על סף רווחה וישע ושלום או על סף חורבן וכיליון.

השימוש הטכנולוגי בגילויי המדע הצרוף נתן ביד האדם בימינו מכשירי השלטון על איתני הטבע, שיש ביכולתם להגביר לאין שיעור הרווחה, הבריאות, פריון העבודה, מהירות התחבורה והקשרים בין ארץ לארץ ואולי גם בחלל מערכת השמש, ולהאריך ולבצר את החיים במידה שלא שיערו קודמים, ויש בכוחם גם להמיט אסונות ופורענויות ואף כיליון גמור על האנושות, שאי אפשר היה להעלותם על הדעת לפני יובל שנים.

תמורה גדלה והולכת נתחוללה במעמד אנשי המדע והטכנולוגיה בימינו בחיי החברה והמדינה ובזירה הבין־לאומית. המדע משולב בימינו בכל צורכי החיים – במשק, בבריאות ובביטחון. המדע הצרוף וחיי המעשה הם עכשיו מקשה אחת, כיבושי המדע מתערים בצורכי יום־יום, יונקים מהם

ומשפיעים עליהם, וערכם המעשי של אנשי המדע, אחריותם החברתית והמוסרית הם בימינו גדולים כאשר לא היו.

במולדת המחשבה הפילוסופית והמדעית ביוון הקדומה רבצה תהום בין אנשי ההגות והמחשבה ובין אנשי העבודה והמלאכה (ארכימדס מסירקוסה היה יוצא מן הכלל). אף הגדול והמופלא בהוגי יוון, אפלטון, התייחס בבוז אריסטוקרטי לאנשי העבודה, גם לאלה שהיו בני חורין. התיאוריה – ההתבוננות המחשבתית, והפרקסיס – המעשה, היו שני עולמות נפרדים. המצב בימינו הוא ההפך הגמור.

המחקר המדעי והישגיו אינם עוד עניין אינטלקטואלי מופשט בלבד, המספק בעיקר צורכי הרוח והמחקר של יחידי־סגולה, אלא גורם מרכזי, יום־יומי, אשר יחד עם. יגיע הכפיים, בעזרתה הגדֵלה של המכונה, הוא תנאי ראשון וראשי להתקדמותו של עם תרבותי. העובדים בשדה, בסדנה, במכרות, באוויר, בים, בבניין, בתעשייה – צריכים להיות שותפים בהבנת התהליכים הטבעיים והנחות היסוד המדעיות שעליהם מושתתת עבודתם. עבודתו של פועל נבון יש בידה לתרום לא מעט לתורתו של בעל מקצוע ולשכלול מכשירי מחקרו, כשם שגילויי איש המדע מסוגלים להעלות ולשכלל את עבודת הפועל.

גילוי האמת המדעית הוא מטרה לעצמה וגם אמצעי למטרה: להגביר שלטון האדם בטבע למען התעלותו הרוחנית, החברתית והמוסרית של האדם, העם, המין האנושי.

בקרב כמה אנשי מדע של הדור החולף, אשר קיבלו עיקרי חינוכם ברבע האחרון של המאה התשע־עשרה או בראשית המאה העשרים, שוררת דאגה למראה התפתחות המדע בימינו. הם רואים מעין ריצת אָמוֹק של המדע לקראת התנוונות. המדע, לדעתם, מתפצל, מתפרט לקטנות, ואין מדען מבין את חברו. הפילוסופיה לעומת זאת מתפשטת מכל תוכן ריאלי, ועלולים להגיע לידי כך שהמומחה המקצועי ידע הכול על לא־כלום, והפילוסוף ידע לא־כלום על הכול, גישה פסיכולוגית זו אינה מוצדקת.

בהסתעפות המדע יש ברכה רבה, כי ההתמחות פותחת אפשרות לחדירה מעמיקה לפרטי הפרטים של סודות המיקרו־קוסמוס שאין כמעט גבול לזעירותו, ולהיקפים המתרחבים של המאקרו־קוסמוס שכמעט אין גבול לגודלו, והעולם החי עומד בין השניים. אולם דווקא התמחות הכרחית ומועילה זו מחייבת יצירת רקע רחב של דעת וחוכמה כוללת, שתהיה נחלת כל אנשי המדע, ולא רק שלהם, אלא של העם כולו.

במידה שנרחיב דעתו של האדם העובד, נגדיל חדוות העבודה ופריונה, ויסודות המדע יהיו נחלת העם כולו – כן ישגה ויתעמק המחקר המדעי; ודווקא מפני שהמדע הוא עכשיו גורם ראשוני בבריאות העם, בביטחון המדינה ובבניין המשק – יש לאמץ ולהגביר הקשר ההדדי בין אנשי העבודה ובין אנשי המדע, ויש צורך להנחיל רקע מדעי יסודי לכל אדם.

אולם המדע, עם כל חשיבותו הרוחנית והחומרית, עומד לפי עצם מהותו וטבעו מעבר לטוב ולרע. בכוח המדע אפשר לתפוס ולהסביר תופעות הטבע, ואפשר להגביר שלטונו של אדם על הטבע שמחוצה לו (ואולי גם שבתוכו), אבל אין ביכולת המדע ואין זה ייעודו לומר לאדם מהי הדרך שיבור לו בחיים; ומלבד, אולי, חיפוש האמת, שהיא תנאי מוקדם למדע ומהווה ערך מוסרי נעלה, הרי ערכי המוסר האנושי, החברתי והבין־לאומי, אינם נובעים מהמדע ואינם מוכחים מתוכו. הישגי המדע יכולים להביא ברכה למין האנושי, והם גם עלולים להמיט חורבן עליו. עץ הדעת טוב ורע אינו צומח על קרקע המדע. המדע חותר לחשוף סודות הטבע, ובעזרתו יודע האדם **איך** לעשות מעשהו, אבל אין המדע מסוגל להגיד **מהו** המעשה שעליו לעשות.

אולם אין מדע בלי אנשי מדע. ואיש המדע אינו מכונה חושבת והוגה, אלא אישיות בעלת אחריות מוסרית גבוהה. המשבר שהפסימיסטים בדורנו תולים במדע אינו משבר המדע. אם נוצרה פצצת מימן שיש בידה להחריב את העולם התרבותי אין זו אשמת המדע; זהו משבר המדיניות הבין־לאומית, שאינה בנויה על עקרונות המוסר של נביאי ישראל – עקרונות השלום, החברות, הצדק והאחווה האנושית. על אנשי המדע, ולא רק עליהם, למנוע הפרדת כיבושי המדע, כלומר הישגי התבונה האנושית, מערכי המוסר, כלומר תביעות המצפון האנושי, החלק האלוהי שבאדם. עד היום לא נחשף סוד התבונה האנושית המסוגלת להכיר, במסגרת גבולות מסוימים ההולכים ומתרחבים, מבנה הקוסמוס וצבאו. לא קל לחשוף גם סוד המצפון האנושי המכשיר אדם למסור נפשו על ערכים היקרים לו מחייו. אבל שניהם קיימים, ואיש המדע לא יעשה שליחותו באמונה ולא יהיה ראוי לתפקידו, ופעולתו לא תהיה לברכה, אם יחד עם הגברת כושר המדע והרחבת הדעת הצרופה לא ישקוד גם על טיפוח הערכים המוסריים, שיש להניחם ביחסי אדם וביחסי עמים. את עץ הדעת טוב ורע יש לנטוע בנפשו של כל איש, כשם שיש להנחיל לכל איש יסודות המדע.

נקפח את האמת אם נאמר שגדולת יוון העתיקה הצטמצמה בשטח התבונה והיופי בלבד. בכתבי אפלטון, אריסטו, פלוטינוס וחכמי יוון אחרים אנו מוצאים ערגה עמוקה לטוב ולצדק. ונקפח את האמת אם נאמר שגדולת היהדות העתיקה הייתה רק בבשורה הדתית והמוסרית של נביאי ישראל. כמה מספרי המקרא שופעים יופי עילאי וחוכמה רבתי.

אולם נביאי ישראל האמינו בסוד העליון של ההוויה, הסוד שאין למעלה ממנו, ואין לו ראשית ואין לו תכלית, הסוד שישעיה ביטא אותו במשפטים קצרים: "אֲנִי ה' וְאֵין עוֹד, זוֹלָתִי אֵין אֱלֹהִים... כִּי אֶפֶס בִּלְעָדָי, אֲנִי ה' וְאֵין עוֹד, יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ, עֹשֶׂה שָׁלוֹם וּבוֹרֵא רָע. אֲנִי ה' עֹשֶׂה כָּל אֵלֶּה" (ישעיה מה, 5–7).

וכשאיוב התבוסס בייסורים ושאל במרי שיחו: "... אֲדַבְּרָה, בְּמַר נַפְשִׁי. אֹמַר אֶל אֱלוֹהַּ: אַל תַּרְשִׁיעֵנִי! הוֹדִיעֵנִי – עַל מַה תְּרִיבֵנִי. הֲטוֹב לְךָ כִּי תַעֲשֹׁק?" (איוב י, 1–2) ענה לו אלוהים מן הסערה: "אֵיפֹה הָיִיתָ בְּיָסְדִי אָרֶץ? הַגֵּד – אִם יָדַעְתָּ בִינָה? ... הַאַף תָּפֵר מִשְׁפָּטִי, תַּרְשִׁיעֵנִי לְמַעַן תִּצְדָּק?" ואז ענה לו איוב מתוך ייאוש והכנעה: "יָדַעְתִּי כִּי כֹל תּוּכָל, וְלֹא יִבָּצֵר מִמְּךָ מְזִמָּה" (איוב מב, 2).

לנביאי ישראל לא היה צורך במחקר פעולות הטבע וגילוייו המופלאים, כי הם ידעו התשובה העליונה והסופית, והסתפקו בתשובה זו: "אֲנִי ה' עֹשֶׂה כָּל אֵלֶּה" (ישעיה מה, 7).

אולם כשהתחדש רוח המחקר והתהייה בשלוש־ארבע מאות השנים האחרונות – ועל התהייה אמר אפלטון שהיא מקור היֶדע – השתתף הגאון היהודי, מימי שפינוזה ועד איינשטיין ותלמידיו, בהאדרת המדע לכל מקצועותיו, אם כי בעילום שמם היהודי. שפינוזה כתב ספריו בלטינית ונחשב על אזרחי הולנד, אם כי נולד יהודי־ספרדי. איינשטיין, פול ארליך, הרץ נולדו בגרמניה ונמנו על חכמי גרמניה. פרויד נולד באוסטריה וספריו נכתבו גרמנית, קרל מרכס הטבילו אביו בעודו ילד לנצרות והוא כתב בבוז ובשנאה על עמו היהודי; רוברט אופנהיימר וטֶלֶר נחשבו על אנשי המדע האמריקנים. רק בישראל יצאו אנשי המדע והחוקרים היהודים מאלמוניותם; זהו אחד הגילויים והתוצאות של תקומת עמנו בארצנו.

לבסוף, יש לעמוד על ארבעת השינויים הגורליים שחלו בקיום העם היהודי במאה השנים האחרונות.

במאה התשע־עשרה נמצא רוב מניינו ורוב בניינו של העם היהודי באירופה. עד המאה

השבע־עשרה ועד בכלל היה העם היהודי בעיקרו עם מזרחי, אם נכלול גם ספרד הערבית בין ארצות המזרח. החל מהמאה השמונה־עשרה נשתנה המצב, וחלקם של יהודי אירופה עלה וגבר. בסוף המאה השמונה־עשרה מנו היהודים בכל העולם כשני מיליונים וחצי המיליון, מהם ישבו כמיליון בארצות־הקדם (קדמת אסיה וצפון אפריקה, לרבות תורכיה) וכמיליון וחצי המיליון בארצות אירופה: למעלה ממיליון ברוסיה, בפולין ובגליציה, והשאר במרכז אירופה ובמערבה.

מאז גדל מספר יהודי אירופה גם באופן מוחלט וגם באחוזים. היהדות המזרחית ריבויה היה איטי בגלל התמותה הרבה של הילדים. לעומת זאת נתרבו היהודים באירופה במהירות גדולה הודות לשיפור תנאי הבריאות והמצב הכלכלי. בשנת 1880 הגיע אחוז היהדות האירופית לשיאו. היהודים מנו אז בעולם כולו כ־7,750,000 נפש, מהם ישבו באירופה כ־6,858,000 (הַיינו 88.5 אחוזים), 620,000 (היינו 8 אחוזים) בארצות אסיה ואפריקה, והשאר, למעלה מרבע מיליון, בארצות שמעבר לים.[2]

המספר המוחלט של היהודים באירופה הוסיף לעלות גם אחרי 1880, ובשנת 1935 הגיע ל־9.7 מיליונים בערך, אבל האחוז היחסי ירד ל־58.2 אחוזים, כי בינתיים צמחו מרכזים גדולים מעבר לים.

בשנות השמונים של המאה התשע־עשרה החלה הגירה המונית יהודית מארצות אירופה, בעיקר ממזרח אירופה, וצמחו שני מרכזים ראשיים, אחד בארצות הברית של אמריקה הצפונית, גדול בכמותו ובכוחו הכלכלי והמדיני, והשני – קטן הרבה בגודלו, אבל חשוב יותר באיכותו ובהשפעתו על גורל בני עמו – היישוב החדש בארץ־ישראל.

משנת 1881 ועד 1914 יצאו מארצות מזרח אירופה שלושה מיליונים יהודים ומשנת 1914 מלחמת העולם השנייה – עוד מיליון אחד. עד 1930 זרמה ההגירה ההמונית בעיקר לאמריקה הצפונית. בחמישים שנים אלה (1880–1930) נכנסו לארצות הברית קרוב לשלושה מיליונים מהגרים יהודים. עוד בתחילת 1800 מנתה היהדות בארצות הברית רק כאלפיים נפש, ובאמצע המאה התשע־עשרה לא היו שם יותר מ־50,000 יהודים. בסוף המאה התשע־עשרה עלה מספרם על מיליון, ובשנת 1939 – הגיע עד ל־4.8 מיליונים.

יישובים חדשים נולדו גם בארצות אחרות של היבשת האמריקנית, הגדולות שבהן – בארגנטינה ובקנדה. ההגירה היהודית הגיעה גם לדרום אפריקה, ומשנת 1850 עד 1935 גדל היישוב היהודי בארץ זו מ־500 נפש עד ל־100,000.

למרות הגירה המונית זו עדיין היה, עד מלחמת העולם השנייה, רוב העם היהודי מרוכז באירופה, קרוב לעשרה מיליונים יהודים. ועד מלחמת העולם הראשונה הייתה יהדות זו מרכזו, מקור כוחו ומעצב דמותו של העם היהודי בעולם.

עד המאה התשע־עשרה היו כמעט כל חלקי היהדות בעולם – בארצות המזרח ובארצות אירופה – אדוקים במסורת ובדת. הזיקה הכללית לדיני ישראל ולמנהגי הדת שימשה חיזוק – והידוק נאמן לכל היהדות הפזורה. בלב היהודים הייתה חיה הרגשת הייחוד והייעוד היהודי, אם כי הרגשה זו לא התבטאה באידיאולוגיה לאומית מודרנית, אלא הייתה עטופה לבוש דתי בלבד. החינוך המסורתי שכל יהודי היה שוקד להנחיל לבניו – אם כי לא לבנותיו הקנה לעם, ביודעים ובלא יודעים, הכרת אחדותו ורציפותו ההיסטורית וכן אמונתו בגאולה באחרית הימים. הלשון העברית, אם כי לא

2 א׳ רופין, ״מלחמת היהודים על קיומם״, עמ׳ 30.

הייתה מדוברת, הייתה חיה בלב העם, כי הייתה שפת התפילה, השירה והספרות התורנית ושימשה גם לשון המשא־ומתן בכתב בחיי הקהילות ולשון הקשר "הבין־לאומי" של היהודים בארצות שונות. החגים הדתיים הספוגים זיכרונות לאומיים היו מעין תחליף לחיים משותפים במולדת. בארץ־ישראל ישבו רק כמה אלפים יהודים, אבל כל יהודי נשא את הארץ בנשמתו, וארץ האבות הייתה קרובה לליבו מהארץ שבה הוא גדל.

בעקבות האמנציפציה והתפשטות ההשכלה במאה התשע־עשרה נתערערה בקרב חלקים רבים של יהדות אירופה הזיקה לאמונה המסורתית ולדינים המקובלים, תחילה במערב אירופה ואחר כך גם במזרחה. השכבות העליונות החלו להשתמש בלשון העם השליט וגדל הרצון להידמות לגויים בלבוש, בנימוסים, בהשכלה. בארצות המערב גבר והלך תהליך ההתבוללות, אולם הוא נתקל בגלי שנאת ישראל שנקראה בשם אנטישמיות.

בארצות מזרח אירופה ירש הרעיון היהודי הלאומי את החיבה ללשון העברית והגעגועים למולדת ההיסטורית במקום הדת שנתרופפה. על יד הספרות התורנית, שגידולה לא נפסק במשך כל הדורות ושהשתמשה בעברית בלולה בארמית תלמודית, החלה לצמוח ספרות עברית חילונית על טהרת לשון התנ"ך. נוצר סיפור עברי, נתחדשה פריחת השירה העברית, נכתבו וניתרגמו ספרי מדע והשכלה בעברית, נוסדה עיתונות עברית שטיפלה בענייני יום, גם של היהודים וגם של הגויים.

אם כי דווקא בגרמניה התפתחה ופרחה "חוכמת ישראל", ושם קמו גדולי המחקר בעברו, בספרותו, בתולדותיו ובדתו של עם ישראל, כצונץ, גייגר, שטיינשניידר, גרץ ואחרים, הרי ההגמוניה הרוחנית בחיי העם הייתה ליהדות מזרח אירופה, בעיקר ליהדות רוסיה שכללה גם את פולין, ליטא, לטביה ואסטוניה, ובאסיה – את בוכרה. כאן נשתמר הווי יהודי מיוחד והיהודים, חוץ ממעטים, דיברו לא בלשון הגויים, אלא בניב גרמני־יהודי מיוחד (יידיש) וכאן נמצאו מרכזי התורה והלמדנות המסורתית; כאן פרחה הספרות התורנית; כאן נוצרה הספרות החדישה בעברית וביידיש; כאן נתעוררה תנועת חיבת־ציון וקמה תנועה חלוצית בשנות השמונים של המאה התשע־עשרה ואילך. ברוסיה אושר ועד חובבי־ציון לסייע להתיישבות בארץ־ישראל. עם כינוס הקונגרס הציוני הראשון בשנת 1897 שימשה יהדות זו בהמוניה מבצר ומעוז לתנועה הציונית, ומתוכה יצאו העשרות, המאות ואחר כך האלפים של המגשימים – עולים ומתיישבים ומחדשי ארץ־ישראל.

יהדות זו קיבלה מכה אנושה במהפכה הקומוניסטית הרוסית בשנת 1917, כמעט באותם הימים שניתנה הצהרת בלפור. מהפכה זו שהבטיחה לכל עמי רוסיה אוטונומיה לאומית בתוך הפדרציה "הסובייטית" – שללה מהיהודים המפוזרים כל הזכויות הלאומיות. כל עוד לנין היה חי ניתן אפילו אישור ומעמד ממלכתי לתיאטרון העברי "הבימה", אושר גם ארגון "החלוץ", אבל עם מותו של לנין בראשית 1924 הורע המצב, ועל היהדות נגזר אֵלם וניתוק מיהדות העולם כולו. חינוך עברי ויהודי נתבטל, התנועה הציונית נאסרה כתנועה קונטר־רבולוציונרית וקשה היה ליהודים לצאת משערי רוסיה לעלות ארצה.

מכה יותר איומה ואכזרית ניחתה על יהדות אירופה על ידי השלטון הנאצי, שעם התפשטותו באירופה המערבית והמזרחית החליט על "הפתרון הסופי" – השמדה גמורה וסופית של כל העם היהודי, איש ואישה, נער וזקן, עולל ויונק – ובמלחמת העולם השנייה נשמדו שני־שלישים של יהדות אירופה, שישה מיליונים, מכל ארצות אירופה. ההגירה ההמונית של יהדות אירופה שהתחילה בשנות השמונים במאה התשע־עשרה הייתה אפוא במידה רבה הרפואה לפני המכה.

יד המרצחים הנאצים ובני בריתם לא הגיעה ליהודי יבשת אמריקה, אפריקה הצפונית והדרומית, ארצות אסיה ואוסטרליה, ודרך נס – גם לא ליהודי ארץ־ישראל, אם כי צבאות היטלר הגיעו בימי המלחמה כמעט עד לשעריה הדרומיים.

בעשר השנים האחרונות של מחצית המאה העשרים הגענו לשיאי הזוועה והשואה בתולדות ישראל – וגם לשיא הנחמה: נולדה מדינת ישראל.

ראשונים

חובבי־ציון והתנועה הציונית

ראשיתן של תנועות מהפכניות, והוא הדין ראשיתם של מאורעות ומפעלים מחדשים, המשנים גורל עמים, גנוזות ונעלמות לרוב בחביון ההיסטוריה.

מדינת ישראל הוקמה ב־14 במאי 1948, אולם אין זה אלא תאריך הכרזת המדינה. הכרזה זו לא הייתה באה לעולם אלמלא קדמו לה עשרות שנות פעולה ויצירה חלוצית מאזרת־גבורה בבניין כפרים וערים יהודיים, בתחיית לשון ותרבות, בפיתוח חקלאות, תעשייה ותחבורה ביבשה, בים ובאוויר, בגילוי רצון ותושייה לעצמאות לאומית, בארגון כוח התגוננות מזוין יהודי.

באוגוסט 1897 נתכנס הקונגרס הציוני הראשון בבאזל, שניסה לארגן המוני העם לפעילות מדינית למען הקמת "מקלט בטוח" בארץ־ישראל. אבל גם תאריך זה אינו התחלה. לקונגרס זה קדמה ועידת קטוביץ ביום י"ח בחשוון תרמ"ה (6.11.1884), בנשיאותו של ד"ר פינסקר.

מוועידה זו, שנקראה ביום־הולדת המאה של משה מונטיפיורי, לא נשתמר פרוטוקול מלא, כמו מן הקונגרסים הציוניים, אולם נאומו של פינסקר, אחד החשובים ביותר בתולדות התנועה, נשתמר במקורו הגרמני. התרגום העברי המלא נעשה על ידי ד"ר משה תבור.

רבותיי,

לרגל יום־הולדתו המאה של סר משה מונטיפיורי, בעל הזכויות הנעלות, התאספנו מארצות שונות, כדי להנציח אותו על ידי הקמת מוסד, שיהלום את נסיבות הזמן ושיביא תועלת לעם היהודי וכן יהיה ראוי לבעל היובל.

הרשו־נא לי, רבותיי, להסביר השקפותינו במילים אחדות.

המצב החברתי של היהודים באותן הארצות, שבהן הם חיים בהמונים גדולים, והמצוקה הרבה הנובעת ממנו, הביאו לידי הכרה, כי אפשר לשפר מעמדם רק כשייפתחו בפני אומתנו מסלול חדש ותחום חדש.

אין להתכחש לעובדה כי היהודים בגלותם בת אלפיים שנה נגמלו מהחקלאות ואפילו הוכרחו להיגמל ממנה ואין בהם האשם. אסור אף להתעלם מן העובדה הנוספת, כי כאן נעוצה הסיבה העיקרית, אולי העיקרית ביותר, לקיפוח ההתפתחות ההרמונית של חייהם הרוחניים והחומריים של היהודים, שהזיקה להם בעיני עמים אחרים.

היהודים הפכו מזמן לעם המסחר בה"א הידיעה. אולם מה שנחשב כתקין לגבי אחרים, אינו תמיד יפה לגבי היהודים. שאר העמים חיים בארצותיהם הם והם חייבים לעבד אדמותיהם. הם יוצרים במובן הברור ביותר של המילה: ליד הייצור הבלתי אמצעי הזה עומד ייצור עקיף על ידי מסחר, על ידי המקצועות החופשים, על ידי המדע והאמנות. לפעולות אלה זכות מלאה, אף כי אינן מטילות שליטתן ואינן מתבטלות. אבל הן סבירות ורצויות. לכן התפתחותם של הכישרונות הרוחניים והחומריים של עמים אחרים היא פחות או יותר קצובה ונורמלית, שכן המסחר והמקצועות החופשים הם סממנים לגיטימיים של פעילותו

הכוללת של כל עם ועם. לצערנו, אין לאמור אותו הדבר לגבי היהודים. הם הוצאו נגד רצונם מן החקלאות ואיבדו במרוצת הזמן אף את התחושה לעבודת־האדמה. משום כך הייתה פעילותם של היהודים כאילו חד־צדדית והזיקה לפעמים גם להתפתחותם הגופנית. בעבר, כאשר המגעים בין העמים עוד היו קלושים והמוני האוכלוסייה התגוררו בכפרים, דמו היהודים לתפקידו המקשר של הקטר והטלגרף בהווה. מחנותיהם העיקריים היו בערים והם ריכזו את פעולתם בראש וראשונה במסחר. עתה המצב הוא אחר. עם התגברות צפיפותה של האוכלוסייה. בערים ועם גידול המסחר במדינות מודרניות הלכה וגדלה עוד יותר התרכזותה היחסית של האוכלוסייה היהודית בערים ומכאן החיכוכים הקוראים לפורענות והרי־הסכנות שביטוֵיָם הגס רואים אנחנו חלקית באנטישמיות.

ואומנם, נראית הפעולה המסחרית של היהודים בעיני עמים לא ידידותיים כבלתי־מוצדקת, שמשתמשים בה ולעתים קרובות לרעה. כבר מנקודת־מבט זו ואולי גם לשם טיפוח שווה־קצב של כוחותינו אנו, רצוי יהיה להחזיר המוני עמנו המנוונים במסחר זעיר ובמלאכה זעירה למשלח־ידיהם הישן־נושן, המכובד והטבעי של אבותינו, היינו לחקלאות. האדמה אוהבת להיות מנוצלת והיא אפילו אסירת תודה בעד זה, יותר מאשר בני אדם, שכל אחד מהם מרשה לעצמו לנצל רעהו, בלי לסבול שהזולת יגמול לו וינצל אותו, ועל אחת כמה וכמה להיות מנוצל בידי היהודי. אנו כבר הגענו לידי כך, שעצם קיומנו נראה כניצול.

על כן שׂומה עלינו ללמוד ולפענח אותות הזמן הנראים כתעלומה ולהשתמש בהם הן לשיקומנו והן להתאמתנו האורגנית לתנאים הכלליים. משימתנו תיראה לנו כהכרחית בתכלית כשניקח בחשבון את המהפכה שחלה בהשקפות החברתיות והכלכליות של העמים בשנים האחרונות. שאלה פתוחה היא, אם תוכרז, בצדק או שלא בצדק, מלחמה על הקפיטל ויתחולל מאבק על חיים ומוות, אך ודאי הוא, כי היהודים יפלו קורבן ראשון ואולי אף יחיד של המהפכה העלולה לבוא, כפי שכבר היו בחלקם קורבנותיה של אותה המהפכה, כאשר היא נמצאת רק בשלב של התקרבות.

בסכנת החנק שלנו עלינו למצוא אוויר לנשימה ומרחב לפעולה. עד כה היינו נושאי המגעים בין אדם לרעהו, ועכשיו חוזרים אנחנו לחיק הטבע המברך הידיים המעבדות את האדמה ושאינו מכיר שום הבדל בין האנשים אלא הבדל בחריצות. כשם שידענו פעם לעבור מן המחרשה למאזניים, כן נאחוז ישר במחרשה.

אפשר לסמוך יותר על המרץ ועל הגמישות של עמנו מאשר על הצלפת שוטה של האנטישמיות ולהאמין כי נדע מה יועיל לנו וכי יהיה בנו הכוח לגשת לעבודה הקשה והבלתי־רגילה. לעמנו, שהוא עם מחשבה, לא קשה יהיה להגיע עד מהרה לידי ההכרה, כי מעשים נחפזים ובלתי־מתוכננים לא יובילו במקרה זה למטרה. אי אפשר לחולל תמורה בתוך עם במחי־יד, ונשלה את עצמנו אם נקווה, כי כבר בחיינו אנו נקטוף את הפירות. ברם, מה הם דורות אחדים בשביל עמנו בן האלמוות? מהר מאוד יצמיח העם המרץ הדרוש והתבונה ויתגבר על השינוי.

לאושרנו משימתנו קלה במיוחד, כי חושו של העם כבר תפס אותה והשתיתה ברעיון מלהיב.

מכאן ואילך סיסמתנו תהא ההתיישבות (Colonisation). העבודה כבר התחילה. בעזרת היהודים הרוסים, אשר זכו שלא בצדק לשם רע, הוקמו תוך זמן קצר של שנתיים יישובים המעידים על כושר הפעולה של אחינו והמצדיקים התקוות היפות ביותר. מובן מאליו, כי

אנחנו מחויבים לתמוך במאבק על עבודה חופשית בכל מקום שיהיה צורך. מצער הוא כי מצדדים שונים מתייחסים בקרירות רבה לגעגועים לארץ הקודש. מונטיפיורי היה מסור לה תמיד באהבה ובנאמנות.

לאספה המתכנסת כאן יש הזכות הגדולה להעמיד את התפקיד הקדוש תחת דגל של אדם, אשר משך מאה שנות חייו רכש לעצמו בפעולתו המתמדת למען עמו את הערצתם של כל בניו.

על ידי ייסוד איגוד על שם מונטיפיורי שיסייע לחקלאות ויתמוך בעיקר במתיישבים בארץ־ישראל נציב לבעל היובל יד איתנה ממצבת מתכת ונפתח לעמנו דרך חדשה לאושר ולעבודה מכובדת.

"מדינת היהודים" של ד"ר הרצל שנתפרסמה בשנת 1896 עשתה רושם עמוק על דעת הקהל היהודית באירופה ובאמריקה. אבל קדמה לה המחברת של ד"ר פינסקר על "אוטו־אמנציפציה", והרצל בעצמו העיר שאילו קרא אותה מקודם לא היה כותב "מדינת היהודים". ולשני הקונטרסים הרגולים קדם ספרו של משה הס "רומא וירושלים", שבו נוסח לראשונה על ידי יהודי גרמני, חברו ותלמידו של קרל מַרקס, רעיון מדינת יהודים בארץ־ישראל, דבר שלא פורש במחברתו של פינסקר ולא בקונטרסו של ד"ר הרצל.

אבל כיסופי הגאולה וניסיונות התקומה הלאומית במולדת הקדומה של העם היהודי קדמו גם להרצל ופינסקר ומשה הס. שלושת הוגי־תחייה אלה רק הביעו רצון הגאולה שפעם בעם בכל הדורות.

העלייה לארץ קדמה למדינה וקדמה ל"ציונות" ול"חיבת־ציון" והיא־היא שסייעה להקמת הבית השלישי.

העלייה לארץ־ישראל לפני קום התנועה הציונית

המונחים השגורים עכשיו בפינו על עלייה ראשונה, שנייה ושלישית הם מוטעים ומַטעים. קדמה להן עלייה תימנית, ספרדית ואשכנזית של "חסידים" ו"פרושים" שבנו את היישוב "הישן". העלייה המופלאה ורבת־הסבל ביותר הייתה עליית יהודי תימן. הידיעות הראשונות על עלייה זו יש לנו במכתבו של ר' עובדיה מברטנורא לאחיו, שנכתב בירושלים בשנת רמ"ט (1489): "ובימים האלה באו הנה יהודים מארץ תימן, וסיפרו שבמדינה ההיא היום קהילות גדולות ורבות בישראל". זכריה, המכונה יחיא בן־סעדיה אלצ'אהרי, מגדולי משוררי תימן, שהה בארץ־ישראל לפני שנת שכ"ח (1568); הוא כתב "ספר המוסר" – מליצה חרוזה בשירים שקולים על דרך "תחכמוני" ליהודה אלחריזי, ובו הוא מתאר את צפת (הוא מנקד צַפֶת) שבה קהל יהודי של ארבעה־עשר אלף איש ושמונה־עשרה ישיבות. הוא מספר על ביקורו בירושלים בהשתפכות־נפש רבה, ומזכיר ביקורו בטבריה שבה מצא "בעלי מקרא ומשנה".

סמוך לאותו זמן, בשנת של"א (1571), עלה לארץ־ישראל ר' ישועה עדני, אביו של ר' שלמה עדני, עם כל בני ביתו, והתיישב בצפת.

להידוק הקשרים בין יהודי תימן וארץ־ישראל סייעו במידה רבה שליחי ארץ־ישראל, שהראשון בהם היה המדפיס הצפתי ר' אברהם בן־יצחק אשכנזי, שהיה בתימן בשנת של"ט (1579), ואגב שליחותו עסק במכירת ספרים שהביא איתו מארץ־ישראל. באמצע המאה השמונה־עשרה, בשנת

ת״צ (1730) לערך, היה בתימן שליח ארץ־ישראל ר׳ יהודה ב״ר עמרם דיוואן. סמוך לאותו זמן, בשנת תצ״ה (1735), שהה בתימן שליח חברון, ר׳ יעקב בונשיניור, שלקח איתו אף הוא ספרים לשם הפצה. עולה חשוב מתימן מהימים ההם הוא ר׳ שלום שרעבי (מהעיר שרעב) – ראש המקובלים בירושלים במאה השמונה־עשרה. בשנות תקצ״ג־תקצ״ד (1833–1834) הלך לתימן ונהרג שם ר׳ ברוך בן־שמואל מצפת, יליד פינסק, ״שלוח לעשרת השבטים״, שהשאיר רושם רב בתימן. הוא יצא מצפת בראש חודש חשוון תקצ״א (1830), הלך דרך דמשק, ארם־צובא, כורדיסטן, מוצול, בגדד, בצרה, בושירה, מוסקאט ומשם דרך הים לעדן, ומשם לצנעא בירת תימן, שאליה הגיע בראשית אב, אחרי שנַתיים ותשעה חודשים. בתימן ניסה ללכת למדבר חיידאן, לבקש עשרת השבטים, חזר לצנעא, וסופו שנהרג על ידי האימאם התימני ביום ח׳ בשבט תקצ״ד (1834).

סמוך לאותו זמן, בשנת תקצ״ו (1836), פגש המיסיונר יוסף וולף בסואץ שני עולים מצנעא, שלום בן־זכריה וברוך בן־זכריה, שהגיעו בספינה מג׳דה. וולף מספר עליהם: ״בגדיהם היו קרועים ובלויים, שאלתי אותם: היש בדעתכם לחזור לתימן? ענו ואמרו: חלילה לנו לעזוב את העיר הקדושה לאחר שנזכה להגיע אליה. שם נישאר עד יום מותנו״.

שלוח ארץ־ישראל החשוב ביותר במאה התשע־עשרה היה יעקב ספיר, שעלה לארץ מעיר אושמיאנו במחוז וילנה בשנת תקפ״ב (1822), בהיותו בן עשר, עם הוריו שנמנו עם העולים ה״פרושים״ תלמידי הגר״א. בתמוז תרי״ח (1858) יצא כשלוח עדת ה״פרושים״ בירושלים לארצות המזרח, ובמשך ארבע שנים ותשעה חודשים עבר את מצרים, גדות ים־סוף, תימן, הודו, איי האוקיינוס השקט ואוסטרליה. ספיר נמשך בייחוד לתימן, כי קיווה למצוא בה עקבות עשרת השבטים, והוא ״גילה״ את יהודי תימן. הוא הביא בשורת יהודי תימן לשאר יישובי היהודים, ובספרו ״אבן ספיר״ סיפר על תולדותיהם ומעמדם, הליכותיהם ומנהגיהם, ספרותם ומלאכתם.

לאחר כיבוש תימן על ידי התורכים בשנת 1872 הוקל הקשר שבין תימן וארץ־ישראל, ועליית יהודי תימן גדלה משנת תרמ״ב – שנת עליית אנשי ביל״ו – עד שנת תרמ״ד (1884). באמצע שנת תרמ״ד כבר הגיע מספר עולי תימן בירושלים לארבע מאות נפש. י״ד פרומקין, עורך ״החבצלת״, שסייע לעולים אלה להשתכן בבתים מיוחדים בכפר־השילוח, תיאר קצת מסבלותיהם: ״וישימו אל ליבם לעזוב הארץ – אשר תושביה ברגליהם ירמסו כל חופש וזכויות אדם, היהודי יצעק בה חמס ולא ייענה, וכבודו מעליו יפשיטו – ולהיאחז בארץ הקדושה, וימכרו את בתיהם ושדותיהם במחיר קל מאוד ויעברו במדבר ימים ושבועות, עלו הרים וירדו בקעות; הנשים והטף על גמלים וחמורים, והגברים ברגליהם, עדי באו לחודיידה, חוף הים, ויבואו באוניות ליפו ומשם ירושלימה, מוכי דרך ועוני כל עוד נפשם בהם״.

העולים סבלו תחילה מחסור ודלות, ומקצתם שכנו במערות אשר מחוץ לירושלים, אולם לאט־לאט מצאו את מקומם, בייחוד בעזרת פרומקין וחברת ״עזרת נידחים״ אשר ייסד, ובחנוכה תרמ״ה השתכנו המשפחות הראשונות בבתים אשר בנו בידיהם בכפר־השילוח, ולבסוף התארגנו לעדה מיוחדת, שהתחילה משפיעה גם על אחיהם שבתימן על ידי הדפסת ספרים כמנהג יהודי תימן ושליחת שליחים לארצם. עולים חדשים הגיעו כמעט בכל שנה ושנה, רובם נספחו אל עדת התימנים בירושלים, ומיעוטם התיישבו ביפו.

בשנת תרס״ז (1907) התעוררו היהודים היושבים בצפון תימן, בני מחוזות חיידאן וצעדה לעלות לארץ, ויצאו בשיירה גדולה בת מאתיים ועשרים נפש. בניגוד לעולים הקודמים, שהיו רובם בני צנעא ורגילים לחיי עיר, היו עולי חיידאן יושבי כפר, מנוסים בעבודה והלכו לעבוד במושבות

יהודה: רחובות, ראשון־לציון ופתח־תקווה. הם היוו כבר בדיעבד חלק של העלייה השנייה שהרימו דגל העבודה.[1]

בשנת תרע"א יצא שליח העלייה השנייה לתימן בעזרת "המשרד הארץ־ישראלי" שבראשו עמד ד"ר א' רופין. השליח היה שמואל יבנאלי. הוא יצא מיפו ביום ט"ו בכסלו תרע"א (סוף 1910) ועשה בתימן עד אמצע שנת תרע"ב. הוא הביא ליהודי תימן בשורת התקומה הלאומית בכוח העבודה העברית וההתיישבות החקלאית, וזרם העלייה מתימן, שהצטרפה מאז לתנועת הפועלים הארץ־ישראלית, גדל. ראש עולי תימן אלה, אברהם טביב, שהשתתף בפתח־תקווה בוועידת האיחוד של פועלי ארץ־ישראל בחודש אדר שנת תרע"ט (1919), שבה נוסדה "ההתאחדות הציונית־סוציאלית של פועלי ארץ־ישראל אחדות העבודה" – שלח בשנת תרפ"א (1921) איגרת התעוררות ליהודי תימן; באיגרת זו סיפר על התרחבות היישוב בארבעים השנים האחרונות ועל גורל העלייה התימנית אחרי כיבוש צנעא על ידי התורכים. הוא מספר על מעשי התימנים בארץ ומעלה על נס שגם "הדור הצעיר מבין התימנים שבערים ובמושבות שלח ידו בכל המלאכות המועילות לישוב, והם עובדים במושבות יהודה, שומרון והגליל; ביהודה: ברחובות, בראשון־לציון ובפתח־תקווה, בשומרון: בזכרון־יעקב ובחדרה, בגליל: ביבנאל ובכנרת; וגם עוסקים בכל מלאכה, מהם בנאים, טייחים, סתתים, נגרים, מכוננים, מסגרים, נפחים, פחחים, כַּספים, זהבים, חייטים, סנדלרים, רצענים, אורגים, טבחים, סוחרים וכל המלאכות חוץ מרופאים ורוקחים"

עם קום המדינה זכתה העדה היהודית בתימן להיגאל כולה מגלותה המרודה ועלתה לישראל העצמאית "על כנפי נשרים".

מאז החלה תנועת חיבת־ציון המאורגנת, ואחריה התנועה הציונית, אנו רגילים לדבר בביטול על "היישוב הישן" שהתקיים בארץ לפני טביעת המונחים "חיבת־ציון" ו"ציונות". יחס ביטול זה יותר משיש בו יהירות בלתי־מוצדקת יש בו התעלמות מרגשותיו ההיסטוריים של העם ומתולדות העם. "היישוב הישן" היה פרי עליות של היהדות התימנית, הספרדית והאשכנזית מאות שנים לפני המצאת המונחים החדשים. ועליות אלו של בודדים ושל קבוצות שלמות, מונעות בדחף רעיוני ובכיסופים משיחיים, היו כרוכות בתלאות ובסכנות יותר גדולות וחמורות מאלו של העליות האחרונות. בימי הביניים ובמאות שלפני הרבע האחרון של המאה התשע־עשרה, הייתה הנסיעה לארץ כרוכה בקשיים שאין בן דורנו מסוגל כלל לשערם, וחיי יהודים בארץ היו נתונים בסכנת חיים מתמדת ובלחץ בלתי־פוסק, ונדרשה אז גבורה ומסירות עליונה לעלות לארץ ולחיות בה. והדורות הקודמים, שבנו את "היישוב הישן", על כל מגרעותיו, וקיימו אותו לפני "בראשית" של ארבעת הדורות האחרונים, ראויים להוקרה ולהערצה מצידנו, גם אם אנו רחוקים מהלך־רוחם ומאורח־חייהם ת"ק פרסה. הם קיימו בגופם ובנפשם קשר בל יינתק בין העם ובין הארץ, ובהקמת המדינה בימינו יש להם זכות לא קטנה, וזכות שאין להשכיחה.

ואף על פי כן, יש "חידושים" בהיסטוריה. הכיסופים והעלייה לארץ שותפים להם כל הדורות בישראל. אולם הדבר הגדול שנתחדש בדורותינו האחרונים היה המפנה החדש בביצוע כיסופי הגאולה – הפנייה לאדמה ולעבודה. בלי מפנה זה לא היינו מגיעים לעולם לעצמאות ממלכתית. העליות הקודמות היו מופנות בעיקרן לארבע "הארצות הקדושות"[2] ירושלים, צפת, טבריה וחברון. שרידי היישובים החקלאיים שהיו קיימים עוד בראשית כיבוש הארץ על ידי

1 א' יערי, "אגרות א"י", עמ' 524–525.

2 הערת עורכת: "הארצות הקדושות" נקראו גם "ארבע ארצות החיים", וכיום ידועות בשם ארבע ערי הקודש.

העות׳מנים בימי השולטן סלים (בשנת 1516), ולפניו, כגון מעון ליד טבריה, כפר־חקוק, פקיעין, כפר־יאסיף, כפר־עלמא, כפר־חנניה, כפר־ג׳וליס (שהיה מיושב רובו על ידי דרוזים), כפר־קנה ועוד – לא משכו אליהם את העולים, וכמעט שלא הייתה להם כל השפעה על מגמות העלייה. גם המפעל הממלכתי של דון יוסף נשיא, במחצית השנייה של המאה השש־עשרה, אשר קיבל רשות מהשולטן סוליימן המחוקק, הנקרא בלשונות אירופה סוליימן המפואר – ליישב את טבריה וסביבותיה – לא נתקיים זמן רב. דון יוסף נשיא היה נצר ממשפחה יהודית ספרדית אצילה ועשירה, שהתיישבה אחרי גירוש ספרד בתורכיה. דון יוסף נשיא רכש אמונו וידידותו של השולטן התורכי (אם כי היו לו אויבים בחצר השולטן וגם בקרב שגרירי ארצות אירופה בקושטא) וקיבל ממנו פירמן, מעין צ׳רטר בלע״ז, על טבריה ומספר כפרים סביבה, ושלח לארץ סוכנו יוסף אבן ארדיט (או ארדיטו), וזה הקים חומה סביב טבריה והושיב בה יהודים. הוא תיכנן גם פיתוח חקלאות, דיג ותעשייה בטבריה ובסביבתה. פעולה זו נתקלה בהתנגדות ראשי השבטים והיישובים הערבים, אשר הפיצו בקרב בני עמם את האֶמרה, כי ביום שתקום טבריה היהודית – ירד האסלאם. תוכניתו של יוסף לא מצאה הד ואהדה גם בקרב העולים היהודים מגורשי ספרד ופליטי איטליה שהגיעו אז לארץ. אחרי מותו של דון יוסף נשיא (1579) החריבו הערבים כל מפעלי ההתיישבות, ורק שריד יהודי קטן בטבריה נשאר לפליטה. כישלון התחלה ממלכתית ראשונה זו להתיישבות יהודית היה נעוץ גם בהלך־רוחם של תושבי ארץ־ישראל היהודים ויהודי הגולה, שלא תפסו עדיין את רעיון הגאולה על ידי התיישבות בכוחות עצמם, כי היו נתונים לשלטון התפיסה המיסטית, גאולה למעלה מדרך הטבע.

היישוב העירוני החשוב, שהתקיים בצפת והיה נתון גם למלאכה ותעשייה וגם לעיון בקבלה, התחיל להידלדל בסוף המאה השש־עשרה ובתחילת המאה השבע־עשרה. ״אחרי תקופת הזוהר של צפת, שנמשכה קרוב לשלושה דורות, פסק זרם העלייה שהיה משתפך לארץ־ישראל מארצות תורכיה, מצפון־אפריקה ומארצות אשכנז. בעקבות זעזועים במרכזה של תורכיה חלה ירידה כלכלית גדולה: המסחר, המלאכה והחקלאות לא עוד תפסו מקום חשוב שהיה פעם לתורכיה. מצב הביטחון אף הוא לא היה משביע רצון, ותורכיה חדלה להיות אבן שואבת לגולת ישראל כאשר הייתה בדורות הקודמים״.[3]

משבר קשה עבר גם על יהודי ירושלים. המושלים העריצים הטילו מיסים כבדים על היהודים. בשנת 1586 גזלו מהיהודים בית הכנסת היחיד שנבנה עוד על ידי הרמב״ן.

רובם הגדול של יהודי ירושלים ברחו ונתפזרו מאימת הרדיפות. הבורחים הלכו לחברון, לטבריה, לעזה ולמקומות אחרים. בשנת 1663 הגיע שבתי צבי לירושלים והטיף לסיגופים ולתענית. רק בראשית המאה השמונה־עשרה (בשנים 1700–1701) הגיעה לירושלים קבוצה גדולה של כמה מאות יהודים פולניים ובראשם ר׳ יהודה החסיד ור׳ חיים מלאך.

גם בגליל הוטב המצב בעקבות השתלטותו של שייח דאהר בצפת ובטבריה. הוא הזמין בשנת 1742 את ר׳ חיים אבולעפיה מאיזמיר ״לבוא ולרשת ארץ אבותיו״ (סבא של ר׳ חיים אבולעפיה היה רב בטבריה במאה השש־עשרה). ר׳ חיים השיב לתחייה את טבריה שהייתה ריקה מיהודים זה כשבעים שנה. הוא המשיך גם במסורת של דון יוסף נשיא ליישב כפרים. הוא הקים יישוב חקלאי יהודי בשפרעם.

ברבע האחרון של המאה השמונה־עשרה, בשנת 1777, עלו לארץ תלמידי הבעש״ט ובראשם

3 י׳ בן־צבי, ״ארץ־ישראל וישובה בימי השלטון העות׳מני״, עמ׳ 205–206.

ר׳ מנחם מנדל מוויטבסק, הרב ר׳ אברהם מקליסק והרב ר׳ ישראל מפולוצק. בירושלים נמצא אז רק יישוב אשכנזי קטן, של 50 נפש, אבל הם היו פרושים (לא חסידים), וחסידי ר׳ מ״מ מוויטבסק, תלמידי הבעש״ט, התיישבו בצפת ובטבריה. יישוב הפרושים בירושלים גדל על ידי עליית תלמידי הגאון מווילנה בראשותם של ר׳ מנחם מנדל ור׳ ישראל משקלוב בשנת 1805.

אחרי חיסול שלטונו של שייח דאהר בגליל החלו השליטים החדשים להציק ליהודים המתגוררים בצפת ובטבריה ובכפרי הגליל. גם מרד הדרוזים בשנת 1834 המיט שואה על יהודי צפת והגליל. לכך נוספה פורענות הטבע: רעש האדמה בצפת וסביבתה בשנת 1837 שפגע קשה גם ביהודים וגם בערבים. חלק גדול מיהודי צפת וטבריה ברחו לירושלים ולחברון.

בשנת 1840 נזדעזע כל העם היהודי בעולם על ידי עלילת הדם בדמשק, ועל בימת הציבוריות היהודית הופיע השׂוֹעֵ היהודי הראשון בבריטניה ממוצא איטלקי, סר משה מונטיפיורי. הוא יחד עם יצחק כרמיה מצרפת ואחרים הצליחו למחות כתם עלילת הדם, והממשלה העות׳מנית הוציאה פקודה מיוחדת האוסרת על עלילת דם נגד היהודים.

סר משה מונטיפיורי רכש בשנת 1856 הפרדס הראשון קרוב ליפו, כדי להעביר יהודים לעבודת אדמה. היה זה הניסיון החדש הראשון לקרב יהודים לעבודת אדמה בארץ. דבר יותר יעיל, חשוב וקיים עשה קרל נטר, יהודי אלזאסי, שנולד בשנת 1826 (י״ב באלול תקפ״ו). הוא יחד עם כרמיה היה בין הוגי רעיון איחוד העם היהודי בעולם, ובהשתתפותו הוקמה בשנת 1860 חברת ״כל ישראל חברים״ (כי״ח), בצרפתית: ״Alliance Israelité Universelle״, שהציגה לעצמה שתי מטרות עיקריות: 1. לפעול בכל הארצות לשיווי־זכויות היהודים ולקדמתם המוסרית; 2. לעזור עזרה ממשית לכל הסובלים בגלל יהדותם. נטר נבחר למזכיר החברה. לחברה התחילו לבוא מכתבי בקשה לעזרה מכל הגלויות המרודות: פרס, רוסיה, רומניה.

בשנת 1866 הלך נטר בשליחות כי״ח להתבונן למצב היהודים בארץ־ישראל ולבדוק אמצעים להיטיבו. בדין־וחשבון שהגיש אחר כך לאסיפת כי״ח אמר בין השאר: ״הרעבים מבקשים לחם לאכול ובגד ללבוש בשכר עבודתם ולא במתנה. בכל עת שבתי בירושלים לא בא אף עני אחד מהאנשים הבריאים לבקש ממני מתנת־חינם. כל אלה אשר הרבו לדפוק על דלתותיי יום־יום ביקשו אך מלאכת עבודה״. ונטר הציע להקים בארץ בית ספר לחקלאות באומרו: ״אני נותן לפניכם היום תוכנית מוסד חדש אשר תוכלו לחנך בתוכו את הדור החדש לעבודת־אדמה. על־ידיו תכינו מקום מחסה לאחינו אשר היום יברחו עם רב ממקומות מושבותיהם משנאת הגויים שכניהם אליהם. תיישבו לאט־לאט את הארץ הקדושה אשר עיני כל ישראל נשואות אליה תמיד – אם תתרבה באמת עבודת־האדמה בארץ ורבו אחינו לבוא אליה מכל ארצות פזוריהם והתישבו בה, ואז נראה בעינינו ירושלים חדשה״.

בשלושה בדצמבר 1868 החליטה כי״ח בנשיאותו של כרמיֶה לייסד בית הספר, כפי שהציע קרל נטר, והטילה עליו ביצוע המעשה. נטר נסע מיד לקושטא והצליח להשיג מהשולטן ״פירמן״ לתת לכי״ח בחכירה שטח של 2,600 דונם לתשעים ותשע שנים, על יד יפו, להקמת בית ספר חקלאי.

נטר נסע לארץ, ובשנת 1870 בנה בית הספר בשם ״מקווה־ישראל״, ובמשך ארבע שנים היה בעצמו מנהלו ומדריכו. הוא חזר עוד שלוש פעמים לארץ: בשנת 1877, בשנת 1881, ובפעם האחרונה בחמישה־עשר באלול תרמ״ב (30.8.1882). בביקורו זה חלה ונפטר בי״ט בתשרי תרמ״ג (2.10.1882), ונקבר במקווה־ישראל. הוא עוד זכה לראות ההתחלות הראשונות של ההתיישבות החקלאית החדשה: בפתח־תקווה ובראשון־לציון. הוא נתאכזב אז מהתקוות הגדולות שתלו בפיתוח

חקלאות יהודית בארץ, אבל חיבתו לארץ לא רפתה, וכשמצא בביקורו האחרון אנשי ביל"ו עובדים במקווה נתמלא אליהם אהבה והערצה.

לא תקופח זכותם הגדולה של שני אישים דגולים ביהדות מערב אירופה, משה מונטיפיורי וקרל נטר, שעשו התחלות ראשונות במאה התשע־עשרה לחקלאות יהודית בארץ־ישראל, אבל הם היו רק: מסייעים בידי אחרים. המפנה ההיסטורי שזכה להמשך בלתי־נפסק ושהביא להקמת המדינה, היה בפניית יהודים להתיישבות על הקרקע מתוך יוזמה עצמית חלוצית לא ישוב הזולת על הקרקע, אלא הפיכת החקלאות לאורח־חיים **לעצמם** – זה היה החידוש המפכני והיוצר החשוב ביותר שנעשה בארץ, ועטרת המייסדים **הראשונים** של החקלאות העברית **בגופם** נתונה על ראשם של מייסדי פתח־תקווה, ראשון־לציון, זכרון־יעקב, ראש־פינה ואנשי ביל"ו במקווה־ישראל, שייסדו אחר כך את גדרה, וממשיכיהם עד הכרזת המדינה.

התעוררות בין יהודי ירושלים וצפת להתיישבות חקלאית - ייסוד פתח־תקווה וג'עוני

זכתה ירושלים ואחד מבניה היה ראשון לראשונים: היה זה יואל משה סלומון, דור שלישי בארץ, נכדו של אברהם שלמה זלמן צורף שהגיע ארצה בהושענא רבא תקע"ב (1811) והיה מראשוני בוני היישוב האשכנזי בירושלים יחד עם תלמידיו של הגאון מווילנה – היישוב "הפרושי" (בניגוד ליישוב החסידי), ונרצח על ידי ערבים ביום י"ט באלול תרי"א (1851). בנו מרדכי צורף נשא נפשו לעבודת־אדמה, ובמכתב ששלח למ' מונטיפיורי בבקרו בירושלים בשנת תקצ"ט (1839) נאמר: "כאשר שמתי את ליבי ואראה את סחרה כי טוב ואת הארץ כי נעמה, אמרתי: הארץ הקדושה שבעת לחם היא, אם תיעבד ביד חרוצים, על־כן אביתי לעבוד את האדמה לבדי". מכתב זה היה בלי ספק אחד המניעים שעוררו בלב מונטיפיורי הרעיון לקרב היהודים בארץ לעבודת־האדמה, אם כי מרדכי צורף לא זכה בעצמו לקיים שאיפתו לעבודת־האדמה. אבל נמצא גואל לשאיפתו – וזה היה בנו: יואל משה סלומון.

י"מ סלומון (נולד בשנת 1838), שהיה ממייסדי פתח־תקווה, היה מצעירותו פורץ־גדר במובן החיובי של מילה זו, ויחד עם עוד שישה חברים (ביניהם ר' יוסף ריבלין ור' יהושע ילין – אביו של דויד ילין) יצאו מחומות ירושלים העתיקה וייסדו "נחלת־שבעה". סלומון היה גם ממייסדי העיתון הירושלמי "הלבנון", שהחל להופיע בשנת תרכ"ג (1863). ירחון זה לא האריך ימים. הגיליון הראשון הופיע בראש חודש אדר תרכ"ג, והאחרון בח' בטבת תרכ"ד (1864). לאחר שלוש־עשרה שנה הוציא סלומון עיתון בשם "יהודה וירושלים".

יותר משנה הטיף י"מ סלומון בעיתונו לבני ירושלים, כי ייחלצו לעבודת־אדמה. משאלתו נתמלאה סוף־סוף בעזרת שני יהודים הונגריים שהגיעו לארץ: דויד גוטמן ויהושע שטאמפר. על שלושה אלה אמר יחיאל מיכל פינס: "אלו שלושה דברים שפתח־תקווה נוצרה בהם: רעיון – יואל משה סלומון, כסף – דויד גוטמן, מרץ – יהושע שטאמפר. זהו החוט המשולש".

יהושע שטאמפר, הצעיר שבחבורה זו, נולד ביום ח' במנחם אב תרי"ב (1852) בעיירה הונגרית, לאביו, דיין העיירה. הוא קיבל תחילה חינוך יהודי מסורתי בחדר, אחר כך למד בגימנסיה, כי בימים ההם התחילו תורה והשכלה ויראת־שמים מהלכות שלובות זרוע בקרב יהודי הונגריה. לאחר שגמר הגימנסיה הלך ללמוד בישיבתו של ר' עזריאל הילדסהיימר בברלין. אביו של יהושע, שלא ראה בעין יפה ה"התמשכלות" של בנו, חדל לתמוך בו, ושטאמפר הצעיר, שלא רצה לשוב לבית אבא, נסע לדודו אליעזר ראב (גם הוא אחר כך מראשוני המתיישבים בפתח־תקווה) שגר

בכפר. דוד זה עמד בקשרי־מכתבים עם ראשוני חובבי־ציון: רבי צבי קלישר, ר׳ אליהו גוטמכר. בהשפעת מכתבים אלה שדודו נתן לו לקריאה, נתלקח בליבו של שטאמפר הרעיון של שיבת ציון. רושם עז עשו עליו גם הבחירות הראשונות לפרלמנט ההונגרי, כששמע שירי־המולדת הנלהבים ששרים הפטריוטים ההונגרים, וגברה בליבו הקנאה לתקומת עמו והחליט לעלות לארץ. באדר א׳ תרכ״ט (1869) שם בכיסו מפת ארץ־ישראל ומפת אירופה ואסיה, ויצא ברגל לארץ – דרך סרביה ובולגריה עד סלוניקי. הרב הסלוניקאי העניק לעולה־הרגל הצעיר כרטיס־חינם לנסיעה באונייה המפליגה לאיזמיר (סמירנה). מאיזמיר המשיך שוב שטאמפר דרכו ברגל, ולאחר הליכה מייגעת הגיע לביירות, ומשם לצפת. ואם כי צפת הייתה מרכז לחכמי קבלה – לא רצה להישאר שם ועלה לירושלים. ארבעה חודשים ושישה ימים נמשכה עליית־רגל זו (מארבעה־עשר באדר א׳ עד כ׳ בסיוון תרכ״ט). בירושלים למד זמן־מה בישיבה, אבל המציאות היהודית בירושלים לא סיפקה אותו. הוא ערג לעבודת־אדמה בארץ הקדושה. ובפגישתו את י״מ סלומון ודויד גוטמן, שהיו גדולים ממנו בשנים, בשלה בשלושתם התוכנית לרכוש אדמה ולהקים כפר עברי בארץ־ ישראל.

דויד גוטמן היה העשיר שבחבורה. גם הוא יליד הונגריה (נולד בשנת תקפ״ז־1827) ועלה ארצה בשנת תרל״ו (1876) כשבכיסו סכומי־כסף הגונים. גבאי ״כולל הונגריה״ ניסו למשוך את ד׳ גוטמן, שהיה יהודי אדוק, לחברתם, אבל גם בליבו של גוטמן נתרקם חלום תקומת ישראל על ידי עבודת־אדמה; חלום זה היה אז נחלתם של כמה מתושבי ירושלים. נוסף על שלושת מייסדי פתח־תקווה היו עוד כארבעים וחמישה איש, ביניהם יהושע ילין,[4] יוסף ריבלין, בנימין סאלאנט ועוד, שהחליטו עוד בשנת 1872 לרכוש קרקע בסביבת יריחו ולקרוא לה בשם פתח־תקווה, אולם בגלל הנתינות הזרה של הקונים לא יצאה הקנייה לפועל. אחרי חיפוש של שנה שלמה הוגד לסלומון וחבריו שעל גדות הירקון יש אדמה למכירה, האדמה שייכת לכפר ״אמלאבס״, והמוכר הוא אפנדי נוצרי ושמו טיאן מתושבי יפו. באמלאבס הייתה אדמה גם לסוחר נוצרי ביפו ושמו קאסאר. השלישייה יחד עם ר׳ זרח ברנט ועוד מספר אנשים יצאו מירושלים לתור אדמת אמלאבס שבסביבת יפו. הם סקרו תחילה אדמת טיאן אשר על גדות הירקון עד שהגיעו אל מבצר עתיק והרוס, הוא מבצר אנטיפטרוס. שם מצאו מעיינות המשתפכים לנחל הירקון, אולם כשבאו לכפר הערבי נבהלו ממראה הפלחים החולניים, נגועי הקדחת. י״מ סלומון נשאר עוד יומיים לברר סיבת הפנים הדוויים של תושבי המקום. משיחות עם תושבי המקום למד, כי מי הירקון מוזנחים ללא כל השגחה וטיפול מטעם השלטונות, ובקרבת הנהר נבלות צאן ובקר מושלכות על ידי רועי העדרים, ובסביבה יש ביצות ממאירות, שטופות יתושי־קדחת. המקום הנגוע ביותר הוא שטחו של טיאן הגובל עם הירקון, אולם אדמתו של קאסאר גובלת עם כפר יהודיה (״יְהֻד״, שבספר יהושע יט, 45).

סלומון מסר לחבריו על נגע הקדחת, והם פנו לרופא יווני ד״ר מזוריקה, שיחקור מצב הבריאות בסביבות אמלאבס. הרופא היווני סקר את המקום ומצא שזוהי סביבה משכלת תושביה, כי האוויר מורעל מאדי הביצה ואינו מתאים למשכן אנשים, ואפילו לא לבעלי חיים.

״השלישייה״ נדהמה. אבל סלומון הפליט: ״ובכל־זאת!״ ושטאמפר ענה לו: ״ננסה״. ואף גוטמן התעודד והסכים להם, והחליטו לקנות לפי שעה חלקו של קאסאר, המרוחק מהביצות: 3,375 דונם במחיר 21,500 פרנק. רוב הכסף נתן גוטמן, אבל השתתפו בקנייה גם י״מ סלומון, י׳ שטאמפר,

4 יהושע ילין, אביו של דויד ילין, רכש עוד לפני כן נחלה בכפר מוצא שעל יד ירושלים (מוצה שבספר יהושע), אבל לא לשם התיישבות. הוא החכיר את נחלתו לפלח ערבי, אחר כך בנה על נחלה זו בית מלון, וגם את המלון השכיר לנוצרי (״זכרונות לבן ירושלים״ מאת יהושע ילין, עמ׳ 56).

יעקב בלומנטל, מיכל לייב כ״ץ, אליעזר ראב, דויד רגנר, נתן גרוינגרט וזרח ברנט. בראש חודש אב תרל״ח (1878) נחתם החוזה במעמד הקונסול האוסטרי (בימי התורכים היו לקונסולים הזרים סמכויות רחבות ומעמד קובע, לפי משטר הקפיטוּלַציות) וקראו למקום בשם פתח־תקווה.

לפי יומנו של יהושע שטאמפר יצאו ביום ז׳ בחשוון תרל״ט לעבוד בפתח־תקווה: אליעזר ראב ובנו יהודה, יהושע שטאמפר, דויד גוטמן וי״מ סלומון. ״עבודתם הראשונה הייתה עבודה משותפת, בשנים־עשר צמד בקר, בחמישה סוסים ובחמורים אחדים התחילו לעבוד את הקרקע״. חפרו באר, ואחרי עיכובים ומכשולים ראשוניים מצאו מים בעומק של למעלה מעשרים מטר. ״ביום א׳ כסלו שנת תרל״ט מצאנו מים״ – נרשם בספר־הזיכרון.

הבניינים הראשונים נבנו בלא בקשת רישיון מהממשלה, מתוך ידיעה כי רישיון זה תלוי במושל (מותצרף) ירושלים – והלז מתנגד לכך. המתיישבים סמכו על כך שהבניינים רחוקים מן העיר ומסביבה מיושבת, ולא ייוודע הדבר לממשלה. כשנצטרף למתיישבים דויד רגנר, הונגרי אף הוא, ומומחה לחקלאות בארץ־מולדתו, לימד את המתיישבים להשתמש במחרשות אירופיות, במקום המחרשה הערבית הפרימיטיבית.

״רבים מן המתנחלים החדשים הביעו את רצונם לרדת אל גדות הירקון ושם להתנחל, ולא על הגבעה שעליה התיישבו הראשונים, ומיאנו לשמוע בקול המייסדים שהזהירום מעשות כן. לעומתם טענו אלה, שמימי הירקון ישקו את גינותיהם ואת בקרם. הם ידוגו דגים בנהר, וכל זה חינם אין כסף; כמו־כן שהאדמה ליד הירקון היא כולה עידית. אי־אפשר היה להשפיע עליהם, והם ירדו אל הירקון, הקימו שלושה בתי־אבן, שישה בתי־חומר וצריפים, ויזרעו ירקות וישקום ממי הירקון, וישתו מן המים האלה גם הם. ואכן במשך חדשים אחדים נהפך המקום למראה מרהיב־עין, טובל בים של ירק רענן ומרנין נפש. וגם דגים דגו לרוב.

״אך הנה בא קיץ שנת תר״מ והקדחת פשטה בירקונים ותחל להפיל מהם חללים. לא היה בית שלא היה בו חלל. אחר־כך הגיעו ימי החורף ואיתם גשמי עוז וזעם שניתכו ארצה. מי הירקון גאו ועלו על גדותיו, וכל הנקודה הוצפה ועמדה במים. המים גברו וישטפו את כל המשקים ואת בתי־החומר, שהתמוטטו כבתי־קלפים. האנשים נשארו כלואים בבתיהם, ביקשו לצאת ולא יכלו, כי המים והבוץ סגרו עליהם. רק ביום הרביעי לגשמים ירדו המים, והאנשים שבאו מעל הגבעה (פתח־תקווה כיום) הֵצִילוּם; זקן אחד נמצא מת. אז נחלקו הדעות בין המתיישבים: חלק אמר: ׳נשוב ירושלימה, למה נמות בביצה זו׳. ואחרים אמרו בתוקף: ׳לא, כי פה נמות׳. אך לאחר שבדקו את בתיהם כעבור הסערה, נמצאו כולם נוטים לנפול. ויקומו ויברחו על נפשם ירושלימה. רק אחדים עברו אל הגבעה. הישוב נמחה כולו בידי שמים, והשאר – השלימו השודדים הערבים. מכל עמלם לא נשאר שריד.

״שנתיים עמדה המושבה ואדמותיה עזובות ומופקרות. בשנת תרמ״ב נזכרו בה מייסדי פתח־תקווה. תחילה שלחו לפניהם את יהודה ראב. הבתים היו קרועי גגות ושימשו קן לתנים, חזירי־בר וצבועים. ראב שב אל שולחיו מדוכא וימריצם לשוב ולהחיות את שממת פתח־תקווה. הפעם בא לעזרתם ר׳ יחיאל מיכל פינס. לפי עצתו נשלח ציר לגולה. היה זה אברהם קופלמן, למכור שם חלקות אדמה״.[5]

קופלמן היה יהודי מסלונים שעסק במסחר־יערות והיה חובב־ציון מנעוריו. בשנת תר״ם (1880) רכש חלקת אדמה בפתח־תקווה ובסוף אותה שנה עלה ארצה. כשנשלח בחורף תרמ״ב

5 ״ראשית – למלאת שבעים שנה לפתח־תקווה״ מאת אלעזר טרופה, 1948, עמ׳ 28.

לעורר יהודים אמידים לעלות ארצה ולרכוש לעצמם חלקות אדמה – חזר לסביבתו הקודמת והצליח לרכז קבוצה לא גדולה של יהודים מביאליסטוק ומערים אחרות, אשר רכשו חלקות בפתח־תקווה, וגם עלו ארצה.

היישוב בפתח־תקווה נתחדש עם התחדשות העלייה החלוצית מרוסיה בשנות 1882–1883, ובייחוד על ידי קבוצת החלוצים מביאליסטוק. אנשי ביאליסטוק שהגיעו ארצה בשנת תרמ״ג (1883) היו הראשונים שקבעו העיקרון של ״עבודה עצמית״ בסעיף הראשון של תקנון אגודת ״אחווה ועבודה״ שייסדו בזמן ההוא. בסעיף זה נאמר: ״העבודה מוכרחת להיות בידי עצמנו דווקא. וכל עוד שיש היכולת לאיזו עבודה להיעשות על־ידי הבעלים, אינם רשאים לשכור פועלים בגללה, וזהו אחד מחוקי האקונומיה והדרכת ההרגל המוחלט אצלנו. הנשים והבנים בזמן שהם פנויים מבית־הספר, והכוח בידם לעבודת־ידיים או השגחה, מחויבים לעזרנו ולחנכם בעבודה. מכלל זה מחויב כל יחיד לשמור סוסו ובקריו וללון איתם יחד ברעותו באחו, בנאות־דשא״.

אולם עיקרון זה לא נשתמר למעשה הרבה זמן. אבל אין לקפח שכר רעיון ורצון ראשון.

שלושת מייסדי פתח־תקווה נפטרו: דויד גוטמן בשנת תרנ״ד (1894), בהיותו בן 67; י׳ שטאמפר בשנת 1908, בן 56; וי״מ סלומון בשנת תרע״ג (1913), בן 75.

באותו זמן נעשה ניסיון גם על ידי יהודי צפת לרכוש חלק מאדמת ג׳עוני – 2,400 דונם, וקראו למקום בשם גיא־אוני. על מפעל זה אין ידיעות ברורות. מ׳ סמילנסקי מספר כי ״באחד הימים בא לארץ הגליל איש נפלא, שמעון שמו, אשר עבר רכוב על חמור ועל פרד בכל הסביבה (של הר כנען). הוא הוקסם מיפי הטבע ומלחש־קודשם של זכרונות־קדם העולה מכל סלע, מכל גיא ומכל גבעה נישאה, ויכתוב קונטרס ויקרא לו ׳מסעות שמעון׳, והקונטרס ספוג חיבה עזה לארץ־הקודש ואהבת אדמתה ועבודתה בידיים עבריות. דבריו עשו רושם כביר על איש יהודי, פרידמן שמו, אשר עסקו היה לקנות אתרוגים מתושבי הארץ. פעם הלך לבין הרי נפתלי לחכור גן אתרוגים מאת אחד הערבים, ובדרכו עבר בכפר ג׳עוני ויראה את המקום – ויקח את ליבו ביפיו. ויקן מאת הערבים חלק מאדמתם במחיר מג׳ידי אחת לכל דונם. ותוכנית נולדה במוחו: לייסד מושבה עברית במקום הזה. ואולם מחשבתו עלתה בתוהו כי לא מצאה הד בלבבות. מכתבים שלח אל הגולה ויציע את תוכניתו לראשיה, ויהי קולו קול קורא במדבר. אבל בצפת עיר־הקודש התעוררו אחדים מבניה, בראשותו של אליעזר רוקח, למפעל התיישבותי חקלאי, ובכוחות עצמם רכשו להם חלקות אדמה בכפר ג׳עוני, ואחדים אף ירדו מצפת לכפר הערבי, הקימו להם בתי־חומר אחדים וישבו בהם ויתחילו לעבוד את אדמתם. אבל הם הצליחו עוד פחות מפלחי ג׳עוני. רוקח יצא שוב לחוץ־לארץ לעורר לב הנדיבים כי יתמכו בחלוציהם, שיצאו להחזיר את עטרת העבר לישנה, אבל ידיו לא עשו חיל. האזנים בגולה חרשות משמוע. אחדים מחלוצי ג׳עוני חזרו על עקבותיהם, ומעטים נשארו להמשיך מפעלם, ולאט־לאט נתפזרו״.[6]

ביל״ו – פועלו של י״מ פינס

מרכז העם היהודי בגולה ברבע האחרון של המאה התשע־עשרה היה ברוסיה הצארית. ״האמנציפציה״ שבאה בעקבות המהפכה הצרפתית הולידה בקרב יהדות אירופה שני זרמים מתנגדים זה לזה: התבוללות והתנערות לאומית. הזרם הראשון גבר בקרב יהדות מערב אירופה,

6 ״ספר הגליל״, עמ׳ 123.

והזרם השני בקרב יהדות מזרח אירופה, אולם חלוקה גיאוגרפית זו לא הייתה מוחלטת. נציגי התבוללות צמחו גם ביהדות רוסיה, ומבשרי התקופה הלאומית קמו גם בקרב יהדות מערב אירופה. הגדול והעמוק בתוכם היה משה הס שהטיף למדינה יהודית בארץ־ישראל, כאשר לא עשו כמוהו אפילו שני הגדולים שבאו אחריו – י״ל פינסקר במחברתו ״אוטואמנציפציה״, וד״ר הרצל ב״מדינת היהודים״. שני אלה חזו מדינה יהודית כפתרון היחיד לשאלת היהודים, אבל לאו דווקא בארץ־ישראל. במערב קמו גם שלושה אנשי־מעשה גדולים: משה מונטיפיורי באנגליה, קרל נטר והברון אדמונד דה־רוטשילד בצרפת. שני הראשונים ניסו להעסיק בני הארץ בעבודה חקלאית, והשלישי הקים מפעל התיישבותי רב־תנופה, אולם העלייה החלוצית שהניחה יסודותיה של המדינה היהודית באה בעיקר מיהודי מזרח־אירופה, ובראשם יהדות רוסיה.

הארגון החלוצי הראשון שקם בראשית שנות השמונים של המאה התשע־עשרה ידוע בשם ביל״ו. כברוב התעוררויות לשיבת ציון פעל גם הפעם גורם חיצוני: הפרעות ברוסיה בשנת 1881 לאחר רצח אלכסנדר השני. רוב האדוקים בעם שמו מבטחם באלוהים וקיוו לעזרתו. האמידים והעשירים שלא מהאדוקים – באלה לא נגעה הרעה כל כך. ורק מועטים שבמועטים הציגו לעצמם שאלת עתידו של העם והתפתחותו החופשית. וכאן נתפלגו: חלק שקרא לעצמו בשם ״עם עולם״ קרא להגירה לאמריקה, לארץ החופש והשוויון, ומיעוט קטן קרא לשוב לארץ־אבות.

באה גם קריאה נלהבת מארץ־ישראל, כתובה על ידי י״ד פרומקין בשם ״קול מעיר״ שנכתב בשנת תרמ״א (1881) ונתפרסם ב״ספר הברית והזיכרון״ לחברת ״אגודת מייסדי הישוב״ אשר ראשית מעשיה בחברת פתח־תקווה אשר נוסדה ביום השמיני לחודש תמוז שנת התרל״ט לפ״ק והמוטו של הכרוז: ״וְשַׁבְתִּי אֶת שְׁבוּת עַמִּי יִשְׂרָאֵל וּבָנוּ עָרִים נְשַׁמּוֹת וְיָשָׁבוּ, וְנָטְעוּ כְרָמִים וְשָׁתוּ אֶת יֵינָם, וְעָשׂוּ גַּנּוֹת וְאָכְלוּ אֶת פְּרִיהֶם, וּנְטַעְתִּים עַל אַדְמָתָם וְלֹא יִנָּתְשׁוּ עוֹד מֵעַל אַדְמָתָם אֲשֶׁר נָתַתִּי לָהֶם, אָמַר ה׳ אֱלֹהֶיךָ״ (עמוס ט, 14–15).

ישראל בלקינד, מראשוני ביל״ו, מספר:

״יחסי אני לארץ־ישראל – לא סיבה חיצונית חוללה אותו. התנ״ך שקראתי ושניתי בו מילדותי, ספרי אברהם מאפו: ׳אהבת ציון׳ ו׳אשמת שומרון׳, הם שהשפיעו עלי השפעה עזה. ובהיכנסי בשנת השתים־עשרה לחיי אל הגימנסיה לקנות השכלה כללית הלך ליבי שבי אחרי דברי ימי העולם, ובייחוד ליבבוני תולדות אנשי־שם, אשר פעלו גדולות לעמם בדורותיהם. וכך גמלה החלטתי להתמכר לעבודת התחייה של העם העברי בארצו. אולם הימים – ימי שנות השבעים, ועיני משכילי ישראל צופות ונשואות אל ה׳כרה׳ הכללית ברוסיה. כל חבריי לגימנסיה היהודים היו שקועים בחוגים חשאיים ובקריאת ספרים אסורים. לדבר עימם על משאת־נפשי שלי ושל עמי היה מסוכן. רק חבר אחד היה לי בגימנסיה, בן העם הפולני, אשר איתו הייתי משוחח על כל אשר בליבי. יחד היינו ממתיקים סוד – על עתידותינו. ואחת הייתה החלטתנו לעבוד, כשנגדל, איש־איש לטובת עמו וארצו. אני אסע לארץ־ישראל לעבוד בה לתקומתה, והוא – לתקומת פולין מולדתו״.

אוסישקין מספר (בספר ״יחיאל צ׳לנוב״, עמ׳ 9, תרצ״ז):

> היה הדבר בשנת 1881 בעיר־הבירה מוסקבה, ואני בן 18, תלמיד הכיתה האחרונה בבית־ספר ריאלי. בבית שב׳סימטת הזפת׳, דירה מול דירה, גרו שתי משפחות יהודיות: צ׳לנוב ואוסישקין. מתוך כך נתקרבנו גם אנחנו הבנים, יחיאל ואנוכי, איש לרעהו, ונתקשרנו זה לזה קשרי־ידידות. עוד לא הספיקה לנו השעה לגמור את שיחותינו ויכוחינו שבינינו על

כמה פרובלימות כלליות – והנה פרצו הפרעות של שנות 1881–1882 ונולדה התנועה הלאומית שלנו: חיבת־ציון. כמעט באותו זמן נצטרפנו שנינו לתנועה זו.
האספה הראשונה שאנו השתתפנו בה התקיימה באחד בינואר 1882, הייתה זו אספת סטודנטים יהודים ממוסקבה, ועל סדר־היום עמדה – שאלת ההגירה מרוסיה וקביעת המקום בשביל הגירה זו: ארץ־ישראל או אמריקה, ובאיזו מהן לבחור לשם יְסוּד מדינה עברית, עצמאית. האספה התקיימה בחשאי, כמובן, ובמסתרים מפני המשטרה, הויכוחים היו סוערים מאוד ונמשכו ארבע־חמש שעות, השתתפו בהם סטודנטים של כמה בתי־ספר גבוהים וכן גם סטודנטיות אחדות. כל הוויכוחים התנהלו, כמובן, בלשון הרוסית. בשעת יציאתנו מהאולם היינו כבר שנינו חובבי־ציון נלהבים. וכבר הייתה בליבנו החלטה גמורה: לייסד אגודה של צעירים שיעלו לארץ־ישראל להתיישב בה. במשך שלושה חדשים גדל מספר חברינו עד ל־25. האספה המייסדת הראשונה נתקיימה בחול המועד פסח שנת תרמ"ב (1882) בבית נידח בקצה העיר. האספה נמשכה כמעט שבוע ימים, יומם ולילה, כמובן בחשאי. הוויכוחים העיקריים לא נסבו על שאלות מעשיות: כיצד לאסוף אמצעים לצרכי הנסיעה, לקניית קרקע, להתיישבות וכו'. השאלה היסודית שהעסיקה אותנו ביותר הייתה... צורת המשטר של המדינה העברית העתידה. 25 החברים באגודתנו נתפלגו לשלושה מחנות עם שלוש מגמות: המחנה הראשון דרש משטר של מלך בעל שלטון אבסולוטי. בראש המחנה הזה עמדתי אנוכי. המגמה השנייה הייתה בעד רפובליקה חופשית עם נשיא, שייבחר אחת לשבע שנים, בשנת השמיטה. בראש המפלגה הזאת עמד חיסין. המגמה השלישית דרשה משטר של מונרכיה קונסטיטוציונית. בא־כוח מגמה זו היה צ'לנוב.

משלושת האנשים הנזכרים כאן – רק חיסין עלה בעלייה "ראשונה". אוסישקין עלה לארץ רק לאחר המהפכה הבולשביסטית, אם כי ביקר בארץ מקודם, וצ'לנוב מת בנכר, כאחד מראשי ההסתדרות הציונית.

כשבאו אנשי ביל"ו לארץ והלכו לעבוד במקווה־ישראל כבר נסתלקה שכינת הראשוניות מבית ספר זה, שמייסדיו ראו בו משתלת ההתיישבות היהודית בארץ. בראש מקווה־ישראל עמד מנהל (שמואל הירש) שהיה זר לרעיון שהונח ביסוד המפעל שנתמנה לנהלו, ויחיאל מיכל פינס באחד ממכתביו כתב עליו: "לא לחינם אמר שלמה בחוכמתו: תחת שלוש רגזה ארץ: תחת עבד כי ימלוך וכו', והאיש הירש נפש־עבדים לו. ברגל גאוה ידרוך על כל העולים הנתונים תחת ידו – כולם כריקים ופוחזים בעיניו, חבר נודדים ומחזרים על הפתחים" (הכוונה לאנשי ביל"ו שעבדו במקוה).

ביום ט' באלול תרמ"ב (12.8.1882) יצא חיסין לעבוד בפעם הראשונה במקווה יחד עם חבריו הביל"ויים, וביומנו מיום כ"א באוגוסט 1882 (י"ח באלול תרמ"ב) הוא רושם:

בי"ב לחודש זה (ט' באלול) יצאתי בפעם הראשונה לעבודה. קמנו בשעה חמש, עם עלות השמש, כי בשש כבר מתחילה העבודה. תה איננו שותים בבוקר. סידרנו את כלי־המיטה, חטפנו כל אחד כיכר לחם במשקל 1½ פונט רוסי – ונלך. אף כי הרוב מאיתנו אינו יכול לאכול בשעה מוקדמת כזאת, בכל־זאת נשאר אצל אחדים עד בואם למקום רק ¼ הכיכר. כעבור עשרים רגע כבר עמדו רגלינו על אדמת מקווה־ישראל.
קבוצתנו התנתה עם הירש, מנהל בית־הספר, לעבוד לא יותר מ־8 שעות ביום: מ־6 עד 10,

ואחרי הצהרים מ־2½ עד 6½. לקחנו את המעדרים, מילאנו את הג׳רה מים (הג׳רה היא כד של חרס גדול שבית־קיבולו כמידת הדלי), ובלויית המשגיח, אחד התלמידים הגדולים, שמנו פנינו לגן. פשטנו בגדינו העליונים, הפשלנו השרוולים, והתחלנו לחפור את האדמה בעומק של 3 דצ״מ בערך ולבער היטב את העשבים הרעים והשורשים.

בית־ספר קשה עלינו לעבור כאן. עבודה קלה, כגון: סידור ערוגות, שתילה, קטיף, השקאה וכו׳ – לא יתנו לנו. שולחים רק לעדור ולעדור. המשגיח דוחק, אינו נותן רגע לנוח, כי כן ציווה עליו. הירש עושה זאת בכוונה, להוציא מליבנו את ׳רוח השטות׳ ולהכריחנו לנסוע מכאן. אין הוא יכול בשום אופן להאמין, כי יהודים רוסיים (שדעת אחיהם הצרפתיים רעה ביותר עליהם), ומכל־שכן אינטליגנטים, יוכלו ברצינות, פשוטו כמשמעו, לעבוד.

פעם הציע הירש בהלצה לנקות את בתי־הכבוד. אנחנו לא הסתלקנו גם מזה, ויום שלם עסקנו בעבודת הגועל.

בשלושים באבגוסט (1882) בא למקווה־ישראל מייסדה, קרל נטר. פ. עומד אומנם בכל תוקף על דעתו, שהיות ו׳אליאנס׳ מתנגדת להתיישבות, אנו צריכים לראות את נטר כאויב לנו, אך לנו השקפה אחרת על הדבר. לפי שעה כל תקוותנו באיש הזה. במושבה עובד פקיד ושמו אוסובצקי, אחד מעולי ברודי, שנטר שלח אותו בתור מורה לילדי מקווה־ישראל. בבואנו ביום השלושים ואחד לעבודה אמר לנו שנטר שוחח איתו אמש ארוכות, שאל הרבה על קבוצתנו, אם היא עובדת יפה, אם מזמן, כמה אנשים היא מונה. הוא גילה לנו שנטר יבוא מחר לראות בעיניו את עבודתנו והזהירנו שנשתדל להצטיין, כי נוכל לתלות בו תקוות גדולות. גם הכורם הגרמני סיפר לנו, שנטר הרבה לשאול אותו על־אודותינו, חקר ודרש על עבודתנו, על פרטים שונים. הגרמני דיבר טובות עלינו וביקש אותנו גם הוא, כי אם יתעניין נטר לדעת – אם מדריך הוא אותנו בעבודה שנשיב בחיוב. קרוב לשעה התשיעית נשמע קול: ׳נטר!׳ ואנחנו עוררנו מיד את מעדרינו כאיש אחד. יפה, בוודאי, הייתה אז עבודתנו. נטר הופיע בלויית כל חברי המושבה – הירש עתה בפאריס. הוא ניגש, אמר שלום ושאל מתוך השתתפות את ס. שעמד ראשון בשורה: איך עולה לנו העבודה, איפה ואיך הסתדרנו.

עבדו, רבותיי, וַאַל־נא ייפול רוחכם! גם אני הייתי רואה אושר לנפש לתת את כוחי לעבודת־אדמה בארץ הקדושה, ארץ־אבותינו, אך לא אלה הן השנים כבר – אמר נטר והלך לו הלאה.

22 בספטמבר (1882)

מזל רע רודף אחרינו. כבר קיווינו שבחורף תינתן לנו דירה חינם, משכורת יותר גדולה, ופתאום נפלו כל המגדלים שבנינו. לפני עשרה ימים, בשעת העבודה, נודע לנו שנטר חולה קצת. יומיים אחרי זה ציווּ להפסיק את עבודת היסוד, ומאז לא הונח עוד. נטר סבל ממחלת־כבד כרונית, שהייתה תוקפת אותו לעיתים קרובות. בכל ימי המחלה לא נתן להביא אליו רופא, וביום השני, בעשרים לחודש ספטמבר – גוַע.[7]

אתמול, בעת הצהרים, בבואנו למקווה הייתה הלוָיה. ישבו שם על הארץ ספרדים בתרבושים, בסודרים ובסנדלים. נכחו גם צירי ממשלות וכל גדולי יפו. נושאי הארון התחלפו כפעם בפעם. גם בידינו עלה לשאת את גווית האדם היחיד אשר בו תלינו את כל תקוותינו. על

7 חיסין השתמש בלוח הרוסי הישן, לפי הלוח האירופי היה זה ב־2 באוקטובר 1882.

> הגבול הדרומי של אדמת מקווה־ישראל, בין כרמים, ראינו קבר חפור עמוק בתוך החול. והנה הורידו את הארון. אל קצה הקבר ניגש זקן נשוא־פנים – זה היה הציר[8] האמריקני – ובדברים הנובעים מלב ידיד משנים התחיל מונה בשבחיו של המנוח. הוא תיאר אותו כאדם מסור למולדתו, כאב ואח ליהודים וכחובב כל האנושות. לפי דבריו חלם נטר כל ימיו על תחיית עם ישראל על־ידי עבודה גופנית בכלל ועל־ידי עבודת־אדמה בפרט, ולתכלית זו גם יִסד את מקווה־ישראל".

מותו של נטר היה אבידה קשה לאנשי ביל"ו במקווה. אחדים מהם נתייאשו ושבו לרוסיה. חיסין רשם אז ביומנו: "קשה להגיד מי מראה אומץ־רוח יותר: אנחנו – בהישארנו כאן, או הם – בנוסעם. במה בעצם אנו תולים את תקוותנו? אך מאידך גיסא – הרי חרפה היא לצאת מנוצח אחרי מלחמה של שלושה חודשים ולברוח מהמערכה".

נמצא לאנשי ביל"ו ידיד חדש, יעיל ונאמן, אף הוא אחד מ"הראשונים" – יחיאל מיכל פינס.

יחיאל מיכל פינס נולד בכ"ג בתשרי תר"ד (1843) בבראזינא, עיירה בפלך גרודנו. אביו נוח פינס היה עשיר ובר־אוריין, יהודי שומר מצוות שהיה נותן לבניו גם חינוך תורני וגם השכלה כללית. מורו של יחיאל מיכל פינס בלימודי־חול היה אחיו של ממציא לשון אספרנטו, זמנהוף, שהצטיין בידיעת שתי הלשונות האירופיות – גרמנית וצרפתית. פינס למד גרמנית ונמשך אחרי הספרות והשירה הגרמנית. הוא קרא גם ספרי־השכלה עבריים.

בעודו צעיר נעשה פינס לאחד מראשי המדברים בספרות העברית הפובליציסטית. הוא כתב צחות בלשון המקרא ובלשון המשנה, והיה איש ריב ומדון לזרמים השונים שבלטו בימיו. הוא נלחם נגד הדורשים תיקונים בדת והתווכח בהתלהבות ובעוז עם י"ל גורדון ומ"ל ליליינבלום, אולם גם גינה את האדוקים בנושנות שאינם מכירים בצרכים המשתנים של התקופה החדשה. הוא תקף בחריפות את המתבוללים המפרידים את הדת מהלאומיות היהודית, אבל רב גם עם הלאומיים שאינם מכירים בדת כסימן הלאומיות היהודית; בהתנגדו לתיקונים בדת, דרש תיקונים בחיי היהודים: העמדתם על עבודה ומלאכה. הוא הצטיין בהטפתו לסבלנות, ואומנם נהג בעצמו במידת הסבלנות והתארח עם חופשים לדעה כמו אליעזר בן־יהודה והיה ידיד נאמן לאנשי ביל"ו, שהיו חופשיים ו"פטורים" ממצוות.

בשנת 1874 מלאו למשה מונטיפיורי תשעים שנה, והוא התפטר אז מראשות "ועד שליחי הקהילות" באנגליה, לאחר שעמד בראשו כשלושים ושלוש שנים. ראשי הוועד רצו לכבד את המנהיג הדגול, שקנה לעצמו שם בכל העולם היהודי, ובמידה רבה גם בעולם הבלתי־יהודי, בהקמת מפעל חשוב ששם מונטיפיורי ייקרא עליו. מונטיפיורי הציע להקים קרן לתיקון היישוב בארץ־ישראל על ידי עבודת אדמה ומלאכה, והוקמה קרן בשם "מזכרת משה" במטרה, לפי שקבע הקול־הקורא שהוצא בייסודה: ל"הטבת מצב אחינו בני ישראל יושבי ארץ הקדושה על־ידי עבודת־אדמה, לימוד מלאכה וחרושת־המעשה, ושליחת יד במסחר וקניין ועל־ידי בניין בתי־מעון לאחינו בני ישראל בארץ־הקודש, החפצים להחיות נפשם מיגיע כפיהם ומואסים בלחם עצלות וכלכלה על־ידי אחרים".

בישיבת הוועד בא' בחשוון תרל"ז נבחר יחיאל מיכל פינס להיות המנהל של "מזכרת משה"

---

8 בעצם היה זה הקונסול האמריקני.

בירושלים, ובעיתונים של חובבי־ציון (״המגיד״ של דויד גורדון ו״הלבנון״ של בריל, שתחילה הוצא בירושלים בהשתתפות י״מ סלומון, ואחר־כך הועבר על־ידי בריל למגנצה) נתקבל המינוי הזה בשמחה. י״מ פינס צוין כ״איש דגול מרבבה, אשר בו תלכנה התורה והחוכמה, האמונה והדעת יחד שלובות יד באהבה ובשלום, וידיו רב לו בעולם העיון ובעולם המעשה״.

פינס בא לארץ זמן קצר (חודשיים) לאחר ייסוד פתח־תקווה. בקרב טובי החרדים בירושלים הייתה התעוררות להתיישבות, שבראשה עמד י״מ סלומון, המו״ל והעורך של ״יהודה וירושלים״. אולם קנאי ירושלים, שבראשם עמדה ״הרבנית מבריסק״ (אשת הרב יהושע לייב דיסקין, שבגלל אשתו הנרגנת הוכרח לעזוב רבנותו בשקלוב, לומז׳ה ובריסק, והתיישב בירושלים), הכריזו מלחמה על פינס והטילו עליו חרם. החרם עורר סערה חזקה בחוץ־לארץ ופולמוס חריף בעיתונות. גם המשורר י״ל גורדון יצא במאמר שנון ב״המליץ״ וסיים מאמרו בפסוק זה: ״הביד אשה ימכור ה׳ את ירושלים ואת תקוות עמו יושב בציון?״, אבל נמצא גם רב ירושלמי שיצא להגן על פינס — ר׳ שמואל סאלאנט, שהעיד על פינס כי ״מאז בואו לפה התחבר ברוב ענייניו לאנשים יראי ה׳ חכמים ונבונים ומהם תלמידי־חכמים מצוינים״. פינס בעצמו החל מיד בבואו ארצה לבדוק מצב ההתיישבות.

פינס היה בכלל איש מעשי ומפוכח ושוקל הדברים במאזני המציאות. אבל עם זאת היה גם איש־חזון ולא נרתע מרעיונות נועזים, והוא כתב: ״אין לך אידיאה גדולה בעולם אשר לא תיראה בתחילה כחלום, ובכל־זאת עשויה היא להתלבש בבשר וגידים ועצמות, אם אך לא נתחכם הרבה״. בשנת תרמ״ב (1882) ייסד יחד עם אליעזר בן־יהודה חברה בשם ״תחיית ישראל״. ״תכלית החברה להחיה את אומת ישראל ולהרימה משפלותה ולבצר רוחה ולהשיב לה כבודה כבראשונה״, ובכדי למנוע חשדות מצד המושלים התורכיים הוסיפו מילים: ״וכל זה ברוח אמונים לשלטון הארץ״. ואחד הסעיפים המרכזיים בתקנות הוא ״החברים היושבים בארץ־ישראל ידברו איש את רעהו עברית בסוד החברה, בבית מועצה ואף בשׁוָקים וברחובות ולא יתבוששו, גם ישימו ליבם ללמד את בניהם ובנותיהם וכל מרבית ביתם את השפה הזאת, אף תעמול החברה לצרפנה מסיגיה ובדיליה ולעשותה מדוברת בבתי־התלמוד״. המכתב שכתבו השניים לרש״י פין ב״שבעה־עשר יום לחודש השמיני שנת התרמ״ג״ הם מסבירים כי בתקנות שניתנו לפרסום בפומבי לא יכלו להגיד כל אשר בליבם ״פן תשלוט בה עין רעה ועל־כן שמנו לנו לחוק לבלתי הרבות בדברים, כי אם באזני האנשים אשר נתנו ידם לנו ואשר בתום ליבם איתנו אנחנו בטוחים — — — התכלית אשר שמה החברה לפעולתה היא ׳תחיית ישראל׳, לאמור: להחיה את אומת ישראל על האדמה אשר עליה גדלה מיום היותה ועד היום הנורא אשר רצחתה רומא אויבתה בעצם כוחה, כי האמן תאמין החברה אמונת אומן אשר רק על האדמה הזאת המדושנה בדמי אלפי מבחר בנינו תוכל אומתנו לחיות אם רק נצליח להרבות מספרנו בארץ הזאת עד אשר נהיה אנחנו הרבים, והדבר הזה לא ייבצר ממנו לעשות אם רק יחפצו באמת ובלב תמים, כי עוד הארץ כמעט שוממה מאין יושב, עוד לא נושבה כאשר הייתה לפנים בימי שבתנו אנחנו בה״.

לאחר פטירתו של קרל נטר, משהחלו אנשי ביל״ו להתייאש מהקמת מושבה ביל״ויית, בא אצלם י״מ פינס ואמר להם: ״התחיה אינה תלויה בעבודת־האדמה בלבד, אלא גם במלאכה וחרושת, ואין אתם רשאים לבוא לידי ייאוש, והריני מציע שחלק מכם יישאר פה לעבוד במקווה־ישראל ובראשון־לציון, עד אשר תיָצר היכולת בשבילכם להתיישב על קרקע שלכם, וחלק יעבור לירושלים ללמוד מלאכת־יד ולהתקיים בה״.

דברים אלה נאמרו בהתאם לזיכרון־הדברים של החברה "תחיית ישראל" מיסודם של פינס ובן־יהודה:

> באדמתנו לבדה לא יחיה העם כאשר לא יחיה גם בלתה, והדבר הראשון אשר עלינו לעשות בארץ הזאת הוא לעמול להשיב לעבודה ולמלאכה את כבודן אשר היה להן לפנים בתוך היהודים ואשר ירדו פלאים באלפי שנות גלותנו בארצות זרות. ועל־כן החליטה החברה לתמוך בידי נערים נבונים אשר קנו להם תורה ודעת, אשר יחפצו ללמוד בארץ הזאת כל מלאכה וחרושת וכל מעשה".

תשעה מאנשי בי"ל נשמעו ועלו לירושלים והם: שמשון בלקינד, זאב דובנוב, יעקב טשרתוק (אביהם של משה ויהודה שרת), דויד יודילביץ, עוזר דוב ליפשיץ, יעקב מוהילנסקי, הלל מינץ, דבורה סירוט ונחמן רוזובסקי. בלקינד ודובנוב למדו נגרות בבית המלאכה של מרקל הנגר; טשרתוק ורוזובסקי למדו חרטות בבית המלאכה של יחיאל הרש חרט; יודילביץ למד חרשות־סכינים בבית־מלאכה של גרמני מן הטמפלרים בשם גוטליב דאה; מינץ למד חרושת־ברזל בבית־המלאכה של הרש אלנהורן הנפח במזכרת־משה; וליפשיץ נכנס לבית־הספר של ניסים בכר מיסודה של כי"ח. דבורה סירוט הייתה עוזרת על יד דבורה בן־יהודה לפקח על משק חבריה (ארוחת־צהריים, תיקון לבנים ובגדים, כביסה ועוד). ולמוהילנסקי ייעד בן־יהודה דווקא תפקיד להיות "רב גדול" בישראל. בן־יהודה אמר: "נחוץ הדבר שנדאג להכין לנו נציגות מדינית הגונה גם כלפי פנים וגם כלפי חוץ. נציגנו עכשיו הוא הרב הראשי, החכם־באשי. כמה עלובה נציגות זו של אומתנו! רבינו הראשיים בטלנים הם, אנו צריכים איפוא לחנך רב גדול באמת: גדול בתורה, גדול בחוכמה, גדול בהוויות עולם וגדול בתבונה מדינית. קיצורו של דבר: יהודי גדול שהתואר רב יהיה הולם אותו כל דרכו כלפי פנים וכלפי חוץ". מוהילנסקי היה מקודם בן־ישיבה ועילוי, והוא קיבל על עצמו הדין: פשט בגדי־החול, גידל פאות ונכנס לישיבה של רבי יצחק לייב דיסקין – הרב מבריסק, והכול – לשם המטרה העליונה: "לשאת ברמה דגל תחיית ישראל".

הקבוצה הזאת נקראה בשם שה"ו, כלומר "שיבת החרש והמסגר" – חברת בי"ל, "אשר תכליתה להביא המלאכה וחרושת המעשה באה"ק בידי בני־מדע המכוונים פעולותיהם אל המטרה הכללית" – כפי שנאמר ב"המליץ" משנת 1883... בכל מוצר של קבוצה זו היה חקוק השם "שה"ו – ירושלים".

לאחר שנוסדה ראשון־לציון (ט"ו באב תרמ"ב) קיבל הירש, מנהל מקווה־ישראל, בחודש נובמבר להעביר את אנשי בי"ל לראשון, ובשנת תרמ"ה הוקמה בעזרת פינס מושבת הבי"ויים – גדרה.

מטרת העלייה לארץ בעיני אחד הבילו"יים • ייסוד ראשון־לציון

מקובל כי "הרעמים" או "הסופות בנגב", כפי שקראו אז לפרעות היהודים שפרצו והתפשטו בדרומה של רוסיה בראשית שנות השמונים של המאה התשע־עשרה, שימשו גורם ראשי לתנועת העלייה וההתיישבות שהתפשטה ברוסיה וברומניה באותן שנים והביאה לייסוד המושבות הראשונות לאחר קום פתח־תקווה: ראשון־לציון, זכרון־יעקב, ראש־פינה, יסוד־המעלה, עקרון, גדרה ועוד. אין ספק, שהפרעות וגילויי האנטישמיות המתגברת שימשו דחף רב־אונים, ואולי גם

ראשי, לנדודי היהודים בגולה בכל הדורות. אולם הם לא קבעו מחוז הנדודים וכיווּנם, ופחות מכול הפנו את הגולים והמגורשים לעלייה והתיישבות בארץ־ישראל. לא נעלם מאלה ששמו פעמיהם לארץ־ישראל המצב הכלכלי והביטחוני הירוד של הארץ. רמת־החיים בארץ־ישראל הייתה נמוכה מבכל ארץ באירופה שישבו בה היהודים; הארץ הייתה שרויה למעשה במצב של אנרכיה. השלטון התורכי דאג בעיקר לגביית המיסים, ולא היה לו הכוח והכישרון להבטיח חוק ומשטר. משלחי־היד הנקוטים בידי היהודים בארצות מושבותיהם באירופה לא היה כל צורך בהם בארץ־ישראל הפרימיטיבית, העזובה והנשמה. ובאותו זמן היה כמעט כל העולם הליברלי והחופשי, בייחוד ביבשת אמריקה ובראשה ארצות הברית, פתוחה וחופשית לגמרי להגירה יהודית. ובלי מניע חיובי, הפועם עמוק־עמוק בלב, בלי כוח משיחי, רגשי ורעיוני, בלי חזון של תקומה וגאולה, בלי געגועים לארץ־האבות וחלום מדינה יהודית, לא היה כל טעם וסיבה – אפילו ליהודים מדוכאים ומשוללי־זכויות או אזרחים ממדרגה שנייה בארצות לידתם באירופה – לנוד דווקא לארץ־ישראל, שהייתה בימים ההם ארץ של יציאה גם לנוצרים ובמידה לא מעטה גם ליהודים.

וכשהחלה ההגירה היהודית הגדולה בשנות השמונים אומנם נהרה בהמוניה לארצות הברית של אמריקה הצפונית.

העלייה שזרמה לארץ אחרי "הרעמים" בראשית שנות השמונים – הפעיל אותה הכיסוף המשיחי, אשר במחצית השנייה של המאה התשע־עשרה פשט צורתו המיסטית, ובהשפעת ההשכלה והמאבקים המדיניים והסוציאליים באירופה לבש צורה רציונלית בעלת אופי חלוצי, כלומר אופי המחייב למאמצי ביצוע בלי להירתע מקושי ומכישלון. העולים לארץ נתפסו לחזון־גאולה ישן־נושן שנהפך למניע העיקרי בחייהם. חזון זה הוגדר בבהירות, בשלמות ובקיצור על ידי אחד מחברי בי"ל, זאב (ברוסית – ולדימיר) דובנוב, אחיו של ההיסטוריון שמעון דובנוב שהגיע ארצה בחבורה השנייה של אנשי בי"ו ביום 21.9.1882, והלך לעבוד במקווה־ישראל. במכתב מיום 1.11.1882 מיפו הוא כותב לאחיו: "כלום אתה סבור שמטרת בואי הנה היא לסדר עצמי ומכאן יוצא, שאם אסתדר – השגתי מטרתי, ואם לא – אני ראוי לרחמים – לא! המטרה הסופית שלי וגם של רבים אחרים היא גדולה, רחבה, נשגבה, אך לא בלתי־מושגת. המטרה הסופית היא לכבוש במשך הזמן את ארץ־ישראל ולהחזיר ליהודים עצמאות לאומית, שנשללה מהם זה כאַלפַּיִם שנה. אַל תצחק. אין זו הזיה. האמצעים להשגת מטרה זו ייתכנו בדרכים אלה: יסוד ישובי חקלאות ומלאכה, הקמת כל מיני בתי־חרושת ותעשייה והרחבתם המודרגת, בקיצור – לעשות מאמץ שכל האדמה וכל המשק יהיו בידי היהודים. מלבד זאת, יש לאמן אנשים צעירים והדור הצעיר הבא לשלוט בנשק (בתורכיה החופשית־הפראית אפשר לעשות הכול), ואז – כאן אני שוקע בחלומות. אז יבוא היום המפואר, שעל בואו בישר ישעיהו במשאות־הנחמה הנלהבים שלו. אז יכריזו היהודים עצמם, בנשק ביד (אם יהיה צורך בכך) ובקול רם כאדוני ארצם העתיקה. אין דבר אם יום זה יבוא כעבור חמישים או יותר שנים. תסכימו, ידידים, שזהו רעיון נהדר ונשגב".

קשה למצוא בכל הספרות של חובבי־ציון והציונים הגדרה קולעת, קצרה וממצה של חזון התקומה, כזו שנתן חלוץ צעיר במכתב פרטי זה לאחיו כשבארץ נמצא פחות מרבע אחוז של יהודי העולם, והמושבה היחידה, פתח־תקווה, שנוסדה לפני ארבע שנים עדיין הייתה עזובה על ידי מייסדיה בגלל מחלות הקדחת וסירחון הביצות. במכתב זה נתקפלו כל השאיפות והמעשים שהביאו לאחר שישים ושש שנה, וכמעט בדיוק נמרץ בדרך שסומן במכתב, – להקמת מדינת ישראל. זה היה החזון שהעלה והפעיל את הראשונים – אלה המעטים שקמו מתוך הארץ גופה כי"מ סלומון וחבריו, ואלה המרובים שבאו מגולת רוסיה ורומניה.

בי"ב בתמוז תרמ"ב נקנתה אדמת "עין־הקורא" (בערבית עיון־קארא) מאת האחים מוסטפא ומוסא אל־דג'אני, שטח של 3,340 דונם, על שם סגן הקונסול הבריטי חיים אמזלג בשביל עשרת המייסדים הראשונים: זאב אברמוביץ מפטרבורג, לוי הכוהן אייזנבאנד מניקולאיב, שרגא פייבל הייסמן מניקולאיב, יהודה לייב חנקין מקרמנצ'וג (אביו של יהושע חנקין "גואל האדמה" בארץ), ראובן יודילביץ מקרמנצ'וג, זלמן דויד הכוהן לבונטין מקרמנצ'וג, צבי הכוהן לבונטין (דודו של ז"ד לבונטין), צבי פיינברג מסימפרופול, אהרן מרדכי פריימן מוורשה, יעקב פרץ פריימן מוורשה. קנייה זו בוצעה אחרי כמה ניסיונות לרכוש קרקע במקומות אחרים שלא הצליחו. בהתאם להחלטה קודמת כנ"ל קראו למקום "ראשון־לציון". צבי לבונטין, יהודי אמיד חשׁוך ילדים, רכש לעצמו מחצית השטח (1,650 דונם) והסכים לתת 360 דונם מאדמתו לשש משפחות עניות, 60 דונם לכל משפחה, על מנת שישלמו מחירה בשיעורים במשך חמש שנים ובכסף ייבנה במושבה בית כנסת על שמו. בט"ו באב תרמ"ב עלו 17 המתיישבים הראשונים על אדמתם. נוסף על עשרת הקונים הראשונים באו גם: ישעיהו הורוביץ, נוח בוטושנסקי, אליעזר שליט, נפתלי הלל, משה כוהן, מנדל רוזאנובסקי, יצחק גרברג. כולם היו טירונים בעבודת־האדמה, פרט ליהודה לייב חנקין, שהתגורר בקרבת מושבות גרמניות ברוסיה והיה חוכר מהן אחוזות. הוא הביא גם חקלאים אחדים מתלמידי מקווה־ישראל: וולף לייב גרינשטיין, שאול הילזנר ויהודה ראב.

א"מ פריימן ב"ספר היובל" מדגיש כי "חיברו תקנות העדה על־פי שיטת השותפות (קומונה), כי לא תיחלק האדמה רק תיעבד יחד", וז"ד לבונטין, בספרו "לארץ אבותינו",[9] מספר כי "לפי התקנות שסידרתי לפני בני המושב, הייתה האדמה צריכה להיות נעבדת בשותפות וכל אחד מהחברים היה צריך להביא אל קופת העדה סכום כסף לפי מספר דונמי הקרקע שיש לו באחוזתו, וכל היוצא לעבוד במלאכת הקיבוץ יש לו לקבל פרנק אחד וחצי ליום שכר עבודתו".

תקנות אלה לא נתקיימו הרבה זמן.

עוד בשנה הראשונה נוספו למייסדים יצחק לייב טופורובסקי מיֶקטרינוסלב, משה כוהן מפולטבה, בנימין פין מאוקראינה, שנתחנך באודיסה.

"השטח של המושבה היה מדבר שממה, אף סוכה, אף מלונה לא התנוססה במקום. כל עץ או אדם לא נראה. רק חולות ודרדרים למכביר הצמיחה האדמה על כל צעד ושעל. השועלים התרוצצו, בישימון זה השמיעו את קולות יללותיהם". כך מתאר את המקום דויד יודילביץ, או כמו שהוא חתם אחר כך יודה־לב־איש, בספר "ראשון־לציון 1882–1941". במקום לא היו מים, ומי המעיין "עיון", שעל שמו נקרא המקום מקודם, היו מלאים בוץ, תולעים, שרצים ועלוקות. תחילה הביאו מים ממקווה־ישראל – כשהדרך לא הייתה בטוחה. האיכרים הגרמניים יעצו לחפור באר בגבעה. הגיעו עד עומק של 25 מטר ועדיין לא מצאו מים. מנשה מאירוביץ שעלה בשנת תרמ"ג כתב על ימיה הראשונים של ראשון־לציון: "הייסורים הגופניים, השינה על־פני האדמה שבה שרצו כל מיני נחשים ורמשים, חוסר מים, דירה, מזון הגון, ובסוף ימי הגשמים שהתקרבו ובאו – כל אלה התחילו מפחידים ברצינות את האיכרים; איש מהם לא העֵז לגשת להקמת בית או להעלות את משפחתו, הואיל ואיש לא היה בטוח, כי המושבה תתקיים לאורך ימים. איכר אחד בלבד, גרברג, החליט הראשון להתיישב באוהל עם אשתו ובתו; בעקבותיו הלכה גם משפחת הייסמן. נחוץ היה מאמין אחד כדי לעורר את לב הנשארים, ובעל־אמונה כזה היה חנקין, אשר ניגש הראשון לבנות

9 עמ' 62 של המהדורה השנייה משנת תרפ"ד.

בית". הממשלה אסרה לבנות בתים, אך כאן הצילה את המצב חסותו של סגן הקונסול הבריטי, חיים אמזלג, אשך אדמת ראשון נרשמה על שמו, והשתדלותו של יוסף קריגר המתורגמן הראשי אצל המותצרף הירושלמי – והמכשול הזה הוסר.

בינתיים נמלכו לעזוב את הבאר שחפרו על הגבעה, כי לא נמצאו בה מים, וניגשו לחפור באר שנייה למטרה זו. הגיעו לעומק של ארבעים ושישה מטר ונתקלו בסלע, שנים־עשר יום קדחו בסלע, ופתאום הרגישו החופרים כי המקדח טובע במצולה; פרצה זעקה: מים, וואסער, וודא (ברוסית), מיא (בערבית), וכל אנשי המושבה מכל הפינות רצו לבאר בקריאת־חדווה: מים! קפצו, רקדו, התחבקו, התייפחו כילדים קטנים ובאוויר צללו קריאות מחרישות: "הידד! מים!"

עוד בסוף אב תרמ"ב, שבועיים אחרי היווסד ראשון־לציון, נשלח יוסף פיינברג לחפש עזרה למתיישבים. אחרי ביקורו באוסטריה ובגרמניה ללא הצלחה בא לפריז ובא בדברים עם הרב צדוק כוהן ועם מיכאל ארלנגר ובעזרתם הגיע לאדמונד דה־רוטשילד. באחד הימים בספטמבר 1882, כפי שמספר ז"ד לבונטין, "לקח פיינברג את לבב הנדיב הזה, והוא קצב את עזרתו בפעם הראשונה שלושים אלף פרנק לטובת המושב, והבטיח להוסיף עוד לימים יבואו אם תהיה דרושה העזרה, בתנאי כי יקבלו עוד כעשר־חמש־עשרה משפחות אל המושב הזה, כי לא יבקשו עזרה מאחרים וכי לא יגלו שמו ברבים; מלבד הכסף הנזכר הבטיח להתקין באר ארטיזית, המעלה את המים מהמקורות אשר מתחת לארץ, וגם גנן אחד מינה אשר יזרע וישתול אילנות ונטיעות שונות וישגיח על אלה שלא הורגלו עוד בעבודת־האדמה. את הדירקטור הירש ממקווה־ישראל הפקיד הנדיב הזה למנהל ומשגיח על מעשי־העזרה שלו לישוב היהודי – ופה מקום יותר להדגיש, כי העזרה הזו שהנדיב הגדול הזה אומר לתת לישוב, לא מעשה של צדקה, בלתי אם **מעשה יהודי גדול החושב לבנות ארץ אבותינו** (ההדגשה במקור) על־ידי ישוב יהודי רחב".[10] בדברים אלה קלע לבונטין לאמת היסטורית חשובה. רוטשילד, שנקרא בצדק "אבי היישוב", לא היה סתם נדיב, פילנטרופ, אם כי הוא הוציא מכספו על יישוב הארץ יותר מכל איש אחר בעם היהודי, ואולי יותר מכל בני ישראל יחד לפני הקמת המדינה, אבל ארץ־ישראל וההתיישבות לא היו לרוטשילד רק אובייקט לפעולה פילנטרופית, כי בנצר צרפתי זה של שלשלת הרוטשילדים, אדירי־ההון באירופה בשעתם, פָּעַם חזון תקומת מולדת־הקדומים של עמו, ועד יומו האחרון־ הוא מת זקן ושבע־ימים – היה חזון זה עומד במרכז הגיגיו ומאווייו. הוא לא היה, כמובן, היחיד ואף לא הראשון, שחזון זה פעם בליבו. אולם הוא היה הראשון והיחיד אשר עשה מעשה אדיר, ממושך ורב־תוצאות – להגשים חזון זה בכוח עושרו הרב ובמסירותו המתמדת, ללא הטפה פומבית ובלי לפנות לעזרת אחרים, מעטים או מרובים. בקטנות התחיל והגיע לגדולות. מתמיכה ביישובים צעירים ומעטים עבר לייסוד יישובים חדשים ולרכישת קרקעות בכל רחבי הארץ, במערב הירדן ובמזרחו, מתוך מגמה מדינית־אסטרטגית מרחיקה־ראות ובתנופה ממלכתית, ומראשית דרכו ידע היטב מהי התכלית הנכספת. עוד בביקורו הראשון בארץ בשנת 1887 הביע אמונתו "כי עוד נזכה לראות בקיבוץ גלויות וכל ישראל ישבו לבטח בארצם", והוא הבין מה שלא הבינו או שכחו כמה מתיישבים ראשונים: חשיבותה המכרעת של העבודה העצמית והעבודה העברית במפעל ההתיישבותי, ולפני כמה מנהיגים ציונים דרש חינוך עברי ודיבור עברי, והתנגד לבני־המושבות שטיפחו הלשון הצרפתית והדיבור הצרפתי. ככל בן־אדם לא נמלט גם הברון רוטשילד משגיאות וטעויות, והפגם החמור ביותר במפעלו כמה

10 "לארץ אבותינו" מאת ז"ד ליבונטין, עמ' 66–67.

שנים היה שלטון הפקידות, שהשפיל בכמה מקרים כבוד היישוב וניסה לשעבד את המתיישבים. בקרב טובי המתיישבים קמה התנגדות חזקה למשטר משפיל זה והיו כמה "מרידות" נגד שלטון הפקידים.

יהודי רומניה מייסדים את ראש־פינה וזכרון־יעקב

מצב היהודים ברומניה לא היה שונה בהרבה ממצב היהודים ברוסיה, והתנועה לעלייה לארץ שנתעוררה ברוסיה בראשית שנות השמונים לא פסחה גם על ארץ זו. עוד בשנת תרל"ט (1879) הופיע ברומניה האנגלי לורנס אוליפנט, מחבר הספר "ארץ הגלעד", שבו הציע להקים התיישבות יהודית בעבר־הירדן, והופעתו עוררה התרגשות רבה בקרב היהדות הרומנית. אוליפנט גם עשה זמן רב בקושטא בניסיון לקנות לב השולטן התורכי לרעיונו – ללא הצלחה, אבל קשריו עם יהודי רומניה נמשכו, והם קראו לו "כורש השני", "המלאך הגואל". בשנת תר"ם (1880) הגיע לרומניה אלעזר רוקח מארץ־ישראל ועבר מעיר לעיר וקרא את העם לעלות לארץ־ישראל כדי להתפרנס מעבודת־האדמה. רוקח הגיע ליאסי וייסד שם שבועון בשם "יזרעאל" שהטיף לרעיון זה. בעיר הזאת ישב ד"ר ק. ליפא, חובב־ציון ותיק, ושניהם ייסדו החברה הראשונה ליישוב ארץ־ישראל. גם בבוקרשט נוסדה אגודה ליישוב ארץ־ישראל ובראשה עמד רב העדה יצחק אייזיק שור. מטרת החברה הייתה לקבץ כסף כדי לקנות קרקעות בארץ ולהושיב עליהן יהודים עניים המוכשרים לעבודת־אדמה. אחר־כך נוסדה בבוקרשט גם חברה של יהודים אמידים לרכישת קרקעות בארץ כדי להתיישב בה. אגודות כאלה נוסדו גם בערים אחרות. ביום כ' בטבת תרמ"ב (30.12.1881) נתכנסה בעיר פוקשאן ועידה של כל אגודות חובבי־ציון ברומניה. השתתפו בה חמישים ואחד צירים – באי־כוח שלושים ושתיים אגודות. הוועידה נפתחה באולם בית הספר היהודי, והרב משה אהרן גולדרינג הלוי אמר, כי שלוש מטרות גדולות לאספה הזאת: א. לעזור מאחינו אשר כשל כוחם בסבלותם ולתת להם אפשרות לעלות לציון לעבוד בשדה ובכרם; ב. לגול מעלינו חרפת הגויים האומרים: "נרפים הם בני ישראל ואין ליבם כי אם לבצעם"; ג. להשיב כבוד הלאום ולהחיות רגשי־קודש בלב בני־ישראל שנרדמו בקרבם מרוב צרות, מחסור ורדיפות זה אלפי שנים.

היוזמה לפעולה באה מאגודת חובבי־ציון בעיר מוֹינֶשְט. מה שכתב ש' יבנאלי בספרו "תקופת חיבת־ציון" על העלייה מרוסיה חל גם על העלייה הרומנית: "זו היתהה עליה הציונית הראשונה, כלומר עליה שציונים עוררו אותה, אבל לא ציונים היו נושאיה. הציונים רק קראו לעליה, אבל לא התיצבו בראש היוצאים, לצאת יחד עמהם מרוסיה ולעלות יחד עמהם לארץ לסעוד אותם בחומר וברוח".[11]

בקושטא נפגש מ"ד שוב, יהודי מרומניה, מייסד ראש־פינה, עם משה יוסף רוזנצוייג, יליד צפת, שהיה אחר־כך מזכיר המושבה ראש־פינה, וזה נתן לו מכתב לשאול ציפריס בצפת, צעיר בקי בארץ ובמנהגיה; מקושטא נסע שוב באונייה רוסית לביירות והנסיעה נמשכה שבועיים. איתו באונייה היה רק עוד יהודי זקן אחד ששב מחוץ־לארץ לצפת. בביירות שכרו השניים, ביום כ"ה בטבת, מחַמרים ערביים שתי פרדות להסיע אותם לצפת. בעברם את נהר קסימיה הראה לו הזקן גבול ארץ־ישראל. שוב ירד מעל הפרדה, נפל על האדמה בנשיקות, ובדמעות־גיל בירך ברכת שהחיינו. אחרי רכיבה של ארבעה ימים הגיע לצפת. בצפת לא היה מלון, לא היה כביש, ועגלות

11 "תקופת חיבת־ציון", חלק א, עמ' 46.

לנסיעה לא היו בנמצא. בבית דודו הרב בצפת ישן שוב על "מיטת"־אבנים, כי בני צפת לא הרשו לעצמם הלוּכסוּס של מיטת עץ או ברזל. מסעו עשה שוב ברכיבה על חמור.

בעודו ברומניה שמע מפי יהודי צפתי על האדמה שקנו יהודי צפת בג'עוני וקראו לה גיא־אוני. שוב הלך שמה ומצא במקום שלושה בתים כבתי הפלחים הערבים. בשניים מהם ישבו שתי משפחות של שני אחים עניים שלא עיבדו אדמתם, ובבית השלישי גר ערבי שעיבד חלק מהאדמה.

שוב ראה אדמת הכפר ושלושת המעיינות העוברים בה, והמקום מצא חן בעיניו והודיע על כך לחברה שלו. הדואר בימים ההם לא היה מסודר, משרד לטלגרמות לא היה כלל, ועברו יותר משני חודשים עד שקיבל תשובה.

בינתיים שלח מרכז האגודות שנוסד בוועידת פוקשאן שלושה צירים לארץ: אלתר קלפר מגאלאץ, שלמה בריל, בקי בענייני עבודת־האדמה, ואברהם עזרא פרידמן, יודע ערבית, כי היה יליד צפת. גם האגודה במוינשט, עיר־מולדתו של שוב, שלחה ציר, דויד בוקששטר, להצטרף לשוב. אחרי חיפושים מרובים במשך שמונה חודשים ומשא־ומתן ממושך עם האגודה ברומניה הוחלט לקנות אדמת הכפר ג'עוני. אומנם המקום סבל מחוסר דרכים המקשרים אותו עם ערי־החוף (חיפה ויפו), אבל הכריע האוויר הטוב וטיב המים בסביבה.

כשהחלו לברר מה הם האמצעים שיש לכל אחד נתגלה שלרובם אין די כסף וכמה מהם עניים חסרי־כול. שוב יעץ שלכל הפחות בשנה הראשונה יעבדו כולם האדמה בשותפות, וכל אחד, כאמיד וכעני, ימסור מה שיש לו לגזבר אשר ייבחר מתוך המתיישבים, והוועד אשר ייבחר יתעסק בבניין הבתים, בסידור העבודה ובכלכלת המשפחות. וכולם, כעני וכעשיר, ייקחו חלק בעבודה בשדה, בשכר, וכן תתחלק האדמה במידה שווה לכולם. כולם הסכימו להצעה זו, מלבד שש משפחות, והושב להן כספן ושבו לרומניה.

נבחר ועד של שישה: "מאטיל כץ – ראש הועד וגזבר, מ"ד שוב – סופר ומזכיר הוועד, חברים: העניך בערגמאן, דוד בוקשעשטיר, ישראל גולדינבערג, דניאל בענדיל. לאלה הוסיפו נשיא כבוד את החכם הספרדי יעקב חי ואחיו יצחק מרדכי כחבר כבוד, שעזרו בשעת רכישת הקרקע".

אחת התקנות, שנתקבלו בתחילת שנת תרמ"ג, קבעה כי "כל אחד מחויב לעבוד עבודתו אשר ישימו עליו הועד מהמושבה, ואם אחד יעבור על פקודת הוועד בעניין העבודה אז הכוח בידי הועד להעניש אותו על־פי רוב דעות מהוועד.

"בכל יום בבוקר בשעה שישית פראנקי או שנים־עשר טורקי מחויב כל אחד לצאת לפעלו ולעבודתו עדי ערב שעה הנ"ל. בכל יום בחצות היום יש לכל אחד ואחד שתי שעות להינפש מעבודתו".

כפי שמעיד מ"ד שוב בזיכרונותיו לא הצליח המשטר "החברתי שיתופי", "כי הרעיון עוד לא חדר ללבב האנשים, ועוד סיבות רבות, הידועות לאלה הבקיאים בתולדות הישוב, גרמו לאי־הצלחת הרעיון".

ביום ב' בטבת תרמ"ג יצאו האיכרים לחרוש אדמתם, כי בשנה זו נתאחר גשם היורה והחליטו לקבוע יום זה, ב' בטבת, לחג יום ייסוד המושבה.

הפעולה הנחשונית של אנשי מוינשט הכתה גלים ברומניה, אוניית ה"לויד" האוסטרית הסיעה מחוף גאלאץ שיירה של 228 נפש. זה היה בימים שהממשלה התורכית אסרה על יהודים עלייה לארץ, והנוסעים לא הורשו לעלות, ושטו כשלושה חודשים בים ועברו מאונייה לאונייה. בחיפה לא הורשו לרדת וגם לא ביפו. נסעו למצרים ומשם לביירות.

אך סוף כל סוף, אם בכוח העורמה, אם בכוח "מתן בסתר" ואם בכוחם של המתווכים

מחיפה ויפו, הצליחו כולם לעלות בחופי חיפה, יפו וביירות ולהגיע לארץ. רובם של אנשי מוינשט התכנסו בצפת בחפצם לכונן להם מושב באדמת ג׳עוני אשר נקנתה זה כבר. וקצת מן המשפחות ישבו בחיפה, ובדעתם היה לקנות נחלה בסביבתה ולייסד להם מושב. והצעות רבות הובאו לפניהם, נחלות מכל המינים, אבל מכל אלה נראתה להם נחלה אחת, ששמה בלבד לקח את ליבם שבי. כי על־כן נמצאת היא בשומרון, ובטרם ראו את הנחלה דבקו בה לאהבה. ״חיפה בשנת 1882 – כמוה ככפר לא גדול, מרכזה שוק ורחוב חנויות שרוי באפלולית. לא נמל ולא שובר־גלים, האוניות עוגנות הרחק במפרץ – וסירות־משוטים מוליכות ומביאות. בין חיפה והמושבה הגרמנית שדות שממה, ודרך לא סלולה עוברת בתוכם. משפחות העולים, אחרי שעברו כל מדורי גיהינום בבית־המלון של אברהם יוסיל מורגנשטרן, מתגוררות עכשיו בחדרים ששכרו ב׳חאן זחלן׳, חצר בנינים של אבן, ללא טיח; ומאין מיטות הם מציעים להם משכבם על רצפת־האבן.

״באותו חודש נובמבר 1882 באה לפני משפחות העולים הגרות בחיפה הצעה חשובה – לקנות את הנחלה הנמצאת בשומרון, זו הנקראת בפי יושבי הארץ בשם ׳זמארין׳. נמצא להם לעולים יהודי אחד, אף הוא מבני העיר באקאו, שבא לשבת בחיפה כמה שנים לפני־כן, שמואל איגנא שמו, והעולים קוראים לו אינגר זייגער־מאכער, כי שען היה לפי מקצועו. אדם זה טרח במשא־ומתן של הקנייה שלא על־מנת לקבל פרס. נחלה זו השתרעה על רומו של הר אחד, הפורץ ויוצא מתוך שרשרת הרי הכרמל, רובה אדמת־טרשים ומיעוטה בית־זרע, ועוד חלקה אחת בשפלה, באדמת טנטורה, אף היא רכושו של בעל הנחלה, ג׳רמן שמו, ציר צרפת בחיפה. מלבד זמארין כוללת אדמת המקנה גם את השם ׳דרכומה׳, ואף חלקה זו על הנחלה תיחשב, ומקומה במזרחו של ההר, ובטבורה שתי חושות בנויות עפר וטיט. למעלה ממנה נמצא הכפר זמארין ובו כעשר חושות, עפר וטיט, מטות לנפול. כל האדמה – 5,000 דונם, ומהם רק החלק החמישי ראוי למזרע. בין חיפה והנחלה רק שמונה שעות בעגלה או בסוסים, וגם זו מעלה יתרה בעיני העולים. מחליטים לשלוח שניים מחבריהם לתור את הנחלה; הטילו שליחות זו על משה גורלנד ומרדכי קליסטר. באחד הימים יצאו השניים רכובים, על סוסים ומורה־הדרך לפניהם. למחרת היום שבו. כל הקהל נתאסף באחד מחדרי החאן. בחדר הושלך הס. כל אוזן נטויה. – מה נאמר ומה נדבר, – מסיים דבריו מרדכי קליסטר, עצי־זית לאלפים בנחלה, בעיני ראיתי – ואני ראיתי באדמת הנחלה עץ זב דבש – ממלא אחריו משה גורלנד. נפעם לב השומעים: שווא איפוא הוציאו דיבת הארץ רעה, כי חרבה היא ועזובה. משה אמת ותורתו אמת: ׳אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׳. כלה ונחרצה: על־פי שניים עדים יקום דבר. זו תהיה לכם לנחלה, זו ולא אחרת. עד מהרה נשתוו בדבר מחירה של הנחלה עם החלקים הנספחים לה: 47,000 פרנק, מלבד הוצאות, אשר תעלינה לסך 5,000 פרנק.

״הפרטים נשלחו טלגרפית לוועד המרכזי בגאלאץ. הוועד אישר הקנייה והעביר את הכסף. לא היו ימים מועטים והקנייה נגמרה כדת וכדין, ושטרי־המקנה נרשמו על שמו של ראש הועד המרכזי יצחק ליבל״.[12]

אחד המתיישבים, ירחמיאל הלפרין, רושם ביומנו: ״ביום ב׳, 6 בדצמבר 1882, עלינו למושב זמארין. התיישבנו בארבעה בתים ערביים. מצאנו את אדמת זמארין זרועה אבנים עד שאי־אפשר היה למחרשה לעבור בה. מוכרחים היינו לסלק ראשית כל את האבנים ולפנות את האדמה למען

12 ״זכרון־יעקב, פרשת דברי ימיה תרמ״ב־תש״ב״, מאת אריה סמסונוב, עמ׳ 56–58.

נוכל לחרוש אותה. רבות טרחנו למצוא את העץ שעליו נשבע משה גורלנד בפאותיו, כי ראהו בעיניו ׳זב דבש׳ – לצערנו לא מצאנוהו, וכן לא זכינו למצוא את אלפי עצי־הזיתים שקליסטר העיד עליהם. רק גידולי־פרא אחדים מצאנו ביער״.

יצחק גולדשטיין מספר: ״בראשון לחנוכה עלינו קצת מן האיכרים לנחלתנו בלויית מורה־דרך ערבי. בהגיענו אל ההר הזקוף – חשכו עינינו. רק שביל צר מתפתל בין שיחים וסלעים זקופים. ישבנו לנוח ולסעוד את ליבנו מן הפת שהבאנו עימנו. נפל נחש בינינו. אך זה נסתלק והנה לעינינו מסביב עקרבים ועכברים ושאר מיני שרצים. אימה אחזתנו ושיקוץ־נפש״.

בתיה לייבמן מספרת: ״ישבנו אנשים, נשים וטף יחד בעגלה ויצאנו לדרך. הנסיעה נמשכה כל היום. בערב הגענו לרגלי הר השומרון. בימים ההם דרכים אין בארץ. אף את שפת הארץ לא ידענו, וכי צמאנו למים לא יכולנו להביע את משאלתנו לאלה שבאו לקראתנו. אנו עומדים לרגל ההר והחושך מכסה את הארץ. השוורים ממאנים לחתור הלאה. שני גברים וגרזנים בידיהם התחילו מקצצים בשיחים העבותים. את השוורים שלחו לפניהם כמורי־דרך, ואחריהם צעדו הנשים והתינוקות בזרועותיהם, ככה העפלנו כמה שעות. מסביב חושך ואפלה ודממת־מוות. רק יללת התנים פולחת לעיתים את הדממה. בזכותה של הבהמה הגענו בשלום אל טבור ההר. שם קיבלונו בשמחה כמה מחברינו שהקדימו להעפיל אל הנחלה. הם ישבו מסביב למדורת־אש. ישבנו על־ידם אף אנחנו להחם את גופנו הקפוא, לשבור את צמאוננו ורעבוננו״.[13]

כעבור זמן ראו המתנחלים שהשד אינו נורא כל כך. באביב 1883 כותב מאיר הירש היפלר לאחד מידידיו: ״זה שלושה שבועות אשר אנחנו עובדים ות״ל כי כבר רואים אנחנו ברכה במעשי ידינו. החיטה אשר זרענו צמחה ועלתה כדי גובה אצבע. בגשת איש אל הקולוניה וראה לפניו הר אשר ישתאה עליו, אך בעלותו עליו ישמח ליבו למראה השדות היפים אשר מסביב, האויר הצח ונקי ומבריא, אין טוב ממנו – וגם מים לשתות יש לנו, טובים עוד הרבה מן המים אשר בחיפה. לעומת מימיה המלוחים של חיפה – המים בזמארין גם מתוקים. וכי מה אנו חסרים? עצים יש הרבה עד מאוד, כמו־כן אבנים לבנות בתים וכן עצים לכל מלאכה. כבר חרשנו הרבה שדות לזרוע שם תפוחי־אדמה, ובשבוע אשר יבוא נשתול גן־ירק בטנטורה״.

הסרן גולדשמידט מלונדון, שביקר במקום בשנה הראשונה, כותב ב״ג׳ואיש כרוניקל״ הלונדוני: ״מצאה חן בעיני הקולוניה שומרון, אשר שהיתי בה שני ימים. חלקים רבים מן הקולוניה הזאת שעליהם חשבו בתחילה כי לא יצלחו למאום, יצמיחו כיום חיטה ושעורה וכל מיני מגדים. וגם מסילה טובה נסללה. הנשים והטף יושבים בחיפה, עד אשר ייבנו ששים הבתים החדשים״.

בסוף שנת תרמ״ג פרש ״הנדיב הידוע״ חסותו על זמארין, ובחודש ניסן תרמ״ה בא פקידו של רוטשילד והציע לאיכרי זמארין לקרוא למושבה בשם זכרון־יעקב על שם אבי ״הנדיב״. הצעתו נתקבלה.

תוקעים יתד למושבה חדשה בגליל העליון

בשנת 1883 נוסדה חברה בשם ״נחלת שדה וכרם״ מורכבת מיהודי מזריץ׳ בפולין ובריסק דליטא לייסוד מושבה בארץ־ישראל. יוזמה של החברה היה ברוך מאיר רוזנבלום. בניסן תרמ״ג (1883) נשלח לייב רובין ובידו סכום של 1,000 רובל (500 דולר) לקנות לחבריו שטח אדמה. הוא ביקר

13 שם, עמ׳ 59.

בארבע המושבות שהיו כבר קיימות אז (פתח־תקווה, ראשון־לציון, זכרון־יעקב וראש־פינה), והמושבה האחרונה מצאה חן בעיניו ורצה לקנות אדמה בסביבתה, אבל איכרי ראש־פינה אמרו לו שאדמה זו הם עומדים לקנות, והם הציעו לו שהוא וחבריו יתיישבו בראש־פינה, אבל הוא נשלח להקים מושבה חדשה, והלך לחפש אדמה בסביבות מי־מרום. כחמישה חודשים עברו עליו בתיור אחרי נחלת אדמה, וללא תוצאות. בינתיים נודע לחברי האגודה במזריץ׳ כי ר׳ פישל סלומון עומד לעלות לארץ־ישראל. בדעתם את האיש כחובב־ציון נלהב שלחו לו כוח־הרשאה, שיצטרף בארץ־ישראל אל הציר שלהם ר׳ לייב רובין ושניהם יבחרו את האדמה בשביל החברה. פישל סלומון בא ארצה, וביום ט״ו באב תרמ״ג (1883) נקנה שטח של 2,500 דונם במחיר 5,000 רובל. הודיעו למזריץ׳ שהאדמה נקנתה, ואחרי החגים עלו ארצה בשנת תרמ״ד: שבתי לקרמן, יוסף גדולטר, חיים מנשבסקי, אברהם פלדמן, יחזקאל זמר, ברוך מאיר זונבלום וזאב בקר. אליהם נצטרפו שניים – אחד מהארץ, משפחת מזרחי מצפת, ואחד שעלה מארצות הברית – לייב ליובובסקי; וקראו למקום בשם ״יסוד־המעלה״.

בין שני השליחים, לייב רובין ופישל סלומון, נתעוררו חילוקי־דעות בדבר התחלת העבודה במושבה. רובין טען שיש לחכות עד שיקבלו קושאנים וירישיון לבניית בתים, ועד אז אין להתחיל בעבודה. פישל סלומון עמד על כך שיש לגשת מיד לעבודה, כי במשך הזמן יתקבלו הקושאנים וגם הרישיונות לבניין. רובין התעקש, וכשלא קיבלו דעתו קם ושב לרוסיה ולא חזר עוד לארץ.

בין שבעת העולים לא נמצא אף אחד שידע מה זאת עבודה חקלאית, אולם סלומון השיג רישיון־כניסה בשביל צעיר מומחה לחקלאות, בשם ישראל אשכנזי, שעלה לארץ יחד עם בני משפחתו של סלומון. ועם בואו של אשכנזי התחילה העבודה: נטיעת אתרוגים ורימונים, זיתים, תאנים ועצי תות. חפרו באר ובעומק לא רב מצאו מים.

אנשי צפת הקרובים למקום הזהירו את המתיישבים כי הנחלה שרכשו היא בבחינת אליה וקוץ בה, שכן ביצת החולה (מי־מרום) קרובה, וילדי הבדואים שנולדו במקום הם כולם נגועי־קדחת ופניהם ירוקים. אולם המתיישבים ובראשם סלומון לא שמעו להם ונראו בעיניהם כמוציאי־דיבה. בתים לא היו עוד והמתיישבים השתקעו בבניין ישן גדול, שקראו לו ״בית האוצר״, 25 מטר אורכו ו־10 מטרים רוחבו, ששימש בשעתו רפת לבהמות, והבית היה רעוע, וכשרצו לתקן אותו, הפריעו פקידי הממשלה עד שפייסו אותם בבקשיש, כרגיל בימים ההם. בבניין זה החזיקו את הבהמות שרכשו למען העבודה וגם הגברים שעבדו במקום ישנו בו. רק הנשים והילדים התיישבו לזמן־מה בצפת. בבניין היו מצויים גדודי פרעושים גדולים כזבובים, ועקיצתם – כמחט בבשר החי. בחוץ אי אפשר היה לישון מפני הקור והגשם.

בשל הפרעושים העוקצניים נאלצו להשאיר את הבניין מדור לשוורים ולשאר הבהמות, ולאנשים הקימו סוכות ממחצלאות.

ישראל אשכנזי, המומחה היחיד לחקלאות במקום, מספר: ״ערב־שבת אחד יצאו כל החברים לצפת ונשארתי רק אני ור׳ מנדל פלמן לטפל בשוָרים. פשטנו כרגיל את בגדינו ונכנסנו אל החושה לקשור את הבקר. אותה שעה נבעת שור אחד מפנינו וברח. הוא רץ ואנחנו אחריו. כשלושה קילומטרים היינו שטופים ברדיפה זו, עד שהצלחנו לתפסו ולהחזירו למקומו, נפתולי הדרכים לא־דרכים, שעברנו בהם אגב ריצה, היו זרועים קוצים גבוהים כקומת איש, ויצאנו משם שרוטים ופצועים ושותתי־דם. אחרי שהחזרנו את השור הפליט אל הרפת ראינו לפתע שהרפת ריקה מכל השוָרים כולם. בריחה כללית! ובחוץ כבר חושך. לילה. וכאן עמדה לי תורתי שהבאתיה מכפרי

ברוסיה. השתטחתי על הארץ והטיתי אוזן קשבת. ואומנם רחשם הרחוק של השָׁרִים הגיע לאזננו הצמודה אל הקרקע, ועל־פי הרחש הזה מצאנו אותם והבאנום למקומם".

הגיעה עונת הקציר, הקציר הראשון הנכסף בשדמות יסוד־המעלה. המתיישבים הביאו איתם חרמשים מרוסיה, אלא שחסרו ידיות למכשירים אלה. בצפת לא נמצאו ידיות או משהו בדומה להן. ישראל אשכנזי לקח שניים־שלושה חברים חרוצים וזריזים אל מעבר למי־מרום, במקום שצומח עץ שניתן לעשות ממנו ידיות לחרמש, כרתו ממנו מה שכרתו והביאו אגב הרפתקאות קשות הביתה. אשכנזי התקין את הידיות ולקחן לצפת, ולאחר ששוטט ארוכות בין רחובותיה וסמטאותיה הנידחות בחיפושיו אחרי נפח, הצליח לבסוף להרכיב את טבעות־ הברזל הדרושות על הידיות – והחרמשים היו מוכנים לעבודת הקציר.

ישראל אשכנזי חזר ליסוד־המעלה ולימד את הבחורים עבודת הקציר. ואז היו יוצאים במוצאי־שבת לעבודה, מקימים בשדה אוהל, עובדים כל השבוע עד היום השישי אחר הצהריים, וסמוך לקבלת־שבת חוזרים הביתה לצפת.

שנתיים ימים התענו המשפחות ב"בית האוצר" ובסוכות המחצלאות – וירישון לבניין לא השיגו. ישראל אשכנזי הלך לראות מהו טיב מעונותיהם של השכנים הבדואים השוכנים על פני מישור החולה. מצא אותם שוכנים בסוכות עשויות קני סוף וגומא הגדֵלים למכביר בחולה. נכנס אליהם וראה בדווי אחד עוסק בהקמת סוכה. התבונן למעשה ידיו ולמד את המלאכה.

למחרת השכים ויצא אל החולה מהלך יום אחד, כרת קני סוף וגומא ועשאם חבילות־חבילות. בעוד הוא עושה כה וכה הגיע פישל סלומון ששב מצפת. שאל אותו: מה העבודה הזאת לך, ישראל? הסביר לו אשכנזי מה הוא עומד לעשות. הציע לו סלומון לעשות מלאכה זו בשותפות ואשכנזי הסכים. החליטו להקים לכל אחד מהמתיישבים סוכה, הכפילו פי כמה את הקנים. השיגו סירה מאת יהודי צפתי אחד, העמיסו את קני־הגומא ובאו אל ביצת החולה, נטלו כלי־העבודה והתחילו בעבודתם – ובקושי רב העבירו את הקנים דרך החולה למושבה. אבל נדרשו גם עצים לקורות. במרחק, מעבר הירדן מזרחה, נמצא יער מצמיח עצים גבוהים, ואם כי הדרך אל היער הייתה בחזקת סכנה, בגלל הבדואים הנודדים בסביבה, שעיקר פרנסתם היא על הגזל, עברו בני החבורה את הירדן, חטבו עצים כמספר הקורות הדרושות להם, העמיסום על שכמם וחזרו למושבה ובנו את הסוכות. בא השייח' של הסביבה והתחיל להפריע לעבודה בטענה שאין להם רישיון לעבודה זו. נתנו לו דמי "לא ייחרץ" והעבודה נגמרה בהצלחה: הוקמו הסוכות והמתיישבים סוף־סוף היה להם מקום לשבת ולישון. "בית האוצר נקבע אז לשמש רק רפת לבהמות ומחסן לזרעים".

בשנים הראשונות היה מצב המתיישבים בכל רע. פניותיהם לעזרת חובבי־ציון ברוסיה לא נענו. הניסיונות להשיג קושאנים על אדמתם לא הצליחו.

כשבא רוטשילד ביום ז' באייר תרמ"ז (1.5.1887) לראש־פינה באו גם איכרי יסוד־המעלה לקבל פניו. ובהזדמנות זו גם הגישו לו בקשתם לעמוד לימינם ולחלצם מן הקשיים. רוטשילד ציווה לשים בקשת אנשי יסוד־המעלה בתיקו כדי שיעיין בה בשובו לפריז.

מראש־פינה עמד "הנדיב" לצאת ברכיבה לדמשק דרך עבר־הירדן. ליוו אותו בן־משעול, פקיד הברון בראש־פינה, וד"ר בלידין, רופא ראש־פינה, ורעייתו. בדרך לגשר בנות־יעקב נתגלו לעיני הנדיב מרחבי החולה. הברון אמר לבן־משעול: "אה, מה נהדר המקום הזה. מימין ים כנרת ומשמאל החולה. שמע, משעול, מישור זה עלינו לרכשו כולו כמו שהוא". וכשראה את הסוכות של תושבי יסוד־המעלה שאל: "הסוכות הללו למי הן, מי גר בהן?" "זוהי מושבה של חלוצים יהודים בשם

יסוד־המעלה", ענתה הגברת בלידין, שרכבה לצידו, "יהודים יוצאי פולין ייסדו אותה לפני כשלוש שנים, ועד היום הם מתגוללים בצריפים עלובים אלה". הנדיב עשה תנועת־יד רחבה ואמר: "רצוני שכל המישור הרחב הזה יהא שייך להם", והוא פנה מיד לבן־משעול ואמר לו שישים עין לטובה על אנשים אלה.

והעזרה לא איחרה לבוא. במכתב מיום 20 ביוני 1880 לד"ר פינסקר, ראש הוועד של חובבי־ציון, מודיע לו בן־משעול בשמחה שכבר הצליחו לקבל הקושאנים על אדמת יסוד־המעלה, וכי הוא עומד להשיג תמיכה לאיכרים לרכישת בהמות, מכשירי־עבודה חקלאיים, וגם יש לו סכום ראשון בשביל בניין בתים לאיכרים, והוא בטוח שישיג מאת הברון החסר עוד.

מתיישבי יסוד־המעלה ניגשו לנטוע עצי־הדר, עצי־פרי נשירים, שסק וענבי־מאכל, גם משתלות של שקדים, גפנים ותות. בראש המפעל הועמד פקיד הברון יהושע אוסובצקי. אחד הפקידים של הברון, בכור אל־חדיף, התאהב במקום, אם כי היו לו נחלות בפתח־תקווה וביפו. הוא מכר כל אשר לו מחוץ ליסוד־המעלה ואת כל כספו השקיע בנחלתו החדשה ביסוד־המעלה. כך עשה גם פקיד אחר, וַרהפטיג־אמיתי, שנאחז ביסוד־המעלה ולא זז ממנה.

הצער והסבל של השנים הראשונות הגבירו בקרב תושבי יסוד־המעלה את העזרה ההדדית. "נהוג היה בינינו", מספר אחד האיכרים, "כשפלוני הספיק לגמור עבודתו בשדה לפני חברו היה בא לעזור לו. וכן היו נוהגים אנשי יסוד גם ביחס לשכניהם הערבים. והללו נהגו ככה בימים כתיקונם – ביחס ליהודים. כשראובן היה זקוק למשהו שחסר לו היה שמעון בא לעזרתו. וכן אם כשלו כוחותיו של פלוני ולא יכול לצאת לחרישה – מיד נזדרזו שכניו ונטלו מחרשות ויצאו אל שדהו. וכך נהגו ביחס לערבי השכן שהיו שולחים לו בהמות וזרעים בעת הצורך. גם כשהיו כבר לאנשי יסוד־המעלה מכונות־קצירה היינו עולים על שדות הערבים ועוזרים להם בקציר חינם אין כסף". הושטת עזרה זו מצד היהודים ביד רחבה סייעה הרבה להפחתת ההתקפות מצד שכניהם הערבים. אחד מזקני המושבה, שמעון בר גדולטר, ציווה סמוך לפטירתו את בנו אלתר: "למען השם, היה משגיח על עלי מחמוד אילזומא וסלימאן אבו עלי, שהם כִּלכלו אותנו בשעות דחוקות, ואחדים מהם כשהרגישו בנו שאנו מתביישים לקבל מתנות היו מתגנבים אל אוהלינו וזורקים לתוכם בחשאי דברי־אוכל להחיות את נפשותינו".

הביצות המרובות שבעין החולה בימים ההם הפיצו את מחלת הקדחת בקרב תושבי יסוד־המעלה. בשנים הראשונות למושבה זו לא הייתה כמעט מורגשת המחלה במקום. אולם כל מה שעבר יותר זמן – גברה הקדחת וקורבנותיה הראשונים היו דווקא ילדים וצעירים. במקום לא היה רופא. ולאחר שהברון העביר הנהלת המושבות, הנעזרות על ידיו, ליק"א – הגיע מאירסון, הפקיד הראשי של יק"א, לארץ בשנת תרס"ו והציע לאיכרים לחסל את המושבה.

"הפגע הקשה ביותר", אמר לאיכרים, "הוא מצב הבריאות. בתחילה סבור היה הנדיב שנטיעת האקליפטוס תחליש ותפחית את הקדחת. אולם לאחר חקירה מעולה ראיתי ונוכחתי, שהביצה הגדולה מצפון למושבתכם משתרעת על שטחים של עשרות אלפי דונמים ואין להשוותה לביצות חדרה הקטלניות. כאן אין כל תקוה בהחלט לשינויו והבראתו של המצב, ולכן עצתי הנאמנה היא שתקבלו את הצעת יק"א, היינו חיסולה של המושבה. מה שנוגע לתושביה הרי אחדים מכם נוכל לסדר באחת המושבות בארץ, והשאר, מי שרוצה פיצויים – יקבל פיצויים, ומי שרוצה להישאר דווקא חקלאי – הרי יק"א מוכנה להעבירם על חשבונה לארגנטינה ולסדר אותם שם באופן הטוב ביותר".

כשסיים הפקיד דבריו נשתלטה באספה דממת־מוות. פני הנאספים היו חיוורים כסיד. פתאום

קם פישל סלומון ופנה אל מאירסון: "אנחנו, מר מאירסון הנכבד, באנו לכאן לפני שבא הנדיב הגדול, ובפקודת אלוהים באנו הנה, הנדיב שיחיה עזר לנו הרבה, ובזה מילא חובתו הקדושה לעמו ולארצו. אם רצונו בכך – ימשיך בתמיכתו; אם איננו רוצה או איננו יכול – יהי אלוהיו עימו. אולם להחליף אותנו – יכול רק אחד. לא יק"א ולא הנדיב, רק אלוהים לבדו שהביא אותנו לכאן. שום בן־אדם לא יזיז אותנו מהמקום הזה". שוב נשתלטה דממה כבדה. לבסוף שאל מאירסון: "מה דעתם של יתר הנאספים?" מיד קמו ממקומם משה אמיתי (ורהפטיג), מיכל דויד גרינקר ודויד אייזנברג והשיבו פה אחד: "כבר השיב לך חברנו מר סלומון".

מאירסון הודיע שאת החלטת יק"א ישלח להם על ידי פקיד. לאחר כמה ימים נתקבלה במושבה ידיעה שיק"א החליטה לחסל כמה נטיעות, ובייחוד את הפרדס שבו העסיקה פועלים שכירים. לפועלים ניתנו פיצויים, ושלושה פועלים שלא רצו לעזוב את המושבה (אהרן אורנשטיין, מרדכי שטרן ויהודה ברזני) נשארו במקום כאיכרים על נחלתם. שאר השירותים – כגון בריאות, שמירה, מיילדת, שוחט, מנקר ועוד – המשיכה הפקידות להחזיק על חשבונה, ולמעשה התרחב ענף הפלחה יותר משהיה לפני ביקורו של מאירסון.

כעבור שנה אמר פישל סלומון לאחד האיכרים: "כשמאירסון אמר מה שאמר באספת האיכרים נפל פחד עליהם שמא יבואו ויסיעו אותם ממקומם בעל־כורחם. ואולם אנוכי כשהצצתי בקלסתר פניו המאירים, ובעיקר בעיניו הגדולות והמבהיקות של אחינו הנדיב בשעת ביקורו בארץ, ראיתי ונוכחתי, שהעיניים האלה אינן עיניים של בשר־ודם רגיל. אמרתי בליבי: לא, נשמה כזו לא ייתכן בשום אופן שתהרוס במו ידיה את אשר בנה מתוך אהבה ומסירות כל־כך".

ר' פישל הקיש באצבעו על קופסת טבק־ההרחה שלו, והוסיף במאור־פנים: "רק על זאת אתפלל שאזכה במהרה בימינו לצאת יחד עימו, עם ר' בנימין בר' יעקב (שעל שמו נקראה המושבה זמארין – זכרון־יעקב) – לקראת גואל הצדק".

כך נמשך המצב עד מלחמת העולם הראשונה. הממשלה התורכית מסרה הזיכיון על החולה, שהייתה אדמת ממשלה, למשפחת סורסיק.

הקונצסיה של החולה נגאלה על ידי הקרן הקיימת בשנת 1935 ואחרי הקמת המדינה ייבשה הקרן הקיימת את ביצות החולה, וגם מי־מרום הפכו ליבשת פורייה, וכל השטח מצפון כנרת ועד הגבול הצפוני של ישראל נהפך להיות השטח הפורה והפורח ביותר בארץ.

שאלת העבודה העברית במושבות הראשונות

רבים וקשים היו חבלי ההתיישבות החקלאית בראשיתה ובהמשכה: פגעי טבע, עזיבת הארץ, איבת השכנים, שחיתות המשטר העות'מני, התנגדות קנאי היישוב הירושלמי, חוסר כל עבר חקלאי לרוב המכריע של המתיישבים, היעדר מסורת של עבודה גופנית, הפקידים הבלתי־מוצלחים של אבי היישוב – כל אלה וגורמים נוספים כמעט שעשו לאַל את היוזמה החלוצית הנועזת והמהפכנית של ראשוני המתיישבים, שבן־זמננו אינו יכול כלל לשער גודל המאמצים, המעוף, החזון והמסירות שנדרשו מהם. שכן באו לשנות אורחות חייהם וסדרי הטבע בארץ ולעשות מעשי־בראשית. רבים נכשלו, ולא מעטים גם חזרו לגולה. אולם התנופה החלוצית פתחה פרק חדש בתולדות העם היהודי.

היוזמים והמתיישבים הראשונים נשאו נפשם לא רק להתנחלות, אלא **לעבודת־האדמה**. רעיון העבודה העברית הוא לא המצאתה של "העלייה השנייה", שהחלה בשנת 1904. חלוצי פתח־

תקווה, ראשון־לציון, זכרון־יעקב, ראש־פינה וממשיכיהם שאפו להתפרנס מיגיע־כפם. השאיפה להתיישבות הייתה כפולה: שאיפה לאדמה **ולעבודה**. "לעבדה ולשמרה" היה הנוסח החוזר בכל דברי הראשונים. כמה מאנשי ביל"ו (חברי שה"ו) הלכו גם לעסוק במלאכה וחרושת בירושלים, כאשר ראינו לעיל. גם רעיון השיתוף והקומונה לא היה זר להם, אם כי הניסיונות הראשונים בשטח זה לא הצליחו.

לא עבר זמן רב ורעיון עבודת־האדמה התפצל: אדמה לחוד ועבודה לחוד. גדלה העבודה השכירה במושבות, בייחוד לאחר התרחבות הנטיעות. "הנדיב הידוע" הכיר בחשיבותה של עבודה עברית ודרש מהאיכרים להעסיק פועלים יהודים, אולם נתרבו הפועלים הערבים. הם היו יותר זולים, יותר מנוסים בעבודה, גם יותר צייתנים. והמאבק על עבודה עברית, יסוד מוסד של התיישבות ובניין בארץ, היה קשה יותר מן המאבק על התיישבות חקלאית.

"בשנה הזאת" – כותב א' רוקח למ"ל ליליינבלום ביום ו' בניסן תרמ"ז (1887) – "באו לארץ־הקודש הרבה צעירים לימים מאחינו, צעירים בעלי־כישרון ובתוכם יודעי תורה וחכמה, וכל מזימתם לעבודה בה את האדמה, לעת־עתה בתור שכירי־יום, ויתחברו לאֶחד בשם 'אגודת פועלים'. מטרתם: א. כי הועד שלהם יחפש תמיד אחרי עבודה, למען לא ייאלצו ללכת בטל; ב. מי שאין לו עבודה – יעזרוהו מעט; ג. להיות בצוותא יחדיו, לבשל מאכלים במקום אחד אשר בזה ירוויחו הרבה. כידוע – צעירים אלה לא באו לארץ־הקודש רק לעבוד על פת־לחם, כי אם רוח רעיון וחיים".[14]

רחובות, שנוסדה בשנת 1890 ולא נזקקה לעזרת "הנדיב הידוע", נעשתה למרכז הפועלים העברים. א"ז לוין־אפשטיין, שהיה הרוח החיה בייסוד רחובות, מספר על היחס לפועלים יהודים וערבים: "במושבות הברון רוטשילד (ואלה היו כמעט כל המושבות שהתקיימו אז) העבידו פועלים רבים. לא רק הפקידות הייתה מסתייעת בעבודה מן החוץ, גם הקולוניסטים היו זקוקים לעבודת־עזר. הקולוניסטים שהיו נתמכים על־ידי הברון צריכים היו לקמץ בהוצאות, לכן היו שוכרים פועלים ערביים זולים. אבל פקידות הברון, שהייתה בונה ונוטעת לעצמה, הייתה מעבידה גם פועלים יהודים במקצת, משום שכך היה רצון הברון. הם בהשגותיהם המצומצמות לא יכלו להשיג, כי יכול הברון לשאת נפשו להגשמת אידיאל נשגב; לבנות את ארץ־ישראל בשביל היהודים על ידי יהודים ובידי יהודים. אם חפץ הברון דווקא בפועלים יהודים יש לציית לו במקצת. ואנחנו", מוסיף לוין־אפשטיין, "בני 'מנוחה ונחלה' אשר אחת מכוונותינו ביסוד רחובות הייתה להראות לברון איך לבנות מושבה יהודית, החלטנו להעביד במושבתנו פועלים יהודים במספר האפשרי. קודם־כל הזמנתי לעבודה במושבתנו ממושבות אחרות כל אותם אשר ביקשו עבודה. הם היו נכונים גם לישון בחוץ, תחת כיפת השמים, ובלבד שיעבדו ברחובות. וכן עשו. הם היו שבעי־רצון לעבוד בין אנשים היודעים להעריך את עבודתם ואת מסירותם, הרבה יותר ממה שאפשר לשער. עד שבקיץ תרנ"א (1891) הגיע מספרם ברחובות לחמש מאות בכל יום".[15]

עם התגברות העלייה באותה תקופה נעשה ניסיון בשנת תרנ"ב (1892) מצד פועלי רחובות וכמה עסקנים יישוביים לאחד כל פועלי הארץ לאגודה אחת בשם "הארץ והעבודה". בין המייסדים

14 "כתבים לתולדות חיבת ציון", חלק שני, עמ' 132–133.
15 "זכרונותיי", מאת א"ז לוין־אפשטיין, עמ' 158–160.

היו מאיר דיזנגוף ואהרן אייזנברג. בהקדמה לתקנות ניתן ביטוי בהיר וקולע לכמה מהרעיונות שהדריכו את "העלייה השנייה" וממשיכיה.

> א. המתיישבים הראשונים באו הנה בכסף או בידיים ריקות, אך כולם באו הנה לשם עבודה בגוף, ועלינו להגיד יושרם כי הם עשו משלחתם באמונה. אפס כי הניסיונות הראשונים, כמחויב מן הטבע, לא הצליחו בידם.
> ב. השנה האחרונה חדשה נהייתה בעולם הישוב. בני רכוש היושבים בחוץ־לארץ התעוררו לקנות אדמה בארץ לעבדה ולנטעה. אך לא בעמל כפיהם, כי אם בכוח ממונם. השיטה החדשה הביאה בכנפיה גם מגרעת חדשה. בגלל השיטה הזאת בא ענין הישוב לכלל סחורה. יגיע־כפַּים וזיעת־אַפַּים מקשרים את הצורה ליוצרה בעבותות של גידים ועצבים אשר לא יינתקו בלי סכנת־נפש, אך קשר הממון אל הסחורה אינו אלא עניבה הנשלפת על־נקלה; על־ידי בעלי־רכוש לא נבוא לעולם לתכלית שאנו מבקשים: להרבות יושבים מבני ישראל על אדמת־הקודש.
> ג. שאלת הפועלים – השאלה הזאת הכי נכבדה בשלשתן. כי לא רק שאלה חברתית היא, אבל גם, וביתר שאת, שאלה לאומית, שאלת הישוב בכללו. בלי פועלים עברים אין תקומה למושבות. הפועלים הערבים אינם אלא משענת קנה רצוץ למושבות, הן מבחינת מספרם והן מבחינת יתרון העבודה, ולא זו בלבד, אלא יש כאן בית־מיחוש פן כמקרה הכסיל, אשר החיה את הארי המת, גם אנו יִקרנוּ. הפועלים העברים המה לישוב מה שהדם הוא לגוף אדם בריא: המה יתנו לו חיים, והמה ישמרוהו מריקבון וכיליון.

אולם רעיונות אלה לא היכו שורשים ביישוב, לא בקרב האיכרים ולא בקרב רבים מהפועלים עצמם, שנהפכו לאיכרים והחרימו פועלים יהודים.

כשביקר הברון רוטשילד בחורף תרנ"ט (1899) בארץ דרש מהאיכרים להעסיק בכרמיהם פועלים עברים "כי תושיעו איש את אחיו וזכרתם כי גם אתם עניים הייתם, ואל תעזבו את אחיכם ואל תתנו רק לאחרים". אולם הדברים לא הועילו. כשהעביר הברון בשנת תר"ס (1900) את המושבות הנתמכות על ידיו – ואלה היו כמעט כולן, מלבד רחובות – לרשות יק"א נמצאו במושבות 532 משפחות פועלים. מאותה שנה נשאר לנו המִפקד הראשון של פועלי המושבות היהודים, אשר נערך על ידי עסקן הסתדרות הפועלים (שקדמה לעלייה השנייה), א' קומרוב מנס־ציונה. בשתים־עשרה מושבות נמצאו 473 פועלים: בזכרון־יעקב 161 (מהם 81 פועלי היקב); בראשון־לציון 103 (מהם 80 פועלי יקב). ביקב היה הכרח להשתמש מטעמי כשרות היין אך ורק בפועלים יהודים. בפתח־תקווה 52; בראש־פינה 40; בעקרון 25; ברחובות 22; בחדרה 20; בנס־ציונה 16; ביסוד־המעלה 14; במטולה 12; במחנַיִם 4; במשמר־הירדן 4.

הסופר א"ש הרשברג, שביקר בארץ בשנת 1901, מספר:

> יחס הקולוניסטים אל הפועלים העברים אינו נותן כבוד לראשונים. כמעט כולם מבכרים את הפועל הערבי על הפועל העברי בעבודות היכולות להיעשות ביד הראשון. בראשונה היו אנוסים להשתמש בפועלים עברים לעבודות מיוחדות, כמו זמירה, הרכבה הצריכות כשרון ידיעה, אבל לאט סיגלו לעצמם גם הערבים את העבודות האלה, ושוב אין להם צורך בפועל עברי.

כשבא לארץ בפעם השלישית (בשנת 1912) הסופר "אחד העם" – המוח הצלול והעמוק ביותר בקרב הוגי חיבת־ציון – הסתכל למצב ההתיישבות והעבודה במושבות שהוקמו במשך 30 שנה ויותר, ופירסם מאמר בשם "סך־הכול":

> לא של מספרים מדויקים, לא של מעשים מפורטים, אלא של רשמים פנימיים, שנאספו בתוך נפשי במשך ששים יום שהייתי מוקף אווירה של עבודתנו הלאומית וחייתי והגיתי רק בה לבדה: עשרה ימים בבאזל, בעת הקונגרס הציוני העשירי, ואחרי־כן – חמישים יום בארץ־ישראל.
>
> הלב שמח למראה ההתקדמות הגדולה ברוב המושבות – כל זה יפה ונעים, כל זמן שאתה מסתכל בישוב זה כדבר החביב עליך **מצד עצמו**, ואולם די שתזכיר את 'המטרה המדינית', את הסעיף הראשון של הפרוגרמה הבאזלאית, ומיד מסתלק האופטימיסמוס, והכל נראה לך דל וריק ומדכא את הנפש. מה בצע בכל זה לבניין 'המקלט הבטוח'?
>
> מפלגה עליונה של איכרים כאלה, המלווה בעבודת אחרים, אינה יכולה לשמש **יסוד** לבניין כזה. היסוד בחיי מדינה הוא **ההמון** הכפרי, הפועלים והאיכרים העניים, המתפרנסים בדוחק מעבודת **ידיהם** בשדה, אם בחלקה קטנה שלהם או בשדות המפלגה 'העליונה', וההמון הכפרי בארץ־ישראל לא לנו הוא בהווה, וקשה לצייר לעצמנו איך ייברא לנו בעתיד, אף אם ירבה מספר מושבותינו בכל פינות הארץ. **בהווה** הלא ידוע, כי העבודה במושבותינו נעשית ברובה על־ידי בני הכפרים הערבים שמסביב, מהם שכירי־יום, ומהם פועלים תמידיים, היושבים במושבה עם נשיהם וטפם, וכולם יחד עובדים בשבילנו עבודות 'המקלט הבטוח'. ובעתיד – אם ירבה מספר המושבות, ירבה על־ידי בעלי־הון, אשר ייסדו גם הם מושבות 'עשירות' מן הטופס הנזכר. מושבות לעניים יוכלו להיוָסד רק על־ידי מוסדות הציבור, ובמספר מוגבל מאוד, שאינו נחשב למאומה ביחס אל הצורך לברוא המון כפרי, אשר ימלא את הארץ ויכבשנה בעבודת ידיו.
>
> ועלינו אפוא להשלים עם הרעיון, שהיישוב **הכפרי** שלנו בארץ־ישראל, גם אם יתרחב ברבות הימים עד קצה גבול האפשרות, יישאר תמיד יישוב 'עליון' של מועט קולטורי מפותח שכוחו במוחו והונו, אבל ההמון הכפרי, **המרובה**, שכוחו בעבודת ידיו, לא לנו יהיה גם אז. ודבר זה הלא משנה לגמרי את מהותה ומטרתה של הציוניות.[16]

אחד העם צדק בהנחתו, שבלי עם עובד עברי, שיעשה כל המלאכה בארץ, הגסה והדקה, לא תיתכן מדינה יהודית, או כפי שקראו לה בנוסח הבאזלאי "המקלט הבטוח". אבל הוא לא הבין, שהנחה זו סותרת גם את הציונות הרוחנית שלו, כי לא ייתכן "מרכז לאומי רוחני ליהדות, מרכז של תורה וחכמה, של לשון וספר, של עבודת־גוף וטהרת־נפש, מיניאטורה אמיתית של עם ישראל כמו שצריך להיות", כפי שהגדיר באותו "סך־הכול" את המרכז הרוחני שבו האמין, ביישוב עליון של **מיעוט קולטורי**[17] התלוי בעבודתו של רוב עובד של עם אחר. לא ייתכן שמושבה תהא "טבועה בחותם עברי ומוקפת אוויר לאומי", אם מלאכתה נעשית לא בידי יהודים, ורוב עובדיה אינם יהודים. היש תוכן וערך מוסרי ותרבותי, לאומי ואנושי ל"מפלגה עליונה של איכרים" המתפרנסת

16 "כל כתבי אחד העם", עמ' תכ"א־תכ"ח.

17 הערת עורכת: הכוונה למיעוט תרבותי.

מעמל נוכרים? האין מיעוט קולטורי כזה נידון להתנוונות מוסרית ותרבותית, וצפוי אפילו לכיליון גופני ומדיני?

"עד היכן שמגיע כוחו של השכל לראות את הנולד על יסוד המציאות שבהווה, מוכרח הוא להחליט, שהעבודה המעשית בארץ־ישראל אינה מסוגלת להביא את הגאולה", – כתב אחד העם בהוספה למאמר "סך־הכול". – "ואם בכל־זאת אנו רואים שהעבודה המעשית בארץ־ישראל מושכת את הלבבות כל־כך, הרי זה מוכיח כי באמת קשורה עבודה זו באיזו מטרה אחרת אשר אליה שואפים הלבבות מדעת ושלא מדעת – והמטרה הזאת היא, לא מקלט בטוח **לעם** ישראל, אלא מרכז קבוע **לרוח** ישראל".[18]

אילו נתאמתה מסקנתו העיקרית של אחד העם, אשר נתבססה על ראייתו את **המציאות** שנתקיימה בארץ במשך שלושים שנה, שכוח היהודים הוא רק במוחם ובהונם – הייתה נעשית לאַל גם השאיפה המדינית (הקמת מדינת ישראל) וגם השאיפה הרוחנית (הקמת מרכז רוחני). לאושרנו נתבדתה מסקנה זו.

זו לא הייתה טעותו היחידה של אחד העם. ההוגה המעמיק ביותר של חיבת־ציון ניחן בחוש אנליטי חריף של **המציאות הקיימת**, אבל היה נטול מעוף וחזון, ולא ראה ולא הבין האפשרויות המהפכניות החבויות באדם והגנוזות ברצונות חלוציים העושים בשליחותם של צרכים היסטוריים של עם, ושיש ביכולתם לשנות באופן יסודי המציאות הקיימת.

גם בני דורם של מייסדי פתח־תקווה לא האמינו ברובם הגדול שיש לשנות ושאפשר לשנות את המציאות הקיימת בארץ, ולא העלו על דעתם שרצוי ואפשר להקים חקלאות עברית; אבל י"מ סלומון מירושלים, יהושע שטמפפר, אליעזר ראב ודויד גוטמן מהונגריה היו אנשי חזון ומהפכה, וחזו מעבר למציאות הקיימת וייסדו את פתח־תקווה. הם נתקלו במכשולים, נרתעו וחזרו והמשיכו. גם אנשי ביל"ו היו אנשי חזון ומהפכה, וראו מעבר למציאות זו, ואחד מהם, זאב דובנוב נתן, במכתב לאחיו שמעון דובנוב, ביטוי קלאסי, שאין כמוהו בכל הספרות הציונית של גדולי הוגי התקומה היהודית, לחזון הממלכתי שהמציאות אחרי 66 שנה לכתיבת המכתב, אימתה במלואה בכל פרטיו.

בשנים הראשונות למאה העשרים עלו ארצה חלוצי העלייה השנייה, ודגל העבודה בידיהם. מה מצאו אז בארץ?

בימים ההם עוד לא היו קיימות הקרנות הציוניות, אפילו הקרן הקיימת טרם פעלה בארץ, ואיש לא חלם עדיין על התיישבות עובדת. "עבודה עצמית" ו"הלאמת הקרקע" עדיין לא מצאו להן מהלכים אפילו בקרב הפועלים. כל המושבות הקיימות – עשרים ושש במספרן – עמדו על טהרת "היוזמה הפרטית", כלומר רכוש פרטי ועבודה שכירה, אם כי עיקר ההון בא לא מהמתיישבים הפרטיים (פרט לראשוני פתח־תקווה, ראשון־לציון, ראש־פינה ועוד מעטים) אלא מהכלל, או מיחידים שהביאו מהונם לשם הכלל (כמו הברון רוטשילד), והעבודה השכירה הייתה רובה ככולה עבודה לא עברית.

סיכום קצר וממצה ממצב ההתיישבות בראשית העלייה השנייה ניתן בשורות הבאות: "ההתישבות העברית עלתה בסכום של 90,000,000 פרנק, וכמעט כל הסכום הזה (חוץ מהסכומים שנשארו בידי הפקידים במזומנים...) נכנס אל הישוב הנוכרי. חלק מן ההון הזה – מחיר הקרקע,

18 "כל כתבי אחד העם", עמ' תכ"ט.

מחיר חומרי־הבניין – היה צריך להיכנס בידי אחרים בהכרח על־פי התנאים הטבעיים של התיישבותנו, שהרי לא לגזול את הארץ באנו. אבל החלק הגדול נכנס לידי אחרים שלא בהכרח אלא ברצון. ולא נהיה כלל מן המגזימים אם נאמר, כי חצי הקפיטל הנ״ל עבר לידי הערבים בתור תשלום עבודתם! ואם יש לנו כיום בארץ־ישראל בערך אלף איכרים – כל אחד מכלכל במספר בינוני שלוש משפחות של ערבים. נמצא שהערבים מקבלים כיום מידינו בעד עבודתם קרוב למיליון פרנק שנה בשנה. ומן הסכום הגדול הזה אינו חוזר ליהודים כלום, שכן הפועל הערבי אינו צריך לקנות מאת העברי העירוני, וכל מה שהוא מקבל במושבה הרי הוא מכניס אל כפרו. מכאן הווה אומר, שעם כל איכר יהודי שאנו מוסיפים בארץ־ישראל, אנו מוסיפים חיים ופרנסה לשלוש משפחות של ערבים...

״... וידע־נא ישראל, כי בעלי־הבתים העברים לא ישיבו את הארץ לישראל בלי הפועלים העברים״ (ההדגשה במקור).

דברים אלה כתב לא איש העלייה השנייה, אלא עסקן יישובי ותיק, איכר בעצמו, מראשוני המתיישבים ברחובות בסוף המאה התשע־עשרה – מ׳ סמילנסקי.

המאבק הממושך, העקשני של אנשי העלייה השנייה בעד עבודה עברית, המאבק המנוגד לכל המציאות הקיימת ולכל הלך־המחשבות השליט בארץ – ניצח סוף־סוף. הם שאפו לכיבוש כל ענפי־העבודה הגופניים והרוחניים, בכפר ובעיר, בחקלאות ובחרושת, בתחבורה ובים וגם באוויר – דבר שלא היה קיים בשום קיבוץ יהודי בתפוצות, והם ניצחו באשר דבקו להלכה ולמעשה בחזון שראו בו, ורק בו, הדרך האמיתית לגאולת העם, לגאולתו המדינית, הרוחנית והחברתית. החזון החלוצי ניצח את המציאות הקיימת ושינה אותה.

אנשי העלייה הראשונה – מייסדי מקווה־ישראל, פתח־תקווה, ראשון־לציון, ראש־פינה, זכרון־יעקב, יסוד־המעלה, גדרה, רחובות, חדרה, מטולה וממשיכיהם – היו שונים בעברם, בחינוכם, בעולמם הרוחני, במקורות יניקתם התרבותית מאלה של רוב אנשי העלייה השנייה, ולא פעם התנגשו ועמדו זה מול זה כשני מחנות אויבים. אולם בשרשי נפשם ובשליחות חייהם היו זהים. שניהם קורצו מחומר של אנשי חזון, מהפכה וחלוצי־מעשה שאינם נכנעים למציאות הקיימת, אינם נרתעים מקשיים, אינם בזים לקטנות ונפשם פתוחה ונתונה לגדולות ולבאות.

מהצהרת בלפור עד הכרזת המדינה

ציונות פוליטית צרופה וציונות של הגשמה יום־יומית על ידי עלייה ובניין הארץ

ביום פרסום הצהרת בלפור (2.11.1917) נמצאתי יחד עם חברי וידידי י׳ בן־צבי בגלות אמריקה. ביום ז׳ בניסן תרע״ה (1915) גורשנו שנינו, בפקודת הדיקטטור התורכי גמאל פשה, ״לעולם ועד״ מהקיסרות העות׳מנית, שכללה אז את ארץ־ישראל. לא הייתי עד אז אף פעם באנגליה, וידעתי על יהודי ארץ זו רק מה שהיה ידוע לי מההיסטוריה היהודית. היהודי המפורסם והמפואר ביותר בעולמנו במאה התשע־עשרה היה משה מונטיפיורי, ממוצא איטלקי, שקיבל מהמלכה ויקטוריה תואר אצילות. אחד המדינאים הבריטיים הגדולים ביותר במאה התשע־עשרה היה יהודי, שאומנם התנצר בילדותו, אבל כל ימיו נשא בגאון את מולדתו היהודית וגם נקרא בשם יהודי מובהק, בנימין ד׳ישראלי. וידעתי שבריטניה היא ארץ חופשית, דמוקרטית, שאין בה רדיפת יהודים כבארץ שבה נולדתי – פולין הרוסית.

ימים אחדים אחרי פרסום ההצהרה, שעשתה רושם אדיר על יהדות אמריקה, פרסמתי בעיתון ״דער יידישער קעמפפער״, שבועון של פועלי־ציון באמריקה, ביום 14.11.1917, מאמר על ההצהרה, ובו כתבתי בין השאר:

> הפלא הגדול קם ויהי. הגדולה שבמעצמות, אשר חיל צבאה הולך ומתקרב לשערי ירושלים, הכריזה רשמית על ׳יסוד בית לאומי לעם העברי בארץ־ישראל׳.
> אנגליה לא החזירה לנו את הארץ. דווקא עכשיו, ברגע של גיל הניצחון הגדול, יש להדגיש דבר זה בתוקף מיוחד: **אין בכוחה של אנגליה להחזיר לנו את הארץ.** ולא מפני שהארץ אינה ברשותה, או עדיין אינה ברשותה. גם לאחר שכל הארץ, מבאר־שבע ועד דן, תיכבש בידי אנגליה, – לא תשוב להיות שלנו רק באשר אנגליה הסכימה לכך, ולו גם באישור כל שאר המדינות. **אין ארץ נקנית לעם אלא בייסורי עבודה ויצירה, מאמצי בנין והתיישבות.**
> אנגליה הגדילה לעשות: היא הכירה בקיומנו כאומה פוליטית ואישרה את זכותנו לארץ. **העם העברי בעצמו חייב להפוך זו לעובדה חיה וקיימת,** חייב בגופו, בנפשו, באונו ובהונו להקים את ביתו הלאומי ולבצע את גאולתו הלאומית עד תומה.

מאמר זה לא נתקבל בעין טובה על ידי רוב ציוני אמריקה. בימים ההם הם ראו בהצהרת בלפור לא ההתחלה, אלא כמעט הסיום של הניצחון הציוני. עוד לפני ההצהרה כבר הייתה באמריקה תנועה ציונית מתרחבת ואחד מגדולי יהדות אמריקה ומטובי בניה, חבר בית המשפט העליון של ארצות הברית וידיד קרוב לנשיא וודרו וילסון, לואיס ד׳ ברנדייס, עמד בראשה. ראשי התנועה הציונית באמריקה ראו במאמרי המעטת הדמות של הניצחון. בפתיחה למאמר שני שנתפרסם ביום 26.11.1917, כשלושה שבועות אחרי פרסום ההצהרה, הבעתי חרדתי להגשמה הציונית בדברים אלה:

קפצה לנו הדרך. דרך ארוכה וקשה, שהתכוֹנַנוּ לעבור לאט־לאט מתוך תלאות ופגעים לאין קץ – נתקצרה ונתיישרה כאילו דרך נס, ואנו עומדים על מפתן ההגשמה.
הגשמת הציונות – והגשמתה המלאה – הועמדה על הפרק. **זו החובה והאחריות הגדולה של שעה זו.**
עלינו להחזיר את העם לארץ – לאחר שהוחזרה לנו הזכות על הארץ. ההיסטוריה אינה ממתינה. ארץ־ישראל לא יהודית חיכתה 1800 שנה בלי יהודים. ארץ־ישראל **מובטחת לעם היהודי** אינה יכולה לחכות גם 18 שנה בלי יהודים. במשך 20 השנים הקרובות **עלינו ליצור רוב יהודי בארץ־ישראל**. זוהי תמצית הסיטואציה ההיסטורית החדשה.

במאמר שלישי, שנתפרסם בתחילת ינואר 1918, כתבתי:

מבחינה פוליטית הושג מבוקשנו הלאומי. ההכרזה האנגלית תאושר ותקוים בקרוב על־ידי שאר העמים. מה שנשאר עוד לעשות בנידון זה הוא חשוב מאוד, אבל לא כאן הוא. תפקיד הציונות **כלפי חוץ** נתמלא ביסודו: שאלת העם היהודי בקשר את ארץ־ישראל, שאלת חידוש המולדת העברית העתיקה הוצגה על סדר־היום של המדיניות העולמית, ושוב לא תרד מעל הפרק עד שתיפתר במלואה לטובת העם היהודי כאשר ידרוש הצדק ההיסטורי.
לציונות נשארה עכשיו התעודה הראשית השנייה – **יותר חשוכה, רצינית וקשה**: להציג את הגשמת הציונות על סדר־יומו של כל יהודי ויהודי; **לקשר את יצירת המולדת המחודשת עם גורלם האישי של המוני ישראל הרחבים.**
עיקר פעולתה של הציונות הוא עכשיו כלפי פנים, כלפי העם היהודי. כל אשר יש לנו בחומר וברוח, נתבע מעכשיו לתפקיד הדחוף והגדול והקשה: **בניין הארץ על־ידי העם העברי.**

מתוך מבט לאחור, 50 שנים לאחר פרסום הצהרת בלפור, יש לציין בצער, שההנהגה הציונית בימים ההם – שהיו בלי ספק ימים גדולים לעם ישראל בכל הארצות – לא ראתה כראוי התפקיד העיקרי, הפנימי

ד״ר ויצמן, שבמאמציו המדיניים ובקסמו האישי הושגה הצהרת בלפור, היה עוד בימי הרצל באופוזיציה הראשונה להנהגה הציונית הדגולה – של הרצל וחבריו; כחבר לפרקציה הדמוקרטית, יחד עם ליאו מוצקין וחבריו, דרש ויצמן, בניגוד להשקפתו הפוליטית של הרצל, עבודה מעשית בארץ־ישראל בכל התנאים, בהסכמת השלטון או בלעדיה. הרצל, שהאמין תחילה שיעלה בידו להשיג מידי השלטון התורכי מעין ״צ׳רטר״ להתיישבות בארץ־ישראל, התנגד כל ימיו ל״אינפילטרציה״ – כלומר לפעולה בארץ־ישראל בניגוד לחוקים העות׳מניים, שאסרו למעשה הגירה יהודית לארץ־ישראל, והרשו רק ביקור בארץ לא יותר משלושה חודשים. כמו־כן אסרו על קניית קרקעות על־ידי יהודים לא עות׳מנים בארץ־ישראל. חובבי־ציון לא השגיחו בחוקים אלה. העלייה לארץ נמשכה, וגם קרקעות נרכשו ונתיישבו למרות הגזירות. והגדיל לעשות אדמונד דה־רוטשילד, שלא בלי יסוד נקרא בשם ״אבי היישוב״. אולם ההסתדרות הציונית נמנעה מכל פעולה בארץ בימי חייו של הרצל. וכשמייסד ההסתדרות הציונית נתייאש מהשגת ה״צ׳רטר״ מהשלטון התורכי, פנה לאנגליה, שהציעה לו תחילה את אל־עריש, ואחר כך את אוגנדה. ודווקא יהודי רוסיה, המרכז היהודי הגדול

ביותר בעולם בימים ההם, שסבלו יותר מכל שאר יהודי אירופה, התנגדו להצעת אוגנדה, והרצל מת משברון־לב בעודו צעיר, בשנת 1904, שבע שנים אחרי הקונגרס הראשון.

ד״ר ויצמן, שלא תפס עדיין אז מקום רשמי ומרכזי בתנועה הציונית, ראה כל הזמן צורך בעבודה התיישבותית, ברשות או בלי רשות, והיה מהמנהיגים הציוניים המעטים שראה צורך, עוד בימי השלטון התורכי, בשנת 1908, לבקר בארץ. ואם כי ויצמן היה מחסידי אחד העם ולא העריך כראוי – עד הופעת היטלר בשנת 1933 – חשיבות העלייה, ידע להעריך ערך העבודה המעשית, בעיקר התיישבות חקלאית, וגם ערך הפעולה הפוליטית, והגיע לשיא פעולתו בהשגת הצהרת בלפור

בימי מלחמת העולם הראשונה נמצאה ההנהלה הציונית הרשמית בברלין, אבל מחוסר מגע עם מרכזי היהדות בארצות מזרח ומערב אירופה, ובארצות הברית, שהיו שרויות במלחמה עם גרמניה, עבר למעשה מרכז ההנהגה לאנגליה, וסביב ויצמן התרכזו טובי היהדות האנגלית: הרי סקר, ד״ר גסטר, ישראל זיו, יוסף כוהן, סימון מרכס. ויצמן נפגש עם בלפור ועשה עליו רושם רב, דווקא מפני שראה בו יהודי שביהודים. בלפור לא היה רק מדינאי אלא איש־רוח, ונתרשם עמוקות מרוחו, מיהדותו העמוקה של ויצמן. היות ויצמן כימאי דגול עשה לא מעט בהשגת הצהרת בלפור, נוסף לתפקיד הרב, ואולי המכריע, שמילאו גורמים בין־לאומיים: עניינה של אנגליה באהדת יהודי אמריקה ויהודי רוסיה (אחרי המהפכה הקומוניסטית).

ההנהגה בברלין, שנבחרה בקונגרס הציוני האחרון בשנת 1913, כמעט שירדה מעל הפרק, וההנהלה למעשה התרכזה סביב ויצמן. ויצמן סייע לא מעט בידי ז׳בוטינסקי להשיג הסכמת הממשלה הבריטית לגיוס־חובה של יהודים צעירים נתיני רוסיה לגדוד יהודי לחזית התורכית־אנגלית בארץ־ישראל. אולם בימים המכריעים ההם, כשהצהרת בלפור עוררה התלהבות גדולה בקרב המוני העם היהודי, הוזנחה כמעט לגמרי הפעולה למען העלייה״. ״העלייה״ הגדולה ביותר שבאה בעקבות הצהרת בלפור, הייתה למעשה עליית הגדוד היהודי באמריקה שמנה למעלה מארבעת אלפים איש. ואומנם לא כל המתנדבים ללגיון נשארו בארץ אחרי תום המלחמה, אבל גם פה מילא תפקיד שלילי היחס האדיש של ההנהלה הציונית, שהתרכזה אז בוועד הצירים שבא לארץ בשנת 1918. לא ניתנה כל עזרה למתנדבים האמריקניים, שרצו להישאר בארץ, מצד ועד הצירים. וגם בואו לארץ של נציב עליון יהודי, סר הרברט סמואל, שנתקבל על ידי היישוב בארץ־ישראל כנחמיה בן חכליה שני, לא שינה בהרבה את המצב: בשנת 1919, שנה לפני בואו של סמואל, עלו ארצה כ־1,800 איש, ובארבע השנים הראשונות לנציבותו של סמואל עלו בכל שנה רק קצת יותר משמונת אלפים יהודים. ויצמן ראה במרכז הפעולה הציונית לא את העלייה כי אם ההתיישבות החקלאית, ובשטח זה עשה גדולות, והמשיך בכך גם לאחר הקונגרס של 1931 – אף שלא בחרו בו עוד לנשיא (עד 1935). אין ספק שאחרי מפעלי ההתיישבות של אדמונד דה־רוטשילד (״אבי היישוב״), יש לד״ר ויצמן החלק הגדול ביותר בהרחבת ההתיישבות החקלאית, ובייחוד ההתיישבות העובדת, עד קום המדינה.

היחסים עם ממשלת המנדט עד סוף מלחמת העולם השנייה

בימים ההם שרר בלבול רב בדבר תחומי ארץ־ישראל. אף בקרב הרבה ציונים נשמעה לפעמים הצעה שעבר־הירדן אינו חלק של ארץ־ישראל. לאחר שוועידת סן־רמו אישרה באפריל 1920 מסירת המנדט על ארץ־ישראל לבריטניה למען הקמת הבית הלאומי העברי בארץ זו, הוגש

למפלגת־העבודה הבריטית תזכיר בשם הברית העולמית של פועלי־ציון (התזכיר חובר על ידי, ונחתם על ידי ש׳ קפלנסקי ועל ידי, שהיינו אז נציגי הברית העולמית של פועלי־ציון בלונדון). בתזכיר זה עמדנו על שני דברים: מהי כוונת הבית הלאומי ומהם גבולות ארץ־ישראל.

> ״ההצהרה הבריטית משניים בנובמבר 1917 – כתבתי – אשר אושרה גם על ידי ממשלת צרפת, ביטלה באופן אוטומטי את סידורי הגבול משנת 1916, שנקבעו באמנה הנקראת בשם ׳אמנת סייקס־פיקו׳. בהתאם להצהרות ולהחלטות בין־לאומיות צריכה שאלת הגבולות של ישראל להיפתר במובן אחד בלבד: לצור את ארץ־ישראל כיחידה כלכלית־מדינית לשם יסוד הקהילייה (Commonwealth) היהודית. התנאי הראשון והיסודי ביותר להתיישבות המונית זו הוא פתרון צודק ונאות של שאלת הגבולות בצפון ובמזרח. ארץ־ישראל אינה ארץ גדולה, והגבולות הנדרשים, בקירוב 33,000 מילין מרובעים (55–60 אלף קילומטר מרובע), אשר כנגדם יש לנו מאות אלפים יהודים נטולי מעמד. אך אם רוצים להכשיר את הארץ במשך זמן קצר ולקלוט רוב מניינם של ההמונים האלה – אין להקטין בשום אופן את מידת גדלה באופן מלאכותי. כמו־כן הכרחי הדבר, כי מקורות המים, אשר כל עתידה של הארץ תלוי בהם, לא יינתקו מעל קרקע המולדת היהודית העתידה לקום. ושדות חורן, אשר בהם תלויה הארץ בלחם חוקה, אינם צריכים להינטל ממנה. מטעם זה עמדנו תמיד על התביעה המובנת מאליה כי ארץ־ישראל צריכה להכיל את הגדה הדרומית של הליטאני, את מקורות הירדן ואת חבל חורן עד נהר אל־עג׳א דרומה מדמשק. **כל הנהרות זורמים ממזרח למערב ומצפון לדרום** (ההדגשה במקור). מכאן חשיבותו של הגליל העליון והחורן בשביל כל הארץ. נהרותיה הראשיים של הארץ הם: הירדן, הליטאני והירמוך. לא זו בלבד שהארץ זקוקה להם לשם הספקת המים שלה, כי גם כל אפשרויות התעשיה שלה תלויות אך ורק בכוח המים, שאפשר יהיה לנצל משלושת הנהרות האלה ליצירת חשמל.
> ״על־ידי חוזה־השלום עם תורכיה בסיבר (בשנת 1920) קיבלה אומנם בריטניה הגדולה את המנדט על ארץ־ישראל, אך לא כדי שתהיה מושבה בריטית. הקונטרולה העליונה על הארץ, במשך הזמן עד אשר תהיה לקהילייה (Commonwealth) יהודית העומדת ברשות עצמה, תימצא בידי חבר הלאומים״.[1]

משלוש המפלגות בפרלמנט הבריטי הייתה מפלגת הפועלים הידידותית ביותר לעניין הציוני ואדוקה בהצהרת בלפור. כל ראשי המפלגה – ראמזי מקדונלד, ארתור הנדרסון, ג׳ורג׳ לנסבורי ואחרים – היו ידידים נאמנים לרעיון ולמפעל הציוני. ותמוה הדבר שהמכה הקשה המכאיבה ביותר שניתנה למפעל הציוני בארץ באה ב־1930, בימי ממשלת־הפועלים השנייה, שבראשה עמד מקדונלד, שפרסם מאמרים נלהבים בשבח המפעל הציוני בארץ, לאחר ביקורו בארץ בשנת 1922. שר־המושבות בממשלת מקדונלד היה סידני וֶב, שלאחר העברתו לבית הלורדים היה שמו לורד פספילד. בעקבות המאורעות על יד הכותל בשנת 1929 נשלחו ועדות אחדות לארץ לחקור המאורעות, ואם כי היהודים היו הקורבנות היחידים במאורעות אלה הוטלה האשמה על היהודים. בשנת 1930 פירסם לורד פספילד ״הספר הלבן״ שלו, שלמעשה היה מכוון לביטול הצהרת בלפור ומניעת עלייה יהודית לארץ. בתור מחאה נגד ״הספר הלבן״ התפטר ד״ר ויצמן מנשיאות ההסתדרות

1 ״ממעמד לעם״, עמ׳ 73–76.

הציונית. וקרה אולי הדבר המשונה ביותר – האיש במפלגת־העבודה שהביא לידי ביטול "הספר הלבן" הזה היה ארנסט בווין, שלא היה אז חבר בפרלמנט, אבל לאגודתו המקצועית היו 15 נבחרים בפרלמנט. למפלגת־העבודה לא היה אז רוב בפרלמנט, והיא גם לא הייתה המפלגה הגדולה ביותר. בפרלמנט היו אז שלוש מפלגות ראשיות: השמרנים (הגדולה ביותר), מפלגת העבודה והליברלים. הליברלים תמכו בלייבור ועל ידי כך היה להם רוב. דוב הוז, אחד מטובי צעירי מפא"י, שחונן בחן מיוחד בפגישותיו עם אנגלים והתיידד במיוחד עם ארנסט בווין, ראש הארגון המקצועי הגדול ביותר במפלגת העבודה, נתבקש לנסוע ללונדון ולהיפגש איתו בעניין "הספר הלבן". דוב הוז מילא שליחות זו בהצלחה גדולה. הוז ובווין קראו זה לזה "אח", ולא "חבר". וכשה"אח" בווין שמע פרטים על "הספר הלבן", הסוגר לגמרי, למעשה, את הארץ בפני עלייה יהודית, אמר להוז שייתן הוראה ל"בחוריו" (boys) להצביע נגד הממשלה אם "הספר הלבן" הזה לא יתבטל. ואומנם בווין הלך למקדונלד ואיים עליו ש"בחוריו" יצביעו נגד הממשלה, אם לא ישנה את המדיניות של "הספר הלבן". מקדונלד נבהל ומינה מיד ועדה קבינטית בראשותו של ארתור הנדרסון – ידיד נאמן של התנועה הציונית ואיש כן יותר ממקדונלד, – והנדרסון "פירש" את "הספר הלבן" של פספילד, והפירוש הפך למעשה את משמעותו. ממשלת מקדונלד אישרה הפירוש הזה, שנקרא בשם "איגרת מקדונלד". איגרת זו נתפרסמה זמן לא רב לפני הקונגרס הציוני בשנת 1931. ואם כי ניצחון זה נזקף לזכותו של ויצמן – נאלץ בקונגרס זה להסתלק מהנשיאות, בגלל ריאיון שנתן לסוכנות הטלגרפית היהודית שאין צורך ברוב יהודי בארץ. בקונגרס זה הטיל ד"ר ויצמן עליי ועל לואיס ניימיר מאישי התנועה הציונית באנגליה להיפגש בלונדון עם ראש הממשלה, מקדונלד, כדי לברר היטב מדיניותו הציונית. נפגשנו עם מקדונלד בצֶ'קֶרס, מעון־הקיץ לראשי־הממשלה הבריטיים. מקדונלד הבטיח לי שבקרוב יתמנה נציג חדש (לא קרא בשמו) שיהיה נאמן להצהרת בלפור. כאשר עוררתי שאלת עלייה והתיישבות יהודית בעבר־הירדן, אמר מקדונלד שהצהרת בלפור והמנדט לא התכוונו לכך שהיהודים יקבלו רק חצי הארץ – החלק המערבי. ואשר לערבים – הם קיבלו כבר אחרי המלחמה שורה של ארצות (חג'אז, עיראק, סוריה) וליהודים יש רק ארץ־ישראל. חזרתי לבאזל ומסרתי לוויצמן דברי מקדונלד והבטחותיו, אולם בקונגרס כבר נתגבש רוב נגד ויצמן, ולנשיא ההסתדרות הציונית נבחר בקונגרס זה נחום סוקולוב.

הבטחתו של מקדונלד בדבר נציב נאמן להצהרת בלפור נתקיימה. בשנת 1931 נתמנה הגנרל ווֹקוֹפ לנציב עליון. חיים ארלוזורוב, שנבחר בשנת 1931 להנהלה הציונית ולמנהל המחלקה המדינית בירושלים, אומנם נתייאש משום־מה מכל המשטר השורר בארץ, וגם מהנציב, ובמכתב ששלח לד"ר ויצמן ניסה להסביר כי אין תקווה להגשמת הציונות בלי דיקטטורה יהודית בתקופת המעבר (המכתב נתפרסם רק לאחר מותו של ארלוזורוב). ייתכן שהעלייה הקטנה בשנתיים הראשונות לשירותו של גנרל ווקופ היא שהביאה את ארלוזורוב לידי ייאוש במשטר הקיים. כידוע, חלה תמורה רדיקלית בהנהלת התנועה הציונית החל משנת 1933, כשסיעת הפועלים נהפכה לאחר הצלחתה הגדולה בבחירות לקונגרס הי"ח לסיעה המנהיגה בתנועה הציונית. בקונגרס הזה נבחרו מטעם הפועלים להנהלה הציונית בירושלים אליעזר קפלן, משה שרת וד' בן־גוריון, איתם יחד נבחר י' גרינבוים מהציונים הפרוגרסיבים, וד"ר רופין מציוני גרמניה. המזרחי והציונים הכלליים ב' (כפי שקראו אז לימין שבציונים הכלליים) סירבו להשתתף בקואליציה, שבה יש רוב לפועלים. לנשיאות נבחר שוב נחום סוקולוב, אבל הוא כמעט לא לקח כל חלק בעבודת ההנהלה (היה עסוק בעיקר בעבודה ספרותית ובחיבור מילון עברי). אליעזר קפלן קיבל הנהלת תיק הכספים, משה שרת – תיק המחלקה המדינית, י' גרינבוים – תיק העבודה. ד"ר א' רופין המשיך במחלקת ההתיישבות.

אני לא קיבלתי על עצמי שום תיק, אבל הסכמתי להשתתף במחלקה המדינית, כי ראיתי שאלת העלייה במרכז הפעולה הציונית. במושב השני של ועידת־ההסתדרות הרביעית, שנתכנסה אחרי הקונגרס הציוני הי״ח ביום כ״ג בטבת תרצ״ד, הגדרתי תפקיד ההנהלה במילים אלה: ״בשעה קשה והרת־סכנות נפלה על תנועתנו אחריות כבדה, כאשר לא הייתה אף פעם, לגורל הציונות. האסון אשר קרה את היהדות הגרמנית אינו מצטמצם בגרמניה בלבד. שלטונו של היטלר מעמיד בסכנה את העם היהודי כולו, ולא את העם היהודי בלבד. ההיטלריזם נלחם לא רק ביהודי גרמניה אלא ביהודי כל העולם, כי הוא רואה בעם היהודי נושא רעיונות הצדק, השלום והחופש, השנואים עליו והעומדים לשטן בשאיפתו להשליט את הגזע הגרמני על־פני כל העולם. גרמניה ההיטלריסטית אינה מתנקשת בעם היהודי בלבד. משטר היטלר אינו יכול להתקיים זמן רב בלי מלחמת־נקם נגד צרפת, פולין, צ׳כיה, ושאר הארצות השכנות ששבטי גרמניה נחתים שם, או נגד רוסיה הסובייטית רחבת־הידיים. גרמניה לא תצא היום למלחמה, כי אינה מוכנה לכך, אולם היא מתכוננת ליום מחר. אין אני רוצה לנבא עתידות, אבל במידה שיש לראות את הנולד אין ספק שאנו עומדים עכשיו לפני סכנת מלחמה לא פחות מאשר לפני 1914, והמלחמה אשר תפרוץ הפעם, אם תפרוץ, תעלה בחורבנה ובמוראותיה על מלחמת־העולם האחרונה.

״אין העם היהודי גורם עולמי שיש בידו למנוע ולעכב סכנה זו, או להחלישה ולצמצמה. אבל יש פינה אחת בעולם, שבה אנו מהווים גורם עיקרי, אם גם לא מכריע עדיין, ופינה זו מַתנה את כל עתידנו הלאומי בתור אומה. מה יהיה כוחנו ומשקלנו בפינה זו ביום־הדין האיום, כשיפרוץ בעולם האסון הגדול? מי יודע, אולי רק ארבע או חמש שנים (אם לא פחות) עומדות בינינו ובין היום הנורא ההוא. **במשך תקופה זו עלינו להכפיל את מספרנו,** כִּי גדלו של הישוב ביום ההוא יקבע אולי גורל עתידנו ביום ההכרעה.

״זהו אחד הטעמים מדוע אנו צריכים לראות את שאלת העלייה במרכז שאלותינו – יש לנו עכשיו הזכות הגמורה לדרוש מהממשלה שינוי בולט במידות העלייה, לא רק מפאת הצורך אשר גדל בעם, אלא מפאת היכולת אשר גדלה בארץ. בשנת 1931 באו 4,000 עולים, בשנת 1932 – 10,000, שנת 1933 תסתיים ב־30,000 בערך. גידול זה אינו מדביק בהחלט את גידול יכולת הקליטה של הארץ, והמופת החותך לכך היא העובדה שלמרות השתקעות מספר גדול של תיירים (שלא נכללו במספרים הנ״ל) עדיין חוסר הפועלים בחריפותו עומד. במשך כל החדשים האחרונים היו מאמצינו, גם פה וגם בלונדון, מכוּוָנים לקראת הבטחת עליה חוקית במלוא יכולת הקליטה של הארץ.

״שאלת מידות העלייה היא בשבילנו שאלת גורל. אולם מפני חומרת שאלת העלייה בשעה זו אני חייב להדגיש שלא רק מצד ממשלת המנדט נדרש שינוי, אלא גם מעצמנו. המפתח של הארץ אינו נתון רק בידי הממשלה, ולא רק הקו המדיני קובע שיעור העלייה. מלבד המפתח הפוליטי **יש גם מפתח כלכלי הנתון בידינו,** ויכולתנו היוצרת אף היא קובעת מידות העלייה״.[2]

מיד אחרי הקונגרס הי״ח נסעתי ללונדון לדון עם הממשלה על צורכי העלייה. פניתי תחילה לד״ר ויצמן, שאומנם היה אז איש פרטי, אבל העניינים הציוניים היו קרובים לליבו לא פחות מבזמן שהיה נשיא ההסתדרות. עם עליית היטלר לשלטון שינה ויצמן יחסו לעלייה, ועל פי בקשתי הזמין לביתו את קונליף־ליסטר, שר־המושבות, ונתקיימה שיחה יסודית על הצורך ועל האפשרות

2 ״ממעמד לעם״, עמ׳ 474–477.

להרחבת העלייה. קונליף־ליסטר הקשיב להסברה בעניין רב וברצון טוב, והבטיח לדון על כך עם הנציב העליון בארץ (גנרל ווקופ). גם אצל ווקופ מצאנו, משה שרת ואני, אוזן קשבת. משנת 1933 ועד סוף 1935 גדלה העלייה במידה ניכרת: בשנת 1933 עלו 30,377, ב־1934 – 42,259, ב־1935 – 61,854. במספרים אלה לא נכללו "תיירים" שנשתקעו בארץ. אלה היו שיאי העלייה בשנות המנדט הבריטי. עליית יהודי גרמניה שהביאו לארץ ידע, כושר, הון ויוזמה, היוותה גורם חשוב בפיתוח התעשייה וההתיישבות בארץ בשנים אלה. רק בשנת 1925, השנה האחרונה לשירותו של סר הרברט סמואל, הגיעה העלייה ל־34,389 איש. בשנת 1935 הצליחה ההנהלה גם לרכוש את הקונצסיה על החולה שהייתה בידי אפנדים ערבים.

כאחראי למדיניות הציונית לא יכולתי להתעלם מהבעיה הערבית, ולאחר שנבחרתי להנהלה באתי בדברים עם מנהיגי הערבים בארץ ועם נציגי סוריה, לבנון, מצרים, סעודיה – לנסות ולמצוא מצע משותף לתנועה הציונית ושאיפותיה ולתנועה הלאומית הערבית. לפני שהתחלתי בפעולה זו דיברתי על כך עם הנציב העליון הבריטי, הגנרל ווקופ, שהיה אז ידיד נאמן למפעל הציוני, ושאלתיו אם הממשלה הבריטית תתמוך בהסכם יהודי־ערבי – אם יעלה בידי להגיע להסכם כזה. גנרל ווקופ ענה לי בתום־לב, שאינו מוסמך לדבר בשם הממשלה הבריטית, כי אין לו הוראות לכך. אבל במידה שהוא מכיר נטיות ממשלתו הוא בטוח שהיא תתמוך בכל הסכם יהודי־ערבי. ד"ר מגנס המנוח עזר לי הרבה בסידור השיחות עם המנהיגים הערבים – מוסא עלמי, עוני עבד אל־האדי, אנטוניוס – אם כי נחלקנו בדעותינו בשאלות מדיניות. השיחות נמשכו למעלה משנתיים, גם בארץ, גם בארצות השכנות וגם בז'נבה, שבה היה מושב הוועד הפלשתינאי־הסורי, שבראשו עמדו שַׁכִּיב ארסלאן ואיחסאן בֵּי אל־ג'אברי. אם כי השיחות התנהלו ברוח טובה ומתוך אמון הדדי לא הביאו לידי תוצאות מעשיות.[3]

בשנת 1935 תקפה איטליה של מוסוליני את ממלכת חבש, שהייתה חברה בחבר הלאומים. קיסר חבש, היילה סילאסיה, פנה לחבר הלאומים. החֶבֶר, בהנהלת צרפת ואנגליה, כאילו איים בהטלת סנקציות נגד תוקפנות איטליה, אבל למעשה לא עשה כלום. הצבא החבשי הפרימיטיבי לא יכול לעמוד בפני הצבא האיטלקי המזוין בנשק מודרני, בחמישה במאי 1936 נכנס הצבא האיטלקי לבירת חבש, אדיס אבבה, ובתשעה במאי הוכרז מלך איטליה כקיסר אתיופיה.

מאורע זה הביא בעקיפין ובמישרין למהומות הדמים שפרצו ביפו ביום 19 באפריל 1936, ומכאן התפשטו בכל הארץ על ידי סוכני המופתי, שהסתייע במוסוליני ובהיטלר עד 1939, שבה פרצה מלחמת העולם השנייה. מהומות אלה והגורמים הבין־לאומיים שעמדו מאחוריהם, באיטליה ובגרמניה, הביאו את הממשלה הבריטית תחת הנהגתו של נויל צ'מברלין כראש הממשלה, ומלקולם מקדונלד כשר־המושבות, לידי ביטול ממשי של הצהרת בלפור והתחייבויות המנדט, במגמה של הפיכת ארץ־ישראל למדינה ערבית, תחת חסות בריטניה.

כידוע נבחר ד"ר ויצמן שוב, בקונגרס התשע־עשרה בשנת 1935, לנשיא ההסתדרות הציונית, וגם קמה בקונגרס זה קואליציה רחבה בצירוף שתי המפלגות: המזרחי והציונים הכלליים ב'. נוסף לנציגי הפועלים, שנבחרו בקונגרס הקודם, נבחר הרב י"ל פישמן (מימון) מהמזרחי וד"ר שמורק מציוני ב' בגליציה כחברי ההנהלה.

באוקטובר 1935 הגישה ההנהלה המורחבת תזכיר לשר־המושבות מ' מקדונלד על צורכי הארץ, ובעיקר בענייני העלייה וההתיישבות, לקראת הפגישה בין נציגי ההסתדרות הציונית והממשלה

3 השיחות נתפרסמו בהוצאת "עם עובד" בשנת 1967 בשם "פגישות עם מנהיגים ערבים".

בלונדון. פגישה זו נתקיימה ביום 15.10.1935 בבית הסמוך לפרלמנט והתנהלה ברוח טובה. מצד ההנהלה הציונית השתתפו בפגישה ד"ר ויצמן, פרופ' ברודצקי ואני. מצד הממשלה – מלקולם מקדונלד, סגנו לורד פלימות, מנהל משרדו קוסמו פרקינסון, הנציב העליון (גנרל ווקופ) ומנהל מחלקת־העלייה בירושלים מטעם הממשלה מר מילס. השיחה התנהלה ברוח טובה, אבל לא נתנה כל תוצאות מעשיות.

כחודש ימים אחרי פגישה זו בלונדון התייצבה משלחת ערבית מאוחדת לפני הנציב (ביום 25.11.1935) והגישה לו שלוש דרישות עיקריות: 1. הקמת ממשלה לאומית נבחרת על ידי תושביה; 2. הפסקה גמורה של העלייה היהודית; 3. איסור מכירת קרקע ליהודים. הנציב העביר הדרישות לממשלה בלונדון. בינתיים נתחלף שר־המושבות בלונדון. במקום מלקולם מקדונלד בא ג' תומַס, והתזכיר שהגיש הוועד הערבי לממשלה עורר דאגה, שכן ניכרה בו השפעת המצב הבין־לאומי (הסכסוך החבשי־האיטלקי, והקשרים שנתרקמו בין המופתי ובין מוסוליני והיטלר).

ביום 19.4.1936 החלו פרעות ביהודי יפו, ונרצחו ביום אחד 16 יהודים. כעבור ימים אחדים הכריז הוועד הערבי העליון שביתה כללית שתחול גם על עבודה, גם על מסחר וגם על תחבורה. הערבים נדרשו על ידי מנהיגיהם לסגור כל החנויות, להפסיק כל עבודה ולהשתיק כל התחבורה עד שיתמלאו שלוש הדרישות: הפסקת עלייה יהודית; איסור מכירת אדמה ליהודים ושלטון נבחר על ידי תושבי הארץ, כלומר הפיכת ארץ־ישראל למדינה ערבית. המהומות בארץ התגברו. הטרור הערבי התפשט בכל חלקי הארץ.

כשנסגר הנמל ביפו – ובנמל זה, שכל פעולתו הייתה כמעט כולה תלויה בעלייה יהודית וביבוא ויצוא יהודי, לא הורשה אף פועל יהודי אחד לעבוד בו – דרשה הנהלת הסוכנות בארץ מהנציב אחת משתיים: או שהנמל ביפו ייפתח, או שהיהודים יורשו להשתמש בים תל־אביב כנמל יהודי. אחרי ימים אחדים הודיע הנציב שאינו רוצה לפתוח נמל יפו בכוח, כי זה יביא לידי שפיכת־דמים, והוא מרשה ליהודים להשתמש בים תל־אביב ולבנות בו מזח; העבודה בנמל חיפה לא נפסקה, כי שם עבדו כבר גם מקודם פועלים יהודים, ומפני שביתת הערבים הלך וגדל מספרם.

בתחילת 1936 חודשה כהונת הנציב העליון סר ארתור ווקופ לחמש שנים נוספות; ביום 18 במאי 1936 הודיע שר־המושבות החדש בבית הנבחרים הבריטי כי הממשלה החליטה למַנות ועדה מלכותית שתחקור סיבות המהומות בארץ ותשמע טענות היהודים והערבים. שר־המושבות החדש – תומַס – לא האריך ימים, ובמקומו נתמנה אורמסבי גור, היחיד בין שרי־המושבות שהיה ידוע כפרו־ציוני. אולם בראש הממשלה עמד איש חלש ורפה־כוח – סטנלי בולדוין.

השביתה הערבית לא הביאה כל נזק למשק היהודי. להפך, מספר הפועלים היהודים במושבות, שבתחילת 1936 היה כ־6,000–5,000, הגיע בסוף השנה ל־12,000. מספר פועלי הנמל היהודים שמנו מקודם רק מאות אחדות עלה עד 2,000. התוצרת החקלאית היהודית גדלה, והיישוב התגונן באומץ, בתבונה ובהבלגה. לא פגעו בערבים חפים מפשע, למרות הפרובוקציות מצד הפורעים הערבים. אף יישוב יהודי אחד לא נעזב, והוקמו יישובים חדשים.

הנזק שהשביתה גרמה למשק הערבי היה עצום, והלחץ על הוועד הערבי העליון שיפסיק את השביתה הלך וגדל. הוועד הערבי כבר היה מוכן להפסיק השביתה, גם בלי שיתקבלו שלוש הדרישות העיקריות שלו, אם הממשלה תסכים לפחות להפסיק העלייה כל ימי הדיון של "הוועדה

המלכותית" שעמדה לבוא הנה. גם דרישה זו לא נתקבלה בלונדון; התערבו מלכי ערב – ועל פי בקשתם, כביכול, הפסיק הוועד הערבי העליון את השביתה ביום 11.10.1936.

"הוועדה המלכותית" בראשותו של הלורד פיל הגיעה לארץ ביום 11.11.1936, וביום 25.11.1936 הופיע ד"ר ויצמן בפני הוועדה. זה היה הנאום הציוני, אולי, הטוב ביותר, שוויצמן נאם עד אז. הוא דיבר על שישה מיליוני יהודי אירופה שקיומם ועתידם תלוי בעלייה לארץ ובהקמת מדינה יהודית בתוכה, וששת המיליונים האלה לא רק שואפים למדינה יהודית וזקוקים לה, אלא גם יש ברצונם וביכולתם, הכלכלית והתרבותית, להקימה ולקיימה. דבריו עשו רושם רב על הוועדה, ומילאו בלי ספק תפקיד גדול במסקנה שהוועדה הגיעה אליה על הקמת מדינה יהודית בחלק – אומנם בחלק קטן – של ארץ־ישראל.

הדין־וחשבון של הוועדה נתפרסם ביום 7 ביולי 1937. בחלק הראשון של הדין־וחשבון ניתנה סקירה תמציתית על תולדות הארץ והעם היהודי, על הקשר ההיסטורי הבלתי־נפסק בין הארץ ובין העם היהודי, על צרת העם היהודי בגולה, על המפעל ההתיישבותי היהודי בארץ, על ערכי הנצח שהעם היהודי יצר בארץ זו, על המורשה העשירה שהנחיל למין האנושי ועל הרצון הנחרץ של היהודים לקומם את הארץ. תיאור יותר נאמן למפעל ההתיישבות היהודית בארץ בשלושת הדורות האחרונים לא הופיע עד אז אפילו בספרות הציונית.

הוועדה ציינה שהיישוב הערבי קיבל חלקו הראוי מהברכה שהעלייה וההתיישבות בארץ־ישראל הביאו לתושבי הארץ כולם, והתחייבויות המנדט מבחינה זו נתמלאו, והמשק הערבי לא נפגע כלשהו על ידי הבית הלאומי. הדין־וחשבון הזה גילה בפעם הראשונה הכוונה העיקרית של הצהרת בלפור. "הורשינו לבדוק את התעודות", נאמר בדין־וחשבון, "והוברר לנו כי במלים 'יסוד בית לאומי בארץ־ישראל' הכירה ממשלת הוד מלכותו שבמשך הזמן ייתכן שתקום מדינה יהודית, אבל לא היה ביכולתם להגיד שדבר כזה ייעשה".

(We were permitted to examine the Documents and it is clear to us that by the words "establishment of a National Home in Palestine" H. M. G. recognized that in the course of time a Jewish State was likely to be established, but it was not in their power to say when it would happen.)

הם ציטטו דברי הנשיא וילסון ביום 3 במרס 1919: "ברור לי כי בעלי־הברית, מתוך הסכמה גמורה של ממשלתנו ושל עמנו, החליטו על יסוד קהילייה (Commonwealth) יהודית בארץ־ישראל".

הוועדה ציינה כי האמיר פייסל, שייצג את הערבים בוועידת השלום, הסכים להצהרת בלפור, ובהסכם עם ד"ר ויצמן הבטיח קואופרציה בין המדינה הערבית ובין פלשתינה ואימוץ עלייה של יהודים לפלשתינה בקנה־מידה רחב והתיישבותם בארץ במהירות האפשרית.

עם כל זה הגיעה הוועדה למסקנה שהמנדט אינו בן־הגשמה (unworkable) ופלשתינה ממערב הירדן יש לחלקה לשני חלקים לא שווים במטרה להקים מדינה יהודית בחלק הקטן (בצפון ובמערב), ומדינה ערבית – יחד עם עבר־הירדן, בדרום ובמזרח.

הממשלה הבריטית פרסמה יחד עם דין־וחשבון הוועדה ספר לבן, שבו הודיעה כי בחנה את הדין־וחשבון והיא מסכימה באופן כללי עם נימוקיו ומסקנותיו. העיתונות הבריטית קיבלה את הדין־וחשבון בהסכמה כללית, פרט ללויד ג'ורג', שהיה ראש הממשלה כשבלפור, שר החוץ, שלח ללורד רוטשילד את ההצהרה; הוא תקף בחריפות רבה את הדין־וחשבון במאמר בשם "הדין־וחשבון המחפיר" (The Scandalous Report), באשר הצעה זו אינה אלא הפרה של

ההבטחות שניתנו לעם היהודי. ביולי נתקיים ויכוח בבית הלורדים ובבית הנבחרים, ונשמעה ביקורת על שלושה דברים: השטח הקטן שהוקצה למדינה היהודית, הוצאת ירושלים החדשה מהמדינה היהודית וכלילת הנגב במדינה הערבית. בעקבות ביקורת זו חזרה בה הממשלה מהסכמתה לדין־וחשבון והחליטה למסור העניין לדיון חבר הלאומים ולהגיש לפרלמנט הצעות חדשות.

מהשיחות שקיימתי עם חברי הוועדה הגעתי לידי מסקנה שאין כל סיכוי שהממשלה הבריטית תמשיך לקיים את המנדט בנאמנות, ולכן גורל העלייה – כלומר שיבת היהודים לארצם ופיתוח משק יהודי עצמאי – תלוי מעכשיו אך ורק בהקמת מדינה יהודית, לא בימות המשיח ולעתיד רחוק אלא בקרוב בימינו, ומדינה יהודית לא כמטרה סופית, אלא כאמצעי, ואולי האמצעי היחיד להגשמת חזון הגאולה הלאומית. במועצת הסתדרות העובדים הל״ה, שהתכנסה ביום 7 בפברואר 1937, הסברתי: ״השאלה העומדת להכרעה היא שאלת העלייה – שאלת השאלות שלנו. היקף העלייה הוא שאלת השאלות, בו תלוי הכול – גם קיומו של הישוב וגם המטרה 'הסופית'. כשם שרוב יהודי אינו מגדיר את משאלת הציונות – כך אין המונח מדינה יהודית ממצה את כל תכנה. אילו היו מציעים לנו מדינה יהודית משני עברי הירדן בתנאי שלא יעלו יותר ממיליון וחצי יהודים – ומיליון וחצי יהודים מספיקים כדי להוות רוב בשני עברי הירדן, ועל־ידי כך להוות מדינה יהודית – היינו חייבים לדחות הצעה זו, אם אנו נאמנים לעם היהודי ולצורכי גאולתו. איני קובע שהציונות פירושה ריכוז כל שבעה־עשר מיליון היהודים בארץ־ישראל. ואיני יודע אם כל 17,000,000 ירצו לשוב לארץ, ואם הארץ תכיל אותם. אבל תכנה האמיתי והנאמן של הציונות הוא: גאולת כל היהודים הרוצים והיכולים להיגאל בארץ־ישראל – לא פחות מזה ולא יותר מזה. ומדינה יהודית של מיליון וחצי יהודים, שאינה רשאית או שאינה רוצה להעלות יהודים נוספים לארץ – אינה אלא סילוף הציונות וקיצוצה. אם אנו רוצים רוב יהודי, ואם אנו רוצים מדינה, הרי אנו רואים בהם רק תחנות בהגשמה הציונית. לא מטרה, אלא אמצעי למטרה. נחוץ לנו רוב ונחוצה לנו מדינה, למען נוכל להעמיס על עצמנו את המלאכה הקשה והעצומה של קיבוץ גלויות, ולסדר ברשות עצמנו עליה והתיישבות יהודית בקנה־מידה רחב־היקף, שיש לעשותו רק במכשירים ממלכתיים משלנו.

> הגשמת הציונות היא יותר ממדינה יהודית – הציונות היא פתרון מלא וגמור לשאלת העם היהודי, ולכך נתכוונתי בדברי לפני 'הועדה המלכותית' – שאלת העלייה בשנים הקרובות היא שאלת הגורל לציונות ולארץ. אין זו רק שאלה כמה יהודים נספיק להציל בזמן הקרוב מהתנוונות וחורבן בגולה. השאלה היא מה גדול וחזק יהיה המנוף אשר נקים בארץ לפעולתנו העתידה. הדחיפה הראשונה למהומות אפריל 1936 ניתנה במלחמת חבש־איטליה. ומי יודע מה היה גורל הישוב, אילו מהומות אלה, בעזרת גורמי־חוץ מצד קומוניסטים ופשיסטים גם יחד, בעזרת מלכי ערב וכנופיות מסוריה ועיראק – היו פורצות לא בשנת 1936, כשמנינו כבר ארבע מאות אלף איש, אלא חמש או שש שנים לפני־כן. מי יודע כיצד היו נגמרות אז. מי יודע מה היו התוצאות גם בשטח הבטחון וגם בשטח הפוליטי. ועדיין לא נתגלו כל הסכנות. מלחמת חבש הייתה סוף כל סוף רק אפיזודה רחוקה וקצרה. אין יודע מה יתרחש בעוד שנים אחדות. שוֹאַת מלחמת־עולם חדשה תלויה על ראשנו. אין בידינו למנוע קטסטרופה איומה זו, אבל גורלנו ביום־הדין הנורא ההוא –

אם יבוא – יהיה תלוי בכוחנו שיהיה לנו אז בארץ. ושאלת העלייה בשנים הקרובות אינה רק שאלת השנים הקרובות – זוהי שאלת עתידנו, ומשום כך כל מאמצינו מופנים עכשיו לחזית הפוליטית, אשר בה תוכרע עכשיו שאלה זו.[4]

בעשרה באפריל 1937, שלושה חודשים לפני פרסום הדין־וחשבון של ועדת פיל, הרציתי לפני מרכז מפלגת פועלי ארץ־ישראל על הסכנות הנשקפות לעלייה ולהתיישבות בעקבות שליחתה של ועדת פיל ומצד דעת הקהל באנגליה, והצעתי תוכנית של מדינה יהודית בחלקה של הארץ, שתכלול הגליל, עמקי חוף הים, הנגב וחוף ים המלח כולו עד ירושלים. חברים אחדים טענו שזהו חזון פנטסטי נמנע המציאות, כי האנגלים לעולם לא יסכימו לכך. תשובתי הייתה, ש"אין זה פתרון ודאי, אבל אפשרי. אומנם אין להעלות על הדעת שהאנגלים יתעלמו מהתנגדות הערבים, אבל לא בנקל יתעלמו מתביעות היהודים, ומכיוון שהם עומדים בפני חידוד הסכסוך בין שני העמים – מה עלולה אנגליה לעשות נבחן כמה אפשרויות:

1. שאלת הסטטוס קוֹ. אחד החברים אמר שאילו היה הסטטוס קוֹ של 1935 – לא היה מסכים למדינה. נניח שמבחינה יהודית אמירה זו נכונה. אבל מהו הדבר מבחינה אנגלית? אם הסטטוס קוֹ פירושו עוד פעם התקוממות, עוד פעם יריות, עוד פעם משלוח צבא והתמדת הקרב בין היהודים ובין הערבים – הרי אין זה פתרון אידיאלי מבחינה אנגלית.

2. פתרון שני, שאנגליה עלולה לקבל, זהו קיצוץ קשה בעלייה. אחד החברים אמר שזה עדיף מתוכנית מדינה (בחלקה של הארץ), כי 'התוכנית' מאבדת חצי הארץ. ייתכן שאנגליה תחבל בפתרון זה ולא תקבל תוכנית המדינה, אבל זה יהיה אסון לדורות. ארץ־ישראל בלי יהודים אינה ארץ־ישראל, ובמקום אסון זה יש לבחון אפשרות של פתרון זה – הקמת מדינה יהודית בחלק מספיק של הארץ.

אומרים שפתרון זה איננו יכול להתקבל על דעת האנגלים, ואיננו בא בחשבון כאפשרות פוליטית ריאלית. העובדות סותרות סברה זו. פתרון זה מתקבל על דעת כמה וכמה אנגלים – כי הוא הוצע על ידי אנגלי (סטאפורד קריפס). כמה מדינאים בריטים תומכים ברעיון של יצירת שתי מדינות בארץ־ישראל – אנגליה זקוקה למוצא מהסכסוך שיש לה עם היהודים ועם הערבים כאחד, ואת המוצא הזה אינה יכולה להשיג על ידי החזקת הסטטוס קוֹ, והיא רוצה להיפטר מהסכסוך לחלוטין ולתמיד. עצמאות יהודית אינה עומדת בניגוד לאינטרס הבריטי. אנגליה יכולה לומר לעצמה, שבמקום סכסוך מתמיד עם העולם היהודי ועם העולם הערבי, מוטב לה פעם אחת לחתוך, חלק לערבים וחלק ליהודים – ואיני רואה, מבחינה אנגלית, שדבר זה הוא מן הנמנע. האם הוא אפשרי מצד היהודים? – מה עלול לומר העם? – אם יהיה לנו שלטון שיימצא בברית עם אנגליה, ואם תהיה סמכות מלאה על העלייה, ואם התחוקה תהיה בידינו, והשטח שיימסר לנו יהיה הוגן – נביא שניים־שלושה מיליונים יהודים שאפשר להושיבם בחלק זה של הארץ. **סוכנות יהודית אינה יכולה לעשות זאת**, אבל מדינה יכולה. אם יקום פה שלטון יהודי הוא יכול לנהל התיישבות תוכניתית של מאות אלפים. החושש שיהודים לא יעלו ארצה לאחר החלוקה,

4 "במערכה", כרך א, עמ' 52–55.

> אינו מכיר את העם היהודי. ועוד טוענים: הערבים לא יתנו. יהיה מרד. אם בכוחם של הערבים לא לתת – הרי המנדט לא קיים ולא יהיה קיים. אין לזלזל בהתנגדות הערבים, אבל אין להגזים. כל מרד ערבי בארץ הזאת: (זהו אחד הפרדוכסים של ארץ־ישראל) הביא עד עכשיו כיבוש חדש ליהודים, ומרד זה שהביא לנו כבר נמל יהודי, ייתכן שיביא לנו כיבוש פוליטי עוד יותר גדול.[5]

בקונגרס הציוני, שנתכנס בציריך באוגוסט 1937, התנגדו ציוני אמריקה וחלק מציוני ארץ־ישראל להצעת "הוועדה המלכותית" של פיל על תוכנית החלוקה, והרוב החליט שהצעת "הוועדה המלכותית" אין לקבל אותה, אבל הקונגרס מייפה כוח ההנהלה לבוא בדברים עם הממשלה הבריטית על בירור תוכניותיה להקמת מדינה יהודית, ואם תוצע תוכנית מסוימת להקמת מדינה יהודית ייקרא קונגרס נבחר מחדש לדון ולהחליט בדבר. רק מיעוט קטן בקונגרס (תנועת "השומר הצעיר") דחה כל הצעה של מדינה יהודית, אפילו בארץ־ישראל השלמה, ודרש מדינה דו־לאומית

הממשלה הבריטית שלחה בינתיים ועדה חדשה לארץ, בראשותו של סר ג'ון וודהד, להכין תוכנית חלוקה. התוכנית החדשה של ועדת וודהד הייתה למעשה מעליבה גם מבחינה יהודית וגם מבחינה ערבית. על פי תוכנה הייתה זו תוכנית שמבטלת אומנם את המנדט, אבל מניחה שלטון בריטניה בארץ־ישראל.

בינתיים החמיר המצב הבין־לאומי. צרפת ובריטניה הפקירו את אוסטריה וצ'כיה להיטלר, ומלחמת עולם חדשה הופיעה באופק לגבי עלייה קיבלה הממשלה את ההצעה האלטרנטיבית של ועדת פיל – אם תוכנית החלוקה שלה לא תתקבל – לקצץ העלייה היהודית, ולהעמידה על 12,000 לשנה, לפי יכולת הקליטה.

נתברר לכל ההכרח של עלייה – גם בלי רישיון הממשלה. הניסיון הראשון להביא עולים בלי רישיון הממשלה נעשה עוד בשנת 1927, כשהממשלה הפחיתה רישיונות העלייה כמעט עד לאפס (בשנת 1927 עלו ברשות הממשלה 3,034, בשנת 1928 – 2,171, בשנת 1929 – 5,249 ובשנת 1930 – 4,944). בעזרת הממשלה הצרפתית, שהיה לה מנדט על סוריה ולבנון, הוקמה חוות־אימון בסוריה, לא רחוק מהגבול הארץ־ישראלי, ומכאן עברו העולים, לרוב בעזרת אנשי כפר־גלעדי, לארץ. בשנת 1933 הובאה האונייה הראשונה עם עולים בלי רשות. זו הייתה אונייה יוונית קטנה בשם "וֶלוֹס", שתפוסתה הייתה 150 איש, אולם ברכבת שבאה מוורשה לאתונה הובאו 350 חלוצים, והם כולם נדחסו באונייה הזאת, ובהגיעה לארץ הוסעו בסירות בסתר ליישובים יהודיים שעל החוף. ב־1938, כשהממשלה הנהיגה הגבלות העלייה, שוועדת פיל הציעה כתחליף לתוכנית החלוקה, החלה עלייה בלי רישיון בממדים יותר גדולים. הובאו חבורות של 300, של 800 וגם של 1,400 נוסעים. הממשלות של ארצות היציאה עזרו בכך. בסך־הכול הועלו ארצה 115,000 עולים בלי רשות, מהם 105,000 על ידי "המוסד לעלייה ב'", השאר על ידי רביזיוניסטים וסוכנויות פרטיות.

בשנת 1939 הזמינה הממשלה הבריטית את באי־כוח עיראק, ירדן ומצרים וכן את נציגי ערבי ארץ־ישראל מצד אחד, ואת הסוכנות היהודית ונציגי יהודי בריטניה ואמריקה מצד שני לדיון על שאלת ארץ־ישראל, לאחר שגם היהודים וגם הערבים דחו הצעת ועדת וודהד. ערביי ארץ־ישראל סירבו להיפגש יחד עם היהודים, וסודרו שני כינוסים נפרדים בארמון סנט־ג'יימס בנשיאות נויל

---

5 "במערכה", כרך א, "חזון הניתן להגשמה", עמ' 217–221.

צ׳מברלין, ראש הממשלה, ובהשתתפות לורד הליפקס, שר החוץ, מלקולם מקדונלד, שר המושבות ועוזריהם. לפני פגישה זו נפגשנו ד״ר ויצמן ואני עם מלקולם מקדונלד (שבשנים הקודמות גילה אהדה רבה לציונות). שאלנו אם כוונת הפגישה בלונדון היא לדון את היהודים למיעוט נצחי בארץ, ואז אין כל טעם להשתתף בוועידה. מקדונלד הבטיח לנו שאין לממשלה כוונה כזו ואין כל יסוד לחשד ממין זה.

אולם לאחר מספר ישיבות של נציגי היהודים והממשלה (וכמו כן של נציגי הערבים והממשלה) הביא מקדונלד ביום 15 במרס 1939 נוסח סופי של מדיניות הממשלה, שתמציתה היא זו: 1. כינון ממשלה פלשתינאית עצמאית, לא יהודית ולא ערבית; 2. אספה לאומית של העם בפלשתינה תנסח חוקת המדינה העצמאית; 3. בחמש השנים הבאות יעלו 10,000 יהודים לשנה עם תוספת של 25,000 פליטים יהודים, אם יכולת הקליטה של הארץ תרשה זאת. לאחר חמש שנים תימשך עלייה רק בהסכמת הערבים; 4. ואשר לקרקעות – תינתן לנציב סמכות בתקופת המעבר להגביל מכירת קרקעות וייקבעו שלושה מחוזות בארץ: באחד תהיה המכירה חופשית, בשני מוגבלת, בשלישי – אסורה.

תוכנית זו הוגשה גם לערבים. המשלחת היהודית הודיעה שאיננה רואה כל צורך להמשיך עוד בדיונים. גם הערבים דחו תוכניות הממשלה.

ב־17 במאי 1939 פרסמה ממשלת צ׳מברליין ספר לבן שביטל למעשה את הצהרת בלפור והתחייבויות המנדט. רק עוד 75,000 עולים יהודים יורשו לבוא ארצה בחמש השנים הבאות; יהודים יוכלו לרכוש קרקעות רק בחמישה אחוזים של שטח הארץ, וכעבור עשר שנים תוקם מדינה פלשתינאית.

ביום 23 במאי 1939 אישר בית הנבחרים את הספר הלבן ברוב שמרני, מתוך התנגדות חריפה של מפלגת העבודה והליברלים ואחדים ממנהיגי השמרנים, שבתוכם בלטו בייחוד וינסטון צ׳רצ׳יל וליאופולד אמרי.

ההנהלה הציונית בירושלים פרסמה הודעה: ״חלוצי ארץ־ישראל, שבמשך שלושה דורות גילו כוחם בבניין ארץ שוממה, יגלו גבורתם בהגנת העלייה, הבית הלאומי וחירות העם היהודי״.

הקונגרס הציוני הכ״א התכנס בז׳נבה באוגוסט 1939. ד״ר ויצמן הצהיר: במשך שלוש שנות הטרור הערבי, שפרץ באפריל 1936, הקים היישוב חמישים יישובים חדשים, נמל יהודי נבנה בן־לילה, ארגון־הגנה גדול נתבצר, העצמאות הכלכלית גדלה. היהודים יעמדו מאוחדים להגנת זכויותיהם בארץ־ישראל, זכויות שיש להן תוקף בין־לאומי, והקשר הנצחי שבין העם ומולדתו לא ינותק.

בתחילת ספטמבר, ימים מועטים אחרי הקונגרס הכ״א, פרצה מלחמת העולם השנייה בהתקפת היטלר על פולין; כיושב־ראש ההנהלה הציונית הכרזתי אז: ״נילחם יחד עם בריטניה נגד היטלר כאילו לא היה ספר לבן, נילחם בספר הלבן כאילו לא הייתה מלחמה״.

ההנהלה פרסמה כרוז לדור הצעיר להתגייס למלחמה, ומאה ושלושים אלף איש, גברים ונשים, בגיל צבא, נרשמו בארץ. מנהיגי הערבים בארץ וכמה ראשי מדינות ערביות, בייחוד בעיראק ובמצרים, תמכו בהיטלר. אולם כל המאמצים להקים יחידה צבאית יהודית נכשלו זמן רב על ידי הממשלה הבריטית, עד שבספטמבר 1944 החליט צ׳רצ׳יל על דעת עצמו להכיר בבריגדה יהודית, שהתארגנה בארץ. הבריגדה נלחמה יחד עם שאר צבאות בעלי־הברית באיטליה והשתתפה בהבסת צבאות מוסוליני והיטלר בארץ זו.

כניסת אמריקה למלחמה לא הניחה עוד מקום לספק כי אחרי המלחמה לא אנגליה אלא אמריקה תהיה הכוח המכריע, וכיושב־ראש ההנהלה בירושלים נסעתי לארצות הברית בשנת 1940 ובשנת 1942 לגייס את היהדות האמריקנית לשם ביטול הספר הלבן וכינון מדינה יהודית אחרי המלחמה

במאי 1942 נתכנסו כל הארגונים והמפלגות הציוניים בפעם הראשונה לוועידה כללית של כל התנועה הציונית בארצות הברית במלון בילטמור וקיבלה החלטה זו, שנודעה בשם תוכנית בילטמור:

"משטר העולם החדש שיבוא בעקבות הניצחון לא יוכל להתבסס על יסודות השלום, הצדק והשוויון בלי שבעיית חוסר מולדת יהודית תיפתר סופית. הוועידה דורשת כי –

1. שערי ארץ־ישראל ייפתחו לעלייה יהודית;
2. הסוכנות היהודית תוסמך לנהל העלייה לארץ־ישראל ולקומם שממות הארץ, לרבות פיתוח השטחים הבלתי־מיושבים והבלתי־מעובדים;
3. ארץ־ישראל תכונן כקהילייה יהודית כחלק ממבנה העולם הדמוקרטי החדש".

(The new world order that will follow victory cannot be established on foundations of peace, justice and equality unless the problem of Jewish homelessness is finally solved. The Conference urges:
1. That the gates of Palestine be opened to Jewish immigration;
2. That the Jewish Agency be vested with control of immigration into Palestine and with the necessary authority for up-building the country including the development of its unoccupied and uncultivated lands;
3. That Palestine be established as a Jewish Commonwealth integrated in the structure of the new democratic world.)

תוכנית זו נתקבלה פה אחד, רק ציר של "השומר הצעיר" נמנע מהצבעה.

החלטה זו הוצעה על ידי גם לוועד הפועל הציוני שנתכנס ביום 15 באוקטובר 1942 בירושלים, ואחרי ויכוח מר, שנתנהל בייחוד על ידי "השומר הצעיר", נתקבלה ההצעה ברוב גדול ונעשתה לתוכנית הרשמית של התנועה הציונית העולמית.

ממשלת המנדט מחליטה למסור את בעיית ארץ־ישראל לארגון האו"ם

ימים אחדים לפני סיום המלחמה באירופה, ביום 7 במאי 1945, נפגשתי עם קולונל אוליבר סטנלי שנתמנה בסוף 1943 לשר־המושבות. הוא לא היה פרו־ציוני ולא אנטי־ציוני, אבל אדם ישר וגלוי־לב. מדבריו הבינותי שממשלת המנדט לא תחזיק עוד זמן רב את המנדט. אנגליה חוששת להכריע בין תביעות הערבים ובין תביעות היהודים. אנגליה יודעת כי אמריקה ורוסיה תומכות בתביעת היהודים ומחייבות הקמת מדינה יהודית (בעולם לא היה ידוע עדיין דבר זה), אבל אנגליה אינה רוצה לריב עם עמי ערב, ולכן תסתלק בקרוב מהמנדט.

יומיים אחרי שיחה זו נסתיימה המלחמה באירופה. ביומני רשמתי באותו יום: "אַל תִּשְׂמַח,

יִשָּׂרָאֵל, אַל גִּיל כָּעַמִּים" (הושע ט, 1). ידעתי מה קרה לנו במלחמת העולם השנייה. ששת המיליונים של יהודי אירופה, שד"ר ויצמן דיבר עליהם בפני "הוועדה המלכותית" כעם היהודי הזקוק למדינה יהודית, רוצה ומסוגל לבנותה – אינם עוד, אבל יש עוד המוני יהודים הזקוקים למדינה, אולם כשאנגליה תעזוב את הארץ – נעמוד בפני צבאות ערב, ולכן מעתה דאגתנו העיקרית היא להכשיר עצמנו לעמוד בפני סכנה זו, זאת אומרת קודם־כול להצטייד בנשק מכל הסוגים.

כעבור ימים אחדים באתי לפריז, ונפגשתי עם שר החוץ הצרפתי, מר פונסו. הוא קרא נאומי בוועידת בילטמור וכל שאר דבריי שהופיעו בצרפתית, וידע שאני רואה בהקמת מדינה יהודית צורך עליון של עמנו. הוא שאל אותי: איך תקום מדינה יהודית בלי רוב יהודי. הוא ידע שאמריקה ורוסיה הן בעד מדינה יהודית. אמרתי לו: ייפתחו שערי ארץ־ישראל לרווחה – ובקרוב נהיה לרוב. שאל: ומדינות ערב יניחו לכם להקים מדינה יהודית? אמרתי לו: תמיד עמדנו מעטים מול מרובים – נעמוד גם הפעם ונוכל.

חזרתי ללונדון. אחרי שיחתי עם קולונל סטנלי הוברר לי שאין לנו לסמוך אלא על עצמנו. אם כי ידעתי כבר אז, שאפילו סטלין הוא בעד מדינה יהודית, אבל היה ברור לי שהוא לא יילחם מלחמתנו, ונעמוד לבדנו, מיד לאחר צאת האנגלים, מול צבאות ערב, לא של ערביי ארץ־ישראל, אלא של מדינות ערב. ההגנה במחתרת לא יכלה לרכוש נשק כבד וגם לא יכלה להתאמן בנשק זה, ויש הכרח לרכוש בעוד זמן נשק כבד וגם להניח יסוד לתעשייה צבאית כבדה. היה ברור שעם סיום המלחמה תפרק ארצות הברית חלק גדול מתעשייתה הצבאית – ויש לעשות מאמץ לרכוש מכונות תעשייה זו. ביום 15 במאי יצאתי מלונדון לארצות הברית.

בניו יורק פניתי להנרי מונטור, מנהל המגבית היהודית המאוחדת, שהכיר היטב מאין כמוהו את יהודי אמריקה, וביקשתי ממנו ליתן לי רשימה של כמה עשרות יהודים שאפשר לסמוך עליהם. נפגשתי עם ידידי רודולף סונובורן מניו יורק ואמרתי לו שאני רוצה לכנס בביתו מספר יהודים לעניין חשוב אחד. הוא הסכים ברצון. מונטור המציא לי למחרת רשימה של 17 איש: הרולד גולדברג ממיניאפוליס, סֶם צֶ'ר וז'אק טורצ'ינר מניו יורק, סֶם זאפס מטורונטו, יוליוס פליגלמן מלוס אנג'לס, שיפארד ברוד ממיאמי, פיליפ לון מלואיסטון, אלי כוהן מלין, עזרא שפירא מקליבלנד, אלברט שיף מקולומבוס, אלכס לוונטל וצ'רלס רוזנבלום מפיטסבורג, ויליאם סולק מפילדלפיה, אדולף המבורגר מבאלטימור, רוטברט טראויס מאטלאנטה, מַכּס ליווינגסטון מניו יורק ורודולף סונובורן מניו יורק.

ביקשתי ממונטור לטלגרף לכולם שיבואו ביום ו', 1.7.1945, לביתו של רודולף סונובורן בשעה תשע וחצי בבוקר. כולם הגיעו בדיוק נמרץ. נכחו בישיבה גם אליעזר קפלן, גזבר הסוכנות היהודית מירושלים, מאיר וייסגל, ראובן זאסלאני (שילוח) והנרי מונטור.

אמרתי לנאספים שבריטניה, לפי הכרתי, תעזוב בעוד שנה או שנתיים את ארץ־ישראל ויש להניח שהמדינות הערביות השכנות ישלחו את צבאותיהן לכבוש את הארץ ולהשמיד את היישוב היהודי. למרות שאנחנו מועטים – רק כחמש מאות וחמישים אלף – אני בטוח שנוכל לעמוד בכוחנו אנו נגד כל צבאות ערב, אם רק יהיה בידינו הנשק הדרוש. לפני המלחמה הייתה ה"הגנה" רוכשת נשק בסתר בבלגיה ובפולין. בעולם ההרוס וההפוך באירופה אין כל ביטחון שנוכל להשיג מה שהשגנו לפני המלחמה. אבל מה שהשגנו אז הספיק רק לעמוד בפני כנופיות ערביות מקומיות. הפעם נעמוד בפני צבאות סדירים ומזוינים על פי רוב על ידי בריטניה. מן ההכרח שנקים בעוד זמן תעשייה צבאית יהודית בארץ־ישראל. בגמר המלחמה מפרקת אמריקה כבר עכשיו רוב התעשייה

הצבאית, אם כי המלחמה עם יפן טרם נסתיימה. הפירוק בלי ספק יואץ אחרי סיום המלחמה ביפן שהולך ומתקרב. המכונות אפשר יהיה עכשיו להשיג בזול, אבל גם "הזול" ידרוש מאות אלפים דולר. המוכנים אתם לספק הכסף הדרוש לרכישת המכונות?

הנאספים שאלו שאלות על המצב בארץ, על כוח ה"הגנה", על יחסינו עם אנגליה, ועוד. הישיבה נמשכה עד חמש וחצי אחרי הצהריים. בהפסקת ארוחת הצהרים בביתו של סונובורן. בבירורים השתתפו אליעזר קפלן בשאלות כלכליות, ראובן זאסלאני (שילוח) בשאלות מדיניות. כל הנאספים הבטיחו ברצון ובהתלהבות עזרתם המלאה, ומיד טילגרפתי למהנדס סלאווין בארץ, שעמד אז בראש התעשייה הצבאית המחתרתית, שיבוא מיד לניו יורק. הוא בא ויחד עם יעקב דורי, שנמצא אז בניו יורק, עסקו ברכישת המכונות הדרושות.

המכונות נשלחו לארץ. אלה היו שתי השנים הגרועות ביותר ביחסינו עם ממשלת המנדט. התגברות הטרור מצד שני ארגוני הפורשים (אצ"ל ולח"י) והתחלת המרי מצד ה"הגנה" כולה, הביאו לידי חיפושי נשק במשקים ובערים, אולם כל משלוחי המכונות הכבדות הגיעו בשלום לתעודתם, עוד לפני צאת הבריטים מהארץ. הממשלה לא העלתה כלל על דעתה שמכונות כבדות אלה נועדו למטרות צבאיות, ואף מכונה אחת לא נפלה בידיה. אולם אי אפשר היה להשתמש במכונות כל עוד אנגליה שלטה בארץ, והתעשייה הכבדה החלה לפעול רק אחרי צאת הבריטים והקמת המדינה היהודית.

ביום 26.7.1945 חזרתי ללונדון באונייה "אלישבע המלכה". בדרך שמענו כבר על תוצאות הבחירות באנגליה. מפלגת העבודה הבריטית קיבלה – זו הפעם הראשונה – רוב מכריע. ידיעה זו עוררה תקוות רבות בעולם היהודי, ובייחוד בתנועה הציונית.

מפלגת־העבודה הבריטית התנגדה בשנת 1939 לספר הלבן, ובוועידת המפלגה בדצמבר 1944 נתקבלה החלטה הדורשת הקמת מדינה יהודית בכל ארץ־ישראל, בצירוף תביעה שהתנועה הציונית לא הציגה אף פעם: להעביר כל ערביי ארץ־ישראל לארצות ערביות. בראש הממשלה הבריטית אחרי הבחירות התייצב קלמנט אטלי, ולשר החוץ נתמנה ארנסט בווין, שעזר בשנת 1931 להביא לידי ביטול הספר הלבן של לורד פספילד.

באוגוסט 1945 נקראה ועידה ציונית בלונדון – הוועידה היהודית הראשונה אחרי מלחמת העולם השנייה והשמדת שישה מיליונים יהודים מאירופה על ידי הנאצים ועוזריהם בארצות הכבושות. אולם מצב־הרוח בוועידה היה מרומם לרגל עליית מפלגת־העבודה הבריטית לשלטון.

ראיתי צורך להשמיע בוועידה אזהרה מצננת: "ההנחה שמפלגה בשלטון תפעל כמפלגה באופוזיציה היא מפוקפקת. גם בתוכנו יש תובעים ואינם נתבעים. ואין לו בטחון שהמפלגה תתבע מעצמה בהגיעה לשלטון מה שתבעה מאחרים. באנגליה, ואולי גם בארצות אחרות, השלטון איננו אך ורק בידי המפלגה הנבחרת. יש פה פקידות מתמדת. ממשלה הולכת וממשלה באה על־פי בחירה. הפקידות לרוב אינה משתנה. דבר זה חל על אנגליה כולה, ביחוד חל הדבר על האימפריה – הפקידות הקולוניאלית היא ברובה כוח אנטי־ציוני גדול, שפעל מיום הצהרת בלפור, והוא יישאר במקומו, אַל נזלזל בכוחו ובהשפעתו זו בימי ממשלת־פועלים".

לא עבר זמן רב והמציאות נתגלתה יותר חמורה מדברי־האזהרה. ב־13 בנובמבר 1945 הוזמנו משה שרת ואני לשר המושבות החדש, ג'ורג' הול, והוא מסר לנו הצהרה ששר החוץ ארנסט בווין עומד למסור בבית הנבחרים. בהצהרה נאמר: "הניגוד בין היהודים והערבים אינו ניתן לפשרה, ולכן יהיה הכרח לשים את פלשתינה תחת אפוטרופסות בין־לאומית".

במילים אחרות: שלטון בריטניה יימשך, אבל בלי מנדט ובלי חובות המנדט. בווין לא ביטל את הספר הלבן. הוא ניסה לכנס שוב את היהודים והערבים בלונדון, אבל לא היה מוכן להגיע להסכם לא עם היהודים ולא עם הערבים. ביום 18 בפברואר 1947 הודיע בווין בפרלמנט שהממשלה הבריטית לא יכלה לקבל לא דרישות היהודים ולא דרישות הערבים, ולכן החליטה להעביר כל הבעיה לארגון האומות המאוחדות.

הקונגרס הציוני הכ״ב, הראשון אחרי מלחמת העולם השנייה, נתכנס בבאזל בדצמבר 1946. נתגלו חילוקי־דעות בקונגרס זה בין נשיא ההסתדרות הציונית ד״ר ח. ויצמן ובין יושב־ראש ההנהלה הציונית ביחס לבריטניה. דעתי הייתה שמעכשיו מרכז הכובד של המדיניות הציונית הבין־לאומית עובר לארצות הברית, ולא עוד באנגליה, וד״ר ויצמן לא נבחר עוד לנשיאות.

לפני הכרעות גורליות • העוצמה הצבאית של הארצות
השכנות וכוננות היישוב לעמוד נגדן • מערכות ראשונות

הקונגרס החליט: ״רק בכינון מדינה יהודית תתגשם המטרה המקורית של המנדט. הקונגרס מתנגד לכל שיטה של אפוטרופסות (Trusteeship) במקום המנדט. הקונגרס קורא לארגון האומות המאוחדות ולכל האומות החברות שלו לתמוך בתביעת העם היהודי להקמת מדינתו בארץ־ישראל ולהיות חבר בחברת העמים״.

עד הקונגרס הזה לא קיבלתי על עצמי שום תיק בהנהלה, כי ראיתי בעלייה ובהגברת העלייה התפקיד המרכזי של התנועה הציונית וכל תיקי הממשלה היו מעורבים בקליטת העלייה. לאחר גמר מלחמת העולם השנייה ועליית מפלגת־העבודה לשלטון, כשבראשו עומדים קלמנט אטלי וארנסט בווין, הוברר יותר ויותר, שתפקידה של אנגליה בארץ הולך ומסתיים, וההכרעה תיפול בין היהודים והערבים – ויכריע הכוח המזוין.

את נאומי בקונגרס הכ״ב הקדשתי בעיקר לשלילת תוכנית מוריסון, שהציע לחלק את הארץ לארבעה אזורים: נגב, מחוז ירושלים, אזור יהודי (יכלול יישובי היהודים הקיימים), אזור ערבי (יכלול כל שאר הארץ). השלטון יישאר בידי נציב בריטי, ובאזור היהודי והערבי יהיה שלטון עצמי בעניינים פנימיים. השלטון על העלייה באזור היהודי יהיה בידי השלטון המרכזי (כלומר הנציב). אולם רק בוועדה הפוליטית של הקונגרס, שדבריה לא ניתנו אז לפרסום, יכולתי להתרכז בשאלת הביטחון, שלדעתי עמדה אז במרכז היישוב וקובעת גורל העם היהודי. ישיבה זו נתקיימה ביום 18 בדצמבר 1946, ובה אמרתי:

> הבעיה הראשית היא בעיית הבטחון. אין זו, כידוע לכם, בעיה חדשה בארץ, אולם זו הוצגה עכשיו בנסיבות חדשות ושונות לגמרי מאשר עמדה במשך 70 השנים האחרונות (מימי פתח־תקווה). גם במשך כל הזמן הזה הייתה זו בעיה חיונית בישוב הקטן והצומח, כיצד להתגונן ולהבטיח קיומו הפיסי, אבל עד הזמן האחרון הייתה רק השאלה כיצד להתגונן בפני ערביי ארץ־ישראל, שגם להם לא היו, כמונו אנחנו, כלים ממלכתיים, והם היו מתנפלים מזמן לזמן על ישובים יהודיים בודדים או על הישוב היהודי.
>
> אולם עכשיו אנו עומדים בפני מצב חדש לגמרי. ארץ־ישראל מוקפת מדינות ערביות עצמאיות. ולא חשוב הדבר שמבחינה פוליטית, תרבותית וכלכלית, עצמאות זו אינה

> אלא פיקטיבית. מבחינת הבטחון שלנו – אלו הן מדינות עצמאיות. אלה הן מדינות שיש בזכותן לרכוש וליצור נשק, להקים צבאות ולאמן אותם. – – – התקפת ערביי ארץ־ישראל אינה מסכנת את הישוב העברי. אולם יש סכנה שהמדינות הערביות השכנות ישלחו את צבאן לתקוף את הישוב ולהשמידו, ועלינו להתכונן מיד, במקסימום יכולתנו הטכנית והכספית. – – – חובתו של הישוב, חובתם של התנועה הציונית ושל העם היהודי לראות את בעיית הבטחון בכל היקפה, חומרתה ודחיפותה, ולראות את הסכנה הצפויה לישוב בארץ, אולי לא היום ומחר, – המדינות הערביות עדיין אינן מוכנות לכך, אולם אנו עומדים בפני חליפות ותמורות, ואסור לנו לחכות עד שהסכנה תהיה בשֵלה, עלינו להתכונן מיד במקסימום יכולתנו הטכנית והכספית. זוהי לדעתי המשימה הראשית של הציונות בשעה זו.[6]

בקונגרס זה הוטל עליי, כעל יושב־ראש ההנהלה, תיק מיוחד – תיק הביטחון – וראיתי חובה לעצמי לבדוק בדיקה מעולה יכולתה, ציודה ואימונה של ה"הגנה", ולראות באיזו מידה היא מסוגלת לעמוד במבחן החמור הצפוי לה. בדיקה זו נמשכה חודשים אחדים, מ־27 במַרס עד 8 בנובמבר 1947. תקציב ה"הגנה" בשנת 1946 הגיע לסכום של 670,000 לא"י; בשנת 1947 – לסכום של 770,000 לא"י (הלא"י אז היה ערכה 5 דולרים). מזה הוציאו בשנת 1946 – 200,000 לא"י לתע"ש, 120,000 לא"י ל"חטיבה" (פלמ"ח), 10,000 לש"י, 40,000 להדרכה, 12,000 עזרה לאסורים ולמשפטים. ב־1947 הוציאו: 310,000 לתע"ש, 130,000 לא"י לחי"ש (חיל־שדה), 60,000 לא"י לארגונים הגליליים, 7,000 לא"י להסברה ולגדנ"ע, 80,000 לא"י למנגנון, 12,000 לא"י – פיצויים

מפקדת ה"הגנה" הייתה אז ממונה באופן פאריטטי: חציה מבאי־כוח הסתדרות העובדים, וחציה מבאי־כוח "האיחוד האזרחי" (למעשה – נציגי עיריית תל־אביב והתאחדות האיכרים). היא נקראה בשם מ"א (מפקדה ארצית). ראש המפקדה (רמ"א) נתמנה על ידי יושב־ראש ההנהלה, כנציג הסוכנות היהודית. הרמ"א היה אז משה קליינבוים (סנה) מציוני א'. שלטון המפקדה הארצית היה במידה רבה פיקטיבי, בין חצי המפקדה מטעם ההסתדרות וחצי המפקדה מטעם האיחוד האזרחי – שרר אי־אמון הדדי. הסניפים של ה"הגנה" פעלו ברוב המקרים על דעתם הם.

נפגשתי עם המפקדה ועם כל חברי המפקדה לחוד; ביקרתי ביישובים שונים, שוחחתי עם המפקדים המקומיים, מפקדי הנפות, המחוזות והגלילות, עם אנשי השורה. מעטים היו בין המפקדים שהיה להם ניסיון צבאי. משום מה לא ניסו למשוך לשירות ה"הגנה" מאלה ששירתו בבריגדה היהודית וביחידת התותחנים. התפיסה וההרגלים של רוב מפקדי ה"הגנה" היו התגוננות אזורית. כמעט איש לא חשב על התמודדות צבאית. בדקתי הנשק שהיה ברשות ה"הגנה" בחודש אפריל 1947: 10,073 רובים, מהם 8,720 להגנה מקומית ברשות היישובים, 336 ברשות המרכז, 656 ברשות "החטיבה" (פלמ"ח), 361 ברשות חי"ש (חיל שדה); 1,900 תת־מקלעים, מהם 785 ברשות היישובים, 424 ברשות חי"ש, 130 ברשות פלמ"ח, 561 ברשות המרכז; 186 מכונות־ירייה, מהן 31 ברשות היישובים, 35 ברשות חי"ש, 5 ברשות פלמ"ח, 115 ברשות המרכז; 444 מקלעים, מהם 338 ברשות היישובים, 37 ברשות חי"ש, 33 ברשות פלמ"ח, 46 ברשות המרכז. הציוד הכבד

---

6 "במערכה", כרך ה, עמ' 135–136.

היה מורכב מ־672 מרגמות של 2 אינטשים ו־96 מרגמות של 3 אינטשים. לא היה כמובן אף תותח אחד, אף מכונת־ירייה כבדה אחת, לא נשק אנטי־טנקי, לא נשק אנטי־מטוסי, לא היו משוריינים ולא היה כל סימן לכוח אווירי וימי, לא היו גם אמצעי תחבורה ביבשה.

הנשק המועט שהיה בידי ההגנה נרכש במאמצים ובמעשי גבורה ותחבולות נועזות. העברתו לארץ מחוץ־לארץ דרשה מסירות נפש וחריצות ארגונית יוצאת מן הכלל. גם ה"תע"ש", הייצוּר העצמי של ה"הגנה" שהתחיל עוד לפני מלחמת העולם הראשונה, ייצר רק נשק פרימיטיבי, כי הפעולה נעשתה במחתרת ובסכנת נפשות.

בין ראשי ה"הגנה" היו רק מעטים עם ניסיון צבאי, בודדים עם ניסיון צבאי רב ומעוּלה, מהם ששירתו בצבא הרוסי ומהם ששירתו בגדודים היהודיים, במלחמת העולם הראשונה והשנייה.

ניסיתי לברר בימים ההם – בחודשי אפריל־יוני 1947 – מה הם כוחות הצבא של המדינות הערביות השכנות. המדינה הראשונה בגודלה היא, כמובן, מצרים – 19,000,000 תושבים. לפני מלחמת העולם השנייה היו במצרים רק 13,000 אנשי צבא מצרים. עם פרוץ המלחמה הוגדל הצבא עד 22,000. בסוף 1946 הגיע ל־25,000. בשנת 1947 עלה הצבא ל־35,000, לפי מקורות אחרים – 45,000.

למעלה משמונים אחוז מהמתייצבים לפני ועדת הגיוס נפסלים מטעמי בריאות.

בשנת 1939 הוגדל התקציב הצבאי משלושה מיליונים לירות מצריות לחמישה מיליונים. בשנת 1942/3 הגיע ל־6,683,000. תקציב ההגנה לשנת 1946/7 הגיע ל־8,409,713 לי"מ (8% מהתקציב הכללי). הנשק מסופק על ידי האנגלים, כולל טנקים ומטוסים. משלחת צבאית בריטית מדריכה הצבא.

חיל האוויר המצרי מונה 4,030 איש: 200 קצינים טייסים, 20 סמלים טייסים, השאר עובדי קרקע ועובדים אזרחיים. באווירייה 177 מטוסים, 10 טייסות, מהן 8 טייסות קרב.

בצי המצרי יש שתי אוניות הובלה, 4 סירות מנוע למשמר חופים. תעשייה מלחמתית אין.

סוריה הגיעה לעצמאות רק בסוף מלחמת העולם השנייה הודות לבריטים. בסוף 1945 היו בז'נדרמריה 3,500 איש, מהם 113 קצינים, 785 סגני־קצינים. כוח זה מחולק לשישה לגיונות. יש 5 גדודים צבאיים, בכל גדוד 500 איש. נוסף לכך, יש 500 חיל מצב בדמשק, 500 חיל מצב בחלב, גדוד מדבר ממונע 600 איש, חיל גמלים 1,100 איש, 8 יחידות פרשים צ'רקסים 1,000 איש, 6 יחידות פרשים דרוזים 900 איש. הציוד: רובים, מקלעים, תת־מקלעים, מכוניות משוריינות קלות, 3 סוללות של תותחים.

תקציב ההגנה בשנת 1947 הגיע ל־26,500,000 מיליון לירות סוריות (37,000,000 לי"ש) מתוך תקציב של 120,000,000 לירות סוריות. מאמני הצבא הם אנגלים. בשנת 1946 נקנו תשעה מטוסי אימונים, ועומד להיפתח בית ספר לטייסים.

בלבנון יש 3 גדודי ז'נדרמריה – 2,000 איש. בצבא 3,500 איש, מהם 105 קצינים. יש 4 גדודי רגלים, פלוגה אחת ארטילריה, פלוגה ממוכנת, יחידת פרשים, פלוגת מהנדסים וכמה יחידות עזר.

בשנת 1947 הוקצבו לצבא 10 מיליונים לירות לבנוניות (בערך 1,100,000 לי"ש) מתוך התקציב הכללי של 50,000,000 לירות לבנוניות.

בעיראק נוסד הצבא עוד בשנת 1921. בשנת 1936 הונהג גיוס חובה. בשנות 1937–1938 מנה הצבא 850 קצינים, 18,000 חיילים. בראשית מלחמת העולם השנייה מנה הצבא (לפי מקור אחד)

31,000 איש: 28 גדודי רגלים (בכל גדוד 800 איש), 3 גדודי פרשים, 9 בטריות כבדות (בכל אחת 4 תותחים, ו־80 תותחנים), 6 בטריות קלות, בטרייה ממוכנת.

לפי מקור אחר היו ערב מרד רשיד עאלי 2 דיביזיות רגלים (בכל דיביזיה 4 בריגדות), גדוד תותחנים, בריגדה של פרשים.

אחרי המרד ארגנו האנגלים – לאחר פיזור וטיהור – הצבא העיראקי מחדש. בראשית 1945 נאמד כוחו ב־2,000 קצינים, 35,000 חיל רגלים.

התקציב הצבאי בשנת 1946/7 מגיע ל־6,533,700 דינר (דינר – לי"ש), מזה 5,042,300 לחיל יבשה, 490,000 לציוד כללי, 225,000 דינר לחיל תעופה. יש טייסות אחדות, נשק בשפע. בית ספר לתותחנים, לרגלים, לפרשים, לקשר, להובלה.

בעבר־הירדן הכוח הצבאי העיקרי הוא הלגיון הערבי שנוסד בשנת 1922 על ידי האנגלים. עד 1938 מנה 1,500 איש. בשנת 1947 מנה 15,000–18,000 איש. תקציבו 7.5 מיליונים לי"ש לשנה. יש 50 תותחים, 400 טנקים, מספר מכוניות משוריינות (מהן 40 חדישות), תת־מקלעים ורובים. מלבד זה היו בחיל הספָּר, שפיקודו הוא אנגלי, 2,000–3,000 איש. בשנת 1947 הגיע ל־15,000.

הצבא הסעודי איננו חשוב. יש כ־10,000–12,000 איש במיליציה שבטית ו־25,000 (לפי מקור אחר רק 5,000) חיל רגלים.

באופן כזה כוללים כל צבאות ערב:

מצרים	35,000	
סוריה	8,300	צבא
	3,500	ז'נדרמריה
לבנון	3,605	צבא
	2,000	
עיראק	25,000	(או 35,000) צבא
עבר־הירדן	18,000	לגיון
	6,000	חיל מדבר רוכבי גמלים
	15,000	חיל ספר
סעודיה	25,000	צבא (או 5,000)
	12,000	מיליציה שבטית
סך הכול	153,405	(או 142,000)

היחידה המאומנת ביותר בכל צבאות אלה הייתה הלגיון הערבי של הירדן.

כמה מראשי ה"הגנה", שמהופעת הספר הלבן במאי 1939 ראו בצדק את המאבק העיקרי במאבק מדיני נגד ממשלת המנדט, המתכחשת להתחייבויותיה הבין־לאומיות, הביעו בפגישות איתי מורת־רוח מהדגשת הסכנה מצד צבאות ערב. אחדים, ובראשם משה סנה, ראו בהדגשה זו התעלמות מכוונת מהסכנה "האימפריאליסטית" מצד בריטניה. ביום 18.6.1947 פרסמתי, כממונה על ההגנה, הוראות למפקדה על עברה ועתידה של ה"הגנה".

"כשהוקם בפעם הראשונה לפני ארבעים שנה הכוח המזוין היהודי ביישוב על ידי 'השומר' היה תפקידו: **שמירת הרכוש והנפש** במושבות היהודיות מפני **גנבים ושודדים ערביים**. תפקיד זה נתמלא על ידי שומרים מאומנים המקדישים כל זמנם לכך, המאורגנים במסגרת ארצית וכפופים בכל שעה למשמעת חמורה של המרכז, ומאומנים בשימוש ברובה וברכיבה, יודעים לנטוע בלב השכנים הערבים כבוד לכוח ולאומץ היהודי ומטפחים יחסי ידידות עם השכנים הערבים עד כמה שאפשר.

"לאחר מלחמת העולם הראשונה פורק 'השומר' וקם ארגון ה'הגנה'. תפקידו היה **הגנה על היישובים** היהודיים מהתקפות והתנקשויות ערביות, לא של גנבים ושודדים, אלא של **כנופיות פורעים** מוסתים ומודרכים על ידי מרכז **ערבי פוליטי**. בימים הראשונים הכיר השלטון המנדטורי לחצאין – במישרין ובעקיפין – בזכות ובצורך של הגנה עצמית יהודית, אבל הארגון לא היה נתון במסגרת לגאלית, ולא היה זקוק בשום דבר לשלטון זר, אם כי היו גם כוחות הגנה לגאליים, שוטרים ונוטרים, מטעם הממשלה.

> בניגוד ל'השומר' לא היה הארגון מיוסד על שומרים מקצועיים, אלא על **מתנדבים** המתאמנים מזמן לזמן ומקבלים על עצמם משמעת, קפדנית וחמורה פחות מזו שב'השומר', ופועלים בשעת הצורך כחיל מצב מקומי, שאינו כפוף למרות ארצית.
> עם הרחבת המהומות והטרור הערבי גבר הקשר הארצי בארגון, ולאט־לאט קמה **רשות מרכזית** לתיאום ולסיפוק צרכים ארציים, אולם סמכותה העליונה נשארה למעשה מוגבלת ופגומה גם לאחר שבטלו בעשר השנים האחרונות הרשויות הנפרדות במקומות.
> בשנות המהומות שלפני המלחמה הוקמה היחידה הצבאית המגויסת הראשונה בשם פו"ש, ובשנים הראשונות למלחמת העולם השנייה, ב־1941, הוקם כוח מחץ מיוחד, מגויס, שהושתת על עבודה ואימונים והתפרנס מעבודתו במשק, בשם פלמ"ח.
> בתקופת מלחמת העולם השנייה נצטלב התפקיד החדש של הארגון בתפקיד כמעט מנוגד: קואופרציה עם הצבא הבריטי נגד האויב הנאצי המשותף, לא רק על ידי הקמת יחידות צבאיות יהודיות, אלא גם ביחידות של הארגון, בפעולות שונות ובארצות שכנות.

גמר המלחמה והתמדת 'הספר הלבן' החזירו את הארגון שוב לחזית הפוליטית בעיקר – חזית נגד השלטת משטר אנטי־ציוני בארץ בעלייה, בהתיישבות ובסדרי המדינה.

> החזית הפוליטית עומדת בתוקפה, ולא עוד שהיא מחמירה, המגמות האנטי־ציוניות והאנטי־יהודיות של ממשלת הספר הלבן גוברות והולכות. אולם מופיעה מחדש – ובהיקף מוגדל – החזית **הערבית**. הועמדנו לא בפני מזימות־פרעות של המנהיגות הערבית בארץ, אלא גם **בפני תוקפנות־איבה של שליטי מדינות ערב, ועלינו להיכון לחזית זו בכל הרצינות והדחיפות.**
> שתי חזיתות האיבה – הבריטית והערבית – יונקות זו מזו. המדיניות האנטי־ציונית של ממשלת המנדט מחזקת ומדרבנת את האיבה הערבית, מפעילה אותה ומסתייעת בה. החזית הערבית, מאידך גיסא, תוקפנותה מתגברת בכוח הסיוע והעידוד, סיוע מוסרי, מדיני וגם חומרי (בצורת אימון וציוד צבאי), שהיא מקבלת מהממשלה הבריטית.

אולם יש להבחין בין שתי החזיתות, והבחנה זו היא חיונית. המערכה שבין הציונות ובין מדיניות הספר הלבן היא ביסודה **מדינית** ולא **צבאית**. וגם פעולות צבאיות הנדרשות מזמן לזמן במאבק מדיני זה, אינן אלא לחיזוק המערכה המדינית. במערכה זו הארגון הוא רק **אחד** הגורמים שבתוך העם היהודי, ורק **מאמץ כולל של היישוב והעם** בשטח היצירה וההתיישבות, ההעפלה, המאבק, המערכה המדינית בזירה הבין־לאומית – יכריע את הכף.

לא כן בחזית התוקפנות הערבית. הארגון נועד להיות כאן הגורם הראשי **והמכריע**. נוכח התקפה מזוינת מצד הערבים תיתכן רק הכרעה של כוח, **הכרעה צבאית יהודית**, ובלי שהארגון יוכשר ויסוגל **לתפקיד זה** – הוא מחטיא מטרתו היסודית, ועצם קיומו של היישוב והמפעל הציוני יעמוד בסכנת חורבן.

במצרים, עיראק, לבנון, סוריה ועבר־הירדן יש למעלה ממאה ועשרים אלף אנשי צבא ממינים שונים, מאומנים ומצוידים בדרגות שכלול שונות. הכוח הצבאי המעולה ביותר, גם מבחינת האימון וגם מבחינת הציוד, הוא צבא עבר־הירדן, המוחזק כולו על חשבון אנגליה, ועומד עכשיו תחת פיקוד בריטי גבוה. לצבא זה יש ציוד מודרני, ואימונו עומד על דרגה גבוהה.

הכשרת הארגון לעמוד בחזית חמורה זו, ולהגן בהצלחה לא רק על יישובים יהודיים ועל היישוב העברי, אלא, בשעת הצורך, **גם על הארץ ועל עתידנו הלאומי בתוכה** – זהו התפקיד הבוער בתקופה זו.

בפברואר 1947 מסר ארנסט בווין פתרון בעיית ארץ־ישראל לארגון האומות המאוחדות. העצרת התחילה לדון בשאלה זו במאי 1947. נציג ברית המועצות, אנדריי גרומיקו, הפתיע את העצרת ואת העולם בהופיעו הראשון בעצרת האו״ם בתביעה להקים מדינה יהודית בארץ־ישראל. ״זה יהיה בלתי־צודק אם לא נשים לב לשאיפת היהודים למדינה עצמאית משלהם, ואם נשלול מהיהודים הזכות להגשים שאיפה זו. שלילת זכות מהיהודים אין להצדיקה, בייחוד אם ניקח בחשבון כל מה שעבר על העם היהודי במלחמת העולם השנייה״.

עצרת האו״ם החליטה על הקמת ועדה מיוחדת לבירור בעיית ארץ־ישראל. הוועדה תייצג כל חמשת הגושים המדיניים והגיאוגרפיים שבאו״ם, חוץ מבריטניה והערבים. בסוף יוני 1947 הגיעה הוועדה לארץ־ישראל, ובתחילת ספטמבר פרסמה הוועדה מסקנותיה:

1. לסיים המנדט הבריטי בתאריך הקרוב ביותר; 2. מתן עצמאות לארץ־ישראל בזמן הקרוב ביותר; 3. תקופת מעבר קצרה ככל האפשר; 4. בתקופת המעבר יהיה ארגון האו״ם אחראי לאדמיניסטרציה.

הוועדה נחלקה בנוגע לשאר. המיעוט הציע מדינה פדרלית, שבה שטח יהודי מצומצם ושטח ערבי נרחב. הרוב הציע לחלק הארץ למדינה יהודית ומדינה ערבית, קשורות יחד בברית כלכלית. ירושלים כגוף נפרד תחת שלטון בין־לאומי.

הוועד הפועל הציוני שנתכנס באותו זמן בציריך ציין בשביעת רצון המלצות הרוב, וקבע שהעמדה הסופית של העם היהודי תיקבע לאחר הדיון בעצרת האו״ם.

להחלטה זו התנגדו שלוש מפלגות: ״אחדות העבודה״, ״השומר הצעיר״ והרביזיוניסטים.

הדיון באו״ם על המלצות הוועדה נמשך כחודשיים, וביום 29 בנובמבר 1947 החליטה העצרת ברוב של למעלה משני שלישים לקבל הצעת רוב הוועדה. 33 מדינות הצביעו בעד, ובתוכן

ברית המועצות וארצות הברית, 13 הצביעו נגד, מהן 6 מדינות ערביות: מצרים, סוריה, לבנון, עיראק, סעודיה, תימן. 4 מדינות מוסלמיות לא ערביות: אפגניסטן, פקיסטן, פרס ותורכיה. ועוד 3 מדינות: הודו, יוון וקובה. עשר מדינות נמנעו, בתוכן בריטניה. הממשלה הבריטית גם הודיעה שהיא לא תוציא לפועל החלטות העצרת אלא אם יסכימו להם גם היהודים וגם הערבים. הודעה זו חיזקה התנגדות הערבים ומדינות ערב הודיעו שיילחמו בכוח נגד הקמת מדינה יהודית.

משנת 1939 עד שנת 1947 כמעט לא היו כל התקפות ערביות על היישוב. ערביי ארץ־ישראל למדו הלקח של מהומות 1936–1939. המהומות והטרור הזיקו להם יותר מאשר לנו. מהשביתה הכללית שהם הכריזו בשנת 1936 הם סבלו הרבה יותר מאיתנו. הרוגיהם בפרעות עלו פי כמה מהרוגינו. כוחנו בארץ לא נחלש אלא עלה. התיישבותנו כבשה שטחים חדשים. משטרת היישובים היהודיים גדלה ונתרחבה והם למדו לכבד כוחנו והתמדתנו. יותר משמונה שנים שרר בארץ שקט.

גם בתוכנו השתררה שאננות, אבל בינתיים חלו שינויים שהיו עשויים לשים קץ לשקט – ושאלת הביטחון הועמדה במרכז חיינו וקיומנו, כאשר לא עמדה בארץ אף פעם.

חזר המופתי. והוא חזר לא כפליט, אלא כדובר וחולש על ערביי ארץ־ישראל. על פי פקודתו החרימו כל ערביי ארץ־ישראל, לרבות הקומוניסטים הערבים, את ועדת האו״ם.

חל שינוי שני: בהדרכת משרד החוץ הבריטי קמה ליגה של מדינות ערב, והתוכן העיקרי, אם לא היחיד של טיפולה המשותף היה – מלחמה בציונות..

חל שינוי שלישי: המדיניות של ״הספר הלבן״ לא רק שנמשכה גם בימי ממשלת אטלי־בווין, אלא ממשלה זו גייסה העולם הערבי והמוסלמי, בעיקר מוסלמי הודו, נגד הציונות.

עם החלטת בווין להעביר בעיית ארץ־ישראל לאו״ם הועמדה הארץ על סף הכרעה פוליטית, ולקראת הכרעה זו עלול היה להתגייס כל העולם הערבי, ובראשם צבאות המדינות הערביות השכנות, **להשמדת היישוב**.

במועצת מפלגת פועלי ארץ־ישראל, שנתכנסה בתל־אביב באמצע אוגוסט 1947, הצגתי שאלה אכזרית:

> המובטח קיומו של יישוב זה? איני מתכוון, הפעם, לקיומו הכלכלי אלא לקיומו הפיזי, ואין זו שאלת חיים של שש מאות אלף יהודי ארץ־ישראל בלבד; למען אבהיר למה אני מתכוון אשאל שאלה שנייה, ואף היא אכזרית. אילו חלילה היה יישוב זה נשמד – הן נשמדו בימינו שישה מיליונים יהודים – האם מוכשר עדיין העם היהודי להקים מחדש יישוב כזה? היקומו עכשיו משרידי יהדות אירופה, בפירורי היהודים בארצות המזרח, ובקיבוץ היהודי האמריקני – כוחות יצירה חלוציים, אדירי חזון ורצון הגשמה שיתחילו מחדש את המפעל – והיניחו זאת שכנינו הערבים?
>
> הנשקפת סכנה לקיומו של היישוב? זוהי שאלה מכאיבה, אכזרית. והיא תהיה חמורה ופטלית אם נסרב לראותה בעיניים פקוחות **ולהתכונן לקראתה בכל יכולתנו**.
>
> אנחנו נעמוד פנים אל פנים עם ערבים ופירוש הדבר – לא רק בפני **כנופיות ערביות אלא בפני צבא ערבי**. אומנם אין זה צבא משובח, משופרא דשופרא, אבל זהו צבא, ויש לו ציוד צבאי, גם מכונות ירייה ותותחים, וגם – בארצות אחדות, אווירונים ומפציצים.
>
> אין ברצוני להלך אימים. אבל נתחייב בנפשנו אם לא נעֵז לראות מציאות קשה ומרה כמות

שהיא. אין זו שאלת קיומנו אנו, אלא שאלת קיום מפעל ההצלה והגאולה של העם היהודי כולו; זוהי שאלת תוחלתם ועתידם של כל שרידי העם היהודי בעולם.

ועלינו לשאול את עצמנו: הנוכל לעמוד ?

אנו מעטים, אבל יש לנו יתרונות לא קטנים, מוסריים ואינטלקטואליים, וחשיבותם לא קטנה, גם לגבי מבחן שכזה. אולם יתרון זה יעמוד לנו אם נתכוון, ונתכונן לקראת כל אפשרות, לקראת כל סכנה, ונתכונן במלוא היכולת והתנופה והזריזות, אם נראה בתכונה זו את הבעיה המרכזית, את התפקיד המרכזי, **תפקיד שבו תלוי הכול**. בשתי השנים הקרובות צריך תפקיד זה להיות הרעיון המדריך את כל הליכותינו כלפי חוץ וכלפי פנים. הוא גם צריך לקבוע את מבנה התקציב הציוני והיישובי ואת **ארגוננו הפנימי**. יש לנו מסגרת אחת ביישוב שאין בה הבדלים אידיאולוגיים ומפלגתיים, מעמדיים ועדתיים, שאין בה ימין ושמאל, פועלים ובעלי בתים – מסגרת ההגנה. עובדה זו משַׁווה למסגרת זו חשיבות יחידה במינה. למסגרת זו נתכנו עלילות: נכשיר אותה בעוד זמן לייעודה הגדול והמכריע.

איני יודע מה תהיינה מסקנות ועדת האו״ם והמלצותיה ומה תחליט עצרת האו״ם. אולם יודע אני **שני דברים**, שאי אפשר לעולם הרחב להתעלם מהם: דבר האחד הוא – שכאן בארץ יש יישוב יהודי השונה מכל יישובי היהודים בארצות אחרות, כי היישוב פה הוא **אומה**, עם כל הסימנים המובהקים שיש לכל אומה עצמאית ומושרשת במולדתה. והדבר השני – **התפרצות יהודי הגולה לארץ**. יש המוני ישראל שהעלייה לארץ היא בשבילם שאלת חיים. ואי אפשר שהעולם לא יסיק משתי עובדות מכריעות אלה את המסקנות המוכרחות. אי אפשר שלא יבינו כי בארץ זו יש אומה יהודית אשר לא ייתכן שאנגלים או ערבים ישלטו בה. אי אפשר שלא יבינו שיש מעפילים יהודים ששום צי לא יעכב התפרצותם לארץ. שתי עובדות אלה עלינו להגביר ולהאדיר במלוא יכולתנו. ובשעה זו יש להוסיף תנאי, **שבשורה הראשונה נדאג לצורכי הביטחון, כי בו תלוי הכול**. זוהי, לדעתי, כל התורה הציונית בתקופה זו.

לי נראה הצורך הדחוף לרכוש נשק כבד: טנקים, זחלים, תותחים, מרגמות כבדות לצבא היבשה, מטוסי קרב להקמת חיל אוויר וטורפדות, סוללות וכלי שיט אחרים לחיל ים.

הסכום הגדול הראשון שקיבלתי מההנהלה הציונית בשביל רכש – גדול ביחס למה שהיה מקובל בהגנה מהימים ההם, היו שלושה מיליונים דולר בישיבת ההנהלה בפריז באוגוסט 1946, אבל בשנת 1947 נראה לי סכום זה כפעוט ביותר. ויש לציין בהוקרה רצונו הטוב והבנתו של גזבר ההנהלה הציונית אליעזר קפלן ז״ל שנענה לכל תביעותיי הכספיות והמציא לי סכום הרבה יותר גדול להרבות ברכש של ציוד כבד, נוסף על הפעולה שעשה המהנדס סלאווין בארצות הברית לרכוש מכונות חדישות לתעשייה צבאית שלנו – ופעולה זו נעשתה בהצלחה רבה ובלא כל תקלה. אולם לא יכולנו להשתמש במכונות אלה לפני צאת הבריטים מהארץ.

בסך הכול רכשנו 24 מטוסים, 59 כלי שיט שונים, 40 טנקים, 144 חצאי־זחלים, 416 תותחים, 24 מרגמות כבדות, 158 מכונות ירייה כבדות, 1,417 מכונות ירייה בינוניות, 6,034 מקלעים, 52,391 רובים, 523 תת־מקלעים, 1,755 אקדחים. אולם רק חלק קטן מזה יכולנו להביא ארצה לפני הכרזת המדינה; 20 מטוסים (נרכשו בארץ מהצבא הבריטי), 52 חצאי־זחלים, 26 תותחים, 1 מכונת ירייה כבדה, 54 מכונות ירייה בינוניות, 464 מקלעים, 6,240 רובים, 417 תת־מקלעים, 500

אקדחים. באלה ובנשק שהיה בידי ההגנה מקודם במחתרת ומייצור התע״ש הוטל עלינו לעמוד בימים הראשונים של התקפת צבא ערב מיד לאחר הכרזת המדינה.

החלטת עצרת או״ם על הקמת מדינה יהודית בארץ־ישראל • התפוררות השלטון • התקפות הערבים בדרכים, על יישובים שונים ועל שכונות־ספָר • הרבה יישובים ערביים נעזבים • שום יישוב עברי לא נעזב

למחרת החלטת עצרת האו״ם התחדשו פרעות הערבים בארץ. הוועד הערבי העליון הכריז על שביתה של שלושה ימים, ובשניים בדצמבר הצית המון ערבי את המרכז המסחרי היהודי בירושלים, והמשטרה הבריטית מנעה מחברי ה״הגנה״ לבוא לעזרת אחיהם. שבועיים אחרי החלטת העצרת החליטה הליגה הערבית, שהתכנסה בקהיר, לשלוח לארץ־ישראל לוחמים צבאיים במסווה של מתנדבים. האדמיניסטרציה הבריטית לא נקפה אצבע למנוע פלישה צבאית זו, היא גם סירבה לשתף פעולה עם ועדת האו״ם שהוטל עליה להשגיח על ביצוע החלטות העצרת בימי המעבר. באותם הימים החלו הערבים היושבים בשטח שנועד למדינה היהודית לברוח לארצות ערב על פי הוראות הוועד הערבי העליון.

החריפו ההתקפות של הכנופיות הערביות, שבהן היה חלק רב לכנופיות שהוכנסו מהארצות השכנות, שלא היו אלא צבאות מוסתים. כפי שהסברתי בישיבת מרכז מפא״י ביום 8.1.1948 אין אלו מהומות, אלא מלחמה ממש, שיש לה שלוש מטרות: א. השמדת היישוב היהודי, כי הערבים יודעים שלא ייתכן שלטון ערבי על הארץ כל עוד קיים יישוב יהודי בעל יכולת התגוננות; ב. זוהי מלחמה נגד הקמת מדינה יהודית – אפילו בחלק של הארץ. מלחמה זו באה לעשות לאל החלטת עצרת האו״ם ב־29 בנובמבר. ולא פעם כבר נעשתה לאַל הכרעה בין־לאומית; ג. אם שתי המטרות לא יושגו: לא יחריבו היישוב ולא ימנעו מדינה – מכוּונת ההתקפה לקיצוץ תחומיה של המדינה היהודית בנגב, בגליל ואולי גם בחיפה ובמקומות אחרים.

ואם כי זוהי מלחמה נגד החלטת האו״ם – כובד המלחמה נופל עלינו, ועלינו בלבד. בשתי הערים – ביפו ובחיפה, הייתה עד עכשיו ידינו על העליונה. הסיבה לכך – לא רק כוחנו הצבאי אלא גם ההתיישבות היהודית המקיפה שתי ערים אלה. לפי ידיעות מהימנות כבר ברחו מחיפה מ־15 עד 20 אלף ערבים, ועוד רבים עומדים לעזוב. וכשכוח ה״הגנה״ הכריע את הכנופיות הערביות בחיפה, בעשרים באפריל, והארגון הבטיח לתושבי חיפה הערבים שוויון זכויות וחופש מלא, בתנאי אחד בלב – שימסרו ל״הגנה״ את נשקם, הסכים לכך הוועד הערבי המקומי, אבל הוועד הערבי העליון (שישב במצרים) נתן הוראה לעזוב את חיפה, כי בעוד שבועיים ייכנס צבא ערבי לארץ ויזרוק את היהודים הימה. ואומנם קרוב לשישים אלף ערבים עזבו את חיפה ורק כארבעת אלפים לא נשמעו להוראות הוועד הערבי העליון ונשארו בחיפה. אותו הדבר קרה בטבריה ובצפת ובבית־שאן ולבסוף גם ביפו. רק ביפו נשארו כשלושת אלפים שלא נשמעו להוראות מנהיגיהם. כל שאר הערים – טבריה, צפת, בית־שאן – פונו לגמרי ולא נשאר בהן אף ערבי אחד, אם כי ההגנה המקומית הודיעה לערבים שיוכלו להישאר כאזרחים שווי־זכויות במדינה היהודית שעומדת לקום עם צאת הבריטים ב־15 במאי.

הנציב העליון הבטיח להנהלה הציונית לשמור על חופש התנועה בדרך לירושלים, אולם הערבים סגרו את הדרך (בארץ עוד נמצאו אז כמאה אלף חיילים בריטיים). בסוף מַרס נתתי הוראה למטה ה״הגנה״ לגייס כוח ולפרוץ הדרך לירושלים. המטה החליט על גיוס 400 איש –

זו הייתה היחידה הגדולה ביותר שגויסה לפעולה אגרסיבית. אבל כוח זה לא נראה לי כמספיק לפרוץ דרך בכוח לירושלים. עמדתי על כך שיש לגייס לפחות 1,500 איש כי הערבים אף הם מכירים בערכה של ירושלים והם יודעים כי השמדת 100,000 יהודי ירושלים במלחמה או ברעב עלולה להיות מכת מוות ליישוב העברי. חברי המטה טענו כי כל החזיתות אחוזות להבות ואי אפשר להפחית במידה ניכרת את כוח ההגנה. טֶלגרפתי מיד (זה היה בערב, 31 במרס) לכל המפקדים לבוא מיד לתל־אביב, וכולם באו, וכשהסברתי להם חשיבותה המיוחדת של ירושלים – הסכימו כל המפקדים לתת חצי מכוחם לפעולת "נחשון" (כך נקראה הפעולה של פתיחת הדרך לירושלים בימים הראשונים של אפריל 1948). רק מפקדי הגליל שעמדו במאבק קשה פוטרו משליחת אנשיהם. באותו לילה (סוף מַרס 1948) הגיע מצ'וסלובקיה המשלוח הראשון של נשק, ומיד הועבר ליחידה – 1,500 איש – שהוטל עליה לפרוץ הדרך לירושלים. בפעולה זו נפל אחד המפקדים הערבים, עבד אל־קאדר אל־חוסייני, בהר הקסטל. הדרך לירושלים נפרצה, – הצבא הבריטי לא התערב הפעם, – אולם לא לזמן רב, ונראה הצורך לסלול בסתר דרך חדשה, שקראו לה "דרך־בורמה", והונח בדרך זו, בסתר, צינור מראש־העין לירושלים, כי לא היינו בטוחים בצינור שעובר דרך יישובים ערבים.

הוועד הפועל הציוני נתכנס בתחילת אפריל 1948, בעיקר לתת אישור ליוזמתם של ההנהלה הציונית והוועד הלאומי עוד בתחילת מַרס להקים, עוד לפני צאת הבריטים, שני מוסדות ממלכתיים, שהם יהוו ממשלה ופרלמנט בלתי־נבחרים, זמניים, בהסכמת המוסדות היישוביים והציוניים: ההצעה הייתה על הקמת שני מוסדות, אחד בן 13 חברים, שיהווה אחרי צאת ממשלת המנדט ממשלה זמנית – עד שתהיה אפשרות לסדר בחירות דמוקרטיות; השני – של 37 חברים, מעין פרלמנט זמני, עד הבחירות. בפרלמנט הזמני ישתתפו כל המפלגות ביישוב: מפלגות הפועלים, הציונים הכלליים, המזרחי, הרביזיוניסטים, הקומוניסטים (שנעשו לחסידי מדינה יהודית אחרי נאומו של גרומיקו בעצרת האו"ם במאי 1947), הספרדים ואגודת ישראל.

ביום 6.4.1948 מסרתי לוועד הפועל סקירה על המצב:

> במשך ארבעה חודשים מאז החלה ההתקפה עלינו ביום 30 בנובמבר, למחרת החלטת עצרת האו"ם על הקמת מדינה יהודית בחלק מהארץ, נהרגו למעלה מ־900 יהודים. היהודים בירושלים העתיקה נצורים זה כמה חודשים. כל ירושלים העברית מנותקת למחצה כל הזמן, ומרחפת עליה סכנה של רעב שעדיין לא חלפה. כמעט כל הדרכים בארץ משובשות, ואין יהודי יכול לצאת לדרך בלי סכנת נפשות. אלפים של ערבים זרים מזוינים, רבים מהם אנשי צבא וקציני צבא של מדינות שכנות, פולשים לארץ, ומספרם הולך וגדול. הם באים בעיקר מסוריה, מעיראק, מעבר־הירדן, מקצתם גם ממצרים. חונה בארץ, על דעת הממשלה, הלגיון הערבי. זהו כאילו צבא של עבר־הירדן, אבל הוא מוחזק למעשה על ידי בריטניה, והוא הצבא הממושמע, המצויד והמאומן ביותר בכל ארצות ערב.
>
> הממשלה בארץ מתפוררת, אבל היא מנסה עוד, ערב צאתה, למנוע ולכבול כל אפשרות ההתגוננות של היישוב. בניגוד להחלטת האו"ם סירבה הממשלה לשחרר באחד בפברואר נמל תל־אביב, אם כי שוטריה וצבאה יצאו כבר מאזור תל־אביב, ואוניות מלחמה בריטיות משוטטות יומם ולילה במימי תל־אביב. למעשה מקיימת הממשלה בלוקדה ימית על הארץ המכוונת נגד היהודים, בשעה שגבולות היבשה במזרח ובצפון ובדרום פתוחים לערבים: – לכנופיות ולצבאות ערביים.

ב־15 במאי, ביום שבו מתבטל באופן רשמי השלטון המנדטורי, תהיה הארץ פתוחה להסתערות מלאה של כוחות האויב. היחס בין יהודי ארץ־ישראל ובין הערבים בארץ ובארצות השכנות, בלי צפון אפריקה, הוא בערך אחד מול ארבעים; לערבים יש מעמד ממלכתי; שש מדינות יושבות באו"ם, ומדינה שביעית, עבר־הירדן, היא בעלת בריתה של אנגליה, וחלק גדול של הנשק הבריטי מועבר ללגיון הערבי. לעם היהודי הנתקף אין עדיין שום מעמד ממלכתי, אין לו שלטון, אין לו הכרה בין־לאומית, ונגדו עומדות שבע מדינות ערביות עצמאיות: לבנון, סוריה, עבר־הירדן, עיראק, מצרים, סעודיה, תימן. יש להן צבא מאומן פחות או יותר. לאחדות מהן יש גם חיל תעופה. למצרים יש גם חיל ימי. זהו המצב בתמציתו, ומצב זה מעמיד לפנינו שאלת גורל, כאשר לא עמדה לפנינו זה למעלה מאלף ושמונה מאות שנה.

והשאלה אינה: אם להתגונן או להיכנע – לנו אין כלל ברירה כזו. השאלה העומדת לפנינו היא – **איך להילחם למען הניצחון**, שיבטיח את קיומו החופשי של עמנו, עתידו הממלכתי ומעמדו הבין־לאומי.

בישיבת הוועד הפועל האחרונה בציריך באוגוסט 1947 עשיתי ניסיון שלא הצליח. ביקשתי להעמיד את התנועה הציונית על ההכרה שהביטחון של היישוב הוא בשעה זו הבעיה המרכזית, החיונית, המכרעת, הקובעת הכול. התנועה הציונית לא הייתה מוכנה אז, כנראה, לשמוע דברים כאלה. עתה אין צורך לשכנע את התנועה הציונית, ובוודאי לא את היישוב, שהמצב חמור והסכנה רבה. ואף על פי כן איני בטוח אם התנועה הציונית, ואפילו היישוב, כבר הסיקו המסקנות הנובעות והמחייבות מהצד הזה.

לא ננצח על ידי כוח צבאי בלבד. בימינו אין מלחמה נעשית על ידי צבא בלבד. ומלחמתנו אינה קלה מכל שאר המלחמות, להפך – היא קשה מכולן. כי מלחמה זו אינה נגד הכוח הצבאי היהודי, אלא נגד היישוב כולו, ואין להבחין כלל בין חזית לעורף. כל אחד מאיתנו, גדול וקטן, איש ואישה, זקן וטף, אם הוא רוצה או אינו רוצה בכך, הוא בחזית. המלחמה הוכרזה נגדנו כשאין לנו עדיין מעמד של מדינה ואין לנו ממשלה מוכרת, ולא קשה לשים מצור עלינו בים, כשם ששמו מצור ביבשה. בצבא בלבד – גם אילו יכולנו להקים צבא גדול יותר – לא נעמוד **אם לא נגייס את המשק, את הרוח ואת החוסן המוסרי**. גם אנשי צבא שאומנותם בכך הכירו שהכוח המוסרי ערכו כשני שלישים מן הכוח הצבאי, וכל זה כופה עלינו מסגרת ארגון חדשה, שבלעדיה לא נעמוד במלחמה.

יש שאלה המטרידה עכשיו כל אחד מכם: האם בכלל נוכל לעמוד? אין לקבל תשובה כדבר המובן מאליו. אני כשלעצמי בטוח שאנו יכולים לעמוד, לא אתיימר להוכיח זאת כשם שמוכיחים תיאורימה מתמטית. אילו היינו שואלים פי מומחים לאסטרטגיה ולכלכלה שאינם יודעים את נפש היישוב ואומרים להם: הרי כאן יישוב יהודי של 650,000 נפש, וכך וכך הוא מספר הגברים והנשים בגיל מסוים המצויים בו, וזוהי החקלאות של היישוב, וזוהי החרושת שלו, וזוהי ידיעתו הצבאית וציודו הצבאי, ואלה הם האמצעים הכספיים; ומצד שני – יישוב ערבי בארץ המונה 1,100,000 מהארץ, ואיתו עוד 30,000,000 ערבים, לא מעבר לים, אלא בשטח רצוף עם גבולי הארץ, ולמיליונים אלה יש מדינות וממשלות וצבא ותקציב ותותחים ואווירונים ואוניות, והם מקבלים נשק מאנגליה, – והם יכולים להגיע הנה בנקל ולהסתער על היישוב היהודי. אילו היינו אומרים ככה חושש אני שהמומחים היו עונים מראש: לא, אין תקווה ליישוב זה לעמוד.

כשהחלה ההתקפה נגדנו לפני ארבעה חודשים, לאחר החלטת 29 בנובמבר, לא היה ליישוב צבא. היו לו רק כוחות הגנה **מקומיים**, אשר זה כשבעים שנה הם מגינים על 'הנקודות' בשעת הצורך. אלה לא היו חיילים מאומנים כהלכה. הם לא היו אפילו מה שהיו אנשי 'השומר' לפני ארבעים שנה – אנשים שהגנת היישוב היא מקצועם. אלה היו אנשים העסוקים בעבודתם ובמשקם ונותנים מזמנם החופשי שעות אחדות בשבוע לאימונים. מלבד אלה הייתה רק חטיבה אחת קטנה שמנתה כמה אלפים איש שהיו מגויסים למחצה; גם חטיבה זו נתנה מחצית זמנה למשק, ורק מחצית זמנה עסקה באימונים צבאיים, אבל כוח זה היה מוכן תמיד לכל קריאה ולא היה מרותק למקום – הכוונה לפלמ"ח. הייתה התחלה של עוד כוח אחד, גם הוא מתנדב ולא מגויס. הוא קיבל אימונים צבאיים לא להגנה מקומית בלבד, אבל רק חלק משעות הפנאי שלו נתן לאימונים – יום או יומיים בחודש, הוא קרוי בשם חי"ש (חיל שדה).

ובמצב זה החלה ההתקפה ב־31 בנובמבר 1947 הנמשכת עד היום ולא פסקה אף ליום אחד, בערים, בדרכים וביישובים חקלאיים בכל רחבי הארץ. במשך ארבעה חודשים אלה לא חדר האויב אף לנקודת יישוב אחת – ויש לנו נקודות מבודדות ומעטות אוכלוסין שהן מרוחקות. האויב לא הרס עד היום אף נקודה אחת, ואף אחת לא נעזבה. לעומת זאת חדרו כוחות המגן שלגו לנקודות ערביות – בגליל, בשומרון, ביהודה ובנגב. הרבה יישובים ערביים נעזבו. בירושלים ועל ירושלים מתנהלת עכשיו מערכה גדולה. אולם החלק היהודי של ירושלים, החלק המערבי, לא היה כל כך יהודי כמו שהוא עכשיו. יש גוש גדול בירושלים הדומה מבחינה יסודית לתל־אביב. הוא יהודי במאה אחוזים. אבל יש בירושלים לא רק גושים רצופים. יש גם 'איים': של יהודים בשטח ערבי, ושל ערבים בשטח יהודי. כל ה'איים' הערביים בשטח היהודי נעזבו: רוממה, כרם א־סולה, שייח'־באדר, ליפתא ועוד. אבל שום שכונה יהודית בשטח הערבי לא נעזבה, אם כי היא נתקפת יומם ולילה במשך חודשים. גם מחיפה נמלט כבר שליש היישוב הערבי (זה נאמר שלושה שבועות לפני הבריחה ההמונית של הערבים מחיפה, מטבריה, מצפת, מבית־שאן ומיפו). היישוב היהודי לא ברח משום עיר. עובדה זו נותנת יסוד לאמונה בעתיד, אם כי אסור עדיין להסיק מסקנות מרחיקות לכת. אין פירוש הדבר כי הסכנה אינה קיימת. יש להכיר כי הפוטנציאל הלוחם הערבי עוד לא נכנס אלא חלקו, וחלקו הקטן.

אבל כוח האדם הוא רק אחד הגורמים במערכה. חשוב לא פחות ממנו הציוד, ועוד יותר – **החוסן המוסרי והאינטלקטואלי. באלה ננצח**. כי לא הכמות בלבד קובעת, אם כי אין לזלזל כלל וכלל בערכה. אולם עלינו לדעת מראש שמבחינת המספר אנו חלשים – **וכוחנו העיקרי צפון ביתרון האיכותי**, וכן תנאי לניצחוננו – ניצול וגיוס מלא של יתרוננו זה.

למען נעמוד וננצח במערכה זו דרושים חמישה דברים:

א. לגייס את כל כוח האדם שלנו לנשק ולמשק באופן הרציונלי ביותר ובמלוא ההיקף, מתוך התחשבות יחידה ואחת – צורכי הביטחון;

ב. להכין, לייצר ולהשיג את הציוד הדרוש לנו, ובכללו כלי רכב בכל שלושת הממדים – ביבשה, בים ובאוויר, בהתאם להכנות שכבר נעשו ונעשות;

ג. להסדיר את המשק, התעשייה, החקלאות, המסחר, האקספורט והאימפורט, חלוקת המזונות וחומרי הגלם בהתאם לצורכי שעת חירום, למען החזקתו של הכוח הצבאי שילך

ויגדל בכמותו, למען קיום הכלכלה והמשק היהודי בארץ בתנאי מלחמה ללא ערעור ותמוטה;

ד. להקים ביישוב – **וזהו הדבר העיקרי והקובע** – רָשות מרכזית, יחידה ועליונה שתחלוש על כוח האדם, הצבא, עובדי המשק, התעשייה, החקלאות והפיננסים וכל שאר השירותים הממלכתיים ביישוב ובארץ, ורשות זו תקבל תמיכה מלאה ונאמנה של התנועה הציונית והעם היהודי בתפוצות;

ה. לא להסתפק בתכסיסי־מגן בלבד, אלא לתקוף במועד הנכון לאורך כל החזית, ולא רק בשטח המדינה היהודית, ולא רק בתחומי ארץ־ישראל, אלא למחוץ את האויב באשר יימצא.

את תפקידו המאחד של הכנס הזה של הוועד הפועל הציוני אני רואה במתן סמכות לביצוע הדבר הרביעי – **הקמת רשות מרכזית, יחידה ועליונה ביישוב**, כי בלעדי הסמכות הזאת אי אפשר יהיה לעמוד במערכה. אין הסוכנות יכולה למסור סמכות בשטח זה לאיזה גוף בלי ייפוי־כוח מפורש מהוועד הפועל הציוני, **ובלי סמכות חדשה, אחידה ומרכזית אין לקיים ביטחון.**

אחרי הרבה דיונים ומתוך לחץ מבחוץ וחששות לחלל הריק שנוצר בעקב ביטול המנדט, הגיעו המוסדות לידי הכרה, שיש צורך בהקמת שני מוסדות חדשים: מועצת ממשלה זמנית בת ל״ו או ל״ז חברים, וממשלה זמנית בת י״ג חברים.

יש לנו כמה וכמה מוסדות למען הביטחון, ולכולם – זכויות רבות. אילו הייתי בא לכתוב היסטוריה הייתי יכול לקשור כתרים להנהלת הסוכנות היהודית שבירושלים, להנהלת הוועד הלאומי, וכן לאותו מוסד הקרוי המפקדה הארצית, ולוועד הביטחון על מעשיהם למען ביטחון היישוב והארץ. לא הייתי שוכח גם את פעולת מגבית ההתגייסות וועדת המצב – כולם עזרו ופעלו למען הביטחון.

אולם אין שעה זו יפה לכתיבת היסטוריה. אנו עומדים בקשרי מלחמה לחיים ולמוות, ואין לנו אלא דאגה אחת ויחידה – לנצח. מתוך הכרח חיוני זה הגעתי לידי מסקנה שיש להעמיד במקום המוסדות המרובים בעלי זכויות מרובות, מוסד אחד ויחיד אשר יחלוש על כל האמצעים ויסדר כל צרכיו של היישוב ויתאימם לדבר המרכזי והעיקרי – לביטחון. המערכה הצבאית שהוטלה עלינו – והיא תתלקח במלוא כוחה בחמישה־עשר במאי הבא – מחייבת שלטון מרכזי ביישוב ושל היישוב, שלטון הנשען על תמיכתה המלאה של התנועה הציונית בעולם.[7]

למעשה היו אז ביישוב יותר גופים שטיפלו בהגנה מאלה שמניתי בישיבת הוועד הפועל הציוני. כל רשות מקומית, ובראשן עיריית תל־אביב, התערבה בענייני ההגנה, כי לפי המסורת הייתה ההגנה עניין מקומי. גם ב״הגנה״ עצמה היו רשויות נפרדות. החטיבה (פלמ״ח) היה לה מטה שגייס ואימן, ובכמה מקרים פעל על דעת עצמו. המפקדה הארצית לא הייתה יחידה אחת שלמה, אלא, כאמור, מורכבת באופן פאריטטי משני חלקים: חציה משליחי הסתדרות העובדים, וחציה – משליחי ״האיחוד האזרחי״. וגם לא כל חצי היה שלם בתוכו, כי בהסתדרות היו אז מפלגות שונות, ונציגי ההסתדרות היו למעשה נציגי מפלגות, בעיקר – נציגי מפא״י ומפ״ם,

7 ״בהילחם ישראל״ – מערכת ארבעת החדשים ולקחה, עמ׳ 81–93.

כפי שהקיבוץ הארצי והקיבוץ המאוחד ("אחדות העבודה") נקראו לאחר שהתאחדו לפני הקמת המדינה. גם בין נציגי "האיחוד האזרחי" שלטו מגמות שונות ונפרדות. ונוסף לכל זה היו שני ארגונים פורשים: אצ"ל ולח"י – שלא הכירו בשום סמכות לאומית, אם כי לפעמים פעלו יחד עם ה"הגנה"; היישוב המפוצל הורגל להעדיף בכמה מקרים אינטרס של חוגים ומקומות על אינטרס הכלל. השלטון בארץ היה זר, לעתים עוין, ובעניינים יהודיים פנימיים יכול היה כל אחד לפעול על דעת עצמו.

על סף ההכרזה על מדינת יהודים

הוועד הפועל הציוני, אחרי דיון שנמשך כעשרה ימים, החליט ברוב של 40 נגד 10 קולות מפ"ם ונגד 8 קולות הרביזיוניסטים החלטה זו: "גמרנו אומר על דעת התנועה הציונית העולמית ובהסכמת כל בית ישראל; עם תום שלטון־אכזב של ממשלת המנדט ייתם שלטון זרים, יקום העם על נחלתו ויקיים את עצמאותו במולדת".

על בסיס החלטה עקרונית הוחלט להקים שני גופים עליונים: אחד של ל"ז, שיהווה מועצת מדינה זמנית ואחד של י"ג שייקרא לעת־עתה בשם מנהלת העם, ואחר סיום המנדט, ב־15 במאי, ייהפך לממשלה זמנית של המדינה היהודית. והדבר החשוב ביותר שהוחלט בוועד הפועל הציוני הוא, שכל הסמכות בענייני ביטחון, גיוס, התגוננות, הנהלת המלחמה תתרכז בגוף אחד ויחיד, בגוף של הי"ג, וזה יהיה אחראי בפני גוף של ל"ז. רק הדברים הבאים יישארו בסמכותה של ההנהלה הציונית: מפעלי התיישבות, עלייה, הסברה ותעמולה ציונית, חינוך בגולה, ענייני החלוץ, פיתוח ירושלים, קרנות וכספים העומדים ברשות ההסתדרות הציונית.

כלפי חוץ לא היה להחלטת הוועד הפועל הציוני תוקף בין־לאומי, כי נשאר עוד יותר מחודש ימים לשלטון המנדט, אבל כלפי פנים היה בהחלטה זו פתח להכרזת העצמאות שנתקבלה בה' באייר תש"ח (14.5.1948) ושייסדה את המדינה. השליטה העליונה, להלכה בכל אופן, על ענייני ההגנה הייתה עד אז בידי ההנהלה הציונית, ומאז הקונגרס הכ"ב שנתכנס בדצמבר 1946 בבאזל היה יושב־ראש ההנהלה הציונית ד' בן־גוריון, מנהל מחלקת הביטחון. שליטה זו הייתה במידה רבה פורמלית. שני ארגוני הפורשים לא הכירו לא בוועד הלאומי של יהודי ארץ־ישראל ולא בהנהלה הציונית. אבל גם המפקדה הארצית של ה"הגנה", שלהלכה הייתה מחויבת לקבל כל ההוראות החשובות ממנהל מחלקת הביטחון, פעלה במידה רבה על דעת עצמה, ולא בדעה אחת. כי גם "המפקדה הארצית" (המ"א), שהייתה להלכה כפופה לוועד הלאומי, היו לה שני בעלים – חציה נשמע ל"איחוד האזרחי" ונתמנה על ידיו, וחציה להסתדרות העובדים, וחצי זה אף הוא לא היה שלם בתוכו, כי אנשי מפ"ם שלטו בפלמ"ח (למעשה היה זה הקיבוץ המאוחד שהקים, טיפח וגם ניהל את הפלמ"ח) ולא תמיד קיבלו הוראות הוועד הפועל של ההסתדרות. המוסד החדש, י"ג, בא במקום כל הגופים הקודמים, ובו תתרכז כל הסמכות הממלכתית.

בישיבת ההנהלה הציונית ביום 11.4.1948, שנתקיימה עוד בימי ישיבת הוועד הפועל הציוני, דנו על הרכב הי"ג. על חלוקת 10 מקומות הייתה הסכמה כללית: 4 למפא"י, 2 לציונים כלליים, 2 למזרחי ולפועל המזרחי, 2 למפ"ם. על יתר שלושת המקומות היו ארבעה תובעים: ספרדים, "העלייה החדשה" (שנקראה אחר כך בשם "פרוגרסיבים"), אגודת ישראל ו"האיחוד האזרחי". בישיבת ההנהלה הציונית והוועד הלאומי הוחלט ששלושת המקומות יחולקו בין "העלייה החדשה", הספרדים ואגודת ישראל. חבר ההנהלה א' דובקין קיבל מהמפלגות שמות חבריהן

לי״ג: מפא״י: ד׳ בן־גוריון, אליעזר קפלן, דויד רמז, משה שרתוק [שרת]. הציונים הכלליים: פריץ ברנשטיין, י׳ גרינבוים. מפ״ם: מרדכי בנטוב, א׳ ציזלינג. המזרחי והפועל המזרחי: הרב י״ל פישמן [מימון] ומשה שפירא. העליה החדשה: פליכס רוזנבליט [רוזן]. הספרדים: ב׳ שיטרית. האגודה: הרב י״מ לוין.

במועצת ל״ז השתתפו כל הי״ג ואליהם נוספו: דניאל אוסטר, יצחק בן־צבי, אליהו ברלין, הרב זאב גולד, מאיר גרבובסקי [ארגוב], ד״ר אברהם גרנובסקי [גרנות], אליהו דובקין, מאיר וילגר, הרצל ורדי, זרח ורהפטיג, רחל כוהן, קלמן כהנא. סעדיה כובאשי, מאיר דויד לוינשטיין, צבי לוריא, גולדה מאירסון [מאיר], נחום ניר, צבי סגל, דויד צבי פנקס, משה קולודני [קול], ד״ר אברהם קצנלסון [ניסן], ברל רפטור, מרדכי שטנר, בן־ציון שטרנברג.

באופן כזה השתתפו בל״ז, נוסף על המפלגות שהיו להם חברים בי״ג, גם המפלגה הרביזיוניסטית, הקומוניסטית, התימנים, פועלי אגודת ישראל ויצ״ו (למפא״י 10 חברים, ציונים כלליים 6, המזרחי והפועל המזרחי 5, מפ״ם 5, אגודת ישראל ופועלי אגודת ישראל 3, ברית הצה״ר המאוחדת 3, קומוניסטים 1, ויצ״ו 1, ״העלייה החדשה״ 1, תימנים 1, ספרדים 1).

הוועד הפועל הציוני החליט כי נציגיהם של ערבים המכירים בקיום המדינה היהודית ישותפו ב״מועצת המדינה הזמנית״, אולם עד גמר מלחמת הקוממיות לא נמצאו ערבים כאלה.

מזיכרונות הנשיא טרומן, שעזר רבות לייסוד המדינה וגם הכיר בה רשמית מיד לאחר הכרזת העצמאות ביום 14.5.1948, אנו יודעים שגם מחלקת המדינה (משרד החוץ האמריקני וגם הפנטגון (משרד הביטחון) לא רחשו חיבה יתרה לרעיון המדינה היהודית. אומנם במשלחת האמריקנית לאו״ם היו שני אישים – הגברת אלינור רוזוולט (אלמנת הנשיא) וגנרל הילדרינג – שהיה להם יחס חם וחיובי לענייננו, אולם המשלחת בכללה הייתה אדישה ומחלקת המדינה לא הייתה ידידותית. עוד ביום 20 במרס 1948 הודיע הסנטור אוסטן, נציג אמריקה באו״ם, כי ממשלתו תציע מסירת ארץ־ישראל לנאמנות (trusteeship) בין־לאומית, ומיד באותו יום הגבתי על כך:

> הודעת אמריקה פוגעת יותר באו״ם – בערכו ובסמכותו של מוסד זה – מאשר בנו. הפיכת עמדתה של אמריקה היא כניעה בפני הטרור של הכנופיות הערביות, אולם אין עמדה זו משנה באופן יסודי את המצב בארץ ואינה מערערת הקמת המדינה היהודית.
> הקמת המדינה לא הייתה נתונה למעשה בהחלטת האו״ם של 29 בנובמבר, אם כי להחלטה ההיא היה ערך מוסרי ומדיני רב, אלא באפשרות הכרעתנו בכוח בארץ. על ידי כוחנו – אם נרצה ונספיק לגייסו במלוא יכולתנו – תקום המדינה גם עכשיו.
> לא הייתי שותף ב־29 בנובמבר לתרועה הגדולה של היישוב ולא אהיה שותף היום לדיכאון – אם הודעת אמריקה השרתה דיכאון ביישוב.
> אנו המכריעים את גורל הארץ. אנו הנחנו המסד למדינה היהודית ואנו נקים אותה. לא נסכים לשום נאמנות, 'טראסטישיפ' בלע״ז – לא זמנית ולא תמידית. לא נקבל עוד על עצמנו שום שלטון זר, ויהיה מה שיהיה, ונדאג ביתר שאת לביטחון. המדינה היהודית קיימת ותתקיים – אם נדע להגן עליה. והמדינה היהודית תמצא את הדרך להבנה הדדית עם עמי ערב.

גם נציגי ברית המועצות יצאו בעצרת נגד הצעת הנאמנות ודרשו קיום ההחלטה של 29 בנובמבר. אז הופיעה הצעה של ״הפוגה״ בארץ־ישראל לשלושה חודשים. הנהלת הסוכנות בירושלים

הודיעה שתסכים להפוגה אם הערבים יפסיקו התקפותיהם על היישובים היהודיים. התקפות הערבים לא נפסקו. בינתיים הלכה ה"הגנה" מחיל לחיל. העיר הראשונה שניצחה בה ה"הגנה" הייתה טבריה. בלילה שבין 16 ו־17 באפריל הסתערו כוחות ה"הגנה" (יחידת פלמ"ח ויחידת "גולני") על העיר התחתית, בית המלון החולש על דרך טבריה־מגדל, שבו הייתה המפקדה הערבית, נכבש על ידי ה"הגנה", וביום 18 באפריל פונו, על ידי הצבא הבריטי, כל ערביי טבריה, אם כי מפקד ה"הגנה" הודיע שהוא אוסר על כל פגיעה ברכוש או בנפש של כל העדות.

לאחר טבריה בא תורה של חיפה. יחידות ה"הגנה" כבשו רוב העמדות של הכנופיות הערביות, והפיקוד הערבי ברח מהעיר. ה"הגנה" הודיעה שכל הערבים יכולים להישאר במקומם, עליהם רק למסור הנשק ל"הגנה", וחייהם וכל זכויותיהם יישמרו אז. ביום 22 באפריל בארבע אחר הצהריים נפגשו נציגי הערבים עם נציגי ה"הגנה" בנוכחות המושל הבריטי של חיפה. על דעת נכבדי הערבים המקומיים נתקבלה דרישת אנשי ה"הגנה", אולם נתקבלה הוראת המופתי ממצרים לסרב ולעזוב את חיפה עד שהצבא הערבי יגיע לארץ בעוד כשלושה שבועות. רוב הערבים ברחו, ונשארו בעיר כארבעת אלפים ערבים. הערבים שנשארו קיבלו מה"הגנה" תעודות המקנות להם רשות להמשיך בעבודתם ולעבור ממקום למקום ככל שאר האזרחים. בתחילת מאי נכבשה צפת – וכל הערבים ברחו, אם כי הם היוּ אז רוב התושבים. אחרי צפת בא תורה של בית־שאן (12.5.1948). ואותו דבר קרה בימים האחרונים של השלטון המנדטורי ביפו. ה"הגנה" כבשה את יפו, והרוב הגדול של הערבים ברח על פי הוראות הוועד הערבי העליון.

לניצחונות גדולים אלה של ה"הגנה" קדם ביום 13 באפריל טבח נורא שנערך על ידי כנופיות ערביות בשיירת עובדי בית החולים "הדסה" שעלתה דרך שייח־ג'ראח להר הצופים. קצין המשטרה הבריטי האחראי בשטח זה נתן הבטחה שהדרך פנויה ובטוחה. וכך מספר על אסון זה דוב יוסף בספרו "קריה נאמנה":

> השיירה יצאה מהעיר בשעה תשע וחצי בבוקר. היא הייתה מורכבת משני אמבולנסים, שלושה אוטובוסים משוריינים, שלוש משאיות עמוסות מזון ואספקה רפואית ושתי מכוניות ליווי קטנות. בדרך משייח־ג'ראח להר הצופים עלתה השיירה על מוקש. אמבולנס אחד ושני אבטובוסים ניזוקו, ואי־אפשר היה להפעילם. המכונית שבקצה האחורי הספיקה להסתובב ולהסתלק. ברד־אש ובכללו רימוני־יד ובקבוקי־מולוטוב פגעו במכוניות משני צדי הכביש. האש נמשכה כל אותו הבוקר. התקפה נתחוללה במרחק פחות ממאתיים מטר מעמדת המשמר הבריטי האחראי לביטחון הכביש. החיילים הסתכלו בהתקפה ולא נקפו אצבע. בשעה 9.45 עבר בקרבת מקום במכוניתו גנרל ג'ורדן ה. א. מקמילאן, הקצין הבריטי בעל הדרגה הגבוהה ביותר בירושלים. לאחר־מכן אמר שנדמה היה לו שההתקפה הגיעה לקצה. ושוב עברו שם פּעמַיִם, בשעה אחת ובשעה שתים אחר הצהרים, מכוניות צבאיות בריטיות, שנקראו לעזרה על־ידי ד"ר חיים יאסקי, מנהל בית־החולים (שבהר־הצופים), אף אחת מהן לא נענתה.
>
> כשפנה קצין־הקשר של הסוכנות היהודית למפקדה הבריטית וביקש רשות לשלוח אנשי־ה'הגנה' למקום, נאמר לו שהצבא שולט במצב ויחלץ את השיירה, ושההתערבות מצד ה'הגנה' רק תגביר את ההתקפה. בסוף ניסו שתי מכוניות ה'הגנה' להגיע לשיירה, אבל נפגעו במארב, ושתי מכוניות שניסו לבוא לעזרת השיירה מצד הר־הצופים עלו

על מוקש; אבל האנשים שבמכוניות אלה התקיפו את הערבים. בצהריים קיבלו הערבים תגבורת. בשעה 1.45 טילפן ד"ר י. ל. מגנס, נשיא האוניברסיטה, אל גנרל מקמילאן ושיַוע לעזרה. התשובה הייתה שמכוניות צבאיות מנסות להגיע למקום, אבל נתפתח שם קרב עז. בשעה 3 הועלו שני האבטובוסים באש, ורוב נוסעיהם שלא נהרגו לפני־כן נשרפו חיים.

ההתקפה נמשכה שבע שעות. רק בשעה 3.40 גורשו הערבים והוצאו ההרוגים והפצועים. רק עשרים ושמונה איש ניצלו. שמונה מהם לא נפגעו. בין שבעים ושבעה ההרוגים נמנו ד"ר חיים יאסקי, פרופיסור ליאונרד דולז'אנסקי ומשה בן־דויד, ממניחי היסוד לפקולטה החדשה לרפואה באוניברסיטה העברית, ד"ר גינטר וולפסון הפיסיקאי, ד"ר אנצי בונבנטורה, ראש המחלקה לפסיכולוגיה באוניברסיטה, ד"ר אהרן חיים פריימן, מומחה למשפט עברי, והבלשן ד"ר בנימין קלאר.

שיירות אלה של רופאים ואחיות היו נוהגות להתחלף מזמן לזמן ולעלות להר־הצופים, על יסוד הבטחות שניתנו אישית על ידי הנציב העליון ועל ידי מיניסטר־המושבות קריץ ג'ונס, שתחבורה רפואית ואזרחית להר־הצופים יגנו עליה כוחות הצבא והמשטרה הבריטיים. כך שמרו ראשי השלטון הבריטי על הבטחותיהם והתחייבויותיהם האישיות, שעלו בחיי שבעים ושבעה רופאים, אחיות, חוקרים ומורים מובהקים וסטודנטים צעירים.

ביום 18.4.1948 נתכנסה הישיבה הראשונה של הי"ג, אבל נכחו בישיבה זו רק עשרה חברים: ד' בן־גוריון, מ' בנטוב, פ' ברנשטיין, הרב י"ל פישמן, א' ציזלינג, אליעזר קפלן, דויד רמז, פ' רוזנבליט, ב' שיטרית, משה שפירא. נעדרו: מ' שרתוק (היה בארצות הברית), י' גרינבוים, הרב י"מ לוין. השאלות שעמדו על הפרק היו שמות לשני המוסדות (לי"ג וליל"ז), בעיות תחבורה, דואר, טלגרף, רכבת, דלק, אספקה לכוחות ההגנה והיישוב, ארגון כוח אדם להגנה ולצורכי המשק בתקופת שעת חירום. התפרקות השלטון הבריטי הלכה וגדלה וכל השירותים החלו להתפורר. הדבר הדחוף ביותר שהועמד בפני הי"ג היה כמובן דבר הביטחון.

כממונה מטעם הנהלת הסוכנות על מחלקת הביטחון ציינתי: "קיבלנו ירושה של ה'הגנה' במשך עשרות שנים. ירושה זו הייתה בעיקר חי"ם (חיל־מצב) בכל נקודה ונקודה, אשר הוכיח את כשרו בכל התקופות עד עכשיו. הוא גם הנחיל התחלה קטנה של אימון צבאי, קודם־כל הפלמ"ח, וגם בחי"ש (חיל־שדה). הוא הנחיל מנגנון מסור מאוד, הוא הוריש רוח רבה של התנדבות, אשר הייתה הרבה שנים הרוח החיה בתוך הארגון. בחדשים האחרונים, לרגל המלחמה שהוכרזה עלינו, הוכרחנו לגשת לסידור דבר הדומה לצבא. אני אומר: דומה לצבא, כי בלי מדינה – לא ייתכן צבא ממש".

עוד בסוף 1947 הוצאו על ידי הסוכנות והוועד הלאומי צווי־גיוס לבני 17–25 ונפתחו לשכות־גיוס בכל הארץ. תחילה גויסו בני 17–19. חוגי "אגודת ישראל" תבעו שחרור נשים מחובת שירות, והוסכם שכל אישה בגיל־גיוס שתבקש שחרור מטעמי דת או משפחה תקבל שחרור. הנוער נענה לתביעה ואלפים נתגייסו. ד"ר אבניאל, יושב־ראש מרכז המפקד לשירות העם, מסר באמצע ינואר 1948 שעד אז התייצבו 72 אחוזים החייבים להתייצב. בתוך שאר 28 האחוזים כלולים חברי הארגונים הפורשים. כל ההתייצבות הזאת נעשתה ללא כל כפייה.

בצו־גיוס שהוצא באמצע פברואר 1948 נתחייבו כל בני הארץ בגילים 17–25 השוהים בחוץ־לארץ להירשם במשרד הארץ־ישראלי של ההסתדרות הציונית בארץ מגוריהם הזמנית ולהיות

מוכנים בכל עת להיקרא לדגל בארץ. בחודש מַרס נקראו גם בני 26–33 להירשם. באפריל גבר הגיוס.

ביום י״ג בניסן תש״ח (26.4.1948) נתכנסה שוב מנהלת העם. הפעם יכלו להגיע לישיבה רק שבעה חברים (ד׳ בן־גוריון, מ׳ בנטוב, פ׳ ברנשטיין, א׳ ציזלינג, פ׳ רוזנבליט, ב׳ שיטרית). ד׳ רמז מסר הצעת הוועדה לחלוקת התפקידים במנהלת העם: ד׳ בן־גוריון – ראש ממשלה ושר ביטחון, מ׳ בנטוב – שר לעבודות ציבוריות, פ׳ ברנשטיין – שר מסחר ותעשייה, י׳ גרינבוים – שר פנים ויחסי עבודה, הרב פישמן – שר הדתות וירושלים, א׳ ציזלינג – שר חקלאות, א׳ קפלן – שר כספים, ד׳ רמז – שר קשר ותחבורה, פ׳ רוזנבליט – שר משפטים, מ׳ שפירא – שר עלייה, מ׳ שרתוק – שר חוץ, ב׳ שיטרית – שר משטרה. שרי חינוך ותרבות, בריאות ועזרה סוציאלית, לא נקבעו עדיין.

ד׳ בן־גוריון הודיע שאינו יכול להודיע עדיין אם הוא מקבל תיק הביטחון. לפי שעה ימשיך בתפקידו מטעם הנהלת הסוכנות, עד שיוחלט סופית במנהלת העם.

בישיבת מנהלת העם ביום 3 במאי 1948 הודיע ד׳ בן־גוריון כי בישיבת הנהלת הסוכנות בירושלים הוחלט, מכיוון שכל ענייני הביטחון מועברים למנהלת העם ואין הסוכנות מטפלת עוד בעניינים אלה – לא ישתתף עוד נציגה של הסוכנות במפקדה הארצית של ה״הגנה״, ותפקיד הרמ״א בטל מעכשיו.

א׳ ציזלינג הציע לחדש תפקיד הרמ״א מטעם מנהלת העם.

פ׳ רוזנבליט שאל: כיצד מורכבת המפקדה הארצית ומהו תפקידו של הרמ״א? ולמי הוא כפוף?

ד׳ בן־גוריון ענה: המפקדה הארצית של ה״הגנה״ הייתה מבחינה פורמלית מתמנה על ידי הוועד הלאומי, אבל למעשה היה מתמנה חציה על ידי הסתדרות העובדים וחציה על ידי ״האיחוד האזרחי״. הסמכות העליונה של ה״הגנה״ הייתה להלכה בידי הסוכנות. לאחר הקונגרס הציוני האחרון בשנת 1946 היה יושב־ראש ההנהלה מנהל מחלקת הביטחון והוא היה ממנה את נציגו למפקדה כרמ״א (ראש המפקדה הארצית). הרמ״א היה אז משה קליינבוים (סנה). אחרי פיצוץ מלון דויד המלך היה מוכרח להסתתר ויצא לפריז. במקומו נתמנה זאב פיינשטיין [שפר] מאילת־השחר. בקונגרס הציוני האחרון מיניתי במקום פיינשטיין, שלא יכול היה להמשיך, את ישראל גלילי. על הרמ״א הוטל למסור החלטות הסוכנות למ״א. משהחליט הוועד הפועל הציוני שלאחר הקמת הי״ג והל״ז אין הסוכנות מתערבת עוד בענייני הביטחון והכול עובר לי״ג, והמ״א נתבטל – החליטה ההנהלה שנציגות הסוכנות במ״א מתבטלת, וכך בטל תפקיד הרמ״א. מעכשיו עומדים כל ענייני הביטחון ברשותה היחידה של מנהלת העם.

בנטוב טען שפיטורי הרמ״א משמעותם פיטורי איש שעמד במרכז העניינים במשך עשר שנים. הוא מילא תפקיד מנהל ומרכז והיה בבחינת מפקד הצבא. הנימוק שנשמע לפיטוריו הוא פורמלי בלבד. זה מוכרח לעורר בעיות גם מצד החיילים, לכן אין הנימוק הפורמלי מצדיק צעד זה.

ד׳ בן־גוריון: אין זה נכון שלרמ״א היה תפקיד של מנהל המלחמה או מפקד ראשי. אני בעצמי ניסחתי כתב־המינוי ולא ניתנה לו סמכות כזו. הוא הוסמך להיות יושב־ראש ישיבת המ״א, הוא מסר למ״א הוראות הסוכנות, והוא מסר למטה ה״הגנה״ החלטות המ״א. הפקודות לצבא נמסרות על ידי ראש המטה הכללי, שהוא יעקב דורי. תפקיד של מפקד הצבא לא היה קיים כלל. מנהלת העם מוסמכת עכשיו לסדר משטר כטעמה, ואם תרצה תוכל למנות אותו מחדש לכל תפקיד שתמצא לנכון. נדון על משטר הביטחון וכפי שיוחלט – ייעשו הדברים.

המנהלה שבה לדון בעניין זה ביום 12.5.1948.

ד׳ בן־גוריון הודיע: לפני שנתיים, לאחר הקונגרס הציוני בסוף 1946, הוטל עליי תפקיד הביטחון. אחרי החלטת הוועד הפועל הציוני באפריל 1948 מסורים ענייני הביטחון כולם לי״ג. הוצע שאני אהיה שר הביטחון. אם יימשך בענייני ביטחון המשטר שהתקיים עד החלטת הוועד הפועל הציוני – לא אקח על עצמי תיק הביטחון; ריבוי הרשויות מהווה סכנה חמורה. בלי שיוחלט על שני העקרונות:

1. שהצבא וכל חלקי הצבא כפופים לשלטון העם, ורק לשלטון העם – עכשיו פירושו לי״ג, בעוד חודשים אחדים, אני מקווה, זו תהיה ממשלה נבחרת;

2. שכל הפועל ב״הגנה״ או בצבא יפעל רק בתחומי הסמכות שנמסרה לו על ידי השלטון הנבחר, וזה חל על מפקד כיתה ועל מפקד חטיבה ועל ראש המטה הכללי.

בלי שיובטחו שני עקרונות אלה – לא אקבל על עצמי תיק הביטחון. המשטר שהיה קיים עד עכשיו מהווה, בתנאים החדשים, סכנה חמורה לקיומנו. אנרכיה ומדינה הן שני מושגים סותרים זה את זה, בייחוד בשעת מלחמה, ובייחוד במלחמה לחיים ולמוות.

כאחד מאלה שעברו עליו הרבה דברים קשים בארץ אני יודע שאין עול יותר קשה מעול הביטחון. זהו בבחינת דיני נפשות לבני העם ולעם כולו. כשהוטל עליי עול זה אחרי הקונגרס האחרון לא ראיתי זכות לעצמי להירתע מעול כבד. אבל חלו שינויים – ולדעתי לא נעמוד במלחמה במצב של אנרכיה פנימית; ההחלטה היא בידיכם. אבל תדעו: לא אהיה שותף למשטר אשר לא יבטיח שכל החיילים, או כל חברי ה״הגנה״ או כל חברי הפלמ״ח – לא חשוב באיזה שם ייקראו – לא יהיו כפופים לרשות אחת, ולרשות אחת בלבד, ובתנאים שווים, וכל אחד יפעל אך ורק בתחומי הסמכות שלו – והסמכות נקבעת אך ורק על ידי הממשלה, וכשיהיו מוסדות נבחרים – על ידי המוסדות הנבחרים. 42 שנה הייתי עוסק בארץ בהגנה, אבל הדבר יכול להיעשות גם בלעדיי, ועכשיו זה תלוי בכם. תבחרו במי שתבחרו – אני לא אקבל על עצמי התפקיד בלי שני התנאים שציינתי, שלדעתי לא נעמוד במבחן בלעדיהם. אבל אתם חופשים להחליט כפי רצונכם אתם. זוהי מילתי האחרונה בשאלה זו.

מ׳ שפירא הציע לא לדון עכשיו – יהיה מקום לדיון כשידובר על התיק. החלטה סופית נתקבלה לאחר צאת הבריטים ופלישת צבאות ערב. תיק הביטחון נמסר לד׳ בן־גוריון מתוך קבלת העקרונות על אחידות הצבא וכפיפותו המלאה והיחידה לממשלה.

ביום 12.5.1948 דנה המנהלה על הכרזת העצמאות. היו חברים אחדים במנהלת העם שהיו להם ספקות קשים בנוגע להכרזה. שרת, שרק באותו יום חזר מארצות הברית, הציע להכריז על הקמת ממשלה יהודית. פ׳ רוזנבליט (רוזן) טען שביום 29.11.1947 הוחלט באופן שלא ניתן לערעור על זכותו של העם העברי להקים את המדינה. אבל עלינו להכריז על מדינה במסגרת החלטות האו״ם – יש שאלת הגבולות ואי אפשר לא לסמן הגבולות.

ד׳ בן־גוריון התנגד למילים ״במסגרת החלטת האו״ם״. אין כל חובה לפרט הגבולות.

ב׳ שיטרית תמך בדרישת רוזן לסמן הגבולות. אי אפשר להכריז על מדינה בלי לסמן תחומיה. מה שמפרסמת מדינה זהו חוק בתחומי המדינה, ולכן כאשר קמה מדינה היא מכריזה על תחומי גבולותיה.

ד׳ בן־גוריון טען: יש הכרזה על העצמאות של ארצות הברית, ואין בה כל ציון של תחומים טריטוריאליים. אין חוק כזה. בהכרזה על מדינה אין הכרח להגיד מה הם תחומיה. ומדוע אין

להגיד? כי אין אנו יודעים. אנחנו קיבלנו החלטת או״ם, אבל הערבים לא קיבלו. והם מתכוננים למלחמה נגד המדינה. אם אנחנו נכשיל אותם ונתפוס את הגליל המערבי, או שני עברי הכביש לירושלים – הם יהיו חלק של המדינה. למה להתחייב על גבולות שהערבים אינם מקבלים כלל וכלל.

שאלת סימון הגבולות הועמד למניין. ברוב של חמישה נגד ארבעה הוחלט לא לכלול הגבולות בהכרזה.

נבחרה ועדה של חמישה לחבר ההכרזה: פ׳ רוזנבליט, מ׳ שרתוק, א׳ ציזלינג, משה שפירא וד׳ רמז. כן הוחלט לקיים ביום ו׳ בצהריים ישיבת מועצת העם לאישור ההכרזה, ובו ביום, בשעה 4 אחר הצהריים, לקיים ישיבה חגיגית באולם המוזיאון בתל־אביב לשם הכרזה רשמית על הקמת המדינה.

בישיבת המנהלה ביום ה׳, 13.5.1948, מסר ד׳ בן־גוריון על נפילת גוש עציון ועל כניעת ערביי יפו ל״הגנה״ ומינוי יצחק צ׳יז׳יק למושל צבאי של יפו.

מ׳ שרתוק הביא בשם הוועדה נוסח ההכרזה שמתחילה ב״הואיל״ כמו שמתחיל המנדט:

> 1. הואיל והעם היהודי שהוגלה בכוח הזרוע מארצנו שמר לה אמונים בכל דורות גלותו ובכל ארצות פיזורו; 2. הואיל ובכל דור ודור חתרו בני העם היהודי לשוב ולהיאחז במכורתם; 3. והואיל וממשלת בריטניה הממונה על ארץ־ישראל מטעם חבר הלאומים, מניחה מידה היום הזה את המנדט ונוטשת את האחריות לשלטון על הארץ – לפיכך אנו, חברי מועצת העם, נבחרי התנועה הציונית והיישוב העברי בארץ, נתכנסנו היום במעמד חגיגי על יסוד החלטת עצרת האו״ם, והננו מכריזים בזאת באוזני העם היהודי בתפוצות הגולה והעולם כולו על הקמת מדינה יהודית בארץ־ישראל ושמה מדינת ישראל וגו׳״
> (בסך הכול בהצעת ההכרזה 22 סעיפים).

נשמעה ביקורת על נוסח ו״הואיל״, על מליצות יתרות, על כמה דברים שחסרים, ועל כמה דברים מיותרים, והוחלט למסור לוועדה של ארבעה: ד׳ בן־גוריון, הרב י״ל פישמן, א׳ ציזלינג ומ׳ שרתוק להביא נוסח אחרון.

בערב אותו יום ניסח ד׳ בן־גוריון הכרזה מתוקנת, הזמין שלושת חברי הוועדה; מ׳ שרתוק לא יכול לבוא. באו הרב פישמן וא׳ ציזלינג, ואישרו את הנוסח המוצע, אחרי ויכוח רב על שתי מילים בפסקה האחרונה, שבה נאמר: מתוך ביטחון בצור ישראל הננו חותמים וכו׳. הרב פישמן דרש להגיד ״מתוך ביטחון בצור ישראל וגואלו״, וציזלינג דרש למחוק לגמרי מילים אלה. אחרי דיון ממושך הסכימו שניהם להשאיר את הנוסח כמות שהוא, ולמחרת אושר הנוסח הזה בישיבת מועצת העם, ורק נוספה מילה אחת בסעיף י״ג המדבר על הבטחת חופש דת, מצפון, חינוך ותרבות. הוסכם לקבל תיקון של מ׳ גרבובסקי ולהוסיף אחרי המילים ״חופש דת ומצפון״ את המילה ״לשון״. בנוגע לשאר ההצעות שהיה בהן משום ביקורת ממשלת המנדט והערות פוליטיות אחרות, קיבלה המועצה הצעת ד׳ בן־גוריון, שהחברים יביעו דעתם זו בישיבת המועצה שתתקיים לאחר צאת האנגלים, וההכרזה, בתוספת המילה ״לשון״, תועמד להצבעה כמו שהיא, ואם רוב החברים יצביעו בעד נוסח זה – תועמד ההכרזה שוב להצבעה, וכל חברי המועצה מתבקשים להצביע בעד, למען שההכרזה תביע את הרצון המשותף של כל חברי מועצת המדינה הזמנית. לאחר שבעד הנוסח במלואו הצביעו 16 חברי המועצה ו־8 נמנעו, הועמדה ההכרזה להצבעה שנייה וכל חברי המועצה

הרימו ידיהם בעדה. לחברים ניתנה אפשרות למסור הצהרות מדיניות או הבהרות נוספות בישיבת המועצה ביום א׳.

היושב־ראש **ד׳ בן־גוריון** הודיע אז, כי אחרי הצהריים תתכנס שוב המועצה לאשר חגיגית ההכרזה פה אחד בלי כל ויכוח, רק זקן החבורה הרב פישמן יברך ״שהחיינו״, אחר כך יתבקשו כל החברים לחתום על ההכרזה לפי סדר א״ב, והישיבה תסתיים בשירת ״התקווה״. המקומות לחתימה של חברי המועצה מירושלים, שלא יכלו להגיע למועצה, יישארו חלקים וכל אחד מהם יחתום על ההכרזה במקומו לפי סדר הא״ב.

לאחר קבלת נוסח הכרזת העצמאות הציע פ׳ רוזנבליט מנשר משפטי. לאחר דיון קצר נתקבל המנשר בתיקונים אחדים, שקראתי באותו יום בישיבה של מועצת העם בהכרזה על המדינה.

בזאת ננעלה ישיבת מועצת המדינה הזמנית.

בשלח ובמלאכה

מהכרזת המדינה ועד ההפוגה הראשונה

מוקשים בפנים וסכנות מבחוץ

מהפרת ההפוגה השנייה ועד הסכמי שביתת הנשק

מהכרזת המדינה ועד ההפוגה הראשונה

ההכרזה על המדינה • מגילת היסוד של המדינה • המוני העם צוהלים ברחובות

בשעה 16:30, ה׳ באייר תש״ח, 14 במאי 1948, נתכנסה הישיבה הרביעית של מועצת העם באולם המוזיאון בתל־אביב.

נכחו חברי מועצת העם, נציגי הסוכנות היהודית, ההסתדרות הציונית, הוועד הלאומי ליהודי ארץ־ישראל, הקרן הקיימת לישראל, קרן היסוד, נציגי הספרות, האמנות והעיתונות, ראשי המפלגות, הרבנים הראשיים, חברי מועצת עיריית תל־אביב, וראש המטה הכללי של ה״הגנה״ וחבריו, ראשוני היישוב, נציגי הגופים הכלכליים ביישוב.

ד׳ בן־גוריון הודיע: ״אקרא בפניכם מגילת־היסוד של מדינת ישראל, אשר אושרה בקריאה ראשונה על ידי מועצת העם:

בארץ־ישראל קם העם היהודי, בה עוצבה דמותו הרוחנית, הדתית והמדינית, בה חי חיי קוממיות ממלכתית, בה יצר נכסי־תרבות לאומיים וכלל־אנושיים והוריש לעולם כולו את ספר־הספרים הנצחי.

לאחר שהוגלה העם מארצו בכוח הזרוע, שמר לה אמונים בכל ארצות פזוריו, ולא חדל מתפילה ותקווה לשוב לארצו ולחדש בתוכה את חירותו המדינית.

מתוך קשר היסטורי ומסורתי זה חתרו היהודים בכל דור לשוב ולהיאחז במולדתם העתיקה; ובדורות האחרונים שבו לארצם בהמונים, וחלוצים, מעפילים ומגינים הפריחו נשמות, החיו שפתם העברית, בנו כפרים וערים, והקימו יישוב גדל והולך השליט על משקו ותרבותו, שוחר שלום ומגן על עצמו, מביא ברכת הקידמה לכל תושבי הארץ ונושא נשק לעצמאות ממלכתית.

בשנת תרנ״ז (1897) נתכנס הקונגרס הציוני לקול קריאתו של הוגה חזון המדינה היהודית, תיאודור הרצל, והכריז על זכות העם היהודי לתקומה לאומית בארצו.

זכות זו הוכרה בהצהרת בלפור מיום ב׳ בנובמבר 1917, ואושרה במנדט מטעם חבר הלאומים, אשר נתן במיוחד תוקף בין־לאומי לקשר ההיסטורי שבין העם היהודי לבין ארץ־ישראל ולזכות העם היהודי להקים מחדש את ביתו הלאומי.

השׂואָה שנתחוללה על עם ישראל בזמן האחרון, בה הוכרעו לטבח מיליוני יהודים באירופה, הוכיחה מחדש בעליל את ההכרח בפתרון בעיית העם היהודי מחוסר המולדת והעצמאות על ידי חידוש המדינה היהודית בארץ־ישראל, אשר תפתח לרווחה את שערי המולדת לכל יהודי ותעניק לעם היהודי מעמד של אומה שוות־זכויות בתוך משפחת העמים.

שארית הפליטה, שניצלה מהטבח הנאצי האיום באירופה, ויהודי ארצות אחרות לא חדלו להעפיל לארץ־ישראל על אף כל קושי, מניעה וסכנה, ולא פסקו לתבוע את זכותם לחיי כבוד, חירות ועמל־ישרים במולדת עמם.

במלחמת־העולם השנייה תרם היישוב העברי בארץ את מלוא חלקו למאבק האומות

השוחרות חירות ושלום נגד כוחות הרשע הנאצי, ובדם חייליו ובמאמצו המלחמתי קנה לו את הזכות להימנות עם העמים מייסדי ברית האומות המאוחדות.

ב־29 בנובמבר 1947 קיבלה עצרת האומות המאוחדות החלטה המחייבת הקמת מדינה יהודית בארץ־ישראל; העצרת תבעה מאת תושבי ארץ־ישראל לאחוז בעצמם בכל הצעדים הנדרשים מצדם הם לביצוע ההחלטה. הכרה זו של האומות המאוחדות בזכות העם היהודי להקים את מדינתנו אינה ניתנת להפקעה.

זוהי זכותו הטבעית של העם היהודי להיות ככל עם ועם עומד ברשות עצמו במדינתו הריבונית.

לפיכך התכנסנו, אנו חברי מועצת העם, נציגי היישוב העברי והתנועה הציונית, ביום סיום המנדט הבריטי על ארץ־ישראל, ובתוקף זכותנו הטבעית וההיסטורית ועל יסוד החלטת עצרת האומות המאוחדות אנו מכריזים בזאת על הקמת מדינה יהודית בארץ־ישראל, היא מדינת ישראל.

אנו קובעים שהחל מרגע סיום המנדט, הלילה, אור ליום שבת, ו׳ באייר תש״ח, 15 במאי 1948, ועד להקמת השלטונות הנבחרים והסדירים של המדינה בהתאם לחוקה, שתיקבע על־ידי האספה המכוננת הנבחרת לא יאוחר מ־1 באוקטובר 1948 – תפעל מועצת העם כמועצת־מדינה זמנית, ומוסד הביצוע שלה, מנהלת העם, יהווה את הממשלה הזמנית של המדינה היהודית, אשר תיקרא בשם ישראל.

מדינת ישראל תהא פתוחה לעלייה יהודית ולקיבוץ גלויות; תשקוד על פיתוח הארץ לטובת כל תושביה; תהא מושתתת על יסודות החירות, הצדק והשלום לאור חזונם של נביאי ישראל; תקיים שוויון־זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה בלי הבדל דת, גזע ומין; תבטיח חופש דת, מצפון, לשון, חינוך ותרבות; תשמור על המקומות הקדושים של כל הדתות; ותהיה נאמנה לעקרונותיה של מגילת האומות המאוחדות.

מדינת ישראל תהא מוכנה לשתף פעולה עם המוסדות והנציגים של האומות המאוחדות בהגשמת החלטת העצרת מיום 29 בנובמבר 1947 ותפעל להקמת האחדות הכלכלית של ארץ־ישראל בשלמותה.

אנו קוראים לאומות המאוחדות לתת יד לעם היהודי בבניין מדינתנו ולקבל את מדינת ישראל לתוך משפחת העמים.

אנו קוראים – גם בתוך התקפת־הדמים הנערכת עלינו זה חודשים – לבני העם הערבי תושבי מדינת ישראל לשמור על השלום וליטול חלקם בבניין המדינה על יסוד אזרחות מלאה ושווה ועל יסוד נציגות מתאימה בכל מוסדותיה, הזמניים והקבועים.

אנו מושיטים יד שלום ושכנות טובה לכל המדינות השכנות ועמיהן, וקוראים להם לשיתוף פעולה ועזרה הדדית עם העם העברי העצמאי בארצו. מדינת ישראל מוכנה לתרום חלקה במאמץ משותף לקידמת המזרח התיכון כולו.

אנו קוראים אל העם היהודי בכל התפוצות להתלכד סביב היישוב בעלייה ובבניין ולעמוד לימינו במערכה הגדולה על הגשמת שאיפת הדורות לגאולת ישראל.

מתוך ביטחון בצור ישראל הננו חותמים בחתימת ידינו לעדות על הכרזה זו, במושב מועצת־המדינה הזמנית, על אדמת המולדת, בעיר תל־אביב, היום הזה, ערב שבת, ה׳ באייר תש״ח, 14 במאי 1948.

בסוף ההכרזה קראתי: "נקבל את מגילת־היסוד למדינה היהודית בעמידה".

כל הקהל קם על רגליו. **ד. בן־גוריון:** נא לשבת. כל אחד מחברי המועצה הרוצה למסור הודעה בקשר עם מגילת־היסוד הזאת יוכל למסור הודעתו בישיבה הקרובה של מועצת המדינה שתתכנס, כפי שאנו מקווים, ביום הראשון בערב.

יש עוד הודעה אחת, ובטרם אקראנה, ניתנת רשות הדיבור לרב פישמן.

הרב יהודה לייב פישמן (מברך): "ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם, שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה".

ד' בן־גוריון: כל חברי מועצת העם בירושלים, שלצערנו לא יכלו להגיע הנה, בגלל סיבות הידועות לכם, התאספו היום במשרדי הסוכנות היהודית והודיעו לנו, שהם מצטרפים כולם כאיש אחד להחלטה זו.

אקרא לפניכם מנשר מועצת־המדינה הזמנית:

בתוקף הכרזת העצמאות, שנתפרסמה היום, יום ה' באייר תש"ח (14 במאי 1948) ואשר לפיה הוקמו מועצת־המדינה הזמנית והממשלה הזמנית של מדינת ישראל, מכריזה בזה מועצת־המדינה הזמנית לאמור:

1. מועצת־המדינה הזמנית היא הרשות המחוקקת.

מועצת־המדינה הזמנית זכאית להעניק מסמכות זו לממשלה הזמנית לשם חקיקה דחופה.

2. הוראות החוק הנובעות מהספר הלבן משנת 1939 בטלות בזה ומבוטלות. הסעיפים 13 עד 15 לפקודת העליה, 1941, והתקנות 102 עד 107 ג' לתקנות ההגנה (שעת־חירום) 1945, מתבטלים בזה.

(מחיאות כפיים סוערות).

תקנות העברת קרקעות, 1940, בטלות בזה למפרע מיום כ"ט באייר תרצ"ט (18 במאי 1939).

(מחיאות כפיים סוערות).

3. כל עוד לא ניתן לחוקק חוקים על ידי מועצת־המדינה הזמנית או על פיה, יעמוד בתוקפו במדינת ישראל המשפט שהיה קיים בארץ־ישראל ביום ה' באייר תש"ח (14 במאי 1948), עד כמה שהדבר עולה בד בבד עם האמור במנשר הזה, עם החוקים העתידים ועם השינויים הנובעים מהקמת המדינה ורשויותיה.

ניתן היום, ה' באייר תש"ח (14 במאי 1948).

מועצת־המדינה הזמנית.

(המנשר מתקבל בקימה).

ד' בן־גוריון: חברי מועצת העם מתבקשים על פי סדר אותיות א"ב לעלות אל שולחן הנשיאות. מזכיר ממשלת העם יקרא את השמות, וכל אחד יחתום את שמו על מגילת־היסוד. השמות של החברים מירושלים יהיו שמורים לפי הסדר.

המזכיר, זאב שרף, קורא את שמות חברי המועצה, ולאחר שחתם ד׳ בן־גוריון הם עולים בזה אחר זה וחותמים, וזה סדר החתימות על מגילת־היסוד של מדינת ישראל:

דוד בן־גוריון.

דניאל אוסטר, מרדכי בנטוב, יצחק בן־צבי, אליהו ברלין, פריץ ברנשטיין, הרב וולף גולד, מאיר גרבובסקי, יצחק גרינבוים, ד״ר אברהם גרנובסקי, אליהו דובקין, מאיר וילנר, זרח ורהפטיג, הרצל ורדי, רחל כוהן, הרב קלמן כהנא, סעדיה כובאשי, הרב יצחק מאיר לוין, מאיר דויד לוונשטיין, צבי לוריא, גולדה מאירסון, נחום ניר, צבי סגל, הרב יהודה לייב הכוהן פישמן, דויד צבי פנקס, אהרן ציזלינג, משה קולודני, אליעזר קפלן, אברהם קצנלסון, פליכס רוזנבליט, דויד רמז, ברל רפטור, מרדכי שטנר, בן־ציון שטרנברג, בכור שיטרית, משה שפירא, משה שרתוק

ד׳ בן־גוריון: קמה מדינת ישראל. תמה הישיבה הזאת.

הישיבה נסתיימה בשירת ״התקווה״. בחוצות תל־אביב רקדו המונים ברחובות.

מיומני

31.3.1948

בערב באו אצלי אנשי המַטה לברר כמה שאלות. אמרתי שכרגע יש שאלה אחת בוערת: והיא המלחמה על תחבורת ירושלים. כוח האדם שיגאל[1] [ידין] מכין אינו מספיק. זוהי **עכשיו** המלחמה המכרעת. נפילת ירושלים העברית עלולה להיות מכת־מוות ליישוב. והערבים מבינים זאת, וירכזו הרבה כוחות לניתוק התחבורה, ויש לקחת כל האנשים שאינם הכרחיים בהחלט בתיכון, בתל־אביב ובדרום, על נשקם, ולשלוח אותם לדרך חולדה־באב־אל־ואד־ירושלים, ומדי פעם בפעם לשלוח תגבורת, להזמין מיד מפקדי החטיבות ולגייס מיטב האנשים, ולעשות זאת מיד, הערב והלילה. ומיד שבנו למשרד לארגון הפעולה.

– הלילה בא האווירון הראשון בשלום (הביא רובים, מקלעים ותחמושת).

1.4.1948

הזמנתי את [נחום] ורלינסקי,[2] ודרשתי ממנו שיתמכר במשך השבוע – "השבוע" יוכל להימשך ליותר משבעה ימים – לריכוז וסידור אספקה בשביל ירושלים, שקורבנותינו ומאמצינו להשתלט על דרך ירושלים לא יעלו בתוהו, או לא יימנע ניצולם המלא. הוא קיבל על עצמו.

– הכלים שנתקבלו הלילה כבר נכנסו לשימוש במלחמה על תחבורת ירושלים. בתוכם גם 15 מכונות. אמרתי ליגאל שחלק מהמכונות "החופשיות" יישלחו באוויר לירושלים – כעידוד וכסמל.

5.4.1948

בא פריץ [אייזנשטט – שלום עשת] מירושלים. יש להם עכשיו 25 מקלעים, 250 רובים, 500 תת־מקלעים, 35 מרגמות קטנות, 4 גדולות, 250 רובים לגאליים, 130,000 כדור 303, פגזים למרגמות "2 כמעט אין, 8 פגזים לכלי. כוח אדם: גדוד אחד מלא על הנייר, אבל מפוצל, חלקו בעמדות סטטיות, חלקו בעיר העתיקה, שלחו 106 איש לקסטל וסביבתו, למחצבת צובא. גדוד ב׳ – נמצא בסביבה, עטרות ונווה־יעקב 153 איש. כמעט אין תחמושת. בצפון ים המלח 80, היו 80 איש בסדום ונשלחו על ידי החברה[3] לאחר שהרגו בשגגה ערבי אחד. מגוש עציון חזרו 76 ובמקומם שלחו 150. במוצא יש 70, בהרטוב 68. מקימים גדוד שלישי (מהם 65 בירושלים, 70 במוצא, 68 בהרטוב). בדרך 200 איש. מוכנים עוד 100 ברזרבה בשביל ירושלים. לבחורים אין אימון־שדה. גם למפקדים אין אימון. חוסר משמעת. הפלמ"ח אינו נשמע למפקד האזור – הם כפופים לתל־אביב. אין תיאום. באוכלוסייה היסטריה. אין מלאי של מזון. המשאבה נתקלקלה לשני ימים – ולרוממה לא הגיעו מים 36 שעות לפני צאתו של פריץ.

– בסביבות עטרות יש כ־1,500 אנשי כנופיות (עיראקים, סורים, ועוד). הבעיה המרכזית: אוכל והנהגה לירושלים.

---

1 וכך בכל מקום שבו נזכר שם זה בלי שם המשפחה.

2 מנהל "תנובה".

3 חברת האשלג, בעלת הזיכיון על ים המלח.

9-6 אפריל
ישיבות הוועד הפועל הציוני. ביום 8 באפריל הרציתי על ביטחון. בינתיים קרבות בהרי ירושלים ובסביבות משמר־העמק. ב־8 באפריל נהרג עבד אל־קאדר אל־חוסייני (המפקד הערבי) בקסטל לאחר הפינוי שלנו, אולם באותו לילה שבנו וכבשנו המקום.

12.4.1948
ישיבת הוועד הפועל טרם נגמרה, אם כי ישבנו עד חמש בבוקר.

13.4.1948
האווירון שלנו בישר שהשיירה שלנו הגיעה לירושלים: 165 מכוניות־משא (800 טונה מזון), חוץ ממכוניות־ליווי וציוד. השיירה תפסה 10 קילומטרים באורך. מקווים שתצא מחר שיירה שנייה.

14.4.1948
יגאל פ׳ [פייקוביץ׳־אלון] חזר מחולדה ונען. בפעולה בהרים נפלו מאיתנו 34: 26 בקסטל, 8 בפעולות אחרות. עבד אל־קאדר לא נהרג על ידי מוקש, אלא על ידי כיתה שלנו. הוא תעה ובא בראש חוליה של 4 למקום שהייתה בו עוד כיתה שלנו. בחורינו מיד הפילו 3, עבד אל־קאדר הרים ידיו והתחנן על חייו, הבחורים שלנו לא ידעו מי הוא וירו בו. רק כשבדקו בניירות גילו שזהו עבד אל־קאדר

– אהוד [אבריאל] חתם על חוזה שלישי: 10,000 רובים, 3,400 מכונות, 30,000,000 כדורים. בסוף מאי נקבל הסחורה. החוזה השני זול מהראשון ב־12% בנשק, ב־6% בתחמושת. החוזה השלישי זול מהשני בכול.

– לדעת יגאל יש לנו גירעון של 40% בכוח אדם, 75% בכלי רכב, 50% בציוד היחידות.

– לרר [צדוק] מוסר על חלוקת הכוח: בפלמ״ח 5,200 (מזה 1,000 בנגב), לגולני 1,800, לאלכסנדרוני 2,100, לקרייתי 800, לגבעתי 3,100, לירושלים 2,000 (מלבד 1,000 חי״ם). בשירותים שונים 1,800 – יחד 18,900; מספר כלי הרכב לנחשון 35, מלבד עוד 35 משוריינים. לאפסנאות 600 כלי רכב; לא יסכנו עדיין לשימוש, ומתקינים אותם, במשך 5 שבועות יותקנו 250. בנמלים ובאוניות שיגיעו לארץ יש 72 מכוניות. צבי [איילון] סבור שיש לגייס עוד כעשרת אלפים איש. דרוש צו־גיוס לבני 26–35.

18.4.1948
יצחק שדה חזר אתמול ממשמר־העמק. קאוקג׳י הוכה כהוגן, אם כי יחידותינו עייפות מאוד. עמדנו 1 נגד 3. בכוח אש – 1 נגד 8 (לקאוקג׳י היו 7 תותחים, 12 מכוניות משוריינות. והיו לו 3 גדודים – בכל אחד 700–900 איש. לנו היו: בפלמ״ח 340 ובחי״ש 300).

20.4.1948, יום ג׳ י״א בניסן, ירושלים
בשמונה בבוקר באתי לירושלים. היו יריות לפני כניסתנו לשער־הגיא, אבל איש לא נפגע. באו למעלה ממאתיים מכוניות עם מזון.

– כוח האדם בירושלים: 3,470 מקבלי שכר, מאומנים טוב. כל הכוחות בעיר הם מרותקים

(באוניברסיטה, בדרום, בעיר העתיקה). נתקבלו 70 איש מתל־אביב. יש 3 גדודים אנגליים בעיר, הכנופיות תפסו אוגוסטה ויקטוריה, בעוד האנגלים שם, וצולפים האוניברסיטה.

– היום קרה אסון "הדסה". השיירה יצאה בתשע ועשרים, 10 מכוניות, נוסעים יותר משבעים. מפקח המשטרה הבריטית וֶב נשאל באם הדרך בטוחה. וֶב ענה The way is clear. בפרשת־דרכים לבין האוניברסיטה ודרך שכם עלתה מכונית על מוקש. הצבא הבריטי שהיה בסביבה לא הפריע לפורעים הערבים. הערבים הציתו את המכוניות, שבערו כשלושת רבעי שעה. רוב הנוסעים נשרפו. כשלושים אנשים נשארו גופותיהם. השאר נהפך לאפר. הצבא לא נתן ל"הגנה" לגשת לעזרה.

21.4.1948

הגיעו לירושלים 620 מזוינים וכשמונים איש לשירותים.

– על דעת ההנהלה מיניתי ועדה שתעמוד בראש העניינים האזרחיים בירושלים. דוב יוסף – מושל, חברים – שרייבמן [שרי], סלומון, אוסטר, ורפל, אבולעפיה, פַּסמַן. הם ינהלו את האספקה, חלוקת מזון, מים, דלק, תחבורה, מניעת ספסרות, שיכון פליטים, משטרה פנימית.

– בישיבת ההנהלה הציונית הוחלט כי לאחר החלטת הוועד הפועל למסור כל ענייני הביטחון לי"ג אין עוד מקום לרמ"א כבא־כוח הנהלת הסוכנות ואין מקום למ"א.

– ה"אגודה" החליטה להצטרף לי"ג. בא־כוחם יהיה הרב י"מ לוין.

– מגויסים בירושלים 3,361 איש, מהם בקורסים 252, 3,109 לוחמים.

23.4.1948, ערב פסח

פעולתנו בכפרי הצפון לא הצליחה. המפקד ושמונה חייליו נהרגו. האחרים נאלצו לסגת.

– אחרי הצהריים הביא לי יצחק שדה בשורת איוב נוספת. יוספלה טבנקין שלח בבוקר עזרה בשלושה משוריינים – המשוריינים והנשק נפלו בידי הערבים. 15 בחורים שלנו נהרגו, ביניהם גם המפקד יוחאי.

24.4.1948, א' של פסח (שבת)

נתקבלו התותחים הראשונים.

– טֶלגרפתי ליגאל שיבוא לירושלים. הוא מוסר שחיפה כולה בידינו. הנמל 2/3 בידינו ו־1/3 בידי הצבא הבריטי. בתי המלאכה בידינו. הלילה נתקיף את עכו לשחרר הדרך לגליל העליון. הצבא לא יתערב.

– הוזמנתי לנציב. ביקש שנפסיק האש. אמרתי לו אנו הסכמנו כבר שלושה שבועות להפסקתה, אבל הערבים המשיכו. הנציב הודה שהעובדה היא נכונה. ביקש שלא נפגע בקווי התחבורה של הצבא הבריטי המתפנה. הסכמתי לכך.

– בחמש לפנות ערב יצאתי באווירון לתל־אביב.

– בערב בירורתי מצב כוח האדם: פלמ"ח 158 (208 – בסוגריים התקן, המספר הראשון – המַצֻבה) קצינים, 109 (270) סמלים, 303 (509) מפקדי־כיתה, 3,878 (3,562) טוראים. בסך הכול 4,448 (4,549), מזה 659 מגויסות. כל זה חוץ מהנגב – בנגב יש לפלמ"ח 1,061 איש (בלי פירוט דרגות). התקן הוא: 112 קצינים, 138 סמלים, 260 מ"כ, 1,798 טוראים, סך הכול 2,308.

לגולני: 74 (176) קצינים, 47 (226) סמלים, 163 (426) מ״כ, 1,395 (2,974) טוראים, סך הכול 1,679 (3,802).

לכרמלי: 47 (12) קצינים, 39 (138) סמלים, 180 (260) מ״כ 1,394 (1,798) טוראים, סך הכול 1,667 (2,308).

לאלכסנדרוני: 105 (144) ק., 78 (182) ס., 138 (177) מ״כ, 709 (1,210) ט., סך הכול 851 (1,561).

לגבעתי: 119 (181) ק., 117 (226) ס., 244 (426) מ״כ, 2,241 (2,974) ט., סך הכול 2,723 (03,807).

לעציוני: 77 (112) ק., 55 (138) ס., 99 (260) מ״כ, 1,499 (1,798) ט., סך הכול 1,680 (2,308).

בסך הכול יש 413 (1,088) ק., 481 (1,368) ס., 1,198 (2,578) מ״כ, 12,777 (17,912) ט., סך הכול 18,089 (22,976), מזה מגויסות 864.

לפי לרר תהיה המצבה בראשית מאי: בנגב (פלמ״ח) 1,561 (2,308). פלמ״ח בשאר חלקי הארץ 4,549 (4,549). יוסיפו עד סוף החודש לנגב 748, בשאר הארץ 473. לגולני 3,512 (5,911), יוסיפו עד סוף החודש 1,690. לכרמלי 2,790 (3,860), יוסיפו 712. לאלכסנדרוני 2,637 (4,310), יוסיפו 514. לקריתי 1,675 (2,552), יוסיפו 870. לגבעתי 2,470 (3,861), יוסיפו 603. לעציוני 2,501 (3,350), יוסיפו 936. בסך הכול 21,695 (30,701), יוסיפו 5,340.

26.4.1948

הזמנתי ישראל גלילי לשיחה. אמרתי לו שלא הייתי מרוצה כל הזמן מכל הופעות וסידורים בארגון שלא הלמו צורכי המלחמה. אבל במידה שיכולתי נמנעתי משינויים שיש להם משמעות מפלגתית. הגענו עכשיו לשלב מכריע, והדברים טעונים תיקון בלי להתחשב עם שום אינטרס מפלגתי: 1. פלמ״ח הוא צבא פרטי, מפלגתי וכיתתי; 2. יש מפקדים שאינם במקומם ויש מפקדים שלא נוצלו; 3. אין משטר צבאי ואימון צבאי מספיק. ליקוי אחד שאין ביסודו אולי משום מצע מפלגתי – חוסר אגרסיביות מלחמתית ואי־ניצול כוח אדם שלנו להתקפות (עזיבת לוד הייתה אסון, ואולי לא מוכרחת), ואי־התקפה על דיר־איוב לא מוצדקת בחוסר־כוחות, כי לחינם אנו מרתקים כוחות רבים **ללא הכרח**; לא שלחו כוח מספיק לנבי יושע, לזרעין, הכול מתוך אדיקות בריתוק כוחות. הודעתי לישראל על החלטת ההנהלה (הציונית) לבטל תפקיד רמ״א (ראש המפקדה הארצית), אך לפי שעה לא אפרסם זאת.

בערב חזר ישראל עם הצעות:

1. פלמ״ח. גם לדעתו מטה ארצי של פלמ״ח לא דרוש. יש לחלק כוח פלמ״ח לבריגדות אחדות, בלתי־קשורות זו לזו, במרחבים שונים, אבל בלתי־כפופים למפקדי המרחבים אלא ישר לפיקוד העליון;
2. מפקדים: נחום שריג, משה זליצקי – מפקדים טובים. משה מונטג מוטב שיעבוד במטה. בן־ארצי ייבחן עכשיו (יפקד פעולת חמץ). יש להעלות שלמה רבינוביץ [שמיר], מ׳ מקלף. יצחק רבין טוב. יוספלה (טבנקין) יהיר, אבל מפקד טוב;
3. מסכים לחיזוק המשטר הצבאי;
4. ביחס לעצמו – בלי סמכות להתערב בכל הדברים אין לו טעם בעבודה, אם כי אם יטילו עליו עריכת עיתון הצבא יקבל על עצמו. הוא מעורב עם הציבור, רואים בו סמכות גבוהה,

ובלי זאת לא יוכל לעבוד. לדעתו לא טוב שראש המטה יקבל הוראות **ישר** ממני. נחוץ מי שיעמוד באמצע, והוא האיש לכך.

שאלתי למה ואם נחוץ שאני בכלל אטפל בתיק הביטחון, לאחר שכל השנים לא הייתי **עסקן** ב"הגנה" – אם כי חייתי כל חיי חיי־הגנה; ענה שבלעדיי לא היו עושים הדברים העיקריים ולא היו משיגים מה שהשיגו ולא היו יכולים לעמוד במעמדים קשים (נשק, כיבוש דרך ירושלים, החלטות רבות־אחריות על פינוי ולא פינוי וכדומה) – אם כי אני מכביד בעניינים אדמיניסטרטיביים – הם מקבלים על עצמם הדין, מפני העניינים המרכזיים שלהם דרוש כוחי המוסרי. גם הוא אולי מסוגל להבין הדברים, אבל אין בו הכוח לעמוד בפני לחץ ולעמוד על העיקר כמוני.

אמרתי לו:

1. לא אטיל עליו עבודה שלא תיתן לו סיפוק מוסרי;

2. מסופקני אם מילאתי חובתי – כי מחוץ להנהלה הייתי **נלחם** על הסידורים שאני רואה אותם להכרחיים בארגון, וכשאני אחראי על ההנהלה הייתי נאלץ לפעמים לוותר על הכרתי – משום דרכי שלום. וחושש אני שיש בכך משום מעילה בשליחות;

3. התיקונים שהוא מציע לא מספיקים. אילו הייתי חופשי לפעול (מבחינה פנימית וחיצונית) הייתי בונה: שלושה צבאות – כל צבא מאומן ומצויד באופן מיוחד בהתאם לתפקידו ושטחו: צבא הנגב, צבא ירושלים, צבא שאר חלקי הארץ. אתמול קיבלתי מלרר רשימה של חלוקת כוח האדם, ונוכחתי שבמטה אין מחשבה רצינית על חלוקת הכוחות. מתוך 20,000 איש נתנו רק 1,000 לנגב (עד 15.4.1948 – 1,061 איש), לירושלים – 1,680. זהו אבסורד. עלינו להגן על **אנשים** ועל **אדמה**. על הגנת 12,000,000 דונם 1,000 איש! – ולא ברור לי אם אמלא ביתר יעילות את חובתי מבחוץ – על ידי ביקורת ועצה של אדם חופשי, או מבפנים – בהנהלת העניינים.

27.4.1948

הזמנתי חברי שתי המפלגות: ציזלינג, בנטוב, בן־אהרן. ברל רפטור, ישראל[4] [גלילי] (מפ"ם); שקולניק [אשכול], גולדה [מאיר], נמירובסקי [נמיר], יוסף יזרעאלי (מפא"י). פתחתי: תיק הביטחון היה ראשון בשבילי בהנהלה כל ימיי. ראיתי תפקיד זה ללא כל תוכן מפלגתי או מעמדי. לא בהכנת מדינה או בהקמת צבא – באלה אפשר למצוא תוכן מעמדי, אלא ביטחון: להגן על קיום היישוב וחירותו באשר הוא יישוב יהודי. ראיתי שה"הגנה" בכמותה, ציודה, משטרה וחינוכה לא מתאימה לצורך החדש. אין ידיעה צבאית ומשטר צבאי. השינויים שהיו צריכים להיעשות נתקלו בהתנגדות ביודעים ובלא יודעים. כמה שינויים דרושים לא עשיתי מתוך הנחה ששכרם יצא בהפסד מריבה ציבורית ומפלגתית. היו כישלונות ואסונות – בחלקם מוכרחים, בחלקם – באשמת המשטר והרגלים לא־צבאיים (נבי־דניאל, נבי־יושע). היו הזנחות: לוד, דיר־איוב. לא נוצל באופן מקסימלי כוחנו. הייתה חלוקה לא תכליתית של כוחות האדם. יש משטר ציבילי שאינו הולם הצרכים, והוא רק פרי הרגל והשתלשלות היסטורית: במפקדה (שאינה מפקדה), ועד ביטחון, פיצול אחריות. בשטח הצבא: פלמ"ח – ארגון סיעתי, מפלגתי, אין די אימון צבאי, אין משטר. לא כל מפקד

4 וכך בכל מקום שבו נזכר שם זה בלי שם המשפחה.

במקומו, ולא מנצלים כוחות. אין המטה תוקפני דיו. לא אשא באחריות אם לא אוכל להתאים השיטה לצורכי הניצחון.

ישראל: מרכז הכובד בחוסר שלטון היישוב על עצמו, וחוסר סיפוק צורכי הצבא. לא היה כוח מגויס מתוך משגה באבחנה מדינית, הקצב בגיוס, ממון, אספקה. יש רק 50% מהתקן. שיפורים לא ישנו המצב. דרושה אחריות ברורה לאנשים שעומדים במרכז. אין רמטכ"ל, אין רמ"א ומ"א.

מנהל ביטחון – איש לא יודע סמכותו. דרושה לכל אחד סמכות. מי רשאי למנות ולפטר מפקדים מדרגה מסוימת, איך להציג גדודים, איך לחלק כוח האדם, מי קובע זיקת גדודים, מי מחלק נשק למקומות, מי קובע מבנה היחידות, היש רזרבה לרשות הפיקוד העליון. מציע שפלמ"ח יהווה 3 בריגדות כפופות לפיקוד עליון ולא למפקדי מרחבים. אם אין מרחב של מחיה וסמכות למ"א – אין לקיים אותו. סידור שמנהל הביטחון יהיה לו מגע ישיר עם הרמטכ"ל – אינו יעיל. באשר לעצמו סבור י"ג שהוא "מהווה כתובת כללית לחברים". שאלתי את גלילי אם ינהל תיק הביטחון – יסכים שאחר ייתן הוראות לרמטכ"ל. ענה שלא היה מקבל תיק אם לא יוכל לתת ישר הוראות לרמטכ"ל.

בן־אהרן חלק עליי: כל מפלגה מאמינה שהיא משרתת את הכלל דרך המפלגה. יש עניין מעמדי ופועלי בהגנה. החלוציות עשתה כל החיל. לא נקים צבא על יסוד צבא בריטי. פלמ"ח מכשיר לרוח חלוצי. אם יש קיפוח מפלגתי – יתוקן. מלבד מטה דרושה מפקדה צבאית. תיק ביטחון – אינו פיקוד. ראש ביטחון דואג לאספקה, לאפרט, לקו כללי. לא מערכה של גדיעת ראשים.

בחרו בוועדה של שישה להמשיך בבירור.

2.5.1948

הזמנתי בבוקר את ישראל. אמרתי לו שלפני ישיבת הי"ג ול"ז עליי לסדר סופית ענייני הביטחון כפי החלטת ההנהלה הציונית. הישיבה המשותפת עם מפלגתו הייתה בשבילי מאלפת. והגעתי לידי מסקנה שיש הכרח בהגדרת סמכויות ברורה. משרת רמ"א בטלה. ואני רוצה שהוא ימשיך אתי בעבודה, ואני מציע לו שיגיש לי הצעה של הגדרת סמכותו. אני רק אתן לו שני כללים: 1. אני דוחה להלכה ולמעשה את תורת בן־אהרן על צבא מפלגתי או פועלי. איני מקבל את ההנחה הייעודית שלו מבחינה פרינציפיונית; עכשיו כשיש מלחמה הנחה זו היא הרת אסון, דרוש גיוס ומאמץ לאומי מקסימלי, ולא פנייה מפלגתית (ישראל העיר, שהוא חולק בעניין זה על בן־אהרן); 2. כמנהל ביטחון אני אתן הוראות למטה.

ישראל הבטיח להביא לי בכתב בעוד שעות אחדות את הצעותיו. לא הביא. וגם לא לישיבה שקבענו הערב.

3.5.1948

שלחתי למטה ולמ"א הוראה על ביטול תפקיד רמ"א.

שוחחתי עם ישראל על עבודתו להבא. הוא, לדבריו, לא הצליח לנסח בכתב את תפקידו. הוא מוכן לעסוק ברכישה. שללתי הצעה זו, כי הוא לא איש רכישה. שאל מה אני מציע. עניתי: כדוגמת ברל בעריכת העיתון. הייתה מערכת, אבל הוא היה העורך. מנהל הביטחון יהיה לו מגע ישיר עם הרמטכ"ל ורק הוא ייתן לו הוראות. תהיה **מִנהלת** ביטחון, מלבד המנהל יהיו שלושה חברים (אם יהיה צורך יוקטן או יוגדל מספרם), אחד לכוח אדם, אחד לציוד ולאספקה ואחד לפעולות. האחרון יהיה מומחה. שני האחרים – לאו דווקא, יפעלו כחֶבר, ונדון על העניינים יחד. ובערך אני מתאר

לי הפעולה כאשר עשינו בראשית העבודה: ישיבה של הרמטכ״ל, ישראל, יוחנן רטנר ואני, שבה ביררנו וקבענו הכול, אבל במקום ישיבה שבועית יהיה צורך עכשיו בישיבה יומית. אם יהיה צורך בהכרעה – מנהל הביטחון יכריע במסגרת החלטות י״ג.

ישראל אמר שרוצה להתייעץ עם יצחק[5] וייתן לי תשובה בהקדם. אמרתי שלאחר הצהריים יש לי פגישה של י״ג ועליי לדעת תשובתו לפני כך.

5.5.1948

דרשתי מישראל להמשיך, היות ואנשי המטה הסבירו לי שהוא פעל כרמטכ״ל, ועליו להמשיך כמה זמן עד שהעניינים יסודרו. הציג תנאי: שאמנה אותו לזמן מה רמ״א. אמרתי שתפקיד זה בטל, ואין בסמכותי לחדשו. הצעתי סידור של עבודה משותפת בכלל, ושוב הציג תנאי שהוא יעמוד ביני ובין הרמטכ״ל. הודעתי שתנאי זה אינו בא בחשבון. העניינים בארגון אינם בסדר, ורק בחוקה מתאימה ונורמלית יעלה בידי אולי לתקן העיקר או חלק מהעיקר.

7.5.1948

ישיבה עם המטה. פעולת שחרור הדרך תיקרא בשם מכבי[6] (שם המפקד שנהרג). ישתתפו 1,700 איש. הלילה יתחילו בהתקפה על בית־מחסיר, דיר־איוב ובית־ג׳יז. מחר יעבדו המהנדסים לתיקון הכביש. מחרתיים תוכל השיירה מירושלים לרדת. ביום ב׳ 10 לחודש זה תעלה שיירה חדשה. לפי שיחתי עם הרי יפה תעלה שיירה רק של מאה מכוניות.

הלילה התקיפו שלוש פלוגות את צפת. תפסו המצודה מלבד הפסגה, שם עומד פילבוקס ובו ערבים. היום ימשיכו במלחמה. שלחנו לגליל פיאטים. חרבת בית־דראס בידינו. גם סג׳רה בידינו. אולם במלחמה נגד שבט זביח נחלנו מפלה – אנשינו נתקלו במארב, נהרגו 18, נפצעו 17.

קטרה נכנעה. נתפסו 46 רובים (יחד עם עקיר – 100 רובים). אתמול נתקפה נען מתותחים במשך 3/4 שעה – או על ידי אנגלים או על ידי הלגיון.

גדולה הסכנה לגליל העליון – מלבנון ומסוריה. יש אינפורמציה על 4,000 חיילים עם טנקים ותותחים. סיורים הראו שסביב מלכיה ובנת־אל־ג׳וביל יש מאות חיילים עם משוריינים ותותחים. על יד משמר־הירדן ראו סורים עם גשרים מתקפלים.

יש בגליל 3 גדודים ו־2,100 לוחמים, מהם 1,600 מזוינים. מלבדם יש ביישובים 2,500 לוחמים עם נשק (להגנת המקום). ביום א׳ הבא יהיו להם 6 תותחים, פיאטים וזורקי־להבות.

יגאל [ידין] מוסר שבהסכמת יעקב [דורי, הרמטכ״ל] יחול שינוי במַטה: יוחנן [רטנר] יעמוד בראש תכנון. יגאל יטפל במבצעים בלבד.

אחרי הצהריים בירור מצבנו לקראת 15 במאי. הפעם ברור שהמנדט ייתם. היילחמו הארצות השכנות? יש היסוס מצד עבר־הירדן, ונורמן הודיע לאנשינו שעבדאללה רוצה להיפגש איתנו. יעצתי להחיש הפגישה, אבל לעשותה לא גלויה ורשמית. ואם כי הוגד לנו שארבע מדינות הליגה – סוריה, לבנון, מצרים וסעודיה – מתנגדות למלחמה, הרי יש להתכונן לפלישה מצפון, ממזרח ומדרום. המצב לקראת יום 15:

5 יצחק שדה.
6 מכבי מוצרי.

בצפון יש לנו	2,000	אנשי	צבא,	2,500	לוחמים,	מתיישבים,	יחד 4,500
בעמק	1,500	″	″	3,000	″	″	″ 4,500
לכרמלי	2,000	″	″	—	″	″	″ 2,000
לאלכסנדרוני	2,200	″	″	3,000	″	″	″ 5,200
בתל־אביב	600	″	″	800	″	″	″ 1,400
לגבעתי	2,000	″	″	3,000	″	″	″ 5,000
בנגב	1,200	″	″	1,200	″	″	″ 2,400
בירושלים	3,500	″	″	—	″	″	″ 3,500
″ הראל	1,400	″	″	—	″	″	″ 1,400
סך הכול	16,400	″	″	13,500	″	″	29,000

מזוינים רק 60% מהלוחמים. יש מחסור בנשק: פגזים ″3, ט.נ.ט;[7] דרושים עוד 4,000 רובים. יש מחסור בכלי רכב.

הזמנתי את סלאווין ושאלתיו אם אפשר להחיש ייצור פגזים ″3. הבטיח לי לעזוב כל שאר עבודות התע″ש ויכין 3,000 פגזים.

8.5.1948

חי [ישכרוב] מודיע בשם רוטנברג, שנפגש אתמול עם המלך בעמאן. לדעתו ירצה להיפגש עם גולדה ויש להביא אותה מיד לחיפה לשם כך. נתתי הוראה לסדר אווירון לתפקיד זה. אך מעשה שטן או – מעשה חבלה: האווירון נתקלקל.

– פישר[8] מבריק שנודע לו שבחוזה אנגליה־עבר־הירדן יש סעיף סודי על כתר ארץ־ישראל לעבדאללה, ושסעודיה, סוריה ומצרים החליטו: 1. שעבדאללה ייכנס להילחם בארץ; 2. שירצחו אותו; 3. שיקימו אז ממשלה של המופתי בארץ.

– הבאנו את גולדה מירושלים שתיסע לחיפה על מנת להיפגש עם ה″ידיד″.[9] קבענו לפי שעה שני קווים: 1. או הסכם על יסוד או″ם; 2. או תיקון הדדי של הגבולות.

9.5.1948

– הזמנתי את ישראל לשלוש. הוא בא. אמרתי לו לשוב קודם כול לעבודה. במשך הזמן נגדיר הסמכות. הבטיח לתת לי תשובה עוד היום.

– קיבלתי חשבונו של אהוד: חוזה א׳ – 4,500 רובים, 200 מקלעים, 6 מיליונים כדורים – 991,314 דולר. חוזה ב׳: 10,000 רובים, 1,421 מקלעים, 16,000,000 כדורים – 2,528,000 דולר. הכול שולם. חוזה ג׳: 10,000 רובים, 3,400 מקלעים, 30,000,000 כדורים – 4,467,000 דולר. שולם 1,983,973 דולר. א׳ נתקבל כבר, ב׳ – כולו בנמל, ג׳ בדרך לנמל.

---

7 הערת עורכת: הכוונה ל־TNT, חומר נפץ.

8 לאחר מכן שגריר ישראל בצרפת.

9 עבדאללה.

חוזה ד׳: 10 מסרשמידים – 1,800,000 דולר. שולם 900,000 דולר (כולל כל הציוד: מכונית, תותחים, פצצות, תלבושות).

חוזה ה׳: 75 מכונות כבדות ZB37, 1,000,000 כדורים בוקעי שריון, 5 מיליונים כדורים רגילים – 700,000 דולר. עוד לא שולם.

חוזה ו׳: 100 מכונות 210,000 – ZB37 דולר. עוד לא שולם. 20 אווירונים נורדמנים – 165,000 דולר. שולם כולו. שניים כבר הגיעו, עוד שלושה יגיעו עד 15 במאי.

תשי אוניות – 350,000 דולר. שולם. סך הכול הזמנות – 11,216,373 דולר. שולם 6,923,296 דולר. חייבים עוד 4,293,027 דולר.

חשבון אלון: הזמנה א׳ – 25 היספנו־סוויזה[10] – 1,025,000 דולר. שולם כולו.

הזמנה ב׳: 50 תותחים 65 מ״מ, 50,000 פגזים, 15 מכונות הוצ׳קיס, 300,000 כדורים, 200 מקלעים שטו, 3 מיליונים כדורים 75 מ״מ לשטו, 1,000,000 כדורים להוצ׳קיס, 10 טנקים (12½ טונה כל אחד), תחמושת לטנקים – 25,000 – 7.5 מ״מ, 10,000 – 37 מ״מ; 10 תותחים 75 מ״מ אנטי־אוויריים, 12 מרגמות 120 מ״מ, 12,000 פגזים, ½ מיליון כדורים בוקעי שריון 7.92 מ״מ, 5,000 רובים 7.92 מ״מ, 5 מיליוני כדורים 7.91 מ״מ, 1,000 מחסניות הוצ׳קיס 8 מ״מ, 5,000 מלאים של 5 כדורים, 25,000 מלאים של 3 כדורים – כל זה 3,910,800 דולרים. שולם כולו.

הזמנה ג׳: מפציץ קל, תחמושת ומכונות לאווירונים ושונות – 249,000 דולר. לא שולם.

אווירונים – 607,000 דולר. שולם. 200 בזוקות – 20,000 דולר. שולם. 200 טונות ט.נ.ט. – 25,000 ד. שולם. 2,100 רובים – 70,000 דולר. לא שולם. הוצאות שונות סך הכול 7,961,300 דולר. שולם 6,641,500 דולר.

10.5.1948

יגאל (ידין): המשלטים מסביב בית־מחסיר נתפסו. האווירונים שלנו נתקלו בקשיים, אבל הצליחו בשבע בערב להטיל מטענם ופגעו. בשתיים החלו לפעול אנשינו. היו התקפות־נגד של בית־מחסיר, ונהדפו באבדות.

– ארוחת צהריים עם סטון (מרקוס) וקפטן מרטין (לא־יהודי, מומחה להדרכה צבאית). גנרל הילדרינג ראה את סטון לפני שובו. אמר לו: עליכם להחזיק בגבולות המדינה ליום 15 במאי, מוכנים לכול. אם יהיה איום או התקפה נגדכם מבחוץ – תתקדמו ותעברו הגבול, אם לא – תישארו בתחומי מדינתכם.

11.5.1948

צפת בידינו. בית־מחסיר בידינו. היום אולי תצא שיירה מירושלים. נתפס נשק רב בצפת.

– ישיבת המרכז. סקרתי המצב: הישגים וסכנות. באמצע הישיבה הגיעה גולדה; נתנה לי פתקה זו: ״נפגשנו בידידות (עם עבדאללה). הוא מאוד מודאג, ופניו איומים. לא הכחיש שהיה בינינו דיבור והבנה על סידור רצוי, זאת אומרת שהוא התוכנית שהוא הציע – ארץ אחידה עם אוטונומיה בחלקים יהודיים, וכעבור שנה ייקח החלק הערבי. אבל עכשיו הוא רק אחד בין חמישה (ראשי ממשלות ערביות). תהיה זו ארץ אחת תחת שלטונו״.

10 תותחים 20 מ״מ נ״מ.

12.5.1948

יוסף (אחד ממפקדי ה"הגנה") שוחרר הלילה באחת (על ידי לח"י שתפסו מספר חברי "הגנה"). התנהגו איתו באדיבות. מצא אצלם שנאה זואולוגית לאנגלים. "אין צורך להילחם בערבים" (הם טענו). הוליכו אותו חזרה בעיניים קשורות עד תל־בנימין. סבור שהחזיקו אותו בזכרון או בסביבתה. בין אנשי לח"י היו יוצאי פלמ"ח.

– באחת־עשרה – ועד הביטחון. ב"ר [ברל רפטור] פתח בהתקפה בנוסח "על המשמר" בעניין הרמ"א (ראש המפקדה הארצית שנתמנה על ידי הסוכנות – ותפקידו בוטל). הודעתי שעוד לא קיבלתי תיק הביטחון מי"ג ולא אקבל אם לא אהיה בטוח:

1. שהצבא שלנו יהיה כפוף לעם ורק לעם;
2. שכל אחד מכוחות הביטחון יפעל לפי סמכותו המוגדרת ולפי מינוי מוסמך;
3. ששיקול הביטחון הוא המכריע ענייני הביטחון.

קבעתי שבעניינים מסוימים מתנהלת הסתה ללא אמת. לא אכחיש אותה ולא איכנס לפולמוס, כי צורכי הביטחון מחייבים שתיקה.

– אחרי הצהריים ישיבת מנהלת העם. הוחלט על הכרזת מדינה וממשלה זמנית. ב־ן [פ' ברנשטיין] הציע שנכריז על ממשלה בלבד. רוזנבליט ושיטרית דרשו לסמן גבולות המדינה – דחינו זאת.

13.5.1948

המצב בגוש עציון בכי רע. בבוקר נתחדשה ההתקפה. היו לנו שם 550 איש. בכפר־עציון בלבד יש 40 הרוגים. נשלח נשק ותחמושת באווירונים, אבל לא ברור אם זה הגיע לידם, כי שדה התעופה תפוס על ידי טנקים. נשק בגוש עציון יש ל־400 איש.

– התקפה קשה נמשכת גם בכפר־בריר על ידי כוח מצרי. גם בדרך ירושלים קשה המצב. יש כוחות ערביים גדולים בשטח רמאללה־לטרון.

– 4:30. כפר־עציון נפל. הטייס ראה טנקים בחצר המשק. הוא ראה ריכוזים גדולים על הכביש וליד פרשת הדרכים.

–קרייתי[11] הביא לי ההסכם החתום על כניעת יפו למפקד ה"הגנה".

– בשש ישיבת מנהלת העם לדון על נוסח ההכרזה שהכין משה[12] [שרת].

– בערב ערכתי עריכה סופית את הנוסח.

14.5.1948

בבוקר ישיבת המטה. נתתי הוראה כי מעכשיו הדבר העיקרי הוא להכות באויב ולא לשמור על נקודות.

– אלכסנדרוני תפס כפר־סבא הערבית והגיע עד קלקיליה וחזר לכפר־סבא.

– כפר בריר נכבש על ידי נחום[13] [שריג]. נפלו 60 ערבים ונתפס נשק.

– באחת־עשרה מודיע כתריאל [כ"ץ] שגוש עציון נכנע. הנשים נשלחו לירושלים. הגברים שבויים.

---

11 מיכאל בן־גל, מפקד ה"הגנה" בתל־אביב.

12 וכך בכל מקום שבו נזכר שם זה בלי שם המשפחה.

13 וכך בכל מקום שבו נזכר שם זה בלי שם המשפחה.

– באחת מועצת העם. אישרנו הנוסח של הכרזת העצמאות. בארבע הכרזת העצמאות. בארץ צהלה ושמחה עמוקה. ושוב אני אבל בין השמחים, כביום 29 בנובמבר.

– בארבע אחרי הצהריים הוכרזה העצמאות היהודית והוקמה המדינה. גורלה בידי כוחות הביטחון.

– מיד אחרי טקס ההכרזה חזרתי לבית המפקדה ונתייעצנו על המצב המחמיר. ידיעות קשות על טורים משוריינים של הלגיון וריכוזי אויב במפראק ובסוריה, יש אומרים גם בסביבות לוד. לעומת זאת הגיעו כוחותינו לנקודות המבודדות בגליל המערבי. א־זיב ובַּצָּה נפלו, כן נכבש בית הספר לשוטרים בירושלים ועוד משלטים חשובים בבירה.

– החלטנו על גיוס רובים במשקים בשביל חטיבה חדשה, על החשת הייצור ומחסומים נגד טנקים.

– כמעט כל אנשי המטה התנגדו לדעתי להסתער בכוח יותר גדול ובמרץ יותר עקשני על כיבוש המרחבים סביב כביש תל־אביב־ירושלים, בשטח שבין חולדה ושער־ הגיא. הנימוק – שאין לנו כוח מספיק ואין אנו יודעים מהן תוכניות האויב. בלי החלטה מפורשת של הי״ג (לא התרגלתי עדיין להגיד הממשלה), לא רציתי לתת הוראה נגד דעתם של כל אנשי המטה. אולם אני מרגיש שהחמיצו ומחמיצים כיבוש הקובע גורל ירושלים – ואולי גורל המערכה כולה.

– בערב באו ידיעות קשות גם מהנגב. היפציצו הלילה את תל־אביב?

15.5.1948

העירו אותי פעמיים הלילה. באחת – להודיע לי שטרומן מכיר במדינה היהודית. בארבע וחצי – ברווח שבין שתי שעות אלה לא ישנתי עוד – שאנשינו באמריקה דורשים שאדבר מיד ברדיו. הלכתי עם יאן[14] לסטודיו של ה״הגנה״ במחנה־יונה. הדיבור הסתדר רק כרבע אחרי חמש, ותוך כדי דיבורי הופצצה תל־אביב – ניכר היה שבסביבת שדה התעופה. סיימתי את דבריי, אם כי לא בקלות, ואמרתי שברגע זה מפציצים את תל־אביב, ונסעתי לשדה התעופה. צריף אחד בער, פצועים אחדים נלקחו להדסה, אווירונים אחדים הוצאו מכלל שימוש, ונפגעה גם תחנת רדינג. המטוסים הנמיכו לטוס – כשפסקו תותחינו משום־מה – וזרקו את מטענם. היו כארבעה־חמישה מפציצים שבאו וחזרו.

מכל הבתים הציצו אנשים בפיז׳אמות ובכותנות, אבל לא היה ניכר פחד למעלה מהמידה. הרגשתי: **אלה יעמדו**.

– ביררתי מצב הכוחות: פלמ״ח – 6,000 בערך, מזה 1,300 בהראל, 1,300 בנגב, 1,200 בצפון, 1,000 בחורות; גולני – 3,573 + 522 מגויסים בשכר; כרמלי – 2,238; אלכסנדרוני – 3,588; קרייתי – 2,504; גבעתי – 3,229; עציוני – 3,166. סך־הכול בחטיבות 24,400 בערך. מלבד זה: אה״ד[15] – 398; תותחנים –659; חיל אוויר – 675; חיל מהנדסים – 150; מ״צ –168; תחבורה – 1,097. סך־הכול אגפים ושירותים – 4,161; בקלט – 1,719. סך־הכול כללי – 30,573.

– הזמנתי את סטון [מרקוס] ושאלתי אותו כמה כוחות דרושים לנו לכבוש דרך ירושלים והכפרים מסביבה. אמר שייסע לראות את יצחק רבין ומחר בעשר ישוב וייתן לי תשובה.

– בחורינו בשדה התעופה בתל־אביב הפילו אווירון מצרי. הטייס בידינו.

---

14 יעקב ינאי, ראש שירותי הקשר ב״הגנה״.

15 אגף ההדרכה.

הישיבות הראשונות של הממשלה הזמנית ושל מועצת־המדינה הזמנית •
פקודת סדרי השלטון והמשפט

המדינה הוכרזה והוקמה ביום שישי, ה׳ באייר תש״ח (14.5.1948), אחר הצהריים, ולכן לא יכלה הממשלה הזמנית להתכנס אלא ביום ראשון – יומיים אחרי ההכרזה. אולם פלישת צבאות ערב לא חיכתה כמובן, והתחילה בדיוק בחצות, ליל שבת, שמונה שעות אחרי ההכרזה, עם צאת השלטון הבריטי מהארץ. באותו לילה הופצצה תל־אביב בפעם הראשונה על ידי מפציצים מצריים. למחרת, ביום השבת, הפלנו מטוס מצרי והטייס נשבה. כשחקרו אותו סיפר, כי הפליטים הערבים מהארץ מפיצים סיפורי זוועה על היהודים: הם שוחטים, אונסים, שודדים. יחד עם זאת הם מספרים על אפסות הכוח היהודי; לדבריהם כיבוש הארץ על ידי צבאות ערב אינו אלא עניין של ימים אחדים.

במוצאי שבת, ו׳ באייר תש״ח (15.4.1948), שידר ראש הממשלה ד׳ בן־גוריון לעם:

אתמול נפל דבר בישראל, ורק הדורות הבאים יוכלו להעריך משמעותו ההיסטורית המלאה. עלינו, על כל אחד מאיתנו, שומה בימים האלה רק לבנות באהבה ובאמונה, תוך אחווה יהודית, את מדינת ישראל ולהגן עליה בנפשו ובמאודו, כל עוד יהיה צורך בכך. אנו עומדים עדיין במערכה כבדה, מערכה כפולה: מדינית וצבאית. ואל נקשט עכשיו מעשינו וודאי לא דיבורינו, בשמות רבי־צלצול; נצניע לכת. הגענו למה שהגענו בעמדנו על שכמם של דורות שקדמו לנו, והשגנו אשר השגנו באשר קיבלנו ושמרנו על מורשה יקרה, מורשת אומה קטנה, רבת־סבל וניסיונות, אבל גדולה ונצחית ברוחה, חזונה, אמונתה וסגולות נפשה.

בימים אלה נזכיר באהבה ובהכרת תודה מיוחדת את כל החלוצים והמגינים משלושה דורות, שהביאו אותנו עד הלום – מיוצרי מקווה־ישראל, פתח־תקווה, ראשון־לציון, זכרון־יעקב וראש־פינה ועד בוני היישובים הצעירים בנגב וברמות הגליל; וממייסדי ׳השומר׳ והלגיון העברי ועד חילות ההגנה העומדים בימים אלה במערכת גבורה מדן ועד באר־שבע. רבים מאלה אינם עוד איתנו בחיים, אבל זכרם לא ייסוף מליבנו ומלב העם העברי עד עולם.

מאלה החיים איתנו אזכיר הערב רק שם אחד של אדם דגול, אשר בין אם הוא נושא ובין אם לא נושא משרה רשמית; בין אם אנו מסכימים ובין אם לא מסכימים לדעותיו, הוא נשאר תמיד בחיר העם; ואין איש בחיים איתנו אשר תרם כמותו לכל הכיבושים היישוביים והמדיניים של המפעל הציוני – זהו ד״ר חיים ויצמן.

אתמול הוקמה מדינת ישראל וממשלתנו הזמנית כבר פנתה לאומות העולם הגדולות והקטנות במזרח ובמערב והודיעה על קיומה של מדינתנו ועל רצונה לשתף פעולה עם ארגון האומות לטובת השלום, הפריחה והקידמה בעולם. מכמה מדינות כבר הגיעו אלינו ידיעות בלתי־רשמיות על הכרה במדינת ישראל. הידיעה הרשמית הראשונה קיבלנו מממשלת ארצות הברית באמריקה.

אנו מקווים שמדינות אחרות במזרח ובמערב לא תפגרנה אף הן בהכרתן במדינת ישראל

ובממשלתה הזמנית. במטרה זו אנו עומדים עכשיו בקשר עם כל המדינות החברות בארגון האו״ם וגם עם ארגון האו״ם עצמו.

אבל אַל נשלה את נפשנו שגם אחרי הכרה רשמית תהיה דרכנו סוגה בשושנים. **דרך קוצים לפנינו**, והיא לא קצרה ולא קלה. למחרת הקמת המדינה הופצצה תל אביב על ידי אווירונים מצריים. אחד האווירונים האלה הופל על ידי התותחים שלנו. טייס נלקח בשבי, והאווירון צורף לאווירייה היהודית הצעירה. אנו שומעים גם על פלישות של צבאות סדירים ממדינות ערב השכנות מצפון, ממזרח ומדרום. נכונו לנו ימי־מַסה קשים ומסוכנים. הממשלה הזמנית כבר פנתה למועצת הביטחון של ארגון האו״ם במחאה על מעשי התקפה גדולים אלה מצד חברות של ארגון האו״ם ומצד בעלת בריתה של אנגליה – עבר־הירדן. קשה להניח, כי מועצת הביטחון תעבור בשתיקה על התקפות זדון אלה, המפירות את השלום, החוק הבין־לאומי והחלטות האו״ם. אולם עלינו לדעת ולשנן לעצמנו, השכם ושַנן, שקודם כול עלינו לסמוך על כוחנו אנו.

מוטל על כל אחד מאיתנו, ועל כל יחידת מוניציפלית בעיר ובכפר, לאחוז באמצעי זהירות מתאימים, כבניין מקלטים, חפירות הגנה וכדומה. אבל בעיקר עלינו להגביר ולהאדיר את כוח המחץ של צבא ישראל למען הדוף בחוזק ידינו כל התקפה ולמען השמיד כוחות האויב באשר הם שם.

ואחרון־אחרון: עלינו להתכונן לקבל בהמון את אחינו הגולים והנידחים, אלה שבקפריסין, שבמחנות גרמניה ואוסטריה, וכן גם כל שאר הגולים מן הארצות אשר ינהרו עכשיו קוממיות אל ארצם המשוחררת. נקבל אותם באחוות אחים ונדאג להשתרשותם באדמת המולדת. מדינת ישראל קוראת לכל אחד מאיתנו למלא חובתו באמונה, בהגנה, בבניין, בקליטת עולים. רק במילוי חובתנו נהיה ראויים לשעה זו.

הממשלה הזמנית נתכנסה לישיבתה הראשונה ביום א׳, ז׳ באייר (16 במאי). נעדרו מהישיבה: י׳ גרינבוים והרב י״מ לוין, שלא יכלו להגיע מירושלים.

מ׳ שרתוק, שהגיע מארצות הברית רק לפני חמישה ימים, סיפר כי מחלקת החוץ והפנטגון (מטה הצבא) התנגדו בכל תוקף להכרזת המדינה. שערי הבית הלבן היו סגורים בפני ההנהגה הציונית באמריקה; הציוני היחיד שיכול לראות את הנשיא טרומן היה ד״ר ויצמן. הוא נפגש עם טרומן לפני שהסנטור אוסטן הגיש לאו״ם הצעה אמריקנית על משטר נאמנות בארץ־ישראל. הדבר נעשה בלי ידיעת הנשיא. השופט סם רוזנמן, שהיה ממקורביו של הנשיא רוזוולט המנוח, ראה את הנשיא טרומן פעמיים בשבועות האחרונים ודיבר על ליבו שיכיר במדינה היהודית כשזו תקום. וזמן לא רב לאחר שהגיעה הידיעה על הכרזת המדינה ציווה הנשיא טרומן לפרסם כי ״ממשלת ארצות הברית מכירה בממשלה הזמנית כשלטון דה־פאקטו של מדינת ישראל החדשה״.

כשנתקבלה הידיעה על הכרת אמריקה הכין שרתוק, כשר החוץ, הודעה לממשלות על נוסח ההכרזה ועל קיום ממשלה זמנית. ההודעה נשלחה לברית המועצות, לצרפת, לקנדה, לאוסטרליה, לדרום אפריקה, לפולין, לצ׳כיה, לגואטמלה, לניו זילנד, לנורבגיה, לשבדיה, לדנמרק ולבלגיה.

ד׳ בן־גוריון הציע לשלוח ההודעה גם למדינות ערב.

א׳ ציזלינג הציע להוסיף בפנייה למדינות ערב דרישה להפסיק פעולות האיבה. ההצעה בתוספת ציזלינג נתקבלה.

ד׳ בן־גוריון מסר סקירה על המצב בחזיתות: תל־אביב הופצצה. הבוקר נהרגו ארבעה

פועלים בנמל. אולם העבודה נמשכת ומפרקים נשק שמגיע אלינו מהקניות שסידרנו עוד לפני הקמת המדינה. מהנגב יש ידיעות קשות. הטורים המצריים מתקדמים. המצרים פיזרו כרוזים הדורשים מהיהודים להיכנע. שיירה של 200 מכוניות הגיעה לבאר־שבע. בעמק הירדן מרעישים את יישובינו בתותחים. הוקל הלחץ בדרך לירושלים. כבשנו את לטרון, הוצאנו משם והלילה כבשנו שוב את המקום. כמעט כל ירושלים החדשה בידינו. ירושלים העתיקה נצורה על ידינו מכל העברים, אבל היישוב היהודי הקטן בעיר העתיקה נצור על ידי הערבים. אנשינו פינו עטרות ונווה־יעקב מצפון לירושלים. בכפר־עציון לא נשארה אף משפחה יהודית אחת. אנשי רבדים ועין־צורים נלקחו בשבי. במשואות־יצחק עוד נלחמו הבוקר. מספר המגויסים מגיע לשלושים אלף איש, אבל לעת עתה מזוינים רק 40%. בחוץ־לארץ יש לנו 30 אווירוני קרב, אבל העברתם קשה, באשר אינם מסוגלים לטוס ממקום מוצאם לארץ בלי הפסק, ואין לנו עדיין ביטחון שירשו לנו לחנות בדרך, ולכן יש הכרח לפרק אותם ולהעבירם במטוסים גדולים שיוכלו להגיע הנה בלי חניה בדרך. חסרונם מורגש בינתיים, כי המצרים מנסים להפציץ שדות התעופה אשר בידינו. לעת עתה יש לנו מטוסים קטנים ("פרימוסים") שאנו משתמשים בהם להעברת מזון ליישובים נצורים. עד עכשיו עשינו חוזים באירופה על רכישת נשק בסכום של 19,000,000 דולר, מזה שילמנו כבר 15,000,000. בקניות אלה התחלנו אחרי ישיבת ההנהלה הציונית בפריז, באוגוסט 1946, אולם ניזקק לסכומים יותר גדולים, ויש צורך שגולדה מאירסון תצא מיד לאמריקה למטרה זו. פעולתנו בשטח זה לפני הכרזת המדינה הייתה מוצלחת מאוד. בעזרת האמצעים שהשיגה גולדה נרכשו רובים, מקלעים, מכונות ירייה כבדות, תותחים – הם בדרך. עכשיו נחוצים לנו מטוסים וטנקים. נוכל לעמוד עד שנקבל כלים אלה. 80% מהנשק הדרוש לנו כבר נרכש, והוא עומד להגיע ארצה. עד בואו יהיו לנו ימים קשים, ואולי גם נצטרך לפַנות כמה נקודות, אבל עכשיו העיקר אינו הגנה על יישוב זה או אחר, אלא מיגור האויב. נוכל לעמוד זמן לא מעט אם נקבל 80% מהנשק שכבר רכשנו. אולם לעת עתה המצב יהיה חמור מאוד.

בישיבה זו היה גם דיון על חלוקת התיקים שלא נסתיים. הדיון נדחה לישיבה שנייה. בן־גוריון הציע שמועצת המדינה תבחר בד"ר ויצמן כנשיא המדינה. א' ציזלינג ומ' בנטוב התנגדו. בתשעה קולות נגד שניים הוחלט להציע למועצה לבחור בד"ר ויצמן כנשיא.

פ' רוזנבליט הביא שורה של הצעות חוקים על סדרי השלטון: המועצה, הממשלה, תקציב ומיסים, חקיקה, בתי המשפט, הוראות־מַעבר. אחרי דיון ותיקונים אחדים הוסכם שההצעות יוגשו לאישור למועצה.

באותו יום נתכנסה בבית הקרן הקיימת בתל־אביב הישיבה הראשונה של מועצת־המדינה הזמנית. שר המשפטים הביא הצעת הממשלה לבחור בד"ר ח' ויצמן כנשיא מועצת המדינה הזמנית. ברוב של 13 נגד שניים, כשסיעת מפ"ם וסיעת מק"י נמנעו, נבחר ד"ר ויצמן כנשיא מועצת המדינה.

שר המשפטים הביא לדיון גם הצעת פקודת סדרי השלטון. הוחלט לבחור בוועדה של חמישה: מ' גרבובסקי, הרב קלמן כהנא, נחום ניר־רפאלקס, ד"צ פנקס ומ' שטנר להביא לישיבה הבאה נוסח מתוקן של הצעת הפקודה.

ראש הממשלה **ד' בן־גוריון** הודיע שבישיבת מועצת העם, ביום ו' ה' באייר, הבטיח בשם "מנהלת העם", כפי שנקראה אז הממשלה הזמנית, כי בישיבה הראשונה של מועצת המדינה יוכלו החברים למסור הודעות בקשר לנוסח הכרזת העצמאות.

צ׳ סגל בשם הצה״ר הודיע שחבריו מסתייגים מהפִּסקה בהכרזה כי מדינת ישראל תהא מוכנה לשתף פעולה עם האו״ם בהגשמת החלטת עצרת האו״ם, מיום 29 בנובמבר 1947, והם עומדים על הסתייגות זו, כי בפסקה זו יש רמז לחלוקה.

מ״ד לוונשטיין בשם אגודת ישראל הודיע כי תוכנה וצורתה החילונית של ההכרזה פגעו ברגשות היהדות החרדית.

ש׳ מיקוניס בשם מק״י העיר שבהכרזה לא הודגש שהמנדט היה למעשה שלטון קולוניאלי, ולא הודגש די כי המדינה תהיה עצמאית.

צ׳ לוריא בשם מפ״ם לא הסתייג משום דבר אלא הדגיש תפיסת מפ״ם לפני הקמת המדינה ולאחריה. הוא הדגיש כי מפ״ם תילחם שכם אחד עם שאר הגורמים המתקדמים והדמוקרטיים במדינה לעצמאות אמת של מדינת ישראל, ומראשית צעדיה של המדינה תשמור עליה מכל משמר מפני תלותה המדינית, הצבאית או הכלכלית במעצמות אימפריאליסטיות ומפני כל ניסיון של ניצולה למטרות אינטרבנציוניסטיות; מפ״ם תתייצב בראש המערכה לברית אמת עם המוני העם הערבי בתוך מדינת ישראל ומחוצה לה, לשוויון זכויות מלא בין כל אזרחי המדינה כיהודים וכערבים, להעלאת כוחות השחרור הסוציאלי בחברה הערבית, לחזית סוציאליסטית משותפת עם המוני הפועלים, הפלחים והאינטליגנציה המתקדמת בתוכה, לשלמותה של ארץ־ישראל על יסודות של הסכם אי־השתלטות ושוויון.

הרב ק׳ כהנא (פועלי אגודת ישראל) הביע צערו על שחבריו לא יכלו לקרוא את ההצהרה לפני כינוס מועצת העם.

ראש הממשלה קבע שכל ההודעות לא באו להחליש תוקפה של האחדות היהודית שנתגלתה ביום ההכרזה על מדינת ישראל. דווקא התגלות חילוקי דעות בשאלות ממדרגה שנייה מוכיחה כמה מלוכד העם היהודי בעיקר – בהקמת המדינה וברצונו הנחרץ לקיים אותה ולהגן עליה.

למחרת ישיבה זו נתקבלה משר החוץ הסובייטי מולוטוב הכרה במדינת ישראל. זו הייתה הכרה שנייה אחרי ההכרה האמריקנית, אולם בעוד שההכרה האמריקנית הייתה רק הכרה דה־פאקטו, הייתה ההכרה הסובייטית הכרה דה־יורה.

באותו יום דרש אוסטן, נציג ארצות הברית, במועצת הביטחון להפסיק במשך 36 שעות ההתקפות על מדינת ישראל. מדינות ערב לא נשמעו לדרישה זו, ומועצת הביטחון לא נקפה אצבע כדי להבטיח קיום הדרישה.

בישיבה השנייה של מועצת המדינה שנתכנסה ביום י׳ באייר תש״ח (19.5.1948) נתקבלה אחרי דיון קצר ״פקודת סדרי השלטון והמשפט״ מס׳ 1 לשנת תש״ח – 1948. בתוקף הסמכות שנקבעה למועצת המדינה הזמנית בהכרזה על הקמת מדינת ישראל מיום ה׳ באייר תש״ח (14.5.1948) ובמנשר מאותו יום, מחוקקת בזה מועצת המדינה הזמנית לאמור:

פרק ראשון: השלטון
מועצת המדינה הזמנית

1. (א) מועצת המדינה הזמנית מורכבת מהאנשים הנקובים בשמותיהם בתוספת לפקודה זו. נציגיהם של ערבים תושבי המדינה המכירים במדינת ישראל ישותפו במועצת המדינה הזמנית כפי שיוחלט על ידי המועצה; אי־השתתפותם במועצה לא יגרע מסמכותה.
(ב) מועצת המדינה הזמנית קובעת בעצמה את סדרי ישיבותיה ועבודתה.

הממשלה הזמנית

2. (א) הממשלה הזמנית מורכבת מהאנשים הנקובים בשמותיהם בתוספת לפקודה זו. נציגיהם של ערבים תושבי המדינה, המכירים במדינת ישראל, ישותפו בממשלה הזמנית כפי שיוחלט על ידי מועצת המדינה הזמנית; אי־השתתפותם בממשלה הזמנית לא תגרע מסמכותה.

(ב) הממשלה הזמנית תפעל על פי קווי המדיניות אשר יותוו על ידי מועצת המדינה הזמנית, תוציא לפועל את החלטותיה ותמסור לה דין־וחשבון על פעולותיה.

(ג) הממשלה הזמנית תבחר באחד מחבריה להיות ראש הממשלה – ותקבע את התפקידים של כל אחד מחבריה. חבר הממשלה הזמנית ייקרא שר.

(ד) הממשלה הזמנית רשאית להעניק מסמכויותיה לראש הממשלה ולכל אחד מהשרים במידה שאין הדבר סותר אחת הפקודות של מועצת המדינה הזמנית.

(ה) החלטות הממשלה הזמנית בעניין תפקידי חבריה ובעניין חלוקת הסמכויות בין השרים יפורסמו בעיתון הרשמי.

(ו) הממשלה הזמנית קובעת בעצמה את סדרי ישיבותיה ועבודתה.

מִנהל מחוזי

3. הממשלה הזמנית תחלק את שטח המדינה למחוזות ונפות ותתווה את גבולותיהם.

רשויות מקומיות

4. העיריות, המועצות המקומיות ושאר הרשויות המקומיות יוסיפו לפעול תוך תחומי שיפוטן ומסגרת סמכותן.

פרק שני: תקציב ומיסים

תקציב

5. תקציב הממשלה הזמנית ייקבע על ידי פקודה של מועצת המדינה הזמנית.

מיסים וכו׳

6. אין להטיל מיסים ממשלתיים או תשלומי חובה ממשלתיים אחרים שהחוק טרם התיר את הטלתם, ואין להגדיל מיסים ממשלתיים או תשלומי חובה ממשלתיים, שהחוק התיר את הטלתם, אלא על פי פקודה של מועצת המדינה הזמנית.

פרק שלישי: חקיקה

פקודות

7. (א) מועצת המדינה הזמנית היא הרשות המחוקקת. החוקים ייקראו **"פקודות"**.

(ב) כל פקודה תיחתם על ידי ראש הממשלה, שר המשפטים והשר או השרים הממונים על ביצוע הפקודה.

תקנות

8. כל שר רשאי להתקין תקנות לביצוע הפקודות אשר בתחום סמכותו, עד כמה שפקודות אלה מעניקות סמכות להתקין תקנות.

תקנות לשעת חירום

9. (א) אם ייראה הדבר למועצת המדינה הזמנית, רשאית היא להכריז כי קיים במדינה מצב של חירום, ומשנתפרסמה ההכרזה בעיתון הרשמי רשאית הממשלה הזמנית למלא ידי ראש הממשלה וכל שר אחר להתקין תקנות לשעת חירום ככל אשר ייראה לו לטובת הגנת המדינה, ביטחון הצבא וקיום האספקה והשירותים החיוניים.

(ב) תקנה לשעת חירום כוחה יפה לשנות כל חוק, להפקיע זמנית את תוקפו או לקבוע בו תנאים, וכן להטיל או להגדיל מיסים או תשלומי חובה אחרים.

(ג) תקנה לשעת חירום, תוקפה יפקע כעבור שלושה חודשים מיום התקנתה, בלתי אם תוארך תוקפה או נתבטלה התקנה קודם לכן על ידי פקודה של מועצת המדינה הזמנית, או שנתבטלה הרשות המתקינה.

(ד) כאשר תמצא מועצת המדינה הזמנית את הדבר לנכון, היא תכריז כי חדל מצב החירום להתקיים, ומשנתפרסמה ההכרזה בעיתון הרשמי, יפקע תוקפן של התקנות לשעת חירום, בתאריך או בתאריכים שייקבעו בהכרזה.

עיתון רשמי

10. (א) כל פקודה תקבל תוקף ביום פרסומה בעיתון הרשמי, בלתי אם נקבע בה כי תקבל תוקף בתאריך מוקדם או מאוחר מיום הפרסום. תאריך העיתון הרשמי נחשב כתאריך הפרסום.

(ב) פרסומה של פקודה בעיתון הרשמי ישמש ראָיה כי אותה פקודה ניתנה ונחתמה כדין.

(ג) הוראות סעיף זה חלות גם על תקנות ותקנות לשעת חירום.

פרק רביעי: המשפט

המשפט הקיים

11. המשפט שהיה קיים בארץ־ישראל ביום ה׳ באייר תש״ח (14.5.1948) יעמוד בתוקפו, במידה שהוא עולה בד בבד עם פקודה זו ועם החוקים האחרים שיינתנו על ידי מועצת המדינה הזמנית או על פיה, ובשינויים הנובעים מתוך הקמת המדינה ורשויותיה.

ביטול התלות בבריטניה

12. (א) כל זכות־יתר שניתנה בחוק לכתר הבריטי, לפקידים בריטיים או לנתינים בריטיים, בטלה בזה ומבוטלת.

(ב) כל הוראה בחוק המצריכה אישור או הסכמה של אחד ממזכירי המדינה או של מלך בריטניה או המחייבת עשיית דבר על פי הוראותיו, בטלה בזה ומבוטלת.

(ג) כל סמכות שנתייחדה בחוק לשופטים, לפקידים או לאנשי משטרה בגלל היותם בריטיים תהא נתונה מעתה לשופטים, לפקידים או לאנשי משטרה בעלי אותה משרה או דרגה במדינת ישראל.

ביטול חוקי הספר הלבן של 1939

13. (א) הסעיפים 13 עד 15 לפקודת העלייה 1941, והתקנות 102 עד 107 ג׳ לתקנות ההגנה (שעת חירום) 1945, מתבטלים בזה. כל יהודי שעלה בזמן מן הזמנים לארץ־ישראל בניגוד לחוקי ממשלת המנדט דינו כדין עולה חוקי למפרע מיום עלייתו, לגבי כל דבר ועניין.
(ב) תקנות העברת קרקעות, 1940, בטלות בזה למפרע מיום כ״ט באייר תרצ״ט (18 במאי 1939). שום פסק דין, שניתן על יסוד תקנות אלה, לא ישמש מניעה לגבי הגשת תביעה חדשה באותו עניין.

העברת סמכויות

14. (א) כל סמכות שהייתה על פי החוק בידי מלך בריטניה או אחד ממזכירי המדינה שלו, וכן כל סמכות שהייתה על פי החוק בידי הנציב העליון, הנציב העליון במועצתו או ממשלת ארץ־ישראל, תהא מעתה נתונה לממשלה הזמנית, בלתי אם ניתנה למועצת המדינה הזמנית על פי אחת הפקודות שלה.
(ב) כל סמכות שהייתה על פי החוק בידי קונסולים בריטיים, פקידים קונסולריים בריטיים או פקידי ביקורת פספורטים בריטיים, תהא מעתה נתונה לקונסולים ולפקידים שיתמנו לשם כך על ידי הממשלה הזמנית.

התאמות חוק נוספות

15. (א) כל מקום בו נאמר בחוק ״פלשתינה (א״י)״ ייקרא מעתה ישראל.
(ב) כל הוראה בחוק הדורשת את השימוש בשפה האנגלית בטלה.

נוסח מוסמך

16. שר המשפטים רשאי להוציא נוסח חדש של כל חוק, שהיה קיים בארץ־ישראל ביום ה׳ באייר תש״ח (14.5.1948) ואשר עודנו בר־תוקף במדינה. נוסח זה יכיל את כל השינויים הנובעים מתוך הקמת המדינה ורשויותיה, ועם פרסומו בעיתון הרשמי לא יהיה עוד תוקף לכל נוסח אחר של אותו חוק.

פרק חמישי: בתי־משפט

בתי משפט

17. כל עוד לא ניתן חוק חדש בעניין בתי המשפט, יוסיפו בתי המשפט אשר בשטח המדינה לפעול במסגרת הסמכויות שמעניק להם החוק.

פרק שישי: כוחות מזוינים

כוחות מזוינים

18. הממשלה הזמנית רשאית להקים כוחות מזוינים, ביבשה, בים ובאוויר, אשר יהיו מורשים לעשות את כל הפעולות הדרושות והחוקיות לשם הגנת המדינה.

פרק שביעי: הוראות מעבר

קיום צווים וכו'

19. (א) כל צו, הוראה, הודעה, תעודה, מסמך, הרשאה, רישיון, פטנט, סימן אמצאה, סימן מסחר וכל זכות וזיכיון אחר, וכן כל חוב, חובה או חיוב שניתנו או הוטלו על ידי הנציב העליון, הנציב העליון במועצתו, ממשלת ארץ־ישראל, רשויותיה או פקידיה, ואשר היו ביום ה' באייר תש"ח (14.5.1948) בעלי תוקף בשטח המדינה, יעמדו בתוקפם כל עוד לא ישונו, יתוקנו או יבוטלו, בלתי אם נקבעה הוראה אחרת באחת הפקודות של מועצת המדינה הזמנית.

(ב) תקנות, צווים, הודעות והוראות שנתפרסמו ברבים בין יום ט"ז בכסלו תש"ח (29.11.1947) לבין יום פרסום פקודה זו על ידי הסוכנות היהודית לארץ־ישראל, הוועד הלאומי לכנסת ישראל בארץ־ישראל, מנהלת העם, או אחת ממחלקותיהם כדי להבטיח קיום אספקה ושירותים חיוניים או מטרות כלכליות אחרות, יעמדו בתוקפם, כל עוד לא ישונו, יתוקנו או יבוטלו על ידי מועצת המדינה הזמנית או על פיה.

חברות וכו'

20. (א) כל חברה, שותפות ואגודה שיתופית שהייתה ביום ה' באייר תש"ח (14.5.1948) רשומה בארץ־ישראל ואשר היה לה אותו יום משרד רשום או מקום עסקים בשטח המדינה, תיחשב מעתה כרשומה במדינה.

(ב) כל חברה, שותפות ואגודה שיתופית שהייתה ביום ה' באייר תש"ח (14.5.1948) רשומה בארץ־ישראל ואשר לא היה לה אותו יום משרד רשום או מקום עסקים בשטח המדינה, תהיה רשאית לבקש את רישומה במדינה בלי תשלום מיסים תוך שלושה חודשים מיום פרסום פקודה זו.

(ג) סעיף זה חל, בשינויים הדרושים, גם על אגודות לפי חוק־האגודות העות'מני ושמות מסחר רשומים, וכן על אוניות רשומות.

(ד) שר המשפטים יתקין תקנות לביצוע סעיף זה.

תשלום מיסים וכו'

21. המיסים והתשלומים מכל סוג שהוא אשר הגיעו ביום ה' באייר תש"ח (14.5.1948) לממשלת ארץ־ישראל ישולמו לממשלה הזמנית.

שם

22. פקודה זו תיקרא "פקודת סדרי השלטון והמשפט תש"ח – 1948".

תוקף הפקודה

23. תוקפה של פקודה זו הוא למפרע מליל שבת, ו' באייר תש"ח (15.5.1948), והוראותיה מפרטות ומפרשות את הוראות המנשר של מועצת המדינה הזמנית מיום ה' באייר תש"ח (14.5.1948).

תוספת לפקודה

חברי מועצת המדינה הזמנית

ד"ר חיים ויצמן	זרח ורהפטיג	אהרן ציזלינג
דוד בן־גוריון	הרב קלמן כהנא	משה קולודני
דניאל אוסטר	סעדיה כובאשי	אליעזר קפלן
מרדכי בנטוב	רחל כוהן	ד"ר אברהם קצנלסון
יצחק בן־צבי	מאיר דויד לוונשטיין	פליכס רוזנבליט
אליהו ברלין	הרב יצחק מאיר לוין	דויד רמז
פריץ ברנשטיין	צבי לוריא	ברל רפטור
הרב וולף גולד	גולדה מאירסון	מרדכי שטנר
מאיר גרבובסקי	שמואל מיקוניס	ד"ר בן־ציון שטרנברג
יצחק גרינבוים	נחום ניר־רפאלקס	בכור שיטרית
ד"ר אברהם גרנובסקי	צבי סגל	משה שפירא
אליהו דובקין	הרב י"ל הכוהן פישמן	משה שרתוק
הרצל ורדי	דויד צבי פנקס	

נסתיים המנדט הבריטי • עורי הצבא של מצרים, סוריה, עבר־הירדן ועיראק מתקדמים בשטחים הערביים של הארץ • סלילת "דרך בורמה" לירושלים • המערכות הצבאיות עד להפוגה הראשונה

בחצות הלילה, 14–15 במאי, עזב הנציב הבריטי את הארץ, אולם הפינוי של כוחות הצבא החל עוד מקודם. "ועדת הביצוע", שהוקמה על ידי האו"ם לפקח על העברה מסודרת של השלטון בארץ ליהודים ולערבים, לכל עם בשטחו – לא הוכרה על ידי ממשלת המנדט, שסירבה לשתף פעולה איתה, אם כי הצבא הבריטי והמשטרה הבריטית החלו לפנות כמה אזורים בארץ עוד בפברואר 1948: פינו אזור תל־אביב רבתי היהודי ואזור המשולש הערבי. בסוף אפריל 1948 כבר היו רוב האזורים בארץ מחוץ לשטח האדמיניסטרציה הבריטית, אולם זו סירבה להכיר במוסדות היישוב היהודי, וכמה בנייני משטרה וצבא בשטח היהודי נמסרו לידי הערבים. ורק עם פינויו הסופי של השלטון הבריטי בחצות בליל שבת, 14–15 במאי, הוטל עלינו להשתלט על ה"תוהו ובוהו" ולגרש את הפולשים הזרים מבנייני המשטרה והצבא בתוך שטח המדינה היהודית.

במשך ארבעה חודשים שלאחר החלטת עצרת האו"ם ב־29 בנובמבר 1947 עד סוף מַרס 1948, שבו החל מבצע "נחשון", – האופנסיבה הראשונה שלנו לשחרר הדרך לירושלים, – נהרגו למעלה מ־900 יהודים. ממבצע "נחשון" עד הפלישה של צבאות ערב, בגמר שלטון המנדט ביום 15 במאי, נפלו 753 חללים מבין הכוחות הלוחמים היהודים, ולמעלה מ־500 אזרחים. המכות הקשות ביותר שנפלו בחלקנו בתקופה זו היו: רצח השיירה הרפואית של עשרות רופאים, אחיות

ועובדי האוניברסיטה ביום 13 באפריל ליד שייח׳־ג׳ראח, שנעשה לעיני הצבא הבריטי, שראה את כל תפקידו במניעת הגשת עזרה של כוחות ההגנה היהודים לנתקפים, וכיבוש גוש עציון על ידי הלגיון הערבי בימים האחרונים של השלטון הבריטי. לעומת זאת הצלנו את ירושלים מכיבוש ערבי, וירושלים החדשה הפכה להיות עיר יהודית כמעט כולה; בידי השלטון היהודי נכבשו עוד לפני הקמת המדינה – טבריה, חיפה, צפת, ושני ימים לפני סיום המנדט – גם יפו, וכמה כפרים בסביבתה. כמו כן נכבשו בית־שאן וכפרים רבים בסביבות חיפה, צפת, טבריה, בדרום ובגליל המערבי. אולם כל זה היה כשהתנהלו הקרבות בין כוחות ה״הגנה״ העברית ובין כנופיות וכוחות בלתי־סדירים וסדירים־למחצה של הערבים. אולם עם סיום המנדט פלשו לארץ הכוחות הסדירים והמזוינים יפה, צבאותיהן הסדירים של מדינות ערב, – מצרים, ירדן, עיראק, סוריה, לבנון – כשמולם עומדים כוחות ה״הגנה״ העברים בלתי־מצוידים עדיין בנשק כבד (תותחים, טנקים ומטוסי קרב), כשרק לחלק מהם היה אימון צבאי וניסיון מלחמתי (יוצאי היחידות היהודיות בצבא הבריטי במלחמת העולם השנייה, ובמידה מסוימת גם גדודי הפלמ״ח). נוסף לכך היו ללא הרגלי משמעת של צבא מסודר, הכפוף לשלטון אזרחי מוסמך, וכשרק אחד מארגוני הפורשים (לח״י) התפרק באופן רשמי מיד עם הכרזת המדינה, ואילו השני (״אצ״ל״) ממשיך בקיומו הנפרד, בניגוד להתחייבות מנהיגיו לפני הכרזת העצמאות. חודש הקרבות, מיום הפלישה של צבאות ערב עד ההפוגה הראשונה, שחלה ביום 11 ביוני, היה הקשה והמסוכן ביותר בשבילנו. היוזמה הייתה ברובה בידי הפולשים, והמבצעים היזומים על ידינו לא כולם הצליחו. הנשק שרכשנו בחוץ־לארץ הגיע לארץ לאט־לאט, ודווקא הנשק הכבד, שבו עלו צבאות ערב על כוחותינו, איחר להגיע מפני קשיי ההעברה. הכוחות הפולשים קיבלו מרבית ציודם המלחמתי ביבשה ובאוויר ובים מאת הממשלה הבריטית; גם ההדרכה הצבאית הייתה ברובה הגדול בריטית. לפני סיום המנדט היה הדבר מוסווה. אפילו הממשלות הערביות לא קיבלו עליהן אחריות גלויה לכנופיות, גם לאלה שבאו מארצות השכנות, וממשלת המנדט העמידה פנים של ניטרליים. אולם יומיים לפני הפינוי הבריטי, ביום 12 במאי, קיבלה הוועדה המדינית של ״הליגה הערבית״ מיסודו של אנתוני אידן, כשהיה עוד שר החוץ בממשלת בריטניה, את ההחלטות האלה:

1. להכריז על מצב חירום במדינות ״הליגה״;
2. המדינות הערביות יקלטו אך ורק נשים וילדים וזקנים מקרב הפליטים הערביים מארץ־ישראל;
3. על כל מדינה ערבית הוטלו הוצאות החזקת צבאה בחזית הפלשתינאית;
4. על משרדי החוץ הערביים הוטל להחליף ביניהם אינפורמציה בכל הנוגע ל״מלחמת פלשתינה״.

ובליל שבת, ה־15 במאי, החלה הפלישה.

בגזרת עמק הירדן היה לנו, מלבד כוחות המשמר המקומיים של משקי עמק הירדן, גדוד מוקטן מחטיבת ״גולני״, שמנה 400 איש. פלוגה אחת שלו החזיקה בגזרת צמח־טבריה; פלוגה שנייה החזיקה בגזרת אשדות־יעקב־גשר, הפלוגה השלישית הייתה עדיין מרותקת לחזית סג׳רה ותבור.

בגליל העליון המזרחי פעלה חטיבת ״יפתח״ (פלמ״ח) עוד לפני הפלישה, שניסתה לאחר שחרור צפת לתפוס את מלכיה וקדש, ובבוקר 15 במאי נפלו שתי נקודות אלה בידינו, אולם התקפת נגד נמרצת של כוח לבנוני הכריחה אנשינו לסגת תוך אבדות, ומלכיה וקדש חזרו לידי האויב.

המפעל החשוב הראשון שנפל בידי הערבים היה מפעל החשמל שבנהריים, שנמצא בתחום

עבר־הירדן. ביום 14 במאי אחרי הצהריים השתלט הלגיון הערבי על נהריים. שלושים איש, שעבדו במפעל, נלקחו בשבי והועברו למַפראק במזרח עבר־הירדן, והמפעל נהרס וציודו נשדד, והשקעת הון ועבודה ומפעל חלוצי של עשרים שנה עלו בתוהו. בשטח זה בדרום עמק הירדן היה נתיב פלישתו של הצבא העיראקי. כשהוברר לנו שאין כל אפשרות להחזיק במפעל נהריים פוצצו כוחותינו שני הגשרים שעל הירדן ליד קבוצת גשר. העיראקים הצליחו להקים גשר ארעי ולהעביר משוריינים דרומית מגשר, במקום שצינור הנפט מעיראק עובר את הירדן. ביום 16 במאי הסתערו העיראקים על גשר, אולם נתקלו באש חזקה שלנו ונסוגו באבדות כבדות.

כוח עיראקי שני ניסה להסתער דרומית מגשר בכיוון כאוכב־אל־הוא, אולם נתקל ביחידה של גולני ונסוג בחיפזון בהשאירו שלושים הרוגים ושלל רב, כשבין אנשי גולני היו רק שלושה פצועים קל בלבד.

מהתותחים הראשונים שהגיעו ארצה לאחר הכרזת המדינה נשלחו ארבעה לגזרת עמק הירדן. היו אלה תותחים של 65 מ״מ שהגיעו לעמק ביום 20 במאי, והם שהדפו הסתערות הסורים שעמדו כמעט בשערי שתי הדגניות.

בחזית המרכז פעל בעיקר הלגיון הערבי. תוקפנותו הראשונה של כוח זה, שעמד תחת פיקוד בריטי, בוצעה כמה ימים לפני פינוי ממשלת המנדט בגוש עציון, כפי שכבר סופר על כך.

ערב הפינוי נע הלגיון בכיוון לירושלים. ביום 14 במאי התקיף הלגיון את עטרות, ואנשינו נסוגו לנווה־יעקב, אף הוא מצפון לירושלים. אולם למחרת נפתחה התקפה חזקה גם על נווה־יעקב ואנשיהם נאלצו אף הם לסגת, לאחר שארבעה מחבריהם נהרגו, שנים־עשר נפצעו קשה ועשרה נפצעו פצעים קלים.

נאלצנו גם לעזוב הנקודות ממזרח ירושלים – מפעל האשלג בצפון ים המלח וקיבוץ בית הערבה. מצפון וממזרח לא נשאר עוד כל חיץ בין האויב ובין ירושלים, והתקפות על עיר דויד התחילו בעת ובעונה אחת מצפון ומדרום. ירושלים הורעשה בתותחים של 25 ליטראות ובמרגמות של 81 מ״מ. הפגזה זו נמשכה כמעט חודש שלם עד ההפוגה הראשונה. סבלות ירושלים העברית וגבורתה מתוארים ביד אמונה על ידי דוב יוסף, שנתמנה על ידי הממשלה הזמנית למושל ירושלים, בספרו ״קריה נאמנה״. שייח׳־ג׳ראח ובית הספר לשוטרים, שנתפסו על ידי ההגנה לאחר צאת הבריטים, נפלו בידי הלגיון, כי כוחותינו לא יכלו לעמוד בפני הלחץ של שריוני האויב. אולם כל הניסיונות של האויב לכבוש ירושלים החדשה, שנמשכו בכוח ובתוקף כל החודש עד ההפוגה, – נכשלו, אם כי לעזרת הלגיון הגיעו מדרום כוחות מצריים בלתי־סדירים – ״האחים המוסלמים״, וכל חומר ההתקפה ניתך על רמת־רחל בדרום ירושלים. אם כי זו נכבשה פעמים אחדות על ידי כוחות ערביים, שבו אנשינו ושיחררו אותה. אולם מר מזה היה גורל הרובע היהודי בעיר העתיקה.

ברובע זה נותרו בסתיו 1947 רק 1,800 יהודים, כשאחוז הילדים והזקנים ביישוב זה הוא גדול. מספר הערבים בעיר העתיקה הגיע לעשרים וחמשת אלפים. בימי המנדט קיבלו הבריטים על עצמם לשמור על הסדר בעיר העתיקה ומנעו משלוח תגבורת בכוח אדם וציוד לרובע היהודי. שיירה יהודית לא הורשתה להיכנס לעיר העתיקה בלי חסות בריטית, וגם האספקה נבדקה על ידי הבריטים והוגבלה בחומרה יתירה.

בתחילת מאי חלה הפוגה בעיר העתיקה, כשהוחלט על פירוזה. הוטל על ועדה קונסולרית לפקח על הפסקת האש. עם הפינוי הבריטי הפרו הערבים את ההפוגה ופתחו באש חזקה על הרובע היהודי ממזרח ומצפון. בעיר העתיקה נערכו קרבות כבדים. ביום 16 במאי לפנות ערב הודיעו המגינים שלא יוכלו להחזיק מעמד. במפקדת מחוז ירושלים נעשו הכנות להתחבר אל

הרובע. יחידות מחטיבת "הראל" (פלמ"ח), שהוחזרו בראשית מאי מן העיר לפרוזדור ירושלים, שבו ליטול חלק בחדירה לעיר העתיקה. גם עתודה של חיל השדה מחטיבת "עציוני" (חטיבה ירושלמית) רוכזה לשם פריצה לירושלים העתיקה. פעולת שני כוחות אלה לא תואמה יחד, מחסרון מפקד משותף, ונערכו שני ניסיונות פריצה נפרדים: כוחות עציוני נתרכזו במרכז המסחרי, שהוחזר לידינו, והם התכוננו לפריצת החומה בשער יפו. כוחות "הראל" פעלו מימין־משה לעבר הר־ציון, במגמה לפרוץ דרך שער ציון לעיר העתיקה.

בגלל תקלה מנהלית נשארו כוחות עציוני עומדים מול החומה כל יום 18 במאי ונתגלתה לערבים כוונת התקפתנו, וכשיצאו כוחות עציוני בליל 18 במאי להתקפת מצח על שער יפו היו הערבים מוכנים כבר לקבל פניהם, וכל החבלנים נפצעו או נהרגו בטרם הגיעו עד החומה, והמשוריינים נתפזרו. מפקד המחלקה הפורצת נפצע קשה, הוצאת הפצועים וההרוגים נמשכה כל אותו הלילה.

באותו לילה יצא גדוד ד׳ של חטיבת "הראל" מימין־משה לכבוש את הר־ציון, שנכבש כמעט ללא אבדות.

למחרת, ביום 19 במאי, ניסו שוב כוחות עציוני להתפרץ לשער יפו. מהר־ציון פרצו אנשי גדוד "הראל", והתגברו על מגיני השער ופתחו פרוזדור צר לעמדות הקיצוניות של הרובע היהודי. מפקד הפעולה הודיע: "ביצענו המשימה הגדולה והגענו אל היהודים בעיר העתיקה – ניצלו 1,700. אבדותינו: אחד הרוג, אחד־עשר פצועים".

בלילה ההוא באה תגבורת מאנשי חיל המשמר וחיל השדה (חי"ם וחי"ש) שבירושלים לעיר העתיקה והביאו איתם אספקה, תחמושת ועשרות אחדות של רובים.

לפנות בוקר באו התקפות נגד מצד הערבים. אנשינו נאלצו לחזור להר־ציון. שער ציון נעזב ונתפס מחדש על ידי הערבים, והקשר עם העיר העתיקה נותק שוב.

באותו יום הגיעו כוחות הלגיון הראשונים לעיר העתיקה והחליפו בה את הלוחמים המקומיים. הלחץ על הרובע היהודי גבר והלך מיום ליום. בלילות שאחרי כן נעשו ניסיונות חדשים על ידי כוחותינו לפרוץ אל הרובע היהודי, אך ללא הצלחה. הלחץ על הרובע היהודי נתגבר. חלק גדול מהגזרה הצפונית נכבש על ידי האויב. חלק מ"בתי המחסה" עלה באש.

אור ליום 29 במאי תוכננה פריצה בקנה מידה גדול – מצד הר־ציון ומצד השער החדש, בצפון העיר העתיקה. אולם עוד ביום 28 במאי, לפנות בוקר, יצאה משלחת רבנים אל הלגיון ושאלה מה הם תנאי הכניעה. פיקוד הרובע החליט להיכנע. במשא־ומתן נוסף עם הלגיון הוחלט: 1. הלוחמים יילקחו בשבי; 2. פצועים קשה ואזרחים בלתי־לוחמים יישלחו לקווים היהודיים בירושלים החדשה; 3. הנשק יוסגר ללגיון; 4. הלגיון יהיה אחראי לשלום כל יהודי ברובע עד שיעברו לקווי היהודים. בשעה שתיים אחרי הצהריים פסקה ההתנגדות – והרובע נכבש, לאחר שלמעשה נפגעו רוב המפקדים וחלק גדול של הלוחמים. קצין הלגיון שראה מספר הלוחמים ונשקם אמר: "אילו ידענו כי בזה נלחמתם היינו באים אליכם במקלות. למעשה סחטתם מאיתנו תנאי כניעה לאחר שנכבשתם". הצלחה ראשונה זו של הלגיון בירושלים הייתה גם האחרונה. הלגיון הוסיף להרעיש את ירושלים היהודית, שנתרוקנה כמעט מכל תושביה הערבים. אולם העיר החדשה נשארה כולה בידינו, אם כי ההרעשה הקשה נמשכה עד שעה עשר ביום 11 ביוני, שאז נכנסה לתוקפה ההפוגה הראשונה לארבעה שבועות.

אחרי צאת הבריטים הצלחנו להעביר שתי שיירות עם מזון לירושלים ביום 16 ו־17 במאי. אולם הלגיון שהתקרב לעיר מכל העברים השתלט על לטרון ושוב חסם הדרך לירושלים. אורגנה

חטיבה חדשה, חטיבה שבע, בחלקה הגדול מעולים חדשים שהגיעו ארצה מקפריסין, ולחטיבה צורף גדוד 2 מחטיבת אלכסנדרוני, שהיה צריך להשתתף בשלב הראשון בהתקפה על לטרון. גדוד זה הגיע למקום רק בהנץ השחר ונתגלה לאויב עוד לפני כן ונפתחה עליו אש קטלנית ממקלעים ותותחים.

כיבוש לטרון מידי הלגיון נכשל, והכביש נשאר חסום. מצב האספקה בירושלים הוחמר, והיה צורך לנסות שוב לכבוש את לטרון.

קציו יהודי אמריקני, קולונל דויד מרקוס (פה נקרא בשם מיקי סטון), אשר שירת במלחמת העולם השנייה במפקדת הגנרל אייזנהאואר, ובא ארצה כמתנדב, עוד בראשית הקרבות, נתמנה על ידי שר הביטחון למפקד הכוחות הפועלים בירושלים ובפרוזדור – כולל חטיבות "עציוני", "הראל" ו"שבע". צורף לכוח זה גם גדוד אחד מחטיבת "גבעתי". כוח השריון בחטיבת שבע בפיקודו של חיים לסקוב חדר לכפר לטרון ופרץ לחצר המשטרה, אבל חיל הרגלים שהיה צריך להסתער בעקבות השריון – לא בא, וזה גרם לכישלון הפעולה, ולטרון לא נכבשה.

הוחלט אז על סלילת "דרך בורמה" לירושלים. יחידות חטיבה שבע השתלטו, תוך ניסיון לכבוש את לטרון, על שני הכפרים בית־ג'יז ובית־סוסין, ועל ידי כך נמצאה בידינו רצועת שטח רצופה מחולדה עד לקרבת כביש הרטוב־שער־הגיא. מהכביש נסתעפה דרך עפר לבית־מחסיר ומשם לפארס שעל כביש ירושלים. הדרך מבית־סוסין לכביש הרטוב עברה דרך מורד תלול שהפרש הגבהים הגיע עד 125 מטר, אולם יתרונו של שטח זה היה – היותו מוסתר מעיני האויב. בדרך זו יכולנו לשלוח מתל־אביב נשק, תחמושת ומזון – במכוניות לבית־סוסין, ומשם – על ידי סבלים או פרדות שהעבירו את כל הכבודה למכוניות שבאו מירושלים עד כביש הרטוב. פועלים מירושלים ומתל־אביב הכשירו את השטח הזה למעבר. הפעולה נעשתה בחשכת הלילה, בסתר מתצפית האויב. בשטח זה גם הנחנו צינור מים נוסף מראש־העין לירושלים, במקרה שהצינור הקיים העובר את לטרון ינותק.

למען רתק את כוחות הלגיון בגזרת לטרון, להקל על המצב בירושלים ולמנוע הפרעה בסלילת "דרך בורמה", הוחלט לנסות לכבוש לטרון בפעם השלישית. משימה זו הוטלה בעיקר על חטיבות פלמ"ח: "יפתח" ו"הראל". נפלה טעות בזיהוי היעד, וגם הניסיון השלישי לכבוש את לטרון לא הצליח.

שעות מעטות לפני ההפוגה שבאה ביום 11 ביוני, נהרג הקולונל מרקוס בטעות, כשיצא בשעה 3:50 בלילה עטוף בסדין אל מחוץ למחנה על יד מנזר אבו־גוש; השומר שאל: מי שם? והמפקד ענה באנגלית. התשובה לא הגיעה לאוזני השומר והוא ירה ירייה אחת באוויר, וכשלא נעצר ירה שנייה ומרקוס נפגע בחזהו ומת. מרקוס היה הקורבן האחרון לפני ההפוגה, קורבן יקר־ערך כאדם וכמפקד. בהתאם לצוואתו נשלח להיקבר בבית הקברות הצבאי West Point בארצות הברית, שבה קיבל חינוכו הצבאי.

השטח החשוף ביותר לפולשים היה הנגב הדרומי והצפוני המתפשט ממפרץ אילת עד צפון באר־שבע והתופס יותר משישים אחוז מכל שטחה של המדינה. במרחב עצום זה נמצאו רק עשרים ושבעה יישובים קטנים, שהגדולים בהם היו חמישה קיבוצים: ניר־עם, גברעם, דורות, רוחמה וידּ־מרדכי. להגנת שטח גדול זה, נוסף על אנשי היישובים, חנו בנגב שני גדודים של חטיבת הנגב, המונים יחד כשמונה מאות איש, מצוידים בנשק קל, ומספר מקלעים ומרגמות. הנשק הכבד של חטיבת הנגב היה – שני תותחים בני 20 מ"מ, מהמשלוח שהגיע ארצה בסוף אפריל, ושתי מרגמות מתוצרת הארץ ("דוידקות") ועשר פצצות.

שני גדודים אלה היו מרותקים ברובם הגדול להגנת היישובים, לאבטחת האספקה אליהם ולשמירה על צינור המים מהירקון. גדוד אחד היה אחראי למרחב שמצפון לכביש עזה ובאר־שבע, וגדוד שני – למרחב העצום שמדרום לכביש זה.

ימים אחדים לפני הכרזת המדינה כבשו גדודים אלה, יחד עם חטיבת גבעתי, את בריר, חוליקאת וכאוכבה. התקפה זו לא התקדמה הלאה כי חטיבת "גבעתי" נדרשה להעביר חלק ניכר מכוחה לפרוזדור ירושלים.

המצרים הראשונים שחדרו ארצה עוד לפני הכרזת המדינה היו "האחים המוסלמים" – ארגון פן־אסלאמי קנאי. כשהוחלט על ידי מדינות "הליגה הערבית" לפלוש לארץ לקחה המפקדה המצרית תחת חסותה את "האחים המוסלמים". ההתקפה הראשונה נערכה על כפר־דרום, שהיה מרוחק עשרה קילומטרים מנקודה יהודית הקרובה אליו ביותר, והמוגן על ידי שלושים איש בלבד. הופעלו נגד כפר־דרום תותחים, מרגמות ופצצות תבערה. מגיני הכפר נתנו לתוקפים להתקרב לגדר־התיל המקיפה את המשק, ואז פתחו עליהם באש קטלנית. לרוע מזלם של התוקפים – הוטלו עליהם פגזי תותחים מצריים, שנועדו לכפר־דרום, והלוחמים המצריים נסוגו לאחר שהניחו במקום 70 הרוגים ו־50 פצועים. עמידת הגבורה של כפר־דרום נפוצה במהרה בכל רחבי הנגב ועודדה שומריו ומגיניו המועטים.

כוחות סדירים מצריים פלשו ארצה בשעות הבוקר המוקדמות ביום 15 במאי, מיד לאחר הפצצת תל־אביב במטוסים מצריים, ונעו בשני ראשים – צפונה בכביש החוף ולעבר באר־ שבע וחברון עד למבואות ירושלים. העיתונות המצרית הכריזה בקולי־קולות על הכיבושים המזהירים: בעזה, במג'דל ובבאר־שבע, בלי לרמוז אף במילה אחת שאלה יישובים ערביים טהורים. הם היו בטוחים שבמשך ימים אחדים יגיעו לתל־אביב. בינתיים החליטו לתקוף שוב את כפר־דרום. אנשי כפר־דרום שוב נתנו לפולשים להתקרב לכפרם ומטווח קרוב פתחו עליהם באש מכל כלי נשקם ושוב נסוג האויב, ובמשך שבועות כבר לא העזו לתקוף את הכפר, אלא הטילו עליו מצור.

באותו יום נתקף גם נירים בתותחים ומרגמות מצד רפיח. גם פה נפגעו התוקפים בהתקרבם לנירים ונסוגו, לאחר שהשאירו במקום שלושים הרוגים, אולם ניצחון זה עלה לנירים ביוקר: שבעה מבין 40 חברי המשק נהרגו.

המצרים החליטו להתרכז מעתה על כיבוש תל־אביב ולנוע צפונה, אבל בדרכם נתקלו ביד־ מרדכי, ביום 19 במאי. הקרבות פה נמשכו שישה ימים, ומספר האבדות היה רב: 18 הרוגים ו־20 פצועים. ב־22 במאי הודיעו מיד־מרדכי: "כוח הלוחמים יורד. חוששים לכפר־עציון חדש". נשלחה תגבורת, אולם הסתערויות המצרים גברו – ויד־מרדכי נפלה ביום 24 במאי. נפילת יד־מרדכי פתחה הדרך צפונה לכוחות המצריים. "האחים המוסלמים" עלו בהר־חברון והגיעו עד בית־לחם. כאן פרצו סכסוכים ביניהם ובין כוחות הלגיון שבאזור זה.

הטור המצרי הפונה צפונה הגיע בינתיים לאשדוד והמשיך צפונה. נשלחו נגדו ארבעה מטוסי קרב – ה"מֶסרשמידים" הראשונים שנתקבלו מפורקים מצ'כוסלובקיה והורכבו מחדש בשדה התעופה שלנו. מטוסינו נתקלו באש מרוכזת, ומטוס אחד הופל. החלטנו לרכז כוח גדול להתקפה על אשדוד. ההתקפה על אשדוד לא הצליחה, אבל התקדמות המצרים צפונה נעכבה. המצרים החלו להתחפר בסביבות אשדוד, וגם נתנו דעתם לטיהור עורפם, והחליטו להתנפל על ניצנים. במשק זה היו 140 איש, מחציתם חברי המשק, מחציתם אנשי גדוד שלושה מחטיבת גבעתי. ההתקפה החלה ב־7 ביוני. למגיני ניצנים היה נשק קל בלבד, וארבעה מקלעי בְּרֶן ומרגמה אחת. גדוד מצרי שלם, מחלקת טנקים, פלוגת משוריינים, גדוד תותחי 25 ליטראות, סוללות תותחים נגד

מטוסים ונגד טנקים – התרכזו בהתקפה על ניצנים. כל ליל 6–7 ביוני נמשכה ההפגזה על ניצנים. בבוקר החלה ההתקפה וניסיון פריצה. הניסיון הראשון נהדף, אולם בשעה 11:00 נתחדש הניסיון, הטנקים חדרו למשק ובעקבותיהם באו הרגלים. הקרבות ניטשו במשק. הקשר האלחוטי עם חטיבת "גבעתי" נפסק. חברי המשק ניסו לפרוץ מן המשק דרך הפרדס, אך המצרים כיתרו אותם מכל הצדדים. 33 איש (חברי משק וחיילים) נפלו, אחדים הצליחו להימלט, כל השאר הובלו דרך מגדל לשבי מצרי. על ידי גדוד של גבעתי נעשה ניסיון בליל 9–10 ביוני לכבוש מחדש את ניצנים, אבל בגלל טעות בדרך נכשל הניסיון. רק בהתקרב יום ההפוגה הצליחו כוחות גבעתי להשתלט בלילה האחרון (10–11 ביוני) על יסעוּר (חצור) ועל הכפר בטאני א־שַׁרקי הסמוך לו, ועל ידי כך הרחיבו הפרוזדור העברי שבין גן־יבנה לבין באר־טוביה. הניסיון השני שנעשה באותו לילה על ידי גדוד 7 של חטיבת הנגב – לכבוש משטרת עיראק־סוידאן – נסתיים בכישלון. אולם כוחות חטיבת הנגב נחלו ניצחון – בדרום הרחוק. הם כבשו משטרת ביר־עסלוג' והשתלטו על המחנה הצבאי הסמוך לה. בזאת נותקה לזמן מה דרך המדבר מעוג'ה לבאר־שבע, אולם בבוקר ב־11 ביוני, לפני בוא ההפוגה, התבצרו המצרים בהצטלבות כביש הנגב הפנימי וכביש מגדל־פאלוג'ה, ועל ידי כך חסמו לנו הדרך לנגב.

גם היישובים בעורף הצבא המצרי, שלא נתקפו במישרין, הופצצו לא פעם על ידי מטוסים מצריים. מטוסים מצריים הפציצו עד ההפוגה – 16 פעמים את תל־אביב, 4 פעמים – את רחובות, פעמיים – את ראשון־לציון, וביום ההפוגה הותקפה רוחמה שבע פעמים מן האוויר בפצצות תבערה ובמקלעים. יישובים שהיו בטווח תותחי המצרים הופגזו, אבל לא נכבשו: בארות־יצחק, סעד, ניר־עם, גברעם, מקורות, בית־אשל (שעל יד באר־שבע), נבטים.

בחודש הראשון של הפלישה פונו ונפלו יישובים אלה:

בדרום: יד־מרדכי וניצנים, שחזרו אלינו בהמשך המלחמה.

במרכז: הרטוב, שהוחזרה אחר כך. גוש עציון, עטרות, צפון ים המלח, והרובע היהודי בירושלים העתיקה, ששוחררו רק ב"מלחמת ששת הימים".

בצפון: משמר־הירדן, שעם תום המלחמה הוחזרה לידינו. מפעל נהריים, שעודו בידי האויב.

היישובים: גזר, מסדה, שער־הגולן וגאולים פונו אף הם בשלב זה של מלחמת הקוממיות, אבל שבו ושוחררו על ידינו לאחר. כמה ימים.

בשלב זה של המלחמה – מהכרזת העצמאות ועד להפוגה ראשונה – נפלו 876 מבין הכוחות הלוחמים, וכשלוש מאות אזרחים.

אולם בחודש זה, מ־15 במאי ועד 11 ביוני, נשתנה המערך הצבאי שלנו, גדל ציודנו, נתאמנו לוחמינו, התרחב והשתכלל התע"ש.

פקודת צבא־הגנה לישראל • אוניות מביאות נשק • באים מתנדבים רבים מחוץ־לארץ • גובר כוח ישראל באוויר

בישיבת הממשלה הזמנית ביום 23.5.1948 הציע ראש הממשלה ד' בן־גוריון פקודת "צבא־הגנה לישראל". מ' שפירא התנגד להוספת המילה הגנה, אולם איש לא תמך בהתנגדות זו; לפי בקשת כמה חברים נדחו הדיון וההחלטה לישיבה הבאה, וביום 26.5.1948 נתאשרה הפקודה האומרת:

"לפי סעיף 18 לפקודת סדרי השלטון והמשפט תש"ח־1948, ניתנת בזה הפקודה הבאה:

1. מוקם בזה צבא־הגנה לישראל, מורכב מחילות יבשה, מחיל הים ומחיל האוויר.
2. במצבי חירום יונהג גיוס חובה לצבא־הגנה לישראל על כל שירותיו. גיל חייבי הגיוס יהיה כפי שייקבע על ידי הממשלה הזמנית.
3. כל אדם המשרת בצה"ל חייב להישבע שבועת אמונים למדינת ישראל, לחוקתה ולשלטונותיה המוסמכים.
4. אסור להקים או לקיים כל כוח מזוין מחוץ לצבא־הגנה לישראל.
5. צווים, הכרזות, תקנות וכל הוראות אחרות בענייני השירות הלאומי שנתפרסמו ברבים בין ט"ז בכסלו תש"ח (29 בנובמבר 1947) לבין יום פרסום פקודה זו, על ידי הסוכנות היהודית לארץ־ישראל, הוועד הלאומי לכנסת ישראל בארץ־ישראל, מנהלת העם, הממשלה הזמנית או אחת ממחלקותיהם, יעמדו בתוקפם כל עוד לא ישונו, יתוקנו או יבוטלו.
6. כל פעולה הנעשית בהתאם להוראות פקודה זו תהא חוקית אף אם היא עומדת בסתירה לכל הוראה אחרת בחוק הקיים.
7. שר הביטחון ממונה על ביצוע פקודה זו.
8. פקודה זו תיקרא בשם 'פקודת צבא־הגנה לישראל, תש"ח־1948'.

הממשלה הזמנית,
דוד בן־גוריון
ראש הממשלה"

י"ז באייר תש"ח (26 במאי 1948)

פרסום הפקודה על צה"ל לא יכול היה לסלק כל הקשיים שנערמו בצבא מתוך המעבר של הגנה מחתרתית וארגוני פורשים לצבא סדיר במדינה דמוקרטית, אולם הליכוד והמשמעת השתפרו, ונתערער הבסיס לפרישה, אם כי הקיום הנפרד של צבא אצ"ל לא נפסק אלא בספטמבר 1948. ארגון לח"י התפרק מיד לאחר הקמת המדינה, אם כי נשאר עוד גרעין טרוריסטי מסותר. ואילו בציוד הכוחות חל שיפור מכריע במשך החודש הראשון לקיום המדינה. בראשית הפלישה יכולנו להעמיד מול תותחי האויב רק שני תריסרים של תותחים קלים בני 20 מ"מ, שפעלו גם נגד מטוסים וגם נגד טנקים. לעומת טייסות מטוסי קרב ומפציצים של האויב לא היו לנו אלא "פרימוסים" (מטוסים קלים לצורכי קישור) ומטוסי תובלה אחדים אשר רק בלילה יצאו לפעולה, ובמשך היום היה צורך להסתירם עד כמה שאפשר.

ככוח שריון היו לנו עשרות אחדות של משוריינים מתוצרת בית, ש"נתקבלו" מאת הבריטים, ומובן מאליו שידנו הייתה על התחתונה כשנתקפנו על ידי מטוסי קרב, טנקים ותותחים. בימים הראשונים אחרי הכרזת העצמאות נהרגו בתל־אביב 41 איש מהפצצה מצרית בתחנת האוטובוסים המרכזית. המצרים גם הפציצו את רמת־דויד מתוך אי־ידיעה ששדה תעופה זה לא עבר עדיין לרשות יהודית, ובתגובה בריטית הופלו ארבעה מטוסים מצריים. אולם עם בוא אוניות ומטוסים שהביאו הנשק שרכשנו בחוץ־לארץ הוטב מצבנו. לפני ההפוגה הראשונה הגיעו לארץ שלוש אוניות נשק: תותחים, מרגמות, רובים, תחמושת, מקלעים כבדים ומטוסי קרב. משמת התותחים הראשונים שהגיעו ביום 15.5.1948 לנמל תל־אביב נשלחו מיד ארבעה לעמק הירדן ולהם חלק רב בהצלת שתי הדגניות ושאר המשקים. גם בהתקפה על לטרון כבר השתתפו תותחים שזה רק הובאו באונייה מחוץ־לארץ. כל אלה היו תותחי 65 מ"מ.

בחודש הראשון לקרבות הגיעו לארץ גם הרבה מתנדבים מחוץ־לארץ (מח״ל), ביניהם טייסים, טנקיסטים ומומחים אחרים. הם באו מדרום אפריקה, מקנדה, מארצות הברית וארצות אחרות, והיו לעזר רב בידיעתם המקצועית ובניסיונם הקרבי והפיקודי. בתחילת יוני חל מפנה. היוזמה באוויר עברה לידינו, וביום 3 ביוני נחלנו הניצחון הראשון על חיל האוויר המצרי בעזרת הדקוטות והמסרשמידים שהגיעו אלינו בינתיים.

עליונותו של האויב באוויר נשברה. בחודש זה אבדו לאויב שני מטוסי ״דקוטה״, ארבעה מטוסי ״ספיטפייר״ ו״הַרוורד״ אחד, ושלושה טייסים מצרים נלקחו בשבי ישראלי.

בשלושים ואחד במאי פִּרסם ראש הממשלה ושר־הביטחון ד׳ בן־גוריון פקודת־יום להקמת צבא־הגנה לישראל:

עם הקמת מדינת ישראל יצאה ההגנה ממחתרת והנפכה לצבא סדיר.

עצום ורב החוב שחייב היישוב והעם היהודי להגנה בכל שלבי קיומה והתפתחותה. מהניצנים הבודדים בימי הייסוד הראשונים – בפתח־תקווה, ראשון־לציון, גדרה, ראש־פינה, זכרון־יעקב, מטולה, דרך ׳השומר׳ של חלוצי העלייה השנייה, הלגיון העברי, במלחמת העולם הראשונה, מגיני תל־חי, והגידול המתמיד של ארגון הגנה ארצי בתקופה שבין שתי מלחמות העולם, הקמת חיל הנוטרים במאורעות 1936–1939, ייסוד הפלמ״ח וגדודי חי״ש, ההתנדבות ההמונית במלחמת העולם השנייה והקמת הבריגדה העברית הראשונה, ועד מאבקה האדיר של ההגנה במחצית הראשונה של המלחמה נגדנו מ־30 בנובמבר 1947 עד 31 במאי 1948.

בלי הניסיון, התכנון, כושר הפעולה והפיקוד, הנאמנות ורוח הגבורה של ההגנה לא היה היישוב עומד במבחן הדמים האיום שבא עלינו בששת החודשים האלה, ולא היינו מגיעים למדינת ישראל. ובספר דברי־הימים של עם ישראל יזרח פרק ההגנה בהוד וגאון שלא ייכהו לנצח.

ועכשיו נפתח פרק חדש – מוקם צבא סדיר של מדינת ישראל, צבא החירות והעצמאות של ישראל בארצנו, בהתאם לפקודת הממשלה הזמנית שנתפרסמה ברבים על ׳צבא־הגנה לישראל׳.

בידיו של צבא זה יופקד מעכשיו ביטחון העם והמולדת, ומגילת החירות של מדינת ישראל תהיה לעיניים לכל הצבאות בישראל; ואלה דברי המגילה:

מדינת ישראל תהא פתוחה לעלייה יהודית ולקיבוץ גלויות; תשקוד על פיתוח הארץ לטובת כל תושביה; תהא מושתתת על יסודות החירות, הצדק והשלום לאור חזונם של נביאי ישראל; תקיים שוויון חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה בלי הבדל דת, גזע ומין; תבטיח חופש דת, מצפון, לשון, חינוך ותרבות; תשמור על המקומות הקדושים של כל הדתות; ותהיה נאמנה לעקרונותיה של מגילת האומות המאוחדות.

בלמדו ידיו לקרב ובמחצו כוחות הרשע והזדון המנסים להרוס קיומנו, גידולנו וחירותנו – יישא צבא ישראל בליבו את חזונם הגדול של נביאינו על הימים, בהם ׳לא יישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה׳.

הצבא הסדיר במדינת ישראל יהיה מורכב מחילות יבשה, מחיל ים ומחיל אוויר, לרבות שירותים צבאיים מתאימים.

כל אלה אשר שירתו עד 1 ביוני בחטיבות ובענפים שונים והשתתפו בהגנת היישוב

ומלחמתו על חירות ישראל, וכן כל אלה אשר יגויסו עכשיו מחדש לפי פקודת ממשלת ישראל – יהוו את צבא־הגנה לישראל.

כל אחד מהחיילים והחיילות המשרתים בצבא חייב להישבע השבועה הבאה:

הנני נשבע(ת) ומתחייב(ת) בהן־צדקי לשמור אמונים למדינת ישראל, לחוקתה, ולשלטונותיה המוסמכים, לקבל על עצמי ללא תנאי וללא סייג עול משמעתו של צבא־הגנה לישראל, לציית לכל הפקודות וההוראות על ידי המפקדים המוסמכים, ולהקדיש כל כוחותיי ואף להקריב את חיי להגנת המולדת וחירות ישראל.

חוסנו המוסרי והגופני של כל חייל ומפקד ונאמנותו במילוי תפקידו – יעשו את 'צבא־הגנה לישראל' מבטח־עוז לשלום האומה והמולדת.

מיומני
בחודש הראשון למלחמה

16.5.1948

באחת בלילה הוזעקו ישראל ושקולניק לבגין. הציע להם לקנות ספינה שלהם ברבע מיליון, ובשכר זה יקנה נשק.

– כרמלי הגיע לראש־הנקרה ופוצץ בתים וגשרים. גם מחניתה פוצצו גשרים בכביש הצפוני בדרך למלכיה. עכו עומדת להיכנע, בגליל העליון המזרחי המצב די קשה. הקרב במלכיה היה קשה. לשני הצדדים היו אבדות. יש לנו 150 פצועים בגדוד של 500. כוח האויב מחזיק בבית המשטרה בנבי־יושע. צפת נתרוקנה מערבים. ממערב הגיעו למזרח 200 אנשי כרמלי. 70 איש הגיעו לשם מתל־אביב למלא מקום הפצועים. את התותחים החדשים מורידים עכשיו. עם העולים הגיע קצין צרפתי (יהודי). מרעישים עמק הירדן. דורשים תחמושת. הסורים ירדו מההרים. פועל שם אווירון שלנו ביעילות. גם על אלכסנדרוני יש הסתערות מקלקיליה. הגיעו יחידות של קאוקג'י לקלקיליה. מצב הרוח ביחידות חי"ש, לאחר האבדות, ירוד. מנחום בנגב יש תביעה שיבוא לשם איש **מוסמך** לדון על הנגב. המצב שם לא ברור ליגאל פה. אתמול היו התקפות חזקות בניר־עם ובנירים ובכפר־דרום. מסתערים טנקים. הם סבורים שלא יחזיקו מעמד. יש גם ידיעות על טורים מצריים לאורך החוף – בין עזה למגדל. כוח גדול של עבדאללה נכנס לבאר־שבע. לנחום יש רק 2½ פלוגות לא מרותקות. הדרום חשוף. סטון ביקר בכביש ירושלים. סטון ומונדק [משה בר־תקוה (פסטרנק)] סיכמו תוכנית פעולה. הלילה היו צריכים ללכת ללטרון. אין עוד ידיעה על כך. גבעתי הקים גדוד של חי"ם 500–600 מזוינים. הם בגדרה. עוסקים בחפירות. בירושלים מחזיקים כל הנקודות מלבד העיר העתיקה. כבשו מחנה אלנבי ושייח'־ג'ראח. עומדים לכבוש שועפאת. אם נספק לדויד שאלתיאל פיאטים, תותחים ועוד – מוכן דויד לעמוד בפני הלגיון.

יצחק שדה חושב שיש לפַנות כל הנקודות עד ניר־עם. לדעתי אין למהר – רווח של זמן הוא דבר גדול. ביום החמישי יהיו אולי מוכנות יחידות אופנסיביות לנגב. לדרום יצא מהנדס לסדר חפירות ומכשולים.

רטנר חושש שהערבים מתכוננים לתפוס שדה התעופה של עקיר – ויש לבצר המקום. יש לנו שרמן אחד שיפעל נגד הטנקים שלהם. במשך השבוע החטיבות שלנו ייפגעו, ויש להכין חטיבות חדשות, יש לקחת אנשי המשקים. אנו מאבדים בערך חטיבה בשבוע. ויש להכין חטיבות רזרבה, שלא נשתמש בהן לעת עתה, ומילואים בשביל היחידות הקיימות למלא הפסדים.

– בהסכמת אהרן רמז קבעתי סדרי מפקדת חיל האוויר.

– משלחת מעמק הירדן: האפט, זקצר, בהיר. חיל עיראק תוקף משקי עמק הירדן. בעין־גב זה נפסק. יורדים משוריינים ואולי גם טנקים. אחריהם צבא עיראקי.

יש להוסיף מיד לעמק הירדן מקלעים, פיאטים ומרגמות. יש להעביר שמה את מוטקה מקלף.

– באחת־עשרה וחצי שוב הפצצות בתל־אביב.

– סטון הביא הצעותיו להשתלט על כביש תל־אביב וירושלים: 1. שני גדודים במשלט יפתח לאורך הגיא, מחופרים כהוגן למנוע הגישה של האויב לשטח זה; 2. לאויב יש ארבעה תותחי שדה 75 מ"מ. לנו דרוש נשק ממין זה (65 מ"מ) לפעולה בנגב. לכל גדוד יש לתת 4 מרגמות,

4 פיאטים; 3. לדאוג שהדרך לא תתקלקל. במקרה של פגיעה מאוויר, מחסומים או חדירת האויב – דרוש פלַטוֹן אחד של מהנדסים וארבעה משוריינים; 4. בכניסה לגיא פלוגת מחץ במכוניות שילוו השיירות אם הן נתקפות. שיירות ילכו רק בלילה.

המטה מקבל תוכנית סטון בכללה. הערב ומחר נסדר השיירות.

17.5.1948

בחמש בבוקר שוב ניסיון להפצצה, אבל תותחינו וקלעינו הניסו את הטייסים "הגיבורים".

– הלילה מטעינים 28 מכוניות אספקה לצבא הראל ועציוני.

יגאל: בירושלים קרבות בעיר העתיקה. מי החל? יגאל: הערבים הפרו הפסקת האש. השיירה של אספקה לנגב – נעכבה, כי הלגיון נכנס לעיראק־סוידאן. סטון טס היום לנגב. הלגיון נכנס למשולש עם אווירונים ומשוריינים. יש ידיעה שנבי־יושע נכבש. הלגיון מסרפנד תקף אתמול את ראשון. התקפת אצ"ל ברמלה לא מתקדמת. בשדה התעופה בלוד יש תכונה ערבית רבה. אנו עומדים להפציץ את לוד.

בעמק הירדן תוקפים בתותחים את בית־יוסף. רדיו קהיר מודיע על היעדר אווירון אחד. רדיו דמשק מודיע על שלושה מטוסים שנפלו. בבוקר הגיעה אונייה של מעפילים. פריקת אוניית הנשק נגמרה. הגיעו עד עכשיו 3 אווירונים עם מטען. לעמק הירדן נשלחו עוד 4 פיאטים, חומר נפץ ועוד.

מגייסים נשק ממשקים. גבעתי ריכז 350 רובים. אלכסנדרוני מרכז 600 רובים. מהעמק והגליל אין ידיעות.

שאלתי את יגאל אם נוכל לעמוד כשבועיים בלי תוספת נשק מחוץ־לארץ. יגאל לא בטוח. זה תלוי במהירות גיוס כוח נוסף שלנו פה.

רטנר: הכוח של הלגיון מחזק כוחו של קאוקג'י, ואם לאלה יהיה ניצחון – יתווספו כוחות ערביים פנימיים. דרושות פעולות קומנדו בעורף הערבי. על משה דיין הוטל לארגן קומנדו בשביל התיכון. אם לא יהיו לנו עוד אווירונים תוך שבועיים מפקפק רטנר אם נעמוד. אנו נלחמים נגד קואליציה – והיא שונה ממלחמה נגד מדינה אחת. צריך לתת "נוקאַוט" לאחד הצדדים.

– באו ברל רפטור ובן־אהרן: לדברי סנה [משה] וברזילי [ישראל][1] אפשר להשיג אווירונים מצ'כיה ומפולין, אם נפנה אליהן בשם הממשלה הזמנית. מתי היו סנה וברזילי שם? – לפני עשרה ימים. – הזמנתי את סנה. הוא מוסר בשם ברמן[2] שפולין יכולה לתת מזון (חיטה מדנציג) תמורת דולרים או מצרכים שדרושים להם. עזרה כוללת מיוגוסלביה ומצ'כיה אפשר רק על ידי רוסיה. הוא. נפגש גם עם גנרל פולני (יהודי). אמר לו הגנרל: הייצור של פולין קטן, מה שנשאר מגרמניה הושמד, ואינו יכול להבטיח בשטח של נשק. שאלתי: היית שם יחד עם ברזילי? – לא, ברזילי היה לפניו. ההבטיחו לברזילי יותר? לא, כי סנה סיפר לברזילי מה שנאמר לו, וברזילי לא העיר כלום. סנה היה גם בצ'כיה, אבל לא טיפל בעניינים אלה.

– בערב באה ידיעה מרנינה: מולוטוב ענה לאיגרת משה שרתוק בהכרת המדינה (דה־יורה). אוסטן האמריקני דרש במועצת הביטחון ממדינות ערב להפסיק במשך 6 שעות התקפות על מדינת ישראל. – בשעה זו נתחדשה גם הפצצה אווירית.

---

1 מראשי מפ"ם.

2 מראשי פועלי־ציון בפולין; חבר מפ"ם ולאחר מכן הצטרף יחד עם מ' סנה למק"י.

עשרים מכוניות עלו הלילה לירושלים בשביל הצבא. השיירה לנגב – 25 מכוניות – הגיעה בשלום. המשוריינים המלווים של גבעתי חזרו בשלום מהנגב. בעיר העתיקה המצב קשה. בעמק הירדן המצב יציב. הערבים נסוגו והם מתחפרים. הם מתחפרים גם בגליל העליון. הוחלט למנות את משה דיין מפקד החזית בעמק הירדן. – ההפצצה לפנות ערב עשתה שמות בתל־אביב על יד תחנת האוטובוסים: עשרות הרוגים, למעלה ממאה פצועים.

בערב טילפן [אריה] בהיר[3] מחיפה: המצב בעמק הירדן הולך ומחמיר. מרעישים את המשקים בתותחים. דרושה עזרה רבה. הגיעה פלוגת פלמ"ח מהגליל העליון, אך זה לא מספיק.

בא ד"ר[4] מאמריקה. נתגלו אפשרויות גדולות במקסיקו, אבל רק בסכום של לא פחות ממיליון דולר. נכנס לפעולה אַל שווימר – בעל יכולת רבה. יש להשיג מפציצים דו־מנועיים, אווירוני קרב חד־מנועיים, ציוד של תותחים ומכונות.

19.5.1948

אפרים ויזננסקי מטלגרף שכל הגליל המערבי שוחרר ונכבש.

בא בהיר מחיפה. בלילה היה לו קשר עם כל המשקים בעמק הירדן. הוקם גשר על הירדן מול כנרת. הגיעה פלוגת פלמ"ח מהגליל. בחצות בלילה החלה התקפת נגד שלנו – להדיח את האויב ולכבוש המשטרה בצמח. אנשי מסדה עזבו המקום ובאו לאפיקים. גם אנשי שער־הגולן עזבו והלכו לבית־זרע. שניהם עשו זאת בלי הוראה. טוענים שבמקום יש רק 18 רובים, ואין זה מספיק.

20.5.1948

בין ירושלים ובית־גוברין יש 1,500 אנשי לגיון. על יד לטרון – 300, במשולש בין 2,000–1,500, בעמק הירדן – 300–400, ברמלה ובלוד 400–500, ובסך הכול כ־5,000 אנשי הלגיון.

בעין־שמר יש גדוד שלנו – 500 חיילים לשעבר, 460 רובים, 460 סטנים, 8 מרגמות ″2 (לכל אחת 96 פגזים), 2 מרגמות ″3, 20 מקלעים, 560 רימוני ″מילס″, 140 מוקשים, 3 פיאטים, 46 פגזים. בעין־שמר גם גדוד משוריינים, 9 זחלים, 360 אנשים, חציים מאומנים. נשקם כלול ברשימה הקודמת. חיים לסקוב בעין־שמר.

בתל־ליטוינסקי פלוגת מאסף של משוריינים, 60 איש, הגדוד של צביקה הורויץ, 700 טירונים, המפקדים מאה"ד,[5] 250 רובים, 15 מקלעים, 6 מרגמות, 3 מכונות ירייה.

המצב בירושלים: טור אחד של הלגיון הגיע לשייח׳־ג׳ראח. אצ"ל ברח. טור שני הגיע מהר־הזיתים, טור שלישי הגיע לשער שכם. אנשינו חולשים על הר־ציון. אנשים ונשק יש לנו די. להראל יש 4 פלוגות רגלים, פלוגת נשק מסייע. בסך הכול 700 לוחמים, הם עייפים. בשובם מהר־ציון הייתה להם תאונה, נתהפך אוטו, 40 נפצעו. יש להם 2 דווידים,[6] 4 מכונות ירייה, מרגמות ″2, מקלעים, 18 משוריינים. כל המשלטים מערבה מלטרון בידינו. לקרייתי יש שם 250 איש, ולגבעתי יש רזרבה.

– נתברר לי כי ההוראות שמסרתי לישראל על מינוי מפקדים לא נתמלאו.

---

3 חבר אפיקים.

4 כנראה דויד נמרי מאשדות־יעקב.

5 אגף הדרכה.

6 ″דווידקות″ – מרגמות מתוצרת מקומית.

21.5.1948

הגיע אמש המסרשמיד (מטוס קרב גרמני שנעשה בצ׳כוסלובקיה) הראשון. אווירונינו הפציצו הלילה את שועפאת ואת עזה ודיר־סוּנַיד (בנגב). כל הטייסים שבו בשלום.

4 התותחים שנשלחו לעמק הירדן העלו את המוראל של יישובינו.

גד [מכנס], יעקובסון וצ׳יז׳יק (מושל יפו) מתאוננים על שוד ואנרכיה ביפו.

22.5.1948

הייתה אתמול התקפה חזקה על הדגניות. שישה טנקים (של האויב) הוצאו משימוש. טנק אחד בידינו.

יצאו אחד־עשר ללמוד טיס בצ׳כיה. הלבישו אותם מדי חיל תעופה צ׳כי. נתנו להם מדריכים דוברי אנגלית.

עומד לבוא נשק באונייה לפי חוזה ב׳ של אהוד:[7] 10,000 רובים, 1,421 מקלעים, 16,000,000 כדורים – בערך 800 טונה. עולה 2,528,000 דולר.

בערב בא מסרשמיד שני ואווירון עם ציוד.

בערב הראו לי מברק בהול שהלגיון הקיף האוניברסיטה והדסה. היה משא־ומתן עם הקונסולים והלגיון, ואלה דרשו כניעה מצד ההגנה, מסירת הנשק והישלחם כשבויים לעמאן. סירבו. טְלגרפתי לידין לרכז כוח יותר גדול ולהילחם.

23.5.1948

בא שליח מסטון: המצב קריטי, אבל אין יסוד לבהלה. ביד־מרדכי 20 הרוגים, 30 פצועים (בסך הכול יש שם 80 מתיישבים, 20 חיצוניים). גדוד מצרי תקף הנקודה. בנגב פועלת בריגדה מצרית ממונעת, חידשו ההתקפה על בית־אשל ונירים. בבאר־שבע נמצאים מצרים, לא הלגיון. זה הלך לבית־גוברין; היו התקפות קשות על כפר־דרום (50 איש שלנו). אנשינו הסתערו וגרמו להם אבדות קשות (כמאה מצרים וניזוקו כמה טנקים), ואז נסוגו.

השליח עבר הלילה סביב עיראק־סוידאן – אנשינו לא כבשו המקום. נמצאים שם מצרים ולא לגיון. ערביי הנגב אינם פעילים, אחדים קשורים איתנו.

הלילה הביאו 200 ילדים מהנגב. ילדים נשארו עוד בדורות וברוחמה בלבד (350 נפש, נשים וילדים). סטון דורש 300 רובים, 150 סטנים, 30–40 מקלעים, 15 מכונות ירייה, 7 מרגמות, 50 פיאטים, 100 זורקי־להבות, פצצות־עשן מדמיעות. יצאו לנגב 250 פלמ״ח, מאומנים קצת, 70% מזוינים.

יגאל ידין: אחרי עוזבי המשרד בלילה נתקבלו ידיעות מהראל. שתי פלוגות נשארו במשלטים. בשתים־עשרה בלילה ביקשו מאיתנו להפציץ שייח׳־ג׳ראח. המברק איחר לבוא. שני אווירונינו יצאו בכל זאת בחצות, דרך האוניברסיטה, להפציץ שייח׳־ג׳ראח וחזרו בשלום. כוחותינו לא הצליחו להיכנס לעיר העתיקה ולא הצליחו להגיע לאוניברסיטה. הר־ציון בידי הערבים.

בני דונקלמן (קנדאי) מתנדב לטפל בייצור מרגמה של ״6. נתתי לו מינוי עם ייפוי־כוח מלא.

– ישראל[8] מוסר מרמת־דויד ש־4 ספיטפיירים מצריים תקפו שדה התעופה הבריטי ברמת־דויד (חשבו שהוא כבר בידינו) וארבעתם הופלו. 2 אולי יצלחו לשימוש.

---

7 הנשק שנרכש לפי החוזה השני של אהוד אבריאל.

8 הכוונה, כנראה, לישראל עמיר־זבלודובסקי.

ביקשתי את נחמן קירשנר להזמין טלגרפית את ססיל מַרגו מדרום אפריקה כיועץ אווירי לממשלה הזמנית.

– ערב, שעה 20. ביד־מרדכי המצב רע. טור מצרי של עשרות טנקים ומשוריינים הגיע לעיראק־סוידאן. גבעתי שלח נגבה עוד פלוגה. יש מברק מגבעוני שהלגיון כבש רמת־רחל ומתבסס בצוּר־בּאהֶר. הלגיון נכנס גם לעין־כרם, בית־צפאפא, אל־מאלִחה.

דרשתי שיסודר בלי כל דיחוי מסע צבאי לירושלים מכל הכוחות המאומנים והמזוינים של שלמה [שמיר] ואליהו [בן־חור]. הבלתי־מאומנים יישלחו לאלכסנדרוני ויוחלפו במאומנים. ייתנו לגדודים כל הנשק החופשי: מכונות 25, בקבוקים 3,000, פיאטים 10, מרגמות 18 ועוד. יעבירו מיד המשוריינים מעין־שמר לחולדה, ייקחו לטרון וכל הכפרים מסביב ויפרצו דרך לירושלים.

חלוקת הכוחות לפי שעה בארץ היא: 5,000 שירותים, תיכון 2,000, תל־אביב 2,000, גבעתי 2,500, נגב 1,500, ירושלים 3,000, הראל 1,200, שלמה 2,000, אליהו 1,000, גולני 3,000, כרמלי 1,500, פלמ״ח גליל 2,000.

23.5.1948

שאול[9] [אביגור] מבריק: אהוד נכנס במשא־ומתן עם צ׳כיה לקנות אווירונים, טנקים ותותחים בקרדיט, בתנאי של תשלום מיליון אחד דולר מיד, ועוד 5 – כעבור 6 חודשים. הממשלה הצ׳כית קיבלה החלטה חיובית עקרונית.

הלילה הגיע עוד מסרשמיד. יש לנו כבר 3. בכל אחד שני תותחים, 2 מכונות כבדות ופצצות. שני אווירונים שלנו הפציצו הלילה גבעת־נפוליון וכפר־עזריה. הטייסים שבו בשלום.

מחר עוזבים האנגלים את רמת־דויד. אנשינו ייכנסו מיד. המהנדסים כבר שם.

– הרצוג (ויויאן) בא מירושלים. הלגיון בשייח׳־ג׳ראח, בבית הספר לשוטרים, בהר־הצופים ועד לשער שכם. כמה הם? לא ידוע. והלגיון והעיראקים גם בעיר העתיקה. הרבנים מיזנברג וחזן הבריקו אתמול בשלוש אחר הצהריים לרב הרצוג וליצחק בן־צבי: ״הישוב על סף הטבח. בשם האוכלוסייה קריאת עזרה נואשת. נהרסו בתי־הכנסת ונשרפו כל ספרי־התורה שבהם: אור חיים, סוכת שלום, בית הלל, תפארת ישראל, ניסן בק, פורת יוסף, ישיבת הרב מבריסק, אוהל משה, שני בתי־הכנסת של הספרדים ועוד. משגב לדך נמצא תחת מטר יריות ופגזים. זַעזוּע המוסדות העליונים והעולם כולו והצילו אותנו״.

שתי מחלקות של חי״ש כבשו אתמול את רמת־רחל. 12 הרוגים מאנשינו. מהאויב – עשרות גוויות. שישה משוריינים של האויב הוצאו מכלל שימוש. כל העיר חוץ מהעיר העתיקה, מוצררה, מושבה אמריקנית, שייח׳־ג׳ראח, ואדי־ג׳יז, באב־אל־סאהֶרה, אוגוסטה ויקטוריה – בידינו. מנסים עכשיו עם יורקי־להבות לפרוץ לעיר העתיקה. הר־ציון בידינו. האויב מרעיש העיר יומם וליל. הפגזים מגיעים לכל מקום. מצב־הרוח ירוד. אין ישנים. אוכל מעט מאוד. יש לחם לעוד שבועיים. יותר מזה אין. מים מחלקים ברחובות. חצי פח ליומיים לאיש. יש הרבה רודפי שלום, כלומר כניעה, ולוחצים על הרב הרצוג. האזינו בטלפון: קונסול אנגלי אומר לוויליאמס, כתב בי־בי־סי[10]: ״עמאן לא עושה דבר בלי הוראות משרד־החוץ״. דוב יוסף עושה עבודה טובה. אם יש אוכל – זה הודות

9 וכך בכל מקום שבו נזכר שם זה בלי שם המשפחה. עמד בראש פעולת הרכש לצה״ל.

10 הערת עורכת: ה־BBC (British Broadcasting Corporation) הוא תאגיד השידור הציבורי בבריטניה.

לדוב יוסף. ההפצצות שלנו עודדו ציבורנו. אנשי עציון נהרגו כולם, אנשי שאר הנקודות נשבו. הלגיון מתייחס אליהם באדיבות רבה.

– אלמוגי מחיפה: ביום שישי באו 250 עולים וירדו לנמל. הצבא (הבריטי) נתן פקודה להחזיר אותם לאונייה. אבא חושי הפסיק העבודה בנמל, הפועלים הקיפו הצבא ואמרו להם לירות. באה פקודה לבטל הגזירה. למחרת באה אונייה פרובידנס והביאה 960 עולים בגיל גיוס. הצבא לא הפריע.

– ישיבת הממשלה מארבע עד תשע.

– שכבתי לישון "הרוג", אחרי 48 שעות של נדודים.

24.5.1948

הניסיון אתמול עם מרגמה "6 הצליח. עשו כבר שלוש מרגמות כאלה, בכל יום יוציאו שתיים. הטווח – 3½ קילומטר.

הגיע אתמול אווירון עם פצצות.

– הלחץ בנגב חזק. פגעו אתמול בדורות. נפגע מחסן התחמושת. יד־מרדכי עודנה עומדת. יצא אווירון להפציץ עיראק־סוידאן ומג'דל. משוריינים מצריים באו לבית־מחסיר, אבל הונסו על ידינו.

ההרעשה על ירושלים נמשכת יומם ולילה על ידי האויב. הלחץ שלנו על העיר העתיקה נמשך. רטנר חזר מהתיכון ומהגליל התחתון. לקחנו טנטורה. יש שם נמל טוב. יש לאלכסנדרוני 1,100 איש חי"ם ו־1,800 חי"ש.

בחזית הירדן אין הגנה. כנרת עומדת בניסים.

– ישיבה עם משלחת מפ"ם – על חלקו של ישראל גלילי בבניין הביטחון. בן־אהרן עומד על כך שישראל ייתן הוראות למטה. אמרתי שלא אתנגד לכך שהוא יקבל תיק הביטחון. אבל אני אקבל תיק הביטחון בתנאי שאין איש אחר מוסמך לתת הוראות למטה. ב"א ניסה לפרש שישראל ייתן הוראות רק בהתאם להוראותיי. התנגדתי לכך, ואז הודיע ישראל שאין לו מה לעשות אז.

– בינתיים מפרקים האונייה. מחר יהיו לנו 45 תותחים וחמשת אלפים רובים נוספים. זה יהיה ראשית המפנה.

– בא אצלי מיקוניס אחר הצהריים. הוא עלה ארצה בשנת 1921. בשנת 1936 נעשה קומוניסט. חזר עכשיו מביקור ברומניה, יוגוסלביה, צ'כיה, פולין ובולגריה. דיבר על אספקת נשק: בבולגריה עם דימיטרוב (גם להם אין), ביוגוסלביה עם רמקוביץ, ברומניה עם לוקה, בצ'כיה עם קלמנטיס, בפולין עם ברמן ומודולבסקי. (שניהם יהודים). שאל אם נכונים הדברים ב"על המשמר" אתמול שאנו מסרבים לפנות לעזרה, למזרח". אמרתי שזה לא נכון. פנינו וגם קיבלנו עזרה עוד לפני קום המדינה.

25.5.1948

בא המפקד של יד־מרדכי עם הפצועים במשוריינים (18 פצועים). הם עזבו אתמול את יד־מרדכי. הנקודה מוקפת כפרים ערביים. לדברי חברים שלהם שהיו בסטלינגרד אין דמיון כלל מה שעבר עליהם ומה שהיה בסטלינגרד.

26.5.1948

באו אמש שני מסרשמידים. שאלתי חברי המטה אם רצויה הפוגה. דעת כולם (יגאל, שדה, רטנר, צבי[11] [איילון], לרר) שההפוגה היא רצויה.

– בא אצלי חזן לדבר על ישראל. לדבריו הכרחי שאני אמשיך לנהל ענייני הביטחון ותהיה לי כל הסמכות, אבל לא אוכל לעשות בעצמי. הוא מציע שישראל ירכז העניינים לפי הוראותיי. מינויים יהיו בידי. הוא סבור שמפא"י קופחה בפיקוד (כמעט כל המפקדים הם חברי מפ"ם). אמרתי: איני דואג לקיפוח ואיני מעוניין שיהיו מפקדים ממפלגתי. אני עומד על כך שהצבא לא יהיה מפלגתי. ואשר להוראות – איני מסכים שישראל ייתן הוראות לצבא. השיחה לא נסתיימה מתוך לחץ עניינים אחרים, דחינו הגמר למחר. אחרי 4 ישיבת הממשלה. אושרה הצעתי על חוק הצבא.

– מתרכזים כוחות ערביים גדולים סביב קריית־ענבים ומעלה־החמישה. נראה שיש רצון לכבוש את ירושלים ויהי מה.

– בלאס [שמחה][12] מייצר 7 פיאטים ליום עם 500–700 פגזים. יש חשש שהמרגמות "6 – אינן יעילות.

27.5.1948

רטנר ראה הביצורים בדרום – הם טובים. חסרים הסוואה וקל לצלמם.

בא יהודה [פריהר־פרידברג] מפראג. עומדים לרכוש עוד 30 מסרשמידים, 30 ספיטפיירים, 9 מוסקיטו. האחרון מסוגל לבוא הנה בכוח עצמו. מוכנים גם למכור לנו 30 טנקים (16 טונות כל אחד) ועוד 30 – לסוף יוני, ועוד 20 טנקים של 9 טונות. אולי יאשרו קרדיט של 10 מיליונים דולר ל־6 חודשים, בתנאי של 20% תשלום מיד.

– ד. שמורק[13] בא הבוקר מירושלים בשליחות דוב יוסף. כל הנקודות שהיו בידינו הן בידינו, גם רמת־רחל. שייח'־ג'ראח ובית הספר לשוטרים – בידי הערבים. אתמול הגישו הערבים אולטימטום בעיר העתיקה שאם לא ייכנעו במשך 12 שעות – ירעישו את "החורבה". הערבים עומדים במר־אליאס. לחם, סוכר ותה יש לעוד עשרה ימים. מים – לשלושה חודשים. החיילים שלנו מחכים לתחמושת – הם מניחים שיוכלו לעמוד. האיש ברחוב מתנהג בגבורה.

– בא רודי[14] מסדום. כל אנשי בית־הערבה והצפון עברו לסדום. לקחו איתם כל הנשק. יש בסדום 700 איש. מזון יש לחודש ימים. בצַפַּא יש 60 לגיונרים. במזרע – 100–120 לגיונרים. – יש 400 רובים, 11 לואיסגאנים, 3 מקלעים, 1 שפנדאו, 3 מרגמות 311, 6 מרגמות 211, 4 פיאטים ותחמושת רבה.

– מברק מדוב יוסף (ירושלים): צורכי־אוכל לירושלים לשבוע ימים: 140 טונה לחם, 3 טונות אבקת־ביצים, 10 טונות אבקת־חלב, 10 טונות דגים משומרים, קטניות 10 טונות, גריסים 10 טונות, גבינה צהובה 5, ריבה 5.

11 וכך בכל מקום שבו נזכר שם זה בלי שם המשפחה.
12 מהנדס, מאנשי התע"ש בימים ההם.
13 קצין לשעבר בצבא הבריטי.
14 זעיר (קליין), קצין מטכ"ל לתפקידים מיוחדים.

28.5.1948, יום ו'

בית־סוסין נכבש. בא אמש אווירון גדול להביא פצצות ופרופלרים. מהאונייה פרקו רק עשרים אחוז לעת עתה. מהנגב אין ידיעות.

בא סטון. פשטנו על עזה, השחתנו התותחים. אילו היו לנו 1,500 איש היינו כובשים את עזה. צבאנו מצוין. למצרים יש נשק – ויש לקחת אותו מהם. שלחתי אותו ללטרון – להחיש כיבוש לטרון ושחרור ירושלים. בהסכמת יגאל מיניתי את סטון למפקד חזית ירושלים. הוא ממונה על הראל, על דויד שאלתיאל ועל שלמה[15] [שמיר].

29.5.1948

בעשר וחצי ניגשתי לישיבת מרכז המפלגה – הראשונה אחרי הקמת המדינה. מסרתי סקירה על סידורים פנימיים ועל מצב הביטחון. הצעתי להפסיק משא־ומתן עם מפלגות על מנגנון – אין סידור מנגנון ענין בין־מפלגתי.

בא יצחק רבין. שבע מאות יהודים שוחררו על ידי ערבים ויצאו לעיר החדשה. (ביום 28.5.1949 כבש הלגיון את הרובע היהודי בעיר העתיקה, וראשי הרובע ראו הכרח להיכנע. תנאי הכניעה היו: א. להסגיר כל הנשק והתחמושת והציוד הצבאי; ב. כל הגברים המסוגלים לשאת נשק יילקחו כשבויים; ג. כל התושבים, הנשים והטף פצועים ולוחמות יועברו מן הרובע היהודי אל מחוץ לעיר העתיקה בפיקוחו של נציג או״ם; ד. החותם על ההסכם מטעם המלך עבדאללה אחראי בשמו ובשם חבר קציניו ומפקדיו לשלום התושבים השבויים והפצועים עד שיגיעו למחוז־חפצם; ה. חילות הלגיון הערבי כובשים כיבוש מוחלט את הרובע היהודי.)

הרובע היהודי היה בוער בבוקר. הלגיון התייחס באדיבות לחברי ההגנה ולשבויים. יש לחץ גדול על קריית־ענבים ומעלה־החמישה. המשקים פינו הנשים, הילדים והפרות. ההרעשה על העיר (החדשה) חזקה. 150 מאומנים עברו הלילה להראל. ההפצצה ברמאללה הייתה מוצלחת. בשני הגדודים של הראל יצאו מכלל פעולה – מגדוד אחד 75%, 50% מגדוד שני. נשארו 300 לוחמים רגלים, בלי אלה שבמשלטים. לדברי רבין מרוכזים הכוחות הערבים בבית־נובא, עמואס, יאלו, לטרון. דיר־איוב כמעט ריקה.

– ניסחתי נוסח שבועה לצבא.

– נחום שריג הגיע באווירון מהנגב. שאלתיו אם יוכל לכבוש את באר־שבע. תשובתו: אם יוכל לחשוף את המערב וירכז כל כוחותיו – יש בידו לכבוש את באר־שבע. אבל למען יספיק לעשות זאת לפני מועד ההפוגה עליו לדעת זאת מחר.

31.5.1948

חיים לסקוב חדר עם הרכב ואנשיו ללטרון, השמיד כמאה וחמישים חיילים ערבים. אולם שני הגדודים של חטיבה 7 לא נתנו עזרתם, נפחדו מהרעשת האויב ולא זזו ממקומם, באופן שחיים היה מוכרח לעזוב את לטרון. אבדותינו לא רבות: כעשרים הרוגים, כשלושים פצועים.

הראל מודיע: האויב משתמש בפגזי מרגמות מרעילים. שניים נסרטו מרסיסים ומתו כעבור שש שעות מהרעלה.

15 וכך בכל מקום שבו נזכר שם זה בלי שם המשפחה.

– בשש בא וביקר אותי ברנדוט בלוויית ד״ר באנץ׳. אם תהיה שביתת־נשק אפשר לדבר על שלום. אם יוסכם על הפוגה – אסור יהיה לכוחות הערביים לזוז מעמדותיהם. אוכל לירושלים יובא על ידי הצלב האדום. מכיר בקשיים של פיקוח על הכנסה והוצאה של נשק בארצות ערב ובארץ, אבל מקווה להתגבר על הקשיים בעוד זמן מה. כניסת עבדאללה לירושלים אחרי ההפוגה תיחשב כהפרת ההפוגה.

– בשמונה באו שלמה וחיים לסקוב מלטרון. בא יגאל [אלון] מהגליל. במקרה שלא תהיה הפוגה נתכנן הפעולה לשחרור ירושלים. החלטנו להפציץ עמאן וקהיר.

חיים לסקוב, שלא ישן כבר 8 ימים ו־8 לילות, מסר פרטים על לטרון. הגדוד של פרולוב היה צריך ללכת ליאלו. חיים הלך לפי התוכנית לכפר לטרון, למנזר ולמשטרה. יש לו כמאה נפגעים – 60 מהם אינם עוד איתו (הם הרוגים, פצועים, נעדרים). ארבעה הף־טראקס[16] נשארו במשטרה. רוב הנהגים נפצעו או נהרגו. פלוגה אחת של צביקה עלתה עם פרולוב להרים. בגדוד המשוריין נשארו 200 איש, אבל אינם כשרים עכשיו לפעולה. במשך הלילה ירו על לטרון 500 פגזים; אילו התקדמו הרגלים מחטיבת 7 היו כובשים המקום. 2 פלוגות יושבות בבית־ג׳יז ובבית־סוסין. זה מאפשר לנו דרך חדשה לירושלים.

1.6.1948

3 אווירונים הפציצו את עמאן הלילה בחמש לפנות בוקר. העיר הייתה מוארת בחשמל, ואחרי 8 רגעים כבו האורות. זרקו ¾ טונה. היו דליקות. שבו בשלום.

– הלילה הפצצנו עמאן, לטרון, טול־כרם, דיר־איוב, סַלוּ.

– באחת־עשרה ישיבת הממשלה במשרדי (ברמת־גן). באותה שעה הפצצה אדירה על גג משרדי. גם פצצות גם יריות מתוך האווירון. נראה שבין המלווים של ברנדוט נמצא מרגל ערבי ושלחו להפציץ משרד הביטחון, אולי כנקמה על הפצצת עמאן.

– הממשלה הסכימה לסידור ההפוגה.

– חשבון מזברסקי [אברהם][17] על 20 ימי מאי (עד 21 במאי): שילם 1,459,560 לא״י; להחזקת חטיבות 415,000, לצורכי־מזון 112,000, ציוד אישי 118,500, משכורת למנגנון 60,000, תשלומין למשפחות 30,000, תע״ש 35,000, תע״ש חוץ 125,500, ייצור כימי 42,500, מדע 8,000, תחבורה 90,000, דלק 80,000, דלק לחיל האוויר 180,000, חיל האוויר 28,000, חיילים 35,000, ביצורים 133,500, אֶכסוּן 41,000, שירות רפואי 10,000, חיל־הנדסה 25,000, רכישה 20,000, ש״י 14,000, קשר 17,000, שונות 1,500.

– משלחת מעמק הירדן: בדגניה א׳ נהרגו 7, בדגניה ב׳ 19, בכנרת 8, באפיקים 5, נהרגו אנשים גם באשדות. גולני הוציא אתמול גדוד של כרמלי. המשלחת דורשת להחזיר הגדוד ולשלוח לכל משק 30 לוחמים.

בעמק הירדן היו 5,000 נפש. 2,026 ילדי העמק נמצאים בחיפה, וגם 1,283 אימהות וזקנות. נשארו 1,200 בוגרים (מהם 200 חברות). בהיר דורש 200 איש לחפירות מכנרת ועד ירמוך. אי אפשר למלא כל דרישות כוח אדם.

16 חצאי־זחלים.

17 מנהל בנק הפועלים.

2.6.1948

בשלוש בלילה העיר אותי יגאל. על פי רויטר הסכימו הערבים להפוגה. בבוקר התברר שאין הפוגה. אווירונים מצריים הפציצו את חולדה, וכוח מצרי תקף הבוקר את נגבה. גולני כבש כמה כפרים בצפון ג׳נין, אבל לא העיר, מוקֵיבלה, אִדנא וג׳לֶמה.

לא ברור אם יש הפוגה או לא. יש לתכנן פעולות החודש לשני המקרים.

א. הזנת ירושלים. רוב הדרך בידינו, מלבד קילומטרים אחדים בסביבות לטרון. אבל אפשר לסלול דרך ארעית מבית־סוסין לשער־הגיא, ולהעלות לילה־לילה שיירות אוכל. הוטל על שקולניק [לוי אשכול], קוזלובסקי [פנחס ספיר] ויוסף [אבידר] לעשות ההכנות הדרושות. כל העיר החדשה, מלבד שייח׳־ג׳ראח, באב־אל־סאהרה, מושבה אמריקנית, ואדי־ג׳יז – היא בידינו.

ב. הגברת הייצוּר של נשק. הזמנתי את המהנדס סלאווין. הפסיק תעשיית רובים לגמרי. מכין עכשיו 700–800 פגזים של ״3 ליום (אם יש ט.נ.ט.): 1,200 מילסים ליום – יגיע עד 1,500; 250 פגזים ל־״2 ביום – יגיע עד 500. גמר עד 1 ביוני 7,000 סטנים. עד 15 ביוני יגמור עוד 5,000. עושה 20 מרגמות ״3 לשבוע, במשך 4 השבועות הבאים מקווה לתת 150 מרגמות. עושה 6,000 כדור 303 ליום, יגיע עד 12,000. יוכל לעשות מרגמות 120 מ״מ אם יקבל צינורות כבדים מאמריקה. מכונת הירייה ״דרור״ (קלה) תצא לניסיון בעוד 4–5 שבועות.

עוד אברר מה אפשר לעשות בשטח הכימי והייצוּר של [המהנדס יצחק] וילנצ׳וק.

ג. אימונים – של טוראים ומפקדים. יש לחדש לשכת הדרכה, לחדש קורסים למפקדים לשירותים מיוחדים ולאמן החטיבות באופן אינטנסיבי.

ד. הקמת נקודות התיישבות חדשות – ככל היותר ובכל המהירות.

ה. הגברת העלייה.

– בינתיים מודיע הראל, שזה כבר שלוש שעות (החל משעה תשע בבוקר) שורר שקט בחזית ירושלים. הראל ניסה להתקיף בלילה את הראדאר, נהרגו מאיתנו ארבעה, נתקל באש חזקה ולא הצליח.

בינתיים נתברר שנפלה טעות על התחלת ההפוגה. בשלוש בלילה. נדרשה תשובה על הפוגה, אבל לא התחלת ההפוגה.

– בערב נפלה שוב פצצה על יד ביתי שברמת־גן. שלושה עובדים נהרגו. שניים מאנשי הלוויה שלי נפצעו. זוהי ההפצצה השלישית אחרי ביקורו של ברנדוט במשרדי זה. אוכרח לעזוב מקום זה.

אווירון שלנו הוריד מפציץ בריטי־מצרי בשמי תל־אביב.

4.6.1948

גולני מתקיף את ג׳נין. האויב מגלה התנגדות קשה בכל כלי נשק לרבות תותחים. יגאל דיבר אתמול עם זליצקי [מ׳ כרמל] האומר שבלי הרעשת טול־כרם וכיבושה לא יוכל להחזיק בג׳נין. לגולני יש כבר 150 פצועים, הרוגים ונעדרים. לפי הדרכת יגאל הסכים זליצקי לסגת. אלכסנדרוני הסביר שאין לו די כוחות להרעשת טול־כרם.

הגדודים של יפתח (פלמ״ח) עולים מחר לירושלים לכבוש את לטרון. מסרשמיד שלנו תקף מטוס אויב מעל ליפו, המטוס ירד אחוז להבות ליד נבי־רובין.

מטוס אויב שני נפגע על ידינו ליד רחובות וירד או נפל בשטח ערבי.

משה דיבר עם ברנדוט. ההפוגה לא לפני יום ב׳ (בעוד שבוע).

5.6.1948

כבשנו הלילה את יבנה ואת קאקון.

יוסף וייץ הביא לי תוכנית של "טרנספר בדיעבד". לפי וייץ עזבו 123,000 ערבים 155 כפרים בשטח המדינה, 22,000 ערבים עזבו 35 כפרים מחוץ למדינה. 77,000 ערבים עזבו 5 ערים בתוך המדינה (חיפה, בית־שאן, טבריה, צפת, צמח). 73,000 ערבים עזבו שתי ערים מחוץ למדינה (יפו ועכו), 40,000 ערבים עזבו את ירושלים. יחד עזבו 335,000 (מאלה – משטח המדינה 200,000). וייץ מציע לבוא בדברים עם ממשלות ערב על עזרה להתיישבות ערבים אלה בארצות ערב. איני סבור שבתוך המלחמה ייתכן הדבר. אולם יש לדאוג עכשיו ליישוב הכפרים העזובים בעזרת הקרן הקיימת.

אלכסנדרוני לקח שלל האויב 150 רובים, 5 מכונות ירייה כבדות, 3 מכוניות מלאות מזון.

במטוס שנפל אתמול בהתקפת האווירייה שלנו על אוניות מצריות היו בנו של יוסף שפרינצק, דויד, ואחיו הצעיר של יגאל – מתי. שניהם טבעו בים. ביקרתי היום אצל שפרינצק.

6.6.1948

הבוקר בין חמש ושש התפוצץ אווירון שלנו בשדה התעופה בתל־אביב. נהרגו שניים, נפצעו אחדים.

בגליל החלה התקפה סורית. במלכיה כבשו בית־המכס. נתקפו להבות־הבשן, אילת־השחר ועוד. ביררתי עם המטה אפשרויות של גיוס נוסף. מגויסים יש למעלה מ־40,000 איש. בשירותים מרכזיים נמצאים 5,000 איש. בשירותי גדודים 12,000. לפי דברי יגאל יש 23,000 לוחמים. בצפון כארבעת אלפים (מזה בגליל העליון 900–1,000), בתיכון 1,300, בתל־אביב 1,000, בירושלים 1,200, בגבעתי 1,500, בנגב 700, בחטיבות יפתח והראל 1,800, בחטיבת שלמה 700–800, בחטיבת יצחק[18] [שדה] 700, בחיל התותחנים 1,000, בחיל האוויר 100, בחיל הים 600, בפלוגות נשק מסייע 3,500, בחי"ם – 5,000, יחד 23,200. ברור שדרוש גיוס נוסף.

7.6.1948

בגוש התיכון דרשו באי־כוח היישובים לגייס בני 36–38, זה יוסיף בתיכון שני גדודים.

בא זיאמה [זלמן ארן]. על ירושלים עוברות שעות חמורות ביותר. מזון יש רק עד יום ו׳ (עוד שלושה ימים). ההרעשות של שלושת הימים האחרונים פוגעות קשה. במשך 18 הימים האחרונים היו 300 הרוגים וכאלף פצועים. עומדים תותחים ערבים על יד שער שכם ומפציצים העיר באינטנסיביות קטלנית. הוא מהלל פעולת דוב יוסף ודובקין.

8.6.1948, יום ג׳

מכתבו של ברנדוט קובע ראשית ההפוגה ביום ו׳, 11 ביוני, שעה שש בבוקר לפי שעון גריניץ׳. הוא דורש תשובה ביום ד׳ בצהריים, ואז יודיע לכל צד הודעה סופית ביום ד׳.

9.6.1948

השיירה עם מזון הגיעה לירושלים בדרך החדשה, הסודית, דרך בית־סוסין. רק הג׳יפים עלו למעלה עם המזון. הפרדות לא עלו. מאמינים שחלילה יעלו. הפעולה המתוכננת נגד לטרון לא יצאה הלילה לפועל.

---

18 וכך בכל מקום שבו נזכר שם זה בלי שם המשפחה.

הבוקר בא יצחק רבין מירושלים. הלילה העלו האוכל לירושלים בג׳יפים, בפרדות ובסַבּלים. בסך הכול 9½ טונות קמח, 1,300 גלון בנזין, מזה 660 להראל. הלילה יעלו 30 ראש בקר. סטון ויגאל פ׳ [אלון] באו לידי מסקנה שהפעולה נגד לטרון לא תיתכן גם הלילה, ואם מחר תהיה הפוגה – תישאר לטרון בידי הערבים. יצחק מסביר זאת בחולשת הכוחות שלנו. בירדנו פעולה אלטרנטיבית: פתיחת דרך בית־ג׳יז־בית־סוסין ולשם כך כיבוש צרעה ומַיסַלון. רבין התנגד לכך. הצעתי ליגאל [ידין] לעשות זאת ולקבל על עצמו הפיקוד על כל הכוחות הדרושים לכך. יגאל מסר לי אחר כך שהדבר סודר ויצא לפועל בכוחות הקיימים.

אמש הגיע אהוד. בנמל יוגוסלבי יש אונייה שלישית עמוסה נשק שלנו – רובים. מכונות יריה, תחמושת. יעבירו הכול על אונייה שלנו, וזו תצא ב־16:00–14:00, ואחרי 8–10 ימים תגיע לתל־אביב. היא נחשבת לאונייה איטלקית, אבל אנשינו יימצאו בתוכה. יש לנו מטוסים שיבואו אלינו ישר מפראג בלי נחיתה בדרך. נחתמו חוזים על נשק נוסף – טנקים, תותחים, רובים ומטוסים ותחמושת. בצרפת רכשנו מרגמות של 120 מ״מ. יגיעו באווירון. בשווייץ רכשנו תותחים. הצ׳כים מוכנים לאמן טייסים שלנו – הקורס לחמישה חודשים. גם אימון לשריון ולצנחנים. יקבלו גם תלמידים לאקדמיה צבאית קצינים גבוהים.

11.6.1948

מהחזיתות נתקבלו ידיעות אלה: התקפתנו על עיראק־סוידאן נכשלה. הלגיון התקיף את סרפנד (צריפין), ספריה ויהודיה. בשתי הנקודות הראשונות נהדפה ההתקפה, יהודיה נכבשה. – התקפתנו במערב הגליל יצאה לפועל. השיירה עלתה לירושלים, וכל המשלטים נתפסו על ידינו לפי התוכנית. דמשק הופצצה ללא התנגדות. העיר הייתה מוארת. מצאו את ״המטרות״ והפציצו אותן, זרקו חומר תבערה ושבו בשלום.

ההפוגה נכנסה לתוקפה בזמן הקבוע.

הסורים המשיכו להתקיף בחבל ראש־פינה עד לפנות ערב. נתתי הוראה להתקיף אותם במשך הלילה, בכל כלי הנשק, ואם יבואו המפקחים למקום יספרו להם שהמשכנו להתקיף, מפני שהם לא הפסיקו לירות בעשר בבוקר, כפי שהוסכם על ידי שני הצדדים, אלא בעשרים, כלומר 8 בערב, ולא ראינו חובה לסדר הפוגה לפי ראות עינם, בניגוד למוסכם.

12.6.1948

חברת־החשמל בירושלים בידינו. הפועלים הערבים עזבו, ונשארו רק יהודים. יש דלק לעוד 3–4 ימים בשביל אפייה, ומבקשים לשלוח גנרטורים להפעלת המאפיות. מלאי המים הוא לשניים וחצי־שלושה חודשים. הזמנתי את ורלינסקי שייקח על עצמו ריכוז ומשלוח המזון והדלק לירושלים. בהשתתפות בן־ארצי הגענו למסקנה זו: ורלינסקי אחראי להספקה ולהובלתה עד כפר־ביל״ו ולסבלים ציביליים בביל״ו לפריקה ולטעינה בשביל המשך ההובלה. אגף האפסנאות אחראי להובלה מביל״ו ועד ירושלים. אג״א אחראי למסירת האספקה בירושלים לד״ר ד׳ יוסף או לשליחו. הצבא יספק מכוניות המשא הנדרשות על ידי ורלינסקי לשם הובלה לכפר־ביל״ו.

– בא יגאל פייקוביץ מירושלים. יש לו גדוד אחד במשלטים בשער־הגיא, בית־סוסין; גדוד אחד בסביבות קובאבּ. המשלטים משער־הגיא ועד ירושלים תפוסים על ידי אנשי ירושלים.

– **דובקין:** איבדנו העיר העתיקה בגלל המצב הפנימי בהגנה בירושלים. גם רמת־רחל נהרסה בגלל אי־תיאום. יש להחליף המפקד.

– **דויד שאלתיאל** קובל שאין משמעת, יש שוד. המפקדים מסרבים להילחם. אין מסורת צבאית. יש 3 סוגים: 1. אלה שהיו בצבא – לאלה יש משמעת, אבל יש להם תביעות כאילו היו בצבא בריטי; 2. ותיקי ההגנה – יש להם להט, נלחמים וביצעו הפעולות הרציניות; 3. הדור הצעיר, לרבות מ״מ צעירים – אינם עומדים בפני מציאות מרה וקשה, קשה להם לסבול חוסר שינה, חוסר מים, אינם מחזיקים מעמד. נכונים להתקיף, אבל אינם יכולים לקבל מכה. רק בכפר־עציון עשו חובתם, בעיר העתיקה ובנווה־יעקב – לא. ברחו בניגוד להוראה מפורשת.

בעניין הגניבות – מגזימים. יש רעב בעיר. חסרים מים. האנשים מאבדים ערכם העצמי. בירושלים נהרגו מראשית המלחמה 700 חיילים. פלמ״ח התרברב ולא העריך פעולת אחרים.

13.6.1948

קבעתי שבע דרגות לקצינים: סגן ראשון, סגן, סרן, רב־סרן, סגן־אלוף, אלוף, רב־אלוף. צבי סבור שבין מפקד גדוד ומפקד חטיבה צריכות להיות שתי דרגות, וגם שראש המטה יהיו לו שתי דרגות למעלה מכל מפקד. ועד של צבי, לרר, יוחנן רטנר בהתייעצות עם יעקב ייקבעו הדרגות.

– בא אצלי צוקרברג [צור]. הוא יכול להשיג אווירוני מוסקיטו מצוידים – 35,000 לי״ש לשניים. התשלום באנגליה. הוא יכול גם להשיג ספיטפיירים מצוידים, חדשים; כל אחד בערך 15,000 לי״ש, אבל רק בכסף ״מחושל״ – דולר או פרנק שווייצי. אמרתי לו שייסע ויקנה. לאנגליה נמציא הכסף, השאר יקבל משאול.

14.6.1948

בכיבוש עסלוג׳ יום לפני ההפוגה היו לנו אבדות קשות שנגרמו על ידי מוקש ואחר כך על ידי מטען רב של חומר נפץ שהוטמן במשטרה. כל האנשים שנכנסו לבניין נפצעו. הבית התמוטט. אבדותינו – 13 הרוגים, 2 נעדרים, 9 פצועים. אבדות האויב למעלה מ־13 הרוגים, 14 שבויים (7 מצרים, 7 ארץ־ישראלים). נמצא שלל רב.

– בעשר וחצי בא יגאל ומסר שהראל ירד כולו. יצחק רבין טוען שאם אנשיו יישארו בעיר לא יתגבשו, כי העיר גורמת לדמורליזציה. יש בהראל הרבה עולים חדשים.

– העניינים הטעונים סידור בצבא: העברה והחלפה, אימונים, משמעת, סדרי מינויים, מחלקות במשרד הביטחון, מבנה המטה, מבנה הכוח, דרגות וסמלים, דגלים, תיק חטיבות חדשות, השלמה, חזיתות, אפסנאות, כוח אדם, גיוסים נוספים, ייצור, רכישה, מדע, קשר, מנוחה וחופש, חי״ם בערים ובמשקים, תגבורת למשקים, נוהג וסידור עבודה, מגע מהיר בין המטה ובין משרד הביטחון, חלוקת הנשק, מילואים, חיל האוויר, חיל הים, השתלמויות בחוץ־לארץ.

– בא אצלי סלאווין. בימי ההפוגה יעשה 200 מרגמות ״3 ו־700 פגזים ליום. רק בעוד 6–7 שבועות יוציא מרגמות ״2. ייצור בארבעה שבועות 30,000 מילסים. יגמור שארית הסטנים, מסר כבר 9,100. יגביר ייצור 303 כדורים, עכשיו 6,000 ליום, בגמר ההפוגה – 12,000 ליום. למרגמה 120 מ״מ אין פלדה ומשתמש בברזל יצוק, שמחליש את הכוח של הפגז, יפגע באנשים אך לא בבניינים. 7 שבועות יעשו כל ההקדמות; כעבור 7 שבועות יתחילו בייצור, חודשיים אחרי זה נקבל תוצאות. יחסר קורדיט או בליסטיט. קנו בחוץ־לארץ 50 טונה טורדנט, עוד לא הגיע; ייתכן שיוכל לייצר תותחים 65 מ״מ.

– אחר הצהריים ישיבת הממשלה.

15.6.1948

באוניית אלון[19] שבאה הנה שלשום יש לפי דברי שאול: 10 תותחים 75 מ״מ (התחמושת כבר בארץ – עד עכשיו הורידו 4); 10 טנקים הוצ׳קיס, לכל אחד תותח של 37 מ״מ ומכונת ירייה של 5 מ״מ ותחמושת לנ״ל; 19 תותחים 65 מ״מ (הורדו כבר כולם); התחמושת מכבר בארץ; 4 תותחים היספנו 20 מ״מ (אנטי־אוויריים), עם מחסניות וחלקי־מילואים; 44,950 פגזים לתותחים אלה.

משלוח בן אבני[20] מכיל 110 טונות ט.נ.ט., 20 טונה בליסטיט, 10 טונות קורדיט, 1,095,500 כדור 9 מ״מ, 350,000 כדורים צרפתיים, 200,000 דטונטורים, 4,000 דטונטורים חשמליים, 200,000 כדורים 22 ועוד.

נרכשו על ידי אהוד (חוזה ג׳) 10,000 רובי מאוזר P.18, 3,400 מקלעים MG 34, 30,000,000 כדורים 7.92 מ״מ.

נרכשו על ידי אהוד בחוזים אחרים 355 מכונות ZB 37 (נוסף ל־145 ZB 37 שכבר הגיעו ארצה ותחמושת בשבילן). 10 טנקים כל אחד 9.5 טונות עם נשק ותחמושת, 12 טנקים בני 16 טונות עם נשק ותחמושת, 10,000 כידונים לרובי מאוזר, P.18, שני מיליונים מלאים לכדורי 7.92 מ״מ, 250 אקדחים 9 מ״מ ותחמושת.

נרכש על ידי אלון ובנימין:[21] 2,100 רובים 7.92 מ״מ, 100 טונות אבק שריפה בלתי־מעשן, 15 תותחים 20 מ״מ, 50,000 כדורים בשבילם.

נרכש על ידי אלון אצל נטר:[22] 12 מרגמות 120 מ״מ, 4,000 פגזים 120 מ״מ, 50,000 פגזים לתותחים 65 מ״מ, 300,000 כדור 13.2 מ״מ למכונת הוצ׳קיס.

רכישות לחיל האוויר על ידי אהוד: 30 מטוסים עם כל הציוד (על 15 יש כבר אישור סופי). על ידי טדי [קולק] (הוחל על ידי אלון): B25-3, B17-2, P47-6, 20 1.50, סך הכול 31 מטוסים. יש עוד 2 ווטורים, אבל מסתלקים מרכישתם כי קיבלו חוות דעת מומחים שלא יצלחו.

– ביררנו עם בנטוב, לרר וישראל צורכי הגיוס. יש בערך 111,000 גברים בגיל של 17–35 מהם התייצבו עד עכשיו 90,000, גויסו כ־40,000, למשטרה ועוד 2,000, שוחררו מטעמי עבודה חיונית 7,000, במשקים 15,000, נפסלו מטעמי בריאות 10,000, 3,000 בחוץ־לארץ, פורשים, ערעורים ועוד 12,000, שוחררו מפני שיש להם למעלה משני ילדים – 22,000, סך הכול 111,000. בכל שנתון יש בערך 5,500–6,000 גברים, לצבא יוכשרו מכל שנתון בערך 2500.

סיכמנו: כל הגברים עד 35 למעלה משני ילדים – לעבודה, למעלה מ־36 עד 40 לצבא, מי שישוחרר מהצבא ילך לעבודה.

– במעמד לרר, צבי ופריץ החלטנו על דרגות לסמלים בצבא: 1. טוראי; 2. טוראי ראשון; 3 רב־טוראי; 4. סמל; 5. רב־סמל; 6. רב־סמל פלוגתי, גדודאי וכו׳.

קצינים: 1. סגן ראשון – מפקד מחלקה; 2. סגן – סגן מפקד פלוגה; 3. סרן – מפקד פלוגה; 4. רב־סרן – מפקד גדוד; 5. סגן־אלוף – ראש שירותים (רפואה, תותחנים ועוד); 6. אלוף – מפקד חטיבה, ראשי אגפים; 7. רמטכ״ל – רב־אלוף.

אפשטיין [אליהו אילת] מטלגרף (7.6.1948): ״נודע לי ממקור מוסמך שטרומן יתמוך בדרישתנו

19 יהודה ארזי.
20 ישראל דיקנשטיין.
21 מוניה מרדור.
22 בשפת הסתרים של ימי ה״הגנה״ כונתה צרפת בשם נטר.

למִלווה, ויתנגד לכל ניסיון לשינוי גבולות ישראל. כשציר בריטי חדש הגיש תעודתו לנשיא הביע טרומן בנוסח חריף אי־צונו במדיניותו הארץ־ישראלית של בווין".

פישר מטלגרף (11.6.1948). שמבין המשקיפים הצרפתים קולונל קרי (Queru) הוא ידידנו הנאמן ללא סייג. ברנדוט סיפר לציר צרפת בעיראק שצבא ערב הוא בנשימתו האחרונה (Arab army out of breath).

16.6.1948

הזעקתי את ורלינסקי, יוסף ר' [רוכל־אבידר] והלל כוהן בדבר החשת מזון לירושלים. מתברר ששלשום לא עלה אוכל כלל, כי הדרך הייתה תפוסה על ידי אנשי הראל שירדו לסרפנד. אתמול העלו 100 טונות, מזה 85% קמח, השאר גבינה, אבקת חלב, סיגריות ועוד.

לערב מכינים שוב 100 טונות. הוזמנו 22 מכוניות מירושלים שיובילו 100 טונות. המהנדסים טוביהו ויוליש מ"סולל־בונה" עוסקים בתיקון הדרך. בעוד יומיים ייגמר התיקון, ומקווים שביום ו' או ליל שבת אפשר יהיה לדעתם לנסוע לירושלים בדרך החדשה באופן חופשי, בלי טרקטור. בשער־הגיא עומדים 3 אנשי או"ם. אינם מפריעים לתנועה. אתמול העבירו מרגמות "6 לירושלים. הבוקר נמסרה האספקה לירושלים בקבלנות ל"סולל־בונה". ורלינסקי – ממציא המזון, ו"סולל־בונה" יהיה אחראי להובלה. כשדרך בית־סוסין תתוקן מבטיח יוסף רוכל שאפשר יהיה לשלוח 100 מכוניות בכל יום, 3 טונות אוכל בכל אחת. ירושלים זקוקה ל־4,000 טונה אוכל לחודש, או 135 טונות ליום. דרשתי שישלחו מיד ירקות לירושלים. ורלינסקי הבטיח לשלוח מחר סלק, גזר, תפוחי אדמה ותפוזים (ולנסיה), 15–18 טונות, נוסף על 100 טונות.

– בא יגאל פייקוביץ. קובל על פקודתי בדבר משא־ומתן ישיר של המטה עם חטיבות הראל ויפתח, שלא דרך המטה הארצי של הפלמ"ח. הפיקוד ואגף האפסנאות עמוסים, ודרושה דצנטרליזציה, טוב שתהיינה יחידות יותר גדולות, יש להוקיר "אספרי די קור", יש להימנע מזעזועים. הסברתי לו שאם יש צורך בדצנטרליזציה הרי זה צורך כללי, ומה שטוב לפלמ"ח טוב לכל הצבא. זה אבסורד להספיק לפלמ"ח בגליל לא בצינור שמספיקים לשאר הצבא בגליל, אלא בצינור שיספיק לפלמ"ח בגליל ולפלמ"ח בנגב. יחידה בחזית שייכת לחזית הארצית, ולא לפי מוצאה. אנו עומדים להקים יחידות יותר גדולות, "חזית", ובחזית יהיו חטיבות שונות, ויעמדו תחת פיקוד אחד, לא לפי המוצא. אם יש אפסנאים טובים במטה של פלמ"ח אקח אותם בשביל כל הצבא. ההתבדלות מולידה חזיונות כמו שוד הנשק על ידי הראל מאת לוויצא. יגאל הודה שאילו ניסו לשדוד ממנו נשק היה יורה והבטיח לשלוח מכתב התנצלות. הוא גם הסכים שזהו אבסורד לסדר אספקה ליחידות פלמ"ח בירושלים ובנגב על ידי המטה של הפלמ"ח. לבסוף קבל רק שהפקודה אמרה להפריד בין הראל ויפתח. הסברתי לו שזוהי אי־הבנה: אם הראל ויפתח נמצאים בשטח אחד – יהיו כרצונם חטיבה אחת, והקשר יהיה ישר עם החטיבה המאוחדת.

חלוקת התיקים בממשלה הזמנית

למרות הקרבות הקשים עם צבאות ערב מיד לאחר הכרזת המדינה והסכנה הגדולה שריחפה בחודש הראשון לעצמאותנו על עצם קיומנו – לא ניצלנו גם מחיכוכים פנימיים בממשלה הזמנית. בשתי הישיבות הראשונות של הממשלה הזמנית, ביום 16 ו־19 במאי, נתקבלה בלי קשיים מרובים החוקה זוטא של המדינה הצעירה שהוכנה בעיקר על ידי שר המשפטים פ׳ רוזנבליט ונקראה בשם ״פקודת סדרי השלטון והמשפט״, שנוסחה סופית על ידי ועדת־חמישה, אולם בישיבה השלישית, ביום 20 במאי, נתגלו החיכוכים הראשונים בדבר התיקים, והרב פישמן, שלא בא לישיבה, שלח מכתב חריף נגד ״קיפוח המזרחי והפועל המזרחי״: ל״פועל המזרחי ניתנו פירורים בדמות תיק של עליה מכווץ ומקוצץ, ולמזרחי לא נתנו כלום״. הוא השמיע גם תלונה קשה על שתיק המשפט נמסר ל״מי שאין לו ידיעה עמוקה במשפט העברי שלנו, עם כל הכבוד שהוא רוחש למר רוזנבליט בתור איש ישר ונכבד״, ומשום כך הגיש התפטרותו מהממשלה הזמנית.

מ׳ שפירא התאונן גם הוא שמפלגתו נתקפחה במינויים למנגנון הביטחון ובשאר המשרדים. גם הוא עמד על העניין המיוחד שיש ליהדות הדתית בתיק המשפטים.

העירותי, שבכלל לא נסתיימה עוד חלוקת התיקים, והצעתי שהממשלה תמנה ועדה של שלושה, שתבדוק כל המינויים שעשיתי בענייני ביטחון מאחרי הקונגרס הציוני בדצמבר 1946, שאז הוטל עליי תיק הביטחון. בתוך שישה־עשר המפקדים שמיניתי על פי הצעת גלילי נמצא רק חבר אחד של מפלגתי, אחד בלתי־מפלגתי, וכל השאר חברי מפלגות אחרות, רובם הגדול חברי מפ״ם, ואף פעם לא שאלתי על שייכות מפלגתית של איש שמיניתי, ושוב עמדתי על כך, שלא אמשיך בתיק הביטחון אם לא יובטח שכל הצבא כפוף במידה שווה לממשלה, ורק לה, וכל החיילים ויחידות הצבא הם שווי־זכויות, וכל מפקד פועל אך ורק לפי סמכותו המוגדרת על ידי הממשלה.

רמז הודיע, שמונתה ועדת־ארבעה לחלוקת התיקים: פ׳ ברנשטיין, ברל רפטור, ד׳ רמז והרב פישמן, ובישיבת הוועדה לא היו חילוקי דעות על התיקים, פרט למחלקה בענייני דת, שעדיין לא נתקבלה עליה החלטה. חלוקת כל שאר התיקים נעשתה בהסכמת ארבעת חברי הוועדה.

ציזלינג הציע, שוועדה תבדוק לא רק מינויי בן־גוריון בענייני ביטחון, אלא כל המינויים שנעשו בכל המשרדים האחרים.

פ׳ ברנשטיין אישר שבוועדת־הארבעה לא היו כל חילוקי־דעות בענייני התיקים, פרט לשאלת הדת, אבל גם הוא התאונן שהמנגנון הוא ברובו מעוֹר אחד.

פ׳ רוזנבליט העיר, שבלי שיוחלט סופית על התיקים – אין שום שר יכול לחתום על פקודות ולתת הוראות, לפחות יש הכרח להודיע מיד רשמית מיהו ראש הממשלה. הצעתו נתקבלה והוחלט להודיע, כי בהתאם לסעיף 2(ג) לפקודת סדרי השלטון והמשפט תש״ח־1948 בחרה הממשלה הזמנית בדוד בן־גוריון להיות ראש הממשלה, ועל פי הצעת א׳ קפלן הוחלט לבחור בוועדת־ארבעה – מ׳ בנטוב, פ׳ ברנשטיין, א׳ קפלן ופ׳ רוזנבליט – אשר תביא לישיבה הבאה הצעה על חלוקת התיקים, קביעת הסדר והמשטר בהרכבת המנגנון וביקורת על הפעולות לגבי המנגנון שנעשו עד כה.

בישיבה הבאה, ביום 23.5.1948, הודיע **מ׳ שרתוק**, כי מלבד הכרת ארצות הברית וברית המועצות נתקבלו עד עכשיו הכרות מצד פולין וגואטמלה, והקונסול הצ׳כי הודיע שעומדת

להתקבל הכרה מממשלתו. ד״ר ויצמן עומד במשא־ומתן עם גנרל סמאטס על הכרת דרום אפריקה. באספה הלאומית בצרפת נתקבלה החלטה לקדם בברכה הקמת מדינת ישראל, והוועדה לענייני חוץ של הפרלמנט הצרפתי וכן גם במפלגה הסוציאליסטית קיבלו החלטה בעד ההכרה, אבל הממשלה עדיין מהססת בעקבות הלחץ של הממשלה הבריטית. אורוגוואי מתייחסת בידידות רבה, אבל עדיין לא הגיעה להכרה פורמלית. נשלחה פנייה לממשלה הרוסית לאפשר לנו השגת מטוסים ותותחים. האמברגו האמריקני על נשק לישראל עומד בתוקפו; אמריקה הציעה במועצת הביטחון לדרוש ממדינות ערב להפסיק הפלישה, ואם לא – יאחזו בסנקציות, אבל רק רוסיה, אוקראינה וצרפת הצביעו בעד ההצעה, וזו לא נתקבלה. נתקבלה רק החלטה על הפסקת אש, שקיבלה 10 קולות, אבל רוסיה הצביעה נגדה. הממשלה החליטה שאם הערבים יפסיקו גם אנו נפסיק, אבל הערבים לא נשמעו להחלטה, והאש נמשכה עד ההפוגה ביום 11 ביוני.

לאחר שהממשלה אישרה הקמת משרד דתות אושרה הצעת ועדת־הארבעה על חלוקת התיקים: מ׳ בנטוב – עבודה ובינוי; פ׳ ברנשטיין – מסחר ותעשייה; י׳ גרינבוים – פנים; הרב י׳ מ׳ לוין – סעד; הרב י״ל פישמן – דתות ונפגעי המלחמה; א׳ ציזלינג – חקלאות; א׳ קפלן – כספים; פ׳ רוזנבליט – משפטים; רמז – תחבורה; ב׳ שיטרית – משטרה ומיעוטים; מ׳ שפירא – עלייה ובריאות; מ׳ שרתוק – ענייני חוץ. בישיבת הממשלה סודר סופית גם תיק הביטחון, לאחר שנתקבלה פקודת הקמת צבא־הגנה לישראל, וכל הצבא, על כל יחידותיו, הועמד כפוף לפקודת הממשלה ושר הביטחון, וציזלינג הודיע שהוא מקבל שלושת העקרונות שדיבר עליהם בן־גוריון.

שיחות ראשונות עם הרוזן ברנדוט ועם באנץ׳ על שביתת נשק • נסכים לכך בתנאי שכל השטחים המוחזקים בידינו לא יופקעו ולא תופרע העלייה לארץ

בסוף מאי הגיע לארץ השליח המיוחד של עצרת האו״ם, הרוזן ברנדוט משבדיה, בלוויית באנץ׳ ועוד שישה עוזרים. בישיבה שקיים ביום 7 ביוני עם ראש הממשלה ושר החוץ הודיע, שתפקידו הוא לברר אם יש אפשרות להביא שני הצדדים (ישראל ומדינות ערב) לידי הסכם ושלום, ואם שביתת הנשק תצא לפועל – הוא יצטרך לפקח על מילוי הוראות שביתת הנשק. היו לו שיחות מוקדמות בקהיר ויצא אחרי הפגישה הראשונה עם ראש הממשלה ושר החוץ להיפגש עם נציגי ערב. ראש הממשלה הודיע לברנדוט, שליהודים אין צורך להטיף לשלום, כי עצם ייעודה של המדינה – קליטת עולים ובניין משק חדש – זקוק לשלום, ועוד בהכרזת המדינה קראנו לערבים בארצנו ולשכנינו ליחסי־שלום ולשיתוף־פעולה. שרתוק רצה לברר מה יהיה אם תהיה שביתת נשק, ואם לא תהיה שביתת נשק. מה יהיה אם בימי שביתת הנשק ייכנס עבדאללה לירושלים עם הלגיון – האין בכך הפרת שביתת הנשק? כי עיר זו לא נמסרה לעבדאללה, ויש לנו הזכות לגרשו. ברנדוט ענה מיד, שהוא יראה פגיעה קשה בשביתת הנשק אם אנו נמנע מהלגיון ועבדאללה להיכנס לירושלים. שרתוק שאל: מה בדבר חופש הדרכים לירושלים. ברנדוט ענה שהוא מכיר היטב בעיית אספקת מזון ומים לירושלים, ומנוי וגמור איתו לדאוג לכך כשליח של הצלב האדום (אגב, הוא בא במדים של הצלב האדום). לא קיבלנו תשובה זאת, אלא עמדנו על חופש תנועה שלנו בדרך לירושלים, ולא רק בחסות הצלב האדום. באנץ׳ העיר, כי תפקידו של הרוזן יהיה לפקח על מילוי תנאי שביתת הנשק והוא יפסוק הלכה בהתעורר שאלה, ואינו יכול להודיע על כך מראש. לא קיבלנו תשובה זו ודרשנו חופש תנועה. עוררנו גם השאלה של הבאת נשק, כי אנו יודעים שהביקורת עלינו תהיה יעילה, באשר אפשרויות קליטתנו מוגבלות וקל לפקח עליהן, אבל

למדינות ערב יש הרבה שדות תעופה. ברנדוט הודיע שיגייס הרבה אנשים, וכבר פנה לממשלה השבדית בעניין זה, יעברו כמה ימים, והוא מניח שהמנגנון ייכנס לפעולה במהירות האפשרית.

שאלנו מה יעשה אם לא תהיה שביתת נשק? ענה, שגם אז יש לו שליחות, אין לו אולי סיכויים רבים להצלחה, אבל ישתדל עד כמה שאפשר להביא לידי משא־ומתן בין הצדדים. אביו הזקן שלח לו לקראת הנסיעה ספר התנ"ך, והוא קורא בו כל ערב. הספר החביב עליו ביותר הוא ספר תהילים.

באנץ' יצא מהשיחה הזאת מודאג. הוא הרגיש בחוסר האמון שלנו ומרירותנו נגד האו"ם, שאינו עושה כלום נגד הפולשים. הוא שמע טענותינו נגד האנגלים המאַמנים באנגליה פלוגה מצרית ושדה התעופה הבריטי באל־עריש משמש צורכי חיל־האוויר המצרי ומספק לו דלק. המצרים התאוננו באוזניו שאנו מפריעים להם ברכישת נשק (אנחנו תפסנו אונייה עם נשק צ'כוסלובקי שנמכר לסוריה והבאנו אותה ליפו ופירקנו הנשק). לדברי באנץ' גדול פחד הערבים מפנינו, ואנו מפריזים בכוח הנשק של המדינות הערביות, בייחוד של מצרים.

נודעו לנו פרטים נוספים על יחסה של אמריקה אלינו. עד הכרת הנשיא טרומן בישראל שררה מבוכה בקרב השלטונות האמריקניים והייתה גם נטייה חזקה לביטול החלטת או"ם מ־29 בנובמבר. עם ההכרה מצד טרומן חל שינוי מכריע. נשתררה הכרה שאמריקה יודעת מהי דרכה. ומאז לא נעשתה כל שגיאה, אלא הולכים בעקביות לקראת המטרה שהובהרה. לא נעשתה מאז אף שגיאה אחת, לא ויתרה מאז לאנגליה בשום דבר וגם לחצו על מדינות אחרות ללכת בדרכם. קולומביה, למשל, שינתה מאז את עמדתה לטובת ישראל. הבריטים אומנם מוסיפים לחרוש מזימות נגד ישראל, אבל נתקלו בהתנגדות אמריקה וצרפת.

לדעת באנץ' אם נדחה הצעת שביתת הנשק – נסייע רק בידי האנגלים. גם באנגליה גופא יש התרוצצות בממשלה. לא כל חברי הממשלה שלמים עם המדיניות של בווין; בקונגרס האמריקני יש התמרמרות רבה על המדיניות הבריטית. לדברי באנץ' עומדת צרפת בקרוב להכיר במדינת ישראל. אם תקום שביתת נשק יגייסו מאות משקיפים – מארצות אירופה (שבדיה, בלגיה, נורבגיה ועוד) ולא מאנגליה. אוניות אמריקניות ישגיחו על החופים, בכל נמל ובכל שדה תעופה יהיו משקיפים, לא רק בישראל אלא בכל ארצות ערב. ישגיחו גם על העברת נשק מאנגליה לארצות ערב. אם לבריטניה יש מחסני נשק במצרים ובעיראק – ידרשו שנשק זה לא יעבור לרשות המצרים והעיראקים.

בנוגע לירושלים ישגיחו שלא יחול בה בימי שביתת הנשק כל שינוי. אחרי שביתת הנשק יעשו מאמץ שיתנהל משא־ומתן בין ישראל ובין מדינות ערב במקום ניטרלי, או על אחד האיים בים התיכון או על איזו אונייה. הערבים טוענים שהיהודים מסוכסכים ומפולגים בפנים ויש להם סיעות שונאות זו את זו, ויש טרוריסטים וקומוניסטים, והם יהיו שורש פורה ראש ולענה למזרח כולו, וגם יצאו לכבוש בכוח ארצות אחרות. לדעת באנץ' עלינו לעמוד על החלטות 29 בנובמבר ולעקור מלב הערבים הפחד מפני מגמת התפשטותנו. הוא הזהיר אותנו מסירוב לשביתת נשק. הוא בטוח שמועצת הביטחון תנקוט סנקציות נגד מי שיפר שביתת הנשק, בין שיהיו יהודים ובין שיהיו ערבים.

עוזרו של באנץ', רידמן, ראה את שרתוק לפני הפגישה ואמר לו שהמזכיר הכללי של או"ם עומד בכל תוקף על קיום שביתת הנשק. שרתוק אמר לו שאנו עומדים על חופש התנועה לירושלים, חופש העלייה, ייצוב המצב הצבאי. ברנדוט התעניין במצב החזיתות. נמסרה לו סקירה כללית.

בא־כוחנו בארצות הברית נדרש לברר: 1. אם שביתת נשק מבטיחה חופש תנועה של האזרחים בכל הדרכים ובייחוד לירושלים, כולל אספקת מזון; 2. אם בתוך הארץ לא תהיה תנועת צבא; 3.

איך יבטיחו איסור ליבוא נשק לארצות השכנות; 4. אם ההסגר המצרי על אוניות מסחר ישראליות ייפסק. על חופש תנועה נתקבלה תשובה חיובית; על איסור הכנסת נשק לארצות השכנות – ממונה המתווך הרוזן ברנדוט, ואשר לתנועת צבא בתוך הארץ – שביתת הנשק תמנע התקדמות צבאית מעבר לעמדות הקיימות, אבל לא תמנע תנועה בתוך גבולות השטחים המוחזקים בידי הצבא. מכאן שהלגיון יוכל להיכנס לירושלים העתיקה, ואנחנו נוכל להעביר צבא מתל־אביב לירושלים החדשה.

אחרי דיון בממשלה הוחלט פה אחד שישראל תסכים לשביתת נשק, מתוך הנחה שכל העמדות התפוסות בידי הכוחות הצבאיים והשטחים הנתונים לשלטונם נשארים בעינם ללא שינוי; שלא תהיינה כל הפרעות לתנועת אוניות סדירה עם אספקה לצורכי שלום, ושלא תופרע העלייה היהודית לארץ. עד אז כבר הוכנה בסתר דרך חדשה לירושלים ("דרך בורמה") והונח צינור מים נוסף להעביר מים מראש־העין לירושלים, שאינו עובר בשטח ערבי (הצינור הישן עבר דרך לטרון ונמצא בידי הערבים).

לבסוף הודיע ד' בן־גוריון שמתנהל משא־ומתן עם המדינות המוכרות לנו נשק שייתנו לנו קרדיט של 10 מיליונים דולר בתנאי שנשלם מיד 20% על כל קנייה שנקנה, והשאר בעוד שישה חדשים. קרדיט זה מכוון לנשק כבד: אווירונים, תותחים וטנקים. קנינו עד עכשיו 30 מסרשמידים, 30 ספיטפיירים ו־10 מוסקיטו.

קפלן הודיע שזה מחייב להקפיא הכספים שלנו באמריקה, כי אחרת לא נקבל בנקל 8 מיליונים.

הסכם עם ארגוני הפורשים

ראש הממשלה מסר על המשא־ומתן עם ארגוני הפורשים. עם לח"י הדבר הסתדר בנקל. הם הודיעו כי חבריהם בגיל צבא ייכנסו לצבא־הגנה לישראל. הם גם מסרו נשק: רובים, מקלעים, מכונות ירייה וחומר נפץ. עם האצ"ל היו קשיים.

בפגישה שנתקיימה ביום כ"ג באייר (3 ביוני) בין מפקד הארגון הצבאי הלאומי ובין נציג מוסמך של שר הביטחון הוסכם:

א. חברי הארגון הצבאי הלאומי יתגייסו לצבא־הגנה לישראל בהתאם לצווי הגיוס של ממשלת ישראל ויישבעו שבועת אמונים הנהוגה בצבא.

ב. חברי הארגון הצבאי הלאומי אשר יתגייסו לצבא יופעלו בגדודים בתוך חטיבות הצבא והחזיתות כהחלטת הפיקוד העליון של הצבא.

ג. הנשק והציוד המלחמתי שבידי הארגון הצבאי הלאומי יימסר לצבא־הגנה לישראל, לרשות הפיקוד העליון.

ד. מתקני הייצור המלחמתי שבידי אצ"ל יימסרו לרשות הצבא.

ה. מטה זמני, מורכב מקציני אצ"ל, יופעל מטעם המטה הכללי של הצבא עד להשלמה מהירה ומלאה של התגייסותם של חברי אצ"ל לשורות הצבא והפעלת גדודיהם.

ו. אצ"ל ומפקדת אצ"ל יחדלו להתקיים ולפעול במדינת ישראל ובכל תחום ממשלת ישראל – מהחלטתם החופשית.

נציג משרד הביטחון שעסק בזה אומר, שבשיחות היה מובן ש"תחום ממשלת ישראל" מתפשט על כל יהודי העולם, והם לא יכולים לאסוף כסף אצל יהודים, כי שם זה תחום ממשלת ישראל.

אחר כך באות שתי הערות להסדר זה:

הערות: 1. כל פעולות רכישה של נשק וציוד מלחמתי מטעם אצ"ל תיפסקנה, והקשרים יימסרו לרשות צבא־הגנה לתועלת המלחמה; 2. מתקני הייצור המלחמתי של אצ"ל הדרושים לצבא יוערכו כספית והתמורה תשולם.

הוסכם כי תקופת פעולתו של המטה הזמני של אצ"ל תהיה חודש ימים לכל היותר.

דיון על העניינים הצבאיים והמדיניים

ביום 3.6.1948 נתכנסה הישיבה השלישית של מועצת המדינה הזמנית, אבל זו הייתה למעשה הראשונה שבה נידונו העניינים הצבאיים והמדיניים. ראש הממשלה ושר הביטחון בסקירתו הצבאית ציין שהפלישה הערבית נועדה במחשבה תחילה להיות מסע־בזק לכיבוש מדינת ישראל הצעירה. לפי התוכניות שהגיעו לידינו הייתה חיפה צריכה להיכבש ב־20 במאי, תל־אביב וירושלים ב־25 במאי, ובאותו יום היה צריך המלך עבדאללה להיכנס לירושלים ולהיות מוכתר בה על ממלכתו המורחבת.

הסקירה על שלושת השבועות האחרונים מאז הוכרזה המדינה – תקופה קצרה אבל רבת־משמעות – אינה מרשה להגיד שהסכנה עברה. להפך, ייתכן שהסכנה תגדל בימים הבאים. לאחר שהפצצנו את עמאן פנה הקונסול הבריטי בחיפה לראש העירייה היהודי וביקש ממנו למסור למקום הדרוש, שאם נחזור על הפצצה מעין זו ישמיד חיל האוויר הבריטי כל אווירון יהודי שייראה בשמי ארץ־ישראל, כי עמאן היא מרכז התעופה של האימפריה הבריטית בחבל זה.

ואם כי יש מקום לדאגה לעתיד, יש לראות העבר הקרוב מאז הכרזת העצמאות בסיפוק לא מעט. המזימה, שעל ידי פלישה מהירה מצפון וממזרח ומדרום בציוד כבד תוכרע מדינת ישראל במשך ימים מעטים, הייתה לאַל. הכיבוש רחוק כאשר היה לפני שלושה שבועות. הצבאות של מדינת ישראל מחזיקים עכשיו שטח רצוף גדול יותר משהחזיקו בו לפני שלושה שבועות; כל שטח המדינה היהודית לפי התחומים של האו"ם הוא בידי הצבאות שלנו, וכמה שטחים חשובים מחוץ לתחומים אלה אף הם כבושים על ידינו. כל ירושלים החדשה, הגליל המערבי וחלק גדול של הדרך בין תל־אביב וירושלים, מלבד שתי גזרות קטנות אבל חמורות: כל הסביבה משער־הגיא עד לירושלים וגם חלקים חשובים מהכביש בשפלה, ממזרח לחולדה. אין להתעלם כמובן מהאבדות הקשות שהיו לנו בגזרה. אחרי עמידת הגבורה שתעמוד לעד בתולדות מלחמות העם היהודי, נפל גוש עציון, ואחרי עמידת מעטים נגד רבים נפל היישוב היהודי המועט בירושלים העתיקה לאחר מצור חמוּר במשך הרבה חודשים. בכל שאר חלקי הארץ נמשכות המערכות. יש לציין במיוחד המערכה הקשה בתקופה קצרה זאת בעמק הירדן, ולא רק גבורת צבאנו, אלא במיוחד העמידה ללא חת של המתיישבים בעמק הזה שעמדו מועטים, וכמעט בלי נשק, מול התקפות עזות של האויב המצויד באווירונים, בתותחים, בטנקים ובמשוריינים. הסכנה בשטח זה טרם חלפה, כשם שלא חלפה הסכנה בכל רחבי המדינה, אבל גם פה כבשאר השטחים ידנו על העליונה; לעת עתה בכל אופן.

באופן מיוחד יש לציין את המערכה, אחת המערכות המעטות בתולדותינו, מערכת הסבל והגבורה של ירושלים העברית. מנותקת מכל שאר חלקי הארץ היהודיים, תחת צל כבד של סכנת רעב ושל סכנת צמא, מורעשת ומופגזת יומם ולילה ללא רחמים, ללא כל חשבון אנושי, מתוך זלזול מחוצף וציני בערכו של מקום זה, שגם הנוצרים וגם המוסלמים קוראים לו בשם עיר־הקודש, מתוך זלזול מחוצף וציני במקומות הקדושים, נמשכות הרעשה והפגזה בלתי־פוסקות בתותחים

ובאווירונים בריטיים על ידי שכירים ערביים של ממשלת בווין, ובעוד הכנסייה האנגליקנית שותקת שתיקה רבת־משמעות, – עומדת העיר העברית בגבורה ללא דוגמה: אנשי ירושלים יודעים שמדינת ישראל היא איתם וטובי בחורינו ימסרו נפשם על שחרורה.

בשלושת השבועות האלה עשה ועושה צבאנו מלאכתו כראוי. אנחנו תוקפים את המשולש. צבאנו עומד בשערי ג׳נין, הוא תוקף את טול־כרם, ושכם רועדת. ואם כי זוהי מלחמת מגן מצדנו – לא רצינו במלחמה זו, ואין אנו אלא מתגוננים, אבל ננהל אותה לא רק באמצעים דפנסיביים אלא עד כמה שאפשר באופנסיבה מתמדת. והתקפתנו לא תצטמצם בתחומי המדינה היהודית בלבד. התקפנו מעבר לגבול ריכוזי האויב בסוריה ובלבנון, ואזהרה ראשונה ניתנה לרבת־עמון כשחיל האוויר שלנו הפציץ את בירת עבדאללה.

בשבועות אלה הוגדל כוחנו. בתקופה זו הוקם חיל האוויר היהודי והוקם המסד הראשון של חיל הים היהודי. אבל אנו רק חוגרים, ואל נחשוב לשווא כי אנו כבר מפתחים. המבחנים הגדולים והחמורים הם עוד לפנינו. האויב עוד לא הופיע במלוא כוחו. ואל נתיימר כי בכל מקרה בעתיד יגלה אותו רפיון־רוח שגילה בכמה מקרים בעבר. אבל גם אנו לא גייסנו עדיין מלוא כוחנו בארץ ומלוא כוחנו בעם היהודי.

שתי המעצמות האדירות, שהשתתפו ב־29 בנובמבר 1947 בהחלטה על הקמת מדינה יהודית, הכירו במדינת ישראל, אבל גם אויבינו הגלויים והנסתרים אינם נמים, ובהרבה בירות בעולם נמתחים חוטים גלויים ונסתרים למנוע הכרת העובדה הקיימת של מדינת ישראל. בקשיים צבאיים ומדיניים אלה, שאנו נתקלים בהם, יש לא רק עז אלא גם מתוק: אנו יודעים שלא בחסד לאומים. נתחדשה עצמאותנו, ולא בטוב־ליבם תלוי קיומה. כשם שבנינו את היישוב בשבעים השנים האחרונות בכוחנו אנו, אם כי מעולם לא התייאשנו מהמצפון האנושי ולא חדלנו ולא נחדל לתבוע מהעולם את המגיע לנו על פי צדק ומשפט, בל נחדל לשנן לעצמנו השכם והערב, שקיומנו, חירותנו, עתידנו תלויים קודם כול בנו בעצמנו, במאמצינו, ביכולתנו וברצוננו. בשניים נעמוד: **בכוחנו ובצדקתנו**.

מועצת הביטחון החליטה על הפוגה לארבעה שבועות. הממשלה דנה בתביעה של מועצת הביטחון והחליטה לקבלה. בהודעתנו למועצת הביטחון נאמר שממשלתנו מבינה את ההחלטה ככוללת חמישה עניינים שהם חיוניים בשבילנו: א. בתוך הפסקת פעולות האיבה נכלל גם ביטול ההסגר הימי על מדינת ישראל שהוכרז על ידי ממשלת מצרים; ב. שהאיסור על הכנסת כוחות מזוינים איננו חל בשום פנים על העלייה היהודית בכל גיל, ואנחנו מקבלים על עצמנו את ההגבלה, שאם במשך ארבעת השבועות האלה יבואו לארץ עולים בגיל צבא, לא נאמנם אימון צבאי ולא נגייסם לצבא במשך תקופה זו; ג. שהפסקת פעולות האיבה כוללת האפשרות המלאה לאספקת מזון לירושלים וביטחון לתנועה של אנשים שלווים בדרכים; ד. שההפוגה מחייבת הקפאת המצב הצבאי בכל השטחים הנכבשים; פירוש הדבר, שאם חלק של הלגיון הערבי, למשל, נמצא בכביש בין רמאללה לשייח׳־ג׳ראח לאחר שנפסקו פעולות האיבה, אין הוא רשאי להתקדם בכיוון לירושלים, ואין אנחנו רשאים לגרש אותו מהכביש. הוא הדין לגבי פעולות שלנו: אם אנחנו נמצאים בגליל המערבי, הרי כוחותינו מוסיפים להיות שם. הם מוסיפים לשלוט בשטח הזה עד גמר שביתת הנשק. הם אינם מתקדמים צפונה, אבל ממשיכים בשליטתם בשטח שכבשו; ה. שהאיסור שחל במשך ארבעת שבועות ההפוגה על הכנסת נשק לכל אחת מהארצות הבאות: ארץ־ישראל, עבר־הירדן, לבנון, סוריה, עיראק, מצרים, סעודיה ותימן – כולל גם איסור העברת נשק בתוך אחת הארצות האלו מידי שלטון זר, שהנשק נמצא ברשותו, לרשות ממשלת אותה הארץ.

משהחליטה מועצת הביטחון על הפוגה לארבעה שבועות קשרו את עניין ההפוגה עם המתווך (הרוזן ברנדוט) שנבחר מטעם האו"ם. עד כמה שידוע לנו ניתנה הסמכות בידי המתווך לקבוע באיזה מקרה מופרת ההפוגה ומה הם תנאיה.

כפי ששמענו קושרות המדינות הערביות שני תנאים בשליחותו של הרוזן ברנדוט: 1. איסור עלייה יהודית; 2. ביטול המדינה היהודית. יש להניח שלמתווך יש די "שכל ישר" שלא לקחת על עצמו את השליחות (אם השמועה נכונה) להגיש לנו את האיוולת הזאת של מושלי ערב.

פנינו תמיד לשלום, ועם העמים הערביים אין לנו כל סכסוך. אולם אם יוקם שלום, הרי יוקם רק על ידי מדינת ישראל ומתוך שמירת ריבונותה המלאה, ומי שלא ירצה בכך יעמוד בפני מלוא הכוח הצבאי של מדינתנו הצעירה עד שזו תנצח.

מדינת ישראל לא הוקמה לצורכי מלחמה. תפקידה העיקרי הוא העלאת נידחי ישראל ובניין שממות הארץ. אבל עוד כמה שבועות או חודשים תצטרך המדינה הצעירה להקדיש מיטב מאמציה ומרץ בניה למלחמה זאת, אולם גם בתוך המלחמה הוטל עלינו מפעל קונסטרוקטיבי. ממשלת המנדט השאירה לגו בירושה תוהו־ובוהו בכל השירותים הממלכתיים. ותוך כדי סערת המלחמה הוטל עלינו לחדש השירותים הציבוריים. לא נוכל להתפאר אפילו שאת מעט השירותים שהקימונו – הקימונו בשלמותם. ואולי לא רק שעת־החירום גרמה לכך, אלא גם קוצר ידנו, אולם מזימת הזדון של ממשלת בווין לא קמה. אחרי יציאת ממשלת המנדט קיים בארץ הרבה יותר סדר, הרבה יותר שירות בריא מכפי שהיה קודם. נבנים לא רק שירותי המדינה, אלא גם אותם שני התפקידים המרכזיים שהם זכות הקיום של מדינה זו: עלייה והתיישבות. אף הן לא הוזנחו. במשך התקופה הקצרה הזאת נכנס לארץ מספר עולים גדול יותר משנכנס בכל תקופת זמן כזו בדורותינו. ובין שתהיה הפוגה ובין שלא תהיה – קום יקום בחבלים שונים של הארץ מספר לא קטן של נקודות התיישבות חדשות.

לבסוף יש להודיע למועצת המדינה, כי שני הארגונים הפורשים התחייבו לפנינו להתפרק וחבריהם יגויסו כמו כל היהודים לצבא־הגנה לישראל. נקווה שהתחייבותם זאת תקוים הפעם באמונה.

ברל רפטור ממפ"ם התאונן על הממשלה שלא כינסה מועצת המדינה לדון בשאלת שביתת הנשק, ואם כי בירך פעולת הממשלה שהפכה את ההגנה – שבמשך עשרות שנים הבטיחה קיום משקינו, רכושנו וחיינו ועמדה בחודשים האחרונים לפני הכרזת העצמאות בגבורה ובגאון בכל החזיתות – לצבא־הגנה לישראל, הביע צערו על כך שהמועצה לא שותפה בצעד רב־ערך זה. כמו כן ביקר את ממשלת ארצות הברית שגם לאחר הכרה רשמית במדינת ישראל לא הושיטה למעשה כל עזרה למלחמתנו, ולדעתו יש סימנים בולטים כי מתנהל משא־ומתן לקיצוץ שטח המדינה וצמצום עצמאותה. יש איסור על יציאת הפליטים מקפריסין ואין תגובה על כך מצד מועצת הביטחון, ואם כי ממשלת ארצות הברית מצביעה יחד עם ברית־ המועצות ובעלות־בריתה במועצת הביטחון, הרי למעשה היא מביאה לידי החלטות המחלישות מדינת ישראל ומגבירות כוח הפולשים. יש חשש שאם תבוא הפוגה יוצע לקצץ בגבולות שנקבעו ב־29 בנובמבר, ומחובת הממשלה היא לדחות כל הצעה העומדת בניגוד להחלטת 29 בנובמבר. המאמץ המלחמתי צריך להיות משולב בהמשכת העלייה של עשרות אלפים, ויש צורך בגיוס נוסף לתפקידים מלחמתיים ומשקיים. ואם כי גילוי כוחנו העצמי יקבע את ניצחוננו – יש לגייס ידידינו הקרובים הנלחמים לענייננו בעצרת האו"ם מ־29 בנובמבר ועד היום. ייתכן מאוד כי העזרה שעלינו לתבוע תלויה בקשרים עם רוסיה הסובייטית וארצות הדמוקרטיה העממית, והכרחי שהממשלה תפעל במהירות

למינוי צירים בארצות אלה למען הגברת הידידות ותביעת העזרה למלחמתנו בחזית הצבאית והמדינית.

מ׳ וילנר (מק״י): מצבנו קשה, אף על פי שהוא טוב הרבה יותר מכפי שגם ידידינו וגם אויבינו תיארו לעצמם; אבל הוא קשה לא כל כך מפני שהוועד הערבי העליון בארץ־ישראל לוחם נגדנו, ואף לא מפני שהמלך פארוק ועבר־הירדן של עבדאללה לוחמים נגדנו. מצבנו קשה מכיוון שנגדנו לוחמת בריטניה בגלוי ואמריקה של טרומן בסתר, ולפעמים גם בגלוי. דעתנו זו צריכה להיות הנחה יסודית למדיניותה של מועצת המדינה. היינו כולנו שמחים אילו היו מעצמות רבות תומכות בהקמת המדינה היהודית. אבל עובדות הן עובדות ועלינו לראותן כמו שהן. מדינת ישראל הוכרזה וקמה לאחר שאמריקה של טרומן עשתה את כל המאמצים בשביל שלא תקום. עמידתנו הצבאית ועזרתן הפוליטית של ברית המועצות ומדינות אחרות באו״ם – אלה הן העובדות המכריעות. רק המלחמה המשותפת הזאת היא שהקימה, בניגוד לרצונה של אמריקה ובניגוד לאיומיה, את המדינה היהודית. אנחנו נמצאים בשלב שאי־אפשר להגיד בו שגם ארצות הברית וגם ברית המועצות – שתי המעצמות האדירות – הכירו בנו. אמריקה הכירה בנו רק דה־פאקטו. הכרת דה־פאקטו פירושה: אם תצליחו, למרות רצוני, לקיים בכל זאת את המדינה – אז אין ברירה אלא להכיר במצב שנתהווה. לכן יש הבדל גדול בין הכרתה של אמריקה ובין הכרתה של ברית המועצות.

וילנר התאונן על המשא־ומתן, על פי העיתונים, על ידי ברל לוקר ונחום גולדמן עם הממשלה הבריטית בלונדון, והציע לדרוש מנחום גולדמן להפסיק המשא־ומתן הזה.

הוא גם התאונן על המשא־ומתן שמנהל ד״ר ויצמן באמריקה על הלוואה מפוקפקת מאוד, שמשמעותה היא תלות מדינית במעצמה זרה. הוא הציע לפנות לברית המועצות, לארצות הדמוקרטיות, כגון פולין וצ׳כוסלובקיה, ואם רוצים – לכל המדינות שהכירו באופן רשמי במדינה העברית, בהצעה של ברית הדדית כנגד תוקפנות. הצעד הראשון שיכול לתת גם מכה פוליטית לתככים ולצביעות של אמריקה וגם עזרה צבאית בנשק ליישוב ולמדינה היהודית במלחמתה הצודקת לעצמאות – זוהי הפנייה שלנו. הליגה הערבית הציעה הצעה פרובוקטיבית להפסיק העלייה, ועשינו צעד פזיז בהסכמה לשביתת־הנשק כפי שהוצע.

מתוך המגע שיש לנו עם חוגים ערביים מתקדמים בחיפה, עם הארגון הנקרא ״הליגה לשחרור לאומי״, יודעים אנחנו שהארגון הזה מכיר בזכותו של העם היהודי למדינה משלו, ותומך בהחלטות האו״ם מ־29 בנובמבר 1947. עידוד הכוחות האלה יכול להיות לנו לעזר רב במלחמתנו הצבאית והפוליטית.

יש צורך בגיוס מלא של כוחנו העצמי. אבל איך נוכל לדבר על אוריינטציה על עצמנו בזמן שד״ר ויצמן מבקש הלוואה של 100,000,000 דולר באמריקה? נחוצים לנו בעלי ברית. מי שאומר: ניטרליות, אומר למעשה אוריינטציה על אנגליה ואמריקה. דבר זה אינו אלא אשליה.

ד״ר **א׳ אלטמן** (הצה״ר־רביזיוניסטים) הציע לקרוא לצבא בשם ״צבא ישראל״ ללא שום תוספות. עם כל הערכת הזכויות שיש לגוף מסוים אשר קדם להקמת הצבא אסור להתעלם מן העובדה שיש זכויות גם לגופים לוחמים אחרים. לדבריו הגיע הזמן להוקיע קבל כל העולם השקר כאילו הסכסוך הקיים בארץ הזאת הוא סכסוך יהודי־ערבי. בתוך המלחמה הזאת הוברר באותות ובמופתים שגם כיום לפנינו לא מלחמה יהודית־ערבית אלא מלחמה עם בריטניה. על המועצה להכריז קבל העולם כולו שאנגליה היא צד לוחם. יש להקים מיניסטריון לתעמולה – אחד המכשירים החשובים ביותר במלחמה. יש לפנות לכל הארצות שהכירו במדינת ישראל ולהסביר להן שמתנהלת פה מלחמה לא רק בין יהודים וערבים ולתבוע מהן עזרה. אין זה פוגע בעמדה העקרונית שנקבעה פה בעבר

על קו של ניטרליות. והוא שואל אם נכון הדבר שפורסם בעיתונות שד"ר ויצמן כבר ויתר למפרע על כמה שטחים שנכבשו.

מ' שטנר (מפא"י) ציין שבהתקדמות שחלה בשבועות האחרונים ניכרת יד הממשלה האוחזת בהגה, אבל התאונן על שהמועצה מתאספת לעתים רחוקות. הוא דרש מהממשלה תוכנית לגיוס היישוב בשטח הכלכלה והכספים, ותמך בדברי ד"ר אלטמן בצורך להגביר פעולת ההסברה, אם כי הסתייג מהגזמת אלטמן בחשיבות התעמולה. הוא הצדיק השם "צבא־הגנה לישראל". אין זה קשר בין צבא ובין ארגון מסוים, אלא בין פעולה רבת־מסורת, חשיבות והוד ובין המפעל המחודש של המדינה..

ב' אידלסון (מפא"י) גינתה המקרים שקרו בזמן המלחמה בקשר לרכוש זרים ותבעה מהממשלה למנוע בתוקף הישנות מקרים אלה. היא גם תבעה דאגה ממלכתית למשפחת החייל, ועמדה על המשמעות של "צבא־הגנה". אנו עם השואף לשלום ולכן אנו רוצים אך ורק בצבא־הגנה.

א' כוהן (העובד הציוני) דרש איזון בין צורכי המלחמה ובין צורכי ההתיישבות, וקבל על הקמת משרד משטרה נפרד ממשרד הפנים. הוא לימד זכות על נסיעת נ' גולדמן ללונדון, כי יש למנוע סכנות חבלה – אם זה אפשר.

ב' ויינשטיין (הצה"ר) התאונן על נסיעת גולדמן, שאינו כלל אזרח המדינה. איש הסוכנות אינו רשאי לנהל משא־ומתן מדיני הקשור עם מדינת ישראל ומעמדה. הוא גם שאל אם ד"ר ויצמן, שנבחר לנשיא המועצה, החזיר הפספורט הבריטי שלו.

צ"ד פנקס (מזרחי) העלה על נס הגבורה העילאית של מגיני ירושלים העתיקה וגוש עציון. הוא הילל שם "צבא־הגנה לישראל" גם מתוך הוקרה של מפעל ההגנה לפני קום המדינה וגם מפני משמעות השם שאינו צבא נועד לתוקפנות. הוא דרש מכל שר למסור למועצה תוכנית פעולתו ובכלל לשיתוף יתר של המועצה בדיוני הממשלה.

מ' גרבובסקי (מפא"י) ענה לוויינשטיין בעניין הפספורט של ד"ר ויצמן. מפעל חייו של ויצמן קובע מעמדו במדינה ולא הפספורט שלו, כי לפי שעה לא הוחלפו הפספורטים של שום איש בישראל בפספורט ישראלי. ולמר וילנר הוא הזכיר שגם רוסיה הסובייטית מבקשת הלוואה מאמריקה, וציר סובייטי אינו נמנע מפגישה עם האפיפיור.

בסוף הוויכוח העיר ראש הממשלה לחברי המועצה וילנר וד"ר אלטמן שאין הממשלה דוגלת בניטרליות, אלא שואפת לאחדות העולם ונאמנה לאו"ם, ורוצה שיהיה לה ציר בכל מדינה, ואפילו בבריטניה, כאשר עושה ברית המועצות. (וילנר הודיע שהוא מסכים לכך.) למר ויינשטיין העיר ראש הממשלה כי זוהי מדינה יהודית, ושום יהודי אינו פסול להיות צירה ושליחה כל זמן שמדינות אחרות אינן פוסלות אותו. הפספורט הקובע – הוא היות האדם יהודי ונאמן למדינת ישראל, ולשאלה מדוע לא צורפו שמות ארגוני הפורשים לשם צה"ל – מפני שאנו מוכנים לשכוח מה שהיה ונעשה נגד רצון היישוב. ולעניין הכאוב (מעשי שוד) שעמדה עליו חברת המועצה ב' אידלסון הודיע ראש הממשלה, כי לממשלה יש החלטה נחושה להילחם בכל תוקף נגד המעשים המבישים של שוד, והממשלה לא תירתע מלאחוז באמצעים הקיצוניים ביותר כדי לעקור נגע זה. ואשר לשיחות בלונדון – אנו רוצים לקיים יחסי ידידות עם כל העמים בעולם, ואנו רוצים לתקן היחסים גם עם ממשלה שהייתה לפני קום המדינה עוינת לנו. אין חילוקי דעות על טיב מדיניותה היהודית של ממשלת בווין, אבל היא לא הכריזה מלחמה עלינו, ואין לנו עניין להכריז עליה מלחמה מצדנו. אין להרחיק לכת כחבר המועצה וילנר בלאומנות היהודית שלו – לרבים מאיתנו יש גם אינטרסים אנושיים, אבל גם האינטרס של המדינה דורש לשפר יחסינו

עם כל המדינות בעולם, במידה שהדבר הוא בגדר האפשרות, גם עם אלה שהרעו לנו בעבר. אנו מוכנים לשכוח ולפתוח פרק חדש, אבל כמובן זה תלוי גם בצד השני. עמדת ישראל היא לא "ניטרליות", אלא אמונה שהאינטרס האנושי אחד הוא, ואין אינטרס אנושי גדול משלום ועזרה הדדית בין כל המדינות. אמונה זו מונחת ביסוד מדיניותה של ישראל. אנו לא נבדוק בציציות של מדינות אחרות, כי אנו מצווים לחיות עם כולן בשלום – אם זה רק אפשר. יש לנו כמעט בכל מדינה בני־תערובות, ואנו רוצים בעלייתם לארץ. ולכן האוריינטציה שלנו היא על אחדות המין האנושי ועל שלום עם כל העמים.

פקודות (חוקים) אזרחיות ראשונות

ראש הממשלה ביקש מהמועצה לגשת לעניינים המעשיים העומדים על הפרק.

שר המשפטים הציע הצעת פקודת ימי המנוחה, תש"ח־1948:

1. שבת ומועדי ישראל – שני ימי ראש השנה, יום הכיפורים, ראשון לסוכות ושמיני עצרת, ראשון ושביעי של פסח וחג השבועות – הם ימי המנוחה הקבועים במדינת ישראל. שאינם יהודים – זכותם לקיים ימי מנוחתם בשבתם ובחגיהם הם.

2. הוראה זו תהיה חלק של פקודת סדרי השלטון והמשפט לשנת תש"ח־1948, ותשולב בה תחת הכותרת "פרק ששי א'": "ימי־מנוחה" בתור סעיף 18א'.

3. תוקפה של פקודה זו הוא למפרע מליל שבת, ו' באייר תש"ח (15 במאי 1948).

הפקודה נתקבלה פה אחד.

שר המשפטים הציע גם פקודת מס־הכנסה (הוראות זמניות), תש"ח־1948 שנתקבלה, מתוך הנחה שהעניין טעון ניסוח יותר בהיר ופשוט והניסוח החדש יובא לאישור המועצה, ובינתיים יפעלו לפי הנוסח המוצע.

שר המשפטים הציע גם פקודת עובדי ממשלת ארץ־ישראל תש"ח־1948 שנתקבלה אחרי דיון קצר ותיקונים אחדים. הפקודה אומרת:

1. (א) כל אדם אשר היה ביום ה' באייר תש"ח (14 במאי 1948) בשירות ממשלת ארץ־ישראל ואשר מקום שירותו הרגיל היה אותו יום בשטח המדינה ישרת על פי הוראת הממשלה הזמנית או אחד משריה, בלתי אם קיבל לפני פרסום פקודה זו הודעה אחרת. אדם כזה ייקרא להלן "עובד ממשלה".

(ב) עובד ממשלה, שלא יתייצב לעבודה במקום שירותו הרגיל תוך חודש ימים מיום פרסום פקודה זו, ייראה כאילו פרש מן השירות, חוץ אם תיווכח הממשלה הזמנית או אחד משריה, כי העובד לא התייצב מסיבות שאין אחריותן עליו.

(ג) הממשלה הזמנית או אחד משריה רשאים, תוך שישה חודשים מיום פרסום פקודה זו, לפי ראות עיניהם ובלי מתן נימוקים, להפסיק שירותו של עובד ממשלה או להעבירו למשרה אחרת.

(ד) סעיף זה אינו חל על שוטרים.

(ה) הממשלה הזמנית רשאית להתקין תקנות לביצוע סעיף זה, אולם אי־התקנת תקנות לא תפגע בהוראות המפורשות לעיל.

2. (א) כל אדם אשר שירת ביום ה' באייר תש"ח (14 במאי 1948) במשטרה הארץ־ישראלית של ממשלת ארץ־ישראל, ואשר מקום שירותו הרגיל היה אותו יום בשטח המדינה, ישרת על פי הוראות הממשלה הזמנית או שר המשטרה, בלתי אם קיבל לפני פרסום פקודה זו הוראה אחרת,

או לא נשבע שבועת אמונים למדינה תוך חודש ימים מיום פרסום פקודה זו. אדם כזה ייקרא להלן "שוטר".

(ב) הממשלה הזמנית או שר המשטרה רשאים תוך 6 חודשים מיום פרסום פקודה זו, לפי ראות עיניהם, ובלי מתן נימוקים, להפסיק את שירותו של שוטר או להעבירו לדרגה או משרה אחרת.

(ג) סעיף זה אינו חל על שוטרים נוספים זמניים ונוטרי כפרים (גפירים).

(ד) הממשלה הזמנית או שר המשטרה רשאים להתקין תקנות לביצוע סעיף זה, אולם אי־התקנת תקנות לא תפגע בהוראות המפורשות לעיל.

3. פקודה זו תיקרא בשם "פקודת עובדי ממשלת ארץ־ישראל, תש"ח־1948".

הממשלה מסתייגת מהצעות ברנדוט ואינה סומכת על שיקוליו המוסריים

בישיבת הממשלה מיום 4.6.1948 מסר **מ' שרתוק** דין־וחשבון על המשא־ומתן עם ברנדוט בדבר ההפוגה. סלע המחלוקת הוא עניין העלייה בימי ההפוגה. ההחלטה של מועצת הביטחון בשאלה זו לא ברורה לדעת הרוזן ברנדוט, והוא ביקש פירוש מוסמך מהמועצה. הוא קיבל מברק מנשיא המועצה בחודש זה, פארס אל־חורי, האומר: "אני מאשר כי כוונת ההחלטה של מועצת הביטחון מ־29 במאי הייתה, כי לשום צד לא יצמח יתרון צבאי מהגשמת ההפוגה בתקופת ההפוגה. ההקדמה להחלטה אומרת: 'להביא לידי הפסקת מעשי־האיבה בארץ־ישראל בלי לנגוע בזכויות, בתביעות ובמעמד של הערבים ושל היהודים כאחת'".

זאת אומרת שאסור להביא אנשים מאומנים, אבל מותר להביא אנשים בגיל צבא, אבל הבאה זו תיעשה באופן שלא תהווה יתרון צבאי בשביל אחד הצדדים. ברנדוט התחבט הרבה בשאלה ולבסוף הגיש לשרתוק מסמך שלדבריו לא יראו אותו הערבים. המסמך אומר:

1. הנקודה היחידה השרויה במחלוקת ושכרוך בה קושי ניכר היא שאלת כניסתם הבלתי־מוגבלת של אנשים בגיל צבאי לישראל ולמדינות ערביות.

2. עקרון העלייה לישראל בתור שכזה אין עליו ערעור ואין כרוך בו כל קושי. אינה מתעוררת שאלה בדבר הזכות של כל אחד משני הצדדים לקבל מהגרים באותו מספר שהם רואים לנכון, אם לפני שביתת הנשק או לאחריה, אלא היא מצטמצמת לשאלה כיצד להבטיח ששום צד לא יזכה ביתרונות צבאיים במשך ההפוגה מכניסת אנשים בגיל צבאי.

3. הערבים מוכנים לקבל על עצמם הגבלות על כניסת אנשים בגיל הצבא בתחומי ארצותיהם. עובדה זו היא בעלת חשיבות פחותה להם מאשר ליהודים, הואיל ויש להם חומר אדם בשפע, בעוד שכוח האדם של היהודים הוא מוגבל.

4. שתי המטרות העיקריות של ההפוגה כפי שהוגדרה בהחלטה וכפי שאושרה במברק מאת נשיא מועצת הביטחון ב־4 ביוני הן: להביא לידי הפסקת מעשי־האיבה בלי לפגוע בזכויות ובמעמד של היהודים והערבים ולהבטיח שלא יצמח כל יתרון צבאי מביצוע ההפוגה. הדבר האחרון קובע עצם טבעו ורוחו של כל הסדר הפוגה.

5. בתור מתווך מטעם האו"ם יש בכוונתי התקיפה לפרש ולנהל את ההפוגה כדי שיובטחו שתי המטרות הנ"ל.

6. שאלת כניסתם של אנשים בגיל הצבא לארץ־ישראל אינה שאלת עלייה בקשר הדברים הזה, מכיוון שאין מערערים על זכות היהודים לעלייה, אלא זו שאלה של יתרון צבאי יחסי.

7. אפשר לטעון שבמקרה שלא תהיה הפוגה לארבעה שבועות, הרי יהיה כלול בקרב העולים

מספר ניכר של עולים בגיל צבא. לעומת זאת נכונה העובדה שהודית בה בפגישתנו בחיפה שכיום כרוכה עלייה יהודית במידה ידועה של סיכון, ויש להשתמש בדרכים עקלקלות. יתר על כן: העלייה היהודית עצמה היא השאלה הקריטית בכל הסכסוך, וברור הדבר שלא הייתה כוונת ההחלטה שצד אחד יוכל ליהנות מזה הנאה ניכרת בתורת יתרון צבאי. קבלת העיקרון של עלייה יהודית על ידי הערבים בפעם הראשונה היא כשלעצמה רווח חשוב.

8. מכאן נובע, שאם תתנהל עלייה יהודית בלתי־מוגבלת תוך תקופת ההפוגה, בכלל זה מספר ניכר של אנשים בגיל צבא, ובלי כל יסוד של סיכון ובדרכים ישרות ולא עקלקלות – יצמח מזה יתרון צבאי מובהק לצד היהודים. הוא הדין אם אנשים בגיל צבא יובאו על מנת להיות מוחזקים בפיקוח במחנות צבאיים בתקופת ההפוגה. הפוטנציאל הצבאי יגדל בלי שהדבר יהיה כרוך בסיכון מלחמתי. דבר זה היה עומד בניגוד לרוח ההפוגה.

9. לגבי עלייה לישראל יש בדעתי לנקוט במדיניות הבאה:

א. תימסר הודעה מוקדמת למתווך על ידי השלטונות היהודיים המתאימים על כל כוונה להעלות עולים יהודים במספר ניכר באיזה נמל שהוא, במועד שיספיק למתווך לשלוח משקיפים לנמל ההפלגה. משקיפים אלה יהיו מוסמכים לבדוק כל אינפורמציה פנימית לגבי העולים.

ב. שום פרסונל מלחמתי לא יתקבל כעולים וכל המתעתד לעלות הנושא נשק מאיזה גיל או מין שהוא, ייחשב ככלול בסוג אנשים לוחמים.

ג. תוכר זכותו של המתווך לקבוע משקיפים על אוניות הנושאות מספר ניכר של עולים יהודים שפניהם מועדות לישראל.

ד. כל העולים יהיו טעונים בדיקה מדוקדקת על ידי משקיפי המתווך בנמלי העגינה בישראל.

ה. אשר לאנשים בגיל הצבא שבקרב העולים בתקופת ההפוגה יהיה הדבר מסור לראות עיניו של המתווך לקבוע אם אנשים בגיל הצבא הכלולים בקרב העולים במספרים כאלה יש בהם כדי לתת לצד היהודי יתרון צבאי; במקרה אם כניסתם תורשה, ואם כזה יהיה המצב – הוא יחליט למנוע את כניסתם.

ו. האנשים בגיל צבא בקרב העולים אשר תורשה כניסתם יהיו במחנות תוך תקופת ההפוגה תחת השגחת משקיפי המתווך, והם לא יגויסו לצבא ולא יינתן להם אימון צבאי או צבאי למחצה.

ז. לתקופת שבוע אחד מתאריך התחלתה הממשית של ההפוגה לא תהיה כל עלייה, כדי שתהיה שהות לארגן את הפיקוח.

ח. אשר לאוניות מביאות עולים לארץ־ישראל ואשר ייתכן כי נמצאות כבר בים בדרך לארץ לפני התחלת ההפוגה, ותגענה לנמלי ארץ־ישראל תוך תקופת השבוע הראשון, לא יעלו העולים על החוף עד אשר הפיקוח יפעל באופן פעיל כפי שיקבע המתווך.

ט. גברים בגיל צבא ייחשבו כל הזכרים בגיל 18 עד 45.

י. בסיכום: העיקרון והזכות של עלייה יהודית לא ייפגעו; תוטלנה הגבלות רק לגבי כניסת אנשים לוחמים ואנשים בגיל הצבא; כניסתם של אנשים בגיל צבא תהיה מוגבלת בכל מקרה אשר לפי דעת המתווך כניסתם החופשית תיתן יתרון צבאי לצד היהודי.

שרתוק אמר לברנדוט שהודעה זו ממלאה אותו דאגה חמורה לגורל ההפוגה, כי יש בה סטייה גמורה מהחלטת מועצת הביטחון. לנשיא מועצת הביטחון אין סמכות לדבר בשם המועצה. הוא גם נציג ממשלה הנלחמת בנו על אדמתנו, ואין אנו חייבים כלל להתחשב בדעתו. המועצה דנה בעליית אנשים בגיל צבא ונתקבלה הצעת תיקון של צרפת, שמטרתה למנוע כניסת אנשים לוחמים, אבל לא למנוע כניסת אנשים בגיל צבא. הסכסוך בינינו ובין הארצות השכנות לא פרץ

בגלל העלייה. הייתה תמיד עלייה יהודית, והארצות השכנות לא שלחו צבאות נגדה. ואין אנו יכולים להסכים שאם הערבים מפסיקים לירות בנו יחדלו עולים לעלות. שרתוק גם הביע התנגדות להפסקת העלייה לשבוע. במדינה יהודית לא תהיה הפסקת עלייה.

ברנדוט העמיד פנים חמורות ואמר: אתם לא רוצים בהפוגה. אין לכם אמון בי. אתם חוששים שהשבוע ייהפך לעשרה ימים ולשבועיים. קיבלתי השליחות רק מטעמים הומניטריים. אני מבין מה זה בשביל אנשים שלכם להיות מוחזרים מאדמת המולדת. זה יהיה בשבילי שיקול מוסרי נוסף. ואשר לתשובת יושב־ראש המועצה – אני בטוח שתשובתו נוסחה על דעת המזכירות של או״ם ולא על דעתו בלבד. באנץ׳ אישר דבר זה.

שרתוק טען שיש יתרונות צבאיים לצד שכנגד שאין ההחלטה גוזרת עליהם: יש אפשרויות של גיוס נוסף. שש מדינות עומדות נגד מדינה אחת.

ברנדוט ענה שהוא יודע כל זאת ויקבע הכול לפי מצפונו, מה יהיה אם לא תהיה הפוגה? הרי אז הכול בסכנה. אם תהיה הפוגה – תבוא עלייה בהסכמת הערבים. יחד עם זה איני אומר שלא ייכנסו אנשים בגיל צבא. לבסוף אמר: תשאל את חבריך, אם תחליטו בשלילה – לא יהיה זה לטובתכם בדעת הקהל העולמית. הוא חזר לקהיר לנסח ניסוח סופי בשביל שני הצדדים.

מ׳ שפירא שאל אם ההכרזה על הפוגה תלויה בהסכמתנו או שהוא יכול להכריז עליה בלי הסכמתנו? שרתוק ענה שיש להניח שיביא זאת למועצת הביטחון.

ד׳ בן־גוריון אמר: כל המומחים הצבאיים שלנו הם בעד הפוגה. זה ייתן לנו האפשרות לאמן את צבאנו, אשר חלק גדול ממנו איננו מאומן. כל זמן שהיה לנו עסק עם כנופיות זה לא קבע. כרגע יש לנו עסק עם צבאות סדירים. רוב המגויסים אינם מאומנים. חודש ימים אומנם אינו מספיק, אבל בחודש יתאמנו פחות או יותר ומצבנו יוטב. למרות זאת אני בעד דחייה מוחלטת של הצעת ברנדוט. הוא נותן לנו ״נדוניה״ שהערבים יסכימו לעלייה. אין לנו צורך בהסכמה זו. בנוסח מועצת הביטחון לא נאמר שאסור להכניס אנשים בגיל צבא, אלא כתוב: אם ייכנסו אנשים כאלה אסור לגייס ולאמן אותם. רק בווין גזר שלא להעלות מקפריסין עולים בגיל צבא. וזה קבע עמדת הערבים. אין זה מחייב אותנו. גם לא נקבל הגזירה על הכנסת נשק. כשהערבים לא יכניסו נשק במשך ארבעה שבועות לא יפסידו כלום, כי הם הכניסו במשך שנים. בשבילנו ארבעה שבועות אלה יכולים להיות מכריעים. חבר ששלח אונייה עם נשק ביקש לעכב את ההפוגה. בשביל זה בלבד לא הייתי מעכב ההפוגה. אבל אין להעמיד אותנו בשורה אחת עם מדינות ערב. להן יש כבר נשק מכל המינים. לנו אין. ויש עוד דבר יסודי: ריבונות המדינה. לכאורה זה כאילו פוגע בשני הצדדים. אבל התוצאות לגבי שני הצדדים אינן זהות. הערבים אינם זקוקים לאנשים מן החוץ, אם כי איש לא ימנע אנגלי בן שלושים להיכנס ללבנון, אף שייתכן שהוא קצין וילמד אנשי המקום לעשות חומרי נפץ. על זה לא יהיה כל פיקוח.

איני חושש לתוצאות מדיניות של סירובנו לקבל הצעות ברנדוט. המועצה אינה יחידה אחת, כל מדינה יש לה שיקול משלה. ואיני דואג לתוצאות המדיניות. התוצאות הצבאיות תהיינה אולי יותר חמורות בגלל סירובנו, ואף על פי כן אני מציע לדחות הצעת ברנדוט. יש שני דברים יסודיים בקיומנו: עלייה ועצמאות. בארצנו אנחנו קובעים. מדוע סבור ברנדוט שאנו חייבים באמון אליו? האם אנחנו בחרנו בו? ומדוע הוא עושה הניסוח הסופי במצרים? יֵשב בקפריסין. כל הזמן הוא נמצא תחת לחץ ערבי, ולמה הוא דורש מאיתנו אמון? עלינו להשיב בשלילה להצעתו, כי יש בה ניגוד להחלטת המועצה. והפסקת עלייה לשבוע לא נזכרה כלל בהחלטה; זוהי המצאתו הוא. אם דרוש לו זמן – ידחה ההפוגה לשבוע, ולא נדחה העלייה.

הרב **לוין** מהאגודה אמר: שאם כל המומחים הצבאיים שלנו הם בעד הפוגה, כפי שאומר ראש הממשלה, עלינו להתחשב בזאת. כל הגויים שונאים אותנו. בירושלים התושבים רעבים. הם עומדים במלחמה זה כבר חצי שנה. נפלו אלפי קורבנות. אין אנו יודעים תוצאות המלחמה. יש לנו אבינו שבשמים, אבל אין סומכים על הנס. בן־גוריון צודק: אנחנו צודקים כל הזמן, אבל מוכרחים להתחשב במציאות. אם יש אפשרות של הפוגה, ואם יש תקווה שאחרי ההפוגה נגיע לידי שלום – זה חשוב מאוד, גם אם נסבול מזה.

בנטוב (מפ"ם) אמר: יש להגיד לברנדוט שההגבלה ביחס לאנשים ולנשק אינה יכולה להיכנס לתוקפה כל עוד לא ידוע שהקים פיקוח יעיל גם אצל הערבים, לסרב סתם אינה דרך תכסיסית טובה, אבל אנו חייבים להודיע לברנדוט שבין הפסקת האש ובין תחילת הפיקוח צריך להיות מצבם של שני הצדדים שווה.

מ' שפירא (הפועל המזרחי) טען: מה שקובע בשבילי זהו המצב הצבאי. לערבים לא דרושה הפוגה; יש להם רזרבות לא קטנות של אנשים. בשלושת שבועות אלה הם לא כבשו לא את תל־אביב ולא את ירושלים, והפוגה היא פגיעה בכוח הצבאי שלהם. ואם הם מסכימים להפוגה, הרי זה לא מטעם צבאי אלא שאין להם ברירה, באשר הם חברי או"ם. אבל בשבילנו קובע המצב הצבאי. אם בחזית נמצאים חמשת או ששת אלפים מאומנים, והשאר אינם מאומנים, והאנשים עייפים ויש צורך לגייס בני 35–38, הרי זה אומר שהמצב רציני מאוד, ואומר בגלוי: עליי לוחץ המצב בירושלים. אין מזון! אומנם ילדי ירושלים שמחו מאוד שבאו ג'יפים עם נשק ולא עם אוכל, אבל ידוע שהאוכלוסייה ברובה רעבה. אם חלילה תיפול ירושלים, חוששני שזו תהיה מהלומה אשר אינני יודע כיצד נירפא ממנה. יש בכל זאת סטטוס קוו גם בשטח, כבשנו 189 נקודות ערביות, ביניהן גם מחוץ לשטח המדינה. הערים החשובות ביותר הן בידינו. אנו מחזיקים בשטח גדול מאוד, והסטטוס קוו הוא לטובתנו.

הפירוש של ברנדוט להחלטת המועצה הוא קצת חמור, אבל לא לגמרי מופרך. היה צריך להבהיר שאלת התחבורה עם ירושלים. השאלה היא של כניסה ויציאה. הם אמרו עוד דבר חמור אחד: שיאפשרו להכניס מזון רק במידה מסוימת, שלא תהיה אפשרות של אגירה. אין הם יכולים לבדוק כמות האוכל שאנו מכניסים לירושלים. איננו יכולים להסכים לפירוש שלו, אבל אם יחליט כך נקבל את הדבר כגזירה.

פ' ברנשטיין (ציוני כללי) אמר: אנחנו צריכים לבחון שני דברים. לא אם ההפוגה רצויה לנו, אלא אם אנחנו זקוקים לה. בשיפוט זה נכנסת שאלת ירושלים ושאלת הבאת נשק. השאלה אם מותר להכניס אנשים בגיל הגיוס אינה מכרעת מבחינה צבאית, מפני שיש פה עוד הרבה אנשים שאנו צריכים לאמן אותם. אני חושש שיש אולי כוונה לפתח שיטה של פיקוח להבא. אם אנשי פיקוח ישבו בנמלים שלנו זה יהיה לא טוב. הייתי אומר שאנחנו מוכנים לקבל התנאים של ברנדוט בתנאי שהפיקוח אצלם יהיה לא פחות חמור.

פ' רוזנבליט (פרוגרסיבים) מציע להביא הדבר בפני מועצת הביטחון. יש לנו טענות חזקות בעניין העלייה. יחד עם זה הוא מציע שאם מועצת הביטחון תאשר עמדת ברנדוט – נקבל אותה. אם המומחים הצבאיים חושבים את ההפוגה להכרחית מפני שחלק גדול של אנשינו אינם מאומנים במידה מספקת – אז זה מכריע. איני יודע אם בן־גוריון צודק בהערכתו את מועצת הביטחון. המוסד החלש הזה יגלה די כוח להטיל עלינו סנקציות. אני מפקפק אם במשך שבועות אלה נוכל להביא נשק לחיילים.

הרב **י"ל פישמן** (מזרחי): זה מכאיב מאוד שאחרי 23 ימים של קיום המדינה אנו נאותים

להגבלת עלייתנו על ידי כוחות זרים ואפילו להפסקתה. איני יודע אם אחרי כל הדברים האלה תהיה הדרך לירושלים פתוחה.

ד׳ רמז (מפא״י): דעתי כדעת שפירא. זוהי כנראה דעה מוסכמת שמבחינה צבאית הסיכון מצד ההפוגה הוא פחות מאשר המשך הקרבות, בגלל חוסר אימון ועייפות כללית. אך גם הסיכון המדיני נראה יותר גדול אם נסתלק מההפוגה. עלינו להכריע מיד בעד הפוגה דחופה.

המצב הצבאי

בישיבת הממשלה ביום 6.6.1948 מסר ראש הממשלה ושר־הביטחון על המצב הצבאי. כאשר התחילה המלחמה היו לנו 2,500 מאומנים בפלמ״ח. זה היה הכוח המגויס שהיה קיים אז. כ־3,600 מאומנים בחי״ש, כלומר בסך הכול 6,000–5,000 מאומנים פחות או יותר אימון מלחמתי. מאז נהרגו ונפצעו כ־2,500 איש. על פי רוב נופלים הכי טובים, ואחוז גדול של מפקדים, כי הם הולכים ראשונים. זאת אומרת כי מ״הווטרנים״ נשארו כ־3,000.

מגויסים כיום גיוס מלא 40,000 איש. בשירותים שונים מרוכזים 5,000. מלבד זה יש בכל גדוד שירותים. בגדוד נורמלי אחוז הלוחמים אינו עולה על שבעים. השאר הם בקשר, ברפואה, בתחבורה, ועוד. באופן כזה רק 23,000 מתוך 40,000 הם לוחמים. מהלוחמים עסוקים בנשק מסייע החשוב מאוד (תותחים, מכונות ירייה) כ־5,000. השאר, כ־18,000, הם חיילים, שלא לכולם אימון צבאי כפי שהוא דרוש עכשיו. אנו עומדים בפני כוחות מאומנים. הלגיון הערבי מאומן יפה. וכן גם המצרים, יש להם מפקדים בעלי השכלה צבאית – גנרלים, קולונלים וקצינים שהיו שנים בצבא.

בתוך 40,000 שלנו יש 5,000 חיל מצב שאין להזיזו ממקומו. היה אצלנו ויכוח גדול את מי לשלוח ללטרון – גדודים מאומנים או בלתי־מאומנים. הגדודים המאומנים היו דרושים לנו במקומות אחרים. לקחנו גדודים לא מאומנים, והתברר שאין הם יכולים לעמוד במערכה כזאת. ולכן, מבחינה צבאית טהורה, ההפוגה תהיה בה ברכה רבה. היא תאפשר לכוח הלוחם לנוח. הלוחמים אינם ישנים שבוע שלם. מבחינה זו יהיה להפוגה ערך רב. הלוחמים ינוחו, וכוחות מאומנים למחצה יקבלו אימון טוב. בסוף החודש נעמוד בכוח לוחם של 20,000 שיוכל לעמוד בקרב.

א׳ קפלן (מפא״י): גם אחרי דברי בן־גוריון לא הגעתי לידי מסקנה. בעת שומעי דברי רתוק הייתה לי תגובה שלילית. אבל לוחץ עליי כמו על שפירא עניין ירושלים יותר מהמצב הצבאי כולו. עליי לוחצת הידיעה שקיבלנו היום מבן־צבי (מברק בן־צבי אומר: עם כל ההערכה לאומץ־רוחם של אוכלוסי ירושלם עליכם לדעת שיש גבול שאחריו יש סכנה של התמוטטות). אני נתון בין שתי הרגשות האלה ואיני יכול להגיע ברגע זה לסיכום. שלא כרמז הייתי מוכן לומר לברנדוט שאין לנו כל יסוד להאמין לו. אני מציע שמחר תתכנס הממשלה יחד עם אנשי הצבא, נשמע לא רק מספרים אלא גם הערכת הסיכויים להצלת ירושלים. בינתיים יעבור עוד זמן ואולי יגיעו מזון ודלק.

לאחר כמה בירורים פורמליים נתקבלה החלטה:

להודיע עוד היום למתווך כי הממשלה מזדהה עם תגובת שר החוץ, כי הפירוש שלו אינו תואם החלטת המועצה, ולאחר קבלת הניסוח הסופי של הצעותיו אנו שומרים לעצמנו הזכות לערער בפני מועצת הביטחון.

על שאר הנקודות יוחלט בישיבת הממשלה לאחר שיתקבל הניסוח הסופי של המתווך.

בישיבה זו גם הוחלט:

1. לגייס בני 17 לאימונים לחודשיים, בתנאי שלא יישלחו לחזית בלי החלטה מפורשת של הממשלה.
2. לגייס בני 36–38 לצבא, ולגייס עד גיל 42 לעבודת ביצורים למשך יומיים.
3. לגייס נשואים עד גיל 35 גם אם יש להם למעלה משני ילדים.

תשובת ברנדוט על תנאי ההפוגה לא נתקבלה עד יום 8.6.1948 לפנות ערב.

ושוב דיון בשאלת ההפוגה

רק ביום 8 ביוני נתקבלה תשובת ברנדוט לאיגרתו של מ׳ שרתוק, ובה נקבעה התחלת ההפוגה ביום ו׳, 11 ביוני בשעה 10 בבוקר. אם ההחלטה תידחה, או תתקבל רק על תנאי על ידי אחד משני הצדדים, לא יערוך עוד המתווך כל התייעצות נוספת אלא יפנה מיד את העניין למועצת הביטחון, וזו תנקוט בכל פעולה כפי שתמצא לנכון. ברצונו להבטיח ששום יתרון צבאי לא ייווצר לכל צד במשך הפסקת האש או כתוצאה מקיומה. לצורך זה ערך אי־אלו פירושים להחלטה ואי־אלו החלטות בנוגע לקיומה, ותמציתה היא כדלקמן:

״א. שום קבוצת־קרב שתכלול אנשים שאפשר לזהותם כשייכים ליחידות צבאיות מאורגנות וכן כל אנשים הנושאים נשק, לא תיכנס לכל מדינה ערבית או לכל חלק שהוא מארץ־ישראל.

ב. אשר לאנשים בגיל הגיוס ישתמש המתווך בשיקול־דעתו במשך תקופת ההפוגה כדי להחליט אם אנשים בגיל הגיוס נמצאים בקרב העולים במספרים כאלה, הנותנים לצד אחד יתרון צבאי אם תורשה כניסתם, ובמקרה כזה יסרב להרשות כניסתם. אם יוכנסו אנשים בגיל הגיוס במספרים שיוגבלו על ידי קיום העיקרון הנ״ל, יש לשמור עליהם במחנות במשך תקופת ההפוגה על פי השגחה של משקיפים מטעם המתווך, והם לא יגויסו לכוחות המזוינים ולא יינתן להם אימון צבאי או צבאי למחצה במשך התקופה הנ״ל.

ג. המתווך יקיים ביקורת על כל העלייה בנמלי ההגירה והעלייה, ויפקיד משקיפים מטעם האו״ם באוניות, ולצורך זה עליו לקבל הודעות בהקדם על נמל־ההגירה של כל אונייה הנושאת עולים.

ד. במשך השבוע הראשון של ההפוגה ישתמש המתווך בשיקול דעתו בנידון לכניסתם של כל עולים ללא הבדל גיל או מין.

ה. תנועת צבא או חומר מלחמתי ממדינה מעוניינת אחת לשנייה, או קרוב יותר לגבולות ארץ־ישראל, או לחזיתות הקרב בארץ־ישראל תיאסר במשך תקופת ההפוגה.

ו. כל החזיתות וקווי־הקרבות יישארו יציבים במשך תקופת ההפוגה ולא יחול כל גידול בכוח הקרבי שנמצא לאורך החזיתות והקווים, וכן לא יחול גידול בחומרי המלחמה שנמצאים בעין. החלפת אנשים שגרתית תוכל להיעשות.

ז. חומרי־מלחמה לא ייכנסו לארץ או לטריטוריה של כל צד מעוניין.

ח. עזרה לאוכלוסי שני הצדדים בשטחים עירוניים שסבלו קשה מן הקרבות, כגון ירושלים ויפו, תנוהל על ידי ועדת הצלב האדום הבין־לאומי באופן שיבטיח כי מלאי האספקה החיונית לא יהיה במידה ניכרת גדול או קטן בסוף ההפוגה מכפי שהיה בתחילתה.

ט. כל פעולות מלחמתיות ביבשה או בים או באוויר ייאסרו במשך תקופת ההפוגה״.

הממשלה הזמנית דנה על הצעות ברנדוט יומיים, ביום 8 וביום 9 ביוני. נתקבלה הצעת פ׳ רוזנבליט להביע הסכמתנו להפוגה בלי תנאים, אם כי היא רואה צורך להעיר כמה הערות, ועל יסוד ההערות שנשמעו בשתי הישיבות שלח מ׳ שרתוק תשובת הממשלה למתווך.

ההערות העיקריות שנמנו בתשובה היו אלה:

1. החלטת מועצת הביטחון אינה מטילה כל הגבלות על עליית אנשים בגיל הגיוס, חוץ מאשר אין לגייסם או לאמנם לשירות צבאי במשך ההפוגה, אולם סעיף ב׳ באיגרת ברנדוט מקנה לו סמכות למנוע כניסתם.

2. הממשלה הזמנית מוכנה לשתף פעולה עם המתווך להקל עליו תפקידיו בהשגחה ובפיקוח, אבל תחשוב לבלתי־מוצדק כל ניסיון להתערב בכניסה תקינה של עולים יהודים ללא הבדל גיל ומין.

יום לפני התחלת ההפוגה שידר ראש הממשלה לעם כי:

> ממשלת ישראל החליטה אחרי דיון ושיקולים לקבל את ההפוגה, אם כי לא התעלמה מהליקויים והתנאים המקפחים הכרוכים בביצועה. הנימוקים העיקריים להסכמתנו היו שניים:
>
> א. מיום שפרצה המלחמה, בעטיה של התקפת־זדון של שכנינו המוסתים על ידי כוח זר, המעוניין בחרחור ריב ומדנים בין העם היהודי והעם הערבי, הודענו וחזרנו כי אנו מוכנים להפסיק האש ברגע שהאויב יעשה זאת.
>
> ב. מדינת ישראל, הבונה את עתידה על כוחו היוצר והלוחם של עם ישראל, מבססת את מדיניותה החיצונית על העיקרון היסודי לפעול מתוך הבנה הדדית והתאמה עם האומות המאוחדות.
>
> אנו, אפוא, נקיים את ההפוגה שהוכרזה לארבעה שבועות, אם האויב יקיים אותה וכל עוד הוא יקיים אותה.
>
> משמעת מוחלטת, אחדות האומה וליכודה סביב ממשלתה המוסמכת הם תביעה מוחלטת של עצמאותנו.
>
> הממשלה לא תסבול שום ניסיון מצד מישהו בתוכנו להפר ההפוגה, ולעשות לאַל התחייבות מדינת ישראל כלפי האו״ם. כל מי שינסה להפר משמעת המדינה בשעה זו ייחשב לאויב ישראל, והממשלה תנהג בו כנהוג באויב פנימי בשעת חירום.
>
> ההכרזה על ההפוגה באה כארבעה שבועות אחרי הקמת מדינת ישראל. התקפת־הזדון של חמש מדינות שכנות, הנהנות מתמיכתה הגלויה והנסתרת של מעצמה גדולה, לא ערערה אלא חיזקה את מעמדה של המדינה הצעירה שהקים ישראל סבא לאחר הפסקה של כ־1,900 שנה. אנו מחזיקים לא רק בשטח שקבעה עצרת האו״ם למדינת ישראל, אלא צבאותינו כבשו שטחי מולדת שנמצאו מחוץ לתחומים האלה. ירושלים החדשה היא כמעט כולה בידינו. גדל במשך ארבעת השבועות האלה כוחנו ביבשה, באוויר ובים. מנענו במידה לא מעטה את התוהו־ובוהו שממשלת המנדט רצתה להוריש לנו. הולכים ומסתדרים השירותים הממלכתיים, תוך כדי סערת המלחמה, והעלייה לארץ גברה. היא לא תיפסק עם ההפוגה, ותנופת הבניין וההתבצרות תגדל מעכשיו ביתר שאת.
>
> כל השטחים, הערים והכפרים שנכבשו על ידי צבאותינו יישארו בידינו. בתקופת ההפוגה

נארגן ביתר מרץ את שירותי המדינה, נחזק את משקנו בכפר ובעיר, נגביר העלייה ונרחיב ההתיישבות, ולא נתעלם מצורכי הצבא. במשך שלושה דורות גילינו את יכולתנו היוצרת. בששת החודשים האלה גילינו כוחנו הלוחם במלחמת־מגן, ועוד יותר – במלחמת־תנופה. פנינו היו תמיד לשלום, אבל ידענו ונדע לעמוד בשער אם שוב יהיה צורך בכך, ובכוח מוגבר ומחושל. נקיים את ההפוגה במלוא הכרת צדקתנו וכוחנו. בשני אלה נעמוד עד שיובטח שלום ישראל, וחזון הגאולה יקום.

שלושה ימים אחרי התחלת ההפוגה נתכנסה הממשלה (ביום 14.6.1948). שר הביטחון מסר על כמה הפרות של ההפוגה מצד הערבים. נערכה התקפה על סג׳רה, אבל המקרה הקשה ביותר היה בגליל העליון. הייתה הסתערות גדולה בשטח משמר־הירדן, שנכבש על ידי האויב אחרי מועד ההפוגה, והייתה התקפה קשה מאוד בתותחים ובאווירונים על כפר־סולד ועין־גב.

היה חשש שבגליל העליון הופרה ההפוגה על ידינו במטרה לכבוש חזרה את משמר־הירדן. נשלח איש מיוחד לחקור אם יש יסוד לחשש זה, הוא חזר היום ומסר מסקנותיו כי לאחר חקירה יסודית שעשה כמיטב יכולתו הוברר לו ללא ספק שההפרה באה מצד הסורים.

מוקשים בפנים וסכנות מבחוץ

תוכנית פעולה לתקופת ההפוגה

בישיבה זו של הממשלה הציע ראש הממשלה תוכנית פעולה בת חמישה סעיפים לזמן ההפוגה: א. בעיית ירושלים. הגנת העיר ירושלים היא בעיה מסובכת – ארגונית, הנדסית, מדינית. ארגונית: יש שאלת כלי רכב להובלת מזון לירושלים; הנדסית: שאלת דרך. תוך סערת המלחמה נכבשה דרך אלטרנטיבית לירושלים. הדבר עלה בקורבנות, ככל כיבוש, אבל דרך זו יש בה קשיים גדולים: במקום אחד, לאורך מאה וחמישים מטר, מוכרחים להוריד עגלות כבדות בשרשרת ולהעלותן בשרשרת. יש לתקן כברת־דרך זו באופן שהעגלה תוכל לעבור בכוחה היא או לסלול דרך אלטרנטיבית בשטח זה. מדינית: יש ערעור על הובלת מזון בדרך האלטרנטיבית שכבשנו, גם מצד הערבים וגם מצד המפקחים. לפי שעה נעשית ההובלה סדר. כמות המזון שמובילים הולכת וגדלה מיום ליום. אם תהיה לנו אפשרות הובלה בדרך זו או בדרך מחודשת, אין ספק שנוכל לספק צורכי ירושלים וגם להכין במשך עשרים ושמונה ימים אלה מלאי גדול. יש למנוע יציאה מירושלים. למילה "בריחה" יש טעם לגנאי, ואני מסתייג מגינוי. הסבל בירושלים בשבועות האחרונים: גם סכנת רעב, גם רעב ממש, גם הרעשה יומם ולילה (נהרגו מאות ונפצעו אלפים), גם המנה הזעומה שחולקה, גם החשש שעומדים לפני רעב – אנשים שעבר עליהם סבל כזה אסור לגנות אותם ולכנות רצונם להתרחק מזה בשם בריחה. עם כל זה ברור שעלינו למנוע יציאה מבוהלת בכל האמצעים שבידינו. מה שלא יכלו לעשות הערבים בכוח הרעשה ובכוח הרעבה – תעשה עכשיו היציאה מהעיר. אבל עצם מניעת היציאה אין בה משום פתרון. הפתרון הוא שינוי גורלה של ירושלים. ויש לדאוג עכשיו לביצור ירושלים לאורך ימים שלא יהיה רצון ומניע לעזיבה

ב. יש צורך דחוף מאוד בחיזוק הכוחות הצבאיים: 1. על ידי אימונים. המצב עכשיו הוא כזה שמעורר דאגה. באחת הישיבות כבר דיברתי על כך שרוב הצבא שלנו אינו מאומן. חיילים מאומנים לפני המלחמה היו מועטים, מהם נפלו רבים, נפל חלק גדול של מפקדים, ורובו המכריע של הצבא מורכב מאנשים לגמרי לא מאומנים; יש אפוא לחזק את הצבא קודם כול באימון; 2. משמעת – דבר שהוא תנאי בל יעבור לקיומו של צבא וליעילותו. צבא בלי משמעת לא רק שאינו יעיל אלא מהווה סכנה. אבל אין מחתרת הופכת בן־לילה לצבא בעל משמעת ועל ידי פקודה בלבד של שר ביטחון. לא בנקל מתגברים על הרגלים שהיו זמן רב בקיום של מחתרת. הנהגת משמעת בצבא שלנו מהווה בעיה רצינית ותדרוש מאמצים גדולים. זוהי לא רק דעתי, אלא דעת כל האחראים להנהלת הצבא; 3. יש צורך ברה־אורגניזציה במבנה הצבא. אתן לכם דוגמה אחת טרגית: ביום האחרון שלפני ההפוגה הותקפה גזר. היא הותקפה ב־12:30 בצהריים, ונכבשה ב־18:00. כולנו פחות או יותר מכירים את המקום. גזר לא רחוקה מכביש ירושלים ולא רחוקה מהכפר הערבי קוּבּאבּ, קוּבּאבּ עכשיו בידינו. גזר גם לא רחוקה מחולדה, ובחולדה שוכן מטה של חטיבה שלמה. גזר לא רחוקה מנען – וגם בנען יש מטה של חטיבה שלמה. על יד גזר יש מקום בשם תל־גזר, הסוקר על פני כל הסביבה; שם העמדנו תותחים. קשר הרדיו עם גזר פעל כל הזמן. ולא באה לשם כל עזרה – וגזר נפלה. נפלו 20 איש. יתרם, מלבד מעטים שהצליחו להימלט, נלקחו בשבי, ביניהם

12 בחורות. בחורה אחת נהרגה. מפקד ההתקפה הערבית היה אנגלי. מפקד זה הביא את הבחורות לבן־שמן והן שוחררו. חלק מהחיזיון המעציב הזה מוסבר על ידי כך שהיו רשויות שונות של צבא: קובאב – שלטון צבאי עם מפקד משלו; חולדה – שלטון צבאי שני עם מפקד משלו; נען – שלטון צבאי בפני עצמו.

אומנם המקום נכבש חזרה, אבל נהרגו שם יותר מדי אנשים, והעובדה היא שבגזר נמשך הקרב שש שעות ולא באה כל עזרה, אם כי בסביבה היה צבא יהודי רב. דבר זה ושיקולים אחרים יותר עמוקים מחייבים שינוי המבנה. מהו פשר חוסר עזרה לגזר?

עד לפני ארבעה שבועות היו קרבות רק עם כנופיות, ולא היה לנו אף פעם קרב עם צבא סדיר, ולא היינו מאורגנים ולא היינו מאומנים לקרב ממין זה. במידה שהיו לנו מאומנים – נתקלו בשגרה ובהרגלים ובמשטר שנבעו ממעשי ה"הגנה". לא קל להתגבר על הרגלים ושיגרה, בייחוד כשסביבם נוצרת גם אידיאולוגיה – ויש גם אינטרסים של גופים ציבוריים.אני חייב להגיד מילה אחת של שבח לאויב – ללגיון הערבי. אין לנו עכשיו עניין עם אויב פרוע. זהו אויב מאומן, ממושמע וגם אמיץ לב. הלגיון הערבי הוא צבא שמעורר כבוד אצל כל הבחורים שלנו. הוא יודע מלאכת הצבא, הוא אינו בורח, הוא גם יודע להסתער כשיש צורך בכך. יש לו פיקוד טוב ויש לו נשק. ועוד זמן־מה לא נגיע לטיב הנשק שלו. גם החייל המצרי נלחם. אומנם המפקד צריך לדחוף אותו, אבל הוא נלחם. ונגד צבא מוכרח לעמוד צבא. לפרטיזנים יש תפקיד גדול, אבל הם בלבד לא יכולים לעמוד בפני צבא.

אימון הצבא, הפיכתו לגוף בעל משמעת ושינוי מבנהו – שלושה אלה הם דברים דחופים וחמורים מאוד־מאוד. עלינו לצאת מן ההנחה שההפוגה היא זמנית, והמלחמה תתחדש. ולא ייתכן שהמלחמה תמצא אותנו פחות מוכנים משאנחנו צריכים ויכולים להיות במשך ההפוגה.

ג. הגברת הייצור המלחמתי. היות ויהיו קשיים בהכנסת נשק מן החוץ (וזוהי המגרעת העיקרית של ההפוגה, ולתקופה זו נועדו משלוחים חשובים) אנחנו צריכים להגביר את הייצור העצמי שלנו. על הייצור שלנו בארץ אין פיקוח.

ד. התיישבות חדשה. זהו דבר שאנו מצווים עליו תמיד, ובייחוד עכשיו, ואינו מחייב שום הסברה. אעיר רק הערה אחת: לדעתי נצטרך הפעם להימנע מפרסומים. הנזק שבפרסום גדול מן הרווח. מוטב שנעשה התיישבות בקצב יותר מהיר ובמספר מקומות יותר גדול, ויש אפשרות לעשות זאת, והפעם מוטב שנגזור על עצמנו שתיקה. הוא הדין – עלייה. הגדלת העלייה – בשתיקה.

אני מוכרח לענות לשאלה אחת שנשאלה בעיתונות: בעיתון "על המשמר" פורסם "שבן־גוריון מפרק את הפלמ"ח". אני עוסק בבניין הצבא, לא עסקתי בפירוקה של שום יחידה צבאית. אבל קרו דברים משונים, והתעניינתי בהם. הייתה צריכה להיות התקפה בחזית מרכזית – ומשום־מה לא נערכה. שאלתי מדוע לא נתקיימה, אמרו משום שהאספקה לא הגיעה למקומה. ביררתי מדוע לא הגיעה האספקה, אמרו שהאספקה אינה הולכת לגדוד זה (זה היה גדוד של פלמ"ח) באופן ישר, אלא דרך מקום אחר. שאלתי: מדוע דרך מקום אחר? אמרו לי: כך נהוג בפלמ"ח. נתתי פקודה לבטל מנהג זה ולשלוח האספקה מתל־אביב לגדוד פלמ"ח הנמצא בהרי ירושלים ישר אליו ולא לשום מקום אחר. לזה קורא "על המשמר" בשם פירוק פלמ"ח. שיסוי של עיתון זה או אחר לא ישנה דרכי. זהו אחד משני העקרונות שבלעדיהם לא הייתי מקבל על עצמי לנהל את הביטחון. יש דין אחד לכל הצבאות ולכל החיילים והמפקדים.

לשאלה באיזה כיוון הולך ארגון הצבא – הוא הולך בכיוון של הכשרת כוח מזוין בעל

משמעת ובעל הכרה ואחריות היודע על מה הוא נלחם. בדברים אחדים הצבא שלנו עולה עלא האויב, אם כי לא תמיד. הוא עולה עליו במובן מוסרי (אם כי לא תמיד) ויש לו יתרון אינטלקטואלי – וגם זה לא בכל המקרים. ועלינו לדאוג לכך שהסדר, האימון והציוד לא ייפלו מזה של האויב, ועד כמה שאפשר – יעלו עליו. יש צורך בחברות רבה בצבא. כל חייל יהודי צריך להיות שווה לחברו, כל גדוד – למשנהו. החלוציות אינה קניין פרטי של יחידה צבאית. כולם לוחמים לביטחון המדינה וכולם צריכים להיות מסורים במידה שווה, וכולם **מסוגלים** להיות מסורים במידה שווה.

בישיבה זו נבחרה ועדה של שלושה שתדאג לאספקה לירושלים; חברי הוועדה: א׳ ציזלינג א׳ קפלן ומ׳ שפירא, היושב־ראש א׳ קפלן.

בעיות מדיניות וצבאיות אקטואליות

ישיבת הממשלה ביום 16.6.1948 הוקדשה בעיקר לפי דרישת חברים אחדים לבירור מדיני וצבאי. שר החוץ **משה שרתוק** מסר סקירה על הבעיות שעורר שליח האו״ם הרוזן ברנדוט, שניסה לסדר שיחות בין ישראל ובין שליטי ערב.

לדבריו ייתכן שלא תתעורר שאלת קיומה של מדינת ישראל, אבל תתעורר שאלת תחומיה. שאלה זו מעסיקה לא רק אותנו והערבים אלא גם אחרים. נתקיימו שיחות בשאלה זו בין שר החוץ הבריטי בווין ובין השגריר האמריקני בלונדון. לא ידועים לנו כל פרטי השיחה. משרד החוץ הכחיש את השמועה כאילו הוסכם בין שתי הממשלות בענייני שטחה של ישראל. אולם אנו יודעים שבממשלה האמריקנית דנים בגבולות, ונשאלנו אם אנו מקבלים הגבולות של 29 בנובמבר. וברור שגם האנגלים מטפלים בשאלה זו. ובא־כוח אנגליה, מר בילי, שאל אם אנו משווים מעמדנו בגליל המערבי (שנמסר בהחלטת 29 בנובמבר לערבים) שהוא עכשיו בידינו, לנגב שהוא עכשיו בידי המצרים. ואם אנו נשווה גורל חיפה (שיש בה ערבים), והיא עדיין כולה בידינו, לירושלים שיש בה יהודים ונידרש להשלים עם שלטון עבדאללה בירושלים.

שר החוץ קבע שאנחנו התחייבנו כלפי העולם הבין־לאומי על הסדר 29 בנובמבר. אבל התחייבנו על הסדר מסוים; אם ההסדר כולו יתקיים – נסכים לו, אבל אם יחולו שינויים בהסדר זה – אנחנו חופשים.

היסודות של ההסדר הם ארבעה: 1. מדינה יהודית בחלק מסוים של ארץ־ישראל ובגבולות מסוימים; 2. מדינה ערבית נפרדת, לא מצורפת לעבר־הירדן, ובוודאי לא לסוריה, אלא מדינה פלשתינאית נפרדת בשטח מסוים ובגבולות מסוימים; 3. ירושלים בין־לאומית, שיש בה משטר בין־לאומי יעיל המבטיח שוויון, חופש גישה למקומות קדושים וכו׳; 4. ברית כלכלית שמאחדת שלוש אלה: המדינה היהודית, המדינה הערבית וירושלים הבין־לאומית, לחטיבה כלכלית אחת המאוחדת בברית כלכלית.

יהיה טוב מאוד אם נוכל להשיג שני דברים: 1. לא לוותר על שעל אדמה מהגבולות של 29 בנובמבר; 2. להוסיף על הטריטוריה הזאת אותם החלקים אשר כבשנו תחת לחץ של הכרח מר, זאת אומרת אותם החלקים אשר הניסיון המר הראה לנו שעלינו לשלוט בהם כדי לאפשר למדינה את הגנתה ליישוב היהודי.

הכוונה איננה לגליל המערבי, לדרך לירושלים ולירושלים עצמה. העמידה על ראש־הנקרה תאפשר ברית עם לבנון. השאלה החמורה היא הדרך לירושלים. איך שתיפול ההכרעה בתוכנו

בנוגע לירושלים (ויכול להיות ששיקול הדעת בסוף יאמר שמותר לנו להסכים לירושלים בין־לאומית) יש לראות את עתיד העיר כך, שאנחנו לא יכולים בשום פנים ואופן להסכים שמעמדנו בירושלים יכול להיות מובטח (גם בירושלים בין־לאומית!), אם בין ירושלים ובין מדינת ישראל יהא חוצץ שטח רחב של ריבונות ערבית, כמו שזה נתון בתוכנית של 29 בנובמבר. הדבר הזה לא ייתכן. אנחנו כבשנו לנו את השליטה על פס רצוף מתל אביב ועד רוממה, פינינו אותו מערבים. הדרך לגישה לירושלים ממערב קובעת את נפש ירושלים העיר. זה אחד השינויים הטריטוריאליים שאנחנו מוכרחים לעמוד עליו.

היות ומתנכלים לשטחים ידועים של המדינה היהודית ייתכן שנעמוד לפני שאלה של תיקונים על ידי חילופין. והחילוף שהוא המועמד הראשון – זהו החלפת הנגב הדרומי בגליל המערבי. זוהי בעיה שחייבת להעסיק אותנו.

אני מבחין, הוסיף ואמר שר החוץ, בין הנגב הצפוני והנגב הדרומי. אני יודע שיש הערכה הפוסלת בעיקרה ההבחנה הזאת. אני אינני מומחה לענייני הנגב. עוד לפני לייק־סוקסס אמרתי שנסמוך על דעת המומחים שלנו (ליפשיץ, וייץ וכו׳) והתורה שלמדתי מהם היא – שיש הבדל חותך בין החלק הצפוני של הנגב, שהשטח שלו הוא כארבעה מיליונים דונם ובין המשולש הדרומי, שהוא כשמונה מיליונים דונם. בעוד שבפס הצפוני בעיית החקלאות היא בעיית מים, הרי במשולש הדרומי בעיית החקלאות היא לא רק בעיית מים אלא גם בעיית קרקע. אף על פי כן אנחנו החזקנו בכל התוקף והמרץ במשולש הדרומי ועלה בידינו להבטיח אותו למדינת ישראל. אני בטוח שאם יתברר כי ישנה אפשרות לזכות בגליל המערבי תמורת ויתור על הנגב הדרומי – זאת תהיה שאלה רצינית מאוד.

מלבד שאלת הגבולות, זאת אומרת של ההיקף החיצוני של שטח המדינה, ישנה שאלת עתידו של אותו היישוב הערבי שהיה בשטח ישראל לפני פרוץ המלחמה הנוכחית בארץ: האם אנחנו מתארים לעצמנו שיבה לסטטוס קוו אנטה, או שאנחנו מקבלים את המצב כמצב קיים ונלחמים עליו?

בעיניי זהו הדבר המפתיע ביותר: התרוקנות היישוב הערבי. בתולדותיה של ארץ־ישראל זה יותר מפתיע מאשר הקמת המדינה העברית. זהו רגע כביר ועצום בהיסטוריה של העולם ובהיסטוריה של העם היהודי. אבל זה לא מפתיע לאחר שלושה דורות של התיישבות ולאחר בית לאומי יהודי ולאחר מלחמה. ומדוע זה בא? כי העולם השתכנע שהמדינה קיימת. מתוך שהצלחנו לשכנע את העולם שהמדינה ממילא קיימת – נתנו לנו את הגושפנקא.

אבל השינוי המפתיע: שפתאום נתרוקן חלק שלם של הארץ ובמהירות בזק כזאת, כחתף, מיישובו הערבי. האם יש הערכה ברורה כיום כמה יש כיום ערבים בשטח של מדינת ישראל? (דב״ג: אם יש 100 אלף – אתפלא). לפי דעתי – לא יותר ממאה אלף.

יהיה צורך להסביר את החשיבות העצומה של השינוי הזה מבחינת ההתיישבות והביטחון, ומבחינת איתנות המבנה של המדינה ופתרון בעיות סוציאליות חיוניות ומדיניות חמורות מאוד שהטילו את צלן על כל עתיד המדינה. דבר זה קרה תוך זעזועי המלחמה שהעם הערבי הכריז עלינו, ומתוך מנוסה של הערבים עצמם – ואז זה אחד מאותם השינויים המהפכניים, אשר אחריהם ההיסטוריה אינה חוזרת לקדמותה, כמו שהיא לא חזרה לקדמותה אחרי מלחמת תורכיה־יוון.

עלינו להיות מוכנים לשלם בעד קרקע. לא שאנחנו נקנה מכל אחד ואחד. זו צריכה להיות שאלה של משא־ומתן ממלכתי. אנחנו נקבל נכסים וקרקע וזה ישמש להתיישבותם של הערבים בארצות אחרות. אבל הם אינם חוזרים. וזוהי המדיניות שלנו: הם אינם חוזרים.

בהנחה שעמדה זו תתקבל אין להתעלם מהקשר שישנו בין שתי השאלות הטריטוריאליות: השאלה הפנימית והשאלה החיצונית, אם אפשר לקרוא להן כך. מדינת ישראל עם מיעוט ערבי גדול של 350 אלף, מיעוט ערבי השולט על שטחי קרקע עצומים ביחס בתוך מדינת ישראל – כוחה לעמוד בפני צמצום השטח מבחוץ יותר יפה מאשר מדינת ישראל, אשר הצליחה להשתחרר ממיעוט ערבי כזה ואשר כבשה לעצמה כל הקרקעות של הערבים. כי במידה שאנחנו טוענים נגד לקיחת שטחים מאיתנו, מכיוון שיש שאלה של התיישבות, ואם אנחנו משיגים את השטח הנטוש על ידי הערבים וזה הכול אדמה שכפרים יושבים עליהם עם בארות ומים – זה לא פחות, על כל פנים, מהנגב (אני לא אומר לוותר על הנגב, כי יש שאלה של קיבוץ גלויות).

אני מניח שאליבא דכולנו תישאר פלשתינה ערבית, ויש שאלה של פלשתינה ערבית, באופן יותר ממשי שאלת עבדאללה. אם פלשתינה הערבית היא נחלת עבדאללה, זאת אומרת שנפתח פס לחיבור עם עיראק. ואם פלשתינה היא מדינה לחוד, בפני עצמה – אז זה הוא דבר אחר לגמרי. במקרה הראשון לא תיתכן ברית כלכלית. התחייבנו רק על שותף מסוים, אבל לא עם שותף אחר.

ד׳ בן־גוריון: לפנינו שלושה דברים: א. ביטחון; ב. מדינה יהודית; ג. ברית יהודית־ערבית. המטרה שלנו צריכה להיות לא רק לקיים שני הדברים הראשונים, אלא גם חתירה לקראת הדבר השלישי, כי בדבר השלישי אני רואה עירבון גדול להגשמת הציונות, מהפכה בכל החלק הזה של העולם ושידוד מערכות בעולם. בכל אופן בשבילנו, בשביל עמנו, זה חשוב מאוד.

אני מניח שתי הנחות עיקריות: 1. שהחלטת 29 בנובמבר מתה. לא אומר את זאת בהחלטיות. אבל אני רואה שהיא לא קיימת. יכול להיות שיהיה מצב כזה שלא תהיה דרך אחרת ויגידו: בדיוק מה שהיה. אבל איני רואה גורם הלהוט אחרי 29 בנובמבר, ואם אין גורם כזה אז יש להניח שהדבר הזה מת; 2. שהעניין יוכרע בכוח. השאלה הפוליטית עכשיו היא שאלה **צבאית**. היא שאלה צבאית גם אם לא תתחדש המלחמה, אם כי יש להניח שהיא תתחדש. אבל אם לא תתחדש יקבעו השיקולים הצבאיים את העניין. הדברים העיקריים אשר קרו הם אולי קצת מפתיעים: א. כניסת המדינות הערביות עם הצבא הסדיר שלהן; ב. יכולת עמידתנו בפני הצבאות הסדירים; ג. בריחת הערבים. כל זה לא היה בשבילי בבחינת הפתעה. הפתעה מרה הייתה בשבילי בהערכתי את הכוח היהודי, בייחוד הכוח המוסרי של היהודים. נתגלו לי ליקויים מוסריים כאלה שלא חשתי בקיומם, והם פגם צבאי חמור.

אני רואה את הבעיה הפוליטית שלנו ביכולתנו לעמוד ככוח צבאי, אם תתחדש המלחמה. הליקויים הפנימיים שנתגלו דורשים תיקון דחוף. לא הייתי רוצה שיהיו מגינים לחברינו ששדדו בכל מיני מקומות. לא אסבול השוד ביפו ולא בשום מקום אחר. נחרדתי כששמעתי על מעשים אלה, לא יכולתי להאמין, והטלתי על י׳ ריפטין לבדוק אותם. בדיקתו הדהימה אותי; זה ערער ביטחוני בניצחון. מי שאומר שהוא בטוח שאנחנו ננצח, אולי יש לו ידיעות יותר עמוקות משלי, אבל שיש לנו שאנסים לנצח – דבר זה לא נתערער אצלי, אם כי אין לי עתה אותו הביטחון בעצמנו, בכוח הפנימי המוסרי שלנו, כמו שהיה לי לפני שישה חודשים. אני יודע מה זה כוח מוסרי במלחמה, בשטח זה יצאנו לא כל כך רע, אבל גם לא כל כך טוב.

המלחמה עוד לא נגמרה. יש רק הפוגה. אם תתחדש המלחמה – היא תהיה מלחמה לחיים ולמוות בשבילנו. **בשבילנו**, לא בשבילם. יען כי אנחנו לא נשמיד את העם המצרי ולא את העם הסורי. אני מאמין שאנחנו יכולים להשמיד את הצבא העבר־ירדני, ואותו חלק של הצבא המצרי אשר יישלח הנה. אבל אין לנו מטרה להשמיד את העם המצרי. אולם אם אנחנו ניפול – ישמידו

אותנו. כבר אסרו כמאה סוחרים יהודים בבגדאד, בטענה שהם סוחרים עם רוסיה, אם כי אין שום חוק נגד מסחר עם רוסיה (שרתוק: הגיעה רשימה של קבוצת ציונים מקהיר שנאסרה). אילו היו פולשים לתל־אביב אינני בטוח שהיו מתנהגים ברחמים. והמלחמה, אם תתחדש, תהיה מלחמה לחיים ולמוות. מקומות שהם עזבו צריך שלא יוכלו לחזור אליהם.

ההפוגה תועיל לנו אם תימשך חודשיים; במשך חודש ימים לא נעשה הרבה. אנחנו נפסיד משהו, אבל אנחנו יכולים להרוויח אם ההפוגה תימשך חודשיים. יהיה לנו סדר, משמעת וצבא מאומן.

ואשר לשאלות מדיניות אחדות. אתחיל מהנגב. שמעתם משרתוק שהמומחים אומרים שיש להבחין בין הנגב הצפוני והנגב הדרומי. אני כופר בדעה זו של המומחים, ולא רק שאני כופר בדעה, אלא גם כופר שהמומחים הם מומחים לנגב. מומחה לנגב יכול להיות רק איש שעשה הרבה קידוחים והרבה בדיקות של אדמות בשטחים שונים – הם לא עשו לא זאת ולא זאת (שרתוק: הם אומרים שעשו). זאת עשו אחרים. הם רק קראו מה שאחרים כתבו. הם לא היו בנגב ולא עבדו שם. אני לא מומחה לנגב, אבל גם אני קראתי את כל הספרות על הנגב שישנה, ואני אומר שאין שחר למה שהם אומרים, ואין שחר להבחנה בין הנגב הצפוני והדרומי.

אין שטח בארץ שידמה לנגב, מטעם פשוט: זה שטח רצוף של 12,000,000 דונם, ריק ושומם. אין זו מעלה שהוא ריק ושומם. שטח מיושב יותר טוב, אבל לא מבחינתנו, מבחינה ציונית – שטח ריק ושומם הוא יותר טוב. כי אנו יכולים להפכו ליישוב יהודי צפוף וגדול ופורח. וזה לא רק עניין הנגב – זה עניין של ים המלח. ולדעת ערכו של ים המלח לא צריך אדם להיות מומחה (מ׳ שרתוק: אבל זה שייך לחלק הצפוני). לא. זה שייך לחלק הדרומי. כי החלק הצפוני הוא בידי הערבים בדיעבד – זה נמסר להם. ים המלח זה אוצר כביר, ודווקא דרום ים המלח. בצפון ים המלח ההובלה לא בטוחה. כל ים המלח חשוב לא במקומו, אלא במה שאפשר להפיק ממנו ולהעביר **למקום אחר**. מדרום ים המלח ההובלה היא במישור – יש ערבה – ויש ים בדרום, ים סוף.

שהערבים רוצים באילת – זה טבעי. אבל גם אנחנו רוצים בזה. הנגב הוא נכס ציוני כביר, ואין לו שום תחליף בכל מקום אחר בארץ־ישראל. קודם כול זה חצי ארץ־ישראל. אין נגב צפוני ודרומי. נגב הוא השטח השומם והריק עכשיו מאנשים. וזוהי חשיבותו. מה שחסר לו זה מים ויהודים. יש שם סיכוי ליישוב יהודי צפוף, אפילו של מיליונים. משה סמילנסקי סבור שאפשר ליישב שם שני מיליונים יהודים על חקלאות. אם זה נכון – אז אפשר ליישב עוד שלושה מיליונים על תעשייה. זה שטח ליישובים גדולים. לאסוננו, אותם היהודים הבאים בחשבון – אינם חיים איתנו. אבל שם ספונות אפשרויות גדולות.

השאלה העיקרית שאני רואה אותה מבחינה צבאית היא ירושלים. מבחינה צבאית, לדעתי, המלחמה על ירושלים היא מלחמה על ארץ־ישראל. לא רק מפני חשיבותה ההיסטורית של ירושלים אלא מפני חשיבותה האסטרטגית (פ׳ ברנשטיין: חשיבותה ההיסטורית גם כן נובעת מזה). אבל המלחמה איננה רק על הדרך לירושלים. זה לא עניין של כביש אלא של שטח רצוף. המלחמה הוכיחה לנו שירושלים לא יהיה לה קיום אם לא תהיה קשורה במדינה העברית על ידי שטח ממשי.

הדבר השלישי – זהו הגליל המערבי. אין חולקים עליו. ולא צריך להדגיש את הדבר הזה. אנחנו מוכרחים להתחיל לעבוד ביפו. יפו מוכרחה להעסיק פועלים ערבים. ויש שאלה של תשלום שכרם. אני בדעה שהם צריכים לקבל שכר כמו פועל יהודי. יש לערבי גם זכות להיבחר לנשיא המדינה, אם יבחרו בו. אם באמריקה אין אפשרות ליהודי או לכושי להיות נשיא המדינה – אינני מאמין בטיב הזכויות האזרחיות שלה.

אבל מלחמה היא מלחמה. לא אנחנו עשינו את המלחמה. הם עשו את המלחמה, יפו יצאה למלחמה עלינו. וכן חיפה. ואינני רוצה שהבורחים יחזרו. יש למנוע חזירתם עכשיו. כי אחרי המלחמה הכול תלוי בתוצאות המלחמה. גמר המלחמה ייחתך בזה שיקרה לפני גמר המלחמה. אני אהיה בעד זה שלא יחזרו גם אחרי המלחמה, אבל אני אהיה בעד זה שתקום ברית בינינו ובין המדינות הערביות.

הקושי האיום שלנו – היא אנגליה. האמנתי שאנחנו נוכל לעמוד נגד העולם הערבי עם הצבאות הסדירים של מדינותיו. לא האמנתי, ואיני מאמין גם עכשיו, שנוכל לעמוד נגד צבא אנגליה. ולכן הייתי בעד זה שלא נסתבך בסכסוך צבאי עם אנגליה. אבל גם בלי הצבא שלה אנחנו רואים איך הממשלה האנגלית מנסה להחניק אותנו בשטח הפוליטי. בגזר היה פיקוד אנגלי. בירושלים – פיקוד אנגלי. לא רק הנשק, אלא גם המפקדים. עכשיו המערכה הפוליטית היא בינינו ובין אנגליה. היא מנהלת המערכה המדינית נגדנו, והיא מנהלת אותה מפני שהיא חושבת שהעולם הערבי הוא בכיסה.

לא ניפטר מהצרה האנגלית הזאת, אלא ברכישת ידידות **פוליטית** אנגלית. העם האנגלי שהוא עם מצוין נעשה פתאום לשונא ישראל. והוא נעשה לשונא ישראל בגלל המדיניות החיצונית שלו. הם יהיו מוכרחים להסתלק משלטונם במזרח הקרוב – ויתקיימו. ואז נוכל להתקרב לשכנינו הערבים.

אם הערבים ירצו להיפגש ולבוא לידי שיחה איתנו, אז אנחנו לא צריכים להציג למפרע תנאים טריטוריאליים כאלה שהם לא יראו אפשרות להיפגש איתנו. עצם הפגישה שלנו עם העולם הערבי יש לה ערך, גם אם לא תביא הפעם לתוצאות חיוביות. חשוב שסוריה, מצרים ולבנון ידעו מהו רצוננו. חשוב שניפגש, ולכן לא צריך לקבוע למפרע את כל התנאים שלנו. איני יודע אם נגיע לפגישה אתם. זה ספק. אבל עלינו לחתור אליה. אבל הפגישה תהיה אפשרית כאשר הם וברנדוט ידעו שעל שני דברים אנחנו לא דנים: לא על ביטול המדינה ולא על ביטול העצמאות. אם הם מוכנים לשבת איתנו – חשוב הדבר שניפגש. לכן בשאר הדברים אין לקבוע מסמרות למפרע כתנאי לפגישה.

א׳ ציזלינג: היקף העניינים הוא רחב ולא נדלה אותו. היו לנו ספקות ביחס להפוגה. אבל אני אומר שהמשכת ההפוגה היא לטובתנו, גם עם ההגבלות, אם הן לא תוחמרנה ולא תעבורנה את הגבול. המשכת ההפוגה היא לטובתנו מבחינה צבאית. אני מקבל דברי בן־גוריון כי תנאי לאי־כניעה מדינית היא נכונות לאי־כניעה צבאית. ולכן שכלול הכוח הצבאי –זהו הדבר המרכזי.

אין ידידות צמודה לנו, אבל יש ידידות שהלכה בקו האינטרס שלנו. אסור שייעשה מצדנו דבר אשר ירחיק מאיתנו את הידידות של ברית המועצות והארצות האחרות. שומה עלינו לשמור על ידידות זו.

ואשר לנגב – אין להוסיף דברים על מה שאמר בן־גוריון. חשבון הנגב הוא אחד מחשבונות היסוד של הציונות. אני עמדתי על קו זה בימים של לייק־סוקסס.

ואשר לעמי ערב – לא נגיע לידידות עם עמי ערב באמצעותו של עבדאללה, כי הוא שליחה של אנגליה.

איני מיידה אבנים במגיני העיר העתיקה שנכנעו שעה שלא הייתה להם יותר אפשרות לעמוד, כשם שאיני מיידה אבן במגיני יד־מרדכי אשר עזבו את המקום.

אומר דבר מאוד לא פופולרי. אינני מאמין בפיקציה של עצמאותה של ירושלים כחלק של

המדינה היהודית, ואני עומד גם עכשיו על ירושלים בין־לאומית. אין זה עומד בסתירה להרחבת הדרך. ירושלים במדינה יהודית פירושה: חלוקת ירושלים ושלטון עבדאללה בחלק של ירושלים, ופירושו של דבר: ריכוז של צבא בתוך חלק של ירושלים, אשר גם אם תהיה דרך אליה – היא מוקפת סביבה ערבית, ובעתיד היא תוקף עוד יותר על ידי סביבה ערבית והיא תעמוד באופן מתמיד להיקרע מאיתנו. לא למען השלום ולא למען המלחמה בעתיד טובה לנו ירושלים מחולקת ובשני שלטונות. עם כל השקר של קיום האו״ם יש בזה יותר אמת מאשר שני שלטונות בירושלים המחולקת.

הישיבה לא קיבלה שום החלטה, כי ראש הממשלה היה צריך לעזוב הישיבה לפני הגמר והדיון בשאלות המדיניות נדחה לישיבות הבאות.

המשך הדיון – במועצת־המדינה הזמנית

במועצת־המדינה הזמנית שנתכנסה ביום 17 ביוני, שישה ימים אחרי התחלת ההפוגה, עמד ראש הממשלה בעיקר על מערכת ירושלים בארבעת השבועות שקדמו להפוגה:

כל העולם הנוצרי והמוסלמי טען במשך מאות בשנים, שעיר זו, אשר נתקדשה בהיסטוריה שלנו ושל העולם על ידי נביאי ישראל, נעשתה לעיר קודש גם להם. בתוקף הטענה שהעיר הזאת קדושה לשלוש הדתות הגדולות בעולם הוחלט – עם הקמת המדינה היהודית בארץ –שעיר זו תהיה תחת משטר בין־לאומי. והנה הורעשה עיר הקודש במשך ארבעה שבועות על ידי כוחות המדבר המוסלמי, בעזרת תותחים ומפקדים, הרעשה פרועה, פראית, צינית ואכזרית, מתוך רמיסת כל קודשי העיר, מתוך הריסת בתי כנסיות, – וכל העולם הנוצרי מסתכל מתוך שתיקה. הכנסייה האנגליקנית, שתותחי ארצה עשו את מעשי הרצח השפלים בעיר הקודש, מסתכלת מתוך שתיקה; אף הכנסיות האחרות ראו, שמעו והחרישו. נשכחה קדושת ירושלים, נשכחו הזיכרונות המקשרים את העיר הזאת עם כל הדתות הגדולות. נמצא רק עם אחד, עם קטן ובודד, אשר למרות שהושאר מחוסר מגן על ידי ממשלת המנדט ששלטה כאן, רק הוא עומד, מתוך ייסורים לאין שיעור, אבל גם מתוך גבורה עילאית, נגד ההרעשה הבלתי־פוסקת הזאת. וכך הוכח למי העיר הזאת יקרה וקדושה באמת ולמי אין קדושת ירושלים אלא דבר־שפתיים ריק וכוזב.

ובקשר למערכה זאת אציין רק מבצע צבאי אחד של צבאותינו, שלא נודע אולי בשעת וגם לציבורנו, ואף המעטים ששמעו עליו לא ידעו אולי להעריכו, שכן לא הצטיין במעשים מבריקים. אני מתכוון למבצעים של חטיבת הצבא השביעית שלנו בחזית לטרון. בימים האחרונים לחודש מאי נשלחה החטיבה השביעית לאחת הנקודות המשמשות צומת דרכים של ירושלים במערב, בחזית לטרון. לא רק העיר ירושלים הורעשה באופן אכזרי ופראי במשך שבועות, אלא נעשה גם ניסיון לנתק את העיר מעל היישוב היהודי וממדינת ישראל ולהרעיבה. המזימה הזאת הצליחה כמעט: ממשלת המנדט דאגה לכך בשעתה והוסיפה לדאוג לכך על ידי מפקדים בלגיון השכירים שלה, בלגיון הערבי. החטיבה השביעית לא הצליחה בהסתערותה; לטרון לא נכבשה על ידינו, אם כי חיל השריון של החטיבה בפיקודו של חיים לסקוב חדר לכפר לטרון ושרף את תחנת המשטרה. אך לא היה די כוח לחיל הרגלים שלנו להחזיק במקום. אבל נכבשו שני כפרים שאינם ידועים לרבים אפילו בשמם: בית־ג׳יז ובית־סוסין. עם כיבוש הכפרים האלה נדרש הפיקוד הצבאי לשלוח לא רק תגבורת בנשק ובחיילים, אלא גם מכונות סלילה לכיבוש דרך שנייה לירושלים. בעוד הקרבות סביב לטרון נמשכים סללו סוללינו ומהנדסינו, תוך שמירה וחיפוי אש של חיילינו, דרך

חדשה, מקבילה לכביש הישן לירושלים. על ידי כך כבשנו לנו דרך לירושלים, אף על פי שלטרון נשארה בידי זרים.

מיום ההפוגה ועד היום הזה מחזיק הצבא שלנו בקו ישר, בלתי־נפסק, המוליך מראש הנקרה בצפון ועד תל־אביב, ומתל־אביב דרך נקודות הדרום – נען, חולדה, דיר־מוחיסין קבב, בית־ג׳יז, בית־סוסין ובית־מחסיר – אל שער־הגיא, עד לשערי ירושלים המערביים. ומשם, בקו דרומי ישר עד לתלפיות, ובצפון – עד לסנהדריה; מגבול הלבנון עד דרומה וצפונה של ירושלים ללא כל הפסק.

מלחמה זו תכריע לא רק את גורל הארץ כי אם גם את גורל האומה היהודית. ההפוגה מחייבת אותנו להתכונן בבת אחת ובמלוא יכולתנו גם לשלום וגם למלחמה. ואין לנו לסמוך על שום עזרה מן החוץ, עלינו להישען על עצמנו, ואיני מוצא ביטוי קולע יותר למצב שבו אנו נמצאים מהדברים שנאמרו לפני אלפי שנים על ידי ישעיהו בן־אמוץ: ״מַדּוּעַ אָדָם לִלְבוּשֶׁךָ וּבְגָדֶיךָ כְּדֹרֵךְ בְּגַת? פּוּרָה דָּרַכְתִּי לְבַדִּי, וּמֵעַמִּים אֵין־אִישׁ אִתִּי... כִּי יוֹם נָקָם בְּלִבִּי, וּשְׁנַת גְּאוּלַי בָּאָה; וְאַבִּיט – וְאֵין עֹזֵר, וְאֶשְׁתּוֹמֵם – וְאֵין סוֹמֵךְ, וַתּוֹשַׁע לִי זְרֹעִי, וַחֲמָתִי הִיא סְמָכָתְנִי״ (ישעיה סג, 2–5).

שר החוץ **מ׳ שרתוק** מסר סקירה על ענייני חוץ הנתונים עכשיו במסגרת ההפוגה.

כידוע כרוכה ההפוגה בהגבלה מסוימת של העלייה העברית. לעת־עתה לא הוגבלה העלייה למעשה. תוך תקופת ההפוגה הגיעה אונייה אחת עם עולים, ויש לראות כיצד ייפול דבר לגבי שיירות העולים הבאות. אין כל שאלה לגבי המשך העלייה בכללה. אף כי לא הוטל איסור על כניסת גברים בגיל צבא, אבל נשמרה למתווך זכות להגביל כניסתם של אנשים בגיל צבא, אם בכניסתם של אלה יש משום הענקת יתרון צבאי מובהק לצד שלנו לעומת הצד שכנגד. אנשים בגיל צבא צריכים להישאר בתקופת ההפוגה תחת השגחה מסוימת למען יובטח שלא יגויסו ולא יאומנו אימון צבאי במשך הפוגה זו. כך נאסר עלינו ועל הצד שכנגד להביא חומרי מלחמה לארץ. לפי הצהרת המתווך הוטל כבר פיקוח על ארצות ערב לגבי כניסת אנשים בגיל הצבא והבאת נשק.

לפי דבריו הוטל גם פיקוח על אוצרות הנשק הבריטי במזרח התיכון לבל יעברו מרשות בריטית לרשות ערבית מקומית. זהו צד אחד של ההפוגה.

הצד השני של ההפוגה – התפקיד שהוטל על המתווך על ידי עצרת האו״ם לברר אפשרות של פתרון הארץ בדרכי שלום – אם אפשר להביא שני הצדדים לידי הסכם.

ראש הממשלה קבע נקודות יסוד לעניין המשא־ומתן, שלפי הכרתי הן נחלת כל חלקי המועצה הזאת. בינתיים הכירו במדינת ישראל מספר ארצות באמריקה הלטינית, מספר ארצות במזרח אירופה, וארץ אחת אנגלו־סקסית. ההכרה בנו מצד ארצות מערב אירופה נתעכבה עכשיו בגלל המשא־ומתן שעומד כאילו להתנהל בינינו ובין הערבים על פי יוזמת המתווך.

בריטניה הגדולה הייתה הגורם שנטל חלק בראש בהמרצת המלחמה נגדנו ובהרחבת היקפה. הכוח הצבאי העיקרי שנלחם נגדנו נלחם תחת פיקוד בריטי, לא רק בשלב העליון של הפיקוד אלא בכמה וכמה מקומות גם תחת פיקוד קצינים בריטים שניצחו על גזרות רבות של החזית, ניהלו פעולות קרב ובלי ספק פעלו לפי תכנון מרכזי, שגם הוא מקורו ביוזמה צבאית בריטית. הנשק שבו נלחמו נגדנו כל אויבינו מסביב היה כמעט כולו נשק בריטי, שסופק אם בשנים הקודמות או בחודשים האחרונים, והמכונה הפוליטית והדיפלומטית של בריטניה הופעלה במלואה.

אף על פי כן, יש להניח כי עובדת קיומה הממשי והיעיל של מדינת ישראל לא באה לעולם בלי להשאיר רושם על השלטון הבריטי. לא זו בלבד שאותם הגורמים והחוגים הבריטיים, שאין דעתם

נוחה מהמדיניות השלטת, קיבלו משען חזק מאוד לביקורת שלהם, אלא שגם המדיניות השלטת נתערערה במידת מה, לפחות, נוכח העובדה אשר נוצרה על אפה ועל חמתה ושאין היא רואה היום, כנראה, סיכויים ברורים להעביר אותה כליל מן העולם.

וכשם שאסור לנו תוך תקופת ההפוגה להתפרק מנשקנו הצבאי, אלא מצווים אנו לחשל את הנשק הזה ולהגביר, עד כמה שניתן לנו בתקופת ההפוגה, את כוחנו לקראת מערכות שיש להניח שנכונות לנו בחזית הצבאית, כך עלינו להיכנס לתוך תקופה זו של הפוגה במלוא כוחנו המדיני ולעמוד בדריכות לקראת הסכנות והמזימות האורבות לנו, לשמור ולחזק את הכיבוש העצום שנחלנו בארץ. העובדה שעלה בידינו להדוף את ההתקפה הערבית מכל הצדדים; העובדה שעלה בידינו להקים גשר בין ירושלים ובין מדינת ישראל; העובדה שעלה בידינו לכבוש פסים שלמים של טריטוריה שמחוץ לגבולות (ערים חשובות), וכן העובדה שהמון עם רב של האוכלוסייה הערבית, הנמצא בתחום מדינת ישראל ובשטחים ובערים שנכבשו, נטש את מקומות מגוריו וברח למקומות אחרים – כל העובדות האלה עלינו להביא לידי ביטוי מלא במערכה העומדת לפנינו.

עלינו, כמקודם, לבסס את מדיניותנו על האומות המאוחדות. אנו חייבים, כמקודם, לחתור לקראת הבנה ועזרה מצד כל הגורמים הגדולים במדיניות העולמית, ולחתור לקראת יחסי שלום והבנה עם כל העמים שבעולם, גדולים וקטנים, קרובים ורחוקים, מתוך שמירת על עצמאות מדיניותנו הלאומית.

בישיבה זו נתקבל תקנון הישיבות של מועצת־המדינה שהוגש על ידי שר המשפטים פ׳ רוזנבליט עם תיקונים מסוימים, שעל פיו בוחרת המועצה ביושב־ראש ושלושה סגנים לנהל הישיבות (עד החלטה זו ניהל ראש הממשלה את הישיבות).

עם מפקדי החטיבות

ביום 18.6.1948, שבוע אחרי התחלת ההפוגה, כינס שר הביטחון מפקדי כל החטיבות לדון על המצב בצבא ועל לקח ארבעת השבועות של מלחמתנו בצבאות סדירים. הישיבה נמשכה מתשע בבוקר עד שבע לפנות ערב.

משה זליצקי מציין הברכה בהפוגה. בצבא עייפות וחלישות, אחרי קרבות ואבדות. 100 הרוגים בכל גדוד, יש גם עריקות. הכיבושים הטילו עלינו התייצבות סטטית בהרבה מקומות. גם זו דְלדלה היחידות. הרמה המוסרית ירדה במשך החודש. ההחזקה במשלטים משפיעה לרעה. גילוי יכולתו של האויב הביא אותנו למשבר טקטי: עוצמת האש של האויב עלתה בשבועיים האחרונים, תחמושתו הייתה רבה, ציודו כבד. בג׳נין הטילו העיראקים מספר עצום של פגזים, ואי אפשר היה להישאר במשלטים. חל שינוי במורל של האויב בשבועיים האחרונים. ההרעשה שלנו והאבדות הקשות של האויב לא הניסו אותו. זה מכריח אותנו למלחמת־גרילה – אם לא נשיג נשק יותר טוב. הפצצות האויב והרעשותיו הכריחו אותנו להתחפר. בלי אווירונים וציוד כבד לא נוכל להמשיך בקרב פתוח. אין אסטרטגיה ארצית אצלנו. אין תיאום ארצי מספיק. יש לפעול לפי תוכנית אסטרטגית שלנו, ולא כתגובה לפעולת האויב. הפיקוד על חזית הצפון הצדיק עצמו. יש להגדיל המוביליות שלנו לא במסגרת בריגדה אלא במסגרת חזית, לא דרושה חפיפה בין היחידות ובין המרחב. לא דפנסיבה ולא אופנסיבה בארץ כולה, אלא דפנסיבה בחלק גדול מתוך הישענות על המשקים, ואופנסיבה במקום הדרוש. יש עריקות מגדוד לגדוד. דרוש נשק כבד. יש להשלים כוח אדם. יש להקים סמינריון למ״כ לעשרה ימים. להפוך אותם למ״מ.

מישאל [שכטר־שחם] קובל על קבלת טירונים בלי בדיקה רפואית, המהווים מעמסה ולא יצלחו לפעולה. הטירון צריך להתאמן תחילה בקלט. חוסר אימון – אחת הסיבות לעריקות. יש זורק נשקו בבריחתו. יש בצבא פושעים פליליים. בקרב סג׳רה פרצו חיילים לבתים יהודיים ושדדו. יש לתת נשק ליישובים. לא החזירו הנשק למשקים כי לא היה די נשק לצבא. היו גילויי גבורה בלתי־רגילים בצבא ובמשק.

אורי יפה: הריתוק נוטל מהצבא כוח הקרב. הישיבה במשלטים הורסת הצבא. יש הכרח לחזק המשקים בנשק קל ומסייע למען יעמוד וייתן לצבא לפעול. חיפוי אווירי של האויב עשה שמות. יש להסוות תנועות הצבא שלנו. הירידה הגלויה של יפתח הזיקה לנו.

דן [אפשטיין־אבן]: עד עכשיו ניהלנו מלחמה לא לפי עקרונות צבאיים מקובלים. כיבוש ארצי היה מטרה, ולא השמדת האויב. לא ריכזנו כוחנו לשם הריסת האויב. לא פגענו בנקודה החלשה, אלא הלכנו למקום הקשה. צבא בנוי על משמעת ואחריות, ואלה אין בתוכנו. דרוש עונש מוות לעריקים בשעת פעולה או לפני פעולה. מאסר אינו מספיק. במחוזו לא היו עריקים, אבל ייתכנו. בגדוד אחד יש 100 עריקים – ברחו לחטיבותיהם הישנות. החטיבה שלו לא קיבלה כוח האדם הדרוש. עם התחלת הקרבות היו אבדות, לא נתקבלו מילואים. הייתה עייפות רבה לפני ההפוגה. בצד האויב לא ניכרה העייפות. אין בגדים. היו מקרים שיצאו להילחם בפיז׳מות. זה משפיע על המורל. יש משבר בכל הגדודים בגלל חוסר עזרה למשפחה וכדומה. דרושים שישה חודשים לאימון חייל, מינימום 4 חודשים, ולא שלושה ימים. להוביל טירונים אלה לקרב זה כמו לקחת צאן למטבחיים. אגף ההדרכה צולע. מוטב להוציא 60 כדורים לאימון ולקבל רק 40 לפעולה, מאשר לשמור 90 למלחמה ו־10 לאימון. ואשר למפקדים – או שיש ״קופה ארצית״ של מפקדים ושולחים לכל מקום לפי הצורך, או שכל חטיבה מכשירה מפקדיה. החייל שלנו אינו טיפש ויודע כל מה שנעשה בחטיבה ובקרב המפקדים. יודע שיש חטיבות מפונקות. פלוגות שהושאלו לחטיבות אחרות ראו כיצד החטיבות ההן מצוידות יפה על כל הנשק והתלבושת – ולפלוגות רק פיז׳מות. יש לי חיילים שהם 7 חודשים בצבא – ואין להם כלים. יש מקרים שחייל ערק לקלט ושב עם כל טוב. לצבא דרושה תלבושת, דרגה, חוקה צבאית, משפט צבאי, לא משפט לגדנ״ע אלא לצבא.

יש לנצל ההפוגה להקמת משטר צבאי. יש להפריד בין ארגון המרחב ובין ארגון החטיבה. על הנפה יפקד פיקוד סטטי. לפקודתו יעמוד חיל מצב ואנשי המשקים.

ג׳יימס [מיכאל בנגל]: מיעוט הענקות למשפחות החיילים פוגע במורל. הגיל בתל־אביב גבוה, יש בעיה של ותיקי ההגנה. לא יסבלו יותר מדי בגלל העלאת צעירים. יש לתת ציונים. הערכת גורם הזמן מוטעית. אין לשלוח לקרב בלי אימון, כי אז נהרגים הטירונים שאינם בורחים. אין קפיצת דרך. אפשר אומנם לאמן לאו דווקא ב־4 חודשים. יש להשתמש בחומר קשיש – למען שחרר צעירים ללחימה.

שמעון קוך [אבידן]: 70% מכוחנו מרותק, ואין לדבר על אימון ורה־אורגניזציה. המורל בסדר, והכוח הוא במורל. אבל אין מורל בלי נעליים, בלי תשלום למשפחה, בלי מצב בעורף. איני מאמין בעונשים. המצרים היו בתחילה עצבניים, אחר כך נתייצבו, התחפרו. מציגים הנשק הכבד במקום הדרוש, שמחו להפוגה. נעשה משגה בריכוז הנשק ולקיחתו מהמשקים ולקיחת אנשי המשק. יש לתת אנשים ונשק למשקים למען יעמדו. הביצורים שלנו לא מספיקים, דרושות חפירות וכלי חפירה. התקן לא מותאם ליחידה צבאית, יש להגדיל השירותים בגדוד, כגון סניטרים. בעיתונות יש תעמולה לשבי – מהללים התנהגות הלגיון ותנאי השבי הטובים. הייתה התנהגות בוגדנית של אנשי משק וחיילים ללכת לשבי.

נחום: המצב בנגב שונה מכל שאר השטחים. יש ניתוק קשר מהפיקוד. אין ידיעות על הסביבה ועל האויב. מהפיקוד לא נתקבלו ידיעות והן חשובות, בייחוד במיעוט כוחנו. לא הייתה כל תוכנית נגד פלישה. לא ידענו מהי תוכנית האויב: מסע בזק או כיבוש מרחב. מה הן תוכניות האויב עכשיו? חדירה לעומק? לא הספיק כוחנו לפגיעה בקווי־התחבורה של האויב. מה הייתה מגמת הצבא המצרי? תל־אביב? ייתכן. קווי־התחבורה שלו: רכבת, כביש, ים. הוא לא הלך למרחב הנגב בשטח המדינה היהודית, לא נכנס למרחב, כנראה מטעמים צבאיים – הבטחת קווי־התחבורה שלו. הוא תקף רק הנקודות שעל הקו. על יד־מרדכי נלחם 7 ימים. פעולת המצרים בימי ההפוגה – תפיסת משלטים – מוכיחה שתוכניתם נתבלבלה. אחרי ההפוגה יש להניח שהמצרים יפרצו לאזורים או יתפסו משלטים במרחב הנגב.

מה נעשה בערבה? ידוע ששתי פלוגות של הלגיון הגיעו לעקבה. אנו מחזיקים בתחנות המשטרה בעסלוג', אמרה והוזיל. בבאר־שבע יש למצרים שתי פלוגות חיל רגלים, נכנסו מדרום בחיפוי של תותחים. אוכל הביאו מעוג'ה־אל־חפיר. עכשיו כשעסלוג' בידינו מביאים מהצפון: מג'דל, פאלוג'ה. אין תותחים בבאר־שבע. קל לכבוש עיירה זו, אבל קשה להחזיק בה. לא כדאי הדבר כשאנו מחזיקים בעסלוג'. אין למעשה הפוגה, אלא מלחמת הפוגה. יש לנצל זמן ההפוגה לתכנון. דרוש תכנון ארצי, כל חטיבה צריכה לדעת תפקידה, גם תפקיד החטיבה הקרובה. עבר שבוע ללא הכנות. יש להבחין בין כוח־מחץ ובין כוח־חי"ם, אבל יש להתבסס על כוח האזורים. האזורים עמדו בגבורה ובתבונה. לא סוכם הניסיון הקרבי. יש צורך בשליחים של אה"ד בחטיבות. לא נוצל דיו התותח 20 מ"מ, לא השתמשו בו נגד טנקים. נגד עדיפות אווירית של האויב אפשר לנצל נשק קל שלנו. בעמידת האזור – הכוח הנפשי הוא המכריע. יש צורך בקומיסרים מהתנועות, נחוץ גם נשק למשקים. אין קשר מספיק לתיאום הפעולה. תפקיד הנגב בתוכנית ארצית: אופנסיבה או דפנסיבה? זה תלוי בקשיי התחבורה. אנשינו לא קיבלו חופש זה חודשיים.

מאיר שרביט (ירושלים): בעקב הניתוק נדלדלו כוחות החיילים, ולא היה אוכל מספיק. לא היו ויטמינים. לא חלב, לא ביצים, לא ירקות. רק לחם ושימורים. ירושלים מוקפת תותחים. 3 שבועות של הפגזה ללא אבחנה. אבד חלק של חיל צעיר במשקי הסביבה (עציון, ים המלח ועוד). כוח חי"ש כמעט לא קיים, מלבד שתי פלוגות, והן במצב נפשי קשה. בנו גדודים של חי"ם, שחייליהם הם עד גיל 45. יש לנו 2,500 מסוג זה, כלולים בשבעה גדודונים, לפי התקן – רק 4 גדודים. היוכלו להילחם? חלק צורף לחי"ש ולחם בשדה. בדרך בין ירושלים ושער־הגיא מחזיקים אנשי ירושלים, לפני ההפוגה בשותפות עם הראל, עכשיו – בלי הראל. כל האנשים מרותקים עכשיו, עמדו יפה, המתח היה גבוה – עכשיו יש עריקות. הצעירים – נפצעו, נהרגו, נשבו. בעמאן יש 600 שבויים. כוח האדם נוצל בירושלים יותר מאשר במקום אחר. האויב מנוהל על ידי האנגלים. בהפוגה הופיעו קצינים בריטים. המורל של הלגיון גבוה, אם כי אחרי ההפוגה היו רוצים לוותר על מלחמה. עכשיו בונים על מצור ממושך וניתוק ירושלים. יש שוד, יש התמרדות של הפיקוד, רווחת דעה שלא שיקולים צבאיים אלא פוליטיים קובעים. יש יחסים לא מסודרים עם פלמ"ח.

פריץ [עשת]: לגדוד של ניומן 18 תותחים, בנבי־סמואל יש תותחים בני 25 ליטרה, יש תותחים על הגבעה הצרפתית, 2 – על סלואן, יש 4 תותחים בני 75 מ"מ ועוד. כל אלה של הלגיון. בימים האחרונים הביאו גם המצרים תותחים. בבית־ג'אלא יש כנראה תותחים בני 100 ליטראות. יש בסך הכול בערך 50 תותחים, חוץ ממרגמות "3. כמות התחמושת בלתי־מוגבלת. במשך יממה מוציאים 400 פגזים. במשך 3 שבועות נפלו 8,000–7,000 פגזים. לאויב יש כוח תותחים גדול, כוח רגלים קטן.

יגאל פ׳ [אלון]: היו הזדמנויות לניצחונות מכריעים ולא נוצלו: במערב הגליל, במלכיה, בג׳נין. גם אחרי פעולת נחשון לא באו שמחות. לחץ צורכי ציבור החישו פעולות לא בשלות. יש שתי סיבות לעייפות: פעולה ממושכת (כגון בית־מחסיר) ועצם ההפוגה. כוחנו בקרב במישורים חלש. בהרים דווקא יש לנו אפשרויות של שיטות משולבות – גם גרילה וגם מלחמה ישירה. הזנחנו אפשרויות חבלה רציניות בארצות האויב. יש לבנות מסגרות חדשות. שני גדודי יפתח לא יצאו 9 חודשים לחופש. אין עריקות בתוכם. בלי כוח נוסף קשה יהיה להיכנס לקרב לאחר ההפוגה. דרוש מאמץ עליון של גיוס. יש לרכז כוחות עד למקסימום. יש לצרף חטיבות לדיביזיות.

רבין: חסר פיקוד ביניים בין חטיבה ובין פיקוד עליון. בשני גדודי הראל היו 617 פצועים, 220 הרוגים, 200 תשושים. הרבה אנשים היו במשלטים. היו הסתערויות־נגד חזקות, והמשלטים לא נעזבו. מקרים מעטים של עריקות, נשארו 750 לוחמים, מלבד השירותים.

מולה כוהן (בנו של דויד כוהן): לא משתמשים בפעולות מאחורי קווי האויב. לחיל יפתח יש 250 הרוגים, 300 פצועים. בסוף ההפוגה לא יהיה מוכשר לפעולה. רק 70 איש קיבלו חופש, השאר במשלטים. חסר קשר, ציוד, מימיות ועוד.

יוספל׳ה טבנקין נפגש עם אנשי המופתי, עיראקים, מצרים והלגיון. הלגיון זהו החיל הטוב ביותר. יש להם הרבה אש, תחמושת בלי סוף, מפקדים אנגלים. אינם מופיעים בלי עדיפות כוח. ערביי ארץ־ישראל לא יכלו לעמוד 2 ימים, העיראקים לא יותר מ־4 ימים. הלגיון תלוי באספקה מסודרת. אפשר היה להכות לטרון על ידי פגיעה בקו האספקה ללטרון.

עדיפות הנשק של הלגיון אינה קובעת. לא יכלו לפגוע בחפירות שלנו, אלא בשכונות העוני. נחוץ פיקוד ביניים בין חטיבה ובין המטה. דרושים להראל 700–800 איש להשלמת החטיבה. במשך שלושה שבועות יאומנו.

שלמה: המשמעת לקויה, ויש להחמיר במשמעת בדרגות הגבוהות. 26 מועמדים לקצינים ערקו ליחידות אחרות. ניתנו לו (לשלמה שמיר) למערכת לטרון אנשים לא מאומנים. יש להשתמש בהפוגה לחיזוק כוחם של החיילים. צריכים לקבוע: אם אכ״א מגייס חיילים לחטיבה, או כל חטיבה דואגת לעצמה. דרושה השברה ואפסנאות מסודרת. אין מודיעין צבאי. בלעדיו קשה להילחם. אין פיקוח על המפקדים. אין קשר ישיר וחופשי עם אג״ם. אה״ד לא צריך להוות אגף מיוחד אלא חלק של אג״ם. המפקדים צריכים להיות אחראים לאימון – זהו עיקר פעולתם.

יצחק שדה: חוסר אינפורמציה על האויב מחבל במלחמה. יש רבים בגיל גיוס שאינם מגויסים. בעבודה צריכים להישאר רק נשים וילדים. ההשתמטות מורידה המורל. מחשיב מרגמות ״3. במרגמות ננצח. אין משמעת בצבא. בפלמ״ח יש משמעת קרבית, אבל לא אדמיניסטרטיבית. אין משמעת בקרב המפקדים הגבוהים. במלחמה דרוש ריכוז. ואם מתכוונים להכות בנקודה אחת יש לרכז שם המרגמות גם מחזיתות אחרות. יש להפסיק קווי־התחבורה והאספקה של הלגיון, למשל לנפץ גשרי דמיה ואלנבי.

יגאל ס׳ [סוקניק־ידין]: יש חוסר משמעת ברמה העליונה. יש צורך בתוספת גיוס בעוד זמן. יש לנו עכשיו יותר תותחים מאנשים המוכשרים לטפל בהם.

דן מפקפק אם תיתכן משמעת במבנה הנוכחי של המטה. ארגון המטה לא יעיל. יש בו יותר מדי אגפים. פקודה של אגף אחד סותרת לשנייה. חסר ריכוז. לא מוגדרים שלבי הפיקוד הצבאי. לא יודעים למי הוא כפוף. אג״ם, בצורתו הנוכחית, אינו יכול לתת פקודות שיתמלאו. מצביא חייב לסייר תחילה את החזית. דרוש מפקד צבאי, ורק אז תהיה משמעת. ראש אג״ם אינו מבקר בחזיתות ואינו נותן פקודות. אה״ד צריך להיות חלק של אג״ם. אין קצין־קשר.

מישאל: יש לחזק היישובים בחפירות. במשקים דרושים פועלים ואין. יש לאמן משמידי טנקים, ולא לחכות עד שהטנק ייכנס למשק.

י' רוכל: לא ניצלנו די את ההפוגה. יש להחיש גיוס כוח אדם. יש לבנות שירותים וחיילות נוספים. להכין מפקדים. אנו עומדים לפני חוסר ציוד ומזון. דרוש יבוא. הייצור בארץ סובל מאזעקות והפרעות אחרות. יש סכנה של חוסר דלק. יש לחזק היישובים. דרושה רזרבה של חיילים, רובים, חומר נפץ. יש להגביר המשמעת בפיקוד הגבוה. לא ידוע כמה נשק יש בגדודים, כי המפקדים מעלימים העובדות. כל גדוד צריך לקבל מלוא התקן של רובים – 406 רובים. אם נכפיל על 33 גדודים, הרי זה 13,398 רובים, ואפשר יהיה לתת נשק גם לחי"ש נפתי (יגאל: יש רובים אפילו ל־40 גדודים, לכל חי"ם ולכל המשקים, ועוד יישאר עודף). יש להקים בסיסי הספקה במרכזי משנה.

אליהו [כוהן־בן־חור]: דרושים: ידיעה, קביעה, תכנון, פקודה, ביצוע. כל חוליה צולעת. ניצחון תלוי בריכוז מקסימלי בנקודה מסוימת. לא מעריכים תצפית בשדה המלחמה. אין שירות מודיעין וריגול. אבדו 251 מפקדים, ולא נוסף מפקד חדש. מציע קורס מ"מ – 300 חניכים, קורסים נוספים: למכונות כבדות, צלפים, חבלנים, רגמים.

לדר: מגייסים בני 17 – 3,000 איש. טירונים עד גיל 35 – יהיו עוד 2,000 מלבד 1,060 שמתאמנים בקלט. יש בחי"ם חיילים טובים (חי"ם אלכסנדרוני 2,000, אצל כרמלי 1,000). יש לשחרר חי"ש מפיקוד מרחבי, ולהטיל על חי"ם.

שר הביטחון: אם המלחמה תתחדש – ואנו חייבים בתוכניותינו להניח שהיא תתחדש – ניכנס לשלב הכרעה, והשאלה המרכזית היא איך לנצח. המערכה הצבאית שלנו כרוכה במערכה מדינית – הריב עם אנגליה, ואין לראות מראש עד היכן תלך הממשלה האנגלית בתמיכתה בערבים במלחמתם. זהו הגורם הנעלם. אם נתעלם מגורם זה יש לנו אפשרות לנצח, ועלינו לקבוע איפה נוכל לתת המכה הניצחת ולמי. בזמנים שונים היו מרכזים אסטרטגיים שונים בארץ, פעם מגידו, פעם עכו, פעם ירושלים, פעם חטין. ארץ־ישראל שבימים אלה יש בה שלוש חזיתות: הצפון (האויב – לבנון וסוריה), המרכז (האויב – הלגיון הערבי), הדרום לרבות הנגב (האויב – מצרים). אלה הן שלוש החזיתות העיקריות. אין לנו די כוח להתקיף בכולן עד כדי הנחלת תבוסה ניצחת לאויב, ועלינו לבדוק היכן המרכז שעלינו להסתער עליו. מפת הארץ, היהודית והערבית, עונה על השאלה. מבחינה יהודית קיים משולש של מרכז הכוח היהודי: תל אביב, חיפה, ירושלים. נפילת המרכזים האלה, או אפילו שניים מהם, פירושה כישלון גמור שלנו. מבחינה ערבית קיים משולש בתחומים אחרים קצת, אבל תופס בעיקרו אותו השטח: המשולש הערבי. כאן מרוכז הכוח הצבאי הערבי המעולה – הלגיון, הנשען על יישוב ערבי צפוף. מכה ניצחת לכוח זה וכיבוש המשולש על ידינו מבטיחים הניצחון. אחרי שבירת הלגיון נחסל את צבא הלבנון ונגרש הסורים, ואולי גם נפוצץ דמשק. תישאר מצרים לבדה. להלכה היא יכולה להמשיך במלחמה זמן רב: יש לה אנשים, צבא, תקציב, ובכל אלה היא עולה עלינו. ספק הוא אם יעשו זאת (באם אנגליה תאמץ אותה לכך). ולכן אם תיפתח המלחמה יש לייצב עד כמה שאפשר שתי החזיתות בצפון ובדרום, ולהכין כוח ותוכנית לשבור הלגיון ולכבוש את שכם. זה מחייב פיקוד אחיד בכל ההיקף של המשולש (ג'נין, טול־כרם, לטרון ועוד) שמרכזו ירושלים. המלחמה על ירושלים והמרחבים סביבה – חוץ מכל הטעמים הסנטימנטליים – היא מלחמה על הארץ. אם ננצח כאן אפשר להניח שניצחנו. מכל הליקויים של צבאנו – המשמעת היא אולי הלקויה ביותר, ובייחוד בדרגות הגבוהות. אילו הייתה בתוכנו משמעת כהלכה היינו נכנסים

להפוגה כשהגליל העליון מפונה מהאויב, והדרך לירושלים הייתה כולה בידינו. אולי גם היינו כובשים לוד ורמלה, המהוות סכנה עצומה במלחמה זו.

החזון שהדריך את לוחמי העצמאות • בעיית פלמ"ח

למחרת, אחרי הבירור עם מפקדי הצבא, נתכנסה מועצת מפלגת פועלי ארץ־ישראל וד' בן־גוריון סקר בעיות השעה והתמורות שהשעה מחייבת.

ישבתי אתמול – הוא סיפר – עשר שעות רצופות עם מפקדים מכל החזיתות – מהנגב, מהדרום, מהרי ירושלים, מהעיר ירושלים, מעמק אילון, מתל־אביב, מהשרון ומהשומרון, מעמק יזרעאל, מעמק בית־שאן, מבקעת הירדן, מחיפה, מהגליל המערבי, מהגליל המזרחי, התחתון והעליון. היה זה דין־וחשבון מפורט על מצב הצבאות שלנו, על כישלונות, תקלות, ליקויים וגם כיבושים והישגים.

לא אחזור על פרשת ששת החודשים שלפני קום המדינה ואף לא על ארבעת השבועות האחרונים. הדברים ידועים, ומה שלא ידוע **אינו צריך עדיין** להיות ידוע.

אתם יודעים מה פעלו צבאותינו המעטים, הצעירים שקמו כמעט בן־לילה, תוך כדי סערת המלחמה. אולם בלי לקפח זכויותיהם, גבורתם וכיבושיהם של צבאותינו – ואהיה האחרון לעשות זאת – אראה חובה לציין כאן, שאלמלא החזון, החזון ההיסטורי הגדול, המניע שלושה דורות חלוצים במשך שבעים־שמונים שנה, מימי ייסוד היישובים החקלאיים הראשונים (מקווה־ישראל, פתח־תקווה, ראשון־לציון, זכרון־יעקב, ראש־פינה) ועד היום הזה – לא היינו מגיעים עד הלום. אילולא הטיפוס האנושי החלוצי של מתיישבינו הראשונים והבאים אחריהם, אילולא החזון המחַייה אותם, שבו גילמו את חייהם ושעליו הגנו הם ויוצאי חלציהם – לא היה עומד לנו כוחו של צבאנו ולא היינו מחזיקים מעמד לא בנגב ולא בעמק הירדן ולא בגליל העליון, ואלמלא הגבורה האפית של גוש עציון, שאומנם נגמרה באופן כה טרגי, בהישמד כמעט כל אנשי כפר־עציון – מי יודע אם ירושלים הייתה עומדת. אני מדגיש זאת לא כדי לתת ציונים – לא הגיע הזמן לכך. אנו עומדים עדיין בתוך המערכה, ואינני יודע אם אנו נמצאים בראשיתה או בשלבה האחרון.

בימי הפוגה אלה עלינו להכשיר צבאותינו למערכה, אולי מכרעת. אין אנו מלומדי מלחמה. לפני שבעים שנים לא היינו גם מלומדי התיישבות. מאות שנות נדודים בגולה לא הכשירו אותנו להיות בוני מדינה ולוחמי עצמאות. זוהי מלאכה לא קלה. אבל הוטל עלינו להתגונן – והקימונו כוח הגנה. היו לנו כישלונות בהתיישבות וידענו ללמוד מהם ולתקנם, ועדיין עלינו ללמוד ולשכלל. היו לנו פגימות וליקויים בהגנה ושומה עלינו עכשיו לעקרם, כי בחיינו הם.

עדיין לא למדנו מלאכת המלחמה – לא חיילינו ולא מפקדינו. ואנו חייבים ללמוד זאת תוך סערת המלחמה. וללמוד פירושו גם לשכוח דברים שנתיישנו ולהיגמל מהרגלים שלא יִסכנו עוד. לא כל מה שהיה טוב במסגרת ההגנה בימים שעברו יצלח לנו גם עכשיו ולהבא. המצב הוא חדש. התנאים חדשים, המלחמה אחרת. מה שהיה טוב בהגנת פתח־תקווה, סג'רה ותל־חי לא יצלח להגנת ירושלים, לעמידה בנגב ולשחרור הגליל. עלינו ללמוד תורה חדשה – של צבא סדיר ומלחמה מודרנית, שלא נתנסינו בה עד היום.

בראשית המערכה שמרנו על כל נקודה בודדת ופיזרנו כוחותינו. זה היה בניגוד לכל תורה צבאית. לאחר שהצלחנו במשך חמישה חודשים ומעלה להחזיק בכל נקודה נאלצנו סוף־סוף לסגת

מכמה מקומות. נעזבו בית־הערבה, צפון ים המלח, עטרות, נווה־יעקב, נהריים. יום או יומיים לפני הקמת המדינה נפל גוש עציון, וביום הראשון שלפני ההפוגה, לפני תשעה ימים, כבש האויב הסורי את משמר־הירדן.

אף על פי כן, כשאנו סוקרים לאחור ומונים האבדות ועושים חשבון כל המערכה – הסיכום אינו שלילי. אומנם, שולם מחיר יקר מאין כמוהו. נפלו מאות מטובי הנוער שלנו בכל הארץ, בכפר ובעיר: יש הורים שכולים בכל השדרות והחוגים והמפלגות, והכאב גדול ואינו יודע שום הפליות, לא מפלגתיות, לא מעמדיות, לא אידיאולוגיות, ולא אקרא בשמות – אעשה רק יוצא מן הכלל אחד. רוצה אני להגיד לחברי היקר, **שלמה לכיא**, ידיד נעוריי, מייסד אחד המשקים הגדולים שלנו, חוזה חזון ההתיישבות בקבוצות כדרך לעם: כולנו אתך באבלך הגדול בנפול בנך האחד בעמק והשני בנגב. ולביא אינו יחיד. בכפר ובעיר, בקרב כל העדות וכל המעמדות שכלו הורים. ומי יתַנה כאבה ואבלה של אם שפולה. אולם מעולם לא נפלו בנים ובנות בישראל על דבר יותר יקר ובנפש יותר חפצה. אשרי יולדתם!

ואין לנו כל יסוד להתחרט על כך שריתקנו כוחות להגן על כל נקודה ונקודה. יותר מששמרנו על הנקודות שמרו הנקודות עלינו. ולנקודות שנפלו עוד נכונו עלילות בימים יבואו. אין דבר סופי במלחמה.

ומילים אחדות על הצבא בכלל. צבא על פי עצם מהותו ותפקידו אינו גוף דמוקרטי, אידיאלי – כי שליחותו היא להכריע, להפחיד, להשמיד, להרוג ולאבד. אבל כל עוד לא זכינו לאחרית הימים של נביאינו, שבה לא יישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה – אין מפלט. ואין עוד מדינה בעולם, שכל שכניה זוממים להכחידה ולהשמידה כמדינת ישראל המחודשת.

לא כל בעיות הצבא ניתנו לבירור פומבי, ואעמוד רק על אחדות מהן.

צבא זקוק לציוד, לנשק, לאימון. בלי אלה אין צבא. אבל אלה בלבד אינם מספיקים. הנשק העיקרי **המכריע** של הצבא זהו **אונו המוסרי**. אם עמדנו עד עכשיו בפני צבאות שעלו עלינו במספרם, באימונם, בנשקם ובפיקודם – כי בראשם עמדו מפקדים בריטים בעלי ניסיון רב – הרי זה אך ורק בגלל יתרון אחד שהיה לנו – יתרון מוסרי.

לא מעט מחברי ההגנה שירתו בצבא. אחדים בגדודים העברים במלחמת העולם הראשונה, כגון אליהו גולומב, דוב הוז וחברים אחרים החיים עוד איתנו. רבים שירתו ביחידות היהודיות בצבא הבריטי במלחמת העולם השנייה, בייחוד בבריגדה. היו אחדים שהיו מתנדבים בצבא זר במלחמות העולם הראשונה והשנייה. אחדים מחיילים אלה תפסו מקומות חשובים בהגנה. אולם בדרך כלל חברי ההגנה לא היה להם ניסיון צבאי, **וההגנה הייתה רחוקה מאוד ממשטר צבאי**. הרוב המכריע של חבריה לא קיבלו כמעט כל אימון צבאי, ובוודאי לא מספיק, וכמה חיילים מנוסים ממלחמת העולם השנייה או שנשארו מטעמים שונים מחוץ לשורות ההגנה או שלא מילאו בתוכה תפקידים יעילים, כאילו היה קיים ניגוד בין ותיקי הגנה לבין חניכי צבא.

אולם המצב שהועמדנו לפניו עם הקמת המדינה חייב אותנו להקים כוח **צבאי** שבאימונה, ארגונו, ציודו **ומשטרו** יוכל לעמוד בפני כוחות סדירים של אויבינו. זה לא קל. אבל יש מסורת, ומסורת מפוארת שאין להתבייש בה, מסורת של ארגון ההגנה.

ארגון זה לא ממשלה הקימה אותו, ועל כן לא היה כפוף לה. היה זה חיל המתנדבים שקם מכוח עצמו ופעל במחתרת על אחריותו הוא. באחריות עצמית זו היה צפון כוח מוסרי גדול, כוח חיובי, יוצר, חלוצי. בלי כוח מוסרי זה לא היינו עומדים בחמשת החודשים וחצי שלפני הקמת המדינה, ומי יודע אם היה נשאר זכר מהיישוב היהודי בארץ. הקמת המדינה כידוע לא הביאה את השלום

הרצוי, אלא פלישת צבאות אויבים. והדבר הזה היה צפוי, ולקראת מבחן זה היינו צריכים לכוון תכונתנו הצבאית.

ואייחד הדיבור על עניין הפלמ"ח.

לפני התחלת המלחמה היה הפלמ"ח הפורמציה המגויסת היחידה בתוך ההגנה. במסגרת ההגנה היו עוד אלפי חברים ותיקים ומסורים, אבל כל אלה גויסו רק כשהיו נדרשים לפעולה ולא היו מגויסים בקביעות. הפלמ"ח היה כוח לא גדול, בסך הכול כ־2–3 אלפים, אולם הוא נבדל מכל היחידות האחרות בהגנה בשני אלה: א. היה מגויס בקביעות; ב. מחצית זמנו הייתה נתונה לאימונים, המחצית השנייה לעבודה במשק, ולכן היה הכוח המאומן ביותר בהגנה והתקרב לטיפוס של גדוד צבא. ככוח בלתי־לגאלי לא יכול היה לקבל אימון צבאי מלא ומעולה, אולם בכמה דברים לא נפל מהיחידות הצבאיות הטובות ביותר. כוח זה יחד עם אנשי החטיבה היהודית הלוחמת (הבריגדה) במלחמת העולם השנייה היו חוט השדרה של כוח המגן שלנו. ויש לציין זכותו המיוחדת של הקיבוץ המאוחד בהקמת כוח זה וטיפוחו. וייזכר חברנו אליהו גולומב שהיה יוזמו של פלמ"ח. וזכות גדולה היא לאליהו ולמזכירות הקיבוץ המאוחד על שעשו מה שעשו. וחבל שיש להוסיף "אבל" אחד. במקום יוזמה ליצירת כוח שיהא צמוד למטרתו ויהווה כוח חלוצי העומד ברשות הכלל נעשה ניסיון, הנמשך עד היום הזה, להקים כוח סיעתי ומונופולין של מפלגה אחת, ובימים ההם לא היה עוד הקיבוץ מפלגה אלא סיעה במפלגה.

עם הכרזת המלחמה עלינו נשתנו פני הדברים. הפלמ"ח לא היה עוד הכוח המגויס היחיד. חל שינוי גם בפלמ"ח גופא. עם פרוץ המלחמה נפסקה העבודה המשקית של פלמ"ח והוא היה ככל המגויסים האחרים: כל זמנם היה נתון לצבא. אבל גויסו לא רק חברי פלמ"ח, אלא כל הנוער, מקודם באלפים ואחר כך ברבבות. ולפלמ"ח גופא נתגייסו אלפים חדשים שלא קיבלו כל הכשרה משקית אלא צבאית בלבד. עכשיו יש כמה חטיבות פלמ"ח שכל זמנן קודש לדבר אחד – לאימונים ולמלחמה, ובטל כל הבדל שהיה קיים מקודם בין יחידות פלמ"ח ובין יחידות אחרות של ההגנה. עם הקמת צבא־הגנה לישראל נעשו כולם כפופים למטה הצבא ולממשלה הזמנית. חטיבת הפלמ"ח – עם כל עברה המפואר – נעשתה לאחת החטיבות בצבא, ולפי הדין מעמדה צריך להיות שווה למעמדן של שאר החטיבות בצבא.

אולם סיעה ב' (בינתיים נהפכה הסיעה למפלגה, אחרי האיחוד עם השומר הצעיר) לא נסתלקה מניסיונותיה להטיל מרותה המפלגתית בפלמ"ח ולהעמיד חלק מהצבא בתנאים מיוחדים – תנאי מונופולין מפלגתיים. הוקם מנגנון חדש שקראו לו מטה ארצי, בלי ידיעת הצבא, בלי אישור הממשלה (ולפני הממשלה – בלי אישור הסוכנות). מבחינה רעיונית נאמר שהפלמ"ח הוא צבא מעמד הפועלים, למעשה התכוונו להפוך אותו לצבא של מפלגה.

רבים בעם הם חברי המפלגה וההסתדרות כמוני. וגם אני מוכן להילחם על ענייני המפלגה וההסתדרות. אולם יש גוף אחד ביישוב שבתוכו אין להשלים עם כל מחיצה והבחנה מפלגתית או הסתדרותית – וזהו הצבא. כאן יש לפעול כיהודי, ואך ורק כיהודי. הצבא הוא לביטחון ולהתגוננות. אנו נתקלים לא כחברי מפלגה אלא כיהודים הדוגלים במדינה יהודית ששמה ישראל. הביטחון לא ייכון אם לא נגייס כל כוחות העם.

הקמת המדינה וצבא־הגנה לישראל מחייבת כל מגויס לקבל אימון צבאי מעולה וללכת לכל מערכה, לכל אשר יישלח. זה מחייב שינויים בכוח המגן שלנו. ואומנם חלו שינויים. הנוער שלנו נענה. היהדות העולמית נענתה. היישוב נענה. והמעבר מהגנה במחתרת לצבא סדיר הכפוף

לממשלה ורק לה נעשה בלי קשיים יתרים. אולם בפינה אחת חשובה נתגלה קושי: הסיעה שראתה מקודם בפלמ"ח צבאה הפרטי ניסתה בכל האמצעים לשמור על המונופולין שלה, ובניגוד לצורכי הביטחון והמדינה נעשו מאמצים עקשניים להטביע חלק של הצבא בחותם מפלגתי.

שלטון סיעתי בחלק מהצבא חותר תחת יעילות הצבא. הניסיון להפוך פלמ"ח לנחלת מפלגה פוגע בפלמ"ח – באחד הכוחות המעולים ביותר של צבאנו. הצבא הוקם על יסוד שוויון פנימי – ואחרת לא ייתכן. גם במדינה שיש בה הבדלים מעמדיים, ברכוש ובתנאי החיים – שולט בצבא שלה עקרון השוויון. כל חייל מקבל אותו האוכל, אותם המדים, ונשמע לאותה הפקודה. חייל חייב לציית ולתת כל אשר לו. הצבא בנוי על משמעת שאינה יודעת גבולות. שוויון זה ייתכן רק אם כל חלקיו כפופים לרשות אחת, האחראית למאמץ המלחמה והביטחון. לא ייתכן צבא שרובו כפוף לשלטון הכללי של העם וחלקו כפוף לשלטון מיוחד, גלוי או סמוי.

נשאלתי בכתב: האם אין לנו צורך בכוחות מחץ שיקבלו אימון מיוחד? – ודאי דרושים לנו חילות בעלי כושר מיוחד, ואנו מארגנים עכשיו יחידות מיוחדות: חיל ים, חיל אוויר, חיל שריון ועוד יחידות שלא אספר עליהן. אלה מתארגנים ומתאמנים לפי צורכי המלחמה, לפי צרכים סיעתיים או אידיאולוגיים. יש הבדלים טכניים ומקצועיים בין יחידות צבא לפי התפקיד שמוטל עליהן, אבל לא לפי הבדלים מעמדיים רעיוניים.

האידיאולוגיה הדרושה לצבא היא ביטחון המדינה ושמירת השלום. אנשי פלמ"ח גילו מה יכולתם של נערי ישראל לעשות גם כשהם מעטים, אם פועם בהם החזון הגלום במפעלנו במולדת. רוח זו צריכה להיות לא נחלת יחידים או נחלת חטיבה אחת, אלא נחלת כל הצבא.

אין בינינו בני נביאים ונחותי דרגה; אין גזע נעלה וגזע ירוד, כל נער בישראל, תימני, אשכנזי, מרוקני מסוגל להתרומם לדרגת הגבורה העליונה, אם רק נטפל בו באהבה, באמונה, מתוך יחסי אחווה ושוויון, וגם אם נצייד אותו בכלי המלחמה הדרושים – נוסיף להם רוח, רוח גבורה ומסירות. הכוח המכריע הוא הרוח של הצבא. הלוחם חייב לדעת על מה הוא נלחם. חייל פועל לפי פקודה. בלי משמעת אין צבא. אבל המפקד, המחויב להשליט משמעת חמורה, יצליח אך ורק אם הוא ישמש דוגמה ויעורר אמון; אם ידע לחנך בעצם הווייתו, הליכותיו, התנהגותו, אורח חייו. מחנכת רק הדוגמה החיה, דוגמת החיים של המחנך, דוגמת הנאמנות לערכים שעליהם נלחמים. לא הפחד מהמפקד אלא האמון בו יבטיח המשמעת בצבא. ומפקד יעורר אמון אם ישלוט בנשק הסודי שעמד לנו ויעמוד לנו תמיד – היתרון המוסרי.

לקראת עגינת האונייה "אלטלנה"

בישיבת הממשלה שנתכנסה ביום 20.6.1948 השתתף בפעם הראשונה יצחק גרינבוים, שנתמנה בשעת חלוקת התיקים לשר הפנים, אבל נמצא כל הזמן בירושלים, ומסיבות שונות, בתוכן חוסר סדרים מספיקים בתחבורה וגם בצבא, לא יכול להגיע במשך חמישה שבועות לתל־אביב. ראש הממשלה מסר בראשית הישיבה על תוכן הבירורים שנתקיימו בישיבה עם מפקדים ביום 18.6.1948, שעמדו בעיקר על שני ליקויים בצבא: חוסר אימון וחוסר משמעת. אם כי שני אלה לא פגעו קשה בכושר המלחמה, אבל הלוחמים נתעייפו מאוד והיו זקוקים להפוגה, ויש לנצל תקופת ההפוגה לשיפור האימון ולגיוס נוסף. ברוב של חברי הממשלה, פרט לאחד, הוחלט על גיוס בני הגילים 36–40: המוכשרים – לצבא, והבלתי־מוכשרים – לעבודה. ציזלינג הציע לגייס בני 17, אבל הצעה זו לא נתקבלה.

בסקירתו על העניינים המדיניים עמד שר החוץ על תקלה חמורה שהייתה עתידה להסעיר את הארץ. הוא אמר:

"ייתכן שאנו עומדים עתה בפני הפרת ההפוגה על ידי יהודים באופן מפוצץ מאוד, בלי שנהיה אנו, באופן אישי, אחראים לכך. וזה על ידי מעשה אצ"ל. אצ"ל אִרגן בחוץ־לארץ אוניית מעפילים עם נשק, והאונייה עומדת להגיע לחופי הארץ הלילה. היא עמדה להגיע אמש, אך כנראה לא הלך הכול כשורה ובואה נדחה ל־24 שעות. הבוקר אספו אנשי אצ"ל מאות אחדות של אנשים. לפי ידיעה שקיבלתי פרצו 500 מאנשיהם למחנה שלנו בשומרון ונאחזו בו. כפי שהסבירו לאנשי המחנה, כוונתם להביא את המעפילים שלהם לאותו מחנה. הם התרכזו בסביבה ההיא וחשבו שהדבר ייגמר במשך הלילה, אך כיוון שהפעולה נדחתה ל־24 שעות השתקעו במחנה ויש בדעתם לבצע הלילה את פעולתם. אני עצמי לא דיברתי עם אנשי אצ"ל, אבל בכר, ממחלקת העלייה, מסר לי דין־וחשבון ממצב המחנה הזה: עניין האונייה ידוע בעולם. אין לנו כל ביטחון כי הדבר לא יתגלה לנציגי או"ם, ועלינו להחליט כיצד לנהוג".

באותה ישיבה קיבל גם ראש הממשלה מכתב מישראל גלילי בעניין אוניית הנשק של אצ"ל שעומדת להגיע, ויש בה 800 איש, 5,000 רובים, 250 מכונות־ירייה ותחמושת. ראש הממשלה הזכיר הסידור שהוסכם עליו ביום 3 ביוני בין נציג מוסמך של שר הביטחון ובין מפקד אצ"ל[23] שעל פיו התחייב אצ"ל בין השאר להעמיד לרשות הפיקוד העליון של צה"ל כל הנשק והציוד המלחמתי שבידו, ואצ"ל ומפקדתו יחדלו להתקיים ולפעול במדינת ישראל, **ובכל תחום ממשלת ישראל**, ורק "מטה זמני – מורכב מקציני אצ"ל – יופעל **מטעם המטה הכללי** של הצבא עד להשלמה מהירה ומלאה של התגייסותם של חברי אצ"ל לשורות הצבא. חברי אצ"ל יגויסו לצה"ל בהתאם לצווי הגיוס של ממשלת ישראל ויישבעו שבועת־אמונים הנהוגה בצבא. חברי אצ"ל אשר יתגייסו לצבא יופעלו בגדודים בתוך חטיבות הצבא והחזיתות כהחלטת הפיקוד העליון של הצבא. כל פעולת רכישה של נשק וציוד מלחמתי מטעם אצ"ל תיפסק, והקשרים יימסרו לרשות צה"ל לתועלת המלחמה. הוסכם כי תקופת פעולתו של המטה הזמני של אצ"ל, אשר יופעל מטעם המטה הכללי של צה"ל, תהיה חודש ימים לכל היותר". **מ' שרתוק** הציע לרכז על יד החוף כוח של 500 איש ולפזר את אנשי אצ"ל שיתאספו ליד החוף; לפגוש בנשק את כל היורדים בסירות; לאסור אותם ולפרק נשקם. **מ' בנטוב** הציע לאסור את מ' בגין. **ד' בן־גוריון** הציע שיש צורך להזמין מיד לישיבה שני חברי המטה – י' גלילי ויגאל סוקניק [ידין]. אולי יש להם אינפורמציה נוספת על תנועות האונייה.

מיד הגיעו השניים לישיבה, ושר הביטחון שאל אותם אם יש להם אינפורמציה באיזה מקום עומדים אנשי אצ"ל להוריד האנשים, הנשק, ואם יש אפשרות לרכז מיד כוח מספיק במקרה שיהיה צורך להשתמש בו. גלילי הודיע שקרוב לוודאי שהאונייה תגיע קרוב לשעה תשע בערב לחוף כפר־ויתקין, ויגאל אמר שיש לנו 600 איש במקום ואפשר יהיה להביא שני גדודים למקום. זה יספיק אם יהיה צורך להשתמש בכוח. יגאל שאל: מהי הפקודה? האם מפקד החטיבה מצטווה לרכז כוח ולאיים בפעולה, או לרכז כוח ולהיכנס לפעולה, אם האיום לא יצליח. לדעתו רצוי שיימצא ליד המפקד חבר ממשלה, אלא אם תהיה הוראה ברורה למפקד החטיבה.

מ' בנטוב הציע להטיל על שר הביטחון לפעול בעניין בהתאם לחוקי הארץ. **בן־גוריון** הודיע

23 ראה לעיל עמ' 145.

שהוא מוכן לפעול בהתאם לחוק, אם יתברר שיש די כוח לפעולה. לפעול פירושו – לירות, וזה עניין חמור, ויש לברר: 1. אם נוכל לרכז כוח למנוע את אצ"ל מלהיכנס לקרב איתנו; 2. אם נגיע לקרב – ננצח.

הרב **י"ל פישמן** אמר: אם צפויה אפשרות של התפתחות קרב, הרי זה דבר מסוכן לשני הצדדים. מכל מקום, אם אפשר לרכז כוח במידה מספיקה כדי לאיים עליהם – יש לעשות את הדבר. ב"ג העיר כי "לאיים אפשר רק אם מוכנים לפעול". דרישתו של יגאל שיימצא חבר הממשלה עם המפקד מובנת. ולכן יש לקבל החלטה ברורה, שאם יש שהות מספיקה ואפשר לרכז כוח ונשק במידה הדרושה – יש למסור לפיקוד העליון סמכות מלאה לעשות הדבר.

מ' בנטוב הסכים לדברי ב"ג. הלילה עלול להיחתך עתידנו. לאחר המשא־ומתן שהיה איתם התשובות שקיבלנו מהם – אם יצליח המבצע שלהם הלילה, נעמוד בפני התנגשות בממדים הרבה יותר חמורים. ביצוע פעולתנו הלילה ימנע שחיטות בעתיד. לכן הפקודות צריכות להיות ברורות: לפרוק את הנשק מהאנשים בכל מחיר. אם יצטרכו לירות – יירו, ואם יוכלו להימנע מכך – יימנעו. זוהי פקודה צבאית, ולא יכול להיות בה כל טשטוש.

פה אחד הוחלט: לתת סמכות למטה לפעולה נגדית, באם ירוכז כוח מספיק במועד הדרוש. על המפקד במקום להשתדל להימנע משימוש בכוח, אך אם לא יקבלו דינו – ישתמש בכוח.

ישיבה זו של הממשלה נתקיימה בשעה תשע בערב.

למחרת, ביום ב', 21.2.1948, מסרה לשכת המודיעין של הממשלה לעיתונים הודעה זו:

> לפיקוד העליון של צה"ל נודע כי אונייה נושאת נשק המיועד לאצ"ל עומדת להגיע לחופי הארץ. הדבר הובא לפני הממשלה הזמנית, וזו החליטה לאחוז בכל האמצעים למניעת פריקתו של נשק זה על ידי אנשי הארגון הצבאי הלאומי. הממשלה הזמנית ראתה במעשה זה של הבאת נשק על ידי קבוצה נפרדת על דעת עצמה, כל שכן בתקופת ההפוגה, הפרה חמורה של חוקי מדינת ישראל, פגיעה בהתחייבויותיה הבין־לאומיות, ומעילה בהסכם המפורש שנערך עם ראשי האצ"ל לפני זמן קצר, ואשר לפיו התחייב הארגון להפסיק את קיומו כארגון צבאי בתחום מדינת ישראל, לגייס את חבריו לצבא ההגנה ולהפסיק כל פעולה נפרדת לרכישת נשק. ראשי הארגון הצבאי הלאומי נדרשו לקבל על עצמם משמעת המדינה.
>
> משנודע כי האונייה הגיעה לחוף ישראל, ניתנה פקודה לכוחות צבא ההגנה למנוע את פריקת הנשק, ואם יהיה הכרח בדבר, להשתמש בכוח לשם כך. רוכז כוח מסוים של חיל היבשה במקום שנועד לפריקה, ואוניות הצי הישראלי ניגשו קרוב לאוניית אצ"ל. אנשי אצ"ל שגויסו לפריקת האונייה סירבו לקבל את מרות המדינה, ואז ניתנה פקודה לפעול נגדם בכוח הנשק.
>
> הממשלה הזמנית ומפקדת צבא ההגנה מודיעות כי מגוי וגמור אתן להחניק באיבו את הניסיון הזדוני הזה להמרות את סמכותה היחידה והכוללת של מדינת ישראל ושלטונותיה המוסמכים. הממשלה הזמנית ומפקדת הצבא לא ירשו שהמאמץ הכביר של העם היהודי בארצו לבצר עצמאותו וריבונותו תוך מלחמת־דמים שכפו עליו אויבים מבחוץ, יוכשל על ידי התנקשות נמבזה מבפנים. לא תהיה תקומה לעצמאות העברית אם תהיה מופקרת לשרירות ליבם של כל קבוצה או פרט לקיים כוח מזוין משלהם ולקבוע עובדות מדיניות החותכות בגורל המדינה ככל העולה על רוחם. הממשלה הזמנית

והמפקדה קוראות לכל אזרחי ישראל, מגיני המולדת להתלכד יחד להגנת אחדות האומה ומרותה".

בעיתוני הבוקר של 22 ביוני, שבהם נתפרסמה הודעה זו נתפרסמה גם הודעת אצ"ל לאמור:

כוחות גדולים של צבא ההגנה רוכזו אי־שם בארץ לשם התקפה על חיילי אצ"ל העוסקים במילוי תפקיד ממדרגה ראשונה. בקטע אחד של החזית, שמפקדי ההגנה לא היססו לפתוח אותו בשעה זו, כבר הייתה התנגשות־דמים ובה נהרגו ונפצעו מספר אנשי אצ"ל. ההודעה מזהירה את המסיתים למלחמת־אחים ועושי־דברם, שאם תתלקח המלחמה הפנימית היא לא תצטמצם במקום אחד בלבד.

באותו בוקר 22.6.1948, יום ג', נתכנסה הממשלה, וראש הממשלה הודיע, על יסוד דין־וחשבון שנתקבל ממפקד הגליל התיכון (אלכסנדרוני), שהאונייה הגיעה לחוף כפר־ויתקין ורבים מחיילי אצ"ל המשרתים בצה"ל ברחו מגדודיהם ובאו לכפר־ויתקין. רוב הנוסעים באונייה ירדו לחוף בכפר־ויתקין, אולם מספר נוסעים נשארו באונייה וניסו לפרק את הנשק בעזרת חבריהם שברחו מצה"ל. י' גלילי פנה מטעם שר הביטחון למנהיגי אצ"ל למסור האונייה ונשקה לצה"ל, אבל מנהיגי אצ"ל סירבו לעשות זאת. החלו יריות, אולם המרד נכשל.

בזה כאילו נגמרה האפיזודה של התמרדות אנשי אצ"ל – חיילים ולא חיילים – בכפר־ויתקין. אולם אוניית־הנשק התחמקה מכפר־ויתקין לאחר שהורדו רוב העולים בעזרת אנשי המקום.

בלילה, בשעה שתיים, הודיעו לי שהאונייה הגיעה לתל־אביב ועומדת מול מלון "גת־רמון".

הבוקר היו שיחות עם אנשי האונייה ודרשו מהם שייתנו לבא־כוח הממשלה לעלות לאונייה ולהגיש להם את תביעותיה. הם הודיעו שלא ירשו לבא־כוח הממשלה לעלות לפני שיבואו אליהם מפקדי האצ"ל להתייעצות. סירבנו להביא את מפקדי אצ"ל. עכשיו נתתי הוראה לרכז כל הכוחות הדרושים למען אפשר יהיה להכניע את האונייה, אבל יחכו בפעולתם להוראה מאת הממשלה המתכנסת עכשיו בעניין זה.

מ' שרתוק שאל: הידוע לך גורל המטען של האונייה? עניתי: חלק נפרק בכפר־ויתקין ונמצא בידינו.

מ' בנטוב ביקש מראש הממשלה לתת סקירה על השתלשלות הדברים משלשום. עניתי: היות והפיקוד השתתף שלשום בישיבת הממשלה וניתנו לו הוראות ברורות שנתקבלו פה אחד, וראש אגף המבצעים בעצמו נסע לשם לנהל את הפעולות, לא היה לי אתמול מה לעשות. רק אתמול נודע לי שגרינבוים מנהל משא־ומתן עם אנשי אצ"ל על דעת עצמו. שלחתי איש לגרינבוים לדעת מהו הדבר. הוא ענה לי בפתקה, שנשלחה אליי על ידי צבי מימון, שהוא נפגש עם אחד מאנשי אצ"ל ששמו אברהם, שהיה אקטיבי בהסדר, ולפי סיפורו הדברים שמסר פה גלילי שלשום לא היו מדויקים, ולכן נדמה לו שיש להיכנס למשא־ומתן. שלחתי לו פתקה, שאין להיכנס למשא־ומתן, כי יש החלטה של הממשלה, ובה לא דובר על משא־ומתן. ההצעה של גרינבוים לאצ"ל הייתה שהנשק יועבר למחסנים תחת שמירת אצ"ל ושמירתנו ויהיה מיועד לציוד הגדודים של אצ"ל. אמרתי לגרינבוים שזה משא־ומתן, ואנשי אצ"ל כבר התחילו בפעולות איבה: התחילו לירות בפגזים על אביחיל, ניתקו קשרי הטלפון; גם קיבלנו ידיעות שהרבה חיילים מגדודי אצ"ל שבתוך צה"ל בשטח הדרום החלו לברוח עם הנשק צפונה (**ציזלינג** שאל: הנכון הדבר שהגדוד

שלהם בדרום עזב את עמדותיו? – עניתי: כן, הם עזבו העמדות ליד רמלה, תפסו מכוניות שהובילום לכפר־ויתקין).

י׳ גרינבוים הסביר שהוא הצביע בעד ההצעה שנתקבלה שלשום פה אחד מתוך הנחה שיש לגייס כוח גדול שיוכל למנוע גם שפיכות־דמים וגם רצון מצד אצ״ל להתמודד, ולכן חשב כי המטרה אינה להכניע את אצ״ל בכל מחיר אלא לחסל העניין. אצ״ל ידע כי לא יוכל לנצח בהתמודדות, ואם אפשר לחסל העניין על ידי משא־ומתן שיביא למעשה לידי כניעה שלהם ומסירת הנשק לצבא – דיינו. אני מניח, הוסיף גרינבוים, שאי אפשר לנו לסבול שמישהו יפר את ההפוגה במעשיו, שמישהו יכניס נשק על דעת עצמו ולשימושו הוא. הממשלה חייבת למנוע מעשה כזה בכל האמצעים העומדים לרשותה. על זה כמדומני אין בידינו שום חילוקי דעות. ועוד דבר איננו שנוי במחלוקת אצלנו: אין אנו מעוניינים שאצ״ל יחזור למחתרת טרוריסטית נגדנו. אלה הן ההנחות היסודיות שלנו. התערבתי מפני שני טעמים: א. מפני שפנו אליי וחשבתי שהעניין רציני במידה כזאת, שאם פנו אליי, מחובתי להביא את העניין לידיעת ראש הממשלה. ראש הממשלה כתב לי כי זה לא רצוי שחבר הממשלה ייפגש עם אנשי אצ״ל, אילו ידעתי שאין זה רצוי ושזוהי דעת הממשלה, גם אז או שהייתי נכנע או שלא הייתי נכנע. אבל לא ידעתי זאת. חשבתי שזוהי דעתו הפרטית של ראש הממשלה; ב. כיבדתם אותי בתיק של משרד הפנים. אומנם המשטרה לא נכנסת לסמכות של משרד הפנים. אבל בכל זאת, משרד הפנים יש לו שייכות למה שקוראים ביטחון פנימי, ועל כן, אם כי אין לי כוח מזוין, יש לי, בתור שר הפנים, רשות להתערב בעניינים הנוגעים לביטחון הפנימי של המדינה. לפי מה ששמעתי מנציג אצ״ל הבינותי שהעיקר חלוקת הנשק שהאונייה הביאה לארץ.

מ׳ שרתוק: העיקר היה סמכות מדינת ישראל.

י׳ גרינבוים: איני מדבר על מה שאנחנו חושבים לעיקר, אני מדבר על העיקר במשא־ומתן.

ד׳ בן־גוריון: סמכות המדינה הייתה העיקר במשא־ומתן.

י׳ גרינבוים: אבל למעשה העיקר היה חלוקת הנשק על יסוד הפרינציפ של שלטון המדינה.

פ׳ ברנשטיין: קיבלנו שלשום בערב החלטה, וכולנו הצבענו בעד החלטה זו. אני מצדי הצבעתי בעדה מתוך הכרה, שאין המדינה יכולה להמשיך בשתי רשויות צבאיות, שאי אפשר לנהל מדיניות כזו, ועל כך יש צורך בהחלטה חמורה. נכון הדבר, שבאופן פורמלי החלטנו למסור לראש הממשלה יפוי־כוח לפעול בעניין זה לפי החוק. אבל בוויכוח שקדם להחלטה היה ברור כי הכוונה הייתה בתנאי שירוכז בהקדם כוח מספיק, הנותן מקום לקוות שאפשר יהיה להכניע אותם בלי שפיכות־דמים. אף על פי שפרטי הפעולות לא ידועות לי, קיבלתי רושם שלא הצלחנו לרכז את הכוח הדרוש.

ד׳ בן־גוריון: הצלחנו, וגם לא הייתה כמעט שפיכות־דמים.

א׳ ציזלינג: החלטת הממשלה הייתה ברורה, וכל מי שהצביע בצדה לא יכול היה לטעות, לא בכוונתה ולא באפשרויות השונות של השתלשלות העניין. הכוונה הברורה של ההחלטה הייתה לקיים את מרותה של ממשלת ישראל על עניין, שהוויתור עליו פירושו הכנת מלחמת־דמים חמורה הרבה יותר. העניין של מסירת נשק לידי קבוצות שאינן מקבלות עליהן מרות, ושאין עליהן מרות, עמד פה למבחן. נסיגה בשטח זה עכשיו פירושה החמרת המצב עוד יותר. איש המטה שאל אותנו ברורות: מה הכוונה. ענינו לו: כוונתנו למנוע את הפעולה, וככל האפשר להימנע משפיכות־דמים; אבל אם לא יקבלו את הדין – להשתמש גם בכוח., בנקודה זו לא יכולה, אפוא, להיות טעות. הבאת האונייה לתל־אביב אינה אלא מעשה המכוון לפרובוקציה.

מ׳ בנטוב: עד להכרזת המדינה אפשר היה לחשוב: המדינה תפתור כל הבעיות. אבל עכשיו אין לנו ברירה: או שממשלה זו תפעל כממשלה ממש, או שתיראה כממשלה חסרת־אונים לעיני העולם. אין לפנינו דרך של נסיגה.

מ׳ שרתוק: שמעתי בהתקוממות וגם בצער איך מר גרינבוים הציג את העניין. אמרת, כי הוברר לך שלא באו לידי הסכם על עניין הנשק, כאילו מדובר פה בשתי כנופיות שנפל בידן מחסן של נשק ולא התפשרו על חלוקתו. גם לולא היית חבר הממשלה, והיית **כך** מציג את העניין, הייתי משתומם. מה הדבר? שתי כנופיות ישבו פה? פה ישבה מצד אחד ממשלה, ומצד שני – ישב ארגון שהפר הסכם ומנסה עכשיו להיבנות מהפרתו. השאלה הייתה שלטון או לא שלטון. אחר כך הצעת ״הצעה פרטית לשני הצדדים״. אתה, חבר הממשלה, לשני צדדים, שצד אחד זה אתה בעצמך? אני חושב שצריך להביא אותם לידי ציות בכל האמצעים, גם בנשק.

הרב י״ל פישמן: מאתמול ועד היום בבוקר היו לי שיחות עם מר שפירא ושנינו באנו לידי הסכמה, כי נעשה פשע מצד אצ״ל. יודע אני שהם מופקרים, אבל אני גם יודע שעלינו האחריות, ואחריות זו מחייבת אותנו. עלינו החובה לחפש דרך להסדרת העניין, שאם לא כן אני חושש מאוד לא רק מפני מחתרת, אני חושש מאוד מפני מרד גלוי בעם.

א׳ קפלן: אני מסכים להערכה כי הדבר שקרה הוא אסון. ואני רוצה להגיד להרב פישמן: משום שהערכתי הייתה כזאת לא השתתפתי בוויכוח, אבל הצבעתי בעד ההחלטה. לא ראיתי לפנינו דרך אחרת. כל הפעולה שלהם הייתה בנויה על רמאות ועל פרובוקציה, ואף לא ראיתי ברירה שלשום בלילה. על אחת כמה וכמה שאינני רואה ברירה עכשיו. עצם הדיבור על משא־ומתן כאילו בין שני הצדדים – עצם הדיבור על כך – הורס אותנו ויהרוס אותנו.

ד׳ בן־גוריון: העניין חמור מכדי להכניס בו מומנטים אישיים וטענות אישיות. הדבר שקרה מסכן את המאמץ המלחמתי שלנו, מלבד מה שהוא מסכן את המדינה. כי המדינה אינה קיימת כל זמן שאין לנו צבא ושלטון על הצבא. זהו ניסיון להרוס את הצבא, וזהו ניסיון לרצוח את המדינה. אלו הן שתי השאלות, ובשתי שאלות אלה לא יכולה להיות, לדעתי, שום פשרה. ואם לאסוננו הגדול צריך להילחם על זה – צריך להילחם. ברגע שהצבא והמדינה נכנעים לכוח מזוין אחר – אין לנו יותר מה לעשות.

אני התנגדתי להסכם עם אצ״ל שנעשה על ידי הוועד הפועל הציוני, אבל הוא נתקבל על ידי רוב התנועה, וזה מחייב. אני חושב שההחלטת רוב צריך לקיים לא בחריקת־שינים, אלא מתוך נאמנות. ואני ראיתי חובה לעצמי לקיים את ההסכם לא רק מילה במילה, אלא לפי רוח המחליטים. ולכן נעשו כל מיני ויתורים למען יגיעו לידי פירוק, והם הפרו את ההסכם ולא נתפרקו.

מר גרינבוים רצה לעשות סינתזה ממה שאנחנו אומרים וממה שהם אומרים. זה משגה; חשבתי את זה לאסון שמר גרינבוים נכנס למשא־ומתן על דעת עצמו, אם כי בלי ספק עשה זאת מתוך כוונה טובה, אבל זה בכל זאת משגה. ואין זה עניין של ביטחון פנימי, זה עניין של קיום המדינה, ואנחנו החלטנו, יכול להיות שכל אחד מאיתנו היו לו נימוקים משלו, אבל אין מצביעים על נימוקים. אני שאלתי: אנחנו נרכז כוח למען הכניע אותם, אבל ברור שאי אפשר לאיים בכוח אם לא ניתנת לו האפשרות לפעול. אמרו: כן, הכוח יפעל אם יהיה צורך, ואז נתקבלה ההחלטה. ולעצם העניין: זה מעמיד בסכנה את כל מאמץ המלחמה. צבא הוא הדבר הכי מסוכן שיש בעולם. משום כך יש להעמיד את הצבא תחת שלטון אזרחי. כשצבא מורד ומַכתיב תנאים לממשלה – הוא איננו קיים עוד.

אני פשרן לא פחות מכם, אבל יש דברים ששום פשרה אינה חלה עליהם, מפני שזה בנפש המדינה. הם צריכים לקבל עליהם למסור את האונייה, למלא את פקודות הממשלה. כאשר

יקיימו את הדבר – אנחנו נהיה "גזלנים יהודים", ולא נפגע בשום אדם. אולי נאסור את מי שהוא. כולנו רוצים להימנע משפיכות־דמים. אבל אין מקום למשא־ומתן, אלא יש למסור האונייה לממשלה ויקבלו פקודות הצבא. זה צבא שלנו. ואם יעשו זאת – לא נלך איתם בקרי. אם "העניין" באמת יחוסל – תהיה אמנסטיה, אבל אין מקום לפשרה ולמשא־ומתן. הדבר הוא בנפש המאמץ המלחמתי.

ברגע זה נתקבלה ידיעה ממפקד אלכסנדרוני: "לפני שעה נסתיימה המערכה בכפר־ויתקין בכניעה שלמה של אצ"ל. מפקד אצ"ל במקום, מרידור, הסכים למסירת כל הנשק. אבדות צה"ל 2 הרוגים ו־6 פצועים. אבדות אצ"ל 6 הרוגים ו־18 פצועים, הם מחזירים את השבויים שלנו ומוסרים גם הציוד האחר. הם הוקפו על ידי הצבא, ואין להם מנוס".

בכל אופן נשארה שאלת האונייה. היו שתי הצעות: 1. ועדה בת שניים או שלושה למשא־ומתן; 2. הצעה מתנגדת: לתבוע ולעמוד על כך שימסרו את האונייה לממשלה, ואם יהיה צורך – להשתמש גם בכוח. אני מוסיף עוד הצעה, שאחרי המעשה הזה לא קיים עוד שום הסכם עם אצ"ל, וחלים עליהם כל אותם החוקים שחלים על אחרים. אין גדודים מיוחדים ואין מטה, כי הם לא עמדו בהתחייבויותיהם.

י' גרינבוים הציע: אם האונייה תפליג מחופי ארץ־ישראל – נעזוב אותה לנפשה. אם תנסה להתקרב – דינה כדין האנשים שהיו בכפר־ויתקין.

ד' בן־גוריון: אני רוצה להבהיר מהי המשמעות הצבאית של החלק השני של הצעתך. הדבר יחייב אותנו להחזיק את האוניות המזוינות שלנו דרוכות אך ורק לקראת אונייה זו, והחזקת כוח צבאי לא קטן לאורך כל החוף, זאת אומרת: ריתוק כל הכוח הימי שלנו וחלק גדול של צבא היבשה.

הועמדו למניין שלוש הצעות:

1. בחירת ועדה שתטפל בסכסוך עם אצ"ל ותביא מסקנותיה לאישור הממשלה. ברוב של 6 נגד 4 נדחתה הצעה זו.

2. הצעת גרינבוים־שפירא: במקרה שהאונייה תפליג למרחבי ים – לא נתערב, במקרה – שתזוז ממקום אחד לשני – לפעול נגדה, הצעה אלטרנטיבית: לדרוש מסירת האונייה לידי הממשלה.

ברוב של 7 נגד 2 הוחלט לדרוש מסירת האונייה לרשות המדינה.

3. ברוב נגד אחד (הרב פישמן) הוחלט: אם בעלי האונייה יציעו לצאת מתחומי הארץ ולא לחזור בלי הסכמת הממשלה – תדון הממשלה בדבר.

ביום ג', 22.6.1948, לפנות בוקר הגיעה אוניית אצ"ל לחוף תל־אביב. על פרטי תנועותיה שמע שר הביטחון דין־וחשבון מפורט למחרת, ביום ד', מפי קצין ימי שלנו, פול שולמן, שהגיע לארץ כמתנדב מארצות הברית ושימש במלחמת העולם השנייה כקצין בצי האמריקני. הוא סיפר כי אור ליום ב', בשעה 2 לפנות בוקר, עמדה האונייה קרוב לחוף על יד כפר־ויתקין. הוא שלח סירות לזהות את האונייה. הסירות חזרו והודיעו שהאונייה מורידה עולים. הפקודה שניתנה לפול הייתה: רק להתרות באוניית אצ"ל, אבל לא לפגוע בה בלי פקודה נוספת מתל־אביב. בשש בבוקר ציווה פול לשתי האוניות שלו ("וג'בוד" ו"אילת") להתקרב עד כמה שאפשר לחוף. כשהתקרבו לאוניית אצ"ל ראו שהיא פורקת מכוניות ומורידה אנשים. ביום שני בבוקר עמדה אוניית אצ"ל במרחק 100 מטר מהחוף. על סיפון האונייה היו 40 איש. בידם היה מקלע נגד אווירונים. על הגשר עמד מנחם בגין לבוש ציבילית[24]. במחסן האונייה עבדו כעשרים איש. אריה קפלן הסתובב בסירה

24 הערת עורכת: הכוונה ללבוש אזרחי.

סביב האונייה ודיבר עם האנשים. הם פרקו כלים בשתי סירות חתירה ובסירת מוטור לפלישה. על החוף עמדו כמאה אנשי אצ"ל מזוינים, לא במצב הכן. לרשותם היו כעשרים וחמש מכוניות. לא היו מסודרים להגנה. עבדו לאט, בלי חיפזון ו"שוויץ". הארגון לא היה טוב. פרקו רובים ותחמושת מתוך ארגזים. הדברים שפרקו לא הטעינו על מכוניות, אלא היו מונחים על החוף. בלילה שלפני זה ביקשו מקיבוץ "מכמורת" עזרה לארגון הפעולה, והעזרה ניתנה לפי פקודה לעזור לירידת עולים. אנשי אצ"ל קיבלו יפה את יושבי הסירה שלנו. ב־4 אחר הצהריים נשתנה היחס. כנראה, קרה משהו על החוף. הגיעו גדודים שלנו וחסמו החוף. קפלן דיבר עם רב־החובל של אוניית אצ"ל, יהודי אמריקני, אם נתן פקודה לירות. ענה – לא. בארבע החלו יריות. מהאונייה ראו תנועת צבא. בשעה תשע בערב, אור ליום ג', החלו יריות מהחוף ומאניית אצ"ל לעבר האונייה שלנו. הוצ'קיס שלנו ענתה ביריות. הפקודה הייתה לירות רק כשהם יורים, ולהפסיק – כשהם מפסיקים. לפני שקיעת החמה ראו שהאונייה פונה צפונה. פול נתן הוראה לפנות דרומה וציווה ל"אילת" לירות מעבר לאונייה של אצ"ל למען הכריח אותה לפנות דרומה. הוא גם ציווה שהאונייה תאיר. וזאת עשתה מיד. עד אז הייתה אפלה. "אילת" ירתה, ואוניית אצ"ל פנתה דרומה. פול ציווה על "אילת" להפסיק האש, והודיע לתל־אביב שאוניית אצ"ל פונה לצד תל־אביב וביקש הוראות.

בזמן השיט שאל פול את אוניית אצ"ל אם דרושה לה עזרה רפואית. התשובה הייתה שלילית. על יד סידני־עלי התקרבה אוניית "וג'בוד" (אוניית פול) 150 מטר לאוניית אצ"ל. דיבר עם רב־החובל של אצ"ל ואמר לו שהם נמצאים במים טריטוריאליים, ועליהם להישמע לפקודות הממשלה. הוא דרש ממנה לזוז מערבה. רב־החובל ענה שאינו יכול לזוז כי אין לו דלק. פול ציווה שוב לזוז מערבה; זה היה על יד רדינג. כשראה פול שאין היא נשמעת – ירה מעליה. כשאוניית אצ"ל כבר הייתה על יד החוף נתקבלה פקודה לעצור אותה ולא לתת לה להגיע לתל־אביב בכל מחיר, אבל היה כבר מאוחר. פול קיבל אז פקודה ללכת עם אונייתו "וג'בוד" לקיסריה ולהביא משם אונייה קטנה. בצהריים חזר פול עם האונייה השנייה לתל־אביב. היו כבר יריות מהחוף, כמה מהכדורים הגיעו לאונייתו של פול, והוא ציווה על אוניותיו להתרחק מערבה, ונשארו שם עד 5:30 אחרי הצהריים. במשך כל היום לא ירו האוניות שלנו אף פעם. הן היו במרחק של 3–4 מילין מהחוף.

אחרי הצהריים, ביום ג', באו אצל ראש הממשלה שלושה ראשי עיריות: י' רוקח, ע' בן־עמי, א' קריניצי והאדונים י' ספיר וח' אריאב. הם הציעו לנהל משא־ומתן עם אוניית אצ"ל ולהפסיק את האש. בעוד אנחנו משוחחים הביאו לראש הממשלה ידיעה כי האונייה בוערת. פגע בה פגז של תותח. במסיבת עיתונאים שנתקיימה אחרי שאוניית אצ"ל הגיעה לתל־אביב הודיע שר החוץ:

"ההחלטה הנמרצה של הממשלה היא לקיים ריבונותה ויכולתה של המדינה ולקיים מרותה והתחייבויותיה הבין־לאומיות. פעולת אצ"ל העמידה מרות זו בניסיון. הממשלה הזמנית לא תישא ולא תסבול כל אנרכיה מדינית וצבאית, הנובעת מהמשך קיומן של קבוצות מזוינות ופורקות עול. הממשלה הזמנית החליטה אתמול על הסגרת האונייה לממשלה בלי כל תנאי".

גם ישראל גלילי דיבר במסיבה זו:

"המשבר פרץ בגלל ספינת נשק שהגיעה לארץ בלי ידיעתנו ובלי הסכמתנו בתקופת ההפוגה, זמן קצר אחרי שמפקד אצ"ל חתם על הסכם שיחידותיו יצטרפו לצבא ההגנה, יישבעו אמונים למדינה ויפסיקו רכישת נשק. הנשק שבידי אצ"ל היה צריך להימסר לצבא. התברר שבפריקת האונייה השתתפו חיילים ומפקדים גבוהים של צה"ל, שכבר היו בתוך צבא ההגנה וערקו מיחידותיהם. נתברר כי ההבטחות של אצ"ל לשמור על ההסכם ולקיים משמעת הן הבטחות כוזבות".

באותו יום כונסה מועצת־המדינה הזמנית שהשתתפו בה בפעם הראשונה כל 37 חברי המועצה. לפני המועצה נתקיימה ישיבה קצרה של הממשלה שבה דרשו הרב י״ל פישמן ומ׳ שפירא לשחרר מיד כל הנאסרים בעקבות פרשת האונייה. י׳ גרינבוים הציע למנות שופט שייגש מיד לבירור ההאשמות של העצורים, ולבחור בוועדה בת שלושה שרים (שר המשפטים, שר הפנים ושר הביטחון) שתבטיח יצירת תנאים לקיום החוק והסדר במדינה, להבטחת אחידות הצבא ולמתן חנינה לעבריינים. נתקבלה הצעת גרינבוים, והרב פישמן ומ׳ שפירא הודיעו שהם מתפטרים ועזבו את הישיבה.

מועצת־המדינה הזמנית נפתחה על ידי ראש הממשלה. בראשית דבריו עמד על ההתחייבויות שקיבל על עצמו ראש אצ״ל באחד ביוני על התגייסות לצבא בהתאם לצו הגיוס, על מסירת נשק וציוד מלחמתי שבידי ארגונו לצה״ל והפסקת כל פעולות רכישת נשק וציוד מלחמתי ועל פרטי הבאת אוניית הנשק בשם ״אלטלנה״ שהגיעה ביום 20.6.1948 למימי כפר־ויתקין, על בריחת חיילי אצ״ל המשרתים בצבא מגדודיהם, שהכריחו את הממשלה לרכז כוח רב בכפר־ויתקין לדכא את המרד. ראש הממשלה ציין ״את הדרך היעילה והנבונה שנקט המפקד שלנו בחבל התיכון – הנקרא אלכסנדרוני – וביצע את המשימה שהוטלה עליו על ידי הממשלה ביעילות מקסימלית ובמינימום של קורבנות״. תנאי הכניעה של אצ״ל בכפר־ויתקין, שחתם עליהם המפקד של אצ״ל במקום, היו:

א. כוחות אצ״ל במקום מפסיקים מיד כל פעולה אויבת.
ב. כל הנשק, התחמושת והציוד הצבאי, הנמצאים כרגע בידי כוחות אצ״ל באזור כפר־ויתקין – יימסרו במלואם ובשלמותם לידי מפקד כוחות צה״ל במקום.
ג. כל הקצינים והחיילים של אצ״ל ימסרו את שמותיהם, כתובותיהם וכל הפרטים שיידרשו ביחס אליהם, והרשימה תימסר לממשלת ישראל.
ד. אחרי זה יהיו הקצינים והחיילים של אצ״ל רשאים לעזוב את שטח הפעולות באזור כפר־ויתקין ולחזור למקומותיהם.
ה. הקצינים והחיילים של אצ״ל, הכלולים ברשימה, מצהירים שימלאו אחרי פקודת ההתייצבות, במקרה שממשלת ישראל תדרוש זאת מהם.
ו. כלי הרכב, המוטענים כרגע ציוד צבאי, יוחזרו לבעליהם אחרי פריקת המטען. כלי הרכב הפרטיים צריכים לחזור עם כוחות אצ״ל.
ז. השבויים הנמצאים ברשות כוחות צה״ל ישוחררו באותם התנאים עצמם.

השבויים הנמצאים ברשותם של כוחות אצ״ל באזור כפר־ויתקין יוחזרו לרשות צה״ל.

בזה כאילו נגמרה האפיזודה של התמרדות אנשי אצ״ל – חיילים ולא חיילים – בכפר־ויתקין, אולם באותו הזמן התחמקה אוניית אצ״ל, הגיעה לתל־אביב, ולא צייתה לתביעת אוניית־המלחמה שלנו ממנה לעזוב את תל־אביב ולהעמיד עצמה על נשקה לרשות המדינה, כפי שהחליטה הממשלה – אחרת יופעל נגדה כוח צבאי. האונייה סירבה. אחד התותחים של צה״ל פגע באונייה שהתחילה לבעור. אנשי אצ״ל ביקשו מהצבא לעזור להם בהוצאת הפצועים, חיילינו נענו מיד בהוצאת הפצועים וגם בהצלת יתר האנשים, והאונייה עוד עשנה בחוף תל־אביב.

ראש הממשלה הוסיף:

״כוח הצבא מספיק לדכא כל התנקשות מזוינת נגד המדינה, נגד הצבא. אך בכוח הצבא בלבד לא ייעקר הרע. תעלולי הפורשים יונקים לא מעט מהתמיכה שניתנה להם מצדדים שונים. בשעתו,

אולי אפשר היה להסביר את התמיכה הזאת, אם כי קשה היה להצדיק אותה. עכשיו קשה גם ההסברה. אנו נתונים בתוך מערכה לחיים ולמוות. יש עכשיו הפוגה, אבל המלחמה לא נסתיימה, הצבאות הערביים נמצאים בתחומי ארצנו, וירושלים מוקפת בידי הלגיון הערבי ותותחיו, כביש הנגב תפוס על ידי כוח מצרי גדול; משמר־הירדן כבושה בידי הצבא הסורי; הצבאות הפולשים חונים בארץ במלוא כוחם, כמו לפני ההפוגה, וכוחות גדולים עומדים בחוץ־לארץ. התנשאות כנופיות מזוינות בפנים מהווה ברגע כזה סכנה חמורה ביותר לדבר המרכזי: **ליכולת ההתגוננות של יהודי ארץ־ישראל למען עתידם ועתיד עמם**. סכנה זו לא תחלוף בלי שתהא בקרב כל תושבי המדינה, וגם בתוך כל חוגי העם היהודי בעולם, הכרה מלאה של האסון הגדול שיש בעצם קיומם של ארגונים אלה. ואל תסמכו על הצבא בלבד, כל העם נקרא לבער את הרע מקרבנו".

הרב מ' ברלין [בר־אילן] (מזרחי) אמר בדבריו:

"אין ספק שאילו יכולנו לדון רק על העובדה כשהיא לעצמה, שהיא **מרידה** (ועל דעת איש מאיתנו לא יעלה שאפשר לקרוא למה שקרה בשם אחר מאשר מרידה), כי אז היו הדברים פשוטים עד מאוד: ממשלה אינה רק זכאית אלא גם מחויבת לדכא כל מרידה בכל כוח ובכל תוקף. אך לא על אלה שמרדו צריכים אנו לדון הפעם. מה יהיה מצבנו אחרי מקרה נורא זה? והמקרה סוף־סוף הוא לא רק בעובדה שהובאה אונייה מלאה נשק, כי אם גם שנהרגו יהודים בידי יהודים. כל זה לא יעבור בלי השפעה על מלחמתנו. יאמרו שהמדינה חלשה היא ואיננה יכולה להתקיים. מה יהא על מדינתנו הצעירה וקיומה? כי הרי מוטב שהממשלה תהא נראית חלשה, אך המדינה תהא נראית חזקה, מאשר להפך. לא על שפיכות־דמים צריכים לדון פה, כי אם על הסכנה לקיום המדינה לרגל מעשים כאלה. ויורשה לי להגיד שכל זה בא מתוך תקיפות יתרה. יסלח לי שר הביטחון אם אומר זאת בפניו: בתקיפות יתרה של שר הביטחון, הוא נוטל את הכול על אחריותו הוא ועל דעת עצמו. אני מצטער להודיעכם ששרי המדינה מייצגי המזרחי, הרב פישמן ומר שפירא, מצאו לנכון להתפטר מתוך אחריותם הגדולה. אדוני ראש הממשלה: אני מודיע על התפטרותם של שני שרי המדינה ומבקש להעמיד להצבעה שתי הצעותיי אלה בישיבה זו: 1. הצעת הפוגה עם שחרור הנאסרים ; 2. בחירת ועדה לבירור העניין.

מיד אחרי דברי הרב מ' ברלין הודיע ראש הממשלה:

אני מצטער על שהחסרתי שתי הודעות מטעם הממשלה: א. הממשלה החליטה למנות שופט־חוקר שיבדוק את רשימת העצורים, ובמקרה שימצא כי בין העצורים ישנם עולים – ישחררו אותם; אם ישנם עצורים שאינם נושאים נשק ולא עשו מעשה פשע – ישחררו אותם. ואשמת כל שאר העצורים תתברר גם היא; ב. הממשלה החליטה להקים ועדה של שלושה שרים שלאחר בירורים תציע לממשלה סידור, שימנע כל פרישה של כל כוח מזוין נפרד, כל אי־ציות לחוקי המדינה, כל רכישת נשק נפרדת. ויחד עם זה אַמנסטיה על כל הפשעים שנעשו בשטח זה עד היום הזה. זה הוטל על שר הביטחון, שר המשפטים ושר הפנים.

צ' לוריה (מפ"ם): אני שואל את הרב ברלין: מי הקים במשך שנים משפטי־סתר נגד אנשי היישוב הזה? מי רצח מן המארב? מדוע לא נמסר הנשק מיד? מדוע צריך היה לערוך ולעזוב עמדות קרב הנמצאות מול צבא עיראק ולחשוף את החזית? מידי מי רצו להציל הנשק הזה? מידי צבא ההגנה! אני סבור שיש לשבח את הממשלה ואת שר הביטחון על תקיפותם ועל עמידה נכונה ואיתנה זו, ואני סבור שעמידה זו תיתמך על ידי כל העם ועל ידי המגינים כולם שיעמדו בשער.

אני מציע ההצעות הבאות: מועצת־המדינה מאשרת את פעולת הממשלה נגד אצ"ל, שהתנקש בריבונות מדינת ישראל ובסמכות צבא ישראל, הפר את ההסכם וניסה להביא נשק לא למען מערכה

נגד האויב, אלא לשם חיזוק הפרישה הטרוריסטית. במצב זה הכרחי לפרוק את הנשק מאצ״ל, לבטל את קיום הגדודים המיוחדים שלו בצבא ולהעניש את כל האשמים בחתירה תחת צבא ההגנה העברי.

מ׳ קולודני (העובד הציוני): כיום יש לנו מדינה, שפירושה ריבונות מלאה ללא פשרות. ישנם דברים שבהם אין פשרות. בעם אינם יכולים להיות כמה צבאות, אינה יכולה להיות שום חלוקה בסמכויות כאלה. היישוב תומך בממשלה בעומק ליבו. ואני מלא דאגה מהודעת הרב ברלין על התפטרותם של נציגי המזרחי בממשלה, כי זוהי פירצה באחדות, שכולנו מצווים עליה. לאחר ההחלטות, שקרא שר הביטחון לפנינו עכשיו, אני מלא הערכה לממשלה על אורך הרוח שהיא מגלה ועל נכונותה לתת אמנסטיה למורדים, אם יבינו שאין עוד ללכת בדרך זו. ואשר לירושלים – בירושלים מחייבת מרות המדינה ומרות צבא ישראל כמו בכל מקום אחר במדינה.

י׳ קוסוי [יונה כסה] (מפא״י): אתמול שמעתי את נאומו של מפקד האצ״ל. הוא התפאר בפני העם היושב בציון, שאילו רצה היה יכול בן־רגע להרוג את ראש הממשלה. האם נוכל לסבול בתוכנו כוח פנימי עוין כזה, המחזיק כל הזמן חרב ביד ומניף אותה כל רגע מעל לראשינו ואנו חיים בחסדו, שהמפקד שלו ברצותו ייתן פקודה להרוג, וברצותו יפנה לחייליו ויאמר: אל תרצחו, אל תהרגו, עוד לא הגיע הזמן?! בישיבה הגורלית הזאת צריכה מועצת־ המדינה לומר לעם היהודי במלים פשוטות: כאן קם אויב פנימי. האויב הזה מסוגל לחבל במדינה היהודית, בכוח מלחמתה ובכוח התגוננותה.

רחל כהן (ויצ״ו): רוצה אני לפנות אל המזרחי ואל הפועל המזרחי: בדקו את דרככם! לדעתי עשויה דרך זו להשתיק את מצפונכם האישי, הציבורי והמדיני. נכון אמר ראש הממשלה: לא רק בכוח הצבא אפשר לעקור את הרע, נחוץ לעשות גם בכוח הציבור.

ב׳ ויינשטיין (הצה״ר): סיעת הצה״ר במועצה זו, מראשית השתתפותנו בה, הכרנו הכרה מלאה בממשלה הזמנית, בריבונותה, בזכויותיה, כי רצינו באמת ובתמים לעזור לגרעין עצמאותנו הממלכתית. אנו דורשים מינוי ועדת־חקירה פרלמנטרית – לא חוקרים סתם ולא שרים, אלא ועדת־חקירה מחברי המועצה הזאת שתחקור את כל העובדות ותגלה גם עובדות סודיות. הכול אפשר ונחוץ לגלות. ישנה דעה שכל המעשה קשור לא בעניין הכנה למרד, כי אם בהכנות לכניעה מדינית חדשה של הממשלה כלפי חוץ. ולכן מציע אני בשם סיעת הצה״ר להחליט: מועצת־המדינה מחליטה לבחור בוועדה פרלמנטרית לשם חקירת הנסיבות של הפצצת אוניית־הנשק והמאורעות הקשורים בה.

ב׳ רפטור (מפ״ם): ההסכם שנתקבל בוועד הפועל הציוני בסיסו הוא שעם הקמת מדינת ישראל והממשלה הזמנית מתפרקים הארגונים הפורשים. ההסכם קובע בפירוש כי הנשק הוא ברשות העם. בכל אופן הוסכם שאין שום רשות להחזיק נשק פרטי. אם אמת הדבר שאצ״ל התחייב להתפרק – לשם מה נחוץ לו נשק בכמויות גדולות?

ז׳ ורהפטיג (הפועל המזרחי): השאלה העיקרית היא באמת איך לחסל את המחתרת. אני מסכים שצריך לפתור את השאלה; אך איך עושים זאת? מתוך הניסיון שלאחר המלחמה, בהרבה ארצות שבהן התקיימו תנועות מחתרת, אנו יודעים שהמחתרת לא חוסלה במשך חודש ואף לא במשך שנה. אך אנחנו עמא פזיזא הננו. היו לנו הרבה צרות מאותם הגופים שהיו במחתרת ועוד יהיו לנו צרות, אך דרושה יותר סבלנות. אנו דורשים ועדת־בירורים שתיבחר מטעם המועצה. והוא הדין בבירור עניין המאסרים. נדמה לי שאם נקבל שתי ההצעות הללו נוכל להביא לידי שקט במחנה.

שר החוץ **מ׳ שרתוק:** שנים רבות נשאנו על שפתנו את מילות הקסם: מדינה יהודית, ותמיד היה

הדגש החזק נתון במילה השנייה – יהודית. אך משקמה המדינה היהודית, עלינו להעתיק את הדגש למילה הראשונה, והיא – **מדינה**. כשהקשבתי לדברי הרב ברלין ראיתי שאין עניין המדינה מעסיק אותו כלל. בשבילי הייתה זו מטפיזיקה – ההבחנה הזאת בין מדינה ובין ממשלה, שהממשלה מותר לה להיות חלשה, ועל כן תהיה המדינה תקיפה. איך יכולה לקום מדינה תקיפה על יסוד ממשלה חלשה? איזה ערך יש למועצה הזאת אם החוקים שאנו מחליטים עליהם הם בבחינת "הלכה ואין מורים כן"? הרי אין אנו עומדים בראשית הדרך. הרי היה הסכם, הוחלט עליו, וגם המיעוט שהתנגד לו קיבל עליו את דין הרוב. הדבר הוגשם במידה שהיה תלוי בנו – וההסכם הופר. בהסכם היה כתוב שנפסקת רכישת הנשק – והרכישה לא נפסקה. בהסכם היה כתוב שהנשק שברשות אצ"ל יימסר לממשלה – והנשק לא נמסר. הרב ברלין ראה צורך לשלב בבירור זה בירור אחר לגמרי שאין לו כל שייכות לעניין. האם צריכה להיות ועדה בממשלה לענייני ההגנה אם לא. להווי ידוע שנתקיימה ישיבת ממשלה שלא מן המניין, שנקראה על ידי שר הביטחון. באותו יום הייתה גם ישיבה מן המניין של הממשלה, ועד לישיבה זו לא ננקפה אצבע בעניין זה. בישיבה זו נמסר דין־וחשבון על המצב. ומתוך יוזמת חברי הממשלה – ולאו דווקא בכל שלב ביוזמתו של שר הביטחון – נתגבש שיקול־דעת בממשלה על הצעדים שיש לנקוט בהם, והיה דיון, ונתקבלה החלטה לפי איזה קו ומתי לפעול. ואז ניגשו לפעולה, ונמסרה הודעה על כך לציבור. והפקודה שניתנה – ניתנה על יסוד החלטת הממשלה הזמנית. ניתנה פקודה למפקד על כפר־ויתקין – להתקיף, ועד כמה שאפשר לא לפתוח באש, אבל להיות מוכן גם לכך כשלא תהיה ברירה. והפקודה הזאת ניתנה על יסוד החלטת הממשלה הזמנית.

למחרת (גם כן בישיבה שלא מן המניין) קיבלה הממשלה החלטה לגבי קו ההתנהגות ביחס לאונייה, ועל פי הקו הזה פעלו. מדוע בא הסירוב למסור את האונייה הזאת על נשקה לרשות הממשלה? כלום היה הסירוב הזה מוצדק? לא תהיה אנרכיה במדינה הזאת.

שר העלייה והבריאות **מ' שפירא**: ההתפטרות שלנו באה לא חלילה מתוך רצון להחליש את הממשלה. יודעים אנו את המצב, שהאויב מבחוץ! וגם מבפנים כנראה לא יהיה קל. התפטרותנו באה רק כאזעקה על רצינות המצב. במקום לגייס את כל הכוחות למלחמה בשונאים מבחוץ נצטרך עכשיו, לאחר ההודעה שלהם שאינם מכירים יותר בחוק, לסדר מחנות־ריכוז, לתפוס אותם ולשמור עליהם. זה לא יהיה עניין פשוט בשבילנו, ואנו נבזבז כוחות לא מעט למלחמה זו. אני רואה את המצב על כל הסכנות שבו וסבור, שמחובת המועצה ומחובת הממשלה לעשות ברגע האחרון את כל המאמצים כדי להימנע משפיכות־דם ומריב־אחים העלול, חלילה, להצמית את המדינה בראשיתה. אני מקווה שתימצא פה הדרך כיצד להשכין שלום ביישוב, כדי שנוכל לעמוד בפני השונאים מבחוץ.

מ' גרבובסקי (מפא"י): אילו הייתה הממשלה היהודית נכנעת אתמול, אין איש יכול לחתום כאן על ערובה, שאצ"ל לא היה עושה את הצעד השני. נזכור את הימים והלילות של הטרור, כשכולנו ישבנו והתחבטנו בשאלה כיצד להתגבר עליו. זכרו נא איך לעגו לנו, לרזולוציות שלנו, לקריאות שלנו, לקריאות הרבנים – איך בזו לנו! מניין אתם בטוחים שהיו נשמעים הפעם? מה ערכו של מקל־נועם זה? ואם הם הודיעו אתמול ברדיו (ואני שמעתי את הנאום במלואו) שמכריזים על הממשלה הזאת כעל כת של בוגדים, ההולכת לרודוס, ההולכת למכור את העם, – לאחר נאום כזה יכול כל בחור בישראל בעל אידיאולוגיה כזאת לחשוב, שמותר לרצוח ממשלה כזאת. היו מקרים כאלה בהיסטוריה. נרצח ראטנאו, וממשלתנו, לולא עשתה מה שעשתה־ הייתה מאבדת את עולמה. מה הוא הפטליזם הזה? כיצד אפשר להבין ששאלה כזאת

תיפתר מאליה? אתמול היה יום מבחן קשה ונורא. הממשלה עמדה במבחן ועלינו לתת לה את התמיכה המלאה.

י׳ בן־צבי (מפא״י): מתווכחים הרבה על עניין הנשק. אך קיימת עובדה פשוטה אחת, שאין להתעלם ממנה: אילו היה הנשק הזה לטובת המדינה והמלחמה – כי אז היה צריך להימסר לידי הממשלה היהודית בלי שום דחייה. אך הנשק לא נמסר. הם סירבו למסור אותו. והעובדה עובדה היא – עובדה מאלפת ומכריעה: הנשק לא נמסר וקרה מה שקרה. ואני רוצה לפנות אל מזרחי ואל הפועל המזרחי: אתם תומכים במדינה, אתם מבוני המדינה, ואתם מסתלקים? אין לכם רשות לכך. משום כך אני מציע שכאן תתקבל בנידון זה החלטה שלא לקבל את התפטרות.

אחרי תשובת ראש הממשלה[25] נדחו הצעות ב׳ ויינשטיין וז׳ ורהפטיג, והוחלט לדון על הצעות הממשלה בישיבה הבאה של מועצת־המדינה הזמנית. ישיבה זו נתקיימה למחרת, ביום 24.6.1948, ובה נתקבלו החלטות אלו:

1. המועצה מאשרת את פעולת הממשלה במניעת הארגון הצבאי הלאומי מלהכניס נשק שלא ברשות המדינה מתוך התנקשות גסה בריבונות המדינה והפרת ההתחייבויות המפורשות שהארגון קיבל על עצמו בכתב ביום 1 ביוני 1948 (החלטה זו נתקבלה בהצבעה שמית, בעדה הצביעו 24 חברים, נגדה 4, נמנעו 5).
2. המועצה שמעה ברצון על ועדת השרים שהממשלה קבעה כדי להבטיח צבא אחיד, מרות יחידה, שוויון בזכויות ובחובות של כל חייבי גיוס; וכשאלה יובטחו בפועל – לסלוח את פשעי העבר בשטח זה (הצעה זו נתקבלה ברוב של 22, כש־8 נמנעו, איש לא הצביע נגד). הוחלט לצרף לוועדת־השרים עוד 4 חברי מועצה, והם: בבה אידלסון, הרב י״מ לוין, ב׳ רפטור, מ׳ שפירא.

בנוגע לשאלה שנתעוררה אם ירושלים היא בתוך המדינה או לא הכריז ראש הממשלה: ״כרגע יש רק תחומים עובדתיים שבהם שולט הצבא היהודי. עד שייכון השלום וייקבעו התחומים בגושפנקא בין־לאומית ובהסכמה של הצדדים, אנו מדברים על תחומים של הממשלה היהודית. ירושלים היא בתחומי הממשלה היהודית (לפי שעה, לצערי, בלי העיר העתיקה) בדיוק כמו תל־אביב, ואין שום הבחנה בין ירושלים לבין תל־אביב, בין חיפה ובין חניתה ובין עסלוג׳. הן כולן בתחומי הממשלה היהודית״.

ייחודה של ירושלים

בישיבה השישית של מועצת־המדינה הזמנית שבה דנו (ביום 24.6.1948) על אוניית אצ״ל ובה יכלו להשתתף כל חברי המועצה הירושלמים, הוקדש סעיף מיוחד לירושלים. דיברו בעיקר אנשי ירושלים.

י׳ בן־צבי ציין עמידת הגבורה של ירושלים לא רק בחזית, אלא גם בעורף. בעצם, ירושלים כולה, על כל אזרחיה, עמדה בחזית וסבלה המכה הקשה והחמורה ביותר. 80 אחוז מהחללים בירושלים היו חללי העורף, ורק 20 אחוז נפלו בחזית הצבאית. ירושלים עמדה נגד התקפת אויב וגם בפני

25 התשובה נתפרסמה, ככל דברי הנואמים, בפרוטוקולים של מועצת־המדינה הזמנית, וגם בספר ״בהילחם ישראל״, עמ׳ 169–179.

התמוטטות כלכלית – במסחר, בתעשייה, בעבודה ובכל משלח־יד. גם בימי ההפוגה, כשאין פגזים וירויות – הרחובות המרכזיים שוממים למחצה. לא היה קשר מספיק בין כוחות הביטחון שבירושלים ובין הציבור. ירושלים, שהייתה זמן רב מנותקת מקשר ישיר עם הממשלה ועם המטה בתל־אביב, לא היה לשלטונות האזרחיים בתוכה מגע ושיתוף פעולה עם הפיקוד הצבאי בתוכה. גויסו מורים ותלמידים למטה מגיל הגיוס, והדבר גרם לכך שמחלקות עליונות בבתי ספר היו סגורות. נשק שנשלח לירושלים נלקח בכוח על ידי מפקד יחידת פלמ"ח בקריית־ענבים. אין תחומים לסמכות הצבאית. השוד מתפשט בירושלים בשכונות שנעזבו. התחיל בכך אצ"ל, אבל זה התפשט גם בקרב אנשים "הגונים" וגם בקרב הצבא. ניתנו פקודות להפסיק, אבל הפקודות לא בוצעו. הוועד הלאומי דרש חקירת האסון האיום של שיירת "הדסה", שבה נפלו 110 קורבנות, אך לא מונתה ועדת חקירה. אם היה כישלון נורא כזה היינו צריכים לדעת הנסיבות שלו, כדי ללמוד ממנו על העתיד. אם יש מצב חירום בירושלים – מן הדין שבמפקדת הצבא תהיה גם מחלקה אזרחית, כפי שזה נהוג בכל מדינה תקינה. על הממשלה לקבוע תחומים בין השלטונות הצבאיים והאזרחיים.

הרב ברלין האשים את הממשלה וכל חבריה על שבמשך חמישה שבועות לא ראו צורך לבוא לירושלים לראות מה נעשה בתוכה. אין מאמינים לאמתלה שלא היו אווירונים. גם לא העמידו לרשות אנשי ירושלים אווירון שיאפשר להם לבוא לתל־אביב למסור על המצב מפה לאוזן, כי אי אפשר היה במשך חמישה שבועות להתקשר במכתבים או בטלגרמות. היה קשר אלחוטי, אבל היה חשש שהאויב מאזין. היו גופים מתרוצצים בירושלים: 1. העירייה; 2. ועד קהילה; 3. ועדת ירושלים, שכאילו הוטל עליה לטפל בעניינים מדיניים; 4. הנהלת הסוכנות, שרק שניים או שלושה מחבריה ישבו בירושלים; 5. שארית מועצת־המדינה הזמנית (עשרה מחברי המועצה וחבר אחד של הממשלה נשארו תקועים בירושלים). הסטטוס של ירושלים היה ברור, ובשמו הפרטי מודיע הרב ברלין שלדעתו נעשתה שגיאה נוראה, שבאותו זמן שהכריזו על מדינה עברית (והוא חושב את זה לאחד הדברים המאושרים ביותר והמוצלחים ביותר בחיינו שהכרזנו על מדינה עברית, אם כי ידענו שהחלטת 29 בנובמבר פקע כוחה. אומנם לא באופן רשמי, אלא מבחינה מעשית) – לא הכריזו בירושלים על הנהלה מדינית־בין־לאומית לירושלים.

איש לא יחשוד בו שהוא מקל בקדושת ירושלים ובזכותה להיות עיר הבירה שלנו, אך הוא משוכנע שבימים אלה לא נזכה שירושלים תהיה ברשותנו, ובייחוד אם כבר מדברים על חלק ברשותנו ועל חלק ברשות אחרת.

יש עוד אסון גדול בירושלים – בהלת היציאה והבריחה. בירושלים כבר אומרים: ירושלים כצפת, יש אומרים, שאילו ניתנה היום רשות לעזוב את ירושלים – לא היה נשאר בה מניין. אין הוא פסימי כל כך, אך אינו רואה כגוזמה לומר, שחמישים אחוז מתושבי ירושלים לא היו נשארים בתוכה. מוציאים פקידים רבים מירושלים. לפי דעתו צריכים למעט בהוצאתם. ואם כבר מוציאים פקידים – היו צריכים להקפיד שהוריהם, נשיהם וילדיהם וכל בני משפחתם ישבו בירושלים. אל תהא ירושלים מתרוקנת. כשפקיד יוצא אומרים בכל השכונה: הוא פקיד, הוא יודע המצב ועל כן הוא יוצא. סימן שיש סכנה בדבר. בדברים אלה חוטאים גם היושבים ראשונה במלכות.

מצב־הרוח בירושלים מדוכא מאוד. יושבים בלי מזון, בלי דלק, בלי מים וחשמל, בלי נרות ונפט, בלי רדיו ועיתונות, בלי קשר עם העולם. ונוסף לזה – האנשים רעבים. מי פחות ומי יותר. הוא לא מן העניים, ולא מן הזוללים, אבל היה רעב. קל וחומר תושבי השכונות, שבימים כתיקנם אין להם לחם. רבים יודעים את המחסור בירושלים מימים עברו, ומתוך כך גדול הפחד. ירושלים הרים סביב לה, וזוהי ברכה. אך במובן ידוע זוהי קללה: בשעה שמכל ההרים, מארבע הרוחות,

יורים, והיריות אינן פוסקות, – אין איש יודע ברגע שהוא ניצל במקום אחד אם לא ייהרג במקום שני.

רצונו להגיד לשר הביטחון, שהוא מעריך מאוד מה שנעשה בדרך לירושלים – הקרבות הגדולים ופתיחת "דרך־בורמה", דרך־מחתרת. אנחנו מברכים אותו ואת חבריו על מה שעשה, אך אינו מכפר על מה שלא נעשה: ראשית כול היו מוכרחים להכריז על סטטוס של ירושלים, הכרזה שתהא מנוסחת יפה, על הקשר שלה עם מדינת ישראל. אפשר שהיה בזה מעין הצלה. ובכל מקום שידובר בזה יוזמן גם איש מאנשי ירושלים שידבר במיוחד על ירושלים. דווקא עכשיו, בשעת חורבן, בשעת דיכאון, צריך להתחיל בבניינה של ירושלים. דווקא עכשיו צריכים להראות לקהל הירושלמי, שאנחנו איננו מתייאשים. צריכה לצאת הצהרה לאנשי ירושלים: אנו נבנה את ירושלים, אנו נבצר אותה, לא רק במובן של ביצורים, אלא גם במובן של **ביצרון**, במובן כלכלי. ירושלים היא שלנו. כל הבונה עכשיו אחת מחורבות ירושלים – שכרו כפול ומכופל ומשולש מאשר בזמנים אחרים.

ד"ר א' גרנובסקי: הדבר הראשון שיש בו הכרח הוא עידוד לירושלים, ולא עידוד על ידי הכרזה בלבד. עלינו להתחיל בפעולה שירושלים תרגיש שהיא חלק בלתי־נפרד ממדינת ישראל, שאין היא נמצאת מחוצה לה. מבחינה משקית רב הוא מאוד ההרס והחורבן בעיר, ואם לא נתחיל מיד לתכן תוכניות ולעשות פעולות לחיזוק ירושלים מבחינה כלכלית, סופה ליהפך לפינה נידחת בארץ.

כשנמצאנו במצור ניסינו לעשות משהו בכוחותינו הדלים. ביוזמת המוסדות נוצרה חברה כלכלית למען ירושלים, והחברה כבר ייסדה גם שתי בנות־חברה. על אחת הוחלט ביום האחרון שלפני ההפוגה, כשההפגזה נמשכה עדיין. זוהי החברה לטיסה אזרחית, כדי לשמור על הקשר של ירושלים עם העולם. החברה השנייה מכוונת להקים בניינים תעשייתיים לשם פיתוחה וביצורה של התעשייה בעיר. זאת צריכה להיות פעולה לא רק של היישוב בירושלים כי אם גם של המדינה. ירושלים מסוגלת לפיתוח מקורות פרנסה למספר גדול של יהודים. יש לחזק את מוסדות התורה והתרבות הנמצאים בעיר, וקודם כול את האוניברסיטה. היא יכולה לשמש לא רק מרכז תרבות גדול למדינה וליהדות כולה, אלא גם להיות מקור לעבודה ולפרנסה למאות משפחות בירושלים. לא נוכל לבצע לבדנו כל התוכניות שאנו רואים בחזון בלי השתתפות אקטיבית של ממשלת ישראל. יש צורך במכשיר אדמיניסטרטיבי וכלכלי מיוחד שיטפל בבעיות ירושלים ויכוון התוכניות למען שיקומה של העיר.

ס' כובאשי: יש רוח של כניעה בתוך יהודי ירושלים העניים, ורוח זו באה מתוך חשש שאין השגחה צבאית, וגם מטעמים כלכליים. כמה משפחות עניות בירושלים רעבו ללחם וצמאו למים. יש משפחות בעלות עשר נפשות ויותר שברחו בשעת ההפגזה מפרברי העיר והלכו לגור בשכונות הנראות להן בטוחות יותר ושכבו על הרצפה בלי דואג להם. הסבל הכלכלי מעביר את האדם על דעתו. יש לדאוג לכלכלתם בצורה נאותה. אם תוסר ההרגשה הזאת שהם כאילו עזובים, שאין דואג להם, אזי נוכל לשמור על ירושלים ולא תהיה אותה יציאה שחוששים לה. העידוד צריך להיות לא רק פוליטי, אלא עידוד של רגש ביטחון, עידוד של דאגה כלכלית לדלת העם. עלינו לשמור על השכבות האלה, כי הן יסוד חשוב לקיום היישוב בירושלים.

ד"ר **א' קצנלסון:** יש לומר שירושלים ידעה גם לשתוק, ואולי בזאת הייתה גבורתה, שידעה לשאת את הסבל בדומייה. נפל בגורלי להימצא כמעט ימים שלמים בתחנות הדם והדמעות, והופתעתי לראות נשים מעדות המזרח ליד גופותיהם המרוסקים של יקיריהן בלי שהרימו קול בכי.

רק דמעות הזילו על הדם שנשפך, אך קול לא שמענו. ואם לדבר על האישה – נקבע מקום חשוב לגבורת האישה במערכת ירושלים. זו הייתה גבורה עילאית. נשינו היו צריכות לעבור משימוש בדלק לשימוש בעצים; לבניין כירים בחדר לשם בישול, כי לא היה דלק; לשימוש בשארית נר – במקום חשמל; לעמידה בתור תוך הפגזה כבדה כדי לקבל את מנת המים. כל זה נפל בעיקר בגורלה של האישה. אני לא הייתי בא בתרעומות על הבדידות, כי ידענו יפה מאוד שהיישוב איתנו, ידענו מה שנעשה בכביש ירושלים, ראינו את הנעשה בעיר העתיקה, ראינו את גדודי הפלמ"ח, ראינו את המערכה בגוש עציון. מבחינה זאת לא הייתה בדידות. בדידות הייתה רק בשטח אחד: חוסר הקשר עם הממשלה. מדוע נמסרה ירושלים בימים אלה לאחריותם של קציני מחוז צבאיים או פוליטיים? מדוע לא הייתה בימים אלה הנהגה צבאית והנהגה פוליטית בעלת סמכות, שתעבוד תוך שיתוף עם הציבור המקומי, שגם לו יש זכות להשתתף ולחוות דעתו בעניינים כאלה? רק עכשיו, לאחר שלושים ימי הפגזה, מורגשת ריאקציה לזעזוע שעבר על ירושלים.

ז' ורהפטיג: הייתה הרגשה בירושלים שנשכחנו מלב. נדמה היה לנו, שקולנו לא נשמע מחמת הפצצת העיר יומם ולילה (10,500 פגזים נפלו על ירושלים במשך כמה שבועות; נפלו 250–300 חללים, ולפחות 1,500 נפצעו). חשבנו שאולי איננו יכולים להפעיל כוח צבאי מספיק כדי להשתיק התותחים של צבא עבר־הירדן ומצרים, שהומצאו להם על ידי אנגליה. היה לנו רושם לא רק שנשכחנו מלב, אלא גם שקופחנו בידי ממשלת ישראל. כל בחור שהגיע אלינו והגן על ירושלים היה מעודד על ידי כך את רוח כל תושביה. הרגשנו, שאין זו מלחמתם של היושבים בירושלים בלבד אלא מלחמת כולנו. ולפיכך רוצה אני לדעת, מניין אותה הפליה כלפי ירושלים בשטח הגיוס? לאחר שאצלנו בירושלים מגייסים כבר אנשים בגיל 45, הרי בתל־אביב רק עכשיו מתחילים לגייס עד גיל 41.

ראש הממשלה: מובן הוא הצורך של חברינו בירושלים להסיח אשר בליבם. אך לא נכונה הטענה שירושלים קופחה. טענה זו מקפחת זכותם הגדולה של מאות ואלפים שנתנו חייהם ולחמו על ירושלים – בירושלים ומחוצה לה. שאלת ירושלים היא בשורה הראשונה שאלה של יכולת צבאית: היהיה לנו כוח צבאי – א. לכבוש את העיר העתיקה; ב. לכבוש פרוזדור רחב כל צורכו מכאן (תל־אביב) עד ירושלים, כדי שיהיה לא רק שביל בלבד, אלא שטח יישובי ומשקי מספיק המקשר את ירושלים עם יתר שטחי המדינה העברית; ג. למגר את הלגיון הערבי במשולש. בלי שלושה דברים אלה אין להגיד בביטחון שירושלים שוחררה וסר צל הסכנה המרחפת עליה. מעשים אלה מן ההכרח לעשות לא רק בתוך ירושלים, אלא בעיקר מחוץ לירושלים. במקצת זה הולך ונעשה וייעשה. והחברים שהייתה להם הזכות לחיות בירושלים בימי ההפגזה אינם צריכים להתעלם ממנה.

אבל בכוח צבאי בלבד לא נפתור כל בעיות ירושלים. לאחר שהכוח הצבאי היהודי ישחרר את לב ירושלים – העיר העתיקה – ויכבוש את המרחבים בין תל־אביב וירושלים, שעדיין אינם בידינו, וימגר את כוח הלגיון – תתעורר שאלה משקית ממדרגה ראשונה: איך להבטיח בסיס כלכלי בריא, גדל ומתרחב, לא רק ליישוב הקיים בירושלים, אלא לעלייה מתמידה לעיר זו?

השאלה השלישית – והיא הדחוקה ביותר, באשר אינני יודע כמה זמן יש לנו בשביל פתרונה – היא שאלת אספקת מלאי גדול של מים, דלק, מזון וחומרים לירושלים, כל עוד יש הפוגה.

אלה הן שלוש הבעיות הגדולות של ירושלים. ואשר לשאלה שכל כך הסעירה את חברינו – ענייני הסידורים הפנימיים – צר לי להגיד, שכל הסידורים אשר נעשו לא נתקבלו על דעת ירושלים. נקבע איש אחד – היה ערעור. נקבעה ועדה – היה שוב ערעור. הוקם שלטון צבאי –

שוב ערעור. נקים שלטון ציבילי־ יהיה שוב ערעור. אין אני מאשים את נציגי ירושלים. יישובה של ירושלים הוא יחיד במינו, וחוששני שלא יהיה שום ארגון סידורי שיניח את דעתם של אנשי ירושלים, בייחוד כל זמן שלא נשתלט על העיר העתיקה ועל הדרך לירושלים, וכל זמן שהאויב יוכל להפציץ ולהפגיז את העיר.

עומדת שאלה רצינית לפני הממשלה: אם למנות דווקא בירושלים מושל? הצורך בכך ברור. יש הכרח בדבר. והלוואי שיימצא חכם בתוכנו אשר יציע הצעה שתתקבל על דעת כל אנשי ירושלים. אין להתרעם על חברינו מירושלים שלא הביאו הצעות קונסטרוקטיביות. הדבר העיקרי הנדרש מאיתנו בשעה זו הוא בראש וראשונה התכוננות צבאית רצינית לכבוש את מרחבי הדרך לירושלים ושחרורה המלא של העיר, ואני מקווה שנעשה זאת במיטב יכולתנו. יש לדאוג לפיתוחה הכלכלי של ירושלים. השכלה ותרבות הן אחת "התעשיות" שמקומן בירושלים. מדע יהודי, תרבות עברית, אמנות עברית – על כולם צריכה להיות חופפת רוח ירושלים. הדאגה הדחופה בימים אלה היא למלאי גדול, מלאי מקסימלי בשביל ירושלים. אם תתחדש המלחמה אסור שתמצא את ירושלים במצב כפי שמצאו אותה הכרזת המדינה והפלישה העוינת.

דויד המלך בחר לבירתו את אחד המקומות הקשים ביותר בארץ. שבי־ציון בדורותינו לא דאגו לקשרים ארציים, קשרי שטח מיושב עם עיר הבירה. קרה נס ונשתמר הרוב היהודי בירושלים, והרוב הלך וגדל בימינו. אך לא די ברוב יהודי בתוך העיר – דרושה **סביבה** חקלאית יהודית, ודרוש **דרך** לירושלים זרוע מעבריו יישובים יהודיים. אנו נענשים עכשיו על חטא זה, ועלינו לתקן במלחמה מה שעיוותנו בימי שלום. בידי צבאנו – והפעם אך ורק בידי צבאנו – לתקן המעוות. ואני מקווה שיעשה זאת. ההתחלה כבר נעשתה. אנו שולטים על שביל, לפי שעה צר למדי. יש להרחיבו מצפון ומדרום, ויש לשבצו יישובים חקלאיים־צבאיים. הדבר ייעשה אם המאמץ המלחמתי שלנו יוגבר, מאמץ שפירותיו למלחמה, וקרנו – לימי שלום.

הכוח הצבאי שלנו – זהו עכשיו האלף והתיו של קיומנו ועתידנו. בו תלוי גורל ירושלים, ותלות ירושלים בכוחנו הצבאי גדולה אולי מתלותו של כל מקום אחר, באשר התנאים הגיאוגרפיים של ירושלים הם אשר הם. גאולת ירושלים תלויה בגאולת הדרך לירושלים, וגאולת הדרך היא לא רק בכיבושה אלא בבניינה. גם הכיבוש וגם הבניין מחייבים כוח צבאי, כוח לוחם ומיישב.

לא על הכול אפשר וטוב לדבר עכשיו, גם אם הדברים אינם מתפרסמים בקהל. במלחמה אנו מצווים על שתיקה לגבי הרבה דברים. אל נגרד לשווא בפצעים, במקום זה נגַבר חיילים.

אינני מבין התרעומת של אנשי ירושלים על שלא גויסו בכל הארץ גברים עד גיל 45. לא היה צורך לגייס אנשים עד גיל 45. בכל הארץ דרושים אנשים גם לעבודה. ירושלים זקוקה לאספקה, ואספקה באה מחוץ לירושלים. אספקה זו יש לייצר, לאגור, לרכז, לטעון ולהעביר. במאמץ זה למען ירושלים השתתפו הרבה יישובים בארץ והרבה בעלי מלאכה ועבודה – חקלאים ונהגים, פועלי מוסכים וסבלים וכדומה. ארץ־ישראל כולה דאגה והייתה חייבת לדאוג לכלכלת ירושלים. אין אנו רוצים שמדינת ישראל תתכלכל רק על חשבון יהודי הגולה. יש צורך בייצור ובעבודה בחקלאות, בחרושת, בבניין, בנמלים, ועלינו לקיים את המשק. וקיום המשק אינו מאפשר לנו לגייס את כוח האדם כולו למלחמה בלבד. בירושלים אפשר היה לגייס יותר אנשים להתגוננות ולביצורים, ואין לראות בזאת שום הפליה. לא נציג את ירושלים מול הארץ, ולא הארץ מול ירושלים – מאבק אחד לכולנו. ירושלים סבלה יותר מרוב היישובים שלנו בארץ; אבל לא הייתי רוצה שנקפח את זכותם של כמה יישובים בעמק הירדן, בגליל העליון, בנגב, בשפלה ועוד, שאף הם עמדו במבחן סבל וגבורה ואבדות והרס, שיוזכרו לעד בכבוד ובגאון. אולם טרם הגיעה שעת

הציונים. המבחן לא הסתיים, עוד יידרש מאיתנו מאמץ כולל, נפשי וגופני, משקי וצבאי. ישנן פגימות בעבודה, נתקן אותן לא בקנטור הדדי אלא במאמץ משותף.

ואשר לשמועה על פירוז ירושלים – אני מבקש את שר החוץ לענות על כך.

שר החוץ, **מ׳ שרתוק**, מציע לחברים לא לקבל כל דבר שנאמר בעיתון כאמת לאמיתה. אינני משער שמישהו מחברי הממשלה עוסק בהצעות על פירוז ירושלים, בלי להודיע על כך למשרד החוץ. אין למשרד החוץ כל מושג על פירוז ירושלים העתיקה. לא שלא הציעו כדבר הזה, אך למשרד החוץ אין הצעה כזאת. להד״ם. זוהי התשובה בדבר השאלה הנדונה. מה שאני יודע הוא, ש״בחוג״ המתווך מטעם האו״ם מנסרת מחשבה, אם התיווך שלו לגבי השאלה הגדולה לא יצליח, אולי צריך להסתפק במועט ולהביא לידי פירוז ירושלים. לא לפירוזה של העיר העתיקה ביחס לחלקים האחרים של ירושלים אלא לפירוזה של ירושלים כולה ביחס לכל ארץ־ישראל. לעת עתה לא הובאה שום הצעה ולא היו שום דיון ושום משא־ומתן בעניין זה.

בהודעת ראש הממשלה כי ירושלים היא בתחומי הממשלה היהודית בדיוק כמו תל־אביב – נסתיים במועצה הדיון על ירושלים.

למחרת המועצה, ביום 25.6.1948, עלה ראש הממשלה לירושלים ב״דרך־בורמה״.

מיומני

24.6.1948

– ביררנו עם יגאל וישראל וצבי מה לעשות לאנשי אצ"ל. לדעתי, אלה שיישבעו (אמונים) – יש לנהוג בהם כמו עם כל החיילים ולהתייחס אליהם באמון, עד שיתברר שאין להאמין במישהו. אלה שלא יישבעו – חלקם יישלחו לעבודה בנגב ובגליל, חלקם יימסר למשטרה. באופן מיוחד יש לדאוג ל"וי.איי.פי."[1] שלא יימלטו. הדבר הוטל על איסר "הקטן" [הראל].

– סיני[2] בשם צבי בן־יעקב מוסר שבכפר־ויתקין לקחו אנשינו 2,080,000 כדורים אנגליים, 1,473 רובים אנגליים, 30–40 ברנים, 5 פיאטים אנגליים, 3,300 פגזי פיאט אנגליים, 60 ארגזים, שיש בהם כנראה רובים או ברנים. משוריינים שלנו יצאו עמוסי נשק, ובן־יעקב סבור שחיילים שלנו אף הם סחבו נשק (ברנים, פיאטים), וגם אנשי המשקים. ייתכן גם שאנשי אצ"ל הספיקו לקבור נשק רב באדמה – מחפשים עכשיו.

25.6.1948

יצאתי הבוקר לירושלים. יצאנו בשמונה והגענו לירושלים דרך בית־ג'יז, בית־סוסין, בית־מחסיר, סריס – ב־11:30.

– יחד עם יוסף רוכל [אבידר] וברנרד ג'וזף [דוב יוסף] עברתי את השכונות הנכבשות. יצאנו מרחביה דרך קטמון, המושבה היוונית והגרמנית, בקעה, קסרקטי אלנבי, תלפיות ורמת־רחל ההרוסה.

– בחמש ישיבה עם ועדת ירושלים: ב' ג'וזף, אבולעפיה, ורפל, אוסטר (סלומון ושרייבמן [שרי] בתל־אביב). אבולעפיה מונה על החרמות והפקעות, אולם הוא טוען שכוחות הביטחון ומשמר העם מוסיפים להחרים בלי רשותו. מלבד החרמות מטפל אבולעפיה בחשמל, חומר־גלם ובניין. אוסטר – בנפגעי המאורעות. סולומון – בשיכון. פסמן – בעיר העתיקה ופליטיה. לאחר נסיעתו לחוץ־לארץ עבר עניין זה לסלומון. ורפל – בדלק והסברה. שרייבמן – בכוח אדם וביטחון פנימי (משטרה ומשמר). ג'וזף – באספקה.

שאלתי במה יכולה ירושלים לעזור לממשלה? **ג'וזף**: כבשנו רוב העיר, אבל בשטח ביטחון סבלנו מחוסר תותחים, תחמושת וחיל תוקפני. בשטח המזון הולכים הדברים ומסתדרים. עד אתמול בבוקר קיבלה ירושלים 2,200 טונות מזון. אתמול נוספו 600 טונות. הלל כוהן ויוליש היו פה והביעו דאגה שיחסרו להם מצרכים בתל־אביב בשביל ירושלים. דלק קיבלו 3,000 טונות. במשך ימי ההפוגה צריכים לקבל 2,800 טונות סוגי דלק שונים, זה כולל חברת החשמל, היא זקוקה ל־600 טונות לחודש. מהדלק שנתקבל – שליש נפט, שליש בנזין, שליש מינים אחרים (סולר ועוד). מהו מספר הנפשות בירושלים? 112,000 נפש, מזה 100,000 אזרחים, 12,000 מגויסים (בתוך זה גם כאלף לא יהודים, ואלף שבויים). גורוחובסקי [שרגא גורן] אמר לי. רוכל שמחסור בכסף גורם למיעוט משלוח דלק. ורלינסקי אמר לג'וזף שיוכל לשלוח רק 100

1 VIP הם Very Important Persons (אנשים חשובים מאוד).

2 ארנון עזריהו.

טונות גבינה צהובה. ב״ג.[3] דורש 400 טונות ומציע שתל־אביב וחיפה לא יאכלו זמן־מה מאכלי גבינה, והוא הדין ביצים. ורלינסקי מציע מיליון ביצים, ב״ג דורש שני מיליונים. דברים אחדים אי אפשר להשיג בתל־אביב. ירקות טריים מקבלים עכשיו במידה מספיקה. אבקת חלב חשובה; אין בארץ, אבל אפשר לשלוח באווירונים מאמריקה. אם המלחמה תתחדש יהיה צורך לשלוח 20 טונות קמח ליום בדרך החדשה. במשך זמן היה בכל בית מלאי; זה אזל לגמרי בכל הבתים. והשאלה היא איך יאגרו פרטים מלאי לעצמם, שלא על חשבון הציבור?

ולכן מציע אוסטר שירשו משלוח מזון בלי ביקורת. י׳ רוקח ביקש מאנשי או״ם רשות, הם סירבו משני טעמים: 1. ישלחו עודף; 2. יחביאו נשק בחבילות.

היש פיקוח על מזון ערבי? אנשי או״ם אומרים: כן, בגשר אלנבי וברמאללה. אוסטר דורש בשם העירייה שיתוף העירייה בדיונים עם או״ם על ירושלים. העירותי שצריכות להיות שלוש רשויות בירושלים: מפקד, מושל, עירייה.

ורפל: ירושלים עייפה, ההפוגה הצילה אותה. יש לראות ירושלים כנקודת תורפה. שני ימי ההפוגה האחרונים היו ימי־אימה, והקהל אינו רוצה לעמוד עוד פעם בלא תשובה נגד תותחים. אילו היו פה תותחים היה זה מעודד הציבור. קשה לעמוד באין אונים. העיתונות התל־אביבית לא עמדה על הגובה ביחס לירושלים. דורשים שהעיתונים לא יודיעו על שיירות. היחסים בין הצבא והציבור היו גרועים. היה יחס של בוז לקהל האזרחי. לדעת ורפל הפחד מבריחת יהודי ירושלים מופרז. שאלתי את אבולעפיה האם בקרב הספרדים יש נטייה לברוח? אמר בהחלט: לא. ועדת ירושלים פתחה לפני שבוע משרד שאנשים הרוצים לנסוע יירשמו. נרשמו 700 בתי אב (פחות מאלפיים נפש), יצאו כ־250. ועדת ירושלים ממונה על רישיונות־יציאה (עוסק בכך ורפל). הקונסול הצרפתי ממונה מטעם או״ם על יציאה וכניסה. הקונסול הבלגי ממונה על הוצאת חפצים מירושלים. עד עכשיו יצאו 350 נפש. שאלתי שאר המסובים אם דעתו של ורפל נכונה? אוסטר סבור שיש פסיכוזה המונית לברוח, אבולעפיה חולק על דעתו של אוסטר, ג׳וזף תומך בו. ורפל טוען שאצלו יש חומר, הוא מטפל בכך, והדבר מוגזם. ורפל ואבולעפיה דורשים מינוי מושל.

בערב קיבלתי שדר מאג״ם שיצא בשעה 18:15 מתל־אביב: המצרים הפרו ההפוגה ותקפו באש מכונות־ירייה ובאווירונים מנמיכי טוס את כפר־ורבורג ובאר־טוביה. אנשינו אשר באו לעזור הותקפו קשות. חייל אחד נפצע. השיירה לנגב אשר הייתה צריכה לעבור לפי החלטת או״ם נמנעה מנסיעתה על ידי הכוחות המצריים. השיירה חזרה לבסיסה. ראש המטה של ברנדוט הצהיר בכתב כי המצרים הפרו את ההפוגה וליהודים חופש פעולה להגיב.

נחמיה מודיע שממחר בבוקר יעמוד מטוס לרשותי בשדה־התעופה בירושלים.

26.6.1948

ב־8:45 המראתי משדה־התעופה בירושלים ואחרי ארבעים רגע נחתנו בתל־אביב. טסנו בגובה של 4,500 רגל מעל הים. חששנו מאווירוני האויב, לאחר המקרים בדרום אתמול. אולם לא ראינו בדרך שום אווירון והכול עבר בשקט.

אפשטיין [אליהו אילת] מבריק (23.6.1948) שלפי בקשתו שוחח יעקובסון מקנזס (ידידו הפרטי של הנשיא טרומן) עם טרומן. הנשיא אמר: 1. ארצות הברית לא תתמוך בערבים ובאנגלים לקצץ

3 הערת עורכת: ב״ג הינו ברנרד יוסף (דב יוסף) שהיה המושל הצבאי של ירושלים בתקופת המלחמה והמצור. לימים היה לשר הקיצוב.

בגבולות 29 בנובמבר; 2. הכרה דה־יורה תבוא מיד עם גמר ההפוגה. בשעת ההפוגה זה לא ייתכן; 3. יינתן לנו מלווה לתפקידים קונסטרוקטיביים ובעיקר ליישוב "די.פי." (פליטים יהודים). הנשיא מר־נפש על בווין וגינה הנרגנות הבריטית נגד מאמציו לסדר בעיית ארץ־ישראל.

– שלשום נפגש שיטרית עם דאוד אל־עיסא, עורך ה"פלסטין". נכחו גם [אליהו] ששון, [גד] מכנס, עזרא דנין ו[יצחק] צ'יז'יק. לדברי עיסא נדדו מהארץ לארצות שכנות כ־150,000 ערבים. השאר נדדו לנקודות בפנים הארץ: שכם, רמאללה ועוד. הרבה ערבים ירצו לחסל עסקיהם ולא יישארו בתחומי המדינה היהודית. מפיצים בקרב הערבים כל מיני דיבות נגד היהודים. מדברי עיסא היה ברור שהערבים מקבלים ידיעות מפורטות על הנעשה בתוכנו.

– שאול כותב (ב־29.6.1948): יש ברשותו 15 מטוסי נורסמן, זקוקים למכלי־דלק נוספים למען הגיע ארצה. רכש 5 מיליונים כדורים 303.

– מאהוד: עומדים לחתום בשווייץ על 50 תותחי־שדה 25 מ"מ, 50,000 פגזים, 150,000 כדורים לתותחי 20 מ"מ שבידינו. בצרפת: 50,000 פגזים לתותח 65 מ"מ, 12 מרגמות 120 מ"מ, 4,000 פגזים להן, 12 תותחים אנטי־טנקיים 47 מ"מ, 25,000 פגזים בשבילם. אולי גם 6 תותחים 105 מ"מ, 6,000 פגזים. מקווה לקבל המכסה הנוספת של 15 אווירונים השבוע. עד היום (21.6.1948) קיבל מגולדה [מאיר] 6,825,000 דולר. אתמול דרש עוד 5 מיליונים.

– **ורלינסקי:** מ־18 עד היום נשלחו לירושלים 5,000 טונות מזון, ובתוך זה קרוב ל־3,000 טונות קמח (לא מתאים למה ששמעתי בירושלים). אתמול והיום נשלחו 1,500 טונות מזון. 3,000 טונות קמח יספיקו לירושלים ל־4½ חודשים, 350 גרם לחם לנפש ליום. גבינה צהובה יש רק 360 טונות בארץ, מזה רוצים לשלוח 140 טונות, 220 לצבא. ורלינסקי קובע שאי אפשר לרכז 2 מיליונים ביצים לירושלים. טילגרפתי לטדי [קולק] ולרוז הלפרין (באמריקה) שישלחו מיד באווירון־משא 100 טונות אבקת־חלב ו־50 טונות אבקת־ביצים בשביל ירושלים.

– ב־20:00 באו אצלי ליאון סימון ובנטויץ'.[4] לדבריהם מתחילים להכיר באנגליה בעובדות – בקיום מדינת ישראל (כמעט שאפילו הם מתחילים להכיר, אם כי בלי התלהבות); הם רוצים בניטרליזציה של האוניברסיטה.

הלילה הגיע שאול. רכשנו סופית בשווייץ 50 תותחים 75 מ"מ, תוצרת גרמנית, עם 1,000 פגזים לכל אחד. תותח עולה 33,250 פרנק שווייצי, כל פגז 65 פרנק. אם לא יהיו עיכובים כספיים יצאו בעוד שבועיים. יש אופציה על עוד 50 תותחים כאלה, אבל לפני אוגוסט־ספטמבר לא נוכל לקבל אותם.

קנינו עוד מרגמות, תותחים, פגזים, בצרפת. רכשנו טנקים במקסיקו (ייצור אמריקני).

29.6.1948

היום נתקבלו ההצעות (suggestions) של ברנדוט. מי שחש בו שהוא סוכנו של בווין – לא לגמרי חשד בכשרים. הוא מציע ברית (יוניון) משני עברי הירדן, שיש בה שני חברים: עברי וערבי. תפקיד הברית לקדם אינטרסים כלכליים כלליים, לבצע שירותים כלליים (לרבות מכס), לעשות תוכניות פיתוח, להתאים מדיניות חוץ ואמצעים להגנה משותפת. בראש הברית עומדת מועצה מרכזית או אורגנים אחרים לפי החלטת הברית. העלייה היא בסמכות כל חבר, בתנאי שלאחר שתי שנים יוכל כל חבר לדרוש ממועצת הברית לעיין מחדש במדיניות העלייה של החבר השני

4 מהאוניברסיטה העברית בירושלים.

ולפסוק הלכה במסגרת האינטרס המשותף. במקרה שהמועצה לא תגיע לידי החלטה יובא הדבר למועצה הסוציאלית והכלכלית של האו"ם, אשר תיקח בחשבון את העיקרון של יכולת קליטה כלכלית ותחליט בדבר סופית. תינתן זכות לכל תושבי הארץ לשוב למקומם הקודם ולקבל את נכסיהם חזרה. בין העצות יש גם "חומר לעיון": 1. לכלול את הנגב כולו או חלקו בשטח הערבי; 2. לכלול את הגליל המערבי כולו או חלקו בשטח היהודי; 3. כלילת ירושלים בשטח הערבי עם מתן אוטונומיה מוניציפלית לעדה היהודית, וסידורים מיוחדים להגנת המקומות הקדושים; 4. שיקול מעמדה של יפו; 5. הקמת נמל חופשי בחיפה. שטח הנמל יכלול בתי הזיקוק והטרמינלים; 6. הקמת שדה תעופה חופשי בלוד.

30.6.1948

טלפן לי אבא חושי מחיפה: בשעה 12:30 יעזוב אחרון האנגלים את חיפה. הוסרו כל המחסומים הבריטיים. בשתיים וחצי ייכנס הצי שלנו לנמל.

החלטתי לגשת לחיפה.

הגעתי לחיפה ברבע אחרי שש – ישר לחגיגה בנמל.

בחיפה נמצאים בעבודה 5,000 פועלים בגיל גיוס, בין 18–35, בריאים, מוכשרים להילחם. גם לביצורים אינם יוצאים, אם כי יש פקודת צבא.

11.7.1948, יום א', ד' בתמוז

רק היום יכולתי לשוב למשרד. מאמץ ממושך למעלה משישה חדשים בלי הפסקה של יום מנוחה אחד נתן סוף־סוף אותותיו. בינתיים נסתיימה ההפוגה ונכנסנו, כפי שאפשר היה לראות מראש, לשלב המכריע. לפי שעה היו לנו ניצחונות (קלים אבל חשובים) בחזית העיקרית – לוד ורמלה. שתי הערים מוקפות מכל עבריהן; בצהריים נפוצה שמועה שרמלה נפלה – אבל זה היה הרהור לב.

בבית־נבאלא נתקלנו בהתנגדות עזה, ועדיין קשה לדעת במה ומתי תיגמר מערכה זו. לעת עתה הלחץ המצרי בדרום מתחזק, אם כי סבלו אבדות לא מעטות, אבל גם אנו סבלנו אבדות (פצועים).

לפנות ערב טילפן אליי יגאל שחדרנו ללוד, בית־נבאלא נכבשה ואנו מתקרבים לרמלה.

– אחר הצהריים ישיבת הממשלה.

12.7.1948, יום ב'

בבוקר מודיעים: לוד נכנעה, כלומר האוכלוסין, אבל הצבא הוסיף להילחם בבניין המשטרה. גם רמלה (האוכלוסין) הודיעה שבעשר יחתמו על כניעה, אבל עדיין לא ידוע מה עושה הצבא.

– 9:30 ישיבת המטה. מגדל־צדק נכבשה. בבית־נבאלא המלחמה נמשכת, כי הלגיון שב וכבש אותה. בגליל המצב מתוח, בדרום הוא חמור.

טור חזק של הלגיון הגיע לעזרת לוד ורמלה ומתקרב לגמזו.

– אברבוך בא הלילה מירושלים. עבר בדרך החדשה ופגש בשיירות שלנו העולות לירושלים עם מזון. לדבריו נמצא הלגיון בעיר העתיקה, בשייח'־ג'ראח, בנבי־סמואל, בגבעה הצרפתית. מפגיזים מכל המקומות האלה – קצת פחות מאשר לפני ההפוגה.

בליל ו', לפני גמר ההפוגה, היו ערבים יורים מהחומה. ביום א', 12:15, התחלנו אנו לפוצץ בחומר נפץ (יש בירושלים כ־40 טונות) בית הקפה ליד שער יפו. הלגיון ענה בהפגזה מהעיר העתיקה, משער שכם ומשער הפרחים. בליל שבת החלו המצרים להפגיז מדרום את תלפיות ורמת־רחל.

בליל שבת כבשו בחורינו חרבת־בית־חמאמה (בדרך לעין־כרם). במקום נמצא הלגיון וערבים מקומיים.

ביום שבת פתחו המצרים אש־תותחים על בית־חמאמה (מנזר בדרך בית־לחם, מול מר־אליאס. הערבים שניסו לקחת חזר החֻרבה סבלו אבדות קשות.

בעין־כרם החלה בריחת הערבים הציביליים. ברחו גם ממאלחה. נשארו רק חיילים.

בשבת בבוקר בשעה שבע החילונו להפגיז העיר העתיקה וממשיכים עד עכשיו.

מצב־הרוח בעיר טוב.

משלחת מהעמק. המצב הצבאי מדאיג. דורשים תוספת צבא וציוד. המשקים כבר נתנו 1,100 חיילים. בימים האחרונים נדרשו לתת עוד 360. זהו הגבול האחרון. 60% מהגברים מגויסים. במשקים אין פיאט. אין די נשק. אמרתי שכוח צבאי נוסף לא נוכל לשלוח מיד, על תוספת נשק אדבר עם האגפים השייכים לדבר.

13.7.1948

ישיבת המטה. משטרת לוד הפסיקה באמצע הלילה את התנגדותה. הבוקר נכנסים ללוד. עד 9:30 הבוקר לא תקף האויב את גמזו. כבשנו הלילה את צרעה וגם צובה. יש שאלת השבויים הערבים. כבר נתפסו כ־3,000 שבויים. היכן לשמור אותם?

הבוקר נשלחו עוד 300 איש לדרום. מכל המלחמה יש לגבעתי 500 נפגעים, מזה 50 הרוגים. השאר פצועים קל. רוח האנשים טובה.

המצרים תקפו אתמול 12 שעות בלי הפסק. תקפו 3 גדודים, תותחים, אווירונים. יש לנו כוח תותחים להגנה, אולם חסר לנו חיל רגלים להתקפה. אין גם תותחים אנטי־אוויריים.

– בא אצלי זברסקי. התקציב הנדרש ביולי הוא 5,150,000 לא"י (25,750,000 דולר), מחזיק 60,000 איש בממוצע.

14.7.1948

בא אצלי וניה [זאב הדרי], שחזר לפני זמן־מה מפריז. לדבריו עזר ראש הממשלה הצרפתי לאוניית "אלטלנה", וכן גם הסוכנים הבריטיים, במטרה להכשיל את ממשלת ישראל. מיוגוסלביה תצא בעוד ארבעה ימים אונייה עם 1,800 איש. ביקר יום אחד בירושלים – מצא מצב־רוח של אחווה יהודית שלא הייתה אף פעם. הארגון בעיר מצוין. רוח טובה.

– יצאתי לשדה־התעופה בלוד. עברתי עם שלושה משוריינים של יצחק את סלמה, כפר־עאנה, יהודיה, וילהלמה. המעשים הכבירים שנעשו בימים המעטים שאחרי ההפוגה כמעט לא ייאמנו. שדה־התעופה בידינו. ראיתי שני הקרומוולים ש"ירשנו" מהאנגלים ביום האחרון לשהייתם בארץ. הם כבשו את שדה־התעופה.

15.7.1948

נכנסנו למלחמה. הערבים בסביבה בורחים. בדרום כבשנו שוב בית־עפא וחתא. אספנו הרבה שלל, ביניהם – תותחים.

בדרך מלוד ורמלה נעים כ־30,000 פליטים. מתמרמרים על הלגיון. בעבר־הירדן הפגנות נגד הממשלה.

התעוררה השאלה המרה על מעשי שוד. דרוש חוק צבאי חמור.

– בא משה דיין. בגדודו היו 400 איש, מהם רק 250 לוחמים, השאר שירותים. נכנס ללוד עם 150 לוחמים. היו לו אז 8 ג׳יפים, 6 זחל״מים, 1 אוטו משוריין עם תותח של 2 ליטראות, שתפס לפני שעתיים מהערבים את בית־נבאלא. אבדותיו בלוד: 4 הרוגים, 12 פצועים. הערב הוא הולך לדרום, עם 120 לוחמים, מלבד אנשי שירותים.

– שלחתי הוראות למשה כרמל ולדויד שאלתיאל שיאחזו באמצעים חמורים נגד שוד במקרה שנצרת והעיר העתיקה ייכבשו.

16.7.1948

״המבצרים המעופפים״ הגיעו. אחד הפציץ את קהיר, בסביבות בית המלך, זרק 8 פצצות של 250 קילו כל אחת ועוד 8 של 70 קילו. הטייסים מרוצים. שני המבצרים הלכו לאל־עריש ולעזה, ייתכן שבטעות הרעישו את רפיח. נסעו הבוקר להפציץ אל־עריש. חזרו בשבע וחצי לתל־אביב ונסעו למקומם. טייסינו מלאים התלהבות. הלילה הולכים לדמשק.

– לנצרת ילך גדוד השריון של חיים לסקוב וחיל רגלים.

– באחת־עשרה טִלפן לי יגאל שדן טולקובסקי חזר עם ״המבצרים״. הפציצו הבוקר אל־עריש, פגעו כהוגן בשדה־התעופה, זרקו 7½ טונות וחזרו בשלום.

– בשתים־עשרה טִלפן משה שההצעה האמריקנית נתקבלה וההפוגה מתחילה ביום ב׳ לפנות בוקר.

– גרשון זק מודיע: ל״צי״ יש שלוש ספינות קורבטות, שלוש סירות־משטרה ושתי ספינות של 250 טונות כל אחת. בחיל הים יש 1,600 איש: 500 בספינות, 500 במספנות, 100 בנמל חיפה להגנת הנמל, השאר בשירותים שונים. התקציב בחודש יולי מגיע ל־80,000 לא״י (400,000 דולר).

נתקבל מברק מטריגוה לי על החלטת מועצת הביטחון להפסיק אש בירושלים 24 שעות אחרי ההחלטה (פירושה – מחר בבוקר רבע לפני שש), ובכל הארץ – 72 שעות אחרי ההחלטה (אותו זמן ביום ב׳, אם המתווך לא יקבע זמן יותר מוקדם).

בא יגאל: בגליל התחילה התקפה ערבית גדולה. התקפתנו הלילה על לטרון לא הצליחה. ״הראל״ נתקל באש קטלנית של הלגיון. לעומת זאת כבש ״יפתח״ (אומנם בלי התנגדות) דֵּיר־מעון. יגאל יוצא לבחון אם נוכל הלילה לכבוש לטרון.

״המבצרים״ יפציצו הלילה את עמדות הסורים ואת דמשק. מחר ומחרתיים נצטרך להתרכז בהפצצת הדרום.

– בערב טִלפן לי משה [כרמל] שנצרת נכבשה בשמונה וחצי.

17.7.1948

מברק מעציוני משש וחצי בבוקר: הלילה נעשה ניסיון לכבוש העיר העתיקה בשיתוף עם כוחות אצ״ל ולח״י. בשעה 21:30 פתחו כוחותינו בהפגזת העיר ממרגמות ותותחים. ההפגזה נמשכה למעלה משעה ונורו כ־500 פגזים. המשימה לא הושגה, לאחר שהניסיון לפרוץ החומה לא עלה יפה. בשעה 05:30 נסוגו כוחותינו לבסיסיהם. בשעות הבוקר ב־17 (כלומר היום) כבשו כוחותינו בחזרה בתי מנדלבום פינת רחוב שמואל הנביא וסנט ג׳ורג׳ שנתפסו על ידי האויב אמש.

בנצרת לקחנו 5 משוריינים ״קצת פגומים״. הערבים ברחו. הפצצת לילה במחנה הסורי ודמשק לא יצאה לפועל מפני הפרעותיו של ג׳ וייפיתי כוחו של יגאל לאסור אותו. טירה שעל יד חיפה נכבשה.

– במשך 4 שבועות ההפוגה יוצרו על ידי מפעל תע״ש א׳: 361 סטנים, 31,280 מחסניות סטן, 1,248 מטעני סטן, 277,500 כדורי 9 מ״מ, 88,100 מלאים גרמניים, 20,500 רימוני־מילס, 18,052 מדליקים לנ״ל, 81 מרגמות ״3, 19,846 פגזי ״3, 15,848 כנפיים לנ״ל, 7,838 תיקון פגזי ״2, 2,592 כדורים לפגזי ״2, 26 מרגמות ״3 עם 3,000 פגזים.

מפעל ב׳: 86 מטילי פיאט, 3,715 פגזי פיאט, 100 פגזי פיאט 3, 631 פגזי פיאט סרק, 8,181 מרעומים לנ״ל, 17 מרגמות ״6, 452 פגזי ״6, 50 פגזי דויד הגדולים, 53 פגזי דויד הקטנים, 1,352 פצצות אוויר א׳ 8, 635 פצצות אוויר א׳ 20, 286 פצצות אוויר א׳ 50, 97 פצצות אוויר א׳ 100, 1,045 מנגנונים קדמיים לנ״ל, 1,550 מנגנונים אחוריים לנ״ל, 74 יורקי־להבות, 26,858 מוקש א״פ[5] קופץ, 15,288 מנגנון לנ״ל, 21,195 מוקש־נעל, 28,810 מנגנון לנ״ל, 1,920 מצת־משיכה, 1,705 מצת־שחרור, 6,487 מוקש נגד רכב, 8,370 מנגנון לנ״ל, 150 שורק, 50 מזודה, 9,697 רימוני־עשן, 12,850 מנגנון לנ״ל, 12,258 בקבוקי־מולוטוב.

– הפצצנו הלילה בשעה 3 את דמשק, לא ב״מבצרים״ אלא בדקוטה, זרקה 3 טונות פצצות. העיר הייתה מוארת, אבל מיד עם ההפצצה הראשונה כבו האורות.

18.7.1948

– בנצרת נעשה הכיבוש בסדר. מקומות כבושים נשמרו כהוגן. בעיר 16,000 איש, מהם 10,000 נוצרים. הרסנו בנצרת 5 משוריינים של האויב.

– זאב־הים רכש 2 סירות־פלישה – 10,000 לא״י כל אחת; 2 סירות־מוטור, 2,000 לא״י כל אחת, טנקר לבנזין, 6,500 לא״י, 6 סירות־פלישה קטנות, 13,000 לא״י כל אחת. 10 סירות קטנות, 5 מטרים אורך, משקל 1 טונה, מפעילות 300 קילוגרם חומר־נפץ נגד אונייה, 700 לא״י כל אחת.

– פלגי [יואל] חזר לפני שבוע מדרום אפריקה. עד עכשיו הגיעו משם לארץ כ־200 מתנדבים. כשבעים בחיל האוויר. תנועת ההתנדבות הכתה גלים. יש בדרום אפריקה כ־3,000 מתנדבים. העלאתם לא אושרה מפה מטעמים כספיים. פלגי דורש העלאת 1,000 איש, רובם צעירים, מקצתם חיילים משוחררים. המגבית לביטחון הכניסה 1,200,000.

19.7.1948, יום ב׳, י״ב תמוז

אם כי פה ושם נמשכו קרבות, הרי יש הפוגה. אם ההפוגה באה לאורך ימים (וכך נדמה לי הדבר), הרי מתחילה עכשיו המערכה המדינית בכל רצינותה וסכנותיה. ואם כי השיקולים הצבאיים כשהם לבדם לא יכריעו במערכה זו, הרי יכולתנו הצבאית תשמש גורם חשוב, ויכולתנו זו מן ההכרח שתגדל, אולם בלי העול הכספי העצום הרובץ עלינו. במשך ארבעת השבועות הראשונים בוודאי לא נוכל להפחית מספר החיילים, אולם יש למצוא דרך להקטין מספר המגויסים ולהגדיל יעילותנו הצבאית.

עלינו איפוא לפעול לפי חמשת־ששת עקרונות אלה:

1. אימון מוגבר של מפקדים ובעלי מקצוע: מ״כ, מ״מ, תותחנים, קשר ובעלי מקצוע אחרים.
2. אימון החיילים לפי ההנחה שכל חייל בצבאנו יקבל מינימום של חודש אימונים.
3. הגברת הייצור הנשקי שלנו בכיוון העלאת האיכות.
4. המשכת הרכישה בציוד כבד: תותחים, אווירונים, טנקים, נשק אוטומטי.

5 ראשי תיבות של אנטי־פרסונל – נגד אדם (נ״א).

5. ביצורים בקווי־החזית החדשים בכל חלקי הארץ.
6. תוכנית של גיוס, שלפיה אפשר יהיה לגייס מחדש במשך שעות אחדות החיילים, שלאחר חודש ימים אפשר (וצריך) יהיה לשחרר בהדרגה.

– הוחלט על מסדר בכ״א בתמוז. שלמה שמיר יטפל בסידורים.

– יגאל מוסר שבבית־נבאלא יש רכוש עצום של צינורות וקומפרסורים, ומכונות אחדות ששוויין מיליונים. גם בלוד יש הרבה קטרים וקרונות.

– יצאתי לרמלה וללוד, לתחנת הרכבת בלוד ולבית־נבאלא. ראיתי עושר רב שנשאר בתחנת לוד ובבית־נבאלא שיש להציל בעוד זמן.

21.7.1948

הקרבות שככו. משמר־הירדן נשארה בידי הסורים. אבדות הערבים היו: 50 עריקים, כשבע מאות הרוגים ופצועים. למצרים היו בעשרת הימים אלפיים אבדות, מהם 700 הרוגים, בכל זמן המלחמה – 4,000 נפגעים.

– היום יש בצבאנו 65,000 חיילים (מלבד 830 שבויים בידי הערבים). במשך החודש יגיע ל־82,000: 40 גדודי־שדה, 22 גדודי־חי״ם (750 בכל אחד). יתווספו מגיוס נוסף, נוער ועלייה.

22.7.1948

אמש בא אצלי מרגו[6] שהגיע מדרום אפריקה בשתיים אחר הצהריים. במשך שעות אחדות הספיק להיכנס בעובי הקורה (של חיל האוויר) ולעמוד על המצב כהווייתו. מהלל טייסי אמריקה ודרום אפריקה, אולם חיל אוויר יהיה לנו רק מבחורים ארץ־ישראליים – רק נוער. משנת שלושים ואילך חולף כושר הטייסות.

– באחת־עשרה באו אצלי מרגו וזיו. הערות מרגו: אין קו **מדיני** לחיל אוויר. העיקר השמדת חיל האוויר של האויב, רק אחרי כך אפשר לנצל חיל אוויר לעזר לצבא. בחירת המטרות עד עכשיו הייתה רעה. חיל אוויר הוא עניין טכני מסובך. העיקר בתי המלאכה והמנגנון הקרקעי. אימפרוביזציה הייתה לא טובה. בלי מנהלה חזקה, בלי אימון אין לקיים השירות. העיקר אימון באוויר ועל הקרקע. רק בני הארץ ועולים יאומנו. האנשים העושים במלאכה מצוינים במורל ובידיעה. אולם גיוס האנשים הוא מקרי. יש אנשים רבים ללא צורך, יש רבים שנכשלו מקודם במקומות אחרים. האספקה היא מקרית. אין שיטה ברכישת אווירונים – יש קטנים ומבצרים. אין חוליית־בינים. המשמעת – למטה יש, למעלה – אין. יש ניצול של פריבילגיה. למשמעת דרוש איש תקיף, לא גס. הצבא לא ממלא חובתו לחיל האוויר – יורים באווירונים. דרוש אות וצבע בכל יום, וכולם צריכים לדעת האות והצבע. אחרי השמדת חיל האוויר של האויב יש לפגוע בצינורות המים, יש להשתמש בפצצות־תבערה. בכל יום צריכים להיפגש מפקדי האווירייה והצבא.

מרגו אינו רוצה לעסוק במינויים אישיים, אולם דורש סמכות להקים מועצת אווירייה: מנהל לאימונים, מנהל לתכנון וביצוע, מנהל להחזקה וציוד, מנהל לשדות־תעופה, מנהל של פרסונל, ועל כולם – מפקד חיל האוויר. כל ראש אגף אחראי לעבודתו.

סיכמתי: דרוש יתר אימון, מנהל יותר טוב, תיאום בין הצבא ובין האווירייה, קו־מדיניות ברור. שלחתי בעניין זה מכתב לחיל האוויר.

---

6 טייס מומחה.

25.7.1948

מרגו הביא לי הבוקר הצעותיו: התקן הדרוש לחיל האוויר – 3 סקוַדרוֹנים של אווירוני־קרב, כל אחד 15, ועוד עשרה אווירונים רזרביים. סך הכול 55 אווירוני־קרב. 1 סקוַדרוֹן מפציצים בינוניים, 18 מפציצים. 1 סקודרון מפציצים כבדים (מבצרים), 8 מבצרים ומפקדת ATC,[7] 15 דקוטה או 8, DC 6. כל אלה עם הציוד יעלו 1 מיליון לי״ש, ועוד 100,000 לי״ש לחלקים, חצי מיליון לי״ש למכשירים. התקן בכוח אדם – 5,000 איש, בימי שלום 800–1,000 איש.

המטרה וקווי־הפעולה:

1. הריסת כוח האוויר של האויב.
2. עזרה לצבא ולצי בכל הדרגים.
3. התקפה על נקודות אסטרטגיות של האויב במטרה לשבור הכוח הצבאי או לערער רצון הממשלה או העם להילחם.
4. אספקה ותחבורה פנימית וחיצונית.
5. אימון צעירים ארץ־ישראלים.

מציע לבטל משרת ראש מטה ולהחליף מפקד חיל האוויר. מציע למנות מנהל ראשי (דירקטור גנרל) – מפקד עליון של חיל האוויר, המשמש ראש מטה לעצמו, ועומד בדרגה שווה עם כל ראשי המטה, רק דרגה אחת פחות מראש המטה הכללי (רמטכ״ל).

מציע: אהרן רמז – למנהל כללי, לסגנו – הימן שכטמן.

אמרתי לו שבדרך כלל אני מסכים לתוכניתו, אולם ביחס להפרדה מהצבא עליי להתייעץ עם המטה.

– אהרן רמז מציע שהימן יהיה המפקד והוא יהיה סגנו. כשראיתי אחר כך את מרגו הסכים גם הוא לכך.

27.7.1948

המסדר ביום הרצל הצליח יותר משפיללתי. מגיע ״יישר כוח״ לשלמה שמיר.

28.7.1948

שאלתי את יגאל מתי נהיה מוכנים לקרב – אם תתחדש המלחמה? ענה: אם הממשלה תחליט סופית על גודל התקן הצבאי והמטה יחליט על המבנה, יידרש עוד חודש ימים להתכונן.

29.7.1948

באה גולדה.[8] נאספו עד עכשיו למעלה מ־50,000,000 (דולר), מזה קיבלנו 66% מסכום של 45,000,000. חצי מזה הלך לקה״ק[9].

7 מפקדת תובלה אווירית.
8 מאמריקה, שם ערכה מגבית לצורכי המלחמה.
9 הערת עורכת: הכוונה לקרן הקיימת לישראל.

השבעת הצבא

להקמת צבא־הגנה לישראל היו שלוש התחלות **פורמליות**: ביום 26 במאי 1948 נתפרסמה הפקודה של הממשלה הזמנית על הקמת צבא "מורכב מחילות־יבשה, מחיל־הים ומחיל־האוויר", ובה גם הוכרז על "איסור להקים או לקיים כל כוח מזוין מחוץ לצה"ל". בשלושים במאי פִּרסם ראש הממשלה ושר הביטחון פקודת־יום להקמת צה"ל, וביום 27 ביוני 1948 החלה ההשבעה של הצבא בהתאם לסעיף 3 של פקודת הקמת צה"ל האומר: "כל אדם המשרת בצה"ל חייב להישבע שבועת־אמונים למדינת ישראל, לחוקתה ולשלטונותיה המוסמכים". הודגשו המילים "התחלות פורמליות" משני טעמים: א. כי שורשיו ומקורו של הצבא היו ב"הגנה" שהתקיימה כבר עשרות שנים וביחידות הצבאיות, בייחוד הבריגדה העברית, שהוקמה בצבא הבריטי במלחמת העולם השנייה; ב. ליכודו, ארגונו וסידורו הקבוע באו רק תוך כדי מלחמת הקוממיות, ובעיקר עם קבלת חוק שירות הביטחון, בספטמבר 1949. כי לא ביום אחד, ופחות מכול לא בשעת מלחמה שקדמה להקמת הצבא, אפשר היה להתגבר על הרשויות המרובות, על נטיות הפרישה, על קיום ארגוני פורשים, ועל הרגלי חוסר משמעת, שגם רוב המפקדים הרגישו בהם והתאוננו עליהם בכנס המפקדים עם שר הביטחון ביום 18 ביוני.

ההשבעה הראשונה נערכה ביום 27 ביוני לאחר הפגישה שערך ראש הממשלה ושר הביטחון לעשרים ואחד ראשי האגפים במטה הכללי והמפקדים הראשיים. לפני ההשבעה דרש שר הביטחון מכל מפקד ששם משפחתו הוא לועזי – שיאמץ לעצמו שם משפחה עברי. דן **אפשטיין** – שינה שמו ל**אבן**, יגאל **פייקוביץ'** – ל**אלון**, יגאל **סוקניק** – ל**ידין** (השם שניתן לו במחתרת ה"הגנה"), יחזקאל **סחרוב** – ל**סחר**, ישראל **זבלודובסקי** – ל**עמיר**, מיכאל **רבינוביץ'** – ל**בנגל**, מישאל **שכטר** – ל**שחם**, משה **זליצקי** – ל**כרמל**, משה **לרר** – ל**צדוק**, צבי **לשצינר** – ל**איילון**, פריץ **אייזנשטדט** – ל**שלום עשת**, שלמה **רבינוביץ'** – ל**שמיר**, שמואל **רפופורט** – ל**אדמון**, שמעון **קוך** – ל**אבידן**. בהזדמנות זו שינו גם שניים שהיה להם שם משפחה עברי – לשם משפחה חדש: אליהו **כוהן** – ל**בן־חור**, יוסף **רוכל** – ל**אבידר**. רק מפקד אחד הורשה להניח שמו הקודם, משום כיבוד אם: חיים **לסקוב**. ההיתר הוקל גם מפני שמשקל שמו הוא עברי – כגון מחסום.

ראש המטה הכללי, יעקב **דוסטרובסקי** (ששינה שם משפחתו ל**דורי**) – נעדר מחמת בריאותו. נוסח השבועה היה: "הנני נשבע ומתחייב בהן־צדק לשמור אמונים למדינת ישראל, לחוקתה ולשלטונותיה המוסמכים, לקבל על עצמי ללא תנאי וללא סייג עול משמעתו של צבא־הגנה לישראל, לציית לכל הפקודות וההוראות הניתנות על ידי המפקדים המוסמכים, ולהקדיש כל כוחותיי, אף להקריב את חיי להגנת המולדת וחירות ישראל". כל המפקדים נתכנסו על יד דגל תכלת־לבן בעמידה, ראש הממשלה קרא את נוסח השבועה, והשליש של ראש הממשלה, נחמיה ארגוב, קרא את ראשי האגפים והמפקדים, כל אחד בשמו; כל מפקד שנקרא צעד לקראת ראש הממשלה ובעמידת דום קרא: "אני נשבע!" ראש הממשלה לחץ את ידו, והמפקד חזר למקומו בשורה. כתום ההשבעה אמר ראש הממשלה את הדברים הבאים:

> מפקדים! זכיתם לזכות גדולה – אתם וחייליכם – שרבבות ומאות אלפים מבני־ישראל בכל ארצות הגולה לא זכו לה במשך דורות: לשרת מחדש בצבא ישראל, במולדת ובמדינת ישראל.

בשבועה שנשבעתם עכשיו נצטרפתם לשלשלת המצביאים העברים מימי יהושע בן־נון, השופטים הלוחמים והמשחררים, מלכי יהודה וישראל, נחמיה בן־חכליה, החשמונאים, גיבורי מלחמת הרומאים בימי בית שני ולאחריו. השלשלת שנותקה בימי שמעון בר־כוכבא ועקיבא בן־יוסף – חוּשלה בימינו מחדש, וצבא ישראל בארצו דרוך שוב לקרב, להילחם על חירות האומה והמולדת, על קיבוץ גלויות, על בניין נשמות ארצנו, על משטר של שוויון, צדק ושלום לאור חזונם של נביאי ישראל.

פני העם היהודי השב לארצו מוּעדות לשלום, ליחסי ידידות וברית עם שכניו ולחיזוק אחדות המין האנושי בתוך מסגרת האומות המאוחדות.

אולם המלחמה האכזרית וההזדיינות שכפו עלינו נרגנים בין־לאומיים ושכיריהם בקרב שליטי ערב – נעשה אותה עד הקץ, עד הניצחון המלא של צבא־הגנה לישראל, ועד הבטחת שלום־אמת יציב וצודק.

תעמוד לכם מסירותם, נאמנותם וכושר מלחמתם של חיילינו וחיילותינו ביבשה, בים ובאוויר, לקרב קץ זה, אשר יביא גאולה לעמנו בארצו, ופריחה, קידמה ושלום לכל ארצות המזרח התיכון.

המפקדים הוסמכו ונצטוו להשביע את כל החיילות, ולמחרת נתקיימה ההשבעה בכל יחידות הצבא.

בעיות וקשיים • המצב הכספי מתקרב לנקודת משבר • הצעה להקים מחנות־עבודה לעולים

לאחר פגישת ראש הממשלה עם המפקדים והשבעתם נתקיימה ישיבת הממשלה. ראש הממשלה עמד על הכישלונות וההישגים שהיו לנו בירושלים: אובדן העיר העתיקה, נפילת השלושים וחמישה, הכרעת גוש עציון. אולם הכיבושים אינם פחותים בערכם. היו שכונות בירושלים החדשה שלא דרכה בהן רגל יהודית, ועכשיו הן בידינו. הניצחונות שלנו בירושלים לא נערכו כראוי. אילו היה המצב הפוך והיו בירושלים כוחות ערביים פי שניים מאיתנו – לא הייתה מתפנה אף שכונה יהודית אחת. עכשיו אין למצוא ערבים אלא בעיר העתיקה, שבה היינו מיעוט קטן, ומיעוט זה היה רובו של היישוב הישן. הכיבוש העצום בירושלים הועם במידה ידועה על ידי הטבח של השיירה של "הדסה" בשייח׳־ג׳ראח. האשם באסון זה היה שלטון המנדט, שלא מנע הטבח בכוח עצמו ולא נתן לכוחות ה"הגנה" שלנו לבוא לעזרת השיירה. ואין להתעלם מגורם שלישי עצום – היות ירושלים נתונה בתוך שטח ערבי מכל העברים. זה היה מקור החולשה של ירושלים, וזוהי אשמת ההתיישבות המחודשת שלנו. אבל עושים עוול לאמת ההיסטורית אם רואים את ירושלים כעיר של כישלונות. היו לנו בירושלים כיבושים כבירים, וייתכן שיהיה להם ערך היסטורי מכריע, ויִשָנו פני ירושלים בעתיד.

מ׳ שרתוק העיר, שיש לספר ב"קול ישראל" את פרשת ירושלים. מתנהלת תעמולת־שיסוי ארסית נגד הממשלה הזמנית בעניין ירושלים – כמו בעניין אוניית אצ"ל. תעמולה זו מספרת שכל הכיבושים בירושלים נעשו על ידי אצ"ל, כי הכישלונות באו מידי ה"הגנה" וצה"ל. ואם כי מחר יישבע צה"ל – יש הכרח בשידור מוסמך ונאמן על מה שקרה בירושלים. ואשר למאורע "אלטלנה", מסר שר החוץ, שדעת־הקהל הכללית וגם דעת־הקהל היהודית בעולם עמדו לימין הממשלה במשבר הפנימי הזה. התגובה המהירה והחריפה של הממשלה הרימה במיוחד קרן הממשלה בארצות הברית ובשגרירויות החוץ העיקריות בוושינגטון. רק שליח המתווך (הרוזן

ברנדוט) הביע חשש, שבכפר־ויתקין ובתל־אביב הופרה ההפוגה, כי נכנסו לארץ עולים ונתקבל נשק בלי פיקוח של המתווך. שר החוץ שלח לשליחו של המתווך תשובה חריפה. מרודוס נתקבל מברק, ממנו משתמע שברנדוט הסתייג ממכתבו של שליחו והביע הערכה לעמדת הממשלה.

ואשר לנגב: המצרים תפסו ברגע האחרון שלפני ההפוגה פרשת הדרכים שחסמה את הדרך לנגב, ובעניין זה היה דין־ודברים בין ברנדוט ובין מצרים והמתווך פסק לטובתנו, שאנו רשאים להעביר שיירות. ביום ו׳ (25 ביוני) יצאה שיירה שלנו ובראשה – בונדה, ראש המטה של ברנדוט; המצרים לא נתנו לשיירה לעבור. באותה שעה חג אווירון של אנשי ברנדוט באותו מקום, והמצרים ירו באווירון והכריחו אותו לרדת. יריות אלה גרמו לשמועה שכפר־ורבורג ובאר־טוביה הותקפו מן האוויר.

כשהמצרים חסמו הדרך לשיירה שלנו ניגש בונדה למפקד המצרי, וזה הודיע לו שלא ייתנו לעבור. בונדה תלש דף מפנקסו ובו במקום כתב עליו משהו ומסר אותו למקשר הראשי. זה הביא לנו את הדף ובו כתוב, שהמצרים הפרו את ההפוגה וכוחות ישראל חופשים לפעול נגד הכוחות המצריים. חתום: ש׳ בונדה, שעה 10:30 לפני הצהריים, 25.6.1948. לאחר ששר החוץ התייעץ עם קצין־המבצעים הראשי, יגאל ידין, הודיע לעיתונות, כי הצבא ישתמש בהיתר שניתן לו בשעה ובמקום המתאימים לו (שר הביטחון היה אז בירושלים). דעת המטה הייתה, שבלי הכנה של 4–5 ימים לא יוכל צבאנו לפעול נגד המצרים. הייתה הפרת הפוגה קצרה בצפון מצד קאוקג׳י, ששילם בעדה ביוקר (50 הרוגים ו־50 פצועים), והרושם הוא שאין הצבאות הערביים מוכנים להפר את ההפוגה. השיחות ברודוס עדיין לא הביאו לידי שום צעד קדימה – לקראת שלום.

שר האוצר א׳ **קפלן** מסר על המצב הכספי הקשה של המדינה – המשק מתקרב לנקודת משבר לרגל חוסר כסף בארץ. מצב הליקוידיות של הבנקים ירד למטה מכל מינימום, וקשה להם לתת הלוואות גם למפעלים בטוחים. חברת החשמל ו״נשר״ לא יכלו להשיג 135,000 לירות בשביל דלק, והממשלה הייתה מוכרחה להמציא להם הקרדיט הדרוש. בחודש יוני יגיעו הוצאות הביטחון לסכום של 3½ מיליונים לירות, וליתר הצרכים כחמש מאות־שש מאות אלף לירות. ההוצאות בחודש יולי יעלו על 5 מיליונים לירות, בעיקר לרגל עליית הוצאות הביטחון, ויש צורך לדון על תקציב המדינה. בחודש יוני יגיעו הכנסות המדינה למיליון לירות. ועדת־הכספים של מועצת־המדינה הסכימה להגדלת המיסים בשטח האקציז והמכס, ואפשר להעלות הכנסות המדינה בסכום נוסף של רבע מיליון לירות, פירוש הדבר, שבחודש יולי יחסרו לנו לתקציב 4 מיליונים לירות. גירעון זה הצלחנו לכסות בעזרת המלווה העממי שהכרזנו עליו בסכום של חמישה מיליונים לירות. הצלחנו לאסוף עד עכשיו 4 מיליונים. נעזרנו גם מהכנסות הסוכנות היהודית (מכספי אמריקה) ובמידת־מה גם על ידי הרכוש הנטוש. כל ההכנסות מחוץ־לארץ הולכות למעשה לרכישת נשק ואינן נכללות בתקציב. הבנקים, במצבם הנוכחי, אינם מסוגלים לתת אשראי, ויש הכרח להוציא מטבע זמני כדי להפסיק המחנק הכספי. זה עלול לתת לנו כעשרה מיליונים לירות, סכום זה יאַזן תקציבנו במשך 2–3 חדשים. הדפסת המטבע כרוכה בקשיים רבים. נתקלנו בקשיים באמריקה, בשווייץ, באנגליה. התחלנו בהכנות עוד באוקטובר 1947, אבל אז אמרו לנו, שלא נוכל להכין כסף כל זמן שאין לנו ממשלה. בינתיים עשה בנק אנגלו־פלשתינה הכנות להוציא מטבע. יש לו אפשרות במשך שבוע או שבועיים להביא בנקנוטים על סכומים די גדולים, ואפשר יהיה להשתמש בהם בתור כסף ישראלי.

לפי דעת היועצים, אפשר יהיה – אם תעמוד לרשותנו תקופה של 5–6 חודשים, שבהם

נוכל לפעול באופן חופשי – להקים בנק ממשלתי מיוחד, ממונה על הדפסת כספים. בנק זה ייקרא בשם בנק ישראל, ותפקידו לא יהיה מסחרי, אלא ישמש כבנק מרכזי. אבל למען הקים בנק כזה אנו צריכים לדעת איך נקיים משקנו במשך 5–6 החודשים הבאים. היות ואין ברשותנו הזמן הדרוש להקים בנק ישראל, אני מציע לתת לבנק אנגלו־פלשתינה הזכות להדפסת המטבע, ובתקופת הביניים לא תהיה לירה חדשה, אלא בנקנוט של אנגלו־פלשתינה, ונתחייב להחליפו בלירה ישראלית, כשיקום בנק ישראל. מתאריך מסוים לא יהיה עוד ללירה הנוכחית מהלך בארץ, ותיקבע תקופה של 3–4 שבועות להחלפה בבנקנוטים החדשים: בנק אנגלו־פלשתינה מסכים בשני תנאים: 1. שנכריז על המטבע שלו כעל מטבע זמני; 2. הזמניות תימשך לפחות חמש שנים. אני מציע – משישה חודשים עד שנה, עד שתוקם ממשלה שתוכל לשנות. ועדת הכספים אישרה תוכנית זו, ואני מציע להטיל עליי, על מר ברנשטיין ועל מר הורוביץ ביצוע הדבר, למען נוכל להוציא הבנקנוטים בעוד 2–3 שבועות. חלק מהלירות הארץ־ישראליות נעביר לאנגליה ונחליפן בלירות אנגליות. הממשלה הבריטית חייבת לעשות זאת. הלירות הבריטיות יהיו מוקדשות לקניות מאנגליה.

הצעת קפלן נתקבלה ביסודה ותובא להחלטה סופית לאחר שיתברר: 1. אם אנגליה לא תוכל להשתלט עלינו, באשר בנק אנגלו־פלשתינה הוא מוסד אנגלי להלכה; 2. אם אין ביכולתנו להדפיס בעצמנו כסף חדש בעוד זמן קצר.

שר העלייה מסר על מצב העלייה. הייתה תוכנית להביא בחודש ההפוגה 20,000 עולים, מזה 12,000 מקפריסין, 8,000 מאירופה. תוכנית זו נעשתה לאל, כי אנגליה החליטה לאסור על יציאת אנשינו מקפריסין, אפילו אלה שאינם בגיל גיוס. אומנם שרתוק קיבל מברק מד״ר נחום גולדמן, כאילו הסכימה אנגליה להרשות יציאת אנשי קפריסין שאינם בגיל גיוס, אבל לעת־עתה לא ידוע אם הוראה כזו נמסרה לרשויות בקפריסין. שתי האוניות שלנו, פַן־קרסנט ופַן־יורק שהביאו 15,000 מעפילים, אומנם בתנאים לא נוחים ביותר, אוניות אלה הלכו לחיפה להצטייד בדלק, וכשנכנסו לנמל נעצרו על ידי האנגלים (שעדיין שלטו על נמל חיפה) ורק היום ישוחררו. נשלח איש לקפריסין, ואם יתברר שיש הוראה להרשות יציאת אנשים לא בגיל גיוס – יביאו שתי אוניות אלו 3,000 איש, אבל לפי ידיעותינו אין בקפריסין אנשים שלא בגיל גיוס. גם העלייה מאירופה נתקלה בקשיים. תחילה לא רצו האוניות להפליג עד אשר יתקבלו תנאי ההפוגה. מהתחלת ההפוגה ועד היום הגיעו 1,300 איש, ועד סוף יוני מניחים כי יגיעו עוד 1,200 איש. שלוש אוניות נמצאות בדרך. באים עולים גם באווירונים. מהארץ נשלחו שלוש אוניות שלנו: ״עמק איילון״, ״לא תפחידונו״ ו״יחיעם״ (אוניות־מעפילים), שכל אחת מהן תביא 500 איש. יש עוד שתי אוניות, ״מדינת ישראל״ ו״לניצחון״, שיכולות להביא 300 איש. עד גמר ההפוגה, בתשעה ביולי, יש סיכוי שיגיעו 5,000 עולים.

מחצית העולים שכבר הגיעו הם בגיל הגיוס ונשלחו למחנות, ולעת־עתה אינם עושים כלום, וגם אסור להם להתאמן.

פ׳ רוזנבליט שאל אם באים גם עולים ממערב אירופה ומדרום אפריקה. התשובה הייתה שבאים מכל הארצות. באו גם מומחים צבאיים חשובים מדרום אפריקה, מקנדה, ויש לא־יהודים שרוצים לבוא ולהצטרף לצה״ל. כמה חברים הדגישו הצורך ברכישת אוניות, כי לאנגליה יש השפעה על חברות־האוניות באירופה, והיא עלולה לפגוע קשה בעלייה. כמו כן הובעה משאלה להעביר בהקדם את העולים למקומות עבודה, כי האיסור חל רק על אימונים ולא על עבודה. שר העלייה

הדגיש, שכל עוד לא נסתיימה המלחמה אנו מעוניינים בעלייה סלקטיבית שתגביר יכולתנו בצבא ובמשק, ולא חולים ומקרים סוציאליים, וגם לא רק ילדים וזקנים.

הוטל על שר החוץ ושר העלייה לבדוק האפשרויות להקמת מחנות־עבודה לעולים – כל עוד תנאי ההפוגה תופסים.

נמל חיפה עובר לרשות היהודים

כידוע פינתה ממשלת המנדט את הארץ בליל 15 במאי. הנציב העליון יצא, ואיתו כל האדמיניסטרציה ורוב הצבא. אולם בחיפה נשאר חלק מהצבא והוקמה מובלעה בעיר ובנמל חיפה, שהשלטון עליה נשאר בידי הצבא הבריטי. ביום 29 ביוני נראתה בחיפה תכונה רבה לחיסול שרידי הכיבוש הבריטי במובלעה. בהרבה מחנות נטושים של הצבא נראו עקבות חבלה שיטתית. אנשי הצבא הבריטי פוצצו בניני הצריפים הצבאיים בטירה, בבת־גלים ובמקומות אחרים. במשך כל היום נשמעו בחיפה התפוצצויות: הושמד נשק וציוד שלא הספיקו לטעון באוניות, או שאי אפשר היה להוציאו. העבודה האזרחית בנמל, שלא הועמדה תחת פיקוח הצבא הבריטי, התנהלה כשורה, ללא כל הפרעות. אבל באגף הצבאי של הנמל נעשתה פעולה קדחתנית. מהבוקר החלו להעתיק מחסני הצבא באגף הצבאי הבריטי אל פנים המובלעה. בשעה 6:30 בבוקר עצרו חיילים בריטים בפרשת־הדרכים חיפה־עכו־נצרת את כל התנועה, דרשו תעודות זהות מכל הנוסעים, הוציאו אותם מהמכוניות וריכזו אותם בשדה הקרוב. כעבור זמן שוחררו הנוסעים, אבל הוחזרו כלעומת שבאו. לדברי החיילים הבריטים נערכו חיפושים בסביבה זו, לאחר שבמשך הלילה נגנבו שני טנקים כבדים משדה־ התעופה. הגנרל מק־מילן שלח הודעה לראש עיריית חיפה, מר שבתאי לוי, שלא יוכל להשתתף בסעודת הפרידה שהעירייה מכינה במלון "ציון", כל עוד לא יוחזרו שני הטנקים הכבדים שנעלמו.

בשעה 4 אחרי הצהריים העביר הצבא כל מתקני הנמל ובנייניו, שהיו בידי הצבא, לעיריית חיפה בנוכחות משקיפי או"ם. רק עיתונאי־חוץ הוזמנו לטקס הזה. מפקד הצבא הודיע על יציאתו מהארץ וביטול שליטתו בשטח הכיבוש החל מאחד ביולי. החל מיום זה לא יימצא עוד אף חייל בריטי אחד על אדמת ארץ־ישראל.

ביום 30 ביוני בשמונה בבוקר נמסרה סופית הנהלת הנמל לידיים ישראליות. הגנרל מק־מילן פירסם הצהרה מספר 8, כי מיום האחד ביולי יפקע כוח שיפוטו בשטח המובלעה הצבאית ויסתיים הכיבוש הצבאי. התכונה בנמל בבוקר הייתה רבה. הוטען כל הציוד שניתן להעברה, הועלו החיילים האחרונים, ובתשע לפני הצהריים נמסר לידיים ישראליות המבצר הבריטי האחרון בחיפה תחתית – בניין חיאט הענקי, הצופה אל שער הנמל, בו שכנה מפקדת המשטרה האזורית. הבניין והבתים הסמוכים לו, המוקפים גדרות תיל גבוהות פי שלושה מקומת אדם, היה "האזור המוגן", מעין "בווינגרד", שבחיפה. בשעה 9:00 מסרו הבריטים את כל השטח לקולונל אמריקני מהמטה של הרוזן ברנדוט, ובו במקום מסר הקולונל את השליטה על השטח לממלא־מקום מפקד משטרת המחוז בחיפה, ברוך גופר. מיד נתפסו כל העמדות על ידי השוטרים הישראלים, וחבורת שוטרים מיהרה לבדוק כל החדרים. השוטרים עלו על הגג הגבוה של הבניין והניפו מעליו דגל ישראל ענקי, לקול מחיאות כפיים סוערות. הדגל הבריטי האחרון על אדמת ישראל הורד בשתים־עשרה וחצי, כשגנרל מק־מילן יצא את העיר. קדמו לו אנשי הקומנדו של הצי הבריטי, שהגיעו לנמל בסדר קרבי, כשכלי־זינם עליהם. אותה שעה חגו מעל ראשיהם מטוסי־קרב מאונייה נושאת־מטוסים.

מק־מילן נפרד בלחיצת־יד מהקונסול הבריטי והאמריקני ונכנס לסירה. היעדרו של ראש עירית חיפה היהודי, והיעדרם של נכבדי העדה – היה בולט. מקמילן נכנס לסירה, ומשטרה יהודית השתלטה כהרף־עין על הנמל. ביום האחרון הפליגו כ־2,500 ספנים בריטים מכוח־המחץ של הצי הבריטי וחיילים של משמר המלך.

גם בלילה שלפני זה נמשכו שעות רבות דלקות והתפוצצויות. הבריטים השמידו תעודות וציוד, שלא רצו או לא יכלו לקחת אתם.

בשתיים וחצי – נכנס הצי הישראלי לנמל.

בו ביום בא ראש הממשלה לחיפה, לאחר שקיבל טלפון מאבא חושי כי בשתים־עשרה וחצי יעזוב אחרון הבריטים את חיפה והנמל. הוא הגיע לחיפה בשש לפנות ערב, כשהצבא, הצי, חיל האוויר, המשטרה והעירייה ערכו חגיגה בנמל. מטוסי חיל האוויר הישראלי חגו מעל הנמל, ואוניות הצי הישראלי מהלכות בנמל. ראש הממשלה הביא לחיפה המשוחררת ברכת הממשלה. הוא אמר, שלא נשכח את עזרתה של אנגליה מלפני 31 שנה. לא נשכח ידידינו, הבלפורים, הווג׳בודים, הווינגייטים, ואם העם האנגלי ותנועת הפועלים האנגלית יכריחו את הממשלה הבריטית להפסיק את המלחמה המזוהמת נגדנו – הננו מוכנים לשכוח את הפרק המביש של ״הספר הלבן״. ציין את ערכה הרב של חיפה, אשר מלבד ירושלים, בירת הנצח שלנו, אין חשוב ממנה על חוף הים התיכון. גיבורי ה״הגנה״ הייתה להם הזכות לכבוש את חיפה, כשעוד השלטון הבריטי התקיים בארץ, והמדינה טרם הוכרזה. כוחנו עכשיו גדול פי כמה משהיה ביום הקמת המדינה. חילות היבשה, חיל הים והאוויר מוכנים עכשיו למבחן הגדול שהעמידו אותנו בפניו צבאות הפולשים הזרים שמונה שעות לאחר הכרזת עצמאותנו, ואם המלחמה תתחדש בגמר ההפוגה תתגלה יכולתו הגנוזה של צבא־הגנה לישראל, ואנו צופים בביטחון לימים יבואו, ומה שעשתה ה״הגנה״ בחיפה – יעשה עכשיו צבאנו במדינה כולה.

שאלת קבלת ישראל לאו״ם, ותגובות על הצעות ברנדוט

ביום שהייתו של ראש הממשלה בחיפה (30.6.1948) נתכנסה הממשלה הזמנית בראשות אל. קפלן לרגל שני עניינים דחופים: חזר מניו־יורק ומלייק־סוקסס ד״ר מ׳ אליאש, שעשה שם בשליחות הממשלה, ונתקבלו הצעות מרחיקות לכת ממתווך האו״ם הרוזן ברנדוט.

ד״ר מ׳ אליאש טיפל בשאלת קבלת ישראל לארגון האו״ם. אחדים מידידינו במחלקת החוץ של ארצות הברית הקרובים לשר החוץ גנרל מרשל האיצו בנו להגיש בקשת להתקבל לאו״ם עוד לפני הסתיו, שאז מתכנסת עצרת האו״ם. לדעת ד״ר אליאש כל עוד יש רק ממשלה זמנית אין סיכוי להתקבל. בינתיים נתעורר סכסוך בין המערב והמזרח בקשר לבקשת איטליה לקבלה כחברה לאו״ם. רוסיה העמידה תנאי, שרק אם יתקבלו מדינות מזרח אירופה הקומוניסטיות, תצביע היא בעד קבלת איטליה. נתעוררה שאלה אם אפשר להציג תנאי פוליטי לקבלת מדינה זו או אחרת. השאלה נמסרה לבית הדין בהאג וזה פסק ברוב של תשעה נגד שישה, שאי אפשר להציג תנאים פוליטיים נוספים על אלה המנויים במגילת האו״ם. מיעוט של שישה, שהיו בו גם נציגי המזרח וגם נציגי המערב (אנגלי, צרפתי, רוסי, אמריקאי, פולני ויוגוסלבי), הביעו דעתם שקבלת חבר חדש היא שאלה מדינית וקבלת התנאים המנויים במגילת האו״ם אינה מספיקה. לפי המגילה טעונה כל מדינה הרוצה להתקבל לאו״ם אישור מוקדם מצד מועצת הביטחון, ורק כשזו מסכימה מוגש הדבר להחלטת עצרת האו״ם. במועצת הביטחון יש לחמש המדינות הגדולות זכות וטו, וכשאין וטו –

דרושה החלטה של לפחות שבעה קולות מתוך 11 שבמועצת הביטחון. ד״ר אליאש היה סבור שיש לחשוש לווטו של אנגליה, וגם אם אנגליה תימנע – ספק אם אפשר לרכז שבעה קולות בעד, כל עוד אין ממשלה נבחרת המסוגלת להתחייב על התנאים המפורשים במגילת האו״ם. לפי דעת ד״ר מ׳ אליאש יש תחילה להקים ממשלת־קבע על ידי אספה מכוננת ורק אז יש סיכוי להתקבל לאו״ם, אם כי הודו נתקבלה כשהייתה בה רק ממשלה זמנית, אבל הודו כבר הייתה מקודם מדינה בקומונוולת הבריטי כמו קנדה ואוסטרליה. נוסף לכך יש עוד שני קשיים עיקריים: שאלת הגבולות של ישראל ושאלת ירושלים, שלפי החלטת האו״ם אין היא נכללת במדינה היהודית. לדעת ד״ר אליאש מוטב לנו לעמוד על בין־לאומיותה של ירושלים, אחרת יש סכנה שהשלטון עליה יימסר לערבים. בעניין זה לא נתקבלה לעת־עתה כל עמדה, כי בינתיים הגיעו לשר החוץ מ׳ שרתוק הצעותיו של המתווך.

שר החוץ הודיע שקיבל מהרוזן ברנדוט ארבעה מסמכים: 1. מכתב פרטי; 2. הקדמה להצעה; 3. ההצעה הנקראת בשם סוגסטיות (השׂאות, הנחות); 4. נספחים לסוגסטיות. במכתב מודיע ברנדוט שמה שהוא מציע אינו לעת־עתה אלא דרך למחשבה, והוא מבקש לא לקבוע מסמרות עד שתהיה לו אפשרות של שיחה לאחר שנעיין בהצעותיו, ולעת־עתה לא נפרסם שום דבר. מכתב כזה וכל הנספח אליו הוא שלח גם לראש ממשלת מצרים, כראש הוועדה של הליגה הערבית שנבחרה לדון בשאלת ארץ־ישראל עם המתווך. במסמך השני הוא מסביר איך הוא גורס את שליחותו מטעם האו״ם. הוא מציין הצלחתו בסידור ההפוגה, שיצרה אווירה נוחה למשא־ומתן. הוא מסביר כי בהצעותיו היה מוכרח להביא בחשבון השאיפות והחששות של שני הצדדים. כמתווך הוא נוכח לדעת שאינו יכול לדרוש מאחד הצדדים לוותר על העניינים היסודיים שבעמדתו, אבל הוא רואה שני דברים כמכנה משותף:

א. שלום בין היהודים ובין הערבים; ב. שותפות בעניינים הכלכליים. במסמך השלישי (העיקרי: הסוגסטיות) יש תשעה סעיפים קצרים. בסעיף הראשון הוא מציע שהשטח המקורי של המנדט יהווה ברית (יוניון) של שני חברים: אחד ערבי ואחד יהודי. הסעיף השני דן על הגבולות. שתי היחידות יקבעו גבולותיהן על ידי משא־ומתן בין שני הצדדים בעזרת המתווך על יסוד הצעותיו. הסעיף השלישי קובע שמטרת הברית היא לטפח העניינים הכלכליים המשותפים בין שתי היחידות, בכלל זה מכס ואקציז, לבצע מפעלי פיתוח משותפים; לתאם מדיניות חוץ ואמצעים להגנה משותפת. הסעיף הרביעי מניח שבראש הברית תעמוד מועצה משותפת או ארגונים אחרים אשר יוסכם עליהם. הסעיף החמישי קובע תחום ההוראות של חוזה הברית: כל חבר ייהנה מחופש גמור ביחסי חוץ על יסוד תיאום. הסעיף השישי דן על העלייה: כל חבר חופשי בענייני עלייה בתחומו במשך שנתיים לאחר ייסוד הברית, כעבור שנתיים יש הזכות לאחד החברים לדרוש שהמועצה תדון על מדיניות העלייה של החבר השני. אם המועצה לא תגיע בנדון זה להחלטה מוסכמת יימסר הדבר לדיונה של המועצה הכלכלית והסוציאלית של האו״ם, וזו תחליט מתוך התחשבות ביכולת הקליטה הכלכלית, והחלטתה תחייב שני החברים. הסעיף השביעי קובע חופש הדת והמצפון. הסעיף השמיני דן על הגנת המקומות הקדושים ועל הגישה אליהם. הסעיף התשיעי מבטיח שהאנשים אשר נעקרו ממקומות מגוריהם עקב המהומות רשאים לחזור למקומות מגוריהם ולקבל חזרה את רכושם.

הנספח למסמך העיקרי דן על הגבולות, כאילו לא בצורה פסקנית, אלא כהצעות הראויות לעיון, ואלה הם הסידורים: 1. כלילת הנגב בשטח הערבי, כולו או מקצתו; 2. כלילת הגליל המערבי בשטח היהודי, כולו או מקצתו; 3. כלילת העיר ירושלים בשטח הערבי, אוטונומיה מוניציפלית ליהודים והגנה על המקומות הקדושים; 4. עיון בשאלת מעמדה של יפו; 5. סידור נמל

חופשי בחיפה, וזה יכלול גם בתי הזיקוק והסיומת של צינורות הנפט; 6. סידור נמל אווירי חופשי בלוד. שר החוץ אמר לשליח המתווך, שהביא לו מסמכים אלה, שעליו להגיד לו מיד כי בתוכנית יש שני סעיפים שהם לבדם מספיקים לפסול התוכנית כולה, והם: סעיף העלייה וסעיף ירושלים. גם אם יסכימו היהודים למשטר בין־לאומי בירושלים, למרות כל הניסיון המר שיש להם, לא יסכימו בשום אופן להסגרתה לערבים וילחמו נגד זה, ויש להצטער על כך שהמתווך עשה משגה בהעלותו הצעה זו בכתב. באי־כוח הממשלה הזמנית שהיו ברודוס עם המתווך סיפרו, שנמסר להם באופן פרטי שההצעה של המתווך היא מעין פשרה בין שתי אסכולות שהתרוצצו במשלחת של האו״ם. באנץ׳ ורידמן עמדו יותר לימיננו. סטברופוליס ומוהן היו בין מתנגדינו. המחייבים מבינים שאנחנו לא נוכל להסכים לתוכנית זו בשום אופן והם מציעים לנו לא להיות הראשונים לדחייה, אלא לתת לערבים שהם יהיו הראשונים.

שר החוץ הודיע שראש הממשלה היה מוכרח לנסוע לחיפה ומסר דעתו על הצעות ברנדוט בכתב:

1. לנו רצויה מאוד הפוגה לעוד 4–6 שבועות (אם כי יש לי ספקות רציניים באפשרותה, ועלינו להיות מוכנים לקרב בכל יום ויום).
2. לשם כך אין אנו מעוניינים **בניתוק מהיר** של פעולות הרוזן.
3. הצעות או סוגסטיות הרוזן הן ביסודן (ביודעים או בלא יודעים) הצעות בווין.
4. אפשר לקבל עצת הידידים שלנו להשהות תשובתנו, כדי שהערבים יענו תחילה.
5. אין הכרח לענות בכלל על כל הצעה והצעה, אולם עלינו להבהיר לרוזן (בכתב או בעל־פה) באופן שאינו משתמע לתרי אנפין את החלטותינו:

א. שלא נדון על שום הצעה שיש בה פגיעה כלשהי בריבונות המלאה של מדינת ישראל.

ב. הוא הדין בהתערבות חיצונית כלשהי בענייני עלייה.

ג. הוא הדין במסירת ירושלים – **באיזו צורה שהיא** – לשלטון ערבי.

6. אין אנו מחויבים – בשלב זה – להיכנס איתו בוויכוח על שאלות טריטוריאליות אחרות, כל זמן שאין מצע משותף בעניין הריבונות (והעלייה), ולכן אין אנו מחויבים לנקוט עמדה בהצעות האחרות שלו.
7. בתשובתנו השלילית **המוחלטת** בעניין הריבונות, בעניין העלייה וירושלים – צריך שיהיה ברור, כי שלילת הצעות אלו אין פירושה הסכמה להצעות האחרות.
8. עלינו להביע נכונות לפגישה ישירה עם הערבים.
9. מסופקני אם רצוי לקבל הזמנת הרוזן לבוא לרודוס, אם כי אין להפוך זאת לשאלה עקרונית.

שרתוק סיפר שהיה לו אתמול ויכוח עם הרב ברלין. ידוע שהוא דוגל באינטרנציונליזציה של ירושלים. ייתכן שזהו הפתרון הרצוי ביותר, הפתרון היחיד האפשרי להגנת ירושלים, אבל הכרחי שיהיה ברור שאנו מוכנים להילחם על ירושלים, בשעה שהצד שכנגד אומר: ירושלים ערבית, והוא מוכן להילחם עליה. כשאנחנו אומרים ירושלים בין־לאומית ברור שירושלים תהיה ערבית. רק אם יהיה ברור שאנחנו מוכנים להילחם אז אנחנו אולי נוכל להציל את ירושלים ממלחמה, ואת העולם – מחורבן ירושלים בתוך מלחמה זו, ואז אולי יהיה לירושלים מעמד בין־לאומי.

בנוגע לפרוצדורה: לא נלך לרודוס אם רק אנו נצטרך ללכת לרודוס וברנדוט ילך לערבים. אבל אם הערבים מוכנים ללכת לרודוס – גם אנו נלך.

בהצעות ברנדוט אין מילה על הארכת ההפוגה. הערבים מעוניינים בהמשכת ההפוגה, וגם האנגלים והאמריקאים. הרוסים, סבור שר החוץ, יעשו מה שאנחנו נבקש מהם בעניין זה. הערבים

רוצים בהפוגה, כי הם חוששים שבהמשך המלחמה יקבלו מאיתנו מכות ואנגליה לא תעמוד לימינם במידה שזה רצוי לערבים, כי אנגליה חוששת לדעת הקהל באמריקה. יש ידיעות על שיחות בקהיר שעזאם (ראש ממשלת מצרים) אמר לבריטים: אם תתחדש המלחמה ולא תעזרו לנו בכל כוחותיכם תדעו שכל הממשלות הערביות תיפולנה ואני איעלם. אנגליה מעוניינת בהפוגה, מפני שאצלם יש "ממה נפשך": אם לא תהיה הפוגה הם יהיו מוכרחים או לבגוד בערבים או לתמוך בהם תמיכה נמרצת בלי שים לב לאמריקה. גם אמריקה אינה רוצה בחידוש המלחמה, היא מעוניינת לסחוב את ההפוגה עד לאחר נובמבר, עד לאחרי הבחירות.

ציזלינג הציע לפרסם הודעה שבגלל היעדרו של ראש הממשלה וחברי ממשלה אחרים מהישיבה הוחלט להעתיק את הדיון ליום א' ולהביא מסקנות הממשלה למועצת־המדינה לפני הפגישה עם הרוזן, להודיע למתווך שהפגישה איתו תיתכן רק לאחר ישיבת המועצה, לקבל עמדת שרתוק בדבר נסיעה לרודוס ולפרסם מיד הודעה בשם הממשלה על הגברת כוננותנו למלחמה במקרה שתיפסק ההפוגה.

לאחר דיון הוחלט להעביר הדיון בהצעות המתווך לישיבה הבאה שתתקיים ביום 2 ביולי, ומכיוון שמועצת המדינה הוזמנה כבר לאחד ביולי הוחלט לא לדחות המועצה, אבל לא לדון בה עדיין על הצעות המתווך, עד שיתקיים דיון נוסף בממשלה בשניים ביולי, ולעת־עתה לא לפרסם הצעות המתווך.

בישיבת המועצה שנתכנסה באחד ביולי הודיע ראש הממשלה כי הממשלה עדיין לא דנה באיגרת של הרוזן ברנדוט ולכן לא תדון עליה המועצה, אלא הממשלה תדון על כך בימים הקרובים. מועצה זו החליטה שפקודת צבא־הגנה לישראל תש"ח־1948 (מיום 26 ביוני) "מתאשרת בזה למפרע, כאילו הייתה פקודה של מועצת המדינה הזמנית". כמו כן "ניתן בזה תוקף למפרע לפעולות ראש הממשלה והשרים, שנעשו לפני הענקת סמכותם על ידי הממשלה הזמנית".

הממשלה נתכנסה שוב ביום 2 ביולי לדון בהצעות ברנדוט. שר החוץ הודיע שמסר למקשר של ברנדוט שאנו מוכנים לבוא לרודוס לדון איתו על איגרתו אם גם הערבים יבואו שמה, כי אין אנו מוכנים לנסוע אליו כשהוא נוסע לערבים. גם ידידינו באו"ם יעצו לנו לא לענות הראשונים על הצעותיו. לפי העיתונות דוחים הערבים הצעות ברנדוט ואינם מוכנים ללכת לרודוס. ואשר להמשך ההפוגה סבור הוא, שר החוץ, שאנו מעוניינים בהמשכה. ביקורו בירושלים חיזק בו הנחה זו, זוהי ההרגשה של הצבא וזוהי הרגשת העיר ירושלים. לכן הציע ראש הממשלה שעם כל הדגשת השלילה בהצעות מסוימות של ברנדוט לא ננתק את החוט ולא נפסיק המשא־ומתן. שר החוץ אינו בטוח אם אפשר להימנע מניתוק המשא־ומתן, אך אין להיבהל מזה. ניתוק הקשרים עם ברנדוט אינו מסכן את ההפוגה. גם לאחר שברנדוט יודיע למועצת הביטחון על כישלון מאמציו יש להניח שמועצת הביטחון תגזור על שני הצדדים להמשיך בהפוגה. גם אנגליה ואמריקה מעוניינות בהמשך ההפוגה מהטעם שהשמיע בישיבה הקודמת. מצבה הכלכלי של אנגליה רופף והיא זקוקה לעזרה כספית של אמריקה. הציר הבריטי בוושינגטון, לפי ידיעתנו, כתב למשרד החוץ הבריטי כי אהדת ממשלת אמריקה לישראל אינה עניין למלחמת הבחירות, אלא זוהי עמדת הציבור האמריקני. ולפי דברי הציר האמריקני בלונדון – מעמדו של בווין הולך ומתערער בכלל, וביחסו לישראל – בפרט. לכן המשכת ההפוגה רצויה לאנגלים. היא גם רצויה למחלקת המדינה (S.D.) בוושינגטון. התחדשות המלחמה תחייב את אמריקה לעזרה יותר גדולה לישראל – זאת אומרת עמדה נגד הערבים. ובזאת אינה רוצה מחלקת המדינה. בניגוד למחלקת המדינה עומד הנשיא טרומן על דעתו לשלוח את ג'יימס מקדונלד כשגריר ארצות הברית לישראל. טרומן יצטרך להרחיק לכת ולהכיר בישראל גם

דה יורה. וגם עומדים לתת לנו מלווה של 100,000,000 דולר. האמריקאים יודעים שאנו מקבלים נשק מצ'כוסלובקיה שהיא עכשיו קומוניסטית. שר החוץ קרא טלגרמה שקיבל מנציגנו בוושינגטון: "בזמן האחרון שלחו לבנון ומצרים איגרות לאנגליה וביקשו הדרכה. האנגלים העבירו מיד תוכן האגרת למחלקת המדינה והציעו לפעול במשותף. מחלקת המדינה סירבה לתת עצה והודיעה שהיא מוכנה לפעול עם אנגליה במסגרת התוכנית הבאה: א. מדינת ישראל צפופה (קומפקטית) צריכה להיות מוקמת ומוכרת (המטלגרף מוסיף: בזה יש רמז לביקורת הגבולות); ב. אמריקה ואנגליה יסכימו לחילופי אוכלוסין; ג. להחיש הקמת ברית־מכס בין ישראל ועבר־הירדן; ד. תמיכה בישראל כתריס בפני חדירה זרה למזרח התיכון". בהמשך האיגרת באה ידיעה שהאנגלים הסכימו שאם ההפוגה תיכשל יש לפעול לפי פרק ז' של חוקת האו"ם, זאת אומרת: נקיטת סנקציות. אמריקה רואה את הכרת ישראל על ידי ארצות אחרות לפני העצרת של ספטמבר כעניין בעל חשיבות דחופה, ועמדת אמריקה תחוזק בהרבה על ידי הפרות נוספות.

שר החוץ הציע להודיע למתווך שלא באה בחשבון שום הגבלה בריבונות או בעלייה. לא באה בחשבון ירושלים ערבית; ביקורת שלילית על סעיפים אחרים ובייחוד על תוכנית הנמלים החופשים (נמל חיפה ונמל־האוויר בלוד) – וכל קשר בינינו ובין הערבים זהו עניין למשא־ומתן אך ורק בינינו לבינם.

יש גם לעורר בשיחה עם המתווך בעיית העלייה בהמשך ההפוגה. יש לנו אליו שלוש שאלות: א. איך מפרשות ממשלות שונות הוראותיו בעניין העלייה. שווייץ, למשל, הטילה איסור על יציאת יהודים לישראל בגיל 15–55. יש עוד ממשלות שנתנו פירושים מרחיקי לכת להגבלות המתווך. אומנם למעשה אנחנו מתגברים על הקשיים, אבל חלו עיכובים; ב. אין לשאת המצב בקפריסין. ברנדוט מסכים להעלות מספר מסוים של אנשים בגיל גיוס, אבל האנגלים מסרבים; ג. מצב העולים בגיל הגיוס יהיה ללא נשוא אם ההפוגה תימשך. אנשים נמצאו כמה שנים במחנות־הסגר של הנאצים, אחר כך במחנות שהוקמו לאחר הניצחון, ועכשיו כשבאו ארצה הם שוב במחנה־הסגר לזמן בלתי־מוגבל, כל עוד תימשך ההפוגה. ברור שיהיו בריחות, ואז יטענו שאנחנו הפרנו את ההפוגה. לכן יש להגיד מראש שאנו לא מסכימים לתנאים אלה.

פרץ ברנשטיין טען שעלינו לדאוג להמשך ההפוגה לא בשל ירושלים או בשל נימוקים פנימיים אחרים, אלא משום שהמשך המלחמה לא יוסיף לנו ניצחונות, ומפלות עלולות לגרור אתן הפסדים בלתי־מוגבלים. הצעות ברנדוט הן למעשה הצעות בריטיות. אנגליה רוצה שאחיזתה במזרח התיכון תישען על עבדאללה ולא על מדינות ערביות אחרות, והנטל הכספי של החזקת עבדאללה יוטל על המדינה היהודית. זהו המובן של הצעות ברנדוט. לדעתו "יש להגיד בעניין זה דבר חיובי. נודיע שאין אנו מתנגדים לקשר עם עבדאללה. אנו מוכנים לברית אזרחית (ציביל יוניון), אין פירוש הדבר חלוקת ההכנסות, אלא תעריף אחיד. נהיה מוכנים לתת לעבר־הירדן להצטרף למטבע הישראלי. נבוא לידי הסכם בעניין כבישים ומסילות ברזל. על ידי כך נשמור על עצמאותנו הגמורה ונעזור לעבר־הירדן, כי בזה מעוניינים האנגלים יותר מאשר בשאלת הגבולות.

ראש הממשלה ביקש להוסיף על חוות־הדעת בכתב שמסר לשר החוץ לפני לכתו לחיפה. הפוגה רצויה, אבל אין הכרח בהמשכתה, עלינו להיות מוכנים למלחמה בכל רגע. נוכל לעמוד, אלא אם הערבים יקבלו תמיכה צבאית גלויה ממעצמה גדולה. אם לא יקרה כדבר הזה נהיה מוכנים בעוד 4–6 שבועות לעמוד נגד כל מדינות ערב ולהכריע אותן, אם כי יש קשיים גדולים בהשגת סוגים אחדים של ציוד כבד בגלל הפיקוח הימי של אנגליה. הים ימלא תפקיד גדול – אם כי לא מכריע – במערכה, בייחוד אם המערכה תימשך זמן רב. הערבים לא יירתעו מהטבעת אוניות

עולים, וכל עולה חייב להסתכן. איש לא נזף בהם על הפצצתם את ירושלים – דבר שהיטלר לא עשה בימי המלחמה – ועל הריסתם בתי־כנסיות בירושלים העתיקה והחדשה. ולכן כוחנו הימי כל כך חשוב, גם מבחינת העלייה וגם מבחינת המלחמה. אחד הקשיים של אויבינו הוא בקווי־התחבורה. זהו עקב אכילס של עבר־הירדן. אולם למצרים יש תחבורה ימית. היא יכולה לתקוף אותנו מן הים, והיא יכולה להרעיש את חיפה ותל־אביב מהים. הקושי הוא בהשגת נשק, כי בים דרושים תותחים מיוחדים שאין טלטולי אוניות משפיעים עליהם. ויש יסוד להניח כי במשך 4–6 שבועות נהיה מצוידים. אי אפשר להגיד זאת בביטחון מוחלט, כי אדם שיש לו ביטחון מלא בעניינים אלה הוא חסר אחריות. אבל במידה שאפשר לראות דברים מראש נוכל לעמוד בהצלחה ולהכריע הכרעה גמורה את עבר־הירדן, לבנון וסוריה. את מצרים לא נכבוש, אבל היא תישאר בודדה וקשה יהיה לה להילחם.

אין ראש הממשלה מסכים לדעתו של מר ברנשטיין ואינו סבור שעל ידי שיחות עם עבדאללה נשיג משהו המתקבל על הדעת. אילו היה כוח לאו״ם לתת לנו מה שהוחלט ביום 29 בנובמבר – היינו מקבלים זאת. אולם ארגון האו״ם נתגלה כחסר־אונים וחסר־רצון לבצע את הדבר; הוכרזה עלינו מלחמה. תוך כדי המלחמה התבררו כמה נקודות שאפשר היה לראותן מראש, ועכשיו יכול כל אדם לראותן בעין. ירושלים משותקת. להלכה יכול להיות לה קיום במשטר בין־לאומי. אולם נוכחנו מה כוחו של משטר בין־לאומי. הוא לא מנע הפגזת העיר וגם לא גילה כל רצון לכך. אילו הכריעו הערבים את ירושלים החדשה כאשר הכריעו את ירושלים העתיקה לא היו עושים נגדם דבר. איננו יכולים להתעלם ממצב זה, ואין גם להתעלם מהעובדה, שארצנו בנויה רצועות־רצועות, חוץ מהנגב שכולו גוש אחד. החזקנו מעמד ברצועות אלה, והיה זה אחד הניסים. איש מאיתנו לא היה מכריז מלחמה לשם הטבת הגבולות, אולם המלחמה הוכרזה ואנו עומדים בתוכה. יש דברים שהשיקול בהם אינו יכול להיעשות לפני תנאי אותה שעה. ישנן שעות המקפלות בתוכן היסטוריה שלמה, לא אומַר לנצח־נצחים, אלא בכל אופן להרבה שנים. וחודשים אלה שאנו חיים בהם מקפלים בתוכם שנים רבות. ומה שנעשה או לא נעשה עתה, ואם נעשה טוב או רע – זה יקבע לא רק לשעה זו אלא לדור או לדורות.

אין להאמין שבמצב הנוכחי ייפול המשטר הקיים באנגליה. אין לקבל הדעה שעמדת בווין מתערערת. עד כמה שידוע עמדתו איתנה לא רק באנגליה אלא גם בכמה ארצות אירופה. ואין לסמוך על ניסים, אלא על עצמנו בלבד. רק על ידי השקעת מאמץ רב וכוחות גדולים והתלהבות רבה יתרחש נס. בלי הכרעה של כוח לא תיווצר המדינה. אין להימנע עכשיו מהכרעה בכוח, אלא יש להיבנות עליה. בדין־וחשבון של הוועדה המלכותית של פיל, בקטע שבו מדובר על הקשיים בהם נתקלה אנגליה בביצוע הצהרת בלפור, יש פסוק אחד שהוא כתוב בתבונה רבה. שם נאמר שאילו עשו את דבר ההצהרה כמעשה חד־פעמי על ידי מלחמה אפשר היה להגשימו בשלמותו, אולם היות ולא עשו זאת – אין להגשימו באופן ממושך. אנחנו לא רצינו במלחמה, ולא הזמנו אותה, אבל היא ישנה. עכשיו רוצים לקצץ שטחים ממדינתנו על ידי לחץ של פלישה ערבית. נעשה כל ההכנות הדרושות לגמר המלחמה, ולא נקבל דברים שרוצים להטיל עלינו בשעה זו – ונוכל לערוך כוחותינו לקראת הכרעה.

אין להתנגד לברית עם הערבים. אין גם להתנגד לברית־מכס, אבל בתנאי שתהיה לנו עליונות, והעלייה תהיה ברשותנו. אנחנו גם יכולים להצטרף לפדרציה, אבל רק כמדינה עצמאית בהחלט. קשרינו עם העולם הערבי נושאים בחובם אפשרויות גדולות, גם לנו וגם לעולם כולו, אולם אין זה תלוי בנו. אם לערבים כולם ישנה תפיסה דומה לזו של עזאם פחה – וזהו שיא הממלכתיות

שלהם – אין תקווה ברגע זה להגשים את הדבר, לכן עלינו להיות מוכנים להביא לידי כך שהדבר יוכרע בכוח, אם לא נשיג מבוקשנו בשלום. הכוונה היא לא למקסימום, כי לא ברור כלל מה זה מקסימום. אם דורנו ישיג משהו חשוב – תהיה זו זכות גדולה. אולם אם לא נשיג המינימום המאפשר לנו פעולה שקטה ונורמלית של קיבוץ גלויות, לפחות במשך 15 שנים (כל זמן שיהיה שלום בעולם) – לא יהיה ההישג בר־קיימא (**מ׳ שרתוק:** לא הכול גורסים תקופה של 10–15 שנות שלום בעולם. צ׳רצ׳יל חולק על דעה זו). ניתנה לנו עתה הזדמנות היסטורית להקים את מדינתנו, ולדורנו ישנה אפשרות להגשים הזדמנות זו במקסימום האפשרי, וזה ייתכן על ידי הכרעה בכוח.

י׳ גרינבוים התנגד בחריפות לעמדת חברו פ׳ ברנשטיין וגם לעמדת שר החוץ. הוא דרש לא התגוננות ביחסים עם ברנדוט, אלא התקפה. כלומר, התקפה מדינית. לא דרושות לנו המחמאות שאנו ילדים טובים, עלינו להראות שאנו יכולים להיות גם ילדים רעים. כל ההגבלות והחומרות מכוונות נגדנו. במלחמה גילינו כוח כאשר האנגלים והאמריקאים לא ציפו לו, ועלינו לדבר עכשיו בטון אחר. מסכים לדברי בן־גוריון שהעניין לא ייגמר בדרך דיפלומטית ובשלום, אלא בכוח. גם עניין ירושלים יוכרע רק במערכה צבאית. יש לנו בסיס לגלי חזק – החלטות או״ם מ־29 בנובמבר. אם גם בסיס זה נתערער – הוא לא בוטל, ועלינו לעמוד על בסיס זה כל הזמן. הרוזן ברנדוט אינו יכול לבטל בסיס זה, ועלינו להגיד לו: אתה יכול לפעול רק בהתאם להחלטות או״ם ב־29 בנובמבר. מה שאתה מציע לנו הוא בניגוד להחלטות אלו.

מה זה ייתן לנו? זה ייתן לנו עזרתה של ברית המועצות והנגררים אחריה. זה יעמיד את אמריקה במצב קשה. גם אמריקה הדרומית תתמוך בנו. אם לא נעשה זאת נאבד את ברית המועצות, כי היא תאמר: אם אנו בעצמנו סוטים מהחלטת 29 בנובמבר, אין היא מחויבת להעמיס על עצמה כל המלחמה על החלטה זו. ואשר לירושלים: אני הייתי האיש שאמרתי הראשון, שאינני מבין איך אפשר להביא לידי כך שירושלים תהיה שלנו ושיהיה שם משטר אחר מאשר משטר בין־לאומי. על יסוד המציאות באתי לידי מסקנה שהנצרות אינה מעוניינת כלל בירושלים, בשבילה המושג על קדושת ירושלים הוא מושג שנתרוקן מתוכנו. אין שום מדינה נוצרית, והאפיפיור בכלל זה, שתרצה להילחם על ירושלים בין־לאומית. הם ייתנו ברצון רב את ירושלים לערבים, כדי שלא תהיה בידי האנגלים.

אַל תהיה לנו אשליה: אם לא יהיה קשר טריטוריאלי עם ירושלים, ויהא מעמדה אשר יהיה, היא תתנוון.

נקודה נוספת בהתקפה המדינית שלנו – תיקוני הגבולות מצידנו (**מ׳ שרתוק:** לא על יסוד 29 בנובמבר). אני מקבל את 29 בנובמבר כבסיס, אבל לא לכל הפרטים. ואשר להפוגה: אם אנחנו נראה שההפוגה היא לטובתנו – היא לא תהיה. אומנם בן־גוריון, בתור שר ביטחון, אומר שנחוצים לו עוד 4–6 שבועות. ייתכן שאילו ידעתי כל הפרטים הייתי אומר לא ארבעה ולא שישה שבועות, אלא יותר. אבל אין לי כל סימן שהזמן פועל לטובתנו. המסקנות שלי: א. אנחנו עוברים להתקפה מדינית מיוסדת על החלטת 29 בנובמבר; ב. הדרישה בנוגע לירושלים מיוסדת על תוצאות המלחמה; ג. במשא־ומתן שלנו צריך שיהיה ברור, שאין אנו מפחדים אם ההפוגה תיפסק מחר או מחרתיים. אנחנו מוכנים בכל עת.

פ׳ רוזנבליט ציין, שאין חילוקי־דעות בדבר ירושלים, העלייה ושמירת העצמאות, אבל הוא חולק על בן־גוריון. כי הדבר יוכרע אך ורק בכוח. אנגליה ואמריקה לא ייתנו לנו לנחול ניצחון מכריע וסופי. הוא גם מפקפק אם יהיה בידינו להכריע בכוח אפילו כעבור כמה שבועות. הוא נוטה

לדעת ברנשטיין, שיש ספק אם נוכל להוסיף על הניצחונות שניצחנו (**ברנשטיין** מתקן: לא אמרתי זאת. אמרתי רק, שאם גם יהיו ניצחונות נוספים לא יוסיפו לנו הרבה בשטח המדיני). **רוזנבליט** סבור, שהמצב הצבאי מדאיג, כי הכוחות הפיזיים נמתחו למעלה מהמקובל באיזה צבא שהוא, וספק אם אפשר לתקן זאת אם ההפוגה תימשך עוד 4–6 שבועות. אומנם הישגי הצבא היו נפלאים ונהדרים, אבל הם הביאו לידי דיזאורגניזציה ומשמעת רופפת. ואנחנו עומדים מול צבאות סדירים, ונוסף להם כוח בימי ההפוגה. בהמשכת המלחמה יש סיכון רב. אנחנו מעוניינים לא רק בהפוגה אלא בגמר המלחמה, ויש צורך במשא־ומתן. יש להעביר כובד המשקל לשטח הפוליטי, אם כי יש להתבסס על ההישגים הצבאיים שהשגנו. כמובן, הבסיס הוא החלטת 29 בנובמבר. אומנם יש שלושה דברים, שלא נוכל לוותר עליהם (עלייה, ריבונות, ירושלים), אבל כל השאר הן שאלות פתוחות. השאלות שאינן פתוחות הן הגליל והנגב. הוא בעד גליל. הנגב לא חשוב, גם אם יתגלה בו נפט – נפט הוא עושר לעם גדול ואסון לעם קטן וחלש. עם קטן שיש לו נפט נהפך לכדור משחק בידי מעצמות גדולות. אין ברכה בנפט בנגב. הרבה יותר ברכה יש בגליל המערבי. תומך בברנשטיין בהצעתו על ברית־מכס עם עבדאללה. במדיניות שלנו עלינו לשאוף לערבות שלוש מעצמות גדולות – רוסיה, אמריקה ואנגליה, ולא נסמוך על חברותנו באו״ם.

א׳ ציזלינג: אין סיכוי בשלב זה להסכם יהודי־ערבי או להסכם יהודי־אנגלי, או להסכם יהודי־אמריקני. עלינו להיות מוכנים להכרעה בכוח, לפחות לעמידה בכוח. בעניין זה מסכים לדברי בן־גוריון. אין להסתפק רק בתשובה על ריבונות, עלייה וירושלים. ויתור על הגליל המערבי מסכן את חיפה, אבל אי אפשר לוותר על הנגב, שבו יש אפשרויות להתיישבות גדולה מזו שבגליל. נגד ברית עם עבדאללה. הוא סוכן בריטי במזרח התיכון, והתפתחות ארצו מפגרת יותר מכל שאר ארצות ערב, ועלינו להגיד: עבדאללה – לא! לא נקבל שלטון ערבי על ירושלים, או על חלקה של ירושלים, גם אם יצמידו ירושלים העברית למדינת ישראל, וגם אם יוסיפו קורידור בין המדינה ובין ירושלים. ירושלים מוקפת יישובים ערביים, ופרוזדור אינו אלא אשליה. קו התנהגותנו צריך להיות בנוי עכשיו על יסוד אחד: נכונות למלחמה. רצויה הפוגה ל־4 עד 6 שבועות, אבל עמדתנו ברורה: ריבונות, עלייה, ירושלים. הנגב ולא עבדאללה.

שיטרית סיפר על שיחות שהיו לו עם מונסיניור חַכים ודאוד אל־עיסא. ברור לו שיש תזוזה בקרב הערבים. הם מוכנים לקבל המדינה, ובלבד שלא יובלט האופי היהודי שלה. הם רוצים שיהודים וערבים יהיו שווים במספר ובזכויות. הם גם מסכימים לעלייה, ובלבד שלא יינתן לה אופי של עלייה יהודית. ההבדל בין דאוד אל־עיסא ובין חכים, שהאחרון מעוניין בעיקר בהחזרת הערבים הנוצרים. התזוזה שחלה באה מפני ניצחונותינו במלחמה. אין לוותר על הנגב, ייתכן שיש שם נפט, ואין בנפט אסון למדינה קטנה, כפי שסבור מר רוזנבליט. אם יבטיחו לנו גישה חופשית לירושלים – יש להסכים לירושלים בין־לאומית. חילופי האוכלוסין יהיו לברכה גם לערבים וגם ליהודים.

הרב **י״מ לוין:** הוא מאמין בניסים, אבל אין סומכין על הנס, והקדוש־ברוך־הוא יעזור לנו אם אנחנו נעשה חשבון מה נוכל אנחנו לעשות. לא נביא לניתוק המשא־ומתן עם המתווך, כי בהפוגה יגדל כוחנו.

מ׳ בנטוב: מסכים עם בן־גוריון, שהכוח הוא נתון חשוב מאוד, אבל אין זה הנתון היחיד: (דב״ג: גם אני איני חושב שזה הגורם היחיד); גם פוליטיקה זה נשק. ומדיניות שמחלישה התנגדות – שווה להרבה מיליונים כדורים. אין ספק שרצויה הפוגה. עלינו להגיד לברנדוט: התוכנית של 29 בנובמבר, אולי עם תיקונים מסוימים. ברית עם עבר־הירדן – כן, אבל כל מדינה נשארת

בארגון האו״ם. תיאום במדיניות חוץ תיתכן, אבל בתנאי שעבדאללה יוותר על החוזים שלו עם מעצמות זרות. עלינו לעמוד על אי־מסירת בסיסים למדינות אחרות. זוהי נקודה חשובה מאוד. חשוב להיפטר מהבריטים במזרח התיכון, ויש לחסל הבסיסים הבריטיים. במועצה של הברית עם עבר־הירדן צריכים לשבת 3 יהודים, 3 ערבים, בלי השתתפות צד חיצוני. ואשר לגליל המערבי ולנגב: חלק מהגליל המערבי דרוש לנו, ובנגב הייתי מסכים שהחלק הדרומי אולי לא יהיה לנו.

מ׳ שפירא: בדבריו של שרתוק הייתה נעימה של אופטימיות ביחס להמשך ההפוגה. הוא חושש שהערבים יחדשו המלחמה בהשפעה בריטית. אומנם אין סומכין על הנס, אבל אין לנהל מלחמה גם במתמטיקה בלבד. אילו היו עושים חשבון אריתמטי ביום 14 במאי – אסור היה להכריז על מדינת ישראל, כי מצבנו הצבאי אז היה הרבה יותר חמור מאשר עכשיו, ורבים התפלאו, בייחוד בשבוע הראשון, איך זה יכולנו להחזיק מעמד. עמדנו – כי גבנו היה אל הקיר, והרגשנו שאין לנו דרך אחרת אלא לנצח, וזה עזר לנו.

אם יש ברירה: שלום עם ויתורים מסוימים (ואני יודע על מה שאני מוותר ומה אני מקבל), או מלחמה שתוצאותיה לא ידועות – יש לבחור בשלום. אבל יש דברים שהם בבחינת ייהרג ואל יעבור: ריבונות, עלייה, ירושלים. שני דברים ברורים לכול: ריבונות ועלייה. עניין ירושלים טעון הבהרה. אם נשיג בירושלים מה שהוחלט ב־29 בנובמבר יהיה זה הישג גדול וחשוב. בזמן האחרון מדברים שירושלים צריכה להיות יהודית. הממשלה צריכה לעבור לשם. גם אני הייתי רוצה זאת, אבל זה בלתי־ריאלי. מתנגד לענות בלא על כל סעיף שבאיגרת ברנדוט. בשאלת הגליל והנגב לא נגיד לא, אלא נשאיר זאת למשא־ומתן. נדמה, שבעניין ירושלים גם ברנדוט וגם אנגליה יהיו מוכנים לחזור להחלטת 29 בנובמבר. אבל ביחס לנגב יש רושם שלא יזוזו. חילופי שטחים זה עניין למשא־ומתן, ולא לתשובה פשוטה: לא. יש לבדוק איפה אפשר לפתח חקלאות, היכן אי אפשר, ועל ידי חילופי שטחים נוכל להגיע לשלום, ויש להעדיף דרך זו.

אל. קפלן: כל אחד מתגעגע לפתרון בדרכי־שלום, אבל הצעות ברנדוט הקטינו תקווה זו. על שר החוץ להביא לברנדוט אכזבתנו והתמרמרותנו. מה שמציע לנו ברנדוט – כאילו נחלנו מפלה, ועלינו לקבל השלום שלו בכל התנאים. הוא, קפלן, גם בעד הפוגה, אבל לא הפוגה בלא גבול, וזה גם מטעמים כלכליים. גם בזמן ההפוגה עולה לנו הצבא בכל חודש 4 מיליונים לא״י, זוהי מעמסה כבדה, ואי אפשר להמשיך בכך ללא קץ. זה הורס לא רק את הבניין שלנו, אלא מערער כל יסודות המשק הקטן והדל שלנו. ואי אפשר להמשיך בהפוגה בלי סוף. השבוע הקצבנו למשפחות החיילים 210,000 לא״י, וזה לא־כלום לעומת הנדרש, וזה רק אחד הסעיפים בתקציב הביטחון. ארבעה מיליונים אנחנו מוציאים רק בארץ, ויש הוצאות גדולות מאוד בחוץ־לארץ. ואשר ל״יוניון״ – יש להיזהר מאוד. טוב לשתף פעולה גם עם הרבה ארצות, אבל פה צפויה לנו סכנה חמורה, שנימצא תחת פיקוח, ופיקוח קשה מצד שעומד מאחורי גבו של עבדאללה. דבר זה יש בו כדי להפחיד.

ואשר לנמל חיפה – גם בלי התערבות ברנדוט אפשר להעמיד שטח חופשי בנמל בשביל עבר־הירדן, אפילו בשביל עיראק או גם פרס. אבל לא להפוך את הנמל לאקס־טריטוריאלי.

ואשר לגבולות – יש להבטיח רציפות השטח וגם חשוב להבטיח גבול משותף עם לבנון.

שר החוץ העיר לבסוף הערות אחדות בעניין ירושלים: ודאי רצויה ירושלים יהודית, אבל זוהי שאלה השנויה במחלוקת. נכון שהנצרות פה פשטה את הרגל, אבל אין זאת אומרת שהעולם הנוצרי הסתלק מירושלים. צריך שיהיה ברור שנילחם נגד ירושלים ערבית, ואלה שרוצים להגיע לירושלים בין־לאומית צריכים לדעת, שגם לזה נוכל להגיע רק במלחמה נגד ירושלים ערבית. מתנהל משא־ומתן בעניין הר הצופים. מדובר שעל בית החולים ״הדסה״ ועל בנייני האוניברסיטה יונף דגל

האו״ם, ושכוחות הצבא שלנו יוחלפו בכוחות משטרה. יהיו שם 120 איש. מציע: 1. שלילה גמורה של הגבלות על ריבונות ועלייה, ומסירת ירושלים לערבים; 2. לעמוד על החלטות 29 בנובמבר עם תיקונים המחויבים משני טעמים: ההתקפה עלינו בניגוד להחלטת האו״ם וניצחונותינו במלחמה שנכפתה עלינו; 3. שותפות או ברית עם עבר־הירדן, מתוך משא־ומתן חופשי עם השותף.

הוחלט לדחות ההצבעה על כל השאלות לישיבה הרגילה ביום א׳ הבא.

הישיבה הבאה נתקיימה ביום 7.7.1948. מטעמי בריאות לא יכול ראש הממשלה להשתתף בה, וישב ראש אל. קפלן.

שר החוץ מסר על שתי שיחות שהיו לו עם המתווך (הרוזן ברנדוט). שרתוק מסר לו בכתב התנגדות הממשלה להצעות ברנדוט בעניין ירושלים, עלייה וריבונות. ברנדוט הודיע שיענה בכתב, ודיברו על ההפוגה ופירוז ירושלים. באותו יום נפגשו שנית, וברנדוט הודיע שהוא טס לקהיר ויקבל תשובה ממצרים, ויחזור אחר הצהריים לאחר שידע תשובת הערבים. אם שני הצדדים או אחד מהם יתנגד להמשכת ההפוגה – יציע שבכל אופן תימשך ההפוגה עוד שלושה ימים, כדי שיוכל לחלץ אנשיו וציודם מכל המקומות שבהם הם נמצאים. יש לו 250 איש כמפקחים. לדעת שרתוק נחוצים לו שלושת הימים כדי לאפשר כינוס מועצת הביטחון לדון על התשובה השלילית של שני הצדדים. שרתוק אמר לו שאין להחזיק את העולים במחנות, לאחר שהיו במחנות־הסגר של הנאצים. ברנדוט אמר, שזה היה נימוקו למנוע עלייתם ארצה, אבל שרתוק ענה, שמבחינה אנושית יש לשניהם דעה אחת, אבל לא מבחינת המסקנות לפעולה, והציע לו שבמקום ישיבתם במחנות יינתן לכל עולה בגיל גיוס כרטיס שהוא פטור מגיוס ואימונים, ונרשה למפקחים לבקר אותם בביתם או במקום עבודתם. ברנדוט הסכים לשחרר כל העולים מהמחנות ולא להכניס עוד עולים למחנות להבא. אבל הוא ביקש שלא נפזר העולים, אלא נחזיק אותם במרוכז כדי לאפשר בדיקה, אם יהיה רצון לכך. שרתוק ענה שזה גם רצוננו, אבל יש מקרים שעולה רוצה להיות עם קרוביו, או מוצא מקום עבודה. ברנדוט הסכים להתחשב במקרים כאלה.

שרתוק התאונן על שאין מזרימים מים לירושלים. זהו גם סבל לתושבי ירושלים וגם הפרת ההפוגה. ברנדוט העיר כי הוא שמע שאנחנו עומדים לפתוח קו־מים חדש ברשותנו (בדרך בורמה). **דויד הורוביץ**, שנכח בשיחה, אמר שזה יהיה רק כעבור 20 יום. ברנדוט סיפר כי בשיחתו עם ראש ממשלת עבר־הירדן בקהיר אמר לו, שזוהי הפרת ההפוגה, וזה הבטיח להביא לו בעניין זה תשובת ממשלת עבר־הירדן. אולם ברנדוט ציין שהיו עוד הפרות הפוגה. אצ״ל הכניס אנשים לוחמים וגם נשק בימי ההפוגה. אומנם הוא יודע כי הממשלה עשתה הכול למנוע דבר זה, אבל הדבר נעשה. בנוגע לגישה לכותל המערבי אמר, שהלגיון הערבי יכול לתת רשות ליהודים לגשת אליו, אבל אין הלגיון רוצה לקחת על עצמו אחריות שצלפים לא יפגעו בהם. שרתוק טען: זאת אומרת, שאין להם שליטה על צלפים. ייתנו לנו אפשרות של ליווי מזוין, שישמור עליהם. ענה ברנדוט: מה בצע אם אנשיכם יירו בחזרה, בינתיים האיש ייהרג. שרתוק אמר: זוהי פגיעה ברורה בהוראות מועצת הביטחון.

שרתוק ניסה להבהיר בשיחה עם ברנדוט מה כוונת פירוז ירושלים, נמל חופשי בחיפה. ברנדוט הסביר: בירושלים לא יימצא שום כוח צבאי, יהודי או ערבי. יוכנס לירושלים כוח צבאי בין־לאומי, מורכב מאמריקאים, בלגים וצרפתים, כאלף וחמש מאות איש. המִנהל יישאר כמו שהוא, לא יהיה שינוי משטר. יישאר המשטר הקיים. שרתוק שאל: ומה בדבר אספקה? אמר המתווך: נדאג שלא יוכנס נשק, כי זה חלק מהפירוז, ואו״ם ידאג לאספקה. אם תהיה הסכמה לפירוז ולא תהיה הסכמה

להמשכת ההפוגה – לא יוכל להכין במשך שלושה ימים הכוח הדרוש לירושלים, ולכן יציע שלגבי ירושלים תימשך ההפוגה. ואשר לחיפה הסביר: אין הכוונה להפקיע נמל חיפה מריבונות ישראל. הנהלת הנמל תישאר בעינה, הנהלת המכס תישאר בעינה. כמו כן סידור העבודה, תור האוניות לפירוק וכו׳. אבל לא יהיה צבא בנמל. בחלק היהודי תהיה משטרה יהודית, בחלק הערבי משטרה ערבית, ויהיו בנמל משמרות של או״ם. מ׳ שרתוק שאל: הנוכל להכניס דרך נמל חיפה נשק לישראל, לא בשביל חיפה, אלא בשביל צורכי ישראל? ברנדוט נבוך, ואחד מחבריו ענה: אחת המטרות של הפירוז, שהנמל יהיה מובטח מפני הפצצות, ודרך נמל מפורז אי אפשר להכניס נשק. ובתי הזיקוק יעמדו תחת משטרת או״ם. ההנחה היא שאם בתי הזיקוק יפורזו תסכים עיראק להזרים נפט לבתי הזיקוק, והנפט יינתן גם ליהודים וגם לערבים, וכמובן גם לעולם כולו. בעצם זוהי הכוונה של פירוז הנמל. אלמלא בתי הזיקוק לא היו מציעים כלל לפרז את הנמל. הוא הדין בנוגע לרכבת חיפה־ירושלים. היא תימסר לרשות האו״ם. אין פירוש הדבר, שהרכבת תפגע בריבונותה של ישראל, או של הערבים, כי עכשיו הרכבת עוברת בשטח ישראל ובשטח ערבי, ואין שירות תקין לאורך כל הקו.

אחר הצהריים הביא ברנדוט תשובה בכתב לאיגרת שר החוץ. הוא קבל על חוסר ״פיירנֶס״ (הגינות) בתשובתנו. אין הוא פוגע בריבונות. לא נתכוון לכפות שום הצעה, הציע רק להיכנס למשא־ומתן מרצוננו הטוב. גם הציע שאנחנו נציע הצעה שכנגד – ולא הצענו כלום. שרתוק ענה לו, שההצעה היחידה שהוא יכול להציע היא – שהעולם הערבי יעשה שלום עם מדינת ישראל.

שרתוק הביע דעתו שעלינו להסכים לפירוז ירושלים, לפחות מבחינה עקרונית. וגם להסכים להארכת ההפוגה עם הפירוז. אולם לדעת שרתוק יש נימוקים רציניים להתנגד לפירוז הנמל, בתי הזיקוק והרכבת, כי אלה הן עמדות־מפתח.

שפירא שאל אם פירוז ירושלים לא קשור עם פירוז חיפה. **שרתוק** ענה בשלילה, אבל יכולים להגיד שפירוז ירושלים קשור עם פירוז הרכבת. **י״מ לוין** הביע דעתו בעד פירוז ירושלים. **גרינבוים** הביע ספקות. **ברנשטיין** אמר שאין להחליט על פירוז ירושלים בלי לשמוע תחילה דעת גורמי הביטחון. ייתכן שלשם הכרעה צבאית יש צורך בהרי ירושלים. בנוגע לפירוז הביע התנגדות. הפירוז אולי יבטיח נפט לעולם כולו, אבל לא לנו. **שפירא** הסכים לפירוז ירושלים, וגם נראה לו צורך בפירוז הרכבת לירושלים, כי לנו יש דרך־בורמה, ואי אפשר להשאיר עיר מפורזת בלי ביטחון באספקה שיכולה לבוא רק ברכבת. אבל התנגד לפירוז חיפה. **בנטוב** הביע ספקות ביחס לפירוז ירושלים, כי מי יודע אם צבא או״ם לא יעזוב פעם וימסרו את העיר בידי הערבים. **רוזנבליט** הצטרף למחייבי הפירוז של ירושלים. **ציזלינג** היה בעד המשכת ההפוגה, אבל לגבי פירוז ירושלים היו לו ספקות, ובלית ברירה יסכים לפירוז – אבל לא בחיפה. גם **קפלן** ביקש לדעת מה עמדת כוחות הביטחון בשאלת פירוז ירושלים, אבל אף הוא התנגד לפירוז חיפה.

שרתוק הציע לענות לברנדוט – שעל פירוז ירושלים לא ניתן תשובה אלא בעוד יום או יומיים, ושאנו מבדילים בין פירוז ירושלים ופירוז חיפה. להפוגה בירושלים נסכים, אבל לבתי הזיקוק עלינו לתת תשובה שלילית.

הוחלט: מסכימים להארכת ההפוגה, מתנגדים לפירוז חיפה, בתי הזיקוק ורכבת חיפה־ירושלים, ואם יוסכם על פירוז ירושלים – ירשו לאו״ם להביא דרך נמל חיפה וברכבת אספקה לכוחות או״ם בירושלים. הממשלה תהיה מוכנה לקבל פירוז ירושלים לאחר שתתקיים התייעצות עם מוסדות הצבא. בגמר תקופת הפירוז יחזור סטטוס קוו אנטה. כן הוחלט לכנס שנית את הממשלה באותו יום (7.7.1948) לאחר פגישת שר החוץ עם ברנדוט.

הישיבה נתכנסה בשש וחצי אחרי הצהריים. גם בישיבה זו נעדר ראש הממשלה מטעמי בריאות. **שרתוק** מסר על פגישתו עם ברנדוט. הרוזן בא עם פמליה יותר גדולה מאשר אי־פעם והודיע, שעדיין אין לו תשובת הערבים, כי הפרלמנט המצרי היה עסוק כל היום בבעיות סודן, והבטיחו למסור התשובה לרוזן הערב, והרוזן הבטיח לשרתוק למסור לו תוכן התשובה מחר בבוקר. שרתוק התאונן על הפסקת זרם המים לירושלים. זוהי הפרה ברורה של תנאי ההפוגה. ברנדוט טען, שהערבים סבורים כי ירושלים קיבלה אספקה למעלה מהמותר, כי חלק אחד של האספקה עבר דרך שטחים שבידי הערבים, וחלק בדרך מקבילה. בנוגע לפירוז אמר שרתוק, שממשלתו מתנגדת לפירוז בתי הזיקוק, ואשר לפירוז ירושלים עוד יש לברר כמה עניינים, ובעוד יום או יומיים אפשר יהיה למסור לו על החלטה. ואם יהיה פירוז בירושלים – נעשה סידורים להעברת מזון ואספקה בשביל כוחות או״ם בעיר זו. שרתוק שאל את ברנדוט באופן בלתי־רשמי – מה ידוע לו בדבר עמדת הערבים. הוא אמר שהוא מוכן לענות, אם כי זו רק התרשמות שלו. הרושם הוא, שהערבים יענו בשלילה על הארכת ההפוגה ויענו בחיוב על הארכת ההפוגה לשלושה ימים ועל פירוז ירושלים.

הממשלה נתכנסה שוב למחרת, ביום 8.7.1948, ושוב נעדר ראש הממשלה. שר החוץ הודיע, שהתקשר הבוקר עם ברנדוט ובאנץ׳, והם הודיעו לו שקיבלו תשובת הערבים: הם מתנגדים להמשכת ההפוגה. דוחים גם הארכה לשלושה ימים. ואשר לירושלים הם מוכנים להסכים רק לפירוז העיר העתיקה. תשובתם בנוגע לחיפה אינה מניחה שום מקום להסכם. הרוזן ברנדוט כבר נתן הוראה לאנשיו להסתלק מהארץ. שר החוץ התייעץ היום עם ראש הממשלה ועם ראש אגף המבצעים (יגאל ידין) ונקבע להתחיל בפעולות עוד הערב. טלגרפתי זאת לאבן להודיע על כך לחברי מועצת הביטחון. הוא יסביר שאנחנו בעד המשכת ההפוגה, אבל הערבים הם נגד, וצבאות הערבים כבר נקטו פעולות נגד – ולכן עלינו להזדרז.

נגמר ההסדר בעניין פירוז הר־הצופים. יהיו שם 85 שוטרים מצוידים כהלכה עם רובים, אקדחים וברֶנים במידה מספיקה. כנגד זה התפרז גם בית החולים על שם אוגוסטה ויקטוריה, ובו יהיו 40 שוטרים ערבים. שני הצדדים התחייבו לא לירות זה בזה.

על שאלתו של הרב **י״מ לוין** ענה שר החוץ שאנו מקבלים נשק כל הזמן.

עם התקרב ההפוגה לקיצה • הממשלה דוחה הצעות ברנדוט • מועצת הביטחון מציעה להאריך את ההפוגה • הנציג האוקראיני, יושב־ראש ישיבת המועצה, פנה לאבא אבן בתואר ״נציג מדינת ישראל״

עם התקרבות ההפוגה לקיצה – לפי ההסכם הקודם מגיעה ההפוגה לקיצה ביום 9 ביולי – הלכה וגברה תביעת המתווך להמשכת ההפוגה. בחמישה ביולי פנה ברנדוט לשר החוץ בשאלה אם ישראל מוכנה להאריך את ההפוגה לזמן שיוסכם עליו על ידי שני הצדדים. באותו יום בערב נתקיימה ישיבת מועצת המדינה ובה מסר שר החוץ מ׳ שרתוק על עמדת הממשלה להצעות המתווך בדבר ירושלים, אחדות כלכלית, עלייה, שטח המדינה היהודית. הממשלה הזמנית הביעה תימהונה על שבכל המסמכים שהמתווך הגיש לשני הצדדים אין כל זכר, אף במילה אחת, להחלטה ההיסטורית של עצרת האו״ם ב־29 בנובמבר 1947, ואינו מביא כלל בחשבון שתי עובדות חותכות שנוצרו בארץ והן קיימות ופועלות, והן: 1. קיומה הממשי של מדינה יהודית ריבונית על פני השטח שנקבע בהחלטת האו״ם; 2. שינויים טריטוריאליים נוספים שחלו בארץ כתוצאה מהצלחתנו להדוף התוקפנות של ערביי ארץ־ישראל ושל הארצות הערביות השכנות.

הממשלה קובעת, כי החלטת האו"ם ב־29 בנובמבר 1947 נתקבלה על ידי העם היהודי כפשרה, כפשרה קשה, הכרוכה בקורבנות ובוויתורים חמורים מאוד מצידנו: כי השטח שנקבע בהחלטה זו הוא בשביל העם היהודי מינימום שאינו ניתן עוד לצמצום בשום פנים. לעומת זאת, אנחנו מביעים את הכרתנו, כי ההוראות הטריטוריאליות של החלטת 29 בנובמבר 1947 לגבי המדינה היהודית טעונות עכשיו שיפור נוכח הסכנות שנתגלו לשלומה ולשלמותה של המדינה היהודית, כתוצאה מהתקפת הערבים, ולאחר התוצאות שהשגנו בהודפנו התקפה זו.

הממשלה הזמנית של מדינת ישראל לא תוכל להסכים לצמצום זכותה העצמאית והריבונית הגמורה של האומה הישראלית כמדינה חופשית. אומנם השאיפה והמדיניות של המדינה הינן ותישארנה להגיע ליחסים של שכנות טובה, שלום ושיתוף פעולה אמיץ ככל האפשר, בכל שדות הפעולה, עם השכנות שלה. אבל ההסדרים הבין־לאומיים, שיהיה צורך להגיע אליהם כדי לתת תוקף וביטוי למדיניות זו, אינם יכולים להיות כפויים על מדינת ישראל, אלא יכולים לבוא רק בדרך של משא־ומתן חופשי בין מדינות חופשיות וסובראניות המגיעות להסכם ביניהן כפי שנוח להן.

להלן מתעכבת הממשלה במיוחד בשאלת הברית הכלכלית. ביסוד הצעותיו של המתווך בעניין הברית מונחת בראש וראשונה האחדות הכלכלית; אומנם נאמר: גם לתיאום מדיניות החוץ. אנחנו אומרים, כי נציגי העם היהודי הסכימו אומנם לתוכנית של ברית כלכלית מסוימת, כשקיבלו על עצמם החלטת 29 בנובמבר, והרינו מוכנים לכבד הסכם זה. במה דברים אמורים, אם כל ההנחות שעליהן הושתתה התוכנית ההיא יתקיימו. מהצעותיו של המתווך יש לראות כי אין הנחתו כזאת, אלא הוא מציע לנו שותף אחר לגמרי. אנחנו מוסיפים, כי השותף שהיה לעינינו בשעה שהסכמנו לברית כלכלית הוא שונה מהשותף שמדובר עליו עכשיו תכלית שינוי, הן בממדיו הגיאוגרפיים והן בזהותו המדינית; את ההסכם ההוא איננו יכולים בשום פנים לקיים לגבי השותף החדש המוצע. מדינת ישראל רואה את זכותה לכרות ברית כלכלית או אחרת עם איזו ארץ שהיא כבלתי־מסויגת. והיא תשתמש בזכויותיה הסובראניות להחליט ולקבוע את יחסיה עם שכנתה או שכנותיה.

אנחנו מדגישים במיוחד את שאלת העלייה. אנחנו מדגישים התנגדותנו הנמרצת לכל צמצום שהוא בעצמאותה ובריבונותה של ישראל לגבי מדיניות העלייה. אנחנו אומרים, שהחופש הגמור לקבוע את ממדי העלייה והרכבה היה עיקר העיקרים בתביעת העם היהודי למעמד ממלכתי ולמקום שהעולם הבין־לאומי קבע לנו, וזה הוסיף למשקלה המוסרי ולדחיפות המעשית של תביעה זו; העולם הבין־לאומי הכיר בזכות העם היהודי למדינה, ולא תוכל להיות שום שאלה שאיזו ממשלת ישראל שהיא תסכים לאיזו הפחתה שהיא מסמכותה המלאה בענייני העלייה, או לאיזו שותפות שהיא עם איזו ארץ או גוף בין־לאומי בעניין זה.

בשאלת ירושלים אומרים אנחנו: נפגענו פגיעה עמוקה על ידי ההצעה להסגיר את ירושלים לשלטון ערבי, ואנחנו רואים הצעה זו כהרת־אסון: אנחנו אומרים, כי המחשבה שהסגרת ירושלים לשלטון ערבי עשויה לתרום תרומה לפתרון של שלום, מעידה על התעלמות גמורה מההיסטוריה ומהעובדות העיקריות שבמציאות; התעלמות מהקשר ההיסטורי של היהדות עם ירושלים, מהמקום היחיד במינו שירושלים תופסת בתולדה היהודית ובחיי העם היהודי כיום; התעלמות מהעובדה, שבזמן פרוץ המאורעות היוו היהודים שני שלישים של האוכלוסייה בירושלים, וחלקם עלה במידה ניכרת עם הפינוי הערבי; מהעובדה שכל ירושלים החדשה (חוץ מפינות אחדות, זעירות, יוצאות מן הכלל) נמצאת עכשיו ברשותנו; גם מהעובדה שהאומות המאוחדות, לאחר עיון מעמיק וממצה בשאלה זו, וכתוצאה מאחדות־דעות מוחלטת בקרב האומות הנוצריות, החליטו שירושלים צריכה

להיות תחת משטר בין־לאומי. הממשלה הזמנית מודיעה למתווך, כי העם היהודי, מדינת ישראל ויהודי ירושלים לא ישלימו בשום פנים עם הניסיון להשליט את הערבים על ירושלים, ואחת היא מה תהיה האוטונומיה המוניציפלית או חופש הגישה למקומות הקדושים, שאפשר להבטיח באופן פורמלי – והם יעמדו כנגד הטלת מרות ערבית בכל הכוח שישנו ברשותם. אנחנו מצטערים להודיע, כי ההצעה המדהימה הזאת, המאמצת את שאיפתם של הערבים והפוצעת את ליבם של היהודים, מוכרחה להביא לידי תוצאה הפוכה מזו שהתכוון לה – השכנת שלום בירושלים.

שרתוק הוסיף כי הממשלה מסתפקת בתשובה לשאלות העיקריות, והתשובה הזאת תימסר למתווך בכתב לפני השיחה, אם המתווך ירצה בשיחה. הממשלה גם ביררה שאלות שאינן כלולות בתשובתנו בכתב, ויש הדרכה מסוימת כיצד לנהל השיחה עליהן, כגון שאלת יפו, החזרת הערבים, חילופי טריטוריה ועוד. שרתוק מסר שידוע לנו כי הערבים דחו הצעות המתווך והציעו הצעות שכנגד, שאין אנחנו יודעים עדיין מה הן, אך יש להניח שזוהי חזרה על דרישתם לארץ־ישראל כמדינה ערבית. בהצעות המתווך רואה הממשלה עקבות ברורים של השפעת משרד החוץ הבריטי. יש לנו ידיעות מארצות הברית, שלא ידוע עדיין באיזו מידה הן מבוססות, כאילו מחלקת החוץ בוושינגטון אינה תומכת בהצעות המתווך.

לאחר ויכוח, שהשתתפו בו שר הפנים י׳ גרינבוים (הוא דרש גשר טריטוריאלי בין ירושלים ובין מדינת ישראל), מ׳ וילנר (מק״י), ד״ר א׳ אלטמן (הצה״ר), ז׳ ורהפטיג (״הפועל המזרחי״), ב׳ רפטור (מפ״ם), י׳ קוסוי (מפא״י), ש׳ למברגר (״אגודת ישראל״), ב׳ מינץ (פועלי אגודת ישראל), ב׳ ויינשטיין (הצה״ר), הרב מ׳ ברלין (״מזרחי״), ד״ר א׳ קצנלסון (מפא״י) – והמתווכחים לא חלקו על עמדת הממשלה, אלא הוסיפו תיקונים להחלטות הממשלה – החליטה המועצה נגד כל התיקונים, וברוב של 27 נגד 4 אושרה עמדת הממשלה הזמנית, כפי שנמסרה למועצה על ידי שר החוץ מ׳ שרתוק.

המתווך, שקיבל ביום 6 ביולי תשובת הממשלה הזמנית (תשובת מדינות ערב נמסרה לו עוד לפני כן), פנה באותו יום טלגרפית למועצת הביטחון בהצעה לנקוט בצעדים להאריך ההפוגה. מברק המתווך נמסר ליושב־ראש המועצה מאנואילסקי (נציג אוקראינה). נציג סוריה התנגד לדיון בהארכת ההפוגה. נציגי ארצות הברית, צרפת, בלגיה ובריטניה דרשו לדון בבקשת המתווך. גרומיקו, נציג ברית המועצות, לא התנגד לדון בהארכת ההפוגה, אבל קבע שאי אפשר להתעלם מהתוכנית החדשה שהמתווך הציע לממשלת ישראל ולממשלות ערב, שיש בה סתירה להחלטות שנתקבלו באו״ם. מישהו ניצל את ההפוגה למטרותיו בניגוד להחלטות מועצת הביטחון בעניין. יושב־ראש המועצה מאנואילסקי טען, כי אין להכחיש כי הארכת ההפוגה רצויה, אבל תחת דגל ההפוגה נעשו כל מיני קנוניות שלא בהתאם להחלטת מועצת הביטחון. המתווך הציע הצעות שלא הייתה לו כל זכות לכך, ואין לדון בהפוגה בלי להביא בחשבון העובדה שהמתווך חרג ממסגרת סמכויותיו. המשך הישיבה נדחה למחרת, 7 ביולי. בישיבה זו נתקבלה החלטה בשמונה קולות (ארגנטינה, ארצות הברית, בלגיה, בריטניה, סין, צרפת, קולומביה, קנדה) ובהימנעות שלושה (ברית המועצות, אוקראינה, סוריה) – כי ״מועצת הביטחון, בשים לב למברקו של הרוזן ברנדוט מיום 5 ביולי, פונה בקריאה דחופה אל הצדדים הנוגעים בדבר לקבל את ההצעה להארכת ההפוגה לתקופת זמן שתיקבע במשא־ומתן עם המתווך״.

בישיבה זו קרה דבר שיש לו חשיבות עקרונית. יושב־ראש הישיבה מאנואילסקי פנה בתחילת הישיבה לאוברי איבן [אבא אבן] נציג ישראל בתואר ״נציג מדינת ישראל״ והזמין אותו יחד עם נציגי הערבים לשבת אל השולחן. עד אז השתתף אבא אבן בישיבות בתואר ״נציג הסוכנות

היהודית". נציג סוריה, פארס אל־חורי, טען שהיושב־ראש נהג בניגוד לחוקי הפרוצדורה. קאדוגן, נציג בריטניה, הודיע, שמעשה היושב־ראש בהשתמשו בשם מדינת ישראל אינו יכול בשום אופן להשפיע על ממשלתו בשאלת ההכרה או אי־ההכרה במדינה שהיהודים הכריזו עליה. נציג הוועד הערבי, ג'מאל אל־חוסייני, עזב את הישיבה לאות מחאה. יושב־ראש המועצה מאנואילסקי אמר, שטענת נציג סוריה אינה נכונה, כי בשעה שפארס אל־חורי, נציג סוריה, היה יושב־ראש המועצה, אמר שיש להשתמש במונח "רפובליקה אינדונזית", אם כי זו לא הוכרה עדיין על ידי האו"ם. ויש שלושה טעמים, הנותנים יסוד רב יותר לקבל המונח "מדינת ישראל" מאשר המונח "רפובליקה אינדונזית": 1. יהודי ארץ־ישראל לא היו מעולם חלק מסוריה ומכל מדינה ערבית אחרת; 2. החלטת 29 בנובמבר בדבר הקמת מדינת ישראל עצמאית עומדת בתוקפה; 3. עם חיסול המנדט הבריטי הוקמה מדינת ישראל, ושורה של מדינות הכירו בה, בתוכן ברית המועצות וארצות הברית. לכן אין לשלול מנציג מדינת ישראל הזכות להופיע בתור שכזה.

סין ומצרים הצטרפו לעמדת נציג סוריה. נציג קנדה הציע להשאיר התואר הקיים – "סוכנות יהודית", או להשתמש בתואר "הרשויות היהודיות". נציג אמריקה טען, כי למעשה ידוע לכל הנציגים דבר קיום הממשלה הזמנית של מדינת ישראל המיוצגת פה על ידי שליחה. כל חברי המועצה יכולים להשתמש באיזה מונח שהוא, כי מעשה היושב־ראש אינו מחייב איש. היושב־ראש פנה אז לאוברי איבן ושוב השתמש בשם "נציג מדינת ישראל" ונתן לו רשות הדיבור. נציג מצרים הפסיק את דבריו ואמר, שהתנהגותו של היושב־ראש אינה מגבירה את סיכויי הדיונים. כאן יש עניין בעל חשיבות מכרעת לאינטרסים ולזכויות הערבים, והם לא יסכימו לשימוש בתואר "נציג מדינת ישראל".

לפי הצעת גרומיקו הועמדה להצבעה השאלה: מי מחברי המועצה מתנגד לשימוש במונח "מדינת ישראל". חמש מדינות הצביעו כמתנגדות: בלגיה, בריטניה, סוריה, סין וקנדה. לפי חוקת מגילת האו"ם דרוש מינימום של 7 חברי המועצה לקבלת הצעה. לכן החליט היושב־ראש שהמונח "מדינת ישראל" הוא התואר הרשמי בדיוני מועצת הביטחון. נציגי קנדה ובלגיה התנגדו לצורה בה נתקבלה ההחלטה, ועברו לדיון על עצם השאלה – בדבר הארכת ההפוגה, וכאמור נתקבלה בעניין זה החלטה חיובית.

בשעת הוויכוח על גוף ההצעה טען גרומיקו, כי המתווך התעלם מהחלטות האו"ם בלי שהייתה לו הזכות לכך. הוא לא פעל להשלטת השלום, אלא יצק שמן על המדורה. הוא הציע איחוד עבר־הירדן ומדינת ישראל, הצעה הסותרת החלטת עצרת האו"ם על הקמת שתי מדינות עצמאיות בארץ־ישראל. יוזמי התוכנית המוצעת על ידי המתווך אינם יכולים לקוות לחיסול החלטת החלוקה, הואיל ואחת המדינות שהוחלט להקימן – כבר קיימת ונוקטת בהצלחה אמצעים פוליטיים וכלכליים בתורת מדינה עצמאית. אבל התוכנית המוצעת על ידי המתווך מנסה להגביר את האיבה בין היהודים והערבים ולחזק את האלמנטים התוקפניים בקרב הערבים. עצם העובדה, שהוצע לצרף את השטחים לעבר־הירדן מוכיחה על טיבן של ההצעות. עבר־הירדן כפופה לשלטון של מלך בובה המקבל את משכורתו מהאוצר הבריטי. אין לו כל זכות על שעל אחד מאדמת ארץ־ישראל. דעת הקהל העולמית כבר הוציאה פסק דינה נגד התוקפנות הערבית והמדיניות הבריטית בארץ־ישראל. הבריטים נכנסו לתוך הרפתקה צבאית באמצעות הלגיון הערבי העומד בפיקודם ומקבל את מלוא תמיכתם. הם נעזרים על ידי מדינות מערב מסוימות, בתוכן גם ארצות הברית. הם מנסים לזכות ביתרונות על ידי פעולות נגד מדינת ישראל ולמעשה גם נגד האינטרסים הערביים האמיתיים. כל העומדים לימין החלטת או"ם אינם יכולים להכחיש, כי יש הכרח לגלות מה מסתתר

מאחורי הצעות המתווך. אין פלא שהובעה דעה, כי מקור הצעות אלה הוא במשרד החוץ הבריטי. הם מסכסכים את היהודים ואת הערבים, ומנסים לחסל את החלטות או"ם על חשבון מדינת ישראל והמדינה הערבית שנועדה לקום. המשכת ההפוגה בתנאים שנתקבלו ב־29 ביוני מסכנת את מעמדם של אלה התומכים באו"ם ובהחלטותיו ועוזרת למנסים לבטלה. לכן תנקוט המשלחת הסובייטית – למרות תמיכתה ברעיון ההפוגה – כלפי הארכת ההפוגה בתנאים הנוכחיים אותה עמדה שנקטה לפני 4 שבועות, כשנתקבלה ההחלטה על שביתת־הנשק.

נציג סוריה ענה לגרומיקו, כי טענות המדינות הקומוניסטיות, שהחלטת החלוקה עודנה עומדת בתוקפה, אינה נכונה. המתווך היה רשאי להציע כטוב בעיניו, והצדדים רשאים לקבל את הצעותיו או לדחותן. אשר להארכת ההפוגה – כדאי להחליט עליה רק בתנאי שיש סיכויים לפתרון צודק וטוב.

נציגי סין, ארגנטינה וקנדה הודיעו על תמיכתן בהארכת ההפוגה.

כאמור לעיל, הצביעו 8 מדינות בעד ההפוגה; ברית המועצות, אוקראינה וסין נמנעו. לאחר ההצבעה הודיע גרומיקו, כי הימנעותו מהצבעה לא באה מתוך התנגדות לרעיון הארכת ההפוגה, אלא משום שאינו מסכים לתנאי ההפוגה שקבע המתווך.

נציג סוריה הודיע, כי הוא נמנע משום שלדעתו יש להניח את ההחלטה על השאלה לצדדים הנוגעים בדבר. הוא בטוח כי מדינות ערב תדחינה את ההפוגה, אם לא תינתן להן ערובה מפני הישנות מקרי הפרת ההפוגה, כגון מקרה "אלטלנה".

בין מערכה למערכה

מצרים מפרה את ההפוגה

בעוד נמשך במועצת הביטחון הדיון על הארכת ההפוגה פתחו המצרים ביום ה' עם שחר (8 ביולי) בהתקפה בדרום – בכיוון באר־טוביה ובית־דראס. כוחותינו עצרו את האויב במחצית דרכו והדפו אותו. גם התקפת חיל־רגלים ומספר טנקים מצריים על ג'וליס נהדפה באבדות כבדות לאויב. גם בצפון הופרה ההפוגה. אחרי הצהריים, ביום 8 ביולי, הותקפה התחבורה העברית בכביש העמק ליד גניגר. בערבו של אותו יום נתכנסה הישיבה התשיעית של מועצת המדינה הזמנית.

ראש הממשלה, שקם באותו יום ממחלתו, הודיע, כי אנו מתאספים הפעם ערב גמר ההפוגה. אם המלחמה תתחדש, כפי שייתכן, הרי אפשר להניח שאנו נכנסים לשלב מכריע של המערכה. אין ספק שהאויבים למדו לקח ארבעת־חמשת השבועות שלאחר הקמת המדינה. הם נוכחו, בלי ספק, לדעת שטעו בהערכת כוחותינו. הם מבינים עכשיו שהנחתם לכבוש מדינת ישראל בימים אחדים יסודה היה בחשבון־שווא. אך אין לזלזל יותר מדי לא בתבונתם ולא בכוחותיהם. בארבעת שבועות ההפוגה הכינו ודאי תוכנית משוכללת ורצינית יותר, וגם הוסיפו ציוד ואנשים. ייתכן שנעמוד הפעם לפני מערכה קשה וחמורה יותר – אולי המערכה האחרונה.

גם כוחותינו ייכנסו עכשיו לקרב חזקים בכמה בחינות משהיו בראשית ההפוגה. מטעמים מובנים לא אעמוד כאן על פרטים, אך אין ספק שצבאנו יעשה את חובתו כפי שעשה זאת במשך ששת החודשים, ויש לקוות שהאומה תעמוד מאחוריו ואיתו במלוא יכולתה ורצונה. אצלנו אין שום הבדל בין החזית והעורף. החזית היא בכל יישוב יהודי. אחרי יציאת הבריטים מחיפה נתרחבה החזית. לאחר הכרזת המדינה עוד לא טעמה חיפה טעם המלחמה. יש לחשוש שהיא תותקף עכשיו מן היבשה, מן האוויר ומן הים. גם ירושלים, שסבלה יותר מכל עיר אחרת בששת החודשים האלה, אולי לא שתתה עדיין את כל קובעת התרעלה. אך יש לקוות שאותה רוח ללא רתיעה, שהאומה גילתה במשך ששת החודשים, ובייחוד בארבעת השבועות של מלחמת הפולשים הסדירים, תעמוד לנו גם הפעם. שר החוץ ימסור על השתלשלות הדברים בשטח החיצוני מאז ישיבת המועצה ביום 5 ביולי.

מ' שרתוק: המועצה האחרונה אישרה הצעת הממשלה בדבר קווי התשובה למתווך. בינתיים הועמד על הפרק עניין ההפוגה בכל החריפות. בשאלת הארכת ההפוגה כשלעצמה על פני כל הארץ הייתה עמדת הממשלה הזמנית חיובית, ובמשא־ומתן בעל־פה שהיה לנו נקבע שההפוגה תוארך, אם גם הצד שכנגד יסכים לכך, לשלושים יום, החל מיום ו' (מחר), בשעה 10 בבוקר. בשאלת העלייה הודענו, שאיננו רואים אפשרות להמשיך במשטר הכופה הסגר על עולים בגיל גיוס, והמתווך הסכים לבטל הגבלה זו ולאפשר לנו להביא אנשים בגיל גיוס שיהיו חופשיים בארץ, ואנו נבטיח שאנשים אלה אינם מתגייסים לצבא. כל האנשים שהוכנסו למחנות יצאו מחר לחופשי, בין שההפוגה תוארך ובין לא. ובאשר לאספקת מים – המצב הוא, שעבר־הירדן חולשת על לטרון, ועיראק על מקור המים בראש־העין, והן לא אִפשרו הזרמת המים. המתווך הודיע שהוא רואה בזה הפרת ההפוגה, אבל הדבר לא סודר. ידוע לנו שעבר־הירדן פעלה בעניין זה לפי חוות־דעתו של הנציג הבריטי בעבר־הירדן. בנוגע לפירוז ירושלים – לא קבעה עדיין הממשלה עמדה סופית,

אולם הודענו שאנו מתנגדים לכל פירוז הרכבת בין חיפה וירושלים, במידה שהיא עוברת בתחום ישראל. כמו כן התנגדנו לפירוז נמל חיפה, וגם לפירוז בתי הזיקוק. ואם גם יוסכם על צבא בין־לאומי בירושלים – לא נסכים לשום צבא לא־ישראלי בכל שטחי המדינה והשטחים הכבושים כיום על ידי ממשלת ישראל. הערבים כנראה מתנגדים להארכת ההפוגה בתואנה שהיו מצידנו הפרות ההפוגה, אם כי ארבעה שבועות אלה היו מלאים כרימון הפרות קלות וחמורות מצד הערבים בכל חלקי הארץ. בינתיים סודר פירוזו של הר־הצופים בחלקו היהודי ובחלקו הערבי (בתחום בית החולים "אוגוסטה ויקטוריה"). באוניברסיטה ובבית החולים "הדסה" יש 85 שוטרים יהודים ו־20 שוטרי או"ם, ובשטח "אוגוסטה ויקטוריה" יש 40 שוטרים ערבים ואיתם 10 שוטרי או"ם. הבוקר קיבלנו מברק מטריגוה לי (המזכיר הכללי של האו"ם) הדורש במפגיע, בשם מועצת הביטחון, הארכת ההפוגה. יחד עם מברק זה קיבלנו ידיעה על חידוש תוקפנות ערבית בדרום הארץ.

הערבים סירבו להמשכת ההפוגה, אם כי הנציג האמריקני הציע במועצת הביטחון ביום 8 ביולי, שאם צד אחד יסכים להארכה וצד שני יסרב – תעיין המועצה בהפעלת סנקציות נגד המסרבים. פארס אל־חורי הסורי שאל: מדוע לא הופעלו סנקציות נגד אינדונזיה וקשמיר? יש לנקוט בסנקציות נגד היהודים, כי הטרוריסטים היהודים הפרו את ההפוגה. אמריקה ורוסיה נותנות עידוד ליהודים, והערבים לא ישלימו עם מצב זה, וגם אם יותקפו בפצצות אטומיות ימשיכו במלחמתם. היושב־ראש מאנואילסקי אמר שהמצב רציני, ויש להחליט מחר (9 ביולי) על צעדים כדי לשים קץ לתוקפנות הערבית בארץ־ישראל.

עזאם פחה המצרי הודיע, שהערבים לא הסכימו להארכת ההפוגה גם לשלושה ימים.

ביום השישי, 9 ביולי, התחדשה המערכה בארץ. צה"ל הסתער קודם כול על המרכז, בסביבות לוד ורמלה.

התחדשות הקרבות • חודש ההפוגה קידם את הצבא בציוד, באימון, במשמעת ובביטחון עצמי • המצרים עברו מהתקפה להתגוננות • הפצצת קהיר ודמשק • כיבוש לוד ורמלה • נצרת נכנעת • בריחות המוניות מכפרים ערביים

סירוב שליטי ערב להמשיך ההפוגה, כפי שדרשה מועצת הביטחון של או"ם, הנחיל לה אכזבה גדולה ומרה מזו של התמרדותם בהחלטת עצרת האו"ם מ־29 בנובמבר. בחמישה־עשר במאי עוד היה לצבאות ערב סיכוי לא מועט שיביסו כוחות ההגנה, באשר צבאות ערב הייתה להם עדיפות עצומה בנשק כבד: תותחים, טנקים, מטוסים, וגם בציוד ימי. מול תותחים כבדים של האויב היו ברשותנו רק שני תריסרים של תותחים קלים בני עשרים מ"מ, אשר הופעלו גם כתותחים נגד מטוסים, וגם כתותחים נגד טנקים. מול מטוסי־הקרב והמפציצים של צבאות ערב היו בידי טייסינו רק מטוסי־תובלה ומטוסים קלים ("פרימוסים") אחדים לצורכי קישור ותצפית. מול הטנקים הבריטיים של מצרים ועיראק, עבר־הירדן וסוריה יכולנו להעמיד רק שריון מתוצרת־בית ושני "קרומוולים" בריטיים "שהועברו" אלינו ערב הפינוי הבריטי מחיפה. אולם מאז הפלישה נשתנה מצבנו. למחרת הכרזת המדינה היהודית הגיעה לנמל תל־אביב האונייה הראשונה עם תותחי־שדה (תותחי 65 מ"מ), שאחדים מהם נשלחו מיד לעמק הירדן ונתנו אותותיהם בקרבות על יד הדגניות. כעבור ימים אחדים באה אונייה נוספת נושאת תותחים, מרגמות בנות 120 מ"מ ורובים, והתותחנים הארץ־ישראלים ששירתו בצבא הבריטי במלחמת העולם השנייה הוכשרו מיד לפעולה גם בשאר החזיתות: בלטרון, באשדוד ובסביבות ג'נין. אונייה שלישית שהגיעה בימים האחרונים

במאי הביאה גם תותחים בני 75 מ״מ, שיכלו להשתוות עם תותחי 25 ליטראות שבידי הלגיון הערבי והצבא המצרי. יותר קשה היה להעביר מטוסי ״מסרשמיד״ שרכשנו בצ׳כוסלובקיה, כי אי אפשר היה להביאם ארצה בטיסה ישירה ללא חניה באמצע, ועדיין לא היו לנו תחנות־ביניים במדינות זרות, גם באירופה, והיינו נאלצים לפרק המטוסים ולהעבירם במטוסים גדולים ארוכי־טווח ולהרכיבם שוב בארץ. לכן היה השלטון באוויר זמן רב, עד ההפוגה הראשונה, בידי המצרים. תל־אביב הופצצה על ידי המצרים ב־15 במאי, למחרת הכרזת העצמאות, אם כי באותו יום הצלחנו להפיל המטוס המצרי הראשון.

באותו יום ערכו המצרים התקפה אווירית גם על רמת־דוד, משום שלא ידעו ששדה־התעופה הוא עדיין בידי האנגלים, ו״ספיטפיירים״ בריטיים שבידי מצרים פגעו בשלושה ״ספיטפיירים״ שבידי האנגלים ברמת־דוד. הבריטים רדפו אחריהם והמצרים ברחו. אחד הטייסים המצרים היה מוכרח לרדת ירידת־אונס ליד דליה בהרי אפרים ונתפס על ידי אנשינו. זה היה השבוי המצרי הראשון שנפל בידינו ביום הראשון לפלישה.

המטוסים הקלים שהיו בידינו בחודש הראשון יכלו לפעול רק בלילות, ואם כי המטוסים שרכשנו בחוץ־לארץ לפני הפלישה לא יכלו להגיע ארצה בשבועות הראשונים של הקרבות, הרי נתעשרנו בימים ההם בכוח־אדם מעולה – טייסים מתנדבים שהגיעו אלינו מהרבה ארצות: דרום אפריקה, קנדה ועוד, שהיה להם ניסיון רב במערכות־אוויר. בתחילת יולי כבר היו בידינו ״מסרשמידים״, ובשלושה ביולי נחלנו הניצחון הראשון באוויר – הפלנו שתי ״דקוטות״ מצריות שבאו להפציץ את תל־אביב לפנות ערב; דקוטה אחת התרסקה על החוף שלנו דרומית מבת־ים והצוות שלה נהרג, ודקוטה שנייה ניסתה להימלט דרומה, לעזה, ונפלה אף היא. עליונותם של המצרים באוויר נשברה, ולמחרת תקפו המטוסים שלנו שלוש אוניות־מלחמה מצריות שהתקרבו לחופי תל־אביב, והאוניות נאלצו להימלט בכיוון לעזה. לפני ההפוגה הראשונה הספקנו גם להפציץ שתי בירות ערביות: עמאן בעבר־הירדן ודמשק בסוריה. בחודש הראשון לקרבות איבד האויב שני מטוסי דקוטה, ארבעה מטוסי ספיטפייר והרווארד אחד. שלושה טייסים מצרים נפלו בידינו.

לא רק ציודנו גדל בכמות ובאיכות בימים שבין הכרזת העצמאות וגמר ההפוגה, אלא גם שופר בהרבה האימון של צבאותינו והתרבה מספר החטיבות. אולם גם רבו חללינו בקרב מפקדי כיתות, מחלקות ופלוגות. על הליקויים הפנימיים בכוחותינו כבר סופר במפגש המפקדים שנערך על ידי שר הביטחון ביום 18 ביוני; ליקויים אלה סולקו במידה רבה בארבעת שבועות ההפוגה, ובפתיחת הקרבות מחדש ב־9 ביולי, מפני סירוב הערבים להאריך את ההפוגה כאשר דרשה מועצת הביטחון של או״ם, היה צבאנו מאומן יותר, מצויד יותר ובוטח הרבה יותר בכוחו וגם נתון הרבה יותר למשמעת מאשר היה בחודש הראשון לפלישה.

גם חיל הים חוזק בימי ההפוגה, כי לאחר פינוי חיפה על ידי הבריטים ב־30 ביוני הפך נמל חיפה להיות הבסיס העיקרי של חיל הים. בידינו היו אז שתי אוניות: ״וג׳בוד״ ו״אילת״, כל אחת מצוידת בתותח בן 65 מ״מ ושני תותחים בני 20 מ״מ. היו גם סירות־משמר מזוינות בנשק קל.

את המערכה החדשה פתחו המצרים יום אחד לפני גמר ההפוגה. ביום 8 ביולי לפנות בוקר הסתערו המצרים בדרום על באר־טוביה ובית־דראס, ונהדפו. פעולות הקומנדו שלנו שהוכנו בימי ההפוגה פעלו בדרום בהצלחה רבה. המצרים סבלו אבדות קשות. בשני הימים הראשונים נפלו 300 חיילים מצרים ונשבו 200. שלל רב נפל בידינו: רכב משוריין, תותחים, מרגמות, רובים, מכונות־ירייה וכמות גדולה של תחמושת. אולם המצרים המשיכו בהתקפתם. הם הקיפו את נגבה, והסתערו

על ג׳וליס, בית־דראס, עיבדיס, באר־טוביה. אולם לא הצליחו לכבוש אף מקום אחד, וכעבור שישה ימי התקפה עברו להתגוננות, ובכמה מקומות נאלצו גם לסגת.

התקפה רבתי של צה״ל נפתחה ביום שישי, 9 ביולי, עם תום ההפוגה, בחזית המרכזית בסביבות לוד ורמלה. בפעולה משולבת של חיל רגלים, רכב משוריין, תותחנים וחיל אוויר כותרו במהרה שתי ערים אלה, שבין תל־אביב וירושלים, וביום הראשון של הקרבות המחודשים, יום ו׳, 9 ביולי, נכבש שדה־התעופה של לוד ומספר כפרים סביבו: וילהלמה, יהודיה, רנטיה, ענאבה, גמזו, דניאל, דֵיר־טַרִיף. ב־11 ביולי נכנעה לוד לצה״ל, לאחר שכוחותינו התחברו עם מגיני בן־שמן, שהייתה שרויה במצור זה שישה חודשים, ולמחרת נפלה גם רמלה, והלגיון הערבי ברח משתי ערים אלה. העיראקים שחנו בראש־העין, מקור מי הירקון, ברחו. נשק רב נפל בידינו בלוד וברמלה.

ושוב החל הלגיון להרעיש את ירושלים החדשה, ובפעם הראשונה הופצצה ירושלים גם מן האוויר – על ידי מטוסים מצריים. אולם הפעם נפתח פיהם גם של התותחים היהודיים שבירושלים, והעיר העתיקה הוּרעשה, והחלה בריחה המונית של ערביי ירושלים. צה״ל נקט בכל האמצעים הדרושים שלא לפגוע במקומות הקדושים. המנוסה הערבית פשטה גם בבית־ לחם וברמאללה. בגזרת בית־נבאלא עשה הלגיון ביום 12 ביולי ניסיון לבוא לעזרת הכוחות הערביים שהתבצרו בבית המשטרה בין לוד ורמלה, אולם כוחותינו עמדו בפרץ והלגיון ברח לרכסי ההרים ממזרח בית־נבאלא, ומצודת המשטרה נכבשה על ידי כוחותינו ביום ג׳, 13 ביולי.

ביום 14 ביולי נתכנסה מועצת הביטחון בלייק־סוקסס לדון על ההצעה האמריקנית לצוות על הפסקת־אש תוך קביעת עובדה שהמצב בארץ־ישראל מהווה סכנה לשלום. נציג סוריה הציע להגיש בעיית עתידה המדיני של ארץ־ישראל לבית הדין הבין־לאומי. אנגליה הוסיפה שני תיקונים להצעה האמריקנית: 1. להחליף את השם ״מדינת ישראל״ בדיוני המועצה בשם ״הצד שכנגד״; 2. לדרוש מהמתווך לערוך חקירה בעניין הפרות שביתת הנשק שאירעו אחרי 11 ביוני, יום כניסת ההפוגה הראשונה לתוקפה. נציג ברית המועצות גרומיקו הודיע, שממשלתו לא שינתה דעתה מאז הציעה לצוות על הצדדים להפסיק מעשי־האיבה. האופטימיות של המתווך בעניין ההפוגה הקודמת לא הייתה מוצדקת. ההפוגה לא שמה קץ לקרבות; העולם כולו יודע מי האחראי למצב בארץ־ישראל. הקמת המדינה הישראלית אינה בניגוד לאינטרסים הערביים. מעשי הפרובוקציה של המלך־הבּוּבּה עבדאללה בזמן ההפוגה ידועים היטב. המשלחת הסובייטית תומכת בעקרונות ההצעה האמריקנית, אבל בכמה נקודות היא רואה צורך בתיקונים. בעניין ירושלים – יש להציע לצדדים שיוציאו את כוחותיהם מירושלים, כדי שאפשר יהיה להקים שם את המשטר הבין־לאומי עליו הוחלט בעצרת בנובמבר. גם בעניין הכוחות שיפקחו על ירושלים יש צורך בהחלטה ברורה, כדי שלא יישנה המקרה שהפיקוח יהיה למעשה בידי מדינה אחת.

בהצבעה נדחה התיקון של סוריה למסור בעיית ארץ־ישראל לבית דין בין־לאומי. כמו כן נדחה התיקון הבריטי נגד השימוש במונח ״מדינת ישראל״. רק בלגיה, בריטניה וקולומביה תמכו בהצעה זו. נתקבלה ההצעה האמריקנית על הפסקת־אש, באשר המצב בארץ־ישראל מהווה סכנה לשלום. הוחלט גם שמועד ההפוגה ייקבע על ידי המתווך, אבל לא יאוחר מבעוד שלושה ימים. ארגנטינה שאלה אז אם יספיקו שלושה ימים להביא לידי הפסקת־אש. הרוזן ברנדוט ענה כי זמן קצר כזה לא יספיק להקמת מנגנון־פיקוח. קנדה הציעה אז כי המתווך יקבע תחילת ההפוגה, וברנדוט קבע המועד להתחלת ההפוגה ביום א׳ 18 ביולי, בשעה 7 בערב.

בעוד מועצת הביטחון דנה על הפסקת־אש נמשכו הקרבות בארץ במרץ משנה. ההסתערות של צה״ל בדרומה ומערבה של ירושלים גרמה למנוסה מהכפרים הערביים. חיל האוויר הישראלי התחזק בהגיע שלושת ״המבצרים המעופפים״ האמריקניים שהובאו ממקסיקו לשדה־התעופה שלנו בצ׳וסלובקיה. בדרכם ארצה קיבלו הוראה להפציץ את קהיר (ביום 15 ביולי) ומטרות צבאיות במדבר סיני. יומיים אחר כך הופצצה דמשק. שנים־עשר מטוסי האויב הופלו על ידינו בימים אלה (מאז הפלישה הופלו 32 מטוסים של האויב). הוגברה גם ההתקפה היבשתית. כוח מיוחד של צה״ל נשלח צפונה לגרש את קאוקג׳י ולשחרר את מרכז הגליל. ביום 14 ביולי נכבשה שפרעם (שפא־עמר) צפונית־מערבית לנצרת. התקפות האויב על סג׳רה נהדפו, והאויב השאיר 120 הרוגים בשדה הקרב. נכבש הכפר צַפּוּריה (צפורי) וגם עין־מאהל, שעל יד נצרת. כוחותינו הקיפו את העיר נצרת; בשעה 6:15 לפנות ערב ביום 16 ביולי הופיעה משלחת של נכבדי נצרת עם דגל לבן לפני הפיקוד שלנו, ומיד נשלחה מחלקה משוריינת לקחת בידה את משטרת נצרת. לפי הידיעות שהיו בידינו נתרוקן בניין המשטרה מאנשיו, ואומנם מצאה המחלקה בניין ריק, אבל נמצאו בו הרבה תעודות, מסמכים, פקודות ותוכניות של מפקדת קאוקג׳י. בשעה עשר בערב חתמו ראשי נצרת על תנאי הכניעה. המפקד של חטיבה שבע, חיים לסקוב, קיבל מראש הממשלה ושר הביטחון הוראות חמורות, שאיש מהצבא הכובש לא יפגע במקומות הקדושים לנוצרים ולא יתאנה לתושבי העיר, וההוראה נתמלאה בדייקנות של מאה אחוזים. אבדותינו בכיבוש נצרת היו – פצוע אחד. אבדות האויב היו – 16 הרוגים, ביניהם אנגלי אחד, גרמני אחד ועיראקי אחד. בנצרת מונה מושל יהודי.

כיבוש נצרת הביא לידי התמוטטות כל הגליל התחתון הערבי. מאֶכסאל שלרגלי נצרת באו התושבים הערבים עם נשקם, עמוס על קרון־סוסים, וביקשו להיכנע. דבוּריה, שלרגלי הר תבור, בה ערך וינגייט קרבות קשים בראש ״פלוגות הליל״, הניפה דגלים לבנים כשראתה ג׳יפ יהודי מתקרב אליה. כפר לוביה התקיף, החולש על דרך נצרת־טבריה, נפל ללא קרבות, – וכביש טבריה נפתח לרווחה.

גם בכפרים שסביב ירושלים התגברה בריחה ערבית. נכבשו הכפרים מאלחה, צרעה, ועין־כרם כותרה ונכבשה. תושביה ברחו.

התחלת ההפוגה השנייה

ביום 18 ביולי, בשעה שבע בערב, החלה ההפוגה השנייה – ללא הגבלת זמן. על ירושלים נצטוותה הפוגה יום לפני כן, ביום 17 ביולי, בשעה 5:30 בבוקר, ושני הצדדים קיבלו על עצמם את ההפוגה.

הניסיון שנעשה על ידינו לפני ההפוגה לשחרור ירושלים העתיקה – נכשל.

ההפוגה השנייה הייתה שונה מהראשונה בשני דברים: 1. לא הייתה מוגבלת בזמן; 2. מניסוח ההחלטה על ההפוגה, כפי שהוצעה על ידי נציג ארצות הברית, השתמע שהיא מותנה בסנקציות, כי ההצעה האמריקנית מיום 14 ביולי אמרה ״לצוות על הפסקת־אש תוך קביעת העובדה, שהמצב בארץ־ישראל מהווה סכנה לשלום, ובהתאם למגילת או״ם אפשר במצב זה להטיל סנקציות על מדינה שאינה נשמעת לדרישה של מועצת הביטחון״. בישיבת הממשלה הזמנית ביום 16 ביולי אחרי הצהריים הודיע שר החוץ **מ׳ שרתוק**, כי לפני חצי שעה קיבל הטלגרמה הבאה מלייק־סוקסס, בתאריך של 15 ביולי:

יש לי הכבוד למסור לממשלתך את ההחלטה הבאה שנתקבלה על ידי מועצת הביטחון בישיבתה ה־338 ב־15 ביולי 1948, בשעה 8:45 בערב, זמן ניו־יורק:
מועצת הביטחון, לאחר שרשמה לפניה, כי הממשלה הזמנית לישראל הביעה את הסכמתה העקרונית להארכת שביתת־נשק בארץ־ישראל, וכי המדינות חברות הליגה הערבית דחו את הקריאות הנשנות של המתווך מטעם האו"ם ושל מועצת הביטחון בהחלטתה מיום 7 ביולי 1948 להארכת שביתת הנשק בארץ־ישראל, וכי כתוצאה מזה הגיעו הדברים בארץ־ישראל לידי חידוש מעשי־האיבה,
קובעת מועצת הביטחון, כי המצב בארץ־ישראל מהווה סכנה לשלום, לפי משמעות סעיף 39 של המגילה;
מצווה על כל הממשלות והשלטונות הנוגעים בדבר, בהתאם לסעיף 40 של המגילה, להימנע מכל פעולה צבאית נוספת, ולשם כך להוציא פקודה להפסקת־האש לכוחות הצבאיים והצבאיים־למחצה שלהם, שתוצא לפועל בזמן שייקבע על ידי המתווך, אבל, על כל פנים, לא יאוחר מבעוד שלושה ימים מתאריך קבלת ההחלטה הזאת;
מצהירה כי אי־נכונות איזו מהממשלות או מהשלטונות הנוגעים בדבר למלא אחרי הסעיף הקודם, תוכיח מציאותה של הפרת שביתת־הנשק לפי משמעות סעיף 39 של המגילה, המחייבת עיון מיידי בעניין מצד מועצת הביטחון לשם פעולה נוספת, בהתאם לפרק 7 של המגילה, כפי שיוחלט במועצה;
קוראה לכל הממשלות והשלטונות הנוגעים בדבר להמשיך בשיתוף פעולה עם המתווך לשם שמירת השלום בארץ־ישראל, בהתאם להחלטה שנתקבלה על ידי מועצת הביטחון ב־29 במאי 1948;
מצווה בעניין ההכרחי באופן מיוחד ודחוף – על הפוגת־אש מיידית וללא תנאי בעיר ירושלים, שתוצא לפועל 24 שעות לאחר קבלת ההחלטה, ונותנת הוראות לוועדת ההפוגה אשר בירושלים לנקוט כל הצעדים הדרושים כדי לתת תוקף להפוגת־אש זו;
נותנת הוראות למתווך להמשיך במאמציו, כדי להביא לידי פירוזה של העיר ירושלים, בלי פגיעה במעמד המדיני העתיד של ירושלים, ולהבטיח הגנה על המקומות הקדושים, בניינים דתיים וגישה אליהם;
נותנת הוראה למתווך לפקח על קיומה של שביתת־הנשק ולקבוע סדרים לשם בדיקת ההאשמות בהפרת ההפוגה החל מ־11 ביוני 1948;
מסמיכה אותו לטפל בהפרות ההפוגה, במידה שנתון הדבר בגדר סמכותו, לעשות זאת על ידי פעולה מדינית מתאימה, ודורשת ממנו להודיע למועצת הביטחון בתמידות בדבר מילוי שביתת־הנשק, וכשצריך לאחוז בצעדים מתאימים;
מחליטה, כי במידה שלא ישתנה הדבר על ידי החלטה נוספת של מועצת הביטחון, או החלטה נוספת על ידי העצרת, אזי שביתת־הנשק הנוכחית תישאר בתקפה בהתאם להחלטה הנוכחית, ובהתאם להחלטת 29 במאי 1948, עד אשר יושג הסדר של שלום על המצב העתיד בארץ־ישראל;
חוזרת על הקריאה לצדדים הכלולה בסעיף האחרון של החלטת מועצת הביטחון מ־22 במאי, וממריצה את הצדדים שימשיכו בשיחותיהם עם המתווך ברוח של שלום וויתורים הדדיים, כדי שכל השאלות השנויות במחלוקת תוכלנה להיפתר בדרכי־שלום;

מבקשת את המזכיר הכללי להמציא למתווך את הצוות הדרוש והכלול במילוי תפקידיו שהוטלו עליו על ידי החלטת העצרת;
וכן היא מבקשת את המזכיר הכללי לעשות את הסידורים הדרושים ואת הכספים הדרושים למילוי ההתחייבויות הנובעות מן ההחלטה הזאת.

לשאלת הרב **פישמן**, אם נאמר בהחלטה משהו על סנקציות, ענה שר החוץ, כי "נאמר שאם אחד הצדדים לא מציית, צריכה מועצת הביטחון להתכנס מיד ולדון על הפעולה בהתאם לפרק 7 של המגילה".

א' קפלן שאל אם "עניין הסנקציות קשור רק בהפוגה" – **ומ' שרתוק** ענה: "כן".

לשאלת **א' זיזלינג**, אם אין הפיסקה על התפשרות וויתורים קובעת בעקיפין, שהחלטת 29 בנובמבר אינה קיימת, ענה **שרתוק** כי אפשר לפרש פיסקה זו לחומרה ואפשר לפרשה לקולה, ויש בפיסקה זו אפשרות של ויתור על החלטת 29 בנובמבר.

ראש הממשלה ושר הביטחון אמר, שיש להבחין לפי לשון ההחלטה בין הפסקת־אש ובין פירוז ירושלים. על הפסקת־אש יש פקודה – חייבים להפסיק אש, ומי שאינו מפסיק – הריהו ממרה. אין פקודה על פירוז ירושלים. זוהי הוראה למתווך שישתדל להביא לידי כך.

אשר למצב בחזיתות, אמר **ראש הממשלה**, אתם יודעים שקהיר הופצצה. הגיעו שלושה "מבצרים מעופפים", והוחלט שאחד יפציץ את קהיר, אחד – את עזה, ואחד – את אל־עריש. רדיו קהיר הודיע הבוקר שהייתה הפצצה קשה, לפי הידיעות שלנו לא הייתה כל כך קשה. הטייסים שלנו זרקו 8 פצצות של רבע טונה כל אחת בארמון המלך, אבל לא פגעו בארמון, אלא בסביבתו. האווירון שהיה צריך להפציץ את אל־עריש הפציץ בטעות את רפיח, שזה בסיס אנגלי. השני הפציץ את עזה, אבל אין אנו יודעים התוצאות. כולם חזרו בשלום. מה שלא הצליחו לעשות בלילה באל־עריש עשו בבוקר – הורידו 7½ טונות פצצות על שדה־התעופה באל־עריש. כמו כן מסר ידיעות על החזיתות בגליל, במרכז ובדרום, שכבר סופר עליהן קודם.

שר החוץ (מ' שרתוק) מסר, כי בשיחות הקשות שהיו לנו עם המתווך על ההפוגה הסכים המתווך, שבזמן ההפוגה יש לנו רשות לשלוח אספקה לנגב, אם כי המצרים מחזיקים בצומת הדרכים לנגב. שר החוץ הביע דעתו, שעלינו להסכים להפוגה ללא תנאי בירושלים, מחר בבוקר. בירושלים אין מתווך, אבל יש שם ועדת־קונסולים, והיא צריכה לתאם הדברים. כמו כן עלינו להסכים להפוגה ב־18 ביולי, אם יודיעו לנו שהערבים מסכימים לכך. יש להגיד למתווך, שההחלטה של מועצת הביטחון אינה מטילה שום הגבלה על כניסת אנשים בגיל צבא, ובדיון עימו יש לעמוד על כך בכל תוקף.

בנוגע לפעולות הצבאיות בשני הימים שנשארו עד ההפוגה היה **שר החוץ** סבור, שיש לרכז כל הפעולה בנגב; **גרינבוים** היה סבור – בירושלים ובסביבתה, וטען "באין ביטחון שירושלים תהיה בידינו – אין כל תקווה לכך שתהא בין־לאומית"; **ורוזנבליט** היה סבור, שיש להעדיף את הגליל: "אם עוד ניתן לכבוש את כל הגליל בימים ספורים אלה שנותרו לנו – הייתי מעדיף את הדבר"; **א' זיזלינג** היה סבור, כי "הנגב במרכז דאגתנו; דרך לירושלים יש לנו; כיבוש העיר העתיקה – אין תקווה שיושלם, אבל כיבוש הנגב יכריע". **ד' בן־גוריון** אמר: "בנוגע לנגב: אם נותרו לנו רק שלושה ימים – אין לנו חופש הברירה. על העברת כוחות צבא גדולים מהגליל אין מה לדבר. הדבר היחיד שבא בחשבון – זה שימוש בחיל אוויר, וזה ייעשה. ייתכן שנצליח לשלוח תגבורת לנגב, אבל בעיקר נצטרך להפציץ. כפי שאני מבין כולנו מסכימים שנדרוש הודעה מהערבים על נכונותם

להפסיק האש בטרם ניתן אנחנו פקודה להפסקת האש. אני מסכים שלא נקבע פה את השעות. מספר שעות מספיק. במקרה שהערבים יודיעו שהם נותנים פקודה להפסקת־אש בזמן הנדרש, אנחנו, בהתאם לעמדתנו, נפסיק את האש". **א' קפלן** הציע להרחיב המשפט של בן־גוריון "בהתאם לעמדתנו" ולהגיד: "בהתאם לעמדתנו, שבאה לידי ביטוי במועצת הביטחון ובמשא־ומתן שלנו עם המתווך (המכוון – חופש עלייה), ובזה להסתפק". בן־גוריון הציע: "בהתאם לעמדתנו המוצהרת", ונוסח זה נתקבל ברוב של 6 נגד 3.

ההפוגה הייתה צריכה להתחיל ביום 18 ביולי בשעה שבע בערב. הממשלה הזמנית נתכנסה באותו יום כמה שעות לפני התחלת ההפוגה. לא הייתה עדיין הודעה מהערבים על הפסקת־אש בשעה הקבועה.

ראש הממשלה אמר שיש שתי אפשרויות, ועלינו להתכונן לשתיהן: 1. שיקיימו ההפוגה בזמנה, אבל ינסו בשעה האחרונה לתפוס מקומות; 2. שלא יקיימו היום את ההפוגה וימשיכו להילחם בכדי לתפוס מקומות נוספים, ובעוד יום או יומיים יודיעו על הפוגה, בהנחה שבגלל דחיית ההפוגה לא יטילו עליהם סנקציות. במועצת הביטחון יש להם לפחות חמישה מגינים: אנגליה, ארגנטינה, בלגיה, סוריה וסין. הם סבורים, שבגלל דחיית ההפוגה מהערב בשעה שבע ליום או יומיים – לא יטילו עליהם סנקציות, והנחה זו מתקבלת על הדעת. יש סימנים שהערבים מתכוננים לפעולה. הם הביאו תגבורת למגדל בדרום ומסתערים עכשיו על עסלוג'. חזית הגליל המערבי מעוררת דאגה. צבאנו מועסק כולו בעשרת הימים האלה, ועלינו להבטיח שלא נעמוד בפני הפתעה בשעה 7 בערב. בדרום הדרך הישרה נמצאת בידינו. כבשנו נקודות רבות בימים האחרונים, ואנו מתבצרים בהן. הדרך החדשה עוברת על יד פאלוג'ה וקרובה יותר לבית־גוברין. מטרתנו היא – להשתלט על כל הקו הזה, ולפי שעה הדבר מצליח. הפצצנו הבוקר כמה פעמים את מג'דל. אם לא תהיינה הפתעות – מצבנו לפי שעה לא רע. אולם תיתכן הפתעה. ידוע לנו כי צבאות סעודיים הגיעו לחזית זו.

חזית לטרון־קולה עברה עשר פעמים מיד ליד. כרגע היא נמצאת בידינו. כוחות ממשיכים להתקדם בחזית זו, ולטרון כמעט מוקפת כולה. כוח הערבים שם אינו גדול, אבל יש להם שם הרבה תותחים והם מבוצרים.

בחזית התיכון שורר שקט, ודבר זה מפליא במקצת; בחזית זו כמעט אין לנו כוחות, כי כולם מועסקים בראש־העין ובגליל המערבי. מלבד ראש־הנקרה, שבה חונה הצבא הלבנוני – החזית ההיא מובטחת. אולם עלולה לבוא הפתעה אם הערבים ירצו לפתוח בפעולה ברגע האחרון.

משמר־הירדן (שבידי הסורים) הופצצה על ידינו פעמים רבות. אבל אנשינו ראו משוריינים רבים מתקדמים לכיוון קוניטרה. בגזרה ההיא הקרבות נמשכים.

ייתכנו הפתעות: בעמק הירדן, בו יש כוח ערבי נסתר, בחזית משמר־הירדן, בלבנון, ובעיקר בחזית התיכון. תיתכן גם הסתערות לצד לוד. על ידי האזנה שמענו שהלגיון מתכונן ללכת ללוד.

אנו חייבים להשתמש ברזרבות, והחלטנו לגייס לצבא גם חלק מהמשטרה. יש לנו רזרבות מוכנות לנגב; מגייסים עכשיו גדוד שנמצא בקלט, ויוכל לפעול אם תהיה פרצה בחזית. גדוד זה נמצא עכשיו בתל־אביב ובתל־ליטוינסקי ונוכל להשתמש בו בשטח שבין חזית לוד ולטרון. היות ובירושלים קיימת כבר הפוגה נתנו הוראה לירושלים להוציא משם הנשק הכבד לכבוש את ביתר. אנו רוצים לכבוש כל שטח פסי הרכבת. עד עתה נמצאו רוב תחנות הרכבת בידינו (רמלה, ואדי־סראר, וייתכן שכבר תפסנו גם את הרטוב). התחנה העיקרית שאינה בידינו היא ביתר.

המקום החשוף ביותר זהו שטח ואדי־מילק, ואדי־עארה, עין־שמר. בעין־שמר חנה בזמנו הגדוד השביעי, אבל הוא עלה לנצרת. נתקבלה החלטה לפני שבועות אחדים על אימון בני 17.

הם מתאמנים בפרדס־חנה זה שבועיים וחצי. ההצעה היא שתינתן הסמכות להשתמש בהם ככוח־הגנה מקומי באותה הסביבה, במקרה שתהיה התקפה מקומית ולא נוכל לשלוח לשם תגבורת משום מקום אחר. המדובר הוא רק למקרה שתהיה התפרצות ערבית באותה סביבה, וישתמשו בכוח זה אך ורק להגנת השטח מפרדס־חנה ועד נתניה. הממשלה צריכה להחליט על כך, כי שר הביטחון הודיע למטה שאין רשות להשתמש בכוח זה בלי החלטה מיוחדת של הממשלה. נמצאים שם 1,500 איש.

כמה פעמים נתעוררה השאלה: מדוע אין הערבים פועלים בשטח שבין נתניה וסביבות חיפה. ייתכן שגם הערבים שומרים על הרזרבות שלהם וחוששים מפני התקפותינו (**מ׳ בנטוב:** במשמר־העמק ובמגידו נערכת עכשיו התקפה מצד הערבים. כנראה הם צבאות עיראקיים. הם באים מההרים מצד ״המשולש״). זהו הדבר שאנו חוששים לו, אמר **שר הביטחון**, שבשעות האחרונות יצאו הערבים לכבוש מקומות, ולכן על הממשלה להחליט בעניין מגויסי גיל 17.

הממשלה החליטה להרשות השימוש בבני 17, הנמצאים במחנה־אימונים בפרדס־חנה, להגנת המרחב הצפוני של התיכון.

שר החוץ (מ׳ שרתוק) מסר כי ממקורות ערביים נודע לנו, שראש ממשלת מצרים טְלגרף ב־12 ביולי לנציגו בלייק־סוקסס למסור לפארס אל־חורי (חבר מועצת הביטחון), שהוא מצטער להשיב פניו ולא יסכים בשום אופן להפוגה, גם אם דעת־הקהל תהיה בעד זה. זה היה ב־12 לחודש. עתה יש ידיעה מאתמול (17 ביולי), שגם המצרים וגם הסורים מדוכאים ונמצאים על גבול הייאוש נוכח הצלחותינו הצבאיות. הם טוענים עכשיו, שאין הערבים רשאים לחדש את ההתקפה, כי היא עלולה להביא לידי כישלונות כמו בלוד וברמלה, אף על פי כן מתקשים הערבים לקבל החלטת מועצת הביטחון על הפוגה.

בשיחה של אחד מאנשינו עם המתווך ועם עוזרו באנץ׳ אמר המתווך, כי הערבים הפסידו המלחמה. אם הם מקבלים החלטת מועצת הביטחון על הפוגה – הרי הם משלימים עם חלוקת הארץ. אם הם דוחים החלטת מועצת הביטחון – הם מאבדים עצמם לדעת. בשיחה זו השתתף גם א׳ איבן. המתווך שאל מהי עמדתנו לגבי חידוש משימתו. איבן הבחין בין פיקוח על ההפוגה לבין תיווך מדיני, ואמר שהצעותיו הקודמות של המתווך גרמו למשבר של אמון. המשך התיווך יכול להיות בעל תוצאות, אם יהיה מכוון ליצירת יחסים של חוזה בין מדינות ריבוניות.

ואשר להתחלת ההפוגה מסר **שר החוץ**, שהוא תחילה הודיע לבא־כוח המתווך שאנו מוכנים לתת פקודה להפסקת האש, רק אם נדע שהצד השני נתן פקודה כזאת. אבל בא־כוח המתווך מיד טְלפן לו, שהוא אומנם ימסור תשובתו למתווך כמות שהיא, אבל הוא חייב להסב תשומת־ליבו של שר החוץ, שהודעתו אינה תואמת החלטת מועצת הביטחון, כי החלטה זו אומרת, שכל צד חייב לתת פקודה לא לאחר שייודע על החלטת הצד השני, אלא – בהתאם להחלטת מועצת הביטחון (כלומר, הזמן שקבע המתווך), וכל צד המפסיק את האש בזמן הקבוע – מקיים את ההחלטה.

כתוצאה מוויכוח זה שינה שר החוץ את הנוסח ונאמר בו: ״וניתֵן פקודה להפסיק אש מיד לאחר שיודיעו לנו כי האש הופסקה מהצד השני״.

ומכיוון שמהצד השני לא נתקבלה כל תשובה הודיע המטה שלנו, שהם נותנים פקודה להפסיק את האש בשעה 7 בערב, כפי הוראת המתווך, אבל בכל מקום שהערבים ימשיכו לירות – מחדשים מיד את האש, ושר החוץ הודיע על פקודה זו למתווך טלגרפית.

מ׳ בנטוב עֵרער על נוסח זה של פקודה ודרש להמשיך בפעולות כל הלילה, עד שנקבל הודעה מהצד השני שהוא מסכים להפוגה. **גרינבוים** תמך בהצעת **בנטוב**. הדבר הועמד להצבעה, והרוב דחה הצעת **בנטוב**.

כפי שנודע אחר כך, נתכנסה הוועדה המדינית של הליגה הערבית בלבנון והחליטה לקבל החלטת מועצת הביטחון להפסיק האש כפי שדרש המתווך. חוגים ערביים הדגישו, כי ההסכמה אין פירושה הכרה בקיום המדינה היהודית בארץ־ישראל.

אולם המדינה היהודית וצבא־הגנה לישראל נכנסו להפוגה כשהם עטורי־ניצחון ובוטחים בכוחם.

שינויים בהנהלת מועצת־המדינה הזמנית • הערכת המצב המדיני והצבאי • בחירת חברי בית המשפט העליון

בישיבת מועצת המדינה הזמנית שנתקיימה ימים אחדים לפני ההפוגה (ביום 15 ביולי) הוכנס שינוי חשוב בהנהלת המועצה. עד אז ניהל ראש הממשלה ישיבות המועצה; במועצה זו נבחרה נשיאות המועצה. הצעה על כך הוכנסה עוד בישיבה הקודמת, ביום 8 ביולי, בשם ועדת־הוועדות, שנשיאות המועצה תהיה מורכבת מנשיא המועצה (ד״ר ויצמן עדיין לא היה אז בארץ), יושב־ראש ושלושה סגנים, מתוך חברים שאינם חברי הממשלה. היושב־ראש יהיה נציג מפא״י, שלושת הסגנים יהיו נציגי הסיעות הגדולות האחרות: הציונים הכלליים, מפ״ם, מזרחי והפועל המזרחי. הצעת **ויינשטיין** (מסיעת הצה״ר), שאחד מסגני הנשיאות יהיה מסיעת הצה״ר, לא נתקבלה. בישיבה העשירית של המועצה (15 ביולי) נבחרה הנשיאות: יוסף שפרינצק (מפא״י) – יושב־ראש; ד״ר אברהם גרנובסקי (כלליים) – סגן; עורך־הדין נחום ניר־רפאלקס (מפ״ם) – סגן. מזרחי והפועל המזרחי עדיין לא קבעו את מועמדם.

ראש הממשלה הביע תודתו לחברי המועצה על הסבלנות הגדולה שגילו כלפיו במשך הזמן שהוא ניהל את הישיבות ועל העזרה הרבה שקיבל מכל חברי המועצה ללא יוצא מן הכלל, הביע תקווה שהמועצה תגלה אותו היחס לנשיאות ומסר הפטיש ליושב־ראש י׳ שפרינצק. **שפרינצק** הודה על הבחירה וציין, כי מועצת המדינה היא זמנית, ועליה לסלול הדרך לנציגות נבחרת של העם, וכולנו מעוניינים שנציגות זו תיבחר בהקדם האפשרי. הפרק הזה של מועצת־המדינה הוא גם פרק של הכשרה, כי עלינו לסלול הדרך לחיים פרלמנטריים קבועים ומשוכללים. בפרק־זמן זה צריכים להתהוות הרגלים ומנהגים שיניחו יסוד למסורת של חיים פרלמנטריים. מנהגים והרגלים אלה העומדים להיקבע צריכים להיות רצופי חרדה והקפדה על אובייקטיביות מלאה בהנהלת מוסד הנציגות של העם בישראל, ומשאלה נפשית מפעמת אותו, שבעזרת כל חברי המועצה, תוך עבודה משותפת נאמנה עם הממשלה ונשיא המועצה, יצליחו מאמצינו בהנהלת מועצת־המדינה ויצדיקו את האמון ששמו בנשיאות.

ד״צ פנקס (מזרחי) הביע בשם הוועדה, שהרכיבה את הנשיאות, ובשם הסיעות שהיא מייצגת אותן, תודה והוקרה לראש הממשלה בעד ניהולו את הישיבות מאז כינוסה הראשון של המועצה ועד היום הזה. ראו אותו מנהל את ספינתנו זו בימים סוערים ביותר, והביעו לו תודה על הפעולה שעשה, ומאחלים לו הצלחה כראש הממשלה. **ויינשטיין** (הצה״ר) **ומיקוניס** (מק״י) הודיעו, שנמנעו מהצבעה בעד הנשיאות מכיוון שלא שותפו נציגיהן בנשיאות. בישיבה זו גם ניסו להחליט על הדגל ועל סמל המדינה, אבל לא יכלו להגיע להסכם כללי, והדבר נדחה למועצה הבאה. נתקבל תקציב

חודש יולי בסכום של 700,000 לירות, בזה לא נכלל תקציב הביטחון, שנקבע על ידי ועדת הכספים של המועצה לפי הצעת הממשלה ללא פרסום.

ימים אחדים אחרי ההפוגה, ביום 22 ביולי, נתקיימה ישיבת מועצת המדינה, בה מסר **ראש הממשלה** סקירה על המצב הצבאי והמדיני:

שוב באה עלינו הפוגה, והפעם בלי נקיבת קץ. ואף על פי כן אי אפשר להגיד בוודאות שהמלחמה אינה עתידה להתחדש, אולם אפשר להגיד, בלי פקפוקים יתרים, שאנו עומדים בפני מערכה **מדינית** קשה וחמורה, ואולי מכרעת. המסקנה היא שעלינו קודם כל לעמוד במלוא תחמושתנו ולהיות דרוכים ומוכנים לקרב, אם תפרוץ שוב מלחמה. כי רק תוך נכונות צבאית מלאה וגדלה נוכל לעמוד בשתי המערכות גם יחד, הצבאית והמדינית.

במלחמה הזאת היו עד עכשיו שלושה פרקים. הפרק הראשון נמשך כחמישה חודשים וחצי, מ־30 בנובמבר 1947 עד 14 במאי 1948, כשעמדנו בפני כנופיות בלתי־סדירות. הפרק השני – 4 שבועות, מ־14 במאי עד 11 ביוני, כשהועמדנו בפני הצבאות של סוריה, לבנון, עיראק, עבר־הירדן ומצרים. ולבסוף – עשרת הימים האחרונים, מ־9 ביולי עד 19 ביולי. במשך תקופה זאת נוספה עוד מדינה אחת, סעודיה, שהפלישה צבאותיה למדינתנו.

שלושה פרקים אלה יש בהם דמיון רב לכמה פרקים בתנ"ך, בייחוד פרקי יהושע ושופטים, כאילו בימינו נכתבו הדברים: 'יְהִי כִשְׁמֹעַ כָּל הַמְּלָכִים אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן, בָּהָר וּבַשְּׁפֵלָה, וּבְכֹל חוֹף הַיָּם הַגָּדוֹל, אֶל־מוּל הַלְּבָנוֹן, הַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי, הַכְּנַעֲנִי, הַפְּרִזִּי, הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי וַיִּתְקַבְּצוּ יַחְדָּו לְהִלָּחֶם עִם יְהוֹשֻׁעַ וְעִם יִשְׂרָאֵל פֶּה אֶחָד' (יהושע ט, 1–2); 'וְאֵלֶּה מַלְכֵי הָאָרֶץ אֲשֶׁר הִכָּה יְהוֹשֻׁעַ וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל... בָּהָר וּבַשְּׁפֵלָה, וּבָעֲרָבָה וּבָאַשְׁדוֹת, וּבַמִּדְבָּר, וּבַנֶּגֶב... כָּל מְלָכִים, שְׁלֹשִׁים וְאֶחָד'" (שם יב, 7–24), נשתנו רק שמות 'המלכים'.

אולם מבחינה אחת שונה המלחמה הזאת מהמלחמות שבתנ"ך. אז נלחמו בני־ישראל רק עם תושבי הארץ, **הפעם נלחמנו עם כל הארצות השכנות**. אף פעם בתולדות עמנו לא נפגשנו בשדה־המערכה עם כל השכנים האלה בבת־אחת. כל אויבינו שנלחמו בנו בשבועות האחרונים אינם פנים חדשות בהיסטוריה שלנו. נפגשנו כבר לא פעם עם מצרים, עם אשור, עם בבל, עם ארם, עם צור וצידון. אבל אף פעם לא נפגשנו עם כולם יחד. לא היה אף פעם בהיסטוריה של ארץ־ישראל, שצבאות כל הארצות האלה יפלשו בבת־אחת לתוך ארצנו. נלחמנו לחוד עם מצרים, לחוד עם אשור ובבל, לחוד עם ארם, לחוד עם עמלק, לחוד עם כנענים. אבל זוהי הפעם הראשונה שכל העמים האלה חָברוּ יחד להילחם בנו – והצבא הצעיר שלנו הועמד בפני כל עמי המזרח התיכון וצבאותיהם. בכל ההיסטוריה שלנו במשך 3,500 שנה לא קרה כדבר הזה.

עוד דמיון אחד יש בין מלחמה זאת ובין אחת המלחמות שבתנ"ך – מלחמת שאול ויהונתן עם הפלשתים. דאגו אז ש'חָרָשׁ לֹא יִמָּצֵא בְּכֹל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל כִּי אָמְרוּ פְּלִשְׁתִּים פֶּן יַעֲשׂוּ הָעִבְרִים חֶרֶב אוֹ חֲנִית... וְהָיָה בְּיוֹם מִלְחֶמֶת וְלֹא נִמְצָא חֶרֶב וַחֲנִית בְּיַד כָּל הָעָם אֲשֶׁר אֶת שָׁאוּל וְאֶת יוֹנָתָן' (שמואל א יג, 19–22). גם ממשלת המנדט נקטה באותם האמצעים של הפלשתים, שלא יהיה 'חרש' בישראל ולא תהיה 'חרב וחנית'. כוחות היבשה, האוויר והים של הממשלה הבריטית דאגו לכך שלא יבוא נשק לישראל מן החוץ, והמשטרה הבריטית חיפשה ובדקה אם אין אנו מייצרים נשק בעצמנו. ועוד זכורים לנו החיפושים

שנערכו בכוחות משטרה וצבא אדירים במשקים שלנו – לגלות ולהחריב כל 'חרב וחנית' בישראל, וחוקים דרסטיים נקבעו נגד אימונים צבאיים – מכוונים למעשה נגד היישוב היהודי. בשעה זו אין אני יכול עדיין לספר כיצד בכל זאת הצטיידו והזדיינו כוחות ישראל. אולם צבאות האויבים אינם מטילים עוד ספק בכוח־המחץ האיום של הצבא הישראלי.

איני יודע כמה מהמסובים באולם זה היו מוכנים לפני 9–10 חודשים לענות בחיוב, אילו היו נשאלים אז, אם מאמינים הם ביכולתו של היישוב היהודי לעמוד, בלי כל עזרה מן החוץ, בפני התקפה מאוחדת של כל הצבאות הסדירים של מדינות ערב.

על שאלה זו ענתה ההיסטוריה בחודשים האחרונים, ובאופן מובהק ביותר בעשרת הימים בין שתי ההפוגות, אם כי עוד לא תשובה ניצחת וסופית. גם עכשיו עוד לא נגמר המבחן, אבל התשובה שניתנה יש בה כדי להניח דעתנו. עמדנו בהתקפה מאוחדת זו של הצבאות הסדירים של כל מדינות ערב, ויכולנו להם. עמדנו מאז ה־15 במאי, למחרת הכרזת המדינה, ועד ה־11 ביוני. המזימה או ההזיה של כיבוש־בזק – נחלה כישלון חרוץ. אולם חורשי המזימה כנראה לא רצו או לא היו מסוגלים להכיר במציאות המפתיעה, וכשקרא בא־כוח או"ם להמשכת ההפוגה הסכימה לכך רק ממשלת ישראל, אבל מדינות ערב סירבו. היו כאלה שראו בהסכמתנו סימן של חולשה, ובסירוב הערבים – ביטחון בכוחותיהם. עשרת הימים, עשרה ימים גדולים בתולדות ישראל, לאחר ה־9 ביולי, נתנו לעמי ערב, למדריכיהם ולעולם כולו את התשובה המאלפת והמובהקת. אחרי המצור המוּגבר ששמו על הארץ, לבל תבוא 'חרב וחנית' לעם ישראל, פתחו צבאות ישראל, עם גמר ההפוגה, בהתקפה רבתי על מרכזי הכוח הערבי בארץ, הכו את מלכי לוד ורמלה, מלכי בית־נבאלא ודיר־טריף, מלכי קולה ומגדל־צדק, מלכי צרעה ואשתאול, מלכי ערטוף ועין־כרם בשפלה, ומלכי חַתא וחרתיה בדרום, מלכי שפרעם וצפורי, מלכי עין־מאהל וכפר־קנה, נצרת ונמרין, מלכי לוביה וקרן־חטין בגליל – קרן־חטין שבה הכריע צלאח א־דין את צבאות נוסעי הצלב – וכל המקומות האלה נלכדו במשך עשרת הימים האלה על ידינו, וצבאות מצרים ועבר־הירדן, בבל, היא עיראק, וסוריה ולבנון וקאוקג'י, ניגפו ואיבדו למעלה מחמשת אלפים איש. ולשטח, שהיה בידינו לפני ההפוגה במדינה היהודית, נוספו במשך עשרת הימים האלה למעלה מאלף קילומטרים מרובעים, בדרום, בדרך לירושלים, בסביבות לוד ורמלה, בדרומה של חיפה ובמרכז הגליל – צפונית־מערבית וצפונית לנצרת, עם נצרת בתוכם.

אני מקווה שיום יבוא, והוא לא רחוק, שאפשר יהיה לספר לפרטיה העלילה הגדולה והמופלאה, כיצד הוקמו, סודרו וצוידו ואומנו וזוינו הכוחות היהודיים אשר עשו את החיל הזה. בשעה זו אעמוד רק על נשק סודי אחד, אשר יותר מכל סייע לעמידתנו במשך שמונת החודשים וגרם לכיבושים שלנו. זהו **הרוח** של האדם היהודי, של החלוץ היהודי ושל הלוחם היהודי. רוח החזון והאמונה והמסירות הפועם בלב הנוער שלנו, בלב המתיישב שלנו ובלב הצבא שלנו. הרוח אשר בכוחו בנינו במשך שבעים שנה נשמות – נשמות אדם ואדמה, ויצרנו בכוחו משק, תרבות וכוח יהודי. ברוח זה ניצחנו עד עכשיו. ואם שוב נעמוד בפני מבחן מלחמתי, הריני מאמין שננצח.

אנו עומדים עכשיו בהפוגה ללא נקיבת זמן, ושומה עלינו לחשל ולשכלל את כוחנו ביתר שאת, ולא רק את כוחנו הצבאי בלבד. מדינת ישראל קמה תוך סערת מלחמה, ועוד לפני לידתה הוטל עלינו להשקיע את כל יכולתנו ומאמצינו בהתגוננות בפני האויב. אולם

מדינת ישראל לא הוקמה לשם עריכת קרבות וכיבושים צבאיים. היא לא נועדה אפילו להבטיח את השלום והרווחה של אזרחיה בלבד. על מדינת ישראל הוטלה תעודה יחידה במינה, על כל פנים בתולדות ימינו אלה, אשר בלעדיה אין לה זכות קיום, ולא תעמוד – בניין נשמות הארץ וקיבוץ גלויות ישראל, התיישבות ועלייה בקנה־מידה גדול. אלה הם תפקידיה הראשיים של מדינתנו. ועם ההפוגה הזאת, שאין עדיין יודע כמה זמן תימשך, שומה עלינו, יחד עם הגברת המתח הצבאי, עם הגברת כוננותנו המלחמתית, לגשת בשיטתיות ובתנופה ממלכתית לארגון עלייה רבתי והתיישבות רחבת־מידות. שתי פעולות אלה הן צרכים מדיניים וצבאיים כאחד.

ורק עוד הערה אחת: עצרת האו״ם בחרה במתווך, מתווך בינינו ובין הערבים. הממשלה הזמנית ומועצת־המדינה קבעו בשעתן את עמדתנו להצעות המתווך, ובשעה זו אין מה להוסיף על כך, בייחוד לאחר הגילוי הנוסף של יכולתנו הצבאית וכיבושינו הטריטוריאליים החדשים. אם נגזר עלינו שהמלחמה תתחדש – נמשיך אותה ביתר ביטחון, ומי יקבע עד היכן תגיע ידנו ומה הם הכיבושים שאנו מסוגלים עוד לכבוש? ואף על פי כן, עם גידול ביטחוננו, ביטחוננו הכללי בכוחה הצבאי של המדינה היהודית, עלינו להיאחז בכל שאנסה והזדמנות, ואולי בלי כל עזרת מתווכים, למצוא במישרים שפה משותפת עם עמי ערב, שפה משותפת לא על חשבון זכויותינו, שאיפותינו וכיבושינו, אלא על בסיס האפשרויות הגדולות הצפונות במרחבים הרבים של המזרח התיכון ובשני העמים השמיים, היהודים והערבים, – אם ידעו לפעול יחד כעמים עצמאיים בני־חורין, שווים ובעלי־ברית, לטובת חלק זה של העולם, ואולי גם לטובת הפרחתו ושלומו של העולם כולו.

רק מתוך ברית עם מדינת ישראל ועם ישראל יוכל העולם הערבי להשתחרר משעבודו ותלותו, בגלוי ובסתר, בכוחות ניצול ודיכוי חיצוניים; ורק מתוך שותפות־פעולה עם שכנינו בארצות הקרובות נוכל אנחנו לייצב את השלום במדינתנו ובארצנו. וכדאי הוא השלום שנעשה למענו לא פחות משעשינו, ועוד נעשה, אם יהיה צורך בכך, למען המלחמה.

אינני יודע אם הגיעה השעה ואם מוכשר הדור הערבי לקואופרציה יהודית־ערבית על יסוד ברית־שווים, אבל הקואופרציה הזאת יש בה הכרח היסטורי. ולאחר שגילינו כוחנו לעיני ידידים ואויבים בשדה־הקטל, אסור שנחמיץ שום הזדמנות – אם זו רק תיתכן – להניח, מתוך מגע בלתי־אמצעי עם עמי ערב, יסוד לקואופרציה יהודית־ערבית, לקואופרציה בין מדינת ישראל ומדינות ערב.

היושב־ראש **י׳ שפרינצק** הצהיר: הודיעו לי שהממשלה מסתפקת בדברי ראש הממשלה, והוא שואל אם יש רצון לדיון. מר **ב׳ ויינשטיין** (הצה״ר) אמר, שמצפים גם לסקירה על כל הקומפלקס המדיני המתייצב עתה בפני מדינת ישראל. וכשתימסר סקירה כזו – נתווכח עליה.

על פי הצעת שר המשפטים ועל דעת הממשלה בחרה המועצה בחברי בית המשפט העליון, בהתאם לפקודת בתי־משפט, הוראות מעבר, סעיף 1 (ג) האומרת: ״שופטי בית־המשפט העליון יתמנו על־פי הצעת שר המשפטים על־ידי הממשלה הזמנית באישור מועצת־המדינה הזמנית״: י׳ זמורה – נשיא בית־המשפט; הרב ש׳ יוסף, עורך־הדין י׳ אולשן, עורך־הדין מ׳ דונקלבלום והשופט ש״ז חשין – נבחרו לחברי בית־המשפט העליון.

היושב־ראש **י׳ שפרינצק** אמר: ״תרשו לי לברך בשם מועצת־המדינה הזמנית את הנבחרים

כשופטי בית המשפט העליון הראשון לישראל. נתנו בהם אמוננו והטלנו עליהם אחריות מצפונית גדולה. אנו תפילה שבית המשפט העליון הזה יוכיח, שיש משפט וצדק ויושר במדינת ישראל".
בדברים אלה ננעלה הישיבה.

המצעד הצבאי הראשון

בימים הראשונים לא נשתמרה ההפוגה. כראוי על ידי הערבים. קרבות קשים נתלקחו בחזית הגליל. התקפה ערבית כבדה נערכה באור ליום 19 ביולי ונמשכה גם למחרת על יד בניאס בצפון. הערבים גם ניסו לכבוש את סוסיתא הנשקפת אל עין־גב. הסורים נלחמו בנו בסביבות משמר־הירדן, והמצרים – בנגב. גם בירושלים הופרה ההפוגה על ידי הלגיון הערבי. גם לאחר פגישת המפקדים היהודים ומפקדי הלגיון נמשכו הפרות ההפוגה בירושלים, ורק ביום 21 ביולי נחתם הסכם בין המפקד הירושלמי דויד שאלתיאל ובין מפקד הלגיון עבדאללה א־תל.

לאחר שהקרבות שככו סוף־סוף נתן שר הביטחון הוראה לאלוף שלמה שמיר לארגן מצעד צבאי ביום כ׳ בתמוז, 27 ביולי, יום מותו של הרצל, בתל־אביב. ראש המטה הכללי, רב־אלוף יעקב דורי, הוציא פקודת־יום לצבא: "חזון מדינת היהודים להרצל של שנת 1896 הפך מציאות בימינו אנו. כ׳ בתמוז דהשתא אינו עדיין חג הניצחון. כברת־ארץ זרועת עמל ותלאה, יֵזע ודם, עודנה לפנינו. לא נתרברב בניצחונות. לא נתפאר במהלומות אשר הנחתנו על האויב בכל החזיתות במשך תקופת מלחמה זו. נכריז היום הזה, לעצמנו ולעולם כולו, כי רוחנו גברה ונתעצמה. רוח של גבורה ונכונות מפעמת בצבאנו הצעיר, רוח שאינה יודעת מורא ופחד, רוח שאינה נרתעת מכל אויב. רוח אשר הביא לצבאנו את הניצחון הסופי, ניצחון של חופש ושלום וביטחון לעמנו, ניצחון של שוויון וידידות וברית עם כל עמי העולם".

התכונה לקראת המצעד הגדול, הראשון בתולדותינו, הורגשה עוד משעות הבוקר. חיילים רבים על נשקם הגיעו העירה (לתל־אביב), וביניהם יחידה צבאית מירושלים לסמל את הקשר בינה ובין מדינת ישראל. דגלי הלאום הונפו על בתי מוסדות ובתים פרטיים רבים. שעות אחדות לפני התחלת המצעד, שנקבעה לשעה חמש אחרי הצהריים, היו הרחובות מלאים המונים חוגגים שהסתדרו לאורך המדרכות, על גזוזטראות וגגות הבתים. חבלים נמתחו לאורך רחוב אלנבי החל מכיכר המושבות, מקום צאת המצעד, ועד לכיכר ב׳ בנובמבר, דרך בן־יהודה ועד לכניסה לאצטדיון שעל שפת הירקון מצפון לתל־אביב. התנועה הופנתה לרחובות צדדיים. על הסדר פיקחו אנשי "המשמר האזרחי", המשטרה האזרחית והצבאית. הסדר היה למופת. לא היה צורך כמעט בשום פיקוח; הקהל החדור משמעת עצמית ורוממות השעה לא נזקק לסדרנים.

לקול צלילי התזמורת הצבאית זזה ממקומה בשעה חמש אחר הצהריים חוליית הפיקוד של המסדר החגיגי, שבראשו נישא הדגל הלאומי, ומשמר הכבוד של חוליית הדגל נושא רובים מכודנים משני עבריו. לאחריה – קורס מפקדי מחלקות עם חגור מלא על נשקם; יחידת פלמ״ח ובתוכה בחורות; פלוגת קומנדו של הפלמ״ח עם קסדות פלדה:; תזמורת משטרת ישראל; יחידות ח״ן (חיל־נשים); חיל הים, שלפניו צועד מלח מגודל זקן במדים לבנים, ולצידו משמר־כבוד של מלווים; אחריהם פלוגת ימאים בג׳יפ אמפיבי וזרקור ענקי של הצי הישראלי הצעיר; יחידת האלחוט; תזמורת הכבאים; יחידת המשטרה הצבאית; יחידת נהגי פרדות נושאות מכונות־ירייה כבדות לפעולה בהרים; יחידות ממוכנות ומשוריינות; חטיבה ממונעת; תותחנים; רכב מהנדסים; ייצוג של כל חטיבה מחטיבות צבא־הגנה לישראל: מהחטיבה שנלחמה על גבול סוריה־עבר־הירדן, נגד

עיראקים וסורים; מהחטיבה שנלחמה באזור נצרת וג׳נין; מהחטיבה שנלחמה באזור חיפה וטירה; מהחטיבה שנלחמה על אזור לוד־רמלה; של אזור הדרום עד אשדוד; חטיבה שנלחמה בנגב; בגוש עציון ובירושלים; על דרך ירושלים; באזור הרטוב.

בפעם הראשונה ראו ההמונים ביישוב טנקים, תותחים, כלי שריון, מטוסים, מפציצים ישראליים. המטוסים סודרו בעין ״מטרייה״ אווירית מעל שמי האצטדיון. ים של ראשים ושפע של דגלי תכלת־לבן התנוססו באוויר. זה היה מראה האצטדיון שבו נערך הטקס המפואר. בסדר ובמשטר צעדו החיילים, איש־איש על יחידתו, מלווים תרועות גיל ומחיאות־כפיים של הקהל העצום, שעקב בהמיית־לב אחרי המפגן הנהדר. בהיכנס המסע הצבאי לרחוב בן־יהודה הצדיע לפניו יעקב דורי, הרמטכ״ל, לקול תשואות סוערות של ההמונים. המסע נע לאיטו לאורך רחוב בן־יהודה, שהיה צפוף קהל אלפים עד שהגיע לאצטדיון. בארבעה שערי־כבוד, ועליהם סמלי צה״ל (חרב ועליה ענף זית על רקע מגן־דויד), נכנסו בסדר צבאי ובדריכות־עוז היחידות השונות, והסתדרו איש־איש על עומדו. בין המוזמנים היו חברי הממשלה הזמנית, חברי מועצת־המדינה, נציגי הסוכנות היהודית, הוועד הלאומי, עיריית תל־אביב, הסתדרות העובדים ובאי־כוח כל המוסדות הלאומיים והיישוביים, המפלגות והארגונים השונים; נציגי ממשלות זרות ומפקחי או״ם. זאת הפעם הראשונה הופיעו ראשי אגפים של המטה הכללי – בדרגת אלוף – במדיהם ובסימני דרגתם הרשמית בצבא. לפקודת ״מסדר – דום!״ נכנס לאצטדיון ראש הממשלה ושר הביטחון בלוויית הרמטכ״ל יעקב דורי. כל הקהל קם על רגליו והונף הדגל הלאומי על התורן הראשי שעל הבמה. לאחר שירת ״התקווה״ באה פקודה: ״מסדר – לעמידת־אבל, דום!״ וכל הקהל העצום הרכין ראשו ביגון לזכר חללי המלחמה בים, באוויר וביבשה, וצלילי־אבל רעפו מהחצוצרות. הייתה זו שעה גדולה ומרוממת של התייחדות רבבות עם נשמות חללי צה״ל, שבגופם הגנו על המולדת ובדמם הרוו אדמתה, ובחייהם שילמו בעד חירות העם וקוממיותו בארצו.

ראש הממשלה נשא דברו לעם באצטדיון. הוא ציין הדברים שרשם הרצל ביומנו אחרי הקונגרס הציוני הראשון בשנת 1897:

> אם אסכם את הקונגרס הבאזלאי באמרה אחת – שמתוך זהירות לא אשמיע אותה בפומבי – הרי היא זאת: בבאזל ייסדתי את מדינת היהודים. ולו אמרתי זאת היום בפומבי – הייתה התשובה צחוק מכל עבר. אולי בעוד חמש שנים, לכל היותר בעוד חמישים שנה, יכירו בה הכול׳. עברו מאז כחמישים שנה. חזונו של הרצל קם ויהי. ומדוע האמין הרצל שייסד בבאזל מדינת היהודים? ׳באשר המדינה׳, כפי שרשם הרצל באותו היומן, ׳מושתתת ברצון העם למדינה׳. הרצל לא זכה לראות פרי יצירתו. רק שבע שנים עשה בשליחותו הגדולה, ושירת־חייו באמצע נפסקה, בהיותו בן 44.
>
> אולם האפיק המבורך שפתח הרצל לרצון המדינה העניק לנו שני הכיבושים הממלכתיים הגדולים בחזית הבין־לאומית: הצהרת בלפור בנובמבר 1917, 20 שנה אחרי הקונגרס הציוני הראשון; והחלטת או״ם על הקמת מדינה יהודית, בנובמבר 1947, שלושים שנה אחרי הצהרת בלפור.
>
> אולם הקונגרס וההסתדרות הציונית לא היו האפיק הראשון שדרכו זרם רצון העם למדינה. עוד כמה שנים לפני הקונגרס הציוני הראשון, ולפני הרצל, נפתח אפיק ראשון לכיסופי האומה וערגתה **לבצע את דבר הגאולה** – אפיק העלייה ההתיישבותית והחלוצית, היוצרת והמגשימה.

בוני בית הספר החקלאי הראשון במקווה־ישראל בשנת 1870; מניחי היסוד לכפר העברי הראשון בפתח־תקווה מתוך יוצאי חומת ירושלים העתיקה ועולי הונגריה בשנת 1878; ראשוני החלוצים של ביל"ו וחבריהם מייסדי ראשון־לציון, זכרון־יעקב, ראש־פינה וגדרה – אלה והבאים אחריהם הבקיעו את האפיק הראשון והראשי, הגדול והמתרחב, לרצון המדינה, ובמשך שלושה דורות של עמל חלוצים ומעפילים הפכו את פני המולדת והצמיחו יישוב יהודי, שלא היה כמוהו בעולם לחירות, לעצמאות, לאיתנות; יישוב מעורה באדמתו, בעבודתו, במשקו, בכפרו, בעירו, בלשונו, בתרבותו; מושרש בעברו הרחוק ומוצמד לעתידו הנכסף, מגלם בתוכו לא רק רצון, אלא יכולת לבנות מדינה, ומהווה למעשה גרעין גדל ומתרחב של מדינת היהודים.

בלי יצירת־בראשית זו של חלוצי עלייה, עבודה והתיישבות לא היינו מגיעים עד הלום. במותו של המנהיג הנערץ – לפני ארבעים וארבע שנים – כשנדמה היה שחלום מדינת היהודים הוכה מכת־מוות, והציונות המדינית הגיעה לקיר אטום, פרץ המעיין המתמיד של העלייה השנייה, שרעננה והגבירה בכוח־עלומים אדיר את המפעל החלוצי בארץ, ונפתח אפיק שלישי לרצון המדינה של העם, ובן־לוויה לאפיק החלוציות היוצרת, – נפתח גם אפיק הכוח המזוין היהודי. בסג'רה, בכפר יהודי קטן, אחד מארבעת הכפרים היהודיים הבודדים בגליל התחתון אז, הוקם לפני כארבעים שנה הגרעין הראשון של כוח ההגנה העברי, שנקרא אז בשם 'השומר', ומחדש חושלה שלשלת הגבורה היהודית על אדמת המולדת, שהלכה והאדירה מאז 'השומר': הלגיון העברי במלחמת העולם הראשונה, ייסוד ה'הגנה' בימי תל־חי ואילך, הקמת חיל הנוטרים במאורעות 1936–1939, ייסוד הפלמ"ח והתנדבות היהודים והבריגדה הראשונה במלחמת העולם השנייה – כל אלה הכשירו את ההתגוננות רבת התפארת והגבורה של צבאנו במלחמה זו.

בלי אפיק זה של גבורת הנשק היהודי לא היינו מגיעים עד הלום.

אלה הם שלושת האפיקים שבהם זרם רצון המדינה של עמנו, ושלושתם ינקו ממקור לא־אכזב אחד, מקור עתיק־יומין: ממקור הנאמנות היהודית למחצבתו, למקורו, לצורו, צור ישראל, לייחודו וייעודו ההיסטורי – נאמנות קשת־עורף, שאינה נרתעת מגזירות, גירושים, שחיטות והשמדות, שאינה נכנעת לעריצות, לכפייה, לאלימות, ויהא כוחם הפיזי אשר יהיה; הנאמנות הייחודית שנתגלתה במעשי קידוש־השם לאין ספור בימי־הביניים עד מרד הגטאות נורא־הוד בימינו אלה, ואשר הגיעה לשיאה במאמץ החלוצי, המדיני והמלחמתי במולדת, שהביא אותנו אל המאורע הגדול בדורנו – המאורע של 14 במאי שנה זו, המהווה מפנה מכריע בהיסטוריה היהודית, וציון־דרך רב־תוצאות בהיסטוריה העולמית.

זכה דורנו להיות אחרון לשעבוד וראשון לגאולה. אפס, **אל ירום ליבנו**. לא בזכותנו אנו בלבד זכינו למדינת ישראל. אלמלא אמונת־אומן ומורשת־קדומים של דורות בישראל, הנושאים בליבם חזון הגאולה וליבותיהם מרותקים במשך אלפי שנים בעבותות אהבה וכיסופין למכורת־אבות, אלמלא מעשי־בראשית של ראשוני חלוצינו ולוחמינו בשטח העלייה וההתיישבות, ההתגוננות המדינית והבין־לאומית – לא הייתה מדינת ישראל קמה בימינו.

אבל אין זכות־אבות הטעם היחיד לחובת הצניעות מצידנו. מדינת ישראל קמה בתוך סערת קרבות, כשניטשה עליה מלחמה כפולה: מדינית וצבאית. ממשלת המנדט רצתה

להוריש לנו תוהו־ובוהו – התגברנו והשלטנו בארץ סדר ומשטר. היא רצתה לשעבד אותנו לשכיריה הערבים – התגברנו וביצענו עצמאותנו והקימונו מדינת ישראל.

אולם המערכה טרם תמה. אומנם מהקרבות הצבאיים יצאנו **עד עכשיו** וידנו על העליונה. בלי כל עזרה מהאומות המאוחדות עמדנו בפני התוקפנות הערבית, ולא רק שהצלחנו לשמור כמעט על כל שטחה של המדינה העברית, כפי שהותוותה בעצרת האו״ם ב־29 בנובמבר, אלא הרחבנו את היריעה וכבשנו כיבושים רבים מחוץ לתחומים ההם. כוחות ה׳הגנה׳ והצבא לכדו כמעט כל שכונות האויב בירושלים החדשה, את רוממה, ליפתא, שייח׳־באדר, קטמון, אל־בקעה, קסרקטי אלנבי, מוצררה ועוד, וירושלים, חוץ מהעיר העתיקה, נעשתה לעיר עברית, כאשר לא הייתה מאחרי חורבן הבית השני.

כבשנו את צפת, טבריה, חיפה, יפו ועכו, וצבאותינו הגיעו עד גבול הלבנון בגליל המערבי, לאחר שלכדו את א־זיב, בצה ונקודות אחרות בדרך. כבשנו קסטל, בית־מחסיר, צובא, סַריס, מאלחה ועין־כרם בסביבות ירושלים, ובדרך לשער הגיא. כבשנו בית־ג׳יז, בית־סוסין, צרעה והרטוב במסדרון הירושלמי. כבשנו יבנה וקובּיבּה, מסמיה ויַזור, סומֵיל וזֵיתה, חַתא וחרתיה בדרום; כבשנו יפו ובנותיה, סלמה, יזור, בית־דג׳ן, צפוריה, כפר־עאנה ויהודיה; כבשנו לוד ורמלה, בית־נבאלא וראש־העין, אל־כאוּכב וסַלבית, בַּרפיליה, בִּיר־אֵמַעין ובורג׳, שדה־התעופה ותחנת־הרכבת בלוד, ושיחררנו בן־שמן והגענו למולדת החשמונאים במודיעין.

כבשנו בעמק את זרעין, נוריס ומַזאר, בית־שאן ורכסי הגלבוע, טירה וא־זיב בדרך נצרת וכפר־קנה, לוביה וחטין, בגליל המרכזי; כבשנו עין־חוד וג׳בע, טירה וא־זיב בדרך לחיפה, וחיל האוויר הנחית מכות קשות לרבת־עמון וקהיר ודמשק, ולכל ריכוזי האויב בארץ, ועל ידו עזר חיל הים הצעיר שלנו.

אולם אין אנו רשאים עדיין להתברך בליבנו שניצחנו. **רק הניצחון בקרב אחרון וסופי הוא המכריע**, ואין להגיד עדיין שניצחונותינו בקרבות האחרונים היו הניצחונות של קרב אחרון. אין יודע עדיין בוודאות אם הפוגה שנייה זו היא קץ המלחמה, או רק הפסקה זמנית, ובלי שנהיה מוכנים ודרוכים, מצוידים וערוכים ביבשה, באוויר ובים להנחיל לאויב מכה ניצחת **בקרב האחרון**, באם תתחדש המלחמה, – אין ערך קובע ומכריע לכיבושים ולניצחונות שהיו לנו עד כה.

ייתכן ותהיה צפויה לנו מערכה פוליטית קשה. כי מלבד האויב הגלוי יש לנו לא מעט צוררים חשאיים ומוסווים, שלא יחמיצו שום הזדמנות לעשוק ולקפח את זכויותינו, יצירותינו וכיבושינו, והמעשה של 14 במאי לא יושלם **כל עוד שצבאנו וממשלתנו לא יבטיחו למדינת ישראל שלום וביטחון וריבונות בתחומים שייקחו** בחשבון לא רק את הפשרה של 29 בנובמבר, אלא כל מה שנתרחש בכל צד מאז ועד היום, **וכל עוד המאמץ החלוצי של עמנו בארץ ובגולה לא יאסוף כל נידחי הגולה במולדת המשוחררת, ולא יבנה נשמות הארץ עד קצה יכולתה.**

עוד רבה וקשה הדרך אשר לפנינו, ולמחוז־חפצנו ההיסטורי, קיבוץ גלויות וגאולה שלמה, לא נגיע בלי סבלות ומאמצים וקורבנות נוספים.

אולם אנו צופים ליום מחר – בדריכות ערה ובכוננות מוגברת, וגם בעוז ובאמונה. בטחנו בצור ישראל, וביטחוננו לא הכזיב. הרצל אמר: ׳היהודים הרוצים בכך ישיגו את מדינתם, והם יהיו ראויים לה׳. נמלא כולנו חובתנו באמונה – ונהיה ראויים למדינתנו.

המצעד הצבאי הראשון בישראל עשה רושם אדיר על רואיו וגילה טפח מעוצמת צבא־הגנה לישראל וציודו, שהגיע אליו בעשרת השבועות שלאחר הקמת המדינה, אולם המאמצים לרכישת הציוד ולהעברתו נעשו בשנתיים ויותר לפני הקמת המדינה. גלי ההתלהבות של קהל הרבבות, שהצטופפו באצטדיון ולאורך הרחובות ועל הגגות, גאו ועלו בעבור יחידות הפלמ״ח, הח״ן, יחידות התותחנים עם כלי־זינם ארוכי־הקנה, הזחלילים, הטנקים; ובמיוחד זכו לתשואות משורייני האויב שהכתובת ״שלל״ בלטה מעליהם. ספינות הצי הישראלי הצעיר ערכו אף הן מפגני־כבוד ל״יום הרצל״ בימה של תל־אביב.

שיחות עם ברנדוט ועוזריו

למחרת המצעד, ביום 28 ביולי, נתכנסה הממשלה הזמנית. שר החוץ, **מ׳ שרתוק**, מסר על פגישתו עם המתווך מטעם האו״ם, הרוזן ברנדוט, לפני יומיים. המתווך התאונן שנציגנו בלייק־סוקסס (האו״ם) הודיע שאין לישראל אמון בו, וראש הממשלה אמר, שאנו מעדיפים משא־ומתן ישיר עם הערבים – ומכך הוא הבין שלדעתנו אין צורך במתווך. והוא שאל: אם יש שיתוף פעולה בינו ובין ממשלת ישראל. שר החוץ ענה לו שלא אנחנו מינינו מתווך, אלא הוא נשלח אלינו כנציג האו״ם, ולכן שאלת האמון אינה מתעוררת כלל, כי אנו מקבלים אותו כשליח האו״ם. ואשר להודעת ראש הממשלה – זוהי הודעה חיובית, כי עלינו להגיד לערבים שאנו מוכנים למשא־ומתן איתם. ואם המתווך יכול להביא לידי משא־ומתן כזה – תבוא עליו ברכה. המתווך עורר אז שאלת פירוז ירושלים, ושר החוץ הודיע לו שאנו דוחים הצעה זו דחייה מוחלטת. אנחנו גם מתנגדים לסמכות שנטלה לעצמה ועדת הקונסולים בעניין העלייה לירושלים; בקרב הציבור היהודי הולכת וגוברת ההכרה, שיש לכלול את ירושלים במדינה היהודית, ואנו מקווים שנשכנע את האו״ם שזוהי תביעה צודקת, ואיננו מוכנים להעמיד למפרע תריס בפני תביעה זו. ברנדוט היה מאוכזב ושאל: עקרון הפירוז אתם מקבלים או לא? שר החוץ ענה בהתאם להחלטת הממשלה: אינני יכול בשום פנים לומר לך שאנחנו מקבלים עקרון הפירוז. ברנדוט שאל אז: ובכן, פירוש הדבר שאתם דוחים עקרון הפירוז? שר החוץ ענה: אם מותר לי לייעץ לך, לא הייתי דוחק עכשיו בשאלה זו, יש עכשיו הפוגה בארץ, ואין צורך להעמיד שאלה זו להכרעה. המתווך עמד על שלו ואמר: אני מבקש תשובה, אם לא היום – כי אז מחר, מחרתיים.

בשיחה נוספת שהייתה לשר החוץ עם שניים מאנשי האו״ם, בפמליה של המתווך, אמרו הם, כי ההצעות שהוצעו לפני כמה ימים (עוד ב־13 ביולי) נערכו מתוך הנחה שלא תהיה הפוגה.

ביום המסדר קיבל שר החוץ שדר מברנדוט, שאם נודיע כי אנו מקבלים עקרון הפירוז, או שאיננו דוחים אותו – יהא ליבנו סמוך ובטוח שזה לא יחייב אותנו לכל הסדר מעשי שהוא.

הרוזן ברנדוט עורר גם שאלת הפליטים הערבים. יש כ־300,000 פליטים, יש אומרים – 350,000, הם נתונים בעוני ובמחסור, ויש להחזיר אותם עד כמה שאפשר למקומותיהם, והוא רוצה לדעת אם אנחנו מוכנים לשתף פעולה בעניין זה. שר החוץ ענה לו, כי אין מה לדבר על החזרת אנשים אלה תוך תקופת המלחמה. החזרתם תהיה אמצעי של מלחמה נגדנו. מדינות ערב לוחצות בעניין זה, כי הן רואות בו אחד מאמצעי המלחמה היעילים ביותר נגדנו. הם יכניסו גיס חמישי – חומר שירצה לפוצץ את המדינה מבפנים. המתווך לא גילה כל גמישות בוויכוח זה.

הרוזן שאל שאלה נוספת: אם אנחנו מוכנים לחשוב על מעבר מהפוגה לשביתת־נשק? שר החוץ

שאל: אם יש לראות שביתת־נשק כשלב בדרך לשלום, זאת אומרת: אם הערבים מוכנים לשבת איתנו אל שולחן אחד כשווים עם שווים.

שר החוץ הציע לממשלה לענות למתווך בעניין הפירוז:

1. הממשלה הזמנית חוזרת ודוחה דחייה מוחלטת את הצעת הפירוז לסעיפיה, שהומצאה לה על ידי המתווך לעיון ביום 22 ביולי 1948. הממשלה הזמנית מבינה כי הצעה זו אינה קיימת עוד.

2. יחס הממשלה על פירוז ירושלים, כשהיא באה מצד המתווך, אינה יכולה לא להיות מושפעת מהעובדה, שהמתווך הציע למסור את ירושלים בחשבון סופי לשלטון ערבי, ולא חזר בו מהצעתו זו.

3. הממשלה הזמנית מוכנה כמקודם לדון על כל תוכנית מתקבלת על הדעת, אשר בלי לפגוע בעניינים החיוניים של העם היהודי בירושלים תבטיח את ירושלים מסכנת הרס נוסף, במקרה אם יתחדשו הקרבות בארץ־ישראל כולה.

לאחר דיון קצר נתקבלה הצעת שר החוץ בשאלת הפירוז.

גם בשאלת החזרת הפליטים נתקבלה עקרונית הצעת שר החוץ: "שכל עוד נמשכת המלחמה – אין מסכימים להחזרת הפליטים". ניסוח התשובה למתווך נמסר לידי שר החוץ.

ויכוח בממשלה הזמנית על סיום ההפוגה

ימים אחדים אחרי המצעד הצבאי נתכנסה הממשלה ביום 1.8.1948 לדון על המצב הצבאי וסיום ההפוגה. פתח **שר הביטחון**:

> בציבור שלנו השתררה הערכה מופרזת על ניצחונותינו. אומנם אין יסוד להקטין ערך כיבושינו, אבל אסור להשלות עצמנו, ויש לראות את המצב כמות שהוא. והמצב מעורר דאגות חמורות. היו שניים־שלושה כישלונות: אחד לא חשוב ביותר, אבל השניים חשובים. הראשון הוא – שלא הצלחנו לשחרר את משמר־הירדן. לשני הכישלונות האחרים ייתכנו תוצאות חמורות: לא עלה בידינו לכבוש את לטרון, ועל ידי כך אין לנו קשר ישיר עם ירושלים, אלא בדרך פגומה (דרך־"בורמה"). דרך־המלך אינה בידינו. כישלון לא פחות מזה, שאין לנו דרך חופשית לנגב.
>
> אומנם כשהחלה ההפוגה לפני 12 יום לא הייתה גם למצרים דרך בקו העיקרי שלהם ממגדל עד פאלוג'ה ועד בית־ג'וברין, כלומר – ממזרח למערב. וגם לנו לא הייתה דרך מצפון לדרום. אולם כוחם בנגב היה גדול בהרבה מזה שלנו. המקום שאנו יכולים לסגור בעדם הדרך – יש ביכולתם לעקוף אותו בנקל. אבל לנו אין דרכים רבות לעבור בהן לדרום. עשינו ניסיון והגדנו למצרים אחרי ההפוגה, כי שיירה שלנו עוברת לדרום. המצרים קיבלו הידיעה בטוב־לב. אולם כשהגיעה השיירה שלנו לא נתנו לה לעבור, וזו הוכרחה לשוב. ומכיוון ששטחי הנגב הם רחבי־ידיים, תופסים בהם המצרים, בינתיים, משלטים נוספים, מתבצרים בהם ומצֵרים את צעדינו. כבשנו בית־עסלוג' עוד לפני ההפוגה הראשונה, והמקום בידינו עד עכשיו, אבל המצרים שמו עליו מצור, ומעבר שיירותינו הוא כמעט בלתי־אפשרי. בדרום קיים למעשה מצב של מלחמה לא מוכרזת. קיימת כנראה החלטה אצל המצרים לכבוש את הנגב לעצמם, והם תופסים שטחים נוספים, כי אין כל השגחה עליהם. ובנו נתקיימה המימרה: מרבה נכסים מרבה דאגה. כבשנו שטחים נוספים, ועלינו להחזיק בהם. ואם הצבא שלנו יצטרך לשבת זמן בלתי־

מסוים, ולו גם במשך חודש או חודשיים במקומות הכבושים המלאים זוהמה, זבובים ויתושים, ללא מנוחה וללא אפשרות של אורגניזציה ואימון, הוא עלול להתפורר. ואין זה מן הצדק להטיל תפקיד זה עליו, יש לנו חיל מצב קטן, שאינו מספיק לתפקיד זה. דרושים לנו לכך עוד כתשעת אלפים איש. הצבא דולדל תוך המלחמות, ויש צורך להשלימו. יש יחידות שאומנו רק באופן חלקי, ויש לתת להן אפשרות להשלים אימוניהן, וגם לצאת לזמן מה לחופש. אין לדעת כמה זמן תימשך הפוגה זו. שמענו שברנדוט עומד לנסוע ב־15 לחודש לביתו כדי לנוח חודש ימים. בארצנו חם עכשיו, ובשבדיה האקלים נעים יותר בחודשים אלה. בסוף נובמבר תתכנס מועצת האו״ם, ורק אז יוגש לה דין־וחשבון על המצב בארץ. לה יש זמן, ועניינינו יכולים להיסחב עוד חודשים. ספק הוא אם נוכל לשאת מצב זה; ולו אפילו רק מבחינה כספית, עלינו לקיים כל היחידות שיש לנו במלוא כוחן, ויש צורך להקים לפחות עוד חטיבה רזרבית אחת.

ואשר למצב בירושלים. העיר העתיקה היא עכשיו בידי הערבים. שייח׳־ג׳ראח – בידי הערבים, ברנדוט מציע פירוז, הוא בא־כוח או״ם, ולהצעותיו יש סטטוס מיוחד. כל זה יוצר מציאות פוליטית, שאויבינו וכל אלה שאינם ידידים יתרכזו סביבה וייאחזו בה. ייתכן שגם מצב הערבים הוא קשה, אבל אם גם להם רע – אין הקשיים שלנו פוחתים. כי בינתיים נוצרת עובדה שהעולם מתרגל אליה: אין אנו מדינה ככל המדינות. יש עלינו פיקוח. יש כאן מפקחים שאינם זקוקים אפילו לוויזות שלנו והם מפקחים עלינו, והעולם מתרגל לחשוב על ישראל שזוהי מדינה פרובלמטית ומפוקפקת.

אי אפשר לדעת איזו הפתעה צפויה לנו מצד הערבים. נראה המציאות בלי אשליות. ניצחנו משום שהערבים היו חלשים באופן יוצא מן הכלל, והתנהגו בפחדנות. לכאורה, היו צריכים לנצח: מספרם יותר גדול, ציודם יותר טוב, והפיקוד שלהם אינו כל כך רע. יש להם מפקדים בריטים, גרמנים, יוגוסלבים. נכון, שהחומר האנושי שלהם נופל מזה שלנו. לנו יש יתרון מוסרי גדול. אבל אסור לבנות על כך למעלה מן המידה, ואין לדעת מה עלול להתרחש במדינה גדולה כמצרים, שהיא אחד האויבים הרציניים שלנו. זוהי מדינה אחידה, לא כסוריה ועיראק המורכבות ממיעוטים רבים. מצרים היא גדולה ועשירה, אם כי העם הוא עני, אבל המדינה בכללה היא עשירה.

ואם המצב הנוכחי יימשך זמן רב ילך מצבנו הבין־לאומי ויתערער. הסכנה העיקרית שכוחנו הצבאי יתרופף; גם כוחנו המשקי עלול להתערער. ואין כל הצדקה שנקבל על עצמנו גזירת הפוגה ללא סוף. עלינו להודיע לידידינו, במידה שישנם, ולדעת־הקהל בעולם, כי לא ייתכן שמצב זה יימשך. או שמכריחים את הפולשים לצאת מארצנו, או שמכריחים אותם לעשות שלום – או שאנחנו נגרש אותם בעצמנו. אין כל צדק והיגיון פוליטי להטיל עלינו משטר שיש בו כל החסרונות של מצב מלחמה, בלי שום יתרון של יחסי שלום, יציבות, עצמאות ומנוחה. מועצת הביטחון לא החליטה על הפוגה בלי סוף. היא החליטה לא לקבוע זמן להפוגה, והמועצה תמשיך לדון מתי תיגמר ההפוגה. ואנו רשאים גם באופן לגאלי לדרוש גמר ההפוגה. במקרה שלא נצליח להביא את מועצת הביטחון להחליט בעניין זה נפעל על דעת עצמנו, ונודיע שאין אנו יכולים להמשיך במצב שצבאות זרים פולשים לארצנו בניגוד למגילת האו״ם וימשיכו לאיים עלינו. עלינו לגרש את הפולשים. החשש מהסנקציות קטן הרבה יותר מהנזק הבטוח מהמשכת המצב הנוכחי.

לא יהיה לנו טיול קל. לאויב יש יתרון גדול, ומשום כך לא שיחררנו את משמר־הירדן, לא כבשנו את לטרון, ולא פרצנו הדרך לנגב. אבל אם יהיו לנו עוד שתי חטיבות נוכל להכות המצרים מכה ניצחת, נוכל להביס העיראקים מרמאללה ועד בית־לחם ונוכל לטהר את כל הגליל ולהיפטר מהסורים; אם צבאותינו יתאמנו במידה מספיקה, אם תהיינה רזרבות, ואם נחזק את הציוד הכבד, נוכל להביא לידי סיום המלחמה במשך חודש או שישה שבועות. סוף אוגוסט, או מקסימום אמצע ספטמבר, צריך להיות סוף ההפוגה שעליו נודיע לאו״ם. ואם עד אז לא יצאו צבאות הפולשים מן הארץ נגרש אותם אנחנו.

שר החוץ, **מ׳ שרתוק**, הביע דעתו, כי המאמץ הצבאי צריך להיות מרוכז בנגב. הוא תמך בדעת ראש הממשלה, שאם ההפוגה תימשך ללא סוף היא עלולה ליהפך בשבילנו לדבר שאין לשאת מכל שלוש הבחינות: המדינית, הצבאית והכספית. אולם יש שאלה רצינית של תכסיס. יש הנחות אחדות: 1. לא מודיעים לעת־עתה על תאריך, אלא מגישים דרישותינו לקבוע סיום ההפוגה ומודיעים, שאם דרישתנו לא מתקבלת נצא בתאריך מסוים למלחמה; 2. אנו שמים הדגש החזק במציאות כוחות זרים על אדמתנו. עובדה זו פירושה שיש מצב־מלחמה, ואנו דורשים הסתלקות הכוחות הזרים. המצרים מפירים מדי פעם בפעם את ההפוגה – ואנחנו עונים על ההפרה המצרית.

י׳ גרינבוים מודה בקושי של הפוגה ללא קץ, אולם הוא מתנגד לכך שנגרש בעצמנו את הפולשים, כי אין אנו תובעים לעצמנו את כל ארץ־ישראל, והפולשים שנמצאים מחוץ למדינתנו – אינם פולשים; רק אם יימשכו התקפותיו של האויב בנגב או בסביבות ירושלים נשיב בהתקפה מרוכזת, אבל נעשה זאת רק כשנהיה מוכנים, ואין לקבוע תאריך.

מ׳ שפירא רואה אפשרות להפסיד במלחמה על ידי מלחמה, ואפשר להפסיד על ידי הפוגה. סכנת התבוסה גדולה במלחמה ולא בהפוגה. גם כאשר נגיע לגבול מצרים או לגבול סוריה לא תסתיים המלחמה. לנו אין סיכויים לכבוש את דמשק, קהיר, בגדד וצנעא. ולכן גם כשנגיע לגבולות הארץ לא ישופר מצבנו. הגבולות די ארוכים ואין לדעת כמה זמן תימשך המלחמה. ולכן ההפוגה כפי שהיא היום טובה לנו מאשר קפיצה למלחמה חדשה.

ברנשטיין היה סבור, שניתוח המצב שנעשה על ידי ראש הממשלה הוא נכון. עוד בהתחלת ההפוגה השנייה הציע שתימשך לא יותר מכמה חודשים. הפוגה בלתי־מוגבלת מכוונת לדלדולנו הכספי והכלכלי.

בנטוב הציע, שנסתפק לעת־עתה בהכנות צבאיות ומדיניות, בלי להחליט שבתחילת ספטמבר נתחיל בפעולה. הוא גם הציע לבוא בדברים עם האופוזיציה שבמצרים, בעיראק ובסוריה. עלינו לחפש בעלי־ברית. יש גם לחשוב על הקמת ממשלה חופשית למדינה הערבית בשטח הערבי של הארץ.

הרב **י״מ לוין** תמך בדברי מ׳ שפירא. הרב **י״ל פישמן** התנגד גם לרב י״מ לוין וגם למ׳ שפירא. אין לסבול הפוגה בלי גבול ותכלית. הגברת כוחנו בנגב לא צריכה לבוא על חשבון ירושלים. יש להגביר כוחנו בירושלים במשק, בנשק ובכוח אדם, ובמשך חודש־שישה שבועות העומדים לרשותנו – להתכונן למלחמה. בלי מלחמה אין לסמוך על נס.

א׳ קפלן הביע חשש מפני סנקציות ״במידה רבה יותר מאשר זו שהובעה כאן מצד החברים״.

פ׳ רוזנבליט אמר, שההצעה באה אליו כהפתעה, והוא ביקש שלא תיפול הכרעה באותו יום. אינו מאמין בניצחון מכריע, כלומר, במיגור צבאות האויב. אם אנחנו נתחזק בתקופת ההפוגה, הרי

גם הערבים יתחזקו. אם כוונת ההצעה היא להביא לידי משא־ומתן עם הערבים, יש בה היגיון. אבל אם הכוונה היא לסיים ההפוגה ולחדש המלחמה, הרי זהו סיכון נורא ואיום, גדול יותר מסיכון המשכת המלחמה.

ד׳ רמז הודה, כי נוכח שעד עתה נתבדו כל חששותיו. והוא מרוצה כי הניצחון שבא בדרך שבא – הכריע נגדו, הוא מבכר ניצחון בניגוד לדעתו מאשר מפלה על פי דעתו. אבל כל החלטה על מלחמה ושלום היא החלטה חמורה, והעבר אינו חוק. עד עכשיו פעל הזמן לטובתנו בשלושה דברים: 1. אימונים; 2. מנוחה לאנשים; 3. הצטיידות. מדוע זה יחדל הזמן לפעול לטובתנו בעתיד? גם מצב הערבים הוא מעורער. בתוכם יש הרבה בקיעים. למה נחדש המלחמה שתלכד את כל הערבים? ולכן יש לבדוק השאלה מעיקרה.

מ׳ שרתוק ענה להצעת בנטוב על חיפושי דרך לערבים. בפריז פועל מרכז של קבוצת אנשי משרד החוץ העוסקת במרץ רב, אבל בתוצאות הפוכות לממדי המרץ המושקע, בחיפושי קשרים עם ערבים. היו פניות לאנשים במצרים, לאנשים בלבנון ולאנשים בסוריה. היו גם ניסיונות להתקשר עם אישים ערבים שונים הנמצאים באירופה. והתוצאות אינן מצטרפות לשום סיכום ממשי. אנשי משרד החוץ בדקו האפשרות לצרף בארץ קבוצת אישים ערבים בעלי ערך – והמסקנה הייתה שלילית. דבר אחד אסור לעשות, וזה – להקים ממשלה קוויזלינגית[1] (**מ׳ בנטוב**: כל ממשלה ערבית תהיה קוויזלינגית?). כל ממשלה, שאין לה כל שורשים בציבור הערבי, יראה בה הציבור הערבי ממשלה קוויזלינגית.

ראש הממשלה, **ד׳ בן־גוריון**, סיכם את הבירור: ״אילו יכולנו להשיג שלום על בסיס של סטטוס קוו, אם כי איננו אידיאלי, הייתי מקבלו ברצון. אולם או״ם לא כיבד את החלטתו, הערבים הודיעו שימרדו – איש לא הגן עלינו. החליטו על ירושלים בין־לאומית, לא הגנו אפילו על זאת, ואין לנו ברירה. מה הם עשו עכשיו? עשו צעד של הפוגה לשם מציאת דרך לשלום. יש בזה מן ההיגיון, אבל אין בכך כל היגיון אם ההפוגה היא ללא סוף. מה שקורה בחודשים אלה קובע גורל של דורות. ולא נוכל להיגרר אחרי מה שנוח לנו ברגע זה. לא אקח על עצמי להגיד שאם אנחנו נילחם – ננצח, אם כי אני עצמי מאמין בכך. אנחנו מוכרחים לשקול איפה אנו עלולים להפסיד יותר ואיפה פחות. וברור לי, כי במצב זה העלול להימשך בלי סוף, אנחנו עלולים להפסיד הרבה יותר מאשר אם נילחם. כמה פעמים נלחמנו ונכשלנו. אבל יש דברים שהם בגדר עובדות קבועות. אני מתכוון לא רק ליתרון המוסרי שלנו. יש לנו עוד יתרון אחד: כאשר אנו מאבדים חייל על ידי היותו פצוע או שבוי אנחנו יכולים להביא איש במקומו במשך שלושה שבועות. זמן קצר זה מספיק לאמן אצלנו חייל. שום עם ערבי אינו יכול לעשות זאת (**מ׳ שרתוק:** זה דבר שלא נשמע כמוהו אפילו בין עמי אירופה!).

״השונא הרציני שלנו בארץ זו עכשיו מצרים. אם נרכז כוח מספיק ביבשה ונפעיל את כוח האוויר שלנו, אנחנו יכולים למגר את הכוח המצרי הזה. זו תהיה מכה כזאת שתשחרר את הנגב.

״יש עכשיו עניין כאוב אחד, עניין ירושלים. אני רואה את ירושלים ראייה יהודית: 1. יש כאן מאה אלף יהודים; 2. מה ירושלים אומרת ליהודים ולעולם. אין לנו הרבה מאות אלפים בארץ־ישראל; ואין עוד מקומות כאלה בארץ. אנחנו יכולים לעשות פעולה מתוך מאמץ והתכוננות שירושלים תהיה בטוחה בידינו, ושהדרך אליה תהיה בידינו. שתי הפעולות הללו הן בהחלט בגדר יכולתנו, אם מדברים על כך באופן הכי פיכח. במידה שאפשר לראות דברים מראש (גם הדברים

1 הערת עורכת: ממשלה קוויזלינגית היא ממשלה המורכבת משליטים מקומיים שמשתפים עולה עם כוח כובש (מכונה כך על־שם הפוליטיקאי וידקון קוויזלינג)

שנעשו אפשר היה לראותם במידה ידועה מראש, אם כי לא בדיוק ולא כולם, אבל היו צפויים מראש כל הדברים!) יש לנו סיכוי רב ששני מקומות התורפה יתוקנו באופן רדיקלי. ואזי, אם הערבים שוב לא ירצו בשלום – לא יהיה שלום, אבל מדינה ישנה ותהיה. אנחנו נעביר מיד מתוך קריה זו את הממשלה לירושלים. אילו הייתה לטרון בידינו הייתי מציע מיד, אחרי גמר ההפוגה, להעביר את הממשלה לירושלים, בלי להכריז על סיפוח. הכרזה – לא; מעשים – כן! הייתה נוצרת עובדה. אילו הייתה ירושלים בידינו מקודם, כלום היינו מעבירים את הממשלה הנה (לתל־אביב)? בכל אופן, יש סיכויים הגיוניים. אם אנחנו שוקלים את כוחותינו ודרכינו לעומת כוחותיהם ודרכיהם הם, אנחנו יכולים לשבור את הכוח המצרי, ויכולים לכבוש פרוזדור חשוב לירושלים, ואז יהיה תיקון ניכר מאוד של מצבנו. זה יאפשר לנו אחרי כן להפחית את הצבא וליתן בידינו עובדה חשובה מאוד כלפי העולם; זה ישנה את המצב. הסכנות הכרוכות בהפוגה בלי סוף אולי הן גדולות הרבה יותר, לא רק מבחינה כלכלית, אלא גם מבחינה מדינית.

״איננו צריכים עכשיו להחליט מתי להפסיק (את ההפוגה), אבל אנחנו צריכים לנהל את הפעולה הפוליטית והצבאית, מתוך מגמה מסוימת, כפי שניסח שר החוץ במסמך 18. על באי־כוחנו להסביר שצריך פעם לקבוע מועד לסיום ההפוגה, ואנחנו צריכים לעשות את ההכנות שלנו, הצבאיות והמשקיות, בארץ, למען שנהיה בשעה מסוימת מוכנים לקרב. אנסה לנסח מה מקובל על כולנו: א. דעת כולנו היא, שלא רצוי שתהיה הפוגה לזמן בלתי־מוגבל, ועל באי־כוחנו לפעול בכיוון זה באו״ם, בארצות הברית, בברית המועצות, ובכל מקום אחר; ב. על באי־כוחנו להניע את או״ם לקבוע זמן לסיום ההפוגה; ג. יש להכין את מלוא הכוח למקרה של סיום ההפוגה״.

איש בממשלה לא ערער על סיכום זה.

מיומני

2.8.1948

נחום שריג בא. בעשרת הימים ניסו המצרים לחסום באופן סופי את הנגב, ולא הצליחו. לכתחילה התכוונו המצרים לא לנגב אלא לארץ כולה: כשנכשלו צמצמו מאמציהם בנגב. הם תופסים עכשיו משלטים באופן "קר". הם מקיפים משלט שלנו בביר־עסלוג' בתפיסת משלטים שלהם להבטחת התחבורה שלהם. בבאר־שבע יושב גדוד; אנשי באר־שבע מקבלים אספקה מהרי חברון והמצרים. יש למצרים ידיעות טובות, מנהלה טובה, ארגון טוב, ציוד רב, בלי ניסיון קרבי. כישרון ההגנה שלהם טוב. המצרים השתלטו על האוכלוסייה ומארגנים אותה לחי"ם (בכוח השבט!) לשמור על רכבת, בסיסים. ארגנו כוח האדם לעבודה. הקציר ועבודת הביצורים נעשים על ידי האוכלוסין המקומיים בהשגחת מצרים. לאחר כיבוש כל משלט מופיעים 2–3 מאות ערבים מקומיים שחופרים, עושים גדרות־תיל. בפול ניכרת אדמיניסטרציה טובה. התחמושת היא בלתי־מוגבלת, לפי מושגינו אנו. יום־יום באות 2–3 רכבות עם חיילים וציוד. יש גם אוניות עוגנות. כל רכבת 30 קרונות.

המצרים הם בלי ספק הכוח הרציני ביותר העומד נגדנו. כוחם גדול בנגב. מעריכים מספרם 20,000 איש במסגרת צבא מצרי, מלבד אוכלוסין מקומיים מגויסים.

חסרוננו – חוסר פיקוד אחיד. גבעתי לחוד, נגב לחוד. המצרים נמצאים תחת פיקוד אחיד. "הקשר" המצרי טוב, שלנו – גרוע. כל דבר דורש קצין מיוחד שיתאם הפעולה עם גבעתי. אין תיאום בשיטת הקשר של גבעתי ושל הנגב.

בנגב יש לנו 1,700 איש בלי היישובים (יש פה 650 חיילים מתאמנים בשביל הנגב), מהם כ־600 לוחמים. אין תחבורה לנגב. ישנה בנגב ביחידות ובמשקים עייפות ומתיחות גדולה. המשקים כמעט שאינם מתקיימים כמשקים. אין אנשים לקציר. הצינור לא פגוע. קו־הצינור כולו בידינו. אך אין כוח להפריע למצרים להתיישב על קו־המים.

דרושה תגבורת מהירה. דרושים שני גדודים של חיל רגלים, דרוש גדוד פשוט וגדוד חיל מצב. חסרים עוד 700 איש נוסף על 600 המתאמנים. דרושה תוספת למשקים גם בשביל צרכים משקיים וגם בשביל ביטחון. אנשים אפשר להביא בגנבה, אבל תחריף בעיית האספקה.

המלחמה בנגב לא נפסקה. הפסקת הפעולות בצפון הגבירה פעולת המצרים בנגב. התנועה באוויר בנגב מיד לאחר ההפוגה הייתה בסדר, עכשיו היא בסדר רק בלילה. כי התגברה פעולת המצרים.

הצרכים: תחבורה, תוספת כוח למשקים, מילוא החטיבה, פיקוד אחיד בדרום. קבעתי עם יגאל שורה של פעולות נגד מצרים.

4.8.1948

בבוקר נסעתי לנתניה להשתתף בתמרון חדש משולב: פעולת חיל רגלים, תותחים, מרגמות, בַּזוֹת, אווירונים – בקורס של מ"מ תחת הדרכת חיים [לסקוב].

– בא אלון: בעשרה לחודש זה יצאו שתי אוניות: באחת 50 תותחים 75 מ"מ, 50,000 פגזים, ועוד 150,000 פגזים להיספנו־סוויזה; בשנייה – 25 תותחים איטלקיים 20 מ"מ, אנטי־אווירים ואנטי־טנקיים, שניים מהם ימיים, עם 112,000 כדורים.

נקנו עוד 50,000 פגזים ל־65 מ״מ, 12 מרגמות 120 מ״מ, עם 4,000 פגזים, 20 תותחים 47 מ״מ, אנטי־אוויריים ואנטי־טנקיים, שניים מהם ימיים, עם 112,000 כדורים.

נקנו עוד 50,000 פגזים ל־65 מ״מ, 12 מרגמות 120 מ״מ, עם 4,000 פגזים, 20 תותחים 47 מ״מ עם 20,000 פגזים, יצאו בעוד כשלושה שבועות.

מציעים באיטליה: 12 ספיטפיירים מצוידים, 60,000 דולר כל אחד, 6 תותחים 102 מ״מ × 35, ימיים, 6,700 דולר כל אחד, פגז 40 דולר. 6 תותחים 76 מ״מ × 40 ימיים ואנטי־אוויריים 3,300 דולר כל אחד, פגז 22 דולר. לדעת שאול יש כמיליון דולר לקניות אלו.

— דין־וחשבון של סלאווין על ייצור בחודש יולי: מרגמות 75, פגזים ״3 21,000, רימוני־יד מילס 24,800, מדליקים 22,750, סטנים 1,417, מחסניות לסטנים 38,400, מטענים 3,100, כדורים 9 מ״מ 266,000, מלאים גרמניים 75,000, תיקון פגזים ״2 2,000. במשך כל הזמן סופקו: מרגמות 225, פגזים ״3 48,400, מילס 64,150, מדליקים 68,950, סטנים 12,587, מחסניות 63,300, כדורים 2,851,500, מלאים גרמניים 202,650, תיקון פגזים ״2 11,900.

5.8.1948

בא צור. הוא הביא אתמול לארץ 4 אווירוני־קרב מפציצים (בופייטר), דו־מנועיים, מצוידים כל אחד ב־4 תותחים ו־6 מכונות־ירייה. חמישי נתרסק, שישי מגיע. הטווח: 1,500 מיל. עומד להביא עוד 10 ספיטפיירים.

— ב־5½ ישיבת המטה. לכוח־אדם 4 מקורות: ח״ן 5,000, גיוס בני 36–40 5,000, עלייה מחוץ־לארץ, נוער. מציעים משלחת צבאית לחוץ־לארץ, וזו תוכל לגייס 10,000 איש. אומרים שעד עכשיו שלחו הגרועים מחוץ־לארץ. העולים נכנסים עכשיו לגדודי חי״ם.

ביררתי העדיפות ברכישת נשק. אבידר סבור שדרושים לנו עוד 10,000 רובים, 60,000,000 כדורים, עוד 300 בזוֹת.[2] הכרחים טנקים (מוטב 10 טנקים במקום 4 מטוסים) ותותחים אנטי־אוויריים, ובייחוד אנטי־טנקיים, וגם תותחי שדה וים.

— עם יוסף[3] על סידור משרד הביטחון: הנהלת כספים, קניות, רכישה, תעשייה, ייצור, גיוס, גח״ל, משפחת החייל, נכים, אלמנות ויתומים, שיקום, ארכיון, חיל אוויר, חיל ים, ש״י, משפטים, תחבורה, הפקעות, שלטון בשטחים נכבשים, נוער, תרבות גופנית, ביצורים. יוסף הבטיח להביא, לאחר התייעצות, הצעת תקן.

— במשך 4½ חודשים באו דרך מרסיי לארץ עשרת אלפים עולים עם אימון כלשהו: גופני, נשקי. במחנה מרסיי נשארו עוד 600–700 איש. כאלפיים איש באו ממערב אירופה, מתוך שדרות אמידות. היה קושי בשפות: השתמשו בעברית, יידיש, צרפתית, אנגלית וגרמנית. הגיל מבני 17 עד 26. במערב אירופה אפשר להשיג עוד כ־10,000 איש. זה ידרוש מאמץ גדול. באנגליה לא היה גיוס ממשי. צפון אפריקה הוא מקור לא אכזב, אם כי הרמה התרבותית נמוכה.

9.8.1948

בכל תנועות הנוער החלוצי (בני עקיבא, מכבי הצעיר, השומר הצעיר, מחנות העולים, התנועה המאוחדת, הנוער העובד, הצופים) יש תסיסה לקיים אימון צבאי במסגרת אחת עם הכשרה

2 מקלעים.
3 יוסף יעקבסון.

התיישבותית החל מגיל 17, יחד עם בחורות. הצעתי אימון צבאי רצוף של שלושה חודשים בצבא, ואחר כך הכשרה במשקים, עם 2–3 ימי תמרונים רצופים בכל חודש.

– סעדתי עם אסף שמחוני מהפלמ"ח, גדוד א' (יפתח). זה עכשיו נתמנה למפקד הגדוד. מפקד החטיבה הוא מוּלא כהן. אסף הוא שבע שנים בפלמ"ח, כלומר –מההתחלה. שאלתיו: כיצד קרה שנתמנה מפקד, האם זה מקרה או מפנה. ענה: לא מקרה ולא מפנה. בפלמ"ח יש ויכוח כל הזמן. לאט־לאט הכירו חלק מהמפקדים שהם – אנשי הפלמ"ח – מפגרים לעומת הצבא, אם כי בהתחלה היו מאומנים יותר טוב. האימון היה חלקי, לא ידעו סדרי צבא, לא ידעו מִנהל צבאי. הוא היה בין המבקרים שדרשו ללמוד מהצבא, ומכיוון שרבים עכשיו מכירים בכך – עלתה קרנו. גם רוב אנשי הגדוד שלו הם חברי המפלגה. היום נתכנסו מפקדי פלמ"ח לדון בשאלה אם דרוש מטה ארצי לפלמ"ח ולשם מה? אות הזמן הוא שמכירים בצורך של דרגות ומשטר ומשמעת.

– בא אצלי הרב גורונצ'יק [גורן], נציג הרב פישמן והרב הרצוג, להיות ראש הרבנים הצבאיים. אמרתי לו שיש פקפוקים; המועמדים צריכים להיות אנשים שיעוררו כבוד גם מצד החופשיים וישפיעו על הערב־רב שממנו מורכב היישוב. אם הרבנים לא יעוררו אמון וכבוד – יקלקלו יותר משיתקנו.

גורונצ'יק מודה בכך. הוא בעצמו היה בהגנה. גמר האוניברסיטה (פילוסופיה ומדעים קלסיים). שלחתי אותו ליעקב דורי.

11.8.1948

בערב שיחה עם המטה על המצב ביחידות. יגאל, יוסף וצדוק, ששבו מביקורים בחזיתות, מצאו בכללו מצב לא רע. האנשים מאמינים בכוחם, הם מצוידים ויש רק למלא את החטיבות.

12.8.1948

דין־וחשבון ממצרים (מסוף יולי) מודיע שהתחמושת המצרית אוזלת. המשלוח האחרון שקיבלו היה לפני חודשים (מאת האנגלים) בסכום של 4 מיליונים לי"מ. זו הייתה בעצם תחמושת־אימון קצרת־טווח. מכאן ההסבר לעובדה שתותחים מצריים ירו רק למרחק של 8,000 יארד תחת 12,000, הוא הדין בתחמושת אנטי־אווירית ותותחי 37. מפציצים הטסים מעל לקהיר בגובה של 12 אלף רגל הם בטוחים בהחלט.

מאז תום הפוגה א' לא סיפקה אנגליה למצרים אף תותח אחד.

הצי המצרי מורכב מספינת־סוחר מזוינת בשישה תותחים, מחמש שולות־מוקשים (תוצרת אמריקנית), שתי אוניות־עזר, 6 ספינות קלות. אין ספינת־טורפדו. אנשי הצי – 1,200 קצינים וחיילים, 600 ברזרבה.

13.8.1948

בא אסף. מים כבר זורמים בירושלים מצינור "בורמה".

– תקציב הביטחון לחודש אוגוסט (מלבד קניות בחוץ־לארץ) 5,338,000 לא"י. החזקת הצבא 1,906,000 לא"י (משכורת מנגנון 1,320 איש 58,000 לא"י), 70,000 מגויסים במחנות 210,000 לא"י, 7,000 מגויסים מחוץ למחנות 140,000 לא"י, 8,000 חיל מצב – כל אחד 35 לא"י – 280,000 לא"י, השאר הוצאות שונות.

16.8.1948

אחר הצהריים ביקר אצלי מקדונלד[4] עם עוזרו נוקס. הראני המכתב של הנשיא שבו הוא רוצה לדעת על אפשרות של הכרה שלמה, ביטול האמברגו ועזרה כספית למדינה. מקדונלד דיבר כל הזמן. באמצע השיחה נשמעה אזעקה, הוכרחנו להיכנס למקלט.

17.8.1948

בבוקר קבלת־פנים בקריה לציר ברית המועצות פאבל בן איבן יֶרשוב. ירשוב, בהיכנסו, פנה אליי מיד, בלי היותו מוצג, שהוא נשלח אליי על ידי נשיאות ברית המועצות הסוציאליסטית. עניתי לו עברית, ומשה תירגם. הוא אז מסר לי איגרת־המינוי שנחתמה על ידי שוורניק, יורשו של קלינין, ומאושר על ידי מולוטוב. לאחר שהציג לפניי את הפמליה שלו ומשה הציג לפניו את הפמליה שלי ישבנו על יד שולחן קטן לשיחה. סיפר לי ששמע כי באתי לארץ כפועל. סיפרתי לו על ביקורי במוסקבה בשנת 1925, והוא אמר לי שלא אכיר עוד עיר זו, בנו הרבה, לא מרקיעי־שחקים, אלא בניינים של 15 קומות. הוא הביע התפעלות מהעיר תל־אביב שהייתה מקודם חולות, ואמרתי לו שעשינו זאת בשתיים: בעבודה ובחזון. אחרי שיחה קלה נפרדנו.

– אחרי הצהריים יצאתי לשדה־התעופה בעקרון שנחנך מחדש. סודר מִסקר מרהיב של אווירוני־קרב ומפציצים, מבצרים מעופפים וצבא מוטס שערך קרבות עם "האויב". צומח חיל אוויר.

18.8.1948

מצב הכן אצל האויב. נשלחת תגבורת לעיראקים. במקום 5 יש 8 גדודים. הרדיו המצרי מצווה להיות מוכן כל יום. יש פעילות בכוחות הבלתי־סדירים של המופתי וקאוקג׳י. יש פעילות בבית־ג׳אלא, בסביבות בית־נבאלא ובצפון. בדיר־בלוט מתארגנים כאלף איש – אנשי המופתי. יש עצבנות הדדית. ייתכן שהערבים חושבים שאנו נתקוף אותם.

19.8.1948

בדרך ארצה ממקסיקו 23 תותחי־שדה 75 מ״מ, 2 תותחי־הרים 75 מ״מ. נקנו וטרם נשלחו: 32 תותחים 75 מ״מ (בצרפת), 18 תותחים 75 מ״מ (בשווייץ), 15 תותחים 20 מ״מ (באיטליה), 12 מרגמות 120 מ״מ (בצרפת).

15,000,000 כדורים גרמניים הגיעו היום ארצה. 10,000,000 כדורים בדרך לארץ ממקסיקו.

27.8.1948

לפי דברי רבינוב הרכב החיילים מבחינה משפחתית: 45,190 רווקים (66%), נשואים בלי ילדים 8,106 (12.2%), נשואות 601 (0.1%), נשואים עם ילד אחד 9,856 (14.2%), עם שני ילדים 5,010 (2.5%), עם 3 ילדים 372, עם 4 ילדים 107 – סך הכול 69,242. התשלום החודשי יעלה 581,906 לא״י.

31.8.1948

בבוקר יצאתי לחיפה לבקר את הצי הצעיר שלנו. 3 ספינות־מוטור ו־4 אוניות־קרב. כוח האדם עושה

4 ציר ארצות הברית בישראל.

רושם לא רע, אבל הציוד חסר. אין אף תותח ימי, מעט התותחים היבשתיים לא כולם מותאמים, אין הגנה אנטי־אווירית, אין קציני תותחנים, מלבד אחד. במסיבה עם מפקדי הצי עוררו שלוש בעיות: 1. ב"מוסד"[5] עובדים חייבי גיוס, מקבלים 31 לא"י לחודש, נוסף על החזקה, נוסעים לאירופה, כל זה מכניס דמורליזציה וגורם לעריקות. יש לדעתם לחייל כל העובדים ולהפוך "המוסד" לסניף חיל הים. הבטחתי לברר זאת עם "המוסד"; 2. תותחים. לכל אונייה־מלחמה 2 תותחים 75 מ"מ ו־12 אנטי־אוויריים של 20 מ"מ. לכל אונייה קציין־תותחנים מומחה: 3. דירוג בצי. הם מציעים דרגות אלה: מלח, מלח ראשון, רב־מלח; סמל, רב־סמל; סגן־חובל, חובל, חובל ראשון, רב־חובל; קברניט, רב־קברניט – זה יתאים לאלוף בצבא.

חזר פול שולמן (היה קצין בצי האמריקני). השיג מספר מומחים – מדריכים וקציני־צי. יבואו במשך שבועיים.

חזרתי לפנות ערב הביתה.

בערב בא אצלי נ'. שימש קצין "תבונה".[6] בא להדריך "התבונה" שלנו. מציע מינוי מנהל ראשי לכל ענפי המודיעין, בתנאי שהמנהל עצמו לא יהיה שייך לשום ענף. הוא יתאם כל הענפים.

5.9.1948

כוח־האדם בסוף אוגוסט: בצבאות 78,348 (מלבד 280 עריקים, 103 אסירים, 2,083 חולים ופצועים, 806 שבויים, 541 נעדרים).

– בערב בא אצלי סומרס, קתולי, קונגרסמן מניו־יורק. חוזר הלילה לאמריקה. הבטיח להגיד לנשיא שירושלים צריכה להיות ישראלית, כך אמרו לו הכמרים הקתולים.

6.9.1948

בישיבת המטה: הערבים אקטיביים בכל החזיתות. מוסיפים חיילים – העיראקים הכפילו כמותם בימי ההפוגה, יש להם 12,000 איש. המצרים החליפו יחידות, הוסיפו יחידות בלתי־סדירות וסעודים. הלגיון צָמצם החזית וריכז הכוח שלו, מילא את התקן של יחידותיו. העיראקים הביאו גם כוח של ז'נדרמריה, אולי 2,000 איש. יש להם שני ריכוזים גדולים בצפון ובמַפרק.

המופתי עושה מאמצים להקים יחידות שלו. העיראקים מעודדים תנועת המופתי. בשטח הביצורים יש פעילות עצומה מהצפון ועד הדרום. מגייסים אנשי המקום ובונים ביצורים. בדרום זה קל, כי קיבלו מהאנגלים הרבה חומר. העיראקים מביאים חומר מארצם.

תותחים נוספו בכל החזיתות. יש הגברת כוח־האוויר. במַפרק יש 20 אווירונים עיראקיים. לדעת אהרן רמז יש להם אווירוני־קרב טובים וחדישים. יש ידיעות על טנקים כבדים וחדשים.

הלילה הייתה התקפה חזקה על משלטינו במְעאר. ארבעה מאנשינו נהרגו. כמה משלטים שלנו נתפסו.

יגאל סבור שהבעיה המרכזית היא ביצורים. מציע להכריז שבוע של ביצורים. הבעתי ספק אם הביצורים עכשיו עומדים במרכז. אם תתחדש המלחמה – נניח במחצית הראשונה של אוקטובר – ייתכן שאנו נזיז האויבים מעמדתם או שהם יזיזו אותנו. קו־החזית הנוכחי לא מוכרח להתייצב. מה בצע אפוא בביצורים המכוונים לקו הקיים? קשה גם יהיה לגייס ציבורים גדולים. אין מתיחות

5 המוסד לעלייה שטיפל בהעפלה בתקופת השלטון הבריטי.

6 ביון.

בציבור. אין מעריכים – גם בחוגי הממשלה – שהמלחמה כלל לא נגמרה. כל הסברותיי במשך כל הזמן בנידון זה אינן נקלטות כל כך. לציבור יש סיפוק מהניצחונות, והוא מניח כאילו ביטחוננו וקיומנו וניצחוננו מונחים בקופסה. יש להעמיד הממשלה ודעת־הקהל על חומר המצב, והמטה צריך להשתתף בזה.

– הצורך המרכזי עכשיו הוא ציוד כבד. אין סיכוי רב להשיג טנקים, ולכן יש לדאוג לנשק אנטי־טנקי. יש גם להמריץ רכישת אווירונים ותותחים בכמות ניכרת ובמהרה.

7.9.1948

יעקב דורי נפגש עם יגאל אלון, אורי ברנר ואליעזר שושני בדבר מטה הפלמ״ח. נכחו גם צדוק וחיים לסקוב. צדוק טוען שאם גם דרושה סלקציה של החומר האנושי לפלמ״ח, הרי ייעשה הדבר על ידי אכ״א. יעקב מפקפק אם אכ״א ישתלט על כך, אבל אפשר למנות איש מיוחד באכ״א לשם כך. גם אה״ד שולל צורך מטה מיוחד. הצעת יגאל אלון וברנר היא – 180 למטה לטפל בקלט מיוחד לכל חטיבות פלמ״ח, בהדרכה למ״כ ולמחת״ר[7] מיוחד.

יעקב שואל אם יש נחיצות בחטיבות ״נאמנות״.

לדעתו יש להבחין בין בדיעבד ובין לכתחילה. יש להכיר בעובדה שפלמ״ח מצטיין בכמה דברים – לא בכל שהוא מאמין בעצמו שהוא מצטיין – אולם אינו סבור שיש לכתחילה ובאופן פרינציפיוני להניח יסוד לצבאות ״נאמנים״ וצבאות סרים. זה חותר תחת יסודות המדינה והצבא כאחד. יש להנחיל – ואפשר לעשות זאת, אם כי בלי הצלחה של 100% (גם בפלמ״ח אין הצלחה כזו) – הערכים החלוציים והנאמנות. די בהתפצלות הקיימת המסכנת את עתידנו ואין להוסיף עליה באופן מלאכותי ובמכוון.

הבטחתי ליעקב הכרעה בשבוע הבא.

–בן־אהרן בא אצלי. ישראל גלילי ביקש ממפלגתו לשחררו מעבודתו במשרד הביטחון. המפלגה סירבה. אמרתי לבן־אהרן שישראל לא עבד פה כנציג מפלגתי, ולכן לא אדון על הדבר עם המפלגה. רק כשישראל יפנה אליי אשוחח איתו בעניין זה.

בן־אהרן הוסיף שיעקב ביקש לסדר פגישת שתי המפלגות למען הפסיק ויכוח מפלגתי בענייני הצבא. עניתי שאני איענה להזמנה לשיחה בעניין זה, אבל לא אהיה בין המזמינים. אבל אם אוזמן – אבוא.

בן־אהרן טען שהם מקופחים במטה. שאלתי אם הם מקופחים גם בפיקוד, שהוא ב־90% חבריהם? ענה שהפיקוד הוא עניין צבאי טהור ולא חל עליו שיתוף. השיתוף חל על המטה.

9.9.1948

הגיעה האונייה המקסיקנית עם 23 תותחי־שדה 75 מ״מ, 2 תותחי־הרים 75 מ״מ. האונייה נבדקה על ידי מפקדי או״ם והותרה. הלילה יתחילו בפריקה. שלשום הפליגה אונייה מאירופה עם 1,600 מגויסים.

– בדרום אפריקה נרשמו כבר 3,000 מתנדבים בשביל הארץ. למעלה מ־500 הם כבר פה. יש שנתאכזבו, בייחוד לרגל ההפוגה. כ־10 חזרו.

בשתים־עשרה וחצי כינסתי כל עורכי העיתונים בארץ והסברתי להם שהמלחמה טרם עברה,

7 מחלקת התרבות.

ושהמבחנים הקשים ביותר הם, אולי, עוד לפנינו, כי הערבים מגבירים חיילים: שולחים תגבורת באנשים, בנשק, מתבצרים ומגייסים תושבי הארץ למלחמה ולעבודה. ביישוב אין חרדת המצב, אין חיי־צנע, אין נכונות לשאת בעול. יש הרגשת רווחה שהקימונו מדינה וניצחנו והתגברנו על התוהו־ובוהו. אולם אנו רחוקים מביטחון – ואל נזלזל בכוח האויב וברצונו לנצח. דורי וידין הוסיפו פרטים על כוננות הערבים ונשאלו שאלות על ידי העורכים.

14.9.1948

הכלים שנתקבלו מחוץ־לארץ עד 10.9.1948 (לא נכללו חומרי־נפץ, אווירונים וציודם, וכלים שבאו באונייה "דרומית"): מכונות־ירייה 37 – 665; מקלעים 34 – 5,021; רובים צ׳כיים – 24,500; רובים "תפוסים"[8] – 7,500: רובים גרמניים – 5,000; רובים גרמניים מסופקים – 2,060; כדורים גרמניים – 65,000,000; מכונות הוצ׳קיס 13.7 מ"מ – 15; כדורי הוצ׳קיס – 600,000; מקלעי־שטו 7.5 מ"מ – 200; כדורים צרפתיים 7.5 מ"מ – 3,300,000; כדורים צרפתיים 8 מ"מ – 1,500,000; כדורים איטלקיים 6.5 מ"מ – 12,000,000; כדורים 9 מ"מ – 7.75 מיליונים; כדורים שונים – 100,000; תותחי 65 מ"מ – 50; פגזים לנ"ל – 50,000; תותחים 75 מ"מ – 10; פגזים להם – 10,000; מרגמות 120 מ"מ – 12; פגזים להם – 12,000; תותחים היספנו־סוויזה 20 מ"מ – 35; פגזים – 150,000; כידונים – 10,000; תותחים איזוטו פרסקינו 20 מ"מ – 1; פגזים לו – 1,100; טנקים הוצ׳קיס קלים – 10; להם 10 תותחים 37 עם 10,000 פגזים.

נשק זה עלה 15,000,000 דולר (בלי משלוח מנגנון ועוד).

ייצור על ידי סלאווין מיום 1.6.1947 עד 31.8.1948:

סטנים 15,992; מחסניות להם 94,373; מטענים 21,011; מילסים 15,661; מדליקי מילס 1,563,650; מרגמות 3" 209; פגזים להם 80,220; כדורים 9 מ"מ 3,197,500; מלאים גרמניים 241,700; מכשירי־כיוון 3" 190; החלפת כנפיים לפגזים 26,135; כדורים בליסטיים 9,588; מעברים לפגזים 2,998; מדליקים 3" 3,650; תרמילים לזורקי־להבות 72,325; כדורים 303 354,000; צינורות לפיאט 1,267; קונוסים 2,079. בסך הכול עלה 576,747 לא"י.

8 שנתפסו מידי האויב.

דאגה לצרכים האישיים ולצורכי המשפחה של החייל

בימי ההפוגה הממושכים יכולנו להיפנות גם לצורכי הצבא האישיים. במסיבת המפקדים, שנתקיימה אחרי ההפוגה הראשונה, כבר נשמעה תלונה על ריבוי עריקים. העריקה לא באה, ברובה הגדול, מתוך אי־רצון לשרת בצבא או להילחם, אלא מסיבות משפחתיות. חלק גדול מהחיילים הנשואים – משפחותיהם נשארו ללא כל משען, עזרה וטיפול. נבחרה ועדה מיוחדת לטיפול במשפחת החייל (מ׳ שטנר, יושב־ראש הוועדה, ברל רפטור, מינץ, רחל כגן וכובאשי). תקציב המלחמה עלה מחודש לחודש, ההכנסות בחודשים הראשונים לקיום המדינה היו זעירות, והיה צורך להשתמש בקרנות ציוניות, אולם פה נתעורר קושי. קרנות אלה נהנו משחרור מיסים כתשלומים לדברי־צדקה, אי אפשר היה למוסרן לממשלה הזמנית, ונתעוררה שאלה: אם למסור הטיפול במשפחת החייל לוועדה ציבורית שתוכל להשתמש בכספי קרנות, או להטיל עול זה על הממשלה, בלי להתחשב במסקנות הכספיות. כמו כן נתעוררה שאלה: אם כל חייל יקבל משכורת בעד משפחתו, בין שהוא זקוק לכך או לא, או רק מי שזקוק לעזרה. הצבא הציע לנהוג כפי שעושה הצבא הבריטי: שכל משפחת חייל מקבלת תשלום קבוע. בחודש יולי הגיעה העזרה למשפחות חיילים לסכום של 750,000 לא״י, אולם לא כל הזכאים לכך קיבלו העזרה הדרושה. ההצעה הייתה לשלם לאישה 12 לא״י לחודש, ובעד כל ילד עוד 4 לא״י. בתחילת אוגוסט היו כבר 72,000 מגויסים, ומספרם הלך וגדל מיום ליום. רוב המגויסים החדשים היו בעלי משפחה עם שני ילדים. לפי הערכה תגיע העזרה למשפחה בצבא של 90,000 איש למיליון ורבע לא״י לחודש.

הבעיה הועברה למועצת המדינה הזמנית, שדנה בכך בישיבתה ביום 5 באוגוסט 1948.

ראש הממשלה הביע צער הממשלה על שעד היום לא סודר באופן הוגן ומעשי התשלום למשפחת החייל. קשה לדרוש מאדם שיתמכר לגמרי לשירות המוטל עליו, שימסור את כל כוחו, זמנו וגם חייו, ללא שום סייג – וזהו מה שהצבא דורש מכל חייל – בשעה שאינו בטוח שהאישה והילדים שהשאיר בביתו מסודרים פחות או יותר. היו עד עכשיו כמה מקרים של הפרת־משמעת חמורה בצבא, והמפקדים, בדעתם את סיבות הדבר, כמעט שלא ראו יכולת מוסרית לעצמם לאחוז באמצעים נגד מפירי המשמעת, באשר הסיבה הייתה – רעב במשפחת החייל. עד עכשיו היה נהוג שהתשלומים למשפחת החייל היו משתלמים רק אחרי חקירה מספיקה שאומנם משפחת החייל זקוקה לעזרת המדינה. דבר זה לא היה הוגן כלפי החייל ולא הוגן כלפי משפחתו. הוועדה שנתמנתה לבירור בעיה זו הגיעה למסקנה, והממשלה מקבלת מסקנה זו, שמשפחת החייל תקבל תשלומים קבועים באופן אוטומטי, בלי שום חקירה מוקדמת אם המשפחה זקוקה לכך או לא. הממשלה מציעה שייקבע מינימום אשר ישולם לכל משפחה של חייל, מינימום לאשת החייל ומינימום לכל ילד. מינימום זה ייקבע על ידי ועדה מיוחדת ממונה על ידי משרד הביטחון ומשרד האוצר. תשלום זה המדינה תהא אחראית לו, באשר המדינה אחראית לגיוס החייל. אולם על המועצה להעריך גודל העול והיקפו שהמדינה מקבלת בזאת על עצמה. מתוך טעמים מובנים אין למסור כאן מספרם של המגויסים, וגם לא מספרם של בני משפחת החייל, אבל המספרים אינם קטנים, והעול הנופל על ידי כך על המדינה אינו מִצער והוא עולה על יכולת המדינה בימים כתיקנם. אבל הימים אינם כתיקנם, ואנו עומדים במלחמה שאין יודע מתי תיגמר, ועולה הכספי עוד יגדל. לכן קיבלה הממשלה שתי מסקנות:

א. האחריות הכספית כלפי משפחת החייל היא אחריות המדינה, והמדינה תמצא אמצעים אלה כשם שהיא מוצאת לכל צורכי המלחמה, אם על ידי הטלת מיסים על אזרחיה, אם על ידי הלוואות או בדרכים אחרות.

ב. לאושרנו הוכח שאין אנו עומדים בודדים במערכה הזאת, והעם היהודי מושיט לנו עזרתו. ואולי מעולם לא הופגנה במעשים אחדותו של העם היהודי בעולם כולו כאשר הופגן הדבר תוך כדי מלחמה זו. קיבוץ יהודי קטן בדרום אפריקה אסף בזמן קצר למעלה ממיליון וחצי לירות לצורכי הביטחון. לא אוכל לתת המספרים על קיבוצים גדולים יותר, אבל בכל התפוצות הייתה היענות מלאה ומהירה, ורק הודות לה יכולנו לעמוד במערכה. וגם פרט חיוני זה בתקציב המלחמה – תשלום למשפחת החייל – לא יהיה מובטח אם לא נשיג בשבילו אמצעים גם מחוץ למדינה. אולם לרגל מצב משפטי־מדיני בארצות אחדות אנו מוכרחים לעשות סידורים, שממשלת ישראל לא תקבל כשהיא לעצמה במישרין שום אמצעים מהמגביות הללו, ומשום כך הגיעה הממשלה למסקנה שנייה, שיחד עם האחריות הישירה של המדינה למשכורת של משפחת החייל, יימצא התשלום בידי ועדה ציבורית.

יש עוד תשלום־חובה שהחליטה הממשלה להפריד בינו ובין התשלום למשפחת החייל, אם כי שני התשלומים קשורים במלחמה, וזהו דבר הנכים, אלמנות ויתומים. עד עכשיו נפלו בצבא בלבד למעלה מאלפיים איש. מלבד אלה יש מאות אחדות שנקטעו ידיהם או רגליהם במלחמה, וזוהי חובה קדושה שאנו כולנו, האומה כולה וכל אחד מאיתנו, חייבים בה, לאפשר לנכים חיי־עבודה ולהבטיח קיומם הנאות של האלמנות והיתומים של לוחמינו. המדובר לא רק בהבטחת הקצבה, אלא בסידורים שיבטיחו להם להתפרנס מעבודתם בכבוד. אולם מפני שבעיה זו לא תיפסק גם עם הדה־מוביליזציה של הצבא, החלטנו להפריד דבר התשלומים למשפחת החייל, שבזאת תטפל ועדה מיוחדת, ולהקים מוסד מיוחד שיטפל בשאלת הנכים, האלמנות והיתומים של החיילים. גם הטיפול בנכים, באלמנות וביתומים – תהא עליו אחריות המדינה, כי לא צדקה ולא טובה עושים ליתומים ולשאר נפגעי המלחמה, אלא חוב אנו משלמים, חלק קטן מהחוב שאפשר לשלם ללוחמינו ולמגינינו.

מ׳ גרבובסקי [מאיר ארגוב] (מפא״י) עורר בעיית הורי החיילים. בין החיילים יש הרבה רווקים, ביניהם עולים שזה עתה באו עם הוריהם או עם קרוביהם, שהם מפרנסים אותם, וההורים או הקרובים עדיין לא הספיקו להסתדר בארץ. מה דינם של אלה?

הוא שאל גם מה דינם של חללי המלחמה מהציבור האזרחי. יש שנפלו מפצצת אווירונים בתחנה המרכזית בתל־אביב, ויש יהודים ציביליים[9] שנפלו בירושלים מהפגזות האויב, ואין להפלות בין חללים אזרחים מפאת המלחמה ובין חללי צבא.

בבה אידלסון (מפא״י) חָלקה על דעת גרבובסקי. לדעתה, יש להפריד בין הדאגה למשפחת המגויס ובין הדאגה לקורבנות המלחמה.

מ״ד לוונשטיין (אגודת ישראל) עורר בעיית החי״ם (חיל המשמר). שר הביטחון הודיע שדין חי״ם כדין חייל לכל דבר.

י׳ הררי (ציונים כלליים) דרש לזכות משפחת החייל בכל ההנחות שזוכה בהן החייל, כגון במחיר הכניסה לקולנוע, בנסיעה באוטובוסים וכדומה.

9 הערת עורכת: אזרחים יהודים.

ז׳ ורהפטיג (הפוה״מ) טען שהקיבוצים מקופחים. כשמגייסים רווקים בקיבוץ אין נותנים לקיבוץ שום הענקה, אם כי לפעמים הם המפרנסים העיקריים.

וילנר (מק״י) דרש להעלות תשלום לאשת המגויס מ־16 לא״י ל־25 לא״י, ובמקום 4.5 לא״י לילד – 10 לא״י, כמינימום.

שר האוצר **א׳ קפלן** ענה במקום ראש הממשלה, שהיה מוכרח לעזוב את ישיבת המועצה בגלל ישיבה דחופה בענייני ביטחון. הוא הציע להפריד בעיית נפגעי המלחמה האזרחיים מבעיית משפחות החיילים ובעיית החיילים הנפגעים, והבטיח לקיים על כך (נפגעים אזרחיים) דיון מיוחד. הוא גם הבטיח להביא בקרוב הצעת חוק בנוגע למשפחת החייל. ייתכן שבעזרה לחולים, לנגועים, לנכים ולאזרחים שנפגעו יפעלו גופים ציבוריים ועצמאיים, מפני שיש הכרח להבטיח האפשרות של עזרת היהדות העולמית, אולם האחריות תחול על המדינה, ולשם כך יקבעו בכל עניין חוקים ותקנות ממלכתיים. המועצה אישרה הצעות הממשלה, והן:

1. הממשלה תקיים על ידי אחד ממשרדיה מחלקה מיוחדת לענייני משפחת החייל.
2. נוסף למחלקה הממשלתית תהא קיימת ועדה ציבורית.
3. הממשלה אחראית למימון הפעולה.
4. הוועדה הציבורית תציע את תשלום המינימום לכל נפש במשפחה ותבצע את התשלומים. במקרים מיוחדים תדון הוועדה על תוספות מתאימות.
5. הממשלה תדאג תוך התייעצות עם הוועדה הציבורית: א. לחקיקה להבטחת זכויות החייל ומשפחתו בעבודה; ב. לענייני אספקה, סעד ובריאות.
6. כל הסידורים צריכים להסתיים בחודש אוגוסט, וההחלטות הכספיות על שיטת ההענקה וגובהן – כוחן יפה מ־1 באוגוסט.
7. המועצה שמעה בשביעת־רצון את הודעת ראש הממשלה על החלטת הממשלה לבצע תוכנית לטיפול בנכי המלחמה, אלמנות ויתומים של החיילים.

דין־ודברים בין מ׳ שרת וברנדוט על מקרי הפרת ההפוגה, על הפליטים הערבים ועל פירוז ירושלים • הודעה למדינות הערביות על נכונות ישראל למשא־ומתן של שלום

בגמר הדיונים האלה מסר **שר החוץ** על פגישתו עם המתווך (הרוזן ברנדוט) שנתקיימה באותו יום (5 באוגוסט) ושעדיין לא הספיק למסור עליה לישיבת הממשלה. בפגישה השתתפו הרוזן ברנדוט והגנרל השבדי לאנדסטרום, ראש המטה של הרוזן לענייני הפיקוח על ההפוגה. בשיחה זו ערער הרוזן ברנדוט על הודעת שר החוץ בדבר הפרת ההפוגה המתמדת מצד הערבים, ועל אזהרתו שאם הפרת ההפוגה לא תיפסק או לא תופסק – תראה ישראל עצמה זכאית וחופשית לא רק להדוף ההתקפה במקומה, אלא לפתוח בהתקפה על אותו הצבא הערבי מפר ההפוגה לכל אורך החזית, בכל זמן ובכל מקום שתמצא לנחוץ.

ברנדוט טען, שההפוגה הנוכחית אין דינה כדין ההפוגה הראשונה; ההפוגה הקודמת הייתה מוסכמת על ידי שני הצדדים, ואילו ההפוגה הנוכחית היא כפויה על שני הצדדים בגזֵרת מועצת הביטחון. יתר על כן, מועצת הביטחון אמרה דברים ברורים – מה ייעשה לצד שיפר את ההפוגה. הווה אומר, שאם יש הפרה בצד שכנגד מותר לצד הנתקף להתגונן במקום שנתקף בו, אבל אסור ליטול את היוזמה בידיים ולעבור להתקפה במקומות אחרים. ולא תשמש לכך הצדקה העובדה, שהדבר נעשה מתוך הפרת ההפוגה במקום אחר, אלא מה יש על הצד הנתקף לעשות? עם

התגוננותו הבלתי־אמצעית במקום היתקפו, עליו לפנות למועצת הביטחון שתברר את העניין ותאחז באמצעים נגד הצד המתקיף.

שר החוץ, מ׳ שרתוק, לא הסכים עם המתווך בגרסתו זו לגבי משמעות ההפוגה, ואמר לו שלא נתנהג כפי שהוא מציע לנו, כי הצד שכנגד יוכל להפר את ההפוגה במקום שיבחר בו, ירכז בו יתרון כוח גדול לעומתנו, עד ששום התגוננות בלתי־אמצעית במקום המעשה לא תועיל להגנה על העמדה שאנו מגינים עליה, ונצטרך להפקיר עמדות ולסגת אחור. ואם לא נוכל לענות על התקפה זו במקומות אחרים, והאויב ידע שלא נוכל לעשות זאת, הרי ברורות התוצאות. הדרך היעילה היחידה להתגוננות היא – חופש ההתקפה בכל מקום ומקום.

ברנדוט הודיע שימסור בעניין זה דעתו בכתב למועצת הביטחון. שרתוק הודיע שגם אנו נמסור דעתנו בכתב למועצת הביטחון ונחלוק על גרסתו.

מכאן עבר המתווך לשאלת הפליטים. הגיעה לידו תשובתנו, לפני השיחה הזאת, שאין אנו מוכנים לדון על החזרת פליטים לפני גמר המלחמה. ברנדוט טען, שגם אם אין אנו מוכנים להחזיר מיד את הפליטים בהמוניהם – כלום אין צורך במשא־ומתן על החזרת סוגים מסוימים של פליטים מיד? שרתוק ענה, שאין לדבר על החזרת סוג בתור סוג לארץ תוך תקופת המלחמה. יכולים להיות מקרים יוצאים מן הכלל, שנמצא אנשים ראויים להתחשבות מיוחדת, כגון: משפחה שבניה נקרעו זה מזה וכדומה, אבל גם זה אינו נושא למשא־ומתן, אלא זה ייעשה על ידי השלטונות המקומיים.

ברנדוט עורר אז שאלת פירוזה של ירושלים וחזר על הודעתו לעיתונות, שכאילו ישראל קיבלה עקרונית רעיון הפירוז. שרתוק עמד על כך שאין הדבר כן, ולא קיבלנו עקרונית הצעת הפירוז. אמרנו רק שאנו מוכנים לדון על כל הסדר בירושלים, בלי שיפגע בעניינים הכלליים של העם היהודי וישמור על העיר מהרס נוסף, אם תתחדש המלחמה ביתר חלקי הארץ. לא הוצאנו מכלל אפשרות גם הפירוז כאחת הדרכים המובילות למטרה, אבל בשום פנים לא קיבלנו פתרון זה של פירוז.

ד״ר **דוב יוסף**, מושל ירושלים, שהיה נוכח בשיחה, העיר, שהצד הערבי מפר ההפוגה בירושלים כל הזמן, והלילה מלא קולות נפץ והפגזה והרעשה, וכדאי היה שהמתווך ידאג לכך שהפרה זו תיפסק.

אחרי דיונים נוספים הציע שרתוק למתווך שימסור לממשלות הלוחמות בנו הצעתנו להיפגש עם ממשלת ישראל למשא־ומתן של שלום – והמתווך הבטיח לעשות זאת.

צבא אחיד וממושמע לישראל

לרבים מחברי הממשלה הייתה ברורה הסכנה בהמשכת ההפוגה ללא סוף וללא משא־ומתן לשלום, כי פירוש הדבר שצבאות הפולשים נשארים במדינת ישראל והם חופשיים להתרכז בכל נקודה חלשה שלנו בדרום או בצפון או במרכז ולתקוף ולכבוש – ולהמשיך אחר כך בהפוגה, כי לפי דעת המתווך (הרוזן ברנדוט) יש אומנם זכות להתגונן, אבל רק במקום ההתקפה ולא בשום נקודה אחרת. המסקנה המעשית היא, שהאויב יכול לבחור לו בכל פעם נקודת תורפה שלנו, לרכז סביבה כוחות רבים, לתקוף ולכבוש, ומיד אחר כך להעמיד פנים כאילו הוא ממשיך בהפוגה. באותו הזמן נראה היה לרוב בממשלה שאין להפסיק ההפוגה ביוזמתנו אנו, והיו נימוקים כבדי־משקל גם לעמדה זו. היה אפוא ברור, שההפוגה תימשך זמן רב, אם כי לא תעמוד לעולם ועד. שר הביטחון היה סבור, שיש לנצל תקופת ההפוגה לסלק ולחסל הספיחים הפנימיים שנשארו בצבא מלפני

הקמת המדינה. הממשלה הזמנית קיבלה דעת שר הביטחון, שהביע עוד לפני הקמת המדינה, כתנאי מצידו לקבלת תיק הביטחון: הקמת צבא אחיד, כפוף כולו, ללא שיור, אך ורק למוסדות הנבחרים והמוסמכים של המדינה ושוויון גמור בין כל יחידות הצבא; ובפקודת הקמת צבא־הגנה לישראל מיום 26 במאי 1948 נכללו שני סעיפים להבטיח אחידות הצבא ומשמעתו המוחלטת והבלעדית למפקדים המוסמכים מטעם הממשלה. סעיף אחד אמר: אסור להקים ולקיים שום ארגון צבאי או דומה לו מחוץ לצבא־הגנה לישראל. אסור להחזיק בכל נשק ללא הרשאה מממשלת ישראל לשאתו. וסעיף אחר אמר: כל אדם המשרת בצה"ל חייב להישבע שבועת־אמונים למדינת ישראל, לחוקתה ולשלטונותיה המוסמכים.

אבל היה ברור מלכתחילה שאין יוצרים צבא אחיד וממושמע על ידי פקודה בלבד, בייחוד בארץ שבה פעלו כמה שנים ארגוני פורשים שלא קיבלו פרינציפיונית מרות הכלל, במידה שהייתה מרות הכלל ביישוב ובתנועה הציונית לפני הקמת המדינה, וגם לא משנים ביום אחד הרגלי ההגנה, שאומנם הצטיינה בדרך כלל במשמעת ובנאמנות לארגונים הנבחרים של היישוב ושל התנועה הציונית, אבל היא הייתה כשלושים שנה ארגון מחתרת, שפעלו בה יחידות שונות בטיבן, בתפקידיהן ובכושר משמעת, והיו קיימות ביישוב רשויות מרובות שטיפלו בהגנה: הסתדרות העובדים, האיחוד האזרחי, הוועד הלאומי, שבאופן פורמלי הוא שבחר במפקדת ההגנה: ועד־הביטחון, שבו השתתפו מלבד ההסתדרות והאיחוד האזרחי גם כמה מפלגות אחרות ביישוב: הסוכנות היהודית שהיא הייתה ממַנה ראש המפקדה הארצית (רמ"א) ועל ידיו ניתנו הוראות למטה של ההגנה. ואין ארגון מחתרת נהפך ביום אחד לצבא סדיר, המקבל מרות יחידה ואחידה של סמכות חדשה, ואינו נגמל בנקל מהרגליו לפעול במידה רבה על דעת עצמו.

עוד לפני הקמת צה"ל הגיעו ליושב־ראש הנהלת הסוכנות תלונות והאשמות קשות על מעשים בלתי־הגונים מצד כמה מאנשי ההגנה והפלמ"ח, ויושב־ראש ההנהלה הטיל ביום 10.2.1948 על יעקב ריפטין ממפ"ם לברר העובדות, כי "מעשים אלה" – כתב יושב־ראש ההנהלה בכתב המינוי – "מהווים סכנה פוליטית ומוסרית לארגון וליישוב, ויש לאחוז באמצעים החריפים ביותר למען עקירתם מן השורש". ואומנם נתגלו כמה דברים שלא כשורה, אם כי לא היה ספק שבדרך כלל חברי "השורה" – בכל היחידות – היו סמל ההגינות והמסירות, אבל היו מקרים לא מעטים שלא הוסיפו כבוד לעושיהם. אולם עם פרוץ המלחמה עם צבאות סדירים של ארצות ערב נתגלו כמה תקלות חמורות בשורותינו, ובהפוגה הראשונה, כששר הביטחון כינס את כל המפקדים לסקור את המצב הפנימי בצבא, נשמעו כמעט מכל המפקדים תלונות קשות על עריקות, חוסר משמעת ותקלות אחרות.

המורשת היקרה של ה"הגנה" • צה"ל אינו המשך ה"הגנה",
אלא מפנה חדש בתולדות הגבורה היהודית

לא מעטים מחברי ההגנה שירתו בצבא גם קודם. אחדים – בגדודים העברים בימי מלחמת העולם הראשונה, כגון אליהו גולומב, דוב הוז, זאב שפר (פיינשטיין), וגם אלה שחיים איתנו עד היום. הרבה יותר שירתו ביחידות יהודיות בצבא הבריטי במלחמת העולם השנייה, וגם הגיעו ארצה מפקדים בעלי ניסיון רב ששירתו בצבא הבריטי, האמריקני, הדרום־אפריקני ועוד, כגון הקולונל מרקוס ז"ל, מַרגו מחיל האוויר בצבא הדרום־אפריקני, פּוֹל שוּלמן ששירת בצי האמריקני. היו גם חברי הגנה ותיקים שלא שירתו מקודם בשום צבא והצטיינו כמפקדים מחוננים בצבא־הגנה

לישראל, כיגאל ידין, משה דיין, יגאל אלון ועוד, אבל חוסר ניסיון צבאי ומסורת צבאית בקרב רוב המגויסים בראשית מלחמת הקוממיות נתנו אותותיהם במלחמה, אם כי לא גרעו מניצחונותינו; וקשה להפריז בערך המורשת העשירה שהנחילה ההגנה על כל יחידותיה, ופלמ״ח בראשן, לצבא־הגנה לישראל, כשם שהנחילו גם הבריגדה ויחידת התותחנים בצבא הבריטי על מפקדיה (כחיים לסקוב, י׳ בן־ארצי, מ׳ מקלף ועוד).

רבים היו יתרונות ההגנה. ההגנה הייתה כוח מתנדב ללא כל כפייה. זוהי עובדה שיש לה לא רק חשיבות מוסרית, אלא גם ערך מלחמתי. למתנדב בהכרה יש יתרון עצום על יריבו שגויס על פי גזֵרה.

ההגנה הייתה מושתתת על יחסי חברות. בכל צבא יש מידה רבה של חברות, ובצבא טוב – יותר מאשר בכל ארגון אחר, כי בצבא משותפים האנשים בכל חייהם. חיי כל חייל תלויים בהתנהגות חבריו. אבל אינה דומה חברות המוטלת על אדם מלמעלה לחברות שאנשים שואבים מתוך רצונם החופשי ומתוך חזון משותף.

חברי ההגנה הצטיינו במסירות רבה, כמעט ללא גבול, לביטחון היישוב. אפילו כוחו של צבא נמדד לא רק בטיב ציודו וזיונו, אלא גם בתכונות **הנפשיות** לעמוד עד הרגע האחרון ללא כל רתיעה. המסירות העזה ממוות הייתה נחלת ההגנה ונמסרה לצה״ל.

רבים מחברי ההגנה הכירו הארץ לא מתוך אימונים מקצועיים של שירות בזמן קצר, אלא מתוך ניסיון־חיים וסיורים מתמידים ותכופים.

מקור ההגנה היה החזון, למענו עלו ארצה, למענו עלו אבותיהם או אבות־אבותיהם לארץ. למענו הם פועלים כל ימי חייהם, למענו הם מגינים, ולמענו הם מוכנים למסור את נפשם. רקע זה היה נשמת ההגנה וסוד כוחה. בימי מאורעות 1936 נפגש יושב־ראש ההנהלה הציונית מירושלים עם מומחה צבאי בריטי, קפטן לידל הארט, להתייעץ איתו על דרכי ההגנה מפני פורעים ערבים. הוא תיאר למארחו טיבו של הנוער היהודי בארץ; כנוער אמון על עבודה ושלום, מסור לבניין ויצירה ומתעב שפיכות דמים, אבל מוכן להילחם עד הסוף אם יפגעו בבבת־עינו – במפעל התקומה היהודית במולדתם ההיסטורית. לידל הארט אמר: אם תיאורך על אנשיכם הוא נכון – יהיה לכם הצבא הטוב ביותר בעולם, כי הצבא המעולה הוא זה היודע על מה הוא נלחם.

החזון שפִּרנס חלוצינו, שהעלה אותם ארצה, הפעיל אותם בארץ, נתן טעם לחייהם ולמותם – זוהי המתנה היקרה שהורישה ההגנה לצבא־הגנה לישראל, ואותותיו נראו בניצחונות של צה״ל במלחמת הקוממיות עד ההפוגה השנייה.

אבל ההגנה חסרה דברים יסודיים ועיקריים הדרושים לצבא, לא מתוך שלא ידעה ערכם, אלא מפני שהיא פעלה במסגרת של מחתרת ולא יכלה להשיג התנאים והאמצעים הדרושים לצבא.

א. ציוד. ההגנה ידעה היטב ערכו של הנשק, אבל יכולתה להשיגו או לייצרו הייתה מוגבלת ומצומצמת. גם בגלל חוסר אמצעים ועוד יותר – בגלל תנאים פוליטיים. בידי ההגנה היו רובים, מקלעים, תת־מקלעים, מכונות־ירייה של שניים־שלושה אינטשים, רימונים וחומר נפץ אחר.

רכישת הנשק, העברתו והחסנתו היו אחד ממעשי הגבורה והתחבולה המופלאים של ההגנה, ונעשו במסירות נפש ובחריצות ארגונית יוצאת מן הכלל. גם הייצור העצמי של נשק, ולוּ גם פרימיטיבי, שהחל עוד לפני מלחמת העולם השנייה, הוא מהעלילות המפוארות של חבר אנשים – פועלים ומנהלי עבודה – צנוע, נועז ונאמן בלי סוף. אולם נשק זה, בכמותו ובאיכותו, היה מספיק לעמידה בפני כנופיות שודדים, אבל לא בפני כוח מזוין על ידי מדינה, בפני צבא סדיר או לא סדיר. יושב־ראש הנהלת הסוכנות בדק באפריל 1947 מצב הזיון בהגנה ומצא 8,720 רובים

ביישובים השונים להגנה מקומית ו־1,353 רובים להגנה ארצית (מהם 336 ברשות המרכז, 656 ברשות פלמ"ח, 361 בידי חי"ש). היו להגנה אז 1,900 תת־מקלעים, 186 מכונות־ירייה, 444 מקלעים, 672 מרגמות של "2, 96 מרגמות של "3 ורימונים. לא היה כמובן אף תותח, אף מכונת־ירייה כבדה, ולא נשק אנטי־אווירי ואנטי־טנקי; לא היו משוריינים, לא היה כל ניסיון לכוח אווירי וימי, והיו מעט מאוד גם אמצעי תחבורה ביבשה.

ב. במחתרת לא היו ולא יכלו להיות מוסדות חינוך צבאיים ראויים לשם זה. ההגנה התחכמה בימי השלטון הזר, ובעיקר בתקופת "הספר הלבן", להקנות לאלפי חבריה ידיעות צבאיות ושימוש בנשק, אולם לא יכלו להגיע בשום אופן למעלה מאימון מחלקה, ולא הייתה כל אפשרות של אימון בנשק כבד. לא הייתה אפשרות של תמרונים, והמדריכים היו ברובם "לומדים מעצמם", שהגיעו אומנם לגדולות בדרך זו, אבל לא יכלו להגיע לידיעה של קצין ממש, מלבד המעטים בצבאות זרים ויחידי סגולה מחוננים שלמדו מספרים.

המדע והאמנות של המלחמה הגיעו לדרגה גבוהה ביותר ושילבו בתוכם, מלבד מדעי הצבא והמלחמה במובנם המצומצם, גם מדעי הטבע, ההנדסה, המכניקה, הפסיכולוגיה, הכלכלה ועוד. בלי השכלה שיטתית ובלי אימון משוכלל אין אדם מסוגל להיות מפקד צבאי כראוי. דרושים לכך בתי ספר גבוהים ואקדמיות מיוחדות ומחנכים המקדישים כל חייהם לתורה מורכבה ומסובכת זו. כל אלה לא יכלו להיות בהגנה.

ג. בהגנה לא שלטה משמעת צבאית, ואין משמעת נקנית ביום שטוראי מתקבל לצבא. משמעת זקוקה למסורת, לדוגמה, לחוק ולשלטון. חברי ההגנה היו מתנדבים חופשים, ורק לכמה שעות בשבוע או בחודש, ולא ייתכן צבא בלי משמעת, כשם שלא תיתכן מדינה בלי ממשלה וחוק.

ד. ההגנה חונכה על התגוננות, על הרוב התגוננות סטטית. לפי טבע הדברים בימי שלטון זר הייתה ההגנה ערוכה להתגוננות במקרה של התקפה מצד כנופיות שודדים או טרוריסטים ערבים. אבל במלחמה, אפילו במלחמת־מגן כמלחמתנו, הדרך היעילה ביותר היא דרך ההתקפה. בכושר ההתגוננות הגיעה ההגנה לשיאים. פרשת תל־חי, טירת־צבי, יחיעם, חולדה, פרברי תל־אביב, ירושלים, ובייחוד פרשת גוש עציון והטרגדיה של הל"ה – הן עלילות אדירות שמעטות כמוהן בתולדות ההתגוננות. עוד לפני קום צה"ל עברנו מהתגוננות להתקפה, והמפנה המכריע בא בפעולת "נחשון" בסוף מַרס 1948. בלי מעבר זה ספק אם היינו מגיעים להקמת המדינה ולייסוד צה"ל.

ה. ההגנה הייתה, מתוך נסיבות המציאות המדינית, מרותקת לקרקע ומצומצמת לכוחות **יבשה**. לא יכול להיות לנו כוח מזוין בשני הממדים האחרים המהווים גורם מכריע במלחמה – באוויר ובים.

ו. להגנה הייתה חסומה הדרך בפני המטרה העיקרית של צבא לוחם – השמדת כוח האויב. על פי טבע הדברים הייתה ההגנה מפעילה כוח לאחר התקפה, מגרשת המתקיפים משטח יהודי, שהיה דומה לאיים מפוזרים בים הערבי.

ואם צבא־הגנה לישראל קיבל ירושה עשירה מההגנה, ובלי מורשה רוחנית זו ספק אם היה יכול לעמוד, הרי אין צבא־הגנה לישראל המשכה של ההגנה, כשם שמדינת ישראל אינה המשכם של הוועד הלאומי וההנהלה הציונית. ברור שהמדינה לא הייתה קמה בלי תוחלת הגאולה שחייתה בלב העם היהודי אלפי שנים, ובלי המפעל ההתיישבותי של שלושת הדורות, מייסוד מקווה־ישראל ופתח־תקווה בשנות השמונים של המאה התשע־עשרה. אבל המדינה היא

פרק חדש לגמרי, לא רק בתולדות הארץ, אלא בתולדות העם היהודי. גם צבא־הגנה לישראל אינו המשך של ההגנה, אלא מפנה חדש בתולדות הגבורה היהודית, כמלחמת יהושע בן־נון, מלחמות דויד המלך והחשמונאים.

אולם כשם שבהקמת המדינה לא נעקרו לגמרי ובבת־אחת ההרגלים הגלותיים והאנטי־ממלכתיים בחיי היישוב ובחיי העולים, גם ארגונו של צה"ל לא עקר כל העקמומיות שהייתה נטועה בהגנה; מלבד ריבוי מקרי העריקות, שמקורם הראשי היה בחוסר דאגה למשפחות החייל, וחוסר משמעת מתוך חוסר מסורת צבאית, התגלו בכל קשייהן בימי ההפוגה שתי הירושות של העבר – "ההתייחדות" של פלמ"ח והפרישה של אצ"ל ולח"י. כמובן, אין להשוות משום בחינה את הפלמ"ח לפורשים.

פולמוס פלמ"ח

פלמ"ח הייתה היחידה המובחרת והנועזת והמסורה ביותר בכל יחידות ההגנה. פלמ"ח הוקם בשנת 1941 כשצבא היטלר התקרב לשערי ארץ־ישראל. אחד מיוזמי הפלמ"ח ובוניו היה אליהו גולומב, המפקד הבלתי־מוכתר של ההגנה. בטיפוחו של פלמ"ח היה לקיבוץ המאוחד חלק רב, יותר מלכל שאר הגופים ההתיישבותיים. אילו היו הקיבוץ הארצי, חבר הקבוצות ותנועת המושבים נותנים מלוא תמיכתם לפלמ"ח כאשר עשה זאת הקיבוץ המאוחד – אין ספק שפלמ"ח היה מגיע לגדולות ונצורות, אולם גם בממדיו המצומצמים הגדיל הפלמ"ח לעשות: גם בימי המאבק עם ממשלת ה"ספר הלבן", גם בארגון ההעפלה וגם בקרבות שקדמו להקמת המדינה. היה זה כוח המחץ האמיתי, גם מבחינת הכושר וגם מבחינת העוז והגבורה, של ההגנה, ושום יחידה אחרת לא יכלה להשתוות איתו.

אולם עוד כמה חודשים לפני הכרזת המדינה החלו הוועד הלאומי והנהלת הסוכנות בגיוסים גדולים, ופלמ"ח לא היה עוד הכוח היחיד המגויס בתמידות. נוצרו חטיבות מספר שכל זמנן היה מוקדש לאימונים ולפעולות מלחמתיות, ולא היה הבדל ביניהן ובין חטיבות פלמ"ח. חברי פלמ"ח והמטה של פלמ"ח היו כפופים למפקדה הארצית של ההגנה כשאר החטיבות (לפני קום צה"ל), ואחרי קום המדינה – לשר הביטחון של הממשלה הזמנית. אבל נעשה ניסיון על ידי סגן מפקד פלמ"ח להורות לפלמ"ח שלא יקבל שום הוראה, אלא רק זו של מטה פלמ"ח. ניסיון זה הושם לאַל על פי הוראת שר הביטחון. המטה המאוחד של פלמ"ח הוקם בלי אישור הפיקוד המוסמך, ונעשו ניסיונות להעמיד את פלמ"ח בתנאים מיוחדים, אם כי לאחר הגיוסים הכלליים והקמת חיל הים, חיל האוויר וחיל השריון חדל פלמ"ח להיות כוח מחץ מיוחד ושונה משאר חטיבות חיל הרגלים, ונדרש מאמץ רב, גם לאחר ארגונו של צה"ל, ליישר ההדורים ולהשוות מעמדן של חטיבות פלמ"ח – שֶם שנתרוקן מתוכנו תוך כדי ארגונו של צה"ל – לשאר חטיבות הרגלים של צה"ל. לשבחם של מפקדי הפלמ"ח יש לציין שלא הפרו המשמעת, ולאחר שניתנה, לאחר הרבה בירורים ודיונים, הוראה לבטל המטה הארצי המיוחד של חטיבות פלמ"ח קיימו את הפקודה, אם כי עסקני מפ"ם ניסו להביא לידי ביטולה, לא בממשלה הזמנית ולא במועצת־המדינה הזמנית, אלא בוועד הפועל של ההסתדרות.

לא במהרה ולא בקלות עלה הדבר להשוות חטיבות פלמ"ח (יפתח, הראל ונגב) לשאר חטיבות חיל הרגלים של צה"ל. בקרב חברי פלמ"ח נפוצו שמועות ששר הביטחון החליט להפלות ביניהם ובין כל שאר החיילים, למנוע ממנו נשק שישנו במחסנים, ואפילו להרעיבו. מהורי חיילי הפלמ"ח

נתקבלו במשרד שר הביטחון תלונות כאלה. בעיתון "דבר", מיום 29 ביולי 1948, נדפס מאמרו של שלמה לביא מעין־חרוד בשם: "אל הנוער המשוסה", ובו נאמר:

עוד רגלינו ניצבות על שיא האושר – כלום יכול להיות אושר נעלה, אושר בשיאו – מההרגשה כי אנו הננו הדור אשר זכה לאתחלתה של גאולת ישראל? – העיניים כבר רואות את התהום האפלה הפעורה לרגלינו. האויבים האכזרים הנתמכים מכל כוחות־השחור העולמיים, שתו עלינו מכל צד, קלגסיהם עומדים עוד בשערינו לטושי כל כלי־משחית, לטושי עיניים, ציפורניים ותאוות הרסניות לכלותנו מעל אדמת החיים, והנה תכפו עלינו גם אינטריגות פנימיות שרק האינטריגות הפנימיות מתקופת בית שני ישוו להן.

לא לתככים ולצרות אשר הפורשים מכלל היישוב מבשלים אותם לנו – כוונתי. אותם הנני תקווה שנדע לחסל בעוד זמן. כוונתי לאלה שבאים לנו מעצמנו ובשרנו.

עליי להודות: הריני ניגש עכשיו לדון בעניין שעיקר ידיעותיי עליו באות ממקור של רכילות ועלילות הנפוצות בקרב הנוער היקר שלנו, ושהם מקבלים אותן כאמיתות שאין להרהר אחריהן ומסעירות אותם עד לשנאה עיוורת, ללא כל סייג לה.

על הדשא שמאחורי חלוני ישבו שני נערים חביבים מאוד, נערים שיש רק להתברך בנכונותם להתנדבות ובהעזתם לפעולות. סיפר האחד לחברו: בן־גוריון מתנכל להרוס את הפלמ"ח, מרעיב אותו, לא מספק לו את הלבוש הכי הכרחי ולא נעליים לרגליהם היחפות, מפטר ומציק למפקדים הכי מוכשרים, והגרוע ביותר: לא מספק לפלמ"ח את הנשק כשהוא נחוץ מאוד לפעולות, על אף שישנו במחסנים. הכול הוא מכוון כדי להכשילו בקרב.

לוּ הייתי בא לארץ בימים אלה מאיזה עולם אחר, בלי להכיר כלל את החיים המתהווים כאן, בלי להכיר את העושים במערכותיהם ולא את המעשים הנערכים ובפעם הראשונה שומע את השם 'בן־גוריון', והייתי שומע את השם הזה רק מפי אלה העורכים את הַוכחנליה הזאת שעל ידיה נפגשים הקצוות מימין ומשמאל, ואשר על ידיה באים למוצא האחד, והוא השנאה העיוורת – בוודאי שהייתי אומר לעצמי: הנה מלחמת־עולם, מלחמת־תמיד אשר לאנשי־שחץ והמוני נערים מוסתים למול האחד המורם, שאורו גדול מיכולת ראייתם של אלה. על־כן התייצבו עליו לעוקצו, למרר את חייו, להורידו משיאו ככל שיוכלו, כפי שזה קרה כמה וכמה פעמים בהיסטוריה האנושית.

כשקראתי על ספרו של פרויד, בו הניח הוכחה שאת משה העברי רצחו העברים עצמם, התקבלה ההנחה מאוד־מאוד על דעתי: הרוח הגדולה, המשחררת, המטהרת שאותו השיב המנהיג הגדול על עמו, הייתה מעל ליכולתם של ההמונים לעמוד בפניה, היא הדהימה אותם יותר מדי, ובעקבות התדהמה הזאת קמה עדת קורח לרשת את המנהיגות בעם, ועדת הכוהנים קמה ותיצוק את עגל־הזהב שיהיה להם להמונים להתגודד סביבו, וכשלא יכלו לו, למנהיג, בכל אלה, היו הולכים ומשסים עליו את אותם ההמונים על אשר כפה עליהם תורות, אידיאות ורעיונות של חירות אשר היו מעל לכוח תפיסתם – וירצחוהו נפש.

לא, לא, דוד בן־גוריון איננו משה רבנו המנהיג והמחוקק הגדול, אין כלל להשוותו אליו. ואנוכי לא באתי כלל בימים אלה מעולם אחר לארץ הזאת, ואת שמו של בן־גוריון ידעתי כבר מעל ליובל שנים, וידעתי עוד הרבה דברים שנעשו ונתהוו בארץ לעיניי, ופעם גם קראתי בספר ירמיהו, לאמור: וַיֹּאמְרוּ: לְכוּ וְנַחְשְׁבָה עַל יִרְמְיָהוּ מַחֲשָׁבוֹת – לְכוּ וְנַכֶּהוּ בַלָּשׁוֹן, וְאַל נַקְשִׁיבָה אֶל כָּל דְּבָרָיו׳ (יח, 18). ושוב – אין כל דמיון בין נביא הזעם והיגון

הזה לבין שר הביטחון של ממשלת ישראל החדשה. זה האחרון אינו אלא בן־תקופתנו בלי כל הוד־קדומים. אולם, כפי הנראה קיימת לעולם אותה חוכמה של 'לכו ונחשבה עליו מחשבות, לכו ונְכהוּ בלשון'. נערים תמימים אשר יאמינו לכל מכות־לשון – יימצאו די והותר. זאת היא חוכמה, על אף שהיא חלודה מאוד, פועלת את פעולתה.

חברים צעירים – אם רק תסכימו לצרפני אליכם בתור חבר – אין לי כל צורך להגן על אותו אדם המחולל עכשיו על לשונכם. גם לו עצמו אין צורך בהגנתי, עליו יגנו פעליו ותגן עליו הכפייה אשר כפה על כולנו את המדינה היהודית, שכל כך הרבה חכמים ונבונים יצאו כה חוצץ נגדה.

אולם, אם גם לי אין צורך להגן עליו, יש לי צורך רב להגן על הנוער, על עתידנו שלנו, שלא ייפול ברשת אשר טמנו לרגליו ה'פוליטיקאים' המרובים, בצורת מפיצי תרבות שנשתלחו לבין שורות החטיבה הזאת ובין כל שורות הנערים בכל מקום הימצאם.

הוויכוח הקיים יכול להיות ויכוח פשוט ואנושי במידה ידועה, בלי הרעלת נפשות ולבבות, ויכוח הניתן לשיקול־דעתו של הציבור, והציבור יכריע בו. הקיבוץ המאוחד הטוען לזכויות על פלמ"ח, ושמסר זכויותיו למפ"ם, יכול היה לטעון גלויות: הפורמציה הצבאית הזאת שאני יצרתיה – היא שלי, כמו שהמשקים שאני יצרתי הם שלי.

לעומת הטענה הזאת יכולה לטעון ממשלת ישראל: הממשלה לא תקיים את עצמה ולא תקיים את המדינה ולא את עמה של המדינה. אם למפלגה אחת יישאר צבא פרטי יקימו לעצמן כל המפלגות צבאות פרטיים שלהן, וכשם שאי אפשר כי אש ומים ידורו בכפיפה אחת, כך אי אפשר שצבאות שונים, צבאות של רשויות־רשויות, ידורו בעם אחד.

ככה טוענת הממשלה, ואלמלא היה מתנהל באמת הוויכוח והבירור בצורה כזאת, היה יכול להתנהל בגלוי ואף בפומביות גמורה, והקהל היה שוקל, בודק והיה יודע ברור בפני מה הוא עומד.

ואולם הצד האופוזיציוני לממשלה אינו מעוניין בבירור גלוי, הוא מעוניין בהסערת הרוחות, וכיצד להסעיר את הרוחות יודעים שליחיו היטב־היטב; אינם עונים ממין הטענה או עונים בעלילות שלא היו ולא נבראו, לוחשים לכל נער טוב סודות ממקור ראשון, והסודות אינם אלא רכילות, תוך ההנחה המקובלת: 'הרכל, הרכל הרבה, משהו יידבק'. ומה יש בידם של נערים טובים ותמימים אלה לעשות, כדי שלבבם לא יתפלץ בתוכם לשמע השערוריות אשר שר הביטחון עושה כדי להכשיל את הפלמ"ח הנערץ עליהם כל כך. ולבבם מתפלץ באמת, ומהתפלצות־לב זו התפרצה אותה שיחה אשר שמעתיה מעל הדשא מאחורי חלוני, ועוד פנינים שקשה להעלותן בכתב.

מיומני

בירור עם מפקדי פלמ"ח

14.9.1948

פגישה עם מפקדי פלמ"ח בנען. נכחו כל מפקדי פלמ"ח – שישים וארבעה איש. מהם שישים חברי מפ"ם. הצגתי לפניהם השאלה מהו ייחודו הצבאי של פלמ"ח ולשם מה יש לו מטה מיוחד. עד המלחמה – והמלחמה התחילה למחרת החלטת האו"ם ב־29 בנובמבר להקים מדינה יהודית בחלק של הארץ – היה פלמ"ח היחידה המאומנת ביותר והחלוצית ביותר בכל ארגוני ההגנה. חברי הפלמ"ח התנדבו לשנה שלמה, הלכו למשקים, חצי החודש עבדו במשק וחצי החודש התאמנו. ולפני הגיוסים הכלליים היו כאַלפיים וחמש מאות איש בפלמ"ח. לאחר החלטת או"ם על הקמת המדינה פִּרסם הוועד הלאומי על פקודות גיוס כללי מבני 17 עד 25. התגייסו רבבות. למעלה מחמשת אלפים מגויסים נכנסו ליחידות פלמ"ח. מאז כל המגויסים מתאמנים כל הזמן, ולא רק חצי חודש כפי שעשו עד אז אנשי פלמ"ח. מה ההבדל בין המתגייסים החדשים שנכנסו לחטיבות פלמ"ח ובין אלה שנכנסו לחטיבות אחרות? היש הבדל אידיאולוגי? מעמדי? מדיני? מוסרי? מפלגתי? או אולי מקצועי?

ידוע לכם שאיני בעל מקצוע. לפני שנתיים, אחרי הקונגרס הכ"ב (דצמבר 1946), קיבלתי על עצמי בפעם הראשונה תיק. עד אז לא היה בידי שום תיק בהנהלה. קיבלתי על עצמי תיק הביטחון, כי הוברר לי שימי המנדט הבריטי ספורים, וכשהבריטים יעזבו נעמוד בפני התקפת צבאות ערב, לא ערביי ארץ־ישראל, אלא צבאות מדינות ערב, לכבוש את הארץ, להפוך הארץ למדינה ערבית, ויש חשש להשמדת היישוב היהודי, כי בלי כך אי אפשר להפוך את ארץ־ישראל למדינה ערבית. ואומנם שמונה שעות אחרי הכרזת המדינה, כשרק יצא הנציב הבריטי את הארץ בחצות, בין 14 ו־15 במאי, פלשו צבאות ערב – והמערכה טרם נסתיימה.

לאחר שנתמניתי למנהל הביטחון היו לי שיחות עם כל פעילי ההגנה. שאלתי אותם אם נוכל לעמוד בפני כל צבאות ערב. התשובות היו חיוביות, אבל לא הניחו את דעתי. גם מפי יגאל אלון היושב פה קיבלתי תשובה חיובית (יגאל: אבל מתוך...). מחברים אחרים קיבלתי תשובות מסויגות: רוב התשובות לא הניחו דעתי, כי, לדעתי, החברים לא ראו כל חומר המצב, לא ראו עוצם ההכנות והיקף ההכנות, שמוטלות עלינו, המשטר החדש הנדרש מאיתנו, כי מלחמה בצבאות סדירים, ובייחוד כשאנו מעטים מול מרובים, מחייבת שינויים מרחיקי־לכת – נשק אחר, אימון אחר, משטר אחר ועל הכול – ליכוד לאומי מלא, אחדות הצבא, משמעת חמורה ואחוות הלוחמים.

ניסיתי להסביר המצב החדש והתביעות החדשות ביישוב ובתנועה הציונית, בארץ ובחוץ־לארץ, אבל עד החלטת 29 בנובמבר והמאורעות שפרצו מיד למחרת, לא נקלטו הדברים.

בדצמבר 1947 התחלנו בגיוסים כלליים. ביקשתי מהמטה הצעת תקציב. ואולי בפעם הראשונה קרה הדבר שתובעי תקציב דרשו פחות מהנתבע. הוגש לי תקציב של מיליון לא"י. החזרתי התקציב למפקדה. כי תקציב זה אינו מספיק, ובעזרת חברים אחדים הכינותי תקציב של שלושת וחצי מיליונים, וגם זה רק עד פרוץ המלחמה ממש, כלומר, עד פלישת צבאות ערב. התחלנו אז בגיוסים כלליים וכבר אז שאלתי חברים: מה ההבדל בין המתגייסים לפלמ"ח ובין מתגייסים ליחידות

אחרות, ובמה פלמ"ח הוא פלוגת־מחץ, בשעה שעלינו להקים חיל שריון, חיל תותחנים, חיל אוויר, חיל ים, שלא היו לנו ולא יכלו להיות לנו בהגנה ובפלמ"ח, כל עוד אלה היו במחתרת.

עד המלחמה היה ייחוד לפלמ"ח: הוא היה מגויס כל רגע, הוא התאמן יותר מכל יחידה אחרת בהגנה, הוא היה נוער חלוצי. מהו הייחוד עכשיו כשכולם מגויסים, כולם מתאמנים בכל הזמנים האפשריים, והם מתאמנים במקצועות שפלמ"ח לא יכול כלל להתאמן בהם במחתרת.

הייתי חייל במלחמת העולם הראשונה. הייתי יחד עם בחורים מארץ־ישראל, מאמריקה, מקנדה, מארגנטינה ומאנגליה. ידעתי – והקצינים הבריטים אישרו לי זאת – שהחייל היהודי לומד יותר מהר מחייל אנגלי. אבל מהו הייחוד של פלמ"ח? אני יודע הייחוד של התותחן, של הטייס; אני יודע ההבדל שבין חייל יהודי וחייל מצרי, או עיראקי וסורי. אבל מהו ההבדל בין חייל הנמצא ביחידה ששמה פלמ"ח וביחידה שיש לה שם אחר? ההולם עכשיו, כשיש לנו יחידות־מחץ מיוחדות באוויר, בים, ביבשה, השם של פלמ"ח? בהגנה, משנת 1941 ועד 1947, הייתה זו פלוגת־מחץ, ולא הייתה יחידה יותר מאומנת, יותר חלוצית, יותר מוחצת מפלמ"ח. מהו הייחוד עכשיו? ולשם מה מטה מיוחד של פלמ"ח – גם כשיחידות פלמ"ח מפוזרות בכל הארץ, בצפון, במרכז ובנגב – ואין המטה שלו יכול לתת הוראות מלחמתיות?

הראשון שניסה לתת תשובה לשאלה היה **יששכר שדמי**: הפלמ"ח לא הוקם לפי פקודה אלא מכוח ההכרה. זה היה עם גיוס המונים. עכשיו לא צריך פלמ"ח מיוחד, צריך צבא שיהיה כולו פלמ"ח. אבל אי־אפשר לכפות על כל הצבא רוח הפלמ"ח. ולפלמ"ח יש ניסיון של שבע שנים, יותר מלבריגדה. יש לו ניסיון פעולתי בארץ שאין לכל יחידה אחרת. הבריגדה נלחמה בחוץ־לארץ, עכשיו אנו נלחמים בארץ, ורק לפלמ"ח יש ניסיון במלחמה זו. כי הוא התנסה כבר שבע שנים בפעולות אלה.

שלום חבלין, שהיה זמן מה סגן מפקדו של פלמ"ח, חזר במילים אחרות על תשובת שדמי. לפלמ"ח יש ייחוד צבאי – ניסיון של שבע שנים. איש פלמ"ח מסוגל יותר מאחֵר, ואפשר לדרוש ממנו יותר. הוא צבא המיוסד על עבודה ועל אימונים. 80% מאמצעי הקיום של הפלמ"ח באו מעבודת חבריו.

גם יש לזכור שיש פשיזם יהודי. יש ריאקציה יהודית. היא ישנה, ואי אפשר לגזור עליה שלא תהיה. אפס קצהו ראינו בימי "אלטלנה". האם מבצע "אלטלנה" היה אפשרי בלי פלמ"ח?

אליעזר שושני (חבר מפא"י) סבור שהייחוד של פלמ"ח הוא היותו יצירה חלוצית ראשונה שיצר הנוער הארץ־ישראלי. ללכת להתיישבות, לנקודות־סָפָר נתנו הדחיפה הראשונה העלייה הראשונה, השנייה והשלישית. הפלמ"ח הוא היצירה הראשונה העצמית של הנוער הישראלי. פלמ"ח זהו ה"צבר". זוהי חברות חלוצית. זהו פירוש הדבר, אולי לא כל הפירוש, אבל המרכזי הוא זה. אם תיקח את המטה הנחמד של פלמ"ח ותעשה אותו מטה מיישב של כל הצבא – הוא לא יהיה שווה כלום. בלי פלמ"ח אין לו שליחות. יש גם סכנות מהצד הימני – ודרוש פלמ"ח. פלמ"ח ימנע מלחמת אזרחים ברחוב היהודי.

יהודה דרקסלר, שהודיע שאינו יליד הארץ, ודברי שושני אינם חלים עליו, רואה צורך בפלמ"ח כי יש סכנת הפשיזם בארץ. פלמ"ח דרוש לשמור על המשטר הדמוקרטי.

זרובבל גלעד: פלמ"ח לא ראה עצמו מיוחד בתוך ההגנה, אלא כשלב עליון יותר. הצבא עוד לא הגיע לשלב זה עד היום. הפלמ"ח הגיע להישגיו מפני שהיה מאומן יותר והיה נאמן ביותר למרות הלאומית. פלמ"ח קיבל מרות. זו הייתה החטיבה אשר הצעידה קדימה את המדינה: הביאה עולים, פתחה הדרך לירושלים ולנגב. פלמ"ח אינו צבא פוליטי, הוא חטיבה מצבא־הגנה לישראל,

חטיבה נאמנה, הוכיחה זאת במעשיה. החברה מילאה בתוכו תפקיד חשוב. ואם שואלים מדוע לא כל הצבא? מפני שכל הצבא לא צמח כמו שצמחנו אנחנו. יש בפלמ"ח גם אנשים לא מתנועת הפועלים. יש בפלמ"ח חברי הפועל המזרחי, ישנם צופים, יש גם חברי המכבי הצעיר. לצבא נחוצה דוגמה. פלמ"ח יקרין כוחו על כל הצבא, ובזאת תהיה ערובה שהצבא ילך בדרך החטיבה (פלמ"ח).

יוסף טבנקין: פלמ"ח היה ראשית הצבא. במשך הזמן קם צבא. פלמ"ח תמיד הלך בראש – במהירות קליטת אנשים, במהירות אימונם, במהירות הוצאתם לקרב. כאשר צריכים לעשות פעולה נגד אצ"ל ולח"י – הולך פלמ"ח.

שלחתי חמישים אנשים לחיל הים – הם רוצים לחזור אליי, כי אינם רואים מקומם בחיל הים. שלחתי קבוצה לחיל האוויר – לא המשיכו בעבודתם. לא מצאו בחיל האוויר המסגרת שהם רגילים בה.

אצלנו יש מיזוג מאווייי התיישבות ועלייה עם מאווייי ביטחון והגנה. במסגרת הפלמ"ח מוצאים צעירים ביטוים. המסגרת היא ביטוי לתוכן.

בנימין מרשק: אני משועבד לשתי מטרות, מטרות משותפות לכולנו: לנצח את האויב, וארץ־ישראל תהיה ארץ התיישבות. דוליק הורוביץ אמר בכינוס קציני תרבות שעבודה וצבא הם שני דברים נוגדים. הוא לא ידע מה השיג פלמ"ח במשטר של עבודה ואימונים. מה עשינו בהתיישבות ומה עשינו בזמן המלחמה.

יגאל אלון: הפלמ"ח קיים שבע שנים. במשך זמן זה נעשו כמה ניסיונות לפרק את פלמ"ח והיו כל מיני נימוקים, לעתים נימוקים כבדי־משקל. קרה לנו נס גדול שלא נכנענו ולא השפיעו עלינו להתפרק. אני משוכנע שאם יתפרק היום הפלמ"ח ינסו לאחר חודש להקימו מחדש.

ד' בן־גוריון: תעשה חסד רב לוויכוח אם תיתן הגדרה מה זאת אומרת לחסל פלמ"ח.

יגאל אלון: אם אתה מבטל את המטה הארצי. אין צבא שיכול לוותר על הקמת מסגרת של צבא מיוחד, שבו הוא מרשה לעצמו להשקיע יותר על מנת להטיל משימות גדולות יותר. הפלמ"ח נוצר כפלוגת־מחץ על מנת למלא תפקידים נועזים יותר. אז דיברו על פלוגות, עכשיו צריכים לדבר על חטיבות. אם אני אשווה פלמ"ח ממוצע של היום לפלמ"ח לפני שנתיים – הרמה ירדה קצת, בעיקר הרמה הכללית, אך רמת המפקדים, החל במ"כ ומעלה, עלתה.

צורך ביחידות מובחרות מבחינת הכושר הצבאי אין בו ניגוד לצורך להעלות את הרמה הכללית. אני מתעלם מהצדדים החברתיים הפוליטיים ועומד רק על הצד הצבאי. מבחינה מקצועית זהו צבא שיש לצרף אליו כמה תפקידים חלוציים נוספים. יש להחזיר חיל הנחתים לפלמ"ח. אותו הדבר בנוגע לצנחנים. אכ"א אינו יכול לקיים יחידת־מחץ. יש עליו מעמסה גדולה כללית. מתקבל רושם שיש לפלמ"ח מטה המקביל למטה הכללי, אך למעשה זהו מטה בדיוק כמו של חיל תותחנים, כמו לשכות קשר.

מילים מספר על הצד הפוליטי־חברתי. אני חושב שהצבא צריך להיות נאמן לממשלה הקואליציונית. הייתה לי לפני איזה זמן שיחה עם מזכיר אחת הצירויות שלנו שנשלח לחוץ־לארץ. כטוב ליבו ביין הסביר לי השקפתו על עבודתו כדיפלומט. היום הוא משרת בן גוריון, מחר אולי ישרת את גרינבוים; אמרתי לו: ואם בגין יהיה ראש ממשלה? הוא נרתע ואמר: אם יתפוס השלטון – לא, אם ייבחר – אחרת. אין עליי לומר פה מה שעניתי לו, שאם בגין יהיה ראש ממשלה – לא איכנע לו כל עוד אני חי.

אין אני רוצה לדבר על מלחמת אזרחים, כי גם אז יהיה נחוץ איזה כוח, אבל לא על זאת אדבר. אני מציע להרפות מוויכוח זה עד סוף המלחמה; הוא הורס, הוא מזיק. אין אני מרגיש

שקיום הפלמ"ח בצה"ל הוא מלחמת אזרחים. אולי קיום כוח זה ימנע מלחמת אזרחים. מספיקה לי פליטת־פה של מרידור בפגישת עיתונאים, בה הוא אומר כי עם מאה איש היה יכול ללכת ולקחת את הממשלה.

אני רוצה לסכם ולומר: מצד אחד הצורך המקצועי הצבאי, מצד שני הצורך הפוליטי־הדמוקרטי, אפילו לא הסתדרותי, וגם הצורך הפנימי של הכוח – שלושה אלה אני רואה. פלמ"ח הוא כוח. אם אתה תפזר אותו לכל היחידות הוא לא ישפיע. ככל אשר יהיה מרוכז יותר יוכל להשפיע על כל היחידות האחרות. כיום כמעט שאין יחידה בצבא בארץ שאין בה מפקד יוצא פלמ"ח. ריכוז הכוח נותן ערובה לדמותו של הצבא, וזאת לא ייתן פיזורו.

דב"ג: בשיחה זו היו לי שלוש מטרות: 1. או שאתם תשכנעו אותי שיש צורך בצבא בחטיבות עם משטר מיוחד, עם תפקידים מיוחדים, עם אידיאולוגיות ועם זיקה מיוחדת; 2. או שאני אשכנע אתכם שאין צורך; 3. אם שניים אלה לא – לפחות להעמיד אתכם על דעתי ולא מה שאתם חושבים שזוהי דעתי. לצערי נכשלתי בכל אחד משלושת הדברים.

לא קיבלתי הסברה מספיקה מדוע יש לתת מקום לזה שמקורו בעבר, ובעבר היה מוצדק, ועכשיו יש צרכים אחרים, ראיתי שאתם לא תופסים על מה אני נלחם ועל מה איני נלחם. ראיתי זאת בדברי יוסף טבנקין ובני מרשק.

שדמי ניסה להוכיח מה שאינו זקוק להוכחה, הוא הוכיח שלפני היות צבא היה לפלמ"ח תפקיד מיוחד ויתרונות רבים. אני יודע ומקבל זאת. לא חָלקתי על מה שהיה ולא פעם ציינתי שפלמ"ח הוא היחידה המעולה מכל הבחינות בהגנה. אומנם גם אני הייתי בעד זה שמספר חברי פלמ"ח ילכו גם לבריגדה, והתנגדתי לניגוד שרצו ליצור בין פלמ"ח ובריגדה, ואני מצטער שלא נצטרפו יותר מתנדבים לבריגדה – גם למען עזור למגר את הנאצים וגם למען הפגישה של בני היישוב בארץ עם יהדות אירופה שנחרבה. בכל אופן אני גאה על מעשי פלמ"ח ואיני מתבייש במעשי הבריגדה.

טבעי הדבר שאלה שהיו 3–7 שנים בפלמ"ח הייתה להם עדיפות צבאית בהקמת צה"ל בסוף מאי השנה. אבל איני בטוח כיוסף טבנקין שאלה שנתגייסו מדצמבר 1947 ואילך בפלמ"ח יש להם עדיפות צבאית על אחרים. למה שומרים בסוד הענקת העדיפות הצבאית, בשעה שיש צורך להעניק לכל חייל בצה"ל עדיפות צבאית. לפי מיטב ידיעתי יש עדיפות צבאית למתגייסים החדשים בכל היחידות, אם רק היה להם די זמן להתאמן.

השאלה ששאלתי היא, מהו הייחוד המפלה מבחינה מקצועית או מבחינה אידיאולוגית בין חטיבות פלמ"ח ובין שאר החטיבות? יגאל דיבר שאם מגייסים צנחנים יש למסור אותם לפלמ"ח. במה תהיה יחידת צנחנים שונה אם תצורף לפלמ"ח מיחידת צנחנים שתהווה חטיבה מיוחדת?

איני מקבל את התיאור של יוסף טבנקין על חיל הים וחיל האוויר. שני חילות אלה, אם כי הם צעירים – צעירים הרבה מפלמ"ח – אין לנו כל יסוד להתבייש בהם, ואלה שברחו מחילות אלה איני יודע אם היו פעם באמת בחיל האוויר או בחיל הים. כל צבאנו הוא ברובו הגדול צעיר מאוד, הוא קם רק לפני פחות מארבעה חודשים, אבל אין העם היהודי מתבייש בו, ואני מסופק אם "הערכת" יוסף טבנקין הולמת את חיל הים וחיל האוויר.

שאלתי מה הייחוד המקצועי של שלוש חטיבות פלמ"ח, ועל כך לא קיבלתי תשובה, ואני לפחות אסיר תודה ליגאל אלון שנתן תשובה ברורה מה זה חיסול פלמ"ח. זה לא פיזור חייליו, זה לא ביטול היחידות (החטיבות), אלא ביטול המטה המיוחד של פלמ"ח. אבל מסופקני אם חברי פלמ"ח השומעים הדיבור על חיסול פלמ"ח מבינים שהכוונה היא לחיסול המטה הארצי של פלמ"ח.

בכל אופן אני רוצה להעמיד אתכם על דעתי אני שאין כל כוונה לפרק את פלמ״ח, או לעקור הערכים החלוציים שלו, אלא יש כאן שאלה צבאית מקצועית. האם החטיבות הללו יש להן תפקיד צבאי מקצועי והן זקוקות לארגון אחר, לאימון אחר, לציוד אחר. זוהי השאלה. אבל מי ששומע את דברי יוספלה טבנקין ובני מרשק חושב שהוויכוח הוא על ערכים חלוציים, שיוספלה טבנקין ובני מרשק רוצים שאחרי שירות הצבא ילכו אנשי פלמ״ח להתיישבות, ואילו אני וחבריי נלחמים נגד ההתיישבות ונגד הערכים החלוציים. אני רוצה להגיד לחברי הצעיר שאפילו אני איני שונא ערכים חלוציים ואיני מתנגד להתיישבות, והייתי רוצה מאוד שהמשתחררים מהצבא יקימו יישובים בנגב, בדרום ובכל שאר חלקי הארץ, ואיני רואה בהחלט כל קשר בין המטה הארצי של פלמ״ח ובין הערכים החלוציים וההתיישבות בנגב.

אני מסכים לדברי יגאל אלון שאם נקים דיביזיות יהיה הכרח להקים מטה לדיביזיה. אבל דיביזיה ומטה דיביזיוני אין בהם משום מקצוע צבאי מיוחד. שאלתי שאלה שנייה שלא קיבלתי עליה תשובה ברורה. אם הוטל על פלמ״ח ייחוד מקצועי, צבאי או ייחוד אידיאולוגי, או שניהם יחד. אנחנו התנגדנו לפורשים – גם לאצ״ל וגם ללח״י – כי אנחנו אדוקים בשלטון העם, ולנו אין צורך ביחידה צבאית המושבעת לאידיאולוגיה מיוחדת. אנחנו יכולים להיות שלמים עם הכלל תמיד בכל התנאים ובכל הזמנים. רק הימין לא רוצה להיות שלם תמיד עם הכלל, אם כי יש יוצאים מן הכלל, כגון אוסישקין, וכשחלק מתנועתנו, פועלי־ציון שמאל, סירבו להשתתף בקונגרס הציוני וראו בקרן הקיימת נשק של הבורז׳ואזיה לנצל את מעמד הפועלים – פילגנו (בשנת 1920) בגלל זה את התנועה, וכעבור כמה שנים פועלי־ציון שמאל שבו לקונגרס הציוני.

ואם הייחוד של הפלמ״ח הוא חלוציות, מדוע לא נחנך כל הצבא וכל הנוער לחלוציות. האומנם רוצים אנו שהערכים החלוציים יהיו מונופולין של יחידה מסוימת בצבא? האומנם שבעת־שמונת האלפים שנתגייסו אחרי דצמבר 1947 ונכנסו לפלמ״ח הם כולם חלוצים, וכל המגויסים האחרים הם אנטי־חלוצים? המעט שראיתי בצבא – וראיתי מעט, כי הצבא מתקיים רק חודשים אחדים – נטע בליבי אמונה רבה בכושרו, ביכולתו ובנאמנותו, ואם כי עוד יש מגרעות קשות בצבא אני בטוח שלא נתבייש בצבא־הגנה לישראל. אין לי כל ביטחון שכל משרת בפלמ״ח ילך להתיישבות, אבל איני רואה כל יסוד להניח שחיילי חטיבות אחרות לא ייצרו יישובים. בכל אופן טוב שנדע שאין בינינו חילוקי־דעות על עצם הערכים החלוציים וחשיבות ההתיישבות.

ואשר לייעוד הצבאי: אנחנו יכולים להיות צבא שאין טוב ממנו בעולם. זה מוכרח להיות ככה, אחרת לא ננצח, אחרת לא נעמוד. זהו תנאי לקיומו, לייעודו של צבאנו. ויש ביכולתנו לעשות זאת במשך הזמן. העמדה שאני נלחם עליה מראשית הקמת הצבא היא להקים צבא שאינו נופל ביתרונו המוסרי והאינטלקטואלי משום צבא בעולם. וזה חל על כל יחידות הצבא. יש לכל יחידה תפקיד צבאי אחר, אבל כל יחידה צריכה להגיע לשלב המקצועי העליון שלה, והוא הדין בשטח המוסרי והחלוצי. ואת המבנה של צבאנו עלינו להתאים למגמה זו.

פקודת הרמטכ״ל וערעור מפ״ם בוועד הפועל של ההסתדרות

לאחר הבירור שקיים שר הביטחון עם מפקדי פלמ״ח בנען ביום 14.9.1948, שבו ניסו תשעה מהם להסביר הייחוד של פלמ״ח, וכמעט כל אחד מהם גילה ייחוד שונה מחברו, ואף אחד מהם לא מצא כל נימוק לקיומו של מטה ארצי מיוחד של פלמ״ח, הביא שר הביטחון מסקנתו בשאלה זו לפני המטה הארצי של צה״ל. שר הביטחון קבע שעם הקמת המדינה כפוף הצבא כולו אך ורק לרשות אחת, לממשלת ישראל, וארגונו של הצבא הותאם לצורכי מלחמה בצבאות סדירים, ולא למסורת העבר של ההגנה. הוקמו חילות שונים מבחינה מקצועית: חיל רגלים, חיל תותחנים, חיל אוויר, חיל ים על כל שירותיהם והוקמו מטות לגדודים ולחטיבות, ובראש כל הצבא הועמד המטה הכללי, שבידו הפיקוד על כל החילות, ובתוכו הוקמו אגפים שונים לכל צורכי הצבא: אפסנאות, הדרכה, כוח אדם, מבצעים, תרבות. החטיבות בחיל הרגלים וכן אחרות אינן עוד מרותקות לשום מרחב מסוים, ויש להעביר אותן ממקום למקום לפי צורכי המלחמה. לכל החטיבות ניתן עד כמה שאפשר אימון משוכלל של צבא סדיר, וההפוגה הממושכת הקלה עלינו את המשימה הזאת, ובחודשים האחרונים יש התקדמות לא מעטה בשטח זה. הקורסים למפקדי מחלקות משותפים לכל החטיבות, והאימון של הטוראים ומפקדי כיתה נעשה בתוך החטיבה. אגף ההדרכה במטה הכללי אחראי לאימונים אלה, וכשם שאין צורך לשום קבוצת חטיבות אחרת בלשכה מיוחדת להדרכה ולאימונים, כך אין צורך כזה גם לחטיבות פלמ״ח.

אין המטה הארצי של פלמ״ח יכול וצריך לדאוג גם לאספקה של חטיבות פלמ״ח. כל חטיבה של פלמ״ח, אם היא נמצאת בגליל או בנגב או במרכז, יש לסדר האספקה שלה על ידי אגף האפסנאות של המטה הכללי, כמו לכל שאר החטיבות, ולא ייתכן שלשתי חטיבות פלמ״ח, כשאחת נמצאת בגליל ואחת בנגב, תהיה להן אספקה משותפת ומובדלת מכל שאר החטיבות שבאותו שטח.

המטה הארצי של פלמ״ח אינו יכול עוד לתת הוראות אופרטיביות לחטיבות פלמ״ח. צבאנו מאורגן עכשיו בשלוש חזיתות, ולכל חזית יש מטה חזית, והוא הנותן ההוראות לכל החטיבות שברשותו, לפי התוכנית שמחליט עליה המטה הכללי של צה״ל, ולפי הוראות שר הביטחון. כמו כן אין המטה של פלמ״ח יכול לגייס על דעת עצמו אנשים לפלמ״ח כאשר נעשה הדבר עד הגיוס הכללי. לפני הקמת הצבא נעשה הכול בהתנדבות, אבל עם הנהגת הגיוס הכללי נעשה הדבר מתוך חובה על ידי משרד הביטחון. ובמטה הכללי יש אגף כוח אדם (אכ״א) הקולט כל המגויסים ושולח אותם לפי הצורך לחילות השונים. בחודשים הראשונים לגיוס הכללי אומנם נתקיים עוד מנהג של ״חטיפה״ והתחרות בין יחידות שונות, אבל לאט־לאט הוקם בעניין זה סדר קבוע, ושום חטיבה לא הורשתה לגייס לעצמה אנשים כרצונה. הוא הדין בעבודה תרבותית ובעבודת סעד. רק בודדים טענו שלפלמ״ח יש אידיאולוגיה מיוחדת, ואיש לא טען (בכל אופן, לא בגלוי) כי יש לפלמ״ח נטיות מדיניות ומפלגתיות מיוחדות, והפעולה התרבותית בצבא היא שווה לכל החיילים ולכל היחידות. טענת בודדים, כי הפלמ״ח נלחם בפורשים ולכן יש לקיים מטה נפרד של פלמ״ח, יש בה נזק גדול, באשר היא עלולה לתת למלחמה בפורשים גוון מפלגתי. המלחמה בפורשים, במידה שיש בה צורך, צריכה להתנהל על ידי הממשלה בשם המדינה כולה.

המסקנה היא, אפוא, שיש לכל חטיבה של פלמ"ח, כמו לכל חטיבה אחרת, צורך במטה חטיבתי, אבל כל מטה חטיבתי כפוף למטה הארצי של צה"ל, ואין לפלמ"ח צורך במטה ארצי נפרד. משום כך שלח ראש המטה הכללי רב־אלוף יעקב דורי, על פי הוראת שר הביטחון, הפקודה הבאה לפלמ"ח:

> בתוך מערך כוחות הצבא בתקופת מלחמה זו אין שלוש חטיבות פלמ"ח מהוות יחידה אופרטיבית־מנהלתית אחת. יתר על כן, צורכי המלחמה בעתיד, כפי שהם נראים עכשיו, מחייבים במפגיע לשמור על כל חטיבה בצה"ל, ובכלל זה גם חטיבות פלמ"ח, כיחידות עצמאיות בכפיפות ישירה לפיקוד העליון, למען אפשר להניע ולהציב כל חטיבה לפי שיקולי המלחמה הכלליים, ובכל זמן ובכל מקום, כפי שהדבר יידרש. המסקנה הנובעת מעובדות אלו היא, כי הפונקציות שעדיין ממלא מטה הפלמ"ח היום: א. חיוּל וקליטה של כוחות אדם; ב. הדרכה של טוראים ומפקדים נמוכים; ג. הסברה וחינוך רעיוני – מוסיפות כפילות וערבוב תחומי סמכויות. אי לזאת, יש להעביר הפונקציות הנזכרות לאגפים ולשירותיהם המתאימים של המטה הכללי ולמטה של החזיתות.

מטה הפלמ"ח ביצע הפקודה ללא שהייה ובלי ערעור. אולם נציגי מפ"ם ערערו על כך בפני הוועד הפועל של הסתדרות העובדים. בשם חברי מפ"ם דרש י' בן־אהרן, שהוועד הפועל יחליט "לדרוש מאת שר הביטחון כי לא יינתן תוקף של ביצוע להוראה בדבר פירוק מטה הפלמ"ח, ההכרעה תידחה עד לאחר המלחמה, והוועד הפועל יבחר בוועדה לבירור דרכי ביצורו של הפלמ"ח והבטחת שיתוף הסתדרותי בהדרכתו".

הבירור בוועד הפועל נתקיים בשני ימים, 14–15 באוקטובר 1948, ויושב ראש הישיבה היה י' שפרינצק.

פתח **ב' רפטור** (מפ"ם): "אין צורך להסביר לבית ההסתדרות ולחברי הוועד הפועל מה ערכו של הפלמ"ח לתנועת הפועלים". ואחרי ציינו הפעולות שעשה פלמ"ח במשך שבע השנים שעברו, דרש להטיל על חברי ההסתדרות במוסדות הצבא והממשלה לעכב את ביצוע הפקודה ולכנס מיד את מועצת ההסתדרות לשם דיון על עתיד החטיבה ועל פעולת ההסתדרות למניעת פירוקה.

אורי ברנר (מפקד פלמ"ח) קבע, שהפנייה לוועד הפועל לא באה בשם הפלמ"ח. היא באה בשם חברי הסתדרות העובדים, שהם רגילים במשך כל השנים לראות בה את הגוף המכוון את הדברים בשטח הביטחון. העניין הנדון פה אינו טכני־ארגוני, אלא מהותי: דמות הצבא ואופיו, המשטר והדרכים לפיהם נבנה הצבא. הפלמ"ח הוא יחידת־המחץ של צבא ההגנה. כשהוקם צה"ל לא בוטל התפקיד המיוחד, תפקיד **המחץ** של פלמ"ח. בעניין זה יש חילוקי דעות. אפשר להגיד שהחלוקה היא לפי קו של ותיקי ההגנה ושל חניכי הצבא הסדיר. פלמ"ח זוהי חטיבה המגלמת הערכים החלוציים והמושגים החברתיים של תנועת הפועלים, אם כי לא כל חברי פלמ"ח הם חברי ההסתדרות. מסגרת פלמ"ח הנחילה ערכים חלוציים לנוער הארץ־ישראלי כולו.

ד' בן־גוריון הודיע, כי בישיבות המטה הכללי עם נציגי מטה פלמ"ח נתבררו שני דברים: 1. המטה הארצי של פלמ"ח קיים בלי הוראה ואסמכתא של ממשלת ישראל והמוסדות המוסמכים של צה"ל, אלא כפי שהודיע אורי ברנר, ראש המטה הנוכחי של פלמ"ח, "מטה זה של פלמ"ח קיים לפי

אינרציה של קיום" מלפני הקמת צה"ל; 2. שום מוסד מוסמך בצבא ובממשלה לא קבע תפקידו, מבנהו, הרכבו וסמכותו של מטה פלמ"ח. ראש המטה הנוכחי נתמנה על ידי יגאל אלון, שקדם לו בתפקיד זה. שניהם לא קיבלו אישור להתמנותם מאת הצבא.

ביום 24 במאי 1948 שלח שלום חבלין, שפעל אז כממלא־מקום מפקד חטיבות פלמ"ח, חוזר לכל המוסדות הצבאיים, שחטיבות פלמ"ח לא יקבלו כל הוראה משום מוסד שלא דרך המטה הארצי של פלמ"ח ושלא על דעתו. ביום 26 במאי קיבל חבלין הוראה משר הביטחון, שההוראה שהוא נתן לחטיבות פלמ"ח אינה מוסמכת והיא מנוגדת לחוק של הצבא, וכל חטיבה של פלמ"ח, ככל חטיבה אחרת בצה"ל, חייבת לקבל כל הוראה מוסמכת שניתנה לה על ידי הפיקוד העליון, או על ידי הממשלה הזמנית ונציגיה המוסמכים, בלי שההוראה תעבור את המטה הארצי של הפלמ"ח, ובלי שההוראה תינתן על דעתו של המטה הארצי. בהתאם להוראה זו שלח חבלין באותו יום הוראה לחטיבות הראל, יפתח והנגב שהוראתו מיום 24 במאי בטלה. המעשה אחר כך הוכיח שהוראת חבלין בטלה רק להלכה, אולם פלמ"ח הוסיף לנהוג במקרים רבים כפי הוראתו הראשונה של חבלין.

בבירור שהיה לשר הביטחון עם יגאל אלון ביום 18 ביוני הסכים יגאל, שמטה פלמ"ח לא יטפל עוד באספקה ובאופרציות, וכל חטיבה של פלמ"ח תהיה כפופה בענייני אלה למטה הכללי, אולם הוא הציע שהמטה יוסיף לטפל באימונים ובגיוס כוח אדם עד סידור סופי בצבא, שיוכל להכניס שינויים גם בשטחים אלה. שר הביטחון הודיע שדבר זה עוד יתברר במטה הכללי.

בפגישה ביום 21 בספטמבר הודיע ראש אכ"א שבמבנה הנוכחי של הצבא אין מקום למטה מיוחד של פלמ"ח. יגאל אלון וחבריו קבעו בפגישה ההיא, שלא קיים כל קשר בין מטה פלמ"ח ובין תנועות נוער חוץ מהקשר הקיים רק לשם שמירת ההכשרות הנמצאות בשורות פלמ"ח, ושבכל ענייני מחת"ר יחידות פלמ"ח כפופות למחת"ר הכללי, ואשר לאימון נוסף הוא דרוש כמו בכל שאר החטיבות. על יסוד בירורים אלה שלח ראש המטה הכללי פקודה, שאין שום צורך במטה ארצי מיוחד של פלמ"ח. לא חשוב לברר אם אפשר לערער על הוראת הרמטכ"ל או לא, אבל ברור שזה עניין צבאי, ואין לערער על כך בוועד הפועל של ההסתדרות.

י' **חזן** הודיע שלא יוותרו על מלחמה ציבורית, אם כי – אם ייגמר הדיון בלא־כלום – לא יכינו מרידה צבאית. נחוץ מוצא שלא יסעיר הרוחות ויאפשר לנו לא למרוד. יש לנסות להידבר: למנוע סערה. דבר אחד לא נעשה – מרד בצה"ל. אפשר להגיע למסקנה שעכשיו צריכים לבנות אחרת; אין איש חולק על כך שצבא אינו הגנה, ומוכרחים לבנות אחרת. אבל השאלה איך לבנות. מי הדף את הסכנה של השתלטות אצ"ל על תל־אביב? מטה פלמ"ח עשה זאת. יש מחתרת פשיסטית בארץ־ישראל, והיא לא תעמוד בפני שום דבר. הם מדברים בבוז לא רק על רצח גויים, אלא גם רצח חברי הממשלה ויהודים אחרים. האפשר להתעלם מדבר זה? אני נגד התנשאותו של פלמ"ח על גבי יחידות אחרות. איני רשאי להסתיר – יש התנשאות, וזו אחת החולשות שלו, אולי זו תופעה טבעית אצל יחידות שנשאו במידה כזאת בעול המלחמה. צריך לקבוע שהיא לא תהיה. אבל מבחינה צבאית – האפשר להטיל איזה רבב על הפלמ"ח? אני קובע, שהימין אין לו כל מעצורים, ברגע שיוכל לתפוס את השלטון – יעשה זאת. בגין הוא המועמד, חלומי הוא שכל הצבא יהיה פלמ"ח, לא על ידי כך שהפלמ"ח יתבטל, אלא שכל הצבא יקבל אותה הדמות שאנו רוצים לראותה. ברגע שהפלמ"ח יתבטל תהיה מחתרת שמאלית בצבא, שאין כלל צורך בה עכשיו. תהיה מחתרת פשיסטית, הצבא יהיה אכול ניגודים פנימיים, אשר ככל שהם יותר מוסתרים הם יותר מסוכנים וחמורים. על ידי ביטול פלמ"ח כורתת תנועת הפועלים בארץ־ישראל במו ידיה אחד הענפים

הרציניים ביותר המבטיחים את ביטחון חיינו בארץ, לא רק באופן מופשט, אלא מבחינה תנועתית, בתור תנועה ציונית חלוצית לוחמת.

ישראל גלילי: עם הקמת צה"ל, ועוד לפני כן, הולאמו כמה קניינים שהיו מיוחדים לפלמ"ח: ההתנדבות הוחלפה בגיוס־חובה. הערך השני הוא שירות מלא. היה שירות מלא בפלמ"ח, ועם הגיוס הכללי מאז דצמבר הושתת הצבא על שירות מלא. במה מתבטא, אפוא, ייחודו של פלמ"ח? ייחודו מתבטא בזה שבחטיבה זו ישנם כשלושת אלפים איש אשר שירתו לפחות שנתיים לפני פרוץ המלחמה.

החטיבה הזאת (פלמ"ח) היא מפעל מיוחד שהקים הנוער היהודי בארץ. אין עוד מפעל כזה שאפשר לייחס אותו לנוער העברי בארץ כפרי רצונו המקורי: לא הקבוצה והקיבוץ, לא המושב, לא ההסתדרות, גם לא הסתדרות הנוער העובד.

בהמשך לדברי חזן עליי לומר, שיהיה מר מאוד אם ההסתדרות, לנוכח הסכנות של כוחות אנטי־דמוקרטיים, תשליך את יהבה על הפלמ"ח בלבד. אם ההסתדרות תיתן את מבטחה בפלמ"ח בלבד, הרי תהיה זאת תעודת עניות למידת השפעתה של ההסתדרות בתוך הצבא. מעמד הפועלים אינו צריך להיות זקוק לחטיבה צבאית משלו, מפני שהצבא כולו צריך להיות תחת השפעתו. ואם אנו צריכים להשעין את ביטחונה של ההסתדרות על הצבא בכלל, האם עלינו לנטוש חטיבה שהיא מוסמכת בעניין זה, אשר לא הזיקה למאמץ המלחמה, אלא להפך, הוכיחה את עצמה בכושר הקרב שלה? הפקודה בדבר ביטול המטה לחטיבות פלמ"ח היא פקודה העשויה לפרק את החטיבות הללו ולבטל את ייחודן וקיומן בצה"ל. אני משוכנע שעל המעשה הזה נתחרט כולנו, תתחרט עליו ההסתדרות ותתחרט עליו גם הממשלה. היא רק תעורר את עויני ההסתדרות.

שאול מאירוב (אביגור): אומַר דעתי הברורה, שהצבא שלנו, לפי דעתי, נמצא בסכנה מפני המריבה המפלגתית. זה התחיל עוד ב"הגנה". ה"הגנה" והצבא לא נמצאים מחוץ למציאות שלנו. לא הצלחנו להתגבר על כך ב"הגנה" ולא מצליחים להתגבר על זה בצבא. אין זו שאלה של פלמ"ח או חטיבה אחרת. נגזר עלינו להיות עם מזוין במשך שנים רבות. מאה אלף מזוינים – זה עם מזוין בתוך היישוב שלנו.

היה זמן שלתנועת הפועלים הייתה הגמוניה ב"הגנה" ורצינו לשוות לה, ובצדק, אופי של הגנה לאומית. אומרים, בצדק, כי הפלמ"ח מילא תפקיד כביר. אך איני יודע מה הייתה צורת צבאנו אלמלא "הבריגדה" והצבא. בצבא היו לנו רבבות אנשים, ואין שום ספק שהחדרת אנשים מסוג זה לצבא (הבריטי) הייתה לברכה.

הייתי האיש שעל שכמי צריך הייתי לשאת את החלק הגדול של המלחמה ב"השומר", בשעה שהם היו מוריי ורבותיי. האם כאשר לחמנו נגד "השומר" לחמנו נגד העקרונות שלו? נגד עקרונות ההגנה, ההזדיינות או עקרונות אחרים שלו? או נלחמנו נגד מסגרת שעבר זמנה? זוהי השאלה! מי מערער על איזה ערך שהוא מהערכים החיוביים של פלמ"ח? האם מערערים על הקשר שבין העבודה והצבא? הערעור הוא על מסגרת שעבר זמנה. אני סבור שמבחינה צבאית כיום – מטה הפלמ"ח הוא אבסורד מוחלט ואנכרוניזם. וכל כמה שנמהר לחסל אותו יוטב לאנשים הנושאים בדבר ולעניין עצמו. כל מסגרת שעבר זמנה צריכה להתבטל, גם אם היא נובעת מתוך ערכים נעלים ביותר. עברו מסגרות אלה: "השומר", ה"הגנה" ועוד מסגרות דומות. אחד התפקידים העיקריים של המטה המיוחד של פלמ"ח הוא פעולה תרבותית, חינוכית. יש לי ידידים רבים בפלמ"ח, אבל הייתי מזועזע כאשר נפגשתי עם חטיבות הימאים, אלה שעשו חלק גדול של מלאכת ההעפלה.

אני אומר דבריי אלה בכל האחריות בפני שולחן זה: מלאכת ההרס והרעל, שהשרו אותם יום־יום במכתבים ולחישות ורכילות, הייתה איומה. איני אומר שזוהי כל ההסברה, אולם גם הערכים החלוציים, החיוביים, כל זה מגובב ומעורבב בזלזלנות כזאת, בגסות כזאת, בהתקלסות כזאת בעניינים הכי יקרים. דבר זה נמשך עד היום הזה. הפעולה התרבותית והחינוכית בצבא אינה יכולה להיות הפקר. אי אפשר שהפעולה התרבותית הנעשית על ידי הצבא, על ידי מסבירי הצבא, תיעשה בדרך זו. דבר זה בלתי־אפשרי. בצינורות הצבא לא צריך לעשות את הפעולה המפרידה.

מן ההכרח להסביר ולהבין שאנחנו לא מדברים על הערכים החיוביים של פלמ״ח, אלא על המסגרת שנוצרה בתנאים מסוימים, וזו מסגרת שעבר זמנה.

צבי יהודה: תרשו לי להגיד זאת: יש לי קרובים, הם בני כפר, ולכולם בנים. כולם בני ההתיישבות העובדת. אני נפגש איתם. הם באים אליי, ואני אליהם. אני שומע מפיהם: את הפלמ״ח מרעיבים, ליתר הצבא נותנים אוכל טוב. את הפלמ״ח שולחים בכוונה לשורה הראשונה כדי שייהרגו. לפלמ״ח לא נותנים נעליים ולאחרים נותנים. זאת אומרת בת אחותי.

מי עושה את מלאכת ההסתה הזאת? אני לא יכול לדעת זאת. לולא חשבתי שדבר זה מביא דמורליזציה לעם כולו לא הייתי מבקש רשות הדיבור. כי לגופו של דבר, אם נחוץ או לא נחוץ מטה, על זאת לא נחליט כאן.

בסוף הדיון נתקבלה החלטה ברוב של 16 נגד 8 האומרת:

> הוועד הפועל מגלה את דעתו שצבא־הגנה לישראל צריך להיבנות כצבא אחיד, עממי, העומד תחת מרותה הבלתי־מפוצלת והבלתי־מפולגת של האומה ומוסדותיה המוסמכים, תוך שמירה על מיטב הערכים של הציונות החלוצית.
> הוועד הפועל קובע, כי שאלת גורלו של המטה הארצי לכל חטיבות הפלמ״ח במסגרת הארגונית של הצבא אינה עניין להכרעתו.

לאחר קבלת ההחלטה הודיע הח׳ **בנקובר** בשם חברי מפ״ם את ההודעה הבאה:

> אחרי שאנחנו רואים בהצבעה הזאת דבר גורלי לדמותו ולהתפתחותו של הצבא, לייעודה של תנועת הפועלים בתוך הצבא, אנו מערערים על החלטת הוועד הפועל ותובעים לקרוא בהקדם למועצת ההסתדרות להכרעה בשאלה זו״.

בישיבה שנייה של הוועד הפועל ביום 27.10.1948 נדחתה הצעת מפ״ם להביא השאלה למועצת ההסתדרות.

הקשיים שנתעוררו בהנהלת מלחמת הקוממיות עם פלמ״ח היו בעיקר קשיים עם מפלגת מפ״ם (שכללה אז גם את ״אחדות העבודה״). מקרי חוסר משמעת בזמן הראשון קרו בכמה חטיבות ולא רק בפלמ״ח. הוויכוח על המטה הארצי המיוחד של חטיבת פלמ״ח היה ויכוח רק עם מפלגת מפ״ם. מפקדי הפלמ״ח, ובראשם אלוף יגאל אלון, הוציאו לפועל הוראת המטה בדבר ביטול המטה הארצי, ורק שליחי מפ״ם עֵרערו על כך בוועד הפועל של ההסתדרות, וזה החליט שאין דבר זה כלל בסמכותו; ולא עוד אלא שגילה דעתו ברוב של שני שלישים, שצבא־הגנה לישראל צריך להיבנות כצבא אחיד, עממי, העומד תחת מרותה הבלתי־מפוצלת והבלתי־מפולגת של האומה ומוסדותיה המוסמכים.

היחס ליחידות אצ״ל • ויכוח בממשלה • ייפוי־כוח לשר הפנים למסור אולטימטום לאצ״ל להתפרק • סחבת במשא־ומתן • רצח ברנדוז וסארו בידי אנשי לח״י • אולטימטום של בא־כוח המטכ״ל לאצ״ל • אצ״ל מתפרק

יותר קשה היה להביא לידי חיסול הצבאות המיוחדים של ארגוני הפורשים, אצ״ל ולח״י. מפקדי שני הארגונים אומנם הודיעו לפני הכרזת המדינה, שעם הקמת מדינה וממשלה יהודית יתפרקו ויקבלו על עצמם מרות המדינה, ואומנם לח״י התפרק מיד עם הכרזת המדינה וחבריו נתגייסו לצה״ל ככל שאר חייבי גיוס, אם כי נשאר בחשאי שלד של לח״י בשם אחר. מנהיגי אצ״ל לא עמדו בהתחייבותם גם לאחר הכרזת המדינה.

התחייבויות אצ״ל נתמלאו רק בחלקן, ובימי ההפוגה הראשונה הביא אצ״ל אונייה ״אלטלנה״ עם נשק וסירב למסור אותו לממשלה.

בישיבת הממשלה הזמנית ביום 11.8.1948 מסר **שר הפנים** (י׳ גרינבוים), כי בתל־אביב ובגבולות המדינה העניינים עם אצ״ל לשעבר הולכים ומסתדרים, בייחוד לאחר שהוכרז על ידי אצ״ל שהוא הופך למפלגה מדינית. כל הנשק עומד להימסר לצה״ל – בגבולות המדינה. נעשה סידור גם בדבר התביעות הכספיות ההדדיות, אולם בירושלים הדבר אינו בסדר. אנשי אצ״ל בירושלים אומנם הודיעו שהם מקבלים מרות המושל הצבאי, מתוך הנחה שיתנהגו איתם כאשר מתנהגים עם צה״ל. הם רואים בהכרזת הממשלה, שכל חוקי מדינת ישראל חלים על ירושלים כמו על כל שאר חלקי המדינה, צעד קדימה, אבל אינם בטוחים שהדבר יקוים בסופו של דבר, ולכן אינם יכולים להתפרק ולקבל עליהם דין הממשלה כאשר קיבלו בגבולות מדינת ישראל. הם סבורים שעלולה להיות סיטואציה, שעליהם יהיה למלא בירושלים תפקיד כזה שמילא הגנרל הפולני ז׳ליכובסקי בווילנה. שר הפנים הציע להם לנהוג ביחס אליהם כמו בכל אזרחי ירושלים, כלומר לספק להם מזון, אבל רק כאזרחים ולא כחיילים. רוב חברי הוועדה, ובתוכם גם ראש הממשלה (כחבר ועדת־השבעה), לא הסכימו לדעת שר הפנים. גרינבוים הודה שעובדת קיום צבא נפרד היא הרת־סכנה, אבל יש סכנה גם בהכרעה בכוח, ולכן הציע להמשיך גם להבא באותה הסבלנות שנהגו עד עכשיו.

ראש הממשלה השלים הדין־וחשבון של גרינבוים: על ועדת־השבעה לא הוטל לעשות הסדר עם אצ״ל, אלא להבטיח שבמדינה יהיה צבא אחיד נתון למרות אחידה. הוועדה עוד לא ניגשה לתפקיד זה, באשר גרינבוים היה סבור שאפשר להביא לידי כך בדרכי שלום, וראש הממשלה הסכים לנסות בדרכי שלום. אבל הניסיון לא הצליח. גרינבוים סבור שהסבלנות לא הזיקה. אילו נגמרה בהצלחה, והארגון הנפרד היה מתפרק, לא הייתה הסבלנות מזיקה. אבל לאחר שלא הצליחה הסבלנות – הנזק גדול מאוד.

מהדין־וחשבון של גרינבוים לחברי הוועדה נתברר לרוב הגדול של הוועדה, שאין כל סיכוי להסדר שהוחלט עליו במועצת־המדינה: צבא אחיד ומרות אחת. והוועדה חייבת להודיע לממשלה שקיימים למעשה שני ארגונים צבאיים נפרדים בירושלים: אצ״ל ולח״י. גם הנחתו השנייה של שר הפנים, שהדבר סודר בכל שאר חלקי המדינה, היא מפוקפקת. יש קשר בין אצ״ל בירושלים ובין מי שהיה מפקד אצ״ל בארץ כולה.

גם אין ביטחון שאצ״ל מסר כל מחסני הנשק בשאר חלקי המדינה לצה״ל, כפי שסבור גרינבוים. אנחנו עכשיו אחראים על ירושלים, הכרזנו שהמשפט של מדינת ישראל חל על ירושלים, ולכן דינה של ירושלים כדינה של כל המדינה, ואם אין אנו מסוגלים להשליט ריבונותנו

בירושלים, הרי זה כאילו אין אנו מסוגלים להשליט ריבונותנו בכל המדינה. ובירושלים זה חמור יותר, כי אל ירושלים מביט כל העולם. ימדדו אותנו לפי מעשינו בירושלים. אי אפשר לנו לנהוג כהסתדרות ציונית, ואני אומר זאת לא מתוך זלזול בהסתדרות הציונית. ההסתדרות הציונית היא ארגון וולונטרי, אין לה כוח של כפייה. במדינה קיים צבא רק במרות המדינה. אם מרות זו אינה קיימת – המדינה אינה קיימת, ובירושלים קיימים שני צבאות, שאינם כפופים למרות המדינה: אצ"ל ולח"י.

אתמול היה יכול לקרות דבר חמור. ברנדוט היה אתמול בירושלים, ולח"י שלח ג'יפים – לא ידוע לשם מה. היו שאמרו כי הם רצו לחטוף אותו. אינני ממעריציו של ברנדוט, אבל הוא שליח או"ם, ומפקד ירושלים משה דיין יצא בג'יפ שלו עם תותח, וגם עוזרו, אף הוא מנהלל, יצא איתו עם ג'יפ שני ובו תותח, וכשאנשי לח"י ראו שני ג'יפים אלה הסתלקו. והרי אנו רוצים שירושלים תהיה במדינה היהודית, וזה לא ייתכן בלי מרות אחת ובלי צבא אחד. כבר קרו בירושלים דברים איומים: גזל בקונסוליה. אומנם ייתכן שזה לא נעשה על ידי הפורשים (**מ' שרתוק:** הגנבה בקונסוליה הצ'כית בוצעה על ידי אצ"ל).

כשהתנהל המשא־ומתן עם אצ"ל עשינו הכול להקל על מהלכו. אבל המשא־ומתן נכשל. אני מצטער על כך, אבל מכיוון שנכשל יש לדרוש מהם שבמשך עשרים וארבע שעות ימסרו את הנשק, וכל חייבי גיוס יתייצבו מיד לצבא המדינה.

שר החוץ **מ' שרתוק:** אילו הייתי בדעת גרינבוים הייתי דורש, כאשר עלתה לפנינו השאלה אם להכריז על ירושלים כשטח מוחזק של מדינת ישראל או לא להכריז, לעכב את הבירור וההחלטה עד אשר יתברר עניין אצ"ל. הייתי אומר: יישאר המצב כמו שהוא, לא ברור, ואם יקרה איזה דבר – לא אנחנו אחראים לו. אם אינני טועה היה מר גרינבוים בעצה אחת איתנו שצריכים להכריז על מרות ישראל על ירושלים. תסלח לי, ידידי גרינבוים, אז עמדתך בעיניי כמעט ילדותית. מכריזים כלפי העולם שאנחנו הממשלה בירושלים, ואחר כך אומרים: ממשלה זו לא תהיה ממשלה. אין לי הרבה להוסיף על מה שאמר כבר מר בן־גוריון. אנחנו נאבקים עכשיו על קבלתנו לאו"ם, וזאת מתוך הסתמכות על העובדה שאנחנו שלטון, שלטון ממשי; קבל העולם הכרזנו הכרזתנו על ירושלים, ודווקא שם אנחנו מפקירים את השלטון. כולם יודעים שאנחנו רואים את ירושלים כחלק ממדינת ישראל, ואנחנו משאירים את אצ"ל חופשי, נותנים לו לפרוק עול. אחת משתיים: או שאין לנו כוח להשתלט על אצ"ל, או שאין משקל לתביעה שלנו על ירושלים, ובכלל – לתביעה שלנו להכרה במדינת ישראל.

יש לאצ"ל וללח"י תחנת רדיו. הם ממלאים את חלל העולם בצריחות, בדברי־בלע, בהלשנות, בשקר וכזב. גם מבחינה זו אין שלטון. יש הפקרות גמורה, ועלינו מוטלת אחריות חמורה. הוא הדין בעניין ירושלים.

השר **א' זיזלינג:** אני תומך בעמדה שהובעה כאן: לקיים החלטת מועצת־המדינה להטיל על אצ"ל להתפרק ולמסור את נשקו. המצב בירושלים הוא בולט, בכל הארץ הוא סמוי מהעין, אבל המציאות בירושלים עושה הסמוי מהעין לגלוי לעין. אינני יודע מדוע המותר בירושלים אסור בכל מקום אחר. אם יש היגיון בדבר, הרי דווקא אילו היה זה הפוך. הייתי משתמש במימרה: "אוירא דירושלם מחכים", ויחכים את אצ"ל ללכת בעקבות ירושלים בכל הארץ. מר גרינבוים טעה טעות חמורה, העלולה להמיט עלינו מלחמה פנימית בזמן הגרוע ביותר ובתנאים הקשים ביותר, כי הם יבחרו, והם תמיד בוחרים, את הזמן ואת התנאים הקשים ביותר.

הרב **י"ל הכוהן פישמן:** יש אצ"ל לא רק בירושלים. יש אצ"ל בתל־אביב, בחיפה ובמקומות

אחרים. בזמן שדרשנו שאנחנו נשלוט על ירושלים חשבתי גם אני כמו שחושב עכשיו מר ציזלינג. אוירא דירושלם מחכים, ירושלים תחכים אותנו, לדאבוננו לא החכימה אותנו, והיא עומדת להביא למלחמת אחים.

רבותיי, אני זקן מכם, וחכמינו אמרו שסתירת זקנים היא בניין, ובניין צעירים – סתירה. אם נעשה עכשיו מלחמה, ייתכן, חלילה, שתגרמו לחורבן המדינה. אני מאמין שיש לנו מדינה, אך סכנות אורבות למדינה זו מבחוץ, וגם מבפנים, ואין אנחנו יכולים להתחיל מלחמת פנים כל עוד אורבות לנו סכנות מבחוץ. נחכה, נסבול, לא נסכסך, לא נתגרה עכשיו באיש. נחכה עוד חודש, עד יעבור זעם, עד שהמדינה תתבסס. גם אני חושב שצריך להיות רק צבא אחד, אבל אנחנו חיים בתקופה כזאת שהמדינה יש לה אויבים מכל צד, ואל תעשו שום דבר אשר יביא עכשיו לשפיכת דם אחים בארץ־ישראל.

השר **פ׳ ברנשטיין:** אנחנו מוסיפים לשכוח שאנחנו עומדים בפני ירושה מסוימת. נכון שבזמן ההסתדרות הציונית היה המצב אחר, אבל אנחנו איננו יכולים להסתלק לגמרי מהירושה הזאת. אינני יודע אם הרווחנו על ידי זה שבמדינה הם נמצאים עכשיו במחתרת, לכל הפחות מה שנוגע לנשק. יש עכשיו הפוגה, אני תמיד פחדתי מפני הפוגה, כי כל זמן שיש מלחמה, אז לכל הפחות השאלה אינה בוערת; אך בימי הפוגה עלולים הדברים לקבל צורה חריפה יותר. ברור שמלחמות פנימיות לא תוספנה לנו כוח, ובייחוד לירושלים המוקפת מכל הצדדים. אני בעד הצעת גרינבוים שניתן לעניין להימשך עוד קצת.

שר הפנים **י׳ גרינבוים:** יש שקט בארץ, אין התנגשויות בארץ, יש שקט בירושלים. המוכרחים אנו לעשות איזה דבר שלא יהיה שקט, משום שזה לא נאה, משום שזה פגם ביופי, כי אין מדינה באירופה שיש בה מחתרת צבאית – הרי ההפך הוא הנכון. הראינו את כוחנו כאשר הכריחו אותנו לעשות משהו, ואז עשינו מה שצריכים היינו לעשות. אבל איזו מדינה באה מיוזמת עצמה, כשהכול שקט בארץ, להתגרות בחלק מהאזרחים. זה אינו מוכרח להיות. אני חושב שהמשא־ומתן לא נכשל. אלמלא המשא־ומתן – היו בכל שבוע התפוצצויות של פצצות. איזו סכנה צפויה עכשיו למדינה מקיומם? בשעה שהגיעה האונייה ״אלטלנה״ אפשר היה להגיד שהם פגעו בריבונותנו. לשם מה צריך להגיש להם עכשיו אולטימטום? התוצאה הראשונה של ויכוח מחר במועצת־המדינה תהיה, שאנחנו לא נקבל את הנשק שאצ״ל לשעבר רוצה למסור לצבא. לאחר ההרצאה יהיה ויכוח במועצת־המדינה, הוויכוח הפומבי הזה יביא לידי כך שהרביזיוניסטים יעזבו את מועצת־המדינה. עוד אנשים יעזבו את מועצת־המדינה, אני הראשון שאצא ממועצת־המדינה אם יחליטו על דבר זה, ועד כמה שהשפעתי מגעת – אציע לחבריי הציונים הכלליים לצאת ממועצת־המדינה. אני מבקש שני דברים: 1. נמשיך במשא־ומתן כדי לקרב אותם יותר ויותר ולהביא לידי חיסולם; 2. לא להביא את הדבר מחר לישיבת מועצת־המדינה.

השר **י״מ לוין:** זוהי באמת שאלה קשה לקיום המדינה אם יהיו שני צבאות, אבל מי יודע במה זה ייגמר אם תהיה מלחמת אחים ושפיכות דמים בירושלים. הצעתי אתמול בוועדת־השבעה לנסות עוד פעם לבוא בדברים איתם, והם צריכים לדעת שזהו צעדנו האחרון, ואחרי זה עלול לבוא מעשה.

ראש הממשלה: יש הצעת מר גרינבוים: 1. לא להביא השאלה מחר למועצת־המדינה; 2. לייפות כוחה של הוועדה להמשיך במשא־ומתן ולהתרות באנשי אצ״ל שיקבלו דין המדינה, ולתת להם אולטימטום ולהשתמש בכוח. לא נקבע זמן לאולטימטום, אלא ניתן למר גרינבוים אפשרות לעשות צעד נוסף

י׳ גרינבוים: מר בן־גוריון יודע שלא עשיתי כל צעד בעניין זה בלי התייעצות מוקדמת איתו, גם עכשיו אנהג כך, ואם מר בן־גוריון יגיד שהגיע מועד הגבול, אביא העניין לממשלה ותהיה החלטה.

הוחלט: להטיל על שר הפנים למסור אולטימטום לארגוני הפורשים שיתפרקו, ימסרו נשקם ויצטרפו לצבא, אחרת תשתמש הממשלה בכוח נגדם. שר הפנים ימסור לממשלה, לאחר שובו מירושלים, דין־וחשבון על המשא־ומתן (חברי מפ״ם נמנעו מהצבעה, כי רצו לתת אפשרות לגרינבוים לפעול, אם כי אינם מאמינים בתועלת הדבר).

המשך השיחות של גרינבוים עם ארגוני הפורשים נהפך לסחבת, כשהציונים הכלליים ואנשי ״מזרחי״ מאיימים בפרישה מהממשלה, אם הממשלה תחליט על פעולה.

הפורשים הציגו תנאי, שהממשלה תתחייב לא להוציא אותם מירושלים, ואם הממשלה תעזוב את ירושלים יוכלו הם להישאר. רוב חברי הוועדה לא הסכימו להצעות שגרינבוים הציע לפורשים, וכשגרינבוים הביא הצעותיו לממשלה ביום 5.9.1948 ביקשו כמה חברים ארכה למען יוכלו להתייעץ עם חברי מפלגתם. ציזלינג טען, שהצעותיו (של גרינבוים) נוגדות החלטות מועצת־המדינה הזמנית: ״עם כל הכבוד למר גרינבוים יש לי הכרה ברורה, שהוא מוליך אותנו בדרך הזאת לאסונות חמורים מאוד, בניגוד לתפיסת החיים אשר לו עצמו. האמת היא, שאנחנו מתבקשים לחתום פה על תנאי־כניעה לאצ״ל״. בלחץ חברי ״מזרחי״ והציונים הכלליים לא הגיעה הממשלה לכלל החלטה – עד שקרה האסון. ביום ו׳, 17.9.1948, בשעה שש לפנות ערב קיבל שר הביטחון מברק מהמושל הצבאי (משה דיין) בירושלים, כי המתווך מטעם האו״ם הרוזן ברנדוט והקולונל הצרפתי סארו נרצחו בקטמון על ידי יהודים, בהיותם בדרך לפגישה עם מושל ירושלים דוב יוסף. שעות מספר אחרי הרצח נזרקו מעטפות חתומות לפני פתחי הקונסוליות השונות בירושלים ובהן הודעה, כי בירושלים פועל ארגון מחתרת חדש בשם ״חזית המולדת״, והוא מקבל על עצמו את האחריות לרצח. אחרי בירורים שנעשו מיד – לא נשאר ספק ש״חזית המולדת״ הוא שם חדש לאנשי לח״י שביצעו את הרצח.

מיד הגיע דוב יוסף מירושלים ומסר על פרטי הרצח: בכניסה מקטמון לרחביה חסם ג׳יפ הדרך לשלוש מכוניות של או״ם. שלושה בחורים קפצו מהג׳יפ עם נשק אוטומטי, ירו לעבר שלוש המכוניות, ואחד ניגש עם רובה לאוטומוביל של ברנדוט וירה תחילה בסארו ואחר כך בברנדוט. ישב שם גם גנרל לאנדסטרום והנהג בגלי. בשני אלה לא פגעו הרוצחים. באחת־עשרה בערב טילפן גרינבוים לראש הממשלה, כי בא אצלו בא־כוח אצ״ל בירושלים והבטיח אותו כי ידיהם לא היו במעל הזה. גם מש.ב.[10] קיבלנו ידיעות שאנשי אצ״ל לא היו שותפים לרצח זה.

ביום א׳, 19.9.1948, נתכנסה ישיבת הממשלה. במרכז הדיונים עמד, כמובן, היחס לפורשים. גרינבוים הציע שאצ״ל יצטרף לצה״ל ויישבע שבועת־אמונים שתחייב אותו לשרת רק בירושלים. הוא נשאל: אם מדינת ישראל תחליט שירושלים תהיה בין־לאומית יהיה אצ״ל חופשי לעשות ככל העולה על רוחו? **גרינבוים** ענה: כן ולא. כל זמן שהצבא שלנו יישאר בירושלים – החוק של מדינת ישראל יחול על ירושלים. אם נצא מירושלים והחוק שלנו לא יחול עוד עליה – אז כמובן יהיו חופשיים לפעול כרצונם. הצעת גרינבוים נדחתה ונתקבלה הצעת ראש הממשלה: להודיע לאצ״ל בירושלים, שכל חוקי המדינה ביחס לצבא, לגיוס ולנשק, חלים על כל תושבי ירושלים ועל באיה, כעל תושבי כל מקום אחר במדינה, ועליו לציית לחוקים אלה בלא משא־ומתן נוסף.

10 הערת עורכת: הש.ב. הינו שירות הביטחון.

בעד הצעה זו הצביעו תשעה: ד׳ בן־גוריון, מ׳ בנטוב, הרב י״ל פישמן (מימון), א׳ ציזלינג, א׳ קפלן, פ׳ רוזנבליט (רוזן), ד׳ רמז, ב״ש שיטרית, מ׳ שרתוק. נמנעו שלושה: פ׳ ברנשטיין, י׳ גרינבוים, משה שפירא.

הוטל על שלושה שרים: ד׳ בן־גוריון, א׳ ציזלינג ומשה שרתוק לקבוע סדרי ביצוע ההחלטה.

ביום ב׳, 20.9.1948, מסר בא־כוח המטה הכללי של הצבא לבא־כוח אצ״ל אולטימטום האומר:

1. על אצ״ל בירושלים לקבל על עצמו הלכה למעשה חוק המדינה הנוגע לצבא, גיוס ונשק.
2 כל חייבי הגיוס באצ״ל חייבים להיכנס לצבא־הגנה לישראל.
3. כל הנשק צריך להימסר לצה״ל.
4. כל מי שמצטרף לצבא חייב בשבועת־אמונים, החלה על כל חייל.
5 דין חברי אצ״ל כדין כל יהודי אחר.
6. אם במשך 4 שעות, החל מהיום, יום ב׳, 20.9.1948, שעה 12:00, הנכם מקבלים את הדין: מפרקים את אצ״ל וגדודיו המיוחדים, מוסרים את הנשק ומצטרפים לצבא־הגנה לישראל – לא יסבול איש מכם על פגיעות שפגעתם עד עכשיו בחוק בישראל, והיחס אליכם יהיה כיחס לכל יהודי אחר.
7. אם במשך הזמן הנקוב לא תמלאו את דרישות הממשלה **הלכה למעשה** – יפעל הצבא בכל האמצעים שלרשותו.

אצ״ל החליט אז לקבל במשך 24 השעות את דרישות הממשלה. מסר נשקו לצבא וחבריו מתייצבים לצבא כיחידים, ודינם בצבא כדין כל שאר החיילים.

ריבוי הציוד של צה״ל בהפוגה השנייה – בטנקים, בנשק קל ובאווירונים יעילים יותר • גדל הכוח הימי • נרכשו תותחי־שדה ותותחים אנטי־טנקיים

כבר צוין כי ההפוגה השנייה נבדלה מהראשונה בשני דברים: לא הייתה מוגבלת בזמן, ולא נזקקה להסכמת שני הצדדים, אלא לוותה באיום של סנקציות נגד מפירי ההפוגה. ההפוגה השנייה התחילה ב־19 ביולי ונמשכה עד 15 באוקטובר.

שתי ההפוגות היו לברכה רבה לצה״ל, אם כי ההפוגה הראשונה הכבידה במקצת על העברת הנשק והציוד שרכשנו בארצות אירופה עוד לפני הכרזת המדינה והמשכנו ברכש ביתר שאת אחרי ההכרזה. בתום ההפוגה הראשונה, ב־9 ביולי, הוסרו מפקחי או״ם מעמדותיהם, ופעולת הרכש והעברת הציוד התנהלו בלי כל מפריע. מהגנה נואשת בקרבות בחודש הראשון של פלישת צבאות ערב עבר צה״ל אחרי ההפוגה הראשונה להתקפה נועזת וכובשת. לא בכל המקומות הצלחנו: הסורים לא סולקו מראש הגשר במשמר־הירדן, אולם הגליל התחתון כולו שוחרר וגבול ישראל הגיע עד בקעת בית־נטופה. בגזרת הגלבוע נסוג צה״ל מעמק ג׳נין לקו־הגנה יותר נוח, אבל המשולש הקטן נשאר בידינו. הישגים גדולים היו לנו במרכז: כבשנו לוד ורמלה והשתלטנו על העורף של לטרון, הרחבנו פרוזדור ירושלים מצד דרום ומערב. בדרום גורשו המצרים ממסמיה, קסטינה, תל־אַסאפי, חַרתיה, אולם המצרים תפסו משלטים המבטיחים התנועה ממגדל במערב עד בית־גוברין במזרח, וכמעט נותק הקשר של צה״ל עם הנגב. הערבים לא יכלו להוציא מידי צה״ל היוזמה התוקפנית, אבל בשל עדיפות בשריון ובכוח אווירי סיכלו בכמה מקומות פעולות צה״ל, והסכנה הנשקפת למדינת ישראל לא סולקה. איש לא ידע כמה

זמן תימשך ההפוגה השנייה, אולם חודשי ההפוגה לא חלפו לשווא: אימונו, גידולו וציודו של צה"ל התעצמו בלי הרף.

מספר המגויסים ביום 15.5.1948: בתשע חטיבות רגלים (גולני, כרמלי, אלכסנדרוני, קרייתי, גבעתי, עציוני ושלוש חטיבות פלמ"ח) – 24,400; תותחנים – 659, חיל האוויר – 675, חיל ההנדסה – 150, תחבורה – 1,097, הדרכה – 398, משטרה צבאית – 168, בקלט – 1,719, בסך הכול – 29,266. בימים הראשונים של ההפוגה השנייה (ביום 23.7.1948) מנו החטיבות: 28,160 איש (1,227 קצינים, 1,260 סמלים, 1,664 מפקדי־כיתות, 24,009 טוראים); תותחנים היו 2,574 (127 קצינים, 118 סמלים, 63 מ"כ, 2,266 טוראים). בחיל האוויר – 2,816, בחיל הים – 1,691. בחיל ההנדסה – 1,411, בשירותים – 5,031, בסך הכול – 41,403. אולם בתחילת אוקטובר הגיע מספר החיילים המגויסים ל־79,889 איש. גדל בהרבה חיל הים (2,417), חיל האוויר (4,377), חיל התותחנים (3,718). התגבורת בכוח אדם מגויס באה משלושה מקורות: גיוס נוסף של בני הארץ ומח"ל וגח"ל. מח"ל קראנו למתנדבי חוץ־לארץ, שבאו להשתתף במלחמה ולא להשתקע בישראל. במלחמת העצמאות השתתפו כ־2,400 מתנדבי חוץ־לארץ, מצרפת ומאנגליה – למעלה מ־500 מכל אחת, מדרום־אפריקה ומארצות הברית – למעלה מ־300 מכל אחת; יתרם באו מארצות אמריקה הלטינית, מקנדה, מהארצות הסקנדינביות ומארצות אחרות. ביניהם היו אחדים גם לא־יהודים. התרומה המיוחדת של מח"ל הייתה בעיקר איכותית. רובם היו חיילים בעלי ניסיון רב במלחמה, ובעלי מקצועות שכמעט נעדרו אצלנו: טייסים, ספנים, תותחנים, טנקיסטים וכדומה. ביניהם היה דויד מרקוס ז"ל; מרגו – מאפריקה הדרומית – טייס מומחה; בן דונקלמן מקנדה, שפיקד על הכוח ששחרר בסוף אוקטובר את הגליל; פרופ' פֶּן, מנתח מומחה מדרום אפריקה. בלי אנשי מח"ל לא היה קל להקים חיל האוויר וחיל הים באותה הרמה ובאותו ההיקף.

גח"ל – מגויסים מבין עולים חדשים שבאו ארצה במחצית השנייה של 1948. חלקם עלו ארצה במישרין מהמחנות בגרמניה, משאר ארצות אירופה, מארצות צפון־אפריקה. רבים באו ממחנות העצורים בקפריסין, שניסו לעלות ארצה באופן "בלתי־לגאלי". עם ראשוני המעפילים שגורשו ונשלחו לקפריסין נכנסו לתוכם גם בני הארץ ממלווי האוניות, על הרוב מאנשי פלמ"ח, והם שהחלו באימון המגורשים עוד בקפריסין. אימונים אלה החלו עוד בשנת 1946 כאימוני גדנ"ע לנוער.

מספרם של תושבי המחנות בקפריסין היה די גדול – כחמישים אלף איש, מהם חלק ניכר של צעירים המוכשרים לשירות צבאי. במחנות קפריסין היו מדריכים ומפקדים מבין יושבי המחנות עצמם, אשר התנסו בשירות צבאי במלחמת העולם השנייה, בעיקר בצבא הרוסי והפולני. גם שליחי ה"הגנה" הכניסו למחנות כמות קטנה של נשק, שהובא מהארץ או נקנה בקפריסין. אחרי הקמת המדינה, לאחר שמועצת הביטחון החליטה על הפוגה, הקפידו הבריטים ומשגיחי או"ם שלא יעלו מקפריסין צעירים בגיל שירות צבאי, מבני 18–45, אבל על אף הביקורת עלו ארצה צעירים בגיל גיוס, בייחוד בעלי מקצועות צבאיים שחסרו בארץ: תותחנים, טנקיסטים.

עם ריבוי הגיוס והאימון התרבה גם הציוד הצבאי. הכנות ראשונות נעשו עוד בשנת 1946, לאחר ישיבת ההנהלה הציונית בפאריס, שבה נמצא יושב־ראש ההנהלה הציונית ד' בן־גוריון. הפעולה נעשתה על ידי שני השליחים הראשונים – אהוד אבריאל ויהודה ארזי ועוזריהם הנאמנים. נרכשו רובים, מכונות־ירייה, טנקים, תותחים, מטוסים. רובו של הנשק נרכש בצ'כוסלובקיה ובצרפת, אבל בעקיפין גם מארצות אחרות.

בצ׳וסלובקיה החלה הרכישה עוד בימי היות יאן מסריק שר החוץ ונמשך גם בימי קלמנטיס – שר החוץ הקומוניסטי הראשון. למכירת נשק לישראל התנגד בכל תוקף המזכיר היהודי של המפלגה הקומוניסטית סלאנסקי, שנידון אחר כך, יחד עם קלמנטיס, למוות על עזרה ל״ציונים״.

הטנקים הראשונים נרכשו בצרפת. זה היה טנק קל (״הוצ׳קיס״), 11 טונות משקלו, והתותח שלו היה 37 מ״מ בלבד. זה היה טנק מיושן, אבל במצבנו, בימים הראשונים של הפלישה, הקנה גם טנק זה אפשרות של התמודדות עם הטנקים שבידי הצבא הערבי. מצ׳וסלובקיה הגיעו רובים ומכונות־ירייה ומטוסי־קרב. גם המטוסים היו מהמין הגרוע ביותר, ״מסרשמידים״, אבל גם אלה אִפשרו לנו לעמוד בפני חיל האוויר המצרי. ה״מסרשמידים״ כמסופר לעיל לא יכלו להגיע בלי תחנה באמצע הדרך מצ׳כיה לישראל, ונאלצנו בתחילה לטוס לקורסיקה ומשם ארצה. דבר זה האריך טווח הנסיעה באלף מיל בערך. אחרי מאמצים רבים השגנו רשות חניה בבסיס יותר קרוב לארץ. כעבור זמן מה עלה בידינו לרכוש ״ספיטפיירים״, שעלו הרבה באיכותם על ה״מסרשמידים״, אולם היה קושי בהעברתם ארצה, כי ה״ספיטפייר״ אינו יכול לשהות באוויר, גם כשהוא מצויד במכלי דלק רזרביים, יותר משלוש שעות, ומהירות טיסתו היא 200 מיל לשעה, אבל מרחק בסיסו מישראל היה 1,400 מיל. לאחר ניסיונות שונים הצליחו המהנדסים והמכונאים להרכיב מכלי דלק נוספים בתוך המטוסים שהאריכו טווח המטוס עד 400 מיל ושבע שעות טיסה בלי הפסק.

בעזרת חיל האוויר, שכוחו, אימונו וציודו עלו, יכולנו להתגבר על הניתוק שלנו מהנגב, לאחר שהמצרים התבצרו לפני ההפוגה השנייה לאורך הקו מגדל־בית־גוברין. מעבר לקו זה, בדרום, היו לנו 26 יישובים וכמה יחידות צבאיות שחנו במרחבי הדרום והנגב. במטוסי תובלה, דקוטה ונורסמן, ובעזרת מפקד מחיל האוויר האמריקני לשעבר (נוצרי) הצלחנו להעביר ליישובים וליחידות הצבאיות בדרום האספקה הדרושה. במשך חודשיים העברנו דרומה 2,225 טונות אספקה והחזרנו מהנגב 2,000 איש.

בימי ההפוגה השנייה גדל גם הכוח הימי שלנו. רכשנו כלי שיט בחוץ־לארץ ותיקנו אוניות המעפילים בארץ. בחודש אוקטובר, לפני התחדשות הקרבות, נמצאו בחיל הים 16 כלי שיט בנפח של 7,000 טונות בערך. היו לנו ארבע אוניות־לחימה: ״וג׳בוד״, ״הגנה״, ״מעוז״ ו״נוגה״. שתי הראשונות היו מזוינות כל אחת בתותח בן 75 מ״מ, בתותח בן 65 מ״מ, בשני תותחים בני 20 מ״מ, ובארבעה מקלעים כבדים. שתי האחרונות היו מזוינות בשני תותחים בני 20 מ״מ בלבד. למעשה היו רק שתי הראשונות כשרות לפעולה קרבית. היו גם שלוש אוניות־שירות: ״אילת״, מזוינת בתותח בן 65 מ״מ ובשני תותחים בני 20 מ״מ. שתי אוניות נוספות, ״הדרומית״ ו״אטיאמורי״, לא היו מזוינות בתותחים. היו עוד מספר ספינות קטנות לסיורי חוף. על אף העדיפות של הצי המצרי יכול היה הצי הקטן שלנו להתמודד איתו.

בשבועות האחרונים של ההפוגה השנייה רכשנו תותחי־שדה, תותחים אנטי־טנקיים וטנקים. היו קשיים בהורדת המטען, כי התברר שאין בארץ מנוף שיש בכוחו להעלות ״שרמנים״ – טנק בן 50 טונה – מעל סיפון האונייה, עד שנמצאה אונייה זרה עוגנת ליד חופי הארץ, אשר מנופיה, בשיתוף עם מנופי הנמל שלנו, היה בכוחם לפרוק את ה״שרמנים״.

נדחתה הצעה להסתער על לטרון, ומשם – עד צפון רמאללה ועד יריחו והירדן, כתגובה על הריסת תחנת השאיבה ליד לטרון • תוכנית ברנדוט לפתרון בעיית ארץ־ישראל

אחד התנאים של ההפוגה היה שאין שום צד רשאי לעשות מעשי איבה נגד הצד השני. הראשונים שהפרו תנאי זה היו שלטונות עבר־הירדן. הם הרסו תחנת השאיבה שעל יד לטרון, שבעזרתה הבאנו מים מראש־העין לירושלים. אומנם עוד לפני כן, בימי הקרבות, הנחנו בסתר צינור שני בדרך חדשה שלא ניזקק לתחנת השאיבה של לטרון, אבל זה לא הצדיק הריסת בית השאיבה שעל יד לטרון. בדעתי שכוחנו הצבאי גדל הגעתי בתחילת אוקטובר לידי מסקנה, שיש לענות בכוח על הפרה גלויה זו מצד הלגיון הערבי, שמטרתה הייתה להמית ירושלים היהודית בצמא. בירדתי עם המטה מה הם הכוחות הצבאיים הדרושים להסתער על לטרון, ומשם עד צפון רמאללה ועד יריחו והירדן, כדי לשחרר חבל חברון ובית לחם בדרום וכל השטח שבין לטרון וצפון רמאללה עד יריחו וים המלח. דעת המטה הייתה שיידרש שבוע ימים לסיים פעולה זו, בכוחות שיש לנו באמצע אוקטובר. הבאתי הצעה זו לישיבת הממשלה ביום 26.9.1948, אולם רק מיעוט בממשלה תמך בהצעתי והפעולה לא נעשתה.

לשוללים היו כמה נימוקים, והנימוק העיקרי היה קשור ברוזן ברנדוט. רציחת ברנדוט יצרה בכמה ארצות אירופה אווירה עוינת לישראל. ובאווירה זו עלולה יוזמה מלחמתית של ישראל לערער מצבה של המדינה הצעירה. אולם בייחוד חשש הרוב מהדיון שעומדת לפניו עצרת האו״ם, שעמדה להתכנס הפעם באירופה לדון על תוכניות ברנדוט לפתרון בעיית ארץ־ישראל, תוכנית שנוסחה על ידיו יום לפני הירצחו, ביום 16.9.1948, והוגשה על ידיו למזכיר הכללי של האו״ם. בתוכנית זו ניסח ברנדוט עקרונות יסוד העלולים להביא, לפי דעתו, לפתרון סופי של בעיית ארץ־ישראל.

וזוהי התוכנית:

1. מן ההכרח שיוחזר השלום על כנו לארץ־ישראל, וחובה לנקוט בכל האמצעים האפשריים כדי להבטיח שמעשי האיבה לא יתחדשו.
2. המדינה היהודית היא עובדה קיימת.
3. **גבולותיה של המדינה ייקבעו לחלוטין** בדרך הסכם פורמלי או על ידי האומות המאוחדות.
4. אחידות ושלמות מבחינה גיאוגרפית תשמשנה אבן בוחן לגבולות הטריטוריה הישראלית והערבית גם יחד; ולפיכך אין לעמוד עמידה קפדנית על ההסדרים הטריטוריאליים שהותוו בהחלטת 29 בנובמבר 1947.
5. יש להבטיח את זכותם של הפליטים הערבים: הרוצים – ישובו לבתיהם, ושאינם רוצים – יקבלו פיצויים כיאות.
6. ירושלים טעונה טיפול נפרד בגלל חשיבותה הדתית והבין־לאומית, ובשל תסבוכת האינטרסים שבה.
7. אחריות בין־לאומית תשמש אמצעי להפגת החששות הקיימים, ובפרט בעניין הגבולות וזכויות האדם.

אם לא יגיעו הצדדים הלוחמים לכלל הסכם בעניין הגבולות ממליץ הרוזן ברנדוט לסטות מהחלטות 29 בנובמבר בנקודות אלה:

1. הנגב, דרומה מקו מגדל־פאלוג׳ה, יוגדר כשטח ערבי.
2. רמלה ולוד תיכללנה בשטח הערבי.
3. הגליל יוגדר כשטח יהודי.

ההחלטה בדבר עתידו של החלק הערבי של ארץ־ישראל תינתן, לדעת המתווך, בידי מדינות ערב. מבין שלושת הפתרונות האפשריים: 1. יצירת מדינה ערבית עצמאית ממערב לירדן; 2. חלוקת השטח בין מדינות ערב שהשתתפו במלחמה; 3. סיפוח כל השטח כולו למדינה אחת, היא מדינת ירדן – ממליץ הרוזן על סיפוח השטח הערבי של ארץ־ישראל לעבר־הירדן "בשל הקשר ההיסטורי והאינטרסים המשותפים".

לפי המלצת הרוזן יש להכריז על נמל חיפה, לרבות בתי הזיקוק ותחנות הצינור הסופיות, ועל שדה התעופה בלוד – כאזורים חופשיים הפתוחים בפני מדינות ערב המעוניינות בהם.

ואשר לירושלים חוזר בו המתווך מהצעתו, שהוגשה בעת ההפוגה הראשונה, וממליץ שוב לתיתה לפיקוח ממשי של האו"ם, ולהעניק אוטונומיה מקומית מקסימלית לעדה הערבית והיהודית אשר בה.

הרוזן ממליץ על הקמת ועדת־פיוס מטעם האו"ם, שתנקוט בכל הצעדים היפים בעיניה להמשך הסדרו של המצב בארץ־ישראל בדרכי שלום; לטיפוח יחסי ידידות בין הערבים ובין היהודים; לפיקוח על הסדרים שייקבעו על ידי האו"ם בעניין גבולות, כבישים, מסילות ברזל, נמל חופשי, זכויות מיעוט וכיוצא בזה.

המתווך עומד בייחוד על בעיית הפליטים – 360,000 ערבים ו־7,000 יהודים – הנזקקים לסיוע בארץ ובשכנותיה. כיוון שהם אזרחי שטח מנדטורי לשעבר, חייב הציבור הבין־לאומי להוסיף ולשאת באחריות לגורלם. המתווך חוזר ומדגיש את "הדחיפות הנואשת" של בעיה זו: "הברירה היא בין הצלת אלפי נפשות מיד ובין הפקרתם למוות", והוא מסיים: "מובטחני, שהשתתפות הציבור הבין־לאומי באחריות לפליטי ארץ־ישראל היא אחד התנאים המינימליים להצלחת מאמציו בהשכנת השלום באותה ארץ".

המתווך מזהיר את שולחיו בדברים אלה: "תפיסה מסוכנת היא לראות כדבר מובן מאליו שההפוגה תובטח בלא שתיושב הבעיה כולה. כל צד רואה את ההפוגה כמחזקת את ידי הצד השני. הלחץ על שני הצדדים לקיום ההפוגה בתנאים הנוכחיים בארץ־ישראל גדול הוא ללא ספק. מובטחני שאף אחד מהצדדים איננו מבקש באמת לחדש את הקרבות. אבל, מאידך גיסא, אין שום צד מהצדדים מוכן, בגלוי ומרצונו הטוב, לסגת מעמדותיו או לעשות ויתורים יסודיים. נשקפת סכנה מתמדת, שבעקב תקריות יום־יומיות, עצבנות מלחמתית, לחץ כלכלי שמקורו בהחזקת צבאות גדולים בשדה, לחץ דעת הקהל, ומתוך הנטייה להימנע משלום של קיימא – עלול אחד הצדדים להסתכן בפעולות איבה מתוך תקוות לניצחון מהיר. כן נשקפת סכנה, שמתוך חשדנות הדדית ומחוסר כוחות מספיקים של נציגי האו"ם עלולה ההפוגה, אם תימשך זמן רב בצורתה הבלתי־מוגדרת, לפוג מתוך התרחבות של תקריות מקומיות.

"ההפוגה השנייה שונה מעיקרה מהראשונה בזה שמועצת הביטחון כפתה אותה אגב איום בפעולה נוספת לאור הפרק השביעי של מגילת האו"ם, ובזה שאין היא מוגבלת בזמן. תוספת זאת משמשת אלמנט חדש במצב לעומת ההפוגה הראשונה. קיימת נטייה אצל כל אחד מן הצדדים לראות בכל פעולה של הצד שכנגד יסוד להתערבות מועצת הביטחון. כל צד מתאונן שההגבלות הכרוכות בהפוגה פוגעות באינטרסים שלו. הרגשה זו מוצאת ביטויה בעמדת שני הצדדים כלפי המשקיפים וכלפי החובות הכרוכות בהפוגה בכלל. ההפוגה מהווה ללא ספק עול כבד על שני הצדדים, אבל עוּלה של המלחמה עלול להיות כבד מזה.

"ההפוגה איננה מטרה לעצמה. מטרתה לפלס את הדרך לשלום. בתקופה הנוכחית הרי האפשרות של פעולה קונסטרוקטיבית, המתבססת על העובדה שההפוגה באה בכוח התערבות

בין־לאומית, היא הגדולה ביותר, אבל אם לא ייראה כל סיכוי להחליף את המצב הנוכחי בהסדר של קבע, שיהא בו משום הבטחה מציאותית לשלום, הרי יעילותה של התערבות בין־לאומית תפוג ברבות הימים, והפיקוח הבין־לאומי ישמש נושא לציניות. אם לא תנוצל התקופה הזאת ליישוב הבעיה, הרי שהאפשרות הצפונה בהתערבות בין־לאומית עלולה לרדת לטמיון".

יום לאחר שהממשלה הזמנית דנה על הצעתו ודחתה אותה נתכנסה מועצת המדינה הזמנית (ביום 27.9.1948) לדון על תוכנית המתווך, שמצא בינתיים את מותו מידי "חזית המולדת" בירושלים.

דיון על הצעות ברנדוט לקראת עצרת או"ם

הדיון במועצת־המדינה הזמנית ביום 27.9.1948 נפתח בהרצאתו של שר החוץ **משה שרתוק**:

אנו מופיעים לפני העצרת (של האו"ם) כשבידינו, בשליטתנו הממשית, נמצא חלק משטחה של ארץ־ישראל הנושבת – גדול בהרבה מזה שהיה מיועד לנו בהחלטת העצרת מיום 29 בנובמבר. ואנו מופיעים לפני העצרת כשכוחנו והווייתנו בארץ נשענים על צבא, שהוא כולו גידולה של השנה הזאת, שנוצר במשך השנה הזאת כמעט יש מאין, ולמעשה פחות בהרבה משנה, ושהוא הנהו כיום אולי הגורם הצבאי הבולט ביותר בכל רחבי המזרח התיכון. אף על פי כן, אין אנו הולכים לעצרת הזאת שלווים ושאננים.

על שולחן העצרת הזאת הונח דין־וחשבון של המתווך המנוח הרוזן ברנדוט, הבא לשנות, לתקן ולתת גושפנקא סופית להכרעה שנפלה בכ"ט בנובמבר. אין כל ספק שהדין־וחשבון הזה בא לעולם מתוך אחדות מסוימת בין מַחַבְּרו לבין גורמים חשובים בזירה הבין־לאומית. גם ההסכמה המלאה של ממשלת ארצות הברית וממשלת בריטניה לדין־וחשבון הזה, וגם מהירות ההסכמה, מותר לומר החיפזון שבהסכמה, מעידות על האחדות הזאת.

הדין־וחשבון של ברנדוט יש בו כמה נקודות חיוביות, ויש בו מספר לא קטן של נקודות שליליות. נקודה חיובית שיש בדין־וחשבון היא קביעת העובדה שמדינת ישראל קיימת. גם ההנחה שההפוגה הזאת מוכרחה להסתיים בשלום יש בה חיוב. מבחינת השטח יש בה שתי נקודות חיוביות: א. ההצעה לכלול את כל הגליל בתחום מדינת ישראל; ב. יש חיוב מסוים גם בהחזרת העיר יפו לתחום מדינת ישראל. זה לא נאמר במפורש, אך הוא נלמד מכלל אמירה. לעומת זה, יש בדין־וחשבון זה כמה וכמה יסודות שליליים רציניים מאוד. יש ניסיון בדין־וחשבון זה לקבוע זכות החלטית לפרט ערבי לחזור למקום מגוריו במדינת ישראל. אנחנו איננו גורסים זכות החלטה של הפרט. בשבילנו אין זו שאלה של פרט, אלא של כלל האומה. יש כאן קביעת פיקוח בין־לאומי על טריטוריה מסוימת בתוך הארץ, וזה פתח של אפשרות להרחבת שטח הפיקוח הבין־לאומי שיש בו מרות הנאמנות. הנקודה החמורה ביותר בדין־וחשבון זה היא הוצאת הנגב. גבול דרומי למדינת ישראל בקו מגדל־פאלוג'ה. שתי העיירות או הכפרים הגדולים האלה נשארים בתחום המדינה הערבית; הווה אומר, שהגבול עובר מצפון להם. להלן מדובר על משטר מסוים בנמל חיפה, שייגע גם בבתי הזיקוק, וגם בנמל לוד. אחר כך באה קביעת משטר בין־לאומי בירושלים. לבסוף מדובר על ועדת־פשרה או ועדת־פישור בין שני הצדדים, והיא מופיעה לא רק כמתווך מטעם האו"ם, אלא גם כנושא של שלטון וסמכות בין־לאומיים, המוכרח להגביל במידה מסוימת הריבונות הגמורה שלנו.

משימתי בעצרת האו"ם תהיה לספל את קבלת הדין־וחשבון של ברנדוט ברוב של שני שלישים

ולהשאיר ממילא את החלטת כ"ט בנובמבר כיסוד החוקי מבחינה בין־לאומית להסדרת ענייני ארץ־ישראל. בזה אין אני בא להציע שעמדתנו לגבי החלטת כ"ט בנובמבר תהיה עמדה של הערצת דבר שבקדושה שאין לנגוע בו. אני – חלקי עם אלה שלא גרסו שיש סתירה בין החלטת בילטמור ובין החלטת כ"ט בנובמבר. לא הייתה סתירה בין תביעת ארץ־ישראל המערבית כולה כמדינה יהודית ובין ההסכמה להקים מדינה בחלק מארץ־ישראל המערבית. התביעה הראשונה הייתה תביעה צודקת, והפשרה שבאה לבסוף הייתה פשרה מוצדקת. דרשנו מה שהגיע לנו וקיבלנו מה שיכולנו להשיג. אך מעולם לא הכרזנו שזהו המקסימום שלנו; הכרזנו בהדגשה יתרה שזהו המינימום שלנו. אילו התגשמה תוכנית כ"ט בנובמבר על כל מה שהיה בה – מתוך שיתוף פעולה של שני הצדדים, יהודים וערבים – היינו צריכים לחתום על התחייבות המכבדת הגבולות שהוקצו לנו בהחלטת כ"ט בנובמבר. אולם הנחות אלה לא נתקיימו. החלוקה לא התגשמה, מה שהתגשם – זהו דבר הקמת מדינת ישראל. הניסיון הוכיח את ההצדקה, את ההכרח ואת האפשרות להשיג תיקונים בתוכנית, בלי לגרוע מהגבולות של כ"ט בנובמבר. תביעתנו לתיקונים בהחלטת כ"ט בנובמבר מיוסדת על: א. ירושלים והגשר אליה; ב. יפו; ג. הגליל כולו.

הממשלה החליטה – אומנם עוד לפני הופעת הדין־וחשבון של ברנדוט – לא לעורר שאלת הגבולות, ואם תתעורר נעמוד על כל השטח של כ"ט בנובמבר עם תיקונים. לא נסכים להסתלק מאותו החלק של הגליל שהוא בידינו, וזה כמובן בלי לוותר על הנגב. הממשלה החליטה לתבוע את ירושלים החדשה כחלק בלתי־נפרד של המדינה היהודית, וכן לתבוע את המסדרון לירושלים, את המסדרון שאנחנו מחזיקים בו ממש. יש עוד שאלת חיפה. עמדת הממשלה היא להתנגד להפוך נמל חיפה לנמל חופשי, ואשר לפליטים, עלינו לנהל פעולת הסברה נמרצת בעד הפתרון היסודי האומר, שאת ההמונים האלה, על כל פנים את מרביתם, יש ליישב בארצות השכנות, וזה יהיה לברכה לבניהם אחריהם ולארצות השכנות וליהודי ישראל גם יחד.

מ' קול (פרוגרסיבים) תמך בעמדת הממשלה – לדחות הדין־וחשבון של המתווך ולהתנגד לבין־לאומיותה של ירושלים.

ראש הממשלה הודיע, ששר החוץ הביע עמדת הממשלה ואין להוסיף על דבריו, אבל יש מן הצורך להבהיר הנחות יסוד אחדות, שמדיניות החוץ של מדינת ישראל צריכה להיות מושתתת עליהן. הנחה אחת: אנו עומדים במערכה משולבת, **גם צבאית וגם מדינית**, ויש תלות הדדית בין שתי המערכות, ואין לחשוב שרק גורם אחד משני אלה, צבאי או מדיני, יכריע סופית. הנחה שנייה: במערכה כפולה זו יש שני מעגלים של אינטרסים של יחסי כוחות ושל התרוצצויות: מעגל קטן של יהודים וערבים במזרח התיכון, ומעגל גדול של כוחות עולמיים – וגם בו יש התרוצצות. אילו היה קיים רק המעגל הקטן, כי אז הגורם הצבאי בלבדו היה מכריע. הערבים האמינו שכוחם הצבאי יכריע, וחשבונם היה מוטעה: בקרבות הייתה ידם על התחתונה, ואילו ניתן ליחסי הכוחות הצבאיים במעגל הקטן להכריע – היינו מבצעים לא רק החלטות כ"ט בנובמבר, אלא היינו אולי מסוגלים לבצע גם תוכנית בילטמור. אבל אין המעגל הקטן בלבדו מכריע, ובמעגל הגדול מתרוצצים כוחות שונים, מסייעים ועוינים. ונדמה כי בתקופה זו **גדולה עדיפותנו במערכה הצבאית מעדיפותנו במערכה המדינית**, כי מאזן הכוחות העולמיים בעולם אינו כולו לטובתנו. ומפני כך נראה לי שאין לסמוך על המערכה המדינית בלבד. אך המערכה הצבאית לבדה, הגם שהיא יכולה להיות לטובתנו, ואולי מפני כך, לא תכריע לבדה את הכף, כי ישנם כוחות בעולם שלא ייתנו זאת.

טעות היא לחשוב שהמעגל הגדול מתחלק בפשטות לשתיים: מזרח ומערב. המזרח במידה

רבה הוא אחיד מאוד. אולם המערב אינו אחיד כל כך, אם מדברים מבחינת ארץ־ישראל. יש הבדל מבחינתנו בין אנגליה ובין אמריקה. כן יש הבדל בין אנגליה ובין צרפת. ויש הבדל אפילו בין אמריקה ואמריקה עצמה.

אנחנו עומדים שוב בפני עצרת האו״ם, ואנחנו צריכים לשאול את עצמנו: התבוא הכרעה סופית בעצרת, במועצת הביטחון? אני מפקפק בדבר. ייתכן שיושג רוב של שני שלישים למשהו. התבוא החלטת רוב כזה לידי קביעה סופית פה, בארץ? אני שוב מפקפק. בלי ספק יש בידי הכוחות העומדים מאחורי רוב של שני שלישים באו״ם לבצע כל החלטה שהם מקבלים. השאלה היא: האם עומדים **הכוחות** מאחורי החלטת הרוב? עלינו להבחין הבחנה מדוקדקת בין שני דברים שונים לגמרי: בין עמדות הממשלות והמדינאים בשאלת ארץ־ישראל **ובין נכונותם ויכולתם להפעיל את הכוחות העומדים לרשותם** לטובת עמדה זו. במילים אחרות: עלינו להבחין בין עמדתן **המדינית** של הממשלות השונות, ובין עמדתן **הצבאית** כלפי ארץ־ישראל.

בעניין זה יש לנו שתי דוגמאות מאלפות מן השנה הזאת. דוגמה ראשונה: החלטת או״ם בנובמבר 1947 נתקבלה על ידי יותר משני שלישים באו״ם, ובתוך שני שלישים אלה נמצאו אמריקה וברית המועצות, וההחלטה בכל זאת לא יצאה לפועל, והערבים העזו לעשות לאַל רצון האו״ם, ואילו היה עומד להם כוחם הצבאי לעשות מה שזממו לעשות לא היה נשאר זכר להחלטת או״ם. ואולי גם לא ליהודים בארץ־ישראל, וודאי שלא היה זכר למדינת ישראל, ואיש באו״ם לא היה פוצה פה ומצפצף. ודאיה ניצחת: כשהערבים יכלו לנו בירושלים העתיקה לא נמצא פוצה פה נגד חילול העיר הקדושה ונגד הפרת החלטת האו״ם בדבר מעמדה המיוחד של ירושלים. ולא בתוקף החלטת האו״ם נמצאת ירושלים החדשה בידינו.

ודוגמה שנייה: בתחילת חודש מאי אמרו לנו אחדים מתקיפי עולם, וגם גנרל מרשל היה ביניהם, לא להכריז על הקמת מדינת ישראל. והיו ידידים טובים שאמרו לנו, שאין לנו ברירה אלא להיכנע לדעתו של מרשל. ולכאורה צדקו יועצים אלה. מאחורי מרשל עומד כוח אדיר, ששום כוח יהודי בארץ־ישראל ובעולם כולו לא היה עומד בפניו. אין לנו שום סיכוי בהתמודדות עם הצבא האמריקני. ומשלא קיבלנו דעתו של מרשל עשינו זאת לא מפני שהתיימרנו כי כוחנו גדול משל מרשל, לא הגענו לשטות כזו. אלא משום שהטלנו ספק, ובצדק, אם מרשל מוכן להפעיל את הכוח שבשמו הוא מדבר כדי לבצע את רצונו שלא תקום מדינת ישראל. המדינה הוקמה בניגוד לדעתו של מרשל, והצבא האמריקני לא הופעל נגדנו. אילו היה מופעל הייתה המדינה מחוסלת כהרף־עין. מה שקרה היה ההפך: אמריקה הכירה מיד במדינת ישראל למעשה, אם כי עוד לא להלכה.

ולולא ידענו להבחין בין מה **שאומרת** ממשלה ובין מה שהיא מוכנה ומסוגלת **לעשות** – לא הייתה קמה מדינת ישראל. טענתם של יועצינו לבל נקים את המדינה הייתה לא בזה שהפריזו בגודל הכוח העומד מאחורי מרשל, בזה לא הייתה כל הפרזה, אלא משום שלא ידעו להבחין בין מה שנציג אמריקה **אומר** ובין מה שצבא אמריקה **עושה**.

שוב הועמדנו בפני מערכה מדינית – בתוך המעגל הגדול. להלכה יש שלוש אפשרויות לסידור הבעיה הארץ־ישראלית: על ידי הסכם יהודי־ערבי, על ידי הכרעת או״ם ומועצת הביטחון, על ידי הכרעה צבאית במלחמת היהודים והערבים. אפשרות של הסכם יהודי־ערבי כמעט שאינה קיימת **בשעה זו**. בהכרעת או״ם אנו יכולים בלי ספק לקבל הרבה יותר מאשר בהסכמת הערבים **בשעה זו**. אך כאן מתעוררות שתי שאלות: א. במקרה שהערבים יתנגדו להכרעה, – ויש להניח שיתנגדו לה, גם אם לא תהיה **לדעתנו אנו** לטובתנו – במה יהיה שונה כוח הכרעה זו מכוח הכרעת האו״ם

בנובמבר 1947? ב. היש סיכוי שבהסברתנו באו״ם, בהסברה חרוצה ומוצלחת ביותר, נביא לידי כך שהנגב יימסר לנו, שיינתן לנו פרוזדור כרצוננו לירושלים החדשה, שרמלה ויפו יישארו במדינה היהודית, שהגליל המרכזי והמערבי יצורפו למדינה, שנקבל לפחות ירושלים החדשה, שיקוים בידינו נמל אילת, שתהיה לנו גישה ורציפות לים המלח, ושחיפה תהיה חופשית מכל אפוטרופסות חיצונית? ואם יקרה נס ותתקבל החלטה כזו ברוב של שני שלישים, כלום לא נצטרך להילחם על ביצוע החלטה זו כשם שהוכרחנו להילחם השנה על החלטת נובמבר? היש יסוד להניח, שאם האו״ם יחליט הפעם מה שיחליט על ארץ־ישראל – ישתמש בכל הכוח הדרוש לביצוע ההחלטות האלה?

ולכן, נגיע בהכרח לאפשרות השלישית: **הכרעה צבאית שלנו בארץ**. בינתיים נתעשרנו בניסיון חדש, ושמו הפוגה. בהפוגה יש שני דברים: הימנעות האו״ם מהכרעה בכוח ומניעת הכרעה בכוח על ידי יהודים או ערבים. אך יש ספק אם בהפוגה יש משום פתרון לטובת היהודים או לטובת הערבים. ההפוגה רק הוכיחה שבמעגל הגדול יש כוחות הדואגים לכך, שהעדיפות הצבאית שיש לצד היהודי **לא תכריע את הכף**. אם מאחורי דאגה זו עומדת רק העמדה המדינית של נציגי ממשלות שונות ולא **העוצמה הצבאית** שמוכנים **להפעיל – אין כל הכרח שניכנע למדיניות זו של הפוגה.**

ובעומדנו עכשיו לפני שלב חשוב, אולי מכריע, במערכה המדינית, אסור לנו להתעלם מן ההנחה היסודית שבה התחלתי את דבריי: שזוהי מערכה **משולבת**. במצב החזיתות בארץ בשעה זו קשה להניח שבאו״ם יתקבל פתרון רצוי גם בגליל, גם בדרך לירושלים, גם בתוך ירושלים וגם בנגב. אין לקוות שהגורם המדיני בלבד יישר את הקו, בכל אופן לא יישר אותו לטובתנו. כוחנו והשפעתנו **במעגל הגדול** אינם מספיקים לכך. יישורי הקווים, לפחות החיוניים ביותר – ולא איכנס פה בפירוטם – אם לא ייעשו על ידינו ספק אם ייעשו בכלל; כוונתי **לעשייה** לטובתנו. במערכה המדינית **בלבד** לא נבטיח מה שיש להבטיח גם בנגב, גם בדרך לירושלים וגם בגליל.

ועדת המפקחים קבעה שיש להזרים מים לירושלים. זהו תנאי יסודי של הפוגה – והערבים פוצצו את תחנת השאיבה בלטרון, ועד היום אין מזרימים מים לירושלים בדרך זו. לא סמכנו על או״ם והנחנו צינור מים חדש, ועל ידי כך הצלנו את ירושלים. ועדת האו״ם פסקה שיש לנו זכות להוליך שיירות לנגב בשעות מסוימות. המצרים אינם מקיימים החלטת האו״ם, ויישובינו בנגב היו גוועים אילו לא מצאנו דרך אחרת להוביל אספקה לנגב, אבל דרך אחרת זו אינה בטוחה. ואם אין לאו״ם הרצון או הכוח לקיים את החלטתו וחובתו – כלום מוכרחים אנו להיכנע לחוסר האונים של האו״ם? המסקנה ברורה: לא נוכל להשליך יהבנו על הפעולה המדינית בלבד, וגם לא על הכרעה מדינית, גם במקרה שההכרעה תהיה רצויה. עלינו להיות מוכנים להפעיל במקום הדרוש וברגע המתאים את הגורם הצבאי.

לאחר דבריהם של כמה חברי המועצה מכל המפלגות נתקבלה דעת שר הפנים, י׳ **גרינבוים**, שאם הנוכחים אינם מציעים כל הצעה פירוש הדבר שעמדת הממשלה מתאשרת.

לפרוץ או לא לפרוץ הדרך לנגב?

לאחר ישיבת המועצה יצא שר החוץ לפריז למושב מועצת האו״ם. שר הביטחון יצא לפגישה עם המטה של צבאותינו בדרום לברר גודל הכוחות המצריים, ומהו הכוח שיידרש לפתוח הדרך לנגב.

עד אז היה שר הביטחון מביא בעיות צבאיות אך ורק למטה ולממשלה. לאחר ששר הביטחון הציע ביום 26.9.1948 לפנות את הדרך מלטרון עד ירֵיחו וים המלח והצעתו נדחתה על ידי הרוב בממשלה, וברוב זה נמצאו שלושת חברי מפלגתו של שר ביטחון בממשלה הזמנית, ראה צורך לדון עם חבריו בממשלה, לפני הביאו הצעה חדשה לממשלה, על שחרור הדרום והנגב. שר התחבורה, **דוד רמז**, התנגד תחילה להצעה זו בתוקף רב. הוא טען שעד עכשיו ניצחנו בנס, ואין סומכים על הנס. שר הביטחון הסביר שבקרבות שניהלנו לא התרחש כל נס, אלא צבאנו, אם כי הוא צעיר מאוד ועדיין לא מלאה לו מחצית שנה, עולה ברוחו ובעוז רצונו על צבאות ערב, ויש יסוד להאמין שהניצחונות שנחלנו עד עכשיו מובטחים במידה מספיקה גם בעתיד. הוא גם עמד על הסכנה שבהמשכת ההפוגה, המסייעת לצבא המצרי לתפוס מדי פעם בפעם נקודות חדשות, ויש סכנה שננותק לגמרי מהיישובים שלנו ומהכוחות הצבאיים הנמצאים בדרום ובנגב. ועם התקרבות החורף לא נוכל להוביל האספקה בדרך האוויר כמו שאנו עושים מאז ההפוגה. ואם כי לפי דרישת מפקחי האו״ם אנו רשאים לעבור שעות אחדות ביום מצפון לדרום דרך הקווים המצריים – אין הפיקוד המצרי נשמע להוראות מפקחי האו״ם, ויש לנו הזכות לפרוץ הדרך בכוח.

בישיבת הממשלה ביום 6.10.1948 העמיד ראש הממשלה לדיון כסעיף ראשון ועיקרי ״פתיחת הדרך לנגב״.

לפני הבאת ההצעה לפתוח הדרך לדרום ולנגב קיים שר הביטחון ישיבה עם המטה ומפקדי החזיתות. שר הביטחון שאל: אם לרגל סירוב המצרים להרשות לשיירות שלנו לעבור דרומה בשעות שקבעו מפקחי האו״ם תפרוץ תגרה בינינו ובין המצרים, ואם נניח שעבר־הירדן ועיראק והסורים לא יתערבו בתגרה זו – מהו הכוח הדרוש להביס הפולשים המצריים בדרום? במטה נחלקו הדעות. אחד המפקדים המשובחים ביותר חָלק על אפשרות של תגרה עם המצרים בלי שעבר הירדן, עיראק וסוריה יתערבו בדבר. הוא הודה שמדרום קל יותר להגן על המסדרון לירושלים, אבל ללגיון יהיה יותר קל לתקוף המסדרון מהצפון. עבר הירדן ועיראק יתקפו אז כוחותינו בתיכון בקו של 50 קילומטר, ועל קו זה אין להגן אלא בהתקפה על כל המשולש. מפקד פלמ״ח, יגאל אלון, תמך בהצעת שר הביטחון. מפקד חיל־האוויר, אהרן רמז, היה סבור שיש להתקיף את המשולש ולהתבצר בהרים. הרצועה הצרה על חוף הים מהווה סכנה ליישוב היהודי. שר הביטחון הביע ספק רב שתגרה עם המצרים תביא להתלקחות בכל החזיתות, כי היחסים בין המצרים ושאר צבאות ערב הם מתוחים מאוד.

באותו יום (6.10.1948) אחרי הצהריים נתכנסה הממשלה הזמנית והסעיף העיקרי והראשון היה הצעת **ראש הממשלה** על ״פתיחת הדרך לנגב״. המצרים אינם נותנים לשיירות שלנו להגיע ליישובים ולכוחות הצבאיים בדרום, למרות החלטת ועדת האו״ם שיש לנו מעבר חופשי שלוש שעות ביום – משעה 09:00 בבוקר עד 12:00 בצהריים. מעבר לקו מגדל־בית־גוברין התפוס בידי המצרים יש לנו 26 יישובים וגם כמה חטיבות צבאיות. עלינו להספיק להם אוכל ושאר הצרכים. עד עכשיו עשינו זאת בדרך האוויר, אבל מתקרב החורף והטיסה לא תהיה בטוחה, וגם האספקה הדרושה ליישובינו תגדל, כי אחרי הגשמים יצטרכו יישובינו לזרוע שדותיהם והזרעים יישלחו מהצפון. חיל האוויר העביר עד עכשיו 70 טונות בכל לילה, בחורף לא יוכל לעמוד בכך, ובייחוד כשיהיה צורך להגדיל האספקה. מן ההכרח לשלוח בעוד ימים אחדים שיירה בשעות שקבעו המפקחים, ואם לא תורשה שוב לעבור – ניאלץ לפרוץ הדרך בכוח. אין להתעלם מהתוצאות האפשריות של צעד זה. תוצאה ראשונה – התפשטות התגרה בכל הדרום. יש כביש המשתרע

מגבול מצרים־אל־עריש לאורך שפת הים עד אשדוד. כל הקו הזה הוא בידי המצרים. קצה הקו הוא מצפון לאשדוד, בין אשדוד ויבנה. מצפון לאשדוד עד מגדל חונה בריגדה מצרית. ממגדל מזרחה עד בית־גוברין חונה בריגדה מצרית שנייה. ממגדל עד אל־עריש חונה בריגדה שלישית. כוחם הגדול מרוכז בסביבות עזה. נוסף לאלה יש למצרים פלוגות נוספות. חוץ מהצבא הסדיר יש מתנדבים מסודאן, מלוב, שהם צבא סדיר למחצה. הם פזורים בעיקר ממזרח לבית־גוברין בדרך לירושלים. מלבד זה יש מגויסים מקומיים ו"האחים המוסלמים". הם מחזיקים בחברון, בבית־לחם, ומגיעים עד דרום ירושלים. אולם כוחות אלה אינם חשובים ביותר. הכוח העיקרי הן שלוש הבריגדות המזוינות בתותחי־שדה ובתותחים אנטי־טנקיים. בקו אשדוד־מגדל יש 10 תותחי־שדה. הדרך היבשתית למצרים בשביל הכוחות הצבאיים החונים בארץ־ישראל אינה בטוחה, כי בעורפם בדרום יש לנו יישובים וכוחות צבאיים; הדרך הפנויה היחידה היא דרך הים, אולם כוחנו הימי מסוגל עכשיו למנוע הבאת תגבורת ממצרים דרך הים.

כמובן, התגרה עם המצרים עלולה להתפשט גם לשאר החזיתות, אם כי היחסים בין מצרים ועבדאללה מחריפים והולכים. עבדאללה אינו מכיר בממשלה שהוקמה על ידי המצרים ברצועת עזה, כי זוהי ממשלת המופתי, אבל אין לבטוח בכך יתר על המידה. ייתכן שיכנסו את הליגה וזו תחליט שעל כולם להילחם. גם הסכסוך בינינו ובין המצרים בלבד לא יהיה קל; יש לנו בדרום שלוש חטיבות, מלבד חטיבת חי"ם. מפקד חזית הדרום דורש חטיבה נוספת, ויש לנו חטיבה רזרבית (חטיבה 8). לדעת מפקדי הדרום נוכל לחסל הכוח במשך שבעה ימים.

אם התגרה תצטמצם בתחומי הדרום, והעיראקים, הסורים והלגיון לא יתערבו, הרי נשתלט על כל רחבי הנגב עד ים המלח ועד ים סוף. אולי נוכל גם להיכנס לחברון ולבית־לחם, אם לא יבואו כוחות מן הצפון. אם שאר הצבאות הערביים לא יתערבו והמצב בלטרון ובשייח'־ג'ראח יישאר כמו שהוא – ישתנה מצבנו בירושלים. בידינו הרכבת לירושלים ואנו סוללים כביש חדש בלי להיזקק ללטרון, ותהיה לנו גישה בטוחה יותר לירושלים. צבאות ערב עקרו במקומות אחדים פסי־הרכבת לירושלים, אבל לא קשה לתקנם.

התגרה עלולה להביא לידי הפצצת תל־אביב, אבל בשטח האווירי מצבנו עכשיו יותר טוב. נוכל לגרום לקהיר הרס יותר גדול מאשר הם לנו.

יש הכרח במערכה זו, גם אילו לא היה עכשיו דיון באו"ם על קיצוץ הנגב. אגב, לפי הידיעות המגיעות אלינו מפריז (מושב העצרת) – המצב אינו כל כך חמור. בדעת הקהל יש אי־רצון מדין־וחשבון ברנדוט. בחוגים אמריקניים אומרים, שאין לדבר על קיבוץ כל הנגב, ומחפשים פשרה. אבל אפילו רק בשביל קיום 26 היישובים מדרום לקו המצרי – עלינו לכבוש את הדרך דרומה.

בנטוב שאל: מהי התוכנית – לתקוף רק אם המצרים יעכבו השיירה שלנו, ואם יעמדו מן הצד וייתנו לנו לעבור – לא נעשה כלום?

ראש הממשלה ענה: אנו תובעים מאו"ם להעביר שיירה פעמיים בשבוע, ובכל פעם עונים שהמצרים מסרבים. יש החלטה בכתב שיש לנו זכות להעביר שיירה, ויש לנו תשובה בכתב ממפקחי האו"ם שהמצרים מסרבים.

שיטרית שאל: אם צעדנו זה – לעבור בכוח – לא יכביד על מר שרתוק בעמידתו בפני או"ם?

ראש הממשלה ענה שלדעתו פעולתנו תקל על עמדת שרתוק בעצרת או"ם, ואשר לתוכנית – אין להסתפק רק בכיבוש דרך, כי המצרים מפוזרים בכל רחבי הדרום והנגב, סביב כל היישובים שלנו.

בנטוב שאל שוב: האם נתקבלה התוכנית במטה?

ראש הממשלה ענה: אם אפשר להגיד – היא נתקבלה יותר מפה אחד. היה רק ויכוח על החטיבה הרזרבית (8) – אם להשאירה בצפון או לשלוח גם אותה לדרום.

גרינבוים הציע לשאול דעתו של שרתוק לפני שמחליטים, כי בכל אופן דרושים 4-5 ימים להכנות. תיעשנה לעת־עתה כל ההכנות ונחכה לדעת שרתוק.

דויד רמז נתן ארבעה נימוקים מדוע יצביע בעד: 1. יש לנו הרבה משקים מעבר לקו החסום, ויש להבטיח קשר איתם; 2. יש לפי דברי שר הביטחון והמטה, שהוא נועץ איתו, סיכוי גדול לנצח; 3. יש החלטה מפורשת של או״ם שיש לנו רשות מעבר, והחלטה זו מלווה חוסר מעשה מצד או״ם; 4. שרתוק נמצא בפריז והוא יודע כבר על התוכנית. אם הוא מרגיש שפעולה זו תכניס טריז בינינו ובין או״ם ודאי ימהר להזהיר אותנו.

ברנשטיין אמר: שהוא התנגד לפעולת לטרון (הצעת שר הביטחון) בישיבת הממשלה ביום 26.9.1948, כי ראה בפעולה זו התגרות גלויה באו״ם; עתה השאלה היא אחרת, יש צורך בקשר עם המשקים. אבל יש לברר אם פעולה זו תוכל באופן טבעי להביא לידי מערכה מקיפה בדרום, שאי אפשר יהיה לומר אחר כך שחיפשנו אמתלה כדי לפתוח במערכה.

ציזלינג אמר: כמובן, אין להקל ראש ולהתעלם מהסכנות הצפויות מפעולה מלחמתית; הסיכון הוא תמיד גדול, אולם ההפוגה אינה אלא אשליה, והסיכון אינו רק בשלב פעולה של המלחמה, אלא גם בשלב זה שנמצאים בו עכשיו.

הרב **י״ל פישמן**: אני הצבעתי בעד מלחמה בלטרון. על אחת כמה וכמה עכשיו. איני רואה נס גדול יותר מאשר זה שהכרזנו על הקמת המדינה. מתפלא אני על החברים איך היה להם העוז להכריז על הקמת המדינה. זהו הנס הגדול. לכן אני תומך בהצעה להיכנס למערכה.

ראש הממשלה העיר: בקשר להחלטה שנתקבלה בישיבה הקודמת (26.9.1948) היה נדמה לי ששרתוק היה בין השוללים. דיברתי איתו אחר כך בעניין זה ואמר לי שהוא שלל התקפה כללית, אך לא שלל התקפה על לטרון.

רוזנבליט התפלא על חברים ששינו דעתם מאז הדיון על הצעת לטרון. מה נתחדש מאותה ישיבה שעלול להצדיק שינוי עמדה? כאשר דנו בעניין לטרון היה ברור לי, שעומדים אנו בפני התלקחות החזית כולה. אם נעשה עכשיו את המעשה הזה (בדרום) ברור לי, שהערבים יתחילו במלחמה בכל החזיתות. אם אני מעריך נכונה דעת המטה ושר הביטחון, הרי עלינו להמשיך במלחמה, כי רק בדרך זו נכריע. זוהי לדעת בן־גוריון הדרך הבטוחה ביותר לשלום, ואנחנו למעשה מתייאשים מאו״ם. אני לא שותף לפסימיות ולייאוש מוגזם זה. אני נגד הפעולה, כי פירושה הפרת החלטת או״ם. תהיה זו ההתגרות הגסה ביותר באו״ם, אם נעשה את הדבר דווקא כאשר מתכנסים שם כדי לדון בדברים. לכן הכרחי להניח שהתגובה בפריז על מעשינו תהיה קשה ומזיקה מאוד.

א׳ קפלן: ההודעה של בן־גוריון על הצטרפותו של מר שרתוק לחיוב ההתקפה על לטרון הפתיעה אותי. אני מתקשה להבין עמדה זו לאור הנאום שלו בישיבת הממשלה (ביום 26.9.1948). אני תומך בדעת החברים לשאול דעת שרתוק על העניין המוצע כאן.

גרינבוים הודיע שהוא מציע לחכות לתשובתו של מר שרתוק, אבל הוא רואה חובה לעצמו להוסיף שדעת שרתוק בעניין זה לא תכריע. נניח שהוא יתנגד לפעולה זו; הוא (גרינבוים) בכל זאת יצביע בעד הפעולה. דעת שרתוק לא תכריע בשבילו.

ראש הממשלה ענה למר רוזנבליט: מה יהיה אם מועצת הביטחון תודיע על הפסקת־אש? דיה לצרה בשעתה. נדון אז ונחליט. לאחר שננתק הכוחות המצריים, ואז – או שנקבל הדין של או״ם,

או נשהה אותו ליום נוסף. אינני מיואש מאו״ם, אבל הדברים נעשים פה, ולפעולה יש ערך, וישנם כוחות בעולם המסייעים לנו; ההיסטוריה נעשית לא על ידי דיבורים, אלא על ידי מעשים, ואין אנו פועלים מתוך ייאוש, אלא מתוך אמונה בכוחנו ובמצפון אנושי. הצלחתנו בדרום תשפיע על דעת או״ם, ומוטב שאו״ם יקבל החלטה טובה מאשר החלטה גרועה.

בהצבעה קיבלה ההצעה לדחות הפעולה רק שני קולות. נתקבלה הצעת רמז: הממשלה רושמת לפניה: א. קבלת התוכנית לפריצת הדרך, לאחר שמפקחי או״ם לא ביצעו החלטתו לרגל סירוב המצרים; ב. להודיע על כך לשר החוץ, ואם יהיה ערעור מצידו יוחזר הדיון לממשלה; ג. באם לא יהיה ערעור מקבלת ועדת־החמישה (ועדה ממשלתית לענייני ביטחון) סמכות לביצוע ההחלטה.

שר הביטחון שלח מיד מברק לשר החוץ בפריז על החלטת הממשלה וביקשו להחיש משלוח הערותיו ודעתו. יום התחלת הפעולה נקבע ליום 14.10.1948, למחרת יום הכיפורים.

באנץ׳, שנתמנה לממלא מקומו של ברנדוט, שוחח ביום 7.10.1948 עם ד׳ הורוביץ. לדברי באנץ׳ אי־חידוש הקרבות בארץ היא שאלת חיים לאנגליה ולאמריקה. ימים אלה אינם 1936 – אז לא התערב איש (במלחמת איטליה באתיופיה); הפעם תיתכן התערבות שני גושים, וזה עלול להביא לידי התלקחות מלחמה עולמית. אם יהיה צורך יאחזו בסנקציות נגד מחדשי הקרבות או נגד שני הצדדים. הרע הוא שהדין־וחשבון של ברנדוט נהפך לאחר הרצח כאילו לצוואה קדושה. לכתחילה הציע ברנדוט קו 31 לגבול הדרומי של ישראל (דרומית מסדום), אחרי כן שינה לרעה – קו מגדל־פאלוג׳ה, כי שמע שהיהודים רוצים להחליף את הנגב בגליל. הורוביץ אמר לו: עליך אחריות גדולה. עליך להשיג הסכם עם היהודים או לא עם שום צד. כי הסכם עם ערבים לא ייתכן. באנץ׳ הסכים לכך. לדבריו המשלחת האמריקנית באו״ם היא גמישה, ורמז שהם יסכימו לקו 31. בנוגע לירושלים יש שתי אפשרויות: ירושלים בין־לאומית עם כוח בין־לאומי, או חלוקת העיר על יסוד הסכם עם עבדאללה, ואז יקבלו היהודים פרוזדור. לדעתו שאלת הנגב יותר קשה משאלת ירושלים, כי בעניין הנגב יש ״הצוואה״. ואשר לפליטים – ברור שרוב הפליטים לא ישובו, ומשום כך יש סעיף על יישובם מחדש ופיצויים. לדעת באנץ׳ דעתנו על ברנדוט היא מוטעית. הוא לא היה מבריק, אבל הגון. לא היה לו קשר עם האנגלים, אם כי נפגש איתם ארבע פעמים להוכיח להם כי מדינת ישראל היא עובדה קיימת שאין לבטלה. לא עשה זאת מאהבת ישראל, אלא רצה להצליח, וידע שאחרת לא יצליח. הוא האשים את האנגלים שהשניאו עצמם על היהודים ועל הערבים גם יחד. באנץ׳ יועץ לנו להשלים. אם גם נכבוש את כל הארץ עד הירדן – לא ישלימו הערבים; פחדם יגדל, והמלחמה תימשך. זה לא 29 בנובמבר. עכשיו נכנסה מועצת הביטחון לעניין, יש לה ציפורניים. המועצה תנקוט בסנקציות אם לאחר החלטת או״ם יסרב צד אחד. בדין־וחשבון של ברנדוט נתקבלו, לדברי באנץ׳, שתי עמדות יהודיות: לא הפוגה בלי סוף, קיום מדינה יהודית כפתרון יחיד.

באותו יום נפגש שר הביטחון עם הרמטכ״ל (יעקב דורי) ועם קצין המבצעים הראשי (יגאל ידין). שר הביטחון קבע שיש לקחת בחשבון שני שיקולים: 1. אם ייפתחו הקרבות ביום ה׳ למחרת יום הכיפורים (14.10.1948) יש להניח שלא יימשכו יותר מ־4–5 ימים, כי מועצת הביטחון תתערב מיד. מקסימום אפשר יהיה להמשיך הקרב שבעה ימים; 2. מכיוון שהקרבות לא יימשכו זמן רב יש להניח שעיראק ועבר־הירדן לא יספיקו להתערב. עבדאללה יש לו ריב עם מצרים, וגם אחרים לא יתערבו אם מצרים לא תפנה אליהם, ואם תפנה, ועד שיחליטו, ייתכן שהקרבות ייפסקו בתוקף דרישת מועצת הביטחון. מכאן נובעות שתי מסקנות צבאיות: 1. יש להתכונן לפעולה בדרום **במקסימום** הכוח האפשרי, למען נבצע בימים מעטים משהו חשוב מאוד, גם אם לא נצליח למגר

כל הצבא המצרי; 2. עלינו למהר בתפיסת תחנות הרכבת בדרום, ונוכל לשחרר את דרום ירושלים מהאויב. לכן יש לשלוח עוד חטיבה אחת מהצפון. קצין־המבצעים הראשי התנגד לכך בתוקף רב, כי היה בטוח שמיד עם פרוץ הקרב תתלקח המלחמה בכל החזיתות. אולם הוחל מיד במשלוח תגבורת באנשים, באספקה ובנשק לדרום.

בישיבת הממשלה ביום 10.10.1948 הודיע ראש הממשלה, כי משר החוץ בפריז נתקבלה תשובה חיובית, ונעשות כל ההכנות לפעולה מיד אחרי יום הכיפורים (שחל ביום ד׳, 13.10.1948). בימים האחרונים החלה פעולה מוגברת דווקא מצד המצרים לאורך חזית הדרום, והיו התקפות קשות שנמשכו מעת לעת. המצרים סבלו אבדות קשות בהרוגים ופצועים ונלקח מהם שלל חשוב: תותחים ומשוריינים. ואלה שנפלו בידינו צורפו לפעולה. היום עבר בשקט. ראש הממשלה מסר כי היו לו בימים האחרונים שתי ישיבות עם ועד הביטחון, ובהתאם להחלטת הממשלה, שלעת־עתה יישמר הכול בסוד, לא יכול למסור להם על החלטת הממשלה לפתוח הדרך לדרום, אולם הרוב בוועד הביטחון ביקש להמליץ בפני הממשלה על הפסקת ההפוגה.

מהפרת ההפוגה השנייה ועד הסכמי שביתת הנשק

נפתחה מערכת הדרום • מועצת הביטחון תובעת הפסקת־אש דחופה
• הטבעת אוניית־מלחמה מצרית בנמל עזה

לפי התוכנית הייתה צריכה תחילה לרדת שיירה לדרום בשעות שהותרו על ידי מפקחי האו״ם – ללא קרבות. יציאת שיירה זו נקבעה ליום חמישי בצהריים, למחרת יום הכיפורים (14.10.1948). הרב הרצוג, שסופר לו בסוד על תוכנית זו, הוציא הוראה שכל החיילים רשאים הפעם לעבוד ולאכול ביום הכיפורים – בלי הסברת הסיבה, אבל לרגל עיכובים בארגון הכוחות, שהיו צריכים לבוא אחרי השיירה – אם המצרים לא יתנו לה לעבור – נדחתה יציאת השיירה ליום ו׳ בצהריים לאחר הודעה למטה או״ם. בתחילה לא פגעו בה המצרים, אבל כשהתקרבה כ־300 מטר מהמשלט המצרי הומטרה עליה אש. אנשי השיירה נסוגו, לפי הוראה קודמת, ושני האוטומובילים נפגעו. איש לא נפגע.

מיד נכנס חיל האוויר לפעולה. בארץ שרר אז שקט, ואפשר היה לרכז כל כוח האוויר לפעולה זו. הופצצו עזה, מגדל ואל־עריש. באל־עריש היה בסיס האווירייה המצרית. הוטלו כשתים־עשרה טונה פצצות: חמש וחצי על עזה, ארבע וחצי על מגדל ושתי טונות על אל־עריש. באל־עריש פגענו במספר אווירונים מצריים ונהרס שדה התעופה ופרצו שריפות. במגדל פעלו המבצרים המעופפים שלנו. כל האווירונים שלנו יצאו בשלום מפעולה זו. בייחוד הצליחה הפעולה באל־עריש, כי למחרת לא נראה אף אווירון מצרי בשמי הארץ.

בליל 15–16 באוקטובר החלה התקפה כוללת לפי התוכנית. לרשות המבצע הועמד סיוע תותחים ומרגמות כבדות בשיעור שלא נראה קודם לכן בצה״ל. חטיבת הנגב נשלחה צפונה לאחר חודשים רבים של שהות בנגב. היו בין חייליה שלא ביקרו בבתיהם זה שמונה חודשים. ציוד החטיבה נשאר בנגב לרשות החטיבה המחליפה, חטיבת יפתח, בעלת ניסיון עשיר בקרבות בעמק ובגליל וגם בגזרת לטרון ב״עשרת הימים״.

עם רדת הלילה ביום 15.10.1948 יצא הגדוד התשיעי למשימתו הראשונה: פוצצה מסילת הברזל בגבול מצרים; מוקש כביש רפיח־חאן־יוניס, מערבית לנירים. הוטרדו באש מחנות ומשמרות מצריים בעורף. בו בלילה, ליל 15–16 באוקטובר, ננעצו הטריזים. הגדודים של ״יפתח״ יצאו מנירים מערבה ותפסו משלטים ממזרח ומצפון־מזרח לבית־חנין. חבלנים פוצצו גשרים על הכביש, ועם בוקר 16.10.1948 החלו היחידות בפגיעה בתחבורה מצרית שעברה בכביש. הטריז השני ננעץ על ידי גדוד 3 של ״גבעתי״ בין עיראק־אל־מנשיה לבין בית־גוברין. ללא קרב נתפסו חרבת־סמארה מצפון לכביש וחרבת־א־ראעי מדרומו. הדרך לבית־גוברין נותקה.

למחרת החלה התקפה על עיראק־אל־מנשיה. ההתקפה נכשלה. הפצצת חיל האוויר לא בוצעה במועדה. הפגזת התותחים והמרגמות נפתחה באיחור־מה, בשעה 6:20, ובא תורה של הסתערות הרגלים בתיאום עם הטנקים, אבל חוסר ניסיון בשילוב שריון ורגלים הביא לידי כך שהפעולה לא התנהלה במשותף; הפלוגה שתקפה את בית הספר נתקלה בהתנגדות קשה והחלה לסגת. נסיגתה הביאה לזעזוע בקרב הפלוגה השנייה, שהייתה בדרכה לתל. באותו זמן נורתה אש מצרית מתותחים אשר הוצבו בפאלוג׳ה, ותוך דקות מספר נפגעו כשליש מאנשיה. היה הכרח לשנות את התוכנית,

כי גורם ההפתעה נתבטל. נקודת הכובד הועברה מהגזרה המזרחית לגזרה המערבית. הכוונה הייתה לכבוש המשלטים המצריים, שהחזיקו את הכביש בין ה"צומת" ובין בריר. זו הייתה משימה קשה והוטלה על אחד הגדודים הוותיקים של חטיבת "גבעתי" – גדוד 1. בחצות נכבשו שני משלטים, 103 ו־100, השולטים על צומת הדרכים מצפון לדרום, וממערב למזרח. עוד ביום 16 באוקטובר פנו משקיפי האו"ם אלינו ולמצרים להפסיק כל פעולה ולשוב למצב שהיה קיים ב־1 באוקטובר. גם אנו וגם המצרים ענו בשלילה.

למחרת בבוקר החלה הפגזת תותחים מצריים על המשלטים שנכבשו, אבל היו רק אבדות מעטות הודות לטיב המעולה של הביצורים המצריים שהיו בידינו. על חטיבת גבעתי הוטלה המשימה לכבוש את חוליקאת, שבין ג'וליס ובין ברור־חיל. בעשרים בחודש הייתה חוליקאת וכל משלטיה בידינו. הניסיון לכבוש משטרת עיראק־סוידאן לא הצליח. לאחר פתיחת הכביש דרומה, הודות לכיבוש חוליקאת, ניתנה פקודה לכבוש את באר־שבע. ביום 21 באוקטובר בשעה 9:15 בבוקר נקלטה במטה המבצעי הודעה: "באר־שבע שלנו!" באותו בוקר החלה ההפגזה השלישית.

יום לפני זה נתקבל מכתב ממוֹהן, נציגו האישי של באנץ', בו הוא כותב: "בהחלטה של 19 באוקטובר ביחס למצב בנגב תובעת מועצת הביטחון הפסקת־אש דחופה ובלתי־מותנית. בהתאם לכך ועל יסוד ההוראות של המתווך בפועל (באנץ') אני מבקש ממך להודיע לי בדחיפות את התאריך ואת השעה, שבה הפקודה של הפסקת־האש תינתן לצבא ישראל בהתאם להחלטה.

"אני רוצה להוסיף, שהצעדים הדרושים בשביל חיוב האובליגציה של שאר התנאים בהחלטת מועצת הביטחון ייאחזו מיד, כשרק יפסיקו את האש בפועל".

ראש הממשלה ענה לו שנקראה ישיבה מיוחדת ודחופה של הממשלה בעניין זה.

לפני־כן נתקבלה טלגרמה מאבא אבן האומרת: "החלטת פה אחד להפסקת־אש נתקבלה על פי האיניציאטיבה הסובייטית. היא מניחה את עמדות הכיבוש שלנו לא נפגעים ופתוחים למשא־ומתן. ציות שלנו לפקודה נראה לי נחוץ בהחלט. התגובה של מועצת הביטחון הייתה חלשה. הימנעות אמריקה מהוויכוח הייתה בולטת (אוסטן, נציג אמריקה, התנגד לקבלת ההחלטה), אולם הסירוב שלנו להפסקת־אש מחויב להביא לידי פעולה בין־לאומית חזקה". מטלגרמה זו היה ברור שההחלטה אין פירושה עזיבת המקומות שנכבשו, כאשר דרשו מקודם, אלא הפסקת־אש והצעת דיון לנציגי שני הצדדים לפתוח במשא־ומתן על כל בעיות הנגב.

ראש הממשלה הציע בישיבת הממשלה ביום 20.10.1948 לתת פקודה להפסקת־האש ממחר בבוקר בשעה 10.

גרינבוים שאל אם נוכל להמשיך בפעולות בדרך לירושלים? ראש הממשלה ענה, שאם נחליט על הפסקת־אש נצטרך להפסיק גם שם.

הוצעו שלוש הצעות על מועד ההפסקה.

בנטוב הציע: לקבוע מועד הפסקת־האש 24 שעות לאחר שתתקבל הודעה על הסכמת המצרים.

א' קפלן הציע – 6 שעות לאחר הודעת המצרים.

מ' שפירא הציע – 12 שעות לאחר הודעת המצרים.

נתקבלה הצעת שפירא.

בישיבה ביום 21.10.1948 הודיע **ראש הממשלה**:

עיכבתי עד הבוקר משלוח המכתב לבאנץ׳, כי אחרי ישיבת הממשלה אתמול נפגשתי עם המטה לברר מה הוא הדבר החשוב ביותר שיש לנו לעשות, ושיש לנו עוד לעשותו. דעת המטה הייתה, שהדבר החשוב ביותר הוא כיבוש עיראק־סוידאן, כי השלטון על מבצר זה מוסר לידינו השלטון על הדרכים בנגב. ניתנו הוראות בהתאם לכך. משום־מה לא יצאה ההתקפה לפועל, וזאת בלי ידיעת המפקד הראשי של הדרום, ומבררים עכשיו מקור הכישלון. השאלה השנייה שנידונה במטה הייתה התקפה על באר־שבע, והוחלט להמשיך ההתקפה על באר־שבע. הבשורה הראשונה על באר־שבע קיבלנו מרדיו ערבי, שהודיע כי מתנהלים קרבות ברחובות באר־שבע. לפני שעה קיבלנו ידיעה שבאר־שבע נכבשה, אולם רק העיר ולא המשטרה. עכשיו נתקבלה ידיעה שגם בית המשטרה הוא בידינו.
עיכבתי עד עכשיו משלוח תשובתנו לנציג האו״ם. וזהו נוסח המכתב: ׳ממשלת ישראל, מתוך נאמנותה למדיניותה הקבועה של רדיפת־שלום ומתוך הסכמה למסקנות שנתקבלו על ידי מועצת הביטחון, ושנמסרו לנו ב־20.10, החליטה לתת פקודה להפסקת־אש מיידית ויעילה. על מנת להבטיח שהפסקת־האש תהיה מלאה ויעילה בהתאם לכוונות מועצת הביטחון, מבקשת הממשלה הזמנית מאת המתווך בפועל להודיע לה בהקדם האפשרי מה היא ההחלטה של ממשלת מצרים בדבר קיום הפסקת־אש ממשית, אשר תקוים על ידי כל צבאותיה בנגב, לרבות הצבאות הבלתי־סדירים הפועלים בשטח ההוא. פקודה להפסקת־אש לצבא־הגנה לישראל תוצא מיד לאחר שנקבל הודעת המתווך בפועל, ולמען תת הזמן הדרוש בשביל להבטיח שהפקודה תגיע לכל היחידות שלנו, תוצא הפקודה לפועל לא יאוחר משתים־עשרה שעות לאחר שהמתווך בפועל יודיע לנו מה היא החלטת ממשלת מצרים׳.

לפני שעברו שתים־עשרה השעות האלה נתן ראש הממשלה הוראה לחיל הים, שהתכונן לכך עוד מקודם, להטביע בנמל עזה אוניית־מלחמה מצרית על שם פארוק. וההוראה נתמלאה בערב 21.10.1948, לפני שעברו שתים־עשרה השעות.

מ׳ שרת מדווח על רושם קרבות הדרום בעצרת האו״ם • ויכוח על הדין־וחשבון בממשלה

אחרי הקרבות בנגב הצפוני שנמשכו שבעה ימים ונסתיימו ביום 22 באוקטובר (1948) שב שר־החוץ, מ׳ שרתוק, מפריז ומסר בישיבת הממשלה ביום 26.10.1948 על הרושם שעשו קרבות אלה בעצרת האו״ם:

אין ספק שהדבר עשה רושם אדיר, ומבחינת החוק יצאנו מן העניין במאה אחוז, באשר הוצג הדבר כהתגרות מצד המצרים, ותגובה שלנו על ההתגרות. סייעה לנו מאוד בזה העיתונות הבריטית. דבר זה עשה רושם אדיר והרים את קרננו מבחינה צבאית ומדינית כאחת. אין זה אומר שהדבר מכריע את הכף לטובתנו. אני סבור, שעוד לא היו ימים כאלה לישראל בעיתונות הבריטית כאשר הימים של הקרבות בנגב. ועוד לא הייתה עיתונות שכך הרימה על נס את ניצחון צה״ל כמו שעשתה זאת העיתונות הבריטית, ובייחוד ה׳טיימס׳.
עדיין לא ברור כיצד ישפיע ניצחוננו על ההכרעה המדינית. לכאורה הניצחון שלנו בנגב פירושו שבירת כוח השליטה המצרית בחלק הצפוני של הנגב. על כל פנים, במה שנוגע

לנגב הצפוני יש לנו הרבה נימוקים משכנעים נגד תוכנית ברנדוט בחלק זה. לעומת זאת, ישנה שאלה: כיצד משפיע הדבר על מה שקוראים במסדרונות האו"ם 'הסיטואציה הפרלמנטרית'. יש אומרים שדווקא מפני שהערבים עכשיו דוכאו כאשר עוד לא דוכאו אף פעם בשום שלב משלבי המערכה, עולה קרן הדין־וחשבון של ברנדוט. בשיחה האחרונה שהייתה לאחד מאיתנו עם סגן מיניסטר־החוץ הבריטי, הקטור מק־ניל, שבישיבה הקודמת הודיע שאין כל סיכויים לתוכנית ברנדוט לזכות ברוב, הרי הפעם הוא אמר שיש סיכויים שאולי אמריקה תתמוך בתוכנית זו, וייתכן שגם הערבים יקבלו אותה.

לי נראה – הוסיף שרתוק – שהניצחון שלנו בנגב הצפוני החמיר את הסכנה הנשקפת לאילת, כשם שהציל את הנגב הצפוני בשבילנו. לא אומר זאת בוודאות מוחלטת, אבל כך נראה לי הדבר. הוא החמיר מצבנו באילת משום אותו היגיון עצמו המחזק מעמדנו בנגב הצפוני. העובדה שאין לנו כל אחיזה באילת מערערת את מעמדנו. איני רוצה לומר שסיכויינו לגבי אילת היו רבים גם קודם, – ועלינו לחשוב ברצינות כיצד לעמוד במערכה על אילת עד תום.

הצד האדוק ביותר לגבי הדין־וחשבון של ברנדוט אלה הם הבריטים. התברר לחלוטין, שמלאכת חיבור הדין־וחשבון לא הייתה פשרה של תיווך בין היהודים והערבים, אלא אמריקה ואנגליה. עובדה היא שברודוס (בה ישב ברנדוט וחיבר הדין־וחשבון) היה איתו פקיד בריטי גבוה ופקיד אמריקני גבוה. הבריטי היה מקהיר, והאמריקני היה מוושינגטון. לאחר שנשלמה המלאכה בישר באנץ' לאנשים סביבו שהגיעו למדיניות משותפת של אנגליה ואמריקה בשאלת ארץ־ישראל. כאשר הביע מישהו תמיהה על העתקת הגבול הדרומי שלנו צפונה, אמר באנץ' שבשום תנאי אחר לא יכלו להשיג הסכמת אנגליה לדין־וחשבון. זה היה מצידם 'ייהרג ובל יעבור'. נוכחנו שהאמריקאים אינם נוקשים לגבי הנגב מבחינה כמותית.

בנוגע למשלחות אחרות: יש משלחות מושפעות מאנגליה. ישנן משלחות המושפעות באופן הרבה יותר חופשי מהוכחות שלנו. ישנן משלחות הרואות אי־צדק ועוול משווע בקריעת הנגב כולו ממדינת ישראל. הגוש המזרחי עומד איתן לימיננו. היו שיחות עם כמה ממדינות־הלוואי[1] של ברית המועצות. התעניינו בפרצוף המדינה אחרי הבחירות. עמדת ברית המועצות איתנה בעניין שלנו. דעת עיתונינו, שברית המועצות אדוקה בעניין ירושלים בין־לאומית, ושעמדתנו בעניין הפליטים הערביים לא תתקבל על ידיה – אינה נכונה. במועצת הביטחון פועלים הרוסים כאילו היו שליחים שלנו.

עניין ברנדוט לא חוסל. הכתם מוטל עלינו. יש לכולם הרגשה שבעניין זה סרחנו. לא מאשימים את הממשלה שהביאה לידי כך, אבל העובדה שלא שמרנו על האסירים (שברחו מכלא יפו), ושלא גילינו את הרוצחים – רואים בה סימן שלא אכפת לנו העניין. על שבדיה משפיע הדבר במיוחד.

נתקבלה בממשלה החלטה שאנחנו צריכים להגיש בקשה לקבל אותנו כחברים לאו"ם. הרוסים גורסים קבלה סיטונית של כל מגישי הבקשות. הם ירוויחו מזה גם מבחינה אריתמטית וגם מבחינה גיאומטרית. ישנם שלושה מועמדים מערביים וישנם שבעה או שמונה מועמדים מזרחיים. בנוגע למערב ישנם קשיים רבים. בצרפת מצאנו עמדה הגורסת

1 הערת עורכת: הכוונה למדינות הלוויין.

לא לתמוך בנו בלי אנגליה, לא לקבל אותנו לפני איטליה. הייתה לנו שיחה עם דאלס, הוא אמר שבעניין קבלה לאו"ם יש לנו סיכוי חזק מאוד. בשיחה עם אנשי הסטייט־דיפרטמנט[2] אמרו שאנחנו צריכים להתחייב על גבולות מסוימים. אנו צריכים להתחייב שלא נשתמש בכוח כדי להשיג פתרון השאלה הטריטוריאלית, אלא אם נותקף. לא נתנו תשובה על דברים אלה, אך נצטרך לתת אותה אם לא תהיה התנגדות בממשלה.

לששון [אליהו] הייתה שיחה עם אחד מנציגי ארצות ערב. הוא אמר שתקווה לנצח אותנו במלחמה אין להם. תקווה להשיג הכרעה נגדנו באו"ם גם כן כמעט שאין להם. ישנה רק תקווה אחת: להתיש כוח ישראל במובן כלכלי. אנשיהם חושבים שלא נוכל להחזיק מעמד מבחינה כלכלית. יש רק דבר אחד שיכול להציל אותנו, וזה מלווה אמריקני. ברגע שנשיג מלווה אמריקני פסה תקוותם האחרונה.

גרינבוים שאל: שמענו ממר שרתוק שניצחוננו בנגב עשה רושם גדול בעולם. האם טוב עשינו לדעתו של מר שרתוק שהפסקנו את האש כמעט לפי הדרישה הראשונה?

שרתוק ענה: "קודם כול אני חושב שאינך מדייק במסירת העובדה. בדרישה הראשונה סירבנו להפסיק את האש באופן מוחלט ומפורש, והמשכנו בקרבות ימים אחדים. בדרישה השנייה הסכמנו בהשהיה מקסימלית. הייתה דרישה להפסיק את האש והודענו שלא נפסיק. אחר כך הייתה החלטה של מועצת הביטחון, ואז הפסקנו את האש בהשהיה מקסימלית. אני חרדתי מאוד להשהיה זו, כי מצבנו היה לבלתי נשוא במובן בין־לאומי, אלמלא הפסקנו אז את האש".

ראש הממשלה העיר: "ההחלטה במועצת הביטחון נתקבלה ביום ג'. אנחנו קיבלנו המברק ביום ד'. היות והיה זה בצורת הודעה אמרנו, שמכיוון שזוהי הודעה לא נענה כלום. אחר כך הגיעה דרישה מבאנץ' ובה נאמר, שאין זו הודעת־אינפורמציה אלא דורשים מאיתנו להפסיק את האש. תשובתנו הייתה שעדיין אין לנו תשובה והממשלה דנה בדבר. רק למחרת (ביום ה') נשלחה תשובה, לאחר 12 שעות. הקרבות נמשכו עוד ביום חמישי בלילה. ביום שישי בבוקר הגיעה דרישה נוספת, ובה נאמר שלא אנחנו צריכים לקבוע, אלא הם קובעים את הפסקת־האש. תשובתנו הייתה שמוכנים אנו להפסיק את האש. ובכן, לא כל כך מהר הפסקנו את האש. ביום חמישי הגיע אליי מברק ממר שרתוק ובו נאמר, שבפריז טוענים שאני גורם למתיחות גדולה. ישנה החלטה להפסיק את האש – ואנחנו לא נשמעים".

מ' שרתוק: "הפסקנו את האש 72 שעות אחרי הדרישה. מי שנמצא בעצרת יודע שסירבנו ימים על ימים להישמע לדרישה להפסיק את האש, כי סירובנו לדרישה הראשונה קיבל פרסום רב".

א' ציזלינג העיר, שלפי דעתו הייתה אפשרות של השהיה נוספת בלי לעבור את התחום, והוא שאל על המצב בסביבות ירושלים, ומה הן ההוראות שניתנו לצבאנו בנגב.

י' גרינבוים שאל אם הפסקת־האש בחזית המצרית חלה, כפי שהוא סבור, רק על הנגב ולא במקומות אחרים של החזית המצרית.

ראש הממשלה ענה: "הפסקת־האש חלה על כל החזית בה עומדים המצרים. הם נשארו תקועים במגדל, באשדוד, בעיראק־סוידאן, בפאלוג'ה, בעיראק־אל־מנשיה, בבית־גוברין. אין להם אפשרות להביא אוכל לצבא שלהם, ויש להם שם לפחות שלושה גדודים. הם בוודאי ידרשו שייתנו להם לחזור לעמדותיהם. על זה אין מה לדבר. אם הם ילכו בכוח – נירה עליהם, והיו כבר יריות. הם

2 הערת עורכת: משרד החוץ האמריקאי.

פרצו ממגדל לעזה, הפסידו הרבה מכוניות, יותר מששיערנו מקודם; הם הפסידו 27 מכוניות. קבענו שאיננו נותנים להם לזוז ממקום למקום.

"במשך זמן ההפוגה הרחבנו את המסדרון שלנו לירושלים. המקומות ריקים ואנחנו מתיישבים עליהם. דרך־בורמה החדשה נמצאת כבר מחוץ לסבך הערבי. יש לנו הרבה עמדות מעבר לכביש, מעבר לרכבת, עד אחרי בית"ר. אם יתעקשו בעניין השיירות לאוניברסיטה (בהר־הצופים) נגיע לידי סכסוך קשה עם הלגיון.

"הערבים למדו הרבה מאיתנו. גם הם סללו כבישי 'בורמה'. יש להם עתה שלושה כבישים. המצרים נלחמו בגבורה רבה במשלט 113, גם בחוליקאת. בבאר־שבע נמשך הקרב כמעט עשר שעות. הם לחמו בגבורה יוצאת מן הכלל בעיראק־סוידאן. לוחמים טובים היו בעיקר הסודאנים והסעודים. בעיראק־סוידאן לחמו המצרים כאשר לא לחמו מקודם.

"קאוקג'י תקף אותנו, כנראה בהנחה שכל הכוחות שלנו הם בדרום ולכן הגיע זמנו. הוא תקף שלושה משלטים. ניסו לענות לו, אבל לא הצליחו, אי אפשר לגשת למנרה. כל הכביש עד מטולה הוא בטווח התותחים שהם הציבו על הגבעה. אם יפרוץ קרב בינינו ובין קאוקג'י הוא יפרוץ במערב. הסכסוך הראשון עלול לפרוץ בגליל.

"נתפשטה שמועה לא נכונה על מספר הקורבנות בנגב. מספר החללים הגיע ל־180 ושלוש מאות פצועים, על פי רוב לא קשים".

ראש הממשלה עורר שאלה כספית. קנינו בצ'כוסלובקיה נשק בתשעה מיליונים וחצי המיליון דולר. היא קיבלה במזומן שלושה מיליונים, ונתנה בהקפה 6.5 מיליונים, זמן הפירעון חל באחד בנובמבר, זאת אומרת בעוד שישה ימים. אנחנו חייבים לעמוד בדיבורנו.

שר־האוצר **אליעזר קפלן** הוסיף: "העניין יותר רציני משתיאר אותו מר בן־גוריון. עד עתה נתנו לביטחון מיליון לירות לשבוע, ומשרד הביטחון טוען שאין זה מספיק להוצאות המינימליות. אנו חייבים לצ'כיה יותר משישה מיליונים, אם לדייק, זה שישה מיליונים ושלוש מאות אלף דולר. פניתי למונטור באמריקה שישיג בשבילנו הלוואה דחופה. ברגע זה נמצאים ברשותנו ארבעה מיליונים דולר, וספק אם יספיק סכום זה לשלם בעד מצרכים כגון לחם, דלק, חומרים גולמיים. ניהלנו משא־ומתן להשיג משוייץ סכום העולה מעט על 2 מיליונים דולר. יחד עם הסכום הנמצא ברשותנו יהיה לנו סכום קרוב ל־6 מיליונים דולר. במקרה שלא אשיג כספים אחרים ואשלם כל הסכום הזה לצ'כיה, הרי מחר לא תהיה לנו אפשרות לקנות שום דבר, לא צורכי־מזון ולא נשק. אנחנו נמצאים על פי תהום. ייתכן שמחר או מחרתיים אדע יותר פרטים על המצב ואוכל להביא את העניין לפני ישיבה מיוחדת של הממשלה".

הוחלט לקבוע בעניין זה בירור בישיבה הקרובה של הממשלה.

שחרור הגליל העליון

בימים ההם בא תורו של שחרור הגליל העליון מצבאו של קאוקג'י. בעשרת הימים שלפני ההפוגה השנייה שוחרר כל הגליל התחתון, לרבות נצרת ושפרעם. מפקדת קאוקג'י עברה לצפון, לגליל העליון. ההפוגה השנייה נמשכה כבר למעלה משלושה חודשים. קאוקג'י לא הכיר באו"ם, כי לא היה באופן רשמי צבא אחת המדינות הערביות, וצבאו נקרא "צבא ההצלה", וקאוקג'י היה סבור שלא חלים עליו חוקי ההפוגה (כידוע הוכרזה ההפוגה השנייה על ידי מועצת הביטחון של האו"ם

ללא הגבלת זמן). הפקעת סמכות האו"ם על ידי קאוקג'י שימשה כחרב־פיפיות והקלה על צה"ל, מבחינת המשפט הבין־לאומי, לערוך התקפה על קאוקג'י בשעה נוחה לנו, והשעה הזאת הגיעה לאחר תבוסת הצבא המצרי בנגב הצפוני.

"צבא ההצלה" של קאוקג'י הוסיף להחזיק בגליל העליון ובחלק של הגליל המרכזי. הגבול עבר מחניתה בצפון לאורך גבעות הגליל המערבי עד לִבְּרָוָה, ומשם לקצה המערבי של בקעת בית־נטופה. בדרום עבר הגבול לאורך בקעה זו עד לקצה המזרחי שלה, ומשם פנה צפונה בקו עילבּוּן־מַעַ'אר־מירון ונמשך לקדש־מלכיה.

בעוד צבאותינו שקועים בקרבות בדרום התקיף קאוקג'י ביום 22 באוקטובר בצפון והשתלט על משלט שייח'־עבד מצפון למנרה. הניסיון לעקור את קאוקג'י מן המשלט הזה נכשל.

באותו זמן עמדו לרשות מפקד חזית הצפון: חטיבה "שבע", שכללה גדוד משוריין, שני גדודי רגלים ופלוגה של צ'רקסים; חטיבת "עודד", שחזרה מהקרבות בדרום ובתוכה פלוגת דרוזים; חלק מחטיבת "גולני" וחלק מחטיבת "כרמלי". לרשותו של קאוקג'י עמדו שלוש "בריגדות" שמנו 3,100 איש. אולם צה"ל היה חייב לקחת בחשבון גם צבא הלבנון שהיה ערוך באותו זמן בארבעה גדודים: אחד בראש־הנקרה, שני במרג'־עיון, שלישי לאורך הגבול הצפוני שלנו, הרביעי – בעתודה. מהצד הדרומי חנה הצבא העיראקי במשולש ומנה ארבע חטיבות. על צבאותינו בפיקוד הצפון הוטל להשמיד את "צבא ההצלה", לשחרר את הגליל המרכזי והעליון ולייצב קו־הגנה לאורך הגבול הצפוני של ארץ־ישראל המנדטורית. חטיבה "שבע" הופקדה על האגף הימני ממזרח, חטיבת "עודד" הופקדה על התנועה ממערב, חטיבת "גולני" – על הגנת הגבול הדרומי של החזית מפני העיראקים, חטיבת "כרמלי" עמדה מול ריכוז כוחות קאוקג'י בסביבות מנרה ומול ראש הגשר של הסורים.

המבצע התחיל בליל 28–29 באוקטובר והושלם תוך 60 שעות. חיל האוויר שלנו הרעיש את בסיסי הערבים בכל המרחב ב־28 באוקטובר. הוטלו כרוזים ללבנון, ובהם נאמר: "אין לנו ריב עימכם, אם לא תתערבו – ייטב לכם; אם תתערבו – נפלוש לתוך ארצכם".

בשעת האפס יצאה חטיבה "שבע" מבסיסה שבצפת בשלוש זרועות. זרוע אחת, מחלקת משוריינים ופלוגת צ'רקסים, נעה והשתלטה על הכפרים מצפון לכביש צפת־מירון בהתאם לתוכנית. אולם היחידה שתקפה את מירון נכשלה, ורק לאחר שטור משוריין תקף לפנות בוקר את סאפסאף וכבש אותה אחרי קרב קצר נפלה גם מירון, ומרבית פלוגת האויב שהחזיקה בה הושמדה. מיד לאחר כיבוש סאפסאף נעשה ניסיון לכבוש את ג'יש, היא גוש־חלב העתיקה. אנשי קאוקג'י ברחו מג'יש לעבר הג'רמק מערבה. באותו לילה הובא לג'יש גדוד סורי בן 400 חיילים ממרכז עיון. הגדוד הזה הוכה על ידי חיילינו, ומאתיים מאנשיו נפלו חללים. כל הניסיונות שעשה "צבא ההצלה" לכבוש חזרה את סאפסאף וגוש־חלב נכשל.

על חטיבת "עודד" במערב הוטל להשתלט בלילה הראשון (אור ל־29 באוקטובר) על המשלטים החולשים על תרשיחא במערב. על פלוגת הדרוזים הוטל להשתלט על ינוח, כפר דרוזי מדרום לתרשיחא. עיירה זו הייתה ערוכה היטב להגנה, כי בחודשי ההפוגה השנייה אירעו כאן התנגשויות רבות, וצה"ל ריכז כאן כוח תותחני ניכר שהרעיש את העיירה, אבל המשלטים החולשים על תרשיחא לא נכבשו. הגדוד שהוטל עליו לכבוש את המשלטים חזר לבסיסו, ורק למחרת נשלחה חטיבת "גולני" לעבר סעסע וכבשה במשך הלילה כפר זה כמעט ללא התנגדות; וכשהאיר השחר נראו דגלים לבנים על בתי תרשיחא, שהופגזה במשך הלילה. "צבא ההצלה" ברח מתרשיחא בהשאירו אחריו מרבית ציודו הכבד, והעיירה נכנעה לצה"ל. בליל 29–30 באוקטובר כבשו כוחות גולני את עילבון.

הפלוגה הדרוזית, שכבשה בלילה שלפני זה את כפר ינוח, נפסק הקשר בינה ובין חיילי "עודד", והיא לא קיבלה פקודת הנסיגה. כשהאיר הבוקר התאוששו כוחות "צבא ההצלה" שבתוך תרשיחא ויחידת קאוקג'י השתלטה על ינוח, והפלוגה הדרוזית נאלצה לסגת באבדות של עשרה הרוגים, בתוכם רופא יהודי ושני מפקדים של הפלוגה. רק לפנות ערב חודש הקשר עם הפלוגה והיא נחלצה בעזרת סיוע ארטילרי.

חלק מן הכוחות הערביים הנסוגים מן הדרום נלכדו בידי יחידות "גולני" בהגיעם לצומת סוחמתה בכביש תרשיחא. כל המכוניות והאספקה נפלו בידי צה"ל, אך אנשי האויב הצליחו להימלט. הכפר סוחמתה עצמו גילה בתחילה התנגדות, אולם נכבש על ידי חיילינו.

יחידות צה"ל המשיכו להתקדם צפונה, למרות עייפות החיילים. חטיבת "עודד" נעה ממזרח למערב לאורך הכביש הצפוני, וחטיבה "שבע" המשיכה תנועתה מדרום לצפון לעבר מלכיה ונבי־יושע. צבאנו לא נתקל עוד כמעט בשום התנגדות. שני הכפרים שעל הכביש, איקרית ותרביחה, נכנעו. הגדוד המשוריין של חטיבה "שבע" הגיע למלכיה, שהייתה ערוכה להגנה מצד מזרח. אולם ההתקפה מצד דרום הפתיעה אותה ולא גילתה עוד שום התנגדות, אם כי בעבר ניטשו פה קרבות עזים. חיל האוויר הישראלי סייע לזנב את "צבא ההצלה" הנסוג. כוח האויב שהחזיק בשייח'־עבד התמוטט לגמרי, וחטיבת "כרמלי" עברה את הגבול הצפוני והשתלטה על הכפרים שממערב לדרך מנרה, רובם במדינת לבנון. החטיבה הגיעה עד ואדי־דובה במערב ועד נהר ליטאני בצפון. והמבצע, שנקרא "חירם" על שם חירם מלך צור, בעל בריתו וידידו של דויד המלך, נסתיים.

מפקחי או"ם, שלא מנעו התקפת קאוקג'י ביום 22 באוקטובר, באו ביום ו', 29 באוקטובר, ודרשו להפסיק האש ולחזור לעמדות של 21 באוקטובר בטרם פתח קאוקג'י בהתקפתו. שר הביטחון נתן הוראה לצה"ל להמשיך בפעולות. ביום 30 באוקטובר דרשו המשקיפים שוב להפסיק האש, והמטה הודיע שמחר תיפסק האש, ואומנם האש נפסקה ביום 31 באוקטובר בין שעה 5–6.

שוחרר כל הגליל. כל הכבישים הצפוניים, המוליכים ממערב למזרח, ומצפון לדרום בגליל העליון, נפתחו לתנועה שלווה ובטוחה לכל התושבים. אבדות האויב הגיעו ל־400 הרוגים, וכחמש מאות שבויים נפלו בידי צה"ל. השלל שנפל בידינו כלל 1,500 רובים, 5 תותחים, 2 משוריינים, כעשרים מכוניות, 4 מקלעים בינוניים, תחמושת ומזון לרוב.

לכוחותינו היו 40 פצועים ו־19 הרוגים, מהם תשעה דרוזים. כשלושים אלף איש ברחו מכפרי הגליל הערביים, ונשארו בערך שלושים אלף תושבים.

והכסף להוצאות המדינה מאין יימצא?

עוד לפני התחלת מבצע "חירם" עורר **ראש הממשלה** בישיבה של 26.10.1948 שאלת החוב שאנו חייבים לצ'כוסלובקיה, שזמן פירעונו הוא באחד בנובמבר. **שר האוצר** הרחיב את היריעה וביקש לדון על כל הבעיה הכספית בישיבה מיוחדת. ביום 27.10.1948 נתכנסה הממשלה, ושר האוצר **אליעזר קפלן** מסר סקירה על המצב הכספי והמִלווה.

> התקציב הרגיל לחודש אוקטובר הוא כ־1,250,000 לירות. התקציב הבלתי־רגיל ברגע זה מורכב משלושה חלקים: ההוצאה בארץ, ההוצאות בחוץ־לארץ וההכנסות. האגפים או המחלקות בצבא הגישו לחודש אוקטובר תקציב של 6,000,000 לירות. האוצר העמיד לרשות משרד הביטחון סכום של 4,300,000 עד 4,500,000 לירות. עובדה זו כבר גרמה

למתיחות רבה בין הגזברויות, בייחוד באשר בימים האחרונים באים בתביעות נוספות שלא היו בתקציב. כך, למשל, הנגב. הנגב אינו רק ניצחון ולא רק נכס. הנגב דורש שורה של הוצאות גדולות מאוד. 'מרבה נכסים – מרבה דאגה': במשלטים, בביצורים, בהחזקת אנשים. מדוע ועל איזה סמך העמיד האוצר את הסכום הזה? על ידי שטרי־החוב אנחנו מקבלים מיליון לירות לשבוע. ההחלטה היא על מיליון ומאתיים אלף בכל התקציב. למעשה, ההכנסה של מיליון ומאתיים אלף לירות כבר אוזלת החודש הזה. יוצא, שאין יותר כסף לביטחון. משרד הביטחון דורש שנעמיד לרשותו, לשלושת החודשים הקרובים, לפחות 15,000,000–18,000,000 לירות. בימים הכי קרובים אנחנו זקוקים ל־2 מיליונים לירות. מיליון – הם חובות לחוץ־לארץ בקשר לקניות. חובות הביטחון בארץ הם קרובים לחמישה מיליונים לירות. חובות הביטחון בחוץ־לארץ יהיו בגבולות של 3–4 מיליונים לירות. החובות בחוץ־לארץ נעשו בקשר לרכישה (של נשק). בארץ – בקשר להזמנות.

משרד הביטחון עשה כעת גם חישוב של רכישות. ויש לו 'פרוגרמה מינימום' ו'פרוגרמה מקסימום'. זה מתחיל ב־15,000,000 דולר, ומגיע ל־25,000,000 דולר בערך.

למצב ההכנסות. בחשבון שטרי האוצר אנחנו מקציבים מיליון לירות לשבוע. לפי המצב של המחזור יכולנו להגיע ל־19,000,000 לירות בערך. עם התשלום של היום הוצאנו 16 מיליון ו־500 אלף לירות. היום היה עוד תשלום נוסף של מיליון. זאת אומרת, כמעט שאכלנו את כל הרזרבה הזאת.

ועתה בקשר להעברות. מחר נעביר 3 מיליונים דולר ראשונים לחוץ־לארץ. יש עוד משא־ומתן לגיוס של סכום דולרים נוספים. אני רוצה להוסיף ולומר, כי בחוץ־לארץ נחוצים לנו לא לירות אלא דולרים. בלירות אפשר מעט מאוד לעשות. כל הכסף שדרוש לנו צריך לגייס בדולרים.

בכל הארצות, חוץ מארצות הברית, קנדה ואנגליה, נעשות השנה מגביות לשעת־חירום (לפי החלטת הוועד הפועל הציוני). מגביות אלה מתחלקות: 50% לביטחון, 25% לקרן היסוד, 25% לקרן הקיימת. בנוגע לארצות הברית, קנדה ואנגליה צריך להיות דיון מיוחד. כיוון שחושב אני לממן את התשלום לצ'כוסלובקיה באופן זמני, הרי צורכי הביטחון בארץ דורשים בשלושת החודשים הבאים מינימום 15,000,000 לירות. אני סבור שצריך לתת לביטחון מינימום 13,500,000 לירות. קיימת שאלה: כיצד נגייס סכום גדול זה? ישנם עוד תובעים. תובע חזק אחד – אלה הן העיריות. הן תובעות הלוואות לזמן ארוך יותר. התובע השני – הם מפעלים הקשורים למדינה, כגון הרכבת, שהיא תובעת לעצמה כמיליון או כמיליון ורבע לירות. יש עוד תובעים אחרים.

בדרך של הטלת מיסים לא נוכל לגייס את הכסף הזה, בכל אופן לא במהירות הדרושה. הייתה הצעה שנקבע מס־רכוש. כאשר הועלתה הצעה זו הצעתי הצעה נגדית: מלווה־חובה. ביקשתי שימציאו לכל חברי הממשלה התזכיר שהוגש לי על ידי שורה של גופים כלכליים: התאחדות בעלי תעשייה, הסוחרים ועוד כמה גופים. לאחר שהוגש התזכיר המשכתי הבירורים עם בנק אנגלו־פלשתינה. לו נעשתה פעולת המלווה בחודש ספטמבר – היה מדובר על 10,000,000–12,000,000 לירות. בינתיים עבר חודש, הוצאנו סכומים נוספים, ולכן גדל הסכום ב־4–5 מיליונים לירות.

התנגדתי למס־רכוש מטעם פשוט: חששתי שתהיה לדבר השפעה על יבוא הון לארץ. ואומנם כל הידיעות שהגיעו מחוץ־לארץ אישרו חשש זה. לכן, הייתי בעד מלווה־חובה,

וסבור הייתי שזו הדרך הטובה ביותר לגייס כסף. הארגונים הכלכליים עם הבנק אנגלו־פלשתינה מציעים לא להכריז על מלווה־חובה, אלא לנסות לגייס הכסף באיום של מלווה־חובה. ההצעה ברגע זה היא זאת: שלושת החוגים שהשתתפו בהתייעצויות אלה (בעלי תעשייה, סוחרים ובעלי בתים) ימציאו לנו 5 מיליונים לירות. הם מציעים שנשתמש בכפייה רק במקרה שהם לא יצליחו לגייס את הכסף באופן וולונטרי. בעצם הם מתכוונים להשתמש כלפי חבריהם באמצעי־כפייה. תוקם ועדת־ערעורים על ידיהם או על ידי הממשלה, וכפי שהיא תחליט יצטרך האיש לשלם. פעולה זאת תיעשה מתוך איום, שאם לא יבוצע הדבר תיערך הערכת הרכוש. הם מציעים שזאת תהיה הלוואה לעשר שנים, על פי 3%, וההכנסה מהמלווה תהיה משוחררת ממס־הכנסה. מר הופיין ממליץ על כך שניתן לבנקים 3.5% ולא נשחרר אותם ממס־הכנסה. האמת היא שלגזברות כדאי יותר לשלם 3.5% ולא לשחרר ממס־הכנסה. הצעתם היא כי הבנקים ייתנו 3 מיליונים לירות, ועל 2 מיליונים לירות ייערך מלווה עממי.

בימים אלה הודעתי, שסכום של 10 מיליונים לירות אינו מספיק ונחוץ סכום יותר גדול. על ידי קומבינציות שונות, חוץ מהשיירים של שטרי האוצר, מציעים לנו הבנקים, מלבד המלווה העממי, 15,000,000 לירות בערך. כיצד? – 5 מיליונים לירות מלווה לעשר שנים, והתשלום יתחיל לאחר 5 שנים. 3 מיליונים לירות הלוואה על ידי הבנקים, ותשלומה יתחיל בעוד 5 שנים. 3 מיליונים לירות הם מציעים כמלווה לשנה אחת. 5 מיליונים לירות הם מציעים משטרי האוצר. אנשי הבנקים טוענים: בין אם אתם חפצים מלווה לאומי או לא – אַל תכפו, אלא תאיימו בשוט של כפייה.

אעבור לשאלת המגביות. אנו מעוניינים במגביות משתי בחינות: חלק מהמגבית הוא לצורכי ביטחון; חלק מהמגבית לצורכי הסוכנות לפעולות עלייה והתיישבות. על עניין זה אמר לי היום בן־גוריון, ששני הדברים האלה לא תמיד מתנהלים בצורה הרצויה. אך בכל זאת הם מתקדמים בקצב די מהיר. היום הקימונו שתי נקודות חדשות, ובמידה שנוכל לשחרר האנשים הנחוצים להתיישבות – מוכנים אנו להקים נקודות נוספות (**ראש הממשלה**: בזמן המלחמה הוקמו בארץ 34 נקודות התיישבות).

מ׳ שפירא שואל: כמה נקודות הוקמו בדרך לירושלים?

ראש הממשלה: בדרך בורמה הוקמו ארבע נקודות חדשות.

א׳ קפלן: ״מצב העלייה איננו טוב. במחנות נמצאים 14,000 איש. שאלת הצלחת המגביות היא בשבילנו שאלת חיים. דרושה לנו ואלוטה זרה. בעניין המגבית באמריקה יש ריב בין שתי קבוצות. הנהלת המגבית הארץ־ישראלית, בלחצו של הרב סילבר, קיבלה התפטרותו של הנרי מונטור, והם רוצים לארגן המגבית בכוח עצמם ולנהל משא־ומתן עם הקהילות המקומיות ועם הג׳וינט על המשך המגבית. אולם הקהילות והג׳וינט נמנעים מלהיכנס איתם במשא־ומתן. הקבוצה השנייה, שקוראים לה קבוצת מונטור, התרחבה, ואליה הצטרפו האנשים שלמעשה הם עשו את עבודת המגבית במקומות, הן בתור ראשי־הקהילות והן בתור עסקנים. הם קיימו ישיבה שהשתתפו בה כשמונים איש, ולפי דברי המשתתפים הם גייסו השנה 50,000,000 דולר.

״בשעתו הציע הרב סילבר לאופוזיציה זו לעשות ריאורגניזציה במגבית היהודית המאוחדת ולארגנה כך, ששני שלישים בתוכה יהיו באי־כוח קרן היסוד וקרן הקיימת, ושליש אחד באי־כוח הקהילות. האופוזיציה דחתה הצעת סילבר (ברוב של כולם נגד ארבעה). הם הציעו שכל

הכסף שאוספים באמריקה יימסר לסוכנות בארץ־ישראל, וזו תוכל להחליט איך להוציא הכסף בארץ־ישראל, והיא גם יכולה להחליט אם יש צורך להוציא כסף באמריקה. האופוזיציה טוענת, שמוציאים באמריקה כסף שנועד בשביל ארץ־ישראל, ומשתמשים בו לתפקידים שלא נאסף למענם. יש תביעות הבאות מהארץ שיש צורך חיוני בכסף – והכסף מחזיקים באמריקה ומעכבים העברתו, ויש גם שמשתמשים בכסף למטרות ציוניות **מקומיות**, וקבוצת מונטור טוענת שאינה מסכימה לכך.

"בינתיים התנהל משא־ומתן בין הנהלת הסוכנות היהודית באמריקה ובין הנהלת הסוכנות בירושלים. נתקיימה ועידה של העסקנים שהחליטה להזמין את אליעזר קפלן להיות בורר או מתווך בין שני הצדדים. צד אחד (אנשי מונטור) הסכים לכך, אולם אנשי סילבר לא הסכימו.

"חברי הנהלת הסוכנות באמריקה ביקשו את הסוכנות בירושלים לא להתערב בדבר. זה עניינה של אמריקה ואין לישראל זכות להתערב בו. בעניין זה נתקבלה טלגרמה חתומה על ידי סילבר".

הנהלת הסוכנות בירושלים שאלה את קפלן אם הוא מוכן לנסוע לאמריקה. קפלן הודיע שאינו מוכן לנסוע כשליח הסוכנות, כי הוא מסכים לרוב הדרישות של קבוצת מונטור.

נמצא פה מורגנטאו, ונתקיימו ישיבות הסוכנות איתו. מורגנטאו אמר שבחודשיים האחרונים משתנה היחס לארץ־ישראל. הוא אינו מבין מה תפקידה של הסוכנות היהודית. הוא אינו ציוני, אבל הוא יהודי, והוא חושש למפלת מדינת ישראל. אם חס ושלום ננחל מפלה – מצבם של היהודים בכל העולם יורע. הוא מנסח זאת בצורה חיובית ולא בצורה שלילית. הוא אומר: ניצחונותיכם שינו את היחס של עמי העולם לא רק כלפיכם אלא גם כלפינו. ניצחון ישראל הגביר וחיזק מעמדנו באמריקה. הוא, מורגנטאו, מעוניין בחיסול מחנות העקורים בגרמניה. באמריקה הולכת האנטישמיות וגדלה, ולדעתו שני הדברים: הקמת המדינה וחיסול מחנות העקורים – הם דברים גדולים, ויש לעשות הכול רק למענם. הוא רוצה שכל הכספים יוקדשו לשתי מטרות אלה. אחרת אינו מעוניין לעבוד בעד איסוף כספים.

הסוכנות בירושלים קיבלה טלגרמה מאמריקה להשפיע על מורגנטאו להיות יושב־ראש המגבית באמריקה. מורגנטאו הודיע לקפלן שאינו מוכן לעשות זאת, אלא אם יובטח שכל הכסף הנאסף באמריקה יישלח לירושלים, ופה יוחלט על חלוקתו.

קפלן הביע דעתו שגיוס אמצעים מחייב קימוצים בתקציב הצבאי, ועל הממשלה להחליט: 1. באיזו דרך ננקוט למען גיוס כספים בארץ; 2. אם הממשלה לא תתערב בסכסוך שנוצר באמריקה, או שתנקוט עמדה מסוימת, או תרשה לו להתערב – לא בשם הממשלה.

לבסוף הודיע קפלן, שלרגל הבחירות באמריקה (לנשיאות) שוב צף עניין המלווה לישראל בסכום של 100,000,000 דולר. האמריקאים דורשים חומר על מפעלים מסוימים שאנו עומדים לעשות, כגון השקאה של 150 אלף דונם. הוא יהיה מוכן לנסוע לאמריקה אם המלווה הוא בגדר מעשה ואם שני הצדדים בריב על המגבית יזמינו אותו, אם כי בשעה זו קשה לו מאוד להיעדר מהארץ.

מ׳ שפירא שאל: מה יהיה חלקה של הממשלה במגביות באמריקה, בקנדה ובאנגליה.

קפלן ענה, שזהו אחד הנימוקים הממריצים אותו לנסוע לאמריקה.

ד׳ בן־גוריון אמר: הסוכנות אינה גוף אויב לנו. נשב עם חברי ההנהלה בישיבה משותפת ונברר את הדברים.

א׳ ציזלינג העיר: עניין מלווה־החובה בארץ – אין לו שייכות לחברי הנהלת הסוכנות.

הוחלט לקיים ישיבה משותפת עם הנהלת הסוכנות, ואחר כך להחליט בשאלות שנתעוררו בדבר המלווה והמגביות.

באנץ׳ דורש מישראל וממצרים לשוב לעמדותיהן
מלפני הקרבות האחרונים • מלחמה ביוקר החיים

ראש הממשלה הודיע שנתקבלו דרישות מפריז (מעצרת האו״ם) לתת תשובה לתביעות של באנץ׳. באנץ׳ הודיע למועצת הביטחון, כי הוא דורש משני הצדדים (ישראל ומצרים) לשוב לעמדותיהם שהיו בידיהם לפני הקרבות האחרונים בנגב, והבטחת דרך־מעבר. מאבא אבן נתקבלה טלגרמה, שהתשובה למועצת הביטחון צריכה לבוא מממשלת ישראל.

ראש הממשלה הציע לענות למועצת הביטחון, שהיא נכונה לדון עם ממשלת מצרים על כל הקשיים הקיימים בינינו ובין מצרים, בלי להזכיר הצעותיו של באנץ׳ ובלי לחוות דעה עליהן. אם נודיע בפירוש שנדון עם מצרים על הצעות באנץ׳ תהיה בכך התחייבות למחצה לסגת לעמדות הקודמות. אנחנו לא נזוז משום מקום, ולא ניתן למצרים להוציא צבאותיהם הנצורים אלא אם ייכנעו.

מצב המצרים הוא כזה, שיש להם דרך מצד אחד, בין עזה ובין מגדל דרך כפר הנקרא חרביה. הכביש בין חרביה ובין עזה נמצא בידינו. המצרים מתנועעים בכביש ממגדל ועד חרביה, ומשם הם מגיעים עד הים. כשהים שוקט קצת הם נוסעים לאורך החוף. תותחינו יכולים להגיע לשם, אולם מפאת המרחק אין פעולת התותחים יעילה. בקו מגדל־פאלוג׳ה המצרים מוקפים ומסוגרים.

קיבלנו ידיעה שבית־גוברין נתרוקנה, ונכנסנו לשם; המקום באמת היה ריק ומרוקן מכול. הבוקר נתקבלה ידיעה שתוקפים את בית־גוברין. בקבלת הידיעה לא היה ברור אם התוקפים הם מצרים או לגיונרים (מעבר־הירדן). אני משער שאלה הם חיילי הלגיון. הם באו מכיוון חברון והתקיפו במשוריינים. חלק מהם נשרפו על ידינו והשאר נהדפו. בית־גוברין נשארה בידינו. לנו לא היו אבדות.[3] המצרים אינם יכולים לצאת מפאלוג׳ה, מעיראק־מנשיה ומעיראק־סוידאן. על פי השמועה ישנם בעיראק־סוידאן גרמנים.

הממשלה אישרה הצעת ראש הממשלה להודיע למועצת הביטחון, כי ממשלת ישראל מוכנה להיכנס במשא־ומתן עם המצרים על כל השאלות הנוגעות לשני הצדדים.

באותה ישיבה דנה הממשלה על מלחמה ביוקר החיים. טיפלה בכך ועדה של חמישה שרים: שר החקלאות (א׳ ציזלינג), שר העבודה והבינוי (מ׳ בנטוב), שר הפנים (י׳ גרינבוים), שר האוצר (א׳ קפלן) ושר המסחר והתעשייה (פ׳ ברנשטיין).

פ׳ ברנשטיין סיפר שוועדת החמישה הגיעה לידי סידור עם מר ז׳ הופיין שהוא יעמוד בראש מרכז התיאום, שתפקידו לרכז ולתאם את המלחמה נגד יוקר החיים. הופיין יתמנה על ידי ממשלת ישראל כראש מרכז התיאום, ויהיה אחראי כלפי ועדת השרים שתתמנה למטרה זו. למר הופיין תינתן סמכות לפעול בגבולות המדיניות הכלכלית שתיקבע בשיתוף עם ועדת השרים. פעולות הנוגעות ישר למשרדים שונים תבוצענה על ידי המשרדים האלה. פעולות הנוגעות לכמה משרדים יתואמו על ידי מרכז התיאום. קווי המדיניות הכלכלית ייקבעו על ידי ועדת השרים, שאליה יצורפו מר הופיין, כראש מרכז התיאום, ומר ד׳ הורוביץ, כמזכיר הוועדה.

---

3 אחר כך נודע שהיו לנו פה שלוש אבדות.

הופיין העמיד תנאי, שהוא ייכנס לעבודה זו אם המסקנות יאושרו על ידי הממשלה כולה. אחרי ויכוח קצר נתאשרו ההצעות שהובאו לישיבה על ידי שר המסחר פ׳ ברנשטיין.

דין־וחשבון על ביקור בגליל ובדרום • הצעה לתפוס בהקדם את כורנוב וליצור קשר בין באר־שבע וסדום • גישושים מצד מצרים על הסדרים עם ישראל • דיון על הצעותיה

ביום 31.10.1948, ביום סיום מבצע ״חירם״, נתכנסה הממשלה הזמנית, ולאחר שראש הממשלה מסר על פרטי המבצע והצלחתו, אמר: ״עניין הגליל נגמר. לפי הרגשתי נגמר בזה גם עניין ההפוגה. ההפוגה למעשה מתה. מצב הערבים עכשיו מיואש. הוא מחוסר תקווה בכל אופן. לסוּרים היו בסך הכול עשרה גדודים. אחד מהם נשמד, 3–4 עסוקים במשמר־הירדן. הם מחזיקים במקום. נשלחו קריאות ייאוש מקאוקג׳י אל הסורים לעזרה. גדודים אלה לא זזו. גם הלבנון לא רוצה לבוא לעזרה. אומנם אין ללבנון צבא רב, בסך הכול שלושה גדודים, ולוּ רצינו לכבוש את הלבנון היינו יכולים לעשות זאת בנקל.

״זה עתה חזרתי מהגליל. צבאותינו זקוקים למנוחה, לפי דברי המפקד, לפחות לשבוע ימים. הניצחון בגליל שיחרר לנו שתי חטיבות. שתי חטיבות אחרות עסוקות בגליל: אחת תופסת הכביש הראשי בצפון הארץ, שיש לשמור עליו; השנייה נמצאת בגליל ושולחת פטרוּלים למקומות שונים, כי בגליל נשארו תושבים ערביים רבים. שתי החטיבות האחרות שוחררו מהגליל.

״ביקרתי בדרום הארץ בכדי לברר מה מצב כוחותינו שם, באיזו מידה דרושים לנו שם כוחות נוספים. היה ויכוח ביני ובין המפקד. לדעתי, אפשר לשחרר בשביל הדרום כוחות רבים, אך המפקדים זהירים מאוד. אני רציתי שכוחותינו ילכו לכורנוב, לראס־זוַוירה ולעין־חוסוּב – תחנת המשטרה הראשונה בערבה, כשלושים קילומטר מדרום לים המלח. לפי הידיעות שנצטברו על ידי הסיורים אין שם איש. נקודה זו נמצאת על גבול עבר־הירדן. זו הדרך לעקבה. שם נמצא המעיין הגדול ביותר בנגב. המים טובים ועצים גדולים ועבותים גדלים שם, ברור לי, שאפשר להקים שם יישוב, על יד עין־חוסוב. ישנו מקום מעניין מבחינה ארכיאולוגית. בתנ״ך הוא נקרא בשם פּוּנוֹן (במדבר לג), שם עשה משה את נחש הנחושת (במדבר כא, 9), ושם היו מכרות־נחושת, ששלמה המלך כרה והביא לעציון־גבר להתכה, כי בעציון־גבר היה בית חרושת להתכת נחושת, ונלסון גליק גילה אותו. על יד פּוּנוֹן יש מעיין גדול שנקרא עין־חוסוב. חששתי שנמצא שם צבא עבר־ירדני, אך הסיורים הוכיחו שאין שם איש. למרות המעיין והעצים הייתה זו רק תחנת משטרה. ישנה תחנת משטרה נוספת במקום חשוב מאוד שנקרא פּוּרנוב. שם משתרע מישור גדול. מבנה הקרקע משונה מאוד. יש מישור המשתרע על שש מאות אלף דונם אדמת חמרה, כאדמת פתח־תקווה או רחובות. אך אין שם מים. יש שם מקום שלישי שנקרא ראס־זוּוירה, בחצי בין מצדה ובין סדום. אפשר לסלול משם דרך לסדום. הפרובלימה עתה היא – לקשר את באר־שבע, הנמצאת בידינו, עם סדום. עלינו להימצא, אם לא בכל שלוש הנקודות הללו, הרי לפחות בשתיים מהן, וזה ייצור לנו קשר עם הנגב הדרומי. מפקד הדרום סבור, שכל זמן שקיים ״הכיס״ (פאלוג׳ה, עיראק־סוידאן ועיראק־מנשיה, שבהם יושב עדיין חיל־מצב מצרי), אין הוא יכול להפריש מכוחותיו לאחד המקומות בערבה, ועל חוף ים־המלח. ב״כיס״ נמצאים, לפי השערה, שלושה גדודים מצריים. לפני ארבעה ימים פנה אלינו קצין מעיראק־סוידאן ושאל באֵילוּ תנאים ניתן להם לצאת. כאשר אמרו לו שעליהם למסור הנשק ויהיו שבויים, הודיע שתנאים אלה לא יקבלו (השר י׳ **גרינבוים**: הייתי נותן להם לצאת עם הנשק). אז יכולים הם לחזור ולתקוף את באר־שבע. המפקד שלנו סבור שהם

לא יוכלו להחזיק מעמד ב׳כיס׳ יותר משבועיים. במצב הקיים – שבועיים ימים יכולים לשנות הרבה. אם המצרים לא יוכלו לספק להם אוכל – מסופק אם יחזיקו מעמד שבועיים. ישנם בדרום שבטים אחדים של בדואים המביעים רצון לכרות איתנו ברית־שלום בכל התנאים. הם מוכנים לעשות כל מה שנדרוש מהם, אם ניתן להם לשוב למקומותיהם. אני יעצתי לכרות ברית־שלום עם כל השבטים. אולם המפקדים שלנו במקום סבורים, שכל זמן שקיימת עדיין סכנה לבאר־שבע והצבא המצרי ב׳כיס׳ עדיין לא נכנע, עלולים בדואים אלה לעזור להם, ולכן לפי שעה לא כדאי להחזירם למקומותיהם.

״לדעתי, עלינו להחיש לשלוח לשם אנשינו ולתפוס את כורנוב, ואולי גם את עין־חוסוב, כי אנשינו הנמצאים בסדום אינם אנשי מלחמה. נמצאים שם כשלוש מאות איש, יש להוציא את כולם ולשלוח במקומם חיילים, ואולי מספר יותר גדול.

״מדרום לירושלים נכבש על ידינו כפר נוסף, והשני בגדלו לדהריה, הנמצא קצת צפונה על דרך בית־גוברין. כיבוש הכפר הזה חוסם הדרך למצרים מה׳כיס׳ לחברון. בידינו נמצאת לכיש, בערבית קובייבה. במרחק חצי קילומטר ממנה נמצאת לכיש העתיקה״.

י׳ גרינבוים שאל: מה המצב מדרום לירושלים, בדרך לבית־לחם?

ראש הממשלה ענה: ״כוחותינו מאיימים על הדרך מבית־לחם לירושלים. בידי המצרים עדיין נמצאת הדרך מחברון לבית־לחם, אך אינם יכולים לסגת מחברון דרומה ולא מערבה. הם מרוקנים כנראה את מגדל ומתכוונים להעביר כל כוחותיהם לעזה. צבאותינו בצפון ובדרום זקוקים להפוגה, לקצת מנוחה, אך עניין ההפוגה (של או״ם) בכללו נעשה מגוחך״.

המכות שהוכו המצרים בדרום, בלי ששאר צבאות ערב יבואו לעזרתם, הביאו לגישושים בלתי־רשמיים מצד מצרים על סידורים עם ישראל. בישיבת הממשלה הזמנית ביום 4.11.1948, שבה לא השתתף ראש הממשלה מפאת מצב בריאותו, מסר שר החוץ, מ׳ שרתוק, על גישושים אלה. מתחילה לא היה ברור אם הדבר נעשה על דעת ראש הממשלה המצרי נוקראשי פחה, או על דעת המלך, או זה ניסיון לא רשמי. המגעים האחרונים הביאו את שר החוץ למסקנה שההצעות הן רשמיות.

״הנקודה החדשה המופיעה בעניין זה, הודיע **מ׳ שרתוק**, שהוא (השליח) מוכן או מציע לנו להיפגש עם הנציג המצרי. אני רואה זאת כאישור לכך שההצעות שהוגשו לנו – הן רשמיות. העובדה שהוא מוכן להפגיש אותנו עם הנציג הרשמי פירושה שנוקראשי הביע הסכמתו לעניין זה, או שאינו מפריע.

״בהצעות אלה ישנם שני תנאים: א. שאנחנו נסתלק מכל השטחים שכבשנו בדרום ושאינם בתחום מדינת ישראל; ב. שנסכים **מראש** שכל הרצועה מאשדוד עד ראפה, לאורך החוף, הכוללת את עזה, וכן הרצועה מראפה דרומה־מזרחה לאורך הגבול, תהיה שייכת למצרים. מה כוונת המילה ׳מראש׳: הם לא מציעים לנו עתה שלום אלא שביתת־נשק, לא הפוגה אלא שביתת־נשק, כהלכה קבועה. לכן דורשים הם שנסכים מראש, שבהסכם השלום שיבוא יהיה השטח הזה שייך למצרים. אלה הם שני האגוזים הקשים, והשאלה היא אם יכולים אנו לפצח אותם.

״למעשה אנחנו כיסינו את הפלישה בגבול כ״ט בנובמבר. מגדל עדיין שלהם. את אשדוד לקחנו. למטה מאשדוד השטח שלהם. הרצועה העיקרית על יד החוף בידי המצרים, חוץ מהחלק הצפוני הנמצא בידינו. אבל יותר מזרחה התקדמנו התקדמות עצומה: לקחנו את בית־נטיף, דיר־נחאס, בית־גוברין. בקו דרומי־מזרחי ירדנו עמוק לנגב. המצרים רוצים שנפנה את כל השטח

הזה. הם אינם דורשים שנמסור אותו לידי מצרים, אלא נפנה אותו. את כל שטח רצועת החוף הם דורשים למצרים.

"אני מציע שנענה, שמבחינים אנו הבחנה ברורה מאוד בין הגבולות – המזרחי והצפוני של החלק הדרומי של ישראל מצד אחד, ובין הגבולות המערבי והדרומי. אני מבחין גבול מזרחי ודרומי לחוד ומערבי וצפוני לחוד. עם המצרים מוכנים אנו לדון על הגבול בינינו ובינם.

"אשר לגבול בינינו ובין מצרים אמסור בעניין זה את עמדתו של מר בן־גוריון, שבשום פנים ואופן איננו יכולים להסכים שמצרים תקבל את הרצועה של ראפה־עזה־אשדוד, כי זה פותח פתח לאכספנסיה מצרית לתוך ארץ־ישראל. מצרים זו ארץ מאוכלסת, ולפי המקובל יש בה 18,000,000–17,000,000 תושבים. המצרים עצמם טוענים שיש בה 20,000,000 תושבים. יש ברכה בדבר שבינינו ובינם מפריד המדבר. אם הם קובעים יתד מעבר לזה של המדבר ובארץ נושבת, חבל־אדמה פורה, – מתחילה נדידת האוכלוסייה לחבל־ארץ זה וישנה התפשטות. מכיוון שידועה לנו טענתם של הערבים על התפשטותנו – אנחנו צריכים לטעון נגדם על התפשטותם. אני מקבל עמדה זו של מר בן־גוריון ומוכן לנקוט בה. אני מוכן להוסיף נימוק לעמדה זו: כל עוד לא הוברר גורלה של ארץ־ישראל המערבית, שכנתנו הקרובה העיקרית, איננו יכולים לחרוץ מראש את גורל עזה. אם אנחנו חותכים את הדין לגבי מצרים, הרי למפרע שוללים אנו כל מוצא לים, נמל חופשי לארץ־ישראל הערבית. אם לא ניתן לארץ־ישראל הערבית את יפו, חיפה או עכו, הרי היא נשארת בלי מוצא לים. על ידי נימוק זה מופיעים אנו כאנשים הגונים מאוד כלפי העם הערבי.

"אמרתי שמקבל אני את העמדה ומוכן לנקוט בה. אך איני רוצה שהממשלה תתעלם מחולשתה המעשית. חולשתה המעשית היא בזה שהמצרים יושבים בעזה, והם אינם מראים כל רצון לצאת ממנה. להפך, הם הולכים ומתבצרים שם. בזמן האחרון הביאו לשם תגבורת. את הכוח שהם משתדלים להוציא ממגדל הם מביאים לעזה. ממצרים הביאו שני גדודים רעננים לעזה, ומראים את כל הרצון וההחלטה להחזיק במקום. כך שספק אם אנחנו מרוויחים משהו על ידי אי־הסכמה, אלא אם כן אנחנו כוללים בתוכניות האסטרטגיות שלנו משהו על עזה, כדי להוציא משם את המצרים ולכבוש אותה לישראל. אם לא זו כוונתנו, ספק אם אנחנו מרוויחים בדבר זה, וברור מה מפסידים אנו. כלומר, דבר שממילא נמצא בידם, אנחנו, ברוב חסדנו, מסכימים לתת להם. כנגד זה ישנם הנימוקים השקולים מאוד של מר בן־גוריון. לכן אני מציע, על כל פנים, בתשובה ראשונה – לענות בשלילה בנוגע לרצועה שלאורך החוף, שאנחנו לא נוכל להסכים מראש שתהיה בידי המצרים (השר **פ׳ רוזנבליט:** מה היה גורל הרצועה לפי החלטת כ״ט בנובמבר?). **מ׳ שרתוק:** "מדינה ערבית. זה מתייחס לרצועה מעזה עד ראפה לאורך החוף. זה השטח הלא־מדברי.

"צריך לדרוש מהם שיסכימו שהגבול בינינו ובינם יהיה לפי הקו של כ״ט בנובמבר. זאת אומרת, שהם מאשרים את היותנו במפרץ אילת".

י׳ גרינבוים שאל: אם עזה יכולה להימסר לעבר־הירדן – דבר זה עלול לכלול דרישת פרוזדור.

שרתוק ענה: "כיום עזה היא נמל של המדינה הערבית, וכשמציינים אנו זאת איננו מוסיפים שום דבר".

מ׳ שפירא טען, כי עצם העובדה שהמצרים ייכנסו איתנו במשא־ומתן דבר זה יחזק אותנו גם כלפי האנגלים וגם כלפי עבר־הירדן. לכן, התשובה שמציע מר שרתוק פירושה שלא יתנהל בינינו שום משא־ומתן. אנחנו רוצים שיהיה מגע ישיר בינינו ובין המצרים ועבר־הירדן. לפי התשובה שמציע לנו מר שרתוק, אנחנו אומרים, שאיננו מסכימים לשאת ולתת אתם.

ד׳ רמז הסכים לדברי מ׳ שפירא.

מ׳ בנטוב הודיע שהוא נוטה לקבל עמדתם של מר בן־גוריון ומר שרתוק. מונחת לפנינו תביעה טריטוריאלית – דרישת השטח ממגדל עד גבול מצרים. התביעה הטריטוריאלית הזאת מתחלקת לשתי חטיבות שוות בערך. האחת ממגדל עד ראפה – רצועה על חוף הים. החלק השני זה בערך 2 מיליונים דונם מאשדוד עד גבול מצרים. אי אפשר לומר להם שאין מקום לשום משא־ומתן, אך אפשר לומר שחלק מתביעותיהם מוכנים אנו לסַפק. זה החלק המדברי. אשר לחלק השני של תביעותיהם – עוד חזון למועד, עוד ננהל משא־ומתן.

י׳ גרינבוים הציע למצוא אפשרות להתחיל במשא־ומתן בלי להתחייב לאיזה דבר שהוא. אם המצרים רוצים לדבר איתנו – בבקשה, מוכנים אנו ומזומנים; אם הם רוצים שנתחייב על איזה דבר שהוא – אין אנו יכולים.

א׳ ציזלינג אמר, כי אנו רואים את עזה כנמל לתושבי ארץ־ישראל הערבית, וזה מסב מעלינו את התביעה על נמל חיפה. נמל זה (עזה) מיועד לערביי ארץ־ישראל. כי אחרת פירוש הדבר שנסגור בפניהם את הים או שנצטרך לספק להם נמל אחר כמוצא אל הים. פגישה עם מצרים חשובה מאוד בשבילנו.

פ׳ ברנשטיין: אני לא חושש מפני עזה בידי המצרים. אם תבואנה תביעות מצד עבר־הירדן בנוגע לבין־לאומיותה של עזה – אין זה עניין שלנו להתנגד לתביעות אלה. לכן הייתי אומר שיכולים אנו להסכים לנוכחות המצרים עד עזה או כמה קילומטרים אחרי עזה, אך לא יותר מזה. תמורת זאת צריכים אנו לקבל מהמצרים יד חופשית בנוגע ליתר ארצות ערב, או לכל הפחות הבטחה של אי־התערבות לאחר שיהיה קיים הסכם בינינו בעניין זה. זו הארץ הגדולה ביותר הנמצאת בקרבתנו. גם מבחינה כלכלית מותר לי לחשוב על עניין זה. וההסדר עם המצרים היה פותר חלק גדול מהשאלות הכלכליות שהתעוררו אצלנו.

פ׳ רוזנבליט: אני מפרש דעתו של מר בן־גוריון, שהוא למעשה רוצה את הרצועה הזאת למדינה העברית, כי אם הרצועה הזאת תהיה ערבית, בין אם תהיה עבר־ירדנית או מדינה ערבית או מצרית, אז אין תריס נגד התפשטות עודף האוכלוסייה של מצרים לרצועה זו. אך אם רוצים אנו בכל זאת להשלים עם החלטת כ״ט בנובמבר, הרי איני רואה הבדל גדול מבחינת האינטרס שלנו אם שטח זה יהיה במדינה ערבית או העבר־ירדנית או המצרית. בעניין זה אני תומך בדעת מר ברנשטיין, שאם על ידי זה אפשר לרכוש את המצרים הדבר כדאי.

מ׳ שרתוק: ״לפני שאסכם את הוויכוח אוסיף אינפורמציה שהגיעה אליי ברגע זה. מברק ממר אבא אבן מאתמול: ׳שיחה ארוכה עם מק־ניל הבוקר. הסברתי לו את התוצאות לגבי יחסי ישראל ואנגליה לעתיד לבוא הנובעות מתמיכתם ברזולוציה של מועצת הביטחון. השתמשתי בביטוי ׳התמרמרות עמוקה ולוהטת של כל אוכלוסיית ישראל נגד המדיניות הבריטית׳ והסברתי את התנגדותנו להחלטה במפורש. הוא ענה בהבעת הערכה לגילוי־הלב, הסביר את ההשקפה הבריטית שאם לא נסתלק מעמדתנו בנגב, אז תוכנית ברנדוט היא בלתי־אפשרית. הוא חזר על זה כמה פעמים. הבעתי תדהמתי לגילוי־ליבו שלו ואמרתי, שהסברה זו מצידו אין בה כדי להוסיף לנו נימוקים להסתלקות מהנגב. למעשה, ממשלת ישראל והמדינה כולה מאוחדות נגד הסתלקות דווקא מטעם זה. הוא אמר שבריטניה אומנם לא סיפקה נשק לערבים בזמן ההפוגה, אבל הלחץ עליהם הולך וגדל למלא התחייבויותיהם לפי החוזים, וייתכן שלא יוכלו לעמוד בפני הלחץ אם ההפוגה תיכשל. לבסוף הוא הודיע שנוכחותנו בנגב פוגעת בראש וראשונה בתוצאה הפוליטית של כל העניין. עניתי כי הסתלקותנו מהנגב לפי הסברתו שלו – היא הפוגעת

בתוצאה, היא חורצת מראש את התוצאה. השיחה לא הגיעה לידי תוצאות, אבל הייתה מאוד ׳רֶווילינג׳ – היה בה גילוי׳.

״אחרי זה הייתה לאבן שיחה עם שלושה אנשי סטייט־דיפרטמנט הנמצאים במשלחת בפריז. הוא סיפר להם באופן כללי על הפנייה המצרית. הוא אמר שאם המועצה תקבל החלטה – זה יכשיל את הניסיון הזה. הם אמרו כי אין כמעט סיכוי שהסעיף האחרון של ההחלטה, המזכיר את הסנקציות, יתקבל. זאת אומרת, שהם לא יצביעו בעד זה, ואז אין לדבר זה רוב. הם התאמצו להוכיח שפתרון הבעיה בדרך של משא־ומתן לא ייפגע על ידי הסתלקות זמנית מהשטח. אז סיפר להם על השיחה עם מק־ניל. הם נרתעו, נדהמו. הם אמרו, שאולי יהיו בעד דחיית כל החלטה במועצת הביטחון עד לבירור אפשרות המשא־ומתן״. (ההצעה שהובאה למועצת הביטחון הייתה, ששני הצדדים – ישראלים ומצרים – חייבים לסגת לעמדותיהם שלפני הקרבות האחרונים בנגב, שנסתיימו ביום 21 באוקטובר.)

כאשר החל הוויכוח במועצת הביטחון והיה רושם כאילו משלחת אמריקה תומכת בהחלטה של החזרה לעמדות הקודמות, שלח שר החוץ מ׳ שרתוק מברק למרשל (שר החוץ של ארצות הברית), שמעשה כזה הוא מעשה של התאבדות מצד מדינת ישראל לגבי השטח הזה, ושום מדינה בעולם לא תעשה מעשה כזה אם תהיה במקומנו. הדגיש את האבסורד שבהחזרת הצבא המצרי לעמדות הקודמות. אבן טַלגרף לשגרירנו בוושינגטון על שיחתו עם מק־ניל המסבירה ומצדיקה התנגדותנו להסתלק מהנגב. השגריר אליהו אפשטיין דיבר עם לוֹוט (סגן שר החוץ האמריקני) והסביר התוצאות ההרסניות לגבי סיכויי השלום, אם תתקבל ההחלטה האנגלו־סינית (לחזור לעמדות שלפני הקרבות).

שרתוק סיים שיש צורך להיפגש עם נציג רשמי של מצרים (הפגישות עד אז היו עם נציגים לא־רשמיים).

בישיבת הממשלה נתקבל סיכום זה:

> באי־כוחנו ייפגשו באורח רשמי עם באי־כוח הממשלה המצרית ויגישו להם הערותינו שכוונתן להמשך המשא־ומתן ולא להפסקתו. הערותינו הן:
> א. אנחנו מבדילים בין הגבול הצפוני־מזרחי (באר־שבע, פאלוג׳ה, בית־גוברין וכו׳) של דרום ישראל לבין הגבול הדרומי־מערבי (אשדוד־עזה־ראפה). הגבול הצפוני־מזרחי אינו נושא למשא־ומתן עם המצרים, אלא עם המדינה הערבית שתקום.
> ב. ממשלת ישראל אינה נוטה להסכים לצירוף אזור עזה למצרים, הן מתוך חשש בני התפשטות מצרים והן משום שאין לקבוע גורל עזה כל עוד לא הוחלט על גורל כל החלק הערבי של ארץ־ישראל.
> ג. הממשלה נוטה להסכים לצירוף החלק המדברי, הנמשך מראפה דרומה־מזרחה ושנקבע בהחלטת כ״ט בנובמבר, כחלק במדינה הערבית.
> ד. על מצרים לאשר גבול ישראל שהוגדר בסעיף ג׳ ודרומה עד לחוף עקבה ועד בכלל בהתאם להחלטת כ״ט בנובמבר.
> ה. נציגי הצבאות יבררו שאלת יציאת המצרים מירושלים וסביבתה ומ׳כיס׳ פאלוג׳ה, ואין לעורר בשלב זה של המשא־ומתן השאלה בדבר יציאתם על נשקם או בלעדיו.

סקר ההישגים והליקויים של צה"ל • רק היתרון האיכותי יעמוד לנו

בתחילת נובמבר 1948 נסתיים הקורס הראשון של מפקדי פלוגות, ובהזדמנות זו סקר שר הביטחון הכיבושים והניצחונות של הצבא הצעיר, שעדיין לא מלאה לו אף שנה אחת, ועמד בייחוד על הקשיים העומדים לפנינו ועל הליקויים והמגרעות שדבקו גם בחיילים וגם במפקדים.

צה"ל גויס, אורגן, אומן וצויד תוך כדי סערת המלחמה לאחר הקמת המדינה, שהביאה אתה פלישה של כל צבאות ערב, ועמד בדרך־כלל במבחן האש והדמים בהצלחה ובכבוד. פעולת "נחשון", "עשרת הימים" שלאחר ההפוגה הראשונה, "שבוע הדרום", שישים שעות הגליל – הן פרשיות של גבורה וניצחונות. אולם טרם הגענו למחוז־חפצנו, לניצחון הסופי והשלום. רק חלק אחד במדינה שוחרר כליל – זהו הגליל. ירושלים עודנה נצורה בחלקה ומופגזת לילה־לילה. עוד השרון והשומרון נתקפים מזמן לזמן על ידי האויבים, וחלק לא קטן של הנגב, שבשבוע השלישי של אוקטובר נחלנו בו ניצחונות מפוארים, עודנו תפוס בכמה מקומות על ידי האויב המצרי. עוד נארגות מזימות צבאיות ומדיניות נגדנו, ובמועצת הביטחון דנים על הצעה אנגלו־סינית להכריח את ישראל, באיום של סנקציות, לסגת לעמדות שלפני הפרת ההפוגה באמצע אוקטובר. קיומנו, חירותנו, עצמאותנו, ביטחוננו והקביעה הסופית של תחומי המדינה – כל אלה תלויים בעיקר בכושרו וביכולתו של צבא־הגנה לישראל. ואסור להיות שאננים ומרוצים מהכיבושים והניצחונות שנחלנו עד כה. הצבא טרם סיים את מלאכתו ושליחותו, ואנו מצווים על בדיקת כושרו ויעילותו של מכשיר זה לגאולת ישראל.

הצבא גילה תכונות יקרות – יכולת קרבית רבה ונכונות לחירוף־נפש, אבל הוא מגלה גם כמה ליקויים וחסרונות שאסור להתעלם מהם. דווקא מפני יִקרת צבאנו והאחריות הרבה המוטלת עליו יש לחשוף בלי טשטוש ובלי רחמים את פגעיו, ויש לשקוד בלי הרף ובלי רתיעה על תיקונם במהירות וביעילות האפשרית.

המגרעת הבולטת ביותר היא המשמעת הלקויה. המשמעת אינה שלמה **לא בקרב החיילים ולא בקרב המפקדים**, הנמוכים והגבוהים. וערך המשמעת בשביל הצבא הוא כערך האוויר לנשימה. צבא ללא משמעת אינו יעיל; אין ביכולתו למלא השליחות המוטלת עליו וגם יש בו סכנה.

סיבת הליקוי ברורה – צבאנו צעיר, ואין לו מסורת צבאית. הוא ירש מה"הגנה" כמה תכונות יקרות ומופלאות, אבל אין הגנה במחתרת מסוגלת לפתח ולהשריש משמעת צבאית. ובן־יום אין מקימים צבא ממושמע. אולם אנו דחוקים בזמן. אין לנו הרבה שהות, ומה שאחרים עשו במשך דור אחד עלינו לבצע בשנה אחת. וחייבים המפקדים להנחיל לצבא ההכרה הפנימית והסגולה האוטומטית של משמעת מוחלטת – והם יעשו זאת אך ורק אם הם בעצמם ישמשו מופת במשמעתם הם.

והמשמעת נדרשת לא רק בעניינים גדולים – בפעולה קרבית, אלא גם בענייני יום־יום, בשמירת פכים קטנים וקפידה על דייקנות וניקיון וסדר בשעת האימונים ומחוצה להם.

בצבא לקוי חוש החיסכון. גם היחידות הלוחמות וגם יחידות השירותים אינן שוקדות על חיסכון במזון, בדלק, ברכב, בזמן וגם בתחמושת. רכוש ציבורי יקר, שעולה לנו במאמצים גדולים ובדמים מרובים, לפעמים תרתי משמע, מתבזבז מחוסר סדר ודיוק. עלינו לארגן ולגייס בזמן קצר צבא לא קטן במתכונת שלנו, ודרושים מאמצים על־אנושיים כדי לצייד צבא זה בציוד אישי וגדודי, להלבישו, לאכסנו, לזיינו ולספק לו כלי העבודה והתנועה הדרושים לו.

אנו עם קטן ודל, והמשא שהוטל עלינו הוא כמעט ללא נשוא. אולם החיילים והמפקדים אינם מעריכים עדיין במידה הדרושה עד כמה אנו חייבים להיזהר מכל בזבוז במחנה, בצריף, באוהל, במכונית, במטבח, בחדר האוכל, במחסן, בנסיעה ובאימונים. וודאי שאין כל כוונה או יצר רע בבזבוזים אלה, והם נעוצים בסידורים אדמיניסטרטיביים גרועים, בחוסר פיקוח מספיק.

כושרו של הצבא נמדד לא רק בנכונות הקרבית ובהתלהבותו, אלא בסידור מעולה, בנוהל מעולה ובשמירה על אלף פרטים קטנים, שבהם תלויה יכולתו של הצבא לא פחות מאשר בנכונות קרבית. בוז לקטנות עלול לערער כוחו של הצבא ולהכשיל אפשרות האומה לקיים את הצבא בתנאים נאותים. אין מנצחים בחירוף־נפש בלבד. ארגון טוב ומדוקדק בפרטי־פרטים מהווה, אולי, שלושה רבעים של סוד הניצחון.

נסיעה פרועה בדרכים עודנה נפוצה בקרב הצבא. המטה קבע מקסימום של מהירות המותרת לנהג צבאי, אבל גם חיילים וגם מפקדים אינם מקיימים את הפקודה, ונסיעה פרועה זו גורמת לאסונות, כאילו לא מספיקים לנו אסונות בשדה הקרב. ונוסף לסכנת הנפשות יש בזבוז רכוש יקר וחיוני – רכוש כלי רכב צבאיים. וכל פגיעה בכלי רכב היא פגיעה בכושר הקרבי של יחידותינו הצבאיות.

לא תמיד יודע הצבא להתנהג בכבוד עם הציבור האזרחי, בין היהודי ובין הערבי. יש חיילים ומפקדים שבפגישה עם אזרחים הם מגלים התרברבות ותקיפות, שריח אלימות נודף הימנה. מקרים אלה הם נדירים, לשמחתנו, אבל גם מקרים נדירים מטילים כתם על הצבא, והחייל והמפקד חייבים לדעת להתייחס בכבוד לא רק לחברו בצבא, אלא לכל אדם ואדם, יהודי או ערבי.

הצבא הוא המסגרת היחידה בארץ, שבה נפגשים כשווים עם שווים ובתנאי חיים שווים יוצאי כל הגלויות, כל העדות, כל המעמדות. וכאן יש הזדמנות יחידה ויקרה לתקן הפגימה הקשה ורבת־המכשולים בחיינו הלאומיים: המחיצות המרובות וההתפצלות, לאו דווקא מפלגתית, אידיאולוגית ומדינית, שהיא בחלקה הגדול מלאכותית ותלויה בשׂערה, אלא בעיקר התפצלות אחרת, שמקורה במחיצות חברתיות, כלכליות, עדתיות ושוני עמוק בהווי והבדלים יסודיים בחינוך.

ואם כי ציבורנו דוגל – ודוגל בכנות – בדמוקרטיה ובשוויון פוליטי, הרי למעשה שלטת בתוכנו אריסטוקרטיה הקרועה למעשה מחיי ההמונים. כל עסקני הציבור, המוסדות הארציים והמקומיים, אם כי הם משתייכים למסגרות מדיניות שונות, הרי רובם קיבלו חינוך שווה וקוראים באותם הספרים וחיים פחות או יותר בתנאי חיים דומים – ורחוקים בחייהם היומיומיים מההמונים החיים בפרוורים, המתקיימים בדוחק ובצמצום, או גם לא למדו לקרוא ולכתוב, והווי־חייהם שונה מהווי־החיים של השכבות המנהיגות. המקום היחיד שבו נפגש הנוער מכל השכבות ללא יוצא מן הכלל – זהו הצבא. כאן מזדמנים בני משקי העובדים, קיבוצים ומושבים, הנוער הלומד בבתי ספר תיכוניים וגבוהים עם בני הפרברים ו"עמך" מכל העדות, שאינם קוראים ספר, ויש גם שאינם יודעים קרוא וכתוב. כאן ניתנת הזדמנות יקרה ויחידה במינה לאיחוי הקרעים, לעקירת ההבדלים המַפלים, וללכד ציבורנו בתנאי חיים שווים ומַשווים, וליצור אחדות ואחווה יהודית, לא במילים ובאידיאולוגיה, אלא במעשה ובפועל, על ידי ביעור האנאלפביתיות, הרמת דרגת החינוך וההכרה היהודית האנושית, תוך טיפול חברי בנערי דלת־העם ונערותיה, הרמת ערכם העצמי, הקניית הרגלים והליכות וצרכים תרבותיים, ושיתוף בכל ערכי היסוד, בערכי הנוער החלוצי – לא מתוך

אפוטרופסות פילנטרופית, אלא על ידי יחסי חברות לוחמת, חברות לנשק, לסכנה ולניצחון. כאן יש למפקד תפקיד פורה ומחנך – להרוס המחיצות העדתיות, להעלות רמתם התרבותית והמוסרית של החיילים והחיילות, וכל מי שישתחרר מהצבא יהיה יהודי ואדם יותר טוב מאשר היה לפני כניסתו לצבא.

לנו יש בעיה צבאית יחידה במינה – אנו מועטים ואויבינו מרובים. במלחמה זו עמדנו שבע־שמונה מאות אלפים מול אויבים המונים 30,000,000 נפש, ואם צפויות לנו מלחמות גם בעתיד – ואיש אינו יכול להגיד שאינן צפויות – הרי נעמוד שוב בפני מצב זה. גם אם יגדל יישובנו, והוא יגדל – הוא הולך וגדל תוך כדי מלחמה הודות לעלייה הגדלה – נעמוד שוב מועטים נגד מרובים. אין כל אפשרות אובייקטיבית שנשתווה פעם במספרנו לאויב האקטואלי והפוטנציאלי בעתיד. והמספר הוא גורם חשוב, על הרוב גורם מכריע, בצבא. במה, אפוא, עמדנו עד עכשיו, ובמה נעמוד בעתיד? **אך ורק ביתרוננו האיכותי, ביתרוננו המוסרי והאינטלקטואלי.**

זוהי הירושה הגדולה והיקרה שהנחילה לנו ההיסטוריה היהודית: החינוך היהודי, הסבל היהודי, החזון היהודי, חזון־הקדומים של נביאים וחכמים. עם כל התורה המקצועית והטכנית שעלינו ללמוד מצבאות אחרים – תורת האימון והסידור, האספקה והתחבורה, מערכי הכוחות והנהלת קרבות – עלינו להוסיף לכך עילוי ושכלול סגולותינו המוסריות והתרבותיות עד קצה גבול יכולתנו. מן ההכרח שצבאנו יהיה תמיד קטן, אבל עליו להיות **מובחר שבמובחרים**, גם מבחינה מקצועית־טכנית וגם מבחינה מוסרית־שכלית. **מצבנו מחייב** זאת, **סגולותינו מאפשרות** זאת.

זאת אומרת, שעלינו לדאוג לא רק לאימון גופני, לכושר סבילות, לחידוד חושינו, להגברת כושר התנועה ומהירותה, להתאמנות בכלי־נשק מודרניים, להתרגל לסדר יעיל ולמשמעת מופתית, לבקיאות בתולדות מלחמות וקרבות בישראל ובעמים, לתפיסת גורמיהם הפנימיים, האישיים, החברתיים, המדיניים והטכניים, לניצול כל חידושי המדע והטכניקה והתחבורה, – כל אלה בלבדם לא יספיקו. בסופו של דבר לא הטנק, לא התותח מטוס הקרב עושים את המלאכה, אלא **האדם** המפעיל אותם, ובאדם הלוחם מכריע לא כוח השרירים, אם כי זה חשוב למדי, אלא **רוחו**, כושרו השכלי והנפשי, עוז רצונו, התמדתו, נאמנותו, אי־רתיעתו מכל קושי וסכנה, יוזמתו היוצרת, משהו נעלם ונעלה ונשגב בחביון הנפש, שהוא עז גם ממוות.

זהו מותר האדם, צלם אלוהים באנוש, החוסן המוסרי הפנימי, המשמש נשק עליון בימי מלחמה, כשם שהוא משמש מעיין יצירה בימי שלום.

עתידו של העם היהודי לא ייכון על החרב. כפו עלינו מלחמה זו ונילחם כל עוד תהיה צפויה לנו סכנה מעין זו, אולם לא נבנה עתידנו על צבא ועל מלחמות. עתיד ישראל ייכון ורק על כושר יצירה ועבודה. על מפעלי התיישבות בכפר ובעיר, על בניין חרושת וחקלאות, ימאות ותעופה; על כיבושי מדע וטכניקה, על פיתוח אמנות וספרות, והחזון שננחיל לנוער ולדורות הבאים יהיה חזון נביאי ישראל, חזון עבודת ישרים, חזון צדק ואמת, חזון שלום, אחווה וחירות אנושית. המשטר המדיני והחברתי שלקראתו נחתור אפשר לנסחו בשלוש מילים: "ואהבת לרעך כמוך".

דיונים חוזרים באו״ם על נסיגת צה״ל לעמדות הקודמות • איום בסנקציות לצד שלא יציית להחלטות • המצרים מפריעים להעברת שיירות צה״ל מצפון לדרום, וצה״ל משחרר את הדרך לדרום • בחירת טרומן לנשיא ארצות הברית • ובינתיים – דאגה ליישב יהודים בבאר־שבע ובסביבה • פינוי ״כיס״ מגדל ושחרור יד־מרדכי • נקבעו קווי־תיחום לצבאות מצרים וישראל • החלטת ישראל: לא להסכים לשום נסיגה לפני התחלת משא־ומתן לשלום

ניצחונות צה״ל בנגב ובגליל במחצית השנייה של אוקטובר העלו כבוד ישראל בדעת הקהל בעולם, אולם שר החוץ הבריטי בווין ראה בתבוסה המצרית הזדמנות נאותה לחזק עמדת בריטניה במצרים ובסודאן, וניהל משא־ומתן עם השגריר המצרי לחיזוק מעמד בריטניה בשתי ארצות אלה, ובתמורה יסייע למצרים במועצת הביטחון לעשות לאַל כיבושי היהודים בנגב ולאלצם לסגת מהעמדות שכבשו בימי 15–22 באוקטובר.

ביום 26 באוקטובר נפתחה ישיבת מועצת הביטחון בקריאת דין־וחשבון של באנץ׳, ממלא מקומו של ברנדוט, על המצב בחזיתות ארץ־ישראל, ובמיוחד בחזית הנגב ובגבול לבנון. הוויכוח נפתח על ידי חאשאבה פחה, מיניסטר החוץ המצרי, שטען כי היהודים זכו ביתרונות צבאיים ומדיניים כתוצאה מהפרת ההפוגה בנגב, בניגוד לרוח החלטת מועצת הביטחון, וסיים דבריו בדרישה שמועצת הביטחון תפעל בתקיפות למען שמירת השלום, ולשם כך תיתן פקודה להחזרת הצבאות לעמדות שהחזיקו בהן ביום 14 בחודש. פּוּאד עמוּן, נציג לבנון, התאונן על מועצת הביטחון שהיא מעודדת את היהודים לפעולות תוקפניות, כי הם נוכחו לדעת שאו״ם מכיר בעובדות קיימות. פארס אל־חורי, נציג סוריה, האשים אחדים מחברי מועצת הביטחון שהם מחזקים ידי היהודים בדרישתם לנגב, ושאל מתוך התחסדות: ״האם המאה העשרים מכירה בזכות הכיבושים?״ נציג ישראל, אבא אבן, ציין שהמצרים לא נשמעו לדרישת מפקחי או״ם לתת לשיירות ישראליות לעבור בנגב, וצה״ל נאלץ להשתמש בכוחו לפרוץ דרך. למצרים אין כל זכויות בנגב, ושום חלק שבו לא יוכל לעבור למישהו בלי הסכמת ישראל, וישראל לא תיתן בשום פנים הסכמה כזו.

יומיים אחר כך, ביום 28 באוקטובר, הוצעה במועצת הביטחון הצעה בריטית־סינית תוך איום בסנקציות. נציגי קנדה, סוריה ובלגיה במועצה תמכו בהצעה זו. נציג צרפת תמך בהצעה בהסתייגות מסוימת, ונציגי ברית המועצות ואוקראינה התנגדו לה. ההצבעה נדחתה ליום אחד.

באותו יום (28 באוקטובר) נתכנסה מועצת המדינה הזמנית **וראש הממשלה** מסר סקירה קצרה על מערכת הדרום, שנמשכה מי״ב עד י״ט בתשרי, וציין ״שמערכה זו חשובה מכמה בחינות: מבחינת סמכות או״ם, מבחינת יחסי הכוחות במזרח התיכון ומבחינת עתידה של הארץ. במערכה זו עמדו למבחן ערך ההפוגה, ממשותה, יעילות הפיקוח של או״ם וכושר הביצוע שלו, האחדות והיעילות של הליגה הערבית, ממשותה של ׳ממשלת עזה׳, יכולתו של הצבא המצרי, כושרו של הצבא היהודי. מלבד הגורם האחרון, הצבא היהודי, נכשלו כולם במבחן זה.

״ההפוגה: אנו התנגדנו ומתנגדים להפוגה, אולם קיבלנו אותה באשר צווינו עליה מטעם או״ם. התנגדנו ומתנגדים, מפני שיש בהפוגה מבחינה ידועה לגליזציה של הפלישה. הפולשים מקבלים על ידי ההפוגה מעין מעמד בין־לאומי. בהפוגה יש השוָיה בין התוקפים ובין הנתקפים. ההפוגה מאריכה את המלחמה ללא צורך. אין היא משמשת בשום פנים אמצעי של שלום, כפי שראינו במשך שלוש הפוגות. אולם קיבלנו את ההפוגה מפני שמדיניותנו בנויה על או״ם. לא נעלמה מאיתנו החולשה של או״ם, אך חושבים אנו לקוצר־ראות ניסיונות לנצל חולשה זו. אנו סבורים שהאינטרס שלנו כיהודים וכבני אדם הוא להגביר את סמכותו וכושרו של או״ם. אנו מעוניינים

בקואופרציה בין כל העמים. אנו מעוניינים בשלטון החוק בעולם. אנו מעוניינים ביישוב סכסוכים בין העמים בדרכי־שלום. אנו מעוניינים בשלום בין המזרח ובין המערב. אבל לא קיבלנו ולא נקבל הפוגה חד־צדדית. לא היה כמעט יום שההפוגה לא הופרה על ידי כוחות האויב: בדרום, במרכז, בצפון ובירושלים. המצרים – אני מדבר במקרה זה רק על המצרים – הכניסו בימי ההפוגה תגבורת צבאית ממצרים, מסודאן ומארצות אחרות. המפקח של האו״ם החליט שיש זכות מעבר לשיירות של שני הכוחות: למצרים – ממערב למזרח, באותו הקו שאנחנו חוצים אותו; לצבא היהודי – מצפון לדרום, באותו הקו שהמצרים חוצים אותו. המצרים לא קיימו החלטה זו. הם חשבו: 1. שאין רצון ואין יכולת למפקחי או״ם לבצע החלטתם; 2. שלישראל ולצבא ישראל אין רצון ואין יכולת לבצע ההחלטה בכוחם הם. הנחתם ביחס למפקחי או״ם נתאמתה; שבוע־שבוע פנינו למשקיפי או״ם לאפשר לנו להעביר שיירות לנגב, ותמיד קיבלנו תשובה: 'הצדק איתכם, אבל הערבים מסרבים'. אבל הנחת המצרים ביחס לצה״ל הייתה מוטעית. ביום השישי, י״ב בתשרי, יצאה שיירה לנגב, אם כי או״ם לא השיג הסכמת המצרים, והמערכה של אותו שבוע, מי״ב עד י״ט בתשרי, היא כבר נחלת ההיסטוריה. במערכה הזאת היו משולבים כל שלושת הכוחות הצבאיים שלנו: חיל היבשה, חיל האוויר וחיל הים. חיל האוויר החל במצווה זו, וסיים בה חיל הים. הצבא מילא בשלמותו את התפקיד שהוטל עליו: לשחרר את הדרך לנגב ולהבטיח חופש תנועה לצבאנו וליישובינו בדרום ובנגב.

״מערכה זו בין צבא ישראל ובין הצבא המצרי היא יחידה במינה מבחינה היסטורית. מגענו עם מצרים קדם, כידוע, למגענו עם כל אומה אחרת. ההיסטוריה היהודית מתחילה במידה ידועה במצרים, וראשיתה נעוצה במאורע שאין לנו להתבייש בו. היהודי הראשון שהורד למצרים הציל ארץ זו מרעב ומכיליון. בכל עמי הקדם, משכנינו שהתגרו בנו ונלחמו נגדנו – עמלק, אמורי, פלשתים, מואב, עמון, ארם, אשור, בבל – היו המצרים התוקפנים פחות מכולם. רק לאחר שנתפלגה מלכות בית דויד בימי רחבעם היה מקרה ששישק מלך מצרים בזז את בית המקדש ובית המלך רחבעם בירושלים.

״הייתה לנו התנגשות בימי המלך אסא, החמישי לבית דויד, עם הסודאנים, הנקראים בתנ״ך בשם כושים, שבאו עד מרשה, קרוב לבית־גוברין, להילחם ביהודה, ונחלו מפלה (דברי הימים ב יד, 11–14). ההתנגשות הצבאית היחידה עם מצרים הייתה בימי יאשיהו ופרעה נכֹה. ויש להודות על האמת, כי הפעם הזאת היה מלך יהודה התוקף, כי פרעה נכֹה הודיע ליאשיהו שאין לו ריב עם יהודה, והוא יוצא למלחמה נגד אשור בכרכמיש על הפרת, אשר יאשיהו, שהיה נאמן לברית שכרת עם אשור, יצא נגד פרעה נכֹה במגידו ונפל במלחמה זו (מלכים ב כג, דברי הימים ב לה). מלבד מקרים בודדים אלה בהיסטוריה ארוכה שלמעלה משלושת אלפים שנה, הרי מערכה זו בדרום, בשבוע השלישי בתשרי שנה זו, היא ההתנגשות הראשונה של צבא ישראל עם המצרים, ואנחנו היינו רוצים שתהיה גם האחרונה. אין אנו רואים כל יסוד לריב בינינו ובין שכנינו הדרומיים. אלה שהסיתו את מצרים להילחם בנו לא התכוונו לטובת מצרים ולא לטובת עמי ערב, אלא רצו לסכסך את מצרים בריב לא לה, למען הסיח דעתה מענייניה החיוניים במקומות אחרים. ספק גדול אם הפחה החשוב העומד בראש ממשלת מצרים (נוקראשי פחה) שירת את האינטרס הלאומי של ארצו, או עשה שליחותם של אויבי מצרים, כשסיבך את מצרים בהרפתקה עגומה בנגב.

״אנו רוצים ביחסי שכנות טובה עם מצרים, ולא רק מפני זיכרונות העבר, אלא מפני צורכי העתיד. מצרים זקוקה עוד למאמצים גדולים, כלכליים, תרבותיים, חברתיים ומדיניים, למען שהעצמאות הפורמלית שרכשה בדורנו תיהפך לעובדה חיה, למען שעמה הגדול, הגדול במספרו

בין כל עמי ערב, ומונה קרוב ל־18,000,000, יהא בריא, בריא פשוטו כמשמעו, בן־חורין ומתקדם ועומד ברשות עצמו בפועל ממש. יחסי שלום וידידות בין ישראל ומצרים יהיו לברכה לשני העמים. ואנו רוצים לקוות שאחרי הניסיונות הבלתי־מוצלחים להסתבך בהרפתקה מלחמתית זו, שזממו אויביהם המשותפים של ישראל ומצרים, ייפקחו עיניהם של שליטי מצרים וירא שלא תהא תפארתם על הדרך הזאת, ויקבלו את יד ישראל המושטת להם לשלום ולברית־שכנים.

"אך מובן שאין אנו רשאים לעצום עינינו בפני מה שנעשה בחזיתות ומה שמתרקם אולי במשרדים שונים לא רק בקהיר, אלא גם בעמאן, בבגדאד ובמקומות אחרים. המערכה לא נגמרה והסכנה לא חלפה. צבאות זרים עודם חונים בתחומי ארצנו, והביטחון עוד מאיתנו והלאה, ועד בוא ההכרעה והשלום – על צבאותינו להיות מוכנים לכול, ואני מקווה שלא יכזיבו בעתיד כאשר לא הכזיבו בעבר".

למחרת ישיבת מועצת המדינה הזמנית החליטה מועצת הביטחון בפריז להקים ועדת־משנה בת חמישה חברים לשם ניסוח הצעת החלטה מיוסדת על הדעות השונות שהובעו במועצה על ההצעה האנגלו־סינית. נציג צרפת הסתייג מכמה סעיפי ההצעה ודרש במיוחד ביטול סעיף הסנקציות. אוסטן האמריקני, ששימש זו הפעם האחרונה כנשיא מועצת הביטחון, נקט אמצעי השהיה – אולי מפני הבחירות לנשיאות באמריקה הקרבות ובאות בעוד ימים אחדים. שני המועמדים לנשיאות, טרומן ודיואי, הביעו שניהם לפני הבחירות רגשות אהדה לישראל, וטרומן דיבר בלשון יותר ברורה ונמרצת לטובת ישראל, אבל כמעט כל העולם היה בטוח שטרומן לא ייבחר. זו הייתה דעת כל הסקרים שנעשו בארצות הברית לפני הבחירות; זו הייתה דעתם של רוב העיתונים באמריקה ובאירופה. אומנם שר החוץ האמריקני, גנרל מרשל, היה באותם הימים באנגליה, והיה רושם שהוא בא לידי הסכם עם בווין ביחס להצעה האנגלו־סינית, אבל היו שמועות כי המועמד הרפובליקני דיואי ייבחר, והמועמד להיות שר החוץ, מר דאלס, כאילו התנגד לעמדת מרשל, התומכת בהצעה האנגלו־סינית. וקאדוגן, נציג אנגליה במועצת הביטחון, היה מוכן לתקן במקצת הצעתו המקורית כדי לרכך את הספקות של הנציג הצרפתי. פארודי, נציג צרפת, לא הסתפק בתיקון של קאדוגן והציע להחליף את המילה "דרישה" במילה "בקשה", ואם הבקשה לא תתמלא תדון אז מועצת הביטחון במצב החדש שנוצר. הוא גם דרש לבטל הסנקציות, ורק מהצבאות שהתקדמו יש לדרוש שייסוגו, אבל לא מהצבאות שנסוגו – שיתקדמו, אלא יישאר שטח בלתי־כבוש. אבא אבן, נציג ישראל, הזכיר שהמצב ביום 14 באוקטובר – שאליו רוצים האנגלים להחזיר אותנו – נוצר על ידי הפרות ההפוגה מצד מצרים במשך תקופה של כמה חודשים, ואז לא גילה קאדוגן כל התעניינות בהפרת ההפוגה ובאי־ציות המצרים להוראות המתווך, ולא דיבר אז על סנקציות. אם מדברים על החזרת הצבאות לקווים הקודמים, יש להחזיר לקווים שבהם החזיקו ב־14 במאי ולא ב־14 באוקטובר. מילוי נאמן של מגילת האו"ם היה צריך לאסור כניסת הצבא המצרי לארץ־ישראל. ואילו הייתה מועצת הביטחון עושה זאת הייתה שאלת ארץ־ישראל יורדת משולחן הדיונים.

מאליק, נציג ברית המועצות, תמך בעמדת נציג ישראל. מק־נוטאן, נציג קנדה, הזכיר דברי באנץ' שיש להמיר את ההפוגה בסידור־קבע ויש להקים ועדה לשם ניסוח הצעה מוסכמת. הוא הציע לשתף בוועדה את נציגי בריטניה, סין, בלגיה, צרפת ואוקראינה. קאדוגן תמך בהצעת נציג קנדה. מאנואילסקי, נציג אוקראינה, התנגד לכל ההצעה האנגלו־סינית. בתשעה קולות נתקבלה הצעת נציג קנדה בוועדת־המשנה.

בסוף חודש אוקטובר ניסה המתווך בפועל ד״ר באנץ׳ להניע את הערבים להיכנס במשא־ומתן ישיר עם ישראל לשם פתרון בעיית ארץ־ישראל, וביקש מוועדת המשנה שנבחרה שתציע למועצת הביטחון לסמוך ידיה על פנייה ליהודים ולערבים למשא־ומתן לשם שלום של קבע. צרפת וקנדה גילו התעניינות בהצעת ד״ר באנץ׳, אולם המועצה דחתה דיונה עד אחרי בחירת הנשיא בארצות הברית המתקיימת ביום ג׳, 2 בנובמבר.

בינתיים הכינה ועדת־המשנה הצעה שתוגש למועצת הביטחון: ״מועצת הביטחון משהחליטה ב־15 ביולי כי עד להחלטה חדשה מטעם מועצת הביטחון או עצרת האו״ם, תישאר ההפוגה בתוקפה בהתאם להחלטה מאותו יום ומיום 19 במאי 1948, עד שיושג סידור בדרך שלום בעתיד; ומשהחליטה ב־19 באוגוסט כי שום צד לא יורשה להפר את ההפוגה מתוך נימוק שהוא פועל מתוך תגובה או נקם נגד הצד השני, וכי שום צד אינו זכאי לזכות ביתרון צבאי או מדיני על ידי הפרת ההפוגה; ומשהחליטה ב־29 במאי שאם לאחר מכן תידחה או תופר ההפוגה על ידי כל צד שהוא או שני הצדדים, יעיינו מחדש במצב בארץ־ישראל, במטרה לנקוט פעולה לפי פרק ז׳ ממגילת או״ם, הריהי מאשרת את הבקשה שנשלחה לממשלת מצרים ולממשלה הזמנית של ישראל על ידי המתווך בפועל מיום 26 באוקטובר, לאחר ההחלטה שאושרה על ידי מועצת הביטחון ב־19 באוקטובר 1948, והיא מבקשת את הממשלות המעוניינות:

1. להחזיר אותם הכוחות שהתקדמו מעבר לעמדות שהיו תפוסות בידיהם ב־14 באוקטובר, והמתווך בפועל מורשה להציב בקווים זמניים שמעבר להם לא תהיה כל תנועת צבא.

2. להקים על ידי משא־ומתן ישיר בין הצדדים הנוגעים בדבר, או אם זה לא יצליח – באמצעות מתווכי האו״ם, קווי־הפוגה קבועים באזורים ניטרליים או מפורזים, כפי שיראה לנחוץ כדי להבטיח שמכאן ואילך תקוים ההפוגה במלואה באותו שטח; אם לא יהיה הסכם – יוקמו קווי־הפוגה קבועים ואזורים ניטרליים על פי החלטת המתווך בפועל.

״המועצה ממנה ועדה של המועצה, המורכבת מתשעת החברים הקבועים יחד עם בלגיה וקולומביה, לבחון בדחיפות ולמסור דין־וחשבון למועצה על האמצעים שמן הראוי יהיה לנקוט בהם לפי סעיף 41 מהמגילה, אם צד אחד או שני הצדדים לא יקיימו את התנאים שנקבעו בשני סעיפי־המשנה של סעיף 5, בתוך תחום שהמתווך בפועל ימצא לנכון לקבוע״.

ביום ג׳, 2 בנובמבר, נתקיימו הבחירות לנשיאות ארצות הברית, ורק ביום ד׳, 3 בנובמבר, נודעו התוצאות. בניגוד לכל ההתנבאויות של המומחים, הסוקרים והעיתונים באמריקה ובאירופה – נבחר לנשיא הארי טרומן. הנציגים הערבים באו״ם קיבלו תוצאות הבחירות במרירות רבה.

הצעת ועדת־המשנה הובאה ביום שלאחר הבחירות, ב־3 בנובמבר, לדיון במועצת הביטחון, והסעיף על סנקציות לפי סעיף 41 מהמגילה הוצא לפי ההצעה האמריקנית. בעד ההצעה המתוקנת הצביעו צרפת, ארצות הברית, בריטניה, ארגנטינה, קנדה, בלגיה, קולומביה, סוריה וסין. אוקראינה הצביעה נגד, וברית המועצות נמנעה. אוקראינה הציעה לדרוש חידוש משא־ומתן ישיר בין מצרים וישראל, ורק אוקראינה וברית המועצות הצביעו בעד הצעה זו, וסוריה הצביעה נגד. אולם שאר המדינות נמנעו, ולכן לא נתקבלה ההצעה (מינימום הקולות הדרושים להחלטה הם 7 מתוך 11 חברי מועצת הביטחון).

נוסח ההחלטה המתוקנת, כפי שנתקבלה במועצת הביטחון, אומרת: (עד המילים ״לנקוט פעולה לפי פרק ז׳ ממגילת או״ם״ – כמו בהצעת ועדת־המשנה, ואחר כך בא הנוסח המתוקן:) מביאה לתשומת־ליבה את הצו שנמסר לממשלת מצרים ולממשלה הזמנית של ישראל על ידי המתווך בפועל ב־26 באוקטובר הדורש את הוצאתם של הכוחות הצבאיים לעמדות שתפסו ב־14

באוקטובר, בלי שיהיה בכך משום פגיעה בתביעותיהם וזכויותיהם ובהסדר הסופי של הבעיה, וממנה ועדה של המועצה מורכבת מחמשת החברים הקבועים (ארצות הברית, ברית המועצות, בריטניה, סין וצרפת) יחד עם בלגיה וקולומביה, שתייעץ למתווך בפועל, במידה שיבקש זאת, ובמקרה שאחד הצדדים או שניהם לא ינהגו לפי הסעיפים הקודמים בהחלטה זו בתקופת הזמן שתיקבע על ידי המתווך, תחקור הוועדה באופן דחוף ותודיע למועצה על צעדים שיש לנקוט לפי פרק ז׳ של המגילה.

הצעת נציג בריטניה לכלול את שטח הגליל בהחלטה זו לא נתקבלה.

משמעות ההחלטה שנתקבלה במועצת הביטחון לא הייתה ברורה. עמדת אמריקה ריככה את איום הסנקציות, אבל לא ביטלה אותו לגמרי. גנרל ריילי (אמריקני), שנתמנה לראש המפקחים של או״ם בישראל, התייחס באהדה עמוקה למדינה הצעירה והעריץ כוחו וגבורתו של צה״ל. הוא יצא לפריז לאחר קבלת ההחלטה על ידי מועצת הביטחון והסביר לחבריה מהו המצב הצבאי האמיתי בארץ. במברק שנתקבל ב־7 בנובמבר מאבא אבן מפריז למשרד החוץ נאמר: ״ריילי הסביר את האופי המכריע של הניצחון היהודי ושל הכישלון הערבי. הדין־וחשבון של ריילי השפיע מאוד על עמדתו של באנץ׳״. גנרל ריילי גם נפגש עם נציגי המדינות הערביות ויעץ להם להיכנס במשא־ומתן של שלום עם היהודים, אם אינם רוצים להפסיד הכול. גם באנץ׳, לפי מברקו של אבן, לקח על עצמו לשכנע את חברי מועצת הביטחון שהגיע הזמן לשלום. התגובה של הבריטים הייתה שלילית. שליחי משרד החוץ של ישראל בפריז (שילוח, אבן) ראו צורך שנקים יישובים חדשים בנגב – להוכיח שאומנם אנו שליטים בנגב.

ביום 6 בנובמבר נפגש ראש הממשלה עם יוסף וייץ ולוי אשכול לדיון על יישוב 300 היהודים הראשונים בבאר־שבע (אז לא נמצא אף יהודי אחד בעיר זו חוץ מצה״ל) ועל הקמת יישובים בסביבה, כמו כן על ייסוד יישובים חדשים בגליל העליון, לאורך שפת הים עד ראש־הנקרה ולאורך גבול הלבנון בצפון. הכיבוש היישובי בנגב ובגליל לא יהיה פחות חשוב מהכיבוש הצבאי. וייץ שאל: מניין ניקח אנשים להתיישבות. ראש הממשלה אמר: מהעולים החדשים. נשחרר אותם משירות בצבא וילכו, בעזרת מדריכים, להתיישב.

המטה קיבל הוראות לנקות את ה״כיס״ (פאלוג׳ה) בנגב. יגאל ידין, ראש אגף המבצעים, נשלח לפריז להסביר לשליחינו בעצרת או״ם, ואם יהיה צורך גם לבאנץ׳, שאנו מתכוננים לבצר כיבושינו בנגב, וכי הדרישה לסגת לעמדות מיום 14 באוקטובר היא אבסורדית ולא צודקת; מטרת נסיעתו של ידין הייתה לתאם פעולתנו המדינית בפריז עם פעולתנו הצבאית בארץ.

הצבא המצרי נסוג בעצמו מ״כיס״ מגדל לעבר עזה, וצה״ל תפס מקומו (זה קרה ביום 5 בנובמבר). בהר־חברון הוחלפו בהדרגה הכוחות המצריים בחיל הלגיון, אולם הכוח המצרי ב״כיס״ פאלוג׳ה לא זז ממקומו.

עם פינוי ״כיס״ מגדל חזרה גם יד־מרדכי לידינו. חברי יד־מרדכי שנשארו בחיים שבו למשקם. שישה ימים החזיקו אנשי יד־מרדכי מעמד לאחר הפלישה המצרית. במשך ימים אלה נהרס היישוב הצעיר וקופחו חייהם של 24 ממגיניו. עמידת יד־מרדכי מנעה כניסתם של המצרים לדרום ולשפלה, והמצרים כילו חמתם ביישוב קשה־העורף הזה. 30 אלף פגזים הומטרו עליו במשך שישה ימים. 60 טנקים מצריים השתתפו בהסתערויות, וכששבו החברים מצאו משק הרוס. האזור המשקי, מגדל המים, מנוע הדיזל, בריכת המים – הכול נחרב ונשדד. רק בתי המגורים נשארו, כי בהם ישבו חיילים מצרים במשך חמישה וחצי חודשים, אבל גם אלה לוכלכו ונפגעו, כשחדרו חיילי צה״ל עם בוקר הניפו דגל ישראל על מגדל המים ההרוס ועליו כתובת ״יד־מרדכי נגאלה״.

ראש הממשלה שלח ביום 6 בנובמבר למרשל סטלין, יושב־ראש מועצת המיניסטרים בברית המועצות, את המברק הבא: "בשם מדינת ישראל ובשמי הריני שולח לך את מיטב ברכותיי לרגל יום־השנה למהפכת אוקטובר, שהעניקה שוויון לאומי לעמי ססס"ר, הבטיחה עבודה וקיום לכל בני־עמל, ופתחה את הדרך לקִדמה סוציאלית ורוחנית להמוני העם ובכפר ויצרה את הצבא האדום רב־האונים, שמילא תפקיד עצום במלחמה נגד הסכנה הנאצית־פשיסטית. עמנו לא ישכח לעולם את העזרה שברית המועצות הושיטה ליהודים, קורבנות הנאצים, ואת התמיכה הנאמנה לעם ישראל במלחמתו לחופש ועצמאות במולדתו ההיסטורית. אני מאחל לעמי ארצך, שישלימו את דבר השיקום של המשק שלאחר המלחמה, קִדמה כלכלית, תרבותית, שלום והבנה בין־לאומית".

בואו של גנרל ריילי לפריז ותיאוריו את כיבושי צה"ל עשו רושם רב וגם הכניסו מבוכה בקרב מועצת הביטחון. כוחותינו בדרום קיבלו בינתיים הוראה לכבוש משטרת עיראק־סוידאן, שעליה הסתערנו כבר מקודם שבע פעמים ללא הצלחה. בשל לקח הכישלונות הקודמים הוחלט לרכז במקום נשק כבד, שיעלה בעוצמת אֵשו על זה של המצרים, ושיהיה לו די כוח להבקיע קירות מבצר המשטרה בקצהו המערבי של "כיס" פאלוג'ה.

לשם כך רוכזו במקום תותחי 75 מ"מ, ולשם דיוק הקליעה הוחלט שהפעולה תיעשה לאור היום. ההתקפה נועדה ליום 9 בנובמבר. האש המרוכזת נתנה אותותיה. בשלוש אחר הצהריים ראו כבר את המצרים בורחים לכפר עיראק־סוידאן. חיל רגלים שלנו מוסע בזחלים התקרב לעבר המשטרה כשהוא מלווה בטנקים. החבלנים שלנו הבקיעו גדר התיל ופוצצו את הקיר. המצרים ברחו, ובניין המשטרה נכבש. זה היה ביום 9 בנובמבר. בכיבוש המשטרה לא סבלו היחידות התוקפות אף אבדה אחת, אולם מספר חיילים שעסקו בפעולת ההטעיה כלפי הכפר עיראק־סוידאן נהרגו.

המצרים שברחו נתרכזו בשטח שבין פאלוג'ה ובין עיראק־אל־מנשיה, ובשטח זה נשארו המצרים הנצורים עד להסכם שביתת־הנשק. הנצורים קיבלו אספקה דרך האוויר, ומזמן לזמן גם קיבלו תגבורת שהגיעה אליהם מעזה ומחברון. כמה שיירות מצריות שניסו להצטרף ל"כיס" נתפסו על ידי כוחותינו.

על אף ההתקפות שלנו מן האוויר והטרדות מן הקרקע סירבו המצרים להיכנע, ו"כיס" פאלוג'ה החזיק מעמד עד הסוף, אם כי מזמן לזמן היו למצרים אבדות וקורבנות קשים.

הלחץ של הבריטים גבר על באנץ'. המומחה לענייני המזרח התיכון של משרד החוץ הבריטי נפגש עם באנץ' גם בקשר עם הופעת ריילי וגם בנוגע לסנקציות שהם רצו שמועצת הביטחון תטיל על ישראל, אם לא תיסוג לעמדותיה הקודמות. בשמונה בנובמבר קיימה מועצת הביטחון ישיבה סגורה ובה הציע באנץ' לקיים שביתת־נשק, ולשם כך להפריד בין הכוחות המזוינים המעורבים בסכסוך בארץ, על ידי הקמת אזורים מפורזים רחבים בפיקוח האו"ם, ונסיגה של הכוחות היהודיים והמצריים לעמדותיהם הקודמות ולדרוש מהצדדים ומהמתווך בפועל לעשות סידורים כדי שהארץ תחזור למצב של שלום.

ראש הממשלה קיבל מכתב מבאנץ', שבו הוא דורש לסגת ולמנות מושל מצרי בבאר־שבע. הציר הרוסי מאליק אמר שתוכנית המתווך אינה מתקבלת על דעת המשלחת הסובייטית. קודם כול צריכה הוועדה להזמין את שני הצדדים שייפגשו למשא־ומתן ישיר, והצעת האזורים המפורזים היא הצעה פוליטית ואינה בסמכותו של המתווך בפועל.

ראש הממשלה אמר לסופרי חוץ־לארץ (סידני גרוסון, סופר "ניו־יורק טיימס", קנת בילבי,

סופר ״ניו יורק הרולד טריביון״ וגברת גרוסון, סופרת ה״אובזרבר״ הלונדוני) כי ישראל לא תוותר על הישגיה בנגב, אלא אם תיאלץ בכך בכוח הזרוע; ישראל לא תסכים להטלת משטר בין־לאומי בירושלים, ולא ייתכן שאו״ם יטיל סנקציות נגד ישראל, דבר המתנגד גם לצדק וגם למציאות.

ביום 14 בנובמבר מסר נציגו האישי של ד״ר באנץ׳, ד״ר פ׳ מוהן, איגרת למנהל הכללי של משרד החוץ הישראלי, חתומה על ידי באנץ׳, האומרת:

״נצטוויתי על ידי המתווך בפועל ד״ר ר״י באנץ׳ להמציא לך את ההודעה הבאה:

בעקבות ההחלטה של מועצת הביטחון מיום 4 בנובמבר בעניין הנגב, הריני מתכבד להודיעך, לשם פעולה מתאימה מצד ממשלתך, על סימון קווי־התיחום הזמניים לכוחות המצריים והישראליים בנגב, אשר מאחוריהם לא תיתכן כל תנועה של צבא. קווים זמניים אלה נקבעו מתוך התייעצות מלאה עם הוועדה של מועצת הביטחון, אשר הוקמה על סמך ההחלטה מיום 4 בנובמבר, לצורך זה. תוך סימון קווי־התיחום הזמניים האלה נשמעה חוות דעתם של נציגיהם של שני הצדדים על ידי הוועדה, וכן על ידי, והשקפותיהם נשקלו בתשומת־לב. יום 19 בנובמבר נקבע כתאריך אשר בו ייקבעו קווי־התיחום הזמניים שיצוינו להלן. הינך מתבקש להודיע באפשרות הקרובה ביותר את שמות הקצין או הקצינים של צבא ישראל, אשר איתם יוכל ראש מטה המשקיפים, גנרל ריילי, לדון על הסידורים הדרושים. בתוך זה עניין הכיוונים ולוח־הזמנים של תנועת הצבא, לשם הגשמת ההוראה על קווי־התיחום הזמניים בתאריך שנקבע. עם סימון קווי־התיחום הזמניים וקביעתם למעשה תינתן מצידי ומצד ראש מטה המשקיפים כל העזרה לשני הצדדים, כדי לאפשר להם את המשא־ומתן, בהתאם להחלטה, לשם סימון קווים קבועים ואזורים ניטרליים או מפורזים, כפי הצורך.

בהזדמנות זו רצינו להדגיש, כי הסידורים שעליהם מדובר עתה הם זמניים בלבד, הנתונים במסגרת של ההפוגה הקיימת. סידורים אלה יימשכו רק עד אשר ייקבעו קווי ההפוגה המתמידים. אני מקווה נאמנה, שבעיית קווי־ההפוגה הקבועים תבוא לידי דיון מוקדם ותיפתר על ידי משא־ומתן בין שני הצדדים. ציון קווי־התיחום הזמניים ניתן בתזכיר הבא:

1. לשם ביצוע, בהתאם להחלטת מועצת הביטחון מיום 4 בנובמבר, נסיגה מסודרת של הכוחות הצבאיים בנגב וכדי לקבוע, לשם ביצוע ההפוגה והפיקוח עליה, אזור רחב אשר אין בו תנועה צבאית, מאשרים תוכנית של פעולה כדלקמן: א. הקמת קווי־תיחום זמניים, אשר מאחוריהם לא תהיה כל תנועה של צבא או אספקה צבאית; ב. נסיגה למעשה של הכוחות הצבאיים לעמדות של מאחורי קווי־התיחום הזמניים; ג. הקמת פיקוח על ההפוגה ועל הסידורים באזור שבין קווי־התיחום הזמניים.
2. בהתאם לסעיף 5(1) של החלטת מועצת הביטחון מ־4 בנובמבר יהיו הקווים הזמניים והסידורים באזור התיחום ובין הקווים כדלקמן:

א. קווי־התיחום הזמניים בחזית הדרומית של הכוחות הישראליים ייקבעו: החל מנקודת ההצטלבות של קו ההפוגה ביום 14 באוקטובר עם הכביש חתא־ג׳וליס ומשם דרומית־מזרחית לג׳וליס, ומשם מזרחית לעיבדיס, ג׳יסר, זיתה ועד קו ההפוגה מ־14 באוקטובר, על יד בעל חוסימי; במקומות אחרים עד קו ההפוגה של 14 באוקטובר, נסיגה מלאה של כל הכוחות הצבאיים, מלבד אלה הנמצאים בתוך

היישובים הישראליים בנגב למטרות הגנה שלפני 14 באוקטובר – תבוצע צפונית לקו זה;

ב. קווי־התיחום הזמניים לכוחות הערביים בנגב יסומנו כדלקמן: בגזרה המערבית מקו החוף שליד ואדי־חאסי לצד מזרח דרך דיר־סוניד, החוצה את הכביש עזה־מגדל עד לנקודה הנמצאת במרחק של 3 ק״מ מזרחית לכביש הראשי, ומשם בכיוון דרומי בקו מקביל לכביש עזה־מגדל הנמשך עד הגבול המצרי. בגזרה המזרחית החל מהעמדות הערביות דרומית לשטח הניטרלי של בית הממשלה על יד צור־באהר, דרך מר־אליאס, בית־צפאפא, שועפאת, בית־ג׳אלא, אל־קאדר, חוסאן; משם הלאה בכיוון דרומי־מערבי דרך נחלין, צוריף, בית־אוּלָה, טרחיה; משם בכיוון דרומי־מזרחי עד דורה ועד דהריה; ומשם מזרחה דרך אַ־סַמוּע ועד ים המלח. שום כוחות צבאיים של אחד הצדדים, פרט לאלה שצוינו בסעיף 2א׳ ו־2ג׳ (4), לא יישארו בנגב המסומן להלן.

3. באר־שבע תפורז, והכוחות הישראליים יפנו את באר־שבע ומושל אזרחי מצרי ינהל את העיר כעיר ערבית.

4. פעולות סיור של שני הצדדים אסורות בשטח שבין קווי־התיחום הזמניים, ושום תנועת צבא או אספקה צבאית של שני הצדדים לא תורשה אלא בסמכותו ובפיקוחו של מנגנון הפיקוח על ההפוגה. אספקה בלתי־צבאית הדרושה לצרכים הנורמליים של התושבים בשטח זה לא תהיה נתונה להגבלות בכמות.

על החתום: ר״י באנץ׳, המתווך בפועל״.

בינתיים הכניסה קנדה הצעה למועצת הביטחון – להפוך ההפוגה לשביתת־נשק ולקרוא לשני הצדדים הנוגעים בדבר שיסכימו לשביתת־נשק כזאת או בדרך של משא־ומתן ישיר או באמצעותו של המתווך בפועל, ומועצת הביטחון אישרה הצעה זו ביום 16 בנובמבר, בהימנעות רוסיה ואוקראינה. הנציג הרוסי הציע לחייב את היהודים והערבים לנהל משא־ומתן פורמלי לשלום במישרין. רק רוסיה ואוקראינה הצביעו בעד הצעה זו. כל שאר חברי המועצה נמנעו, ולכן נפלה הצעה זו. דעת הרוב הייתה כי שאלת ההסדר היא עניינה של עצרת האו״ם ושל מועצת הביטחון.

בישיבת הממשלה הזמנית מיום 18 בנובמבר (תשובה להצעת באנץ׳ נדרשה ביום 19 בנובמבר) הוחלט לדחות הצעת באנץ׳ ולא להסכים לשום נסיגה לפני התחלת משא־ומתן לשלום. החלטה זו נתקבלה אחרי בירור של ראובן שילוח מטעם משרד־החוץ ויגאל ידין מטעם משרד הביטחון, ששבו מפריז, עם הגנרל ריילי ביום 17 בנובמבר.

יגאל הסביר לריילי שגם לפני 14 באוקטובר היו לנו כוחות צבאיים בנגב, וכל אלה שהבאנו לשם לעזור לפריצת הדרך שבו למקומם. ריילי טען שבבאר־שבע לא היו כוחות צבאיים לפני 14 באוקטובר ועכשיו ישנם. יגאל ענה, שלאחר שפרצנו את הדרך עשינו מערך חדש של הכוחות. בתשובה לכך ביקש ריילי לשלוח משקיפים על יד כל יחידה צבאית יהודית בנגב, אך יגאל ושילוח התנגדו לכך מטעמי ביטחון. המפקחים מטעם או״ם רשאים להימצא בנגב ולהשגיח על ההפוגה, אבל לא על יד היחידות שלנו. אז ביקש ריילי להרשות לכוח המצרי ב״כיס״ פאלוג׳ה להצטרף לשאר הכוחות המצריים. נציגינו ענו שזה לא ייתכן מבחינה צבאית, כי פירוש הדבר שלצבא המצרי בנגב תצטרף בריגדה שלמה של האויב. אם המצרים ידונו איתנו על שלום נהיה מוכנים לדון על שחרור ״כיס״ פאלוג׳ה.

חגיגת יובל השבעים לפתח־תקווה

ביום ז׳ בחשון תש״ט (9 בנובמבר 1948) חגגה פתח־תקווה יובלה השבעים. נערך שם מצעד צבאי בנוכחות ראש המטה הכללי י׳ דורי וראש הממשלה ושר הביטחון. על הספסל הראשון ישב משה ראב, אחד השרידים האחרונים ממניחי היסוד של אֵם־המושבות, על ידו ישב אברהם שפירא. ראש העיר מר י׳ ספיר מסר הדגל למפקד המצעד ואמר: ״ביום חגנו זה אני מוסר לכם את הדגל הזה לאות הוקרה על מעשי הגבורה שלכם בכל המערכות בקטע החזית של פתח־תקווה. חיילי צבא־הגנה לישראל! יום חגה של פתח־תקווה הוא יום חג הגבורה בישראל. בחריש הראשון נזרעו הגרעינים הראשונים לעצמאותנו. לא רק נקודה עברית ראשונה הייתה פתח־תקווה, כי אם מבצר־עוז של הגנה על טריטוריה עברית. גבורתם של מייסדי פתח־תקווה לא הייתה גבורת מעונים וקדושים, כי אם של גיבורים כובשי מולדת בזיעה ודם״.

אחריו דיבר ראש הממשלה:

דרך מייסדי הכפר העברי הראשון, דרך ראשוני ההגנה העברית, – אנו מושיטים ידינו לבר־כוכבא, ליוחנן מגוש־חלב, למקבים, לעזרא ולנחמיה, למלכי יהודה וישראל, לשופטים ולנביאים, שחישלו את השלשלת הנפלאה של תולדות ישראל.

במושבה זו זכיתי לפני 42 שנה, בדרכי על אדמת המולדת, להיות פועל עברי, ואת חסד־נעורים זה לא אשכח למושבה זו כל חיי. זוהי זכות גדולה לנו ולמייסדי הכפר העברי הראשון, שאת חג יובלו אנו חוגגים בשנה הנפלאה והגדולה בתולדות ישראל. בשנה זו התרחשו ארבע עלילות גדולות: בה הוקם, אומן וצויד צבא־הגנה לישראל; בה הוקמה מחדש מדינת ישראל; בה עמדנו מעטים, מאות אלפים, מול מיליונים תוקפים והדפנו אותם בגבורה; בה שיחררנו חלקים גדולים של ארצנו, ועוד ידי צבא־הגנה לישראל נטויות.

אפשר היה לתמוה מאין לנו החיל הזה. היום ניתנה התשובה. לא מאין נבנה הצבא ושוחררה המולדת, אלא במאמצים ממושכים של עשרות שנים על ידי אלה שקדמו לנו בעבודה, ביצירה, במלחמה ובגבורה; ראשוני הראשונים חרשו לפני 70 שנה בכפר הראשון במולדת המתחדשת. מהם, ומאלה שבאו אחריהם, בא לנו החיל הזה. יקשה לנו לתפוס כיצד העזו והעפילו צעירים אחדים מיושבי החומות בירושלים ומהגולה בהונגריה – סלומון, גוטמן, שטאמפר וראב – כיצד העזו להקים כפר ראשון בשממות הירקון, להילחם בטבע, בעזובה, בשממה, בקדחת ולעמוד בודדים מול המון פראי המדבר. לא היה להם צבא, כי אם אצבעותיהם וכוח הגבורה שפעמה בקרבם. זהו המקור שממנו שתו אלפים ורבבות שהקימו את צבא־הגנה לישראל.

דורנו יכול להתגאות במעלליו. ואני מקווה שהדורות הבאים עוד יגדילו לעשות. אבל ישנו דבר שלא נוכל לעשותו, ושרק אלה שייסדו את הכפר הזה עשו אותו – **הם זכו להיות ראשונים.**

המגע עם ראשוני שיבת־ציון ילמד אותנו צניעות וענווה בהערכת עצמנו. אם כי דורנו חולל גדולות – אל יֵרום לבנו. מה שעשה – בזכות הראשונים עשה. אנו עומדים בראשית דרכנו, ויום זה נוטע בליבנו ביטחון שיש שכר לפעולתנו ושרשרת היצירה בישראל לא תינתק לעולם.

מועצת הביטחון קוראת ליהודים ולערבים לנהל משא־ומתן על שביתת־נשק של קבע וחידוש הצו לנסיגת צה״ל מהשטחים שכבש • תגובה ביקורתית של הממשלה והבעת נכונות לחפש הסדר של שלום

ביום 16 בנובמבר קיבלה מועצת הביטחון קריאה ליהודים לערבים לשאת ולתת על שביתת־נשק של קבע בארץ־ישראל וחידשה את הצו לנסיגת היהודים מן השטחים שכבשו בקרבות שבין 14–22 באוקטובר.

במועצת המדינה הזמנית, ביום 18.11.1948, הגיב ראש הממשלה על החלטת מועצת הביטחון מיום 16 בנובמבר ועל איגרת ד״ר באנץ׳ מ־14 בנובמבר:

מטעמים מובנים איננו מודיעים על התנועה הצבאית שלנו, אך ברצוני להודיע היום, שהכוחות ששלחנו לפני י״א בתשרי תש״ט, 14 באוקטובר, ערב הניסיון שעשינו לפתיחת הדרך לנגב, הכוחות הנוספים ששלחנו לעזרה לכוחותינו הנמצאים בדרום לפרוץ את הדרך שחסמו צבאות המצרים בניגוד להחלטות או״ם ובניגוד לתנאי ההפוגה – כל הכוחות הנוספים האלה חזרו כבר מזמן למקומותיהם הקודמים בחזיתות השונות ותפסו את העמדות הקודמות. כוחותינו עכשיו בנגב הם הכוחות שהיו שם לפני 14 באוקטובר, וכל אלה יישארו שם, לשמור על הנגב לעמוד בפני סכנת התקפה מדרום על ידי הכוחות המצריים הנמצאים מעבר לרפיח.

והערה אחרונה בנוגע למועצת הביטחון. בהחלטות 16 בנובמבר נשמעה נימה חדשה, שאנו מקבלים אותה ברצון. בכל אופן, נראה שחלק מבין חברי מועצת הביטחון הגיע סוף־סוף לידי הכרה, שההפוגה איננה דרך לשלום; להפך, היא עלולה רק להאריך את מצב המלחמה, והארכה זו אינה לא לטובת היהודים ולא לטובת הערבים, ומועצת הביטחון אתמול קיבלה שוב החלטה חדשה, שאומנם אינה תקפה כל־צורכה, אך היא מבשרת מעין מפנה בתפיסת מועצת הביטחון את בעיית המלחמה והשלום בארץ. ב־16 בנובמבר החליטה המועצה על הצורך בפתיחת משא־ומתן בין הצדדים במישרים או באמצעות מתווכים, לא על הפוגה אלא על שביתת־נשק, כצעד ראשון לקראת שלום יציב. אנו מקבלים בברכה את ההחלטה הזאת, וממשלת ישראל מוכנה לפתוח במשא־ומתן כזה עם כל מדינות ערב, או עם כל אחת או אחדות ממדינות ערב, שכבר הגיעו לידי הכרה, שאין כל סיכוי להכריע את ישראל או לכבוש בכוח את ארצנו. אנו נודיע למתווכים ולמועצת הביטחון שאנו מוכנים למשא־ומתן זה ואנו חושבים שזוהי הדרך היחידה לקרב את השלום בינינו ובין מדינות ערב. אין אנו מייחסים ערך רב לדיבורים מתרברבים, ששומעים עדיין מפי מדינאי ערבי, זה או אחר, על צחצוח חרבות נגדנו.

יש לנו יסוד להניח שחלק גדול של עמי ערב הגיע לידי הכרה שהמלחמה הזאת, שניסו לעשות נגד הקמת מדינת ישראל ונגד קיומה, נכשלה, ושבהמשכה לא יהא משום ברכה לארצות ערב. אנו משוכנעים שאין ניגודים הכרחיים בין האינטרסים של עם ישראל ומדינת ישראל ובין האינטרסים הצודקים של עמי ערב, של כל השכנים שלנו. אנו שמחים למפנה הזה של מועצת הביטחון, שהכירה כי הגיעה השעה להניע את הצדדים לבוא לידי שלום. אנו מצידנו ניתן לאו״ם ולמועצת הביטחון את כל העזרה והתמיכה בדרך חדשה זו.

בחצות 18–19 בנובמבר נמסרה לד״ר פ׳ מוהן, נציגו האישי של המתווך בפועל, תשובת הממשלה לאיגרת של ד״ר באנץ׳ מיום 14 בנובמבר, האומרת:

א. ממשלת ישראל מבינה שלא הייתה בכוונת מועצת הביטחון לצוות על נסיגת כוחות מעמדות שהוחזקו לפני 14 באוקטובר.
ב. הממשלה רושמת לפניה את הודעת המתווך בפועל, שהחזרת הכוחות הצבאיים צפונה לקו מוגדר אינה פוגעת בכוחות הנמצאים ביישובים הישראליים בנגב למטרות הגנה עוד מלפני ה־14 באוקטובר (עם פתיחת המערכה האחרונה בנגב).
ג. הממשלה משתמשת בהזדמנות זו כדי להזכיר, שמאז ה־15 במאי 1948 החזיקה ללא הפסקה כוחות ממונעים סדירים בנגב, שהיו נעים באופן חופשי בכל השטח, נוסף על כוחות הגנה סטטיים, במובן הצר יותר של המונח.
הממשלה מביעה את סיפוקה מכך שמועצת הביטחון לא ציוותה על נסיגה מהנגב של הכוחות שהיו שם לפני ה־14 באוקטובר, להבטיח את ביטחונה ועצמאותה של מדינת ישראל וכדי להגן על תושביה.
ד. נסיגת כוחות אלה מאזורים פנימיים, כולל באר־שבע, כמוה כהזמנה לפעולות־שוד מצד כוחות בלתי־סדירים שיהוו איום מתמיד לביטחון התושבים באזור. אם תוסר ההגנה מבאר־שבע תיפתח הדרך לירושלים, ושוב אי אפשר יהיה לערוב להגנתה מפני התקפה מצד דרום.
ה. הממשלה מודיעה בזה, שאלה מכוחותיה שנכנסו לנגב ב־14 באוקטובר ולאחריו במטרה לייצב מחדש את התחבורה שהופרעה על ידי הצבא המצרי, מתוך הפרת ההפוגה ובניגוד גמור להחלטת ראש מטה המתווך, הוחזרו מאז לעמדות צפונה מהקו שעליו מצביע המתווך בפועל בתזכירו.
ו. אשר לאזור החוף – מוכנה הממשלה, לאחר התייעצות עם מטה המתווך, לצוות על נסיגה של כוחותיה הסדירים עד צפונית לסוּניד בתנאי שייעשו כל הסידורים לביטחון המקומי, כפי שיוסכם עליהם עם מטה או״ם.
ז. הממשלה רואה סתירה בין תוכנית המתווך בפועל להקמת אזורים מפורזים או ניטרליים, ובין החלטתו האומרת שכוחות מצריים יוכלו להישאר באזור בִּיר־עסלוג׳ וש׳פיקוח מצידו על הכביש מבִּיר־עסלוג׳ לרפיח יוּכר ויישמר׳, והממשלה שומרת לעצמה את הזכות לערער על נקודה זו כשיגיעו הדברים לדיון מעשי עם מטה או״ם.
ח. לבסוף יש ברצונה של ממשלת ישראל לאשר מחדש את התחשבותה בהחלטותיה והמלצותיה של מועצת הביטחון ואת נכונותה לעשות כל אשר ביכולתה, כדי להקל על הסדר בדרך שלום של הסכסוך אשר פרץ בארץ־ישראל כתוצאה של התוקפנות הערבית. בהתאם לבקשת המתווך בפועל מינתה הממשלה את האלוף יגאל ידין ואת מר ראובן שילוח כנציגים שאיתם יוכל ראש המטה של האו״ם להיוועץ בקשר לסידורים נוספים. הממשלה חוזרת ומביאה את בקשתה הדחופה למתווך בפועל שיודיעו לה ללא איחור את המקום ואת המועד של הפגישה עם באי־כוחן המוסמכים של הממשלות הערביות. היא מביעה את תקוותה הנאמנה כי פגישה זו תוכל להביא לידי פתיחת משא־ומתן ישיר לקיום השלום ולהבטחת יחסי שכנות טובים, שאליהם שאפה מדינת ישראל מאז החל הסכסוך המדאיב הזה״. על התשובה היה חתום ולטר איתן, המנהל הכללי של משרד החוץ.

באותו יום נתקבלה תשובת סטלין לראש הממשלה: "אבקשך, בתורת ראש הממשלה, לקבל את תודתי על ברכתך ועל האיחולים ליום־השנה ה־31 של מהפכת אוקטובר" (חתום) סטלין.

מפקד־התושבים הראשון במדינה • חוקת הבחירות לאספה המכוננת

תוצאות מפקד־התושבים הראשון, שנערך במדינת ישראל ביום ב' ו' בחשוון תש"ט (8.11.1948) ושלמענו הוטל באותו יום עוצר של שבע שעות, נודעו ביום 18 בנובמבר. בשטח השיפוט של ממשלת ישראל עד 14 באוקטובר (לפני כיבוש הדרום והנגב) נתפקדו 713,000 יהודים, 69,000 לא־יהודים. לפי אומדנה מתוקנת של ממשלת המנדט היו בסוף 1946 בארץ – 608,225 יהודים, לפי הערכת הסוכנות היהודית – 625,000. מאז נוספו (בערך) מריבוי טבעי – 19,000, מעודף נכנסים על יוצאים – 83,000, סך הכול – 102,000 יהודים. (בשנת 1882 היו בארץ –24,000 יהודים, ב־1900 – 50,000, ב־1914 – 85,000, ב־1922 – 83,790, ב־1931 – 174,610, ב־1941 [אומדן הסוכנות] – 502,000 יהודים.)

ביום המפקד נתפקדו **יהודים** (חוץ מחיילים): בירושלים – 68,700, בתל־אביב ויפו – 213,000, בחיפה –90,900, בטבריה – 5,000, בצפת – 2,100, בפתח־תקווה – 23,300, בראשון־לציון – 9,800, ברחובות – 9,000, בחולון – 7,900, ברמת־גן – 15,400, בבני־ברק – 10,300, בגבעתיים – 8,300, בהרצליה – 4,900, בכפר־סבא – 4,400, בנתניה – 7,000, בחדרה – 7,500; בשאר המקומות: ביהודה ובדרום – 19,200, בשרון ובעמק חפר – 53,800, ביזרעאל ובבית־שאן – 22,800, בסביבת חיפה – 19,200, בעמק הירדן והגליל – 13,200. בסך הכול אזרחים – 616,300; אנשי־צבא – 96,500. **לא־יהודים**: בנצרת – 16,800, בחיפה – 2,900, ביפו – 3,700, בלוד וברמלה – 2,000. בכפרים: בסביבת ירושלים – 1,900, בסביבת חיפה ושפרעם – 23,500, בגליל התחתון – 16,600, בגליל העליון – 500, במקומות אחרים –100, סך הכול – 68,600.

בגליל לא נתפקדו כל הערבים.

באותה ישיבת מועצת המדינה הזמנית (18.11.1948) נתקבלה סוף־סוף חוקת הבחירות לאספה המכוננת, שהממשלה הזמנית ועדת המועצה התחילו לטפל בה עוד בחודש יולי 1948. הסעיפים בחוקת הבחירות הקיימת עד היום, שעוררו ויכוחים רבים בכנסת, היו: סעיף 2 האומר: "לצורכי ספירת הקולות וחישוב התוצאות ייחשב כל שטח הבחירות לאזור אחד", וסעיף ג': "הבחירות תהיינה כלליות, ישירות, שוות, חשאיות ויחסיות". שני הסעיפים האלה נתקבלו אז אך ורק מפני שבתנאי־מלחמה אי אפשר היה לחלק הארץ לאזורי בחירות ולנהוג לפי השיטה הבריטית (בכל אזור בוחרים ציר אחד), או לפי השיטה הסקנדינבית (בכל אזור בוחרים 3–4 צירים בבחירות יחסיות), אולם מכיוון ששיטה זו הביאה לפיצול מופרז והולידה הרבה סיעות קטנות שהיוו רוב ב"כנסת" (כפי שהאספה המכוננת קראה לעצמה) – נשאר בארץ משטר־בחירות שאין דומה לו בשום ארץ אחרת.

מועד הבחירות לאספה המכוננת נקבע ליום 25 בינואר 1949.

במועצה הבאה (ביום 25.11.1948) הוחלט על תקנות תעמולת בחירות בתוך הצבא:

א. אספות, כינוסים והופעות נואמים, מרצים או תועמלנים לפני הצבא בתוך המחנות, – מטעם מפלגות או רשימות לבחירות, – יהיו אסורים.

ב. כל תעמולה בכתב, הן מצעי מפלגות, הן חומר הסברה לכל צורותיו – תהיה מותרת בכל

המחנות, ויינתנו כל ההקלות כדי שחומר זה יגיע לכל חייל. צורת החומר תהיה נתונה לפיקוח מטה הצבא או גוף מיוחד שיוקם למטרה זו.

ג. שום מודעות, סרטים, פלקטים, סיסמאות – לא יהיו מותרים במחנות.

ד. במשך שבועיים לפני הבחירות יינתנו כל ההקלות והאפשרויות לכל חייל לקבל חופשה מספקת, כדי להיות נוכח ולהשתתף באופן חופשי בכל הפעולות של הבחירות ותעמולת הבחירות (הטיפול בהסדר הנ"ל נמסר לוועדה מיוחדת שנבחרה לכך).

ה. כל חייל וקצין יהיו רשאים להופיע כנציגים של מפלגות בכל תעמולה של בחירות בתנאי שלא ילבשו מדים צבאיים וישוחררו למשך תקופת פעולה זו מתפקידים בצבא.

המועצה אישרה את ההחלטות ברוב של 20 נגד 13.

חילוקי־דעות באו"ם על תשובת ישראל • באנץ' מוסר לממשלות ערב על נכונות ישראל למשא־ומתן • ישראל מגישה בקשה רשמית להתקבל לאו"ם – הסכם על הפסקת־אש בירושלים • מרשים למצרים להכניס מזון לנצורי כיס פאלוג'ה • הבסת המצרים שניסו לתפוס משלטים בין עזה לרפיח • הכנות לגירושם מהנגב • פנייה לישראל לאפשר יציאת נצורי כיס פאלוג'ה • הדיפת המצרים מביר־עסלוג' ומעוג'ה אל־חפיר • הודעת מצרים על נכונותה לפתוח במשא־ומתן על הסדר שביתת־נשק • הפלת 5 מטוסים בריטיים • הרהורי ראש הממשלה עם הפסקת האש

התשובה שנתנה ממשלת ישראל למתווך בפועל ביום 18–19 בנובמבר על נסיגת כוחותיה בנגב נתקבלה ברצון על ידי ד"ר באנץ'. הבריטים אומנם ניסו לעמוד על דעתם שיש להטיל סנקציות על ישראל אם לא יפנו את הנגב, לרבות באר־שבע, אולם לא מצאו תומכים בעמדתם פרט לנציגי הערבים. הנציג האמריקני, ד"ר פיליפ ג'סופ, הודיע ביום 19 בנובמבר שארצות הברית מתנגדת לכל צמצום של שטחי מדינת ישראל שלא בהסכמתה, אולם גילה דעתו שאם ישראל רוצה להחזיק בטריטוריות מחוץ לגבולות שנקבעו ב־29 בנובמבר עליה לשאת ולתת עם הערבים על חילופי טריטוריות. בכלל הביע דעתו לטובת משא־ומתן ישיר בין ישראל ובין מדינות ערב. נציג ברית המועצות, סמיון צאראפקין, התנגד לתוכנית ברנדוט ודרש לקיים החלטות 29 בנובמבר. באופן שבאו"ם התגבשו שלוש עמדות: העמדה הבריטית, שהנגב יימסר לעבר־הירדן תמורת הגליל המערבי לישראל; העמדה האמריקנית שיתקיים משא־ומתן בין הערבים וישראל על חלקי הנגב ומערב הגליל; העמדה הסובייטית – קיום החלטות האו"ם מ־29 בנובמבר.

בינתיים התחילו בחיפה שיחות בין ראש מטה או"ם בארץ הגנרל ויליאם ריילי ובין קציני הקישור מטעם ישראל, יגאל ידין וראובן שילוח. כן נערכה פגישה בירושלים בין סגן־אלוף משה דיין ובין המושל הצבאי של ירושלים העתיקה עבדאללה אל־תל.

ד"ר ראלף באנץ' הודיע ב־26 בנובמבר לממשלות ערב, כי ישראל מוכנה לפתוח במשא־ומתן לשלום. ישראל תעדיף משא־ומתן ישיר, ואם זה אי אפשר, היא מוכנה לשאת ולתת באמצעות מתווכים מטעם או"ם. מארצות ערב לא נתקבלה כל תשובה לאיגרתו. ועדת־השבעה, שנבחרה מטעם מועצת הביטחון לדון על סנקציות אם ישראל לא תיסוג מהנגב, לא הגיעה לידי שום מסקנות.

ב־29 בנובמבר הגישה ממשלת ישראל בקשה רשמית למועצת הביטחון להתקבל כחברה באו"ם. במכתב למר טריגווה לי, המזכיר הכללי של או"ם, כתב מר מ' שרתוק, שר החוץ של ישראל: "ב־14 במאי 1948 הוכרזה עצמאותה של מדינת ישראל על יסוד הזכות ההיסטורית והטבעית

של עם ישראל ובהתאם להחלטת עצרת האו"ם מן ה־29 בנובמבר. מאז התבססה מדינת ישראל מבחינה אדמיניסטרטיבית והתגוננה בהצלחה מתוקפנותן של המדינות השכנות. עד כה זכתה בהודאה מצד 19 מדינות. בשם ממשלת ישראל הזמנית הריני מתכבד לבקש שישראל תתקבל כחברה לאו"ם בהתאם לסעיף 4 של המגילה".

בפגישה עם עיתונאי ישראל אמר **ראש הממשלה** ערב יום השנה להחלטת 29 בנובמבר:

> עלינו לבסס חיינו על יסודות חדשים כדי שנוכל למלא שני תפקידים: א. להתגונן מפני הסכנה גם לאחר שיושג שלום, כי עוד לא היה שלום שאחריו לא באה מלחמה; ב. לקלוט עלייה גדולה ולבנות ולהפריח את המדינה והשטחים ששחררנו.
> בשבוע שעבר הגיעו ביום אחד 5,000 עולים. עובדה זו אומרת שאנו זקוקים לא רק לעלייה גדולה אלא גם לכוח קליטה וכישרון קליטה גדול, וזו מלאכה לא קלה. לא גילינו עדיין את הכישרון והרצון לארגן קליטה זו במידה הדרושה.
> את הנגב והגליל שחרר הצבא, אבל לא הצבא יחזיק בנגב ובגליל. אם לא נפריח את הנגב ואת הגליל לא נקיים ייעודנו ההיסטורי.

בסוף אוקטובר נחתם הסכם בין סגן־אלוף משה דיין ובין קולונל עבדאללה אל־תל על הפסקת־אש בירושלים. ההסכם נכנס לתוקפו ביום 1 בדצמבר בשעה 8 בבוקר, אולם הצליפות וההפגזות נפסקו עוד יום קודם, מיד לאחר חתימת ההסכם. חיילי הלגיון הערבי בגזרת "נוטרדם" יצאו מעמדותיהם על חומת העיר העתיקה, הניחו נשקם בצד ופצחו "בשיחות־שלום" בלתי־רשמיות עם החיילים היהודים, אולם כמה לגיונרים הוסיפו להצליף לעבר שכונות הצפון, ומן היריות נפצע שלמה מנסור, שהובא מיד לבית החולים, ולמרות כל מאמצי הרופאים מת מפצעיו.

ביום 30 באוקטובר הודיע נציג בריטניה בוועדה המדינית של עצרת האו"ם שהיא מוותרת הצעתה לאשר תוכנית ברנדוט, אבל אין היא מקבלת עדיין תוכנית החלוקה כמות שהיא. נציג ברית המועצות, סמיון צאראפקין, הודיע כי קיומה של המדינה היהודית היא ראיה שהחלטת 29 בנובמבר ניתנת להגשמה.

מטה צה"ל עשה בינתיים, לפי הוראת שר הביטחון, הכנות לגירוש הצבא המצרי מהנגב, לאחר שנציגי מצרים לא הסכימו לבוא בדברים עם ישראל על הסכם לשביתת־נשק.

עוד בימים האחרונים בנובמבר דרש גנרל ריילי להעמיד מפקחים על יד כל יחידה צבאית שלנו, כי לדבריו אין ליחידות שלנו רשות תנועה. הוא גם דרש שנסכים למינוי מושל צבאי מצרי בבאר־שבע, וביחס ל"כיס" פאלוג'ה ביקש אחת משתיים – או שנרשה לצבא המצרי לצאת מה"כיס" או שנרשה להכניס לשם אוכל לצבא. בנוגע לדרישה האחרונה ענו אנשינו שאנו מוכנים לדון על הספקת אוכל מצדנו למצרים, אבל סירבנו בהחלט להעמיד מפקחים על יד צבאותינו בנגב. תפקיד המפקחים הוא לשמור על ההפוגה, אבל לא על תנועת צבאנו. ואשר למושל צבאי בבאר־שבע הודענו שאין לפולשים המצרים זכויות בארץ זאת, ושום נציג מצרי לא יורשה להיכנס לבאר־שבע או למקום אחר בנגב המוחזק על ידינו. בעניין פאלוג'ה שלח ראש הממשלה מברק לשרתוק בפריז שיסביר לבאנץ', שלא נוכל לשחרר צבא מצרי מפאלוג'ה שיצטרף ללוחמים נגדנו בנגב, ועניין פאלוג'ה עשוי להביא את המצרים למשא־ומתן איתנו לשלום. באנץ' אמר לשרתוק כי הוא מקווה שמשא־ומתן כזה יתנהל בקרוב.

בשיירה הראשונה שהרשינו למצרים להביא אוכל לצבאם ב"כיס" פאלוג'ה בדקו מפקחי או"ם

באחד בדצמבר ומצאו חלקי נשק וארגזים של מזון, שהוחרם בשעתו על ידי המצרים, ועל הארגזים עוד היה כתוב בפירוש "לחיפה". חלקי הנשק והאוכל הוחרמו על ידינו, והודענו שאם לא יתקיים משא־ומתן על שביתת־נשק – אנו שומרים לעצמנו חופש פעולה למנוע כל הכנסת מזון ל"כיס" פאלוג'ה.

בישיבת הממשלה מיום 8.12.1948 הודיע ראש הממשלה כי המצרים תפסו כמה משלטים בין עזה לרפיח ואנחנו הדפנו אותם משם. שלשום התקיפו אותנו המצרים בעשרים ושניים טנקים. בקרב הוצאנו מכלל שימוש חמישה טנקים מצריים, והם – שני תותחים שלנו. אתמול שלחו המצרים גדוד שלם להתקפה, אבל אנחנו הקדמנו אותם, והם ברחו כשמאה הרוגים מאחוריהם. אין להניח שבתגרה זו נגמר העניין, ועלינו לגרש את המצרים מהנגב. ראש הממשלה קיים שיחה עם באנץ', שסיפר כי היה במצרים ובעבר־הירדן, שוחח עם נוקראשי פחה ועם עבדאללה, והוא בטוח ששתי מדינות אלה רוצות בשלום. המצרים מבינים כי הם שקעו בבוץ ואינם יודעים כיצד להיחלץ ממנו. במצרים אין יודעים עד היום הזה כי הצבא שלהם נחל מפלה קשה בארץ־ישראל, ונוקראשי פחה מפחד מדעת הקהל המצרית. באנץ' ציין שלוש שאלות העומדות על הפרק: סידור סופי, הדרך לסידור סופי ועניין באר־שבע ופאלוג'ה. הוא סבור שכל עניין ההפוגה הוא אבסורד ויש להגיע לשלום של קבע. לדעתו עלינו להרשות למצרים להכניס מזון לפאלוג'ה ועלינו לצאת מבאר־שבע, שלא נכללה בגבולות ישראל בתוכנית של 29 בנובמבר.

ראש הממשלה אמר לו: לא נצא מבאר־שבע. הייתה לנו זכות להעביר שיירות; האו"ם לא רצה או לא יכול להבטיח מעבר שיירותינו ונאלצנו להילחם, ואין לדבר עכשיו על שיבה למצב הקודם. המצרים נמצאים כאן כאויבים, בארץ לא שלהם, וכל זמן שאין משא־ומתן על שלום לא ניתן להם לצאת ממצור פאלוג'ה. באנץ' ניסה ללחוץ בנקודה זו, אבל ראש הממשלה אמר לו שלא נזוז מעמדתנו. בשומעו תשובתו השלילית הנמרצת על באר־שבע לא הוסיף באנץ' ללחוץ.

לאחר כך שוחח ראש הממשלה עם ריילי. הוא שאל אותו: אילו אתם הייתם במקומנו כלום לא הייתם פועלים כמונו? ריילי ענה: ודאי, כך הייתם חייבים לנהוג. הוא שאל על עמדתנו בקשר לסידור סופי. ראש הממשלה אמר לו: אנחנו מוכנים לשלום, אבל לא נסבול צבאות זרים בארצנו, המהווים סכנה לקיומנו ולביטחוננו. ראש הממשלה הסביר לו ערך הנגב והמוצא לים סוף בשבילנו. לערבים יש די מדבריות ואינם זקוקים לנגב. ואשר לירושלים אמר, שלפני שנה הסכמנו לירושלים בין־לאומית, אבל בינתיים קרה מה שקרה ויהודי ירושלים לא יקבלו על עצמם עול זר, וגם העם היהודי לא יסכים לשלטון זר בירושלים. ואשר לגליל ולחיפה – הם של יהודים, ויישארו בידי היהודים.

ריילי ענה שאין איש חושב עכשיו על שלטון זר בירושלים, ואין כל כוונה לשלוח כוח בין־לאומי לירושלים. יש כוונה רק לפיקוח בין־לאומי.

לאחר חזרת באנץ' לפריז מסר לנו ריילי שהמצרים מתחרטים על משא־ומתן של שלום, והם הודיעו כי תנאי מוקדם למשא־ומתן של שלום הוא קיום החלטות מועצת הביטחון מ־4 בנובמבר, כלומר, נסיגת צבאנו לקווים שלפני מערכת הדרום באוקטובר, ופינוי באר־שבע.

בישיבת הממשלה ביום 15.12.1948 מסר ראש הממשלה על שיחתו עם השגריר האמריקני ג'יימס מקדונלד שחזר מפריז. הוא סבור שבישיבה זו של עצרת האו"ם יצאנו בהצלחה יוצאת מן הכלל. תוכנית ברנדוט ירדה מעל הפרק, והמשלחת היחידה שרכשה כבוד בעצרת זו הייתה המשלחת היהודית. הנציגים הערבים לא דיברו כלל אל צירי העצרת, אלא אל עיתוני ארצותיהם ועוררו רוגז רב בעצרת. במקום מרשל שחזר לאמריקה בא פוסטר דאלאס, שהוא רפובליקני. דאלאס אמר שבשנה זו למדו האמריקאים שלושה דברים: 1. מהו מאזן הכוחות האמיתי במזרח הקרוב.

הוברר, שהכוח הערבי הוא אפסי והכוח הממשי הוא הכוח היהודי; 2. הוברר שההדרכה האנגלית מטעה. או שאינם יודעים המצב לאשורו, או שיודעים ומטעים את האמריקאים; 3. אמריקה צריכה ללכת עם אנגליה, אבל רק בתנאי שהאמריקאים יוליכו את האנגלים ולא להפך.

ראש הממשלה מסר לממשלה שנעשו כל ההכנות לגרש בעוד ימים אחדים את המצרים מהנגב.

לרגל מזג האוויר הבלתי־מתאים נדחתה הפעולה עד 23 בדצמבר – והיא נסתיימה בשבעה בינואר 1949. הדפנו את הפולשים מביר־עסלוג׳ ומעוג׳ה־אל־חפיר לעבר הגבול, וכל הכביש מבאר־שבע ועד גבול מצרים הוא בידינו. בכל השטח מסביב אין אף חייל מצרי. פעולה זו הייתה כרוכה בקשיים עצומים בהובלה ובתחבורה. הדרך היחידה לדרום הנגב היא בכביש באר־שבע־עוג׳ה, אולם כביש זה היה בידי המצרים. היינו מוכרחים להמציא דרכי הובלה חדשות במדבריות, שמעולם לא דרך בהם רכב ברזל. זה הצריך עבודה רבה וכבירה בהובלת חומרים ובהתקנת חולות למעבר טנקים. הזמן היה קצר ואי אפשר היה לסלול דרך בחולות, וכיסינו החולות ברשתות. במערכה זו מילאו חיל ההנדסה וחיל התחבורה תפקיד מכריע.

היו קשיים עצומים גם באספקה. הקרבות התנהלו במקומות המרוחקים ביותר מהבסיסים שלנו. היינו מוכרחים להספיק כמויות עצומות של מזון, תחמושת ודלק למקרה של ניתוק קווי־התחבורה שלנו, משום כך היינו מוכרחים לתפוס הרבה כלי רכב ציביליים, אם כי בארץ לא ידעו על הפעולה עד הרגע האחרון. הובלת האספקה הייתה כרוכה בקשיים גדולים, כי יש כביש מצפון רק עד בריר. מבריר ועד סעד, בכביש עזה־באר־שבע, הדרך משובשת. במקרה גם ירדו גשמים סוחפים בימים שנועדו לפעולה, והשטח כולו היה מוצף מים. היה הכרח לסחוב המכוניות בטרקטורים, וגם לטרקטור לא היה המעבר קל.

המצרים היו מבוצרים באופן יוצא מן הכלל, וידענו שבלי הפתעה לא נוכל להם. נערכה התקפת הטעיה על עזה, למשוך לשם כוחות המצרים מהנגב. אולם גם בקטע עזה היו למצרים כוחות גדולים מצוידים בטנקים ובתותחים כבדים. לאחר שכבשנו משלטים אחדים בשטח עזה באה לקראתנו תגבורת ניכרת של צבא מצרי, וגדוד 13 שלנו, אחד מטובי גדודינו, נותק מכוחנו הראשי, ואי אפשר היה להגיש לו עזרה. הגדוד הוכרח לסגת באבדות קשות: נהרגו 13 איש, נפצעו כ־25, נעדרים כעשרה.

קרבות אלה על יד עזה נמשכו ארבעה ימים, והמצרים היו סבורים שמטרתנו היא עזה. הפעולה העיקרית שלנו מול עוג׳ה נדחתה פעם בידי שמים, כי ביום האפס ניתך גשם כבד בסביבת באר־שבע והפעולה נדחתה ליום. בהתקפת־פתע נכבשה עוג׳ה; אחר כך נתפס ביר־עסלוג׳, והכביש טוהר ממצרים. חלק גדול של צבא האויב נלקח בשבי וחלק ברח. בין השבויים יש קצינים גבוהים אחדים. הם הסבירו לנו, שלא יכלו כלל להעלות על הדעת שתבוא התקפה מהצד המזרחי, שאין בו מעבר, וכולו חולות וסלעים.

שלושה ימים אחרי התחלת ההתקפה עבר צבאנו גבול סיני, ולמחרת הגיע עד אבו־עגילה. עם תפיסת אבו־עגילה נשאר למצרים רק קו־תחבורה אחד – דרך קו־הרכבת. אולם האווירונים שלנו התקיפו בהצלחה גם הרכבת המצרית. באותו זמן התקיפו הכוחות שלנו בצפון הנגב את ״כיס״ פאלוג׳ה. הפעלנו תותחים ומטוסי קרב. אחד הגדודים שלנו פרץ לעיראק־מנשיה, אולם נתקל בהתקפת־נגד חזקה של הצבא המצרי מפאלוג׳ה, והיו לנו אבדות קשות. המצרים תפסו בחזרה את עיראק־מנשיה, והרעשת פאלוג׳ה על ידינו נמשכה. עמידת המצרים בפאלוג׳ה מעוררת כבוד. אם כי האספקה שלהם הולכת וכלה ומצבם מיואש – הם מסרבים להיכנע.

בפעולה בנגב השתתפו כל שלוש הזרועות של צבאנו. ההתקפה הייתה בים ובאוויר, הצי שלנו

הפגיז החוף המצרי. הצי שלנו ערך סיורים עד חופי פורט־סעיד ולא נתקל בשום אונייה מצרית. חיל האוויר שלנו עשה שמות בכוח האוויר המצרי וכמעט השתיק אותו לגמרי. רק פעם אחת הופיעו 6 מטוסי אויב על יד פאלוג׳ה: אחד מהם הורד, שניים נפגעו והשאר ברחו. לאחר שהפלנו בפעם השנייה מטוסים אחדים נעלם חיל האוויר המצרי.

לעומת זאת פעלו המצרים בכוח רב ביבשה. מעבר לגבולנו, בשטח סיני, הייתה סכנה שצבאנו יתנגש עם כוחות בריטיים הנמצאים בשטח ההוא, וצבאנו קיבל הוראה משר הביטחון לחזור לאבו־עגילה, במטרה לתפוס רפיח ולנתק על ידי כך הצבא המצרי בעזה. כשהוחזר צבאנו מעבר לגבול ניתנה לו הוראה, שאם יהיה לו צורך, לרגל הפעולות נגד רפיח, לעבור הגבול בכביש רפיח־עוג׳ה בשטח המצרי – מותר לו לעשות זאת. אולם המצרים היו יותר מדי מבוצרים וחזקים בקו עזה־רפיח. ואם כי תפסנו כמה משלטים, לא הצלחנו לנתק את עזה ולכבוש רפיח עצמה. המצרים לחמו בעקשנות מרובה, היו מצוידים בנשק כבד למכביר ותוכנית האש שלהם הייתה יעילה באופן יוצא מן הכלל.

ביום 6 בינואר הודיעה ממשלת מצרים על נכונותה לפתוח במשא־ומתן על הסדר שביתת־נשק. מועצת הביטחון ציוותה עוד שמונה ימים לפני כן על שביתת־נשק. הפסקת האש נכנסה לתוקפה בשעה 14:00 ביום 7.1.1949. הקרבות האחרונים ניטשו על משלט החסימה שבכביש רפיח־אל־עריש. זו הייתה התקפת זחלים ושריונים, והיא נסתיימה בשעה 19:00 באותו יום.

שעות מועטות קודם לכן, ערב גמר המלחמה, אירע מאורע אשר לרגע נראה היה שיביא לכלל הסתבכות עם הבריטים, אשר ההגנה וצה״ל נמנעו ממנה עד כה מראשית המלחמה, קודם הפינוי הבריטי ואחריו. חמישה מטוסי קרב בריטיים מאזור התעלה, אשר חגו מעל לשדה המערכה כדי לבדוק אם אומנם נסוגו כוחות צה״ל מאדמת מצרים, הופלו על ידינו בקרבת נירים. בווין עוד עמד אז בראש משרד החוץ הבריטי, ומשרד זה דרש הסברים ופיצויים ממדינת ישראל. הובהלה תגבורת לצבא הבריטי החונה בעקבה. המצרים נתעודדו בשל פעולת הבריטים והודיעו שלא יפתחו במשא־ומתן כל עוד לא יפנה צה״ל את אדמת מצרים. אולם בווין טעה הפעם. ממשלת ארצות הברית הסתייגה מצעדי בווין, והנשיא האמריקני ביקר בחריפות טיסת מטוסי קרב בריטיים מעל לאזור הקרבות, וכן גם את העלאת הכוחות הנוספים בעקבה. גם בבריטניה נמתחה ביקורת חריפה על שר החוץ המסכן ללא צורך חיי טייסים בריטים.

מאידך גיסא ציווה הפיקוד הישראלי העליון על כל היחידות הישראליות שנמצאו עדיין מעבר לגבול, אם כי במרחק קטן ממנו, לחזור ולהתייצב על הגבול ממש, על כביש עוג׳ה־רפיח. בשעה 2 אחרי הצהריים ביום 7 בינואר 1949 נפסקה האש, ושביתת־הנשק נכנסה לתוקפה. שוחרר כל הנגב, ורק רצועת עזה נשארה בידי המצרים.

בשעה 14:00 ביום 7.1.1949, כשבהסכמת שני הצדדים הוחלט על הפסקת־אש, לא היה עדיין ביטחון שאומנם נסתיימה המלחמה. ואומנם נמשכו יריות פה ושם, גם מצד המצרים וגם מצד כוחותינו. אולם בחצות הלילה, 7–8 בינואר, קיבל ראש הממשלה ידיעה ששקטו כל החזיתות, ולמחרת בעשר בבוקר ירד לטבריה ורשם ביומנו:

> בשנה שחלפה חוללנו המהפכה הגדולה בתולדות עמנו: ייסדנו המדינה היהודית ויצאנו משעבוד לגאולה; הקימונו צבא־הגנה לישראל ונלחמנו בצבאות ערב שפלשו לארצנו – ויכולנו להם. שיחררנו הנגב והגליל וגאלנו אדמתם להתיישבות רבתי. העלינו למעלה

ממאה ועשרים אלף עולים בשנה אחת מהגולה כהתחלה ראשונה של קיבוץ גלויות. היינו לגורם ממלכתי במזרח התיכון ובעולם כולו.

בשתיים עשינו את החיל הזה:

א. במפעל התיישבות והגנה של שלושה דורות חלוצים מימי פתח־תקווה ועד היום.

ב. בהדרכה המדינית והצבאית, רוויית עוז, תבונה וחזון, של תנועתנו, שכיוונה, ריכזה וגייסה בשנות מבחן אלה את התנועה הציונית והעם היהודי.

מתוך מיזוג עוז־חזון והבנת־מציאות, ניתוח פוליטי מעמיק וראיית־נולד ונאמנות לצורך ההיסטורי של אומתנו – עמדה תנועתנו בקשרי מלחמה גם עם קטני־האמונה וסריסי־הרצון בעלי מעשיות מדומה, אשר שללו זכותנו למדינה ויכולתנו לבצעה, גם נגד המקסימליסטים המיליליים עקורי רצון הביצוע, התופסים את המרובה רק בהבל־פיהם ותובעים אותו מזולתם, – הביאה תנועתנו לידי הכרה בין־לאומית בהקמת מדינה יהודית ולידי ייסודה בכוח עצמנו בפועל ממש, העלילה הגדולה ביותר בתולדות עמנו זה למעלה מאלפיים שנה.

ובעוד סכנת המלחמה שארבה לקיומנו נסתרה כמעט מעיני כול – תכננה תנועתנו את אמצעי ההתגוננות בפני צבאות ערב, וחישלה את הכלים והאמצעים שעמדו לנו בימי המבחן, והקימה וגייסה את כוח המגן המופלא, שכאילו צמח בן־לילה – להנחיל תבוסה לצבאות הפולשים של שש מדינות ערב העולות בכמותן פי ארבעים על אוכלוסייה של מדינת ישראל.

המהפכה הגדולה טרם הושלמה, ותפקידיה החיוביים כמעט טרם התחילו. בתקופה הקרובה עלינו להניח יסודות שיעמדו עשרות ואולי מאות בשנים, ועלינו לעצב דמותה של מדינת ישראל ולהכשיר מילוי ייעודה ההיסטורי המשולש: קיבוץ גלויות, בניין הנשמות, חיי חירות, שוויון וצדק.

עוד המלחמה וסכנותיה לא חלפו והביטחון עודנו עומד במרכז דאגותינו, צמודים לו שני תפקידי־היסוד של המדינה – עלייה והתיישבות.

הביטחון של מדינת ישראל ייבנה על:

א. גידול מתמיד ומהיר של העלייה והשתרשותה בארץ.

ב. התיישבות מתוכננת ואכלוס השטחים הריקים, שישמשו חומה חיה בפני סכנת פלישה.

ג. מדיניות החוץ של שלום בעולם ושיתוף פעולה עם שכנינו.

ד. פיתוח תעשייה, חקלאות וחרושת, טיס וספנות שישמשו בסיס משקי להתכוננותנו.

ה. צבא עממי.

משא־ומתן ברודוס על שביתת־נשק עם מצרים • שחרור הנגב הדרומי • דגל ישראל הועלה באילת

אחרי ויכוחים בין הצדדים על מקום הפגישה בין ישראל ומצרים לדון על שביתת־נשק כפי שדרשה מועצת הביטחון – הוסכם כי הפגישה תתקיים באי רודוס. ביום 12.1.1949 הגיעו המשלחת היהודית, המצרית וד״ר באנץ׳ וסגל עוזריו לאי, וכל המשלחות התאכסנו במלון אחד. הדיונים התחילו ביום 13.1.1949. בתחילה התגלה מרחק עצום בין שני הצדדים. משלחת ישראל תבעה

נסיגת הכוחות המצריים מעבר לגבול המנדט הבריטי, והמצרים נאחזו בהחלטת 4 בנובמבר ודרשו נסיגת כוחות ישראל לעמדותיהם שלפני הקרבות בנגב ב־4 בנובמבר. המתווך בפועל (ד״ר באנץ׳) ניהל את השיחות בכישרון רב והביא לאט־לאט את שני הצדדים להסכמה, תחילה בשאלות הקלות ואחר כך גם בשאלות הקשות ביותר. תחילה השיג הסכם של שני הצדדים לא לחדש פעולות האיבה. ישראל הסכימה לאַפשר פינוי החטיבה המצרית מפאלוג׳ה, אם יושג הסכם כולל לא יאוחר מיום 23 בינואר. אולם הגיע יום זה – והסכם לא הושג, והמשלחת הישראלית סירבה לפנות הנצורים, אם כי הסכימה שיישלחו אליהם מזונות. המצרים דרשו שמדרום לקו מגדל־פאלוג׳ה לא יישאר צבא ישראלי, אלא יישובים עבריים בלבד. פירוש התביעה – ויתור על הנגב הדרומי, וגם על באר־שבע. משלחת ישראל, כמובן, סירבה. לבסוף, הוסכם רק שעוג׳ה, שדרכה פלשו צבאות מצרים לארץ, ודרכה פרצו צבאות ישראל לאבו־עגילה, תפורז תחת פיקוח או״ם, ובה תשב ועדת שביתת־הנשק.

המצרים עמדו בתחילה גם על דרישה, שחלק הנגב הדרומי בואכה אילת יהיה שטח הפקר, אבל לבסוף הסכימו שיועמד תחת פיקוח צה״ל.

הנקודה הקשה האחרונה הייתה גורל באר־שבע. המצרים לא הודיעו כל הזמן לעמם שבאר־שבע נפלה בידי היהודים, ולכן עמדו על הדרישה שמושל מצרי יימצא בבאר־שבע. משלחת ישראל, כמובן, סירבה לדון בהצעה זו ועמדה על כך שבאר־שבע היא חלק של מדינת ישראל. המשלחת המצרית שבה למצרים, וביום 23 בפברואר חזרה בהוראה לוותר בנקודה זו. למחרת, ביום 24.2.1949, נחתם במלון ״השושנים״ באי רודוס הסכם שביתת־נשק בין ישראל ומצרים, הראשון בסדרת ההסכמים עם ארבעת השכנים: מצרים, לבנון, ירדן וסוריה. מבוא ההסכם קובע, כי המשא־ומתן בא להקל על מעבר מהפוגה לשלום של קבע. בסעיפי ההסכם מתחייבים שני הצדדים לבלתי השתמש עוד בכוח צבאי לפתרון בעיות שנויות במחלוקת, בלי שהתוויית קו שביתת־הנשק תפגע בתביעות, בזכויות ובעמדות של כל אחד מהצדדים להסכם לגבי יישובה הסופי של בעיית ארץ־ישראל. אולם ההסכם אוסר על שני הצדדים הנעת כוחותיהם המזוינים מעבר לקו. שטח עוג׳ה פורז גם בצד המצרי וגם בצד הישראלי, ונקבע למושב הקבוע של ועדת שביתת הנשק, שתתכנס בכל זמן שיהיה צורך בכך. כל הנגב, פרט לרצועת עזה, נשאר בתחום ישראל.

המשא־ומתן ברודוס התנהל מצדנו על ידי אלוף יגאל ידין וולטר איתן, מזכיר שר החוץ.

לאחר חתימת ההסכם עם המצרים נתן שר הביטחון פקודה לצבא לשחרר את הנגב הדרומי עד אילת, שבחלקו היה תפוס בידי הלגיון. מרחב זה הוקצה לישראל בהחלטת 29 בנובמבר, אבל ההגנה ואחר כך צה״ל לא נאחזו בו, באשר היה רחוק ממרכזי ההספקה הישראליים וגם מבסיסי צה״ל. בהסכם שביתת הנשק התחייבה מצרים שכוחותיה לא ינועו מעבר לגבול המנדטורי. בשטח נשארו, אפוא, רק כוחות ירדן. הלגיון החזיק בשטח מעין־ויבה (עין־יהב) עד מפרץ ים סוף לאורך הערבה.

החטיבות שהוטל עליהן התפקיד של שחרור הנגב היו חטיבות ״גולני״ ו״הנגב״. חטיבת ״הנגב״ הייתה צריכה לנוע בדרך הפנימית, בהר הנגב דרומה, וחטיבת ״גולני״ דרך הערבה. הפעולה החלה ביום 5 במרס, כשהחלוץ של חטיבת ״הנגב״ יצא מבאר־שבע דרומה, בכביש באר־שבע–עוג׳ה והלך בדרך עפר בואכה עבדת, משם המשיך למכתש הגדול של רמון, ומשם פנה דרומה. הדרך הייתה קשה מאוד, כי סלעים גדולים חסמו את הדרך ולא קל היה למצוא מעבר; בקטעים הקשים נמשכה ההתקדמות במהירות של שני קילומטרים לשעה; בשעות אחרי הצהריים, בשעה 6 בערב, הגיע חלוץ חטיבת ״הנגב״, כשהוא רכוב על ג׳יפים ועמו אנשי חיל האוויר, למקום שנקבע כמסלול

הנחיתה לחיל האוויר "שדה־אברהם". בשעות אחרי הצהריים נראו מטוסים נעים דרומה במרחק רב ממסלול הנחיתה. אבל אנשי "הנגב" לא ידעו שאלה הם מטוסינו, ולא עזרו להם בזיהוי המסלול. אלה היו מטוסי תובלה שחיפשו את "שדה־אברהם". קרוב לשעה שש לפנות ערב נראו שני מטוסי "קומנדו" שלנו, שהוכרו על ידי חיילינו, והם נחתו במסלול ללא כל תקלה. בזה אחר זה הגיעו מטוסים שהביאו את הפלוגה שהוטל עליה לתפוס את הצוקים בדרך לאילת ואת הציוד והאספקה הדרושים לה.

באותו זמן יצאה יחידה של גולני דרך הערבה והגיעה ביום 7 במרס לעין־חוסוב, שקראנו לו חצבה. שם יש מעיין גדול. כשנחתו המטוסים הראשונים ב"שדה־אברהם" יצאו הג'יפים הראשונים מחצבה דרומה לתפוס את עין־יהב ("עין־ויבה"). היה ידוע שמקודם חנה שם הלגיון, אבל כשהגיעו כוחותינו לשם היה המקום ריק. התחיל מרוץ בין שתי היחידות שלנו – הנגב וגולני – מי מהן תקדים להגיע לאילת. חודה של חטיבת הנגב נמצא כבר 50 קילומטר צפונה מאילת, אבל נתקל במכשולים הנדסיים חמורים וקשים בדרך למעבר. חטיבת גולני, שחודה היה בעין־יהב, הייתה רחוקה 120 קילומטר מאילת, אבל התקדמות בערבה הייתה נוחה הרבה יותר, אולם בדרכה הייתה צפויה להתנגש עם הלגיון, ששכן ממערב תחומי "ירדן". במרחק של 10 קילומטרים מעין־יהב נתקלה יחידת גולני בהתנגדות מחלקה אחת של הלגיון. אבל היא הצליחה להבריח את האויב בתנועת איגוף זריזה בלי לירות אף כדור אחד. ענן אבק שנישא בגיא גרם לעיכוב, עד שנתברר כי אין זה בא מתנועת האויב אלא זו רוח משתוללת. היחידה הגיעה אל מוצא ג'יראפי, הוא נחל פארן, המשתפך לערבה מתוך הר הנגב. בו ביום השתלטה יחידת גולני על ביר־מליחה הנקרא עכשיו באר־מנוחה.

הזרוע המערבית (חטיבת "הנגב") התקדמה לאט־לאט מפני קשיי הצוקים ונתבססה 15 קילומטר מדרומו של "שדה־אברהם". סיור־אוויר נערך מעל אום־רשרש, תחנת המשטרה הבריטית בימי המנדט, ואותרו המוצבים התפוסים בידי הלגיון בקרבת המקום, צפונית־מערבית מתחנת המשטרה.

ביום 9 במַרס המשיכה הזרוע המזרחית של גולני במסעה דרומה והגיעה עד ג'רנדל. המוצבים בג'רנדל היו עזובים. אנשי גולני היו סבורים שהדרך עד עין־ר'דיאן (עכשיו – יוטבתה) פתוחה לפניהם, אולם מיד נתברר, שהאויב לא עבר לשטח ירדן אלא להר קטורה, ושם ערך מארב מצויד בתותחים נגד טנקים ובמרגמות. מארב הלגיון הקדים בפתיחת אש, ולא גרם לשום אבידה. הדרך לעין־ר'דיאן הייתה חסומה, אך לא לאורך זמן. גולני הוציא עם רדת הלילה יחידות קלות לפעולות איגוף לעבר עורפו של האויב, וחיילי הלגיון נסוגו. במשך ליל 8–9 במרס וביום שלאחריו נערכו סיורי רגלים על ידי אנשי גולני לגילוי דרך למפרץ אילת.

למחרת, ביום 10 במרס, נודע כי הלגיון פינה את ראס־א־נקב ואת אום־רשרש והעביר כוחותיו לעקבה. סיור אווירי גילה שמשלטי הצוקים באום־רשרש ריקים מאדם. מיד יצאו אנשי הפלוגה של הנגב לתפוס הצוקים של ראס־א־נקב, ובצהריים הגיעו לצוק ממנו השקיפו בפעם הראשונה על פני מפרץ אילת. אנשי הפלוגה המשיכו דרכם לעבר המפרץ ובשעה 15:00 נכנסו לתחנת המשטרה הריקה – בה מצאו שלט כחול ועליו הכתובת "משטרה" באנגלית, ערבית ועברית.

אחרי שעתיים, לאחר שגולני השתלט בלא קרב על עין־ר'דיאן, הגיע חוד חטיבת גולני אף הוא לאילת. דגל מאולתר – בד לבן ומגן־דויד מצויר עליו בדיו – הועלה לראש התורן, ולמטה החזית נשלח מברק: "העבירו לממשלת ישראל: 'ליום ההגנה – לי"א באדר, מגישות חטיבת 'הנגב' פלמ"ח וחטיבת 'גולני' את מפרץ אילת למדינת־ישראל'".

תבוסת הערבים בעיני ועדת־חקירה פרלמנטרית עיראקית

הפרלמנט העיראקי החליט, אחרי תום המלחמה בארץ, ביום 12.2.1949, להרכיב ועדה פרלמנטרית לחקירת בעיית פלשתינה. למעשה, חקירת הכישלון הערבי בפלישה לישראל. לוועדה נבחרו: עבדאללה דוּמלוג׳ – נשיא, ג׳מיל אוּרפלי – סגן־נשיא, סעד עַמר – מרצה, חברים – אחמד אל־עאמר, אחמד חאפז, עלי כַּמַאל.

הדין־וחשבון שהגישה הוועדה לפרלמנט העיראקי כלל סקירה היסטורית על התקופה שבין שתי מלחמות העולם: הסכם הבריטים עם המלך חוסיין, הכרזת בלפור, מאורעות הדמים שפרצו בארץ, ועידת השולחן העגול בשנת 1938, והספר הלבן, מאי 1939, מצב היהודים ופעולתם במלחמת העולם השנייה, עזרת אמריקה ליהודים, מינוי הוועדה האנגלו־אמריקנית והחלטותיה, ישיבות מועצת הליגה הערבית בבלוּדאן ביוני 1946, שיחות נציגי ארצות ערב עם הממשלה הבריטית בספטמבר 1946, ישיבות הוועדה הפוליטית של הליגה הערבית בצופר (לבנון) ב־16.9.1947, ואחר כך בקהיר ביום 8.12.1947.

ההחלטה הסודית שנתקבלה בבלודאן אומרת: א. המצב בפלשתינה מתפתח באופן מבהיל כתוצאה מקיום הארגון הצבאי הציוני והאגודות הטרוריסטיות, ונוכח ההרגלים של הציונים להשתמש בכוח להשגת מטרותיהם. ערביי פלשתינה עלולים לנקוט באותם האמצעים בהגינם על עצמם, ואז מצבן של המדינות הערביות יהיה עדין ביותר, מאחר שלא תוכלנה למנוע התנדבות עמיהן לעזרת אחיהם בפלשתינה בכל האמצעים, בכסף, בנשק ובכוח אדם; ב. אם ממשלות אמריקה ואנגליה תאשרנה את המלצות ועדת החקירה הפוליטית, ואם יוצאו ההמלצות לפועל, יחריפו היחסים בין הממשלות הערביות לבין המדינות הנ״ל. מדינות ערב תגנה על עצמן ותנקוטנה באמצעים הבאים: 1. לא יאושר כל זיכיון כלכלי חדש שיבוקש מטעם אמריקה או בריטניה או שתיהן יחד או מטעם אזרחיהן; 2. מדינות ערב לא תתמוכנה באינטרסים של המדינות הנ״ל בשום ארגון בין־לאומי; 3. חרם תרבותי; 4. לעיין בביטול הזיכיונות הקיימים למדינות הנ״ל בארצות ערב; 5. להגיש תביעה במועצת הביטחון ובאו״ם.

אולם העיקר בפעולת הוועדה הפרלמנטרית העיראקית הוא – תיאור ״הפעולות הצבאיות בפלשתינה״, כלהלן:

> מאז אישרה עצרת האו״ם תוכנית החלוקה, ומאז הכריזה בריטניה על כוונתה להוציא את צבאותיה מפלשתינה במאי 1948, גדלה פעולתן של הכנופיות היהודיות, והתקפותיהן קיבלו ממדים רציניים ביותר. מדינות ערב המשיכו בשאננותן המתמיהה ובהיסוסיהן האינסופיים. אילו היו מתערבות בזמן המתאים, בוודאי שהיו חוסכות צרות ונזקים, שתקצר היריעה למנותם, לערביי הארץ השלווים. ארצות ערב לא רק זה שנמנעו כל הזמן מלקבל החלטות מכריעות, אלא גם לא תמיד הגשימו את ההחלטות שנתקבלו זה מכבר. באוקטובר 1947 נתקבלה החלטה בוועדה הפוליטית שלפיה תוקם ועדה צבאית לשם הגשת עזרה דחופה ללוחמים בפלשתינה. הוועדה הטילה מכסת נשק על כל מדינה ומדינה ותבעה שזה יסופק לה במהירות המקסימלית. מדינה מסוימת התכחשה להחלטה זו, ומדינה אחרת שלחה נשק מיושן שאי אפשר היה להשתמש בו. עובדות כנ״ל אפשר להוסיף כהנה וכהנה. המצב נמשך בצורה זו למרות האיגרת העיראקית ולמרות האזהרות הרבות שהופיעו בדינים־וחשבונות של אמיר לְוַא אסמאעיל צפות. המצב בפלשתינה החמיר במיוחד עם הגשמת

הפינוי הבריטי. השטחים שמהם יצאו הבריטים נכבשו מיד על ידי הכוחות הציוניים, וכך יכלו אלה האחרונים לחזק את עמדתם הצבאית, נוסף למעשי הזוועה שפתחו בהם לשם הטלת מוראם על האוכלוסייה הערבית השקטה ולאלצה לעזוב את מולדתה ולנטוש את עריה וכפריה. כוונת הציונים הייתה לבלבל על ידי כך את מדינות ערב ולהעסיקן בשאלת הפליטים מחד גיסא, ולהניאן מתוכניותיהן הצבאיות מאידך גיסא. מדינות ערב לא קימצו בהצהרות מפוצצות על שאיפתן לשחרר את פלשתינה, אולם האמת היא ששום הכנה צבאית רצינית לא נעשתה. על כל פנים, בעיראק לא נראתה שום אווירה מלחמתית. וכך סבלו יחידותינו בהיכנסן למערכה ממחסורים רבים בציוד ובתחמושת. יש להתפלא על כך שהערבים, למרות הידיעות שהיו בידיהם על האמת המרה בפלשתינה, ולמרות החלטת היהודים הנחושה **להקים את מדינתם** בכוח הנשק, הרשו לעצמם לאבד זמן כל כך יקר.

אולם דעת הקהל בעולם הערבי החלה לבקש פעולה נמרצת להצלת ערביי הארץ הקדושה משחיטות היהודים וזוועותיהם, ועל רקע ההתלהבות הכללית התקיים בעמאן בסוף חודש אפריל 1948, כלומר 15 יום לפני סיום המנדט, כינוס צבאי בהשתתפות מפקדי כל הצבאות הערביים. הכינוס בחן את המצב מכל צדדיו, ולאחר ששמע את הדין־וחשבון שהוגש על ידי אמיר לוא אסמאעיל צפות קיבל את ההחלטה: ׳לאחר הדיון במצב הצבאי החליטו הנאספים פה אחד, שכדי להתגבר על הכוחות היהודיים יש להעמיד לא פחות מחמש פרקות מצוידות כהלכה ושש טייסות של מפציצים ואווירוני־קרב. לשם הבטחת יעילותם המקסימלית יועמדו הכוחות הנ״ל תחת פיקוד ערבי אחיד, שיכוון אותם לפי תוכנית מסוימת׳. החלטה זו הועברה לוועדה הפוליטית שהתכנסה גם היא באותו זמן בעמאן. אולם הוועדה הפוליטית ראתה שההערכה של המצביאים מוגזמת מאוד ומספר הכוחות הנקוב בהחלטתם הוא רב מדי. היא עמדה בתוקף שיש לפתוח בפעילות בכוחות הקיימים ברשות המדינות הערביות. מדיוניהם של חברי הוועדה הפוליטית נראה היה שמספיק לרכז את הכוחות בגבול פלשתינה או מספיק שכוחות אלה יניפו את חרבותיהם, כדי להניע את המעצמות הגדולות להתערב לטובת הערבים וללחוץ על היהודים ולהכריחם לקבל את הדרישות הערביות. אמונה עיוורת זו הייתה הסיבה שהערבים פתחו בפעולה בכוחות שמספרם היה פחות בהרבה מחצי הכוחות המשוערים.

ב־11 וב־12 במאי 1948 התכנסה הוועדה הפוליטית בדמשק וקיבלה החלטות רבות, כגון: הכרזת מצב־חירום בארצות ערב, הטלת צנזורה על העיתונות, לטפל בבעיית הפליטים וכדומה... כמו כן מינתה את אמיר לוא רכן נור אלדין מחמוד כמפקד עליון של הכוחות הצבאיים הסדירים והאחרים. אולם מינוי זה לא יצא לפועל ונשאר רק דיו על גבי נייר.

זמן קצר לפני ה־15 במאי 1948 נעו הצבאות הערביים בכיוון הגבולות הפלשתינאיים והתכוננו לעבור אותם ביום הגדול שעלול היה לפתוח דף חדש בהיסטוריה הערבית, אילו המדינות הערביות היו מתכוננות לו כראוי. אולם לצערנו הפך יום זה לפתיחת תקופה מלאה אסונות וגדושה צרות לאומות ערב. וכדי להעמיד את הדברים על אמיתותם יש להבהיר כאן כמה פרטים חשובים שהייתה להם השפעה גדולה על מהלך הפעולות. ביום ה׳, 17 באפריל 1948, התקבלה החלטה במועצת הביטחון של או״ם, נוכח החרפת המצב בפלשיתינה, וזו לשונה:

1. מועצת הביטחון משדלת את האישים, הארגונים הפלשתינאיים בכלל, ואת הוועד הערבי העליון והסוכנות היהודית בפרט, שינקטו באמצעים הבאים לשם שלום

פלשתינה בלי שזה יפגע בזכויותיהם ותביעותיהם: א. להפסיק את הפעולות הצבאיות והצבאיות למחצה. וכן את הפעולות התוקפניות הטרוריסטיות וההרסניות; ב. למנוע כניסת כנופיות מזוינות או קבוצות לוחמות לפלשתינה; ג. למנוע יבוא נשק וציוד צבאי לפלשתינה; ד. להימנע מכל פעולה מדינית העלולה לפגוע בזכויות או תביעות שני הצדדים, עד אשר יוסכם על צורת הממשל הפלשתינאי העתיד; ה. לשתף פעולה עם שלטונות המנדט לשם שמירת החוק והסדר וקיום השירותים ההכרחיים, ובפרט שירותי התחבורה, הקשר, הבריאות, המזונות והזרמת המים; ו. להימנע מכל פעולה העלולה לסכן את המקומות הקדושים או העלולה להפריע למעוניינים לבקר בהם.

2. מועצת הביטחון מבקשת את הממשלה הבריטית לשכנע את שני הצדדים שיקבלו את ההצעות הנ״ל ולנצל את כוחותיה בארץ הקדושה כדי להגשים אותן ולהודיע למועצת הביטחון ולמליאת העצרת על כל מה שיתרחש בארץ. כל המדינות, ובפרט אלו הגובלות עם פלשתינה, מתבקשות לנקוט אמצעים שיסייעו להגשמת ההוראות הנ״ל, ובפרט במה שנוגע לחדירת כנופיות מזוינות, קבוצות לוחמות או נשק, תחמושת וכל חומר צבאי אחר, לארץ הקודש.

כאן עלינו לציין, שלאחר החלטה זו התקיים הכינוס הצבאי הערבי בעמאן וקיבל את החלטותיו שהזכרנו לעיל. בחודש פברואר נכח כאמור אמיר לוא אסמאעיל צפות בישיבות הוועדה הפוליטית בקהיר והבהיר את המצב הצבאי בפלשתינה. הוא גם הגיש ב־23.3.1948 דין־וחשבון צבאי מפורט, ובו נאמר בין השאר: ׳שבו בזמן שהיהודים מקבלים נשק בכמויות עצומות מעבר לים – חסרים הצבאות הערביים מספר גדול של כלי תחבורה. אם הם חושבים בלב תמים להציל את פלשתינה – עליהם להתכונן כראוי ובעוד מועד׳. מכל הפרטים שהזכרנו לעיל אפשר להגיע לשתי מסקנות חשובות: א. הממשלות הערביות ידעו שהחלטת או״ם בעניין החלוקה עומדת בניגוד לאינטרסים של ערביי פלשתינה. הם ידעו שאין להציל את הארץ הקדושה אלא בהתערבות צבאית, ושאין להצליח במשימה זו אלא בהבטחת עליונות צבאותיהם על הארגונים הציוניים, למגר את אלה האחרונים ולהעמיד את או״ם בפני עובדה; ב. כן ידעו מדינות ערב שליהודים יש כוחות עצומים ושהזמן פועל לטובתם, ושכל התערבות צבאית ערבית אינה עשויה להצליח אלא אם תבוא בהקדם האפשרי. הערבים היו חייבים להתחשב בכל הגורמים הנ״ל, אולם הם לא עשו זאת. הם הטילו למערכה כוחות מעטים וחלשים, וזה גרם לתבוסתם בשדה־הקרב. ונשאלת השאלה כיום: מי יכול לערוב לשלום הצבאות הערביים אילו היהודים היו מרכזים התקפה חזקה עליהם ומשמידים אותם כליל?

הצבאות הערביים עברו את הגבולות הפלשתינאיים אור ליום 15.5.1948. הם התקדמו באזורים הערביים וכבשום ללא התנגדות. אולם הם נתקלו בהתגוננות חזקה מאוד כשהתקדמו באזורים היהודיים. אולם למרות אומץ־ליבם של הציונים זכו צבאותינו לניצחונות חשובים: הירדנים כבשו את ירושלים העתיקה וחיילינו הגיעו למבואות תל־אביב, אולם היהודים, בראותם שמצבם הולך ומחמיר וצפויה להם סכנה גדולה, פנו לידידיהם האמריקאים וביקשו את התערבותם לשם הפסקת פעולות האיבה. ממשלת ארצות הברית הציעה למועצת הנאמנות להכריז שהמצב בפלשתינה מסכן את השלום, בהתאם לסעיף 39 ממגילת או״ם, אולם מועצת הנאמנות התנגדה לנקוט אמצעי זה. ארצות הברית הגישה הצעות אחרות, עליהן נערך הוויכוח הידוע, ובסוף נתקבלה החלטה

התובעת הפסקת הפעולות הצבאיות. וכאן הופיע בזירה הרוזן ברנדוט כמתווך או"ם בין שני הצדדים היריבים. הוחלט שההפוגה תיכנס לתוקפה ב־11.6.1948. ההחלטה נתקבלה על ידי המדינות הערביות בהסתייגות ובתנאי שגבולות ההפוגה יסומנו לפי הסטטוס קוו הצבאי. אין צורך להעיר כאן, שאסור היה להאמין שהיהודים ישמרו על תקנות ההפוגה, היות ושום כוח לא יכול להפריע בעדם מלהצטייד בנשק או להבריח לוחמים שיצטרפו לשורותיהם עם חידוש הקרבות. ידוע שההסכמה להפוגה הייתה טעותם הגדולה ביותר של הערבים. הסיבות שחוללוה אינן ידועות לנו, אולם יש לשער שהיו מדיניות ולא צבאיות, היות ויד הערבים הייתה על העליונה בכל החזיתות. עניין ההסכמה להפוגה הראשונה הובא לדיון בפרלמנט העיראקי, וכן נדון אותו עניין באחת מישיבות ממשלת מוחמד אלצַדֶר. אולם אין באפשרותנו למסור פרטים על אותה ישיבה, מכיוון שהתנהלה בסודיות. בישיבה אחרת הצהיר נצרת אל־פארסי, שר החוץ, באומרו: 'הם קיבלו את ההפוגה מתוך הכרה, מאחר שרצו לשמור על האחדות הערבית'. על כל פנים, חל מפנה גדול במצב הצבאי כתוצאה מההפוגה, ולא רק זה, אפשר לאמור שהחזית עוררה בגללה, כפי שמעידים על כך מפקדי הצבא האחראים. בחלק השלישי מהתשובה ה־11 בדין־וחשבון משרד ההגנה כתוב: 'במה שנוגע להפוגה השנייה טבעי היה שנסכים לה, מאחר שהסכמנו לקודמתה. ידוע שהיהודים ניצלו את ההפוגה לביסוס מצבם הצבאי בזה שקיבלו כמויות עצומות של נשק, תחמושת, אווירונים, ובעיקר לוחמים. הערבים לא יכלו להשיג מאומה מכל זה. נוסף על זה לא יכלו הערבים לייחד את מאמציהם או לתאם את פעולותיהם הצבאיות. כל זה גרם שהם לא יכלו לממש שום פעולה צבאית עם תום ההפוגה הראשונה.

בקטע שני מהדין־וחשבון העיראקי שהוגש למשרד ההגנה ב־15.8.1948, 4 ימים לאחר ההפוגה, נאמר:

המצב מבחינה צבאית היה לטובת הערבים עד ההפוגה. סבורני שאילו מדינות ערב היו מגדילות את מאמציהן אפשר היה להדק את הרצועה על הציונים ולכבוש את ריכוזיהם החיוניים, וייתכן מאוד שאפשר היה לגמור את הפעולות כעבור זמן קצר. וכאן עלינו להזהיר, שאם הציונים יוכלו להשלים את הכנותיהם בזמן ההפוגה (וזה אינו מן הנמנע), יוכלו להפתיע את כל הצבאות הערביים, או חלק חשוב מהם, בפעולות חזקות עוד לפני תום ההפוגה או מיד עם סיומה. הדבר נעשה רציני עוד יותר, מאחר שיש בידינו ידיעות המוכיחות שהם אינם מצדדים את ההפוגה ועוברים על רבים מתקנותיה.

בדין־וחשבון המשלחת הפרלמנטרית שביקרה בחזיתות, שהוגש לראש הממשלה ביום 15.8.1948, נמסר:

אפשר לחלק את הפעולות הצבאיות בפלשתינה לשלבים:

1. השלב הראשון מ־15.5.1948 ועד ההפוגה הראשונה ב־11 ביוני. בשלב זה גילה הצבא הערבי הירדני גבורה עילאית בירושלים, בבאב־אל־ואד ובלטרון. הצבאות העיראקיים הצטיינו באזורים ג'נין ומשמר־הירדן. הצבאות לחמו כגיבורים והקריבו רבים מקציניהם ומחייליהם על מזבח הכבוד. הצבא המצרי הגיע עד אשדוד לאחר מלחמה מרה, שרבים־

רבים היו קורבנותיה. בדרך כלל הייתה היוזמה בידי הערבים, בזמן שליהודים חסרו תותחי־שדה, אווירוני־קרב וטנקים. ירושלים והמושבות היהודיות סבלו ממחסור גדול במזונות ובתחמושת; 2. השלב השני – זמן ההפוגה הראשונה שארכה חודש אחד. בשלב זה קיבלו היהודים תגבורות גדולות וסוגים שונים של נשק אשר באמצעותם חיזקו את עמדותיהם בירושלים החדשה ויתר ריכוזים במושבותיהם. הערבים לא קיבלו בתקופה זו כל תגבורת ראויה לשמה; 3. השלב השלישי – המשך הקרבות לאחר ההפוגה. בשלב זה עברה היוזמה ליהודים שכבשו את לוד, רמלה, צפת, נצרת ומספר רב של כפרים ערביים. ממדי הבריחה הערבית ההמונית התרחבו; 4. השלב הרביעי – ההפוגה השנייה שהפרו אותה היהודים לעיני מפקחי או״ם, והם עדיין ממשיכים להילחם בירושלים ומאיימים בכיבושה.

זהו מעט מן המעט ממה שנאמר ונכתב על ההפוגה הראשונה, ומזה אנו למדים מה גדול האסון שהמיטה על הערבים.

בזמן ההפוגה הראשונה לא יכול היה הרוזן ברנדוט למצוא פתרון לבעיית פלשתינה, שיזכה להסכמתם של הערבים והיהודים. לפני תום ההפוגה ביקשה מועצת הביטחון להאריכה, אולם הערבים התנגדו לזה בכל תוקף בהיותם מאוכזבים מדרכיה של מועצת הביטחון, והחליטו לחדש את פעולות האיבה ביום ובשעה שנקבעו מקודם. הקהל הערבי, שציפה לניצחון מהיר, שמח מאוד מעמדת הממשלות הערביות, אולם הוא לא ידע שבינתיים עברה היוזמה הצבאית לידי האויבים. בחלק הראשון מהתשובה השביעית בדין־וחשבון משרד ההגנה נאמר: ״היהודים הצליחו לשפר את מעמדם הצבאי בניגוד לתנאי ההפוגה. הם ערכו התקפות מקומיות ורצופות בכל אזורי החזית לשם קבלת ידיעות על ריכוזי הערבים ותוכניותיהם. אווירונים ערכו סיורים תמידיים מעל לשורותיהם לשם אותה מטרה. הם הצליחו לצלם את עמדותינו; נוסף לזה טיהרו היהודים את כיסי ההתנגדות הערבית ששרדו פה ושם באזורים שבשלטונם. הם כבשו את הכפרים וגירשו את תושביהם ועל ידי כך הבטיחו את קווי תחבורתם בעורף. הפרתם הגלויה ביותר להפוגה התגלמה בהתקפותיהם הרצופות על הכפרים הערביים המבודדים: ג׳בע, אֶג׳זים ועין־ר׳זאל (16.6.1948)״.

בחלק השני מאותה תשובה ומאותו דין־וחשבון נאמר: ״מבחינה מלחמתית התועלת שהביאה להם ההפוגה הראשונה הייתה גדולה. הם הכפילו את מספר לוחמיהם ואימנו וציידו אותם במיטב הנשק. לשם כך השתמשו בכל הדרכים והאמצעים. הם קיבלו את נשקם ואווירוניהם ממדינות שונות, ונעזרו לשם כך בדרכים לא חוקיות ובהוצאת סכומים עצומים, ובסוכנים סודיים בכל קצווי תבל, שהמציאו להם את הנשק וכוח האדם הדרושים. רבים מלוחמיהם אומנו מחוץ לפלשתינה. הם גם ניצלו מספר ספינות שעמדו לרשותם לשם העברת הציוד המלחמתי לחופיהם. בהתחדש הקרבות הם הטילו למערכה אנשים וציוד שלא היה להם לפני ההפוגה״.

בחלק השלישי מאותה תשובה נאמר: ״הערבים לא הפיקו שום תועלת מההפוגה הראשונה נוכח **הכוחות המעטים שהיו להם בחזית** ונוכח פיזור המפקדה הכללית שהיה צורך בקיומה לשם תיאום הפעולות בין הצבאות הערביים. **כן שמרו הערבים בדרך כלל על תקנות ההפוגה ולא שלחו כוחות נוספים לחזית מפחד שיאשימו אותם בהפרת ההפוגה.** למרות ואת ניצלה עיראק את ההפוגה ושלחה לעבר־הירדן ולפלשתינה 11 שיירות של מכוניות מלאות נשק וציוד במסווה של מדים ומזונות.

״וכאמור, התחדשו הקרבות והפעם הייתה היוזמה הכללית בידי היהודים שכבשו שטחים

גדולים, וכאשר הוצעה ההפוגה השנייה – הסכימו לה כל המדינות הערביות מלבד סוריה ועיראק, שהתנגדו לה מסיבות מדיניות. אולם למעשה לא היה כל ערך להתנגדותן, היות והפעולות הופסקו למעשה ב־8.7.1948.

"**ההפוגה השנייה**. שלב זה גדוש היה מאורעות והתפתחויות שונים, שהחריפו את מצבם של הצבאות הערביים בפלשתינה. אולם כל זה לא הצדיק את הפחד והרתיעה שלקו בהם מדינות ערב. הן הסכימו עם המצב הקיים ונטו לפשרות בדרכי־שלום, ובסופו של דבר השתתפו בשיחות לוזאן. צעדן האחרון כמוהו כהכרה בחלוקה ובמדינת ישראל. מאחר שנטשו את נשקן, וחזרו לדרכי־התפייסות, ניגשו ממשלות ערב לבעיה הפלשתינאית בצורה השונה לגמרי מזו שהלכו בה עד כה. תביעותיהן וציר דיוניהן בלוזאן היו: גבולות מדינת ישראל, בעיית ירושלים והחזרת הפליטים.

"בשלבי ההפוגה השנייה עיינה עצרת או"ם מחדש בבעיה הפלשתינאית, לאור המצב הקיים בה, ולאור הדינים־וחשבונות שהגיש לה הרוזן ברנדוט. היא הכירה בעובדות הקיימות עם תיקונים קלים, כגון בינאום ירושלים, הגנת יתר המקומות הקדושים וכו'. ממשלות ערב לא הסכימו לעמדה החדשה של האו"ם, אולם מאחר שעיראק הייתה המדינה הערבית היחידה שלא השתתפה בשיחות לוזאן ולא חתמה על הסכם שביתת הנשק עם ישראל, אין אנו רואים צורך להתעסק בפרטים של שלב זה בבעיה הפלשתינאית. כאמור נשארה עיראק האויב בפועל נגד ישראל, אולם לא יכלה להחזיק את צבאה ללא שום פעולות מלחמתיות בשטח פלשתינה, ובפרט לאחר שעבר־הירדן (שהייתה הבסיס שעליו נשען צבא עיראק ואשר צבאה היווה את אגפו השמאלי) חתמה על הסכם שביתת־נשק עם היהודים, על כן ראתה עיראק שמוטב לפנות את השטחים הכבושים על ידיה ולהעבירם לרשות הלגיון הערבי. מאמציה של עיראק לשם איחוד עמדתן של מדינות ערב נוכח ההתפתחויות החדשות, הופיעו על פרטיהם בחוברת מיוחדת וסודית, אולם לא ראינו צורך בפרסום תוכנה בדין־וחשבון זה".

שביתת הנשק עם לבנון ועבר־הירדן • תפיסת עין־גדי • עיראק מוציאה צבאה מהארץ • שביתת־נשק עם סוריה • על משימת המדינה עם תום הקרבות – בכינוס אנשי רוח

שביתת הנשק עם מצרים נחתמה ביום 24 בפברואר 1949. כעבור שבוע, ב־1 במָרס, החלו שיחות עם ירדן ולבנון. לבנון השתתפה במלחמה עם ישראל בלי התלהבות יתירה ובכוחות מועטים, – יותר לא היו לה, – והחלק הנוצרי שבתוכה לא ראה כל ההשתתפות במלחמה בעין יפה, אולם היא לא העזה להיות הראשונה לגישושי־שלום; רק לאחר שמצרים חתמה על הסכם שביתת־הנשק נפתחו שיחות עם לבנון, והדיון נסתיים במהירות. לאחר חמש ישיבות נחתם הסכם שביתת־נשק בראש־הנקרה לפי קווי שביתת הנשק עם מצרים. מעמדה של ישראל במשא־ומתן זה היה עדיף, כי בידי צבאנו נמצאו 14 כפרים לבנוניים שנכבשו בימי שחרור הגליל, בימים האחרונים של אוקטובר 1948, והלבנונים תבעו, לפני דיון על הסכם שביתת־הנשק, פינוי הכפרים מישראלים. נציגינו דרשו פינוי הסורים מהשטחים שנכבשו על ידיהם בראש־הגשר של משמר־הירדן, ולנהל משא־ומתן על שביתת־נשק עם סוריה ולבנון גם יחד. הלבנונים טענו, לא לגמרי בלי יסוד, שכפרים אלו נכבשו בימי ההפוגה, והמתווך ד"ר באנץ' הצדיק את עמדת לבנון והתנגד לתלות פינוי כפרי הלבנון בפינוי שטח משמר־הירדן על ידי הסורים. נציגינו דרשו אז פינוי היחידות הסוריות מתחום לבנון, ואיסור "פעולה מלחמתית של גורם שלישי מתוך שטחה של אחת המדינות החתומות על הסכם

שביתת־הנשק". לאחר שתביעה זו נתקבלה נחתם הסכם שביתת־הנשק עם לבנון ביום 23 במרס 1949 במתכונת של ההסכם המצרי.

המשא־ומתן עם ממלכת ירדן על שביתת־נשק נפתח ברודוס ביום 1 במרס. הניגודים בין ישראל וירדן היו מרובים מאלה של ישראל ולבנון. קווי ההפוגה בשעת המשא־ומתן היו אלה שבהם נמצאו שני הצדדים בהפוגה השנייה. בימי ההפוגה השנייה היו אומנם כמה התנגשויות בין הלגיון ובין צה"ל, וההתנגשויות החמורות ביותר נערכו בירושלים, אבל לא נעשה שום דבר בדומה למבצעים בדרום ובצפון. בחזית המזרח עמד לא רק הלגיון, אלא גם הצבא העיראקי, וקו החזית פה היה ארוך יותר מאשר בדרום ובצפון. חלק ממסילת הברזל לירושלים היה בידי ירדן. ירושלים העתיקה הייתה כולה בידי הלגיון. הר הצופים עם האוניברסיטה ובית החולים של "הדסה" פורז עוד בהפוגה הראשונה, אבל הדרך אליו נמצאה ברשות הלגיון. בשיחות סודיות מוקדמות תבעה ירדן החזרת הפליטים ללוד ולרמלה, ושימוש חופשי בנמל חיפה, שישחרר אותה מתלות בנמלי לבנון וממעבר דרך סוריה. היא גם תבעה החזרת שכונות מסוימות בירושלים החדשה לתושביהם הערביים שברחו מתוכן בימי המלחמה. הסכם אחד סודר עוד לפני השיחות על שביתת־הנשק, והוא עליית שיירות להר־הצופים, שהוסדר עוד ביום 25 בדצמבר 1948. היה כאן סבך נוסף – צבא עיראק שחנה במרכז הארץ; לא היה ברור עדיין אם צבא עיראקי יישאר במקומו, בשטחים התפוסים על ידי עבדאללה, או שימסור השטחים המוחזקים על ידיו לידי הלגיון. ירדן גם תבעה לדון על החזרת הפליטים, היא גם התאוננה תחילה על תפיסת החלק המערבי של הערבה ודרום הנגב.

עיראק היססה זמן־מה אם להחזיק בשטחים אשר בידי צבאותיה או למוסרם ללגיון. לבסוף החליטה להוציא כוחותיה מן הארץ, ועבדאללה ראה סיכוי ממשי להרחיב גבולות ממלכתו לעבר המערבי של הירדן, ורצה לשלוח מיד את הלגיון לתפוס מקומם של צבאות עיראק. אולם משלחת ישראל מחתה נגד צעד זה שיש בו משום הפרת ההפוגה. הלגיון גם היה לא בטוח שיעלה בידו לכבוש שטחים אלה בכוח.

בעוד המשא־ומתן עם ירדן על שביתת־נשק נמשך ברודוס הוטל על חטיבת אלכסנדרוני, שחנתה בבאר־שבע, לתפוס המשלטים במורדות הדרומיים והמזרחיים של הרי־יהודה ולהתקדם לקראת עין־גדי. פלוגת רגלים ומחלקת חבלנים יצאו מסדום ב־8 במרס עם רדת הלילה. על אף החשכה הכבדה זיהו חוף עין־גדי. מחלקה אחת נתבססה במקום המעיין, שנייה השתלטה על התל העתיק הסמוך לו, ושלישית – העפילה בשביל ההרים התלול עד מרומי הצוק. הלילה היה חשוך וגשום, השביל חלקלק וצר, אך המחלקה הגיעה לתעודתה. עם בוקר היו עין־גדי והצוק החולש עליו בידי חיילינו. עם קביעת תחום מדינת ישראל מדרום לעין־גדי נפל בידינו גם צוק מצדה, מעוז הלוחמים הנואשים האחרונים אחרי נפילת ירושלים בידי טיטוס, שבחרו במוות מנפול בידי הרומאים, שצרו עליהם זמן כה רב. תפיסת מקום אחרון זה לחורבן בית שני הייתה כיבוש אחרון בימי מלחמת הקוממיות של הבית השלישי.

החלטת ממשלת עיראק לסגת ממערב ארץ־ישראל סייעה גם בידי ממשלת ירדן וגם בידי ממשלת ישראל. באי־כוחנו במשא־ומתן, בראשם עמד הפעם אלוף משה דיין, לא הסכימו לכניסת כוחות ירדן לשטח הפנוי מצבאות עיראק, אלא בהעתקת קו הגבול מזרחה והעמדת ואדי־עארה והכביש המוביל מחדרה לעפולה וחלק מהמשולש במזרח ברשות מדינת ישראל. הוסכם גם על גישה חופשית למקומות הקדושים בירושלים העתיקה, השימוש בבית הקברות העתיק שעל הר־הזיתים, חידוש עבודתה של תחנת השאיבה בלטרון, שהלגיון חיבל בה לאחר ההפוגה, חידוש עבודתם הסדירה של האוניברסיטה ובית החולים "הדסה" בהר־הצופים וגישה חופשית אליהם,

חופש תנועה בכביש לטרון־ירושלים, אספקת חשמל לעיר העתיקה וחידוש התנועה בקו מסילת הברזל לירושלים. חוץ מהסעיף האחרון – תנועת מסילת הברזל לירושלים – לא בוצע אף אחד מן הסעיפים האחרונים עד מלחמת ששת הימים.

חלק רב של השיחות התנהל בארמונו של עבדאללה בעמאן, אולם הסכם שביתת־הנשק עם ירדן נחתם ברודוס, ביום 3 באפריל 1949. בשבועות הקרובים לאחר חתימת ההסכם נכנסו כוחות צה"ל לאום־אל־פחם, באקה־אל־גרביה ולשאר הכפרים באזור ואדי־עארה, וכן לבית־צפאפא ולבית"ר, על יד מסילת הברזל באזור ירושלים, באופן שכל שטח מסילת הברזל מתל־אביב עד ירושלים נמצא בתחומי מדינת ישראל. לעומת זאת פונו על ידי צה"ל סביבות דהריה שבדרך מבאר־שבע לחברון.

המשא־ומתן על שלושת ההסכמים הראשונים נמשך למעלה מחודשיים; ואולם המשא־ומתן עם סוריה בלבד נמשך כשלושה וחצי חודשים, והיה הקשה ביותר. הצבא הסורי היה היחיד שהצליח לכבוש ולהחזיק עד להפוגה חלק מן הארץ שהוקצה בהחלטת 29 בנובמבר 1947 למדינה היהודית – אזור ראש־הגשר של משמר־הירדן, ונציגי ישראל לא היו מוכנים לוותר עליו בשום אופן; וגם הסורים עמדו זמן רב על זכותם להחזיק בו. לבסוף הסכימו לסגת, אולם תמורת ויתור זה דרשו פיצויים במזרח קו־המים – הירדן והחולה וים כנרת, שבהסכם צרפת־בריטניה נקבע הגבול מזרחה מקו־המים. תוך כדי המשא־ומתן על הסכם שביתת־הנשק חלה מהפכה צבאית בסוריה, וקולונל חסני זעים תפס את השלטון בסוריה. זעים נתמך על ידי צרפת, ותמיכה זו הוסיפה תוקף לעמדת הסורים במשא־ומתן. על רקע זה חלו משברים והפסקות במשא־ומתן שנפתח ב־5 באפריל. כל הצעות הפשרה של גנרל ריילי והמתווך בפועל ד"ר באנץ' נדחו, ובשבעה־עשר במאי נפסקו השיחות לגמרי.

הקיפאון נמשך חודש שלם עד ששב ד"ר באנץ' מארצות הברית והגיש הצעת פשרה חדשה: בַּמקום שקווי ההפוגה חופפים את הגבול הבין־לאומי יהווה גבול זה קו שביתת־הנשק; ובמקומות שאין הם חופפים – יעבור הקו של שביתת־הנשק בין קווי ההפוגה של שני הצדדים, והשטח שבין קו שביתת־הנשק לבין הגבול הלאומי יפורז. מטרת הפירוז, לפי הצעת ד"ר באנץ', היא להבטיח הזכויות הטריטוריאליות עד להסדר סופי של שלום, ולהפריד בינתיים בין הצבאות הלוחמים אשר יפונו מתוך האזורים המפורזים, למען אפשר החזרת החיים האזרחיים לתיקנם.

על בסיס הצעות אלה נתחדשו השיחות ביום 16.6.1949. נתעוררה שאלה: מי ישמש כמְנהל אזרחי באזורים המפורזים? תשובת ד"ר באנץ' הייתה: "המנהלה האזרחית באזור המפורז, לרבות משטרה, תהיה על בסיס מקומי, בלי לעורר שאלות כלליות של מְנהל, שיפוט, אזרחות וריבונות. במקום שאזרחים ישראלים נמצאים בו או יחזרו אליו – יהיו בו המְנהל והמשטרה בידי הישראלים. כמו כן יהיה מְנהל אזרחי ערבי מקומי אחראי לכפרים הערביים באזור המפורז. יושב־ראש ועדת שביתת הנשק המעורבת יפקח על המְנהל הזה, ולו הסמכות, בהתייעצות ובשיתוף פעולה עם התושבים המקומיים, להחזיר ליושנם את החיים האזרחיים ולהגן עליהם, אולם הוא לא יישא במישרין בכל אחריות מְנהלתית לאזור"

הצעה מעורפלת זו, שנתנה מקום לכמה סכסוכים בעתיד, היא שהביאה לידי הסכמה הדדית. פרץ עוד משבר אחד כשדרשו הסורים לכלול גם את צמח באזור המפורז, מתוך טענה כאילו עיר זו נכבשה על ידי היהודים בעת ההפוגה, אולם טענה זו הופרכה, והתביעה הסורית לא נתקבלה.

בעשרים ביולי נחתם הסכם שביתת־הנשק עם סוריה, ותאריך זה משמש הפסקה פורמלית למלחמת הקוממיות, אבל עדיין לא התחלה של שלום בין ישראל ושכנותיה.

בשבועות שלאחר כך החזירו הסורים את צבאם מעבר לגבול הבין־לאומי, וישראל פירזה את עין־גב ודרדרה, שנשארו בפועל בתחום שלטונה.

פלישת צבאות ערב לישראל, שקמה בלי התנגדות ארגון האומות המאוחדות, הוכיחה חולשתו וחד־צדדיותו של ארגון זה. גם שתי המעצמות האדירות, רוסיה ואמריקה, שהשתתפו בהחלטת 29 בנובמבר על הקמת מדינה יהודית על בסיס של חלוקה, לא נקפו אצבע למנוע פלישת הערבים, ואפילו לא דרשו ממדינות ערב לסגת מתחומי מדינת ישראל. בלי לזלזל בערך החלטת 29 בנובמבר, אפשר להגיד, ללא כל הפרזה והתנשאות, שרק גבורת צבא־הגנה לישראל הקימה וקיימה למעשה מדינת ישראל, ולא עוד אלא שהרחיבה גבולותיה. לפי החלטת האו״ם נתחמו למדינת ישראל 14,900 קילומטר מרובע. לאחר תום המערכות וחתימת הסכמי שביתת־הנשק עם מצרים, לבנון, עבר הירדן וסוריה הגיעו תחומי ישראל עד 20,662 קילומטר מרובע. ירושלים החדשה, לוד, רמלה, יפו ובאר־שבע שהוצאו מתחומי המדינה היהודית, הן עכשיו ערים עבריות בתוך תחומי מדינת ישראל, ובתוך תחומי ישראל נפתח מסדרון לירושלים.

שמונה חודשים אחרי קום המדינה, ושבוע אחרי תום הקרבות, ביום 15.1.1949, כינס ראש הממשלה הזמנית לאספה אנשי־רוח: סופרים, מורים ואנשי־מדע ובעלי מקצועות חופשים ואמר להם:

> עוד הרבה שנים נצטרך להקדיש מיטב אמצעינו ומאמצינו למען קיים ביטחונה של המדינה. ברם, הביטחון הוא רק תנאי לקיומנו ולעצמאותנו. למדינת ישראל יש עוד ייעוד מיוחד: גאולת עם ישראל, קיבוץ גלויות.
>
> אפילו בתוך שעת החירום, בשמונת החודשים הראשונים לקיום המדינה, כשהיינו צריכים להתגונן בפני צבאותיהן של חמש מדינות ערב ולהקים, בתוך התוהו־ובוהו שהנחילה לנו ממשלת המנדט, סדר ומשטר, שירותים וממשלה, אפילו בתקופה מסוערת זו לא פסק זרם העלייה (מאז קום המדינה ועד סוף 1948 הגיעו לישראל 101,825 עולים).
>
> עם הפסקת הקרבות הוטלו עלינו: להסיע לארץ המונים גדולים, לשכנם ולהשרישם במשק, בחקלאות, בחרושת, במלאכה; לבנות ערים וכפרים חדשים לקליטת מאות אלפי היהודים שיבואו לארץ בארבע השנים הקרובות, כדי שהמונים אלה ייקלטו בארץ; הושם עלינו להגשים מפעל התיישבותי, גם בכפר וגם בעיר, שהוא גדול בהרבה מכל המפעל ההתיישבותי שהקימונו במשך שבעים השנים האחרונות; נצטרך לשקוד בממדים רחבים ובקצב מהיר על ייעור הרים, התקנת השקאה, השבחת קרקעות, בניין בתים למשק, לדירה, לבתי ספר, לבתי חרושת, למעבדות; נצטרך להקים תחבורה ענפה מקומית, ארצית, בין־לאומית, ביבשה, בים, באוויר; לארגן אקספורט ואימפורט רבי־מידות, לבנות רכבות ולסלול דרכים, ועוד ועוד.
>
> אולם אין זה אלא צד אחד של המטבע. אין אנו מביאים לארץ עדרים של בעלי חיים שאין אלא להעבידם, להאכילם ולשכנם, אלא המוני יהודים שלא על הלחם לבדו יחיו. אנו מעלים לארץ עם יחיד במינו, מפוזר בכל קצווי תבל, המדבר בלשונות רבות, חניך תרבויות זרות, נפרד לעדות ולשבטים שונים. את כל הציבור הרב המנומר הזה **מוטל עלינו להתיך מחדש, לצקת אותו בדפוס של אומה מחודשת.**
>
> עלינו לעקור את המחיצות הגיאוגרפיות, התרבותיות והלשוניות המפרידות בין החלקים השונים, ולהנחיל להם לשון אחת, תרבות אחת, אזרחות אחת, נאמנות אחת, חוקים חדשים

ומשפטים חדשים. עלינו להנחילם רוח, תרבות, ספרות, מדע, אמנות. עלינו להכניסם למסגרות חברתיות ומדיניות חדשות, להנחיל להם זיקה לעברנו וחזון לעתיד. עלינו לחנכם לחיי עם עצמאי, לחיים ממלכתיים, לשלטון עצמי, לחירות, לאחדות יהודית, לעזרה הדדית, לאחריות קולקטיבית, ובו בזמן עלינו לדאוג לביטחונם, לביטחון המדינה, **חירותה ומקומה בעולם**. ומלאכה זו עלינו לעשותה בתקופה מסובכת ומסוכסכת, כששלום העולם תלוי בשערה, ואנו מוקפים צוררים ויריבים.

וזו השאלה העומדת לפנינו: כיצד תיעשה המלאכה הגדולה והקשה הזאת? איך נרים את המשא הכבד הזה, המשקי, הכלכלי, הפוליטי, התרבותי, הארגוני – ואנחנו מעטים. כל העם היהודי הוא קטן. בקושי צברנו מעט נכסים בארץ, אך הם לא יספיקו לעלייה הגדולה; ואנחנו עם עשוק, עשוק היסטוריה; אין לנו שום ירושה חומרית; ועלינו לעשות בזמן קצר, ובכוחה של מדינה קטנה, מלאכה שלא עשינו מעולם, ומלאכה שלא נעשתה אולי על ידי שום עם אחר. המלאכה הזאת תיעשה רק בתנאי אחד: **אם נצליח לגייס גיוס מלא את היתרון האחד שיש לנו – היתרון המוסרי והאינטלקטואלי של העם היהודי.**

רק מתוך גיוס מלא של כוחנו המוסרי ויכולתנו האינטלקטואלית נוכל להתגבר על הקשיים העצומים העומדים לפנינו בהגשמת ייעודי מדינתנו. פירושו של דבר, שמדינה זאת לא תוכל לעמוד רק על המנגנון הממלכתי, על חברי הממשלה, על נבחרי הפרלמנט, וניזקק לכל הדברים האלה, אבל באלה בלבד לא נוכל לעשות את המלאכה שלפנינו.

שומה עלינו להפעיל כל המרץ החלוצי הגנוז בתוכנו ולגייס כל היתרונות שיש ללב ולמוח היהודי; והכוונה אינה רק לאנשי־סגולה מעטים, אשר חוננו בכישרונות מיוחדים ובתכונות בלתי־רגילות. בתוך כל איש ואישה גנוזים כוחות אדירים, ויש רק לדעת להגיע למקורם, לגלותם ולהפעילם. בהקמת תנועה חלוצית בקרב העם גילינו כישרון זה. הנוער שחולל אחת המהפכות הפוריות ביותר בתולדות אדם והקים מפעל־בראשית – לא היה של עילויים וילדי־פלא, אלא נערים ונערות רגילים. העצמאות אשר ניסינו להקים בסערת מלחמה, אי אפשר לה להסתיים בשטח המדיני בלבד. המהפכה הזאת שנתחוללה בבוא עצמאותנו לא תמלא ייעודה אם תהיה מהפכה מדינית וצבאית בלבד. **המהפכה המכרעת, היא לפנינו.** עלינו להפוך את הארץ, את העם, את כל סדרי חיינו.

ורק אם נהיה נאמנים לייעוד ההיסטוריה היהודית ונאמנים לחזונה – נעמוד. בסגולותיו המוסריות והאינטלקטואליות אין העם היהודי הקטן והמופלא הזה נופל מהגדולות שבאומות, וחינוכנו צריך לטפח ולהגביר סגולות אלה עד שיא יכולתן. רק בכוחן נעמוד בעולם של תחרות ושנאה ועושק, **ובכוחן לא ייבצר מאיתנו להראות דרך חדשה לעולם,** דרך שלום, צדק, חירות ואחווה אנושית, לא על ידי הטפה והסברה, אלא על ידי היותנו למופת בחיינו, במשטרנו, בהליכותינו, כי שומה על מדינת ישראל להיות מדינה למופת. וזו תקום בשיתוף הכוחות של חלוצי־העבודה ואנשי־הרוח.

נדבכים משולבים

חבלי־לידה של הפרלמנטריזם
בארבע שנות הכנסת השנייה
עם העסקה הצ׳כית
מבצע קדש ותוצאותיו

חבלי־לידה של הפרלמנטריזם

הבחירות לאספה המכוננת • הישיבה האחרונה של מועצת המדינה הזמנית • חנינה לעוברי עבירות לכבוד המעבר לחיים פרלמנטריים תקינים • פתיחת האספה המכוננת

עוד כמה חודשים לפני תום המלחמה החלה הממשלה ומועצת המדינה הזמנית לדון בבחירות לאספה המכוננת (מה שנקראה אחר כך בשם כנסת ראשונה). הדיון הראשון התחיל באחד ביולי 1948, כשיושב־ראש ועדת־הוועדות של מועצת המדינה, מר דויד צבי פנקס (מזרחי), הציע שתיבחר ועדת בחירות מכל סיעות המועצה, ובשעת הצבעה יהיה לכל נציגות של סיעה אותו מספר הקולות שיש לסיעה במועצה. במועצת המדינה ביום 8 ביולי הוחלט על שלושה־עשר חברי ועדת הבחירות. ובמועצה מיום 28.10.1948 הביא ד׳ בר־רב־האי, יושב־ראש הוועדה הצעת ״פקודת הבחירות״. הוועדה, כפי שאמר היושב־ראש, פעלה על בסיס המסורת של הדמוקרטיה הציונית. כמה מחברי הוועדה דגלו בשיטת בחירות אזוריות, ואחדים בשיטת בחירות אזוריות יחסיות. אבל כמעט כולם, כפי שהודיע היושב־ראש, ״הגיעו לידי מסקנה, שבשלב זה ובבחירות אלה ובמסיבות שאנחנו נתונים בהן, במסיבות של מלחמה וגיוס חלק גדול מאזרחי המדינה והימצאם ביחידות צבא, אין הוויכוח התיאורטי הזה חשוב. אם אנו רוצים כיום לבצע בחירות מהירות, אין לנו עצה אחרת אלא לבחור בשיטת בחירות יחסית־ארצית. כל שיטה אחרת דורשת הכנות מסובכות הרבה יותר ואינה ניתנת לביצוע תוך תקופה קצרה״.

בוועדה נמשך ויכוח רב על מספר חברי האספה המכוננת. הרוב דרש 171. הממשלה הציעה 101. הוועדה קיבלה דעת הממשלה, אולם המיעוט השאיר לעצמו זכות ערעור בפני מועצת המדינה, והמועצה תכריע בעניין זה. בנוגע לגיל הציעה הוועדה, לאחר ויכוח פנימי, שכל איש ואישה בגיל 18 ומעלה יש להם זכות בחירה. הנימוק שהכריע בגיל צעיר זה היה, שבני 18 מגויסים כבר לצבא. לא כן בנוגע לזכות להיבחר. תחילה הציעה הוועדה על מתן זכות להיבחר לבני גיל 25. אולם לאחר דיון נוסף החליט הרוב לקבל הצעת הממשלה, להנמיך את הגיל ולהקנות הזכות להיבחר לבני גיל 21. רק מיעוט דרש לא לעשות כל הבדל בין הזכות לבחור ובין הזכות להיבחר – וגיל 18 יקבע. נתעוררה שאלה על גולי קפריסין, כלומר, העולים הבלתי־לגליים, שממשלת המנדט שלחה אותם למחנה בקפריסין, ועדיין הם שם. הוועדה החליטה להקנות להם זכות בחירה, אולם שר הפנים, י׳ גרינבוים, הביא בשם הממשלה נימוקים מעשיים, מדיניים ומשפטיים נגד, והוועדה לא קיבלה עמדת הממשלה.

י׳ גרינבוים הסביר עמדת הממשלה בשאלת גולי קפריסין. ודאי שכולנו היינו רוצים לראות כלואי המחנות בקפריסין בתוכנו, והיינו רוצים להתייחס אליהם כלכל תושבי ישראל. אבל אי אפשר לעשות זאת. בחוק נאמר במפורש, שאין עורכים בחירות מחוץ לשטח שעליו חל החוק של מדינת ישראל. ויש טעם מיוחד בדבר. בחוק הזה אנו נותנים זכות בחירה לתושבי ישראל, כלומר לתושבי אותו החלק של ארץ־ישראל, של מדינת המנדט לשעבר, שאנחנו שולטים בו. חלק מתושבי ארץ־ישראל נמצא מחוץ לשטח שעליו חל החוק של מדינת ישראל. אם ניתן זכות בחירה

לאנשים שהם מחוץ לשטח שלטון החוק של ישראל, תתעורר השאלה: מדוע אנו מפלים בין יהודים וערבים. יש גם שאלה אם אפשר לערוך בחירות במחנה־הסגר שהוא בידי הבריטים. האם ירשו לנו? ואנחנו לא נלך לבקש עכשיו ממשלת בריטניה העוינת לנו, שאינה מכירה עדיין בקיומנו, שתרשה לנו לסדר בחירות במחנות־הסגר.

ואשר לוועדת הבחירות הגיעה הממשלה לדעה, שיש להעמיד בראש ועדת הבחירות איש שהוא למעלה מהמפלגות, המייצג את הדין והצדק במדינה – זאת אומרת, איש שייבחר על ידי חברי בית המשפט העליון (במועצת המדינה ביום 22 ביולי נבחרו חמישה חברים לבית המשפט העליון: י׳ זמורה – נשיא בית המשפט, עורך־דין י׳ אולשן, הרב ש׳ אסף, עורך־דין י׳ דונקלבלום והשופט ש״ז חשין – לחברי בית־המשפט העליון). במועצה נתקבלה הצעת ז׳ ורהפטיג – מספר הצירים באספה המכוננת יהיה 120.

על שאר פרטי פקודת הבחירות נמשך הוויכוח במועצת המדינה עד 21.1.1949. יום הבחירות נקבע ליום ג׳, 25.1.1949, כ״ד בטבת תש״ט. יום הבחירות הוכרז כיום־שבתון. לבחירות הוגשו עשרים ואחת רשימות. בעלי זכות בחירה היו 506,867 (מתוך 782,000 תושבי המדינה), בבחירות השתתפו 440,095 בוחרים (87% בערך מבעלי זכות בחירה). הבחירות עברו באווירה של שקט וסדר. תשע רשימות לא הגיעו אף למנדט אחד (הרשימות: ברית הצה״ר, למען ירושלים, הגוש העובד, אלכותלה אל־עאמאלה, יצחק גרינבוים, רשימת חרדים, רשימת היהדות המסורתית, הפועלות והאשה הדתית, הרשימה המאוחדת של פועלים דתיים, הגוש העממי הערבי). זכו בצירים: רשימה א׳ (מפא״י) – 155,274 קולות, 46 צירים; רשימה מ׳ (מפ״ם) – 64,618 קולות, 19 צירים; ב׳ (החזית הדתית המאוחדת) – 52,982 קולות, 16 צירים; ח׳ (תנועת חירות) – 49,782 קולות, 14 צירים; צ׳ (ציונים כלליים) – 22,661 קולות – 7 צירים; פ׳ (המפלגה הפרוגרסיבית) – 17,786 קולות, 5 צירים; ס׳ (איחוד ארצי של ספרדים ובני עדות המזרח) – 15,287 קולות – 4 צירים; ק׳ (קומוניסטים) – 15,148 קולות, 4 צירים; ד׳ (רשימה דמוקרטית של נצרת ומחוזה) – 7,387 קולות, 2 צירים; ט״ו (רשימת לוחמים) – 5,363 קולות, 1 ציר; נ׳ (הסתדרות נשים ציוניות ויצ״ו) – 5,173 קולות, 1 ציר; ל׳ (התאחדות התימנים) – 4,399 קולות – 1 ציר.

כשבועיים אחרי הבחירות נתכנסה מועצת המדינה הזמנית לישיבתה האחרונה (ישיבת הארבעים) ביום 10.2.1949.

בתחילה אישרה המועצה הצעת ועדת הסמל והדגל. הדגל הציוני כבר אושר על ידי המועצה בישיבתה הכ״ד, ביום 28.10.1948, כדגל המדינה. למועצה האחרונה הביאה יושבת־ראש הוועדה, בבה אידלסון, הצעת הוועדה על סמל המדינה, מנורה בת שבעה קנים על בסיס רחב, עטורה ענפי זית וכתובת ״ישראל״ חקוקה עליה. ההצעה אושרה פה אחד. אחר כך מסרו ועדות המועצה סקירה מסכמת. יושב־ראש ועדת הביטחון, ד״צ פנקס, סקר פעולתה מאז נבחרה בז׳ באב תש״ח, 12.8.1948, כשלושה חודשים אחרי קום המדינה. לפני כן פעלה ועדת הביטחון היישובית. דיוני ועדת הביטחון לא הגיעו למועצה, כי התנהלו בסודיות מוחלטת. בכל ישיבה נשמעה סקירה צבאית מאת שר הביטחון. בין נושאי הדיונים תקציב משרד הביטחון, דרגת התשלומים למגויסי צה״ל, תשלומים למשפחות החיילים וחיילים משתחררים. דיון רחב הוקצה לפירוק מטה פלמ״ח, לסדרי הצנזורה הצבאית.

נידונו גם שאלות צבאיות ארגוניות. בכמה בעיות שמעה הוועדה הרצאות של ראש המטה

הכללי רב־אלוף יעקב דורי ונציגי משרד הביטחון. פנקס ציין תיאום מלא שהיה קיים כל הזמן בין שר הביטחון ובין ועדת הביטחון. היושב־ראש הביע תודה לצה"ל ולוותיקי ה"הגנה".

ב' רפטור, יושב־ראש ועדת העלייה, שנבחרה ב־9.10.1948, ציין שפעולות ועדתו היו מוגבלות, כי לפי החלטת הוועד הפועל הציוני הוטל הטיפול בעלייה ובקליטתה על הנהלת הסוכנות, ופעולת הוועדה התרכזה בעיקר בבעיות שגם הממשלה טיפלה בהן בישיבות משותפות עם הסוכנות, בעיקר בשטח קליטת העלייה.

על ועדת הכספים סקר היושב־ראש ד"ר **א' גרנובסקי**. דיון ראשון על התקציב נתקיים ביום 19.5.1948. הוחלט לייפות ידי הממשלה לקבוע בעצמה הוצאותיה עד 1 ביולי, ואז עליה להגיש תקציב לחצי שנה לוועדה ולמועצה, אולם נתגלו קשיים גדולים בהכנת תקציב, ושר האוצר, **א' קפלן**, ביקש מהמועצה לאשר מסגרת תקציב חודשי בגבולות 700,000 לירות. הוועדה תחליט על סעיפיו השונים, ורק במועצת המדינה ביום 30.9.1948 נתקיים דיון על תקציב ששת החודשים מיולי עד דצמבר 1948 בסכום של 7,800,000 לירות, זה לא כלל תקציב הביטחון שלא הובא למועצה. במועצת המדינה הל"ג (30.12.1948) הציע שר האוצר תקציב רק לשלושה חודשים, כדי לאפשר לאספה המכוננת לקבוע יסודות התקציב, ולעת־עתה הוחלט לאשר לחודש ינואר 1949 החלק השישי של תקציב מחצית השנה שעברה בתוספת 150,000 לירות. התקציב ייקבע על ידי ועדת הכספים.

במועצת המדינה ביום 27.1.1949 הציע שר האוצר תקציב לשלושה חודשים (עד 1 במרס 1949) בסכום של 4,835,000 לירות (לא כולל תקציב הביטחון). **ז' ורהפטיג** סקר פעולת ועדת החוקה; **נ' ניר־רפאלקס** – ועדת החקיקה; **מ' קול** – הוועדה לענייני חוץ; **מ' גרבובסקי** – ועדת הפנים; ד"ר **א'. אלטמן** – הוועדה לשירותים ציבוריים; **מ' שטנר** – הוועדה למען משפחת החייל, **וד"צ פנקס** – ועדת־הוועדות, ששימשה כאם הוועדות ויישרה הדורים ופילסה דרך להבנת־גומלין בין כל סיעות הכנסת.

ראש הממשלה סקר בקצרה מאורעות תשעת החודשים (פחות 4 ימים) מאז קום המדינה. ציין מערכת הסבל והגבורה של ירושלים, שלא רבות כמוה בהיסטוריה, קרבות עשרת הימים שהפכו הקערה המדינית והצבאית במזרח הקרוב על פיה, ואת מדינת ישראל הצעירה לכוח הצבאי הגדול ביותר בארצות התנ"ך, מערכת שבעת הימים בחודש אוקטובר, ששחררה את מבואות הנגב, שישים השעות בגליל ששחררו את כל הגליל, ולבסוף המערכה האחרונה שגירשה את הפולש המצרי מכל שטחי הנגב ופתחה דרך לשביתת נשק.

> בזוכרנו כל המאורעות האלה בסיפוק רב נעמוד דום בחרדת־כבוד לזכר הלוחמים שמסרו נפשם על חירותנו ועצמאותנו. אין ניחומים לאימהות ולאבות השכולים, אך אפשר להגיד שהם נושאים את אבלם ויגונם בגאון שאין גדול ממנו (כל הנאספים עמדו דום). ראש הממשלה המשיך: "בתקופה זו נעשו לאַל הניסיונות של ממשלת המנדט להנחיל לארץ תוהו־ובוהו; הוקמו שירותים אדמיניסטרטיביים, משקיים ותרבותיים, ומכל אלה יש לציין אחד, שיותר מכולם נשא על שכמו המהפכה ההיסטורית הגדולה שנתחוללה השנה – השירות של צה"ל.
>
> בתקופה זו הושם לאל ניסיון להפר סמכות המדינה וחוסלה הפרישה הצבאית, ובתקופה זו העלינו ארצה למעלה מ־145,000 יהודים, והקימונו 52 יישובים חקלאיים חדשים והפכנו מספר ערים נטושות לערים עבריות, הכירו בנו 38 מדינות. לבסוף ביצענו בחירות

דמוקרטיות לאספה מכוננת תוך סדר, כבוד עצמי ובגרות מדינית ומוסרית, שאינן נופלות מכל מה שיש בשטח זה בארצות המתוקנות ביותר.
ולכבוד המעבר לחיים מתוקנים מציעה הממשלה, שבישיבת הסיום של מועצת המדינה תחון את כל האזרחים והתושבים שנכשלו בדבר עבירה, בין אלה שכבר נידונו ובין אלה שעדיין לא נידונו, מלבד אלה שנאשמו בעבירות של רצח בזדון או בצדיה, ובבגידה וכדומה, שדינם הוא עונש מוות או מאסר־עולם".

אחרי הצעות תיקונים של ניר, ריפטין וַורהפטיג, שנדחו על ידי הרוב, נתקבלה הצעת הממשלה פה אחד.

שר המשפטים, **פ׳ רוזנבליט**, הציע פקודת האספה המכוננת, כי "בישיבת הפתיחה של האספה המכוננת יקרא נשיא מועצת המדינה הזמנית באוזני צירי האספה את נוסח ההצהרה הזאת: ׳אני מתחייב להיות נאמן למדינת ישראל ולמלא באמונה את שליחותי באספה המכוננת׳. אחרי קריאת נוסח ההצהרה ייקראו שמות הצירים לפי סדר אלף־בית, וכל אחד, בזה אחר זה, יקומו ויגידו ׳אני מתחייב(בת)׳".

הפקודה נתקבלה ללא ויכוח.

יושב־ראש המועצה, **י׳ שפרינצק**, אמר אז דברי נעילה:

עם פקודה זו סוכמה ונסתיימה עבודת מועצת המדינה הזמנית. ערב זה הוא סיום פרשה ראשונה בתורת החיים וסידורי החיים במדינת ישראל. בבית זה הוכרז דבר המדינה, בבית זה אנחנו מסיימים את הפרשה הראשונה בסידור ענייני המדינה. בבית זה, שהוא ראשית היכל האמנות, שָׁנינו ולמדנו בפעם הראשונה לאחר דורות רבים את האמנות העליונה: אמנות סידורי חיי האדם והאזרח, סידור חיים קולקטיביים של עם ישראל במדינת ישראל.
חיינו את החיים המשותפים בישיבות של מועצת המדינה, בידידות הדדית, ברצינות רבה, וברגש אחריות קולקטיבית. עשינו את ההתחלה וההמשך בוא יבוא. עם ישראל יקום ויקיים את עצמו וירכוש לעצמו כבוד בסדרי חייו, ביכולתו היוצרת לקבץ את גלויות ישראל במדינה הזאת. תחי תקוותנו לקיבוץ כל גלויות ישראל במדינת ישראל.

כל הקהל קם על רגליו ושר "התקווה". הישיבה ננעלה בשעה 20:37.

כעבור ארבעה ימים נתכנסה בירושלים, בבית הסוכנות היהודית, בשעה 16:00, ביום ט״ו בשבט תש״ט (14.2.1949), ישיבת הפתיחה של האספה המכוננת. פתח נשיא מועצת המדינה הזמנית, ד״ר **חיים ויצמן**:

ברגש של יראת־כבוד והדרת־קודש אני קם לפתוח את האספה המכוננת של מדינת ישראל, את כנסת־ישראל הראשונה בימינו בעיר הנצחית ירושלים.
מעמד זה הוא פרי ההתעוררות הכבירה של הרצון הלאומי שקמה בעמנו בדורות האחרונים. לפני כשבעים שנה היה האות. מיטב בני האומה, מנהיגי הדור הנעלמים והאלמונים, קמו להגשים את חלום הדורות של שיבת ציון, חידוש הקוממיות הלאומית.

בשתי דרכים פעל מאמץ ההגשמה.
הראשונה הייתה דרך התעוררות הלבבות, השיבה למקורות הרוח של המסורת היהודית, החייאת השפה והספרות העברית, כינוס כוחות העם הפזורים לאגודה אחת, פעולת חינוך ותעמולה. שני כינוסים גדולים שימשו תחנות מכריעות בדרך הזאת: ועידת קטוביץ והקונגרס הציוני הראשון.
הדרך השנייה הייתה דרך המעשה החי והמגשים, בה הלכו אלה שקצרה רוחם לחכות לריכוז כוחות העם בגולה ולהכרת אחרים בזכותו. הם ביקשו לדחוק את הקץ: העפילו לעלות לארץ וחתרו להביא גאולה לעמם בפועל כפיהם ממש, בזיעת אפם ובדמם. אלה היו החלוצים הראשונים, הביל"ויים וכל החונים על דגלם, מפלסי נתיבות העלייה ומניחי יסודות הבניין. בעקבותיהם הלכו דורות העלייה וההתיישבות הבאים, עד שנוצר היישוב רב־האונים הזה אשר בחלבו ובדמו, בזכות גבורתם וקורבנותיהם של בניו הקים את מדינת ישראל.
כל ימיי עמלתי וחתרתי לעשות את המדע והמחקר יסוד למפעלנו הלאומי. אבל ידעתי גם ידעתי, כי מעל למדע יש ערכים נשגבים אשר רק בהם מרפא לנגעי האנושות – ערכי צדק ויושר, שלום ואחווה.
'צִיּוֹן בְּמִשְׁפָּט תִּפָּדֶה וְשָׁבֶיהָ בְּצְדָקָה'.
הכנסת הראשונה למדינת ישראל פתוחה.

לאחר הצהרת אמונים של הצירים (שישה צירים נעדרו) נבחר יוסף שפרינצק ליושב־ראש האספה, והוחלט לבחור שני סגנים ליושב־ראש. באותה ישיבה נבחרה גם ועדה מתמדת בת 33 חבר, ובשירת "התקווה" ננעלה הישיבה הראשונה.

באותו יום, ט"ו בשבט, ניטע בשער־הגיא יער לזכר חללי המלחמה. רב־אלוף יעקב דורי קרא פקודת־היום. בכניסה לגיא, על שער הכבוד, הייתה כתובת: "מְנָעִי קוֹלֵךְ מִבֶּכִי וְעֵינַיִךְ מִדְּמָעָה, כִּי יֵשׁ שָׂכָר לִפְעֻלָּתֵךְ". הורים שכולים ובני־משפחתם, פצועי מלחמה, חברים לנשק של החללים, יחידות צבא על חגורן ונשקן המלא, רבנים ראשיים, קונסולים, נציגים ונספחים צבאיים של מדינות חוץ, מפקדי צה"ל, חברי כנסת, באו לטקס הנטיעה בגיא הנאה. ראש הממשלה והרמטכ"ל הוזמנו לנטוע העצים הראשונים. ראש הממשלה ושר הביטחון אמר:

לא ביער עצים אשר ניטע ולא במצבת אבנים אשר נבנה ייחקק ויישמר זכר הגיבורים אשר נפלו על גאולת עמם ומולדתם. בלב העם היהודי, בלב כל בני ישראל, בדורנו אנו ועד סוף כל הדורות, יחיה זכר הגבורה והתפארת של הגיבורים אשר העזו ויכלו.
ואתם, הורי הגיבורים, ובייחוד אתן, אימהות יקרות, אנו יודעים מה כבד האבל ועמוק הכאב אשר בליבכם, אבל, אימהות ואבות יקרים, אתם זכיתם למה שלא זכו רבבות אימהות ואבות במשך כל הדורות, אשר בניהם נרצחו ונטבחו ונהרגו ללא טעם וללא מטרה במשך גלותנו הארוכה. בניכם היקרים נפלו למען יחיה העם היהודי קוממיות במולדתו הגאולה.

חוקי־יסוד לסדרי העבודה של הכנסת הראשונה • הנאום הראשון של חבר כנסת ערבי • בחירת ח' ויצמן לנשיא ישראל • הנשיא מטיל על ראש הממשלה הזמנית להרכיב ממשלה • הגיגי המיועד לראש הממשלה על הרכב הממשלה ועל דרכה

האספה המכוננת קיימה עוד שלוש ישיבות, מ־15 עד 17 בפברואר 1949, ועשתה סידורים ראשונים וגם חקקה שורת חוקי־יסוד, שאיפשרו פעולה סדירה של הכנסת הראשונה.

בסיום היום השני של האספה המכוננת נשמע הנאום הערבי הראשון. הנואם היה מר **אמין סלים ג'רג'ורה**, נציג "הרשימה הדמוקרטית של נצרת". הוא ציין לשבח העיקרון שנכלל בהכרזת העצמאות ביום 14.5.1948, האומרת: "מדינת ישראל הצעירה תהיה מבוססת על יסודות החופש, הצדק והשלום, היא תעניק זכויות חברתיות ומדיניות שוות לכל נתיניה בלי הבדל דת, גזע או מין, וסיים נאומו במילים אלה: "בשמחה רואים אנו ניצנים המבשרים את קץ המערכה בארץ־הקודש, קץ שבעקבותיו ייכרתו בריתות שכנות טובה בין ישראל ובין מדינות ערב השכנות. הכרות מדינות העולם במדינת ישראל הצעירה, בזו אחרי זו, הן לנו לכבוד ולתפארת. מדי יום ביום הולך וגדל מספר התומכים בנו. שׂומה על מדינתנו להוכיח בכל מעשיה שהיא שוחרת צדק ויושר ושואפת לחופש, לשלווה, להשכנת שלום, ולשמש מופת לתרבות־אמת וגורם חשוב לתועלתה של האנושות כולה".

ביום 16 בפברואר נתקבלה חוקת המעבר על פי הצעת שר המשפטים פ' רוזנבליט, שנידונה בוועדת החוקה שנבחרה יום לפני זה בראשות י' אידלסון, ונעשו בה רק שינויים קלים לאחר שהוצעה לאספה המכוננת. החוקה שנתאשרה אומרת:

פרק ראשון: הכנסת

1. לבית המחוקקים במדינת ישראל ייקרא כנסת. לאספה המכוננת ייקרא "הכנסת הראשונה". לציר האספה המכוננת ייקרא "חבר הכנסת" (ולא כמו שהוצע "ציר הכנסת").

2. דבר־חקיקה של הכנסת ייקרא "חוק" (עד אז נקרא דבר־חקיקה של מועצת המדינה הזמנית בשם "פקודה"). כל חוק ייחתם על ידי ראש הממשלה ועל ידי השר או השרים הממונים על ביצוע החוק. נשיא המדינה יחתום על כל חוק, חוץ מחוקים הנוגעים לסמכויותיו. כל חוק יפורסם ב"רשומות" (ולא השם שהוצע "מגילות המדינה") תוך עשרה ימים מיום קבלתו בכנסת.

פרק שני: נשיא המדינה

3. נשיא המדינה ייבחר על ידי הכנסת בבחירה חשאית. המועמד שקיבל למעלה ממחצית הקולות של כל חברי הכנסת – הוא הנבחר. לא קיבל מועמד רוב כזה, מצביעים שנית. לא היה רוב כזה גם בהצבעה השנייה, חוזרים ומצביעים בהצבעה שלישית, וכן הלאה. בכל הצבעה נוספת לא יועמד לבחירה המועמד שקיבל בבחירה הקודמת את מספר הקולות הקטן ביותר. המועמד שקיבל בהצבעה השלישית או באחת ההצבעות הנוספות למעלה ממחצית הקולות של חברי הכנסת המשתתפים בהצבעה – הוא הנבחר.

4. תוך שבעה ימים מיום בחירתו ימסור ויחתום הנשיא בכנסת או בפני יושב־ראש הכנסת הצהרה זו: "אני (שם) מתחייב כנשיא המדינה לשמור אמונים למדינת ישראל ולחוקיה".

5. תקופת כהונתו של נשיא המדינה תהיה במשך תקופת כהונתה של הכנסת הראשונה ועד תום שלושה חודשים מכינוס בית הנבחרים החדש.

6. נשיא המדינה יחתום על אמנות עם מדינות זרות, שאושרו על ידי הכנסת, ימנה על פי המלצת השר המוסמך את הנציגים הדיפלומטיים של המדינה, יקבל נציגים דיפלומטיים של מדינות זרות אשר שוגרו לישראל, ויקיים מינוי קונסולים של מדינות זרות; וכן נתונה לו הסמכות לחון עבריינים ולהפחית עונשים.

7. כל מסמך רשמי שייחתם על ידי נשיא המדינה יישא עליו חתימת־קיום של ראש הממשלה או של שר אחר, שתחליט עליו הממשלה.

פרק שלישי: הממשלה

8. הממשלה הזמנית תגיש את התפטרותה לנשיא המדינה מיד לאחר בחירתו, אולם תמשיך בתפקידיה עד היכון ממשלה חדשה.

9. לאחר התייעצות עם נציגי סיעות בכנסת יטיל נשיא המדינה על אחד הצירים את התפקיד להרכיב הממשלה.

10. הממשלה תהיה מורכבת מראש הממשלה וממספר שרים מתוך צירי הכנסת או מחוצה לה (שלוש המילים האחרונות "או מחוצה לה" נתקבלו על פי הצעת מ' שרת).

11 (א). הממשלה, משהורכבה, תתייצב לפני הכנסת ותיכון לאחר שתקבל בה הבעת אמון.

(ב) תוך שבעה ימים מיום שהממשלה קיבלה הבעת אמון, יקראו ויחתמו ראש הממשלה והשרים האחרים בפני הכנסת הצהרה זו: "אני (שם) מתחייב כחבר הממשלה לשמור אמונים למדינת ישראל ולחוקיה, ולקיים את החלטות הכנסת".

(ג). הממשלה תישא באחריות משותפת לפעולותיה בפני הכנסת, תמסור לה דין־וחשבון עליהן, ותכהן כל עוד תיהנה מאמון הכנסת.

(ד). ממשלה שהכנסת הביעה לה אי־אמון או שהחליטה להתפטר, תגיש מיד התפטרותה לנשיא המדינה, אולם תמשיך בתפקידה עד היכון ממשלה חדשה לפי הוראות חוק זה.

פרק רביעי: הוראות נוספות

12. לממשלה יהיו כל הסמכויות שהעניק החוק לממשלה הזמנית.

13. כל דבר שהחוק דורש את פרסומו בעיתון הרשמי יפורסם מעכשיו ב"רשומות" (בהצעות הוועדה נאמר ב"מגילות המדינה"); כל מקום בו נאמר בחוק "עיתון רשמי" ייקרא מעתה "רשומות".

14. הסעיף 1(ג), 2(ב), 7(10) פסוק שני ו־7(ב) לפקודת סדרי השלטון והמשפט תש"ח־1948, בטלים.

15. תוקפו של חוק זה הוא מיום קבלתו.

ביום י"ז בשבט תש"ט (16.2.1949) דנו על בחירת נשיא המדינה. **ז' רובשוב** (שז"ר) בשם הוועדה המתמדת הודיע, שיש שני מועמדים לנשיאות:

פרופ' חיים ויצמן ופרופ' יוסף קלויזנר.

א' פראי (מפ"ם) הודיע:

סיעתנו החליטה להצביע בעד מועמדותו של ד"ר חיים ויצמן לכהונת נשיא המדינה. באנו להפגין בהצבעתנו זו את הערכתנו לאישיותו של ד"ר ויצמן, לעבודתו רבת־השנים למען המפעל הציוני ולשותפותו הנאמנה ליצירה החלוצית בארץ־ישראל. באופן מיוחד באנו לתמוך במועמדותו

של ד״ר ויצמן כנגד המועמדות שהוצעה על ידי תנועת חירות מיסודו של אצ״ל, שאופייה ומהותה ידועים היטב במדינה. עם זאת, אנו מצהירים שאין בהצבעתנו זו משום ביטוי של תמיכה בקו המדיני הנקוט על ידי ד״ר ויצמן.

א׳ בן־אליעזר בשם תנועת ״חירות״ הודיע: נשיא המדינה חייב לייצג את המדינה העברית, את גדולתה והודה. משום כך חייב נשיא של מדינת ישראל לסמל באישיותו את שאיפת הדורות לחיי חירות ועצמאות, את המסורת המחודשת של מלחמת השחרור, את יחס הכבוד לראשונים, אשר בכוח תבונתם ובמסירות נפשם העלונו על דרכנו, ואת הנאמנות הבלתי־מסויגת והבלתי־מפוקפקת לעם ולמולדת.

לפיכך הריני מתכבד להצהיר בשם סיעת תנועת ״חירות״, כי לא נוכל לתת את קולותינו בעד מועמדותו של פרופ׳ ד״ר חיים ויצמן לכהונת נשיא המדינה. את קולנו ניתן לכבוד מועמדותו של פרופ׳ ד״ר יוסף קלויזנר, אשר חידש בכתביו את הוד מלחמת השחרור מימי קדם ואשר על ספריו חונך דור שלם של לוחמים ומורדים.

ואשר לחלקה של אותה הצהרה שנשמעה לפני רגע, ברצוני לומר רק מילה אחת: לא התווכחנו עם משתפי פעולה עד היום, ולא נתווכח איתם היום.

(דבריו האחרונים של מר א׳ בן־אליעזר עוררו רעש גדול באולם, ונשמעו קריאות: בוז! פשיסטים! אנשי מוסוליני! משתפי פעולה!).

מ׳ וילנר בשם מק״י הודיע שלא יצביעו לא בעד ד״ר ויצמן ולא בעד ד״ר י׳ קלויזנר.

גם נ׳ **פרידמן־ילין** (רשימת הלוחמים) הודיע שלא יצביע בעד ד״ר ויצמן.

ברוב של 83, נגד 15 שניתנו לפרופ׳ י׳ קלויזנר, נבחר ד״ר חיים ויצמן לנשיא המדינה. לא השתתפו בהצבעה 6 (מהם 4 שאינם בארץ) וריקים היו 15.

היושב־ראש **י׳ שפרינצק** הזמין כל חברי הכנסת להיות נוכחים מחר בשעה 11:30 בזמן שהנשיא הראשון ימסור הצהרתו בפני ישיבת הכנסת. משלחת מיוחדת מטעם הנשיאות תלך אל הנשיא הראשון לרחובות ותביא אותו לישיבה.

למחרת, ביום י״ח בשבט תש״ט (17.2.1949), הודיע היושב־ראש בישיבה שנפתחה בבית הסוכנות היהודית בירושלים בשעה 12:12, כי הבוקר בשעה שבע יצאה לרחובות משלחת מורכבת מיושב־ראש האספה ושני סגניו (נ׳ ניר וי׳ בורג) וחברי הכנסת: י׳ רוקח, ד״ר א׳ גרנובסקי, א׳ אלמליח, הרב מ׳ נורוק, ק׳ כהנא, הגב׳ ר׳ כוהן, הגב׳ ע׳ פישמן (מימון), יזהר סמילנסקי, א׳ טביב, סיף אל־דין מחמד סעיד אלזועבי, י׳ חזן וז׳ רובשוב – להודיע לנשיא, שחברי הכנסת מזמינים אותו למסור הצהרתו כנשיא המדינה. כל הדרך הייתה מלאה המוני ישראל. ליד מוצא, על יד שער ירושלים, קיבל את פני הנשיא ראש העיר ומסר לו את מפתחות ירושלים. בעוד רגעים מספר התחיל הטקס בתקיעת שופר.

הוכרזה הפסקה, ובשעה 12:34 נכנס לאולם, לקול תקיעת השופר, ד״ר חיים ויצמן. חברי הכנסת וכל הקהל קמו.

היושב־ראש **י׳ שפרינצק**: חיים בן עוזר ורחל ויצמן, נא להרים את יד ימינך ואקרא לפניך את דבר התחייבותך כנשיא למדינת ישראל: ׳אני חיים בן עוזר ורחל ויצמן מתחייב כנשיא המדינה לשמור אמונים למדינת ישראל ולחוקיה׳״. ד״ר ויצמן הרים ידו והצהיר: ״אני מתחייב כנשיא המדינה לשמור אמונים למדינת ישראל ולחוקיה״.

היושב־ראש **שפרינצק** קרא: "יחי הנשיא", והקהל פרץ בתשואות סוערות וממושכות. הרב **א"ח צוובנר** שאג אמר: "ברוך אבינו שבשמים שחלק מכבודו ליראיו", והקהל ענה: "אמן!"

נשיא המדינה ד"ר ח' ויצמן:

כנסת ישראל, אדונים נכבדים: ראשית תרשו לי להביע את צערי, שראש הממשלה אינו בתוכנו עכשיו. בשמכם ובשם הגברת ויצמן אנחנו מאחלים לו רפואה שלמה במהרה (הקהל ענה: אמן).

הנני מודה על הכבוד הגדול שניתן לי בהיבחרי כנשיא הראשון למדינת ישראל. בכל נפשי ובכל מאודי אתאמץ למלא את השליחות הנעלה והכבירה הזאת לטובת בני עמנו וכל תושבי הארץ ולהרמת מדינתנו. גדול התפקיד שהוטל עליי, אבל בשר־ודם אני ועלול להיכשל חלילה במעשיי, אַל נא אהיה בעיניכם כחוטא במזיד.

ברגע גדול זה בחיי, בחיי כולנו, הנני שולח ברכה לבבית לכל אזרחי ישראל ולעם היהודי ברחבי תבל. יודע אני, כי כל אשר נעשה ולא נעשה בארץ הזאת יטיל מאורו או מצילו על עמנו כולו. מתוך הכרת כובד האחריות הזאת הנני נכנס למילוי תפקידי כנשיא מדינת ישראל (תשואות סוערות וממושכות. הקהל קם על רגליו).

היושב־ראש י' שפרינצק:

הנני לנעול את ישיבותינו בירושלים. 'הָשִׁיבָה שׁוֹפְטֵינוּ כְּבָרִאשׁוֹנָה וְיוֹעֲצֵינוּ כְּבַתְּחִלָּה'. נתקיימה שאיפת דורות אשר לא פסקה גם תוך גירושים, עינויים, שריפות, מוקדי־אש, עד שקמו דורות לקיים את השאיפה.

במושב הראשון של הכנסת הראשונה סיימנו את שלב הזמניות. במספר הישיבות הראשונות כינסנו את נבחרי ישראל לכונן ולייצב את כוח הקיום של מדינת ישראל ועצמאותה, כדי לבצר את דרכה ולשמור על ביטחונה, כדי לכנס כל גלויות ישראל בארצנו.

במושב הזה של הכנסת הראשונה נבחר הנשיא. בישיבות הקרובות תיבחר הממשלה הקבועה למדינת ישראל. צעדנו את הצעד הראשון בבניין חיינו. נקיים את רצון גאולת ישראל ובימינו ייושע ישראל (מחיאות כפיים סוערות. חברי הכנסת והקהל שרים את "התקווה").

היושב־ראש י' שפרינצק: הישיבה נסתיימה. להתראות בישיבות הקרובות של הכנסת הראשונה.

הישיבה ננעלה ב־12:45.

ביום 24.2.1949 טִלפֵן הנשיא, ד"ר חיים ויצמן, לראש הממשלה הזמנית, ד' בן־גוריון, כי לאחר שיחתו עם הסיעות בכנסת החליט להטיל עליו הרכבת הממשלה. ראש הממשלה היה אז מרותק למיטתו מפני מצב בריאותו, אולם עוד ביום 29.1.1949, לאחר שנודעו תוצאות הבחירות לאספה המכוננת (הכנסת הראשונה), שידר ראש הממשלה ב"קול ישראל" כמה הגיגים על הרכב הממשלה החדשה ודרכה בימים הבאים: "אם אינני טועה טעות גסה ביותר נדמה לי שבחירות אלו הטילו

עליי להקים ממשלה ולעמוד בראשה. נראה לי שהדבר יהיה לתועלת הציבור אם אבהיר בפומבי, ועוד לפני התחלת השיחות, מספר תביעות עקרוניות שיוצגו על ידי חבריי ועל ידי, לכל אלה שירצו להשתתף איתנו בממשלה. התביעות שאעמוד עליהן הפעם הן ארבע:

1. אחריות משותפת על קו מדיניותה של הממשלה מצד כל הרשימות והאישים שישתתפו בה.
2. מדיניות חוץ שמגמתה: ידידות וקואופרציה עם ארצות הברית באמריקה וברית המועצות ברוסיה; ברית יהודית־ערבית; תמיכה נאמנה באום; חיזוק השלום בעולם.
3. רוב פועלי בממשלת ריכוז קונסטרוקטיבי.
4. שוויון אזרחי גמור לאישה, היהודית, הנוצרית והמוסלמית, וביטול כל אפליה שקיימת עדיין בחוקים התורכיים והמנדטוריים השולטים בארץ ביחס לאישה.

מוטלת עלינו חובת־כבוד למחות הכתם המוסרי והמשפטי שהנחיל לנו החוק התורכי והמנדטורי, בשללו מהאישה שוויון מלא וגמור בזכויותיה האזרחיות. ביום הקמת המדינה הכרזנו שמדינת ישראל תקיים שוויון זכויות גמור לכל אזרחיה, בלי הבדל דת, גזע ומין. נהיה נאמנים להכרזה זו.

נדמה לי שארבע תביעות אלה הן תביעותיו של הרוב הגדול והמכריע במדינת ישראל, והן מחייבות כל ממשלה שתקום מעכשיו. אולם ברור: האספה המכוננת היא שתקבע ותכריע – ודברה הריבוני יקום.

כעבור שישה ימים, ביום 4.2.1949, דיבר **ראש הממשלה** בכינוס פועלים, והוסיף שתי תביעות נוספות לארבע שמנה בשידורו לעם:

א. אנו זקוקים עכשיו ביתר שאת מאשר עד כה לשותפות, לשותפות כפולה: דרושה שותפות בין מדינת ישראל ובין העם היהודי בתפוצות. קיומה של המדינה, בניינה וביטחונה תלויים בהשתתפות כל העם היהודי, כציונים ולא־ציונים, במילוי התפקידים המוטלים על המדינה. ודרושה שותפות שנייה – בתוך המדינה, **שותפות בין הפועל העברי וכין כל שאר הכוחות הבונים בעם, במידה שישנם**. העבודה העומדת לפנינו היא כה גדולה וקשה, והזמן כה דוחק, שאין לנו כל רשות לזלזל בכוחות היוצרים, הקונסטרוקטיביים שישנם בעם מחוץ למעמד הפועלים. **השליחות שנטלנו על עצמנו אינה קלה, ולא תבוצע בלי שנצליח לגייס כל עזרת העם בתפוצות וכל כוחות היצירה בישראל**.

לא שאלנו ערכינו מאחרים. לא ירשנו דרכנו מהסוציאל־דמוקרטיה הגרמנית, בשעה שזו הייתה עדיין מושלת בכיפה בתנועת הפועלים בעולם, לפני מלחמת העולם הראשונה. לא העתקנו תוכניתו של ה׳לייבור׳ הבריטי, כשזה עלה לגדולה והשפעתו בעולם גברה; ולא חיקינו דרכי הקומוניזם הרוסי. **כבשנו וסללנו דרך לעצמנו – ובדרך זו הלכנו ונלך**. אנו בנים לעם שגורלו אינו דומה לגורלו של שום עם אחר, ועלינו הוטלה מלאכה שלא נפלה על שכמו של מעמד פועלים אחר בעולם.

ב. העלאת רמת החיים ותיקון משטרנו התרבותי לא בכוח החוקים בלבד יקומו. בלי העלאת כושר עבודתו של הפועל, בלי הגברת פריון העבודה, בלי חינוך ושכלול מקצועי מקסימלי,

בלי השבחת טיב העבודה – לא נעלה רמת חיינו, ובלי שהפועל ילמד לנהל משק, בלי שיבין כל תהליכי הייצור, בלי שיסגל לעצמו אחריות על סידור המשק והצלחתו – לא נקים חברה חדשה.
רמת החיים במדינה תהיה תלויה בפריון העבודה ובכושר העבודה של הפועל יותר מאשר בכל גורם אחר. נקבל מהמשק רק מה שניתן לו. **יכולת הייצור שלנו תתנה מצבה הכלכלי של המדינה,** ותפוקת העבודה תַתנה רמת החיים של הפועל. בהכרזות מהפכניות אין יוצרים משטר חברתי מחודש. גם לא בכיבוש השלטון הממלכתי בלבד.

משא־ומתן עם המפלגות על הצטרפותן לממשלה • הציונים הכלליים ומפ״ם פורשים • החזית הדתית, הפרוגרסיבים ורשימת הספרדים מצטרפים לממשלה

עוד ביום שהודיע נשיא המדינה לראש הממשלה הזמנית, שעליו להרכיב ממשלה שתוצג לפני הכנסת הראשונה, פנה ראש הממשלה לכל המפלגות הקונסטרוקטיביות, ממפ״ם ועד הציונים הכלליים, לרבות הפועל המזרחי ואגודת ישראל, בדבר הקמת ממשלה על יסוד העקרונות הנ״ל, בהשתתפות כל המפלגות הנ״ל.

באותו יום (24.2.1949) נפגש ראש הממשלה (שקם בו ביום מחוליו ושב מירושלים לתל־אביב) עם שלוש סיעות: כלליים, חזית דתית ומפ״ם. שלושתן דנו כל אחת על תוכנית ועל תיקים, וקשה היה לדעת מה עיקר: פרוגרמה או תיקים. הכלליים, שמנו 7 חברי כנסת, דרשו לעצמם שני חברים בממשלה; החזית הדתית, שמנתה 16 חברי כנסת, דרשה שלושה חברים בממשלה; נציג פועלי אגודת ישראל דרש מקום נוסף; מפ״ם, שמנתה 19 צירים, דרשה 3 תיקים.

הראשונים הופיעו נציגי הציונים הכלליים: י׳ ספיר, שושנה פרסיץ, י׳ רוקח. ראש הממשלה נשאל על ידי **שושנה פרסיץ**: ״אנחנו רוצים לדעת איך חושב אתה לבנות את עבודת הממשלה? **ראש הממשלה** ציטט הדברים שהגיש להם עוד מקודם בכתב:

המאמץ הקונסטרוקטיבי יחייב כל ממשלה ישראלית הנאמנה לייעודה לקיים ולעודד זרם הון פרטי, ממלכתי ובין־לאומי מחוץ־לארץ ולהפעיל כל יוזמה יוצרת, פרטית וקיבוצית, לפיתוח מהיר ויעיל של כל גנזי הארץ ואפשרויותיה הכלכליות, למען אַפשר קליטה מתרחבת של עליית המונים. עם הצלת שארית ישראל מהתפוצות עלינו להציל גם שארית ההון היהודי מהגולה. בלי שני אלה לא תיבנה הארץ.
באותו זמן שׂומה על הממשלה לשקוד על עידוד ופיתוח משקי הפועלים בכפר ובעיר, על הרחבת ההתיישבות והקואופרציה העובדת לכל צורותיהן, על פיתוח האיגוד המקצועי הכולל של העובדים, על תחיקת עבודה וקרקע פרוגרסיבית, על ביטוח סוציאלי, על עקירת נגעי הבערות, הצפיפות והתחלואה בשכונות העוני, על הבראת מצבן הסוציאלי של עדות המזרח והריסת כל המחיצות בתוכנו, על שיפור רמת החיים ותנאי העבודה, החינוך והבריאות של כל האוכלוסים ללא הבדל לאום.

מר י׳ **רוקח** אמר שמפלגתו מייצגת את האיש הקטן, את הסוחר הזעיר, את בעל־המלאכה, את החנווני. י׳ **ספיר** הסביר שהם מתנגדים להעדפת המשק הקולקטיבי על המשק הפרטי. לגבי מדיניות חוץ אינו רואה ניגודים יסודיים. הם מתנגדים לעמדה של מפא״י, שהממשלה צריכה

להיות מושתתת על תוכנית כלכלית המכוונת להגשמת החזון הסוציאליסטי־הציוני, פירוש הדבר העדפת המשק הקולקטיבי, העדפה בחוק ובמעשה. הם דורשים שוויון בין המשק הקולקטיבי והפרטי. **שושנה פרסיץ** אמרה: יש לנו חששות מתוך הניסיון של תשעת החודשים הראשונים (אחרי הקמת המדינה). היו מקבלים חוקים, זמניים אומנם, בלי שהובאו תחילה לדעת הקהל. תתנהג הממשלה כמו שנוהגים באנגליה, שבה כל חוק מגיע לדיון בפרלמנט בקריאה ראשונה, ויש שהות בין קריאה ראשונה ושנייה ואפשר לדון שוב בדבר.

ראש הממשלה אמר שאינו יודע אם נוכל לעשות בדיוק כמו שעושים באנגליה. אנגליה כבר בנויה – ישראל עדיין לא. יש דברים דחוקים. בחודשי המלחמה לא יכולנו להגיד למצרים ולשותפיה: חַכוּ עד אשר נאַמן את צבאנו. בדלית ברירה שלחנו לקרבות גם אנשים לא מאומנים והיו לנו בגלל זה כישלונות. ייתכנו דברים כאלה גם בעניינים אחרים. על הממשלה החובה להנהיג את הפרלמנט. היוזמה תצא ממנה, אולם אין היא אומרת: "כזה ראה וקדש". יהיה ויכוח ובירור. והממשלה תצטרך להקשיב לו. וחבר שימצא זאת לנחוץ – יתקן הצעת הממשלה. לאחר הדיון תתקבל החלטה. לאחר ההחלטה – כל מפלגה הנשארת בממשלה אחראית לביצוע ההחלטה, גם אם היא בלבה מתנגדת לה. היא תשקול מה יותר חשוב: לשאת באחריות על עניין שאינו נעים לה – כדי לשאת באחריות על עניינים חיוניים. עלינו לבוא לידי הסכם על יסודות פעולה לתקופת שנים מסוימת.

שושנה פרסיץ שאלה: מה זאת תקופה?

ראש הממשלה: לדעתי, יש לערוך תוכנית־פעולה לארבע שנים, והתוכנית היא להביא לארץ מיליון יהודים נוסף; זה הכרחי מטעמי ביטחון ונחוץ לגופו. אם המלחמה לא תתחדש נצטרך לשחרר רוב הצבא. זה לא פשוט כל כך. לא נוכל לזרוק אנשים שהצילו קיומנו בלי לדאוג להם, ויהיו עולים חדשים. אלה יהיו עניינים בוערים. נצטרך לפעול במהירות ובכל המרץ. אין זה קל לערוך מלחמה, לבנות ארץ, לקלוט עולים בהמוניהם. ואם ניווכח כעבור שנה שעשינו משגה – נתקן אותו.

שושנה פרסיץ: יש ויכוח על שכר עבודה ופריון עבודה. עלינו לדעת תחילה עמדת הממשלה בשאלות אלה.

ראש הממשלה: איני מוכן לדון בשאלה זו. האם כוונתכם להגיד שיש בינינו תהום אידיאולוגית ואין אפשרות לקואליציה?

י' ספיר: יש צורך לברר היכן הגשר בין התהומות.

ראש הממשלה: הגשר הוא הרצון לבצע קיבוץ גלויות. זהו היסוד לפעולה משותפת.

שושנה פרסיץ: אתה מדבר על קואליציה ולא על הרכב ממשלה.

ראש הממשלה: אני רואה קואליציה של 11–12 חברי ממשלה. זה מספר התפקידים היסודיים. כוונתי לשתף בקואליציה הציונים הכלליים, הפרוגרסיבים, הספרדים, מפ"ם, החזית הדתית, מפא"י.

שושנה פרסיץ: כמה אתה חפץ לתת לכל אחד?

ראש הממשלה: כפי שאני רואה ההרכב – זה יהיה: 1, 1, 1, 2, 2, 5.

שושנה פרסיץ: כלומר, פרוגרסיבים, ספרדים ואנחנו – כל אחד יהיה לו נציג אחד. אנחנו מפקפקים אם בהרכב כזה נוכל להשתתף. אם יהיו 12 תיקים מגיע לנו שניים.

ראש הממשלה: מהו היקף הקואליציה כפי שאתם רואים אותה? נניח שלכם יהיו שני תיקים. כמה יהיו לאחרים? אתם מוכרחים לחשוב על הממשלה כולה.

י׳ ספיר: אם אנו רוצים לשאת באחריות של ממשלה שנהיה בה מיעוט, הרי בפחות משניים לא נוכל ללכת.

ראש הממשלה: אתה מוכרח להגיד לעצמך ולי כמה חברים יהיו בממשלה! לפי דעתי נחוצים לנו 11–12 מיניסטרים, אבל בראותי לפניי הקואליציה שפירטתי באוזניכם העמדתי הממשלה על 12. אם התשובה שלכם ששני תיקים הוא תנאי בל יעבור – אני רואה בכך קושי עצום.

נקבעה פגישה שנייה למחרת.

אחרי הצהריים באותן יום נתקיימה פגישה עם נציגי החזית הדתית: קלמן כהנא, י״מ לוין, ד״צ פנקס, מ׳ שפירא. אנשי החזית הדתית חילקו את התיקים לעידית, בינונית וזיבורית, ודרשו תיק אחד מכל המינים. הם ידעו שאני מציע סיפוק צורכי הדת על ידי המדינה ואי־כפייה דתית או אנטי־דתית. הם היו מרוצים מסדרי הכשרות שהכנסנו בחזית הצבא, אבל מה שהעסיק אותם מחוץ לתיקים היה עניין השבת ומשפט ההלכה כיסוד למשפט המדינה.

ד״צ פנקס הודיע שאינם רוצים להשליט השבת על כל דקדוקיה, אלא דואגים לצד הציבורי – לשמור על צביון השבת במדינה. הוא גם עמד על ארבעה חברי החזית הדתית בממשלה, שגם פועלי האגודה ישתתפו, אולי כסגן.

ראש הממשלה אמר שהמשפט היהודי בא בחשבון במידה שהוא מותאם לצורכי הזמן. השבת בלי ספק תהיה חג המדינה, אבל יהיה הכרח, אם להתבטא בצורה אכזרית – גם לחלל את השבת. יש שירותים שאי אפשר להפסיק בשבת, כגון טלפון וטלגרף. רכבת פנימית אפשר לא להפעיל בשבת, אבל אם תהיה רכבת בין־לאומית תצטרך לנסוע גם בשבת. ודאי שיש לתת למדינה צביון יהודי, בלי פגיעה במוסלמים ובנוצרים; הקושי הגדול יהיה בחלוקת התיקים. הכלליים דורשים שניים, הם מדברים על ״משקל״, אבל כל מפלגה מחשיבה משקלה; לפי חשבון זה מגיע לכם 5, למפ״ם כמעט שישה, למפא״י 14, – אסור להקים ממשלה כל כך גדולה, ויש עוד ספרדים ופרוגרסיבים, שמגיע לכל אחת מהמפלגות לפחות אחד. למדינה לא דרושים יותר משנים־עשר מיניסטריונים.

מ׳ שפירא הציע ממשלה בת 14–15 חברים: 3 לגוש הדתי, 3 למפ״ם, 1 לכלליים, 7 למפא״י.

גם גמר דיון זה נדחה לפגישה שנייה.

באותו יום בערב נתקיימה פגישה עם נציגי מפ״ם: י׳ בן־אהרן, י׳ ריפטין. ראש הממשלה מסר להם בקצרה על שיחותיו עם הציונים הכלליים ועם צירי החזית הדתית, והציע לשניהם מצע מפלגת פועלי ארץ־ישראל כבסיס לקואליציה במשך ארבע השנים הקרובות. לכלליים קרא חלק מן המצע (בנוגע לשאלות כלכליות), לדתיים החלק על הדת, ולפני נציגי מפ״ם קרא כל הקטע המתחיל ״המאמץ הקונסטרוקטיבי לקיבוץ גלויות״ ועד ״שיפור רמת החיים ותנאי העבודה, החינוך והבריאות של כל האוכלוסין ללא הבדל לאום״.

י׳ בן־אהרן שאל: האם יכולים לקבל זאת? **ראש הממשלה** ענה: זה תלוי בכם. **י׳ ריפטין** קרא קטע מהמצע של מפ״ם: ״הטלת עיקר נטל המיסים על בעלי־היכולת (מס רכוש, צמצום מסי עקיפין והגדלת חלקם של המיסים הישירים). **ראש הממשלה** העיר כי לא נקבל מה שנוסף במצעכם ואין במצענו. **ריפטין** טען: במה שקראת אין דבר על מעמד הסתדרות העובדים. **ראש הממשלה** ענה: יש על הסתדרות עובדים אחת. **ריפטין** המשיך לקרוא ממצע מפ״ם: ״מלחמה באינפלציה על ידי קיצוץ רווחיהם של התעשיינים והסוחרים, עונשים חמורים על ספסרים, קיצוב מנות, חלוקת מצרכים לפי מחירים וכמויות קבועים, סובסידיות להוזלת המצרכים

החיוניים, ריכוז היבוא בידי הממשלה, דחיית כל הצעה על הקפאת השכר. אולם **ריפטין** הוסיף: "איננו מציעים נוסחאות אולטימטיביות, ועלינו לבוא לידי הסכם על תוכנית פרוגרמתית של הרוב הפועלי בממשלה. **ראש הממשלה** העיר: "יש לבוא לידי הסכם עם הקואליציה כולה. יכול להיות שרק שנינו נהיה בקואליציה, אבל אם יהיו עוד מפלגות – יש לבוא לידי הסכם עם כולן". **ריפטין** הוסיף: "בחינוך יש שאלה של משאל הורים בעניין קביעת זרם החינוך לילדיהם. יש להדגיש הזכות לחוקי־אישות אזרחיים, עצמאות במדיניות חוץ". **י' בן־אהרן** הציע שוועדה משותפת של שתי המפלגות תדון על התוכנית המשקית. **ראש הממשלה** ענה: עד היום סמכתי בענייני משק על חבריי, כי העיקר בעיניי הייתה המלחמה, ובענייני כלכלה סמכתי על קפלן. מעכשיו לא אסמוך, כי אני רואה עכשיו העיקר בהעלאת הרבה יהודים בזמן הקרוב. בעתיד נקים משטר סוציאליסטי, אולם בשנים הקרובות השאלה העיקרית תהיה קליטת עולים. ההכנסה הלאומית שלנו עכשיו היא קטנה מאוד, ויש להגדיל אותה על ידי הגדלת פריון העבודה, שימוש במכונות משוכללות יותר, הנהלה יעילה, גם ריסון רדיפת הבצע של בעלי הון – כל זה מחייב תכנון. **בן־אהרן** שוב הציע להפגיש שני חברים של מפא"י ושני חברים של מפ"ם לדון על תוכנית. **ראש הממשלה** אמר שהוא צריך מקודם להזמין נציגי מפלגתו. **י' ריפטין** עורר שאלת מדיניות חוץ. **ראש הממשלה** ענה: ידידות עם שתי המעצמות הגדולות, ברית יהודית־ערבית, חיזוק או"ם ושלום עולמי. **ריפטין** העיר שהוא חושד באמריקה. אמריקה אינה משלימה עם גבולות מדינת ישראל, מקדונלד (השגריר האמריקני) לא בא לפתיחת הכנסת, וירשוב (השגריר הסובייטי) בא. ויש תוכנית מַרשל. **ראש הממשלה** ענה, שאינו פוסל תוכנית מרשל, ואם יציעו לנו נדון על התנאים. **י' בן־אהרן** הציע לעבור לדיון על הרכב הממשלה. **ראש הממשלה** אמר שמציע להם מה שהציע לשתי המפלגות הקודמות: קואליציה מורכבת משנים־עשר – אחד־אחד לספרדים, לפרוגרסיבים ולכלליים, שניים־שניים למפ"ם ולחזית הדתית, וחמישה למפא"י. בחלוקה זו יש קצת קיפוח של מפ"ם, וקיפוח יותר גדול של מפא"י. קצת רווח לחזית הדתית וגם לספרדים ולפרוגרסיבים, ורווח קטנטן לכלליים. אי אפשר לחלק הממשלה בדיוק מתמטי. **י' בן־אהרן** שאל: למה ספרדים? **ראש הממשלה** ענה: אני יודע שעדות המזרח לא הצביעו בעד הספרדים, אבל לא ייתכן שיחסר בממשלה שבט שלם. **י' בן־אהרן** שאל: מדוע אין להכניס גם הקומוניסטים בקואליציה רחבה? **ראש הממשלה** ענה שאין להשוות הקומוניסטים לספרדים. נניח שאתם קומוניסטים, אבל אתם גם חלוצים ובוני הארץ. הקומוניסטים מסוגלים לתמוך במופתי, כאשר עשו זאת בימי המנדט.

המשך השיחה נסב על תיקים. **י' בן־אהרן** דרש 3 תיקים למפ"ם. "נניח שבאים לידי הסכם בצד הפרוגרמתי, נניח שנבהיר המושגים של מדיניות חוץ ומדיניות פנים לשביעות רצוננו המשותפת – עדיין עומדת השאלה של חלקנו בממשלה. אנחנו צריכים להשתתף כסיעה שנייה בממשלה. אנחנו רוצים שלושה תיקים בממשלה. כשאנחנו אומרים שלושה תיקים לנו, עלינו לאמור שבעה למפא"י, ואז היא קצת מקופחת, אבל המצפון שלי לא נוקפני על כך, כי יש לכם ראש הממשלה, שר האוצר ושר החוץ וכו' וכו'". בן־אהרן גם דרש תיק הביטחון או תיק העבודה. **ראש הממשלה** אמר שהוא צריך עוד לדון גם עם מפא"י, כי הוא רוצה לתכנן המשק בעזרת כלכלנים, אנשי משק ואנשי האיגוד המקצועי. יש הכרח לתכנן לארבע השנים הקרובות – שיכון, התיישבות, מימון, רמת החיים, חינוך מקצועי, חידוש הציוד, הרמת פריון העבודה, דרכי הנהלת משק יעילות. יש צורך בתכנון ממשלתי בלי למנוע יוזמה פרטית ובלי לקצץ הרווח הפרטי, ובלי למנוע חופש שביתות, אבל דרוש תכנון והסדר.

י׳ בן־אהרן הודיע שימציאו בכתב התנאים של מפ״ם וגם יחליטו מה הם התיקים שהם דורשים בממשלה. הוסכם שייפגשו שוב כעבור יומיים, ביום א׳, 27.2.1949.

ביום ו׳, 25.2.1949, נתקיימה פגישה שנייה עם הציונים הכלליים: שוב באו י׳ ספיר, שושנה פרסיץ, י׳ רוקח. הגברת **פרסיץ** הודיעה: ״בממשלה הנוכחית היו לנו שני תיקים וזהו המינימום שיכולים אנו להשתתף בו גם להבא, אחרת לא נוכל למלא תפקידנו כיאה כלפי חוץ ופנים״. **ראש הממשלה** שאל: כמה חברים יהיו בכלל בממשלה? היא ענתה: ״על זאת תחליט אתה. איננו חסידים של ממשלה בת עשרים חבר״. י׳ **רוקח** אמר: ״אם ניקח מספר מינימלי של 13 שרים, הרי אנו זקוקים לשני מקומות. לא נוכל להסתדר בינינו אם לא תהיה נציגות של שנים. שוחחתי אתמול עם שנקר (ראש התאחדות בעלי התעשייה), והוא אמר: אומנם אנו מונים רק אלף ומאתיים בעלי תעשייה, אבל הם מעסיקים ארבעים או חמישים אלף פועלים. עתה רוצים להוסיף עבודה לעוד חמישים אלף פועלים על ידי הקמת תעשיות חדשות. מה יעשה בממשלה נציג אחד מסכן שלנו? גם בנוגע לחקלאות – יש לי קשר עם פרדסנים, והם מבקשים שאגן עליהם ועל האינטרסים שלהם. לא באנו לבקש רחמים, אולם למעשה אתה זקוק לנו״.

ראש הממשלה העיר: אם התעשייה והפרדסנות – שני הענפים החשובים מאוד, ואני מקווה שיהיו חשובים עוד יותר בעתיד – נמצאות בסכנה מ״הכנופייה״ שתהיה בממשלה – במה יושיעון שני השרים שיהיו לכם? תראו לאן מוליכה הצעתכם. אתמול היו פה נציגי החזית הדתית. הם דורשים שלושה נציגים. היו להם שלושה נציגים גם בממשלה הזמנית. מדוע להפחית מספרם? הם נציגי התורה. אתה מדבר על פרדסנים. גם התורה חשובה, ויש להבין את הזולת. איני מזדהה עם דבריהם, אבל אני מבין אותם. הם טוענים: היינו שלושה בממשלה הזמנית, אנחנו מייצגים היהדות החרדית, יהדות המקור. הם היו רוצים שהתורה תשלוט במדינה. לעת־עתה הם מסתלקים מזה, אבל דורשים שלושה נציגים. אם לכם יהיו שני נציגים ידרשו הם ארבעה. אתם קיבלתם 22,661 קולות, הם – 52,982. הם ארבע מפלגות. לפי הקולות מגיעים להם חמישה נציגים. אתם מדברים על משקל – משקל משקי, הם מדברים בשם משקל דתי. אני הצעתי להם שני נציגים, במסגרת של 12 חברי ממשלה. הם מוכנים ל־15 חברים בממשלה. הצעתכם מביאה לידי כך שיהיו 25 חברי ממשלה.

י׳ **רוקח** טען: יש תביעות רבות ומוצדקות מחוגים שונים. ישנם חוגים רבים שהדתיים לא יכולים לייצגם. מתכוון אני לאנשי המסחר הזעיר, אנשי המעמד הבינוני. איך נוכל למלא תפקידנו להגן על חוגים אלה, אם לא נהיה מיוצגים לפחות על ידי שני אנשים. דברים אלה לא יוכלו להיעשות על ידי שום חוג אחר, לא על ידי ספרדים ולא על ידי תימנים. אני מתאר לעצמי שיהיו בממשלה 14 חברים: למפא״י 5 נציגים, למפ״ם 3, לדתיים 3, לציונים הכלליים 2, ולפרוגרסיבים 1 (**שושנה פרסיץ**: לספרדים אפשר לתת סגן). תוך 4 שנים רוצה אתה להביא עוד מיליון יהודים. ואז יהיו שרים אלה ממונים על מיליון ושבע־מאות אלף יהודים. לא נורא הדבר אם יהיו בממשלה 14 איש, ומספר זה יספק את כולם.

ראש הממשלה: אינכם רואים איך סידור זה ייראה לאחרים. אתם טוענים שלא המספר קובע אלא השכל. אולם האסון הוא שלכל אחד יש השכל שלו. הדתיים לא יקבלו הביטול שלכם. מר פנקס טוען שהוא מייצג את הסוחר והפרדסן כמו רוקח (**שושנה פרסיץ:** אני חושבת שהוא באמת יכול לעשות זאת). האם נוכל להגיד להם שהם אינם יותר מפי שניים מהציונים הכלליים? הם טוענים שלא רק שהם מרובים, אלא גם שהם מיוחסים יותר. ועכשיו – ידידיי מן השמאל: הם

ריכזו למעלה מ־64 אלף קולות. כמעט פי שלושה מהציונים הכלליים. האם יסכימו לנציגות פי אחד וחצי משלכם? לדעתם כל אחד מהם שקול כנגד כמה ציונים כלליים. לרשימת הספרדים יש 15,287 לעומת 22,661 שלכם, והם לא יקבלו אף שר אחד? ההבדל בינם ובין הפרוגרסיבים הוא באלפיים וחמש מאות קול. האם אנשי מפ"ם יסכימו ששני קולות שלהם שקולים רק כקול אחד שלכם? הם טוענים – לא בלי יסוד – שהם חלוצים, שהם נלחמו בהגנה, בפלמ"ח; אם אתם תקבלו שניים ידרשו הם שישה.

י' ספיר: יש היגיון מסוים: מפא"י ומפ"ם מהווים רוב, וגם אם אנו נקבל שני נציגים, הרוב נשאר רוב.

ראש הממשלה: אבל מפ"ם רואה עצמה כגוף נפרד ועצמאי, ולא כחלק של מפא"י. אם ייתנו לכם שני נציגים יהיה המודד לנציג 10,000 בערך. לפרוגרסיבים יהיה עודף של 6,000 קול, ונניח שלא ידרשו תוספת. גם לא הספרדים, אבל לדתיים יש כמעט פי חמישה, למפ"ם כמעט פי שישה, ולמפא"י פי 14 – ואז יתקבל אבסורד. אומנם זה לא ההיגיון שלי, אבל בעם היהודי לא מקובל ההיגיון המדיני שלי, ועליי להרכיב ממשלה של יהודים, עליי להתחשב עם שאר הרשימות.

שושנה פרסיץ: לא פעם התגברת על ההיגיון של היהודים, והוכחת זאת בנוגע לצבא אחיד.

ראש הממשלה: אז היה הרוב איתי. אבל בהרכב ממשלה יש לי משא־ומתן עם המפלגות, ואני יודע כי שאר המפלגות (עם מפלגתי עוד לא שוחחתי) לא יקבלו ההיגיון שלכם. אעשה הכול כדי לשתפכם בקואליציה. אם אעמוד לפני ברירה: אתם או מפא"י ומפ"ם – לא אוכל לעשות זאת.

באותו יום נתקיימה שיחה פרטית בין ראש הממשלה ובין פ' רוזנבליט (פרוגרסיבים), – וביום 27.2.1949 נתקיימה פגישה שנייה עם מפ"ם. הופיעו שוב י' בן־אהרן וי' ריפטין. **בן־אהרן** הודיע שמפלגתו אינה מוכנה לוותר אף על אחד משני המשרדים שיש לה בממשלה הזמנית (חקלאות ומשרד העבודה והבינוי), והיא דורשת משרד שלישי: ביטחון או פנים. היא גם מתנגדת לכך שעניין הקרקעות יהיה שייך לאוצר ולא למשרד החקלאות, ועניין שיקום החיילים יהיה שייך למשרד הביטחון ולא למשרד החקלאות. בכל תנאי היא דורשת – חלקה במשרד החוץ. ואם תקום לשכה לתכנון מאנשי כלכלה ואיגוד מקצועי – תשותף גם מפ"ם בלשכה. אין מפ"ם רוצה שהשתתפותה בממשלה תהיה השתתפות באיזה גטו. זאת אומרת, שמפרישים לה שני משרדים, ורק בתוכם היא יכולה לסדר אנשיה, אבל בכל היתר – השלטון הוא למפלגת הרוב.

ראש הממשלה שאל: מה לדעתכם היקף הממשלה.

י' בן־אהרן: היינו רוצים בלי הכלליים. ההרכב אז: 7, 3, 2.

ראש הממשלה: הפרופורציה ביניכם ובין הדתיים היא לא 3 נגד 2.

י' בן־אהרן: אם יעמדו דווקא על 3 – לא נתנגד. הדבר הקובע הוא השתתפותנו בפקידות. העיקר – בראשי מחלקות. יש בזה צמידות יתרה לאחריות של הממשלה, וזה חלק של השותפות.

ראש הממשלה: אני מתקשה בעניין זה לקבל עיקרון, שבכל המשרדים יהיו מנהלי המחלקות לפי המפלגות. זה קשה מאוד. אילו הייתם צריכים לקבל עליכם האחריות האישית, הייתם רואים הצורך בקואליציה רחבה. אנו צריכים לעשות מעשה שלא נעשה עוד בשום מדינה: קליטת המוני עולים, בעוד צל המלחמה לא עבר לגמרי. בנייה גדולה, מלחמה ביוקר החיים, הגדלת היבולים, הרחבת הייצור, שמירה על רמת חיים נאותה. לא קל הדבר. שאלתי את רוזנבליט אם יהיה מוכן

לקואליציה צרה של שתי מפלגות הפועלים, והוא ענה: לא. לדעתי, זה לא לטובת העם. אם החזית הדתית תגיד: "שלטון הדת" – נגיד: לא. אבל הם ריאליסטים לא פחות מכם. יש צורך בקואליציה. חוששני שהציונים הכלליים לא ישתתפו. אינם מסתפקים בשר אחד.

י' בן־אהרן: אנחנו מבקשים תשובה בעניין שותפותנו במשרד הביטחון ובמשרד החוץ. בעיניי זה לא פחות חיוני מאשר עניין המשרדים.

ראש הממשלה: אני לא שוחחתי עדיין עם מפלגתי על שאלות אלה.

נתקיימו עוד שלוש שיחות עם מפ"ם בלי כל תזוזה לקראת הבנה הדדית.

מועצת מפ"ם נתכנסה ביום 2.3.1949 והחליטה ברוב של השומר הצעיר נגד חברי הקיבוץ המאוחד – לא להשתתף בממשלה, ושלחו איגרת קצרה לראש הממשלה ביום 3 במרס, בחתימת י' ריפטין וי' בן־אהרן: "מועצת מפלגת הפועלים המאוחדת החליטה בתנאים המוצעים – לא להיכנס לממשלה". התנאים המוצעים היו ממשלה בת 12 חברים: 5 למפא"י, 2 למפ"ם, 2 לחזית הדתית, אחד־אחד לכלליים, לספרדים ולפרוגרסיבים.

הסכימו להצטרף לקואליציה: הפרוגרסיבים, הספרדים, החזית הדתית ומפא"י, ומספר חברי הממשלה הגיע ל־12. מספר חברי הקואליציה בכנסת – 73 (48 מפא"י, כולל 2 צירים ערביים מהרשימה הדמוקרטית של נצרת, 16 חברי החזית הדתית המאוחדת, 5 פרוגרסיבים, 4 ספרדים).

הצגת הממשלה לפני הכנסת • קווי־היסוד לפעולת הממשלה • ויכוחים ותשובת ראש הממשלה • הבעת אמון בממשלה

הישיבה השביעית של הכנסת הראשונה ביום 8 במרס 1949 נתכנסה בתל־אביב. פתח הישיבה יושב־ראש הכנסת י' שפרינצק. חמישה חברי הכנסת שלא נוכחו בפתיחה (גולדה מאירסון, יהודית שמחונית, ב' מינץ, א' קפלן וש' מרלין) מסרו הצהרת התחייבותם להיות נאמנים למדינת ישראל וכו', וראש הממשלה הזמנית מסר הודעתו על הרכב הממשלה ותוכניתה: ד' בן־גוריון – ראש הממשלה ושר הביטחון; דוב יוסף – שר הקיצוב והאספקה; הרב מ' לוין – שר הסעד; הגברת גולדה מאירסון – שר העבודה והביטוח; הרב י"ל הכהן פישמן – שר הדתות; אליעזר קפלן – שר האוצר; דויד רמז – שר התחבורה; פנחס רוזנבליט – שר המשפטים; בכור שיטרית – שר המשטרה; זלמן שז"ר – שר החינוך והתרבות; מ' שפירא – שר הפנים והעלייה; מ' שרת – שר החוץ.

ראש הממשלה המיועד הקדים כמה הערות לתוכנית המוסכמת על ידי חברי ממשלתו שהוגשה לכנסת:

> ייתכן שאנו עוברים עכשיו מתקופת 'הגדולות' – עלילות־גבורה וניצחון בשטח הצבאי והמדיני, שהפכו את פני ההיסטוריה היהודית והארץ־ישראלית – לתקופת 'הקטנות'. תקופת המאמץ האפור והממושך של בנייה משקית וארגון ממלכתי, שאין בו אולי יפעה, ברק וגבורה דרמתית, מלבד עמל מפרך, מתמיד ונאמן: מאמץ לשיכון עולים וקליטתם, להשבחת אדמות נטושות ושוממות והפראתן, להקמת בתי חרושת ומלאכה והרחבתם, להתקנת כלי תחבורה ביבשה, בים ובאוויר, לקיום שירותי חינוך, בריאות וביטוח עממי ושכלולם, לגיוס אמצעים כספיים בממדים אשר לא ידענו עד כה – לביטחון, לקליטת עולים ולשירותי המדינה והאומה.

אך כל מי שסבור, ש׳הקטנות׳ הנתבעות מאיתנו עכשיו הן פחות נעלות ופחות חיוניות וקובעות גורל מ׳הגדולות׳, טועה טעות מרה ומסוכנת. המבחן הכלכלי והארגוני שנעמוד בו עכשיו אינו נופל בחומרתו ובחשיבותו ממבחן המלחמה, אלא שהוא ממושך, ומכמה בחינות קשה יותר.

הקמת מדינת ישראל היא רק שלב ראשון בהגשמת חזוננו ההיסטורי. קיבוץ גלויות הוא תנאי מוקדם לקיום חזון זה בכל תוכנו האנושי הגדול. וייעודה הראשון והראשי של מדינת ישראל בימינו הוא קיבוץ גלויות. בתשעת החודשים הראשונים לקיום מדינתנו – ובעוד מלחמה לחיים ולמוות נטושה בשערינו – הגיעו ארצה למעלה ממאה וחמישים אלף עולים, כמעט פי ארבעה מעולי בבל. וזוהי רק ראשית. כל מה שיש ביכולת אנוש ייעשה כדי שזרם העלייה לא יומעט אלא יאדיר. חבלי העלייה מתחילים רק פה בארץ, ואל נעצום עינינו בפני הקשיים העצומים והנוראים של חבלי קליטת העלייה. נזכור־נא שעלייה זו נוהרת לא למדינה מבוצרת ובנויה ושלווה ומסודרת, אלא למדינה רכה וצעירה, שקמה בתוך תוהו־ובוהו ואנדרלמוסיה ופורענויות של מלחמות והתנקשויות בין־לאומיות, ויישובה הקטן והדל צריך לקלוט בזמן קצר עלייה הגדולה מן האוכלוסין אשר במדינה.

והמאמץ יידרש מכל איש, מן היחיד ומן הרבים, מן הפרט ומן הכלל, מכל פועל, חייל, עולה, בעל־מלאכה, חבר קואופרטיב, סוחר, מנהל עבודה, חנווני, בעל בית חרושת, פרדסן, פקיד; מכל תא ציבורי, כלכלי, חברתי ותרבותי, מכל איגוד מקצועי, קיבוץ, קואופרטיב, מושב, מושבה, הסתדרות העובדים, התאחדות בעלי־תעשייה, התאחדות איכרים, לשכת סוחרים, עירייה, מועצה מקומית, מוסדות פרטיים וציבוריים, מקומיים וארציים. אני מאמין שציבורנו מסוגל להיענות לתביעות חמורות; הציבור הוא לפי דעתי פי כמה טוב מכפי שהוא משתקף בראי העיתונות והמפלגות שלנו.

שלטונה של מדינה יהודית שומה עליו להיות שלטון חיובי ודינמי: שלטון יוזם, מפקח, מעודד, מתכנן, מכוון ומקדם בכל שטחי החיים הכלכליים, התרבותיים והחברתיים. יוזם מפעלי פיתוח, מעודד ומטפח הגברת התפוקה, מכוון הורדת יוקר המחיה ומעלה את רמת החיים, משכלל את הציוד המשקי ואת שיטות העבודה בחקלאות, בחרושת ובבניין ובכל שאר ענפי המשק; מפקח על יבוא ומחירים ושוקד על משיכת הון יהודי ובין־לאומי להשקעות פרודוקטיביות, שיסייע לפיתוח מהיר ויעיל של אפשרויותיה הכלכליות של הארץ, הרחבת כוח קיבולה והעלאת רמת חייה של האוכלוסייה.

כל אלה מחייבים כלכלה מתוכננת מותאמת לצורכי ביטחון, קליטת המונים, פיתוח הארץ ועיצוב דמות מתקדמת ועצמאית לאומה.

כשהנשיא הטיל עליי ביום כ״ה בשבט להרכיב ממשלה, פניתי מיד לכל המפלגות שלדעתי נמנות במידה מסוימת על הכוחות הבונים, ממפ״ם ועד הציונים הכלליים, לרבות סיעת הספרדים, להרכיב ממשלה קואליציונית. כל המפלגות הסכימו להיכנס לקואליציה, אולם לצערי הרב הציגו מפ״ם מצד אחד והציונים הכלליים מצד שני תביעות שאינן מתיישבות לדעתי עם הקמת קואליציה ועם רצון הבוחרים, כפי שהובע בבחירות. והוקמה לעת־עתה קואליציה מצומצמת, מורכבת מן הסיעה הספרדית, המפלגה הפרוגרסיבית, החזית הדתית ומפלגת פועלי ארץ־ישראל.

בהודעת־מילואים בשבועות או בימים הקרובים אמסור גורל תיקי מסחר ותעשייה, בריאות, חקלאות ומיעוטים. לעת־עתה אחראית לתיקים אלה הממשלה כולה.

אילו קמה מדינת ישראל בשנת 1937 וגורל העלייה והביטחון היה ניתן בידינו, לא הייתה יהדות אירופה נשמדת. במפעל התקומה המופלא והמשיחי המתחולל לעינינו זה שבעים שנה, אנו רואים במרכזו את האדם היוצר, הבונה, העובד, המגן, המעפיל, הלוחם. הוא הדין במדינת ישראל. לא הרובה והתותח ומטוס הקרב הצילו את ישראל – אלה היו גם לאויבינו – אלא האדם היהודי אשר אחז ברובה וירה בתותח והטיס את האווירון. לא המחרשה והמעדר והמכונה הקימו ובנו את היישוב, אלא האדם היוצר, החלוצי, אשר אחז במחרשה ובמעדר ובמכונה, והפרה בעזרתם אדמת שממה ובנה בתי חרושת ובתי ספר ונסך בלב העם והנוער את החזון והגבורה, האמונה והמסירות, אהבת המולדת והאומה, אהבת הצדק, החירות והשוויון.

כושר האדם, רוחו, חזונו, יכולתו היוצרת והלוחמת – הם המשען והמנוף של כל פעולתנו. והאדם ישלוט במדינתנו במשק, ולא המשק באדם.

ואם תשאלו: היש לנו אמצעי בדוק ומנוסה להתגבר בנקל על הקשיים העצומים הכרוכים במשימות המוטלות על מדינת ישראל בתקופה זו? אודה על האמת: אין בידינו אמצעי זה. והמלאכה לא תקל – לא עלינו, לא עליכם, חברי הכנסת, ולא על שולחינו ובוחרינו. וייתכן שניכשל לא פעם ולא שתיים, ואף על פי כן, לא נרתענו ולא נירתע מהשליחות שהוטלה עלינו. כי יש לנו על מה לסמוך: אנו סומכים קודם כול על מעיין היצירה והאהבה הגנוז בעם היהודי באשר הוא, ואם המעיין הזה היה זמן רב בחלקו הגדול סתום ונעול, הרי הקמת מדינת ישראל, מלחמתה הנועזת והמעשה המופלא והכביר שהיא מבצעת כיום, גוללו את האבן מפי המעיין. ובלב העם היהודי כולו, ללא הבדל בין ציוני ולא־ציוני – חוץ מקבוצות קטנות של מרשיעי־ברית – פועמת עכשיו אהבה גדולה ונאמנה למדינת ישראל.

ואנו סומכים על כוח החלוציות היוצרת הפועם בלב הנוער שלנו בארץ ובגולה, וכוח זה יש בו כדי להעתיק הרים ולהפריח שממה.

והדבר השלישי שיחולל הפלא זהו כוח המדע והטכניקה שנצמיד לעבודתנו. בדורנו כבר מתחוללת אולי המהפכה הגדולה ביותר בחיי אנוש עלי אדמה – מהפכת שלטון אדם בכוחות האיתנים הטמירים בטבע, בכוח האטום ובכיבוש האוויר והמרחב וצפונות היקום. אין אנו יכולים להשתוות להרבה עמים בכוח, בעושר, במספר ובחומר, אך אין אנו נופלים מאיזה עם שהוא בעולם ביכולתנו האינטלקטואלית והמוסרית; זוהי ירושה יחידה וגדולה שהנחילה לנו ההיסטוריה היהודית רוויית הסבל, הצער וגבורת הרוח. כטובי העמים שבעולם עלינו להביא את המחקר המדעי, הצרוף והשימושי לשיא יכולתנו; אבל לא כנחלת גאונים יחידים ובודדים, אלא כנחלת הכלל, נחלת היוצרים והבונים כולם, נחלת המשק והתרבות שנקים בארץ, נחלת החקלאות והחרושת, הבניין והימאות, החינוך והבריאות. כל המעשה אשר נעשה בחומר וברוח לחיזוק ביטחוננו ולהרחבת משקנו, לחינוך בנינו וקליטת עולים, יבוסס על המסקנות האחרונות והעליונות של המדע הצרוף והשימושי ועל הטכניקה המשוכללת ביותר, כדי שלא ניפול בטיב תוצרתנו ועבודתנו, פריונה, איכותה וסגולותיה, מהאומות המפותחות והחרוצות בעולם.

כך אנו רואים את שליחותנו, וננסה למלא אותה באמונה ובמיטב יכולתנו.

וזוהי תמצית קווי־היסוד שהגיש ראש הממשלה לכנסת:

פרק א׳ – אחריות משותפת של חברי הממשלה והסיעות המשתתפות בה.

פרק ב׳ – שוויון זכויות וחובות של כל אזרח ללא הבדל דת, גזע ולאום; שוויון מלא וגמור של האישה – בחיי המדינה, בזכויות וחובות, בחברה, במשק ובכל מערכת החוקים. המדינה תספק צורכי הדת הציבוריים של תושביה, אבל תמנע כפייה בענייני דת; שבת ומועדי ישראל – יהיו ימי־המנוחה הקבועים בישראל, לשאינם יהודים תישמר הזכות לקיים ימי־מנוחה בשבתם ובחגיהם.

פרק ג׳ – מדיניות חוץ: נאמנות לעקרונות מגילת או״ם, ידידות עם כל המדינות השוחרות שלום, ובמיוחד עם ארצות הברית ובריתּ המועצות; חתירה לקראת ברית יהודית־ערבית; תמיכה בכל צעד המחזק השלום ומבטיח שוויון העמים; הבטחת זכות יציאה בכל ארץ ליהודים הרוצים להתנחל במולדתם ההיסטורית; שמירה יעילה על עצמאותה וריבונותה המלאה של מדינת ישראל.

פרק ד׳ – ביטחון: חובת גיוס כללית בגילים שייקבעו על ידי החוק.

פרק ה׳ – עלייה: קיבוץ גלויות; הפנית העלייה להתיישבות חקלאית; הקמת חינוך מקצועי לעולים; שקידה על שיכון העולים; הנחלת הלשון העברית לעולים ומיזוגם בחיי התרבות, הכלכלה והחברה בישראל.

פרק ו׳ – פיתוח: הכפלת היישוב בארבע שנים; אכלוס מהיר ומאוזן של שטחי המדינה דלי־האוכלוסין ומניעת ריכוז מופרז בכרכים; שקידה על פיתוחה של ירושלים; עידוד ההון הפרטי ואימוץ היוזמה הפרטית והקואופרטיבית בכפר ובעיר; שקידה על פיתוח משקי העבודה בכפר ובעיר; מלחמה שיטתית נגד יוקר המחיה מתוך שמירה על תנאי חיים הוגנים של העובדים והשכבות העממיות; שימוש רחב בכל אמצעי המדע והטכנולוגיה המשוכללים לקידום המשק; הטלת מיסים פרוגרסיבית, מיסי־ירושה ומס־מותרות; עקירת נגע הבערות, הצפיפות והתחלואה בשכונות עוני; ביטוח עממי מסועף לכל התושבים נגד תחלואה, זקנה, אלמנות, נכות חיסול שכונות עוני; דאגה להעלאת הילודה; עידוד התיירות.

פרק ז׳ – חינוך: חינוך חינם לכל הילדים והילדות עד גיל שייקבע בחוק; הרקת אוצרות התרבות האנושית ללשון העברית; הקמת משרד מיוחד לחינוך ותרבות; הבטחת חינוך בלשון הערבית לכל אזרחי המדינה הערביים אגב לימוד הלשון העברית; מלגות לנוער מוכשר להמשיך הלימודים בבתי ספר תיכוניים וגבוהים; מינימום חובה שיחול על בתי ספר שיכלול: לשון עברית, היסטוריה עברית וכללית, גיאוגרפיה ארץ־ישראלית וכללית, תנ״ך וספרות ישראל, מדעים, מקצוע עבודה בחקלאות, בחרושת או במלאכה, ערכים חלוציים.

פרק ח׳ – שיקום חיילים: הבטחת זכויות חייל משוחרר לחזור למקום עבודתו הקודם; למשוחרר זכות עדיפות בקבלת עבודה או משרה; לימוד מקצוע למשוחררים.

פרק ט׳ – חוקי עבודה: חופש התאגדות העובדים; מינימום שכר עבודה במקצועות שונים; עידוד משא־ומתן קולקטיבי; חופש שביתה; הקמת מוסדות לביטוח סוציאלי ועזרה הדדית למחוסרי עבודה, תאונה, נכות, זקנה, יתמות ואלמנות; חקיקת חוקי־הגנה על שלום פועלים בבתי חרושת, תנאים סניטריים, ימי חופשה ומרגוע; הכשרה מקצועית לנוער; איסור העסקת נשים בענפים המזיקים לאימהות; חופשת־לידה בשכר; מניעת עבודת־לילה לפועלת; איסור עבודת ילדים עד גיל 14; לשכת עבודה אחידה לחלוקת עבודה לכל מבקשיה, ללא כל הפליה עדתית, לאומית, מפלגתית.

פרק י׳ – פקידי המדינה: מינוי פקידי מדינה על יסוד בחינות הנערכות על ידי ועדה בלתי־תלויה.

לפני הוויכוח הודיע שר האוצר, **א׳ קפלן**, על קבלת מלווה של 100,000,000 דולר מאת הבנק האמריקני ליבוא ויצוא לביצוע תוכניות פיתוח בשטחי כלכלה שונים. ההלוואה ניתנה לתקופה של חמש־עשרה שנה. בשלוש השנים הראשונות תשולם רק ריבית. 35,000,000 דולר נועדו לפיתוח חקלאי, 20,000,000 דולר לתעשייה, 25,000,000 לבנייה, 20,000,000 לתחבורה.

הוויכוח התחיל בערב, אחרי נאומי ראש הממשלה ושר האוצר. המתווכחים דיברו לפי גודל הסיעה לאחר מפא״י.

ראשון המתווכחים היה **מאיר יערי** (מפ״ם). הוא הצביע על ״סכנת בריתות אינטרבנציוניסטיות נגד ברית המועצות ונגד העמים בוני הסוציאליזם״, סכנת ״הלחץ הגובר של הריאקציה העולמית ושל תוכנית מרשל לארצות המזרח ולישראל״, סכנת ״ההתנכלות המתמדת של מעצמות המערב לשלמותה של הארץ וריבונותה״. הוא קבל על כך, שבמקום שתי מפלגות הפועלים הגדולות התייצבה בראש המדינה ״קואליציה רפורמיסטית־קלריקלית, המסתגלת ללחץ הריאקציה מבפנים ולדיקטט כלכלי ומדיני של כוחות חוץ״. הוא התאונן על המועמד לראש הממשלה המגלה לנו, ״שישנה רק ערובה אחת לקיבוץ הגלויות ולהגשמת הסוציאליזם בארצנו, וזוהי מפלגתו״. הוא הביע דאגה ״למראה הגילויים החיצוניים של הידידות השווה כביכול לארצות הברית ולברית המועצות״. הממשלה שהתייצבה בכנסת, לפי דבריו, ״הורתה ולידתה בהפרת אמונים להכרזות עצמה ולבעל־בריתה הטבעי במעמד ובעם״, וגם בהפרת אמונים ״לאלה שבגופיהם ובלי ציוד ראוי לשמו, עיכבו בנגבה וביד־מרדכי, ברביבים ובנירים יחד עם יחידות פלמ״ח וצבא־הגנה לישראל, שעמדו תחת פיקוח חברינו, את ההסתערות של הפולש המצרי על תל־אביב״. יערי הבטיח בנאומו, כי חבריו והוא ״לא ניתן להפוך את הכנסת לזירה של דמגוגיה מוקיונית״.

ז׳ ורהפטיג (החזית הדתית): ״תקופת ארבע השנים הקרובות היא אחת התקופות המפוארות בתולדות עמנו. הסכנות האורבות לנו בביצוע תוכנית גדולה זו מחייבות ליכוד הכוחות. ולכן, היינו מראשית הדיונים בעד קואליציה רחבה ומורחבת. היינו בעד זה שגם אלה שאינם רואים אותנו בעין יפה, גם אלה שכילו את כל חיציהם דווקא בנו, ודווקא בסיעת הפועל הדתי שבחזית הדתית המאוחדת, – שייעשה כל מה שאפשר שגם הם ישותפו בשלטון. ואני רוצה להגיד מילים אחדות ביחס לאותה מפלגה, שאינני יודע מדוע השתדלה כאן להראות כאילו קיימת איזו מלחמה בין עין־חרוד ובין טירת־צבי. אינני יודע במה אנחנו פחות פועליים מהם. עברנו הפועלי והחלוצי טהור. הקימונו גושים ויישובים מדן ועד באר־שבע, ושילמנו קורבנות יקרים מאוד במלחמת השחרור שלנו. ואינני יודע מדוע ובאיזו זכות פוסלים אותנו מלתפוס מקום במדינה. מדוע כשר הדבר ליערי לשבת בקואליציה עם הרביזיוניסטים, ואילו אותנו הוא רוצה לפסול כריאקציונרים״.

מנחם בגין (תנועת החירות) קבל על כך, ״שמדיניות החוץ של הממשלה המתעלמת ביודעים מתוכנית הביתור של המולדת, כפי שנתקבלה בארגון האו״ם ומדיניות החוץ הרשמית שלנו, הולכת בכיוון הקפאת הגבולות המלאכותיים, גבולות הביתור״, ו״גם השיחות להסכמת שביתת הנשק שהתנהלו ברודוס עם מצרים, אף הן הביאו לידי נטישת שטחי המולדת על ידי צבאנו ומסירתם

לפיקוח, ולמעשה לשלטון נכרי, בניגוד להבטחה שניתנה על ידי שר החוץ בירושלים בוועידת העיתונאים, שלפיה לא יפורזו שום שטחים בנגב".

פ' לוביאניקר [פנחס לבון] (מפא"י): "פנייתנו, שהייתה פנייה כנה, חברית, הייתה פנייה לכולם. ולא היו אלא הגבלות ברורות אחדות בלבד, שגם אותן אמרנו בגלוי באופן ברור. היו לנו רק שלושה יסודות המגבילים את הרכב הקואליציה הרצויה: יסוד של נאמנות ציונית, לא מילולית, כי אם עובדתית; נאמנות לחיינו הדמוקרטיים, ונאמנות למדינה, למרותה, לה בלבד, לחוקיה ולמרותה בלבד. לא קיבלנו שיטת המחשבה של חזית הפועלים בתוך הממשלה. אין אנחנו מחויבים לחיות על פי אופנות שעבר זמנן לפני חמש או עשר שנים באירופה. אין אנו יכולים לבנות ממשלה בתוך ממשלה. בתוכנית הממשלה הזאת ישנם עניינים שבהם מאוחדת מפלגתנו יותר עם אחרים מאשר עם החברים במפ"ם. זה היה ידוע. לא היה בזה כל סוד. בעצם לא היה עד כה ויכוח על תוכנית ראש הממשלה. הקשבתי לדברי חבר הכנסת מאיר יערי ושמעתי אי־אמון. לא שמעתי אף ערעור אחד אף על נקודה אחת".

ד"ר **ה' פרדר** (פרוגרסיבים): "התקופה של הממשלה הזמנית הוכתרה בהצלחה, ואנו ראינו בה לעתים קרובות אומץ־לב להחלטות וכוח דינמי. ואנו מקווים שגם בפני הקשיים האקונומיים יהיה לממשלה אותו אומץ־לב ואותו הכוח הדינמי. המאזן המסחרי שלנו הוא לגמרי שלילי. אפשר לדבר על צנע, ואנו תומכים בזה, אך צריך לדאוג למזון ליישוב. מלבד זה אנו רוצים לבנות, ואנו צריכים להרוויח, גם בתור אומה, מן היצוא של תוצרתנו – זוהי אחת משאלות היסוד שלנו. אין עלייה המונית בלי תעשייה, ואין תעשייה בלי אכספורט. זרם ההשקעות מחוץ־לארץ הוא תנאי מוקדם לשיפור מאזן התשלומים שלנו".

יוסף ספיר (ציונים כלליים) עמד בעיקר על זכויות הציבור שהוא מייצג. "בכל תולדות ההגנה, ועוד לפני היות ההגנה, היו חברינו בשורות הראשונות. ללא כפייה וללא לחץ, מתוך התלהבות נתן ציבורנו גם את מרבית האמצעים לכל המכשירים שבעזרתם יכולנו לקיים את הביטחון הציבורי ואת המאבק המרוכז נגד השלטון הזר. גם כיום מהווה הסקטור של היוזמה הפרטית כמעט מחצית מהמשק החקלאי המעורב, כ־80% מהפרדסנות, 90% מהתעשייה והמסחר, והרוב המכריע בבניין ובענפי הכלכלה האחרים. כזה הוא הציבור שבשמו אנו מדברים בבית הזה. אומנם אין לנו סמכות, אבל יש לנו רשות לדבר גם בשם שמונים אלף הבוחרים מהציבור האזרחי אשר נתנו את קולותיהם למפא"י, ובעיקר לאיש העומד בראשה, שזכותו האישית בתקופה הנוכחית עמדה לו לרוכשם. הייעוד שלנו והתפקידים הגדולים שמילאנו בעבר בכל המסיבות והזמנים – כל זאת ערובה מספקת למעמד הכבוד שאנו תופסים כיום במציאות הישראלית, אם כי לא בשלטון ובביצוע המדיני. בלי הנציגות האמיתית של הציבור האזרחי הרחב לא תהיה הממשלה הזאת שלמה ומסוגלת למלא את התפקיד העצום והגדול שהגורל הטיל עליה בתקופה מכרעת למדינתנו ולעמנו בשנים הבאות".

ש' מיקוניס (מק"י) טען כי "מר בן־גוריון מציע לנו ממשלה, שבהרכבה יש משום סילוף רצון מעמד הפועלים וכלל העמלים במדינה. ההרכב המוצע על ידי מר בן־גוריון הוא טיפוסי מאוד לממשלות הקיימות באזורי ההשפעה של האימפריאליזם האמריקני. תוכנית ב"ג למדיניות החוץ שלנו – כל הפרק הזה מלא סתירות כרימון. שם מדובר על ידידות עם כל המדינות השוחרות שלום, ובמיוחד עם ארצות הברית וברית המועצות. כל בר־דעת מרגיש מיד, כי הסיפא אינו מתאים לרישא. כשמציינים 'במיוחד' את ארצות הברית עם שליטיה הנוכחיים כמדינה שוחרת־שלום

וכורכים אותה יחד עם ברית המועצות, ש׳גם היא׳ כנראה שוחרת־שלום, הרי שכל ׳מדיניות החוץ׳ הזאת מקבלת טעם וריח משונים ומוזרים מאוד. ועם אמריקה זאת של טרומן־מרשל, אמריקה מחרחרת המלחמה ומשעבדת העמים, כורכים את ברית המועצות – את מבצר השלום בעולם מאז קמה לפני 31 שנה, את מדינת הסוציאליזם ואחוות העמים, את המגן הנאמן על העם היהודי מאז ועד היום״.

בבה אידלסון (מפא״י): ״אחד הסימנים המובהקים במדינה הרוצה להיות מדינת קידמה הוא מצבה של אוכלוסייתה, מצבה של האישה, של הפועלת, של האם העובדת ומצבו של הילד. אנחנו, ציבור הנשים והפועלות במדינה, רואות באותן הזכויות והחובות המוטלות עלינו – חלק כחלק על כל התושבים, – מעולם לא תבענו לעצמנו רק זכויות בלבד, השוויון חל על זכויות וחובות״.

תופיק טובי (מק״י): ״ניסיונותיו של האימפריאליזם להכשיל את החלטות האו״ם מ־29 בנובמבר 1947 בדבר הקמתן של שתי מדינות עצמאיות בארץ־ישראל, יהודית וערבית, וההתקפה הצבאית של האימפריאליזם באמצעות סוכניו, השליטים הערבים הריאקציוניים, במטרה למנוע הקמתה של מדינת ישראל, כל זה היה בעת ובעונה אחת מכוון גם נגד האינטרסים של ההמונים הערביים בארץ־ישראל ובארצות הערביות, נגד הקמתה של מדינה עצמאית ודמוקרטית בידי העם הערבי בארץ־ישראל. לכן לא נתמכו האינטריגות הללו וההרפתקאות הצבאיות הללו על ידי ההמונים הערביים בארץ־ישראל ובארצות השכנות. תחת הנהגת הכוחות הדמוקרטיים והמפלגות הקומוניסטיות הופיעה בארצות הללו תנועה חזקה ומאורגנת נגד מלחמת האינטרבנציה בארץ־ישראל ובעד שיתוף פעולה אמיתי בין העם היהודי והערבי בארץ־ישראל ולמען הקמת שתי מדינותיהם. ויתור על עניין הקמת מדינה ערבית עצמאית בחלק השני של ארץ־ישראל מחזק למעשה את הריאקציה במזרח התיכון, ושולל מן העם היהודי בישראל שכנות של מדינה ידידותית. אנו נהיה שומרים נאמנים על העצמאות והחופש של ישראל ועל הדמוקרטיה ושוויון־הזכויות הלאומי בפנים. אנו נפעל למען הפיכת ישראל לבסיס חזק של שלום וחופש במזרח התיכון״.

נ׳ פרידמן־ילין (״לוחמים״, מקודם לח״י): ״בידי צבא ישראל הכוח לשחרר את כל חלקי המולדת, לגרש את צבאות הפולשים ולהנחיל תבוסה לשולחיהם. האם חייבים אנו לחכות עד אשר חרב חדה תהא מונחת על צווארנו ורק אז מותר לנו לפעול? האם לא היו ׳ריאליסטים׳ שחששו מפני שחרור הגליל המערבי, שטחים בחזית המרכזית ובנגב? והאם לא צריך היה ראש הממשלה להתגבר על התנגדות ה׳ריאליסטים׳ על עצם הכרזת המדינה? התעלמות מן הבעיה עלולה להביא אולי לידי עוויתות של שאיפת כיבושים ללא גבול. והיכן אם לא בכנסת תישמע האמת הטבעית, כי מולדתנו היא שלמה, וכל ביתור וכל חלוקה בה הם בלתי־חוקיים והם ארעיים בלבד?״

ב״צ דינבורג (מפא״י): ״בתוכניתו של ראש הממשלה אני מחשיב מאוד את הבהירות והפשטות בקביעת יסוד היסודות שבתוכנית, והיא – הכפלת היישוב העברי במשך ארבע שנים. זהו קריטריון שלפיו יש לכוון את כל מעשינו. אני רוצה להקדיש את דבריי לבעיית ההתאזרות הרוחנית, שהיא תנאי מוקדם לכל הצלחה בפעולתנו, והבעיה היא: כיצד לבצר גיבוש רוחני של העם על ידי החינוך, כיצד למזג הגלויות ולשמור על הדמות החדשה שנוצרה פה והודות לה עמדנו ועומדים במערכה, וכיצד לעשות את המדינה כגורם חיובי פעיל בעיצוב דמות החברה. הוויכוח הוא על אחדות החינוך. יש צורך בשקידה על האחדות התרבותית של האומה״.

י׳ אידלסון (מפ״ם) התאונן על שהמועמד לראשות הממשלה אמר רק 8 מילים על ביטחון. ״תוכן ההצעה הוא – אעשה כל שארצה, איני מתחייב לשום דבר. את הפלמ״ח פירקו בלי לשאול קודם. אומרים לנו עכשיו: לא נשאל גם להבא״.

א׳ אלישר (ספרדים) עמד במיוחד על המצב בעדות המזרח: הדלות האוכלת בכל פה ומנוונת אחוז גדול של היישוב היהודי בשכונות העוני. תקוותנו ותפילתנו, שהתחייבותו של ראש הממשלה וממשלתו לעקירת נגע הבערות, הצפיפות והתחלואה בשכונות העוני – תוגשם, ותתחיל עבודה אינטנסיבית ומתמדת של הממשלה שתיבחר על ידי הבית הזה. אשר לעלייה וקיבוץ גלויות תובעים טיפול מיוחד בעלייתם של יהודי המזרח בעוד מועד. נחוצה הכשרה באותן הארצות שאפשר להכשיר בהן יהדות זו, ונחוצה עלייה מיידית של אותם מחוגי העולים שאפשר להביאם ארצה כל עוד הגורל בידינו. במשך דורות רבים של חיים בארצות שונות הוקמו מחיצות שעלינו לסלקן, כדברי ראש הממשלה.

ש׳ פרסיץ (ציונים כלליים): ״הציונים הכלליים לא הצטרפו לקואליציה משום שהם דרשו מראש הממשלה לעבד תוכנית מוסכמת איתם, אך הוא לא נשמע לדרישה זו. אשר לתוכנית הקואליציונית שנשמעה אתמול מפי ראש הממשלה – זו אומנם מקיפה, אך הסתום בה מרובה על הגלוי״.

יעקב חזן (מפ״ם) התאונן, כי ״למעשה הוצע לנו להצטרף לממשלה שכבר הוקמה, ממשלה אשר הוקמה על ידי מפא״י והחזית הדתית. הייתי מציע בכל זאת להבא, לאחר שהממשלה הזאת תיכשל, ולדעתי היא מוכרחה להיכשל, שאתם, המפלגה הגדולה ביותר כאן, תנהגו אחרת במשא־ומתן עם אלה שאתם צריכים לעבוד איתם יחד. אנו ידענו שזאת היא דרכה של הסוציאל־דמוקרטיה בכל העולם. לאור יחסה זה של מפא״י לתנאי השתתפותנו בממשלה מקבלת גם משמעות מיוחדת במינה התוכנית אשר הוצעה כאן לפנינו. הצענו לכם לאמור באופן פשוט, שהניטרליות שלנו אומרת שאנו נילחם בכל כוחותינו נגד הפיכתה של ארץ־ישראל לבסיס של אינטרבנציה ונגד הקמת בסיסים זרים בארץ־ישראל. למה לא הסכמתם לכך? אנו יודעים שקיים הבדל מהותי בין יחסנו ויחסכם לברית המועצות. בשבילנו ברית המועצות היא מצודת הסוציאליזם העולמי, היא מולדתנו השנייה, הסוציאליסטית. אנו לא תבענו מכם שתזדהו ביחסכם זה אליה איתנו. אם אני קורא בתוך התוכנית הזאת רק פיסקה אחת כוללת על הצבא – אני מלא חרדה לדמותו של הצבא הזה״.

הוויכוח בכנסת נמשך שלושה ימים. בנאום התשובה אמר ראש הממשלה:

> רציתי בכל כוחי להקים ממשלת קואליציה רחבה, אף אם הדבר היה כרוך בוויתורים ובפשרות, אך בתנאי אחד: שלא למעול ברצון הבוחרים ובאינטרסים החיוניים של המדינה. אני מצטער מאוד ששתי מפלגות, אשר שיתפו פעולה בממשלה הזמנית, לא הצטרפו עתה לקואליציה. צר לי להיפרד מארבעה חברים שהיו שותפים בעבודה הגדולה שנעשתה בתשעת החודשים האחרונים. מה הם בעצם תשעה חודשים בדברי ימי עם עתיק כעמנו? אך דומני כי לא היה פרק דומה לו בכל ההיסטוריה הישראלית. ואנשים שעשו יחד בזמן כזה לא בקלות הם יכולים להיפרד. ברצוני להסביר מדוע לא יצא הדבר לפועל. הציונים הכלליים הציגו שלוש דרישות שלא יכולתי לקבל, וכשליח־ציבור לא אוכל להיענות להן. לאחר ששמעו את תשובתי המוחלטת ויתרו על שתיים מהן. ואלה היו דרישותיהם: הראשונה – שבתוכנית הממשלה ייכתב שהגשמת הסוציאליזם היא בניגוד להגשמת הציונות. בעניין זה לא התווכחתי כלל עימהם, ותשובתי הייתה בזו הלשון: ׳האם הנכם חושבים שאפשר

לבוא אליי בדרישה כזאת?׳ הדרישה השנייה הייתה, שהחוקה תאושר בכנסת רק ברוב של שני שלישים. ידועים לי מקומות שבהם אפשר לבטל חוקה רק ברוב של שני שלישים, אך לאשר חוקה – לאו דווקא. הודעתי, אפוא, שאינני מוכן להסכים לכך. ואילו הדרישה השלישית – וכפי שהתרשמתי זו הייתה העיקר – שני תיקים בממשלה. הקשיתם לשאול. ההסבר לקושיה ניתן, כמדומני, על ידי מר יוסף ספיר מעל במת הכנסת. הוא טען שהם מייצגים לא רק את 22 אלף הבוחרים שבחרו בהם, אלא גם את אלה מן ׳האזרחים׳ שהצביעו בעד מפא״י או בעד בן־גוריון. הסברתי להם כי אם יינתנו להם שני תיקים בממשלה, הרי צריכים להשתתף בה, לפי יחסי הכוחות בבחירות, לפחות 25 חברים (**י׳ סרלין:** ״אין צידוק לקואליציה על יסוד המפתח המפלגתי״), אך אין לנהוג בה לפי המפתח שאתם קובעים (**ש׳ פרסיץ:** ״קובעים לפי המשקל״), לכל אזרח בארץ יש אותו המשקל. ולכן לא קיבלתי את דרישתם זו: כל היהודים, בין שנמצאים 70 שנה בארץ ובין שנמצאים בה רק כמה שבועות, כולם שווים ביום הבחירות, ולכל אחד יש קול אחד בלבד. עיקרון דמוקרטי זה מקובל עלינו, ואין לזוז ממנו.

מעל במת הכנסת הכריז נציג הציונים הכלליים, שהמצע שלנו עלול לדחוק את רגלי ההון הפרטי. אומר, אפוא, מה שאמרתי בהזדמנויות רבות גם להם וגם לחבריי, שנעודד את ההון הפרטי ואת היוזמה הפרטית, מכל־שכן שהתפקיד המרכזי עתה ובמשך שנים רבות הוא קיבוץ גלויות. זוהי חובתנו כציונים.

חבר מפ״ם טען, שסעיף הביטחון הוא סתום. הוא באמת סתום. ולא מתוך הנימוק שייחס לי חבר הכנסת אידלסון: למען ששר הביטחון יעשה את כל העולה על ליבו, והוא הביא דוגמה ממה שעשה שר הביטחון: פירק את מטה הפלמ״ח בלי לשאול שום איש. ואני רוצה לשאול: את מי שאלו כאשר הקימו מטה הפלמ״ח בצבא־הגנה לישראל? לא שאלו את הממשלה, לא שאלו את מועצת המדינה הזמנית, לא שאלו את משרד הביטחון, ובצבא־הגנה לישראל – לא נשאל איש על כך, ולא הייתה שום סמכות להקים מטה פלמ״ח בצבא־הגנה לישראל (**א׳ ציזלינג:** הקימה אותו מפקדת ה״הגנה״ באישור ההסתדרות הציונית). בצבא־הגנה לישראל לא הייתה כל סמכות לשני מוסדות אלה. והסעיף על ביטחון סתום במתכוון, מתוך טעמים שצריכים להיות מובנים לכל חברי הכנסת: אינני מעוניין למסור אינפורמציה ביטחונית לאויב. אבל יש בסעיף הסתום סייג אחד: ׳כפי שזה ייקבע בחוק׳. ואת החוקים קובעת אך ורק הכנסת. ומה, אפוא, הפחד? החוק ייקבע על ידי הכנסת.

הסברתי מדוע, לצערי, לא הצטרפו הציונים הכלליים לקואליציה. אומר מילים אחדות בדבר, המצער אותי לא פחות – מדוע לא הצטרפו חברי מפ״ם לקואליציה. עם כל המפלגות היו שיחות על תוכנית, ודנתי גם עם מפ״ם על תוכנית, אבל הרושם שלי הוא שהדיון נכשל רק בשאלת התיקים. בישיבה האחרונה עם מפ״ם, שבה הודיעו לי שהולכים למועצת המפלגה להציע לא להשתתף בממשלה, דנו רק בעניין התיקים.

החבר יערי טען במקצת הטענה של חבר הכנסת י׳ ספיר. גם הוא מדבר לא רק בשם 64,000 הבוחרים של מפ״ם, אלא גם בשם 162,000 הבוחרים שלנו. הוא לא הוסמך לכך. 162,000 בוחרים אלה לא הצביעו בעד מפ״ם, לא מפני שמפ״ם לא רצתה בכך. גם מפא״י רצתה מאוד ש־64,000 בוחרי מפ״ם יצביעו בעד מפא״י. אבל הם לא נענו לה, ואין לו, ליערי, רשות לדבר בשם בוחרי מפא״י. אנו חיים בארץ שבה הבוחר חופשי בהחלט

לבחור במי שהוא רוצה. ובארצנו לא בוחרים סתם באנשים. אנו הצענו דרך מסוימת, ואנו פונים לבוחרים שיבחרו בדרך זו. ואנחנו לא נזוז מדרכנו גם אם נישאר לבדנו. והדרך שאנו מציעים לבוחר לא בָּדִינוּ ולא המצאנו ערב הבחירות, ואין אנו שוכחים ונוטשים אותה למחרת הבחירות. בדרך זו הלכנו גם בתשעת החודשים ההיסטוריים האלה, ובה נלך להבא. אין אנו סבורים שדרך זו הכזיבה. אנו חושבים כי הדרך הזאת הייתה לברכה – גם לפועל וגם לעם, ולא נעזוב אותה. ואינני מקבל התיאוריה של חבר הכנסת יערי, שהיות ואנחנו נכשלנו והם נכשלו על כן נקבל הדרך שבאמצע. אין אנו מסוגלים לכך. אני מסופק אם אתם מסוגלים לכך. ויש עוד נימוק – אינו דומה 'הכישלון' של מפ"ם ל'כישלון' שלנו.

החבר יערי מאשים אותי ואת חבריי שאיננו מרקסיסטים. אבל הוא מרקסיסט מובהק, לפי דבריו בכל אופן, ולפי דעתו מתחלק היישוב לשניים: פועלים ובורז'ואזיה. אנחנו לא נכשלנו בקרב הפועלים. פה קיבלנו רוב. בתוכם קיבלנו רוב גם לכנסת וגם להסתדרות העובדים. נכשלנו רק בקרב ה'בורז'ואזיה'. הם לא העניקו לנו הרוב שלהם.

חברי מפ"ם אומרים שממשלה זו היא קואליציה עם קלריקלים. ייתכן שזהו חטא. אם זה חטא – אין אנו חוזרים בתשובה. אנו יושבים בקואליציה קלריקלית־ימנית־רפורמיסטית זה חמש־עשרה שנה בהנהלה הציונית. קשה להגיד שקואליציה זו לא עשתה כלום, ושאנחנו לא עשינו כלום במשך חמש־עשרה שנים אלה. משהו נעשה שהיה לברכה לעם היהודי, היה גם לברכה לפועל היהודי. נעשה משהו בשביל עלייה, התיישבות, חינוך, הגנה, וגם בשביל הקמת מדינה יהודית. וכל זה נעשה על ידי קואליציה קלריקלית־רפורמיסטית־ימנית זו. והפועל היהודי לא ירד על ידי כך, אלא עלה. ונדמה לי שבקואליציה הקלריקלית־הימנית הזאת ישבנו יחד עם מפ"ם בממשלה הזמנית. אותם שלושת נציגי הקלריקליזם היהודי – הרב פישמן, הרב לוין ומשה שפירא – ישבו עם מפ"ם בממשלה הזמנית, ושם היה גם הימין הבורגני שעכשיו איננו בקואליציה. ואני אומר למפ"ם: אין לכם שום יסוד להתחרט על השתתפות בקואליציה זו. להפך, כל ימיכם תתגאו על חלקכם בממשלה הזמנית של קואליציה קלריקלית־ימנית. וגם עכשיו אתם יושבים בהנהלה הציונית בקואליציה קלריקלית־ימנית, ושאין בה רוב סוציאליסטי.

אמרו לנו: הממשלה הזאת תיכשל. ייתכן מאוד. אני חושש מאוד שהיא עלולה להיכשל, ולא באשר היא ממשלה רעה, אלא באשר הדבר המוטל עלינו לעשותו – ביצועו הוא כמעט למעלה מיכולת אנוש. אין אנו חושבים שאנחנו ואפסנו עוד. אנו יודעים מה שעשו אלה שבאו לפנינו לארץ. הם עשו התחלה, ולכך היו דרושים כוחות ענקיים. זה היה מעשה בראשית. ואין אנו מזלזלים באלה שהניחו יסוד לתעשייה פרטית, ובאספות פועלים אני אומר, שלעבודתנו דרושה עזרת כל העם היהודי. ודרוש הון פרטי, וגם אנחנו עשינו משהו לפני יערי ואידלסון. ואני יודע שיערי ואידלסון קוראים הידד למעצמה גדולה אחת, ונטלו לעצמם השם מהפכנים. מה הן המהפכות שיערי ואידלסון עשו פה? במה חבר הכנסת שלמה לביא פחות חלוצי ופחות חקלאי ופחות לוחם מיצחק טבנקין? אני יודע שנלחמתם לכמה דברים – ואנחנו לא. נלחמתם למדינה דו־לאומית – ואנחנו לא. נלחמתם לנאמנות בין־לאומית, למנדט בין־לאומי, ורציתם בשלטון אמריקה, ברית המועצות ואנגליה – ואנחנו לא.

תפקידי כראש ממשלה יהיה, בעיקר, השקידה על הפעלת כוחות הציבור והעם לשם המטרה

שההיסטוריה הטילה עלינו. והמטרה היא אחת לכולנו, וגם הדרך למטרה היא אחת. ולכן, אפשרית קואליציה רחבה, כי כולנו רוצים להביא הנה עוד יהודים, עוד הרבה יהודים״.

בהצבעה שמית הביעה הכנסת אמון בממשלה ברוב של 73 נגד 45.

הכנסת מאשרת ההלוואה הממלכתית הראשונה בסך 100,000,000 דולר

הממשלה הנבחרת הראשונה, שהכנסת הביעה לה אמונה ביום ט׳ באדר תש״ט (10.3.1949), ירשה מהממשלה הזמנית הישג מדיני וכלכלי חשוב – הלוואה ממלכתית ראשונה בסכום של מאה מיליון דולר מאת הבנק ליבוא ויצוא של ארצות הברית, – לשם פיתוח החקלאות (35,000,000 דולר), התעשייה (20,000,000 דולר), הבניין (25,000,000 דולר), התחבורה והתעבורה ביבשה, בים ובאוויר (20,000,000 דולר). שר האוצר אליעזר קפלן נסע בימי הממשלה הזמנית לסדר מלווה זה ועוד ב־17 בפברואר 1949 חתם על מלווה של 35,000,000 דולר, והבנק האמריקני ליבוא וליצוא הביע אז הסכמתו להעמיד את המלווה על סכום של 100,000,000 דולר. ביום הצגת הממשלה הנבחרת הציע קפלן לבחור בוועדה מצומצמת של הכנסת לבדוק כל התוכנית, ובשם הוועדה הגיש ביום 17.3.1949 פרץ נפתלי הצעת חוק של ארבעה סעיפים האומרת:

1. שר האוצר מורשה בזה לקבל בשם מדינת ישראל מהבנק ליצוא ויבוא של וושינגטון, סוכנות של ארצות הברית של אמריקה, אשראי של 100,000,000 דולר.
2. שר האוצר מורשה בזה לחתום בשם מדינת ישראל על הסכמים עם הבנק ליצוא ויבוא של וושינגטון בקשר לאשראי האמור ועל שטרי־חוב של מדינת ישראל שישמשו ראיה לאשראי זה. שר האוצר רשאי לחתום על מסמכים אלה בעצמו או על ידי נציגים בחוץ לארץ שימַנה לכך בכתב בחתימת ידו.
3. הרשאה לפי שני הסעיפים הקודמים נתונה למפרע מיום י״ז בשבט תש״ט (10.2.1949).
4. שר האוצר ממונה על ביצוע חוק זה.

כפי שהודיע **קפלן** בכנסת עוד ביום 8.3.1949 מחויבים להוציא את כל כספי המלווה בארצות הברית, ומזה נובע שסכום המלווה יממן רק חלק מהוצאות מפעלי הפיתוח. הסכום של 35,000,000 דולר לחקלאות שבמלווה יחייב תוכנית פיתוח והתיישבות של 100,000,000–90,000,000 דולר, והמטרות העיקריות בסעיף החקלאות הן: הקמת 6,500 יחידות־משק חדשות, ביצוע שבע תוכניות־השקאה אזוריות שיאפשרו הקמת משקים אלה, שיקום הפרדסנות שסבלה ונפגעה במלחמה, וגם ביסוס החקלאות המעורבת הקיימת. 25,000,000 דולר לבנייה מכוונים לבניין דירות לעולים ובנייני־ציבור הקשורים בגידול היישוב והעלייה.

בוויכוח שנתעורר אחרי דברי פ׳ נפתלי בשם הוועדה הביע **מיקוניס**, בשם מק״י, התנגדות למלווה שתפקידו, לדעתו, לשעבד מדינת ישראל ולפתוח דרך להתערבות מדינית של אמריקה בישראל. ומלווה זה רק מגביר הפרזיטיות של המשק הקפיטליסטי בארץ.

ברל רפטור (מפ״ם) הביע חששות חמורים לגבי מלווה מבנק זה, שהוא סוכן ממשלת ארצות הברית ומבצע מדיניותה. וגם הרצאת שר האוצר בכנסת והסברותיו בוועדה לא עשו לאל חששותינו שמלווה זה אינו חופשי משעבודים פוליטיים.

א׳ בן־אליעזר (תנועת החירות) הביע חשש, ש־35,000,000 הדולר לחקלאות יימסרו לסוכנות, הואיל והממשלה הזמנית החליטה שאין היא עוסקת בהתיישבות אלא הסוכנות, ומהי הערובה שהסוכנות תמלא תפקידה בלי קיפוח? מהי הערובה שהסוכנות לא תגיד אנו מיישבים רק אנשים הנמצאים בהסתדרות הציונית או ציבור שיש לו נציגים בסוכנות? הוא דרש תיקון בחוק ששר האוצר לא יוכל לחתום על המלווה בלי הסכם עם ועדת הכנסת.

סנה, אז עדיין בשם מפ״ם, התרעם מדוע לא פנו גם לברית המועצות בדבר תוכנית כלכלית לפיתוח, לבנייה, בדבר עזרה, אומנם לא בדולרים, אלא לפי אותן שיטות העזרה שמעצמה גדולה זו נוהגת לתת לידידיה האמיתיים, – לאחר שזה שנה תמימה התנהל משא־ומתן עם ארצות הברית על המלווה. הלוא בקווי־היסוד של הממשלה נאמר, שמדיניות החוץ שלה מיוסדת על ידידות עם שתי המעצמות הגדולות, ואין זה מקרה שהתשובה החיובית למלווה באמריקה ניתנה יום אחד לפני הבחירות לכנסת. ומכיוון שהלוָוה היא ממשלה השוללת קיום הסכנות והמזימות מצד ארצות הברית, לא נוכל לתת לה ייפוי־כוח לקבל מלווה זה.

א׳ ציזלינג (מפ״ם) הכחיש את דברי פ׳ נפתלי שהודיע, ״כי שאלת המלווה נתקבלה בממשלה (הזמנית) פה אחד. הממשלה הזמנית אף פעם לא דנה בתנאי המלווה. אומנם אנחנו זקוקים לכסף ולהרבה כסף, אבל אין לקבל תנאים מוכתבים על ידי מדינה כל שהיא״ (**פ׳ נפתלי** העיר לציזלינג, שהמשא־ומתן על המלווה החל בימי הממשלה הזמנית **בהסכמת כל חברי הממשלה**, וזאת אישר גם ציזלינג).

א׳ קפלן בתשובתו קבע, ״שאין ממשלת אמריקה יכולה להכתיב לנו מה לעשות ומה לעשות, אבל היא יכולה לקבוע לאֵילו מפעלים היא מלווה לנו כסף, ולאלה [ולאילו] – לא. וכל מי שסבור שכל פעולתנו הכלכלית תיעשה אך ורק בכספי המלווה אינו אלא טועה״. ולטענת סנה: למה פנינו רק לאמריקה, ענה קפלן, שחתמנו על שני חוזים מסחריים – אחד עם הולנד ואחד עם הונגריה, ומשלחת מסחרית שלנו נמצאת עכשיו בצ׳כוסלובקיה ובפולניה. נחוצים לנו לא 100,000,000, אלא לפחות 500,000,000 דולר לסיפוק הצרכים המינימליים של התקציב הרגיל. ולגייס אמצעים ענקיים אלה עלינו להשתמש בכל הדרכים המעשיות, ואשר להוצאת הכספים – אין יסוד לחששות בן־אליעזר, באשר כל החוזים יובאו לדיון בוועדת הכספים של הכנסת.

בהצבעה על הצעת הממשלה הצביעו שלושה קומוניסטים נגד, 19 (רובם מפ״ם) נמנעו; בעד הצביעו 85, וחוק המלווה האמריקני אושר ברוב שעלה בשנים־עשר קולות על חברי הקואליציה. הצבעה זו נתקיימה חודשיים ועשרה ימים אחרי הפסקת הקרבות.

חוק החזרת החיילים המשוחררים לעבודה

ביום 22.3.1949 הכניס ראש הממשלה ושר הביטחון הצעת ״חוק החיילים המשוחררים״ (החזרה לעבודה), תש״ט. הצעת החוק באה להבטיח זכות החייל המשוחרר לשוב לעבודתו הקודמת. אם החייל מת או נפגע קשה ואין לו כושר עבודה – בא החוק להבטיח לאחד מבני משפחת החייל לעבוד במקום עבודתו. שכן בגיוס אזרחים לצבא ולמלחמה לוקחת על עצמה המדינה אחריות כבדה ביותר, שהיא מוצדקת ומוכרחת. המגויסים מילאו כל אחד חובתם בכבוד ובהצלחה, וכל אחד מהם רשאי להביט בראש מורם דרך הרבה מאוד דורות אל חבריהם מימי קדם – הלוחמים היהודים בימי יהושע בן־נון, בימי השופטים, בימי מלכי יהודה וישראל, בימי המקבים ובימי הלוחמים נגד רומא וביצנץ.

החוק בא להבטיח, במידה שחוק יכול להבטיח זאת, שמי שמשתחרר מהצבא יהיה לו מקום עבודה קבוע שבו עבד לפני התגייסותו, ולא יצטרך לאבד אף יום אחד לחיפוש עבודה. החובה להחזיר החייל המשוחרר למקום עבודתו שלפני התגייסותו, חלה גם על עסקים פרטיים וגם על עסקים ציבוריים; גם על בית חרושת ומשרד פרטי וגם על מפעלי המדינה: משרדי הממשלה, בתי חרושת של הממשלה; גם על מקומות עבודה של הסוכנות היהודית, של העיריות, המועצות וגם של קואופרטיבים וקיבוצים.

אחרי דיון שנמשך עד 25 באפריל 1949 נתקבל החוק ונכנס לתוקפו ביום ט"ז באייר תש"ט (15 במאי 1949), במלאות שנה להקמת המדינה. העלייה אז הגיעה לשיאה, והעולים כבר לא מצאו עבודה בנקל.

ביום 5.9.1949 הכניס שר הביטחון לכנסת חוק הנכים (תגמולים ושיקום), תש"ט. חוק זה בא להבטיח לכל חייל משוחרר שלקה בנכות כתוצאה ממחלה שחלה בה, או מחבלה שנחבל בתקופת שירותו בצבא, לקבל בכל תקופת נכותו הענקה כספית ממשרד הביטחון, לו, לאשתו ולילדיו, לפי דרגת נכותו. כאלף נכים כבר השתחררו מהצבא לפני הגשת חוק הנכים, אולם חלקם עוד נשאר בצבא, בין אלה חולים קשים הדורשים טיפול רפואי מעולה, כפי שהודיע שר הביטחון. הללו מקבלים הטיפול המעולה ביותר בבתי החולים של הצבא. זכינו לשירות רפואי ממדרגה ראשונה, גם מבחינה מקצועית וגם מבחינת נאמנות ומסירות אישית של עובדי השירות. נענו לקריאתנו רופאים יהודים מומחים מחוץ לארץ, בייחוד מנתחים מדרום אפריקה ומארצות אחרות, שיחד עם טובי הרופאים היהודים בארץ נתנו את שירותם ללוחמינו באמונה ובאהבה. ולא רק הרופאים הראשיים, אלא כל עובדי השירות, אחיות, עובדים לסוגיהם השונים הצטיינו במסירותם ובעבודתם המעולה והנאמנה.

לפי חוק הנכים שנתקבל בכנסת ביום 5.9.1949 יש לשלם לכל נכה, שדרגת נכותו אינה פחותה מארבעים אחוז, הענקה בשיעור של חמש לירות (לירה הייתה שווה אז ארבעה דולרים) לכל אחוז של נכות. נכה שדרגת נכותו אינה פחותה מארבעים אחוז והיא פחותה מחמישים אחוז – תשולם לו הענקה בשיעור של שבע לירות לכל אחוז. נכה שדרגת נכותו אינה פחותה מחמישים אחוז והיא פחותה ממאה אחוז – ישלמו לו כל ימי חייו בהתאם לדרגת נכותו מזמן לזמן, ובהתאם למספר בני משפחתו מזמן לזמן, תגמולים בסכום שהיחס בינו ובין סך הכול התגמולים שהוא זכאי להם, אילו הייתה דרגת נכותו מאה אחוז, שווה ליחס שבין אחוז דרגת נכותו לבין מאה. נכה שדרגת נכותו היא מאה אחוז ישלמו כל ימי חייו בהתאם למספר בני משפחתו מזמן לזמן תגמולים אלה: 1. שתים־עשרה לירות לחודש בעד הנכה; 2. שלוש לירות לחודש בעד אישה; 3. שתי לירות לחודש בעד כל בן משפחה אחר; 4. תוספת־יוקר בשיעור תוספת־יוקר הנהוגה מזמן לזמן לגבי עובדי מדינה שהרכב משפחתם הוא כהרכב משפחת הנכה ושמשכורת היסוד שלו שווה לסך הכול של התגמולים המשתלמים על פי פסקאות (1), (2) ו־(3). ועדה רפואית תקבע מזמן לזמן דרגת נכותו של חייל משוחרר לפי מבחנים שייקבעו בתקנות.

עד 16.3.1951 הוכרו זכויותיהם של 2,539 מתוך 3,721 חיילים משוחררים שהגישו תביעה לתגמולים בהתאם לחוק הנכים.

עד 16.3.1951 שוחררו מאה אלף חיילים, מהם פנו לאגף העזרה של משרד הביטחון 90,000 משוחררים, מהם 74,314 חיילים בערים ובמושבות, 1,977 בהתיישבות, 5,882 חיילים נפגעים, 2,827 משפחות שכולות. כולם נענו. מתוך 55,000 שביקשו מאגף העזרה סידורים בעבודה, סודרו 50,000 בעבודה קבועה, יתרם בעבודות זמניות. 7,060 חיילים משוחררים התיישבו עד 16.3.1951

ב־53 יישובים חקלאיים חדשים ונקלטו ביישובים ותיקים. 1,800 חיילים משוחררים התארגנו ב־170 קואופרטיבים שונים. 1,300 נקלטו בקואופרטיבים לתחבורה, 4,500 קיבלו הכשרה מקצועית ועם סיומה סודרו בעבודה. 1,500 קיבלו הלוואות להמשך לימודיהם במוסדות להשכלה גבוהה, 15,000 קיבלו סידור ראשון, 2,172 נכים סודרו במקומות עבודה שונים.

על הסידורים הנ״ל הוציא אגף העזרה עד 16.3.1951 סך 6,564,000 לירות. מזה 2,300,000 לירות הענקות לחיילים משוחררים, נכים ומשפחות שכולות; 600,000 לירות להתיישבות; 464,060 לירות להכשרה מקצועית והשכלה גבוהה; 2,450,000 לירות להלוואות למטרות שיקום, קואופרציה ושיכון; 750,000 לירות הלוואות לנפגעים ומשפחות שכולות.

ישראל מתקבלת כחברה באו״ם • מה היה אילו קיבלו הערבים את החלטת או״ם מיום 29 בנובמבר? • ב־3½ שנים גדל היישוב ב־120% • הקשיים בקליטת העלייה • גידול מהיר של ההתיישבות וגיוון המשק החקלאי • משטר צנע ומלחמה נגד יוקר המחיה • מפעלי חרושת חדשים • גדלה ההכנסה הלאומית • קשיים בחינוך ילדי העולים ובשיכון

קרוב למלאת שנה לקיום המדינה, ביום 11.5.1949, נתקבלה ישראל כחברה לארגון האומות המאוחדות. רק עם שלוש המדינות הערביות שתקפו את ישראל ביום קומה נחתמו לפני כן הסכמי שביתת הנשק: עם מצרים (24.2.1949), עם לבנון (23.3.1949) ועם ירדן (3.4.1949). עיראק סירבה אפילו לדון על שביתת נשק, וההסכם עם סוריה נחתם רק ב־20.7.1949.

אילו היו מדינות ערב מקבלות החלטת האו״ם ביום 29.11.1947, כאשר קיבלה אותה ישראל, היו במדינה היהודית נמצאים ביום הקמת המדינה כארבע מאות וחמישים אלף ערבים ושש מאות וחמישים אלף יהודים, ומדינת ישראל הייתה תופסת שטח של 14,920 קילומטר מרובע, והמדינה הערבית שבמערב הירדן הייתה תופסת שטח של קצת יותר מ־11,000 קילומטר מרובע. כידוע, הודיעו מדינות ערב שיעשו לאַל, בכוח צבאותיהן, את החלטת או״ם, אם כי למעלה משני שלישים של חברות האו״ם, ובראשן ברית המועצות וארצות הברית, הצביעו בעד ההחלטה לחלק את ארץ־ישראל המערבית ולהקים בתוכה שתי מדינות, יהודית וערבית, הקשורות ביניהן בברית כלכלית. הפעם עמדו בדיבורן, ועם צאת הנציב העליון הבריטי מהארץ, בחצות 14–15 במאי 1948, פלשו לארץ להכחיד את המדינה היהודית ולהשמיד את יישובה היהודי. למעשה החלה המלחמה הבלתי־רשמית ב־30 בנובמבר 1947, למחרת החלטת האו״ם.

מומחה צבאי אמריקני גדול, גנרל מרשל, הזהיר את ידידיו היהודים בוושינגטון ובניו יורק לבל ייתנו לחבריהם בארץ להכריז על הקמת המדינה היהודית; הוא ידע גודל הצבאות של מדינות ערב, טיב נשקם וציודם המלחמתי וכושר מפקדיהם הבריטים; והוא גם ידע כי לפני קום המדינה היהודית הייתה קיימת בארץ־ישראל רק הגנה יהודית מחתרתית, ללא אימון צבאי וללא ציוד מלחמתי – ללא תותחים, מטוסי קרב, שריון, אוניות־מלחמה; ומספר היהודים בארץ־ישראל לעומת אויביהם הערבים הוא אחד נגד 40, ולכן הוא בטוח שבמשך שבועות מעטים לא יישאר בחיים אף יהודי אחד, אם תוכרז מדינה יהודית בתנאים אלה. זו הייתה גם דעתו של קולונל לונד מנורבגיה, שהיה בארץ באותה שנה והיה מסייע להגנה וידע היטב מה שיש לה ומה שאין לה. גם המפקדים הבריטים שעמדו בראש כמה מצבאות ערב היו בטוחים שבמשך 10–14 יום לא יישאר זכר מהמדינה היהודית ומיישובה העברי, כשצבאות חמש מדינות ערב יפלשו לארץ. למעשה גרמו הערבים להגדלת השטח של המדינה היהודית. במקום 14,920 יש לה,

בעקבות התוקפנות הערבית, 20,666 קילומטר מרובע, ועל פי הוראות הוועד הערבי העליון עזבו כמעט כל תושבי חיפה, צפת, טבריה, יפו ערים אלה עוד לפני הכרזת המדינה, לאחר שהובסו הכנופיות שתקפו בערים אלה את היהודים. ואם כי ההגנה הודיעה שהם רשאים להישאר לא רק בבְטחה אלא במלוא הזכויות, דרשו מהם המנהיגים הערבים לעזוב, כי בעוד שבועות אחדים יפלשו צבאות ערב, יזרקו את כל היהודים לים והם ישובו ויירשו את בתי היהודים. עזיבת הערבים את השטחים שהוקצבו למדינה היהודית החלה בעצם בסוף נובמבר 1947, אחרי החלטת או״ם על הקמת מדינה יהודית. במפקד הראשון שנערך עוד בימי מלחמת הקוממיות, ביום 8.11.1948, נרשמו בשטח היהודי 782,000 נפש, מהם 713,000 יהודים ו־69,000 לא־יהודים. בסוף ספטמבר 1949 היו בישראל 1,135,000 תושבים, מהם 965,000 יהודים ו־170,000 לא־יהודים.

המשימה שהציבה לעצמה הממשלה הנבחרת הראשונה: ״הכפלת היישוב בארבע שנים״, נתמלאה במלואה ובעודף. מיום 15.5.1948 ועד סוף דצמבר 1951 הגיעו לישראל 689,275 עולים (בשלושים שנות המנדט הבריטי עלו 363,914 יהודים) והריבוי הטבעי אף הוא התקרב למאה אלף (97,208), זאת אומרת כי במשך שלוש שנים ושבעה חודשים וחצי גדל היישוב ב־120%.

ראשוני העולים למדינת ישראל היו ״המעפילים״, שממשלת המנדט עצרה אותם במחנות קפריסין. ביום הכרזת המדינה נמצאו באי הזה 24,000 עצורים. יחד עם המעפילים עלו שרידי מחנות הריכוז בגרמניה. במלאת שנה למדינה (עד סוף אפריל 1949) קלטה ישראל 203,581 עולים, בעיקר עולי אירופה: עצורי קפריסין, ״העקורים״ בגרמניה וגולת בולגריה. אליהם נוספו גם עולי רומניה, צ׳כוסלובקיה, הונגריה ויוגוסלביה. הגוש הגדול ביותר היו יהודי פולין (56,057), רובם מאלה שנעצרו במחנות גרמניה. בשנה זו באו גם ראשוני העולים מאסיה (תורכיה, ארצות ערב ואפגניסטן). בשנה השנייה רבתה עליית ארצות המזרח (אסיה ואפריקה). גלות תימן נגאלה כמעט כולה, וכמו כן גלות לוב וטריפוליטניה. גדלה גם העלייה מפולין ורומניה: בשתי השנים הראשונות למדינה עלו משתי ארצות אלה 125,162 יהודים. מצ׳כוסלובקיה הגיעו 16,388, מיוגוסלביה 6,903 ומברית המועצות 3,107. בשתי השנים מ־15 במאי 1950 עד 15 במאי 1952 עלו ארצה 304,457 איש, רובם מאסיה ומאפריקה. בתקופה זו נגאלה כמעט כל גלות בבל, הגלות העתיקה ביותר. בארץ הזאת ישבו היהודים מאז חורבן בית ראשון, למעלה מ־2,500 שנה. בשתי השנים הראשונות למדינה עלו מבבל רק 6,910 יהודים. בשתי השנים שאחריהן עלו משם 112,464, וזו הייתה העדה הגדולה ביותר בקרב העלייה שלאחרי קום המדינה (כעבור שנים אחדות עלתה עליהם עדת עולי מרוקו). כשבעים אחוז מהעלייה הבבלית היו סוחרים זעירים וחסרי מקצוע, כחמישה־עשר אחוז – בעלי מקצועות חופשים, וכחמישה אחוזים – בעלי רכוש. עלייה זו הביאה ארצה הרבה כוחות אינטלקטואליים, שהיו לעזר רב לקליטת בני עדתם. למעלה מחמש מאות בבלים היו מורים, ולאחר שלמדו עברית באולפן נכנסו לעבודת הוראה בקרב העולים במעברות.

העלייה הרבה בארבע השנים הראשונות הולידה, כמובן, קשיים כלכליים רבים למדינה, והם גם היו צפויים מראש, ונמצאו חברים בממשלה הזמנית שהתנגדו מראשית המדינה לעלייה בלתי־מוגבלת, ולא בלי נימוקים כבדי־משקל. אולם רוב הממשלה ראה, בצדק, בקיבוץ גלויות המשימה הראשית של המדינה והתנגד לכל הגבלה וצמצום. בשנה הראשונה עוד לא היו הקשיים מורגשים כל כך, שכן עובדים רבים היו מגויסים בצבא והיה מחסור בעובדים, וכמעט כל העולים המוכשרים

לעבוד מצאו עבודה במשק הקיים. גם בעיית השיכון עוד לא החמירה כל כך, כי העולים נתיישבו בערים ובכפרים נטושים: ביפו, ברמלה, בלוד, בטבריה, בצפת, בבית שאן וכו׳. אולם אחרי תום מלחמת הקוממיות (7.1.1949) שוחררו מהצבא רבבות חיילים וההכרח לספק להם עבודה הכביד על מצב העבודה בארץ, שהיה קשה בלאו הכי.

בשנה השנייה לקום המדינה הגיעה העלייה לשיאה. בשנת 1949 הגיעו לישראל 239,076 עולים. בשנה זו החל גם שחרור החיילים המגויסים, לאחר שביום 7.1.1949 תמו הקרב וחודשים אחדים אחר כך נחתמו הסכמי שביתת הנשק עם מצרים, לבנון וירדן, ולבסוף גם עם סוריה. לאחר השנתיים הראשונות רק ב־1950 וב־1951 עלו בכל אחת מהן למעלה ממאה וחמישים אלף עולים: בשנת 1950 עלו 169,405 יהודים, ובשנת 1951 – 173,901. קשיי העלייה שלא הורגשו עדיין בשנה הראשונה למדינה, כי באותה שנה גויסו לצבא לא פחות תושבי הארץ ממספר העולים, נעשו כמעט כבדים מנשוא בשלוש השנים שלאחריה. הוחמרה בעיית השיכון, המזון והתעסוקה. כעשרה אחוזים של העולים לא היו מוכשרים לעבודה מחמת גילם ובריאותם. היו נכים, חולי־שחפת, חולי־לב, חולי־עצבים, קטועי־איברים ועיוורים, זקנים, גלמודים ועוד. בסוף שנת 1949 הוקם על ידי הג׳וינט, הסוכנות היהודית וממשלת ישראל המוסד ״מלבן״ לטיפול במקרים סוציאליים אלה.

נעשה מאמץ גדול ליישב מקסימום עולים על הקרקע. בשנה הראשונה נתיישבו רק 662 משפחות במושבי עולים בכפרים נטושים. ואילו בשנה השנייה נתיישבו כבר כ־5,700 משפחות במושבי עולים ובכפרי עבודה. לאחר שהכפרים הנטושים נושבו הוחל בהקמת כפרים מתוכננים. ראשי המשפחה היו יוצאים למקום ההתיישבות, מקימים מחנות אוהלים ומתחילים בבניין בתים ובהכשרת הקרקע, וכעבור חודשים אחדים הצטרפו אליהם כל בני המשפחה. נקודות ההתיישבות האלה הוקמו בכל אזורי הארץ – בגליל, בשומרון, ביהודה ובדרום. כארבע מאות משפחות הצטרפו למושבי העובדים הקיימים, וכשמונת אלפים עולים, מחציתם מעדות המזרח, נכנסו לקיבוצים. כעשרים אחוז לא נקלטו ועזבו את הקיבוצים בחודשים הראשונים.

רוב העולים אחרי קום המדינה, שלא כעולים שבאו לפני מלחמת העולם השנייה, כלומר לפני השמדת שישה מיליונים יהודי אירופה, לא קיבלו לפני עלייתם הכשרה חקלאית וגם לא חינוך חלוצי. בגולה היו המוני עולים אלה תושבי עיירות וערים שעסקו על הרוב במסחר או במלאכה. אולם הם נענו למעלה מהמקווה לקריאה להתנחל על הקרקע. המגע עם אדמת המולדת, היוזמה הממלכתית וותיקי ההתיישבות העובדת שנחלצו להדרכה ביישובי העולים החדשים – הפכו רבים מתושבי ערים ועיירות במשך מאות בשנים, ללא כל הכשרה קודמת, לעובדי אדמה ולבוני כפרים. בלי ספק פעלה כאן אהבת הארץ שהייתה נטועה בלב היהודים בכל הארצות ובכל הדורות. בארבע השנים הראשונות להקמת המדינה הוקמו יותר כפרים מאשר בארבעים שנות השלטון העות׳מני, מאז נבנה הכפר העברי החדש בדורותינו – פתח־תקווה – בשנת 1878, ויותר מאשר בשלושים שנות השלטון המנדטורי, משנת 1918 עד שנת 1948. בארבעים שנות השלטון העות׳מני האחרונות הוקמו 32 יישובים חקלאיים, מהם 26 מושבות ברכוש פרטי ובעבודה שכירה, ארבעה קיבוצים ושני מושבים. בשלושים שנות הכיבוש הבריטי נוסדו 222 יישובים חקלאיים, מקצתם בהון פרטי על אדמה פרטית ורובם בעזרת הון לאומי (קרן היסוד וקרן הקיימת) ועל אדמת הלאום; מהם 17 מושבות פרטיות, 95 קיבוצים, 29 מושבים. בארבע השנים הראשונות של המדינה (1948–1951) הוקמו 273 יישובים חקלאיים, מהם 170 מושבים, 86 קיבוצים; בשנה הראשונה, מאמצע מאי עד סוף דצמבר 1948, הוקמו 22 קיבוצים,

14 מושבים. בשנת 1949 – 48 קיבוצים ו־70 מושבים; בשנת 1950 – 7 קיבוצים ו־70 מושבים; בשנת 1951 – 9 קיבוצים ו־12 מושבים.

המשק החקלאי נתגוון. טופחו גם צמחי תעשייה: טבק, סלק־סוכר, פשתן ואחר כך גם כותנה (בעזרת חלוץ חקלאי מקליפורניה – סם המבורגר, חניך הגימנסיה העברית ביפו). הפרדסים שנוטשו ונהרסו בימי המהומות והמלחמות שוקמו אחרי תום הקרבות; מטעי ההדר הורחבו, ונתרבו גם מטעים אחרים (זיתים, גפנים, תאנים, בננות, אפרסקים, תפוחים ועוד). הוגדל שטח הירקות, שטח ההשקאה הוכפל ושולש. המתיישבים החדשים היו רובם עולים מארצות אסיה, אפריקה, אמריקה הלטינית ואירופה (פולין, רומניה, גרמניה ועוד). אבל גם הנוער הישראלי תרם רבות להרחבת ההתיישבות, וגם הצבא נעשה גורם התיישבותי – על ידי הנח"ל.

בשבעים שנות ההתיישבות (משנת 1878 עד שנת 1948) שקדמו למדינה הגענו לעיבוד של חצי מיליון דונם. בסוף 1951 עיבדנו 3.9 מיליונים דונם, מהם חצי מיליון על ידי התושבים הערבים. מפעל חקלאי זה בוצע על ידי עולים חדשים מתימן, מרוקו, בבל, תורכיה, הודו, תוניס, לוב, פולין ורומניה ושאר ארצות אירופה והבלקנים – יחד עם חלוצים שהגיעו מאמריקה הצפונית והדרומית, מדרום אפריקה ומארצות מערב אירופה.

בכל ימי שלטון המנדט ניטעו בארץ על ידי הממשלה, על ידי הקרן הקיימת ועל ידי אנשים פרטיים – 12,000,000 עצי־יער על שטח של 60,000 דונם בקירוב. בפחות מארבע שנות המדינה, מאמצע מאי 1948 עד סוף 1951, ניטעו על ידי הקרן הקיימת ועל ידי צה"ל, משרד החקלאות ופרטים – 25,000,000 עצים על שטח של 125,000 דונם.

גאות העלייה בארבע השנים הראשונות למדינה נתקלה תחילה בירידה ניכרת בייצור החקלאי, בייחוד בירקות, בחלב, בביצים ובבשר עוף. בריחת הערבים מהכפרים שבמרכז ובדרום, ובמידה ידועה גם מהצפון; גיוס רוב כוחות העבודה הצעירים במשקים החקלאיים היהודיים; תקלות קשות במשק בעקבות פעולות מלחמתיות – כל אלה צמצמו תחילה השטחים המעובדים ופגעו קשה בייצור. עדרי צאן ובקר התמעטו. שטחים מרובים שעובדו עד אז – הוברו ונוטשו. משק ההדרים נפגע קשה. בעונת תש"ט שווקו 40% תיבות הדרים ממה ששווק בעונת תש"ח – החורף שלפני הקמת המדינה. במקום 9.5 מיליונים תיבות שווקו רק 3.5 מיליונים. נפגעו קשה מטעי הבננות בעמק. וככל שגאה בשנים הראשונות נחשול העלייה כן גבר המחסור בתוצרת חקלאית. משום כך, ומשום נימוקים אחרים, קבעה הממשלה הנבחרת הראשונה בקווי־היסוד בסעיף שני לקיבוץ גלויות – "הפנית העלייה לכפר ולהתיישבות חקלאית לכל צורותיה, הקמת משקי לימוד והדרכת העולים בעזרת ותיקי ההתיישבות בהקמת מפעלים התיישבותיים חדשים". הפניה מקסימלית של עולים לכפר נדרשה משלושה טעמים: 1. לייצר מזונות וחומרי־גלם לאוכלוסייה הולכת וגדלה בקצב מהיר; 2. לקלוט חלק חשוב של עלייה רבתי זו בעבודה יצרנית בהתיישבות; 3. ליישב חבלי־ארץ שוממים נטושים.

באדמה לא היה מחסור. עם הקמת המדינה בוטלו גזירות "הספר הלבן" שחסמו למעלה מתשעים אחוז של ארץ־ישראל המערבית בפני התיישבות יהודית. כיבושי צה"ל בגליל ובנגב פתחו להתיישבות חדשה שטחים עצומים ברחבי הדרום, שתושביהם הערביים ברחו מהם עוד לפני הכרזת המדינה לפי הוראות הוועד הערבי העליון בראשות המופתי, ובייחוד השטחים הריקים והשוממים בנגב רחב־הידיים. אולם רק אחוז לא גדול ביותר של העולים החדשים נתיישבו על הקרקע.

רוב העולים התיישבו בסביבת הערים – בשיכון ארעי, תחילה במחנות עולים. באוגוסט

1949 הגיעו יושבי המחנות למאה אלף. הישיבה במחנה גרמה לדמורליזציה לא קטנה, כי עולים רבים נתרגלו לאכול לחם־חסד. קשיי העלייה הגדולה נתגלו עוד לפני הקמת הממשלה הנבחרת הראשונה, והמיועד להיות ראש הממשלה, בהציגו את ממשלתו שאל בכנסת השאלה המרה אם מדינה צעירה וקטנה זו, המוקפת אויבים בנפש תוכל לשאת מעמסה איומה של שמירת הביטחון וקליטת עלייה גדולה, והתשובה שנתן לשאלה זו הייתה: "אין ברירה. צו הגורל הוא. אנו חייבים לשקוד על ביטחוננו, גם לאחר בוא השלום הפורמלי, כי בו תלוי עצם קיומנו. אנו חייבים להחיש ולהגביר עד קצה גבול האפשרות את זרם העלייה, כי קיבוץ גלויות הוא תכלית קיומנו וגם תנאי לקיומנו".

כשישה שבועות אחרי אישור הממשלה הנבחרת הראשונה ביום 26.4.1949, נאלצה הממשלה להביא לידיעת הכנסת קשיי הקליטה וההכרח להנהיג בארץ משטר של צנע ומלחמה ביוקר המחיה. סיכויי השלום הוטבו במידה ידועה, לאחר שנחתמו שלושת הסכמי שביתת הנשק עם מצרים, לבנון וירדן, אבל עדיין היה הכרח להחזיק רובו של הצבא ביחידותיו ולקלוט רבבות עולים, לשכנם ולהעסיקם. רק כ־160,000 עולים שוכנו עד אז (מספר העולים עד אז היה למעלה מ־210,000). רבבות עולים ישבו עוד בצפיפות מבהילה במחנות־עולים, ולא כל העולים אשר שוכנו סודרו בעבודה. ועם כל עלייה חדשה הלכה המצוקה וגברה. בפתיחה לבירור על הקמת משטר הצנע אמר ראש הממשלה (ביום 26.4.1949): "המאמצים הנואשים שהוטלו עלינו בשנה שעברה, לעמוד על נפשנו בפני התוקפנות הערבית – מאמצים אלה אנחנו מצווים עליהם עכשיו למען קליטת עלייה מהירה ומתרבה. אין הממשלה מבטיחה תוצאות מהירות וסנסציוניות וניצחונות קלים. אולם בתקופת המעבר, עד שנצא למרחב, עד שיבוא ההון הרב לחידוש הציוד ולפיתוח החקלאי והחרושתי, יש הכרח גם באמצעים שליליים: בהנהגת משטר צנע כהוראת־שעה, שיקטין תלותנו ביבוא מן החוץ ובמטבע־חוץ, יפחית או יאסור לגמרי השימוש במותרות ויאפשר לכל משפחה לקמץ בהוצאות, בלי לפגוע ברמת החיים ובסיפוק צורכי היסוד, החומריים והרוחניים".

שר האספקה והקיצוב, ד"ר **ד' יוסף**, מסר אז לכנסת, שהממשלה החליטה על מלחמה נגד יוקר המחיה בדרך פיקוח יעיל על יבוא ועל מחירים של תוצרת־חוץ וכן על הוצאות הייצוּר ועל מחירים של תוצרת הארץ בתעשייה ובחקלאות, וגם על מחירי ההובלה והשירותים בדרך הנהגת משטר צנע בתקופת המעבר על ידי קיצוב קפדני במזון, בהלבשה ובשאר המצרכים החיוניים ובאמצעים אחרים שכוונתם להוריד את יוקר המחיה.

> בשלב ראשון במלחמה נגד יוקר המחיה ייעשו דברים אלה: יובטח לארץ מלאי של מזון ומצרכים חיוניים אחרים; ייקבע תפריט מזונות רציונלי וצנוע, שרק הוא יעמוד לרשות הציבור; תיקבע רשימת מצרכי הלבשה, הנעלה, ריהוט וכלי בית וכו' למכירה במחירים מינימליים קבועים, ולכל צרכן יובטח חלקו במצרכים אלה. יורד המחיר של צורכי תפריט המזונות הקבוע באופנים שונים: א. יוטלו תשלומי־יתר על מצרכים פחות חיוניים, כגון קמח לבן, לטובת הוזלת מצרכים חיוניים כגון לחם אחיד; ב. יוקדשו לתכלית זו הסכומים שיתווספו מתשלומי־יתר כאלה ומהרווחים מסחורות שיובאו לארץ על ידי הממשלה גופה; ג. ייקבעו מחירי תוצרת הארץ בתעשייה ובחקלאות תוך בדיקה קפדנית של הוצאות הייצור והשירותים, כגון הובלה, כדי להבטיח שלא יעמיסו על הצרכן הוצאות שאינן מוצדקות; ד. תוצג לדיון בממשלה שאלת ביטול המכס או הקטנתו

על מצרכים חיוניים מסוימים וכן שאלת תמיכות ישירות מטעם האוצר בהוזלת מצרכים חיוניים ביותר; ה. יורשה ייצור צורכי מותרות רק לצורכי יצוא ויופסק יבוא מותרות מחוץ־לארץ; ו. בהתאם לצורכי משטר הצנע בתפריט המזונות הקבוע תיערך תוכנית יבוא ויצוא לתקופה של שנה; ז. תעודד שיטת ייצור מתוקנת להפקת מצרכים מזינים יפה, מועילים וזולים.

בקביעת תוכנית הייצור המקומי יושם לב לחמישה עקרונות העשויים לעיתים גם להיות מנוגדים זה לזה: א. קיום משטר צנע; ב. הורדת יוקר המחיה; ג. צריכת תוצרת הארץ במידה המרובה ביותר; ד. חיסכון במטבע חוץ; ה. הרחבת החקלאות והתעשייה לשוק הפנימי וליצוא לשם פיתוח כלכלת המדינה וקליטת העולים.

תפריט המזונות יורכב בלי מותרות וממצרכים זולים יותר, אך הוא יכלול כל הנחוץ לאדם כדי להבטיח בריאותו וכושרו לעבוד: בקלוריות 2,700–2,800 ליום. המספרים של התפריט הזה, שהורכב בהתייעצות עם מומחים לתזונה, הם כמעט דומים למספרים שנקבעו באנגליה בשנת 1944, והם עולים על הממוצע המקובל באירופה. המזון הקבוע בתפריט יחולק על יסוד קיצוב מנות שוות לכל תושבי הארץ, תוך דאגה לצרכים מיוחדים של ילדים, חולים, נשים הרות ואימהות מיניקות וכיוצא באלה. ביצוע תוכנית הקיצוב יתחיל בראשית חודש מאי.

מעריכים את החיסכון הכרוך בבחירה נכונה של האוכל בלירה אחת בערך לכל נפש במשך חודש. לפי זה יוצא שייתכן ונחסוך על המזון בלבד 12,000,000 לירות בערך לשנה.

כל היבוא יהיה קשור ברישיונות של משרד האספקה והקיצוב. היבואנים יהיו חייבים למכור את סחורותיהם רק לאותם הסיטונאים שיצוינו על ידי משרד האספקה והקיצוב. בכל סיטונאי יהיה קשור מספר מסוים של קמעונאים, והוא יורשה למכור סחורותיו רק להם, לפי הענקות שתיקבענה בכל חודש וחודש בהתאם להוראות משרד האספקה והקיצוב, ולפי מחירים שייקבעו מפעם לפעם. בכל קמעונאי יהיה קשור מספר צרכנים, והם יורשו לקנות רק ממנו לפי פנקסי־תלושים שיחולקו לכל האוכלוסייה. לפי מספר הצרכנים הקשורים בו מקבל כל קמעונאי מהסיטונאי שלו כל מצרך בכמות הדרושה לו לפי לקוחותיו. במידה שתבוא הורדה במחירי המזון תבוא בעקבותיה הורדה באינדקס. אנו עומדים להוריד בחודש מאי הוצאות משפחה בת 4 נפשות בלירה ורבע לחודש.

הפיקוח על היבוא יבוצע על ידי ריכוז בידי מספר יבואנים המסוגלים לנהל אותו במומחיות וברווחים מוגבלים. בשטח הפיקוח יונהג, שהחוטאים בספסרות יינטל מהם הרישיון. יוקמו ועדות ציבוריות בכל הארץ שיעזרו לממשלה במלחמה בספסרות, בהפקעת השערים ובשוק שחור.

לאחר דיון שנמשך עד 11 במאי 1949 נתקבלה ברוב של 57 נגד 33 הצעת **מ׳ גרבובסקי** כי ״הכנסת שמעה ברצון את הודעת ראש הממשלה על המאמצים הנעשים על ידי הממשלה בשטח התאמת משק המדינה לקראת המשימה הגדולה של קליטת העלייה. הכנסת מקבלת בקוויה הכלליים את התוכנית ששר האספקה והקיצוב ניגש לבצעה, כצעד ראשון בתוכנית הממשלה למלחמה ביוקר המחיה והגברת הייצור החקלאי והתעשייתי, ומעבירה את הדיון בהצעות הנוספות שהובאו לפני הכנסת לוועדות המתאימות. הכנסת מקבלת ברצון את הודעת הממשלה על צעדיה הנוספים לקידום המשק הכללי ופיתוחו לכל ענפיו״.

הקיצוב הועיל לא מעט להקלת המחסור שנגרם על ידי העלייה הגדולה, אם כי הביא גם להגדלת השוק השחור. בינתיים נתרחבה גם התעשייה וגדלה ההכנסה הלאומית, אולם גם גדל הגירעון המסחרי.

בעשרים החודשים הראשונים לחידוש המדינה הוקמו 2,350 מפעלי־חרושת חדשים שהעסיקו 15,400 פועלים במתכת, בטקסטיל, במזון ובהלבשה. במַרס 1950 הוקם מרכז להשקעות, ועד סוף 1951 אושרו 650 מפעלים חדשים, שהונם המושקע הגיע ל־84,000,000 לירות.

מסוף 1948 עד סוף 1951 גדלה ההכנסה הלאומית מ־150,000,000 לירות עד 440,000,000. מספר המפרנסים עלה מ־240,580 בנובמבר 1948 עד 505,000 בסוף 1951. המפרנסים בשנת 1951 נתחלקו לפי המקצועות: בחקלאות – 70,000 (בשנת 1950 – 59,000); בתעשייה ובמלאכה 119,000 (112,000); בבנייה ובעבודות ציבוריות 48,000 (27,000); בתחבורה ובהובלה 35,000 (30,000); במסחר ובכספים 85,000 (70,000); במקצועות חופשים 40,000 (35,000); בשירותים ציבוריים 58,000 (50,000); בשירותים אחרים 50,000 (39,000).

אולם הגירעון המסחרי – עודף היבוא על היצוא – גדל משנה לשנה; במחצית האחרונה של 1948 הגיע הגירעון למעלה מ־21,000,000 לירות; בשנת 1949 עלה ל־77,400,000, בשנת 1950 – ל־88,500,000; בשנת 1951 – ל־105,900,000.

לקשיים החומריים נוספו גם קשיים בחינוך ילדי העולים. חסרו מורים וחסרו בתי ספר. הוחרפה גם בעיית חינוך המבוגרים. גם העולים הבוגרים דרשו ונדרשו ללמוד עברית. הורחבה במידה לא קטנה פעולת האולפנים להנחלת הלשון למבוגרים. דבר זה היה דחוף ביותר למען קליטת עולים בעלי מקצועות חופשים: רופאים, מהנדסים, עורכי־דין, מנהלי־חשבונות וכדומה.

כדי להכשיר העולים לחיי עבודה אורגנו בבתי עולים קורסים ללימוד מקצוע – בניין, נגרות, מסגרות, תפירה, רקמה, משק־בית ועוד.

בעיית השיכון של העולים הייתה הקשה ביותר. כאמור, הספיקו תחילה – בשנה הראשונה לקום המדינה – הבתים הנטושים למגורים של מאה ושישים אלף נפש. אולם בשלוש השנים 1949–1951 באו 582,382 עולים, והשיכון סודר בשלושה שלבים: תחילה בבתי עולים או במחנות עולים, שתושביהם לא עבדו אלא התפרנסו על חשבון הציבור. במחנות אלה ישבו בסוף 1949 כמאה אלף נפש. אחר כך שוכנו במעברות, והתושבים התפרנסו מעבודתם. לבסוף נבנו שיכוני קבע. עוד בשנת 1949 נבנו 843,000 מטר מרובע של בניינים, מהם 749,000 למגורים, והשאר לבנייני תעשייה, מסחר, שירותים ובתי הארחה. בשנת 1950 נבנו 1,240,000 ממ"ר, ובשנת 1951 2,137,000 ממ"ר, מזה 1,946,000 למגורים. אולם גידול מהיר זה של הבנייה לא הדביק את צורכי השיכון של היישוב המתרבה.

התקציבים השנתיים הראשונים של הממשלה • חוק שירות הביטחון • הגורם הביטחוני של עלייה רבתי ואכלוס כל חלקי הארץ • דמות החייל והמפקד בישראל • ערכים חלוציים לכל שבטי ישראל • הפיכת חיילי ישראל לצבא גיבורים, ואת העם – לעם לוחם בשעת הצורך • ויכוחים בכנסת על צה"ל

התקציב השנתי הראשון הוגש לכנסת על ידי שר האוצר אליעזר קפלן רק ביום י"ז בסיוון תש"ט (14.6.1949) – 13 חודש אחרי הקמת המדינה. עד אז נתקבלו רק תקציבים למספר חודשים: מ־15 במאי עד סוף יוני 1948 – 2,128,484 לירות; מחודש יולי עד דצמבר 1948 – 12,455,626

לירות; מינואר עד סוף מַרס 1949 – 14,300,672 לירות, בסך הכול במשך עשרה חודשים וחצי – 28,884,784 לירות (לא כולל כל הוצאות הביטחון). בהביאו חוק התקציב לשנת 1949/50 (מתחילת אפריל עד סוף מרס) ציין שר האוצר, כי יש לנו עסק עם שלושה תקציבים: התקציב השוטף הכולל שירותי המדינה, תקציב הביטחון ותקציב הקליטה והפיתוח. מטעמי ביטחון הוגשו לכנסת רק שני תקציבים – השוטף ותקציב הקליטה והפיתוח. על תקציב הביטחון דנה ומחליטה ועדת הכספים. קפלן ציין כי בשביל תקציב הביטחון ותקציב הפיתוח הכרחי וגם רצוי להשתמש באשראי. למען ניצחון במלחמה הכרחי ואפשרי לשעבד את הדורות הבאים. תקציב הפיתוח נועד להגדיל המשק, ליצור נכסים שבמשך הזמן יחזירו את הכספים המושקעים בהם, וגם יגדילו את ההכנסה הלאומית. אבל בשביל התקציב השוטף יש להצטמצם אך ורק בהכנסות המקוות בשנת התקציב.

אחרי ויכוח שנמשך עד 31.8.1949 (למעלה משני חודשים) נתקבל התקציב שעובד על ידי ועדת הכספים בסכום של 40,178,000 לירות, שכלל 6.3 מיליונים לירות לשיקום חיילים, ושני מיליונים לירות לשירותי בריאות, סעד והכשרה מקצועית לעולים.

התקציב השוטף לשנת 1950/51, שנתקבל בכנסת ביום כ״ז באב תש״י (10.8.1950), הגיע לסכום של 59,450,000 לירות, ותקציב הפיתוח באותה שנה הגיע לסכום של 65,000,000 לירות, מזה לשיכון עולים – 18 מיליון לירות, לשיכון חיילים – 1.5 מיליון, לפיתוח חקלאי – 11,300,000, לפיתוח התעשייה – 8.7 מיליונים, ולפיתוח התחבורה – 6 מיליונים.

התקציב לשנת 1951/52 הגיע לסכום של 113,637,000 לירות. תקציב הפיתוח החקלאי בשנה זו הגיע לסכום של 24,500,000 לירות, מזה 3.6 מיליונים לשיכון בהתיישבות חדשה.

במשך שלוש שנים כמעט שולש התקציב השוטף של מדינת ישראל.

שבועיים לפני אישור התקציב השנתי הראשון לכנסת הגיש שר הביטחון (ד׳ בן־גוריון) ביום כ׳ באב תש״ט (15.8.1949) הצעת חוק שירות הביטחון, שעורר ויכוח רב בכנסת.

> פקודת צבא־הגנה לישראל פורסמה ב־26 במאי 1948, 12 יום אחרי פלישת צבאות ערב, ורק בחתימת הסכם שביתת הנשק האחרון עם סוריה, ביום 20.7.1949, אפשר היה לראות סוף הקרבות, והגיעה השעה לגשת לארגון מתוכנן של צה״ל. בדאגתנו לעתיד אין אנו רשאים להסתפק באמצעים ובכוחות שהביא לנו הניצחון בעבר. מה שהספיק לנו פעם אין שום ודאות שיספיק גם להבא. עלינו לראות את האויב הפוטנציאלי בעתיד לא כפי שהופיע במלחמה שחלפה, אלא כפי שהוא עלול להופיע במלחמה שתהיה. קודם כול יש לעקור מתוכנו טעות נפסדת, אם היא קיימת, שבצבא בלבד נקיים את ביטחון המדינה. גורמי הביטחון הם רבים.
>
> גורם ראשון ועליון לביטחוננו הוא עלייה רבתי בממדים גדולים ובקצב מהיר. אין שום מאמץ מלחמתי וביטחוני שידמה מבחינה זו להגברת העלייה. העלייה היא לא רק דרך לייעודה העליון של המדינה – קיבוץ גלויות; היא האמצעי היעיל ביותר לביטחון המדינה, ואין דבר העולה עליה מבחינה זו בחשיבותו ובתכיפותו. שום שיקולים כלכליים ומשקיים אינם רשאים להטּ קצב העלייה.
>
> גורם ביטחון לא בהרבה פחות חשוב ודחוף הוא – ההתיישבות והחלוקה המאוזנת של האוכלוסין בשטחי המדינה השונים. שתי עובדות חותכות ומדאיגות הן הסכנה הגדולה

לביטחוננו: א. פחות מעשרה אחוזים של העם היהודי יושב במדינה; פחות מעשרה אחוזים של שטח המדינה מעובד על ידינו; ב. הריכוז המופרז של האוכלוסין במרכז יישוב אחד סכנה רבה בו לביטחוננו. ועלינו לנהל מדיניות התיישבות שתאכלס את כל חלקי הארץ, עד כמה שאפשר, במידה שווה. העברת עולים לחקלאות במזרח, בדרום ובסביבות ירושלים היא לא רק צורך ביולוגי ומשקי אלא הכרח ביטחוני, ואין מן הצורך לחזור על חשיבות עמידתם של משקי הספר בגליל העליון, בעמק הירדן, בהרי ירושלים ובנגב. זה מחייב תכנון ממלכתי של ההתיישבות. התיישבות זו שתבצר את הביטחון לא תיעשה בלי תנופה חלוצית גדולה. אולם אין המדינה רשאית לסמוך על היוזמה החלוצית בלבד. עליה להגיש מלוא עזרתה להתיישבות בכוח החוק, בכוח האמצעים הכספיים ובכוח התכנון. המדינה צריכה לכוון את ההתיישבות וליצור על הגבולות ובשטחי התורף רשת של יישובי מגן וביצרון, שתשמש קו ראשון בהגנת המדינה.

ביטחוננו מחייב פיתוח כוח הייצור שלנו, החקלאי והחרושתי. ביטחוננו מחייב כוח יצירה אדיר: תפוקה, המיוסדת על ציוד משוכלל, שיטות עבודה מדעיות ופריון עבודה גבוה והנהלה חסכונית ויעילה. העוצמה הכלכלית היא אחד הגורמים המכריעים במלחמות בימינו, וכושרנו הכלכלי והמשקי מילא תפקיד רב במלחמתנו ובניצחוננו.

אסור לנו להסיח הדעת ממעמדנו הגיאוגרפי היחיד במינו. במקרה של סכסוך עם שכנינו אין לנו קשר עם העולם דרך היבשה. עובדה חמורה זו מחייבת לשורה של מסקנות: א. שהחקלאות והדיג שלנו יסַפקו לאוכלוסי המדינה את מזונותיהם; ב. טיפוח ייצוא עצמי של מכשירי התגוננות שלא נהיה תלויים לגמרי בחוץ; ג. טיפוח הספנות הישראלית והרחבת קשרי תחבורה עצמיים בים לכל קצווי תבל. עלינו לשים לב במיוחד לריבוי אוניות־סוחר בעלות מהירות גדולה, ולחינוך הדור הצעיר להיות יורדי־ים; ד. טיפוח דרכי התחבורה האוויריות הפנימיות והבין־לאומיות, רכישת מטוסי משא ותובלה, אימון צוותי קרקע ואוויר במספר רב ושכלול רשת הרדאר.

כמעט שאין מדינה שיכולה להיות בלתי־תלויה מבחינה כלכלית ומשקית בסחר־חוץ, ופחות מכול – מדינה קטנה כשלנו. ועלינו לזכור שקשרינו עם חוץ־לארץ יעמדו בעיקר על דרכי הים והאוויר, ועלינו להשתלט על שני האיתנים האלה, שבמקרה של מצור נוכל לבוא בקשר עם העולם רק דרך הים, ואולי רק דרך האוויר.

עצמאותנו וביטחוננו תלויים במידה רבה במחקר המדעי והטכני שנטפח, בציוד המדעי ובמעבדות משוכללות. היכולת הטכנולוגית של העם היא אחד הנכסים הביטחוניים הגדולים ביותר. כל פיגור לעומת ההתקדמות המהירה בעולם בשטח הטכנולוגי והלבורטורי יפגע פגיעה חמורה ומסוכנת באפשרות ביטחוננו.

בגיוס הכללי שהיה לנו במלחמה זו נתברר עד להכאיב כמה גדול האחוז של בריאות פגומה בקרב הנוער שלנו. אולי רק העלייה הבאה עכשיו לארץ היא במצב גרוע בהרבה מבחינה זו. ההבראה הגופנית של העם, השבחת התזונה של הילדים, שיפור בריאות הנוער והעם הם אחד הצרכים החיוניים של הביטחון.

לבסוף אין לפסוח על גורם אחד עיקרי בשטח הביטחון – על מדיניות־חוץ של שלום, שאיפה נאמנה לשלום עם כל שכנינו, עם כל מדינות העולם, חתירה אקטיבית ליחסי ידידות עם כל המדינות הגדולות והקטנות במזרח ובמערב, הימנעות מכל נרגנות מלחמה מאיזה שתבוא, עזרה מתמדת לכל צעד המכוון לשלום בעולם ובמזרח הקרוב – מדיניות

זו עצמה היא גורם חשוב בביטחוננו. גם שכנינו תלויים לא מעט בדעת הקהל בעולם, ובמידה שהעולם יכיר את שאיפותיה האמיתיות של מדינת ישראל, בה במידה יגדל ביטחוננו. אולם כל עוד ישנה אפשרות של מלחמה בעולם, לא יקום ביטחוננו בלי צבא. צבאנו מן ההכרח שיהא קטן, כי מספרנו מועט, וכוח האדם שלנו דרוש למפעלי פיתוח, לקליטת עולים, ליצירה משקית ותרבותית – שהם תפקידי היסוד של מדינתנו. ולכן הבעיה של צבאנו היא – **איכותו העליונה**. כל הידיעות הטכניות והמקצועיות שיש לכל צבא מתוקן בעולם, כל הסגולות הפיזיות והנפשיות הדרושות לכל חייל, כל השכלולים הארגוניים המעלים את היכולת הקולקטיבית של כוחות הביטחון, כל אלה דרושים לנו לא פחות מאשר למדינה אחרת. אך אלה בלבד לא יספיקו לנו. כי בתוקף מצבנו המיוחד, הגיאוגרפי וההיסטורי, מן ההכרח שצבאנו יוסיף על כל אלה נופך חשוב משלו, וזהו – **הנופך החלוצי**. רק בהעלאת יתרוננו המוסרי והאינטלקטואלי לשיא יכולתו ימצא צבאנו את ייעודו בקיום ביטחון המדינה.

כשהוכרזה עלינו מלחמה עוד בטרם היינו עצמאים, וידינו היו עוד כבולות על ידי שלטון זר ואויב, ובאנו לגייס כוח האדם להגנה – לא היו לנו הרבה ברירות. אין בודקים בשעת סכנה. אז ראינו לפנינו רק מטרה אחת ויחידה – להדוף את האויב ולנצחו. והניסיון שרכשנו בהגנה וביחידות הצבא והבריגדה במלחמת העולם השנייה ונאמנותו וגבורתו של הנוער העברי עמדו לנו. כרגע יש לנו הפוגה ממושכת פחות או יותר, וניתנת לנו האפשרות לבנות את צבאנו מתוך מחשבה תחילה, בלי לחץ דוחק של אויב בשער. ואנו נתבעים לארגן צבאנו מתוך תכנון שקול הבנוי על שני יסודות עיקריים: 1. הניסיון והידע הצבאי בעולם בשלביו העליונים; 2. הצרכים והתנאים של מדינת ישראל ועם ישראל.

עלינו לעקור ולהרוס את ההנחה המוטעית, שירשנוה מארצות ירודות ומפגרות, שצבא על פי עצם הווייתו הוא דבר־מה מטמטם, משפיל ומנוון. אומנם יש צבאות כאלה בעולם, אך הם פרי משטר נחשל וירוד של מדינה, שממילא מקימה גם צבא ירוד. צבא באומה מתוקנת יכול להיות, וצבאנו חייב להיות, גורם מחנך, מעלה ומבריא. הצבא לא יעשה שליחותו במדינת ישראל, לא כלפי חוץ ולא כלפי פנים, אם השירות הצבאי לא יהיה מכוון לקראת העלאת מעמדו הגופני, התרבותי והמוסרי של הנוער. צורכי הביטחון שלנו, וגם צורכי בניין אומתנו, לא יבואו על סיפוקם אם הצבא לא ייהפך לבית יוצר של נוער חלוצי לוחם, בריא בנפשו ובגופו, יוזם, עז־רוח וכשַר־פעולה, קל־תנועה וחרוץ־עבודה, שלא יירתע מכל קושי ומכל סכנה. אסור לשכוח שטרם היינו לעם נורמלי. הוותיקים בתוכנו שנתערו במולדת, בתרבות, בחיי העצמאות העברית עוד לפני קום המדינה, עלולים להתעלם מן העובדה החמורה שהם אינם אלא אחוז מִצער בעם היהודי, ורובּ־רובו של עמנו אינו עדיין מבחינה יהודית אלא אבק־אדם, בלי שפה, בלי מסורת, בלי שורשים, בלי זיקה לחיים ממלכתיים, בלי הרגלי חברה עצמאית, בחבלי קליטה קשים, שהם לא רק כלכליים בלבד, אלא גם חברתיים ותרבותיים. עלינו לאַחות קרעים שנתהוו בגלות, לקרב לבבות שנתרחקו מרחקי זמן ומקום. עלינו להתיך בכור המצרף גלויות ועדות מרוחקות בתרבויותיהן מאיתנו ולעצב מחדש אומה אחידה.

אסור לנו להתעלם שגם פה במדינה פועלים עדיין כוחות מפרידים ומפוררים. ההתפצלות המפלגתית והאידיאולוגית אצלנו אינה נופלת מזו של העמים הירודים והמקולקלים ביותר. והאטמוספירה המלובנת של ריב המפלגות והסיעות אינה מועילה לאיחוי מהיר של קרעי

הגולה. ומלבד בית הספר, שגם הוא לא נקי לגמרי מהתפצלות זו, רק הצבא יכול וצריך לשמש גורם מלכד ומעלה בעיצוב דמותו החדשה של העם והיקלטותו הנאמנה בתרבות ובחברה החדשה הנוצרת במדינת ישראל. תפקיד חינוכי זה בצבא הוא לא רק צורך לאומי פנימי בלבד, אלא גם תנאי הכרחי לביטחוננו. צבא שכירים, שאיננו מעורה בעצמאות העם, חזון עתידו, לא יעמוד במבחן כשיצטרך להילחם מעטים מול מרובים. לא רק אנשי־רוח מובהקים, אלא גאוני מלחמה וחיילי־קריירה כחניבעל ונפוליון הכירו בערכו הצבאי המכריע של **מותר הרוח** באדם. **ולנו דרוש היתרון הרוחני יותר מאשר לכל צבא אחר בעולם, כי אנו מעטים.**

החייל שלנו צריך להיות קודם כול אזרח מדינתו במובן הנעלה של מילה זו. אזרח המושרש במולדת, בעבר האומה, בתרבותה ובלשונה, במאמצי יצירתה ובחזון עתידה. מן ההכרח שהצבא יושתת על האחווה הלוחמת. הצבא הוא בימינו המסגרת היחידה במדינה, שבו נעלמות כל המחיצות העדתיות, המפלגתיות, המעמדיות והאחרות. כל חייל שווה לחברו במעמדו, בזכויותיו, במזונו, בשיכונו, במדיו. אחווה זו אסור שתהיה פורמלית וחיצונית בלבד, אלא יש למלא אותה תוכן חיובי תרבותי, אחווה של ייעוד ותפקיד, אחווה של התעלות חברתית ותרבותית.

בגיוס ההמוני שבימי מלחמה נפגשו בפעם הראשונה בארץ נערים ונערות מכל שכבות העם ומכל העדות, יוצאי משקים ובתי חרושת. יוצאי שכונות עוני ושכבות ירודות ודלות. ואז נתגלתה כל התהום, לא תהום אידיאולוגית ופוליטית, שמנפחים אצלנו בריב המפלגות, אלא תהום שבהווי, בין השכבה המנהלת של היישוב לכל מפלגותיה ובין הנוער שנעשק בילדותו מכל אפשרויות של חינוך ותרבות, וגדל בתוך בערות, אי־ניקיון, חוסר מידות, ללא ערכי יסוד יהודיים ואנושיים.

גם הנוער הזה גילה במלחמה גבורה ויכולת מוסרית שהייתה גנוזה בתוכו, אולם הצבא לא נתן לו מה שהיה צריך לתת במידה מספיקה. כשקיומנו כולו היה תלוי על כף־המאזניים לא יכולנו להיפנות במידה מספיקה לפעולה חינוכית ותרבותית בצבא. מכאן ולהבא אין כל הצדקה להזנחה כזו, כשאנו באים לסדר את צבאנו מחדש במחשבה תחילה.

חוק שירות הביטחון המונח לפניכם מכוון להנחיל לצבאנו שתי תכונות יסוד הדרושות לביטחוננו: כושר צבאי וכושר חלוצי. השנה הראשונה בשירות תוקדש בעיקר לחינוך חלוצי במסגרת צבאית: אחרי אימון צבאי ראשוני של כמה שבועות – מחודש וחצי עד שלושה חודשים – יישלחו השנתונים בני 18 ומעלה, בני הארץ ועולים, נערים ונערות, להכשרה חקלאית, מלווה פעולה תרבותית מאומצת, מכוונת להקנות את הלשון העברית לעולים חדשים, להנחיל ידיעת התרבות העברית לנוער שלא ביקר בבתי ספר, או שהוצא מחמת עוניו מבתי הספר, ולהעניק לכל הדור הצעיר כושר לשירות, לעבודה משותפת, לעזרת גומלין, לאחריות, לסדר ולמשמעת, להכרת הארץ, לחיי טבע, לשירות לוחם ויוצר.

ההכשרה החקלאית שתינתן לכל הנוער, לרבות עולים עד גיל 26, שתי מטרות לה: צבאית והתיישבותית. לפי דעת מומחים צבאיים שהתייעצתי איתם, וביניהם מומחים חשובים מחוץ־לארץ, לא יקום צבא יעיל בארץ, שהיא ארץ של עלייה, אם הנוער, ובייחוד העולים, לא יקבלו קודם כול חינוך חקלאי שישריש אותם בחיי המולדת, ירגיל אותם לעבודה

פיזית, יקנה להם את הלשון, הרגלי תרבות וסדר ומשמעת לפני שייכנסו לצבא סדיר. הכשרה בחקלאות תאפשר הקמת ישובי־סָפָר, שבלעדיהם לא ייכון הביטחון במדינה. ישובי־גבול אלה ישמשו חומת־מגן ראשונה במדינת ישראל, לא חומת־אבנים אלא חומה חיה. מדינה אינה יכולה לגזור על חלק מאזרחיה שילכו ויתיישבו על קרקע דווקא על הגבולות. אין אדם נעשה חלוץ על פי צו מגבוה. את כל החינוך בארץ, בבית הספר ומחוצה לו, בספרות ובעיתונות, יש לכוון לכך שיגדל לנו דור חלוצי, הרואה את ייעודו הגדול בהיסטוריה היהודית והאנושית – לבנות את נשמות הארץ, להשתלט על איתני הטבע ביבשה, בים ובאוויר, וליצור לדת משק וחברה ותרבות שישמשו אבן שואבת לבני ישראל בכל התפוצות, ודוגמה ומופת לכל העולם.

ההיסטוריה היהודית לא פינקה אותנו. אנו לא ירשנו מן הדורות הקודמים, כפי שירשו עמים אחרים, עושר וחוסן וארצות ואוצרות טבע. במשך 40 יובלות ידע עמנו רק רדיפות לאות. אך דבר אחד הוריש לנו עמנו, דבר עצום ויקר – כוח מוסרי גדול וכושר שכלי מופלא, שאינם נופלים מאלה שבכל עם ועם בעולם. עלינו להעלות ירושה מוסרית ואינטלקטואלית זו עד שיא יכולתה. עלינו להפרות אותה ולהנחילה לנוער שיגדל פה ויבוא ארצה.

זה שלושה דורות נתגלתה בארץ תופעה יחידה במינה, שאנו קוראים לה בשם חלוציות, ממנה בא לנו כל החַיִל שעשינו בארץ מזמן ייסוד מקווה־ישראל ופתח־תקווה ועד הקמת המדינה והניצחונות הצבאיים על אויבינו. חלוציות אינה נחלת יחידי סגולה ועילויים, היא גנוזה בנפש כל אדם ואדם. בכל איש חבויים כוחות וסגולות ואוצרות רוחניים, שרק מעטים מהם באים לידי גילוי. הלחץ של צרכים היסטוריים ופעולת חינוך מכוונת, היודעת למצוא מסילות ללב אדם ולגנזי נשמתו, מסוגלים להערות, לגלות ולהפעיל בכל איש ואיש את המעיינות המפכים בו בסתר ולהעלות כל אדם לדרגה הגבוהה ביותר של גבורה וחלוציות. כל מפקד צבאי מוכשר יודע סוד זה, ובידו להפוך את צבאו המורכב מבני בשר־ודם פשוטים לצבא גיבורים. החוש ההיסטורי שהדריך אותנו בארץ פולס נתיב למעיינות החלוציים, שהיו גנוזים גם בנוער היהודי בעיירות ליטא, פולין, גליציה, רומניה ואמריקה. העלייה שתבוא בשנים הקרובות תהיה בחלקה הגדול עלייה מארצות המזרח, ארצות האסלאם, ארצות אסיה ואפריקה. בארצות אלה לא היו לקיבוצים היהודיים במשך הדורות האחרונים אמצעים ואפשרויות לינוק בשפע מאוצרות התרבות האנושית והיהודית, אפילו באותה מידה שניתנה ליהודים באירופה.

אך אין יסוד להנחה שיהודי צפון אפריקה, או תורכיה, מצרים, פרס או עדן, שונים במהותם ויסודם מיהודי ליטא, גליציה ואמריקה. גם בהם גנוזים מעיינות עשירים של ישות חלוצית, מעיינות של עבודה ויצירה. אם נשקיע גם פה חלק מן המאמצים שהושקעו בנוער היהודי בארצות אירופה, נקבל גם פה את התוצאות המבורכות.

שנת ההכשרה בחוק השירות מכוונת לסייע לפעולה החינוכית, שתיתן לנו דור חלוצי, בונה ומגן. סעיף זה על שנת הכשרה בחוק השירות הוא יחיד במינו, ועד כמה שידוע לי, אין דוגמתו בשום חוק צבאי בעולם, אך לנו הוא צו ביטחוננו וקיומנו. סעיף זה משותף גם לנערים וגם לנערות.

במלחמת העצמאות היינו נאלצים לשלוח לוחמים לשדה הקרב אחרי אימון קצר של שבועות, ולפעמים גם פחות מזה. אך אסור להסיק מן הניסיון הזה, אם כי הוא היה לא

בלתי־מוצלח, שאין ערך לאימון צבאי יסודי. אסור לסמוך על נסים. הפלישה של מדינות הברית לאירופה במלחמת העולם השנייה נתעכבה זמן רב, כי אמריקה לא חפצה לשלוח את חייליה הטירונים לקרב בלי אימון מספיק.

צעירינו, שבאו בעיקר מן ה'הגנה', היה להם כושר מיוחד לפעולות פרטיזניות. גם במלחמה בעתיד, אם תפרוץ, לא נימנע מפעולות כאלה. היוזמה האישית של כל חייל, כישרון התמצאותו בכל מקום, בהר ובשפלה, בשטח פנוי וסגור, ובכל שעה משעות היום, בחום ובקור; הכרת הארץ וסביבתה, כושר תגובה מהירה לכל קושי ומכשול בלתי־צפוי – סגולות אישיות אלה הן תנאי הכרחי לכושרנו הצבאי. גם בעתיד יפעלו חוליות קטנות, לפעמים יחידים, גם ביבשה, גם בים וגם באוויר. וכל חייל צריך להתחנך ככה שיראה את עצמו מפקד של עצמו בכל שעת הצורך. אבל בחינוך ואימון אישי לא די לנו.

רק מעטים בצבאנו כרוכים יותר מדי בעברם הפרטיזני. יכולתו של הצבא בימינו עומדת בעיקר על כושר פעולה קיבוצית, מתואמת, של יחידות צבא גדולות: בגדודים, בחטיבות, בדיביזיות. ולא רק של החיילות, אלא גם בקומבינציה משולבת של חילות יבשה, אוויר וים.

היסוד לחינוך צבאי מוכרח להיות גם יוזמה אישית – בשעת הצורך – וגם משמעת ופעולה קיבוצית. בלי משמעת ייהפך הצבא לאספסוף שיש בו סכנה לא רק לביטחון המדינה מבחוץ, אלא גם לקיום המדינה מבפנים. משמעת אין פירושה שלילת החירות האישית. המשמעת מקורה באחריות גומלין, בשותפות גורל ובזיקה נאמנה לכלל, למדינה, לאומה. התכונה החלוצית ויסוד המשמעת הם שני עמודי התווך שעליהם יעמוד צבאנו, כדי שיעשה בשלמות את התפקידים המוטלים עליו למען ביטחון המדינה ושלומה.

ההגנה, הפלמ"ח והיחידות העבריות בצבא הבריטי הנחילו לצה"ל שורה של מפקדים נאמנים, נועזים ובעלי ניסיון. ויש לציין בשמחה שרק מעטים חושבים שאין להם עוד מה ללמוד מן הניסיון, המדע והטכניקה של צבאות סדירים בארצות מתוקנות.

כל מה שנדרש ממפקד צבאי אידיאלי בארצות המתוקנות ביותר נדרש גם ממפקד בצה"ל. אך ממנו נדרש עוד נופך אחד חשוב: עליו להיות **איש־מופת ודמות מחנכת**. לא די למפקד בידיעות טכניות, מקצועיות, בכושר אדמיניסטרטיבי וקרבי, בנאמנות ומסירות, שבלעדיהם לא יצלח שום מפקד; החומר האנושי שלנו, שממנו נבנה וייבנה צבאנו, והתנאים ההיסטוריים המיוחדים שבהם אנו נתונים, מחייבים שמפקד בצה"ל יהיה מחונן בשאר־רוח וישמש בחייו, בהליכותיו ובהתנהגותו **מופת חי לחייליו**. על המפקד מוטלת אחריות עליונה, אחריות כפולה: אחריות לביטחון המדינה ואחריות לחיי חייליו ולכבודם. מפקד אמיתי מחנך לא רק ולא כל כך בפקודות ובהסברה, אלא גם בדוגמת החיים, בדמותו האנושית המגלמת בתוכה ערכים מוסריים וחזון חיים, שכדאי לחיות ולמות למענם. על המפקד לרכוש אהבת חייליו ואמונם. אי אפשר לצבא בלי פקודה ובלי משמעת, אך הגבורה הדרושה לצבא, כישרון חירוף הנפש ונאמנות בלי סוף לחיים ולמוות, מקורם ברוח האדם, ורק מפקד המסוגל בעצם הווייתו, בדמותו המוסרית המעוררת אמון, כבוד והערצה, להערות בקרב כל חייל שלו את המקורות הגנוזים של מסירות וגבורה – רק מפקד כזה יצלח לתעודתו. המלחמה הזאת, וכן גם עמידת מגינינו בשנים הקודמות,

לפני היות המדינה, הוכיחו שיש בתוכנו החומר האנושי היקר הזה, שממנו יוצאים חיילים ומפקדים למופת.

מפקדים ראויים לשמם אינם גומרים בעצם לעולם את חוק לימודיהם ואימוניהם, כי הם חייבים ללמוד ולהשתלם כל חייהם. לימוד זה יבוא בחלקו בבתי ספר צבאיים מכל השלבים והדרגות שנצטרך להקים במדינה, ובחלקו על ידי שליחת כמה מבין הקצינים המוכשרים ביותר להשתלמות בבתי ספר גבוהים וקורסים מיוחדים בארצות חוץ. אנו עומדים במשא־ומתן עם כמה ממשלות במזרח ובמערב בעניין זה, ומכמה מהן כבר קיבלנו תשובות חיוביות, לפי שעה למספר מוגבל של תלמידים.

מגמת חוק שירות הביטחון היא להכשיר את העם כולו להיות בשעת הכורח עם לוחם; לתת לנוער הישראלי ולנוער העולה הכשרה חלוצית וצבאית; לקיים תמיד במגויס כוח מחץ מספיק להדוף התקפת־פתע ולהחזיק מעמד עד שיגויסו כל הרזרבות; ולעצב במסגרת הצבא דמות אומה מלוכדת, אחידה, שומרת שלום, בוטחת בכוחה, ותופסת מקומה הראוי לה בחברת העמים.

לא כל ראשי הסיעות בכנסת הסכימו לתוכנית ולעמדה של ראש הממשלה ושר הביטחון, בהסבירו את החוק המוצע על שירות הביטחון במדינה, אולם הוויכוח על דברי ראש הממשלה, לפי בקשת כמה חברים, נדחה לימים אחדים. אחדים דרשו 30 שעה לוויכוח, הוסכם שהוויכוח יימשך עשר שעות, והוא התחיל רק ביום 29.8.1949.

י' **ריפטין** (מפ"ם) התאונן על שבנאומו של ראש הממשלה לא הייתה הדגשה מספקת שהצבא שלנו יהיה "צבא עממי", ולעומת זאת "הייתה הדגשת ניגוד חמור בין החיים הדמוקרטיים ובין ייעודו של הצבא". הוא מצא בדברי ראש הממשלה על הפיצול המפלגתי המופרז בישראל "פגיעה חמורה ביישוב דמוקרטי". בייחוד חָלק על הסמכות שהצעת החוק מעניקה לשר הביטחון, והתאונן כי "אין בנאומו של ראש הממשלה ערובות ממשיות ומספיקות לשמירת הכוח החלוצי בתוך הצבא".

י' **ספיר** (ציונים כלליים) הביע ספק אם באמת הצבא הוא בלתי־מפלגתי כדברי ראש הממשלה, ובייחוד חָלק על חובת הכשרה חקלאית, שתפחית את הכושר הצבאי, כי אימון של שנה ורבע לא יספיק לחייל (אם תשעה חודשים בשנה הראשונה יהיו מוקדשים להכשרה חקלאית).

בעוד שכמה מן הנואמים התנגדו לסעיף בחוק שירות הביטחון המשחרר משירות צבא אישה המתנגדת לכך מטעמים דתיים – התנגד הרב י"מ **לוין** (אגודת ישראל) לעצם חובת האישה לשרת בצבא כדבר "העומד בסתירה מוחלטת לרוח ישראל".

י' **הררי** (פרוגרסיבים) הביע הערכתו הרבה "לחידוש שאינו בשום צבא בעולם והוא החינוך להכשרה חקלאית הכלול בחוק". הכשרה חקלאית תנחיל, לדבריו, "אהבה לאותה ארץ המופקדת בידיו להגן עליה".

י' **מרידור** (תנועת החירות) קבל על ראש הממשלה, בלי להזכיר שמו, כאילו הוא טוען כי "ההיסטוריה התחילה בסג'רה, שם גם נוסד חיל האוויר וחיל הים העברי", אולם הוא פרש בשמו של שר הביטחון שהאשים אותו כי "שר הביטחון עצמו הוא שהפסיק ב־18 ביולי – בין שהיה אחראי לכך במישרים ובין שלא היה אחראי לכך במישרים – את ההתקפה של הצבא לפני שלטרון עמדה ליפול בידינו; הוא עיכב גם את ההתקפה על העיר העתיקה בירושלים".

ישראל גלילי (מפ"ם) חָלק על שר הביטחון שאמר כי זוהי "הנחה מוטעית, שירשנוה מארצות ירודות ומפגרות, שצבא על פי עצם הווייתו הוא דבר מה מטמטם, משפיל ומנוון". לדברי גלילי "יש סטיכיה שלילית בצבא. הצבאיות מניחה בקעות לקרייריזם, לבטלה ולהתהדרות. הדברים האלה טבועים בטבע של הצבא". הוא הוסיף ואמר: "יש אותות רעים בצבא שלנו והם מסוכנים לא רק מבחינה אנושית, כי אם מבחינה ביטחונית, מפני שהם יכולים להדליח בארות". ומשום כך הוא מתנגד לאסור על חייל השתתפות חופשית ופעילה בתנועה ציבורית ואידיאולוגית, וכאחד הגילויים של הרוח הרעה בצבא סיפר גלילי על המעשה הבא: "היה זמן ובחיל האוויר היו נערכות בחינות פסיכוטכניות; בחור משלנו שנשאל מה מקצועו והיה משיב שהוא חקלאי – היה נפסל. הסיבה היא, שישנם ספרים ובהם כתוב, שהחקלאות היא שם נרדף לבערות, להגבלה שכלית וקוצר השגה". וגלילי סיים סיפורו: "ומהספרים הללו כנראה לומדים המעצבים את דמות צבא־הגנה לישראל". לבסוף התאונן גלילי: "אנחנו, שהודחנו, אין לנו אלא לחשוב מחשבות חמורות מאוד על שהודחנו, ועל הסיבות שגרמו להדחתנו – ואומר לבסוף: הצבא הוא הערובה לעצמאותנו, ואם לא תוחזר הרוח הטובה, האמון ההדדי, האחריות הכוללת והמשותפת על כל אפיקי הצבא – יבולע מאוד לכולנו; יבולע לצבא, לשליחותו המחנכת, וזאת היא סכנה למדינה".

א"ח שאג (החזית הדתית המאוחדת) אמר, כי החוק הזה המובא לפנינו (חוק שירות הביטחון) גם הוא יש בו מן השיבה אל המקור, והוא לא חדש בתוכנו. ייתכן שעמנו היה הראשון, על כל פנים בין הראשונים, להנהגת חובת שירות בצבא. בימים קדומים, מאז היות עם ישראל לגוי בצאתו ממצרים, במפקד הראשון כתוב: "מבן עשרים ומעלה כל יוצא צבא בישראל". כבר אז הייתה חובת גיוס לצבא בגיל קבוע ובגיל ידוע. וכן ביתר המפקדים כתוב: "כל יוצא צבא בישראל". המקוריות חשובה מאוד. לא צריך לחשוב שיש כאן חידושים – יש כאן התחדשות. עם התחדשות חיינו המדיניים, כעם במדינתו, מתחדשים כל הערכים האלה.

ס"א אל־זועבי (הרשימה הדמוקרטית של נצרת): יש אומרים שעודנו נתונים במצב מלחמה עם הערבים, ועל כן לא נוכל לפי שעה לסמוך עליהם ולמסור את נשקנו לידיהם; וייתכן שיש מן האמת ברעיון זה. אולם למעשה תלוי הדבר בסידורים שתעשה הממשלה בהחזרת מספר פליטים לארץ. כל כמה שתקפיד הממשלה לבל ייכנסו לארץ אלמנטים מושחתים, כן יגברו הביטחון ושיתוף הפעולה ותפחת הסכנה. אנו נילחם בכל כוחנו נגד כל כוח שהוא – תהיה שפתו אשר תהיה – אם כוח כזה ירצה להסיג את גבולות ארצנו. עוד לא נשכחה מלבנו הכרזתו של אחד האישים החשובים בממשלת עבר־הירדן – כוונתי לפלאח פחה אל־מדאדחה – שהכריז שכל תושב ישראל נחשב לאויב. לאחר שהגיעו לאוזנינו הצהרות רבות כגון אלו, מטעם אישים ערביים שונים, איך נוכל עוד להאמין להם ולשתף פעולה איתם?

אשר לגיוס הנשים – הנני מתנגד בכל תוקף לצעד זה, וכמוסלמי הריני אומר שחוק זה עומד בסתירה גמורה עם עקרונותינו, מנהגינו, מסורתנו ודתנו. אומנם בתקופה הראשונה של האסלאם השתתפה האישה במערכה, אך לא כלוחמת. האישה הלכה אחרי בעלה, אחיה או שאר־בשרה כדי להלהיבו בשירים מסולסלים; על גבה נשאה נאד מים והלכה אחרי הלוחמים כדי לרווֹת צימאונם ולחבוש פצעיהם. האישה לא נוצרה כדי לשאת נשק. יש לנו די גברים כדי להקים צבא ראוי לשמו.

גם **א' ג'רג'ורה** (הרשימה הדמוקרטית של נצרת) קבע ש"הטלת גיוס חובה על האישה הוא

חידוש המנוגד לחוקי הטבע מאז בריאת העולם, והוא גם בניגוד לחוקי הדת והשקפותיה וליסודות החברה ולנימוסיה. נוסף על כך, הרי הטלת גיוס חובה על האישה הוא בניגוד למנהגים הלאומיים של אנשי המזרח, בפרט אלה של הערבים".

בתשובתו עמד **שר הביטחון** על דברי י' גלילי כאילו יש בצבא "אותות רעים והם יכולים להדליח בארות". המעשה הוא הפוך: יש בארות דלוחות מחוץ לצבא ויש סימנים רעים שמנסים להזרים "הבארות" האלה לתוך הצבא. על המדינה לעמוד בפרץ ולמנוע הדלחה מסוכנת זו.

כאחד הגילויים של הרוח הרעה בצבא סיפר גלילי: "היה זמן ובחיל האוויר היו נערכות בחינות פסיכוטכניות; בחור משלנו שנשאל מה מקצועו והיה משיב שהוא חקלאי – היה נפסל. הסיבה היא, שישנם ספרים ובהם כתוב שהחקלאות היא שם נרדף לבערות, להגבלה שכלית ולקוצר השגה". שר הביטחון סיפר שפנה למפקד חיל האוויר עצמו, מהי מידת האמת בסיפורו של י' גלילי. שר הביטחון שלח למפקד שאלות וקיבל תשובות. השאלה הראשונה: שואלים בחיל האוויר על מקצוע ופוסלים מקצוע החקלאות? התשובה: "במיון המועמדים ללימוד טיסה ישנם ארבעה שלבים: א. בדיקה רפואית (בחיל האוויר אין סומכים על הבדיקה הרפואית הכללית, כי הטיסה דורשת בריאות ממדרגה ראשונה); ב. בדיקה פסיכוטכנית; ג. בחינה השכלתית כללית; ד. מיון סופי בהתאם לתוצאות הבדיקות מהמבחנים. בהופיע המועמדים לבדיקה הרפואית והפסיכוטכנית אין הבוחנים מתעניינים או שואלים על מוצא חברתי או מקצועי. אלה העוברים שלושת המבחנים הראשונים בהצלחה מופיעים בפני ועדה הבוחרת מביניהם את המוכשרים ביותר, אך ורק לפי תוצאות המבחנים וההתרשמות שלהם מהמועמד".

שאלה שנייה: ההיה מקרה אחד לפחות שמועמד לחיל האוויר נפסל בגלל היותו חקלאי? התשובה: "לא היה מקרה כזה". שאלה שלישית: הישנו או היה בחיל האוויר קצין שיש לו דעה שחקלאי הוא מוגבל ובלתי־מתאים לחיל האוויר? התשובה: "עד כמה שידוע לי לא היה קצין בעל עמדה שהייתה לו דעה שחקלאי מוגבל למפרע ביכולתו". שאלה רביעית: היש ספר, או הידוע לך ספר כזה, המגדיר חקלאים כמוגבלים או כמטומטמים? התשובה: "לא ידוע לי על שום ספר הקובע את הסטנדרטים למועמדים ללימוד טיסה, המגדיר חקלאים כמטומטמים או פסולים למפרע". שאלה חמישית: היש יסוד אמיתי או מדומה למעשייה של ישראל גלילי בכנסת? התשובה: "אין כל יסוד אמיתי או מדומה למעשייה של גלילי".

לפי דברי אחד הטייסים נאמר פעם לגלילי שבקבוצה שעמדה למבחן נפסלו גם חקלאים, נכון. והנה המספרים: עד היום עמדו למבחן כ־270 מועמדים לטייסים בחיל האוויר, מהם נכשלו לפני קבלתם לקורס ולאחר התחלת אימוניהם – 119, קרוב לחצי. מבין 18 המועמדים לטייסים שבאו מההתיישבות העובדת היו 6 שנכשלו, מהם רק 2 בבחינות לפני קבלתם, וארבעה – לאחר אי־הצלחתם תוך כדי אימוניהם. כלומר, מתוך יוצאי ההתיישבות העובדת נכשל החלק השלישי, ומכל האחרים נכשל כמעט החצי. ועל יסוד חומר זה מוציא איש כישראל גלילי, המקובל במפלגתו כאיש הבקי בענייני צבא, משפט לא רק על חיל האוויר, כי אם על כל האחראים לצה"ל.

ומילים אחדות לטענותיו של חבר הכנסת מרידור. הוא קבל על החטא הקדמון של שר הביטחון על שעיכב את התקפת צבאנו ב־19 ביולי. מפליא שאיש כמרידור סבור שב־19 ביולי חטאתי חטאי הראשון. אוֹמַר רק זאת: אין זה לגמרי מדויק להגיד שההתקפה הצבאית נסתיימה ב־19 ביולי. בוצעו עוד שלוש התקפות אחרי 19 ביולי, והיו להן תוצאות היסטוריות מכריעות. נתקיימה

התקפה, לא בלי אחריותו של שר הביטחון, ב־15 באוקטובר, התקפה שנייה ב־29 באוקטובר, ושלישית ב־23 בדצמבר, ואלה שינו פני הארץ וגורלה.

מר מרידור גם קבל בסַרקזם מר על "הכוננות המזהירה" לפני 15 במאי. בעניין זה קצת קשה להתווכח עם מרידור, כי הידיעה וחופש הדיבור בנידון זה לא נתחלקו במידה שווה ביני ובין חבר הכנסת הנכבד. מר מרידור מדבר על דברים ואינו יודע אותם, ואני יודע דברים ואיני רשאי עדיין לדבר עליהם.

וכמה מילים על שתי השאלות העקרוניות שנתעוררו בוויכוח: הכשרה חקלאית וגיוס חובה של נשים. אצלנו מערבבים שני מושגים שונים ומזהים בטעות צבא עם ביטחון. ודאי שיש קשר בין צבא ובין ביטחון, אבל אין הצבא ממצה כל צורכי הביטחון. בעיית הביטחון שונה בכל עם. ביטחוננו אנו נשען לא על ביצורים, לא על נשק ולא על צבא – אלא על העם כולו. על כושרו ומאמצו הכולל, המאוחד, העליון. אם העם בשלמותו ובמלוא יכולתו לא ידע לעמוד במבחן – לא יועיל שום מבצר, שום כלי זין, שום צבא. ומכיוון שהכול תלוי בעם גופו ובעם כולו – חייבים אנו לשאול עצמנו שאלה, ששום עם אחר אינו שואל: האם אנו עם? ובלי לחשוש שיאמרו לי שאין לי אמונה בעם, אני עונה: עדיין אין אנו עם. ואין אני מתכוון לתפיסה אידיאולוגית, אני מתכוון לקיבוץ מלוכד ומעורה במולדתו, בתרבותו, באחדותו, המסוגל לעמוד על נפשו עד האיש האחרון, פשוטו כמשמעו. אני בטוח שבמשך הזמן נהיה עם כזה, נתערה, נתלכד, נתאחד, נצורף בכור המולדת והלשון והמשק ובהרגשת עצמאותנו ושלמותנו, אלא תהליך היסטורי זה, המתחיל בתוכנו, הוא פרוצס ממושך. באים יהודים מכל הארצות ואין להם שפה משותפת, פשוטו כמשמעו. כשנפגשים עשרה יהודים אין הם יכולים לדבר איש עם אחיו, ואין אף שפה אחת מובנת לכולם. אין עם כזה בעולם. היעמדו אנשים בלי לשון כללית במבחן חמור? בצבא יש יוצאי 55 ארצות, וכמה גדול המרחק והנכר שבין יוצאי ארצות שונות. אילו היה לנו הרבה זמן אין כל יסוד להיבהל. סוף־סוף כולם בני ישראל ובמשך הזמן ילמדו, הם או בניהם, הלשון העברית, יתערו במולדת, יתקשרו זה לזה, וכולם יחד – לארץ, ויהיו לעם אחד. אך מי יודע כמה זמן ניתן לנו, ומתי ניקרא לעמוד במבחן? ושנת הכשרה חקלאית מכוונת בשורה הראשונה לבניין העם, לגיבוש אבק האדם, המתקבץ מכל קצות העולם לחטיבה לאומית אחת, לידיעת הארץ, לאהבת המולדת, להכרה הדדית. בית הספר לא יעשה זאת, כי רבים באים ארצה לאחר גיל בית הספר, וגם חוק חינוך־חובה לא יעמוד להם, כי הם למעלה מגיל 13–14, וביטחוננו מחייב שניקח עולים בגיל 18–25 ונקנה להם השפה העברית, ידיעת הארץ, ונכניס אותם למסגרת לאומית, מחנכת, וכך נבנה עם מאוחד בלשונו, בהכרתו, בדבקות בארצו. אנחנו חייבים למלא צבאנו תכנים חלוציים בוני־עם, ולכך מכוונת ההכשרה החקלאית. בחמישה־עשר חודש מאז קמה המדינה ייסדנו 130 יישובים חקלאיים חדשים. במשך שבעים שנה, מייסוד פתח־תקווה בשנת 1882 ועד הקמת המדינה, הקימונו כ־320 יישובים. ועדיין כתשעים אחוז של שטחי המדינה אינם מיושבים. הכשרה חקלאית לכל נער ונערה בישראל תשמש מנוף אדיר־אונים להתיישבות חלוצית, והתיישבות כעלייה, היא תנאי מוקדם לביטחון.

ועכשיו לשאלת האישה במערכת הביטחון. כשדנים על מקומה של האישה יש לזכור שני דברים – ושניהם יחד. הדבר הראשון: הייעוד המיוחד של האישה, יעוד האימהות. אין בחיים יעוד גדול מזה. הטבע גזר שרק אישה יכולה ללדת ילד. זוהי סגולת האם, ברכתה ויקרה. ויש לזכור דבר שני: האישה אינה רק אישה בלבד, היא גם אישיות, בדיוק כמו הגבר. ולאישיות זו

מגיעות כל החובות והזכויות המגיעות לגבר, מלבד אלה המתייחסות לאימהות. מעבר לאימהות – דין האישה כדין הגבר. בבית הזה יש חברים שיש להם השקפה אחרת. זוהי זכותם. אך רוב היישוב ורוב העם מקבלים את העיקרון היסודי שמעמד האישה לא יכול להיות ירוד וגרוע ממעמד הגבר בשום דבר בעולם. הטענות שנשמעו פה נגד שיתוף האישה במערכת הביטחון שמענו לפני שלושים שנה מפי ה"מזרחי", כשבאנו לקבוע זכות האישה לאספת הנבחרים. גם אז טענו בשם המסורת כביכול. ועכשיו יושבים אנשי "מזרחי" ואגודת ישראל יחד עם נשים בכנסת וגם בממשלה.

אומרים לנו שאין מגייסים נשים לצבא בשום אומה בעולם. גם אנו איננו מתכוונים לגייס נשים ליחידות קרב, אם כי איש אינו יכול להבטיח, שאם חלילה נותקף ונצטרך לעמוד על נפשנו, לא נצטרך לגייס איש ואישה. אך החוק שלפנינו דן על ימי שלום, והאימון שאנו רוצים לתת לאישה הוא אימון צבאי ראשוני.

אני תמים־דעים בהחלט עם אלה שציינו חשיבות הילודה, אך דווקא משום כך יש הכרח בהכשרת נשים, כי לא תהיה ילודה אם ההתיישבות החדשה תיבנה על גברים בלבד. מה מקור ההתנגדות של החזית הדתית? לא נימוקי דת אלא נימוקי מוסר – נדייק ונאמר – נימוקי צניעות. בקיבוצים הדתיים עובדים יחד במשק בחורים ובחורות. היש פרוצות בתוכם? מהו הפחד שנשלח בחורות להכשרה בטירת־צבי או חפץ־חיים? מדוע יבולע לצניעותן? מדוע אנו חייבים לדאוג לצניעותם של הגברים? סוף־סוף אין אישה יכולה לחטוא בלי גבר.

אני מאמין שאם נגייס הנוער שלנו לאימונים ולעבודה חקלאית, ונטפל בו באהבה ובאמונה, ונשלח הנערים והנערות מבני הארץ ומשבי הגולה למשקים ולשדה ולמחנות אימונים צבאיים ונחנך אותם לעבודה, לסדר, לעברית, למשמעת, לידיעת הארץ, לאהבת המולדת, לעוז־רוח, לכושר קרבי, לנאמנות חברית, לאחווה לוחמת, לעזרה הדדית, להתיישבות לאומית, לבניין שממה, לכיבוש איתני הטבע בים ובאוויר ונקרא לזה צבא־הגנה לישראל – יהיה הצבא הזה לבית היוצר של אומה חלוצית לוחמת ויוצרת, זקופת־גו, עטורת גבורה ואמונת חזון. איני יודע מדוע לא יהיה צבאנו מן הטובים שבכל הצבאות, אם לא הטוב שבהם? אם נרצה – לא נבצר מאיתנו הדבר, ונקים צבא שיהיה לגאון ולתפארת, לעוז מבטחים למדינת ישראל המחודשת.

חוק שירות הביטחון הועבר לוועדת חוץ וביטחון (ביום 5 בספטמבר 1949), וביום 8 בספטמבר 1949 אושר החוק בכנסת, כשאף אחד לא הצביע נגדו, ורק 12 נמנעו מהצבעה.

לאחר שהחוק נתקבל בכנסת שאלה חברת הכנסת אסתר רזיאל־נאור מסיעת החירות את שר הביטחון:

> בנאומו בכנסת מיום י"ב באלול תש"ט אמר אדוני: 'האסטרטגיה שלנו לא תהיה דפנסיבה אלא אופנסיבה', אי־לזאת אתכבד לשאול: האם לא הגיעה השעה לשנות את שם הצבא במדינת ישראל ולקרוא לו 'צבא ישראלי'?

שר הביטחון ענה:

> השואלת אינה מבחינה בין שם המסמל מדיניות־חוץ ובין דרכי־מלחמה המחייבות יעילות עליונה. בשם צבא־הגנה אנו מתכוונים להדגיש שאין למדינת ישראל כל כוונות ומגמות של התקפה נגד שכנינו, ואנו שוחרים אך שלום. אולם אם נותקף – נתגונן בדרך היעילה

ביותר שהיא אופנסיבה מוחצת ונמרצת עד כמה שאפשר בשטח האויב ובמרכזיו החיוניים, למען עשות לאַל התקפתו ויכולתו להזיק. ומשום כך נקיים גם להבא את השם השוחר שלום ואת האסטרטגיה המבטיחה ניצחון.

העברת עצמותיו של הרצל לארץ

ביום 10.8.1949 הביא יושב־ראש ועדת הכנסת, יזהר הררי, הצעת חוק להעלאת עצמותיו של הרצל. החוק נתקבל באותו יום פה אחד בלי כל הסתייגות. החוק אומר:

1. צוואתו של חוזה מדינת היהודים תיאודור (בנימין זאב) הרצל, להעלות עצמותיו לארץ־ישראל, תקוים בכ״ב באב תש״ט (17.10.1949) בירושלים, בירת הנצח של עם ישראל ועיר קודשו.
2. הממשלה תעמיד לרשות הקרן הקיימת לישראל חלקת שדה בירושלים לאחוזת קבר, בה יובאו עצמותיו של הרצל למנוחת עולמים.
3. להנהלת ההסתדרות הציונית העולמית, העושה בקיום הצוואה כאמור, תינתן כל העזרה שתהא דרושה לה לשם כך מאת צבא־הגנה לישראל ומאת שירותי המדינה האחרים.
4. אוצר המדינה וההסתדרות הציונית העולמית יישאו חלק כחלק בהוצאות קיום הצוואה כאמור.
5. ראש הממשלה ממונה על ביצוע חוק זה.

בחצות, מוצאי שבת י״ט באב תש״ט, יצאה משלחת ישראל במטוס מיוחד של חברת ״אל על״ לווינה. המשלחת הייתה מורכבת מבא־כוח ממשלת ישראל – דויד רמז, מבא־כוח הנהלת הסוכנות היהודית – יצחק גרינבוים, ואלוף יוסף אבידר, נציג צבא־הגנה לישראל ואיתו חבר קצינים מחיל הרגלים, חיל התותחנים, הצי הישראלי, חיל התעופה ורב צבאי. ביום א׳, י״ט באב (14.8.1949), הוצאו עצמות הרצל והוריו מבית העלמין דבלינג לבית הכנסת של המחוז הראשון בווינה, ואלפי יהודים עברו בסך לפני ארונו של הרצל, בטרם יועבר לישראל. בגלל מזג האוויר הגיע המטוס הישראלי באיחור לווינה, ביום כ׳ באב בערב. ביום כ״א באב (16.8.1949) הגיע המטוס לשדה התעופה בלוד, וראש הממשלה ושרי הממשלה, יושב־הכנסת וראש המטה הכללי רב־אלוף יעקב דורי ובאי־כוח ההסתדרות הציונית קיבלו פני הארון. מלוד הובא הארון במכונית צבאית לתל־אביב והועלה על הבמה ברחבת הכנסת. זרם בלתי־פוסק של רבבות אנשים נהר עד לאחר חצות אל הבמה שעליה הוצב הארון. בכנסת נשאו דבריהם יושב־ראש הכנסת י׳ שפרינצק וראש הממשלה ד׳ בן־גוריון.

שפרינצק קרא דברי נשיא המדינה, חיים ויצמן, שבגלל מחלתו נגזר עליו להימצא באותו יום מחוץ לגבולות ישראל.

אנו נבחרי המדינה נקבל כאן את יוצרה של ההסתדרות הציונית, כמבשרה ומכריזה של תקומת המדינה; כמעורר ומפעיל את רצונה הקיבוצי של האומה, לקיים בימינו את רעיונה, והרי זה ׳הרעיון הישן׳ כפי שהוא הגדירו בספרו – ספר תקומת מדינת היהודים.

בדמי ימיו הסתלק מאיתנו תיאודור הרצל, אולם עם הסתלקותו – שירת חייו לא נפסקה, כי אם גדלה ורחבה עד היותה להמנון החיים החודשים המתעוררים בארץ האבות.

ראש הממשלה אמר:

עצמות החוזה הגדול של ימינו היו טמונות ארבעים וחמש שנה בארץ נכר – בה הגה הרצל חזון מדינת היהודים, בה יצר הכלים להקמת המדינה, בה מת, והוא רק בן ארבעים וארבע, בהישבר ליבו הכואב והאוהב. 'איני יודע שעת מותי', כתב בשנת 1898, שש שנים לפני פטירתו, 'אבל הציונות לא תמות; מימי באזל שוב יש לעם ישראל נציגות עממית, והמדינה היהודית במולדת תקום'. ונבואתו נתקיימה – לא תהלוכת־אבל תהיה הלווית עצמות הרצל לירושלים, אלא מסע ניצחון, ניצחון החזון שהיה למציאות.

ביום ד', כ"ב באב תש"ט (17.8.1949), הגיע הארון לירושלים והובא לחצר הסוכנות היהודית, כשממלא מקום הנשיא, מר י' שפרינצק ורעייתו, ראש הממשלה ורעייתו, חברי הנהלת הסוכנות, צועדים לפני הארון. המוני ירושלים עברו על פני הארון, ובשעה חמש וחצי אחר הצהריים הורד הארון לקבר שנחצב בסלע בהר־הרצל.

עצרת או"ם מחליטה על כינון ירושלים כגוף נפרד תחת משטר בין־לאומי • ראש הממשלה מכריז: "החלטת או"ם אינה ניתנת לביצוע בשום אופן", וכבר התחילו להעביר מוסדות הממשלה לירושלים • הכרזה על כיבוד זכויות כל הדתות

באותה שנה שהועלו עצמות הרצל לירושלים הועברה הכנסת ואתה משרדי הממשלה לבירת הנצח של ישראל, בניגוד להחלטת עצרת האו"ם שירושלים תיכון כגוף נפרד בשלטונו של או"ם.

ביום 10 בדצמבר 1949 החליטה עצרת האו"ם בקולות מדינות ערב וכמה מדינות מוסלמיות (אפגניסטן, פרס, פקיסטן), הגוש הקומוניסטי, לרבות סין של צ'אן קאי שק, והרבה מדינות קתוליות באמריקה הדרומית ובאירופה, בסך הכול 38 מדינות, נגד 14 (ארצות הברית, תורכיה, בריטניה, יוגוסלביה, דנמרק, קנדה, שבדיה, קוסטה־ריקה, אפריקה הדרומית, אורוגוואי, איסלנד, גואטמלה, נורבגיה, ישראל) ובהימנעות 7 – לקיים החלטת עצרת האו"ם מ־29 בנובמבר 1947, והיא: א. העיר ירושלים תיכון כגוף נפרד (קוֹרְפּוּס סֶפָּרָאטוּם) במשטר בין־לאומי מיוחד ותתנהל על ידי ארגון האו"ם; 2. העיר ירושלים כוללת את תחום העיר בתוספת הכפרים והמקומות הסמוכים, בדרום עד בית־לחם, במזרח עד אבו־דיס, במערב עד עין־כרם ובצפון עד שועפאת, כפי שצוין במפה המצורפת להחלטת או"ם מ־29.11.1947.

ההחלטה האוריגינלית באה מאוסטרליה ותוקנה על ידי ברית המועצות ולבנון. שארל מאליק, נציג לבנון, אמר לאחר ההצבעה, כי הוא מאמין שהחלטת או"ם תסמל התחלת תקופה חדשה ונפלאה בשביל ירושלים ומדינת ישראל כולה. "הסיכויים שאו"ם יוכל להגשים את ההחלטה הם מאה אחוז. החשש שמא ידידינו הישראלים לא יישמעו להחלטת או"ם – הוא הוסיף – אין לו כל יסוד". הוא וחבריו שהצביעו עימו יחד שכחו, כנראה, כי ארגון האו"ם לא ביצע את ההחלטה של 29 בנובמבר 1947 על דבר הקמת מדינה יהודית, שרוב גדול של יותר משני שלישים בעצרת, ובראשם שתי המעצמות האדירות, ברית המועצות וארצות הברית, התייצבו

בראש המחייבים, אך כשביום הכרזת המדינה פלשו צבאות ערב למדינת ישראל המחודשת – לא נקף או״ם באצבע, ואלמלא גבורת הנוער העברי לא היה נשאר זכר מהמדינה, שהחליטה עליה עצרת האו״ם, ולא מתושביה היהודים. הוא וחבריו גם התעלמו מהודעת ראש ממשלת ישראל בכנסת מיום 5 בדצמבר 1949, חמישה ימים לפני ההחלטה של עצרת האו״ם על בינאום, האומרת:

כידוע לכם דנה עכשיו עצרת האו״ם בבעיית ירושלים ומקומותיה הקדושים. מדינת ישראל היא חברת או״ם, וחברותנו זו מחייבת אותנו להגיד מכאן, מעל במת הכנסת הראשונה לישראל, לכל האומות המכונסות בעצרת האו״ם ולכל שוחרי שלום וצדק בעולם את מה שבלב עם ישראל מאז היותו לאומה מאוחדת תחת שרביטו של דויד המלך לפני שלושת אלפים שנה בדבר ירושלים עיר קודשו ובדבר יחסו לקודשי כל הדתות.
בהכרזתנו על מדינת ישראל המחודשת, מיום 14 במאי 1948, הצהרנו והתחייבנו קבל ההיסטוריה והעולם ש׳מדינת ישראל תבטיח חופש דת, מצפון, לשון, חינוך ותרבות; תשמור על המקומות הקדושים של כל הדתות, ותהיה נאמנה לעקרונותיה של מגילת האומות המאוחדות׳.
יחד עם זאת אנו רואים חובה להצהיר, שירושלים היהודית היא חלק אורגני ובלתי־נפרד ממדינת ישראל, כשם שהיא חלק בלתי־נפרד מההיסטוריה הישראלית, מאמונת ישראל ומנשמת עמנו. ירושלים היא לב ליבה של מדינת ישראל. אנו גאים על כך שירושלים נתקדשה גם בעיני בעלי דתות אחרות, וברצון ובנפש חפצה נבטיח כל הסידורים וההקלות הדרושים, שכל בעלי הדתות האחרות יספקו צורכיהם הדתיים בירושלים, ותינתן מצדנו כל העזרה לאו״ם להבטיח סידורים אלה.
אולם אין אנו מעלים על דעתנו, שארגון האו״ם ינסה לעקור את ירושלים ממדינת ישראל או לפגוע בריבונותה של ישראל בבירת הנצח של ישראל.

ביום 13.12.1949 הודיע ראש הממשלה בכנסת:

לפני שבוע ימים מסרתי לכנסת בשם הממשלה הודעה בדבר ירושלים. הודעתנו עומדת בתוקפה ולא חל ולא ייתכן כל שינוי בעמדתנו.
כידוע לכם החליטה בינתיים עצרת האו״ם ברוב גדול על שימת ירושלים תחת משטר בין־לאומי כגוף נפרד. החלטה זו אינה ניתנת לביצוע בשום אופן, ולו רק בגלל התנגדותם הנמרצת והנחרצת של תושבי ירושלים.
אנו מכבדים ונכבד רצון כל המדינות המעוניינות בחופש פולחן וגישה חופשית למקומות הקדושים והרוצות להבטיח הזכויות הקיימות ביחס למקומות הקדושים והבניינים הדתיים בירושלים. התחייבותנו לשמור על זכויות אלה עומדת בתוקפה ונמלא אותה בנפש חפצה, אם כי לא נוכל לתת יד להפרדת אונס של ירושלים, המקפחת ללא הכרח והצדקה זכות היסטורית וטבעית כאחת של העם השוכן בציון.
כשנפתחה הכנסת הראשונה בירושלים ב־14 בפברואר 1949 (ט״ו בשבט תש״ט) לא היו עדיין הסידורים המספיקים לפעולתה הנורמלית בעיר הבירה. הסידורים הדרושים

בירושלים הולכים ומסתיימים, ואין עוד כל מניעה להחזרת הכנסת לירושלים, ואנו מציעים לכם להחליט על כך.

יצחק בן־אהרן (מפ״ם): באחת השעות החמורות למדיניות ישראל, אנחנו רואים לנו לחובה וגם לזכות להתייצב לימינה של הממשלה ובמעשים שמתפקידם להבטיח את ריבונותה של מדינת ישראל על ירושלים הבלתי־מחולקת ולהדוף את הניסיון לנתק את ירושלים מגופה של האומה ושל המדינה הקמה במולדתה.

יוסף ספיר (ציונים כלליים): לפני שבוע ימים הכרזנו מעל במה זו את החלטתנו הנחושה לא להירתע מפני כל החלטה לנתק מאיתנו את ירושלים.

היושב־ראש **י׳ שפרינצק**: ״הריני יכול לקבוע שהכנסת כמעט כולה מאוחדת בעיקר הדברים של ראש הממשלה, ואני מודיע בזה שהישיבות של הכנסת לאחר חג החנוכה יתקיימו מחדש בירושלים״ (מחיאות כפיים).

ביום 2.1.1950 סקר שר החוץ, **מ׳ שרת**, המאבק על ירושלים בעצרת האחרונה.

> הדיון בשאלת ירושלים בכנס האחרון של העצרת היה אחת המערכות הכבדות ביותר שעמדנו בהן בזירה הבין־לאומית. ההכרעה שנפלה בעצרת הפתיעה וזעזעה כאילו נורה חץ בבבת־עינינו, והירייה באה מתוך המבצר עצמו, שבו ביקשנו מגן ומחסה. ולא בנו בלבד פגעה ההחלטה. היא הורידה את קרנו וחיבלה בסמכותו המוסרית של ארגון האו״ם. הרוב שהרים ידיו בעד ההחלטה עשה זאת בלי כל דאגה ליכולת האו״ם לבצעה. משלחות רבות סירבו להאמין שתיתכן החלטה כזאת. התגובה הציבורית העולמית להחלטה הייתה בכללותה שלילית לחלוטין. הצד הממאיר שבהחלטה היה קלות הדעת וחוסר האחריות של תומכיה. הם הצביעו בעדה בדעתם היטב שאין תוכנית זו עשויה לצאת לפועל.

כמה נואמים האשימו את שר הביטחון וההגנה על שהפקירו את ירושלים.

בתשובה למתווכחים ביום 4.1.1950 עמד **ראש הממשלה** על כמה עובדות שלא היו ידועות אז להרבה נואמים בנוגע להכנות למלחמת השחרור. ראש הממשלה ציין שטרם הגיעה השעה לפרסם כל הפרטים. הוא ציין רק שני תאריכים בעלי חשיבות מיוחדת: אמצע יולי 1945, כשאֵי־שם בעולם (היום מותר לפרסם: בארצות הברית של אמריקה) נעשתה התחלה רבתי להניח יסוד לתעשייה צבאית שלנו – וקמה תעשייה שמילאה תפקיד גדול במלחמת שחרורנו; ותאריך שני – תאריך ישיבת ההנהלה הציונית בפריז באוגוסט 1946, כשהקרנות הציוניות נדרשו בפעם הראשונה להפריש סכומים גדולים בערך לצורכי הגנה – גם לצורכי ״רכישה״ וגם לצורכי ״תעשייה״.

כעבור שנתיים פלשו צבאות ערב להצמית מדינת ישראל המחודשת.

אין איש יחיד שיש לו הזכות לזקוף על חשבונו האישי כל המעשה האדיר של התפתחותנו הממושכת ורבת־התלאות וכל העלילות המופלאות של לוחמי ההגנה וצבא־הגנה לישראל. זה היה מפעל קיבוצי של אלמונים נאמנים אשר במשך זמן רב השקיעו מרצם במסירות יוצאת מן הכלל ובצניעות בייצור נשק ורכישתו, החל בכלים פשוטים ופרימיטיביים וגמור במכונות ומכשירים משוכללים וחדישים ביותר.

ואשר לפרשת ירושלים במלחמת העצמאות. פעמיים נחרבה ירושלים בתולדותינו. מחורבן בית ראשון אין אנו יודעים הרבה פרטים, אבל אנו יודעים פרטי החורבן של בית שני על ידי טיטוס. הרומאים ידעו מה זאת מלחמה. הם לא פתחו במלחמה בירושלים – הם הניחו ירושלים לאחרונה. הם נלחמו תחילה על גליל ועל יהודה, ורק לאחר שכבשו הארץ צרו על ירושלים, כי אין להחזיק בירושלים כשאין מחזיקים בכל הארץ.

על ההגנה ועל צה"ל הוטל להגן על היישוב כולו, על כל היישובים היהודיים. רק כוח אחד עשה זאת לפני הקמת צה"ל – כוח ההגנה. ההגנה לא דאגה לפרסום ולא עסקה בהפגנות. כל היישובים היו אחוזי־להבות, ואלמלא הצליחה ההגנה להגן על מאות היישובים בכפר ובעיר ועל דרכי התחבורה – לא היה נשאר זכר לירושלים. וירושלים ניצלה – באשר היישוב כולו ניצל. ירושלים יהודית בלי ארץ יהודית – לא תיתכן. ירושלים יהודית גם לא תיתכן בלי תחבורה יהודית, ולמען קיום ירושלים היה הכרח: א. להגן על כל יישוב יהודי בארץ, כל עוד המשטר המנדטורי היה בארץ; ב. להילחם על חופש גישה לירושלים.

כשבאה ההפוגה השנייה ב־18 ביולי עמד האויב בלב הגליל, והנגב כולו ורובו של הדרום היו מנותקים על ידי המצרים וכל היישוב היהודי בדרום היה בסכנה ומאמצינו אז הוקדשו ברובם, יחד עם שמירת ירושלים היהודית, לשחרור הדרום והנגב מצד אחד והגליל מהצד השני, ומאמצים אלה הצליחו. אבל גם במערכות אלה לא נשכחה ירושלים: נסלל "כביש הגבורה" ונשלם בשניים בדצמבר 1948, וזה איפשר פתיחת הכנסת הראשונה – הפרלמנט הראשון בתולדות עמנו – בירושלים. וכשנחתם הסכם שביתת הנשק עם עבר־הירדן, ב־3 באפריל 1949, עבר לרשותנו שטח מסילת הברזל שבסביבות ירושלים שהיה מוחזק בידי הלגיון, ויכולנו להעלות הרכבת הישראלית הראשונה לירושלים ב־7 באוגוסט 1949, לאחר שתיקנו המסילות והגשרים ההרוסים. מפעלים אלה הכשירו העברת משרדים ממשלתיים לירושלים.

כשנתקבלה טלגרמה ממשלחתנו באו"ם שהצעתנו בדבר ירושלים יש לה סיכוי של קול אחד בלבד, הקול של משלחת ישראל, טֶלגרף ראש הממשלה חזרה שלדעתו מספיק הקול האחד במקרה זה. גורל ירושלים שבידינו הוכרע. הוא הוכרע בפעולות הצבאיות, הכלכליות וההתיישבותיות שנעשו מ־30 בנובמבר 1947 ועד היום הזה: הגנתנו על התחבורה, פעולת "נחשון" ומערכת לטרון, כיבושי ההגנה וצה"ל בפנים ירושלים – בליפתא, רוממה, קטמון ועוד, כיבוש הפרוזדור, ההתיישבות בפרוזדור, סלילת כביש הגבורה, המסילה הישראלית, עמידת יהודי ירושלים, העלייה החדשה – כל אלה הכריעו.

על ירושלים יש לא רק מאבק פוליטי צרוף, יש כאן משהו יותר ממאבק פוליטי. האומה היהודית היא יחידה במינה בהיסטוריה. וארץ זו היא יחידה במינה בעולם, אם לא בעולם כולו, הרי לפחות באותו חלק של העולם שבו נמצא העם היהודי זה אלפיים שנה: בעולם הנוצרי והאסלאם. לסין ולהודו אין מגע עם ירושלים, והן כחצי המין האנושי. אבל לחצי השני, וזהו עולם התפוצות של ישראל, יש זיקה לארץ זו. ובמאבק על ירושלים מעורבים שני דברים שונים, שגם יונקים זה מזה וגם בלתי־תלויים זה בזה: סכסוכים פוליטיים ושאיפות רוחניות. יש גם מאבק רוחני־אידיאולוגי בעולם.

הצבעת או"ם על בינאום ירושלים, שבה עמדו כאילו יחד הגוש הסובייטי, הגוש הקתולי והגוש הערבי, לא הפתיעה אותנו. לשלושת הגושים האלה אין כל עניין משותף; לכל גוש יש הנימוק שלו והמניע שלו; הצד השווה – שהצעתם הייתה נגד ירושלים היהודית.

אנו יודעים מהי ירושלים לנו – מאז דויד המלך ועד היום, זה שלושת אלפים שנה. אין אף

עיר בעולם, אפילו לא אתונה ורומא, שמילאה זמן כה רב תפקיד כה גדול בחיי עם, כאשר מילאה ירושלים בחיי העם היהודי. אבל דבר שנפל בירושלים היהודית לפני פחות מאַלפיים שנה הפך להיות נקודת מוקד דתית למאות מיליונים אנשים, לכל העמים יורשי התרבות היוונית־הרומית, שבתוכם חיינו, והנחשול שיצא מירושלים שטף כל העמים שעמדו עד ימינו בראש העולם – ורק העם היהודי עמד בפני נחשול זה ולא נגרף בזרמו; עמד נגדו בקשיות־עורף, אם כי שילם ביוקר בעד עמידתו זו.

וכשזינק במאה השביעית כוח חדש ממדבריות ערב והתפשט במהירות עצומה על כל סביבותיו בלי כל מעצור ומחסום – היה שוב העם היהודי היחיד שעמד בפני הנחשול הרוחני החדש ולא נכנע לו. יהודים רבים לא עצרו כוח לעמוד, וענפים רבים נשרו. מכל שבטי ישראל המרובים בחצי אי־ערב במאה השביעית נשאר רק השבט התימני. כל שאר השבטים נשמדו או נשתמדו. אבל הגזע היהודי נשאר קיים ועומד.

וכל מי שרואה את העם היהודי במסגרת היסטורית ובין־לאומית, ורואה המעשה בימינו כחוליה בשרשרת, לא היה יכול להיות מופתע ממה שקרה בעצרת או״ם.

ודאי שאנו בודדים, אם כי יש לנו פה ושם ידידים ואוהדים. אנו על פי מהותנו האומה המבודדת ביותר כשם שאנו גם האומה האוניברסלית ביותר. סתירה מדומה זו היא היא המייחדת את העם היהודי – וגם את מדינת ישראל. בעטיה של ״סתירה״ זו יש לנו גם יריבים וגם ידידים בקרב אומות העולם.

ומשום כך לא הייתה הפתעה בהצבעת או״ם. אולם הצבעה זו הייתה בנויה על הנחות מוטעות, ודווקא בכוח הצבעה זו יתבדו ההנחות שפעלו נגדנו, וטעותן תיווכח ברבים. אם נצא ממערכה זו בשלום ובכבוד – ויש להאמין שנצא ככה – נצא יותר מחוזקים משהיינו עד כה. ההיסטוריה והמציאות של ירושלים הן לצידנו. מאבקנו על ירושלים לא התחיל בעצרת או״ם, אלא במפעל בנייה של עשרות שנים, ובמאמצים צבאיים ומשקיים של השנתיים האחרונות שהפכו פני ירושלים. במערכת ירושלים גם הצדק וגם הכוח הם איתנו. ננצח במערכה רק אם נדע לגייס שניהם: הצדק והכוח. על כוח בלבד לא ייכון שום כיבוש, פחות מכול – כיבוש ירושלים. נצליח בירושלים – אם נכבד במלואן זכויות הזולת.

נגיד לעולם הנוצרי ולעולם המוסלמי שהעם היהודי לא ירכין ראשו לשנאת ישראל, כאשר לא הרכין ראשו עד עתה, אבל העם היהודי יוקיר הרגשות הדתיים של הנצרות ושל האסלאם, ויכבד מקומותיהם הקדושים, נבטיח גישה חופשית למקומות אלה ונערוב על חופש הפולחן, כאשר הצהירה משלחתנו בעצרת האו״ם.

המעוות של האו״ם יתוקן, כי אי אפשר שאו״ם לא יעמוד על טעותו. אולם עלינו להיזהר שלא תצא שגגה מאיתנו. ירושלים תקום לנו אם נדע לכבד ולהבטיח זכויות הזולת, זכויות הדתות האחרות.

כשלושת אלפים שנה לפני עצרת האו״ם בנה מלך עברי, שלמה המלך, המקום הקדוש הראשון בירושלים. כשנגמרה המלאכה התפלל שלמה על עמו, והוסיף תפילה גם על הנכרי. וכה אמר: ״וְגַם אֶל הַנָּכְרִי, אֲשֶׁר לֹא מֵעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל הוּא, וּבָא מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה לְמַעַן שְׁמֶךָ, כִּי יִשְׁמְעוּן אֶת שִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְאֶת יָדְךָ הַחֲזָקָה וּזְרֹעֲךָ הַנְּטוּיָה, וּבָא וְהִתְפַּלֵּל אֶל הַבַּיִת הַזֶּה. אַתָּה תִּשְׁמַע הַשָּׁמַיִם מְכוֹן שִׁבְתֶּךָ, וְעָשִׂיתָ כְּכֹל אֲשֶׁר יִקְרָא אֵלֶיךָ הַנָּכְרִי, לְמַעַן יֵדְעוּן כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ אֶת שְׁמֶךָ, לְיִרְאָה אֹתְךָ כְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְלָדַעַת כִּי שִׁמְךָ נִקְרָא עַל הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר בָּנִיתִי״ (מלכים א ח, 41–43).

מדינת ישראל חייבת להישאר נאמנה לרוח התפילה של שלמה המלך.

אחרי דברי ראש הממשלה הציע **ישראל בר־יהודה** בשם מפ"ם: "מאחר שהממשלה לא התחייבה שלא להסכים בכל צורה שהיא לסיפוח ירושלים העתיקה וחלקי הארץ הכבושים לממלכת עבר־הירדן, ובשים לב למדיניות־החוץ המכשילה – מביעה הכנסת אי־אמון בממשלה". הצעה זו נדחתה ברוב של 63 נגד 28.

יעקב מרידור הציע בשם חירות: "העובדה שהממשלה מנעה באופן שיטתי את הכרזת מעמד הבירה לירושלים הלכה למעשה, ומדיניותה החותרת להנצחת ביתור המולדת על ידי הכרה בשלטון הבריטי־ערבי בחלקי ארץ־ישראל הכבושים ובעיר דויד, הביאו לידי בידוד מדינתנו בזירה הבין־לאומית וגרמו לחידוש ההחלטה של ארגון האו"ם על קריעת ירושלים מנוף המדינה. הכישלון החמור הזה של הממשלה קשור במיוחד בפעולתו של שר החוץ, ואחרי שראש הממשלה קשור במיוחד בפעולתו של שר החוץ, ואחרי שראש הממשלה הודיע על אחריות כל הממשלה לפעולותיו של שר החוץ, מביעה הכנסת אי־אמון בממשלה".

הצעה זו נדחתה ברוב של 63 נגד 11.

חוק לימוד חובה חינם • שני משברים בממשלה: בגלל תוספת שר בממשלה ובקשר לסדרי החינוך במעברות • מות שר החינוך והתרבות ד' רמז • סכסוך עם סוריה לרגל עבודות ייבוש החולה

העלייה ההמונית, שבאה מכל ארצות תבל, מארצות של רמה חינוכית גבוהה ושל רמה ירודה, החריפה בעיית החינוך. ביום 13 ביולי 1949, ארבעה־עשר חודשים אחרי קום המדינה וכשבעה חודשים אחרי תום מלחמת הקוממיות, הכניס שר החינוך זלמן שזר לכנסת הצעת חוק של לימוד־חובה חינם. הוא ציין, שעוד בימי בית ראשון היו בקרב היהודים בארץ מלמדי תינוקות בכל עיר וכפר, ולפני הקמת המדינה נשלחו 90 אחוז מילדי ישראל לבתי הספר – בלי כל חוק. אולם סֶקר, שנערך עוד בשנת 1937 על ידי ה"ה דושקין ובריל, גילה שרק חלק מהילדים מגיע עד כיתה ח' בבית ספר יסודי. בשנת 1940 היו שבעת אלפים ילדים לגמרי מחוץ לכותלי בית הספר, וכל שנה נוספו כשלושת אלפים ילדים למספר הבורים. רק ביישובים שלא הייתה בהם חובת שכר־לימוד לא היה ילד שאינו מבקר בבית ספר ואין בו נשירה מכיתה א' עד כיתה ח'. בראשית תש"ט, ארבעה חודשים אחרי קום המדינה, נמצאו ששת אלפים ילדים יהודים בגיל של כיתות א'־ח' מחוץ לכותלי בתי הספר, נוסף על ילדי מחנות העולים החדשים.

על פי חוק לימוד־חובה שנתקבל בכנסת ביום י"ח באלול תש"ט (21.9.1949) הקיף לימוד־חובה כל ילד ("פירושו אדם שטרם הגיע לגיל 14") באחד הגילים מ־5 עד 13 ועד בכלל, וכל נער ("פירושו אדם באחד הגילים מ־14 עד 17 ועד בכלל") אשר טרם השלים את החינוך היסודי. לימוד־חובה יחול: 1. בשנת הלימודים תש"י – על כל ילד שבראשית אותה שנת לימודים היה באחד הגילים מ־6 ועד 11, ועד בכלל; 2. בשנת הלימודים תשי"א – על כל ילד שבראשית אותה שנת לימודים היה באחד הגילים מ־5 עד 12 ועד בכלל; 3. משנת הלימודים תשי"ב ואילך – על כל ילד שבשנת הלימודים הנדונה היה באחד הגילים מ־5 עד 13 ועד בכלל. לימוד־חובה יחול משנת הלימודים תש"י ואילך גם על כל נער אשר טרם השלים את החינוך היסודי.

החוק הכיר בארבעה זרמים: זרם כללי, זרם עובדים, זרם המזרחי, זרם אגודת ישראל. החלוקה לפי הזרמים בקרב הילדים היהודים הייתה בשנת תשי"ב: 43.3% בזרם העובדים (בשנת

תשי״א – 37.3%); 28% בזרם הכללי (32.7% בשנת תשי״א); 18.4% בזרם המזרחי (בתשי״א – 18.5%); 7.7% בזרם אגודת ישראל (בתשי״א – 66%). בחירת הזרם נעשתה על ידי ההורים.

בשנת תש״י (1949/50) למדו בבתי ספר יסודיים – 100,743 ילדים וילדות יהודיים, 15,400 ילדים לא־יהודים. בשנת תשי״א (1950/51) – 133,016 ילדים יהודים, 21,480 ילדים לא־יהודים, בשנת תשי״ב (1951/52) 181,093 ילדים יהודים, 23,126 לא־יהודים.

משנה לשנה החריף המחסור במורים, ואורגנו קורסים מקוצרים בני חמישה חודשים למורים שקיבלו השכלה תיכונית. גדלו גם הקשיים בשיכון ובציוד, ובכמה מיישובי העולים היו תנאי השיכון למטה מהרמה הנורמלית.

שיטת הזרמים וסידורי רישום הילדים הביאו לידי משבר בממשלה, המשבר השני בכנסת הראשונה. המשבר הראשון פרץ בגלל הצורך שנראה לראש הממשלה להוסיף שר לממשלה. בממשלה הנבחרת הראשונה היו רק שנים־עשר שרים, והקואליציה הייתה מורכבת מארבע מפלגות: מפא״י, החזית הדתית המאוחדת, הספרדים והפרוגרסיבים; והיות שראש הממשלה רצה לצרף לממשלה גם מפ״ם וגם הציונים הכלליים, ובנסיבות שכבר סופר עליהן סירבו שתי מפלגות אלו להצטרף לממשלה, נשארו מספר תיקים ללא שרים, שנמסרו לפיקדון זמני לחברים אחרים בממשלה שכבר היו עמוסים בלאו הכי. בנובמבר 1949, עם פתיחת המושב השני של הכנסת, פנה ראש הממשלה עוד פעם לשתי המפלגות (מפ״ם והציונים הכלליים) וגם ניסח העקרונות המאפשרים לאחד כל המפלגות הללו בקואליציה. בא־כוח אחת המפלגות שאל את ראש הממשלה: למה לכם הצירוף, הן יש לכם רוב מספיק – 75 מתוך 120. אולם ראש הממשלה היה סבור כי על ממשלת ישראל בדורנו הוטל תפקיד בלתי־רגיל, כמעט יחיד בהיסטוריה, שכן מדינת ישראל לא הוקמה למען תושביה בלבד, אלא למען קיבוץ גלויות, וייעוד זה הוא אולי יותר קשה מהקמת המדינה וממלחמת הקוממיות גם יחד. הוא קשה מטעמים בין־לאומיים: מקודם, בימי שלטון זרים (עות׳מנים ובריטים), היו שערי **המולדת** סגורים בפני העולים, עכשיו שערי **היציאה** סגורים ונעולים בכמה ארצות הגולה בפני אלה הרוצים לעלות. ועוד, העלייה קשה גם מטעמים פנימיים. עוד הרבה קיבוצים בתפוצה משלים נפשם שייטב להם בגולה, ואין הבדל בין אלה שקוראים לעצמם בשם ציונים ובין אלה שאינם דוגלים בשם זה. אבל הוא קשה גם מטעמים כלכליים. זוהי ארץ קטנה, דלה והרוסה, והיא צריכה לקלוט בזמן קצר זרם אדיר של עולים, כי תוכנית הממשלה הנבחרת הראשונה הייתה הכפלת היישוב בארבע שנים, והדבר הולך ונעשה, אבל הוא כרוך בקשיים כלכליים עצומים, מחוסר אמצעים, מחוסר בתים, מחוסר תעסוקה. הוא גם קשה מטעמים תרבותיים. אין העם היהודי דומה לכל שאר העמים, הוא בעצם חבר של שבטים הרחוקים זה מזה לא רק מרחק מקום, אלא גם מרחקים היסטוריים. יש שאורח־חייהם בארצם הוא כמו במאה השבע־עשרה, ויש שהוא כמו במאה העשרים. ושבט אחד אינו יודע שפת השבט השני, ורובם תלושים מתרבות האומה, מלשונה, מעברה, ממפעל תקומת המדינה. ויש לעצב אומה מאבק־אדם, כשם שיש לעצב מולדת מארץ עזובה, הרוסה וברובה שוממה. ומשום כך יש הכרח במאמץ חלוצי של כל חלקי העם ושל כל צורות היצירה הכלכלית. יש צורך ביוזמה פרטית ובהון פרטי, ויש צורך ביוזמה קיבוצית ובמפעלים ממלכתיים, ויש הכרח במשקי עובדים ובמשקי הון פרטי.

שתי המפלגות לא נענו לקריאת ראש הממשלה, ובימי הפגרה, שהתחילו באוגוסט 1950, נידונו בממשלה הבעיות הכלכליות הקשות שנתעוררו עם העלייה הגדולה. ראש הממשלה הגיע למסקנה שיש להוסיף שר אחד – לעמוד בראש משרד התעשייה. במדינות מתוקנות, שיש בהן

משטר של בחירות אזוריות ויש בהן רק שתיים־שלוש מפלגות ואין בהן צורך בקואליציה של הרבה מפלגות, יכול ראש ממשלה להחליף שרים בממשלתו, להוסיף או לגרוע לפי הצורך. אבל בקואליציה של כמה מפלגות יש בעיית מפתח, ותוספת שר, גם אם היא הכרחית, גוררת אחריה תביעות של תוספת שרים לשאר הסיעות, ולכן הגיע ראש הממשלה למסקנה – להוסיף שר תעשייה מתאים שאינו לגמרי איש מפלגה, וכמה ימים לפני פתיחת המושב השלישי של הכנסת הראשונה הביא ראש הממשלה הצעתו לממשלה. הסיעות אמרו שיעיינו בדבר. יודעי דין ומשפט אמרו לראש הממשלה, שלא יוכל להוסיף איש חדש לממשלה בלי שיגיש התפטרותו ויציג מחדש את ממשלתו עם השר הנוסף בכנסת, לקבל אישור הכנסת. ראש הממשלה הודיע על כך לחבריו יום לפני פתיחת המושב השלישי של הכנסת (ב־15.10.1950), אבל הסיעה של החזית הדתית עדיין לא רצתה או לא יכלה לתת הסכמתה לתוספת שר לתעשייה. ביום התכנס הכנסת אסף ראש הממשלה שוב את הממשלה ולא קיבל הסכמת הסיעה הדתית, ולכן הודיע ראש הממשלה בפתיחת הכנסת (16.10.1950) על התפטרותו, והוסיף שאם כל הסיעות יסכימו לתוספת שר נוסף בלתי־מפלגתי, יציג עוד היום את הממשלה החדשה של 13 חברים, וְלא – הציע ראש הממשלה ממשלת־מעבר של שמונה (ד׳ בן־גוריון, ד׳ יוסף, גולדה מאירסון, א׳ קפלן, דויד רמז, ז׳ שזר, ב׳ שיטרית, מ׳ שרת), ואם מפלגה אחרת לא תוכל להקים ממשלה – יסודרו בקרוב בחירות לכנסת השנייה.

אחרי ויכוח שנמשך יומיים העמיד יושב־ראש הכנסת, י׳ שפרינצק, להצבעה ממשלת־הַמעבר, וההצעה נדחתה ברוב של 57 נגד 43 ו־8 נמנעים.

יושב־ראש הכנסת הודיע, שלפי מצב הדברים נכנס לתוקפו הסעיף הקובע שעד קום ממשלה חדשה פועלת וקיימת הממשלה הקודמת שהתפטרה.

לא עברו שבועיים והסיעה הדתית הסכימה לתוספת שר תעשייה בלתי־מפלגתי וראש הממשלה הציג לפני הכנסת, ביום 30.10.1950, ממשלה של 13 חברים שחלו בה שינויים אחדים, גם אישיים וגם בחלוקת התפקידים: ד׳ בן־גוריון – ראש הממשלה ושר הביטחון, יעקב גרי – שר המסחר והתעשייה, דוב יוסף – שר התחבורה, פנחס לוביאניקר – שר החקלאות, הרב י״מ לוין – שר הסעד, גולדה מאירסון – שר העבודה והביטוח העממי, י״ל מימון – שר הדתות ונפגעי המלחמה, אליעזר קפלן – שר האוצר, פנחס רוזן – שר המשפטים, דויד רמז – שר החינוך והתרבות, ב׳ שיטרית – שר המשטרה, מ׳ שפירא – שר הפנים, הבריאות והעלייה, משה שרת – שר החוץ.

בשעת קריאת השמות הביע ראש הממשלה תקווה שלוביאניקר ומאירסון ישנו שם משפחתם לשם עברי.

אחרי ויכוח של יומיים אושרה הממשלה החדשה ב־69 קולות נגד 42, כששניים נמנעים. אבל גם ממשלה זו לא האריכה ימים בגלל סדרי רישום הילדים לפי הזרמים.

לפי חוק לימוד־חובה, שנתקבל ביום 12.9.1949, נקבע בסעיף 10: ״הורים החייבים לרשום הילד או הנער לפי סעיף 3, יצהירו בשעת הרישום על רצונם שהילד או הנער ילמד במוסד לחינוך יסודי הנמנה עם זרם מוכר מסוים (כאמור, הוכרו ארבעה זרמים). לא הצהירו הצהרה כאמור – יראו אותם כאילו הצהירו על רצונם שהילד או הנער ילמד במוסד החינוך הרשמי לחינוך יסודי הקרוב ביותר למקום מגוריו של הילד או הנער״.

ביום י״א בניסן תש״י (29.3.1950) נתקבל תיקון לחוק חינוך־חובה האומר: ״בסוף סעיף 10 ייווסף סעיף קטן זה: הוראות סעיפים קטנים (א) ו(ב) לא יחולו לגבי מחנות עולים. השר (הכוונה

לשר החינוך) רשאי לקבוע בתקנות סדרי לימוד במחנות עולים. בסעיף קטן זה 'מחנה עולים' פירושו מקום המשמש לאִכסון עולים סמוך לעלייתם ועד להשתכנותם בשיכון קבוע או ארעי".

תיקון זה נתקבל לאחר התחרות קשה ופרועה של נציגי זרמים שונים שנתגלו במיוחד במחנות עולים, כי למעשה לא היו רק ארבעה זרמים אלא יותר, ונתרבו הסכסוכים וההאשמות בין המפלגות השונות על כפייה ואיומים, שעשו שמות בקרב מחנות העולים. משום כך הביא דויד רמז (שבגלל מצב בריאותו של שר החינוך ז' שזר נעשה ממלא מקום שר החינוך, ועם כינון הממשלה ביום 30.10.1950 נעשה שר החינוך והתרבות במקום ז' שזר) תיקון לחוק לימוד־חובה, כי "במחנות עולים יוקמו כיתות־מעבר בהנהלתו ובאחריותו התקציבית הישירה של אגף החינוך במשרד החינוך והתרבות". תיקון זה נתקבל בכנסת בשינוי קל ביום 29.3.1950. ביום 5.2.1951 מסר שר החינוך החדש (ד' רמז) סקירה לכנסת על החינוך במחנות עולים ובמעברות.

במחנות הופצו כרוזי השמצה על הממשלה (לדוגמה: "המדריכים והפקידים הרשעים המכריחים אתכם למסור את ילדיכם, זרע־קודש, למולך, לחינוך של כפירה ומינות, להתערות בחיי הטומאה בארץ"). כרוזים אלה הופצו על ידי בחורי ישיבה ואחרים, שנשלחו על ידי קנאים למחנות, אם כי הממשלה אִרגנה בתי ספר דתיים לכל ילדי עולי תימן, מתוך הנחה למפרע שהם דתיים, ושלחו כל הילדים שהוריהם הביעו רצונם בכך – לבית ספר דתי.

במרכז הוויכוח בכנסת הועמדה השאלה אם זרם העובדים רשאי לקיים בית ספר דתי המנוהל על ידי העובד הדתי בהסתדרות (שר החינוך דויד רמז קרא לו בשם "פֶּשט" דתי העובדים).

בסוף הוויכוח (ביום 14.2.1951) הודיע ראש הממשלה, שעוד לפני שבוע מסר לקואליציה החלטות הממשלה בענייני חינוך: 1. יינתן חינוך דתי לכל ילדי העולים מתימן; 2. יינתן חינוך דתי לכל ילדי העולים שיודיעו על רצונם בכך; 3. הממשלה לא מקבלת הצעת החזית הדתית, שבחינוך דתי זה (במעברות וביישובי העולים) יהיו ארבעה משגיחים: אחד מהמזרחי, אחד מהאגודה, אחד מהציונים הכלליים ואחד מהסתדרות העובדים, אלא שהנוהג בכל בתי הספר הדתיים יונהג גם בבתי הספר של עולים דתיים. בחוק הזרמים לא מדובר בכלל על בתי ספר דתיים או חילוניים; ההבדל, למשל, בין זרם המזרחי ובין זרם האגודה אינו בכך שאחד הוא דתי והשני הוא חילוני. כמו כן לא נאמר על זרם העובדים אם הוא חילוני או דתי. ויש הזכות המלאה לזרם העובדים ולזרם הכללי לפתוח בתי ספר דתיים או חילוניים. החוק קובע שההורים בוחרים בזרם. ראש הממשלה הוסיף שהודיע לקואליציה שהחלטות הממשלה הן סופיות, ואם הרוב יצביע נגדן תתפטר הממשלה, וכנראה יהיה הכרח לקיים בחירות חדשות, כי יש ספק אם אפשר יהיה בלי בחירות חדשות להקים ממשלה יציבה הנתמכת על ידי רוב.

י' **רוקח** (ציונים כלליים) הציע: "הכנסת דוחה את הצעת הממשלה כפי שנמסרה על ידי שר החינוך והתרבות ביום ב', כ"ט בשבט תשי"א (5.2.1951)". הצעת י' רוקח נתקבלה ברוב של 49 נגד 42 ו־3 נמנעים. ראש הממשלה הודיע מיד, כי הממשלה רואה בהצבעה זו אי־אמון בממשלה והיא מתפטרת, ועוד היום תמסור על כך לנשיא המדינה, ואם יוטל על מישהו להקים ממשלה ולא יוכל, כפי שברור מהרכב הכנסת, תישאר הממשלה כממשלת מעבר לפי החוק ותציע בחירות לכנסת השנייה.

ביום כ"ז באדר א' תשי"א (5.3.1951) קרא יושב־ראש הכנסת, י' שפרינצק, באוזני חברי הכנסת איגרת שקיבל מנשיא המדינה, ד"ר חיים ויצמן: "ראש הממשלה, מר דוד בן־גוריון, הגיש לי התפטרות הממשלה; ובהתאם לחוק־המעבר הזמנתי אליי נציגי הסיעות לשם התייעצות במצב.

נציגי רוב הסיעות הביעו דעתם, כי בהיעדר אפשרות לחידוש ממשלה יציבה, יהא הכרח לערוך בחירות חדשות לכנסת. הובעה התקווה שבחירות אלה יגבשו רוב אשר יבטיח ממשלה יציבה לתקופה ממושכת, הדרושה לצורך הגשמת המשימה הגדולה של קיבוץ גלויות וביצור המדינה מבפנים ומבחוץ. כתוצאה מן ההתייעצות עם נציגי הסיעות בכנסת פניתי אל מר דוד בן־גוריון וביקשתיו לעשות מאמץ נוסף לכינון ממשלה יציבה, אולם לא נראתה לו אפשרות לקיים את בקשתי, ועל כך הביא לפניי נימוקים כבדי־משקל. לאחר תשובתו של מר ד׳ בן־גוריון, ולאור התוצאות של ההתייעצויות עם נציגי הסיעות בכנסת, הגעתי לידי מסקנה, שהממשלה שהתפטרה תמשיך בתפקידה בהתאם לחוק־המעבר, עד היכון ממשלה חדשה לאחר הבחירות.

״הנני לבקשך, אפוא, להביא לפני הכנסת הראשונה הודעתי זו על מצב העניינים״.

ביום י׳ באייר תשי״א (16.5.1951) קיבלה הכנסת חוק הבחירות לכנסת השנייה והבחירות נקבעו ליום כ״ו בתמוז תשי״א (30.7.1951), אבל עוד לפני סיום כהונתה של הכנסת הראשונה נסתלק לפתע־פתאום שר החינוך והתרבות דויד רמז. ביום ט״ו באייר (21.5.1951), יום אחרי הלוויה, הספידוהו בכנסת היושב־ראש י׳ שפרינצק, סגן יושב־ראש הכנסת נחום ניר־רפאלקס, יצחק בן־צבי, יוחנן באדר, שושנה פרסיץ, אידוב כוהן, אברהם אלמליח, תופיק טובי. ממלא מקום ראש הממשלה, שר החוץ **מ׳ שרת**, אמר בהספדו: נלקח מאיתנו חבר לעבודה וידיד־נפש, אשר קרוב לארבעים שנה עמד באמונה על משמרותיו כפועל בכרמי השומרון, כאחד מחלוצי ארגון הפועלים בארץ, כמנצח על מפעלי הסתדרות העובדים ובונה משקה, כנציג דגול של תנועת העבודה בהסתדרות הציונית, כראש הוועד הלאומי וכשר בישראל העצמאית. ממשלת ישראל שרויה באבל כבד על אובדן חבר יקר, אשר רוחו האצילה, בינתו הרחבה ונועם הליכותיו קבעו לו מקום מיוחד בסוד השרים. מותו עוקר מבניין המדינה את אחד מעמודי־התווך שלנו. יהא זכרו ברוך!״

ראש הממשלה לא נמצא באותם הימים, אפריל־יוני 1951, בארץ, כי הוזמן לבוא לארצות הברית לפתוח את מִלוה־הפיתוח (בונדס) שיזם עוד בשנת 1950. בתחילת מאי 1951 פרץ סכסוך עם סוריה לרגל עבודת הייבוש של עמק החולה שהזיכיון שלה נרכש על ידי ההנהלה הציונית עוד בימי ממשלת המנדט הבריטי. הסכם שביתת הנשק עם סוריה קבע שטח מסוים כאזור מפורז. כוח סורי מזוין מורכב מאנשי צבא סורים סדירים ומתושבים ערביים מקומיים ניסה לתפוס עמדות בתחום ישראל בגזרה המרכזית של האזור המפורז ומחוצה לו ופתח באש על יחידות הצבא הישראלי. אור ליום 6 במאי התקיפה יחידה של צה״ל את המשלט העיקרי של האויב על גבול האזור המפורז, עקרה את הכוח שתפס אותו משלט והדפה אותו אל מעבר לגבול הסורי.

ממשלת ישראל פנתה רשמית למועצת הביטחון והאשימה את ממשלת סוריה בהפרת הסכם שביתת הנשק. העניין נדון במועצת הביטחון ב־8 במאי. נציג ישראל, מר אבא אבן, הרצה בישיבה זו טענות הממשלה ועמד על העובדות המוכיחות אשמת סוריה. מועצת הביטחון קיבלה פה אחד החלטה האומרת: ״מועצת הביטחון פונה לצדדים ולפרטים בשטחים הנוגעים בדבר בדרישה להפסיק את הקרבות ודורשת מהם למלא אחרי התחייבויותיהם והתנאים שקיבלו על עצמם״.

ממשלת ישראל קיבלה על עצמה לקיים ולשמור את הפסקת האש בהנחה מפורשת ומובנת מאליה כי גם הצד שכנגד ינהג כך.

בהודעת שר החוץ, **מ׳ שרת**, בכנסת ביום 14 במאי 1951 נאמר: ״שתי שאלות מוסיפות לגרום דאגה לממשלה: שאלת ביטחונם של היישובים העבריים באזור המפורז של שטח ישראל ושאלת

מציאות כוחות מזוינים סוריים או כוחות ערביים מזוינים על ידי סוריה בתוכם, במידה שישנם כאלה. כשם שאין לישראל כל כוונה להתפשט מעבר לגבול על חשבון סוריה, כן מנוי וגמור אתה להגן בכל הכוח העומד לרשותה על כל שעל מאדמתה מפני כוונות החדירה וההשתלטות מצד סוריה. מוטב לכל הנוגעים בדבר ולכל המתעניינים בו לתת את דעתם על עמדתה האיתנה הזאת של ממשלת ישראל.

בארבע שנות הכנסת השנייה

הבחירות לכנסת השנייה • מפ״ם והציונים הכלליים אינם מצטרפים לממשלה • הענקה גדולה של ארצות הברית לישראל • ד״ר ח׳ ויצמן נבחר מחדש כנשיא המדינה • מותו ובחירת י׳ בן־צבי כנשיא השני

תקופת הכהונה של הכנסת הראשונה לא נקבעה לכתחילה, לא בפקודת הבחירות לאספה המכוננת מטעם מועצת המדינה הזמנית ולא בחוק־המעבר תש״ט־1949. הדבר נמסר להחלטה של הכנסת עצמה. כשהתייצבה הממשלה הנבחרת הראשונה לפני הכנסת ביום ז׳ באדר תש״ט (8.3.1949) הגיש ראש הממשלה תוכנית פעולה לארבע שנים, שאושרה על ידי הכנסת. בזאת הובעה כוונת הרוב הקואליציוני שהכנסת הראשונה תכהן ארבע שנים, ובהזדמנויות שונות הבהיר זאת ראש הממשלה בכנסת. אולם בטרם נקבע הדבר בחוק הכנסת פרצו, כאמור, שני משברים: הראשון ביום ה׳ בחשון תשי״א (16.10.1950), והוקמה ממשלה בת 13 חבר במקום הראשונה בת 12 (30.10.1950); והמשבר השני – בגלל סידורי החינוך במעברות – ביום ח׳ באדר א׳ תשי״א (14.2.1951). הבחירות לכנסת השנייה נקבעו ליום כ״ו בתמוז תשי״א (30.7.1951). הכנסת הספיקה, למרות קיצוץ תקופת כהונתה, לחוקק 117 חוקים, וביניהם: חוק שיווי־זכויות האישה תשי״א־1951, הקובע ״בין אחד יהיה לאישה ולאיש לכל פעולה משפטית, וכל הוראת חוק המפלה לרעה את האישה באשר היא אישה לכל פעולה משפטית, אין נוהגים לפיה״; חוק גיל הנישואין, האוסר נישואי נערה שלא מלאו לה שבע־עשרה שנים תמימות; חוק משפחות חיילים שנספו במערכה (תגמולים ושיקום) תש״י, המבטיח תגמול חודשי לאלמנת חייל נספה – לכל ימי חייה, אם לפני מות הנספה מלאו לה 45 שנה; ורק שישה חודשים – אם לפני יום מות הנספה מלאו לה שלושים שנה או יותר, אך לא מלאו לה 45 שנה; ורק שלושה חודשים – אם לפני יום מות הנספה לא מלאו לה 30 שנה, אבל אם גם לא מלאו לה 45 או 30 שנה – ישולם לה תגמול כל עוד היא נצרכת, כלומר, אין היא מסוגלת להשתכר למחייתה ואין לה הכנסה כדי מחייתה; חוק שעות עבודה ומנוחה תשי״א־1951, שעל־פיו יום עבודה לא יעלה על שמונה שעות עבודה, ובעבודת־לילה וביום שלפני המנוחה השבועית ולפני החג – לא יעלה יום עבודה על שבע שעות עבודה. שבוע־עבודה לא יעלה על 47 שעות עבודה; חוק חופשה שנתית, תשי״א־1951, שלפיו זכאי כל עובד לחופשה של 14 יום לכל שנת עבודה.

בבחירות לכנסת השנייה השתתפו – 695,007 בוחרים. מפא״י קיבלה 256,456 קולות וזכתה ל־45 צירים; מפ״ם – 86,013, 15 צירים; מזרחי – 10,383 קולות, 2 צירים; האגודה – 13,799 קולות, 3 צירים; פועלי האגודה – 11,194, 2 צירים; הפועל המזרחי – 46,647 קולות, 8 צירים; חירות – 45,651 קולות, 8 צירים; ספרדים –12,002 קולות, 2 צירים; תימנים – 7,965 קולות, 1 ציר; הפרוגרסיבים –22,171 קולות, 4 צירים; ציונים כלליים – 111,394 קולות, 20 צירים; קומוניסטים – 27,334 קולות, 5 צירים; שלוש רשימות ערביות: רשימה דמוקרטית – 16,370 קולות, 3 צירים; קדמה ועבודה – 8,067 קולות, 1 ציר; חקלאות ופיתוח – 7,851 קולות, 1 ציר.

הכנסת נפתחה ביום י״ח במנחם אב תשי״א (20.8.1951) על ידי זקן חברי הכנסת, חיים בוגר, כי נשיא המדינה, ד״ר חיים ויצמן, לא יכול היה לבוא מפני מצב בריאותו. באיגרת ששלח

לכנסת ונקראה על ידי זקן חברי הכנסת בוגר, ציין הנשיא לשבח שני חוקי־היסוד שקיבלה הכנסת הראשונה – חוק השבות וחוק חינוך־חובה, והביע תקווה שהכנסת תדאג כקודמה להגנת המדינה, לקיבוץ גלויות ולקליטתם היעילה של המוני העולים – משימות־היסוד של המדינה.

יוסף שפרינצק נבחר ליושב־ראש הכנסת ב־103 קולות, חנה למדן ויוסף סרלין נבחרו כסגנים. הכנסת החלה בפעולותיה רק ביום 10.9.1951 והסעיף הראשון שנדון, לאחר סידור ועדות הכנסת, היה המצב בחקלאות ובאספקת המזון. שר החקלאות, **פ׳ לבון**, ציין, ששנת 1951 הייתה שנת בצורת קשה, שפגעה בפלחה, במספוא ובירקות־בעל ובפירות־בעל. גם מלחמת קוריאה השפיעה לרעה על המשק, כי העלתה המחירים מ־20% עד 50%. היה מחסור במטבע חוץ, ומשרד האספקה קיבל בחודשי ינואר־יולי 1951 פחות מטבע חוץ מכפי שהוציאה המדינה באותם החודשים בשנת 1950, וזה למרות העובדה שבינתיים נתווספו 250 אלף עולים והמחירים עלו. ולכן היה הכרח בקיצוץ אכזרי של ההקצבה. לעומת זאת הוגדל שטח הזריעה בארץ. בשנת תש״י זרעו שטח של 1,200,000 דונם. בשנת תשי״א – 1,600,000 דונם. נוסף לכך נחרשו עוד 540 אלף דונם, מרביתם בנגב, שייזרעו בתשי״ב. הניסיונות להגדיל שטח ההשקאה נתקלו במחסור של פלדה וצינורות בעקבות מלחמת קוריאה, ואף על פי כן נוספו בשנת 1951 – 60–70 אלף דונם בהשקאה, כארבעים אלף בהתיישבות חדשה וכשלושים אלף בהתיישבות הוותיקה. הוגדל הדיג במרחקים. נקנו 40 ספינות וסירות־דיג מודרניות שהעלו את צי הדיג הישראלי מ־750 טונות ל־1,500 טונות בקירוב. מצב האספקה היה קשה והורע עוד יותר בחודשי אוגוסט וספטמבר. היה מחסור קשה בסוכר ובבשר, והחמיר השוק השחור. שוק זה ניזון מיבוא של עולים, ממשלוח של חבילות מחוץ־לארץ ועוד.

ביום 11.9.1951 הודיע ראש הממשלה, **ד׳ בן־גוריון**, כי לאחר התייעצות עם הסיעות הטיל עליו נשיא המדינה להרכיב ממשלה, והוא אמר לנשיא ש״נראה לי הצורך להקים ממשלה יציבה בהשתתפות רוב המפלגות, ממפ״ם ועד הציונים הכלליים״, כי בארבע השנים הבאות נעמוד בפני מבחנים קשים ויש הכרח לגייס מקסימום של העם. שש סיעות המונות 97 חברים בכנסת הודיעו שהן רוצות להשתתף בממשלה, אולם יש ניגודים לא מעטים בין סיעות אלה, מהם ניגודים רציניים וחמורים, ומהם ניגודים מדומים ומנופחים, אבל הרוב הגדול בעם מאוחד בארבעה עקרונות: ביטחון המדינה, קיבוץ גלויות, בניין המולדת וחיזוק השלום בעולם. ואם עקרונות אלה קודמים בעיני הסיעות לכל דבר אחר – ייתכן ריכוז לאומי לביצוע המשימות המוטלות עלינו.

הוויכוח על המצב בחקלאות ובאספקת המזון נמשך עד 18 בספטמבר, והוחלט למסור כל ההצעות שנשמעו בוויכוח לוועדת הכלכלה.

באותו יום הרצה שר האוצר, **א׳ קפלן**, על תקציב מעבר (אוקטובר־דצמבר 1951), ולעומת החזות הקשה שנשמעה על המצב בחקלאות לרגל הבצורת ומלחמת קוריאה, שמעה הכנסת מפיו ידיעות מעודדות על גידול הכנסות המדינה בחודשי אפריל־ספטמבר 1951. במקום הכנסה צפויה לשישה חודשים בסכום של 35,850,000 היא תגיע לסכום של 38,000,000 לירות, ואולי עוד כמה מאות אלפים לירות. בחמשת החודשים (אפריל־ספטמבר 1951) גדלו ההכנסות בשני שלישים בערך לעומת חמשת חודשים אלה בשנת 1950. מס ההכנסה נערך לשישה חודשים ב־12,500,000 לירות, ובמשך חמישה חודשים כבר נתקבלו 9,600,000 לירות. מס־מותרות לשישה חודשים נערך בסכום של 2.8 מיליונים לירות, וכבר קיבלנו בחמישה חודשים 3.6 מיליונים לירות. ההכנסות גדלו, ראשית, מפני גידול המשק, שנית – על שום שיפורים בגבייה.

יש גידול ההכנסה גם ממסי מכס ובלו. לעומת זה יגדל במחצית השנייה של שנת התקציב (נובמבר־אפריל 1951/2) תקציב החינוך, גידול שבא על ידי העלייה ועל ידי הגשמת חוק חינוך־חובה. לאחר דיון ממושך נתקבל, ביום 26.9.1951, תקציב־המעבר, כפי שנוסח בוועדת הכספים. הממשלה הורשתה להוציא בשלושת חודשי אוקטובר־דצמבר 1951 סכום של 27,440,000 לירות.

למעשה נסתיים תקציב 1951 בהכנסה של 68,602,000 לירות לעומת אומדן של 63,664,000 לירות, וההוצאה, למעשה, בסכום של 62,683,000 לירות במקום האומדן של 63,564,000 לירות.

יש לציין שגם בשתי השנים הקודמות עלתה ההכנסה, למעשה, על האומדן. בשנת 1949 היה אומדן ההכנסה – 16,738,000, וההכנסה למעשה – 18,931,000; בשנת 1950 האומדן – 42,555,000, וההכנסה למעשה – 43,007,000, בשנת 1949 גדלה גם ההוצאה למעשה (17,575,000) על האומדן (16,738,000), אולם בשנת 1950 הוקטנה ההוצאה למעשה (42,260,000) על אומדן ההוצאה (42,555,000).

ביום 7.10.1951 הוצגה הממשלה החדשה לפני הכנסת. הרצון של מרכיב הממשלה להקים ממשלה יציבה בהשתתפות רוב המפלגות, ממפ"ם ועד הציונים הכלליים, כלומר כל המפלגות שהשתתפו בממשלה הזמנית, לא נתקיים. המפלגות לא התגברו עדיין על הירושה האומללה של הגלות ושל חיי תלות, הירושה של התפצלות חולנית ומנופחת, פרי חיים נטולי עצמאות ואחריות ממלכתית; לא התגברו על המסורת וההרגלים האנטי־ממלכתיים. לא כולם הבינו שהמדינה לא תקל על חיינו, אלא תטיל על היושבים במדינה – והם מעטים – עול כבד ואחריות עצומה כאשר לא ידענו קודם. מהמדינה יקום רווח והצלה לעם בגולה, אולם לדור המייסדים תוסיף המדינה קשיים ממושכים ותטיל עליו מצוות חמורות. המדינה תפתח לרווחה שערי המולדת לכל יהודי בודד ולכל קיבוץ יהודי הרוצה להיחלץ ממצוקת הגולה. המדינה תיתן בידינו המפתח לבניין הארץ ופיתוחה. היא תאפשר לעם ישראל להיות עם שווה־זכויות במשפחת העמים החופשים; אולם עצמאות כרוכה באחריות גדולה וקשה, וקיבוץ גלויות מחייב מאמצים עצומים שהם אולי למעלה מיכולתה של מדינה צעירה וקטנה. מדינה תובעת מנציגיה תחושה ממלכתית, ראיית הנולד, עמידה על העיקר והתפשרות בדברים טפלים; אולם הדור הראשון במדינה, פרט למעטים, אין לו הרגל ממלכתי וגישה ממלכתית, אינו מרוכז בבעיות המרכזיות הנוגעות לכלל בארץ ולעם בגולה, אלא בצרכים ובתפיסות הצרכים של סביבתו, של החוגים שבתוכו הוא חי. לקח עשרת החודשים של פעולה ואחריות משותפת בממשלה הזמנית לא החדירו לכל המפלגות שהשתתפו בממשלה, שהניגודים האידיאולוגיים ביניהן אינם מונעים נשיאתם המשותפת בעול הצרכים הגדולים של המדינה, צורכי הביטחון, קליטת העולים ויצירת משק בכפר ובעיר.

בהצגת הממשלה החדשה בכנסת השנייה סיפר **ראש הממשלה**: "היו לי במשך השבועות האחרונים חמישים וחמש פגישות עם המפלגות: מפ"ם, הציונים הכלליים, הפרוגרסיבים, הפועל המזרחי, פועלי האגודה, המזרחי, אגודת ישראל. כמה מהשיחות נמשכו הרבה שעות. הייתי מוכרח לקיים בירורים פרוגרמתיים מקיפים וממצים על כל שאלות המדינה, הפנימיות והחיצוניות, שאלות הכלכלה, הרווח, החינוך, הדת, המנגנון, החברה ויחסי חוץ. ולצערי, וגם לתימהוני הרב, נגמרו הבירורים האלה בשלילה. שתי המפלגות הגדולות הבאות אחרי מפלגת פועלי ארץ־ישראל, מפ"ם והציונים הכלליים, דחו ההצעות שהצעתי להן. זמן לא מועט הלך לאיבוד בניסיון מאומץ זה ללכד כוח יותר גדול. הלך לאיבוד לא רק זמן. הושקע במשא־ומתן מרץ עצום, במתיחות עליונה, ללא

הפסקה וללא החלשה. ראיתי לעצמי חובה קדושה למַצות כל אפשרות וסיכוי לשיתוף מקסימלי של כוחות בממשלה – ואיני מתחרט על המאמץ הרב, אף על פי שלא הצליח. עשיתי חובתי כאשר נראתה לי – בהתאם לרצון העם ולדרך שבו אני מאמין. לאחר התשובות השליליות שקיבלתי משתי המפלגות הגדולות לא ראיתי מוצא אחר מאשר הקמת קואליציה מצומצמת. הממשלה המתייצבת לפניכם מורכבת מהחברים הבאים: ד׳ בן־גוריון – ראש הממשלה ושר הביטחון; לוי אשכול – חקלאות ופיתוח; יוסף בורג – בריאות; בן־ציון דינור –חינוך ותרבות; דוב יוסף – מסחר ותעשייה ומשפטים; הרב יצחק מאיר לוין – סעד; גולדה מאירסון – עבודה; פרץ נפתלי – בלי תיק; דויד צבי פנקס – תחבורה; אליעזר קפלן – אוצר; ב״ש שיטרית – משטרה; משה שפירא – פנים ודתות; משה שרת – חוץ.

״קווי־היסוד היו בתוכנם כמעט זהים עם קווי־היסוד של הממשלה הנבחרת הראשונה, פרט לשלושה חידושים: 1. ליד ראש הממשלה תוקם מועצה כלכלית בסמכות מייעצת. המועצה תורכב מכל החוגים והארגונים הכלכליים במשק הפרטי והשיתופי. המועצה תדון על כל הבעיות המשקיות של המדינה, תברר דרכי ייעול המִנהל המשקי והאמצעים להגברת התפוקה ולהרחבת הייצוּר, ותבחן קובלנות וטענות של קיפוח והפליה; 2. יונהג בשלבים־שלבים ביטוח עממי של חובה לכל התושבים, לאשפוז ולידה ולמקרי תחלואה, זִקנה, אלמנות, נכוּת, חוסר־עבודה וכדומה; 3. ועדה ממשלתית תערוך תוכנית להתקין **חינוך ממלכתי** בכל בתי הספר היסודיים. ייקבע מינימום של חובה החל על כל בתי הספר. תוכר זכותם של הורים לגיוון החינוך ולהרחבתו בלי לפגוע במינימום החובה. יובטח חינוך דתי לכל ילדי ההורים הרוצים בכך״.

ראש הממשלה סיים נאומו במילים אלה: ״אין אנו מבטיחים ישועות קלות. בעשרות שנות פעולתנו ומאבקנו בארץ לא האמנו בישועות קלות. רק בכוח המאמץ המתוח והמתמיד עשינו כל החַיִל הזה, שפתח תקופה חדשה בתולדות העם והארץ. אולם היו לנו לא רק כיבושים והישגים מופלאים. ידענו גם כישלונות ושגיאות. ואין אנו מתעלמים מהליקויים והפגימות. לקחנו על עצמנו אחריות כבדה. באישורה של הכנסת ובשיתופו המתמיד של העם לכל חוגיו, הוותיקים והחדשים, נתאמץ למלא אותה במיטב יכולתנו״.

אחרי ויכוח שנמשך יומיים אישרה הכנסת ברוב של 56, נגד 40 וארבעה נמנעים, את הממשלה.

הכנסת אישרה באותו יום (8.10.1951) הצעת מאיר ארגוב, יושב־ראש הוועדה המסדרת, על ראשות תשע ועדות הכנסת: למפא״י ראשות ועדת הכנסת, ועדת הכספים, ועדת חוץ וביטחון וועדת העבודה; למפ״ם – ראשות ועדת הכלכלה; לציונים הכלליים – ראשות ועדת הפנים וועדת החינוך והתרבות; לפועל המזרחי – ראשות ועדת החוקה, חוק ומשפט; לתנועת החירות – ראשות ועדת השירותים הציבוריים.

בסוף הישיבה השמיע ראש הממשלה דברי הערכה לארבעת השרים היוצאים: יעקב גרי, פנחס לבון, פנחס רוזן והרב מימון. על האחרון הוא אמר: ״אחרון־אחרון חביב – אין זו מליצה כשאני בא להגיד מילים אחדות על חברי ומורי היקר הרב מימון. הייתה לי הזכות לעבוד איתו בכפיפה אחת שש־עשרה שנה (אם כי בארץ אני מכיר אותו זה יותר מארבעים שנה). היה לא קל לעבוד איתו, כי הרב מימון הוא איש קשוח, עקשן, קנאי ועומד על שלו בחריפות ובקיצוניות, ולא שינה מטבעו זה עד היום. הרי דווקא בתוך הריב והמדון למדנו להעריך יקר ערכו. איני מכיר בין ותיקי התנועה איש שעורר בי יותר כבוד ואמון באמונתו ובתפיסתו המוסרית הנעלה, שהייתה מוסיפה כבוד לכל סוציאליסט טוב. זכיתי לשבת איתו לא רק הרבה שנים בהנהלה הציונית, אלא גם בממשלת ישראל מאז קמה הממשלה הזמנית, ואין אולי איש

בממשלה שגרם ליושב־ראש – גם בממשלה יש יושב־ראש, אומנם בלי סגנים – יותר צרות וכאב־ראש כהרב מימון, ולא היו לי צרות שקיבלתי אותן באהבה כזו, כאלה שגרם לי הרב מימון, כי אהבתי ואוהב איש זה אהבת־נפש, על אמונתו הציונית העמוקה, על אהבת ישראל הטהורה והשלמה שלו, על נאמנותו בלי גבול למדינת ישראל, על חרדתו הרבה לשלום העם והמדינה. הוא הסביר לי פעם איך צריך לאהוב המדינה, לא רק בגוף אלא בנפש, ואני חושש למסור פירושו ל׳נפש׳, שמא מתנגדיו יפרשו דבריו שלא כהלכה. אכן, זהו יהודי נערץ, יהודי למדן הבקי בכל חדרי התורה, בעל זיכרון מפליא, אוהב ספרות ישראל, לא רק התורנית, אלא גם המשכילית והאפיקורסית, אם כי הוא מתנגד לדעותיה; הוא נציג מופלא של היהדות ושל תורת ישראל, ומלא אהבה על גדותיו לשניהם, לישראל ולתורתו, וחרד על כבוד המדינה. הוא העז לגעור ברבני אמריקה, שלא יוציאו דיבת הארץ ולא יעשו עצמם אפוטרופסים על הדתיות בישראל. והיה לי צער רב כשנודע לי שאין הוא עומד לבחירה לכנסת. נראה לי שזוהי אבדה גדולה לנציגות העם שאיש זה נעדר מתוכה. הוא מפאר כל מסיבה, למרות חיצוניותו ואופן דיבורו הנלעגים, כביכול. זכורני שהלך פעם לוועידת מפלגת פועלי ארץ־ישראל, זה היה עוד לפני מלחמת העולם השנייה, ברחובות. במקרה נעדרתי באותה שעה מהוועידה. שהיתי באיזה מקום אחר, אך כשהגעתי לוועידה מיד אחרי לכתו של הרב מימון מצאתי שכל הוועידה שרויה בהלך־רוח מרומם, בלתי־רגיל. זו הייתה ההשראה העמוקה שהרב מימון הטיל על כל הנוכחים, נערים וזקנים גם יחד, והרוב הגדול בוועידה היו ׳אפיקורסים׳, ודבריו של הרב מימון עוררו בהם כבוד והערצה וחיבה.

״ויש לי צער רב, צער גדול, יותר משאני נכון להביע כאן, על הליכתו מהממשלה. וטוב הדבר שאני יודע, כי אף על פי שפרש מהממשלה לא פרש מהמדינה. אני בטוח שאהבתו, חרדתו ונאמנותו נתונות לעבודתנו; וגם אם התנגד ויתנגד לאחד הצעדים – ירצה בכל ליבו בהצלחת המדינה וממשלתה; ואולי רק ביחס אליו ארשה לעצמי לעשות יוצא מן הכלל אחד, כי איני חושש שיימצא כאן מישהו שיחלוק עליי בעניין זה; אני רוצה בשם כל המסיבה, בשם כל חברי הכנסת, לשלוח ברכתנו הנאמנה והערצתנו הכנה לרב מימון, שיאריך ימים ושנים ויאיר להרבה זמן עיני קוראיו במאמריו, בספריו, בקבציו ובזיכרונותיו המאירים והמאלפים – ויהיה לברכה ולכבוד לישראל״.

זו הייתה הישיבה האחרונה לפני החגים – ראש השנה וסוכות. בישיבה שלאחר החגים, ביום ה׳ בחשון תשי״ב (4.11.1951), הודיע שר החוץ, **מ׳ שרת**, בנאומו על מדיניות חוץ, כי לאחר המְלווה של 100,000,000 דולר, שהממשלה האמריקנית העניקה דרך הבנק ליצוא וליבוא למדינה עוד בימי הממשלה הזמנית, ומלווה נוסף אחר כך בסכום של 35,000,000 דולר דרך אותו הבנק – הקציבה הממשלה האמריקנית לישראל עודפי מזון בשווי של 20,000,000 דולר. ועכשיו העניק האוצר של ארצות הברית, על פי החלטת הקונגרס ובאישור הנשיא, לאחר כלילת ישראל בין הארצות הנהנות מעזרה טכנית לפי סעיף 4 – לממשלת ישראל סכום של 64,950,000 דולר. הענקה אחרונה זו באה לאחר פניית ממשלת ישראל לעזרה בקליטת העלייה ההמונית. הפנייה נתמכה על ידי קבוצות חברים חשובות בשני בתי הקונגרס האמריקני. הממשלה האמריקנית הציעה תחילה להעניק לישראל 25,000,000 ועוד 100,000,000 לארצות אחרות במזרח התיכון ובאפריקה. בתוצאות בירור ממושך בכל שלבי הדיון הפרלמנטרי הועמדה ההענקה למזרח התיכון ולאפריקה על 160,000,000 דולר, ובכלל זה 65,000,000 לישראל.

בינתיים התקרב הזמן של תום כהונתו של נשיא המדינה. ב"חוק־המעבר", שנתקבל ביום 6.2.1949 באספה המכוננת (כפי שנקראה תחילה הכנסת הראשונה), נאמר בסעיף החמישי: "תקופת כהונתו של נשיא המדינה תהיה במשך תקופת כהונתה של הכנסת הראשונה ועד תום שלושה חודשים מכינוס בית הנבחרים החדש". ביום כ' בחשוון תשי"ב (19.11.1951) נסתיימה, אפוא, תקופת כהונתו של הנשיא הראשון ד"ר חיים ויצמן, ויושב־ראש הכנסת. י' שפרינצק, הודיע בו ביום שניגשים לבחור נשיא מדינת ישראל. י' בן־צבי בשם סיעת מפא"י, חיים בוגר בשם סיעת הציונים הכלליים, זרח ורהפטיג בשם סיעת הפועל המזרחי, פנחס רוזן בשם סיעת המפלגה הפרוגרסיבית, מרדכי נורוק בשם סיעת המזרחי, סיף אלדין אלזועבי בשם הרשימה הדמוקרטית לערביי ארץ־ישראל, פארס חמדאן בשם סיעת החקלאות והפיתוח, ישראל בר־יהודה בשם סיעת מפ"ם הציעו את ד"ר חיים ויצמן לנשיא. אריה בן־אליעזר בשם סיעת "חירות" ושמואל מיקוניס בשם מק"י התנגדו למועמדות ד"ר ויצמן, אבל לא הציעו מועמד אחר.

בהצבעה חשאית נבחר ד"ר חיים ויצמן. בעדו הצביעו 85 חברי כנסת. נגדו – 11, פתקאות ריקות – 3, לא השתתפו בהצבעה – 21. על יסוד תוצאות אלה הודיע יושב־ראש הכנסת: "הנני להכריז כי ביום ב', כ"ב בחשוון תשי"ב, בחרה הכנסת השנייה את חיים בן עוזר ורחל ויצמן לנשיא מדינת ישראל".

כעבור שבועיים, ביום ב' בכסלו תשי"ב (3.12.1951), קיבלה הכנסת חוק מתוקן על כהונת נשיא המדינה, על־פיו (סעיף 2) "תקופת כהונתו של נשיא המדינה היא חמש שנים מיום שנכנס לתפקידו". סעיף בחוק המתוקן קובע, כי "בחירת נשיא המדינה תיערך תוך תשעים יום, אך לא מאוחר משלושים יום, שלפני תום תקופת כהונתו של נשיא המדינה הקודם. תמה כהונת נשיא המדינה הקודם לפני עבור התקופה הקבועה בסעיף 2, תיערך הבחירה תוך שלושים יום מהיום שבו תמה הכהונה".

לא זכתה הכנסת, ולא זכה ד"ר ח' ויצמן, לסיים חמש שנות כהונתו. ביום כ"א בחשוון תשי"ג (9.11.1952) נפטר ד"ר ויצמן אחרי מחלה ממושכת. יושב־ראש הכנסת, י' שפרינצק וראש הממשלה ד' בן־גוריון הספידו למחרת, ביום כ"ב בחשוון תשי"ג (10.11.1952), את הנשיא הראשון למדינת ישראל – בכנסת. במלאת שבעת ימי האבל, ביום א' בכסלו תשי"ג (17.11.1952), הספידו אותו בכנסת באי־כוח כל הסיעות בכנסת: זלמן שזר בשם סיעת מפא"י, ישראל רוקח בשם הציונים הכלליים, אהרן ציזלינג בשם סיעת מפ"ם, משה שפירא בשם סיעת הפועל המזרחי, אסתר רזיאל־נאור בשם סיעת חירות, מאיר וילנר בשם סיעת מק"י, פנחס רוזן בשם הסיעה הפרוגרסיבית, הרב י"מ לוין בשם סיעת אגודת ישראל, סיף אלדין אלזועבי בשם סיעת הרשימה הדמוקרטית לערביי ארץ־ישראל, דויד ליבשיץ בשם שני חברים שפרשו מסיעת מפ"ם, מרדכי נורוק בשם סיעת המזרחי.

בהתאם לחוק כהונת הנשיא המתוקן ניגשה ביום כ' בכסלו תשי"ג (8.12.1952) הכנסת לבחור נשיא חדש. היו ארבעה מועמדים: יצחק בן־צבי, פרץ ברנשטיין, יצחק גרינבוים, מרדכי נורוק. בהצבעה החשאית הראשונה קיבלו: י' בן־צבי – 48 קול, פ' ברנשטיין –18, יצחק גרינבוים – 17, מרדכי נורוק – 15. פתקים ריקים – 12. השתתפו בהצבעה 110 חברי הכנסת.

היושב־ראש י' סרלין הודיע: "בהתאם לסעיף 5(2) לחוק כהונת נשיא המדינה תשי"ב־1951 אנו ניגשים להצבעה שנייה". שוב נתקבלו אותן התוצאות. סודרה הצבעה שלישית (אף היא חשאית). חברי הכנסת יעקב אורי, שושנה פרסיץ, ישראל בר־יהודה, מיכאל חזני ובנימין אבניאל

נתבקשו על ידי היושב־ראש לפתוח הקלפי ולמנות הקולות. בגמר מניין הפתקים הודיע היושב־ראש יוסף סרלין: "אני מתכבד לחדש את הישיבה ולהודיע לחברי הכנסת את תוצאות ההצבעה השלישית. בהצבעה זו קיבלו: חבר הכנסת י' בן־צבי – 62 קולות, חבר הכנסת נורוק – 40 קולות, מר יצחק גרינבוים – 5 קולות, פתקים ריקים – 5. השתתפו בהצבעה 112 חברי הכנסת. שמונה חברי כנסת נעדרו מן הישיבה. אני מכריז בזאת שחבר הכנסת יצחק בן־צבי נבחר לנשיא השני של מדינת ישראל. אני מברך אותו ומאחל לו ולנו שבתקופת כהונתו תשגשג ותפרח מדינת ישראל".

ביום ד', כ"ב בכסלו תשי"ב (10.12.1952), יצאה בשעה 10:40 בבוקר משלחת מטעם הכנסת אל בית הנשיא הנבחר והזמינה אותו לטקס ההשבעה. בשעה 11:00 הגיע הנשיא הנבחר לבניין הכנסת, בלוויית ראש הטקס ושלישו הצבאי, מלווה משמר פרשים של משטרת ישראל, כשלפני המכונית חלוץ רוכבי אופנועים של משטרת ישראל. עם כניסת הנשיא לכנסת תקעו בשופר, חברי הכנסת והאורחים הנמצאים באולם קמו. בתום התקיעות נכנס הנשיא לאולם, וקצין הכנסת הוליכו למקומו, לימינו של יושב־ראש הכנסת.

יושב־ראש הכנסת הכריז על התחלת הטקס של מתן הצהרת הנשיא וקרא לפני הנשיא הנבחר את נוסח ההצהרה. יצחק בן־צבי כיסה ראשו והניח את ידו על ספר התנ"ך והצהיר: "אני יצחק בר' צבי בן־צבי מתחייב לשמור אמונים למדינת ישראל ולחוקיה, ולמלא באמונה את תפקידי כנשיא המדינה".

הקהל עמד בעת הצהרת הנשיא. בתום ההצהרה הונף דגל הנשיא על הבית, ונורו 21 מטחי תותחים. בעת הירייה נשארו כל הנמצאים בכנסת בעמידה.

היושב־ראש י' שפרינצק ביקש מכבוד הנשיא לשאת את דברו לפני הכנסת.

נשיא המדינה יצחק בן־צבי אמר:

> כנסת ישראל. הנני להביע את תודתי העמוקה לחברי הכנסת על האמון ששמו בי ועל הכבוד שזיכוני בו בבוחרם בי להיות נשיא מדינת ישראל. לא דבר קל הוא לשבת על כיסאו של הנשיא הראשון למדינת ישראל, יחיד־סגולה, איש המסה והמעש, אשר הביא את ספינת ישראל עד החוף המיועד ואשר במפעל חייו הניח יסוד להגשמת חזון נביאי ישראל בימי־קדם וחזונו של יוצר הציונות המדינית בנימין זאב הרצל בימינו. גדולים ההיסוסים בליבי אם אומנם אני הוא האיש הראוי וההגון לכך, ואם יעמדו לי כוחותיי למלא את התפקיד הנעלה ורב־האחריות שהוטל עליי – לייצג את מדינת ישראל הצעירה בימים הקשים העוברים עליה.
>
> קיבוץ גלויות הוא הרעיון המרכזי הנעלה ביותר של המדינה הזאת. על תפקידנו זה לא נוותר למרות כל גלי המשטמה וההשמצה המתפרצים נגדנו. מפעלנו הוא מפעל שלום מיסודו העשוי להרבות שלום בעולם כולו. ואנו נושאים שלום לקרוב ולרחוק, שלום לכל תושבי הארץ כולם, כיהודים כערבים וכל יתר העדות. נתפלל לשלום ונתרום חלקנו להשכינו ברחבי תבל. גורל האומה, עתידה וכבודה מופקדים בידי בית מחוקקים זה, אשר הייתה לי הזכות הגדולה להשתתף בו כחבר. לא בלב קל אני נפרד היום מהכנסת, ותמיד אעקוב בחרדה ובאמונה אחרי עבודתה יום־יום. ובטרם איפרד מהכנסת אעלה את זכרה של ירושלים, בירת ישראל לנצח. זכינו לקבוע בעיר הזאת מחדש את מרכז חיינו הממלכתיים, אבל עוד הרבה יש לעשות כדי לקיים את הצו הקדמון: 'סובו ציון והקיפוה'

(תהילים מח, 13). בסיום דבריי אני תפילה לצור ישראל וגואלו שיצליח את דרכנו, ועוד בימינו תיווושע יהודה תשועת עולמים, וישראל ישכון לבטח.

היושב־ראש י׳ שפרינצק: ״בשם הכנסת, בשם העם השוכן בציון, הנני לברך את יצחק בן־צבי כנשיא מדינת ישראל. הנני מברך את האיש אשר תוכן חייו היה כינוס וכנסת ואשר ליבו לוהט בלהט תמיד של אהבת ציון״.

בתום דברי היושב־ראש שרו כל הנאספים את שירת ״התקווה״.

כינוס ראשי יהדות אמריקה למען מלווה עממי של מיליארד דולר • ישראל מגישה איגרת למעצמות הכיבוש בגרמניה • תביעה מגרמניה בסך מיליארד וחצי דולר • הצהרת אדנאואר בבונדסטג בבון על נכונות ממשלתו למצוא הסדר השילומים • ויכוחים סוערים בכנסת בשאלת השילומים • איומי בגין והפגנת ״חירות״ ליד הכנסת • חתימת הסכם עם ממשלת גרמניה על שילומים בסך 750,000,000 דולר לישראל

בשנה השלישית לקיום המדינה הוברר לממשלה, שהמשימות שהוטלו על מדינת ישראל הצעירה אין לבצע באמצעי המדינה בלבד, וגם לא בעזרת הקרנות הציוניות – קרן הקיימת וקרן היסוד (שלמעשה נתגלגלו במגבית היהודית המאוחדת). בשתי השנים הראשונות בלבד, זאת אומרת בתשעה־עשר וחצי חודשים, הגיעו ארצה למעלה משלוש מאות וארבעים אלף עולים. שלא כעולים שבאו לפני מלחמת העולם השנייה באו רובם הגדול בחוסר־כול, ורבים מהם נגועי מחלות, בייחוד גזזת. צורכי הדיור, התעסוקה, ההבראה, הקמת יישובים, בניין בתי מלאכה וחרושת, סידור אמצעי־תחבורה, סלילת כבישים, הבטחת חינוך חינם לכל הילדים לפי חוק חינוך־חובה, וההכרח להחזיק ולהגביר כוח ההרתעה של צבא־הגנה לישראל ושיפור ציודו, הביאו את הממשלה לידי הכרה, שהאמצעים העומדים ברשותה מהכנסות המדינה ומהתנדבות העם היהודי בגולה לא יספיקו.

ראש הממשלה הציע לארגן בארצות הברית, ואולי גם בארצות אחרות, מלווה עממי גדול של מיליארד דולר לשתים־עשרה־שש־עשרה שנה (״בונדס״. בלע״ז). מומחים פיננסיים שאתם התייעץ ראש הממשלה ושר האוצר (א׳ קפלן), וביניהם הסנטור היהודי מניו יורק ליהמן, הביעו דעתם שמלווה כזה לא יצליח. נימוקם היה, כי המגבית מצליחה באשר בחלקה הגדול היא ניתנת על חשבון פטור ממיסים, אולם מלווה יצטרך כל אחד לתת כל פרוטה מכיסו הוא, וזה לא יצליח. מִלווים עממיים שניסו לסדר באמריקה כמה מראשי מדינות אירופה נכשלו. ראש הממשלה לא קיבל דעה זו, לא באשר שלל ידיעתם הפיננסית של היועצים, אלא לא סמך על חושם היהודי. ובספטמבר 1950 הזמין לירושלים ראשי היהדות האמריקנית – ציונים ולא־ציונים. כמעט כל המוזמנים נענו ובאו: ביניהם נציגי הוועד היהודי האמריקני, ראשי התנועה הציונית, חברי מועצת הפדרציות היהודיות השונות, מומחים פיננסיים וכלכלנים יהודים. בשלושה בספטמבר נפתח במלון ״דויד המלך״ בירושלים הכנס על ידי ראש הממשלה.[1] נשיא המדינה, ד״ר ויצמן, שמפני מצב בריאותו לא יכול היה להשתתף, שלח איגרת שבה ציין שמדינת ישראל נטלה על עצמה משימה שאין דוגמתה בשום ארץ אחרת. נוסף על עומס הביטחון ושיקום הריסות

1 דבריו נתפרסמו ב״חזון ודרך״, כרך ב׳, עמ׳ 349–368.

המלחמה, הוטל עליה לקלוט מאות אלפי עולים מדולדלים ומנותקים מאות שנים מחקלאות ומשאר עבודות פרודוקטיביות. ובלי גיוס יכולתה העצומה של יהדות אמריקה – דבר זה כמעט לא ייתכן.

שר האוצר, **א׳ קפלן**, ציין שמלבד הסכומים העצומים על ביטחון, שאינו יכול לפרסם, הוצאנו מאז קום המדינה עד 31 במרס 1950 למעלה מ־120,000,000 לירות שטרלינג על חיסול התוהו־ובוהו, שהורישה לנו ממשלת המנדט. נאלצנו להכניס שיטת צנע וקיצוב ולהטיל מיסים כבדים. תקציב הביטחון בשנה האחרונה מתכסה כולו ממיסי המדינה. עד עכשיו הגיעו ארצה 460,000 עולים. כשמונה־עשר אלף חזרו (״ירדו״). קליטת עולה, לפי דעת מומחה כלכלי אמריקני, עולה 2,500 דולר לנפש. זאת אומרת, לקליטת 600,000 עולים דרושים ביליון דולר. עד עכשיו הוצאנו 170,000,000–165,000,000 לירות, שזה פחות מחצי ביליון דולר (הלירה הייתה אז 2.8 דולר). היישוב גדל ב־70%, התוצרת החקלאית ב־60–65%, התוצרת התעשייתית ב־35%, ולכן אנו זקוקים ליבוא גדול – והמצב בארץ מתוח מאוד. הממשלה עצמה, נוסף על הסוכנות היהודית ורשויות עירוניות, הוציאה עד עכשיו על קליטת עולים 80,000,000 לירות. רוב הסכום הזה הוצא לפני שנה והשנה. בבנקים יש לנו פיקדונות בסכום של 140,000,000 לירות; בחודש האחרון, לרגל הקיצוב והצנע, הוצאו מהבנקים 5% של הפיקדונות, כשבעה מיליונים לירות. ייתכן שבשלוש השנים הבאות נצטרך לקלוט 600,000 יהודים, אם כי אינו יכול להגיד בוודאות שמספר כזה יעלה. אין זה תלוי בנו, אלא במצב הבין־לאומי, אבל עלינו להיות נכונים לקבלם. ועידת אוויאן (ועידה שנקראה על ידי נשיא ארצות הברית רוזוולט, לקליטת פליטים יהודים) הייתה כישלון חרוץ. אף מדינה אחת לא הייתה מוכנה לפתוח שעריה. ארצנו הייתה סגורה על ידי ממשלת המנדט, והעם היהודי שילם את המחיר האיום והנורא, שאין דומה לו גם בתולדות הסבל שלנו. למען קליטת 600,000 יהודים ניזקק לביליון וחצי דולר. המדינה תיקח על עצמה שליש – חצי ביליון, ועל יהדות ארצות הברית וארצות רווחה אחרות – להמציא ביליון אחד, בהלוואות לישראל (באמריקה קוראים ביליון למה שקוראים באירופה מיליארד). לפני המדינה היה היחס בין ההון שהכניסו העולים וההון שנדרש מהציבור 85% מול 15%. כי רוב העולים הביאו איתם הון. היחס עכשיו הוא 33% הון פרטי מול 67% הון ציבורי.

אחד הכלכלנים הגדולים ביותר ביהדות אמריקה, רוברט נתן, עמד על הדמיון שבין מעמדם של ראש הממשלה ושר האוצר הישראלים בשנים אלה ובין מעמדו של נשיא ארצות הברית בסתיו 1941. רוזוולט עמד אז על הצורך ב־100,000 מטוסים ו־50,000 טנקים לשנה למען נצח במלחמה נגד היטלר. ממדים אלה נראו לרבים כדמיוניים ובלתי־אפשריים. גם אם תעיינו היטב, אמר ר׳ נתן, בצורכי הקליטה תגיעו למספרים שבעיניכם עכשיו יהיו פנטסטיים. מר קפלן אמר לנו שקליטת נפש אחת – לא הוצאות נסיעה לארץ, אלא קליטה כלכלית בארץ – דורשת 2,500 דולר. תכפילו מספר זה על 600,000 תקבלו ביליון וחצי דולר. הסכום הדרוש לקליטת משפחה אחת בת ארבע נפשות הוא 10,000 דולר. אדם בישראל מסוגל לייצר בשנה בשווי של 600 דולר. זאת אומרת, שיש להשקיע סכום של ארבע שנות ייצור בשביל קליטת אדם אחד. אין זה שונה בהרבה מהניסיון האמריקני. ההכנסה הלאומית בארצות הברית לשנה – 250,000,000 דולר. העושר הלאומי האמריקני הוא – 1,000,000 דולר, פי ארבעה מההכנסה השנתית. זאת אומרת, שההשקעה של רכוש פרטי וציבורי צריכה להיות גדולה פי ארבעה מהייצור השנתי. מכאן אנו למדים עוצם צורכי הקליטה. בארצות הברית התוצר הלאומי ברוטו בשנה הוא 280,000,000 דולר, והחסכונות וההון המצטבר הם בערך 45,000,000, זאת אומרת, שהחלק השישי של הייצור

נחסך ומושקע ברכוש חדש ומחודש. מכאן ברור, שישראל אין ביכולתה לספק מתוך החסכונות והייצור של יישובה הקיים את ההון הדרוש לקליטת העולים. בשלוש השנים שקדמו ייצר היישוב בישראל יותר משצרך, אבל לא במידה מספיקה לקליטת עולים. והשאלה המתעוררת היא: הייתכן הדבר שישראל תוכל לקלוט מאתיים אלף עולים לשנה? מאז קום המדינה הגיעו 400,000 עולים, רק חמישים או שישים אלף נמצאים במחנות עולים. אבל אין זו אלא טעות אם תניחו, כי 400,000 העולים כבר נקלטו. למעשה מייצר כל אחד מהם, באופן ממוצע, רק שתי יחידות במקום עשר יחידות הדרושות. ועם בוא עלייה נוספת תחמיר בעיית הקליטה עוד יותר. והשאלה היא: האם המשימה שהוטלה על ישראל ניתנת לביצוע? היש בכוחה לקלוט 200,000 עולים לשנה?

בשנת 1943 פנתה קבוצת ציונים, אנטי־ציונים ופרו־ציונים לרוברט נתן ושני חבריו, כלכלנים כמוהו, בשאלה: מה היא יכולת הקליטה של ארץ־ישראל? בשנת 1946 פרסמו השלושה חוברת בשם: "ארץ־ישראל – בעיה והבטחה". הבריטים טענו בוועדות השונות שנשלחו ארצה, שאין כל אפשרות ליישב בארץ עולים נוספים. הוכח שבשנות המלחמה הביאו העולים איתם חמש שישיות מהסכום שהיה דרוש לקליטתם. נדרשה עזרה מן החוץ לשישית החסרה; ב־12 או ב־13 השנים האחרונות היה היישוב בארץ כמעט נושא את עצמו. אין הארץ עשירה באוצרות טבעיים, עד כמה שאנו יודעים עד היום. ואולי העושר הגדול ביותר של הארץ הוא כושר היצירה והיוזמה החלוצית של תושביה. ואם יימצא ההון הדרוש יש ביכולתה של הארץ לקלוט 200,000 עולים בשנה. אומנם השליש המובטח על ידי ישראל גופה יטיל עליה עומס לא קטן. בלי מאמץ רב ובלי קורבנות מתמידים דבר זה לא ייתכן, אבל אין זה מן הנמנע שהארץ עצמה תשתתף 500,000,000 לקליטת העולים במשך השנים הבאות. והביליון הנוסף צריך לבוא מארצות הברית מארבעה מקורות: תרומות, השקעות פרטיות, הלוואות והענקות ממשלתיות וממלווה עממי ("בונדס"). אין לומר מראש כמה תעניק הממשלה האמריקנית, אולם רוב האמצעים מן ההכרח שיבואו מיהדות אמריקה. ההכנסה הממוצעת של יהודי אמריקה גבוהה מההכנסה הממוצעת של שאר תושבי ארצות הברית. ההכנסה של 150,000,000 תושבי ארצות הברית היא 250,000,000 דולר לשנה. לא כל היהודים הם עשירים, ויש לא מעט עניים בקרב היהודים. אולם הקיבוץ היהודי בארצות הברית יש לו אחוז יותר גבוה מהממוצע של הכנסה ושל רכוש. עד עכשיו נתנו יהודי אמריקה רק תרומות, ונתנו ביד נדיבה. עכשיו הם נדרשים להשקיע חלק מהונם בהלוואות. אם יהודי אמריקה יפרישו במשך שלוש השנים הבאות 10% של חסכונותיהם – הדבר ייעשה.

התהא ישראל מוכשרה לפרוע חובותיה? ישראל חייבת עכשיו לבנק האמריקני ליצוא וליבוא 100,000,000 דולר. יש לה חובות אחרים. אם ישראל תלווה חצי ביליון או ביליון דולר – התוכל להחזירם?

לממשלה האמריקנית יש חוב של 260–270 ביליון דולר. אמריקה לא תפרע חובה ביום אחד, ואף לא באיזה זמן שהוא, היא תפרע ותוסיף ללוות. גם ישראל ככה. הבעיה האמיתית של ישראל היא לא לפרוע חובותיה, אלא להיות נושאת עצמה. יש עוד שאלה: התעשה יהדות אמריקה את שלה? השאלה אינה אם היא יכולה לעשות זאת. אין שמץ של ספק ביכולתה. השאלה היא: אם ירצו לעשות זאת? היהיו בטוחים שיקבלו חזרה את הלוואותיהם? יש מפקפקים אם ישראל תפרע חובה. ויש לאמור בגלוי: היא תפרע חובה, גם אם תוסיף ללוות, כאשר עושה אמריקה. **בן־גוריון** אמר שבמפעל התקומה פעלו שני מניעים: מצוקה וחזון. בקרב יהודי אמריקה יפעלו: חזון ואהבת ישראל!

הבירורים נמשכו עד שישה בספטמבר, ובהם השתתפו נציגים מכל קצות ארצות הברית וגם נציג יהודי דרום אפריקה, מר קירשנר, ונציג יהודי אנגליה, הרי סקר. מהאמריקאים השתתפו בבירורים: נחום גולדמן, סטנלי מאירס, השופט מוריס רוטנברג, יוליאן וינצקי (יושב־ראש המגבית המאוחדת), הרולד לינדר, הרברט אֶפלס, ג׳ו שולמן, יוסף הודין, מאיר וייסגל, לואיס מאירס, הרב פרידמן, משה לויט, יוסף שוַרץ, גברת בריילוב, אדולף רובינסון, אברהם פיינברג, מר ברודה, רודולף סונבורן, רוז הלפרין, מונרו גולדווטר, סט רוטברג, יוליאן פרימן, ד״ר לינמן, עמנואל ניומן, ראלף וקסלר, אדוארד מיטשל, פיליפ ברנשטיין, פרד מונוסון, מר מאירהוף, לואי ליפסקי.

פה אחד נתקבלה החלטה לגייס יהדות ארצות הברית ויהודי שאר ארצות הרווחה לשם ביצוע מלווה העצמאות של אלף מיליון דולר, ובשירת ״התקווה״ ננעל הכנס בשישה בספטמבר.

מפעל המְלווה נפתח בעשרה במאי 1951 בניו יורק על ידי ראש הממשלה והוכתר בהצלחה בלתי־רגילה. בשנה הראשונה, ממרס 1951 עד סוף מַרס 1952, נמכרו איגרות בסכום של 65,124,000 דולר. בשנה השנייה (1952/3) – 42,012,000 דולר, בשנה השלישית (1953/4) – 36,869,000 דולר. באותה שנה פדינו איגרות בסכום של 4,861,000 דולר. עד סוף 1965 נמכרו איגרות בסכום של 827,562,000 דולר ונפדו בסכום של 337,621,000 דולר. לשום מלווה של ממשלה זרה לא הייתה בארצות הברית הצלחה כזו.

כבר נזכר המְלווה הראשון של ממשלת ארצות הברית בסכום של 100,000,000 לירות, שאושר עוד בימי הממשלה הזמנית. עד סוף 1960 קיבלה ישראל מממשלת ארצות הברית 447,000,000 דולר. חלקם בהלוואה, רובם (267,000,000) כמענק.

עזר כספי רב לפיתוח ישראל היו השילומים מגרמניה, שדרישתם וקבלתם עוררו סערה גדולה בכנסת ובעיתונות, שלא הייתה כמוה בישראל.

ביום 12 במרס הגיש שר החוץ, **מ׳ שרת**, בשם ממשלת ישראל איגרת לארבע מעצמות הכיבוש בגרמניה (ארצות הברית, ברית המועצות, בריטניה וצרפת), שבה הועלתה ונומקה תביעת ישראל מגרמניה (המערבית והמזרחית) בסך מיליארד וחצי דולר. ״פשע בעל ממדים עצומים ואיומים כפי שביצעו הגרמנים בהשמדת שליש העם היהודי – אין לו כפרה בשום פיצוי חומרי״, נאמר באיגרת, ״כל הניתן להיעשות הוא להשיג שילומים ליורשי הקורבנות ושיקום לנותרים בחיים״.

מברית המועצות לא באה כל תשובה לאיגרת הישראלית. שלוש מעצמות המערב הביעו אהדתן לעצם התביעה של ישראל, אם כי הסתייגו מגודל הסכום הנדרש.

ביום 27 בספטמבר 1951 מסר ראש ממשלת גרמניה המערבית, ד״ר קונרד אדנאואר, הצהרה במליאת הבונדסטג (הפרלמנט המערב־גרמני) בבון, בה עמד על נכונות ממשלתו ״להגיע לפתרון בעיית השילומים החומריים באמצעות משא־ומתן עם הנציגים של ממשלת ישראל, אשר קלטה מספר כה רב של פליטים יהודים חסרי בית, ועם הנציגים של העם היהודי״.

ביום 7.1.1952 נפתח בכנסת ויכוח בשאלה זו שנמשך שלושה ימים. ויכוח סוער כזה לא שמעה הכנסת כל שנות קיומה. **ראש הממשלה** פתח בוויכוח, ובתוך שאר דבריו אמר, כי ״ממשלת ישראל נקטה בסכום של אחד וחצי מיליארד דולר, שהיא תובעת למדינת ישראל משני חלקי גרמניה, מפני שזהו הסכום המינימלי הנדרש לקליטתם ולשיקומם של חצי מיליון העולים מהארצות שהיו כפופות לשלטון הנאצי״. הציונים הכלליים, שמנו אז בכנסת 23 חברים (לעשרים שנבחרו ברשימתם נצטרפו שני ספרדים ותימני שנבחרו ברשימות נפרדות), מפ״ם (15 צירים), ״חירות״

(8 צירים) ומק״י (5 צירים) התנגדו בתוקף ובלהט לכל משא־ומתן על שילומים. האגודה ופועלי האגודה (5 צירים) נמנעו. מפא״י (שמנתה אז 50 צירים), הפועל המזרחי והמזרחי (10 צירים) והפרוגרסיבים (4 צירים) חייבו את השילומים.

דובר הציונים הכלליים טען כי השילומים יהרסו המוסר והייחוד הרוחני של העם. אולם הקיצוניים בהתנגדותם היו צירי מפ״ם ו״חירות״. י׳ **חזן** (מפ״ם) אמר: ״ב־5 בנובמבר התקיים כאן הוויכוח הגורלי על מדיניות־חוץ. משמעות הצעת הממשלה אז וכן ההחלטה שנתקבלה על ידי הרוב בכנסת, הייתה ויתור על עצמאותנו המדינית. היום מתקיים המשך חמור שבעתיים. היום מציעה לנו הממשלה ויתור על עצמאותנו הרוחנית, מכירת הנפש לאחר שנמכר הגוף״. אולם הגדיל מכולם מר **בגין** (״חירות״). הוא טען כי המשא־ומתן עם גרמניה על שילומים הוא ״תועבת התועבות בישראל, ולא הייתה כמוה מיום היותנו לגוי״. ובעודו זועם ומאיים הגיעו המונים מוסתים, שמר בגין נשא דבריו לפניהם באותו יום, לרחבה שלפני הכנסת, זרקו אבנים לתוך בניין הכנסת, התנפלו במקלות ובאבנים על השוטרים שבאו להגן על חברי הכנסת, פצעו אותם, הפילו אותם ארצה כשהם שותתי דם, ורמסו אותם ברגליהם, ורק הצבא, שהוזעק על ידי שר הביטחון להגנת בניין הכנסת, הציל את המצב. כפי שפִּרסם עיתון ״חירות״ למחרת אמר מר בגין להמון בכיכר ציון: ״כאשר ירו בנו בתותח, אז נתתי פקודה: לא! היום אתן את הפקודה: כן! זו תהיה מלחמה לחיים ולמוות״.

גם בנאומו בכנסת החל מר בגין לאיים, ויושב־ראש הכנסת, מר י׳ סרלין, נאלץ להפסיק את הישיבה. כשנתחדשה הישיבה ומר בגין המשיך את נאומו אמר: ״בכיכר ציון, לחמישה־עשר אלף יהודים אמרתי: לכו, הקיפו את הכנסת, כמו בימי רומי, כשנציב רומאי רצה להציב פסל בהיכל נזעקו היהודים מכל קצות הארץ, הקיפו את הבית ואמרו: עברו על גופותינו״. ולכנסת אמר: ״יש דברים בחיים שהם נוראים מן המוות עצמו. וזהו אחד הדברים האלה. עליו נתן את נפשנו, עליו נהיה מוכנים למות, נעזוב את משפחותינו, נאמר שלום לילדינו, ולא יהיה משא־ומתן עם גרמניה. אני יודע שיש לכם כוח. יש לכם בתי סוהר, מחנות־ריכוז, צבא, משטרה, בולשת, תותחים, מכונות־ירייה. אין דבר. אל עניין זה יתנפץ כל הכוח הזה כזכוכית אלי סלע. אני יודע כי תסחבוני למחנות־ריכוז. היום אסרתם מאות. אולי תאסרו אלפים – נשב יחד איתם. אם יהיה צורך – ניהרג יחד איתם, ולא יהיו שילומים עם גרמניה״.

בסוף הוויכוח הנסער, שלא היה לו תקדים בתולדות הכנסת, נתקבלה הצעת הממשלה, בהצבעה שמית, ברוב של 61 נגד 50. כשהודיע היושב־ראש תוצאות ההצבעה קרא איש ״חירות״, מר **ח׳ לנדוי**: ״ואף על פי כן, לא תקבלו את הכסף, תראו״. מר בגין הוצא לשלושה חודשים מהכנסת בגלל התנהגותו הפרועה.

ביום 18 בפברואר 1952 החליטה הממשלה, בעקבות החלטת ועדת החוץ והביטחון, על משא־ומתן עם נציגי גרמניה המערבית על שילומים. הושג תיאום מלא בין ממשלת ישראל ובין נציגי כל הארגונים היהודיים בחוץ־לארץ, וביום 21 במאי 1952 נפתח המשא־ומתן בהאג, בירת הולנד, ונסתיים ב־18 בספטמבר 1952 בחתימת הסכם, לפיו התחייבה ממשלת גרמניה המערבית לשלם לישראל בסחורות שילומים בסך 3 מיליארדים מרק (715,000,000 דולר), ועוד 450,000,000 מרק לזכות הוועדה הכל־יהודית. משך השילומים הוא 12 שנה. ההסכם אושר על ידי הפרלמנט של מערב־גרמניה ביום 18.3.1953, וממשלת ישראל אישרה ההסכם ביום 22.9.1953.

עד סוף 1965 קיבלה ממשלת ישראל 822,000,000 דולר על חשבון השילומים. וגם חברי המפלגות שהתנגדו לשילומים – נהנו ברצון רב מסחורות השילומים.

משברים ממשלתיים • צירוף הציונים הכלליים לממשלה • התפטרות ד׳ בן־גוריון מהממשלה והליכתו לשדה־בוקר • השרים מסיעת הציונים הכלליים אינם מצביעים נגד הבעת אי־אמון לממשלה, והממשלה מתפטרת • ד׳ בן־גוריון מתבקש לקבל עליו תיק הביטחון • חוק חינוך ממלכתי • חוק מעמד ההסתדרות הציונית

כמסופר לא השלימה הכנסת הראשונה תקופת כהונתה. הכנסת השנייה זכתה להשלים ארבע שנות כהונתה, אולם לא נמנעה ממשברים ממשלתיים. ואין זה מקרה, ששנים ספורות של חיי עצמאות מחודשת לא הספיקו כדי להתגבר על מסורת של עם גלותי במשך מאות שנים. עשרות יובלות של פיזור בין עמים זרים, על הרוב אויבים ושוטנים, כולם זרים בלשונם, בדתם, במסורתם, בהליכות חייהם – לא יכלו לנטוע בלב היהודים יחס פנימי וזיקה נפשית למדינה שבצילה הסתופפו. חיי ניכר ונדודים זמן כה רב עקרו מלב עמנו כל תחושה ממלכתית. בלי צרכים, משימות, בעיות של מדינה התלויה בנו השתקע המרץ המחשבתי היהודי בבעיות ״נצחיות״, שלא מעלמא הדין, שהן מחוץ לתנאי המקום והזמן. בלי קרקע מוצקת תחת רגלינו ריחפנו בחלל ריק והתווכחנו על דברים שהכרעתם המעשית אינה בידינו, ולא הבחנו בין קוצו של יוד ובין בעיות יסוד, בין עיקר וטפל, בין קיים ובין חולף, בין מוקדם ומאוחר. נטולי מסגרת ממלכתית משלנו, המלכדת מדעת ושלא מדעת, ברצון ובכפייה, נתפוררנו והתגודדנו והרבינו במסגרות לפי כל עיקומי המחשבה; וכשנתחדשה המדינה, על סיכוייה הגדולים וקשייה החמורים, המשכנו במשחק הנפסד. למפלגות שנתקיימו בתנועה הציונית נוספו מפלגות שנתקיימו מחוצה לה, ונתרבו רסיסי מפלגות; סיעות קטנות על פי טבע מהותן, יכולתן, צורכיהן, תחומי השפעתן ומקור יניקתן, דואגות קודם כול לאינטרס של הסיעה, לפרט החשוב או בלתי־חשוב המאפיין אותה, ומבדיל בינה ובין חברותיה, ועיניהן מופנות לא לעם, לכלל, למדינה, אלא לחוג הצר והמוגבל גם בכמותו וגם באיכותו, והן מבליטות, על הרוב באופן קיצוני, מה שחשוב במיוחד בעיני החוג הצר הזה. כשסיעות אלה הן באופוזיציה – התנגדותן לממשלה משוללת כל רסן ודאגה ממלכתית, ואם הן מצטרפות לממשלה – הן עושות זאת בשכר סחיטות כיתתיות שלא היו בשום אופן יכולות לקבל אילו היה רוב הבוחרים קובע. כל זה מביא לידי ניפוח הניגודים הסיעתיים. כל סיעה קטנה מתפרנסת אך ורק מניגודים אלה, אם כי אינם קובעים ואין להם חשיבות רבה, וקובע לא האינטרס הממלכתי, אלא השיקול הסיעתי, אם כי כל סיעה מצהירה כמובן שהיא מעדיפה האינטרס הכללי.

בבחירות לכנסת הראשונה הופיעו 21 רשימות, לשנייה – 17 רשימות, לשלישית – 12. סייע להתפוררות זו משטר הבחירות היחסיות שקבע כל המדינה לאזור בחירות יחיד. בבחירות לכנסת הראשונה, שתוכננו עוד בימי מלחמת הקוממיות, הייתה לכך עילה מספיקה: כשרבבות אזרחים היו מגויסים בצבא וכמה שטחים היו עדיין תפוסים בידי הצבאות הפולשים, אי אפשר היה לחלק את הארץ לאזורי בחירה מרובים, לא לפי השיטה הבריטית, שבה האזור בוחר רק ציר אחד שמקבל מספר הקולות הרב ביותר, ולא לפי השיטה הסקנדינבית, שבה האזור בוחר מספר צירים בבחירות יחסיות.

המאמץ שעשה המיועד להיות ראש הממשלה – לצרף לממשלה כל הכוחות הבונים בארץ, ממפ״ם ועד האגודה והציונים הכלליים – לא הצליח אף פעם אחת, אם כי בשאלות העקרוניות – ביטחון, קיבוץ גלויות, בניין הארץ, הפרחת השממה, העלאת הרמה התרבותית והכלכלית של כל התושבים, חתירה לשלום עם השכנים, עידוד כל יוזמה פורייה, פרטית,

שיתופית וממלכתית, מניעת כפייה דתית ואנטי־דתית – לא היו חילוקי דעות בין המפלגות הקרואות לקואליציה.

לממשלה הראשונה בכנסת השנייה הצטרפו, למרות המאמצים שעשה במשך שישה שבועות מרכיב הממשלה, רק המזרחי, הפועל המזרחי, האגודה ופועלי האגודה, וכמובן מפא"י. הממשלה הזאת הוקמה ביום 7.10.1951. לא עברה שנה והרב י"מ לוין, נציג אגודת ישראל, התפטר מהממשלה על פי לחץ האגף הקיצוני שב"אגודה". וזו לא הייתה מליצה ריקה כשכתב במכתבו לראש הממשלה על פרישתו מהממשלה: "מצידי – רצוני לשמור על הגינות ועל רוח ידידותית גם להבא. אשתדל לנהל כל פעולה, גם בהיותי מחוץ לקואליציה, ברוח אהבת ישראל". ואם כי מאז לא חזר לממשלה, יש לציין כי הוא קיים בנאמנות הדברים שכתב במכתבו לראש הממשלה. הרב לוין התפטר בימי הפגרה, ערב ראש השנה. ראש הממשלה יכול היה להודיע על כך רק בפתיחת המושב השני של הכנסת השנייה ביום 3.11.1952; ואז הודיע גם על צירופו של הרב נורוק מהמזרחי לממשלה כשר הדואר.

ביום 19 בדצמבר 1952 נאלצה הממשלה שוב להתפטר, לאחר ששני שרי הפועל המזרחי והשר של המזרחי פרשו מהממשלה. אולם כעבור שלושה ימים הצליח ראש הממשלה לצרף גם את הציונים הכלליים (שמנו אז 23 חברים בכנסת) ואת הפרוגרסיבים. ביום 22 בדצמבר 1952 הוצגה הממשלה החדשה לפני הכנסת, כשהיא מורכבת מתשעה חברי מפא"י, ארבעה חברי הציונים הכלליים וחבר אחד של הפרוגרסיבים. בהציגו ממשלה זו לפני הכנסת מנה ראש הממשלה כל המשברים הממשלתיים שפרצו עד אז בכנסת הראשונה והשנייה, וציין שאם כי "לכל אחד מן המשברים הממשלתיים היו נימוקים מיוחדים, אולם הנימוקים האלה נבעו כולם ממקור אחד: ממשבר הממלכתיות המלווה הקמת המדינה מן הרגע הראשון ועד היום הזה, המשבר הטבוע בהתפצלות המנופחת והחולנית שירשנו מן העבר האומלל שלנו, מחיי תלות וחוסר חיים ממלכתיים ועצמאיים במשך אלפי שנים. בכנסת זו יש לנו לא פחות משמונה סיעות זעירות, שמספר צירֵיהן הכללי הוא 34, בלי להכניס בחשבון חמש סיעות קטנות של ציר אחד או שניים".

קווי היסוד של הממשלה הזאת לא היו שונים בעיקרם מקווי היסוד של כל הממשלות הקודמות, אלא שנוספו להם שני חידושים חשובים:

1. תוכנית של חינוך ממלכתי בכל בתי הספר היסודיים אשר תושתת על יסודות אלה:
   א. ביטול זיקת בתי הספר למפלגות ולארגונים;
   ב. קביעת מינימום של חובה החל על כל בתי הספר;
   ג. הבטחת חינוך דתי לכל ילדי ההורים הרוצים בכך;
   ד. הכרת זכות ההורים לגיוון החינוך ולהרחבתו בפיקוח משרד החינוך בלי לפגוע במינימום החובה.
2. הממשלה תביא לכנסת תיקונים לחוק הבחירות, המכוונים למנוע התפצלות יתרה המחבלת במיזוג הגלויות ובמשטר הדמוקרטי וביציבותו.

החידוש השני לא בוצע מפני התמורות שחלו בממשלה החדשה בתקופת כהונתה של הכנסת השנייה.

ביום 23.12.1952 אישרה הכנסת את ההרכב החדש של הממשלה, ולמחרת נצטרף גם הפועל המזרחי לממשלה, ומשה שפירא וי' בורג חזרו לממשלה, כמובן באישור הכנסת.

בזאת לא נסתיימו התמורות הממשלתיות בכנסת השנייה.

ביום 7.12.1953 הודיע שר החוץ, **משה שרת**, בכנסת, כי "ראש הממשלה דוד בן־גוריון הודיע אתמול בישיבת הממשלה על החלטתו להתפטר מלהיות חבר הממשלה, ראש הממשלה ושר הביטחון. הוא הודיע כי הוא יגיש את התפטרותו לנשיא המדינה היום, ואכן היום הוגשה ההתפטרות, אשר לפי חוק המעבר דינה כדין התפטרות הממשלה. לפי חוק המעבר, בהתפטר ממשלה, מוטל על הממשלה המתפטרת להמשיך במילוי תפקידה עד קום ממשלה חדשה. לפי זה כל עוד הממשלה הקיימת נשארת על כנה נשאר דוד בן־גוריון ראש הממשלה, אולם הוא ביקש בישיבת הממשלה אתמול, והממשלה הסכימה, לתת לו חופשה לפרק זמן זה עד להיכון הממשלה החדשה. הממשלה החליטה להטיל את ראשות הממשלה באופן זמני בתפקיד ממלא מקום על שר החוץ, ולהטיל על השר לבון לשמש ממלא מקום שר הביטחון".

במכתב לנשיא המדינה יצחק בן־צבי מיום 2 בנובמבר 1953 כתב ראש הממשלה על סיבות התפטרותו:

נשיאי היקר –

רואה אני חובה לעצמי למסור לך בכתב, כאשר עשיתי זאת קודם לכן בעל־פה, על הסיבה המכריחה אותי, לצערי הרב והעמוק, להסתלק בקרוב מעבודתי בממשלה.

זה שש שנים שאני פועל מתוך מתיחות עליונה ומאמץ נפשי עצום, ומסופקני אם הזולת יבין זאת גם לאחר הסברתי. השאלות שמתעוררות מזמן לזמן יש בהן משום קביעת גורל, ולכל שאלה קשה יש פנים לכאן ולכאן.

יש סבורים שלשם כך מספיק 'קו', שאם נוטים אותו פעם אחת הריהו מוביל כאילו מאליו בדרך הישרה והסלולה. עליי להודות שלא 'קו' כזה הנחה אותי: כיוונה אותי 'נקודה', **נקודת המטרה הרצויה**. לפי מיטב ידיעתי אין כביש סלול מהמוכן המוליך למחוז־חפץ, אלא בהתרחשות ובהשתנות הבלתי־פוסקת של המציאות, שאינה חוזרת על עצמה, יש לחצוב מחדש בלי הפסקה מעבר קשה לקראת המטרה. ויש צעד שהיה נכון אתמול והוא עלול להכשיל מחר. איני מוסמך לקבוע אם הצלחתי בכל צעד ושעל למצוא הכיוון הנאמן לקראת המטרה. אבל זאת אני יכול להגיד: לא חסכתי מאמץ נפשי, שכלי ורעיוני, מאמץ חדש בכל מקרה ומקרה, למען מצוא הצעד הנכון, ותאמין לי באומרי לך שפעלתי כל השנים האלה מתוך מתיחות נפשית עליונה, כי ידעתי היטב מהו השבט והחסד הכרוכים בפעולה.

אולם מתיחות מוחצת זו לא לפני שש שנים התחילה. מאז הזדמנתי בשנת 1936, כיושב־ראש הסוכנות היהודית, עם ועדת פיל, נתברר לי שדבר המנדט הבריטי, כלומר הסיוע שאנגליה הבטיחה לתת להקמת 'הבית הלאומי', נסתיים, ושום טענות משפטיות ומדיניות על התחייבות בין־לאומית, גם אם הן צודקות, לא ישנו עובדה זו ולא יעמדו לנו, ומכאן ולהבא כל המדיניות הציונית מוכרחה להשתנות. מאותו זמן, זוהי תקופה של 16–17 שנה בערך, אני עובד במתיחות עליונה, כפי שניסיתי לתאר לך. איני צריך לומר שעשיתי כל זאת באהבה. ולא יעלה כלל על לבי להחזיק טובה לעצמי. ידוע לך שאין דבר יקר בעולמי ממדינת ישראל, ואין זכות יותר גדולה מאשר לשרת אותה באמונה. ואין זו זכות בלבד אלא חובה. ואיני חושש להגיד: חובה קדושה. וחובה זו יש למלא עד הנשימה האחרונה.

אבל זה כשנה הרגשתי שאין אני יכול לעמוד עוד במתיחות הנפשית שבה אני עושה בממשלה – ואחרת איני יכול ורשאי לעבוד. זו לא הייתה עייפות רגילה, להפך, בצאתי

לימים מעטים מעבודתי בממשלה איני מרגיש כמעט כל עייפות, ונדמה לי שאני מסוגל לעבוד כאשר עבדתי לפני עשרים או שלושים שנה, גם מבחינה גופנית וגם מבחינה נפשית. אבל יש כנראה גבולות שהוצבו, בכל אופן הוצבו לי, למאמץ הנפשי שאפשר לעשות. הגעתי לידי הכרה מצערת, שאין לי ברירה אלא להסתלק מעבודה זו לשנה או לשנתיים או יותר. אחד מחבריי הקרובים, שנמלכתי בדעתו בעניין זה, יעצני לבקש מהממשלה חופשה ממושכת לשנה או לשנתיים. שקלתי דבריו בעיון רב והגעתי לידי מסקנה ברורה **שחופשה ממושכת לראש ממשלה לא תיתכן**, גם אילו היה הדבר בגדר החוקה.

היה דבר אחד שהכביד עליי במיוחד: הסתלקותי מדבר הביטחון. הקדשתי שבועות רצופים לבירור יסודי של בעיות הביטחון, מבנה צבאנו וצרכיו, ויצאתי מבדיקה זו מעודד ומורהב. מסרתי לממשלה דין־וחשבון מפורט על בעיות הביטחון והצבא בשתי ישיבות מיוחדות שהוקדשו לכך. הצעתי תוכנית פעולה לשלוש שנים. מסרתי לך תמצית הדברים בעל פה, ולא אעמוד על כך במכתבי. הממשלה אישרה תוכניתי לשלוש שנים. אך זאת אוֹמַר: יש לביטחון המדינה על מה לסמוך. צה״ל בנוי על יסוד איתן, וסגל המפקדים ורבבות החיילים ביבשה, באוויר ובים, ראויים לשליחותם.

ובשדר לעם ביום 7 בדצמבר 1953 אמר ראש הממשלה:

היום הגשתי התפטרותי לנשיא המדינה. אין מילים בפי להביע רחשי לבי לעם על אשר נתן אמונו בי והטיל עליי שליחות נעלה והרת־גורל לעמוד בראש ממשלת ישראל מאז היותה. שקדתי על מילוי שליחותי זו במיטב יכולתי, מתוך חרדת קודש ואהבת נפש. אבל איני מתיימר שנמלטתי משגיאות וכישלונות. בתום לב אני יכול לחזור מילה במילה על דברי המשורר: ׳שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד: ה׳, לֹא גָבַהּ לִבִּי וְלֹא רָמוּ עֵינַי וְלֹא הִלַּכְתִּי בִּגְדֹלוֹת וּבְנִפְלָאוֹת מִמֶּנִּי׳ (תהילים קלא).

אתוודה: קשה עליי הפרידה מצבא־הגנה לישראל – מבטח־עוז של המדינה ובית־יוצר להעלאת האדם וליכוד העם בישראל. ראיתי התגבשותו הראשונה של כוחנו המזוין לפני עשרות שנים, בימי השלטון העות׳מני, כשיצאתי עם חבריי לחרוש בשדמות הגליל עם רובה על השכם ושמרתי בלילות כפר עברי בודד ונתקף; התהלכתי איתו כחייל במלחמת העולם הראשונה בהיווסד הגדודים העברים הראשונים בדורותינו; ליוויתי צמיחתו המוצנעת ועלילות גבורתו בתקופת המנדט הבריטי; טיפלתי בציודו ובהכשרתו לקראת הבאות, עם תום מלחמת העולם השנייה. זכיתי לעמוד בראשו כראש הממשלה ושר הביטחון בזנקו מהמחתרת עם קום המדינה כצבא־הגנה לישראל, עומד בפני כל צבאות ערב ונוחל ניצחונות מופלאים ביבשה, באוויר ובים; ובארבע השנים האחרונות הייתי צמוד במתיחות מתמדת להתארגנותו, להתאמנותו ולהזדיינותו המשתכללת ולמפעלו החינוכי והחלוצי בהכשרת נוער, בהשכלת עולים, במיזוג גלויות ובהקמת ישובי־ספָר. וקשה מאוד־מאוד הפרידה. ואני תפילה ותקווה כי שר הביטחון החדש וסגל המפקדים המחוננים והנאמנים לא יסתפקו בהישגים המקצועיים, החינוכיים והחלוציים עד עכשיו, אלא יחתרו בלי הרף להעלאת רמת האימונים והציוד, להגברת המתח החלוצי, להעמקת ההשתרשות במולדת ובמורשת העברית ולהתמדת הדריכות לקראת הבאות.

קיבלתי סיפוק לא מעט בשירותי הממלכתי מתמיכת כל המיעוטים המוסלמים, הנוצרים והדרוזים, בממשלות שזכיתי לעמוד בראשן.
עם צאתי מהממשלה עליי להביע הוקרתי לכל החברים אשר שירתו יחד איתי בממשלה הזמנית ובממשלות שבאו אחריה.
תודה אישית עמוקה אני חייב לסגל העוזרים, הצבאיים והאזרחיים, במשרד ראש הממשלה ובמשרד הביטחון, שהיו שותפים נאמנים לכל מאמציי וקשיי. עבודתם הייתה חמה, מסורה ויעילה. אם כאלה יהיו כל עובדי המדינה – לא נראה רע.
ומעומק ליבי שלוחים איחוליי לממשלה החדשה שתבוא: תשרה הברכה בכל מעשיה ותצליח בכל אשר תפנה.
לא זכינו במדינה מן ההפקר. בנינו ובנותינו היקרים והנאמנים מסרו חייהם על תקומת ישראל. נהיה ראויים לזכרם המקודש.

עם התפטרותו מהממשלה התיישב ד׳ בן־גוריון בקיבוץ צעיר בנגב, בשדה־בוקר.

עברו יותר משישה שבועות עד שמשה שרת יכול היה להציג את הממשלה בהרכבה הקודם, פרט לפנחס רוזן שלא הסכים להישאר בממשלה. ביום 25.1.1954 הוצגה הממשלה החדשה בפני הכנסת, ואחרי ויכוח של יומיים אושרה ברוב של 75 נגד 23 שהצביעו נגד, וחמישה נמנעים. כעבור חמישה ימים הצטרפה שוב המפלגה הפרוגרסיבית לממשלה ופנחס רוזן נעשה שוב שר המשפטים, באחד בפברואר. לא עברה שנה ושוב חלה תמורה בממשלה. ביום 21.2.1955 הודיע ראש הממשלה, **מ׳ שרת**, כי שר הביטחון, מר פנחס לבון, התפטר מתפקידו ומחברותו בממשלה. ״פניתי אל ראש הממשלה ושר הביטחון הראשון, חבר הכנסת דוד בן־גוריון, כיום איש שדה־בוקר, ובאמצעות שליח נאמן הפצרתי בו לקבל עליו מחדש את המשימה הזאת. ד׳ בן־גוריון נענה לקריאה״.
באי־כוח מפ״ם ומק״י התנגדו לצירופו של דב״ג לממשלה, וב־74 קולות בעד ו־22 נגד אושר הצירוף.
אולם בכל אלה לא תמו התמורות בממשלה בכנסת השנייה. ביום 29.6.1955 הודיע ראש הממשלה (מ׳ שרת) בכנסת, כי ״מכיוון שאתמול לא הצביעו חברי הממשלה מסיעת הציונים הכלליים נגד הצעת ׳חירות׳ להביע אי־אמון לממשלה, הגיש הבוקר לנשיא התפטרותו – וזאת אומרת התפטרות כל הממשלה״. הנשיא התייעץ אחר הצהריים עם סיעות שונות בכנסת והטיל עליו להקים ממשלה, והריהו מציג ממשלה של שנים־עשר איש, שהיו כולם בממשלה הקודמת, בלי ארבעת השרים של הציונים הכלליים (פ׳ ברנשטיין, י׳ ספיר, י׳ סרלין, י׳ רוקח). זה היה המקרה היחיד במדינה עד אז, שממשלה התפטרה ובאותו יום קמה ממשלה אחרת. ב־66 קולות נגד 32 אושרה הממשלה. ולמחרת, ביום 30.6.1955, נתקיימה הישיבה האחרונה של הכנסת השנייה, והבחירות לכנסת השלישית סודרו ביום 26.7.1955. הכנסת השנייה הייתה אפוא הראשונה שהשלימה כהונתה במשך ארבע השנים כחוק, אם כי בממשלותיה חלו תמורות.

בכנסת זו נתקבל חוק חינוך ממלכתי (הוצע ביום 22.6.1953 ואושר ביום 12.8.1953), שבא לקיים סעיף ח׳ בקווי־היסוד של הממשלה מיום 22.12.1952 על ביטול זיקת בתי הספר למפלגות, קביעת מינימום של חובה החל על כל בתי הספר, הבטחת חינוך דתי לכל ילדי ההורים הרוצים בכך, הכרה בזכות ההורים לגיוון החינוך והרחבתו בלי לפגוע במינימום החובה. סעיף ב׳ של חוק החינוך

הממלכתי אומר: "מטרת החינוך הממלכתי היא להשתית את החינוך היסודי במדינה על ערכי תרבות ישראל והישגי המדע; על אהבת המולדת ונאמנות למדינת ישראל ולעם ישראל; על אימון בעבודה חקלאית ובמלאכה; על הגשמה חלוצית; על שאיפה לחברה בנויה על חירות, שוויון, סובלנות, עזרה הדדית ואהבת הבריות".

כדבר ראשון שיש להנחיל לנוער רואה החוק בערכי תרבות ישראל. זוהי תרבות שנוצרה ונתפתחה במשך ארבעת אלפים שנה, וספק אם אפשר להקנות תרבות זו בשלמותה לילדים בני 6–14, ואפילו לגדולים מהם, ומן ההכרח שניתן לנוער רק המובחר והתמצית – וזהו התנ"ך. יצרנו יצירות חשובות גם אחרי התנ"ך, אבל התנ"ך הוא שיא היצירה העברית והוא הטביע חותמו על מרבית המין האנושי. אולם אין להתעלם מהעובדה שבימי התנ"ך הייתה תרבותנו חד־צדדית, ולכן מוסיף החוק: יש להנחיל לנוער הישגי המדע. בלי כיבושי המדע הצרוף והשימושי לא נקים משק, לא נקיים הביטחון, לא נטפח התרבות ולא נעצב חברה חדשה.

החוק מצווה על טיפוח נאמנות למדינה. בכל מדינה זה כמעט מובן מאליו. מה שאין כן אצלנו. אַלפיים שנה לא טופח בנו רגש ממלכתי, ועל ידי הכרזת המדינה בלבד אין עם רוכש תחושה ממלכתית. זוהי תכונה הדורשת טיפוח רב, בישראל יותר מאשר בכל מדינה חדשה אחרת, באשר זוהי לא רק מדינת תושביה, אלא מדינת אלפים ורבבות שהם עדיין נפוצים בכל חלקי תבל, וייעודה העליון של המדינה הוא קיבוץ גלויות, משום כך אומר החוק נאמנות למדינת ישראל ולעם ישראל. עם ישראל רובו העצום מפוזר בכל הארצות ויש להעמיק בדור הצעיר הזיקה לעם היהודי כולו ולגדל דור שיעמיק זיקת היהדות לישראל, וזיקה זו תגדל אם ישראל תשמש אבן־שואבת לתפוצות על ידי יצירת מדינה למופת, זאת אומרת, חברה בנויה על חירות, שוויון, עזרה הדדית ואהבת הבריות; ומשום כך מדגיש החוק: הגשמה חלוצית. בתביעה זו פועמת נשמת חוק החינוך, בה צפון המפתח לעתידנו וסוד המהפכה שהתחוללה לעינינו – צמיחת הבית השלישי. מדינת ישראל הצעירה היא פרי הכושר החלוצי שהפך אנשים העומדים על בלימה ונתונים לחסדי זרים לאנשי עבודה והתיישבות, הגנה וצבא, יוצרי תרבות וערכי חברה חדשה. בכוח העפלה חלוצית עמדנו בפני שממה ופגעי טבע, בפני אויבים זרים והרגלי גלות – ויכולנו לשלושתם. ורק בכוח העפלה חלוצית נעמוד גם בימים יבואו. ומה זאת חלוציות? זוהי הכרה בשליחות היסטורית והתייצבות לרשותה ללא תנאי וללא רתיעה מפני כל קושי וסכנה. חלוציות היא הכישרון המוסרי והכורח הנפשי לחיות יום־יום לפי צו המצפון ותביעת הייעוד. חלוציות זוהי תביעת האדם מעצמו, זוהי הגשמה אישית של ייעודים וערכים, ערכי האמת והצדק ואהבת הזולת. חלוציות היא הרצון והכישרון לעשות מעשי בראשית.

חוק חינוך כשהוא לעצמו אינו מבטיח לנו עדיין החינוך הרצוי והדרוש, כי ביצוע החוק תלוי קודם כול בכושרו וביכולתו של המורה, בסגולותיו המוסריות והרצוניות, ועדיין יש מחסור רב במורים אלה.

חוק שני בעל חשיבות מיוחדת, הוא "חוק מעמד ההסתדרות הציונית – הסוכנות היהודית לארץ־ישראל", שראש הממשלה הציע במושב הראשון של הכנסת השנייה (ביום 5.5.1952), אף הוא לא בוצע לפי כוונת מחוקקיו. הצעת חוק זה, כפי שציין ראש הממשלה בנאומו, היא אחות והשלמה לחוק השבות שנתקבל עוד בכנסת הראשונה. הצעת חוק זו באה לתת תוקף משפטי והכרה ממלכתית לעובדת־יסוד של הוויית העם היהודי ברציפותו, באחדותו ובשאיפתו ההיסטורית; לטבוע גושפנקה ממלכתית וחוקית לעובדה, שמדינת ישראל היא יצירת העם היהודי כולו, לא

רק בדורנו זה, אלא בדורות שקדמו ובדורות שיבואו. ושורש הרציפות נטוע לא רק במורשת העבר הכללית, אלא בשותפות־גורל היסטורית. והצעת החוק באה גם לקבוע ולאשר העובדה שלא רק היהודים הבודדים היושבים בישראל, אלא מדינת ישראל כיחידה ממלכתית יש לה זיקה לעם היהודי בעולם וגורלה קשור בגורלו. המדינה היא פרי חזון הגאולה של העם היהודי לדורותיו, ועם הקמת המדינה לא הוגשם עדיין חזון הגאולה, כי העם היהודי עודו מפוזר ברובו הגדול בין הגויים. עם הקמת המדינה ניתן לחזון הגאולה היהודית המצע והבסיס המעשי, המציאותי להתגשמותו, ומשום כך הייתה המדינה לכוח המלכד והמאחד של העם היהודי בתפוצות, כאשר לא ליכד אותו שום דבר אחר. כל זמן שהחזון היה ערטילאי, והמציאות בעם ובארץ הייתה נגדו, היו רק מעטים שנתרכזו סביב דגל החזון, שבסוף המאה התשע־עשרה קראו לו בשם ציונות, אבל הוא לא נולד בסוף המאה התשע־עשרה, אלא היה קיים מאות בשנים, מאז נחרבה עצמאותו של העם במולדתו.

יוצר ההסתדרות הציונית, הד״ר הרצל, נתן הגדרה קולעת וממצה לחזון שכינו אותו בימיו בשם ציונות, הגדרה שנשתכחה ונעזבה על ידי מרבית עסקני התנועה הציונית; הוא אמר: ״הציונות – היא העם היהודי בדרך״, כלומר, בדרך לשוב לארצו. אִמרה נאמנה זו נשתבשה אחר כך ונהפכה למימרה חסרת־שחר, ש״ההסתדרות הציונית היא מדינה בדרך״. ולמעשה רוב הציונים וגם רוב מנהיגיה התנכרו למדינה ודבקו בהסתדרות הציונית. העלייה לארץ קדמה להסתדרות הציונית, והיא, העלייה, שהעניקה להסתדרות זכות קיום, והיא, ורק היא, שהולידה ובנתה את המדינה. הקשיים והמכשולים שעמדו לפני העולים לפני קום המדינה לא חוסלו גם אחרי הקמת המדינה, ובשנות העלייה ההמונית, השנים הראשונות לקיום המדינה, נתקלה העלייה בקשיים לא פחות קטנים, אם כי שונים, מאשר העלייה לפני קום המדינה.

חוק מעמד ההסתדרות הציונית נתקבל בכנסת ביום 5.12.1952. חוק זה קובע: ״מדינת ישראל רואה עצמה כיצירת עם ישראל כולו, ושעריה פתוחים בהתאם לחוקיה לכל יהודי הרוצה לעלות אליה. ייעוד קיבוץ גלויות, העומד במרכז משימותיהן של מדינת ישראל ושל התנועה הציונית בימינו, מחייב מאמצים מתמידים של העם היהודי לתפוצותיו; ולכן מצפה מדינת ישראל להשתתפותם של כל היהודים, כיחידים וכגופים, בבניין המדינה ובעזרה לעליית המוני העם בתוכה, ורואה צורך באיחוד כל קיבוצי ישראל למטרה זו. מדינת ישראל מצפה למאמצים מצד ההסתדרות הציונית העולמית להשגת איחוד זה״.

ואומנם הקונגרסים הציוניים שנתכנסו בירושלים אחרי הקמת המדינה קיבלו החלטות ברוח חוק הכנסת, והקונגרס הראשון שנתאסף בירושלים (הקונגרס העשרים ושלושה) קרא לעמי העולם לאפשר את העלייה, אבל לא קרא לציונים ולא לעסקניה לקיים בגופם את העלייה.

רק בארבע השנים הראשונות למדינה זכינו לעלייה שנתית של למעלה ממאה אלף: בשנת 1948 – 101,828; בשנת 1949 – 239,141; בשנת 1950 – 169,405; בשנת 1951 – 173,901. ה״ירידה״ בארבע שנים אלה הייתה: ב־1948 – 1,040; ב־1949 – 7,207; ב־1950 – 9,463; ב־1951 – 10,057; מול 684,275 עולים בארבע השנים הראשונות היו לנו 27,767 יורדים. בשנת 1952 החלה האטה תלולה בעלייה: בשנת 1952 עלו רק 23,375; ב־1953 – 10,347; ב־1954 – 17,471; ב־1955 – 36,303; בסך הכול – 87,496. ה״ירידה״ בשנים אלה: בשנת 1952 – 13,000; ב־1953 – 12,500; ב־1954 – 1,000; ב־1955 – 600; בסך הכול – 32,500. לעומת זאת גדל הריבוי הטבעי בקרב היהודים בארבע השנים שלאחר 1951 – 134,700 נפש

לעומת 88,100 בארבע השנים הראשונות. בסוף 1951 נמצאו בארץ 1,404,400 יהודים, בסוף 1955 – 1,590,500.

הישגי המדינה בארבע השנים הראשונות לקיומה • קביעת שלושה שערים לדולר למשיכת הון לארץ • מאמצים להגברת הייצור ולעצמאות כלכלית

בארבע השנים הראשונות נתקיימה במלואה המשימה המרכזית שהטילה על עצמה הממשלה הנבחרת הראשונה – הכפלת היישוב היהודי. בכמותה עלתה ההגשמה על המשאלה. ליישוב של 650,000 ביום הקמת המדינה (14.5.1948) נוספו עד סוף 1951 684,275 עולים ו־97,208 מריבוי טבעי. מאלה יש לנכות 27,767 "יורדים". זאת אומרת, תוספת של 753,716. נפש. אולם מן החובה לציין שלא כל העולים נקלטו בארבע שנים אלה. בתקופה זו הוקמו 132,000 יחידות דיור, מהן 75,000 יחידות קבועות לעולים ועוד 57,000 יחידות ארעיות, שעלו יחד 72,000,000 לירות. נסללו 550 קילומטר כבישים חדשים בגליל, בעמק החוף, בדרך לירושלים (כי חלקו של הכביש הישן דרך לטרון לא נכבש על ידי צבאנו, למרות הניסיונות המרובים לעשות זאת), וכבישים ישנים באורך של למעלה מ־500 קילומטר הורחבו ושופצו. נמל חיפה קלט בשנת 1951 1,320,000 טונות יבוא במקום 236,000 טונות בשנת 1948, גידול של פי חמישה ויותר. שדה התעופה בלוד, שצה"ל העביר אותו לרשות מדינת ישראל, נהפך לנמל־תעופה בין־לאומי, לאחר שהפסדנו את שדה־התעופה בקלנדיה. בשנת 1949 נחתו בנמל זה 1,700 מטוסים, בשנת 1951 – 31,000. הצי המסחרי הישראלי מנה בשנת 1948 4 אוניות בנפח של 6,000 טונות, ומספר עובדיו היו 100. בסוף 1951 היו לנו 34 אוניות בעלות נפח של 120,000 טונות, ומספר עובדיהן הגיע ל־1,200.

עד קום המדינה היו לנו 18,000 יחידות משקיות בהתיישבות העובדת והפרטית (פרט לפרדסנות). בראשית שנת תשי"ב הגיע מספר היחידות המשקיות היהודיות ל־41,000. בסקטור הערבי היו אז כ־15,000 יחידות. אבל ישראל עדיין הייתה רחוקה מאספקת מזון מלאה ליישוב הישראלי מתוצרת הארץ.

בארבע השנים הוכפל שטח ההשקאה. במקום 200,000 דונם מושקים בשנת 1948 היו בשנת 1951 400,000 דונם מושקים. שטח הירקות והמספוא עלה מ־104,000 דונם עד קרוב ל־340,000 דונם. החרושת והמלאכה לא התרחבו בקצב מהיר כזה; מספר המפרנסים בחרושת ובמלאכה היה בסוף 1949 – 80,000, בסוף 1951 – 119,000, אבל הוקמו בתי חרושת למכוניות, לצמיגים, לצינורות, לעץ, לאריג, לתרכיזים, לשוקולד, לזכוכית, לכלי בית ועוד. תעשיית הזכוכית השתמשה תחילה בחול־זכוכית שהובא מחוץ־לארץ ונרכש כמובן במטבע חוץ. אולם אחרי קום המדינה גילינו חול־זכוכית מהמין המשובח ביותר בנגב, וכבר בשנת 1951 השתמשנו ב־5,000 טונות חול־זכוכית משלנו. עם כיבוש הנגב נעשו מחקרים גיאולוגיים בשטח זה, התופס 60% של כל שטח ישראל, ונתברר שאין זה מדבר־שממה כאשר חשבו עד אז. מלבד חול־זכוכית נתגלו אוצרות פוספטים עשירים והתחלנו מיד בניצולם לתעשייה פנימית. נתגלו סיכויים ליצוא אוצרות נחושת בתמנע, נמצאו קאולין, מנגן, גופרית ועוד. בית החרושת לדשנים בחיפה החל להשתמש בפוספטים שבנגב. ההכנסה הלאומית גדלה בשלוש השנים – מסוף 1948 ועד סוף 1951 – מ־50,000,000 לירות עד 440,000,000 לירות. מספר המפרנסים בחקלאות, בחרושת, בתחבורה, בשירותים, במסחר ובכספים עלה מ־200,000 ל־510,000 בשלוש שנים אלה.

החידוש הנועז שנעשה בחוק שירות הביטחון, שהיו לו לא מעט מתנגדים בכנסת, לעשות את הצבא לבית יוצר של נוער חלוצי לוחם (נח"ל) – לא הכזיב, ובמשך שנתיים לאחר קבלת החוק הוקמו על ידי נח"ל 15 ישובים חדשים, על הרוב ישובי־ספָר, בדרום המערבי ובצפון המזרחי, על גבול מצרים וגבול סוריה, שני הגבולות שבהם רבו ביותר הפרות הסכמי שביתת הנשק. ישובים אלה היוו שלשלת־ביטחון של פלדה אנושית בתחומי התורפה של המדינה. הוקמו גם ישובי נח"ל ראשונים בערבה וקצה הנגב, בקרבת אילת ועל חוף ים המלח.

אולם גדל משנה לשנה הגירעון המסחרי. חומרי הגלם, המזון, הכלים, המכונות, הציוד וכלי הרכב ועוד, שהיינו צריכים לייבא מחוץ־לארץ בשביל מפעל הקליטה והפיתוח מאחרי תום מלחמת הקוממיות בראשית 1949 עד אוקטובר 1951, עלו לנו בסכום של 828,601,572 דולר, והיצוא שלנו באותה התקופה הגיע רק לסכום של 104,824,980 דולר, באופן שהפער בין היבוא והיצוא בפחות קצת משלוש שנים הגיע לסכום של 732,000,000 דולר, שנתמלא על ידי מגביות, מִלווֹת, הענקות ויבוא הון מחוץ־לארץ. חלק גדול של עודף היבוא על היצוא הושקע בנכסי צאן ברזל של המדינה: באמצעי־יצור בחקלאות, בחרושת ובתחבורה, אשר הגדילו כושרה היצרני של המדינה. חלק ניכר של ההבדל בין היבוא והיצוא הושקע בסחורות תצרוכת, וגירעון זה היווה (ומהווה עדיין) אחת הבעיות החמורות של המדינה הצעירה. אולם זו לא הייתה הבעיה החמורה ביותר של אותן ארבע השנים – השנים הגדולות ביותר בהיסטוריה שלנו מאז ניצחון החשמונאים על היוונים, 2,113 שנה לפני חידוש המדינה בימינו. הבעיה הגדולה הייתה קליטת העולים והמשכת קיבוץ הגלויות. למרות האטת העלייה משנת 1952 ואילך עברו לא מעט שנים עד שהעלייה ההמונית של ארבע השנים הראשונות נקלטה ונתערתה בארץ גם מבחינה כלכלית וגם מבחינה תרבותית. כי עלייה זו, שלא כעליות לפני חידוש המדינה, באה כמעט כולה מחוסרת הון, ובחלקה הגדול גם מחוסרת חינוך יהודי וכללי. אולם בארבע השנים האלה נתבדו הנבואות השחורות של דוברי המפלגות, שלא נצטרפו לממשלה הנבחרת הראשונה, על אף כל מאמצי ראש הממשלה שראה צורך אז בליכוד כל הכוחות הבונים במדינה, והעלייה ההמונית שלא הייתה כמוה עד היום, ומי יודע אם הייתה כמוה באיזו תקופה שהיא בתולדותינו בארץ, הייתה לברכה רבה ונקלטה במשך הזמן גם במובן הכלכלי וגם במובן התרבותי. למרות הצמצומים וההגבלות, שהצנע הטיל אז עלינו גם בשטח התזונה, פחתה במשך שלוש השנים שלאחר תום הקרבות במלחמת הקוממיות תמותת התינוקות מ־51.7 לאלף בשנת 1949 ל־46.5 לאלף בשנת 1950; ול־39 לאלף בשנת 1951. תקציב הבריאות שהגיע בשנת 1948/9 לפחות ממיליון לירות הגיע בשנת 1951/2 לסכום של 6,316,000 לירות, והתקציב לחינוך בשנים אלה גדל מ־595,000 לירות לסך של 8,280,115 לירות.

הדברים שנתרחשו בישראל בארבע השנים הראשונות ודאי שאין למדוד ולשקול אך ורק במספר האנשים, במניין היישובים, בכמות ההון, בתי החרושת ובתי הספר. הכמות בלי ספק חשובה במאורעות גדולים אלה, אולם לא פחות חשובה האיכות, שאין לבטא אותה במספר ובמידה. כאן התחוללה תמורה עמוקה ויסודית בחיי מאות אלפי יהודים, יותר משישים ריבוא, אשר לא תיערך בשום מידה כמותית. כאן נתחוללה מהפכה עמוקה ביותר בגורל עם ובגורל ארץ. לא מהפכה של משטר ושלטון, הנוגעת על פי רוב למעטים, אלא מהפכה עמוקה בדמותו ובאורח חייו של היהודי, ומהפכה בארץ שאליה הוא שב. אבק־אדם יהודי שחי בניכר, בתלות, בנדודים ובשעבוד, כשהוא תלוי על בלימה, מתגבש בהתכנסו למולדת לחטיבה ממלכתית עצמאית, מעורה ומושרשת בעברה הגדול וצמודה לחזון אחרית הימים של גאולה לאומית ואנושית. גמולי עבודה וקרקע, מנותקים ממקורות הטבע ותלושים מענפי כלכלה ראשוניים, הם חוזרים לארצם ונהפכים לעובדי־

אדמה, פועלי מכרות, חרושת, נמל וים, רכבת ותחבורה אווירית, ויוצרים מחדש מסד חופשי ועצמאי של כלכלה לאומית רבת־ענפים ועמוקת־שורשים. בלולי־שפה ורועים בכרמי תרבות זרה, תלושים ממקורות הרוח הישראלית ומלשון עמם וספרותו, מחדשים שבי־ציון שפת הנביאים ולשון, המושתקת מאות בשנים, נעשית שוב ללשון הדיבור של קיבוצי גלויות, ועל גזע התרבות העברית הקדומה צומח נוף של תרבות עברית חדשה ספוגה ערכי יהדות ואנושות ללא כל מחיצה בין אדם ויהודי.

האדם היהודי בישראל משתנה ומתחדש בהרגשתו הפנימית, בכושר מעשהו ויצירתו, בהכרתו היהודית והאנושית, בהתעצמותו החומרית והרוחנית, בזיקתו לעמו, לעברו, לעתידו, בהשתרשותו בקרקע מולדתו ובהשתחררותו מתלות בכוחות זרים ועוינים.

מהפכת־אדם זו קשה למצוא דוגמתה, והיא חלה על כל שבי־ציון, בין אלה שבאים מארצות אירופה ואמריקה ובין אלה שחוזרים מארצות אסיה ואפריקה.

עמוקה ושורשית במיוחד היא מהפכת הבת והאם העברית החוזרת למולדתה מארצות האסלאם. השפלת כבוד האדם באם, באשת איש, בבת, הנהוגה בארצות הנחשלות והירודות, פוסקת עם דרוך רגל העולה העברית על אדמת המולדת.

ונשי ישראל מתימן, מבבל, מפרס וממרוקו – כנשי ישראל מפולין, מגרמניה, מדרום אפריקה ומארצות הברית – הן בנות־חורין ושוות־זכויות במדינת ישראל, וכל שדות הפעולה בעבודה, בתרבות, בחינוך, במדע, בצבא, בהנהלה, בשלטון – פתוחים לפניהן במידה לא פחותה מאשר לפני אחיהן, אישיהן ומכריהן.

ומהפכת־אדם עמוקה זו כרוכה במהפכת־טבע עמוקה ויסודית, המשנה נופה של הארץ, החושפת גנזיה ואוצרותיה הכמוסים ומקוממת הריסותיה, המעלה תנובתה ופריונה ומחזירה עטרת הודה והדרה ליושנה.

כשהתייצבה הממשלה הנבחרת הראשונה לפני הכנסת, וזה היה זמן קצר אחרי תום הקרבות, הצהיר ראש הממשלה, כפי שסופר לעיל, כי "ייתכן שאנו עוברים עכשיו מתקופת 'הגדולות', תקופת עלילות־גבורה וניצחון בשטח הצבאי המדיני – לתקופת 'הקטנות', תקופת המאמץ האפור והממושך של בנייה משקית וארגון ממלכתי, שאין בהם אולי יפעה וברק וגבורה דרמתית, מלבד עמל מפרך, מתמיד ונאמן, אך כל מי שסבור ש'הקטנות' הנתבעות מאיתנו עכשיו הן פחות חיוניות וקובעות גורל מ'הגדולות', טועה טעות מרה ומסוכנת. המבחן שנעמוד בו עכשיו אינו נופל בחומרתו ובחשיבותו ממבחן המלחמה, אלא שהוא ממושך ומכמה בחינות קשה יותר". המציאות של שלוש השנים לאחר מלחמת הקוממיות הוכיחה שלא הייתה כל הגזמה בחומרה ובחשיבות של מה שבא אחרי ניצחונות הצבא במלחמה, והיה הכרח במשטר צנע, פיקוח וקיצוב, ובמאמצים עקשניים להגדיל זרם ההון מחוץ בדרכים שונות ומרובות.

ביום 13 בפברואר 1952 הודיע ראש הממשלה בכנסת: "למען עודד זרם ההון מחוץ־לארץ, למען ייצוב המטבע, למען הגברת היצוא של התוצרת החקלאית והתעשייתית, ולמען מנוע התייקרות מצרכים חיוניים, – החליטה הממשלה לקבוע שלושה שערים ללירה: שער של 2.80 דולר ללירה בשביל לחם ושאר מצרכי־מזון חיוניים; שער דולר ו־40 סנט ללירה לכספי המגביות, לתיירים, לנציגויות הדיפלומטיות וכן למספר מצרכים כגון: בשר, דגים, קפה, תה, צורכי רפואה, זבלים; שער דולר אחד ללירה – למשקיעי הון.

"לרגל השינוי בשער החליפין תמנע הממשלה העלאת המחירים על סחורות הנמצאות כבר במלאי. רק אם יוכח שהסחורה נקנתה מחדש לפי השער החדש, והמוכר יקבל על זה תעודה

מתאימה, יורשה להעלות המחיר במידה המתאימה. כל משקיע הון יורשה להביא ארצה מכונית, ציוד, חומרי בניין וחומרי גלם למפעלו המאושר בלי הקצבת מטבע חוץ.

"עולה או משקיע־הון יורשה, לפי רישיונות יבוא, להביא סחורה, אם הוא יצר או סחר בחוץ־לארץ באותה סחורה. תמורת הסחורה, המובאת על ידי משקיע־הון מסוג זה, תעמוד תחת פיקוח האוצר לשם השקעה בארץ. השער ליבוא זה יהיה לירה לדולר. אולם בעל היבוא לא יצטרך עוד לתת לממשלה דולר תמורת כל דולר ביבוא, כאשר היה הדבר עד כה. ועדה בין־משרדית ממשלתית תוכל להרשות ליבואן מסוג זה הוצאות שלא תעלינה על 15 אחוז מהמחיר. הסחורה הזאת תימכר רק לפי היתר־מכירה של הרשות המוסמכת.

"בדרכים אלה סבורה הממשלה להקל על זרם הון לארץ בצורת מטבע או סחורה ותמנע הברחות רכוש ומעשי־ספסרות שפגעו קשה במשק ובשער הלירה.

"אולם מרכז־הכובד של חתירתנו לקראת עצמאות כלכלית רואה הממשלה בהגברת הייצוּר, בהרמת התפוקה ובהגדלת היצוא, כאשר הכרזנו על כך בקווי־היסוד של תוכנית הממשלה, שאושרה על ידי הכנסת בתחילת תשרי שנה זו (ח' בתשרי תשי"ב – 8.10.1951).

"הממשלה מאמינה שכל החוגים האחראים למשק הישראלי – בין שהם פועלים, חקלאים, מנהלי עבודה, בעלי בתי חרושת, בנקאים, בעלי־מלאכה, קבלנים – מעוניינים לטובת עצמם ולטובת המדינה בהעלאת התפוקה, בהשבחת טיב התוצרת, בייעול הנהלת המשק ובהגדלת כושר ההתחרות של התוצרת הישראלית בשוק הבין־לאומי. בלי שנעלה פריון העבודה, לא על ידי שיטת הזעה, אלא בהתקנת תנאים יעילים לעבודה, בשכלול הציוד, בהוזלת האדמיניסטרציה וייעולה, – לא נקיים משקנו וביטחוננו.

"בהתאם לכך החליטה הממשלה, שמכאן ואילך לא ייקבע עוד חישוב מחירי התוצרת והרווח מכנית על ידי תוספת אחוזים להוצאות הייצור. שיטה זו מביאה גם להנמכת רמת התפוקה ובמקרים רבים גם לרווחים מופרזים ובלתי־מוצדקים, ומחבלת בכושר ההתחרות של תוצרתנו. המחיר והרווח ייקבעו על פי יעילות המשק ושכלול הייצוּר שיש בהם כדי להקטין הוצאות הייצוּר, להגביר התפוקה ולהשביח טיב התוצרת. הגדלת הרווח תהיה צמודה מכאן ואילך להגדלת היעילות של המפעל. חומרי־הגלם לא יחולקו באופן מכני לפי זכויות בעבר. בחלוקת חומרי־גלם נעדיף מפעלים המגדילים היצוא והמייצרים בחיסכון ובשמירה על טיב התוצרת.

"אנו רואים בזכות לעבודה – הזכות הראשונית לאדם, והממשלה דאגה ותוסיף לדאוג לתעסוקה מלאה. אולם הזכות לעבודה מחייבת. אנו מכירים גם בזכות האדם ובעל־ההון העוזר לפיתוח הארץ ולקליטת העולים לרווח הוגן. וגם זאת מחייבת.

"אני מציין בסיפוק החלטת הוועד הפועל של הסתדרות העובדים העברים מיום 6 בינואר 1952, 'להנהיג בכל ענף־עבודה, שהדבר אפשרי בו, שיטות־שכר מושתתות על נורמות ופרמיות, ובסוגי־עבודה מסוימים – עבודה בקבלנות בהבטחת שכר־מינימום יומי. ההוספות לשכר תהיינה בדרך־כלל שלובות בתפוקה וביעילות בעקבות החלטת הוועידה השביעית של ההסתדרות (מאי 1949)'.

"כמו כן אני מציין ברצון ובהוקרה החלטת הוועד הפועל מאותו תאריך האומרת: 'נוכח המחסור בכוח־אדם יש להימנע בתקופה זו מקיצור שעות העבודה'.

"האחריות לגורל העבודה והעובדים ולגורל המשק והמדינה הטבועה בהחלטות אלו נותנות כבוד למוסד עליון זה של הסתדרות העובדים הגדולה ביותר בארץ.

"גם מנהלים אחראים של התעשייה הביעו לא פעם דאגתם להעלאת טיב תוצרתם וכושר התחרותם בשוק הבין־לאומי.

"אנו יודעים ומכירים שהבראת המשק, ריסון האינפלציה, ייצוב המטבע וחתירתנו לקראת עצמאות כלכלית, לא ייתכנו אך ורק על ידי המשק ועושיו. הרצון הטוב הממזג טובת היחיד וטובת הכלל, המכיר שרק עם שלום המדינה, ביטחונה ורווחתה יקום גם שלומו, ביטחונו ורווחתו של היחיד – רק רצון טוב זה ישמש ערובה לעתידנו גם בשטח המדיני וגם בשטח הכלכלי. אנו מאמינים שרצון זה חי בקרב הרוב הגדול של תושבינו, הוותיקים והחדשים, ואפשר להפעילו.

"הקימונו מועצה כלכלית מכל החוגים הכלכליים לדון על כל הבעיות המשקיות של המדינה, לברר דרכי ייעול מִנהל המשקים והאמצעים להגברת התפוקה ולהרחבת הייצור, ולבחון קובלנות וטענות של קיפוח ואפליה. מועצה זו לא תקפח ולא תפחית סמכותה הריבונית של הכנסת, כי היא תשמש רק בסמכות מייעצת. אולם אנו מאמינים, שבדיון משותף של באי־כוח חוגים וארגונים שונים מהמשק הפרטי והשיתופי, תימצא לשון משותפת לביצור המשק הישראלי והרחבתו, ולהצעיד במאמצים משותפים מדינת ישראל לקראת עצמאות כלכלית, כאשר נעשה הדבר על ידי בנינו במלחמת השחרור, בני כל החוגים והשכבות, להבטיח עצמאותה וריבונותה המדינית של ישראל".

אחרי ויכוח שנמשך שלושה ימים, מ־18 עד 20 בפברואר, הוחלט לדחות ארבע הצעות אי־אמון שהוצעו על ידי הציונים הכלליים לחוד, על ידי סיעת מפ"ם לחוד, על ידי סיעת "חירות" לחוד ועל ידי סיעת מק"י לחוד, ואושרה הצעת סיעות הקואליציה האומרת: "הכנסת מקבלת את הודעת ראש הממשלה מיום י"ז בשבט תשי"ב, 13 בפברואר 1952, על תוכניתה הכלכלית של הממשלה בענייני משק וכספים".

הוויכוח על משפט פראג

במושב השני של הכנסת השנייה (ביום 24.11.1952) מסר שר החוץ, משה שרת, הודעה על מאורע בין־לאומי, שזעזע בשעתו כל העולם התרבותי ופגע באופן מיוחד ביהדות ובישראל בכלל ובשני אזרחי ישראל בפרט. ואלה דברי שר החוץ:

> העולם כולו עומד בימים אלה מחדש מוכה תימהון ופלצות נוכח מחזה־תעתועים בדמות משפט, המוצג הפעם על במת בית הדין בצ'כוסלובקיה. מנהיגי מפלגה וקברניטי משטר, אשר רק תמול־שלשום עמדו בראש מחנה חבריהם, חלשו על מדיניותה של ארץ ושלטו על גורלה, מוצגים כיום לראווה כחבר קושרים ובוגדים, רמאים וחבלנים. למרבה התדהמה, הנאשמים כאילו ששים להרשיע עצמם והם מודים בפה מלא בכל דבר־תועבה ומעשה־נבלה אשר טָפל עליהם כתב־ההאשמה. חיזיון זה של התאבדות מוסרית והשפלה עצמית מזעזע את ליבו של כל מי שמאמין בקדושתה ובכוחה הרוחני של אישיות האדם.
>
> מחזה מביש זה – ראשון הוא מבחינה אחת. רוב הנאשמים יהודים, והקטגוריה שקדה להבליט את מוצאם ולתלות בו את קולר פשעיהם המדומים. כתב־האשמה, מהלך המשפט ופרסומו בעיתונות הצ'כוסלובקית הרשמית – חדורים רוח אנטישמיות ממארת.
>
> הקטגוריה פרשה יריעה אפלה של מזימות־פשע ומעשי־איבה אשר זממו או ביצעו, כביכול, אויבים יהודים אלה של האומה הצ'כוסלובקית, והיא לא אמרה די בהוקעתם כיהודים, אלא ביקשה לתתם לשמצה כציונים. היא הדביקה את תו הציונות על אנשים שמעולם לא

היו ציונים, ומהם שרדפו את הציונות בחמה שפוכה. היא הכתימה והשמיצה את התנועה הציונית כולה – זו תנועת השחרור והשיבה למולדת של העם היהודי – ככנופיית נרגנים ומרגלים החותרים תחת אושיות המשטר הצ׳כוסלובקי, נושאים נפשם לחורבנה של אותה ארץ ומנצלים במרמה רכוש אזרחיה לבצעם. היא הוקיעה את ניסיונם של יהודים, ניצולי התופת הנאצי, להחזיר לעצמם מעט מזער מהרכוש העצום שנשדד מיהודי צ׳כוסלובקיה – כמעשה תרמית וגזל. היא צדה ברשתה אזרחים ישראלים, אשר עמלו לשרת את ענייני צ׳כוסלובקיה ובעלות־בריתה, ותלתה בהם אשמות חסרות־שחר של חתירה וחבלה.

לבסוף היא הטיחה דברי שטנה כלפי שרי ישראל ונציגיה המוסמכים ונתנה אותם לקושרי קשר עם אויבי צ׳כוסלובקיה בחוץ ובפנים, להורסי משקה ולמסכני ביטחונה.

ממשלת ישראל אינה רואה כל צורך להיכנס בהכחשה עובדתית מפורטת של מערכת הדיבות והבדותות על מעשי חבריה ושליחיה, אשר הבולשת והתביעה הכללית של מדינת צ׳כוסלובקיה השקיעו בה מדמיונן היוצר. עלילות אלה סותרות עצמן לאורו של ההיגיון הפשוט. הכזב שבהן בולט לעין כל ומוכחש על ידי עובדות מובהקות. ישראל רחשה תמיד אהדה כנה לעם הצ׳כוסלובקי. ישראל ביקשה לקשור ולקיים יחסי־ידידות עם המדינה הצ׳כוסלובקית הקיימת, ישראל קיבלה מצ׳כוסלובקיה עזרה יקרת־ערך בימי מלחמת שחרורה ושילמה בעד עזרה זו בכסף מלא. הדבר נעשה בידיעת ראשי השלטון המוסמכים בצ׳כוסלובקיה, בכללם אישים היושבים גם כיום ראשונה בממשלתם; ישראל עשתה בשלב מסוים חוזה מסחרי עם צ׳כוסלובקיה לפי תנאים שנמצאו הוגנים לשני הצדדים; ישראל קלטה אלפי יהודים שהורשו רשמית להגר מצ׳כוסלובקיה והשאירו מרבית רכושם אחריהם. כל הפעולות האלה נעשו לא במחשך אלא לאור השמש. נציגי ישראל לא היו מעולם סוכנים ומרגלים של מדינה זרה. רק אלה אשר הריגול והחתירה ההרסנית הם לחם־חוקם יכל להעליל על נציגים אלה את אשמת־הכזב הזאת.

ההיסטוריה חרצה משפטה על משטרים הנזקקים למפלצת האנטישמיות כדי להסיח לב המוני העם מפגעי חייהם ומכישלונות ממשלתם, ולהפנות שנאתם וזעמם כלפי היהודים המשמשים להם שעיר לעזאזל. שחרור צ׳כוסלובקיה מקלגסי היטלר מחולל קבל העולם כולו על ידי הניסיון להחיות בצ׳כוסלובקיה המשוחררת את רוחו הטמאה.

משפט השטנה מאיים על יהודי צ׳כוסלובקיה ושכנותיה. הוא בא להבאיש בעינם את מדינת ישראל ולעקור מליבם את גאוותם על היותם יהודים. הוא זומם להשניא אותם על עם הארץ ולהצדיק מראש כל אפליה ורדיפה אשר להן ייפלו לקורבן.

בשעה זו ליבנו להמוני אחינו בית ישראל שנכרתו מגוף האומה, נותקו מכל מגע חי עם מדינת ישראל ועם יתר חלקי העם היהודי, ונגזר עליהם לשאת גורלם בבדידות ובהסגר. אפשר קולנו לא יגיע, אבל כל חרדתנו להם, לשלומם ולעתידם.

עמנו מחונן בזיכרון מאריך־ימים. הוא לא ישכח לעולם כל עזר שזכה לו בצרה, והוא יזכור בייחוד כל סעד שקיבל להצלתו ולתקומתו. המשפט של פראג הטיל כתם שחור ומכוער על הפרשה המפוארת של הידידות אשר בין עם ישראל והאומה הצ׳כית. הוא העמיס נטל כבד ועגום על זיכרון העם היהודי.

דברי שר החוץ שוסעו תכופות על ידי חברי מק״י: **אסתר וילנסקה, מאיר וילנר**.

על פי הצעת חבר הכנסת י׳ **רוקח** הוחלט לקיים דיון על הודעת שר החוץ. הוויכוח נתקיים

למחרת, ביום 25.11.1952. אחרי דברי **פרץ ברנשטיין** מטעם הציונים הכלליים, שעמד בעיקר על "הצד המזעזע אותנו בייחוד הוא, שהפעם התבססו האשמות אלה במידה גדולה על העובדה שרוב הנאשמים הם יהודים, וגם צוינו כך, עד שהמושג היהודי והמוצא היהודי והמושג הציוני הם כבר כשלעצמם אלמנטים של האשמה". **אליעזר פראי** מסר בשם מפ"ם ההודעה הבאה: "מפלגת הפועלים המאוחדת נדהמת מן הניסיון לשלב במשפט פראג את הציונות בכללה, שהיא בעצם מהותה תנועת הצלה ושחרור של הנרדף בעמים במולדתו ההיסטורית. מפ"ם דוחה בכל תוקף את ההאשמות הכוללות שהוטחו כלפי הציונות. העובדה כי בציונות, כמו בכל תנועת שחרור לאומית, פועלים כוחות ריאקציוניים, אין בה כדי לפסול את תוכנה המתקדם של תנועת השחרור שלנו. סיעת מפ"ם בכנסת שוללת בעת ובעונה אחת לחלוטין את הודעת שר החוץ בשם הממשלה, המנצלת את משפט פראג לשם הסתה אנטי־קומוניסטית, המשרתת את כוחות האימפריאליזם לתוקפנות סובייטית. אנו דוחים בתכלית את ההאשמה בנאציזם כלפי אותו כוח שהיה לו חלק מכריע במיגור ההיטלריזם ובהצלת שארית הפליטה.

"מפ"ם רואה עצמה חלק בלתי־נפרד של המחנה המהפכני בעולם, שברית הרפובליקות הסובייטיות הסוציאליסטיות עומדת בראשן. אנו נעמוד ללא רתיעה לימין ארצות הסוציאליזם והדמוקרטיה העממית במאבקן להגשמת הסוציאליזם ובהגנתן מפני אויב מבית ומחוץ. שום התקפה ושום הסתה לא יזיזו אותנו מעמדתנו, שלה אנו נאמנים זה דור וחצי ואשר נבחנה במבחנים החמורים ביותר. בקומה זקופה, בעמידה נחרצת, במסירות חלוצית, אנו נקיים את שליחותנו הציונית־הפועלית, כשם שנשמור אמונים לדרכנו הסוציאליסטית־מהפכנית.

"מדינת ישראל קמה כפרי תנועת התחייה הלאומית היהודית, תוך מלחמת שחרור אנטי־אימפריאליסטית, בעזרתה המכרעת של ברית המועצות והדמוקרטיות העממיות, במטרה לשמש ראשית קיבוץ גלויותיו של העם היהודי. מדינות הסוציאליזם והדמוקרטיה העממית רשמו פרק מזהיר בעצם ייסודה של מדינת ישראל, בעזרה למאבק למען עצמאותה, בהחשת נשק־הצלה, בפתיחת שערים לעליית יהודים.

"פעולתם של כוחות הריאקציה בתנועה הציונית ובמדינת ישראל יש לה חלק בסילוף דמותה של תנועת השחרור הלאומי של העם היהודי. אך אנו חוזרים ומציינים כי מציאותם של כוחות ריאקציוניים אלה – שאנו נוסיף ונגביר את היאבקותנו נגד מדיניות ההשתעבדות שלהם לאימפריאליזם – אינה מזכה את הקטגורים במשפט פראג להכתים את דרכה המתקדמת של תנועת השחרור שלנו, או לכרוך את הציונות עם נאשמים התלושים מעמם, שלחמו בה עד חורמה מאז ומתמיד.

"אנו מדגישים בכל לשון של הדגשה כלפי כוחות השלום והסוציאליזם בעולם, כי מאבקנו לפתרון הציוני של הבעיה הלאומית היהודית לריכוז טריטוריאלי של העם היהודי במולדתו, לדמוקרטיה ולעצמאות של מדינת ישראל, עולה בקנה אחד עם עניין החופש והשלום של כלל האנושות המתקדמת, והוא ראוי ליחס חיובי ולתמיכה הגדולה ביותר מצידה.

"מפ"ם חוזרת ומדגישה, כי לפי מיטב הכרתה – חברנו מרדכי אורן, שפעל בשליחות ציבורית, הוא חף מכל פשע. אנו משוכנעים בטוהר כוונותיו ואיננו מעלים על הדעת אפשרות פעולת זדון מצידו נגד הממשלה הצ'כוסלובקית. אנו בטוחים כי רק סבך מקרי של נסיבות טרגיות הביא לידי ההאשמות שהושמעו נגד מרדכי אורן, ואנו מייחלים לשחרורו המהיר ולשובו המהיר למולדת".

אחריו דיבר בשם מפא"י חבר הכנסת **מרדכי נמיר**. הוא ציין בין השאר, כי "יש צד מיוחד במינו, אנושי־פסיכולוגי, במהלך המשפט הזה שהוא בא לבלבל עלינו את המושגים המשותפים

לבני אדם, את הלשון האנושית המשותפת, ומונע אפשרות אלמנטרית לבוא בדברים בין איש לרעהו בחברה האנושית. אין דבר זה מתחיל ממשפט פראג. אנו יודעים כיצד אותה לשון עצמה, אשר ידעה לשבח את הדיקטטורה כשיטת חיים ושיטת שלטון ולבזות את המשטר הדמוקרטי, אותה לשון עצמה יודעת לכנות את הדיקטטורה בשם 'דמוקרטיה', את המלחמה בשם 'שלום' וכו'. גם במשפט זה יש שיטה של בלבול היוצרות ובלבול המושגים. אחת הנקודות המכריעות במשפט היא השמצת הציונות, השמצת מדינת ישראל, אף על פי שהנאשמים, שבהם תולים את 'חטא' הציונות, יש בקרבם אויבים בנפש לתנועה הציונית במשך שנים רבות. זוהי שאלה גדולה מאוד, עמוקה מני תהום, כיצד הגיע משטר זה עד לנקיטה באמצעים של הסתה אנטישמית (**אסתר וילנסקה** ממק"י משסעת: "זה לא נכון. אין ולא הייתה הסתה אנטישמית בארצות הסוציאליזם"). חברי מפ"ם, האם לא עשיתם עדיין חשבון עם עצמכם? האם אין לכם חלק במשפט הזה? האם הדיבות, העלילות, ההשמצות על מדינת ישראל, על ממשלתה ועל מדיניותה, אשר חזרו ונשנו מעל הבמה הזאת מפיכם עשרות פעמים, לא סיפקו מקצת ציוד אידיאולוגי ופוליטי למביימי המשפט הזה? חטא זה לא יכופר לכם לנצח (כאן משסע **יצחק בן־אהרן** ממפ"ם: "זוהי דמגוגיה שפלה מאוד"). בדברי חבר הכנסת פראי מטעם מפ"ם לא הייתה הסתייגות, הייתה עריקות מחזית ההתגוננות של העם היהודי כולו בשעה זו".

מאיר וילנר בשם מק"י קבע: "בפראג, בירת הרפובליקה הצ'כוסלובקית העממית הדמוקרטית, הבונה את הסוציאליזם, מתקיים עכשיו משפט נגד כנופיית מרגלים ובוגדים סלאנסקי[2] וקלמנטיס.[3] כרגיל במקרים כאלה, כאשר בארץ סוציאליסטית מגלים מרגלים בשורות מסיתי המלחמה האימפריאליסטיים, ומסַכלים את מזימתם למגר את המשטר הדמוקרטי־העממי, מתחילה יללת־תנים צבועה מצד האימפריאליסטים וגרורֵיהם – ביללת־התנים מנסים האימפריאליסטים וסוכניהם בישראל לזרוע מבוכה בעם. אך קלון צפוי להם, שהרי כל הנאשמים הודו באשמה מפני שהם אשמים, מפני שאשמתם הוכחה בחומר כה רב ומשכנע, שלא יכלו להתחמק מהודאה".[4]

ראש הממשלה, **ד' בן־גוריון**, אמר: "לפניי מונח המאמר הראשי ב'על המשמר' מיום 23 בנובמבר 1952 בשם 'האשמות־שווא', שכנראה נכתב ונערך על דעת המוסדות המוסמכים של המפלגה (מפ"ם) לאחר עיון ודיון שקול. המפלגה ועיתונה מזדהים עם המשטר שערך המשפט, עם העלילות המחרידות על נאמני המשטר הקומוניסטי, על האמצעים האינקוויזיטוריים להביא לידי 'הודאות', עם העלילות האנטישמיות והסתת אינסטינקטים שפלים בעם הצ'כי נגד יהודים באשר הם יהודים. נגד כל הזוועה המוסרית הזאת, הזוועה מבחינה אנושית ויהודית, אין אף מילת־גנאי אחת במאמר הראשי, ושתיקה במקרה זה היא בלי ספק כהודאה, כי אין המערכת ואין המפלגה עוברות בשתיקה על המשפט בכלל; להפך, הן מקדישות למשפט מאמר ראשי, אשר בלי ספק נשקל על מאזני המצפון המפלגתי, ובמאמר יש הסתייגות מהמשפט, אבל מסתייגים אך ורק מהטלת דופי בחברי מפ"ם (אורן ובן־שלום) ומסתייגים מהקטגורים על התנועה הציונית. משתי הסתייגויות אלה משתמעת באופן הברור ביותר הזדהות עם כל שאר דברי הבלע והזוועה שב'משפט' מבוים זה. ולמען מנוע כל טעות אומר מיד, שאני מוכן להצטרף מיד לדעת המערכת

2 מזכיר המפלגה הקומוניסטית בצ'כוסלובקיה, אנטי־ציוני קיצוני, התנגד למכירת נשק לישראל בימי מלחמת הקוממיות. במשפט פראג נאשם בציונות.

3 קלמנטיס היה שר החוץ הצ'כוסלובקי. עזר בנשק, על דעת כל הממשלה הקומוניסטית, לישראל.

4 כידוע הודתה הממשלה הצ'כית לפני שנים אחדות, שהנאשמים היו חפים מפשע.

שמרדכי אורן לא עשה כל מעשי־חבלה במדינת צ׳כוסלובקיה, ואיני מאמין אף רגע ב׳הודאות׳ של אורן אשר זויפו או נסחטו ממנו על ידי עינויים או אמצעי אונס ותרמית אחרים. אבל אני שואל: כיצד יכלו אנשי ׳על המשמר׳ ומפ״ם לתת יד לעלילות ולקטרוגים דומים שהוטלו על ראשי המפלגה הקומוניסטית בצ׳כוסלובקיה, שהיו לא פחות מאורן ובן־שלום גם הם נאמנים ומסורים לתנועה הקומוניסטית ולמשטר הקומוניסטי בצ׳כוסלובקיה? האומנם מעלה אף מישהו מאנשי מפ״ם על הדעת שסלאנסקי הוא פחות קומוניסט מאורן? ואם אורן הוא חף מפשע באשר ידועה ׳ידידותו העמוקה לארצות הסוציאליזם׳, מדוע אין הם מכירים שגם סלאנסקי וחבריו הם חפים מפשע בגלל אותה סיבה? האין באיפה ואיפה זו משום צביעות וזדון? האם מטיל מי שהוא בתוך מפ״ם ספק כל־שהוא בנאמנות ל׳סוציאליזם המהפכני׳ מצד סלאנסקי, מזכיר המפלגה הקומוניסטית ונאמן בית הקרמל כל השנים; מצד פראנק, סגן מזכיר המפלגה; מצד אנדרי סימון, עורך העיתון הרשמי של המפלגה הקומוניסטית ׳רודו פראבו׳; מצד ולדימיר קלמנטיס, שר החוץ בממשלה הקומוניסטית; מצד קרל שוואב, סגן מיניסטר־הביטחון בממשלה זו? אם ׳הודאות׳ אורן פסולות – מדוע כשרות ׳הודאות׳ סלאנסקי וחבריו? אם עדותו של אורן על סלאנסקי וחבריו כמַחבלים היא פסולה, משום שלפי הנחת ״על המשמר״ לא ניתנה ברצונו הטוב של אורן, מדוע נאמנה עדותם של סלאנסקי וקלמנטיס נגד עצמם? וכי יש להניח שרק נגד אורן אחזו באמצעים למען יעיד עדות שקר?

״במשפט פראג הציגו את היהודים סלאנסקי, אבריאל, שרת, מורגנטאו, אורן ועוד – כמפלצת בין־לאומית, ככנופיית שודדים מחוסרי־מולדת המתנכלים לנצל ולרושש הארץ הצ׳כוסלובקית המסכנה. ׳על המשמר׳ אינו מוצא כל דופי בהצגה אנטישמית זו. על מה מגן העיתון? על שניים: על אורן ועל הציונות. אינו מגן על הקומוניסטים האחרים שנאשמו לשווא. אינו מגן על יהודים אחרים. דבר זה אומר דרשני.

״בטוחני שאנשי מפ״ם יודעים כמוני שהקומוניזם לוחם בציונות כל ימיו, ולא באגף ציוני זה או אחר, אלא בציונות כולה, בלי כל הבחנה בין ימין ושמאל, בין בעלי־בתים ובין פועלים; ובכל ארץ שבה נשתלט הקומוניזם נאסרו **כל** המפלגות הציוניות והתנועות הציוניות, ומפ״ם יכולה להתקיים אך ורק בארצות שמחוץ לגוש הסובייטי. לפי האנציקלופדיה הסובייטית המוצאת על ידי ממשלת ברית המועצות ובפיקוח המנהיגים העליונים של המפלגה הקומוניסטית הרוסית, מוגדרת התנועה הציונית כ׳זרם ריאקציוני בורגני־לאומני׳, וההסתדרות הציונית העולמית (לא מפלגה זו או אחרת, אלא ההסתדרות הציונית כולה) מוגדרת כ׳הסתדרות ריאקציונית׳, וד״ר ויצמן מתואר כסוכן האימפריאליזם הבריטי אשר בעזרתו ניצלה אנגליה את הציונים כמשען לשלטונה הקולוניאלי בארץ־ישראל, ולאחר שנחלשו עמדות אנגליה עבר ויצמן לשרת את האימפריאליזם האמריקני ו׳לפי הוראות האימפריאליסטים האמריקניים מבצע ויצמן מדיניות של דיכוי כוחות העובדים היהודים והמיעוט הלאומי הערבי, וכמו כן לפי הודאות אלה מחניק ויצמן כוחות השלום והדמוקרטיה בפנים ישראל׳.

״דברים אלה לא נאמרו במשפט מבוים, אלא באורגן המדעי העליון של ברית המועצות והקומוניזם העולמי – ואין זו אלא גניבת דעת פוליטית להעמיד פנים כאילו במשפט פראג נתקפה בפעם הראשונה התנועה הציונית על ידי משטר קומוניסטי״.

השר **פנחס לבון** אמר: ״אם כי מביימי המשפט (בפראג) משתמשים בנימוק היהודי, מנסים להשמיץ את הציונות ואת מדינת ישראל, אין זה בראייה נכונה משפט על העם העברי, על הציונות, על מדינת ישראל. לאמיתו של דבר זהו משפט־זוועה, משפט מבעית, אבל משפט

על הקומוניזם עצמו, על הקומוניזם בתור תורה, בתור דרך, בתור שיטת־חיים. וכדי לקרב את העניין במקצת לשכלנו נתאר לעצמנו תמונת־בלהות כזו: מפ״ם הצליחה להשיג מטרתה בארצנו והקימה פה את 'המשטר המאושר'. כדרך המשטרים האלה ישלוט בו מנהיג. איני יודע מי הוא יהיה. אני חושש שלא מבין המנהיגים המסורתיים של חלקי המפלגה השונים. נתאר לעצמנו שהמנהיג מעמיד למשפט את כל סיעת מפ״ם בכנסת, פרט לעצמו. מופיע במשפט מאיר יערי ומכריז על עצמו כעל חלאת אדם, כעל בוגד עוד בטרם שנולד. הוא מכריז על עצמו כעל שליח האינטליג׳נס האמריקני או איזה אינטליג׳נס אחר, ומאשים את עצמו בכל דבר איום שאפשר רק להעלות על הדעת. מה נגיד כולנו – אם נוכל להגיד? ואם לא נוכל להגיד – מה נחשוב בלבנו, כאשר אחרי יערי יופיעו ארם ובר־יהודה ויחזרו על התקליט הזה, אחד אחרי השני. איזה משפט זה יהיה? משפטה ההיסטורי, המוסרי, הרוחני של מפ״ם, של דרכה ושל התורה עליה היא מבוססת״.

מעניין שאיש מחברי מפ״ם לא השתתף בוויכוח אחרי ההודעה של אליעזר פראי, רק היו משסעים חברים אחרים בדברם. כך העיר **יעקב ריפטין** לדברי לבון: ״אולי תאמר דברים יותר אינטליגנטיים״. שרת העבודה, **גולדה מאירסון**, שאלה: ״מדוע ויתרתם על זכות הדיבור שלכם?״ **ריפטין** ענה: ״לא ויתרנו. אתם עוסקים בהסתה זולה״.

בהמשך דבריו ציטט לבון קטע מסיפור בעיתון חתום על ידי אחד מהנוכחים בכנסת: ״ועוד על תכסיסי השלטונות הסובייטיים כלפי הציונים: הזמינו בביאליסטוק את אחד העומדים בראש הציונים אל ה׳נקוו״ד׳. ציוו עליו למסור דין־וחשבון על הפעולה הפוליטית של הציונים, בדיוק כפי שעשה הגסטאפו בשטח הכיבוש הגרמני. אמרו לו שעליו להמשיך את פעולתו בתנועה הציונית, וכי עליו גם להשתדל להגבירה עד כמה שאפשר, ולמסור לשלטונות הסובייטיים על הנעשה ועל העושים. על זאת דרשו ממנו הצהרה בכתב. הוא כמובן לא רצה לעשות זאת, ואז איימו עליו ואמרו שהוא לא יצא חי מן החדר בו הוא יושב אם לא יחתום על הצהרה זו. ציוו עליו גם לבחור לו פסיבדונים והוא חתם על ההצהרה בפסיבדונים 'אנוס'. הפקיד היה רוסי ולא הבין מה פסיבדונים זה אומר. הוא ציווה עליו להגיש לו את הדין־וחשבון על פעולתו לאחר שבוע. השיחה הזאת, מספר האדם, התנהלה בשעה מאוחרת בלילה, ובהיות עוצר בעיר – נתנו לו רישיון מיוחד להליכה. הכול בוים באופן מיוחד: כשהוא בא לבניין הוליכו אותו דרך חדרים אפלים. בחדר בו ישב דלקה רק מנורה קטנה ששפכה אור על פניו, והכול היה באפלה. האיש שדיבר איתו כמעט לא נראה, וכך יצרו אווירה מלאכותית למען דכא את רוח האיש שבא לפניהם. הוא חתם בלילה על הצהרתו, ולמחרת בבוקר היה כבר בווינה. הוא בא אליי וסיפר מה שקרה לו. בכה כילד. היה עליי להרגיעו בהסבירי לו, כי לא חטא בזאת שמסר את הדין־וחשבון המדומה לידי השלטונות״.

החתום על סיפור זה בעיתון היה ד״ר משה קליינבוים (מ׳ סנה), בימים ההם עוד חבר כנסת מטעם מפ״ם.

סנה היה נוכח כשלבון סיפר זאת בכנסת, ולא העיר אף מילה.

בגמר הדיון הציעה מק״י: ״הכנסת רואה בהודעת ההשמצה של שר החוץ נגד הרפובליקה הצ׳כוסלובקית העממית הדמוקרטית מזימה להכשיר את לב עם ישראל להשתתפות במלחמה שמכין הגוש האטלנטי נגד מחנה השלום והסוציאליזם. הכנסת דוחה את הודעת שר החוץ״.

אליעזר פראי הציע בשם מפ״ם: ״הכנסת מאשרת את הודעת מפ״ם בסיכום הדיון בפרשה זו״.

שתי ההצעות נדחו. נתקבלה ההצעה של **מאיר ארגוב** בשם ועדת החוץ והביטחון: ״הכנסת

מביעה את רגשי הזדעזעותה למהלך המשפט בפראג, הפוגע בעם היהודי, המנסה להכתים את שמה הטוב של מדינת ישראל, החותר תחת הידידות המסורתית בין העם הצ׳כוסלובקי והעם היהודי; והמנסה להכתים את התנועה הציונית, היא תנועת השחרור של העם היהודי״.

התפוצצות בחצר הצירות של ברית המועצות בתל־אביב • ברית המועצות מנתקת קשריה הדיפלומטיים עם ישראל • חידושם לאחר מות סטלין

ביום ג׳, 10.2.1953, הודיע ראש הממשלה, **ד׳ בן־גוריון**, בכנסת: ״בצער רב עליי להודיע לכנסת על נבלה שנעשתה אמש בישראל: התפוצצות בחצר הצירות הסובייטית, שגרמה נזק לבית ופצעה אחדים מאנשי הצירות, בתוכם אשת הציר, הגברת יֶרשוֹב (פצעים קלים), אשת אחד העובדים (פצעים יותר קשים) והנהג של הצירות. שלושתם הובאו מיד לבית החולים העירוני ושם ניתן להם טיפול רפואי, ואשת הציר יכלה מיד לשוב לביתה. בשם הממשלה אני שולח איחולינו הכנים לפצועים שישובו במהרה לאיתנם, ואני בטוח שהכנסת והעם בישראל משתתפים באיחולינו אלה.

״כמה מבתי־הצירויות נשמרים על ידי המשטרה, בתוכם בית הצירות הסובייטית. החצר שבה נתארעה אמש ההתפוצצות נשמרת על ידי הצירות עצמה; אם כי הממשלה הציעה לצירות שמירה בחצר, לא נראה הדבר בעיני הצירות, ולכן אין בחצר גישה לכוחות הביטחון הישראליים. מיד לאחר ההתפוצצות הופיעו במקום קציני משטרה גבוהים, והציר הסובייטי יֶרשוב הראה להם מה שאירע בחצר ובבית, אבל לא הרשה למומחי המשטרה לבדוק מיד אם יש למצוא בחצר רסיסי החומר שנתפוצץ או עקבות הפושעים שידם הייתה במעל. חקירת המשטרה כמובן לא נפסקה, והיא נמשכת ותימשך בכל המרץ.

״משרד החוץ הגיש הבוקר לצירות הסובייטית האיגרת הבאה:

״משרד החוץ של ישראל מביע את הוקרתו לצירות הסובייטית בישראל ומתכבד להביא לתשומת ליבה את הדברים הבאים:

משרד החוץ –

1. מביע לצירות ברית המועצות צערה העמוק והתנצלותה של ממשלת ישראל על הפשע המתועב שבוצע אמש נגד הצירות, עובדיה ובניינה.

2. מודיע על נכונותה של ממשלת ישראל לשלם פיצויים תמורת הפגיעות והנזקים החומריים שנגרמו.

3. מודיע לצירות, כי ממשלת ישראל פִּרסמה אמש את ההודעה הבאה:

׳הממשלה מביעה פלצות ושאט־נפש על ההתנקשות הפושעת שבוצעה הערב נגד הצירות הסובייטית בתל־אביב. כל אזרח הגון מתעב את מעשה הטירוף הזה, שפגע לא רק בנציגות דיפלומטית זרה, אלא גם בנפש המדינה עצמה. ייעשו כל המאמצים כדי לגלות את הפושעים, וכאשר יתגלו – יובאו לדין מיד, ויבואו על עונשם. הממשלה מביעה לציר ברית המועצות ולעובדי הצירות, ובפרט לאלה שנפגעו והנמצאים עכשיו בטיפול רפואי, את צערה העמוק ואת דאבון־ליבה׳.

4. מבקש את הצירות לתת רשות למומחי המשטרה לבדוק בהקדם האפשרי את מקום ההתפוצצות בחצר הצירות, בתקווה למצוא רסיסים או סימנים אחרים שיקלו על גילוי הפושעים אשר ביצעו אמש את המעשה המתועב נגד הצירות.

משרד החוץ משתמש בהזדמנות זו כדי להביע מחדש לצירות את הוקרתו המלאה׳.

"לאחר קבלת האיגרת הסכים הציר בבוקר שמומחי המשטרה יבדקו את מקום ההתפוצצות.

"לאיגרת משרד החוץ אני רואה חובה להוסיף דברים אחדים כלפי פנים: הבריונים אשר ביצעו פשע מתועב זה, יותר משהם שונאי מדינה זרה – הם אויבי מדינת ישראל. אם הפטריוטיזם היהודי, כביכול, היה המניע לתעלולם המטורף, וכוונתם הייתה להילחם על כבוד ישראל – הרי הם שחיללו בפשע אווילי זה כבוד ישראל.

"מדינת ישראל עומדת ותעמוד ביחסים תקינים עם כל מדינה שוחרת שלום. צירויות המדינות השוכנות בארצנו, כגדולות כקטנות, יש להן מעמד מיוחד של כבוד, ביטחון וזכויות־יתר בתוכנו, לא רק בתוקף המשפט והנוהג הבין־לאומי והישראלי, אלא גם בתוקף היותם אורחי האומה והמדינה. כל הפוגע בהם – פוגע קודם כול בכבודה ובמעמדה של מדינת ישראל.

"מדינתנו בנויה וקיימת על שלטון החוק, ורק נבחרי המדינה המוסמכים קובעים יחסיה הפנימיים והחיצוניים. המעשה הבריוני והפלילי, שנעשה אתמול בחצר הצירות, חותר תחת ריבונותה של מדינת ישראל ומחלל כבוד העם היהודי.

"אין אנו יכולים להתעלם מהעובדה, שהפשע המתועב שנעשה אתמול בחצר הצירות הסובייטית אינו הראשון. פושעים הטילו פצצה בבית אחד השרים של ממשלת ישראל, המנוח פנקס ז"ל. אחר כך נעשה ניסיון להטיל פצצת־שעון במשרד החוץ של מדינת ישראל, ועכשיו – הוטלה פצצה בצירות של מעצמה אדירה, שישראל מקיימת אתה יחסים תקינים כמעט מיום היוסדה.

"הממשלה רואה חובה לעצמה לעשות כל מאמץ למען גילוי מקור הפשעים המסכנים ביטחונה של המדינה, ולמען עקירת הנגע הממאיר של מעשי־אלימות כלפי פנים וכלפי חוץ מן השורש. בשעה זו עלינו לתת למשטרה להמשיך בחיפושיה וחקירותיה למען גילוי האשמים, הבאתם למשפט והענשתם בכל חומר הדין".

היושב־ראש **י' שפרינצק**: "יהיה נכון אם אוֹמַר, שכולנו נרעשים מההתנקשות המתועבת על בית הצירות של ברית המועצות בתל־אביב.

"הכנסת כולה מאוחדת בהוקעת המעשה הברברי ובהבעת יחסה לעושי התועבה כלאנשים פראים, חסרי אחריות לאומית ומצפון אזרחי.

"הכנסת מביעה את צערה העמוק על מה שקרה, ומאחלת לרעייתו של הציר ולעובדי הצירות שנפגעו הבראה מהירה ושלמה".

מרדכי בנטוב (מפ"ם): "אין אנו יכולים לפטור את הממשלה מאחריות להתפתחות שהובילה לפשע זה, ומשום כך רוצים להביע אי־אמון לממשלה".

היושב־ראש **י' שפרינצק**: "הוגשו הצעות לסדר. בוועדה לענייני חוץ וביטחון דנו בעניין זה והובעה דעה שאין צורך ביתר דיון. אולם הוגשה הצעה לסדר, ומכיוון שיש מערערים, החלטתי יחד עם הסגנים שבהתאם לתקנות תועבר השאלה, אם יהיה דיון או לא יהיה דיון, לוועדת הכנסת היום".

יוחנן בדר ("חירות") **ומאיר וילנר** (מק"י): זה בניגוד לתקנון.

היושב־ראש **שפרינצק**: "ועדת הכנסת תדון בהתאם לתקנון ולחוק".

מאיר וילנר (מק"י): "אתה מטשטש את אחריותה של הממשלה למעשה הבריונות והזוועה".

היושב־ראש **שפרינצק**: "חבר הכנסת וילנר, לא נמנע מכם האפשרות של דיון, אבל זה יהיה בהתאם לחוק".

מאיר וילנר (מק"י): "אתם אחראים למעשה־הזוועה שנעשה".

היושב־ראש **שפרינצק**: "על ההצעה לסדר השיבותי כסדר, ואנו עוברים לסעיף הבא".

מאיר וילנר (מק"י): "אתם אחראים ואתם מביאים אסון על ישראל! אתם אחראים מבחינה פוליטית ומוסרית למה שקרה".

היושב־ראש **שפרינצק**: "רשות הדיבור לשר התחבורה (על חוק לתיקון פקודות הנמלים)".

ועדת הכנסת החליטה לקיים דיון בשבוע הבא.

ביום ב', 16.2.1953, הודיע **ראש הממשלה** בכנסת:

שלושה ימים אחרי ההתפוצצות בחצר הצירות הסובייטית, שעליה הודעתי לכנסת ביום ג' שעבר, הגיש שר החוץ של ברית המועצות לצירנו במוסקבה איגרת, בה הודיע כי הוחלט להחזיר המשלחת הסובייטית מישראל, ודרש להחזיר המשלחת הישראלית ממוסקבה.

הממשלה שמעה על צעד זה של מעצמה אדירה בתימהון ובדאגה קשה. באיגרת שנמסרה לצירנו לא יכולנו למצוא כל הצדקה למעשה מדהים זה, כי הנימוקים שצוינו באיגרת אין בהם כל ממש עובדתי, והנוהג הבין־לאומי של ברית המועצות עצמה סותר אותם.

הממשלה דוחה בכל תוקף את הטענה, כי ההתפוצצות נעשתה, כביכול, בחיפוי המשטרה. משרד־החוץ הציע כמה זמן לפני כן שמירת משטרה בחצר הצירות, והציר הסובייטי הוא אשר דחה ההצעה. חוסר משמרת בחצר בלי ספק הקל על ביצוע הפשע.

גם המשטרה בברית המועצות אינה יכולה תמיד למנוע פשעים, וברוסיה הסובייטית נרצח ציר של מדינה זרה, והממשלה במוסקבה לא הטילה אחריות הפשע על המשטרה שלה.

התקפות על בתי־צירויות אירעו בהרבה ארצות; אירעו גם התקפות על בתי צירויות סובייטיות, וממשלת ברית המועצות לא ניתקה בעקבותן היחסים הדיפלומטיים. נציין כדוגמה רצח הציר הסובייטי בוורשה בשנת 1927, הנחת מוקש בצירות הסובייטית באותה ורשה בשנת 1936, התקפת הצירות הסובייטית בריגה בשנת 1926 – בלי שנותקו היחסים הדיפלומטיים.

האיגרת הסובייטית קבעה, כי הבעות הצער (של ממשלת ישראל) באו רק לטשטש את עקבות המתנקשים ולהתחמק מאחריות למעשה, והן עומדות בסתירה עם הסתה למעשי־איבה נגד ברית המועצות הנעשים על ידי עיתוני מפלגות הממשלה, חברי הממשלה והכנסת, ובאופן מיוחד הוזכר בקשר זה נאומו של שר החוץ הישראלי בכנסת ביום 19 בינואר, שבו הסית, לפי האיגרת, באופן גלוי לפעולת איבה נגד ברית המועצות.

אין אף צל של אמת בהגדרה זו של נאום שר החוץ. אף מילה אחת ואף רמז אחד אין למצוא בנאום שיש בהם במישרים או בעקיפין הסתה לפעולות איבה נגד ברית המועצות.

שר החוץ דחה בנאום זה – וחובתו המדינית והמוסרית הייתה לעשות זאת – העלילות שפורסמו בעיתונות הסובייטית על רופאים יהודים שביצעו, כביכול, מעשי־רצח נתעבים ומזעזעים בשליחות של מוסד יהודי גדול ומהולל של יהודי אמריקה ושל הציונים בעולם. בצדק הודיע אז שר החוץ, כי ממשלת ישראל לא תוכל להחריש כשמישהו עושה ניסיון לנאץ שם היהדות. אין אנו מוכנים לקבוע נוהג בישראל שנאשמים יודו על חטאים שלא חטאו, ואין אני מכיר תנועות יותר טהורות בעולם מתנועת התחייה והתקומה של העם היהודי, הידועה בשם התנועה הציונית. ואין הרבה מוסדות בעולם ראויים יותר לתהילה ולהוקרה ממוסד ה'ג'וינט' על פעולתו האנושית לעזור

ליהודים עקורים ומדוכאים ועשוקים בכל הארצות, ובתוכן גם בארצות הדמוקרטיה העממית.
אין כל יסוד לטענה באיגרת, כאילו בישראל לא קיימים התנאים לפעולה דיפלומטית נורמלית של המשלחת הסובייטית. משלחת זו הובטחה לה במדינתנו חירות פעולה אשר לא עלה על דעת משלחתנו במוסקבה לתבוע לעצמה.
לא ידוע לנו כי ממשלת ברית המועצות תלתה באיזו ארץ שהיא קיום קשריה הדיפלומטיים בתנאי שלמפלגה הקומוניסטית באותן הארצות יימסרו מונופולין להסברה מדינית וחברתית ולהסברות בין־לאומיות. כמו בכל הארצות, ששולט בהן חופש המחשבה והדיבור, מותר להסביר בישראל השלילה של האידיאולוגיה הקומוניסטית והנזק של משטרים טוטליטריים. אבל ממשלת ישראל נקטה כל הזמן, ותוסיף לנקוט, בקו שלא להתערב בעניינים הפנימיים של מדינה זרה, ואדיר רצוננו לקיים מדיניותנו המוצהרת והמאושרת על ידי הכנסת, והיא: 'לקיים יחסי־ידידות ועזרת־גומלין עם כל מדינה שוחרת־שלום, בלי לבדוק במשטרה הפנימי'.
אין אנו יכולים למצוא כל הצדקה לניתוק הקשרים בשום דבר שנעשה על ידי אזרחי ישראל וממשלתה. אין אנו יכולים למצוא גם תקדים לניתוק זה בנוהג של ממשלת ברית המועצות כלפי מדינות אחרות, המקיימות כמונו משטר דמוקרטי.

מאיר וילנר (מק"י): "זו עלילת־דם נגד יהודי ברית המועצות. הלוואי ואנחנו נהיה חופשיים כמותם, הלוואי וישראל תהיה חופשית".

יצחק בן־אהרן (מפ"ם): "אין אנו מתעלמים מן הרקע שהביא לידי צעד זה של ממשלת ברית המועצות. הוויכוח של התנועה הציונית מזה עשרות שנים עם העולם הקומוניסטי על דרך הפתרון לשאלת היהודים ועל ריכוז המוני ישראל במולדתם ההיסטורית – ויכוח חמור זה לא נדם אף ליום אחד, אולם ברגע שממשלת ישראל נטשה את קו אי־ההזדהות, התנכרה ליסוד הניטרליזציה של מדינת ישראל במאבק הגושים, ועל ידי כך נעשתה ישראל חלק בלתי־נפרד מן החזית האנטי־קומוניסטית, האנטי־סובייטית, באותו רגע ידענו שממשלת ישראל והכוחות שהיא מייצגת מטילים על עצמם את האחריות לאסון, שבמוקדם או במאוחר יבוא על עמנו. מה עשו ראש הממשלה ושר החוץ בימים המסוכנים לגורלה של מדינת ישראל, מאז חל אותו מפנה? וכך נושאת הממשלה הזאת במלוא האחריות להתפתחות זו".

זלמן ארן (מפא"י): "קרו לנו בימים אלה שני דברים חמורים. כוונתי: לפצצה הפיזית אלמונית שהונחה בצירות הסובייטית בתל־אביב, ולפצצה הפוליטית הסובייטית לעבר מדינת ישראל.

"עד עתה לא ידוע מי עשה את הפשע. אך מסתבר – כל זמן שלא יוכח ההפך מזה – כל זה נעשה בידיים עבריות. הם הקלו על ברית המועצות ניתוק הקשרים הדיפלומטיים עם ישראל.

"ניהלנו בארץ מלחמה אידיאולוגית עם המפלגה הקומוניסטית בארץ־ישראל שראינו בה, ובצדק, תחילה חיזיון של שמד יהודי במאה הי"ט, ואחרי כן – גם תנועה פוגרומית. עם התגברות הפעולה המיסיונרית הקומוניסטית בארץ, שגם מפ"ם נצטרפה אליה, הרחבנו את המלחמה האידיאולוגית עם החיזיון שנקרא 'הקומוניזם העולמי'. וכאשר לאחר דור ויותר של התנכרות מצד ברית המועצות לתנועה הציונית שמענו את נאומו של גרומיקו (בעצרת האו"ם) למען הקמת מדינה יהודית, נגולה אבן מהלב, וחשבנו: הנה בא המפנה. אולם חצי שנה לאחר נאום היסטורי זה השמיע לנו 'היהודי זיס' של החצר הסובייטית, איליה אֶרנבורג,

את הנאום הפרוגרמתי והפוגרומי נגד ההכרה בקיומו של העם היהודי, נגד הציונות ונגד העלייה (**מאיר וילנר:** "שקר וכזב!"). סמוך לתקופה זו החל חיסול שרידי החיים הציבוריים היהודיים המאורגנים בברית המועצות: חיסול ספרים שנותרו ביידיש וחיסול סופרים שכתבו יידיש. חיסול התיאטרון היהודי, חיסול בית הספר היהודי, חיסול כל גרעין של חיים ציבוריים יהודיים מאורגנים – וזה ידוע לכל העולם (**אסתר וילנסקה,** מק"י: "את שלום־עליכם ופרץ קוראים בברית המועצות יותר מאשר פה"). חבר הכנסת בן־אהרן בהאשמותיו נגד הממשלה עוד הרחיק לכת מאיגרתו של וישינסקי. מתוך דבריו השתמע, שהסיבה לניתוק היחסים הדיפלומטיים היא בעמדות הפוליטיות שנקטנו בתוך ההתגוששות הפוליטית העולמית. יש עשרות מדינות העוינות לברית המועצות בגוף ובנפש, ואתן מקיימת ברית המועצות יחסים דיפלומטיים סדירים. האם העמדות שלנו באו"ם היוו את הסיבה לניתוק היחסים הדיפלומטיים עם ישראל? לא ולא.

"הטוענים שממשלת ישראל והכנסת אשמות בניתוק זה – הם מתעתעים. אם אתם, חברי מפ"ם, חושבים שעל ידי ריבוי עלילות נגד ממשלת ישראל תצילו את מפלגתכם מהתפוררות, אינכם אלא טועים".

אלימלך רימלט (ציונים כלליים): "בצדק הדגיש ראש הממשלה, שביחסים הבין־לאומיים הדיפלומטיים וגם ביחס לרוסיה – קרו מקרים חמורים הרבה יותר. רוסיה לא ניתקה את היחסים הדיפלומטיים לא עם יוון ולא עם יוגוסלביה הטיטואיסטית. ואני שואל את בן־אהרן וחבריו: האם יוגוסלביה הטיטואיסטית אינה משמיצה את רוסיה? הלוא היא המשמיצה ביותר".

שרת העבודה **גולדה מאיר**:

> חבר הכנסת בן־אהרן אמר, שזה יום רע ומר. אני אומרת, שזה יום מר ועצוב לשמוע את דברי בן־אהרן מסביר **כך** את העניין, מגן **כך** על מעצמה, ומציג **כך** את מה שעשתה כלפי עם היהודי, כלפי התנועה הציונית, וכלפי מדינת ישראל. אני מציעה לחבר הכנסת ארם לא להגן על ארנבורג ולא על בן־אהרן. רק לפני חודש או חודשיים הגינות בקריאת ביניים גם על חבר הכנסת סנה. זה היה דבר מר ומזעזע לשמוע דווקא את חבר הכנסת ארם מזדעזע מדיבור נגד ארנבורג (בערך שבוע ימים לאחר בואה של הצירה הראשונה, גולדה מאיר, למוסקבה הופיע מאמרו של האדון איליה ארנבורג).
>
> אין בפי מילים לתאר את דמותו של יהודי זה. דמות יהודי זה שאבדה לו כל דמות, לא רק היהודית, אלא בכלל דמות של בן־אדם המכבד את עצמו (**מאיר וילנר,** מק"י: "זו השמצת אדם, שאת אינך מגיעה לקרסוליו"), יהודי היודע דבר אחד ויחיד – לקיים את צו אדוניו ולהתכחש לכל דבר יהודי, לשפתו של העם היהודי, להתכחש שהוא יהודי בנוכחות גוי, להתכחש לכל העבר היהודי, לכל העתיד היהודי, לכל ההווה היהודי. 'הלוחם האמיץ' הזה כתב בערך שבוע או עשרה ימים אחרי בואנו למוסקבה, כשחברי מפ"ם, בנטוב וציזלינג, עוד ישבו בממשלה הזמנית, שאין עם יהודי בעולם, באשר אין עניין משותף לקבוצותיהם השונות של היהודים בתפוצותיהם השונות בעולם. זה נכתב בספטמבר 1948. ובראשית ינואר 1949 הורד השלט של הוועד היהודי האנטי־פשיסטי – המוסד היהודי האחרון שנשאר בברית המועצות, מלבד בית הכנסת. בדיוק באותם הימים נסגר העיתון היהודי במוסקבה והעיתונים היהודיים בכל רחבי ברית המועצות. זה היה כשמפ"ם עוד ישבה בממשלה כשומרת על הניטרליות ועל הידידות עם עולם המהפכה. באותם הימים

נסגרה הוצאת הספרים 'עמעס'. ובאותם הימים נעלמו הסופרים היהודים. האם בברית המועצות אינן מיוצגות ארצות שעל פי החוק אינה קיימת ואינה יכולה להיות קיימת בהן מפלגה קומוניסטית? האם עד כדי כך רגישה ברית המועצות? אחרי משפט פראג התנהגנו כפי שמתנהג כל אדם המכבד את עצמו. נכון, ישנם חלקים בארצנו – לאושרנו, חלקים קטנים – שמלכתחילה מוכרחים להצדיק את הכול. ומיד לאחר זה באות עלילות מוסקבה, העלילות על הרופאים. איפה נשמעה נגד זה המילה החזקה, המכובדת, היהודית, הציונית מבין שורות מפ"ם?

משה סנה (שנפרד ממפ"ם וייסד "סיעת השמאל"): "לא זו בלבד שאינני יכול לשחרר את הממשלה מאחריות, אלא שבמקרים אלה צריך להגיד באומץ, כי האחריות כולה רובצת על בן־גוריון ושרת לניתוק הקשרים הדיפלומטיים מצד המעצמה, שהייתה הראשונה לתמוך בהקמת המדינה".

יונה כסה: "זה לא יועיל לך. בפראג כבר אמרו שאתה מרגל".

דוד ליבשיץ (שאף הוא נפרד ממפ"ם יחד עם חנה למדן): "מאחורי ההצעה הזאת (להביע אי־אמון לממשלה) – הצעת 18 נציגי מק"י, מפ"ם ו'סיעת השמאל' – אין עומדת אחריות, לא אחריות פועלית, לא ישראלית ולא יהודית. במציאות הזאת האופפת אותנו ונוכח המפנה החמור מצד ברית המועצות – יש לנו צורך בריכוז ובגיוס מלוא אחריותנו כדי לגבש מדיניות בנויה על מלוא הריאליזם המר והטרגי שבמצבה של מדינת ישראל ובמצבו של עם ישראל".

למחרת, ביום 17.2.1953, ענה שר החוץ, **מ' שרת**, למתווכחים:

בסיומו של ויכוח זה אין לי להוסיף דברים להסברת עמדתה והערכתה של הממשלה, כי הדבר נעשה על ידי ראש הממשלה בפתיחת הוויכוח. אבל ברצוני לעמוד על כמה דברים שנשמעו במהלך הוויכוח.

חבר הכנסת סנה ניסה להזכיר נשכחות. הוא טען כי ברית המועצות הצילה המוני יהודים מכלָיה. איני יודע מאיזה תאריך כדאי להתחיל את החשבון הזה. איני יודע, למשל, מה היה אילו עם פרוץ המהפכה הבולשביסטית ברוסיה בשנת 1917 לא היה עולה הכורת על התנועה הציונית ברוסיה; אילו נמצאה הדרך ליישב אותו משטר עם המשך העלייה לארץ, אילו ניתן להמוני יהודי רוסיה לעבור לארץ כפי הנכונות הנפשית שהייתה אז, אילו נפתח אפיק רחב לפני תנועת 'החלוץ' ברוסיה – מה היה אז? לגמרי אחרת היו עוברות עלינו שנות העשרים, בכוח אחר היינו פוגשים אז את שואת היטלר, אחרת היינו ניצבים וערוכים לקראת שואת מלחמת העולם השנייה, ואולי בשנות השלושים היינו מגיעים כבר לעצמאות בארץ, ואז ספק רב אם היה עולה הכורת על יהדות אירופה. וכאשר פרצה מלחמת עולם ואיימה כבר השואה על העם היהודי באירופה – איזה תפקיד מילאה בגורל המלחמה ובגורל העם היהודי הברית שנכרתה אז (בין היטלר וסטלין), ואֵילוּ אפשרויות פתחה הברית ההיא להשתלטות בלתי־מעורערת של היטלר וקלגסיו על אירופה ולהסגרת גורל היהודים בעולם.

בנטוב בשם מפ"ם, וילנר בשם מק"י, סנה בשם "סיעת השמאל" הציעו כל אחד לחוד אי־אמון לממשלה. בעד הצעת מפ"ם הצביעו 8; בעד הצעת מק"י – 8; בעד הצעת "סיעת השמאל" – 8.

נגד – הצביעו 85. סיעות הקואליציה הציעו: "הכנסת מזדהה עם הודעת ראש הממשלה". בעד הצעה זו הצביעו 79, נגד 16. בגין הודיע שתנועת "חירות" נמנעה.

כארבעה חודשים אחרי מותו של סטלין חודשו ביוזמת הממשלה הסובייטית, ביום 20.7.1953, היחסים הדיפלומטיים בין ישראל וברית המועצות. א"נ אברמוב נתמנה לשגריר סובייטי בישראל, וד"ר ש' אלישיב חזר לתפקידו כשגריר ישראל במוסקבה.

שינויים בהרכב הממשלה והסיעות בכנסת • "העסק הביש": מי נתן הוראה – שר הביטחון פ' לבון או "הקציין הבכיר"? • ועדת אולשן־דורי אינה מסיקה מסקנה ודאית • יחסים לא־תקינים בין שר הביטחון ובין הממשלה

כאמור לעיל, הכנסת השנייה הייתה הראשונה שסיימה תקופת כהונתה כחוק – ארבע שנים. ישיבתה הראשונה נפתחה ביום י"ח במנחם אב תשי"א (20.8.1951), וישיבתה האחרונה נתקיימה ביום י' בתמוז תשט"ו (30.6.1955), אולם לעומת זאת נתחוללו בה במשך 4 שנים אלה שינויים פנימיים בהרכב הממשלה ובהרכב הסיעות. ביום 11.9.1951 הודיע ראש הממשלה, שעדיין כיהן בתוקף כהונתו עוד מהכנסת הראשונה, כי הוא מנהל משא־ומתן עם סיעת מפ"ם, מפא"י, האגודה, פועלי האגודה, המזרחי, הפועל המזרחי, הציונים הכלליים והפרוגרסיבים על הקמת קואליציה רחבה. המשא־ומתן עם הציונים הכלליים (22 צירים) ומפ"ם (15 צירים) נסתיים ללא תוצאות, והפרוגרסיבים סירבו להצטרף לקואליציה מצומצמת, וביום ז' בתשרי תשי"ב (7.10.1951) התייצבה ממשלה של מפא"י והדתיים, שמנתה 13 חברים: 9 חברי מפא"י, 1 – אגודת ישראל, 2 – הפועל המזרחי, 1 – המזרחי. ד' בן־גוריון – ראש הממשלה ושר הביטחון; לוי אשכול – חקלאות ופיתוח; דוב יוסף – מסחר ותעשייה ומשפטים; הרב י"מ לוין – סעד; גולדה מאירסון – עבודה; פרץ נפתלי – בלי תיק; דויד צבי פנקס – תחבורה; אליעזר קפלן – אוצר; בכור שלום שיטרית – משטרה; משה שפירא – פנים ודתות; משה שרת – חוץ. ביום כ"ד בטבת תשי"ב (22.1.1952) הודיע ראש הממשלה על שינויים בהרכב הממשלה, שחלו לרגל פרישתו של קפלן מהאוצר בגלל מחלתו, והסתלקותו של דוב יוסף ממשרד המשפטים. אליעזר קפלן נעשה סגן ראש הממשלה בלי תיק; לוי אשכול – שר־אוצר; פרץ נפתלי – שר החקלאות; חיים כוהן – שר המשפטים. הכנסת אישרה שינויים אלה. עם מותו של אליעזר קפלן חל שינוי נוסף. במלאות שלושים ימי האבל הודיע ראש הממשלה, ביום כ"ז באב תשי"ב (18.8.1952), על צירוף פנחס לבון לממשלה כשר בלי תיק. במושב השני של הכנסת, ביום י"ט בחשוון תשי"ג (3.11.1952), הודיע ראש הממשלה, כי שר הסעד, י"מ לוין, התפטר עוד ביום כ"ח באלול תשי"ב (18.9.1952), כלומר בימי פגרת הכנסת; כמו כן הודיע על צירוף מרדכי נורוק ("מזרחי") כשר הדואר, שעד אז היה זה חלק של משרד התחבורה. עם צאת האגודה מהממשלה הועמדה הקואליציה על 60 איש. ביום א' בטבת תשי"ג (19.12.1952) הגיש ראש הממשלה התפטרותו לנשיא, ולאחר שהנשיא הטיל עליו להקים ממשלה חדשה – הציג ביום ד' בטבת תשי"ג (22.12.1952) ממשלה חדשה, מורכבת מתשעה חברי מפא"י, ארבעה – ציונים כלליים, שניים – המזרחי (שנצטרפו כעבור יומיים), אחד פרוגרסיבי. בקיץ תשי"ג החליט ראש הממשלה להשתקע בשדה־בוקר "לשנה, לשנתיים או יותר", וביקש מהממשלה חופשה לחודשיים, לבדוק צורכי הביטחון לשלוש השנים הבאות, לפני פרישתו מהממשלה. החופשה ניתנה, ומשה שרת נתמנה לממלא מקום ראש הממשלה, ופנחס לבון לממלא מקום שר הביטחון.

ביום 18.10.1953 חזר ראש הממשלה והרצה על מצב הביטחון וצרכיו לשלוש שנים, והממשלה אישרה תוכניתו, ואז הודיע ראש הממשלה שהוא החליט לפרוש זמנית מהממשלה בכדי להשתקע בנגב, וביום א׳ בטבת תשי״ד (7.12.1953) הגיש מכתב התפטרות מהממשלה. ביום התפטרותו ביקש ד׳ בן־גוריון מחבריו שיעניקו לו חופשה עד שתיכון ממשלה חדשה, למען יוכל להשתקע מיד בנגב, כי לפי חוק המדינה חייב ראש הממשלה המתפטר להמשיך במשרדו עד שהכנסת מאשרת ממשלה חדשה. חבריו העניקו לו חופשה זו, והממשלה החדשה הוקמה ביום כ״א בשבט תשי״ד (25.1.1954) והייתה מורכבת: משה שרת – ראש הממשלה ושרי חוץ; ז׳ ארן – שר; לוי אשכול – שר האוצר; י׳ בורג – שר הדואר; פרץ ברנשטיין – שר המסחר והתעשייה; ב׳ דינור – שר החינוך והתרבות; ד׳ יוסף – שר הפיתוח; פ׳ לבון – שר הביטחון; ג׳ מאירסון – שרת העבודה; פרץ נפתלי – שר החקלאות; יוסף ספיר – שר התחבורה; י׳ סרלין – שר הבריאות; פנחס רוזן – שר המשפטים; ישראל רוקח – שר הפנים; ב״ש שיטרית – שר המשטרה; משה שפירא – שר הסעד והדתות.

ביום כ״ט בשבט תשט״ו (21 בפברואר 1955) הודיע **מ׳ שרת** בכנסת, כי לבון הודיע אתמול בממשלה על התפטרותו, באשר ״לא ראה האפשרות להמשיך בתפקידו לאחר שהצעותיו לשינויים במבנה מערכת הביטחון לא נתקבלו על דעת ראש הממשלה״, ועל הצורך שראה ראש הממשלה ״להשלים את הרכב הממשלה שנפגם על ידי ההתפטרות ולעשות זאת, אם רק אפשר, בכל הדחיפות ובמלוא היעילות המעשית והסמכות המוסרית. הייתי בטוח, כי שום מועמד לא יהיו לו סיכויים למלא את התפקיד ביתר הצלחה וליהנות ממידה יותר גדולה של אמון העם מאותו האיש אשר הקים את צבא־הגנה לישראל, ניצח על מערכותיו בימי המבחן החמורים ביותר, ביסס את יסודותיו לעתיד לבוא ונתקשר בו לאהבה אותו ולמסירות לו בכל נימי נפשו. פניתי אל ראש הממשלה ושר הביטחון הראשון, חבר הכנסת דוד בן־גוריון, כעת איש שדה־בוקר, ובאמצעות שליח נאמן הפצרתי בו לקבל עליו מחדש את המשימה הקשה. דוד בן־גוריון נענה לקריאה. ידעתי לא בלי לבטים וחקרי־לב. הצעתי לצרפו לממשלה ולהפקיד בידו את תיק הביטחון אושרה על ידי הממשלה אתמול״. אחרי דיון קצר אושר צירוף זה.

ביום ט׳ בתמוז תשט״ו (29.6.1955) הודיע ראש הממשלה, **משה שרת**, על התמורה שחלה בהרכב הממשלה במשך היום: ״אמש ארע בכנסת דבר שחרג מכל מסגרת של נוהג פרלמנטרי תקין – סיעת הציונים הכלליים נמנעה מהצבעה נגד הצעת אי־אמון לממשלה שהוגשה על ידי סיעת ׳חירות׳. גם החברים הציונים הכלליים של הממשלה למדו היתר לעצמם לא להצביע נגד הצעת אי־האמון לממשלה. פניתי אל חבריי הציונים הכלליים לפני ההצבעה ואמרתי להם, כי אם לא ימצאו אפשרות להצביע נגד הצעת אי־האמון – אראה את עצמי נאלץ לדרוש את התפטרותם מהממשלה. התשובה שקיבלתי הייתה, כי אין אפשרות להכריח שרים להתפטר, אם לפני ראש הממשלה פתוחה הדרך להגיש לנשיא את התפטרותו, שדינה כדין התפטרות הממשלה. החלטתי ללכת בדרך זאת. לפיכך הודעתי הבוקר בישיבה שלא מן המניין של הממשלה על החלטתי להתפטר. בהתאם לחוק־המעבר נכנס הנשיא מיד להתייעצויות עם סיעות שונות בכנסת, ובשעה שש אחר הצהריים הזמינני להטיל עליי המשימה להרכיב את הממשלה החדשה. ואלה חברי הממשלה: זלמן ארן – שר התחבורה; לוי אשכול – שר האוצר; יוסף בורג – שר הדואר; ד׳ בן־גוריון – שר הביטחון; בן־ציון דינור – שר החינוך והתרבות; דוב יוסף – שר הפיתוח והבריאות; גולדה מאיר – שרת העבודה; פרץ נפתלי – שר החקלאות ומסחר ותעשייה; פנחס רוזן – שר המשפטים; משה שפירא – שר

הפנים, הסעד והדתות; משה שרת – ראש הממשלה ושר החוץ". באותו ערב הובע אמון לממשלה, וממשלה זו נשארה עד אחרי הבחירות לכנסת השלישית.

בכנסת זו נתחלפו גם נשיאי המדינה. ד"ר חיים ויצמן נפטר ביום 9.11.1952, ולאחר שלושים ימי אבל נבחר י' בן־צבי לנשיא המדינה ביום 13.12.1952.

בכנסת זו חלו שינויים גם בהרכב הסיעות. הציונים הכלליים קיבלו עשרים צירים (במקום 7 בכנסת הראשונה) בבחירות לכנסת השנייה, ובמשך הזמן נצטרפו אליהם עוד שני נבחרים מרשימת הספרדים; לעומת זאת כמעט נתפוררה רשימת מפ"ם בכנסת זו. היא קיבלה בבחירות לכנסת השנייה – 15 צירים, שלושה מהם, משה סנה, אברהם ברמן ורוסתום בסתוני, פרשו מסיעה זו ביום 29.1.1953 והקימו "סיעת השמאל". ביום 30.10.1954 הצטרפו שניים מהסיעה החדשה, אברהם ברמן ומשה סנה, לסיעת מק"י, ורוסתום בסתוני חזר למפ"ם; שני צירי מפ"ם אחרים, חנה למדן ודויד ליבשיץ, פרשו ממפ"ם ביום 21.1.1952, וביום 13.1.1954 הצטרפו לסיעת מפא"י. חברי הקיבוץ המאוחד: י' בן־אהרן, ישראל בר־יהודה ואהרן ציזלינג וחבר פועלי־ציון שמאל מ' ארם – פרשו ביום 23.8.1954 מסיעת מפ"ם, באופן שסיעת מפ"ם עמדה רק על שבעה חברים (לאחר שרוסתום בסתוני חזר אליה).

בימי הכנסת השנייה אירע מאורע אחד שהסעיר כמה פעמים את הארץ – בלשון הצנזורה קוראים לו "העסק הביש", בלשון העיתונאים "פרשת לבון", ועניינה הוראה שניתנה על ידי מי שהצנזורה קוראת בשם "הקצין הבכיר", וכמה אנשים איבדו חייהם לרגל הוראה זו. זה קרה ביולי 1954. "הקצין הבכיר", לפי דבריו, קיבל הוראה על כך משר הביטחון דאז, פנחס לבון, וימים אחדים אחרי "העסק הביש" הודיע לו בכתב, שהאנשים נתפסו ויועמדו למשפט. שר הביטחון לא הגיב כלל על הודעה זו. הרמטכ"ל, משה דיין, לא היה אז בארץ. כשחזר הרמטכ"ל דרש מ"הקצין" דין־וחשבון על פרטי המאורע, ולאחר שקיבל ביום 1.11.1954 מכתבו של "הקצין" הודיע בישיבת המטה, שהמעשה נעשה על פי הוראת שר הביטחון, ומפקדי צה"ל יודעים שקצין מחויב להוציא פקודת השר בלי כל הרהורים. שר הביטחון דאז (פנחס לבון) לא היה משתתף בישיבות המטה, אבל מזכירו, אפי עברון, היה נוכח בישיבה, ובלי ספק מסר לשר דברי הרמטכ"ל. באמצע דצמבר הזמין שר הביטחון (פ"ל) את הרמטכ"ל ו"הקצין הבכיר" ואמר להם, שייתכן כי הממשלה וַעדת חוץ וביטחון, או אחת משתיהן, תזמין אותם לבירור "העסק הביש", ולכן הוא מציע להם להגיד שניתנה הוראה לתכנון, אבל לא לביצוע. הרמטכ"ל ו"הקצין הבכיר" ענו בשתיקה – ושר הביטחון הבין, שאינם מסכימים להגיד מה ששר הביטחון דורש מהם. "העסק הביש" נתרחש אחרי המחצית הראשונה של חודש יולי 1954. ימים אחדים לפני המאורע, ביום ג', י"ג בתמוז תשי"ד (13.7.1954), באו אצל ד' בן־גוריון בשדה־בוקר החברים שמואל דיין, קדיש לוז ומרדכי נמיר. היוזם היה ש' דיין, אבל התייעצו עם כמה חברים (קדיש לוז לא השתתף בהתייעצות אבל החברים רצו שבמשלחת לבן־גוריון יהיה בא־כוח המושבים (ש' דיין), בא־כוח הקיבוצים (קדיש לוז) ובא־כוח הערים (מ' נמיר). נמיר דיבר: "בציבור אין הרגשת ביטחון. אין סמכות. אומנם חששותיו בשעת פרישתך נתבדו, אבל עכשיו הם עומדים להחמיר. ובאו לדרוש שובך". אמר להם בן־גוריון, שאין בדעתו לשוב עכשיו, כי הוא עסוק, אומנם כאזרח פרטי, בשני עניינים חשובים בעיניו: בגיוס צעירי המושבים הוותיקים ללכת עם משפחותיהם למושבי עולים חודשים (על מפעל זה כתבה ברכה חבס ספר מאַלף בשם "תנועה ללא שם") וביוזמה להקמת "התיישבות אזורית" בדרום הארץ השומם בשטח שנקרא אחר כך בשם "חבל לכיש".

ביום 28.7.1954 באו אצל ד׳ בן־גוריון (בשוכבו בבית החולים בתל־השומר) גולדה, ז׳ ארן ואשכול. שוחחו על היחסים הקשים במשרד הביטחון. ב״ג הציע לאשכול לשוחח גלויות עם פנחס לבון. ביום 24.8.1954 בא אצל דב״ג בשדה־בוקר משה דיין (הרמטכ״ל) וסיפר לו על הוראה תמוהה של פנחס לבון, שר הביטחון, בימי היעדרו (של הרמטכ״ל) מהארץ. הפעולה נכשלה, והיו צריכים לדעת שתיכשל.

ביום 20.11.1954 בבוקר בא מ׳ נמיר שנית אצל ב״ג והוא טען: נתרופף רגש הביטחון בשבועות האחרונים. החמיר המצב במדינה ובמפלגה. יש חוסר סמכות וחוסר משמעת בממשלה, בהסתדרות, במפלגה.

ביום 27.1.1955 בא שאול אביגור אצל ב״ג ומסר: סיפר לו ראש הממשלה, מ׳ שרת, שמינה ועדה פרטית (ועדת אולשן־דורי) לבדוק מי נתן ההוראה. שר הביטחון, או ״הקצין הבכיר״, חרג מסמכותו ופעל על דעת עצמו. הוועדה אומנם לא מצאה ראיות משפטיות, אבל הרושם הברור ששר הביטחון נתן ההוראה. בצבא אין אמון אליו. יודעים שאין הוא אוהב את הצבא. שאול הציע שב״ג יחזור למשרד הביטחון.

בימים הראשונים של פברואר 1955 קיבל ב״ג מלבון העתק מכתבו לראש הממשלה (משה שרת), שבו נאמר בין השאר: ״מסרת את החומר לחקירה נוספת לשאול אביגור. עשית זאת למרות התנגדותי. במשך שתי החקירות (של ועדת אולשן־דורי): שנמשכו שבועות רבים הוחזקתי במצב של מנודה, לא אתה ולא חבר אחר (פרט לאשכול, שרצה לשוחח אתי, אך איתו דווקא אני לא רציתי לשוחח, מטעמים שאנשים מהוגנים אולי לא יבינו) לא רציתם לשוחח אתי, כאילו הייתי חולה מגונה, אשר יש השמח לקיצו הקרוב, ויש היוצא ידי חובתו במנוד־ראש. הייתי אסור בנגיעה, לי אסור לדעת מה אתם חושבים, טוענים, מאשימים. אני הייתי אובייקט לרחמים או לסילוק חשבונות. התנהגות זו משחררת גם אותי משארית רגש החובה והאחריות ההדדית. לא רק אתם חופשים – גם אני חופשי, והנני בא להודיעך – אינני מוכן עוד להיות חבר לאנשים שחיסלו את חברותם איתי, הנני מודיע לך על התפטרותי מתפקידי כשר הביטחון וכחבר ממשלה״.

העתק מכתב זה נשלח (כך היה כתוב בהעתק שקיבל ב״ג) גם לגולדה מאיר, זלמן ארן ולוי אשכול.

כשבועיים לאחר קבלת העתק זה באו אצל ב״ג (ביום 17.2.1955) גולדה מאיר ומ׳ נמיר. הם באו בשליחות ראש הממשלה לדרוש שובו למשרד הביטחון. כשסיפרו על המשבר החמור במשרד הביטחון וחוסר האמון בצבא – היה ב״ג נרעש ונפעם. ידע, שבמצבנו אנו הצבא הוא הגוף היקר ביותר במדינה, ואם כי היה בדעתו להישאר לפחות עוד שנה בשדה־בוקר, הרגיש שהפעם עליו להישמע לראש הממשלה. הביטחון והצבא – קודמים לכול.

למחרת בבוקר (18.2.1955) הופתע ב״ג, כשפולה אשתו סיפרה לו ששמעה עוד אמש בשעה 23:00 ב״קול ישראל״ על מינויו לשר ביטחון.

ביום ב׳, 21.2.1955, עלה ב״ג לירושלים והיה נוכח בכנסת כשראש הממשלה הודיע על התפטרות לבון וצירופו לממשלה כשר הביטחון. לא התקיים ויכוח, אלא מ׳ יערי בשם מפ״ם, י׳ בן־אהרן בשם חברי הקיבוץ המאוחד שפרשו ממפ״ם, שמואל מיקוניס בשם מק״י, חיים לנדאו בשם ״חירות״ – הודיעו על התנגדותם לצירופו של ב״ג. ברוב של 74 נגד 23 ונמנע אחד (ב״ג היה הנמנע) אושר צירופו של ב״ג, ומיד חתם על הצהרת־אמונים כדין.

בחוזרו למשרד הביטחון קרא ב״ג המסקנות של ועדת אולשן־דורי האומרות: ״בסיכומו של

דבר הננו מצטערים שאין באפשרותנו לענות על השאלות שהוצגו לנו על ידי ראש הממשלה; אין לנו אפשרות לומר אלא זאת, כי לא שוכנענו למעלה מכל ספק המתקבל על הדעת, כי הוא (׳הקצין הבכיר׳) לא קיבל הוראות משר הביטחון (פ״ל); עם זאת – איננו בטוחים כי שר הביטחון אומנם נתן את ההוראות המיוחסות לו״.

ב״ג הכיר היטב והוקיר מאוד שני אישים אלה (אולשן ודורי). שניהם היו שנים רבות בהגנה. אולשן הוא חבר בית המשפט העליון, דורי היה רמטכ״ל ראשון בצה״ל. ומכיוון שהם לא הגיעו עד חקר האמת כולה החליט ב״ג בליבו לא לטפל ב״פרשה״ זו. לא קרא אפילו את כל הדין־וחשבון של ועדה זו. את פנחס לבון ראה צורך ליהנות מן הספק, והוסיף להתייחס אליו כחבר לחבר, כי היו לו מעלות וכישרונות שהיו חשובים בעיניו. ביחס ל״קצין״ – ראה צורך להחמיר, מפני הספק. הוא שירת ביחידה הדורשת אמון רב, כי נשמרים בה סודות המדינה, והחליט שיש להעבירו לתפקיד אחר. דב״ג דיבר על כך עם הרמטכ״ל (משה דיין). זו הייתה גם דעתו של ראש הממשלה (משה שרת). ב״ג לא שאל לא את לבון ולא את שרת ולא שום חבר אחר בממשלה מה הוא חושב על ״הפרשה״; ואיש מהם לא סיפר לו כלום מה ידוע לו ומה לא ידוע לו.

רק במשך הזמן, עוד באותה שנה, מצא בן־גוריון, כשר ביטחון, במשרד הביטחון מכתבים של ראש הממשלה (מ׳ שרת) כתובים לשר הביטחון (פ׳ לבון) שהיו קצת תמוהים בעיניו. במכתב אחד מיום 14.8.1953, כשעוד ב״ג היה להלכה ראש ממשלה ושר הביטחון, אבל היה ב״חופשה״, ושרת היה ממלא מקומו כראש ממשלה ופנחס לבון היה ממלא מקומו כשר ביטחון, כתב שרת ללבון: ״ביני ובין ראש הממשלה ושר הביטחון [דב״ג] נקבע נוהג של מסירת הודעה מראש על כל מעשה־תגובה רציני כלפי אחת הארצות השכנות ועל כל צעד נמרץ כלפי האוכלוסייה הערבית של המדינה. נוהג זה לא נשמר לגבי העוצר והחיפוש בטירה וכן גם לגבי הפעולות שבוצעו בליל 12 בחודש זה. לכן, עליי לבקשך להודיעני מכאן ואילך – מראש ובעוד מועד – על כל פעולה רצינית מהסוגים שציינתי, העומדת להתבצע על פי הוראותיך או באישורך״.

במכתב שני באותו חודש (ביום 19.8.1953) כותב שרת ללבון: ״סירובך להשתתף בהתייעצות של חברים מתמיה ביותר ויוצר בעיה חמורה מאוד. אם הכוונה להביאני לידי התפטרות מתפקיד ממלא מקום ראש הממשלה, הרי אין דבר קל מזה. האם בזה רצונך?״

ביום 25.5.1954, כאשר מ׳ שרת היה כבר ראש ממשלה ולא ממלא מקום, וגם פנחס לבון היה שר ביטחון ולא ממלא מקום, כתב שרת ללבון:

> עניין הדיווח האישי אליי בענייני ביטחון אינו פועל כשורה. מתרחשים דברים שאינם מגיעים לידיעתי. אני שומע הודעות ב׳קול ישראל׳ וקורא אותן אחר כך בעיתונות, בלי שאדע את רקען האמיתי. הסדר הנכון היה מחייב כי אדע, אם רק אפשרי הדבר למעשה, את העובדות בטרם תופיע הגִרסה הרשמית כלפי חוץ. לכל הפחות עליי לדעת את העובדות. דומני, כי אפשרי סידור שיבטיח זאת, אבל יוזמתו של סידור זה הוא בידיך.

על יחסים לא תקינים בין הממשלה ובין שר הביטחון שמע ב״ג עוד בשבתו ובעובדו בשדה־בוקר, וגם על יחסים בתוך משרד הביטחון ועוד. ומכיוון שראש הממשלה (מ׳ שרת) לא ראה צורך לספר לו על כך בשובו להיות שר ביטחון – לא שאל אותו ב״ג. לא שאל גם חברי ממשלה אחרים לאחר

שחזר אחרי הבחירות לכנסת השלישית להיות ראש ממשלה ושר ביטחון והקים קואליציה של מפא"י, מפ"ם, אחדות העבודה, הפועל המזרחי והפרוגרסיבים (ממשלה זו אושרה ביום 3.11.1955 ב־73 קולות נגד 32).

"הקצין הבכיר", בתפקיד החדש שב"ג הטיל עליו, השביע את רצונו במקום שירותו החדש, ועם פנחס לבון קיים ב"ג אותם יחסי־חברים כמו לפני לכתו לשדה־בוקר.

ואם כי בכל שנות שירותו מאז הוקם צה"ל ועד פרישתו מהממשלה בסוף 1953 לא היה, לפי מיטב ידיעתו, אף מקרה אחד של חריגת קצינים מסמכותם ועשיית פעולות צבאיות על דעת עצמם (היו מקרים של עברות אחרות, ובימי מלחמת הקוממיות היו בודדים של חוסר משמעת), והיה בטוח שצבאנו מחוסן לגמרי בפני המחלות המסוכנות שפקדו צבאות ערב בימים ההם ובימינו אלה (תפיסת שלטון וחוסר זיקה לשלטון האזרחי) – הרי לאחר מה שקרה בשנת 1954 ראה צורך, עם כניסתו למשרד הביטחון, לשלוח לרמטכ"ל, מ' דיין, הוראה זו:

> אני רואה באמון המלא של העם בצבא נכס יקר. ערעור אמון זה הוא סכנה לביטחון ומכשול חמור לצבא, ואני מניח שאתה וכל עוזריך תסייעו בידי להגביר אמון זה.
> העם ונציגיו מן ההכרח שיהיו בטוחים בהחלט, כל הצבא הוא זרוע ביצוע של המדינה, **ולא מכוון מדיניותה**. מדיניות ישראל נקבעת על ידי הממשלה והכנסת, ורק על ידיהן.
> חיילים ומפקדים חופשיים ככל האזרחים, והם יכולים להשתייך לכל ארגון חוקי במדינה, ואין השלטון הצבאי או האזרחי רשאי להגביל חופש מחשבתם ופעולתם האזרחית, חוץ מהגבלות החלות כדין על פעולות פוליטיות של חיילים.
> אבל חיילים ומפקדים מקבלים מהמדינה אימונים וציוד וידיעות המיועדות לביטחון המדינה. אין אלה נכס פרטי של החיילים והמפקדים, ואין הם רשאים להשתמש בהם – לא באימונים, לא בציוד ולא בידיעות – אלא אך ורק לפי הוראות המוסדות המוסמכים ובידיעתם. כאן בהכרח שלטת משמעת קפדנית ללא סייג. חייל או מפקד שעושה באחד משלושת הדברים האלה כעושה בתוך שלו – מועל בשליחותו ועובר עבירה חמורה. כל מה שהמפקד נמצא בדרגה יותר גבוהה – אחריותו יותר רבה וההגבלה חמורה יותר. ידיעות שקציין מקבל בתוקף תפקידו הצבאי – אין הוא רשאי למסור אף לידידו הקרוב ביותר והמהימן ביותר. איסור זה חל במשנה תוקף על אנשי המטה. מי שאינו יכול לעמוד בסייג זה – מוטב לו שיסתלק מראש מתפקידו. מסירת ידיעות לאנשים בלתי־מוסמכים הוא פשע לא קטן ממסירת נשק וחומר־נפץ לאנשים ציביליים, שישתמשו בזה לצורכיהם הפרטיים או למעשי פשע.
> החייל **כאזרח** דינו ככל אזרח. החייל כחייל – עומד לפקודת המדינה ומוסדותיה המוסמכים ורק לפקודתם, ונתון למשמעת חמורה.
> יש צורך שהכרה זו תהיה נחלת צה"ל ונחלת העם כולו. על אף חילוקי־דעות השוררים בעם בכל שאר העניינים, יש צורך חיוני כי בשאלת הביטחון ישלוט מקסימום של אחדות בקרב העם כולו, וגם אם יש שאלות שנויות במחלוקת אף בענייני ביטחון, מן ההכרח שהעם כולו יהיה לו אמון מלא בצה"ל, כי צה"ל על כל פקודיו ומפקדיו הוא קודש אך ורק לביטחון ישראל ושלומו.

ידע ב״ג כשר הביטחון, מראשית הקמת הצבא ועד פרישתו בסוף 1953, ומפברואר 1955 עד פרישתו ביום 16.6.1963, כי הצבא מתנהל לפי קווים אלה, והוא מניח שכך הוא מתנהל גם לאחר פרישתו ממשרד הביטחון והממשלה במחצית שנת 1963.

היו מקרים של עריקים, היו גם מקרים (מעטים מאוד) של דיווחים לא מדויקים, היו כמה מקרים של חוסר משמעת בראשית הקמת צה״ל, והיו מקרים של גניבת נשק ומכירתו – וכולם באו על עונשם (פרט למקרים אחדים בימי מלחמת הקוממיות, שלא הייתה כמעט כל אפשרות לעמוד על הדין ולהקפיד על פגיעה). כאשר שני אלופי צה״ל עשו משגה (בהודעת ״קול ישראל״ על גיוס מלא), משגה ולא פשע, הועברו שניהם מתפקידם לאחר שהממשלה כולה חקרה אותם והוברר לה שהיה רק משגה. ו״העסק הביש״ של שנת 1954, במידה שידיעתי מגעת, לא היה לו אח בחיי הצבא מיום הקמתו עד היום הזה. ומשום כך לא היה לו כל עניין לטפל ב״פרשה״ זו, שנסתיימה עם החקירה הפרטית של אולשן־דורי, שנעשתה על פי בקשת ראש הממשלה דאז באופן פרטי, ללא כל סמכות פורמלית, אבל נעשתה על ידי שני אנשים נבונים וישרים, שאפשר בלב שלם לסמוך על מעשיהם ומסקנותיהם.

קריאה אל הנוער לטפח המשותף לכל התנועה, לטוהר המידות, למיזוג גלויות, ליישוב הגבולות ולכיבוש השממה • הפולמוס על התיישבות אזורית

שנת 1954 הייתה לא רק שנת ״העסק הביש״, אלא גם שנת חשבון־הנפש של הנוער; הדור הצעיר, וכמיהה להתבצרות פנימית שלא תמיד הצליחה. ההאטה התלולה של העלייה שהחלה בשנת 1952 והגיעה בשנת 1953 לשפל המדרגה (10,388 עולים, כשמספר ״היורדים״ הגיע ל־12,500), הייתה מן ההכרח חייבת להביא את טובי העם לחשבון־נפש מעמיק. אי־אפשר היה להתעלם מהעובדה המרה שנסתתמו מקורות העלייה, לפי שעה, ונתגלה הצורך להעלות הכוחות הפנימיים. היו אז בארץ כמאה אלף נערים בגיל 14–15. רק כעשרים או עשרים וחמישה אחוז קיבלו חינוך בבתי ספר תיכוניים ומקצועיים. תנועות הנוער השונות טיפלו בעיקר בנוער הלומד. כשבעים וחמישה או כשמונים אלף נער ונערה בגיל זה היו עזובים לנפשם. אלה היו נערים עולים שכבר עברו גיל בית ספר יסודי או נערי שכונות עוני וילדי פרברים, ולעת־עתה נידונו לגדול ללא חינוך, ללא הכשרה, ללא התערות במפעלנו היוצר והגואל. שר הביטחון הראשון בישראל, שפרש אז מתפקידו, לא הסכים לתיאורים השחורים שבהם מתארים את הנוער שלנו, כי לרגל מלאכתו בצבא במשך שש השנים הראשונות למדינה נפגש עם נוער מכל החוגים: ותיקים, ילידי הארץ, עולים חדשים, בני עיר ובני כפר, בני אמידים ובני עניים, מחונכים ובלתי־מחונכים, כי לצבא מקבלים גם אנאלפבתים, עשוקי כל חינוך והכשרה, והם למדו בצבא קרוא וכתוב ורכשו ידיעות ראשונות על הארץ ועל העם היהודי, וגם התרגלו לסדר ולניקיון, למשמעת, לאומץ־רוח ולאחווה לוחמת, והתברר שאין הבדל בין עדה לעדה, בין שבט לשבט. והניסיון שנעשה בשנים הראשונות למנות לתפקידים הגבוהים והאחראים ביותר בצה״ל קצינים צעירים ביותר – הוכיח שאין זה משגה. האלופים והרמטכ״לים שלא הגיעו עדיין לגיל 40 או אפילו לגיל 35 לא הכזיבו, ושום צבא בעולם לא היה מתבייש בהם. אבל הדבר החשוב ביותר שנתגלה בצבא הוא, שאין כל הבדל טבעי בין עדות ויוצאי ארצות שונות לגבי כושר הגבורה ומסירות לעם. הצבא הוכיח שהננו עם אחד. בצבא שימשו קצינים יוצאי אפגניסטן ופרס, בולגריה ותורכיה, תימן ומרוקו, מצרים והודו, גרמניה ופולין, אנגליה ואמריקה. לא הכול נעשה בכוח המסגרת. הצבא חינך

בכוח המופת האישי והאחווה היהודית והסגולות האנושיות של טובי המפקדים. כוח המסגרת היה טמון באחדותה ובכלליותה. אילו הייתה קמה תנועת נוער אחת, אחידה, כללית, בשליחות המדינה, **לצורכי כלל האומה**, למען ביטחון העם והפרחת השממה וחינוך העולים – היה גם הנוער של שכונות העוני והצעירים עשוקי־חינוך מתעלה והיו מתגלים בהם האוצרות הגנוזים של יכולת חלוצית ושאר־רוח. אולם חלוצים יש לחנך לא רק לגוף זה או אחר, אלא **לכלל האומה**. ויש ללכת לאו דווקא לנוער "המיוחס", הנוער הלומד, אלא גם לנוער של המעברות והשכונות. ונעשה ניסיון בשנת 1954 על ידי ד' בן־גוריון, בעזרת משרד החינוך והסתדרות המורים, לכנס תלמידי המחלקות העליונות של בתי הספר התיכוניים בשייח'־מוניס, והוצגה בפניהם השאלה: "קריירה או שליחות?" באשר, למרות כל הניצחונות של מלחמת הקוממיות, כשעמדנו "650,000 מול 30,000,000 וניצחנו הודות לעליונות הרוחנית שלנו, עדיין לא באה הגאולה הנכספת: לא גאולת הארץ ולא גאולת העם; לא כונסו פזורי האומה; לא חוננו הריסות המולדת; לא הובטחה עצמאותנו הכלכלית; לא קוימו השלום והביטחון. הניצחון במלחמת הקוממיות נתן לנו רק **צבת ראשונה לגאולתנו: ריבונות יהודית במולדת**. ובשנים המעטות שלאחר קום המדינה ראינו ברכתה הגדולה של צבת ראשונה זו: עלילות אדירות בקיבוץ גלויות; מעשים כבירים בהפרחת השממה; יצירת מאות יישובים חקלאיים; הקמת אלפי בתי חרושת ומלאכה; בניית רבבות יחידות שיכון; פיתוח ראשון של שיט ותעופה; חינוך־יסודי־חובה־חינם; טיפוח הספרות והמדע; הרמת קרן ישראל בעולם. אבל עדיין אנו עומדים בראשית דרכנו. והדרך ארוכה וקשה ורבת־תלאות, והמלאכה הגדולה והממושכת הצפויה לנו לא תיעשה בכוח המדינה והחוק בלבד, בלי התנדבות חלוצית. והגורם המכריע בעתידנו, בקיום משימתנו ההיסטורית, זהו דמות **האדם בישראל**: רוחו, אופיו, יוזמתו, חזונו, גבורתו, נאמנותו. ודמות האדם בישראל פירושה קודם כול – דמות הנוער בישראל. נוער קרייריסטי שעיניו רק לבצע, לחיים ריקים, לרווחים קלים, לקיום פרזיטי – נוער זה יהווה הנשק הסודי של אויבינו, בו יכריעו בנקל את עם ישראל. רק נאמנות הנוער לשליחות שהטילה עליו ההיסטוריה, יכולתו היוצרת, יוזמתו החלוצית, כושרו **לתבוע מעצמו**, נוער חופשי מכל נגעי הגלות, נוער נועז, מעפיל, עומד בגבורה בפני כל צר ואויב, יודע להשתלט על איתני הטבע, להפריח שממה, לכבוש הים והאוויר, לעבוד ולייצר למען האדרת עצמאותו הכלכלית של ישראל ולעצב חברה עברית חדשה – רק נוער כזה לא יבייש עברנו ולא יכזיב כיסופי הגאולה המשיחיים – **גאולה יהודית ואנושית** – של דורות.

ואלה התביעות הקונקרטיות שתבע דב"ג מהנוער שהתכנס בשייח'־מוניס:

א. **טיפוח המשותף**. כעם בן־חורין מותר לכל אזרח לחשוב, לדבר ולכתוב כרצונו. לבני־חורין יש דעות משלהם, ולכן יש בתוכם דעות שונות ומתנגדות זו לזו. יש גם ניגודי אינטרסים, אמיתיים ומדומים. אבל הפיצול הנפרד והחולני בנוער ובכנסת עושה שמות בחיינו הציבוריים, גם בחיי המדינה וגם בחיי החברה, שכן מקורם האמיתי הוא לא בחילוקי־דעות מוצדקים וניגודים מעשיים, אלא פרי הרגלים גלותיים של עם תלוש מאחריות ממלכתית. ואין טעם והצדקה לפיצול תנועות הנוער. אומרים יש ניגודים מעמדיים במדינה. מיטב הנוער שלנו התגבר על ניגוד ומוצא מעמדיים. היש להסביר הפיצול של ההתיישבות החלוצית עצמה בניגודים מעמדיים? בחילוקי־דעות ישרים יש ברכה, אם לא מנפחים אותם באופן מלאכותי. המשותף מרובה על המפריד בעם כולו, ובנוער – על אחת כמה וכמה. ועל הנוער להיות הגורם המלכד, המעלה, המטהר והמבריא בעם.

ב. **טוהר המידות**. ההיסטוריה עשקה מעם ישראל הרבה דברים: לא ירשנו ארץ גדולה ורחבה,

לא היינו עם רב־מספר, ולא ניתנה לנו עוצמה מדינית. אולם דבר אחד העניקה לנו ההיסטוריה היהודית מראשית היותנו: כוח מוסרי גדול, שאולי אין דוגמתו בתולדות עמים אחרים, ובכוח זה עמדנו עוד בימי־קדם נגד מדינות אדירות שעלו עלינו לא רק במספרן, בכוחן החומרי והצבאי, אלא, מבחינות רבות, גם בתרבותן, ואף על פי כן הצליח עמנו לקיים ייחודו ועצמאותו במשך אלפיים שנה. נטוע בנו כוח מוסרי עליון שלא נמצא בקרב רוב העמים, וכוח זה הביאנו עד הלום. בנדודינו בעולם ירשנו גם התרבות החדישה, נכסי המדע של עמי אירופה ואמריקה, וגם השתתפנו ביצירתם במאות השנים האחרונות, – ורק מתוך גיוס מלא של **יתרוננו האיכותי**, זאת אומרת, כוחנו המוסרי ויכולתנו האינטלקטואלית, נוכל להתגבר על הקשיים העצומים העומדים לפנינו בהגשמת ייעודי מדינתנו.

תעשו בעצמכם, בחייכם, יום־יום, כל מה שהייתם רוצים שיעשה כל העם. תהיו למופת לעם בחייכם אתם. רק הדוגמה החיה היא המחנכת.

ג. **מיזוג גלויות.** העלילה הגדולה ביותר אחרי מלחמת הקוממיות הייתה קליטת שלושת רבעי מיליון עולים מכל קצווי תבל, רובם מהגלויות המרודות ביותר במזרח אירופה, בצפון אפריקה והארצות הנחשלות ביותר באסיה. עלילה גדולה זו הייתה מלווה כישלון עצום: התנכרות היישוב הוותיק לעולים החדשים; כולם סמכו אך ורק על המדינה. אבל בכוח המדינה בלבד אין לבצע מיזוג גלויות בקצב ובממדים כפי שנדרש מאיתנו. נדרש לכך הרצון הטוב של העם כולו, ורצון זה לא נתגלה במידה מספיקה. נוצרו כאילו שני עמים שונים בישראל. ועל הנוער לשמש דוגמה לכל העם במיזוג הגלויות והעלאת האדם, כל אדם, בתוכנו. עליונות הרוח תעמוד לנו, אם היא תהיה, והיא יכולה להיות נחלת כל השבטים והעדות במידה שווה.

ד. **יישוב הגבולות והשממה.** זהו אולי המעשה הגדול והקשה ביותר במילוי השליחות של הנוער בדורנו. שיחררנו שטחי־אדמה עצומים שהם עדיין ריקים מאדם; אדמה משוחררת זו תקום לנו אך ורק בזכות העבודה וההתיישבות, והתיישבות אין פירושה הינתקות ממדע, מאמנות, מספרות, מערכי־רוח. התיישבות פרימיטיבית לא תצליח בתוכנו. רק בהצמדת כיבושי המדע והטכניקה נשתלט על ערבות הנגב ונאכלס אותן וניישב שממות הרי הגליל.

ה. **חברה חדשה.** במאזן־הכוחות העולמי מדינת ישראל היא מבחינה מספרית כמות מבוטלת. אבל יש ביכולתנו להראות לעולם **דרך חיים חדשה**, שהיא גם מורשת נביאינו וגם מבצע מצליח של טובי חלוצינו מאז החילונו לבנות הבית השלישי. נקיים למעשה מה שנאמר בסעיף השני של חוק החינוך הממלכתי: "מטרת החינוך הממלכתי היא להשתית את החינוך היסודי במדינה על ערכי תרבות ישראל והישגי המדע; על אהבת המולדת ונאמנות למדינה ולעם ישראל; על אימון בחקלאות ובמלאכה; על הגשמה חלוצית; **ועל שאיפה לחברה בנויה על חירות, שוויון, סובלנות, עזרה הדדית ואהבת הבריות**".

זוהי הדמות שהמדינה קבעה לעם שהולך ומתהווה בתוכה. דמות זו יש בידי הדור הצעיר לעצב בפועל אם ידליק בארץ משואות של חוסן וגבורה, של אחווה יהודית ואנושית, של מידות טהורות, של יישובים חלוציים.

אם הנוער יאמר: עלה נעלה, תענה לעומתו ההיסטוריה: יכול תוכלו.

בכנסת נשמע ערעור חריף נגד מסדרי כינוס הנוער. חברת הכנסת **א׳ רזיאל־נאור** ("חירות") דרשה ביום 9.6.1954 "להעמיד על סדר־היום של הכנסת את שאלת הופעת חבר הכנסת ד׳ בן־גוריון בכנס התלמידים הנערך ביוזמת משרד החינוך והתרבות. אם משרד החינוך והתרבות, ושר החינוך

העומד בראשו רוצה לדבר אל הנוער, זוהי לא רק זכותו של שר החינוך אלא גם חובתו, כי על כן ממונה הוא על החינוך ועל התרבות במדינה. אם הוא סבור משום מה שטוב יהיה שהנוער ישמע עוד מרצה אחד – ודאי שהוא יכול לבחור לו מישהו, איש העוסק בחינוך, בשאלות רוח ותרבות, ועדיין ישנם אישים כאלה במדינת ישראל, בלי שחותם המפלגתיות יהא טבוע על מצחם. אולם אם שר החינוך קורא לכנס תלמידים הנערך על ידיו ומזמין לכך איש מפלגה, הרי מאליה מתעוררת השאלה: מדוע מרצה אחד, ומדוע מרצה זה ולא אחר? האם משרד החינוך חושב שמתפקידו להכניס הסברה פוליטית לבית הספר? בכנסת הוכרע שיהיה חינוך ממלכתי חופשי מכל זיקה לארגונים פוליטיים ומפלגתיים. זהו צעד בלתי־חינוכי, בלתי־מוסרי, שאינו הולם את מידת הטוהר ואת טוהר המידות, להקים במה פוליטית בקרב הנוער".

לחברת הכנסת רזיאל־נאור נצטרף גם חבר הכנסת **אברהם ברמן** (שיחד עם משה סנה נפרדו ממפ"ם ובשלב ראשון יסדו "סיעת השמאל", ואחר כך הצטרפו לסיעת מק"י), הוא שאל בכנסת: "על סמך מה הזמין שר החינוך את מר בן־גוריון לכנס התלמידים? הרי לא בממשלה ולא במשרד החינוך אין כיום למר בן־גוריון כל תפקיד רשמי, הנותן לו להרצות באופן רשמי בכנס של תלמידים או של מורים. אין זה סוד על מה רוצה מר בן־גוריון לנאום בכנס הנוער. ידועה התוכנית שלו ליצור מסגרת אחת ויחידה לבני־הנוער במדינה, להקים ארגון נוער ממלכתי. הניסיון שבארצות שונות מלמד שתוכניות כאלה מוליכות לפשיזציה של הנוער. אין כל ספק שלתוכנית בן־גוריון יש אופי פשיסטי מובהק. יש בתוכנית זו סכנה חמורה לנוער הישראלי כולו".

שר החינוך והתרבות **בן־ציון דינור** ענה: "הכנס לתלמידי השביעיות והשמיניות שאני אירגנתי אותו – ואני אחראי לו – נקרא בעצם ביוזמתם של מנהלי בתי הספר התיכוניים השונים בארץ, מכל חלקי הארץ ומכל סוגי בתי הספר. הבאתי לפניהם הצעה על הכנס. הרעיון נתקבל על דעת המנהלים כולם. משלחת מיוחדת של מנהלים, ביניהם מנהלי הגימנסיה 'הרצליה', בית הספר הריאלי בחיפה, בית הספר התיכון בבית הכרם, פנתה לחבר הכנסת בן־גוריון, קיימה איתו שתי התייעצויות בעניין הכנס והוא הסכים להשתתף – זהו הצד העובדתי. מבחינה פורמלית אני חושב שזוהי זכותו המוחלטת והבלתי־מעורערת של שר החינוך האחראי לחינוך לערוך כנס, ולפי דעתי אף מחויב להזמין כמרצה את מי שלפי דעתו הוא המתאים ביותר לאותם הדברים, לאותן הבעיות שהוא עומד להסביר בכנס".

נתקבלה הצעתו של שר החינוך לעבור לסדר־היום.

הנוער שכונס בשייח'־מוניס נקרא אחרי גומרו לימודיו בבתי ספר התיכוניים לצבא, ורק פרקי ההיסטוריה של עשרות השנים הבאות יגידו כיצד ועד כמה נקלטו דרישות אלו שהושמעו בכנס זה.

חודש ימים אחרי כינוס תלמידי בתי הספר התיכוניים הוזמנו צעירי המושבים הוותיקים (ביום 11.6.1954) לראשון המושבים שהוקם אחרי מלחמת העולם הראשונה, לנהלל. בכינוס זה הושמעה על ידי ד' בן־גוריון התביעה לבוא לישע העולים והשממה. לצעירי המושבים אמר ד' בן־גוריון:

> ברשותנו שני דברים גדולים: מיליון וחצי יהודים וכל אדמת המדינה. מיליון וחצי היהודים מרוכזים ברובם המכריע בנקודות עירוניות אחדות, והרוב המכריע של אדמת המדינה ריק ושומם. ובשני דברים אלה צפונה סכנה חמורה: גם למיליון וחצי היהודים וגם לאדמה. התריס היחיד בפני סכנה זו הוא פיזור האוכלוסין ברחבי הנגב והגליל הצפוני, כשזה צמוד

להתמזגות הגלויות בזמן הקצר ביותר. דבר זה לא ייעשה בכוח המדינה בלבד, אלא בעיקר בהתנדבות חלוצית. לא ייתכן קיום שני עמים יהודיים, כביכול, השונים זה מזה בכל ההווי של חייהם. אנו שטים בסירה אחת בתוך ים נסער, ואם לא נהיה מסוגלים, כולנו במידה שווה, להחזיק במשוטים במלוא כוחנו יחד, יש סכנה שהסירה תיטרף בגלים הזידונים. במשך שנים ספורות הוקמו כארבע מאות נקודות יישוב חדשות. ההתיישבות החדשה היא בעיקר מפעל העלייה החדשה; זה מעיד על היכולת היוצרת הגנוזה בעלייה זו. אבל עדיין קיימת מחיצה בין היישוב הוותיק ובין העלייה החדשה. מחיצה זו נושאת בחובה סכנות חברתיות ומוסריות, והתמזגות הגלויות היא צו הגורל שלנו. מייסדי נהלל, דגניה, עין־חרוד, טירת־צבי, משמר־העמק וחפץ־חיים הוכשרו למפעלם החלוצי על ידי חינוך של דורות. ואסור לנו לעזוב פליטי בבל ורומניה, תימן ופולין לנפשם. יישובי העולים מסוגלים להיות בזמן קצר כדגניה ונהלל אם בני דגניה ונהלל יתחברו איתם, לא כמדריכים ומורים מן החוץ, אלא כחברים בפנים. ואנו גם נדרשים לפיתוח ואִכלוּס מקסימלי של השממה. זה לא ייעשה על ידי הטפה, אלא על ידי מופת חי – אם הנוער מיישובים חלוציים יקום וילך להקים יישובי־סָפָר בנגב ובגליל.

צעירי המושבים נשמעו לקריאה, ובשנות 1954–1956 יצאו מאות צעירי מושבי העובדים הוותיקים וגם מעטים מצעירי הקיבוצים של איחוד הקבוצות והקיבוצים, עם נשיהם וילדיהם הקטנים, לגור בתוך מושבי העולים בדרום ובצפון, לשם הדרכת אחיהם הרחוקים־הקרובים, לא במתן הוראות אלא בדוגמה חיה, בהנהלת משק, בעזרה הדדית, בחינוך הנוער, באימון ביטחוני. צעירי המושבים והקיבוצים שהו לפחות שנתיים בתוך מושבי העולים: עבדו יחד עם העולים, התאמנו יחד, והפיחו רוח חדשה ביישובים, ובייחוד גדלה השפעתם המוסרית והחינוכית בקרב הדור הצעיר של המתיישבים מהעולים החדשים.

שניים מצעירי המושבים הוותיקים גם מסרו חייהם במפעל זה של מיזוג גלויות: ורדה פרידמן מכפר־ויתקין ובן־עמי מלכימן מכפר־יחזקאל. מפעל חייהם של שני בנים אלה שנפלו על משמרתם – היחידה במינה בתולדות הגבורה היהודית בארץ, יחד עם מעשי חבריהם שנשארו בחיים – זכה להירשם בספר "תנועה ללא שם" של ברכה חבס שהופיע בשנת 1964 בהוצאת "דבר".

כחודש ימים אחרי כינוס צעירי המושבים בנהלל נקרא על ידי ד' בן־גוריון נוער מכל קצות הארץ בבאר־שבע (ביום 19.7.1954), להקים **התיישבות אזורית** בדרום יהודה השומם.

לא יישובים בודדים כאשר נאלצנו לעשות לפני הקמת המדינה, כשכל רכישת פיסת־אדמה עלתה בקשיים רבים ובאיבוד זמן רב, אלא עכשיו, שכמעט כל שטחי המדינה הריקים והשוממים הם נכס המדינה, יש להקים יישובים אזוריים מתוכננים; כל יישוב יהיה אוטונומי בחייו הפנימיים ובבחירת צורת ההתיישבות, אבל היישובים כולם קשורים זה לזה במפעלים משותפים, מפעלים תרבותיים ומשקיים, שיבטיחו קיום התנאים הדרושים למיזוג גלויות ולעיצוב חברה חדשה. ובאזור יוקמו מרכזי חינוך ותעשייה, שישרתו כל הצרכים של האזור שאין יישוב בודד מסוגל לספקם. התיישבות זו תהיה פטורה מכל הגדרה פוליטית ומפלגתית. אחד הנגעים הקשים שדבקו בחלקים חשובים של ההתיישבות החלוצית הוא נגע הטוטליטריות הרעיונית והמפלגתית הנקרא בשם 'קולקטיביות רעיונית'. עובדה כללית היא, שאין שום מפלגה בישראל שכל חבריה חייבים בהגשמה חלוצית, ולכל

מפלגות הפועלים יש יישובים חלוציים. ויש להבחין ולהפריד בין איגוד רעיוני ומפלגתי ובין מפעל התיישבותי. וכחופש ההגדרה המדינית כך חופש ההגדרה בצורת ההתיישבות. בכל התיישבות אזורית יינתן מקום לקיבוצים, למושבים, למשקים שיתופיים, לפי נטייתו של כל מתיישב. כל יישוב באזור צריך להיות מושתת על מיזוג גלויות. יש לשאוף לכך שבכל יישוב חדש יהיה לפחות מיעוט ניכר של בני ארץ ותיקים עם מקסימום של עולים. הקמת יישובים של מאה אחוזים של עולים מצד אחד, ויישובים של מאה אחוזים 'גרעיניים' מבוגרי בתי ספר תיכוניים או מבני מתיישבים ותיקים – מגבשת המחיצה שבין שני ישראל. בהתיישבות אזורית יש לשאוף למיזוג של עבודה גופנית ועבודה רוחנית. כל אזור התיישבותי יהיה זקוק למורים, לרופאים, למהנדסים, חוקרי־טבע ודומיהם. המפעל החלוצי של ימינו אינו צריך להיות דומה לזה של העלייה השנייה והשלישית. המדע ואנשי המדע הם חלק אורגני של מפעלנו ההתיישבותי. רק הרגלים גלותיים ונטיות קריריסטיות מביאים לידי כך, שבעלי מקצועות חופשים העסוקים בפיתוח הנגב, ים המלח ותכנון ההשקאה אינם יושבים כולם במקום המעשה, אלא בתל־אביב ובערים אחרות הרחוקות ממקום התעשייה.

יש לציין לזכות העולים החודשים מעשם הרב: הם בנו רוב היישובים החדשים שנוסדו אחרי קום המדינה, ובזאת הזימו דברי־ההבל של 'המתקדמים', כביכול, מתוך יוצאי רוסיה וגרמניה, כאילו רק קוראי פושקין וגיתה מסוגלים ליצור מפעלים חלוציים.

בהתיישבות האזורית שבחבל לכיש יש להקים גם גשר ל'ארץ השנייה' – לנגב השומם והריק. אין חבל לכיש נגב, אם כי תושבי הצפון קוראים בשם נגב לכל מה שהוא דרומה מבאר־טוביה. לאמיתו של דבר התיישבות אזורית בחבל לכיש תשמש גם גשר בין הצפון ובין הנגב.

המדינה והסוכנות נענו לתוכנית התיישבות אזורית בחבל לכיש, ודווקא שני עיתונים הדוגלים בחלוציות ומוּצאים על ידי הקיבוץ הארצי והקיבוץ המאוחד (לאחר הפילוג של מפ"ם), יצאו בהתקפות ממושכות ומרות על התיישבות אזורית בדרום.

בעיתון "על המשמר" מיום 1.10.1954 הופיע "מכתב גלוי לדוד בן־גוריון" – מאת אליעזר הכוהן, ובו נאמר:

בזמן האחרון נודע ברבים כי באת בקהל מחברי תוכניות של התיישבות. הנה השמעת רעיון חדש: התיישבות אזורית. מתריע אתה נגד 'התיישבות מפלגתית' ואתה טוען להתלכדותם של המתיישבים בלא כל מחיצות מפלגתיות. טרם הצלחת לשכנע ולהוכיח כי אומנם יש ממשות וחיוניות ברעיון זה. איזו דחיפות אסטרטגית והתיישבותית יש בריכוז עתודות בחלק תיכוני זה של הארץ? רואה אני בעיני רוחי את היועצים החרוצים שהתשובה מוכנה בפיהם: נפחית מהמים בצפון הארץ, כדי לסתום פרצות בדרום. אך פתרון כזה פירושו לקצץ בשורשי ההתיישבות הקיימת בצפון הארץ ובמרכזה, שהיא **תישאר שנים רבות** מרכז ייצור ומבצר עוז רוחני.

כעבור חודש, ביום 24.11.1954, הופיע שוב ב"על המשמר" מאמר מאת אלכסנדר פרג בשם "התיישבות אזורית – סילוף ואמת", שבו הנתקף היה רענן וייץ, שנטל על עצמו תכנון חבל

לכיש. בעיתון "למרחב" מיום 1.12.1954 הופיע מאמר בשם "סיסמה ללא תוכן אמת", שבו הותקף שוב ד' בן־גוריון בטענה כי כוונת ההתיישבות ה"אַל־מפלגתית" היא שלא תהיה לקיבוץ המאוחד ולקיבוץ הארצי דריסת־רגל לגושי ההתיישבות החדשים. "ואכן", נאמר במאמר, "לא לחינם קיבלה העיתונות הבורגנית בהתלהבות גדולה את סיסמת ב"ג. היא חשה מיד את העזרה הנדיבה 'הבלתי־מפלגתית' שד' בן־גוריון מושיט לשאיפותיה ולתאוות שלטונה, להחלשת כוח הפועלים במדינה. ספק אם מתיישבי נהלל וכפר־יהושע, דגניה וגבע יקבלו הצעה חדשה של מנהיגם על התיישבות לא פועלית, לא עצמאית, לא הסתדרותית, כשיא התבונה ההתיישבותית וכדרך ל'איחוד שתי הארצות לארץ אחת ושני העמים לעם אחד'".

הזדרז "על המשמר" וגם הוא פרסם עוד מאמר ביום 8.12.1954 בשם "התיישבות אי־פוליטית", שבו נאמר: "הצביעות שבסיסמת התיישבות אי־פוליטית מזדקרת לעין. הח' ב"ג מציע את שדה־בוקר כמופת לדרך־התיישבות חדשה. אך זהו ניסיון נפסד של חוגר המתהלל כמפתח".

יש לציין לשבח המוסדות המיישבים שלא שעו להתקפות אלה וסייעו לתוכנית ההתיישבות האזורית ובנו עשרות כפרים בחבל לכיש, ועולים מעשרים ארצות שונות הפכו להיות בוני יישובים חקלאיים, ובמרכז החבל – קריית־גת. בהתיישבות אזורית זו קמו מושבי עובדים, מושבים שיתופיים, קיבוצים (גם של השומר הצעיר וגם של הקיבוץ המאוחד), והיה זה אחד המפעלים המבורכים שהוקם בשנת 1955, ונעשה "מרכז יצירה ומבצר עוז", לאו דווקא בצפון הארץ ובמרכזה, כפי שדרש אליעזר הכוהן ב"על המשמר", אלא הרחיב תחומי ההתיישבות דרומה, והקים גשר לנגב. וכבר זכה החבל לחוג חג־העשור לחבל לכיש, ובעקבות חבל לכיש בדרום נבנה גם חבל תענכים בצפון.

ממשלת מצרים אוסרת על אוניות המהלכות לישראל וממנה לעבור את תעלת סואץ • מצרים ממרה החלטות מועצת הביטחון שהתנגדה לאיסור זה • פינוי הצבא הבריטי את אזור התעלה • עצירת אוניית "בת־גלים" • הכנסת מתריעה נגד משלוחי נשק גדולים למצרים והמשך הזיון של מדינות ערב

בשנת 1954 החל מפנה ביחסי המדינות במזרח התיכון שנסתיים במאורעות 1956. מקור המפנה – תעלת סואץ. תעלה זו, כידוע, נחפרה על ידי הצרפתים במְצָר סואץ במטרה לפלס נתיב ימי מים התיכון לים סוף, ומשם לאוקיינוס ההודי. תחילה היה חשש שגובה מי הים בים סוף עולה הרבה על זה שבים התיכון, אולם מהנדס צרפתי, לינאנט דה־בלפונט, הוכיח בשנת 1853 שההבדל בגובה מי הים הוא כמעט אפסי. יורשו של מוחמד עלי, אַלבני שהשתלט על מצרים בתחילת המאה התשע־עשרה (אם כי להלכה הייתה מצרים מאז 1517 אחוזה עות'מנית), מוחמד סעיד, עשה חוזה עם ידידו פרדיננד דה־לספס בשנת 1854 להקים חברה ("חברה עולמית לתעלה ימית של סואץ") לחפירת תעלה במצר סואץ המפריד בין ים התיכון וים סוף, ולקצר הדרך מאירופה להודו ולאסיה כולה. בריטניה התנגדה זמן רב לחפירת תעלה זו, מחשש התחרותה של צרפת, ולחצה על הממשלה התורכית שתעכב ותמנע את חפירת התעלה, אולם העליונות העות'מנית במצרים הייתה במידה רבה פיקטיבית אחרי עלייתו של מוחמד עלי לשלטון, ועבודת החפירה של התעלה נמשכה, וב־17 בנובמבר 1869 עברה האונייה הראשונה את התעלה. הייתה זו אוניית פאר צרפתית בשם "הנשר" (Aigle), ובה המלכה אבגניה, אשתו של נפוליון השלישי. בריטניה השלימה עם העובדה המוגמרת וחלקה כבוד רב ללספס בלונדון, היא גם רכשה במשך הזמן רוב מניות התעלה.

החוזה עם חברת התעלה קבע שהתעלה תהיה פתוחה לאוניות־סוחר של כל האומות, ולאחר שצבא בריטי כבש למעשה את מצרים בשנות השמונים נתכנסה ועידה בין־לאומית בקושטא ביום 21 באוקטובר 1888, שבה השתתפו נציגי צרפת, בריטניה, גרמניה, אוסטריה־הונגריה, איטליה, רוסיה, ספרד, תורכיה והולנד, ובסעיף ראשון של האמנה שנתקבלה בוועידה זו נקבע ש"התעלה תהיה לעולם חופשית ופתוחה בימי־שלום כבימי־מלחמה לכל אוניות־סוחר או אוניות־מלחמה, בלי הבדל דגל" (כלומר, שייכות לאומית). כידוע חתמה מצרים ביום 24.2.1949 הסכם שביתת נשק עם ישראל, אולם שנה אחרי זה, בשנת 1950, אסרה ממשלת מצרים על אוניות המהלכות לישראל לעבור את התעלה.

ממשלת ישראל הגישה מיד עצומותיה למועצת הביטחון, וזו קיבלה באחד בספטמבר 1951 החלטה מפורשת על זכותה המלאה של ישראל לחופש שיט בתעלת סואץ, אבל מצרים המרתה את פי מועצת הביטחון. ההסגר נמשך, ומועצת הביטחון לא עשתה כלום לשמור על קיום החלטתה.

בשנת 1952 נתחוללה המהפכה של "הקצינים החופשיים", והמלך פארוק גורש ממצרים, ובראש השלטון הצבאי הועמד תחילה גנרל נג'יב. ביום 18 ביוני 1953 הוכרז רשמית על ביטול המלוכה, וגנרל נג'יב נתמנה לנשיא הקהילייה וראש הממשלה, וקולונל גמאל עבדול נאצר – סגן ראש הממשלה ושר הפנים. ידידו הקרוב של נאצר, רב־סרן עבדול חכים עמר, נתמנה רמטכ"ל במקום נג'יב. "הקצינים החופשיים" לא היה להם אמון רב בגנרל נג'יב, ושלטונו לא האריך ימים. בשנת 1954 נתמנה נאצר לראש הממשלה. המטרה הראשונה שהציגו לעצמם "הקצינים החופשיים" ובראשם נאצר הייתה הוצאת הצבא הבריטי ממצרים, שחנה בה משנת 1882, 72 שנה. ביום 27 ביולי 1954 הסכימה הממשלה הבריטית לפנות צבאה וחתמה על הסכם עם נאצר לסיים הפינוי במשך עשרים חודש, אולם כמה בסיסים בתעלה יישארו בידה למשך שבע שנים נוספות, ובריטניה תוכל להביא אליה צבא, אם תותקף מצרים, או אחת ממדינות הליגה הערבית או תורכיה. בהסכם זה התעלמה בריטניה לגמרי מהפרת ההתחייבות הבין־לאומית של איסור על אוניות ישראל ועל אוניות זרות ההולכות לישראל לעבור בתעלה, אם כי מועצת הביטחון של האו"ם הכריזה שאיסור זה הוא בלתי־חוקי ודרשה לבטלו.

ביום 30 באוגוסט 1954 עורר **ראש הממשלה ושר החוץ** (משה שרת) בעיה זו בכנסת. "לממשלת ישראל", אמר ראש הממשלה, "אין ידיעות על שום ערובה ממשית שניתנה על ידי מצרים, או אפילו שנדרשה מאיתה, למילוי החלטת מועצת הביטחון אגב חתימת חוזה המעניק לה זכייה כה עצומה.

"שתי המעצמות, אנגליה ואמריקה, עמדו בראש תומכי ההחלטה שנתקבלה במועצת הביטחון. רק לפני ימים מספר חזרה ממשלת ארצות הברית והכריזה על תמיכתה בהחלטה זו ועל רצונה לראות אותה מבוצעת, אולם המעצמות לא עשו עדיין שום צעד להבטיח את מילוי ההחלטה. השאלה היא – אם גם אין הן בעצמן שׂמוֹת את המאמצים האלה לאַל, כשהן מספקות את מיטב משאלותיה של מצרים בלי לפקוד עליה בעוד מועד את עוון הפרת החוק הבין־לאומי. כלום אין הן מחפות על ידי כך על העוון הזה למעשה?

"העברת אזור התעלה לרשותה הצבאית של מצרים מגדילה במחי־יד אחד ובשיעור ניכר את עוצמתה הצבאית הממשית ואת כושר התקפתה על ישראל. די להזכיר את שדות התעופה שהאזור משופע בהם, למען יובן במה, בין השאר, מדובר כאן. בתגבורת גשמית רבתי זו עומדת לזכות מדינה שפלשה לארץ־ישראל על אפו ועל חמתו של ארגון האו"ם; המחזיקה עד היום בחבל־ארץ לא לה כתוצאה מאותה פלישה; המסרבת להתקדם משביתת נשק לקראת השלום בהתאם לחובתה

לפי המגילה והחלטות מועצת הביטחון; המפירה את הסכם שביתת הנשק על ידי פריצות לתחום ישראל ומעשי חבלה ורצח בתוכו; המקיימת נגד ישראל משטר של מלחמה כלכלית על ידי חרם והסגר וחתירות בין־לאומיות; והמכריזה השכם והכרז, כי מלחמה לה בישראל ועוד ידה נטויה לבצע את המזימה שלא עלתה בידה בניסיונה הראשון.

״אכן, בימים האחרונים קלטנו מפי שליטי קהיר רמזים על נכונות להסדר עם ישראל בדרכי־שלום. אוזננו קשובה תמיד לרחשי־שלום כנים, אך כבעלי ניסיון ניזהר מלכת שולל אחרי תכסיסי־תעתועים. רק הזמן יוכיח אם דברי אמת הם אלה או שמא אין זה אלא ניסיון לסַבּר אוזנם ולגנוב דעתם של ראשי השלטון בוושינגטון ולסַכּל את המערכה שלנו בקרב דעת הקהל האמריקנית.

״אנו רחוקים מכל בהלה, אבל אַל ניתפס לאשליות. עמדנו במצבים חמורים, כאשר כל עתידנו היה תלוי על חוט־השערה, ויצאנו מתוכם מחוזקים. כוחנו איתנו לעמוד במבחנים חדשים, אם הם נכונו לנו. אבל אַל נפטור מאחריות את הגורמים שעל ידי מדיניותם יחישו או יחמירו את המבחנים האלה. אנו שוכנים כיום לבדד בתוך אזורנו, אבל איננו בודדים בעולם. מיליוני אחים יהודים יעמדו לימיננו במערכה הזאת ויוסיפו להושיט לנו יד נאמנה, תומכת ומסייעת. במידה שנעשה כאן בארץ, בכוחותינו העצמיים, את המוטל עלינו, בה במידה נזכה לתמיכה יותר מאוחדת, נאמנה מהתפוצה היהודית. וכן במידה שנגלה עמידה איתנה ומאוחדת בחזית המדיניות והביטחון, ועם זה נרים את קרן המוסר בחיינו ונשקוד על העלאת האיכות הרוחנית של מפעלנו, בה במידה נעמיק את האהדה לישראל והאמונה בעתידה והנכונות לעזור לה, אשר שלחו כבר שורשים בליבות טובי המין האנושי״.

הדיון ארך שלושה ימים. **מאיר וילנר**, בשם מק״י, הכריז, כי מדיניות ממשלת ארצות הברית ובריטניה פוגעת באופן החמור ביותר באינטרסים הפוליטיים, הכלכליים והביטחוניים של ישראל, מסכנת השלום במזרח הקרוב ומחבלת באפשרות של עשיית חוזי־שלום בין ישראל ומדינות ערב. **יעקב חזן**, בשם מפ״ם, הכריז, כי המשא־ומתן בדבר סיוע צבאי בין ממשלת ארצות הברית ובין מצרים, כהמשך להסכם הצבאי עם עיראק, בא להפוך את המזרח התיכון לבסיס תוקפני אמריקני. **משה ארם**, בשם אחדות העבודה־פועלי־ציון, הציע כי הכנסת תביע אי־רצון מהודעת ראש הממשלה ושר החוץ, שלא הסיקה מסקנות כל־שהן מן התמורות המהפכניות במצבה הבין־לאומי של ישראל. **אריה אלטמן**, בשם ״חירות״, קבע, כי מדיניות החוץ של הממשלה, שהושתתה על התכחשות לזכויותיו ההיסטוריות של עמנו על מולדתו השלמה, נכשלה לחלוטין והמשכתה תמיט עלינו שוֹאַת־דמים, ותבע להעלות מיד בזירה הבין־לאומית את הדרישה לאחד את ארץ־ישראל השסועה. לבסוף נתקבלה הצעת **מאיר ארגוב**, בשם סיעות מפא״י, הציונים הכלליים, הפועל המזרחי, מזרחי, המפלגה הפרוגרסיבית, אגודת ישראל ופועלי אגודת ישראל, כי ״הכנסת, לאחר ששמעה את הודעת ראש הממשלה ושר החוץ, מחזקת את ידי הממשלה במאמציה המכוונים למנוע אספקת נשק לארצות ערב והפרת מאזן הכוחות, המביאה לידי ערעור מצב הביטחון באזור״.

ביום 19 באוקטובר 1954 נחתם סופית ההסכם בין בריטניה ובין מצרים על פינוי הצבא הבריטי במשך עשרים חודש. ביום חתימת החוזה שלח שר החוץ הבריטי סר אנתוני אידן איגרת לשגריר ישראל בלונדון, כי הממשלה הבריטית מייחסת חשיבות מרובה ליחסיה הידידותיים עם ישראל, כי היא מוכנה לעשות כל אשר ביכולתה כדי לסייע ליישוב הסכסוך שבין ישראל והמדינות הערביות בדרכי שלום, וכי במאמציה לפיתוח הארץ והעלאת חיי העם יכולה ממשלת ישראל לסמוך על אהדת בריטניה; אולם בין המקרים שמנה ההסכם האנגלו־המצרי, בהם תוכל

להחזיר את צבאה לבסיסי התעלה אם תותקף מצרים, אחת ממדינות ערב או תורכיה – לא נמנתה ישראל.

בשניים בנובמבר 1954 נערך בבית הנבחרים הבריטי ויכוח על החוזה, וכמה נואמים מכל הסיעות הביעו הערכה למפעל בניינה של ישראל וגם נשמעו תביעות למתן ערובות יותר מחייבות לביטחון ישראל מאלו הנשמעות מההצהרה המשולשת משנת 1950. נואם אחד גם הוקיע דברי־הבלע של שליטי מצרים, שיש בהם תאוות־נקם כלפי ישראל.

בנאום התשובה הכריז אידן, כי ההצהרה משנת 1950 מחייבת לא רק את אנגליה, אלא גם ארצות הברית וצרפת למנוע כל מקרה תוקפנות נגד ישראל או נגד מדינה ערבית, ובהצהרה נקבע היסוד של איזון הנשק בין ישראל ובין ארצות ערב, והממשלה הבריטית תשמור על מאזן זה יחד עם בעלות־בריתה.

אולם הצהרות אלו לא תאמו את הפעולות. ארצות הברית חתמה בימים ההם על הענקת סיוע כספי למצרים בלי להתנות עזרתה בהפסקת ההסגר הכלכלי שמצרים מקיימת בכוח הזרוע נגד ישראל, תוך הפרת החוק הבין־לאומי והחלטה מפורשת של מועצת הביטחון אשר ארצות הברית תמכה בה. ואם כי בחוזה האנגלו־מצרי נקבע סעיף מיוחד, סעיף 8, האומר: "שתי הממשלות המתקשרות בזה מכירות, כי תעלת סואץ, שהיא חלק בלתי־נפרד של מצרים, מהווה מסילת־ים בעלת חשיבות בין־לאומית מבחינה כלכלית, מסחרית ואסטרטגית, ומביעות את החלטתן הנחרצה לקיים את האמנה המבטיחה את חופש השיט בתעלה שנחתמה בקושטא ביום 29 באוקטובר 1888".

אבל רק שלושה שבועות לפני חתימת החוזה הזה עצרה ממשלת מצרים, ביום 28 בספטמבר, את הספינה הישראלית "בת־גלים", אסרה את רב־חובלה ומלחיה והחזיקה בהם גם לאחר חתימת החוזה עם בריטניה ביום 19 באוקטובר.

ראש ממשלת מצרים לא העלים כלל דעתו על יחסו לישראל. בתחילת נובמבר הצהיר באוזני כתב של עיתון ערבי המופיע בירושלים העתיקה לאמור: "לא יבוא פתרון לבעיה הזאת ולא יקום שלום בינינו לבין היהודים כל עוד פירור אחד ממה ששייך לכם יישאר בידי האויב". הצהרות ממין זה נשמעו גם משליטי ערב אחרים: בנאום הכתר בפתיחת בית הנבחרים החדש בירדן נאמר: "לא יהיה שלום ולא משא ומתן עם ישראל". ראש ממשלת סוריה, פארס אל־חורי, אמר בנאומו בבית הנבחרים הסורי ביום 4 בנובמבר: "שלום עם ישראל לא יעלה על הדעת. יש מדינאים ערביים הרגילים לומר בטעות, כי לא יהיה שלום בטרם תבצע ישראל החלטות האו"ם. אני מגנה ביטויים כאלה. אין שום קשר בין החזרת הפליטים וביצוע שאר החלטות האו"ם לבין שלום עם ישראל. גם אם יוחזרו הפליטים לארצם לא נעשה שלום עם ישראל בשום אופן. הערבים לא יסכימו לשלום כל עוד יושבים היהודים בלב מדינות ערב וזורעים נרגנות ואימה בתוכנו. הסיבוב הראשון, לרוע המזל, לא היה מוצלח. אין ספק כי הערבים יתכוננו לסיבוב השני וישקיעו את כל אונם בהכנתו".

בוויכוח שנתקיים בכנסת בימים 15–16 בנובמבר 1954 על המצב המדיני עמדה האופוזיציה בעיקר על הסכנה הגדולה שבזיון גרמניה.

יעקב חזן (מפ"ם) אמר בנאומו: "אין לך הוכחה מזעזעת יותר לסכנות שהמדיניות הזאת של ממשלתנו – המוותרת על עצמאותה – צופנת בחובה מחיוב זה של הצהרת שלוש המעצמות: בריטניה, ארצות הברית וצרפת. בלונדון אושר למעשה דבר תחייתו של הצבא הניאו־נאצי (כלומר

הגרמני). כאן נעשה אחד הצעדים המסוכנים ביותר לקראת מלחמת עולם שלישית. כי, רבותיי, לא הפצצה האטומית ולא הפצצה המימנית הן האיום החמור ביותר של העולם. פצצות מימן ישנן גם בברית המועצות, והמערב משמש מטרה נוחה יותר להפצצות כאלה מאשר המזרח, והוא יודע זאת היטב. האסטרטגיה האמריקנית הולכת ומוותרת יותר ויותר על שיגעון המלחמה המונעת, שכל תוכנה היה התקפת־פתע אטומית ומימנית על העולם הסוציאליסטי. היא יודעת שהתגובה תבוא ואין למנוע אותה, והיא תהיה חמורה פי כמה מאשר התקפתם הם. האיום הממשי ביותר והחמור ביותר על השלום כיום הוא הקמתו של הצבא הניאו־נאצי, זה המאיים בחורבנו של העולם, זה המאיים בהשמדתו של עמנו".

אריה אלטמן ("חירות") אמר: "אחת השגיאות החמורות ביותר של המערב היא זיון גרמניה. גרמניה מזוינת תילחם יחד עם רוסיה נגד המערב. העם הגרמני הוא בחזקת סכנה, אמר פעם ניטשה". **שמואל מיקוניס** (מק"י) אמר: "שניים הם העניינים החשובים ביותר העומדים כיום ברום עולמנו – שני העניינים המבליטים את הניגוד התהומי בין המדיניות הגלובאלית האמריקנית והאמריקנית־ הבריטית לבין האינטרסים הלאומיים החיוניים של ישראל:

א. ישראל ומרוץ הזיון במזרח התיכון.
ב. ישראל וסכנת חימושה של גרמניה.

בניגוד להחלטות המוסכמות של המעצמות הגדולות, הידועות בשם החלטות יאלטה ופוטסדאם, לא להרשות החייאת המיליטריזם הגרמני, עשו ממשלות אמריקה ובריטניה וצרפת הסכם נפרד עם ממשלת מערב־גרמניה הניאו־נאצית בדבר המיליטריזציה של גרמניה. החייאת המיליטריזם הגרמני היא סכנה איומה לעמי אירופה ולכל האנושות – סכנה מיוחדת לישראל וליהודים בכל מקומות מושבותיהם. מה עשתה ומה עושה ממשלת ישראל בעניין סכנת חימושה של מערב־גרמניה, לנוכח הזוועה האיומה הזאת? הממשלה שיתפה פעולה ומגבירה את שיתוף הפעולה עם השליטים הנאציים של מערב־ גרמניה.

יצחק בן־אהרן (אחדות העבודה) אמר: "עתה מכשירים את הקרקע לקשירת קשרים דיפלומטיים עם גרמניה הניאו־נאצית, שלא רק אנחנו מציינים אותה כניאו־נאצית, אלא גם לורדים בריטים, דמוקרטים גרמנים, סוציאל־דמוקרטים צרפתים. הרוב המכריע של דעת הקהל המערבית מציין שגרמניה של אדנאואר היא כסות דקה ושקופה של אדם זקן על פני ניאו־נאציזם מחודש".

משה סנה (מק"י) אמר: "כל האינטרסים החיוניים של ישראל עולים בקנה אחד עם המדיניות הסובייטית. ראשית כול, ההתנגדות להחייאת המיליטריזם הגרמני. התוכנית הסובייטית היא פירוק הנשק מכל גרמניה. ועניין עתידה של גרמניה, זוהי חוליה המחברת לחיים ולמוות את גורל העם היהודי עם העם הסובייטי. ברית המועצות הדבירה את חיית הטרף הנאצית, ועכשיו רוצה אמריקה להחיות אותה".

ראש הממשלה ושר החוץ (**משה שרת**) הודה שבדברי־הפתיחה שלו לא נגע בשאלת גרמניה, אם כי השאלה עמדה לפניו, ותהליך זיונה מחדש של גרמניה מוכרח לעורר דאגתו החמורה והתמרמרותו העמוקה של העם היהודי, אבל הוא הזכיר כי "להתחלה זו העומדת להיעשות בגרמניה המערבית קדמה לפחות בארבע שנים, אם לא יותר, התחלת זיונה של גרמניה המזרחית. בערך בקיץ 1952, לפני כשנתיים וחצי, שמענו הכרזה מפי ראש ממשלת גרמניה המזרחית, אוטו

גרוטוול, בוועידת 'המפלגה הלאומית הדמוקרטית' – כך נקראת שם המפלגה הקומוניסטית – כי הצבא המזרח־גרמני קום יקום. הדבר נאמר והדבר נעשה; הוא הולך ונעשה בהיקף מתרחב. מדוע לא שמענו התרעות על כך מספסלים מסוימים בכנסת הזאת בעוד מועד? מדוע באה ההתעוררות להתריע על זיון גרמניה ועל הסכנה הנשקפת ממנו רק עכשיו? האם אין זה מעיד כי אין כאן רק דאגה לעם היהודי ולחשבוננו ההיסטורי עם גרמניה, אלא יש כאן חשבון אחר לגמרי?

"בעומדי על בעיית עתידה של גרמניה ויחסינו איתה", הוסיף מ' שרת, "אני רואה חובה לעצמי לציין, כי הסכם־השילומים, אשר ד"ר אדנאואר, כראש ממשלת גרמניה המערבית הביא לידי חתימתו, הולך ומתבצע במלוא היקפו ובתכלית הדיוק. כזה המצב עד היום, ויש יסוד להניח כי כזה יישאר. כל נבואות השחור שנשמעו בעניין זה ואשר שימשו חומר ללעג ולקלס כלפי הממשלה הקואליציונית הקודמת, בשל תמימותה, בשל קלות אמונתה – נתבדו לעת־עתה לחלוטין. משק הארץ כולו לכל ענפיו, ללא הבדל זרם ומפלגה ומעמד, נהנה מהביצוע של הסכם־השילומים. מה צריך להיות השיקול המכריע אצלנו במקרים כאלה: להשתקע בזיכרונות העבר ולהקריב למענם ההווה והעתיד? האם ציווּיי קיום המדינה והרמת קרנה אינם ציווּיים עליונים מכריעים של הקיום היהודי והכבוד היהודי בזמננו ולעתיד לבוא?"

הצעת **ריפטין** בשם מפ"ם להביע אי־אמון בממשלה, וכמו כן הצעת "חירות", אחדות העבודה ומק"י, נדחו.

מצב הביטחון בישראל לא הוטב בעקבות ההסכם של בריטניה ומצרים, ובמקום הסכנה שהימין והשמאל שבאופוזיציה ראו בראייתם החדה והמרחיקה לראות מזיונה של גרמניה המערבית – הלכה בינתיים וגדלה הסכנה ממצרים של "הקצינים החופשיים".

ביום 18.10.1955 הודיע **ראש הממשלה ושר החוץ** (מ' שרת) בכנסת: "חידוש ההתפרעויות המצריות לאורך רצועת עזה סיכן מחדש את ביטחון יישובינו באותו אזור ובפנים ממנו. המצרים אחזו באמצעי המַמאיר של שילוח כנופיות לעומק שטח ישראל לשם רצח וחבלה. נתחייבה הדיפה נמרצת מצד צה"ל שפגעה באחד מקיני המרצחים. עם הפסקת ההתנפלויות בדרום הופיעו כנופיות באזורי הארץ הצפוניים. לפי ידיעות שבידינו אף הן בעיקר פרי יוזמתה הנפשעת של מצרים, הנעזרת על ידי גורמים ערביים אחרים, ובעיקר על ידי סוריה. יש להזהיר מחדש את מצרים, כי היא עתידה לתת את הדין על המשכן של פעולות רצחניות אלו, ועם זה אין בשום פנים לפטור מאחריות ארצות ערביות אחרות החייבות לפי הסכמי שביתת הנשק למנוע חדירת כוחות מזוינים לישראל מתוך גבולותיהן. צה"ל ומשמר־הגבול עומדים הכן על המשמר ועיני מגיני ביטחוננו צופיות למרחוק. בינתיים, מעשי־ההפקרות של מצרים באזור הספָר של גבול סיני גררו אחריהם יצירת עובדות מצידנו והפעלת מלוא יעלן המדיני. המצב באותו אזור הוחזר לתֵקנו, אך כנראה השתבש שוב. שמרנו לעצמנו חופש־הפעולה כפי שיחייב המצב. לגבי כל הבעיות האלה אנו מעוניינים חיונית לקיים שיתוף פעולה מלא עם המוסדות המוסמכים של או"ם בהתאם להסכמי שביתת הנשק, אך דרוש נדרוש את קיומם **ההדדי** של הסכמים אלה ולא נסכים כי הם יחולו על צד אחד, בעוד שהצד השני יהא חופשי להפירם לפי שרירות־ליבו. הפרה שרירותית כזאת של הסכם שביתת הנשק מהווה התקנות החדשות של מצרים לגבי הכניסה למפרץ אילת, המכוּוֹנוֹת לחבל בשיט הישראלי לנמל הדרומי של ארצנו. גם כאן אנו שומרים לעצמנו את מלוא חופש־הפעולה במועד ובשיטה שנמצאם מתאימים".

לאחר ויכוח של שני ימים נתקבלה הצעה בשם כל הסיעות בכנסת, פרט למק"י, האומרת:

הכנסת מביעה את חרדתה נוכח משלוחי הנשק הגדולים למצרים והמשך זיונה של עיראק ומדינות ערב אחרות, המכריזות שהן במצב מלחמה עם ישראל והמתנכלות לקיומה. משלוחים אלה של כלי־מלחמה מהווים איום חמור ביותר על ביטחון ישראל, יופנו על ידי אויביה למלחמת השמד נגדה, ומסכנים את שלום האזור והעולם.

הכנסת מטילה על הממשלה לערוך את העם והמדינה מול הסכנות, להגביר את כוחו וציודו של צבא־הגנה לישראל, לתבוע מהמעצמות כי יותן לישראל נשק־מגן.

הכנסת מרימה על נס ומעודדת את ההתנדבות של אזרחי ישראל בהמוניהם לרכישת נשק לצה"ל".

הצעה זו נתקבלה ב־84 קולות בהתנגדות 5 חברי מק"י.

עם "העסקה הצ'כית"

הבחירות לכנסת השלישית • העלייה מצפון אפריקה • דב"ג חוזר לראשות הממשלה • בהצגת הממשלה לפני הכנסת מזהיר מפני החמרת המצב בקשר ל"עסקה הצ'כית" • מוכן להיפגש עם נאצר להסדר של שלום ולשיתוף פעולה רב־צדדי, אבל נדע להגיב כראוי על כל פגיעה

המושב הרביעי של הכנסת השנייה נסתיים ביום 30 ביוני 1955. החוק הגדול ביותר ואחד החשובים שנתקבל בכנסת זו (ביום 21.6.1955) היה חוק השיפוט הצבאי, שהכיל 546 סעיפים. במשך שש השנים, מ־1948/9 עד 1954/5, גדל תקציב המדינה כמעט פי תשעה. בשנת 1948/9 היה התקציב הרגיל: הכנסה — 28,885,000 לירות, הוצאה — 27,529,000 לירות. בשנת 1954/5 הגיע התקציב הרגיל לסכום של 344,296,000 לירות הכנסה, 391,498,000 לירות הוצאה. תקציב הפיתוח היה בשנת 1948/9 35,201,000 לירות, בשנת 1945/5 — 293,141,000 לירות.

המאזן של סחר החוץ בשנת 1949 היה: יבוא נטו — 251,906,000 דולר, יצוא נטו — 28,494,000 דולר, עודף היבוא על היצוא — 223,411,000 דולר. בשנת 1955: יבוא נטו — 334,453,000 דולר, יצוא נטו — 86,300,000 דולר, עודף היבוא על היצוא — 245,397,000 דולר. הגירעון המסחרי לגולגולת היה בשנת 1949 — 214 דולר, בשנת 1955 רק 141 דולר.

העלייה שהגיעה לשפל המדרגה בשנת 1953 עלתה שוב, אולם לא הגיעה עוד לרמה הנעלה של ארבע השנים הראשונות שלאחר קום המדינה. בשנת 1954 עלו 17,485 (במקום 10,388 בשנת 1953), ובשנת 1955 — 36,327. גם הירידה נתמעטה אחרי שנת 1953. במקום 12,500 יורדים בשנת 1953 הגיע מספר היורדים בשנת 1954 — ל־1,000 איש, ובשנת 1955 — ל־6,000. בסוף 1955 מנתה האוכלוסייה הכללית בישראל — 1,789,100, מזה יהודים — 1,590,500. ההכנסה הלאומית בשנת 1954 הייתה 1,497,000 לירות, בשנת 1955 — 1,750,000. ההכנסה הלאומית הריאלית לנפש גדלה ב־6%. באביב 1956 הגיע מספר היישובים הכפריים היהודיים ל־740.

ביום 26.7.1955 נתקיימו הבחירות לכנסת השלישית. בעלי זכות בחירה היו — 1,057,795, הצביעו — 876,085. קולות כשרים היו — 853,219. מפא"י קיבלה 274,735 קולות (32.2%), "חירות" — 107,190 (12.6%), ציונים כלליים — 87,099 (10.2%), מזרחי והפועל המזרחי — 77,936 (9.1%), אחדות עבודה — 69,475 (8.2%), מפ"ם — 62,401 (7.3%), רשימת המיעוטים (המצטרפים למפא"י) — 42,261 (4.9%), אגודת ישראל — 39,836 (4.7%), קומוניסטים — 38,492 (4.5%), פרוגרסיבים — 37,661 (4.4%), יתר הרשימות — 13,685 (1.6%). צירים קיבלו: מפא"י — 40, חירות — 15, ציונים כלליים — 13, מזרחי והפועל המזרחי — 11, אחדות העבודה — 10, מפ"ם — 9, קומוניסטים — 6, אגודת ישראל ופא"י — 6, פרוגרסיבים — 5, רשימת המיעוטים — 5.

הכנסת השלישית נפתחה ביום 15.8.1955 בנאום נשיא המדינה יצחק בן־צבי, ושוב נבחר יוסף שפרינצק ליושב־ראש הכנסת בלי כל התנגדות. נבחרו גם תשע ועדות (ועדת הכנסת, ועדת חוקה, חוק ומשפט, ועדת כספים, ועדת כלכלה, ועדת חוץ וביטחון, ועדת פנים, ועדת שירותים ציבוריים, ועדת חינוך ותרבות, ועדת עבודה).

הבעיה הראשונה, שהועמדה על הפרק בישיבה הרביעית בכנסת לאחר שנבחרו הוועדות השונות, הייתה העלייה מצפון אפריקה. כפי שציין ראש הממשלה, **מ' שרת**, "יהדות זו הייתה עוד לפני ארבעים שנה אחת הגלויות האפלות ביותר במפת הנדודים העולמית של עמנו. תחת עול האסלאם היה שם מצבן של קהילות ישראל בשפל המדרגה. עם קום בארץ שלטון צרפתי השתפר בהרבה מצבה של יהדות זו מבחינה כלכלית ותרבותית, אבל חלקים גדולים ממנה נשארו שקועים בעוני ובבערות, ומעמדם החוקתי של היהודים בכללם נשאר נחות ומקופח. בקרב היהדות הזאת יקדה תמיד אהבת ארץ־ישראל ותשוקת הגאולה. העלייה ה'מוגרבית' שהתרכזה בירושלים החלה בראשית שנות השמונים של המאה שעברה,[5] כמעט בעת ובעונה אחת עם העלייה מרוסיה ומרומניה שהקימה את המושבות הראשונות ביהודה ובגליל.

"בשורת תקומתה של מדינת ישראל עוררה גל של התלהבות בקרב כל יהדות צפון אפריקה אשר נתן אותותיו בתנועת עלייה מוגברת לארץ. עלייה זו הסתכמה עד אוגוסט אשתקד ב־65,000 נפש עולי מרוקו, תוניסיה, אלג'יריה.

"תנועת המרי המרוקנית מופנה כנגד השלטון והיישוב הצרפתי, אך בכמה מקומות ניתך זעמה הפרוע על ראש הקהילות היהודיות חסרות המגן. בתים וחנויות של יהודים היו לבז, שכונות וכפרים נעזבו על ידי תושביהם היהודים, מספר יהודים נרצחו נפש באכזריות אימים, ולפי השמועות נחטפו כמה ילדים יהודים. אין לדעת מה ילד יום, וקשה להגזים בהערכת הסכנה הקרובה או הרחוקה. התנועה הלאומית של מרוקו נתנה דעתה להבליט כי אין פניה מועדות נגד היהודים, וכי היא מעוניינת בשמירת ביטחונם. אבל גם היא אין לאל ידיה בשום פנים להבטיח את מהלך המאורעות מכל הפתעה ממארת.

"במצב זה שומה על ישראל להחיש ישועה לכל יהודי המבקש לעלות. עלינו לעשות זאת במלוא יכולתנו ומעל לכל מאמץ רגיל. למעשה אנו נתונים זה כשנה בתהליך של עלייה מואצת מצפון אפריקה, ובייחוד ממרוקו, בהשוואה לתנועת העלייה של התקופה הקודמת.

בשמונה החודשים הראשונים של 1954 עלו לארץ בסך הכול 6,457 יהודים מכל ארצות תבל, שהם בממוצע 800 לחודש. עולי צפון אפריקה היו פחות מ־40% ממספר זה. לעומת זאת, מאמצע אוגוסט 1954 עד אמצע אוגוסט 1955 עלו 32,000, שהם 2,700 לחודש, ובמספר זה כלולים 18,400 או 57% ממרוקו, 6,700 מתוניסיה, מאלג'יר וממרוקו הספרדית, ביחד — 26,000 או 80% מצפון אפריקה, ורק 6,500 או 20% מכל שאר ארצות תבל. אין הכוונה להסתפק עכשיו בממדים אלה. התוכנית היא להעלות לארץ מ־1 באוקטובר 1955 עד סוף ספטמבר 1956 בסך הכול כ־45,000 יהודים, אשר לפחות 40,000 מהם, או קרוב ל־90%, יבואו מצפון אפריקה".

למעשה גדלה העלייה יותר משקיווה ראש הממשלה, מ' שרת. בשנת 1955 עלו 36,327 יהודים, בשנת 1956 — 54,996 ובשנת 1957 — 71,100. בשנת 1958 החלה שוב האטה. בשנה זו עלו 26,093, ובשנת 1959 — 23,045.

שלושה ימים אחרי פתיחת הכנסת הטיל הנשיא על שר הביטחון ד' בן־גוריון הרכבת הממשלה. אולם המשא־ומתן על הרכבת הממשלה ועל קווי היסוד שהוצעו על ידי המועמד לראש הממשלה נמשך כשניים וחצי חודשים. ההתפצלות המפלגתית היתרה וניפוח המפלגתיות הכרוך בה, האפשרות של סיעות קטנות, המהוות רוב בכנסת, להטיל רצונן על הציבור בכוח הנתון בידן

5 היהודי הראשון שהשתקע ביפו בשנת 1838 היה יהודי מרוקני.

למנוע הקמת ממשלה – כל אלה מכבידות על "מעשה המרכבה". המועמד עשה מאמצים להכניס לממשלה שבע מפלגות: מפא"י, ציונים כלליים, מזרחי והפועל המזרחי, אחדות העבודה, מפ"ם, אגודת ישראל ופרוגרסיבים. המועמד המציא לכל המפלגות קווים כלליים לתוכנית הממשלה. הציונים הכלליים ענו מיד בשלילה. המועמד פנה למפלגה ושוחח עם באי־כוחה, אבל התוצאות לא נשתנו. יושב־ראש המפלגה, מר ברנשטיין, ענה למועמד בכתב, כי תוכניתו המוצעת "אינה יכולה לשמש בסיס למשא־ומתן על הצטרפות מפלגתם לממשלה". גם אגודת ישראל הציגה דרישות שהמועמד לא יכול לקבלן, בהיותו סבור שהן מתנגדות לדעת הרוב הגדול בעם. הסכימו לתוכנית חמש מפלגות: מפא"י, אחה"ע, מפ"ם, הפועל המזרחי ומזרחי והפרוגרסיבים. המשא־ומתן נגמר עוד בשבעה באוקטובר, אבל משום מחלת המועמד הוצגה הממשלה לפני הכנסת רק ב־2 בנובמבר 1955.

קווי היסוד לא היו שונים מקווי היסוד של הממשלה הנבחרת הראשונה, ובפרק הראשון של קווי היסוד ניסח המועמד תשע משימות, שבהן תתרכז פעולת הממשלה בארבע השנים הבאות:

א. העלאת היהודים מארצות המצוקה ועידוד העלייה מארצות אחרות.
ב. התקדמות לקראת עצמאות כלכלית.
ג. אִכלוּס השטחים הריקים והשוממים בצפון ובמרחבי הדרום והנגב.
ד. שקידה מתוחה על ביטחון, שלום ויחסי ידידות עם כל האומות.
ה. סתימת הפער שבין היישוב הוותיק ובין העלייה החדשה.
ו. הקפדה על טוהר המידות ועידוד חלוציות והתנדבות עממית.
ז. דאגה לתעסוקה מלאה לוותיקים ולעולים חדשים ושקידה על רמת חיים הוגנת.
ח. העלאת החינוך וטיפוח המדע והמחקר.
ט. ביצור הדמוקרטיה ועצמאות מדינת ישראל.

לאחר שהמועמד הביע הוקרתו לראש הממשלה, משה שרת, "אשר עמד כשנתיים על יד הגה המדינה בכבוד, בכישרון ובטוב טעם והמחונן בסגולות ובכישרונות מבורכים שלא היו לראש הממשלה הראשון", ולאחר שדיבר בשבחם של שני השרים, דוב יוסף ובן־ציון דינור, שלא הצטרפו לממשלה המוצעת, וקרא והסביר חמישה־עשר הפרקים של קווי היסוד – עמד בעיקר על מצב הביטחון הרעוע.

"אצלנו אין זו רק בעיה של ביטחון העצמאות, השטח, הגבולות, המשטר, אלא ביטחון עצם קיומנו הפיזי. אויבינו אינם מתנכלים רק לשטחינו ולעצמאותנו. הם מתכוונים, כפי שרבים מהם אומרים זאת בגלוי, לזרוק את כולנו לתוך הים. בל נשכח שבימי מלחמת העולם השנייה היו רוב שליטי ערב חסידי היטלר וציפו לניצחונו. לפני חמש שנים, ביום 1 בנובמבר 1950, הודיע ראש הממשלה ושר הביטחון דאז, כי 'איני שותף להתרוננות הציבור שלנו על ניצחונותינו בעבר. הסכנה האורבת לנו בעתיד אינה פחות חמורה משהייתה לפני שלוש שנים. אולי להפך. ועדיין אני מלא חרדה, אולי יותר משאני מוכן להביע בשעה זו'.

"על השאיפות להשמיד את ישראל חזר לפני זמן לא רב רדיו קהיר שאינו אומר שום דבר שלא על דעת הכת הצבאית השלטת. ולכן בעיית הביטחון פירושה בעיית קיומנו, קיום פיזי פשוטו כמשמעו. ובקיום מדינת ישראל תלוי עכשיו כל עתידו של העם היהודי. וכשם שבעיית הביטחון של ישראל שונה מזו של ארצות אחרות, כן אמצעי הביטחון וצורכי הביטחון שלנו היקפם יותר רב מאשר בכל מדינה אחרת. עלינו לראות בבהירות אכזרית ההבדל הגורלי שבינינו ובין יריבינו. אויבינו סבורים כי הם מסוגלים לפתור אחת ולעולמים ובאופן מוחלט בעיית ישראל – על ידי

השמדתנו הטוטאלית. אנחנו לא נוכל ולא נרצה להשיג ביטחון מסוג זה על ידי ניצחון צבאי. אין אנו רוצים ואין אנו רשאים ואין אנו יכולים לחסל מיליונים ערבים במזרח התיכון. ביטחוננו הוא בהתעצמות מתמדת וכוללת בכל השטחים ובכל החזיתות.

"ברגע זה העם שקוע בדאגה חמורה על הנשק המרובה השופע לארצות האויבות, ובייחוד למצרים. אבל דווקא בשעה זו יש חובה שביטחון ישראל לא ייכון אך ורק על צבא ונשק, אם כי בלי שני אלה אין ביטחון.

"ביטחון ישראל – פירושו עלייה. במצרים בלבד יש למעלה מ־22,000,000 תושבים. בישראל רק כמיליון וחצי. העלייה היא לא רק ייעודה ההיסטורי העליון של מדינת ישראל, אלא צורך ביטחוני ראשון במעלה. ועלייה אינה הסעת יהודים מצפון אפריקה או מארץ אחרת לחופי ישראל, אלא השרשת העולים בעבודה, בקרקע המולדת, במשק, בלשון העברית, בערכי האומה, באחריות ממלכתית, בערבות יהודית כוללת, בהרגשת גאון וביטחון לאומי, ברצון ויכולת להיות בונה מולדת, מגינה ומעצב דמותה.

"ביטחון – פירושו התיישבות, ובשורה הראשונה יישוב השממה. ריכוז התעשייה ורוב גדול של האוכלוסין ברצועת החוף המרכזית נושא בחובו סכנות חמורות, ביטחוניות וכלליות, לעתיד המדינה והעם. הגליל העליון, ובייחוד מרחבי הדרום והנגב הריקים, הם מקומות התורפה של המדינה, ושום כוח צבאי לא יקיים אותם בידינו אם לא ניישבם בהקדם האפשרי ובצפיפות הגדולה ביותר. עלינו להפנות עודף המים, כוח האדם מהעלייה החדשה ומהנוער המתבגר בארץ, בתי המלאכה והחרושת החדשים, מפעלי הפיתוח וגם מכוני מחקר ומדע – דרומה, כי מהדרום הריק תיפתח הרעה, והדרום, ובייחוד הנגב המאוכלס ורב־התעשייה, יבטיח ביטחוננו ועצמאותנו הכלכלית, כי בזו תלויים במידה רבה, ואולי מכרעת, קשרינו הכלכליים עם יבשת אסיה.

"ביטחון – זהו כיבוש הים והאוויר והיותנו למעצמה ימית חשובה ולכוח גדול בנתיבות האוויר. ההתיישבות אינה צמודה אך ורק ליבשה, לאדמה. יש גם התיישבות ימית (וגם אווירית), ויתרונה הגדול הוא שאין כל שטח וגבול מצמצמים ומגבילים אותה. הפניית חלק גדול של הנוער בערי החוף – נהריה, עכו, חיפה, יפו, מגדל, אשקלון, אילת – לדיג ימי ולספנות היא צורך לאומי, כלכלי וביטחוני ממדרגה ראשונה.

"ביטחון – זהו טיפוח מחקר מדעי וכושר מדעי בכל המקצועות הפיזיים, הכימיים, הביולוגיים והטכנולוגיים ברמה עליונה, בשיא הידע. לעולם לא תהיה לנו עליונות כמותית, לא בכוח אדם, לא בציוד ולא באמצעים חומריים. אבל נתכנה לנו עליונות רוחנית, ועלינו להעלותה עד שיא יכולתנו המוסרית והאינטלקטואלית. גם מעמדנו הבין־לאומי, גם דמותנו הלאומית, גם עוצם ביטחוננו, ועל כולם הקרנתנו על יהדות התפוצות ומשיכתה לישראל – ייקבעו על ידי יכולתנו המדעית ודמותנו המוסרית.

"ביטחון – זוהי הכשרה מקצועית משוכללת לנוער בחקלאות, במלאכה, בחרושת, בבניין, בספנות, שתסגל אותו להוציא מתחת ידו תוצרת משוכללת בטיבה ומוכשרה לעמוד בהתחרות בשווקים הבין־לאומיים.

"ולבסוף – ביטחון זוהי היחלצות הנוער והתנדבות העם ומלומדיו למשימות קשות וחיוניות בהתיישבות, בביטחון, במיזוג גלויות. כל מפעלנו בארץ לא היה קם אלמלא תכונה נפלאה זו של העפלה חלוצית שנתגלתה בנו בשלושת הדורות האחרונים לפני הקמת המדינה. בכוח המדינה, בכוח החוק והכפייה בלבד – לא נבצע המשימות הגדולות שעומדות לפנינו. הסמל הנעלה של

חלוציות וגילוי עליון של אהבת ישראל בימינו היא ורדה פרידמן בת כפר־ויתקין שהלכה עם חברים מצעירי המושבים הוותיקים לחיות יחד עם אחים רחוקים, עולים כורדים מפרס, בכפר רחוק ודל בדרום הקיצוני הנקרא בשם פטיש, לשם הדרכת עולים בעבודה, בחינוך, בביטחון, ומסרה נפשה על שליחות זו.

"ראש הממשלה ושר החוץ (מ' שרת) דיבר לפני שבועיים (ביום 18.10.1955) על החמרת מצב הביטחון בגלל השינויים בתעלת סואץ, ועליהם אין להוסיף. אבל אין לעבור בשתיקה על הכרזת נאצר מיום 27 בספטמבר ברדיו קהיר: 'בשבוע האחרון חתמנו על עסקה מסחרית עם צ'כוסלובקיה, שלפיה תספק לנו ארץ זו נשק תמורת כותנה ואורז'.

"יומיים אחר כך, ב־29 בספטמבר, פורסם כי אוניות נושאות נשק כבד הפליגו למצרים עמוסות טנקים, תותחים, מטוסים וצוללות. והרדיו בקהיר הכריז: 'יום אובדנה של ישראל מתקרב, לא יהיה שלום בגבולות, כי אנו דורשים נקם, ונקם פירוש מוות לישראל'.

"אין ספק שממשלת צ'כוסלובקיה ידעה היטב למה נועד נשק זה. לא להטבת תנאי העבודה והחיים של המוני הפועלים במצרים, גם לא להשבחת מצבם של הפלחים. אומנם העיתון הקומוניסטי הצ'כי הנקרא בשם 'הצדק האדום' הודיע כי 'המדיניות שוחרת השלום של הארצות הערביות ידועה לכול', אולם דעת שליטי מצרים מבוטאת לא על ידי עיתוני פראג, אלא על ידי עיתוני קהיר. ועיתון קהירי מכריז כי 'דבר שלא יעלה על הדעת הוא, כי מצרים תחתום על שלום עם ישראל, או על הכרה בה'. ועיתון מצרי שני אומר דברים יותר מפורשים: 'הערבים רואים את ישראל כמדינה מלאכותית אשר יש להשמידה'. ודברים יותר חמורים השמיע הרדיו של קהיר לפני זמן קצר: 'יומה של השמדת ישראל הולך ומתקרב, כך החלטנו וזוהי אמונתנו. לא קיום שלום בגבולות, כי אנו דורשים נקם, ונקם פירושו – מוות לישראל'. שר החוץ המצרי מנסה להסביר לדעת הקהל האמריקנית, כי הכרזת הרדיו בקהיר אינה הכרזה רשמית, אבל הוא שכח, כנראה, כי במצרים שלטה דיקטטורה צבאית. ברור שדבר זה ידוע גם לממשלת צ'כוסלובקיה.

"ויש חובה להגיד לתקיפי עולם בכל הצניעות המדינית של שליח עם קטן, ובכל התוקף המוסרי של בן העם היהודי: עם ישראל בארצו לא יהיה כצאן לטבח. מה שעשה היטלר לשישה מיליונים יהודים מחוסרי ישע בגטאות אירופה, לא יעשה שום צורר ישראל ליהודים בני־חורין מעורים במולדתם.

"כשחידשנו לפני כשבע שנים קוממיותנו הממלכתית נתקפנו בו ביום על ידי המדינות השכנות שפלשו לתוך ארצנו והיינו צפויים לכליה, ורק גבורת בנינו ובנותינו עמדה לנו. עם תום הקרבות לא נטרנו איבה לתוקפים והושטנו יד לשלום. אבל שכנינו סירבו לעשות שלום, ונחתמו רק הסכמי שביתת הנשק. גם הסכמים אלה לא נשמרו על ידי שכנינו, והמלחמה נגדנו נמשכת בדרכים אחרות: באמצעי חרם, בהסגר, בגיחות רוצחים ומחבלים מזמן לזמן מעבר לגבול. בראש מלחמה זעירה זו התייצבה בזמן האחרון מצרים. הגיחות מרצועת עזה בלבד גרמו לנו בתשעת החודשים הראשונים של שנת 1955 – 153 אבדות בהרוגים ובפצועים. נציגי מצרים באומות המאוחדות הכריזו בגלוי, כי מצב המלחמה בין ישראל לבין מצרים נמשך והולך. ממשלת מצרים הפרה חוק בין־לאומי יסודי על חופש השיט בסואץ, שעל כך גם באה החלטה מפורשת של מועצת הביטחון. מצרים זו מנסה עכשיו לחסום הדרך לאוניות ישראל במפרץ ים סוף, בניגוד לעיקרון בין־לאומי על חופש הימים. מלחמה חד־צדדית זו מן ההכרח שתיפסק, כי לא תוכל להישאר חד־צדדית לאורך ימים.

"ממשלת ישראל מוכנה, כמקודם, לשמור באמונה על הסכמי שביתת הנשק לכל פרטיהם ודקדוקיהם, אבל חובה זו מוטלת גם על הצד השני. הסכם שיופר על ידי הצד השני לא יחייב גם אותנו. אם קווי שביתת הנשק ייפתחו מעבר לגבול למחבלים ולרוצחים לא ייסגרו עוד בפני מתגוננים ועומדים בשער. אם זכותנו תיפגע על ידי מעשי אלימות ביבשה או בים נשמור על חופש פעולתנו להגן על זכותנו באופן היעיל ביותר.

"פנינו לשלום, אך לא להתאבדות. אנו רוצים בכל ליבנו בשלום ובשכנות טובה. ואנו מוכנים לשיתוף פעולה עם כל שכנינו למען שגשוגו ושלומו של המזרח התיכון ולמען ביצור השלום בעולם. אין אנו חומדים אף שעל של אדמה זרה. אפס לא ניתן, כל עוד אנו חיים, לגזול מאיתנו אף שעל אחד של אדמתנו. אין אנו רואים כל עילה ממשית לסכסוך בינינו ובין מצרים; להפך, אנו רואים רקע פורה לשיתוף פעולה בין שני העמים, ומצדנו אין מחסור ברצון טוב.

"לשם מניעת הסכנות הצפונות במצב הפרוע הקיים", הודיע המועמד לראש הממשלה, "אני מוכן להיפגש עם ראש ממשלת מצרים ועם כל אחד משליטי ערב בהקדם האפשרי, למען הסדר הדדי ללא תנאים מוקדמים. ממשלת ישראל מוכנה להסדר של שלום קיים ושריר ולשיתוף פעולה מדיני, כלכלי ותרבותי בין ישראל ושכנותיה לאורך ימים. אם הצד השני עוד לא מוכן לכך, אנו נסכים גם להסדר מוגבל: הבטחת ביצועם המלא של הסכמי שביתת הנשק, מניעת פגיעות הדדיות, הפסקת כל מעשי איבה וחרם ומצור, שמירה על חופש הימים וכל סידור נוסף ששני הצדדים יסכימו לו.

"וכלפי פנים אומר: אַל שאננות ואַל אוזלת יד. אם כי לא נוכל לסמוך על ערובות של מילים, לא נתייאש מהמצפון האנושי ומדעת הקהל בארצות נאורות. טובי העמים ואנשים ישרים – ומספרם לא קטן בכל חלקי תבל – יודעים להבחין בין משטרים עריצים הבנויים על אלימות ותוקפנות והשפלת כבוד האדם ובין מדינות מושתתות על ערכי חירות, יקר אדם, צדק ושלום. נתנו יד לארגון האומות המאוחדות מתוך נאמנות למורשת נביאי ישראל על שלום בין עמים ואהבת הבריות הגלומה במגילת האו"ם ובעקרונותיה. אבל ארגון האו"ם אינו פוטר חבריו מלדאוג לעצמם. מלאכתנו, וקודם כול מלאכת ביטחוננו, לא תיעשה על ידי אחרים. ועלינו לעשות כל המוטל עלינו למען השלום ולמען הביטחון, ואנו נעשה זאת ולא נירא רע.

"ואני מתכבד לבקש מהכנסת לאשר קווי היסוד של הממשלה ולהביע אמונה בממשלה המוצעת המורכבת מחברים אלה:

דוד בן־גוריון – ראש ממשלה ושר ביטחון; **זלמן ארן** – שר החינוך והתרבות; **לוי אשכול** – שר האוצר; **יוסף בורג** – שר הדואר; **מרדכי בנטוב** – שר הפיתוח; **ישראל ברזילי** – שר הבריאות; **ישראל בר־יהודה** – שר הפנים; **משה כרמל** – שר התחבורה; **קדיש לוז** – שר החקלאות; **גולדה מאירסון** – שר העבודה; **פרץ נפתלי** – שר; **פנחס ספיר** – שר המסחר והתעשייה; **פנחס רוזן** – שר המשפטים; **בכור שלום שיטרית** – שר המשטרה; **משה שפירא** – שר הדתות והסעד; **משה שרת** – שר החוץ.

"בזאת סיימתי, ואני מודה לכם על הקשבתכם".

הוויכוח בכנסת נמשך שני ימים. מר **מנחם בגין** ("חירות") ציטט בנאומו דברי הביקורת החריפים של "סבא של יריב" נגד אדיקות מפ"ם בברית המועצות. אמר דברי שבח למ' שרת שגילה סגולות נאות והראה אדיבות כלפי האופוזיציה, אבל ביקר אותו שדרש ערובות ביטחון מארצות הברית, שהן למעשה חסות. כמו כן האשים אותו שדיבר על מלחמת־מנע (**מ' שרת** הכחיש זאת) כשלמעשה זוהי רק מלחמת התגוננות, ולבסוף הביע דעתו שממשלה זו אינה מסוגלת לפתור

הבעיות שלנו. המשטר שלה נחרץ דינו – כי הוא מיוסד על ניצול, על נישול, על שחיתות ועל ריכוז נכסי האומה ביד כת אחת.

מר **פרץ ברנשטיין** (ציונים כלליים) בירך את בן־גוריון להחלמתו, לא רק מפני שהיה תמיד ביחסים אישיים טובים עם בן־גוריון, "אלא מפני שהיום איננו יכול לברך על דבר אחר". הוא רואה בממשלה המוצעת "ממשלה פועלית". התרעם על ממשלת מ' שרת שביטלה אחוז החסימה, וטען שסירב להצטרף לממשלה מפני שלא הגיעו לכלל דיבור על השאלה שבעיניו היא חשובה הרבה יותר מכל הספרות של קווי היסוד: הרכב הממשלה וחלוקת התפקידים. הוא "רואה בהרכב ממשלה זו – ממשלה פועלית של מלחמת מעמדות ומתפלא על הפרוגרסיבים שנמצאים בממשלה כזו". לבסוף הביע תקווה שהממשלה הזאת לא תאריך ימים.

מר **משה סנה** (מק"י) הסכים לדברי המועמד לראש הממשלה, כי בעיית הביטחון היא המכרעת, אבל קבל על מפ"ם ואחדות העבודה, ש"לא השיגו אף תנאי אחד מן התנאים שהתנו לפני הבחירות לכניסתם אל ממשלה כלשהי. מפ"ם ואחה"ע צירפו לקואליציה הבן־גוריונית רק את שריהן ולא את עקרונותיהן המוצהרים". הוא הודיע כי "ברית המועצות הושיטה ומושיטה את ידה לידידות עם ישראל ועם כל עמי האזור הזה, וממשלת ישראל דוחה את היד המושטת". לבסוף הזהיר "את הסוציאל־דמוקרטים: מפא"י, מפ"ם ואחה"ע, ואת המפלגות הבורגניות הדמוקרטיות מפני סכנת הפשיזציה של חיינו הציבוריים ושל השלטון במדינה".

סעיף אל־דין אל־זועבי (הרשימה הדמוקרטית לערביי ישראל) הודיע: "לא אשכח את המעמד בו נאם מר בן־גוריון בכנסת מיד לאחר ההפיכה שבוצעה על ידי אנשי השלטון הנוכחי במצרים. מר בן־גוריון הביע את קורת רוחו וקידם בברכה את התנועה הזאת ששמה קץ לשלטון של פארוק על ידי הרחקתו מכיסא המלוכה. הוא הביע את תקוותו כי ההפיכה תביא ברכה לעם המצרי, לפלח המצרי ולפועל המצרי ותסלול לעצמה דרך חדשה, שלא בדרך השלטון הקודם. יש להצטער על שהכזיבו את תקוותנו, שכן אנשי המרידה במצרים התכחשו לעמם והשליכוהו אחרי גוום, ועתה מבקשים הם לסבכו במלחמה עם ישראל".

מר **יוסף סרלין** (ציונים כלליים) אמר: "אני מכיר שני דוד בן־גוריון: אחד – שהיה לנכס האומה כולה, והשני – שהינהו ראש מפא"י. צר לי שאת הממשלה החדשה הציג בן־גוריון השני", והוסיף כי "הממשלה הזאת בהרכבה הנוכחי היא, לדעתי, רעה בזמנים כתיקנם, והיא גרועה, גרועה מאוד, בשעת חירום".

לאחר תשובת המועמד למתווכחים, ביום 3 בנובמבר 1955, הביעה הכנסת אמון לממשלה ב־73 קולות בעד ו־32 קולות נגד. נמנעו 3.

לאחר שיושב־ראש הכנסת, י' שפרינצק, הודיע, כי "בזאת בחרה הכנסת בממשלת ישראל בראשותו של חבר הכנסת דוד בן־גוריון" נתן רשות הדיבור לשר החוץ, **מ' שרת**, שאמר: "עם סיום הכהונה שהוטלה עליי על ידי הכנסת לפני קצת יותר משנה ותשעה חודשים רצוני להביע תודה עמוקה לבית הנכבד על אותה מידת האמון ואורך הרוח שהוא זיכני בה. אם במשך הזמן, במילוי התפקיד הזה, פגעתי חלילה באחד מחברי הכנסת – אני מבקש כי יסולח לי. לא נתכוונתי לכך.

"רצוני לאחל לחברי וידידי דוד בן־גוריון חוסן גוף ועוז רוח לשאת את המשא הכבד שהוטל עליו. כל חבריו יעזרו לו במלוא יכולתם בתפקיד האחראי והגדול הזה. לך בכוחך זה והושעת את ישראל".

כל חברי הממשלה (פרט למשה כרמל ופנחס ספיר שנעדרו באותו יום) מסרו הצהרת אמונים וחתמו עליה כדין.

יחידה מצרית נכנסת לאזור ניצנה ומסרבת לסגת • הוחמר המצב גם בגבול הסורי, לאחר כריתת הברית בין צבאות סוריה ומצרים • הסורים יורים בתותחים ופוגעים בסירות המשטרה בכנרת • צה"ל משתיק את תותחי הסורים • מועצת הביטחון מגנה את תגובת ישראל בציינה כי גם סוריה פעלה בניגוד להסכם שביתת הנשק

בעוד הדיונים נמשכים בכנסת השלישית על תוכנית הממשלה החדשה והרכבה התלקח בדרום הארץ באזור ניצנה, בליל יום ה' (3.11.1955), קרב בין יחידת צה"ל ובין יחידה מצרית שנכנסה לשטח ישראלי וסירבה לזוז משם למרות דרישות באי־כוח האו"ם. הסכם שביתת הנשק בין ישראל ומצרים קבע שיש לפרז שטח ניצנה שבתוך תחום ישראל. ההסכם קבע כמו כן, כי שטח מסוים בתחום המצרי יהא נתון להגבלות לגבי המספר והסוג של כוחות מצריים שיורשו להימצא בתוכו. ביום 3 בינואר 1955 החליטה ועדת שביתת הנשק ששני הצדדים יסמנו במשותף את הגבול הבין־לאומי. המצרים סירבו למלא החלטה זו. בחמישה באוגוסט 1955 החלה קבוצה מעורבת מטעם משקיפי או"ם וישראל בסימון הגבול. המצרים ירו אז על המסמנים, ונתגלה כי שני מוצבים מצריים נמצאים כבר בצד הישראלי של הגבול. למרות התביעות של משקיפי או"ם סירבו המצרים לפנות את השטח הישראלי. יתר על כן: המצרים הרסו סימני הגבול שנקבעו כבר. בעקבות התפתחות זו הוצבה יחידת צה"ל באזור ניצנה. בשניים באוקטובר פונה הכוח הישראלי מהאזור, לפי הסכם עם משקיפי או"ם, בתנאי שהמוצבים המצריים יסולקו משטח ישראל, והכוחות המצריים מעבר לגבול יוגבלו – בהתאם להסכם שביתת הנשק, ומצרים תחדל מהפרעה בסימון הגבול, ועמדות הביקורת של משטרת ישראל יימצאו באזור המפורז של ניצנה להגן על החיים האזרחיים בתוכו. המצרים לא נשמעו לוועדת שביתת הנשק. סימון הגבול נפסק באשר המצרים איימו באש. במחצית אוקטובר פתחו המצרים באש על שתי מכוניות של או"ם שנעו לאורך הגבול, ועשרה ימים אחרי כן התקיפו המצרים עמדות ביקורת של משטרת ישראל ליד בארותיים, הרגו שוטר, פצעו שלושה ושבו שניים. בסמוך לכך עברו המצרים את הגבול באזור ניצנה, תפסו את הפינה הדרומית של האזור בתחום ישראל, והתחפרו בה. צה"ל קיבל הוראה לגרש את המצרים משטח ישראל, לאחר שכל תביעות נציגי או"ם מהמצרים לסגת משטח זה לא נשאו פרי. מאז נפסקו הקרבות במלחמת הקוממיות בשבעה בינואר 1949 היה זה המקרה הראשון שצה"ל נאלץ להשתמש בכוחו לגרש צבא זר משטח ישראלי.

בפקודת־יום של אלוף פיקוד הדרום, שנתפרסמה ביום 3.11.1955 על ידי אלוף־משנה **מאיר עמית**, נאמר: "כוח־מחץ של צה"ל פרץ אל עמדות האויב המצרי המחופר באזור בארותיים וריסק את כוחו לרסיסים. טואטאו קלגסי האויב משטח ישראל לבלי השאיר שריד. אבדות האויב: חמישים הרוגים, ארבעים ותשעה שבויים, ביניהם שני קצינים ושלל רב. אבדותינו: חמישה הרוגים, שמונה־עשר פצועים. מורכני־ראש אנו עומדים דום בפני חברינו הגיבורים שנפלו בסערת הקרב. מספר ההרוגים המצרים והשבויים הרבים מעידים מה כוחו של צבא ארץ הנילוס נוכח כוח מחץ האגרוף של חיילי צבא־הגנה לישראל. כבוד ותהילה למדבירי האויב, אולם בל יתרופף המתח. היכונו; אַל שאננות. טרם הגיעה המנוחה. בל ישיבו לוחמי הדרום את חרבם לנדנם. אין המצרי תלמיד מהיר

תפיסה, ועוד רבה המלאכה לפנינו. זכרו: עיני העם נשואות אליכם מתוך אהבה, דריכות וציפייה לבאות".

היחידה המצרית שהשתכנה באזור ניצנה, בשטח ישראלי, הייתה מוגנת על ידי מוצבים מצריים מעבר לגבול, בייחוד בא־צבחה, מחופרים היטב על גבעה ומצוידים בסוללת מרגמות, בתותחים נגד טנקים, במרגמות של 81 מ"מ, מקלעים קלים ונשק אישי אוטומטי לרוב. הכוח הישראלי כבש את הגבעה ופיזר את האויב; הקרב נמשך כשעה, משעה 10:00 עד 11:00 בלילה; הכוח המצרי שנמצא בא־צבחה מעבר לקו קוצימה ואבו־עגילה עמד שם בניגוד לסעיף 8, פיסקה 3 של הסכם שביתת הנשק. כוחות צה"ל, לאחר שגירשו את הכוח המצרי משטח ישראל ופיזרו אותו מעבר לגבול, מהשטח שאסור היה לצבא מצרי לחנות בתוכו, חזר מיד לגבול ישראל, מעבר לשטח המפורז, ומשטרת ישראל נכנסה לאזור המפורז. השבויים המצרים הובלו דרך באר־שבע למחנה שבויים ונהגו בהם בהתאם לאמנת ז'נבה.

לפני מתן התשובה למתווכחים בכנסת ביום 3.11.1955 אמר שר הביטחון: "ראשית, עליי לשלוח רחשי ליבם של חברי הממשלה הקיימת והעתידה לבוא, ואני מאמין – רחשי ליבו של כל העם, לאימהות ולאבות של חמשת הלוחמים שנפלו חלל אמש על הגנת המולדת. אין בפי מילים לנחם אותם על האבדה היקרה. אין בידינו להחזיר להם זיו־נעוריהם של הבנים הנאהבים ונאזרי־הגבורה, אבל אולי יהיה בזה קצת תנחומים אם ידעו שהעם כולו יזכרם לעד בכאב וביגון, אבל גם בגאון. אני מצטער גם על חמישים החיילים המצרים שנהרגו, כי הם היו קורבנות לא של זדונם ורשעם, אלא של תוקפנות רודן המשחק בחיי בני עמו".

מצרים לא הגישה הפעם כל תלונה לוועדת שביתת הנשק או למועצת הביטחון של או"ם, אולם תחנת השידור המצרית בקהיר ניחמה את המצרים בהודעות דמיוניות, כי הקרבות נמשכו עד שלוש אחר הצהריים ביום 3.11.1955 (אם כי למעשה נסתיימו בלילה שלפני כן בשעה 11:00 בערב), וכי 200 חיילים ישראלים נהרגו ועשרות נלקחו בשבי.

שלושה ימים אחרי גירוש המצרים מאזור ניצנה הגיש המזכיר הכללי של או"ם, מר דאג המרשילד, לאחר התייעצות עם ממשלת ארצות הברית, צרפת ובריטניה, חמש הצעות לשני הצדדים: 1. הוצאת הכוחות הצבאיים של שני הצדדים מהאזור המפורז; 2. סימון ברור של הגבול המערבי של האזור, הזהה עם הגבול המנדטורי של ארץ־ישראל, על ידי הנחת אבני גבול לבנות גדולות לאורך כל הגבול; 3. הכוחות המצריים יוצבו מערבית לקו זה; 4. ישראל תורשה להחזיק כוח משטרתי בן 30 איש בתוך האזור; 5. ישראל תורשה להמשיך ולקיים את היישוב האזרחי שהוקם בתוך האזור.

כעבור ימים אחדים נשא דבריו ראש הממשלה הבריטית, סר אנתוני אידן, בסעודת ערב לכבוד ראש עיריית לונדון, כנהוג מדי שנה בשנה, והפעם היה הנאום מוקדש למצב במזרח התיכון. אידן מתח ביקורת על הממשלה הסובייטית אשר החליטה "להזריק אלמנט חדש של סכנה למצב העדין במזרח התיכון ולשלוח נשק מלחמתי, טנקים, מטוסים ואפילו צוללות, לצד אחד בלבד". הוא טען כי "אי אפשר ליישב פעולה סובייטית זו עם הצהרות השלום והרצון לחסל המלחמה הקרה ברוח החדשה של זנבה", והוא הוסיף כי זוהי "יומרה פנטסטית להגדיר אקט פוליטי זה כעֵסקה מסחרית תמימה" (כידוע, כך הוגדרה "העֵסקה" של הצפת מצרים בנשק סובייטי על ידי ממשלת צ'כוסלובקיה); אולם ראש הממשלה הבריטית התעלם לגמרי מהסכנה הצפויה לישראל מאספקת נשק ל"צד אחד בלבד", והטיל כל האחריות על מספקי הנשק ולא

על מקבליו, כאילו רוכשי הנשק קנו אותו לשם נוי בלבד. סר אנתוני אידן, שהתרעם על ברית המועצות המספקת נשק לצד אחד בלבד, שכח כנראה שזמן רב הייתה גם ממשלתו מספקת נשק רק לצד אחד בלבד, ובדבריו לא היה כל רמז שלא תעשה זאת גם להבא, אם כי הוא עמד על חומר המצב במזרח התיכון, וגם הציע מוצא של "פשרה": היות ומדינות ערב אדוקות בהחלטת האו"ם מ־29 בנובמבר 1947 (כאשר הוכיחו בפלישתם לישראל בליל 15 במאי 1948), ולדברי סר אנתוני "אין זה מן הצדק להתנכר להחלטות האומות המאוחדות", והיות וישראל אדוקה בגבולות של הסכמי שביתת הנשק משנת 1949 – יש לפשר בין שני הגבולות, לקצר משטח ישראל, "המיותר", ולמסור אותו למדינות השכנות.

ראש הממשלה הבריטית התעלם בהצעת "פשרה" זו ובנימוקיה לא רק מהעובדה שעוד שלושים שנה לפני החלטת עצרת האו"ם הכיר חבר הלאומים, ובראשו הממשלה הבריטית בהנהגתם של לויד ג'ורג' ובלפור, בקשר ההיסטורי של העם העברי עם ארץ־ישראל, וקשר זה לא נולד עקב הכרת חבר הלאומים, אלא היה קיים כל הדורות. ואף התעלם מעובדות יותר קרובות:

1. הממשלה הבריטית הייתה היחידה בין הממשלות הלא־ערביות שהכריזה בעצרת האומות המאוחדות, שלא תבצע החלטות האו"ם בשאלת ארץ־ישראל, ועל ידי כך עודדה התנגדות המדינות הערביות להחלטת האו"ם בשאלת ארץ־ישראל. הממשלה הבריטית סירבה למסור לוועדת האו"ם הנהלת הארץ בימי המעבר והפקירה את הארץ לתוהו בוהו, ורק כינון ממשלה יהודית ביום 14 במאי 1948, שמונה שעות לפני עזיבת הבריטים את הארץ, הציל את היישוב היהודי מכיליון, ואת הארץ כולה – מחורבן.

2. מדינות ערב – מצרים, סוריה, עיראק, לבנון, עבר־הירדן וסעודיה, שסר אנתוני אידן העיד על אדיקותן בהחלטת האו"ם מיום 29 בנובמבר 1947, לא הסתפקו בהכרזות פומביות על התנגדותן להחלטות האו"ם, אלא פלשו לארץ מיד לאחר יציאת הבריטים על מנת להשמיד את מדינת ישראל, שיותר משני שלישים של חברי האו"ם החליטו על הקמתה מחדש. וכל המדינות שהרימו ידן בעד הקמת מדינה יהודית לא נקפו אצבע להגן על המדינה הצעירה הנתקפת על ידי עמים הגדולים פי ארבעים מהיישוב היהודי במדינה הצעירה.

3. עצרת או"ם לא החליטה מעולם לעשות מה שהציע סר אנתוני אידן – להגדיל שטחן של הארצות השכנות על חשבון ישראל. מהו הפרס שמגיע למצרים, או לסוריה, או ללבנון, או לירדן על פלישתן לישראל בניגוד להחלטת האו"ם. המדינה היחידה במזרח התיכון, הזכאית לגמול על ההתקפה הפושעת של מדינות ערב, היא המדינה שנתקפה על ידי שכניה.

כשהציג ראש הממשלה שבוע ימים לפני נאומו של סר אנתוני אידן את ממשלתו בכנסת הודיע ברורות: "אין אנו חומדים אף שעל של אדמה זרה. אפס, לא ניתן, כל עוד אנו חיים, לגזול מאיתנו אף שעל אחד של אדמתנו".

הצעתו של ראש ממשלת בריטניה, סר אנתוני אידן, אינה אלא הצעה לתת פרס לתוקפנים ומחללי החוזים הבין־לאומיים.

המצב על גבולות מצרים הורע בינתיים.

ביום 5 בדצמבר 1955 הזמין ראש הממשלה את ראש משקיפי האו"ם, גנרל ברנס, מסר בידו נוסח המדיניות המוצהרת של ממשלת ישראל בכנסת ביום 2.11.1955 וביקש ממנו לברר עם שליטי מצרים:

1. אם הם נכונים לתת פקודה על הפסקת אש מוחלטת, כאשר עשתה ישראל.
2. אם הם מוכנים לקיים במלואו חוזה שביתת הנשק על כל סעיפיו, כאשר ישראל מתחייבת לעשות.
3. אם הם מקבלים הצעות המזכיר הכללי של או"ם, מר דאג המרשילד, שהוגשו לישראל ולמצרים, כפי שנאמר לעיל.

גנרל ברנס נסע למצרים, וביום 11 בדצמבר חזר לראש הממשלה ומסר לו, שלא קיבל מהמצרים כל התחייבות להפסקת האש, כל הבטחה לקיים חוזי שביתת הנשק, כל הסכמה להצעות המזכיר הכללי של או"ם, מר דאג המרשילד.

גנרל ברנס "דייק": הוא לא הודיע כי המצרים דוחים הפסקת האש, כי הם מסרבים לקיים חוזי שביתת הנשק, כי הם שוללים הצעות המזכיר הכללי, אלא מסר רק, כי המצרים לא התחייבו על הפסקת האש (ובפועל נמשכו גם בימים אלה היריות על משמרות ישראל ויישובי הגבול), לא נתנו הבטחה לקיים הסכם שביתת הנשק ולא הודיעו שהם מקבלים על עצמם לקיים הצעות המזכיר הכללי.

גם מדברי ברנס עם עיתונאים לאחר שובו ממצרים היה ברור, כי לא חל כל שינוי בעמדתה השלילית של מצרים לגבי הסדר ביטחון כללי לאורך גבולות ישראל־מצרים וגם לעניין הצעות דאג המרשילד בנוגע לשטח המפורז בדרום.

בינתיים הוחמר המצב בגבול הסורי – לרגל הברית הצבאית שנכרתה בין הצבא המצרי ובין הצבא הסורי. ביום 10.12.1955 התקיפו כוחות צבאיים סוריים באש תותחים ספינות־דיג ישראליות ומשמר המשטרה הישראלית המגן על ספינות הדיג. ים כנרת כולו ועשרה מטרים מהחוף המזרחי־דרומי שבצד הסורי הם שטח ריבוני של ישראל, אולם הסורים היו מזמן לזמן תוקפים הדייגים הישראלים שהיו מתקרבים לפינה הצפונית־מזרחית בים כנרת. ועדת שביתת הנשק דרשה בלי הרף מהסורים להפסיק התקפותיהם על דייגים וספינות־דיג ישראליים במימי כנרת, אולם הסורים לא נענו להפצרות באי־כוח האו"ם. הסוללות הסוריות במזרח ובצפון היו פותחות לעתים תכופות באש על דייגים ישראלים, וכשהמשטרה הישראלית באה לעזרתם – גם על המשטרה. ועונת הדיג נהפכה בכל שנה לתקופה ממושכת של תוקפנות סורית נגד ישראל, שהסבה גם אבדות בנפש ונגרמו נזקים חומריים קשים. וכשהוגדשה הסאה ניתנה הוראה לכוח הישראלי להשתיק את הסוללות שגרמו להתקפה ולהבטיח שלום הדייגים העוסקים במלאכתם כחוק. .

ראש משקיפי או"ם, גנרל בניקה, שלא היה ידיד ישראל, פסק בשעתו, כי לישראל יש זכויות ריבוניות בלעדיות בכל רחבי ים כנרת וחופיו, ודרש מהסורים להפסיק התקפותיהם. בו בזמן דרש מישראל לפרוק מעל סירות המשמר את התותחים בטענה, כי הסכם שביתת הנשק אוסר על החזקת "כוח ימי" בתחום של כמה קילומטרים מן החוף המזרחי של כנרת. ישראל צייתה, וסירות המשטרה יצאו להגן על דייגים בלי תותחים, והסורים היו משתמשים כל הזמן לשם התקפה באש מקלעים ומכונות יירייה. הפעם, בעשרה בדצמבר 1955, ירו בתותחים ופגעו קשה בסירות המשטרה. הצבא הישראלי נצטווה להשתיק בתותחיו את תותחי התוקפים – והפעולה הצליחה. לסורים היו אבדות רבות בנפש ובנשק. ועבודת הדיג נתחדשה. אלוף פיקוד הצפון, אלוף **מ' צדוק**, הודיע בפגישה שקיים ביום 12.12.1955 עם סופרים ועיתונאים, כי המצב אחרי פעולת התגמול רגוע, אבל ייתכן שנשמע ברדיו דמשק על התקפת נגד ועל ניצחונות גדולים של הצבא הסורי. "אנו נסתפק בניצחון שנפל בחלקנו בשדה הקרב ונסכים שהסורים ינחלו ניצחונות

על גלי האתר". זה נאמר בשעה 12:30 בצהריים. שעתיים אחרי זה השמיע אומנם רדיו דמשק על הריגה ופציעה של מאתיים חיילי צה"ל.

נציג סוריה באו"ם, אחמד שוקיירי, תבע גירוש ישראל מאו"ם. אבא אבן, נציג ישראל באו"ם, אמר: "ההתנגשות על חוף כנרת היא גילוי ותוצאה של מתיחות הקיימת זה מכבר בין סוריה וישראל. במשך כל התקופה מאז נחתם הסכם שביתת הנשק, התמידה סוריה בעקביות במאמצים להגשמת מטרתה – להפוך את ישראל לשממה על ידי מניעת השימוש במקורות המים שלה". הוא ציטט רשימה ארוכה של מעשי אלימות סוריים נגד ישראל ואת הגינויים שגינתה ועדת שביתת הנשק המעורבת את סוריה. "באחד־עשר החודשים האחרונים של 1955 הפרה סוריה את הסכם שביתת הנשק 108 פעם – בממוצע פעם אחת לשלושה ימים – על גבול שאורכו אינו עולה על 22 מיל".

שליט מצרים, גמאל עבדול נאצר, שלח איגרת למזכיר הכללי של האו"ם, דאג המרשילד, כי "מצרים וסוריה יתקיפו את ישראל אם תבוצע תוקפנות נוספת".

רוב חברי מועצת הביטחון גינו את ישראל על מעשה התגמול הסורי.

אלוף־משנה **יובל נאמן**, סגן ראש אגף המודיעין, הרצה ביום 20.12.1955 בפני סופרים צבאיים ועיתונאי־חוץ על המסמכים שנתגלו במוצבים הסוריים על ידי חיילי צה"ל, "המוכיחים בעליל, כי התנכלות הצבא הסורי לדיג בכנרת לא הייתה מקרית. היא הייתה חלק של תוכנית מחושבת היטב של מטה הצבא הסורי, המתנכר זה שנים להסכם שביתת הנשק, ובעיקר לסעיף שקבע את ריבונותה של ישראל על הכנרת. המסמכים מאשרים שהפתיחה באש לא הייתה מעשה מקומי של דייגים או אזרחים סוריים, אלא הייתה כאן פקודה מפורשת משלטונות הצבא העליונים. כוונתם של הסורים הייתה לחדור לטריטוריה ישראלית בניגוד גמור להסכם שביתת הנשק שקבע, כי בשטח זה יחפוף קו־התיחום של שביתת הנשק את גבול המנדט בלי להותיר כל שטחים מפורזים. אופייני בייחוד המסמך בחתימת ידו של ראש המטה הסורי, הגנרל שאוכת שוקייר, המכנה שטח ישראלי כמים טריטוריאליים סוריים. כן מאשרים המסמכים שנתפסו, כי הסורים הציבו כלי נשק על אדמת ישראל בתוך תחום עשרת המטרים של החוף השייכים לישראל". אלוף־משנה יובל נאמן קרא בפני העיתונאים מסמכים חתומים בידי ראש המטה הכללי הסורי, שאוכת שוקייר, הקובעים לסוריה תחום של מים טריטוריאליים בכנרת, בלי שהחוף יהיה שייך לה, והפקודה שגנרל זה נתן בחתימת ידו לפתוח אש על כל סירה ישראלית שתיכנס לתחום 250 מטר של המים הטריטוריאליים הסוריים בכנרת.

מסמכים אלה הומצאו למטה משקיפי האו"ם וכן גם נשלחו למועצת הביטחון באו"ם.

גם הגנרל ברנס, בדין־וחשבון שלו למועצת הביטחון של האו"ם, קבע שישראל "הפרה הסכם שביתת הנשק בהתקפה שנערכה בליל 11 בדצמבר", עם זאת ציין, כי "בשנה וחצי האחרונות הפרה סוריה את הסכם שביתת הנשק פעמים מספר בפרובוקציות רציניות נגד ישראל".

מועצת הביטחון החליטה שרק בתחילת השנה הבאה, כלומר בינואר 1956, תקבל החלטה בעניין תקרית כנרת. בסוף שנת 1955 מסר גנרל ברנס מילואים לדין־וחשבון שלו על עניין כנרת. במילואים אלה נאמר: "משקיף צבאי של או"ם חקר בכלא עכו תת־קצין סורי שנלקח בשבי בליל 11 בדצמבר. תת־קצין זה מסר שהוא היה מפקד הכוח הסורי באל־בוגה, ושב־10 בדצמבר פתח באש באזוקה על סירת משטרה ישראלית בים כנרת. בשעת היריות נמצאה הסירה הישראלית במרחק של 80 מטר מהחוף. כן הזכיר השבוי הוראות שקיבל בטלפון ממפקד הפלוגה שלו, שנמצא באותה שעה באל־כורסי, וציווה עליו לפתוח באש על סירת המשטרה

הישראלית אם תתקרב למרחק של פחות מ־200 מטר מן החוף. השבוי הסורי הכיר כשייכות לו מפה של גזרת אל־בוגה ותעודות מאת מפקד הגזרה, שקצין משטרת ישראל בתחנת המשטרה בעכו אמר עליהן שנמצאו בשעת ההתקפה הישראלית ב־11 בדצמבר. העתקים פוטוסטטיים של המסמכים הללו הכתובים בערבית נשלחו אליי ב־21 בדצמבר על ידי משרד החוץ הישראלי. מתוך הנחה שהמסמכים אמיתיים ושהתרגום האנגלי שנמסר לי מדויק, ברצוני למסור ההודעות הבאות:

המסמך הראשון, הנושא את התאריך 14 במַרס 1954, פקודה מאת ראש המטה הסורי, לאחר שהזכיר תקריות חוזרות ונשנות בין מוצבים סוריים לבין סירות צבאיות ישראליות וסירות־דיג ואת זכויות הדיג של התושבים הערבים על גדות הכנרת, הוציא ראש המטה הסורי ההוראות דלקמן:

א. שתחום המים הטריטוריאליים של החוף הסורי בים כנרת ייחשבו 250 מטרים מן החוף.
ב. שיש לפתוח באש על סירות צבאיות ישראליות שיתקרבו למרחק של פחות מ־200 מטרים.
ג. שאין לפתוח באש על סירות־דיג, אלא אם כן ישתתפו הסירות הללו בפעולות נחיתה.

בעוד שסעיף 2, פִּסקה ב, של הסכם שביתת הנשק קובע, שאף אחד מסעיפיו של הסכם זה לא יפגע בזכויותיו, בתביעותיו או מעמדו של אף אחד משני הצדדים בהסדר השלום הסופי של בעיית פלשתינה, **אין בהסכם שביתת הנשק אף סעיף אחד הנותן סמכות לשלטונות הסוריים לראות בחלק כלשהו של ים כנרת מים טריטוריאליים סוריים.** הגדה המזרחית של ים כנרת ורצועת קרקע ברוחב של 10 מטרים בגדה הצפונית־מזרחית נמצאים באזור ההגנה הנתון לשלטונה של ישראל.

קו שביתת הנשק חופף את קו הגבול הבין־לאומי בין סוריה לבין פלשתינה, ומתן הוראות לפתוח באש על סירות צבאיות בים כנרת כמוהו כמתן הוראות להפר את סעיף 1, פִּסקה 2, אלא אם כן משתמשים בסירות במסגרת של מבצעים צבאיים נגד סוריה. מאידך גיסא, יש לציין שהפקודה הסורית הוצאה בחודש מַרס 1954, שעה שסירות המשטרה הישראליות, שהיו מזוינות במכונות ירייה ובתותחים, נחשבו על ידי ועדת שביתת הנשק המעורבת כספינות צי שאסור להן, לפי הסכם שביתת הנשק, להימצא באזור ההגנה. ברם, מסתבר מתוך תזכיר שהוגש על ידי השלטונות הישראליים, שפקודה זו שניתנה בחודש מַרס 1954 הייתה עדיין בתוקפה גם כעת, אם כי בחודש ספטמבר 1954 הסכימה ישראל לשנות, לפי בקשתי, את סוג כלי השיט שבהם משתמשים השלטונות הישראליים בסירות משטרה. **פתיחה באש על סירות משטרה אלו, אך ורק משום שהן מתקרבות למרחק של פחות מ־250 מטרים מן החוף, היא הפרה של הסכם שביתת הנשק.**

המסמך השני מכיל הוראות שניתנו על ידי המפקד הסורי של החזית הדרומית־מערבית, בקשר לעונת הדיג 1955/56. לפי ההוראות הנושאות את התאריך 8 בנובמבר 1955, והמסתמכות על מכתב של ראש המשלחת הסורית בוועדת שביתת הנשק המעורבת, הנושא את התאריך 2 בנובמבר 1955, ייאסר כל דיג על ידי הסורים עד לקבלת הוראות חדשות. המפקדים הסורים של הגזרה הדרומית והגזרה המרכזית חויבו להעביר פקודה זו לידיעת הדייגים הסורים באזורי בטיחה ואל־כורסי. לעומת זאת ניתנה

הוראה שלא להפריע לדייגים ישראלים, אלא אם כן יתקרבו למרחק של פחות מ־250 מטרים מהחוף.
המסמכים האחרים כוללים הוראות להגנתו של מוצב אל־בוגה נגד התקפה ישראלית, הוראות כאלה הן בגדר עניין שגרתי בכל צבא. אולם תשומת לבי הוסבה לנקודת הצבתה של באזוקה, לפני המוצב הסורי, במרחק של 6 מטרים מחוף כנרת, כלומר, בתוך תחום הרצועה של 10 מטרים מצידו הישראלי של קו שביתת הנשק.
תת־הקצין הסורי שנחקר בעכו אמר, שבהתחשב עם טיב השטח היה עליו להציב את הבאזוקה במרחק של לא יותר משישה מטרים מהחוף, ברם הפקודה להציב את הבאזוקה בתוך תחומי הרצועה של 10 מטרים מהווה הפרה של הסכם שביתת הנשק.

הדיונים על פעולות התגמול הישראליות בחוף ים כנרת במועצת הביטחון נמשכו כחמישה שבועות. בעשרה בינואר 1956 הכניס הנציג הסובייטי, ארקדי סובולוב, הצעת גינוי חריפה נגד ישראל, הצעה המתעלמת לגמרי מהתקפות הסורים ומהמסמכים המרשיעים שעמד עליהם ראש מטה המשקיפים של או"ם, הגנרל ברנס. ההצעה הסובייטית כללה גם אִיום בסנקציות נגד ישראל וגם הטלת חובה לשלם פיצויים לסורים. הצעה זו כמעט לא מצאה תומכים במועצת הביטחון. גם הצעה פחות חמורה של יוגוסלביה לא נתקבלה על דעת המועצה, ואפילו לא הועמדה להצבעה. לבסוף נתקבלה פה אחד הצעת פשרה אמריקנית המגנה אף היא "את ההתקפה ב־11 בדצמבר כהפרה גלויה של הוראות הפסקת האש ושל תקנות הסכם שביתת הנשק הכללית בין ישראל וסוריה ושל התחייבות ישראל על פי המגילה ומביעה את דאגתה החמורה על שממשלת ישראל לא קיימה את התחייבויותיה", אבל בניגוד להצעה הסובייטית היא מזכירה בהקדמה להחלטה ,שלפי הדינים־והחשבונות של ראש המטה היו הפרעות מצד השלטונות הסוריים לפעולות הישראליות על ים כנרת, בניגוד לתקנות הסכם שביתת הנשק בין ישראל לסוריה", ולאחר שההחלטה "קוראת לממשלת ישראל לשקוד" על שמירת הוראות הפסקת האש, על הסכם שביתת הנשק ועל ההתחייבויות על פי המגילה, היא "קוראת לצדדים לקיים את התחייבויותיהם על פי סעיף 5 של הסכם שביתת הנשק הכללית, לכבד את קו־התיחום של שביתת הנשק ואת האזור המפורז וקוראת לשני הצדדים לשתף פעולה עם ראש המטה בעניין זה ובשאר כל העניינים, לבצע את תקנות הסכם שביתת הנשק הכללית באמונה, ובייחוד להשתמש במלוא המידה במנגנון ועדות שביתת הנשק לשם פירוש וביצוע של הוראות ההסכם".

ימים אחדים לאחר קבלת ההחלטה במועצת הביטחון הציע חבר הכנסת **מ' סנה** בשם סיעת מק"י אי־אמון לראש הממשלה ושר הביטחון. בהנמקתו הצעה זו אמר בין השאר: אכן, בן־גוריון אומנם מנהל מדיניות אמריקנית, אבל ישראל שוכנת באסיה, ואין להתעלם מהמתרחש באסיה. ביבשת זו מתחוללת בימינו תנועת שחרור מהפכנית המכוונת נגד הקולוניאליזם, נגד כיתות צבאיות, ובן־גוריון סבור שהוא יכול לשמש שבט־זעם נגד תנועה זו. ואומנם האימפריאליסטים דוחפים אותו לקראת פעולות מסוימות, אך אחרי כן הם מפקירים אותו, על כן חייבת הכנסת להוריד את בן־גוריון מהשלטון".

לחבר הכנסת סנה ענה שר האוצר **ל' אשכול**, כי ראש הממשלה נפגש באותו זמן עם המזכיר הכללי של או"ם, דאג המרשילד, שבא לירושלים ולקהיר לסדר ענייני השטח המפורז בגבול הנגב ובסיני. שר האוצר העיר, כי רק לפני שבועיים או שלושה שבועות התקיימו בכנסת דיונים רחבים

וממצים בעניין זה ונסתיימו בהבעת אמון לראש הממשלה ולממשלה כולה; לא נמצאה אף סיעה בכנסת גם מהאופוזיציה, שתמכה בהצעת מר מ׳ סנה, וכשזו הועמדה להצבעה קיבלה 4 קולות, כשנגדה הצביעו 76.

ראש הממשלה סוקר את המצב המדיני־ביטחוני של ישראל

הדיון, שרמז עליו שר האוצר בתשובתו להצעת אי־האמון של מ׳ סנה, נתקיים בכנסת בימים 2–9 בינואר 1956. בדיון זה השתתפו: ראש הממשלה ושר הביטחון, שר החוץ (מ׳ שרת), מר מ׳ בגין (״חירות״), מר פרץ ברנשטיין (ציונים כלליים), מר י׳ רפאל (הפועל המזרחי ומזרחי), יגאל אלון (אחדות העבודה־פועלי־ציון), מאיר ארגוב (מפא״י), יעקב חזן (מפ״ם), ש׳ מיקוניס (מק״י), יזהר הררי (פרוגרסיבים), ב׳ מינץ (פועלי אגודת ישראל), הרצל ברגר (מפא״י), מ׳ נורוק (מזרחי), ז׳ בן־יעקב (אגודת ישראל), א׳ רימלס (ציונים כלליים), ברל לוקר (מפא״י), שלמה הלל (מפא״י), אהוד אבריאל (מפא״י), חיים לנדאו (״חירות״), דויד הכוהן (מפא״י), א״י גרינברג (הפועל המזרחי), א׳ הרצפלד (מפא״י), יצחק בן־אהרן (אחדות העבודה).

ענה למתווכחים שר החוץ. בסוף הוויכוח, ביום 9 בינואר, הציעה סיעת מק״י אי־אמון לממשלה; בעד ההצעה הצביעו 6, נגד 79, נמנעו 8.

בתחילת הדיון ביום 2 בינואר הזכיר **ראש הממשלה ושר הביטחון** הדברים שאמר בכנסת לפני שבע שנים, ביום 12 בינואר 1949, חמישה ימים אחרי תום הקרבות של מלחמת הקוממיות: ״אל נהיה שיכורי־ניצחון. לרבים, ולא רק בתוכנו, נראה הדבר כמעשה נס: אומה קטנה של 700,000 נפש (בראשית המערכה היינו רק 650,000) עמדה בפני שש אומות המונות כ־30,000,000. אולם אין איש מאיתנו יודע אם מבחן הדמים כבר נסתיים. הכוחות הצוררים בארצות השכנות ובעולם הרחב עוד לא נתייאשו ממזימתם להכרית את ישראל בארצו או לכל הפחות לקצץ בגבולותיו, ועדיין אין אנו יודעים אם המלחמה האחרונה שנלחמנו בנגב ושנסתיימה בניצחון צה״ל – אם זהו הקרב האחרון או לא. וכל עוד אין לנו ביטחון שניצחנו בקרב האחרון – אל נתהלל״.

מאז עברו כשבע שנים ונתנסינו בכל המאמצים הגדולים והגדֵלים הכרוכים בבניין המדינה וההגנה עליה. עלו לארץ שבי־ציון פי חמישה־עשר מבימי זרובבל, עזרא ונחמיה. הועמדנו בפני קשיים עצומים בקליטת עולים מחוסרי־כול, שרידי טבח הנאצים באירופה ופליטי ארצות ערב. הוטל עלינו בתקופה קצרה זו לחונן הריסות הארץ ולתקן אשר עיוותו כובשים ושליטים זרים מימי רומא ועד בעלי המנדט הבריטי.

מגמתנו הייתה שלום. לא נטרנו איבה לתוקפים ולפולשים, והיינו מוכנים לכרות ברית שלום עם שכנינו ולשיתוף פעולה איתם לשם הפרחת ארצות המזרח התיכון, לחיזוק השלום בעולם. אבל דא עקא: לשלום דרוש רצון טוב של שני הצדדים. למלחמה מספיק רצון רע של אחד בלבד.

אחרי תום הקרבות נחתמו הסכמי שביתת הנשק עם מצרים, ירדן, לבנון וסוריה. אבל אף הסכמים אלה הופרו על ידי שכנינו, מלבד אולי לבנון, ששמרה פחות או יותר על התחייבויותיה, לפעמים פחות, לפעמים יותר.

הסכמי שביתת הנשק, כהפוגות שקדמו להם, היו מכוונים כצעד לקראת שלום קבע. הסעיף הראשון של ארבעת הסכמי שביתת הנשק מתחיל במילים אלה: ״בכוונה לסייע להחזרת שלום של קבע בארץ־ישראל נקבעים העקרונות הבאים״.

ובסעיף ראשון ושני מנוסחים העקרונות לאמור: "שום צד מהצדדים לא יאיים, לא יתכנן ולא יבצע פעולה תוקפנית באמצעות כוחותיו המזוינים – ביבשה, בים או באוויר – נגד האוכלוסייה או הכוחות המזוינים של הצד השני (סעיף 1(2)). שום חלק מכוחותיו של כל אחד משני הצדדים ביבשה, בים או באוויר, אם צבאיים או צבאיים למחצה, לרבות כוחות בלתי־סדירים, לא יעשו מעשה מלחמה או מעשה איבה כל שהם נגד כוחותיו הצבאיים או הצבאיים למחצה של הצד השני, או נגד האזרחים בשטח הנתון לשליטתו של אותו צד (סעיף 2(2)). לאחר שהסכם זה יעמוד בתוקפו שנה אחת ממועד חתימתו, יוכל כל אחד משני הצדדים לדרוש מהמזכיר הכללי של האו"ם לכנס ועידה של נציגי שני הצדדים על מנת לשקול מחדש, לתקן או לבטל כל תנאי בהסכם זה (פרט לסעיפים 1 ו־2 שצוטטו למעלה). השתתפות בוועידה זו תהיה חובה על שני הצדדים".

סעיפים אלה כלולים בכל ארבעת הסכמי שביתת הנשק עם מצרים, ירדן, לבנון וסוריה. מלבדם יש בכל הסכם סעיפים נוספים, החלים באופן מיוחד על היחסים עם כל אחת מהמדינות הנזכרות, עם מצרים, או עם ירדן, או עם לבנון, או עם סוריה.

המדינה הראשונה שהפרה הסכמי שביתת הנשק הייתה ממלכת ירדן ההאשמית, כפי שהיא מכונה באופן רשמי בהסכם. עם מדינה זו הותנה בסעיף 8 של הסכם שביתת הנשק, כי:

א. ועדה מיוחדת מורכבת משני נציגים של כל צד, ושתתמנה על ידי הממשלות הנוגעות בדבר, תוקם לשם ניסוח התוכניות וההסדרים המוסכמים, שתכליתם להרחיב את היקף ההסכם ולשפר את דרכי ביצועו.

ב. הוועדה המיוחדת תאורגן מיד לאחר כניסת הסכם זה לתוקפו ותשים את לבה לניסוחם של תוכניות וסדרים מוסכמים לגבי אותם עניינים שכל צד יגיש לה; עניינים אלה יכללו, על כל פנים, את הסעיפים דלקמן שעליהם כבר הושגה הסכמה עקרונית: חופש תנועה בדרכים חיוניות, בכללן דרך בית־לחם ודרך לטרון־ירושלים; חידוש עבודתם הסדירה של המוסדות התרבותיים וההומניטריים שעל הר־הצופים וגישה חופשית אליהם; גישה חופשית אל המקומות הקדושים ואל מוסדות תרבות, והשימוש בבית הקברות שעל הר הזיתים; חידוש עבודתה של תחנת השאיבה בלטרון; אספקת חשמל לעיר העתיקה (שאנחנו רצינו לספק, וממשלת ירדן סירבה לקבל), וחידוש התנועה בקו מסילת הברזל לירושלים.

הממשלה הירדנית סירבה לקיים סעיף 8 זה. היא מיאנה להקים הוועדה המיוחדת, ועד היום הזה היא מפריעה חופש התנועה בדרך לטרון־ירושלים, חוסמת גישה חופשית אל המקומות הקדושים ואל מוסדות התרבות, מונעת השימוש בבית הקברות שעל הר־הזיתים, ואינה נותנת לחדש עבודתה של תחנת השאיבה בלטרון, שהרסה בניגוד לתנאי ההפוגה עוד באמצע 1948.

אולם ממשלת ירדן לא הייתה יחידה בהפרת הסכמי שביתת הנשק. כל ארבעת השכנים אִרגנו, בניגוד לעקרונות מגילת האו"ם, חרם על ישראל ושמו עליה מצור שנמשך מאז תום הקרבות בינואר 1949.

בניגוד לחוק הבין־לאומי ומתוך הפרת סעיפי הסכמי שביתת הנשק והחלטת מועצת הביטחון, חסמה מצרים הדרך לשיט ישראלי בתעלת סואץ, ואחר כך גם במצרים של ים סוף. הגשנו עצומותינו למועצת הביטחון, וזו קיבלה באחד בספטמבר 1951 החלטה מפורשת על זכותנו המלאה לחופש

שיט בסואץ, אבל מצרים הפרה פי מועצת הביטחון. זכור מאורע אוניית "בת גלים", שנתפסה תחילה בתואנה כוזבת, כאילו ירתה במשמר החוף המצרי, וכשהוכח כחשה של עלילה זו עמדה מצרים במרדה, והחלטת מועצת הביטחון נעשתה פלסתר עד ימינו אלה.

שכנינו לא הסתפקו בהפרת עקרונות מגילת האו"ם ופגיעה בזכויותינו שהובטחו בהסכמי שביתת הנשק, אלא ארגנו מלחמת גרילה נגד אזרחי ישראל, וגם כאן המתחילה בדבר הייתה ממלכת ירדן. חבורות של מחבלים ורוצחים היו חוצים הגבול ומתנקשים בכל אזרח ישראל שנקרה להם במארב. מקרים אלה קרו עוד בשנים הראשונות להסכמי שביתת הנשק. הם הלכו ונתרבו במיוחד משנת 1951 ואילך. בשנת 1951 נפגעו 137 אזרחי ישראל בהרוגים ופצועים על ידי חבורות רוצחים אלה, ומהם על ידי כנופיות שבאו ממדינת ירדן בלבד – 111. בשנת 1952 עלה המספר עד 147 נפגעים, מהם על ידי כנופיות מירדן בלבד – 114. בשנת 1953 החלה מצרים להתחרות בירדן במעשי רצח אלה, ומספר הנפגעים עלה עד 180, מהם 117 על ידי ירדנים, 50 על ידי מצרים (בשנה שלפני זו היו רק 26 פגיעות מצריות). בשנת 1955 עברה הבכורה למצרים. מ־258 הנפגעים בישראל על ידי כנופיות רוצחים היו רק 37 פרי התנקשותם של יוצאי ירדן, ו־192 פרי רוצחים של חבורות מצריות שאורגנו באופן מיוחד על ידי שליטי מצרים בשם "פדאיון", שמתחילה היה תפקידם להילחם באנגלים בזמן הסכסוך בתעלת סואץ, וכשנסתיים סכסוך זה הועברו חבורות המרצחים לרצועת עזה, ולפי הודעת שליט מצרים עצמו, וגם מפי ידיעות מהימנות שקיבלנו משגרירי מדינות ידידותיות בישראל, נשלחו חבורות "פדאיון" על ידי הכת הצבאית במצרים גם לירדן וללבנון ומשם חדרו לישראל, אם כי השלטונות בשתי ארצות אלה לא ראו פעולה זו בעין יפה.

המצרים גם נתמחו במיקוש דרכי התחבורה בישראל, ובשנת 1955 בלבד קרו 49 אסונות ממיקושים אלה.

בחמש השנים האחרונות גרמו לנו כנופיות צבאיות סדירות ובלתי־סדירות 884 אבדות, ומהן בשנה האחרונה בלבד, בשנת 1955 – 258.

מלחמת גרילה זו לא הסבה אליה דעת הקהל העולמית במידה מספיקה מטעם פשוט: הרציחות והמיקושים לא נעשו בהמון ובבת־אחת. ורצח בודד של אזרח ישראל שתיים־שלוש פעמים בשבוע לא שימש סנסציה בשביל העיתונות העולמית, ולא הופיע בכותרות העיתונים היומיים.

נציגי מצרים בעצרת או"ם ובמועצת הביטחון (מחמוד פאוזי ביום 16 ביוני 1951, עבד אל־חמיד ר'אלב ביום 16 בפברואר 1954 ועזמי בי ביום 14 במרס 1954) הצהירו במפורש, שמצרים ממשיכה במצב מלחמה שבינה ובין ישראל (דבר הנוגד את הסכם שביתת הנשק), ומטעם זה לא נשמעה להחלטות מועצת הביטחון או לקביעות של משקיפי או"ם.

גם סוריה לא טמנה ידיה בצלחת. במאי 1951 עברה יחידה צבאית סורית את הגבול מצפון לכנרת וניסתה לכבוש שטח ישראל בתל־מוטילה. בקרב שניטש עם צה"ל נפלו 40 חיילים ישראלים; היחידה הצבאית הסורית סבלה כמובן אבדות יותר גדולות והוכרחה לסגת לתוך גבולה. זכורה לכול ההתנקשות המתוכננת בקצה הצפוני של ים כנרת. כידוע, ים זה כולו, לרבות 10 מטרים של החוף על הגבול הסורי, הוא בתחום ריבוני של ישראל.

לפני יותר משלוש שנים נתחוללה ההפיכה הצבאית במצרים, וקבוצת קצינים הדיחה את המלך פארוק מכיסאו ונטלה רסן השלטון בידיה בראשותו של מוחמד נג'יב; ראש הממשלה הצהיר אז (ביום 18 באוגוסט 1952) בכנסת:

המתיחות והניגודים שבתוך האו"ם נוטלים מברית העמים היכולת והסמכות לגזור על השלום, והמצב במדינות השונות במזרח התיכון אינו מבשר יציבות, התפתחות שקטה וסיכויי־שלום, אלא להפך.

חוץ משתי מדינות יציבות וחסונות במזרח התיכון – ישראל ותורכיה – הרי כל ארצות המזרח הקרוב נתונות בתוך מערבולת של מהומות, הפיכות, אנדרלמוסיה מדינית, רציחות פוליטיות, הסרת כתר מלכים, והתחרות מתמדת של הרפתקנים ורודנים על השלטון.

ייתכן שבהתפתחות מסוערת זאת יש גם מגמות חיוביות של הבראה וקידמה, ובמקום שישנן אנו רואים אותן בעין יפה. הדברים שנתארעו במצרים בשבועות האחרונים (בקשר להשתלטותו של מוחמד נג'יב) יש לקדם בברכה, ואפשר לקבל עדותו של מוחמד נג'יב, ראש ההפיכה הצבאית במצרים, בשעה זו, שהוא ורבים מחבריו בצבא התנגדו לפלישה לישראל, והאחראי הראשי למלחמה בנו היה מלך מצרים לשעבר, פארוק המודח.

ייתכן שנימוקי התנגדותו של נג'יב לפלישה היו צבאיים בלבד, אבל אין כל ספק, שלא הייתה אז ואין גם עכשיו כל סיבה ויסוד לריב בין מצרים ובין ישראל. בין שתי המדינות משתרע מדבר רחב וגדול, ואין כל מקום לסכסוכי גבולות, ולא הייתה ואין שום עילה לניגוד מדיני, כלכלי או טריטוריאלי בין שתי השכנות.

מדינת ישראל רוצה לראות מצרים חופשית, עצמאית, מתקדמת, ואין אנו נוטרים לה איבה בגלל מה שעשתה לאבותינו בימי פרעה, ואפילו לא בגלל מה שעשתה לנו לפני ארבע שנים. רצוננו הטוב כלפי מצרים – למרות התנהגותה האווילית של ממשלת פארוק כלפינו – הוכחנו בכל החודשים שבהם הייתה מצרים מסובכת בריב קשה עם מעצמה עולמית גדולה. ולא עלה על לבנו לנצל קשיים אלה של מצרים למען התקיף אותה או למען התנקם בה, כאשר היא עשתה לנו עם קום מדינתנו.

אולם לא נוכל להתעלם מן העובדה, שגם מצרים זו אינה מגלה כל סימן של רצון טוב לתקן החטא הכבד שנעשה על ידי פארוק המודח, ואין איש מאיתנו יכול להגיד בבטחה לאן פני מצרים זאת מועדות: לשלום או למלחמה.

התנהגותה של מצרים אחרי הדחת נג'יב, ובייחוד בשנה האחרונה, הוכיחה ללא כל ספק, שאין פני מצרים החדשה לשלום.

גמאל עבדול נאצר פִּרסם קונטרס בשם "הפילוסופיה של המהפכה". אין עניין לעמוד על טיב המהפכה והפילוסופיה שבקונטרס זה. אבל המחַבר מסַפר בגילוי־לב על שלוש אמביציות המדריכות פעולתו: 1. להתייצב בראש עמי ערב; 2. להיות המנהיג של האסלאם; 3. להיות הדבר של יבשת אפריקה.

וכדי לזכות בהגמוניה על עמי ערב הגיעו כנראה שליטי מצרים החדשים לכלל דעה, שהאמצעי הקל והזול ביותר הוא התקפה על ישראל, וכנופיות ה"פדאיון", שאורגנו תחילה להילחם באנגלים בתעלת סואץ ושנשלחו אחר כך לרצועת עזה, הגיעו במעשי הרצח שלהם עד מבואות תל־אביב (בקרבת נס־ציונה), ולבסוף נשלחו גם לירדן וללבנון כדי לפגוע ביישובי־הספָר במזרח, בצפון ובמערב. בזמן האחרון נשלחו יחידות מצריות לתפוס שטח ישראלי בניצנה, ובעלת בריתה החדשה של מצרים, סוריה, ניסתה אף היא לעשות אותה המלאכה בים כנרת הצפוני. לאור התנקשויות חמורות אלה הכריזה הממשלה החדשה שהתייצבה בכנסת ביום 2 בנובמבר 1955 את הדברים

הבאים: "ממשלת ישראל מוכנה כמקודם לשמור באמונה על הסכמי שביתת הנשק, אבל חובה זו מוטלת גם על הצד השני. הסכם שיופר על ידי הצד השני – לא יחייב גם אותנו. אם זכותנו תיפגע על ידי מעשי אלימות ביבשה או בים – נשמור על חופש פעולתנו להגן על זכותנו באופן היעיל ביותר".

מצבה של מדינת ישראל הוא יחיד במינו, ספק אם יש עוד מדינה בעולם הנתונה גם בימים כתיקנם בסכנות ביטחון מתמידות כמדינת ישראל. ייחוד זה גם מכביד על ידידי ישראל בעולם – והם לא מעטים בקרב עמים גדולים וקטנים שוחרי חירות ושלום – מכביד עליהם להבין מצבנו המיוחד ודרכי התגוננותנו הגזורים עלינו על ידי התקפות שכנינו. גינויי משקיפי או"ם למעשי חבלה ורצח אלה – ויותר מזה אין משקיפי או"ם מסוגלים לעשות – אינם מפחיתים כמלוא השערה חומר הסכנה, ויש להכריז קבל כל העולם שדמם של אזרחי ישראל אינו פחות סומק מדמם של אזרחי בריטניה או ברית המועצות או ארץ אחרת. שום שליט בריטי או סובייטי או אמריקני לא יסבול רצח מתוכנן וממושך של אזרחי מדינתו על ידי כנופיות מאורגנות על ידי ממשלה שכנה למטרות חבלה, רצח ופגיעה בגבולותיה.

מדינת ישראל חייבת וזכאית להגן על חיי אזרחיה ושלמות גבולותיה ככל מדינה חופשית וריבונית אחרת. עליה לעשות, והיא תעשה זאת, בכל האמצעים שבידה, כל עוד יש הכרח בדבר. ובעשותה זאת לא תפגע כדוגמת שכנותיה באזרחים ציביליים, אלא תקיים התגוננות פעילה ונמרצת אך ורק בפני כוחות אויב סדירים או בלתי־סדירים המיועדים למעשי חבלה ורצח בתחומי ישראל, כפי שהכריזה ממשלת ישראל בהתייצבה בכנסת, והכרזתה זו אושרה על ידי נציגי עם ישראל.

המלחמה הזעירה של שכנינו אינה אלא חלק אורגני ממערכת פעולות האיבה השיטתיות והבלתי־פוסקות מצד שליטי ערב המכוונות להרוס את ישראל ולמוטט קיומה, בלי שיסתכנו עדיין בהתקפה חזיתית – באשר כל השנים עד עכשיו היה מורא צבא־הגנה לישראל עליהם.

ואומנם אין כל ספק שצה"ל היה והנהו הצבא המעולה ביותר מבחינת ארגונו, אימונו, מסירותו ורוחו בכל ארצות המזרח התיכון. ואם כי רוחו של הצבא הוא נכס יקר לאין ערוך, ומבחינה זו עוד יעברו הרבה שנים עד שצבאות שכנינו ישוו לצה"ל, הרי בימינו אלה אין צבא יכול להילחם ולהתגונן בידיים ריקות. כבחיי החקלאות והתעשייה הולך ורב בימינו משקלם וערכם של המכשירים והכלים והמכונות המשתכללים משנה לשנה, והנשק בימינו אינו עוד הנשק הפרימיטיבי של הצבאות מימי קדם, ואפילו לא מימי מלחמת העולם הראשונה. הנשק בימינו, הנשק הכבד הממונע, השריון והטנקים, ועל הכול ההתקדמות העצומה בשכלול הנשק האווירי – מטוסי הקרב והמפציצים והקליעים המודרכים – מַקנים לציוד הצבאי ערך קובע ומכריע שלא היו לו בתקופות הקודמות.

והנה כל השנים, לאחר תום הקרבות לפני שבע שנים, היו לצבאות ערב כולם, ואף למצרים לבדה, יתרון כמותי בנשק בכל החילות שלה, גם ביבשה, גם בים וגם באוויר, בלי לדבר כבר על יתרונם הכמותי העצום בכוח אדם. במספר התותחים, הטנקים, המטוסים, בכלי השיט לא השתווינו אף פעם עם שכנינו, לא עם כולם יחד ואף לא עם מצרים לבדה. אולם חוץ מהזיון הימי, שכאן הייתה למצרים גם עליונות איכותית, לא נפל עד הזמן האחרון הזיון שלנו באיכות מהזיון של ארצות ערב, ויכולנו לסמוך בלב שקט על היתרון הרוחני והמוסרי של האדם והלוחם הישראלי, הגם שנפל במספרו לאין שיעור ממספרם של שכנינו, והנשק שבידו היה פחות מהנשק שבידי יריבו.

נשמעו בפומבי דברי מוסר והטפה כלפי הקצונה של צה"ל: שאין צה"ל רשאי לפעול על דעת עצמו, כי אין הצבא אלא זרוע הביצוע של המדינה, והוא כפוף להוראות הממשלה, ורק בסמכות הממשלה להפעילו במקרים מסוימים. הדברים האלה כשלעצמם נכונים, אבל צה"ל ומפקדיו אינם זקוקים להטפה זו. והטפה זו בעל פה או בכתב מצד אנשים שאינם בקיאים במצב הדברים, עלולים לשפוך אור כוזב ומתעה על צה"ל.

היו לצה"ל ארבעה מפקדים עליונים מיום היווסדו: יעקב דורי, יגאל ידין, מרדכי מקלף ומשה דיין. כל אחד מהם היה שונה מחברו בכמה סגולות ותכונות אישיות, אבל ארבעתם היו זהים בשני דברים: במסירות ללא גבול לתפקידם הקשה ולשליחותם האחראית בצבא ובנאמנותם המוחלטת למוסדות המוסמכים של המדינה. וכמוהם גם כל הקצינים הגבוהים בצבא. צבאנו הוא במידה רבה יצירה של ה"הגנה" במחתרת; אם כי חלקן של יחידות המתנדבים בצבא הבריטי במלחמת העולם השנייה בעיצובו של צה"ל ואימונו הוא לא קטן. וארגון מחתרתי מן ההכרח שיפעל במידה רבה על דעת עצמו, ובתחילת מלחמת העצמאות, מיד לאחר הפיכת ה"הגנה" לצבא, היו קשיים לא מעטים בהשלטת המרות העליונה והיחידה של סמכות המדינה על הצבא. צה"ל בעצם התארגן כראוי רק לאחר קבלת חוק שירות הביטחון בסוף 1949, וספק אם יש צבא בעולם יותר נאמן לסמכות העליונה של המדינה ולנבחריה הדמוקרטיים מצה"ל.

גם שליטי מצרים מודים שכל השנים האלה היה צה"ל עולה באיכותו על צבאות מצרים. לעומת זאת לא העלימו שליטי ערב, ובתוכם שליטי מצרים, כי פניהם למלחמה בישראל, אם רק ירגישו כי כוחם עלה ויש לאל ידם להכניע ולהרוס אותנו בכוח צבאם.

העִסקה הצ'כית הפכה בחודשים האחרונים את הקערה על פיה באופן החמור והמסוכן ביותר. עסקה זו, שניתנה לה תחילה צורה מסחרית תמימה, הובהר אופייה וכיוונה המדיני באופן ברור ובלתי־מסויג בנאומו האחרון של ניקיטה חרושצ'וב, מזכיר המפלגה הקומוניסטית בברית המועצות, בכינוס הסובייט העליון במוסקבה בימים האחרונים.

ויש חובה להעמיד הכנסת והעם בישראל, ועד כמה שאפשר גם דעת הקהל ההוגנת בעולם (ויש דעת קהל כזו בעולם) על הסכנה האיומה ועל המטרה המַמארת הצפונה בזרם הנשק הצ'כי למצרים, שהולך ומתגבר על יד זרם של נשק בריטי הנשלח אף הוא לכת הצבאית בקהיר. נשק זה מיועד אך ורק להתקפה על ישראל. שום איש נורמלי לא יעלה על דעתו, שנאצר וחבריו יעשו בנשק סובייטי מלחמה נגד המערב, ובנשק הבריטי – נגד המזרח. ב־4 ביוני 1955 הכריז אותו רדיו בקהיר, כי "המהפכה המצרית נולדה על אדמת פלסטין. מצרים הקימה צבא חזק שמאחוריו עומדים 22,000,000 אזרחים להחזרת פלסטין ולעקירתה מן השורש של הציונות הנפשעת. בסיבוב השני יוכלו הערבים לנקום את כבודם, להחזיר את ארצם ולטהר את פלסטין".

ב־7 ביוני 1955 הכריז אותו רדיו בקהיר, כי "האחראים במדינות ערב חייבים לדעת שאם לא יילחמו בישראל – ישראל תילחם בהם. אם לא ישימו קץ לישראל – תשים ישראל קץ להם. לא נוכל שלא להיות במצב מלחמה נגד ישראל, ודבר זה מחייב אותנו לגייס כל אפשרויות הערבים לחיסולה הסופי".

ב־16 באוקטובר 1955 הודיע גמאל עבדול נאצר בעצמו לעורך "ניו־יורק פוסט", כי "אינו לוחם בישראל בלבד, אלא גם ביהדות הבין־לאומית ובהון היהודי". הטון הזה מוכר לנו ממַחברו של "מיין קאמפף".

עבדאללה טעימה, מזכיר "ארגון השחרור" במצרים, הארגון שהוקם על ידי נאצר וחבריו כמפלגת השלטון במקרה שתהיינה בחירות, הודיע למשלחת של מורי אל־אזהר בקהיר את הדברים

האלה: "אנו נמצאים כיום בסכסוך צבאי עם אויב. האויב הוא ישראל והציונות. זהו האויב הראשון שיש לחסלו".

אפשר היה להתייחס לדברי רהב אלה בביטול ולגלוג, כאשר התייחסנו למעשייה שבדו שליטי מצרים על מאתיים הרוגים יהודים בקרב ניצנה. אולם זרם הנשק הצ'כי והבריטי למצרים מקנה לאיומים אלה משמעות אקטואלית מסוכנת, ונתחייב בנפשנו אם נתעלם ממנה.

אנו דורשים – ואנו זכאים לקבל – נשק־מגן, שלא ייפול באיכותו ובטיבו מנשק־ההתקפה הזורם למצרים. אבל לא מספיק שנכוון בשעה גורלית זו תביעותינו רק כלפי חוץ. עלינו לכוונן גם כלפי פנים.

גם בשעה חמורה זו אין להלך אימים ואין לזרוע בהלה. עלינו **להיכון בפנים**. עלינו להקים מיד משטר של התנדבות עממית.

במלחמת הקוממיות גייסנו יותר מ־18% של היישוב בימים ההם. זה היה אולי האחוז הגבוה ביותר של מגויסים באיזו מדינה שהיא. המתח של ציבורנו הגיע אז לשיאו, וטבעי הדבר שלא יכול היה לעמוד במתיחות זו לאחר גמר המלחמה. המתח התרופף ובאה התפרקות. המפעל החלוצי האחד שהבהיק באופק היה הליכת צעירי המושבים הוותיקים למושבי־העולים בשנת 1954 ואחריה. להליכה זו היה ערך מחנך ומהפכני. אחרי הקמת המדינה נוסדו בישראל עד סוף 1955 382 יישובים חקלאיים חדשים, מהם 63 יישובים של בני הארץ הוותיקים, והשאר, 319, כלומר 83.5%, על ידי עולים חדשים. עולים אלה לא קיבלו לפני עלותם ארצה כל הכשרה חלוצית, רבים מהם גם לא השכלה יהודית וכללית. ביום פקודה יש ערך לכושר העמידה של היישובים לא פחות אולי מאשר לכוחו של צה"ל. העולים, גם אלה שבאו מארצות ירודות ומדולדלות, גילו כוחם בעבודה, בבניין משקים וביישוב השממה, ואין ספק שהם יגלו כוחם גם בעמידה בשער. בשנה שעברה, 1955, הם החלו בהקמת חבל לכיש הריק והשומם, ובנו גשר לנגב. לשם כך עלינו להגיש להם מתוך אַחווה יהודית ואנושית כל העזרה וההדרכה. יש להביא לכל יישוב צוות מדריכים, מורים מוכשרים, רופאים ואחיות, שיתיישבו במקום בתמידות ויחישו במהירות האפשרית תהליך מיזוג גלויות ויסתמו הפער הרוחני והחומרי בין היישוב הוותיק ובין העולים החדשים.

ראינו בחודשים האחרונים התעוררות ספונטנית של התנדבות ל"קרן המגן". התייצבו בראש פעולה זו שני הרמטכ"לים הראשונים של צה"ל, רב־אלוף יעקב דורי ורב־אלוף יגאל ידין, והושגו עד היום תוצאות חשובות, והערך המוסרי של ההתנדבות לא יסולא בפז. דרושה התנדבות עממית רבה לתקן המעוות שנעשה בשנות ההתפרקות לאחר מלחמת הקוממיות.

בתקופה זו אסור לנו להעלות רמת החיים של השכירים והעצמאיים, שהגיעו למינימום שאפשר להתקיים בו בלי דוחק. יותר מבכל זמן אחר עלינו לשקוד על הבראת משקנו ואיתנותו הכספית. ועל הכול – עלינו להעלות תפוקת העבודה ולייעל הנהלת המשק למען נוכל להוריד המחירים ולמען נַקנה כושר התחרות לתוצרת שלנו בשוק העולמי. **למען נעמוד ביום פקודה עלינו להגביר כאחת גם עוצמתנו הצבאית, גם עוצמתנו המוסרית וגם עוצמתנו המשקית.** זהו חוט משולש, אשר לא יינתק. הדברים הנתבעים מאיתנו בשעה גורלית זו נתמצו בפסוק אחד של נעים זמירות ישראל: "ה' עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן, ה' יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַּשָּׁלוֹם". אם בכוח המדינה והעם נגביר ונעלה עוז ישראל, עוזו המוסרי, הצבאי והמשקי, נבטיח גם שלום לישראל. ולכן, כל מאמצינו להבטחת שניים אלה: לעוז ולשלום.

בעקבות "העִסקה הצ'כית" • סקירה מדינית של שר החוץ מ' שרת • ויכוח

החמרת מצבה הביטחוני של ישראל בעקבות "העִסקה הצ'כית", שנעשתה ללא ספק על דעת ברית המועצות, גדלה עוד יותר על ידי התקפות קשות בעיתונות הסובייטית, וההתקפות נעשו כמובן על ידי הממשלה. עובדה זו עמדה במרכז נאומו של שר החוץ, **משה שרת**, בדיון בכנסת ב־2 בינואר 1956: "ערך מיוחד נודע בעיניי לפגישתי עם שר החוץ הסובייטי", אמר שר החוץ. "ראינו בברית המועצות את הגורם האחראי הראשון במעלה למשבר שנוצר. אומנם היה בפינו קטרוג קשה כלפי הממשלה הבריטית אשר מכרה למצרים סוגי נשק שסירבה למכור לנו, ובזה הפרה, לרעתנו את שיווי המשקל הצבאי בינינו לבין אותה ארץ עוד לפני העִסקה הצ'כית. אולם עסקה זו, אשר היה לנו כל היסוד להניח כי היא נעשתה לפי קו מדיני שנקבע במוסקבה, העניקה למצרים, המאיימת בתוקפנות, עדיפות צבאית עצומה לעומת ישראל המתגוננת, והיא שהעמידה את מדינתנו מול פני סכנה אשר כמוה לא נשקפה לה מיום סיומה של מלחמת הקוממיות.

"בעוד אנו סבורים, כי הבירור הרציני ביניינו לבין ברית המועצות שהחל בירושלים ובמוסקבה ונמשך בז'נבה טרם נסתיים, נפל דבר שהטיל מעמסה כבדה נוספת על יחסינו עם הממשלה הסובייטית. בימים אלה שמענו מעל הדוכן הרם והנישא של הסובייט העליון הגדרה של מדיניות ישראל, שכמותה לא זכינו לשמוע מפי שום דובר רשמי של מדינה כלשהי המקיימת עמנו יחסים תקינים.

"לפי הנוסח הרשמי נאמר: 'ראויות לגינוי פעולות מדינת ישראל, **אשר מן הימים הראשונים לקיומה** התחילה לאיים על שכנותיה ולנהל כלפיהן מדיניות עוינת'. יש כנראה אישים ומפלגות אשר עוּבדות היסטוריות מובהקות הן בידיהם כחומר ביד היוצר, הפושט צורה ולובש צורה בהתאם לצורכי השעה. הכרזה זו על עמדתה המאיימת, כביכול, של ישראל כלפי שכנותיה עוררה לא רק צער עמוק, עלבון צורב ולעג מר בקרב העם בישראל, אלא תימהון והתקוממות בלב כל יודע אמת בעולם כולו. העולם זוכר היטב מה קרה בימים הראשונים לקיום ישראל, והוא יודע מה התרחש מאז ועד היום. הוא זוכר גם מה שאמרו באותם ימי־גורל נציגים דגולים של ברית המועצות בדברם באוזני כל מעל במה בין־לאומית גבוהה.

"אלה דברי מר **טאראסנקו**, נציג אוקראינה במועצת הביטחון, ב־15 במאי 1948, יום בו פלשו צבאות ערב הסדירים לתוך מדינתנו:

"'לאיזו מטרה מתכוונת ממשלת מצרים בפלישתה לארץ־ישראל? בסיומה של ההצהרה המצרית נאמר, כי אין כוונת ההתערבות אלא להקמת הביטחון והסדר בארץ. אך הלוא זאת מודעת, כי לפי כללי החיים הבין־לאומיים זכאית כל ממשלה להקים סדר רק בתוך ארצה שלה'.

"וכה אמר נציג ברית המועצות במועצת הביטחון, מר **גרומיקו**, כעבור שלושה ימים: 'הכול יודעים כי פעולות צבאיות נעשות עכשיו בארץ־ישראל, כי מתנהלים קרבות בין הערבים והיהודים, כי הצבאות הסדירים של מספר מדינות ערביות נכנסו לתחום ארץ־ישראל והם מנהלים שם מבצעים צבאיים'.

"ושוב אמר מר **טאראסנקו** כעבור יומיים, זאת אומרת ב־20 במאי: 'לפנינו העובדה הברורה, כי כמה מדינות השכנות לארץ־ישראל שלחו לתוכה את חילותיהם. ידיעתנו מבוססת לא על שמועות או על כתבות בעיתונים, אלא על מסמכים רשמיים חתומים על ידי ממשלותיהן של מדינות אלו, המודיעות למועצת הביטחון כי צבאותיהן נכנסו לארץ־ישראל. אני מסתמך במיוחד על המסמכים החתומים והשלוחים על ידי ממשלת מצרים ועבר־הירדן'. ולהלן באותו נאום: 'קיימת מדינת ישראל.

זוהי המציאות – שמונה מדינות כבר הכירו בה. מדינה זו יש לה כוחות מזוינים משלה. היא גמרה אומר להגן על אדמתה. נוכח עובדות אלה, היש ספק כל־שהוא כי קיים כאן איום על השלום? והנני לציין אגב אורחא, כי שטח זה אינו מהווה חלק מאדמת איזו מדינה שהיא מאלו שנכנסו לתוכה. זהו שטח נפרד לגמרי שאין לו כל קשר לשטח המדינות ששלחו את צבאותיהן לארץ־ישראל׳.

״ולמחרת היום שוב מר **אנדרי גרומיקו**:

״׳משלחת ברית המועצות אינה יכולה שלא להביע תימהונה לעמדה שנקטו מדינות ערב בשאלת ארץ־ישראל, ובמיוחד לעובדה כי מדינות אלו שלחו צבאותיהן לארץ־ישראל, והם מבצעים שם פעולות צבאיות המכוונות לדיכוי תנועת השחרור הלאומית בארץ־ישראל׳.

״וכעבור שבוע, ב־28 במאי, שוב נאום של **טאראנסקו**:

״׳עליי להדגיש, ראשית, כי לא ידוע לנו אף מקרה אחד של פלישת הכוחות המזוינים של ישראל לתוך שטחה של איזו מדינה אחרת שהיא אלא תוך הגנה עצמית, כאשר נאלצו להדוף התקפות של צבאות מדינות אחרות נגד שטחה של ישראל. זו הייתה התגוננות במלוא מובן המילה. שנית, כלום יכולה כניסת מספר מסוים של עולים יהודים להשפיע באופן ניכר על מאזן הכוחות, בשעה שהארצות הערביות מסביב, אשר הכריזו מלחמה על ישראל, מונות עשרות מיליונים תושבים?׳

״אני מדלג על כמה ישיבות של מועצת הביטחון ומגיע להופעת מר גרומיקו בישיבה של 14 ביולי 1948. אלה דבריו רבי־המשמעות שיש להם שייכות ישירה לעניין ה׳איום׳:

״׳אין למדינות הערביות כל יסוד לראות ביצירת מדינה יהודית עצמאית בארץ־ישראל משהו המאיים עליהן. שבע מאות אלף או מיליון יהודים אינם יכולים להוות סכנה בשביל 26,000,000 ערבים. מדינה יהודית אינה יכולה לשמש איום על המזרח הערבי׳.

״כעבור חודש, בישיבת 18 באוגוסט, מכריז מר **יעקב מאליק** (נציג ברית המועצות), בהיותו הנשיא התורן של מועצת הביטחון לאמור:

״׳עכשיו זוהי עובדה ברורה, שאינה ניתנת להכחשה, כי אי־פתרון בעיית העקורים היהודים באירופה ויצירת בעיה חדשה של פליטים ערביים במזרח התיכון הם תוצאה מחַבֶּלת ההחלטה של עצרת או״ם בעניין ארץ־ישראל. אלה שתרמו לחבלה הזאת נושאים באחריות ישירה לסבלם של האנשים האלה׳.

״בישיבה של 2 בדצמבר, כשדנו על בקשת ישראל להתקבל לאו״ם, אמר מר **מאליק**:

״׳המדינה הזאת (ישראל) כבר הוכיחה כי היא ממלאת אחרי התנאים הכלולים בסעיף 4 של המגילה. מאז נולדה היא הכריזה על רצונה לחיות בשלום ולקיים יחסי־שלום עם כל שכניה ועם כל אומות העולם. לא בה האשמה אם הקריאה הזאת לא נענתה מצד שכניה׳.

״וב־17 באותו חודש אמר מר מאליק:

״׳הניסיונות של סר אלכסנדר קאדוגן להטיל ספק באופייה של ישראל כמדינה שוחרת שלום, ובאותו זמן להציג את עבר־הירדן כמופת של מדינה שוחרת־שלום, מדברים בעד עצמם ואינם זקוקים לפירושים. ברור לכול, כי תוקפנות מבחוץ היא שהכריחה את מדינת ישראל לרכז את כל כוחה ומעייניה בהגנה עצמית׳.

״אלה הן הודאות בעל־הדין עצמו, אשר יתרונן הוא שהן נאמרו בעצם הימים ההם, בעצם הימים והשבועות והחודשים הראשונים לקיומה של ישראל; בעוד אשר מי שנאם ביום ה׳ שעבר הרחיק עדותו. מי במזרח התיכון איים על מי ומאיים עד היום הזה? ומי עוין את מי? יד מי מושטת לשלום, ובלב מי מזימת מלחמה? כל אלה הם מושכלות ראשונים של ההיסטוריה של ימינו שאינם טעונים הוכחה.

"אותה מידה של אמת שנתגלתה במאמץ להתאים את ההיסטוריה לצורכי השעה – היא שנתנה אותותיה גם בניסיון להגדיר את אופייה של ישראל כיום הזה כמדינה המנוצלת על ידי 'מדינות אימפריאליסטיות' לשמש 'נשק נגד עמי ערב'. את השיגרה התפלה והפסולה הזאת של הקומוניזם על הציונות מנערים עכשיו מהעובש המכסה אותה למען תשמש מטבע עובר לסוחר בשוק הסובייטי החדש במזרח התיכון.

"ולאיזו דרגה של גמישות יכול להגיע הטיפול בעובדות היסטוריות תלמד העובדה, כי על אותם הערבים ממש, במיוחד על ערביי עבר־הירדן, אשר בנאום של יום ה' שעבר הובעה למאבקם 'על שחרורם המלא מתלות זרה' אהדה כה בלתי־מסויגת, נאמר בנאומו של נציג ברית המועצות באחת מישיבות מועצת הביטחון ביולי 1948 כי הם, הערבים, 'עושים למעשה את שליחותם של אלה החותרים לנצל למען מטרותיהם הכלכליות והאסטרטגיות את המצב שנוצר במזרח התיכון בגלל בעיית ארץ־ישראל'.

"סילוף זה של מעמד ישראל הנתונה במצור, העומדת על נפשה וחותרת לשלום והצגתה כמדינה מאיימת על שכניה; הוצאת לעז זו על ישראל, משגב החירות של העם היהודי, כמדינה המשמשת כלי־שרת בידי אחרים לשם מטרות נלוזות – מחמירים לאין שיעור את חששותינו למדיניות הסובייטית החדשה שבאה לידי ביטוי בעסקת הנשק עם מצרים. אנו לא נסתלק משום ניסיון להעמיד את ברית המועצות על האמת ועל האחריות, אבל מוטב לנו לראות בעין פקוחה את אשר לפנינו.

"שום סירוס לא יועיל לחפות על העובדה הניצחת של התוקפנות הערבית בעבר ובהווה ולטשטש את סכנת התחדשותה בעתיד הקרוב.

"תביעתנו לנשק לשם התגוננות, ובראש וראשונה הרתעת התוקפנות, נעשית דחופה יותר ויותר מיום ליום. תביעה זו הייתה הציר המרכזי בשיחותינו עם נציגי מעצמות המערב. הממשלה הבריטית, אשר העדיפה על פנינו את מצרים בנשק יבשתי ואווירי עוד לפני העִסקה הצ'כית, לא ראתה צורך לתקן את המאזן גם לאחריה. מצד מדינות ידועות במערב אירופה קיימים סיכויים להיענות מסוימת, אך יש לזכור כי הן כפופות מכמה בחינות למשמעת הברית האטלנטית, או רואות עצמן חייבות בדרך כלל לתאם מדיניותן באספקת נשק עם ארצות הברית. תביעתנו העיקרית מופנה כלפי הממשלה האמריקנית. הנני לציין את ההתעוררות הרבה שקמה בקרב הציבוריות האמריקנית מסביב לתביעת הנשק מצד ישראל ואת גלי האהדה למילוי תביעה זו, וכן למתן ערובות ביטחון לישראל, שהקיפו חוגים רחבים וחשובים באותה ארץ.

"עם כל הגברת כוננותנו הצבאית נוסיף לחתור לשלום, אך לא נקנה שלום במחיר ויתורים המחבלים בכושר החיים של המדינה ומגרים יצרי הסגת גבול ומזימות הרס כלפיה.

"ראינו עצמנו חייבים לקבוע מחדש בכל הבהירות, כי אין ישראל יכולה בשום פנים לוותר באורח חד־צדדי על שטח כלשהו מאדמתה, אף לא להחזיר וליישב פליטים בתוכה.

"אין לנו כיום יסוד לחשוש כי ארצות הברית תדרוש מאיתנו לוותר על אילת או על רציפות הגישה אליה. אף על פי כן, לא חוסלה עדיין אפשרות התביעה לוויתורי שטח אחרים, ומנוי וגמור עימנו לעמוד בפניה.

"מי שקבע את הכלל כי את המשא־ומתן על הפגת המתיחות הבין־לאומית יש לנהל מעמדה של כוח, שאם לא כן סופו כישלון ונסיגה נוספת, לא יוכל – אם אין רצונו להסתבך בסתירה עם עצמו – לשלול את זכותנו לתגבורת כוח, קודם כול להגנה בפני תוקפנות, וגם כהכנה לאפשרות של משא־ומתן יעיל. רצוני להוסיף, כי סימוכין לעיקרון של משא־ומתן מעמדה של כוח נתגלו לי בספר תהילים, וראש הממשלה הזכיר את הפסוק.

"אך עד לשלום ולמען השלום – כוננות למלחמת־מגן היא צו עליון. וכן מצווים אנו בשעה זו להדק כל קשר קיים עם מדינות הרוחשות לנו ידידות ולשקוד בלי הרף על יצירת קשרים חדשים באירופה, באסיה ובאמריקה ובכל יתר חלקי תבל".

הוויכוח על המצב המדיני ועל מדיניות הממשלה נמשך ארבעה ימים – 2, 3, 4 ו־9 בינואר.

מר **מנחם בגין**, כאילו תמה על ש"שר החוץ התפלמס היום בעזרת ציטטות סובייטיות עם מר ניקיטה חרושצ'וב". הוא איננו סובר, שגם הציטטות תעזורנה הרבה, בא והוסיף ציטטה סובייטית ששמע בעודנו בבית סוהר סובייטי בשבוע השני של חודש יוני 1941 לאמור: "'כל הידיעות המתפרסמות בעיתוני־חוץ על ריכוזי צבא גרמני לאורך גבולותיה של ברית המועצות, אין להן שחר ומטרתן פרובוקטיבית. אומנם יש היערכות מסוימת של כוחות גרמניים באזור זה, אך אין היא אלא תוצאה טבעית של סיום המבצע בכרתים'. זה נאמר בשבוע השני של יוני 1941, וידוע מה קרה כעבור ימים אחדים (פלישת צבא גרמני לברית המועצות). על כן, מה כי נתפלא?"

הוא עמד על חילוקי דעות בין שר הביטחון ובין שר החוץ ביחס למבצע כנרת. ואילו קרה דבר זה במדינה תקינה היה אחד מהם צריך להתפטר, אבל לדעתו מוטב ששניהם יתפטרו. הוא גינה בחריפות את הממשלה על שנמנעה מהצבעה באו"ם לגבי קבלת "ירדן" כחברה באו"ם. הוא ראה בזה חילול השם. הוא רואה בממשלת ישראל ממשלה רעה, "היא המיטה עלינו אסונות צבאיים, מדיניים, מוסריים ומשקיים; היא הובילתנו מכישלון לכישלון ומדחי אל דחי. היא הביאה את עם ישראל אל עברי פי פחת. ומה חידש היום שר הביטחון באומרו, שאם יתקפונו – אנו נילחם? כל ילד בישראל יאמר זאת. השאלה העומדת היא: במה נילחם, איך נילחם ומתי נילחם".

פרץ ברנשטיין קרא לא להמתין אלא לצאת למלחמה, אבל הוא דיבר נגד תגובות כמו בים כנרת. "התגובות אינן נותנות הגנה, הן לא יכולות לתת הגנה". בעיקר הוא התרעם על ראש הממשלה שצירף דווקא עכשיו את מפלגת השמאל לממשלה.

יגאל אלון כפר שקיימת שביתת נשק בין ישראל ושכנותיה. למעשה קיים מצב מלחמה בינינו ובין ארצות ערב. לדבריו "המהלך הסובייטי החדש מסכן, פשוטו כמשמעו, את שלומה של ישראל". הוא הביע הסכמה לדברי ראש הממשלה שאין להלך אימים, וציין לשבח דברי ראש הממשלה לפני כמה שבועות, כי בקיץ הקרוב ייחרץ גורלנו, כי יש הכרח לספר לעם את האמת.

יעקב חזן טען נגד יגאל אלון שאמר: אנו נמצאים ב"מצב מלחמה". למעשה הוכיח כל נאומו, שאנו כבר נמצאים במלחמה. חזן סבור, "כי אנו חיים עדיין בשלום; נכון, בשלום מסוכן, אבל בכל זאת בשלום. אנו עדיין בונים את הארץ. אנו עדיין מקימים כפרים. אנו עדיין מביאים עולים. עוד שבע שנים כאלה – ויהיו לנו בארץ למעלה משני מיליונים יהודים, יהיו לנו עוד מאות כפרים. אפשר לשאול: האם אתה מאמין שאפשר להציל את השלום? כן, אני מאמין שאפשר עוד להציל את השלום. נכון שזה לא נתון אך ורק בידינו, אלא גם בנו תלוי דבר־מה". לבסוף הודיע, ש"הוא מוכרח מתוך צער לדחות את ההודעה של מזכיר המפלגה הקומוניסטית הסובייטית ניקיטה חרושצ'וב על אופייה של מדינת ישראל".

ש' מיקוניס (מק"י) אמר: "ההתקפה חסרת השחר של חבר הכנסת חזן על דברי המזכיר הראשון של המפלגה הקומוניסטית בברית המועצות, חרושצ'וב, ועל המדיניות הסובייטית במזרח התיכון מניעה אותי להביא כמה משפטים מתעודות רשמיות של מפ"ם, אשר יוכיחו שחבר הכנסת חזן התכוון בהתקפה זו גם לחפות על מדיניותה של ממשלת ישראל.

"במצע של מפ"ם לקראת הבחירות לכנסת השנייה נאמר: 'ממשלת בן־גוריון מזדהית עם הגוש

האימפריאליסטי ותככיו האנטי־סובייטיים במזרח התיכון. ממשלת בן־גוריון העמיקה את הקרע והגביהה את החומה בין שני העמים, בין העם היהודי והעם הערבי'.

"ועכשיו", הוסיף מיקוניס, "אצטט לכם מצע מפלגת אחות של מפ"ם, של מפלגת אחדות העבודה. במצעה לבחירות לכנסת השלישית נאמר – וחבר הכנסת אלון צריך להקשיב לדברים: 'ההתייצבות לימין האינטרסים האנוכיים של מעצמות המערב בזירה הבין־לאומית גרמה להרעת היחסים בין ישראל לבין ברית המועצות, סין העממית וארצות הדמוקרטיה העממית. ההשתלבות במדיניות האימפריאליסטית הציבה את ישראל מנגד לחירותם ועצמאותם של עמי אסיה המתעוררים' – ציטטות אלה מספיקות בהחלט כדי להראות שהמצעים שלהם עומדים בסתירה לכל דברי ההסתה שהשמיעו נגד המזכיר הראשון של המפלגה הקומוניסטית בברית המועצות, חרושצ'וב, ונגד המדיניות הסובייטית במזרח התיכון. דברי ניקיטה חרושצ'וב מאשרים אישור מלא את נכונות ההערכות והעמדות של המפלגה הקומוניסטית הישראלית, המזהירה מאז ומתמיד את העם מפני מדיניות התלות בשליטי ארצות הברית, מדיניות המשרתת את אויבי השלום והעמים והמכתימה את שם ארצנו בעולם כארץ תוקפנית.

"בגלל מדיניות הממשלה הנוגדת את אינטרס השלום וביטחון ארצנו, מציעה סיעתנו הקומוניסטית אי־אמון לממשלה".

לציטטות של שר החוץ מפי דוברי ברית המועצות בשנות 1947–1948 והניגוד שבדבריהם היום, הוסיף **ברל לוקר** ציטטה מדברי בא־כוח נציג רוסיה הסובייטית בוועידה העולמית שנתקיימה בפעם הראשונה אחרי מלחמת העולם השנייה בלונדון בשנת 1945, שבה דרשו שליחי ההסתדרות מדינה יהודית בארץ־ישראל. אז קם **קוזניצוב**, שליח ברית המועצות, ואמר שיש שתי דרכים לפתרון הבעיה היהודית: 1. שוויון זכויות ליהודים בכל ארץ; 2. לאותם היהודים שרצונם לייסד לעצמם מדינה משלהם יש לתת את הרשות ואת כל העזרה לכך. הוועידה העולמית קיבלה אז דרישת משלחת הסתדרות העובדים העברים מארץ־ישראל בדבר תמיכת תנועת הפועלים בדרישת העם היהודי לארץ משלו, ועמדת המשלחת הסובייטית, שהייתה בוודאי מודרכת על ידי הממשלה שלה, עזרה לנו בהרבה.

הוויכוח נסתיים ביום 9 בינואר. בעד הצעת מק"י להביע אי־אמון לממשלה הצביעו 6, 79 – נגד, נמנעו – 8. נדחו גם הצעות "חירות" והציונים הכלליים. נתקבלה הצעת **מאיר ארגוב** בשם סיעות הקואליציה האומרת: "הכנסת מקבלת לתשומת־לב את הודעת ראש הממשלה ושר הביטחון ואת הודעת שר החוץ על מדיניות חוץ וביטחון של הממשלה, ומעבירה את סיכום הדיון לוועדת חוץ וביטחון".

החמרת מצב הביטחון • התקפות שלוחות־רסן של ברית המועצות כלפי ישראל • פער לרעת צה"ל לאחר "העִסקה" • ביקורו של דאג המרשילד במזרח • נאצר נמנע מהתחייבות כלשהי • אש מרצועת עזה • חליפת־מכתבים בין אייזנהאואר ודב"ג • בביקור השני של המרשילד הסכים נאצר למלא את כל הסעיפים של הסכמי שביתת הנשק

ראשית שנת 1956 בחיי ישראל עמדה בסימן משולש של החמרת מצב ביטחונה: מלחמת גרילה מצד שכנותיה, תחילה ירדן ואחר כך סוריה, וביתר שאת מצרים; "העִסקה הצ'כית" באוקטובר 1955, שהזרימה נשק תוקפני למצרים, בלי ספק על דעת ברית המועצות; התיאור המסולף שניתן בסובייט העליון למדיניות ישראל כלפי שכנותיה, כאילו היא "**מן הימים הראשונים**

לקיומה התחילה לאיים על שכנותיה ולנהל כלפיהן מדיניות עוינת" – תיאור שעמד בסתירה גלויה לא רק לעובדות הידועות לכול, אלא גם להודעת נציג ברית המועצות באו"ם ובמועצת הביטחון, כפי שציין שר החוץ (מ' שרת) בנאומו בכנסת ביום 2 בינואר 1956. כמעט כל דוברי המפלגות בכנסת היו תמימי דעים בעניין זה. אחדים (כמנחם בגין ויגאל אלון) גם הרחיקו לכת וטענו, שאנו כבר עומדים בתוך מלחמה. ואומנם קשה היה לקרוא את המשטר שבו חייתה מדינת ישראל בשבע שנות קיומה הראשונות בשם משטר של שלום. א. מפני שהשכנים שפלשו לישראל ביום קומה סירבו לדרישת ישראל ולצווי מגילת האו"ם לקיים איתה יחסי שלום, וחתמו רק על הסכמי שביתת נשק; ב. גם הסכמים אלה הופרו מזמן לזמן על ידי השכנים והיו שולחים חבורות של מחבלים ורוצחים מעבר לגבול לפגוע באזרחי ישראל, בחייהם וברכושם, וגם היו מתנקשים בשלמות הגבולות של ישראל, כפי שעשתה מצרים בניצנה וסוריה בצפון ים כנרת. אולם ממשלת ישראל הבחינה בין חוסר שלום ובין מלחמה, אם כי המרחק בין שני אלה איננו רב. למעשה גם ההתקפה של מצרים, סוריה, לבנון, ירדן ועיראק לא החלה עם הפלישה של הצבאות הסדירים שלהן בליל 14–15 במאי 1948, עם חיסול המשטר המנדטורי. המלחמה הבלתי־רשמית פרצה יום אחרי החלטת עצרת האו"ם ב־29 בנובמבר 1947; ולא קל להמשיך זמן רב במצב של חוסר שלום, אבל גם בנידון זה אינה דומה ישראל למדינות אחרות. שכן גם במשטר רעוע של הסכמי שביתת הנשק המופרים בלי הפסק מוטלות על ישראל שתי משימות עיקריות – קליטת עלייה ובניין הארץ העזובה והשוממה, ובשבע השנים הראשונות לקיום המדינה נעשה בשני שטחים אלה, למרות חוסר שלום, יותר מאשר נעשה בשבעים השנים שקדמו להקמת המדינה, אם כי בלי מעשה ראשוני זה לא הייתה קמה המדינה. ואין למדינת ישראל ייעוד חשוב ויקר מהתעצמות מתמדת בעלייה ובבניין, גם חומרי וגם רוחני. בשבע שנים אלה גם הקימונו כוח צבאי שאין כמותו בכל המזרח התיכון, וצבא זה אורגן, אומן וצויד בעיקר בשנים של חוסר שלום, וזו לא הייתה הפעם הראשונה בתולדותינו שהוטל עלינו לבנות כשיד אחת עושה במלאכה ואחת מחזקת השלח. בהכרזת המדינה הודענו: "אנו קוראים – גם בתוך התקפת הדמים הנערכת עלינו זה חודשים – לבני העם הערבי תושבי מדינת ישראל לשמור על השלום וליטול חלק בבניין המדינה, ואנו מושיטים יד שלום ושכנות טובה לכל המדינות השכנות ועמיהן, וקוראים להן לשיתוף פעולה ועזרה הדדית עם העם העברי העצמאי בארצו". יש לציין שהיו מיעוטים ערביים בארץ, לא גדולים אבל בלתי־מבוטלים, שנתנו יד להגנת ישראל (בדואים ודרוזים), וגם שליט עבר־הירדן לא התעלם לגמרי מקריאת השלום של ישראל, אבל גבר עליו לחץ שאר השכנים הערבים, ובראשם מצרים, עיראק וסוריה.

מאז חל שינוי גדול ביחסי השכנים, ובראשם מצרים. בארץ זו נתחוללה מהפכה, המשטר המלכותי המושחת סולק, והשלטון המצרי עבר לידי כת צבאית שיש לה אמביציות אימפריאליסטיות ביחס לכל שאר ארצות ערב, בצפון, בדרום ובמערב, ועקירת ישראל היא, לדעתה, הדרך הקלה ביותר להשתלטות על כל עמי ערב. מצרים מונה עכשיו 22,000,000 תושבים, כמעט פי 15 ממספר האוכלוסין היהודים בישראל (1,526,000 נפש). ארץ זו מקבלת נשק משתי ארצות אדירות – מברית המועצות ומבריטניה. ולשתי מעצמות אלה ברור, כי נשק זה מיועד אך ורק נגד ישראל.

מצרים נתברכה בשפע אדמה ומים (מי הנילוס), ובעבר הייתה המרכז הקדום ביותר של תרבות וקדמה באזור הים התיכון; עכשיו זה אחד העמים העניים ביותר; ויש מעט עמים בעולם הנגועים כעם המצרי בכל מיני מַדווים ומחלות, והשקועים כמוהו בבערות ובעוני. בתחילה היה נדמה

כאילו פניהם של שליטי מצרים החדשים מועדים קודם כול לקראת העם, העלאת מצב העובד בעיר ובכפר, ואומנם נעשתה התחלה בשטחים אלה, אבל מלאכה זו אינה קלה ודורשת מאמצים ממושכים, אולי לדורות, ונראה שקצרה רוחם של שליטי מצרים החדשים, והם אצים להגשים האמביציות האימפריאליסטיות שלהם בדרך קצרה וקלה יותר – במלחמה בישראל, וזה כשנתיים שרבו התקפות מצריות מעבר לגבול, ומה שחמור לא פחות – חסימת דרך ישראל לאסיה ולאפריקה המזרחית, גם בדרך תעלת סואץ וגם בדרך מצָרי אילת. ושתיהן – בניגוד למשפט הבין־לאומי ולהחלטות מועצת הביטחון.

לא יכולנו להשלים עם השקפות אלה. לא שילמנו למצרים מידה כנגד מידה ולא פגענו באזרחים ציביליים מעבר לגבול, אבל הנחתנו מכות קשות למרכזי הרוצחים והמחבלים הצבאיים. לא רצינו אף במלחמה זעירה זו, וקראנו לראש משקיפי האו"ם וביקשנו ממנו ללכת לקהיר ולדרוש משליט מצרים להתחייב על שמירת הסכם שביתת הנשק, כפי שאנו מוכנים לקיים אותו לכל דקדוקיו ופרטיו, ולתת פקודה להפסקת אש, כפי שאנו נתנו לצבאנו. ראש משקיפי או"ם נע למצרים, ולא קיבל מהכת הצבאית ההתחייבות הנדרשת. בינתיים זרם הנשק הסובייטי והבריטי למצרים, ורדיו קהיר וגם נאצר בעצמו הודיע ברורות כי פניו למלחמה בישראל. ואין להתעלם מהסכנה המתקרבת ובאה. אומנם דרושים למצרים כמה חודשים עד שהצבא המצרי "יעכל" את הנשק החדש, ובינתיים יושבים מומחים ומדריכים צ'כים במצרים, וקצינים מצרים נשלחים לצ'כיה להתאמן בשימוש הנשק החדש.

אומנם בבריטניה נתעוררה התנגדות רבה נגד מדיניותו של אידן בהספקת נשק למצרים. ההתנגדות גדלה בייחוד מצד מפלגת העבודה, ויו גייטסקל בראשה, אולם עיקר הנשק זרם מצ'כיה, וארץ זו גם אימנה הקצינים המצרים להשתמש בנשק זה, וסכנת יתרונה הנשקי הלכה וגדלה משבוע לשבוע.

לא היה זה סוד צבאי כי כל השנים, מראשית הקמת המדינה, היה לשכנינו עודף כמותי בכל סוגי הנשק, נוסף על העודף הכמותי של כוח האדם. למצרים בלבד היה יותר נשק מכל המינים – ביבשה, בים ובאוויר – מאשר היה לנו. ואף על פי כן לא הייתה – עד ביצוע "העִסקה הצ'כית" – סכנה ממשית משני טעמים:

א. היה לנו **שוויון איכותי** בנשק. לשכנינו היו יותר מטוסים ויותר טנקים ויותר תותחים משהיו לנו, אבל בדרך כלל היו לנו אותם סוגי המטוסים והטנקים והתותחים, אם כי למצרים היה עודף איכותי בשני סוגי נשק: היו להם שתי משחתות, שלא היה לנו, והיו להם טנקים כבדים מסוג סנטוריון שרכשו באנגליה, והממשלה הבריטית סירבה עד אז למכור לנו. אולם עודף איכותי זה לא היה לו ערך מכריע עד העִסקה הצ'כית.

ב. הייתה לנו איכות עליונה ב"נשק" החשוב ביותר – ברוח האדם הלוחם שלנו. בכוח עליונות רוחנית זו ניצחנו במלחמת הקוממיות, כשעמדנו שבע מאות אלף איש נגד 30,000,000, אם כי לצבאות הפולשים היה נשק מרובה יותר משהיה לנו. עליונות האדם שלנו לא נחלשה ולא נפחתה, אלא להפך. אחידותו של הצבא, מרותו למוסדות המדינה הנבחרים, משמעתו הפנימית וגם אימוניו עלו מאז, אם כי אין לזלזל בכושר הלחימה של האויב; גם הוא לא דורך כל הזמן על מקום אחד.

"העִסקה הצ'כית" שינתה פני הדברים שינוי **מכריע**. לא רק שגדלה לאין ערוך כמות הנשק שזרמה למצרים, אלא שהסובייטים סיפקו למצרים נשק בעל איכות גבוהה שלא היה בידינו: סילוני קרב, סילוני מפציצים, טנקים משובחים, ויש אומרים גם צוללות.

יכול צבא־הגנה לישראל לעמוד בפני אויביו בפחות נשק ובפחות אנשים, אם הנשק שבידו אינו נופל באיכותו מהנשק שבידי האויב. מצרים ושאר ארצות ערב יודעות להעריך כוחו של צה"ל, ובלי עדיפות כמותית ואיכותית לא יעזו לתקוף אותנו, ולכן ראתה הממשלה כתפקידה הבוער – השגת נשק לצה"ל שלא ייפול באיכותו מהנשק של ארצות ערב. גם במלחמת הקוממיות לא ניצחנו בקלות ולא בלי מחיר יקר. רבים זוכרים רק הניצחונות המזהירים, אבל הקרובים למאורעות יודעים גם הכישלונות והאבדות. והאחראים לביטחון ישראל אסור להם לשכוח אף לרגע האבדות הקשות: בית־ערבה, נהריים, נווה־יעקב, עטרות, גוש עציון, ועל הכול – ירושלים העתיקה. ואין גם להתעלם מכך, שהמלחמה עלתה לנו במאות מיליונים דולרים, ועל הכול – באלפים מטובי הנוער שלנו, המחיר הנורא והיקר ביותר ששילמנו בעד הניצחון.

ודאגת האחראים לביטחון הייתה מופנה מאז קודם כול לציוד צבאי שיגביר כוחו של צה"ל.

כידוע, פרש שר הביטחון הראשון זמנית, בסוף 1953, מהממשלה. בארבעה־עשר החודשים שישב בשדה־בוקר, עד שנדרש לשוב למשרד הביטחון לרגל התערערות המצב הפנימי של הביטחון בגלל אירועי 1954, שם ליבו לשני צרכים ציביליים שיש להם משמעות ביטחונית לא קטנה: 1. חיזוק מוסרי וחינוכי של מושבי העולים החדשים על ידי הליכת מאות צעירי המושבים הוותיקים עם משפחותיהם הצעירות לשנתיים לכל הפחות לחיות ולעבוד במושבי העולים, ועל ידי עזרת אחים ודוגמה אישית להעלות יכולתם, כושרם והתערותם במשק, בעבודה, באורח חייהם ובחיזוק ביטחון סביבתם; 2. אכלוס הדרום הנעזב והריק (מצפון הנגב) על ידי התיישבות אזורית כזו שקמה בהצלחה רבתי בחבל לכיש, ועל ידי כך לבנות גשר בין הצפון ובין הנגב הריק, התופס רוב שטחה של מדינת ישראל ומהווה עקב אכילס וסיכוי גדול ביותר גם יחד של מדינת ישראל.

לפני פרישתו בדק ראש הממשלה ושר הביטחון צורכי הביטחון והצבא והגיש לממשלה תוכנית לייעול הביטחון וחיזוקו לשלוש השנים הבאות, והממשלה אישרה התוכנית פה אחד. ואומנם, מסוף 1953 ואילך חלו שינויים רבים לטובה בשיפור יכולתו של צה"ל, גם בימי שר הביטחון השני, וגם לאחר שובו של שר הביטחון הראשון לתפקידו. אולם בינתיים שופר גם כושרו של הצבא המצרי, והעסקה הצ'כית באוקטובר 1955 יצרה פער מסוכן בין צה"ל ובין הצבא המצרי. והעם בישראל נדרש למאמצים חודשים, לא רק בכפייה אלא גם מתוך התנדבות חופשית.

בישיבת הוועד הפועל של הסתדרות העובדים והארגונים המקצועיים שנתכנסו בתל־אביב ביום 5.1.1956 (כשעדיין נמשך בכנסת הדיון על מצב הביטחון) אמר **ראש הממשלה ושר הביטחון**: "מתוך דאגתנו הראשית ליישובי העולים ולהגברת העלייה וליישובה על הקרקע במרחבי הדרום והנגב, ומתוך חובת התכוננותנו לקראת סכנת מלחמה – יהא זה חטא אשר לא יכופר אם בשעה זו ננסה להעלות רמת החיים של היישוב הוותיק המרוכז בערים ובמושבות הגדולות. כי בזאת נגדיל הפער המסוכן, הפער החומרי והרוחני, בין היישוב הוותיק, המרוכז בערים ובמושבות, ובין העולים החדשים, ונערער הסיכוי הראשי שיש לנו באכלוס המרחבים הריקים ובהפרחת השממה. ואיך נעמוד בפני האויב –והפעם תיפתח הרעה מהדרום ולא מהצפון – אם מרחבי הדרום יעמדו בריקנותם ובשיממונם? השאלה העומדת לפנינו היא: הגדלת השכר והעלאת רמת החיים או עלייה והתיישבות חדשה. אולם שאלה זו מחמירה והולכת כשאנו רואים בבהירות **צורכי הביטחון הגורליים המתרבים והולכים**. איני יודע אם ציבורנו מעריך כראוי היקף המאמצים הכספיים הנתבע מאיתנו בשעה חמורה זו. אורך הגבולות היבשתיים שלנו הוא

1,080 קילומטרים. במלחמת הקוממיות היו לנו רק מעט יישובים לאורך גבולות אלה. בשבע שנים אלה נתרבו, לאושרנו, יישובי־הספָר ועלינו לשמור עליהם, לחזקם ולהכשירם לעמוד בפני האויב ביום פקודה; והשאלה היא: האם נצייד כראוי יחידות צה"ל ביבשה, באוויר ובים, נבצר יישובי־העולים, נחזק כל יישובי־הספָר בדרום, במזרח ובצפון – או נעלה רמת החיים של היישוב בערים ובמושבות הגדולות? אל נשכח גם זאת: נוכח סכנת המלחמה המתקרבת ובאה אין אנו רשאים להצטמצם אך ורק בכוננות צבאית במובנה הצר; שומה עלינו להמשיך ולהגביר ההתיישבות בדרום ובנגב לגופה, כי זוהי ההתעצמות המבורכת שלנו לאורך ימים, וגם לשם חיזוק ביטחוננו בטווח קצר.

"ידעתי שאמרתי דברים בלתי־פופולריים, אולם האמנתי כל ימי בייעוד החלוצי של פועלי ארץ־ישראל ובשליחות ההיסטורית שהם נטלו על עצמם בלי כל פקודה מן החוץ, ואני מאמין שהם לא יכזיבו גם בשעה זו. ניכון במלוא עוצמתנו המוסרית, המשקית והצבאית, אם כי אין אנו מקבלים הדעה הנפסדת שאין כל מנוס מהמלחמה. ייתכן גם שלום, אבל אין השלום נתון בידינו. אנו לא יכולים לכוף השלום על שכנינו. הם יכולים לכוף המלחמה עלינו, ולכן – כוננות, כוננות בשיא יכולתנו ומאמצינו".

ציבור הפועלים והיישוב כולו לא הכזיב. נוצרה "קרן מגן" בהתנדבות, ופועלים רבים תרמו שישה ימי עבודה לקרן. רבים התנדבו והלכו לביצורי היישובים הסמוכים לגבול.

ביום 24 בינואר 1956 הגיע לירושלים המזכיר הכללי של האו"ם, מר דאג המרשילד. זה היה ביקורו הראשון בארץ; הוא בא ארצה לאחר ביקורו במצרים ושיחתו עם נאצר, ושהה בארץ רק יום אחד. בהודעה הרשמית שנתפרסמה למחרת נאמר: "המזכיר הכללי של האו"ם, מר דאג המרשילד, נתקבל אתמול על ידי ראש הממשלה מר דוד בן־גוריון. נכח בשיחה שר החוץ מר מ' שרת. נידונו השאלות הכרוכות בשלום וביטחון במזרח התיכון, ובייחוד בעניינים הנוגעים ליחסים אשר בין הצדדים החתומים על הסכמי שביתת הנשק. כמו כן נסבה השיחה על מכלול בעיות בין־לאומיות המעסיקות את האו"ם".

במסיבת עיתונאים סיפר מר דאג המרשילד כי השיג במצרים ובישראל הסכם בעניין ניצנה, לפיו יוציאו שני הצדדים כוחותיהם המזוינים מן האזור ומאזור ההגנה אשר בצד המצרי של הגבול, ובו יסומן הגבול הבין־לאומי של אזור ניצנה, שהמצרים התנגדו לכך מקודם.

בשיחה עם ראש הממשלה סיפר מר המרשילד, כי הוא דיבר עם נאצר על מילוי הסכם שביתת הנשק והפסקת אש, ונאצר אמר שהוא מעוניין בשני הדברים האלה, אבל הוא נמנע מתת לו הבטחה לקיים אותם.

ואומנם האש מרצועת עזה נמשכה כמעט יום־יום, ובחודשים פברואר ומרס היו לנו 38 נפגעים (31 פצועים ו־7 הרוגים).

באפריל נתחדד המצב עוד יותר, וצבא מצרי החל לעבור את הגבול ולהפגיז יישובים לאורך רצועת עזה: כיסופים, עין־השלושה, נחל־עוז, נירים ועוד. בחודש זה נתגברה פעולת הפדאיון, ומאות מבריונים אלה חדרו לשטחי ישראל לרצוח, להשמיד ולאבד. כמובן, לא יכולנו לשבת בחיבוק ידיים, ועל הפגזה ענינו בהפגזה. מתחילת אפריל ועד 19 בו היו לנו 82 נפגעים בקרב חיילינו ואזרחינו: 18 הרוגים ו־64 פצועים, כולל הרצח המתועב של ילדים בבית הכנסת בשפריר.

בזמן הזה השמידו כוחותינו (הצבא והמשטרה) 11 פדאיון בתוך תחומי ישראל וחמישה נתפסו חיים. נתפס גם טייס מצרי פצוע, שמטוסו הופל על ידי חיל האוויר שלנו בסביבות שדה־בוקר.

ביום 10 באפריל קיבל ראש הממשלה איגרת מאת הנשיא האמריקני גנרל אייזנהאואר, שבה הוא כותב בין השאר: "אני יודע שזוהי תקופה של מתיחות גדולה מאוד, וייתכנו מעשים פרובוקטיביים נוספים מצד כוחות לא סדירים. זוהי תקוותי הרצינית, שבשים לב לאסון האיום שמעשי איבה כלליים יביאו ללא ספק לאזור הזה, תימנע גם בלחץ של פרובוקציה קיצונית מכל מעשה תגמול, העלול להביא לידי תוצאות מסוכנות ביותר".

בתשובתו לנשיא אייזנהאואר כתב ראש הממשלה בין השאר: "במשך שלושת הלילות האחרונים נשלחו חבורות רוצחים מרצועת עזה על ידי השלטונות המצריים לרצוח אזרחים חפים מפשע, לפגוע במִתקנים ולהטיל אימה על תושבי כפר שלווים. אחריות השלטונות המצריים ידועה למשקיפי או"ם. אני בטוח, שאילו היו מביאים לידיעתך המצב בכל פרטיו, לא היית מצטמצם אך ורק בהבעת תקווה שאנו נימנע מכל מעשי תגמול. איני יכול להעלות על הדעת, שבמקרה של התקפה מצרית ממושכת היית מניח שנפקיר ארצנו ועמנו לסכנות ולתוצאות עקובות מדם של מערכת טרור מתמדת מצד כנופיות הרצח של ממשלת מצרים. אני בטוח ששום ארץ אחרת לא הייתה נכנעת בחוסר מעשה למצב שכזה. ממשלת ישראל ואנוכי מכירים במלואה את כנות הצהרתך מהבית הלבן, כי ארצות הברית יתנגדו לכל התקפה באזור. אולם לא הייתי לגמרי גלוי־לב כלפיך ולא הייתי ממלא חובתי לעמי, אילו לא אמרתי בכל הידידות, שהצהרה זו אינה מרגיעה דאגתנו החמורה בנוגע לביטחון ישראל".

ביום 12 באפריל שלח ראש ממשלת ישראל, בידי השגריר הישראלי בצרפת, יעקב צור, לראש הממשלה בצרפת, מר גי מולה, איגרת על חומר המצב אחרי העסקה הצ'כית: "מחוזק על ידי נשק מודרני, מטוסים, מפציצים וטנקים שהומצאו לו ביד רחבה על ידי הצ'כים, רואה השליט המצרי שעת הכושר לפתוח במערכה חדשה נגד ישראל בשולחו ללב ארצנו כנופיות מאומנות ומצוידות להרוס, לרצוח ולזרוע מבוכה בעם. המתיחות גדלה ואיש אינו יכול להתעלם עוד מהסכנה המצרית. התקווה האחת להציל את המצב היא שמצרים לא תישאר לזמן רב ביתרונה ובעליונותה בכוחות אוויר ושריון. אני משוכנע כי ממשלת צרפת תכיר כי החזרת איזון הכוחות, שעורער בזמן האחרון לרעת ישראל, הכרחית בשעה זו בתכיפות יתרה. השגריר הישראלי בצרפת, מר יעקב צור, השב משהייה קצרה בארץ, ימסור לך פרטים על הסכנה הצפונה במצב הנוכחי. הטלתי גם על המנהל הכללי של משרד הביטחון, מר שמעון פרס, להמציא לך כל ההסברות על הבעיות והצרכים התכופים של ביטחון ישראל. הרפובליקה הקטנה והצעירה של ישראל פונה בשעת סכנה לרפובליקה הצרפתית הגדולה ורבת־השנים מתוך ביטחון של הבנה הדדית".

באמצע אפריל 1956 ביקר המזכיר הכללי, מר המרשילד, עוד פעם במצרים ובישראל, והודיע על הסכמת נאצר לשני הסעיפים הבאים:

"1. על כל הצדדים לקיים ולמלא כל הסעיפים של הסכמי שביתת הנשק ככתבם וברוחם.

"2. יש לייחד סעיף אחד בהסכמי שביתת הנשק ולחייב עליו כל הצדדים, גם אם שאר סעיפי ההסכמים אינם מתמלאים, ואסור להפר סעיף זה בגלל אי־מילוי שאר סעיפי ההסכם, וזהו סעיף שני, פיסקה שניה, בהסכם שבין ישראל ומצרים" (סעיף זה חוזר בכל ההסכמים עם שאר הארצות השכנות, אם כי מקומו בסדר הסעיפים הוא שונה בכל הסכם).

סעיף זה אומר: "שום חלק מכוחותיו של כל אחד משני הצדדים ביבשה, בים ובאוויר, אם צבאיים ואם צבאיים למחצה, לרבות כוחות בלתי־סדירים, לא יעשו מעשי־מלחמה או מעשי־איבה כל שהם נגד כוחותיהם הצבאיים או הצבאיים למחצה של הצד שכנגד או נגד אזרחים בשטח הנתון לשליטתו של אותו צד; אף לא יתקדמו מעבר לקו שביתת הנשק המסומן בסעיף 6 של הסכם זה ולא יעברו אותו למטרה כלשהי, גם לא יפגעו בגבול הבין־לאומי במקום אחר".

לאחר שנתקבלה ידיעה זו מפיו של מר המרשילד הסכימה גם ישראל לשני הסעיפים הנ"ל, כמובן בתנאי הדדיות.

יום העצמאות חל באותה שנה (1956) ביום 17 באפריל, ובשדר לעם אמר ראש הממשלה בין השאר: "אין אנו משלים נפשנו – אנו רואים בעיניים פקוחות הסכנות האורבות לנו מההזדיינות הגוברת והולכת של שכנינו, בייחוד זו שבמצרים. אחריות כבדה נטלו על עצמן כלפי ההיסטוריה האנושית המעצמות המספקות נשק תוקפני לרודני מצרים, וכמו כן המעצמות המונעות נשק־מגן מישראל. מַצפון המעצמות הגדולות הכזיב כשהרודן הנאצי הכריע לטבח שישה מיליונים יהודי אירופה. היכזיב מצפון זה שוב כשהרודן המצרי ובעלי בריתו זוממים לעשות אותו הדבר לישראל בארצו?

"תהיה התשובה של הנשאלים אשר תהיה – אין אנו עוד תלויים בחסד לאומים, אם כי אנו מאמינים ביתר שאת באחריות בין־לאומית ובזיקת־גומלין של כל העמים.

"מבטחנו ומעוזנו הוא צבא־הגנה לישראל. משעננו וכוחנו הם המדינה והעם, ולא רק העם בישראל. העם בתפוצות אינו עוד מה שהיה לפני קום המדינה. עצמאותנו במולדת זקפה קומתם של היהודים באשר הם, העלתה כבודם בקרב העמים, העמיקה אחדותם הפנימית והגבירה אהבתם ודבקותם במולדת הקדומים. ובארץ נתעמקו שורשינו, חושל רצוננו, נתחסנה עצמאותנו, נתעשרה רוחנו. ואנו צופים לעתיד בבטחה, באמונה, בהכרת יעודנו ובראייה בהירה של כל הקשיים והסכנות הזרועים על דרכנו בלי מורך ורתיעה.

"במאמצי יצירה חלוציים לקליטת עולים ולהפרחת השממה; בכוננות צבאית גוברת לביטחון המדינה; בשאיפה כנה ופעילה לשלום באזור ובעולם – נחזק ונאמץ, ולא נירא רע".

יומיים אחר יום העצמאות, ביום 18.4.1956, פרסם מר דאג המרשילד שקיבל משתי הממשלות, ישראל ומצרים, הודעה כי ניתנה הפקודה להקפיד על מילוי הוראות סעיף 2, פיסקה 2 של הסכם שביתת הנשק.

משפט פראג

הקוראים אולי יזכרו כיצד נדהמה דעת הקהל בישראל, כששר החוץ, **מ' שרת**, הודיע ביום 24.11.1952 בכנסת על "מחזה־תעתועים בדמות משפט, המוצג הפעם על במת בית־הדין בצ'כוסלובקיה". בין הנאשמים והנאסרים היו שני ישראלים: שמעון אורנשטיין, שנידון למאסר עולם, ומרדכי אורן, ממנהיגי השומר הצעיר, שנידון לשמונה־עשרה שנות מאסר. ביום 25.11.1952 נתקיים בכנסת ויכוח על משפט פראג. השומר הצעיר לא השתתף בוויכוח, ורק אליעזר פראי מסר בשם מפ"ם הודעה, שבה גינה הודעת שר החוץ "המנצלת משפט פראג לשם הסתה אנטי־קומוניסטית, המשרתת את הכנות האימפריאליזם לתוקפנות אנטי־סובייטית".

מרדכי אורן נשלח על ידי השומר הצעיר (או מפ"ם) לוועידה בגרמניה המזרחית, ומשם יצא

לפריז, ואחרי שהייה קצרה בבירת צרפת הודיע לחבריו שהוא יוצא לפראג, ומאז נעלמו עקבותיו. ביום 23 במרס 1952 קיבל משרד החוץ הישראלי מברק מציר ישראל בפראג, ד"ר קובובי, ובו נאמר: "סגן מיניסטר־החוץ הצ'כוסלובקי, מר ואסטימיל בורק, הודיע רשמית לציר ישראל בפראג, כי האזרח הישראלי מרדכי אורן נמצא במעצר בצ'כוסלובקיה. השלטונות הצ'כיים חושדים במר אורן שביצע פשעים פליליים נגד ביטחון המדינה הצ'כוסלובקית".

במחצית השנייה של חודש אוקטובר 1954 שוחרר לפתע שמעון אורנשטיין ממאסרו, ועל כך הודיע התובע הכללי של צ'כוסלובקיה הודעה קצרה ובה נאמר: "הנני להודיע שאינני עומד על השארת שמעון אורנשטיין במאסר, והנני מצווה לשחררו מיד. יחד עם זה הנני מצווה לגרשו מהמדינה הצ'כוסלובקית. החלטתי זאת היא סופית. תוקפה מיידי, ואין ערעור עליה". שחרורו של אורנשטיין שנידון למאסר עולם, והשארת אורן במאסר, שנידון רק ל־18 שנה, עוררו תימהון. ממשלת ישראל עשתה אז מאמצים נמרצים לשחרורו של אורן ועמדה על כך ששלטונות צ'כוסלובקיה יכריזו רשמית שהוא חף מפשע והוכרה צדקתו. אולם זמן רב לא נשאו המאמצים פרי.

בעיתון "דבר" מיום 13.4.1956 נתפרסם מכתב של ש' אורנשטיין בעניין מרדכי אורן:

> באווירון בדרכי חזרה העסיקה אותי מחשבה אחת והיא להזעיק את היישוב לעזרת מרדכי אורן. אמרתי בליבי שאנוכי, שהורשע באותו החטא, שיודע את כל הטרגדיה לפרטיה ושישב שלוש שנים, רשאי ומחויב להסביר ולהזעיק למען הצילו.
>
> באתי ארצה ושתקתי. ליבי שתת דם, לא מצאתי מנוח ובכל זאת שתקתי, משום שקיבלתי דעת אנשים אחראים במדינה המטפלים כל הזמן בשחרורו, שכל פעולה מחוץ למסגרת הרשמית לא רק שלא תועיל, כי אם יכולה להזיק.
>
> גם עכשיו אני בדעה, שההצלה יכולה לבוא אך ורק דרך הצינורות הממשלתיים שלנו. בטוחני, שלא רחוק היום ומדינתנו תצליח לשכנע את מדינת צ'כוסלובקיה שלא רק מדינת ישראל, כי אם גם התנועה הציונית, לא עסקה ואינה עוסקת בריגול.
>
> אם החלטתי כעת לפרסם כמה מילים, הרי זה למען הזהיר את תנועת מפ"ם ו'השומר הצעיר' מלהעמיד את עניין מרדכי אורן באור בלתי־נכון.
>
> במשך שנה וחצי אני עוקב אחרי ההצהרות השונות שלה ורואה בהם לא יותר מאשר סילוף האמת ביודעים. מתוך דבקות עקשנית בכזב קדוש אחד, שאכן מפ"ם נחשבת כתנועה מהפכנית בעולם הקומוניסטי, ושרק 'צירוף נסיבות טרגיות, הקשורות בעניינים הפנימיים של צ'כוסלובקיה עלול היה לסבך את אורן בדברים שלא היה לו כל חלק ונחלה' (מתוך מאמרו של החבר ישראל הרץ ב'על המשמר' מ־3 באפריל 1956).
>
> רק אם ממשיכים בכזב הקדוש הזה יכולים להגיע למסקנות, כפי שהגיע אליהן הח' בונים שמיר במועצת הקיבוץ הארצי: 'החבר אורן נשפט בגלל קשריו עם טיטואיזם וכעת, כשהטיטואיזם הוכשר מחדש, הרי שיש לשחרר גם את אורן'. או לשאלה התמימה כפי שמציג אותה הח' ישראל הרץ: 'מדוע לא משחררים את אורן? במה יתרצו זאת קברניטי צ'כוסלובקיה? האם בכך שמאחורי מרדכי אורן מתייצבת תנועה ומפלגה הנושאת בישראל את התפקיד המרכזי של מאבק למען השלום וטיפוח סולידריות בין־לאומית ואהדה לעולם המהפכה?' הוא גם מתמרמר שאורן, שהוזמן על ידי הממשלה הצ'כית, נאסר, וכאילו מתמרמר שזו לא מידה הגונה של הכנסת אורחים.

אנסה להבהיר את כל הפרשה בקיצור ובמדויק, ואולי זה יעזור לפקוח עיניהם של חבריו של אורן.

א. מרדכי אורן לא הוזמן לצ'כוסלובקיה, הוא היה בדרכו לציריך וארץ־ישראל (מברלין המזרחית, שהשתתף שם בקונגרס האיגודים המקצועיים. לא היה אז קשר אווירי לציריך, ומוכרחים היו לבוא לפראג כדי לטוס משם לציריך).

איתו יחד היה גם הח' חנן רובין, שהמשיך באותו יום באווירון לציריך, ואילו אורן רצה להישאר כמה ימים בפראג ולטפל בהשגת נייר בשביל העיתון 'על המשמר'.

ב. המשפט בפראג היה משפט נגד התנועה הציונית בכללה ונגד מדינת ישראל בפרט (לו היה זה רק עניין פנימי צ'כוסלובקי, כפי שטוענים אנשי 'על המשמר', הרי מה צורך היה להוסיף לסלאנסקי וחבריו את חטא הציונות?). תפקיד המשפט היה להוכיח: 1. שהתנועה הציונית היא תנועה ריאקציונית המשרתת כל זמן קיומה את האימפריאליזם האמריקני; 2. שמדינת ישראל, כמדינה שבראשה עומדים מנהיגי ההסתדרות הציונית, גם כן מודרכת ומכוונת על ידי אותו האימפריאליזם שמתפקידו למגר את הדמוקרטיות העממיות.

ג. מרדכי אורן, שפעל במשך שנים בשליחות ההסתדרות הציונית באירופה, צריך היה להוכיח, שאכן תנועה ריאקציונית היא התנועה הציונית ופועלת בשליחות האימפריאליזם האמריקני; ואילו שמעון אורנשטיין, שעבד בשנים 1949–1950 בצירות ישראל בפראג, צריך היה להוכיח, שאכן מודרכת מדינת ישראל על ידי אותו האימפריאליזם.

ד. מרדכי אורן הודה שבתקופת פעילותו הציונית באירופה נפגש עם כל מיני מדינאים אירופאים ועסק בריגול לטובת האמריקאים. עניין קשריו עם מדינאים יוגוסלביים שימש רק הוכחה נוספת, שהתנועה הציונית עזרה גם שם לאימפריאליסטים האמריקאים למגר את השלטון הקומוניסטי ולכונן משטר טיטואיסטי־פשיסטי.

ה. שמעון אורנשטיין הודה שבתקופת פעולתו בצירות ישראל בפראג עסק בריגול לטובת האמריקאים במטרה לעזור למיגור שלטון הדמוקרטיה העממית.

ו. מקריאת הפרוטוקולים שעליהם חתם מרדכי אורן נוכחתי, ששנינו ניסינו בתחילה, כחברי מפ"ם, להתגונן בצורה אחידה. שנינו ניסינו להסביר, שאם גם נניח שבתוך ההסתדרות הציונית ישנם חלקים ריאקציוניים (לזה שנינו הסכמנו, יען כי במשך שנים חונכנו בתנועה לכך), הרי בכל אופן אין להטיל בנו חשד של חתירה נגד שלטון הדמוקרטיה העממית משום שמפלגתנו 'תמיד טיפחה סולידריות בין־לאומית ואהדה לעולם המהפכה'.

הסברתנו זו עוררה צחוק ולעג, וכתשובה הוגד לנו: 'מפ"ם לא רק שאינה מהפכנית, כי אם עוד יותר גרועה מאשר מפא"י, היא גם יותר מסוכנת משום שתחת מסווה של שמאליות מתגנבת לכל מיני ארגונים מהפכניים בין־לאומיים, כגון תנועת השלום, האיגודים המקצועיים המהפכניים וכו', ושם היא חותרת תחת התנועה הקומוניסטית. למראית־עין היא מופיעה כאופוזיציה, אך למעשה היא משרתת את התנועה הציונית הריאקציונית'.

אנשי מפ"ם והקיבוץ הארצי של השומר הצעיר עושים שירות־דוב כל זמן שהם משתדלים לשים את הדגש על מהפכניותם למען הוכיח את אי־אשמתו של מרדכי אורן. אם הם רוצים לעזור לו – ואני בטוח בזה שהם רוצים – הרי עליהם להגיד בפה מלא, שאורן לא רק שלא קשר קשרים עם הטיטואיזם, כי גם לא עם האימפריאליזם האמריקני, משום שהוא

ציוני והוא פעל בשליחות התנועה הציונית שעוסקת בקיבוץ גלויות ובקימום העם היהודי בארצו, ואינה עוסקת ולא עסקה אף פעם בשום ריגול.
דרך אחת ישנה שתביא לשחרורו של אורן, והיא – טיהור התנועה הציונית מכל אשמת־שווא, ובל ישתעשעו אנשי מפ״ם בכל מיני טיהורים של אנשים מתים כמו רייק וכדומה. אין לי שום ספק שהמוסדות הממשלתיים שלנו, המטפלים בעניין שחרורו של אורן, הולכים בדרך זו ומשתדלים לשכנע את אנשי השלטון הצ׳כוסלובקי, שהתנועה הציונית איננה ואף פעם לא הייתה תנועה ריאקציונית בשירות האימפריאליזם. להפך, היא תנועת השחרור שלנו ויש לה זכות קיום כמו ליתר תנועות השחרור של העמים הקטנים. מפ״ם תעזור לשחרורו אם גם היא, דרך הצינורות שלה, תעזור לשכנע, שאכן נכון הוא הדבר.
ולבסוף תשובה לשאלת הח׳ ישראל הרץ. הח׳ הרץ גם שואל: ׳עם חברנו נאסר והורשע עוד אזרח ישראלי, שמעון אורנשטיין; הוא קיבל פסק דין חמור הרבה יותר – מאסר עולם; שמעון אורנשטיין שוחרר עוד לפני שנתיים, ואילו מרדכי אורן נשאר בכלא׳.
אצטט מילה במילה את תשובת השלטונות בזמן שהודיעו לי על שחרורי, לשאלתי מה גורל אורן: ׳שמעון אורנשטיין נדון בעד פעולות אנטי־מדיניות בתקופת היותו עובד צירות ישראל בפראג. שם פעל לפי הוראות הממונים עליו. אורנשטיין ריצה שלוש שנות מאסר, ומדינת צ׳כוסלובקיה, שבינתיים קשרה שוב יחסים תקינים עם מדינת ישראל, יכולה להרשות לעצמה ז׳סטה של רצון טוב, לסלוח לו ולשחררו – מה שאין כן אצל אורן. מרדכי אורן, שהוא פוליטיקאי מובהק, לא פעל על פי הוראות של ממונים עליו מטעם מדינת ישראל, כי אם כל מה שעשה, לפי הודאותיו – על דעת עצמו ומפלגתו עשה, ולכן אין אנו רואים סיבה לשחרורו כעת׳.
ואחרון־אחרון. ברצוני להביע תודה בפומבי למפ״ם ולעסקניה, שמיד לאחר שנודע על מאסרי ניערו את חוצנם ממני, הכחישו את שייכותי למפלגתם ומוכנים היו לסתום עליי הגולל. קרה להם מה שקרה לבלעם: ׳רצו לקלל וברך בירכו׳. ומי יודע אִם לאורן לא היה יותר מועיל, לוּ היו נוהגים כלפיו כפי שרצו זאת ׳חבריו היקרים ריפטין וכנופיתו׳.
(חתום) שמעון אורנשטיין.

ביום 12.5.1956 הודיעה סוכנות הידיעות הצ׳כוסלובקית הרשמית, כי ״התובע הכללי החליט להמתיק את עונשו של מרדכי אורן, וכי הוא יגורש מן המדינה מיד״.

באותו יום הודיע ראש ממשלת צ׳כוסלובקיה, ויליאם שירוקי, כי בוטלו כל ההאשמות בטיטואיזם נגד המזכיר הכללי של המפלגה הקומוניסטית, רודולף סלאנסקי, שהוצא להורג במשפט פראג ב־1952. סלאנסקי נאשם אז בריגול, בבגידה ובציונות; שתמך באספקת נשק למדינת ישראל במלחמת הקוממיות. גם שר החוץ, קלמנטיס, הקומוניסטי, שירש מקומו של יאן מסריק, נאשם באשמות אלה, ואף הוא הוצא להורג. ״אשמה״ אחת ביחס לקלמנטיס הייתה נכונה: הוא המשיך במדיניות של יאן מסריק, שהיה שר החוץ לפני המהפכה הקומוניסטית, לתמוך בישראל הנתקפת על ידי צבאות ערב – בנשק. סלאנסקי, שהיה אנטי־ציוני חריף, התנגד אז למדיניות זו. אבל קלמנטיס נתמך על ידי הממשלה הקומוניסטית כולה, כי זו הייתה אז מדיניות ברית המועצות.

בגמר המשפט הוחזר הציר הישראלי מפראג, והציר הצ׳כוסלובקי הוחזר מישראל. בשתי

הארצות נשארו רק "ממונים". משרד החוץ הישראלי הודיע ביום 12.5.1956, כי הממונה על ענייני ישראל בפראג, שלמה קדר, קיבל ידיעה רשמית, כי השלטונות בפראג ויתרו על תקופת המאסר הנותרת של מרדכי אורן, והוטל עליו לצאת מיד מצ'כוסלובקיה. צירות ישראל נדרשה לדאוג להסעתו. משרד החוץ הישראלי הודיע מיד על הדבר למשפחתו של מרדכי אורן ולחברי השומר הצעיר. אשת מרדכי אורן יצאה מיד במטוס לציריך, שלשם עמד אורן להגיע מפראג. גם יעקב חזן ומנחם באדר עמדו לצאת במטוס ההוא, אבל לא היה בו מקום, והם טסו במטוס אחר לרומא.

שמעון אורנשטיין, שאף הוא היה מחניכי השומר הצעיר בעבר, סיפר שרק פעם אחת שמע קולו של אורן. היה זה בבית כלא סמוך לפראג, כאשר הביאו לשם קבוצת אסירים, ובשעת ההתפקדות שמע שקוראים בשם אורן. אבל כל זמן מאסרו לא ראה אף פעם את אורן, אם כי שניהם ישבו בבית מאסר אחד. כאשר שוחרר אורנשטיין ביקש לדעת מה גורלו של אורן, ושאל את קצין הבולשת אם גם אורן שוחרר. על כך השיב לו הקצין: "רק עכשיו שיחררו אותך מאשמת ריגול, ואתה מרגל מחדש".

גם אורנשטיין וגם אורן הודו במשפט פראג על אשמת בגידה וריגול ושאר האשמות שהטילו עליהם, אם כי שניהם היו חפים מפשע.

ביום 13 במאי הגיע אורן יחד עם שלמה קדר, הממונה על ענייני ישראל בצ'כוסלובקיה, לציריך. העיתונאים שאלו אותו למה הודה על האשמה בבגידה במדינה ובריגול לטובת ישראל. אורן סירב לענות על שאלה זו. היה ידוע שבמשפט נגד סלאנסקי השתמשה הקטגוריה בעדותו של אורן. אורן הודיע לעיתונאים שלא היה לו כל קשר עם סלאנסקי. בחודשים האחרונים, סיפר אורן, הוחזקתי בכלא פאנקראץ בפראג. לפני כן הוכרחתי לעבוד.

לפנות ערב ביום 13 במאי הגיעה אשת אורן לציריך, ושניהם יצאו למחרת במטוס לרומא. כפי שהצהיר אורן בריאיון עם עיתונאים לא נתנו לו השלטונות הצ'כיים שום הסברים לשחרורו וכן לא טיהרו אותו מהאשמות, אלא רק ביטלו תקופת המאסר הנותרת. לפי העיתון השווייצי ("די נויה ציריכר צייטונג") מוסיפה המפלגה הקומוניסטית בצ'כוסלובקיה להתנגד לקו החדש במוסקבה, אבל היא נאלצה לשחרר את אורן כתוצאה מלחץ מוסקבה, אם כי ביום 20 בנובמבר 1952 עמד אורן על דוכן הנאשמים בפראג והודה, כי הוא עבד כסוכן האינטלג'נס (ביון) הבריטי, והיה מרגל מקצועי לטובת ישראל הקפיטליסטית.

ביום ג', 15 במאי, בערב חג השבועות, הגיע אורן עם משפחתו לשדה התעופה בלוד. הוא נתקבל בתרועות שמחה על ידי אלפים מהקיבוץ הארצי, שרי מפ"ם, משלחות מטעם הסתדרות העובדים. איתו יחד חזרו יעקב חזן ומנחם באדר. בפגישה היה גם שמעון אורנשטיין. מאיר יערי אמר לאורן דברי ברכה, ואורן ניגש למיקרופון, הוציא מכיס מעילו גיליונות נייר בכתב ידו, ובו מחיקות רבות, וקרא מהכתב נאומו בפני הקהל, כשהוא נרגש:

> חברים יקרים, ידידים יקרים. אין, כמובן, פשוטו כמשמעו, מילים כדי להביע את רגשי השמחה שלי עם דרכי מחדש על אדמת המולדת אחרי תקופה שנראתה לי הרבה יותר ארוכה מארבע שנים וחצי, בהיפגשי מחדש עם משפחתי, תנועתי והיישוב. אני רואה לעצמי חובה נעימה להביע את תודתי העמוקה לכל אלה שעמלו למען שחרורי, בראש וראשונה לנשיא המדינה החבר י' בן־צבי, לתנועתי, למפלגתי ולדעייתי רֶגה, לקיבוצים ולאישים רבים בארץ ובגולה ובקרב תנועת הפועלים הבין־לאומית המתקדמת, לנציגה הדיפלומטי

של ישראל בפראג, החבר קדר, לעובדי משרד החוץ, ואחרון־אחרון יקר, שר החוץ משה שרת.

בהתרגשות מרובה עמדתי והכרתי בדרכי הביתה את הדבר הגדול של התעניינות היישוב בגורלי ובשחרורי. איתי יחד בתא אחד הייתה כלואה גם מפלגתי, כשדמותה הטהורה מושמצת. איתי בתא הושיבו את הציונות, כשהיא מסולפת בזדון, בטוהר מהותה. הייתי מוכרח להחזיק מעמד כדי שאמשיך להיאבק, גם בזמן היותי כלוא, לצדקת ענייני, כדי שאזכה להגיע ליום שחרורי, שהאמנתי כי בוא יבוא, כדי שאוכל לתרום גם אחרי שחרורי את חלקי במאבק לתיקון העוול הגדול.

על אף מה שעוללו לי ועל אף החוויות הטרגיות שעברו עליי, נשארתי שלם ביסודות השקפת עולמי הסוציאליסטית־מהפכנית. נשארתי נאמן ושותף ברוח לתנועת הפועלים במאבקה לשלום ולעצמאות לאומית, דמוקרטיה וסוציאליזם. יש כמובן בליבי מחאה עזה ושלילה מוחלטת נגד גילוי הריקבון שנפל בגורלי להיות אחד הקורבנות החפים מפשע, אך נשארתי נאמן לסוציאליזם המהפכני. לא הייתי קורבן המשטר, אלא קורבן של אלה שטימאו את טוהר המפעל והנמיכו את רמתו. אני מאמין שהמצב ישתנה ושהמפעל יתגבר על הגילויים הזרים לרוחו והמסלפים את התפתחותו של הסוציאליזם שסופו לנצח בעולם כולו.

הייתי מנאמני המפלגה הציונית החלוצית הסוציאליסטית המהפכנית מפ״ם. אני מאושר היום שניתנה לי האפשרות לשוב לחיקה כאחד מעובדיה הנאמנים. אני שמח שהגיע יום שחרורי. אולם בגביע של היין הטוב של החופש מזוגה גם טיפה מרה. לא ניתן לי שחרור מלא. אופן שחרורי והחזרת החופש שלי, שנשדד ממני לפני למעלה מארבע שנים על לא עוול בכפי, אין בו משום תיקון ואין משום מחיקת הכתם שנכתמה בו דמות הסוציאליזם. החופש הוחזר לי כלאסיר 2321 מרדכי אורן, אך העניין הגדול עדיין לא נפתר. לא הוכרה צדקתי, לא הוכרה העובדה שלא אני הפושע, אלא קורבן הפשע המכתים את מבצעיו. לא שוחררו עד היום אסירי ציון שסבלתי איתם יחד והנמקים בכלא חפים מפשע כמוני. לא בוטלו העלילה וההשמצה על תנועת השחרור הלאומית ועל המפעל שלנו; אלה שהכריחו אותי באמצעים זרים ליסודות הומניים ומוסריים להודות בדברים שלא היו ולא נבראו, אינם מודים עדיין בפשע שפשעו בו, ולפיכך אין שחרורי מלא. על כן הנני רואה חובה להמשיך יחד את מוסדות התנועה את המערכה לריהביליטציה שלי ושל הציונות. איתנה אמונתי כי מערכה זו תוכתר בניצחון, שהיא גם בעניינה של הדמוקרטיה הצ׳כית עצמה, הנאבקת לגילוי ההסתאבות בה. תהיה זו מערכה לא רק לטיהור שמי; הייתי לאיש שנפל בגורלו לשמש אובייקט שבו הוכתם המפעל הציוני, ועל אף שהיה לי גורל של סבל קשה במשך ארבע וחצי שנים, אוכל לראות את גורלי כזכות גדולה אם יתוקן המעוות. מובן מאליו, כי ברצוני לשוב לפעילות בתנועה הציונית ובתנועת הפועלים כחבר נאמן. אינני זקוק למנוחה. את מיטב מנחתי הצנועה ונאמנותי הגדולה אקדיש לרעיון הציונות הסוציאליסטית בארצנו.

אורן סירב לענות לשאלות העיתונאים על פרטי המאסר והחקירות.

משדה התעופה בלוד חזר אורן עם בני משפחתו בלוויית חבריו לקיבוץ שלו – מזרע.

בליל חג השבועות, בחדר האוכל של קיבוץ מזרע, סיפר אורן קצת מחוויותיו במשך ארבע וחצי שנים במאסר־יחיד במשך חמישה חודשים בצינוק אפל, אוכל הוגש כמו לתינוק.

בחקירה נשפכו עליו קיתונות של דברים מעליבים, בהם גם הערות אנטישמיות. בשבתו במאסר לא ידע שבינתיים נתפלגה מפ"ם, זה נודע לו רק מפי מנחם באדר. הוא סיפר לחברים שסבל בעיקר בחודשים של החקירה שקדמה למשפט. אז היה אובייקט חסר אונים לחקירות הנוגדות יסודות המוסר והמשפילות כבוד האדם. רק בשנה האחרונה נתנו לו לקרוא העיתון "פראבדה" ("אמת") ועיתון צ'כי. לא נענו לבקשתו, לפני עוזבו, להיפגש עם המוסד הקיים ליד מרכז המפלגה הקומוניסטית והבודק בזמן האחרון את המשפטים.

בימי השתחררותו של אורן מן המאסר נתקבלו ידיעות על זרם של נשק צ'כי גם לסוריה: מטוסי קרב מדגם "מיג", טנקים "סטלין" ט34, מכוניות משוריינות ו־900 טונה תחמושת לתותחים.

הצהרת הממשלה הסובייטית על תמיכתה במאמצי או"ם לחיזוק השלום בארץ־ישראל, תוך ביקורת הערבות של ארצות הברית, צרפת ואנגליה לגבולות הקיימים במזרח התיכון • "נעלה בלי הרף כושר התגוננותנו ונחתור בלי לאות לשלום יציב עם שכנינו", מכריז ראש הממשלה • חוק "יהב מגן" בכנסת לרכישת נשק • שאלות עיקריות של המדינה בקונגרס הציוני • הודעת נציגי בריטניה וברית המועצות

ביום 17.4.1956 פרסמה הממשלה הסובייטית הודעה במוסקבה, כי ברית המועצות תגיש מלוא תמיכתה למאמצי האו"ם למען חיזוק השלום בארץ־ישראל, והיא נכונה לסייע לחיסול הסכסוך הישראלי־ערבי. עם זה קוראת ברית המועצות לצדדים הנוגעים בדבר לא לערער את קווי שביתת הנשק בין ישראל למדינות ערב. ההודעה הסובייטית קובעת כי המצב הקיים עכשיו באזור המזרח התיכון תובע את תשומת לבן של כל המדינות המעוניינות בשלום ובהפגת המתיחות. משלחת ברית המועצות תתמוך בכל פעולה מטעם האו"ם לחיזוק השלום בארץ־ישראל, בהיותה סבורה שיש לאחוז באמצעים בכיוון זה בלי שום התערבות מן החוץ, הנוגדת את רצונן של מדינות האזור ואת עקרונותיה של מגילת האו"ם.

ממשלת ברית המועצות קוראת בהודעתה לכל הצדדים הנוגעים בדבר לבל יעשו מאומה לערעור קווי התיחום בין ישראל למדינות ערב, המבוססים על הסכמי שביתת הנשק ביניהן, וכן לנקוט את האמצעים הדרושים לשיפור מצבם הקשה של מאות אלפי הפליטים הערביים, שנשללו מהם אמצעי הקיום ואשר נשארו חסרי קורת־גג.

ברית המועצות סבורה, נאמר בהודעה, כי למען האינטרסים של חיזוק השלום הבין־לאומי והביטחון בעולם יש לשאוף לפתרון בעיית ארץ־ישראל על בסיס שיתקבל באורח הדדי, תוך התחשבות באינטרסים החוקיים של הצדדים הנוגעים בדבר. מצידה היא מביעה ממשלת ברית המועצות את נכונותה לתרום יחד עם מדינות אחרות לפתרון בדרכי שלום של כל אותן הבעיות שעודן שנויות במחלוקת.

הבעיה החמורה ביותר במזרח הקרוב נובעת מן הסכסוך הערבי־ישראלי, שמעצמות מסוימות מבקשות לנצלו למטרותיהן התוקפניות ולהנצחת הקולוניאליזם, שחברות נפט מסוימות מעוניינות בהמשכת קיומו.

לעומת זה מציינת ההודעה, כי ההצהרה שפרסמו שלוש מעצמות המערב (אמריקה, בריטניה וצרפת) ב־1950 ובה ערבו לגבולות הקיימים במזרח התיכון, מכוונת להתערבות בענייניהן של המדינות הערביות ולהחזרת הקולוניאליזם על כנו באזור המזרח התיכון.

ברית המועצות תמכה במאמציהן של מדינות האזור לבצר את עצמאותן, והיא רואה כבלתי־מוצדקים ובלתי־חוקיים את הניסיונות להשתמש בסכסוך הישראלי־הערבי לשם התערבות בענייניהן הפנימיים של המדינות העצמאיות באזור ולמען הצבת כוחות צבאיים זרים על אדמת המזרח התיכון.

שר החוץ הסובייטי, מר ו׳ מולוטוב, אמר באותו יום לעיתונאים מערביים, כי ההודעה הסובייטית החדשה על המזרח התיכון תוכל לשמש בסיס לשיחותיהם של ראש ממשלת ברית המועצות, המרשל ניקולאי בולגאנין, והמזכיר הראשון של המפלגה הקומוניסטית, מר ניקיטה חרושצ׳וב, עם ראש ממשלת בריטניה, סר אנתוני אידן. שני המנהיגים הסובייטיים עומדים להגיע ביום 18 באפריל ללונדון.

בלונדון ראו בהודעה זו מהלומה להצהרת שלוש מעצמות המערב בשנת 1950, כתב ״אל־אכבר״ בקהיר, כי אחרי הודעת ברית המועצות יכולה ההצהרה המשולשת להיחשב כנוטה למות.

בישיבת ראש הממשלה, ד׳ בן־גוריון, עם המזכיר הכללי של האו״ם, מר דאג המרשילד, באותו זמן, העמיד דב״ג את המזכיר על אי־קיום סעיף 8 של הסכם שביתת הנשק עם ירדן המחייב ״חופש תנועה בדרכים חיוניות, בכלל זה דרך בית־לחם ודרך לטרון־ירושלים; חידוש עבודתם הסדירה של המוסדות התרבותיים וההומניטריים בהר הצופים; גישה חופשית למקומות קדושים ולמוסדות תרבות (האוניברסיטה העברית בהר־הצופים); השימוש בבית הקברות שעל הר־הזיתים; חידוש עבודתה של תחנת השאיבה בלטרון (מראש־העין לירושלים). מר המרשילד הבטיח לטפל בדבר.

בישיבת הכנסת ביום 22.4.1956 סקר ראש הממשלה בעיות הביטחון והמאורעות המדיניים שלאחר עסקת הנשק של צ׳כיה – כפי שכבר סופר עליהם. הוא סיים הרצאתו בשני פסוקים: ״ביום שישי לפנות ערב (20.4.1956) אמרתי למזכיר הכללי (של האו״ם), כי ׳אם ימצא באחת הארצות השכנות נטייה כנה לשלום – יהא סמוך ובטוח, כי אנו מצידנו נבחן ברצון טוב כל השבילים המוליכים לקראת שלום קבע׳. ולעם ישראל יוגד: ׳נעלה בלי הרף כושר התגוננותנו ונחתור בלי לאות לשלום יציב עם שכנינו׳״.

אחריו הרצה שר האוצר, **ל׳ אשכול**, על ״חוק יהב מגן״. עוד בינואר 1956 אושר תקציב נוסף לצורכי ביטחון בסכום של 50,000,000 לירות. מחציתו מ״קרן המגן״ ומחציתו השנייה מתרומות של יהודי חוץ־לארץ ומהלוואת־חוץ. קרן המגן קמה כתנועה של התנדבות לרכישת נשק חדיש לצה״ל. כמכסה להתנדבות נקבע תשלום של שישה ימי עבודה לשכירים, או שני אחוזים של ההכנסה השנתית לעצמאיים. התברר שהסכום 50,000,000 אינו מספיק, והממשלה החליטה על היטל חד־שנתי מיוחד המכונה ״יהב מגן״: בעל הכנסה של 1,000 לירות לשנה או בעל הכנסה של 1,500 לירות אם הוא נשוי ויש לו ילד אחד או יותר – לא יצטרך לשלם כלל ל״יהב מגן״. שיעורי המס לגבי עצמאיים הם מודרגים, החל מ־4% עד 10% מההכנסה. יוטל גם מס על מצרכים.

הוויכוח על מצב הביטחון ומס ״יהב מגן״ נמשך יומיים.

י׳ מרידור (״חירות״) טען שמצב הביטחון הקשה הוא תוצאה של קווי שביתת הנשק והמלחמה שלא נסתיימה ב־1948. ״אילו היו קווי ההגנה נשענים על הירדן והיינו מחסלים רצועת עזה לא היינו זקוקים לרבבות חיילים לשמור עליהם במשך שמונה שנים. לנו היה הצבא החזק ביותר

במזרח התיכון, לנו היה הכוח, ולוּ הייתה לנו היוזמה – היה נאצר נעלם מן האופק. הסיכויים לקבל נשק בשלב זה הם מפוקפקים".

א' רימלט (ציונים כלליים) ציטט את דברי צ'רצ'יל שנאמרו לפני ימים אחדים: "אין כל זכות מוסרית ואין כל תבונה לדרוש מישראל שתמתין עד שמצרים תהיה חזקה, כל עוד לא נתן לה ערבות שעל ידי המתנה היא לא תפסיד או לא תנוצח".

ג'אבר מועדי (דרוזי מרשימה דמוקרטית לערביי ארץ־ישראל) קידם בברכה את "יהב מגן", שנועד לגיוס האמצעים למימון צורכי הביטחון הדחופים, לשם שמירה על קיום המדינה בנסיבות הקשות שהיא נתונה בהן עתה.

זאב צור (אחה"ע) אמר: "עדיין לא חל שינוי במצבנו. מצבנו נשאר כפי שהיה, של מדינה קטנה הנאבקת על קיומה וחיה בדמיה. לא בידינו ההכרעה. במידה שההכרעה נתונה בידינו, הרי כמקודם היא תלויה במידת כוננותנו, ובכוחנו שירתיע את האויב".

יעקב חזן (מפ"ם) הביע דעתו, ש"גם מבחינה בין־לאומית המצב כיום טוב יותר מאשר לפני זמן מה. אנו מקדמים בברכה את היוזמה של האו"ם שבאה לידי ביטוי בשליחותו של מזכיר האו"ם. אי אפשר גם להתעלם מן העובדה, שאנו עומדים לפני שינוי שאולי מבשר שינוי רציני במצבנו הבין־לאומי. כוונתי להודעתה של ברית המועצות. אנו זוכרים את דאגתנו, את מרירותנו, את מחאתנו בזמן שהתחילה העסקה הצ'כית, והנה היום באה ההודעה הסובייטית, והיא אחרת. הסגנון הוא אחר. יש בה ניסיון לקיים את שיווי המשקל בינינו ובין מדינות ערב. הדיבור על הגבולות הוא אחר. אחר הוא הדיבור על בעיית הפליטים. יש, אפוא, יסוד להניח – אני מדגיש: 'רק יסוד להניח' – שאנו עומדים בפתח של תקופה חדשה. מי שמשווה את הימים הקודרים של העסקה הצ'כית לימים אלה של ההודעה הזאת, אינו יכול שלא לומר כי נפתחו לפנינו סיכויים פוליטיים חדשים. אני אומר כל זאת בזהירות רבה. עם זה עלינו לחזור ולהדגיש שתנאי קודם להבטחת השלום הוא שנהיה חזקים. מתוך כך אני מחייב בכל לבי את הצעתה של הממשלה בקשר עם חוק 'יהב מגן'".

יצחק מאיר לוין (אגודת ישראל) העיר: "אנו נמצאים במצב מסוכן עד מאוד שלא היה כמוהו בכל תולדות היישוב בארץ, בכל זאת יש לדאוג לכך, שאלה שתרמו לטובת 'קרן המגן' יהיו פטורים מ'יהב מגן'".

אסתר וילנסקה (מק"י): ההצעה הסובייטית הראתה דרך לפתרון בעיית הסכסוך הישראלי־ערבי, והוכיחה פעם נוספת שברית המועצות פעלה בעבר ופועלת בהווה למען קידום השלום. במצב זה מהו ההיגיון המדיני בהבאתה של הצעת תקציב נוסף מוקדש להוצאות צבאיות נוספות? הדרך לביטחונה של ארצנו אינה בהגדלת ההוצאות הצבאיות. הדרך לביטחון ישראל תיסלל על ידי כך שהממשלה תיענה לבשורת השלום ותנקוט עמדה חיובית פעילה להודעה הסובייטית.

יזהר הררי (פרוגרסיבים): יש להתפלא על חבר הכנסת מרידור שהוא רואה את פתרון כל הבעיות שלנו, בעיות ביטחוננו, בזה שמדינת ישראל תשתרע עד הירדן. האסטרטגיה המודרנית התגברה על נהרות גדולים ורחבים מן הירדן. כנגד מצרים, הוא סבור, כי ברגע שניקח את הרצועה (של עזה) תהיה מהפכה במצרים. לא יספיק לי הזמן לשאול אותו איזה פתרון הוא יציע לפליטים הערביים ברצועה. ארגון האו"ם זהו מכשיר, לפעמים יעיל ולפעמים בלתי־יעיל לגמרי, למנוע מלחמה. אחד הדברים שאני מייעץ לממשלתנו הוא, כי מעתה יש להקפיד מאוד שבדיון בארגון האו"ם יחדלו לקרוא לסעיף שלנו "פלשתין קוֶנסטשן". אם קיימת בעיה בינינו ובין סוריה ומצרים, בין ישראל ומדינות אחרות, אַל יקראו לזה הבעיה הפלשתינאית.

אברהם הרצפלד (מפא"י): כשם שלא סמכנו בעבר כך לא נסמוך כיום – לא על אלה ולא על אלה. בעניינים אלה אנו סומכים קודם כול על עצמנו. לא תמיד מזדהה העולם הרחב עם רצוננו ועם תביעותינו, גם אם הן הצודקות והישרות ביותר. ראיתי האסון הגדול ביותר ביחס לכל מה שקרה בנקודות וביישובים: בשפריר. ראיתי את התמונה הזאת איך נרצחו ילדים, איך נרצחו נערים בעת התפילה, איך נרצחו בביתם בטבור היישוב, בטבור הארץ. כאשר ראיתי את הדבר הבינותי היטב מה גדולה הסכנה הנשקפת לנו.

נחום ניר־רפאלקס (אחה"ע־פועלי־ציון): טענו פה שדאג המרשילד כאילו הצליח בהפגת המתיחות. קצת מסלפים את העובדות. בדיוק כאשר חדלו היריות בגבול מצרים, בדיוק באותו רגע התחילו היריות בגבול ירדן ולבנון, והיום (23.4.1956) באו ידיעות על התקרית עם דייגי הכנרת. ההודעה הסובייטית היא בלי ספק הודעה חיובית, אולם גם כאן אמתין במקצת כדי לברך על הודעה זו. ולא מפני שאיני שבע רצון ממנה. אני מאוד שבע רצון שההודעה בעל־פה היא בצורה כזו, ולא בצורה חרושצ'ובית, כפי שבאה לידי ביטוי בוועידה העשרים של המפלגה הקומוניסטית, בה נאמר על ישראל שהיא תוקפנית מיום קיומה. סכנת המלחמה לא חלפה, ואם היא קיימת – אזי צריך להזדיין.

שר החוץ **מ' שרת**: הצהרת משרד החוץ הסובייטי עודנה עומדת בפני מבחן המעשה. בנוסחותיה היא מסמנת מפנה מסוים. מגמתה המרכזית היא, כמובן, לתבוע ולקבוע בשביל ברית המועצות מעמד במזרח התיכון, שהוא הקו המנחה את מדיניות ברית המועצות זה זמן ועידן. עליי לציין את הנאמר בהודעה, כי ברית המועצות תמכה ותומכת בכנות ובלב שלם, כך נאמר שם, בשאיפותיהן של המדינות הערביות, זאת אומרת שלהן בלבד, לחיזוק נוסף של עצמאותן ולשיפור מצבן הכלכלי. במקום שמדובר בו על הסדר של שלום בין ישראל למדינות ערב לא נאמר כי יש להגיע להסדר זה על ידי משא־ומתן של עיקרון שברית המועצות דגלה בו תמיד לגבי יישוב סכסוכים בין־לאומיים. הדגשות אלו של נקודות שליליות, שאני נוהג מידת הצמצום בהן, מקבלות משקל נוסף נוכח מאמר שנתפרסם בעיתון "איזבסטיה" מיום שבת (21.4.1956), בו מודגשת הדגשת־יתר ובהרחבה רבה הידידות החד־צדדית של ברית המועצות כלפי מדינות ערב; בו נאשמת ישראל בהפרת מגילת או"ם – נאמר שם "בהפרה גסה" של מגילת או"ם – והיא מוקעת כמכשיר בידי חוגים תוקפניים של ארצות הברית ואנגליה; ובו נשמעת הסתייגות מזיהוי קו שביתת הנשק עם הגבול הקבוע. המאמר כולו מכוון לטשטש את החיוב כלפי ישראל ולהבליט את השלילה שבהודעה. ההודעה מודה בסכנת מלחמה ואינה עומדת על שורשה. ההודעה דורשת למנוע מלחמה ואינה אומרת כיצד. יתר על כן, משתמע מההודעה ניסיון ללמד זכות על שורש הפער (הפער החמור שנוצר בינינו לבין מצרים מבחינת הכוח המזוין), על העסקה הצ'כית שהיא מקור הרעה שאנו נאבקים איתה. ספק אם נתנו מחבריה את דעתם על הסתירה שהם הסתבכו בה, על כל פנים לעיני הקורא, על ידי צידוק זיונה של מצרים מזה, והכרזה כי ברית המועצות יצאה תמיד נגד כל פעולה במזרח התיכון העלולה להביא לידי התלקחות של סכסוך מזוין מזה. ממשלת ברית המועצות טוענת בהודעתה, כי היא שוקדת בתוקף ובהתמדה על אמצעים המכוונים לפירוק המתיחות הבין־לאומית בהתאם לשאיפת עמי כל הארצות, לרבות אלה של המזרח התיכון. בעינינו העסקה הצ'כית על כל תוצאותיה החמורות היא צעד העומד בניגוד גמור למגמה המוצהרת הזאת. כל עוד קיים הפער הרחב בנשק בינינו לבין מצרים לא סרה מעלינו הסכנה ואין בכוח הצהרות מילוליות בלבד להעבירה מן העולם ולקיים את ביטחוננו. ביטחון הוא בראש וראשונה שאלה של יחסי כוחות ולא של תיקוני נוסח

והצהרות על מדיניות. למעשה, גם מבחינת הנוסח אין בהצהרה הסובייטית שום בשורה לשיפור המצב העובדתי. להפך, יש בה רמזים לסכנת החמרה נוספת. לפיכך, תביעתנו לנשק־מגן לא רק בעינה עומדת, אלא עלינו להשמיעה ביתר שאת דווקא נוכח סכנת האשליה והרדמת המצפון. ייווצר מצב חמור מאוד אם דווקא ההודעה הסובייטית תשמש עילה למניעת נשק־מגן מישראל, בתואנה שהיא מפרקת את המתיחות ומרחיקה את הסכנה. מנסרת עכשיו סיסמה על הקפאת מאזן הנשק הקיים, זאת אומרת, הקפאת היעדר המאזן לרעת ישראל. נתנגד בכל כוחנו לסיסמה המכשילה הזאת.

אחרי דברי שר החוץ נתקיימה הצבעה. נדחו הצעות מק"י, הציונים הכלליים ותנועת "חירות". נתקבלה הצעת הקואליציה: "הכנסת מקבלת לתשומת לבה הודעת ראש הממשלה ותשובת שר החוץ". הוחלט להעביר הצעת חוק "יהב מגן" לוועדת הכספים. לאחר דיונים בוועדת הכספים נתקבל סופית בכנסת חוק "יהב מגן", ביום 22.5.1956.

יום אחרי סיום הדיון המדיני בכנסת נתכנס בירושלים הקונגרס הציוני העשרים וארבעה.

בקונגרס זה הציג ראש הממשלה השאלות העיקריות של מדינת ישראל ויהדות התפוצות. לאחר שהודיע שאם כי הוא רואה עצמו אזרח נאמן במדינה, הרי זיקתו הראשונה והיסודית היא לעם היהודי כולו. הוא מנה תחילה הבעיות ההיסטוריות שחידוש קוממיות ישראל לפני שמונה שנים פתר, והבעיות החדשות שהוליד מאז, כי יש לראות שני צידי המטבע בעיניים פקוחות.

> עם הקמת המדינה נתחדשה קוממיות ישראל בחלק ניכר של ארץ־ישראל, ובזירת העולם הופיע שוב עם עברי עצמאי, בן־חורין, שווה־זכויות לכל שאר העמים, הפועל מתוך צרכיו, רצונותיו, ייעודיו, ללא תלות וכפיפה לשלטון עם זר.
>
> המדינה ביצעה התחלה לא מבוטלת של קיבוץ גלויות, בעיקר מארצות אירופה, אסיה ואפריקה, ובמפעל אדיר זה גם הוכיחה בעליל אחדותם הלאומית של שבטי ישראל השונים הנפוצים בכל חלקי תבל.
>
> המדינה העמידה ברשות העם היהודי אדמת מולדת חופשית ופנויה, ועשתה את העם העברי בארצו לבונה־הארץ ומפריח־שממה.
>
> המדינה היהודית הכשירה תקומתו של צבא־הגנה לישראל, אשר גילה והפעיל מחדש הגבורה היהודית בכל זוהרה ותפארתה, כאשר לא היה הדבר אולי מימי יהושע בן־נון ודויד המלך.
>
> המדינה שחררה כושר היצירה הרוחנית והמשקית של העם היהודי, ומולדת ישראל נעשית למרכז כלכלי־חברתי מתקדם שאין כמותו בכל המזרח התיכון, ולמרכז חוכמה ומדע ומחקר שיש לו כל הסיכויים להתייצב בשורה הראשונה של הארצות הנאורות והמתקדמות בעולם כולו.
>
> בכל אלה העלתה מדינת ישראל מעמדו, גאונו והכרתו העצמית של כל יהודי בעולם, והגדילה כבודו בקרב העמים; המדינה גם ליכדה ואיחדה היהדות העולמית בעבותות אהבה לישראל, כאשר לא הייתה מאז נתרופפו ונחלשו חישוקי הדת והאמונה, אשר במשך מאות בשנים היו משמשים הדבק הרוחני של פזורי היהדות בעולם.
>
> אבל עלינו לשאול עצמנו במלוא הרצינות: ההבטיחה תקומת ישראל את **קיום עצמה, קיום**

החזון המשיחי של העם העברי, קיום היהדות בעולם? זוהי, לדעתי, השאלה הגורלית שצריכה לעמוד במרכז הדיון בקונגרס זה, ושהיא צריכה להעסיק מוחו וליבו של כל יהודי נאמן באשר הוא.

גם בחינה מרפרפת של בעיית ביטחונה של מדינת ישראל, לא לרגל מאורע זה או אחר, כגון העסקה הצ׳כית וזרם הנשק השוטף למצרים, ובמידה לא קטנה גם לארצות ערב אחרות, אלא בחינת התנאים הגיאופוליטיים שבהם היא נתונה והתקופה שבה קמה, יש בה כדי לעורר דאגה חמורה ומתמדת לביטחונה, שלומה ויכולת קיומה של ישראל. **ישראל היא, למעשה, אי קטן מוקף ים ערבי גדול** המתפשט בשתי יבשות – בקדמת אסיה ובצפון אפריקה, מהרי טאורוס מדרום תורכיה ועד הרי האטלס על גדות האוקיינוס האטלנטי. **ים זה משתרע על שטח רצוף של ארבעה מיליונים מיל מרובע,** שטח גדול משטחה של ארצות הברית, ויישובו מונה כ־70,000,000 נפש, אשר חוץ ממיעוטים קופטים, אשורים, כורדים, דרוזים, אירופאים, בֶּרבֶּרים ועובדי אלילים, הריהם ברובם הגדול והמכריע עמים מוסלמים דוברי ערבית. על גבולות ארצנו בלבד שוכנות ארבע מדינות – מצרים, ירדן, סוריה ולבנון, המונות קרוב ל־29 מיליונים תושבים, ושטחן תופס למעלה מ־460,000 מיל מרובע, בערך פי 58 משטחה של ישראל.

ארבע מדינות אלו, עם עיראק וסעודיה, השתתפו בשנת 1948 בהתקפה על ישראל, ומאז לא חדלו ליזום סיבוב שני. ומדינות אלה מקיימות מאז חרם והסגר ומצור על מדינתנו.

משנאינו סבורים שהם יוכלו על ידי מיגור כוחנו הצבאי לפתור אחת ולעולמים בעיית ארץ־ישראל – על ידי זריקתנו אל הים, או במילים פשוטות – על ידי השמדתנו הפיזית. ואם כי אנו בטוחים, שאם יוטל עלינו להתמודד שנית עם אויבינו – ננצח שוב, לא יעלה על דעתנו, כמובן, לעשות לערבים מה שהם זוממים לעשות לנו.

מדינת ישראל אינה שמה מבטחה **היחיד** בצה״ל, אם כי זהו מעוז ביטחונה הראשון והראשי, וצה״ל לא הכזיב אף פעם, לא רק במלחמת הקוממיות, אלא גם במלחמה הזעירה הנמשכת והולכת.

ביטחון ישראל תלוי קודם כול בהתמדת העלייה ובגידול מספרנו, ולא רק גידול כמותי בלבד, אלא גם גידול איכותי, כלומר, התעצמות רוחנית ואינטלקטואלית על ידי תוספת כוחות מקצועיים ואנשי מדע ורוח.

במקביל להתמדת העלייה עומדת ההתיישבות, כלומר, בניין משקים חודשים בכפר ובעיר ובים (דיג וספנות), ובמאמצי ההתיישבות עומדת בשורה הראשונה הפרחת השממה ואִכלוסה, המחייבת פיזור האוכלוסין והחרושת והמלאכה בכל חלקי המדינה, וקודם כול במרחבי הדרום והנגב, ועל הגבולות במזרח ובמערב, בצפון ובדרום.

ואחד הגורמים המכריעים של הביטחון הוא טיפוח כושרו המדעי והטכנולוגי של העם בישראל. היינו תמיד ונישאר תמיד עם קטן, וגורלנו הוא לעמוד בכל הדורות מעטים לעומת מרובים, ועלינו להבטיח כי העליונות האיכותית שלנו לא רק שתעמוד לנו זמן רב, אלא תעלה בלי הרף.

תקומת ישראל חלה בתקופה של מתיחות עולמית, של התפלגות המעצמות הגדולות לגושים יריבים מטעמים מדיניים ואידיאולוגיים. שליטי ערב מוכנים לתמוך בכל צד בריב העולמי שירבה להם אתנן או יעזור לבצר שלטונם והשפעתם. ובנידון זה שני הגושים מתחשבים מעט מאוד עם האידיאולוגיות שבהן הם דוגלים. שליטי ערב יודעים לנצל

ריב עולמי זה – וזהו הפשר של המשבר החמור והמסוכן שהתרחש בחודשים האחרונים, מאז החל הגוש הסובייטי להזרים נשק כבד מכל המינים לחילות מצרים, וארצות הברית ובריטניה, שאף הן לא מנעו נשקן מכמה מדינות ערב – הטילו למעשה אמברגו על מדינת ישראל.

ואם כי בעיית הביטחון עומדת בימים אלה במרכז דאגותינו, לא אצא ידי חובתי כאזרח העם היהודי אם לא אעמוד, ולו בקיצור, גם על שתי הבעיות האחרות: קיום היהדות בתפוצות והגשמת החזון המשיחי. איני משתמש במונחים מודרניים שמסתיימים ב'איזם', כי רבים מה'איזמים' האלה, גם יהודיים וגם אנושיים, נישאים בימינו לשווא, ואני בוחר להשתמש במונח יהודי עתיק ומקורי – חזון הגאולה המשיחית, שיש בה תוכן יהודי עמוק וגם ייעוד אנושי כללי, עולמי.

אין איש מאיתנו יכול לראות במדינת ישראל, כפי שהיא היום, הגשמת החזון המשיחי לא מבחינה יהודית ולא מבחינה אנושית, אם כי בלי ספק נעשתה כאן התחלה מעודדת ורבת־משמעות וסיכויים משתי הבחינות גם יחד.

היצירה המשקית, החברתית והרוחנית והכוחות הגנוזים בדור הצעיר ובעם נוסכים בנו אמונה, כי על אף הקשיים הפנימיים והחיצוניים בקיבוץ גלויות, בהתעצמות כלכלית, בקיום הביטחון, נִשרה עם אלוהים ועם אנשים ויכול נוכל. אבל נעשה זאת לא בכוח עצמנו בלבד. בלי השתתפות נאמנה של היהדות העולמית לא נוכל למשימות הגדולות שהוטלו עלינו מטעם ההיסטוריה ולא נתגבר על הקשיים שנתערמו על דרכנו.

והשאלה הגדולה שהיא, לדעתי, שאלת השאלות: היש ביטחון לקיום היהדות בגולה ולשמירת ערכיה אחרי חורבן יהדות אירופה ותהליכי ההתבוללות **בפועל**, שאנו רואים בכל ארצות הפזורה כמעט בלי יוצא מן הכלל? רוב יהדות התפוצה מרוכז עכשיו בעולם החדש, וההתבוללות, **למעשה**, ללא כל אידיאולוגיה, הולכת וגדלה בצעדי ענק. ומתעוררת בלב כל יהודי החרד לעתידה של היהדות השאלה: התעמוד היהדות בגולה לאורך ימים? אין אני מהיהודים הרואה לפניו רק צורכי מדינת ישראל; שותפות גורל קושרת מדינת ישראל ליהדות התפוצה, וכן גם להפך. לא תצאו ידי חובתכם אם לא תנסו בקונגרס זה למצוא דרכים ומעשים יעילים ונאמנים: א. לחיזוק קיומה של הפזורה **על ידי חינוך עברי והעמקת הכרתה ואחדותה הפנימית**; ב. להגברת זיקתה לתוחלת גאולתנו המשיחית על ידי עידוד עלייה חלוצית מכל ארצות הפזורה.

הרעיון הגדול ביותר של העם העברי היה והנהו הרעיון המשיחי, שהולך ונמשך מהנביאים בימי קדם, דרך כל הדורות, עד הוגי ישראל ומוריו בדורנו, אם כי בזמנים שונים ניתנו שמות שונים וכינויים מיוחדים לרעיון זה. והרעיון המשיחי הוא, שאנחנו עם־עולם בתוקף מורשתנו וייעודנו; וארצנו היא ארץ הבחירה; ותקופת הגאון והפדות היא לא בעבר, אלא בעתיד; וגאולתנו הלאומית פירושה קיבוץ נידחי ישראל מכל קצווי תבל; וגאולת ישראל משולבת בגאולת העולם, גאולת כל העמים על ידי משטר חסד ואמת, צדק ושלום, בעולמנו זה שבו חיים בני אדם מעמים שונים. אלה שקראו רק למלכות השמים יצאו מכלל ישראל. אבי העם שעל שמו נקראה מדינתנו ראה בחזונו סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמיימה. סולם תוחלת העתיד של העם העברי תקוע במציאות הקיימת, בקרקע הארץ, אבל הוא מתרומם ועולה עד השמים. 'אנשי מעשה' אולי יענו במנוד ראש לדברי 'הזיה' אלה. אבל ראינו בשלושת הדורות האחרונים הרבה 'חכמי מעשה' שנדו ל'חלומותינו', וטענותיהם

'המעשיות' נתבדו, ו'החלומות' קמו. ואם אישאל: מה יקיים את היהדות בגולה. אוֹמַר – שני דברים: **חינוך עברי וזיקה אישית לתוחלת החזון המשיחי**.
חינוך עברי הוא לא רק חינוך ללשון העברית, אלא לספר־הספרים במקורו, שהוא תעודת הזהות והכבוד והגאון של העם העברי. רק הנחלת ידיעת ספר־אלמוות זה במקורו לדור הצעיר בגולה תקנה לעמנו בעתיד הכרת שורשיו, מקורו, גדולתו, ייעודו הלאומי והאנושי, ויבטיח זיקתו לתוחלת עמו במולדת ולשלום העמים ואחווה אנושית.

ביום 26.4.1956 נתפרסמה בלונדון הודעה משותפת של נציגי ברית המועצות ובריטניה, לאחר השיחות שניהלו המרשל בולגאנין וניקיטה חרושצ'וב עם סר אנתוני אידן, וזהו נוסח ההודעה ביחס לבעיות המזרח התיכון:

הממלכה המאוחדת וברית המועצות גמרו אומר בנפשן לעשות כל מה שיש ביכולתן כדי להקל על קיום השלום והביטחון במזרח הקרוב והתיכון. לכן יתמכו במידה הדרושה במאמצי האו"ם לחיזוק השלום באזור ארץ־ישראל ולביצוע החלטות מתאימות של מועצת הביטחון. ממשלות שתי הארצות סבורות, שיש לנקוט מיד בצעדים יעילים להשגת מטרה זו בהתאם לשאיפות הלאומיות של העמים הנוגעים בדבר, מתוך הכרה של הבטחת עצמאותן ובהתאמה מלאה לעקרונות מגילת האו"ם. ממשלות שתי המדינות קוראות למדינות הנוגעות לנקוט צעדים למניעת המתיחות באזור קווי שביתת הנשק, שנקבעו בתוקף הסכם שביתת הנשק בין ישראל לארצות ערב. ממשלות שתי המדינות יתמכו כמו כן ביוזמת האו"ם להשגת הסכם בדרך של שלום על בסיס שיתקבל על דעת שני הצדדים בסכסוך בין ארצות ערב לישראל. שתי הממשלות מכירות בחשיבותה של בעיית הפליטים ותומכות, בהתאם לכך, בפעולות האו"ם המכוונות להקלת סבלם. ממשלות שתי הארצות מביעות את התקווה הנמרצת, שגם המדינות האחרות יעשו כל מה שביכולתן כדי לעזור לאו"ם במאמציו להגיע לפתרון של שלום בסכסוך בין ערב לישראל ולחזק בדרך זו את השלום ואת הביטחון של המזרח הקרוב והרחוק.

התפטרות משה שרת מכהונת שר החוץ • דברי הערכה לשרת מפי ראש הממשלה והסברת ההכרח בחילופי גברי • ושוב הצהרה: "הסכם שיופר על ידי הצד השני לא יחייב גם אותנו" • "אילת" ו"יפו", שתי המשחתות הראשונות, מגיעות לארץ • "עסקה צרפתית" מתקנת את מאזן הכוחות

החמרת מצב הביטחון בשנת 1956 הביאה גם לתמורה בהרכב הממשלה. ביום ט' בתמוז תשט"ז (18.6.1956) הודיע **ראש הממשלה** בכנסת: "בישיבה מיוחדת של הממשלה הבוקר, הודיע שר החוץ על החלטתו להתפטר מן הממשלה. לא רק חברי הממשלה וחבריו למפלגה של שר החוץ, ששמעו על הדבר במקום אחר, אלא, אני בטוח, המונים יהודים ולא־יהודים בישראל, ורבים מבני ברית ומשאינם בני ברית בעולם קיבלו שמועה זו בצער רב.
"בממשלת ישראל, מאז הממשלה הזמנית ועד היום הזה, – והייתה לי הזכות להשתתף בכל ממשלות אלו, – לא היה אף שר אחד (ואולי עליי לעשות יוצא מן הכלל בשביל שר המשפטים) אשר פועל חייו לפני קום המדינה, השכלתו הרחבה, ידיעותיו המרובות, בקיאותו במדיניות הבין־

לאומית, תכונותיו הטבעיות, טעמו, מזגו, נימוסיו הנאים, נאמנותו לחובה ושקידתו העצומה הכשירו אותו לתפקיד אשר הוטל עליו, כאשר הכשירו את משה שרת לכהן במשרד החוץ מאז קום המדינה ועד היום הזה.

"הוא היה לא רק שר החוץ בלבד. הוא היה גם ראש הממשלה השני בישראל. בהציגי את הממשלה הנוכחית לפני הכנסת ב־2 בנובמבר 1955 אמרתי כי 'ראש הממשלה השני מחונן בסגולות ובכישרונות מבורכים שלא היו לראש הממשלה הראשון, ואמרתי זאת לא מתוך אדיבות דקורטיבית ליפי המליצה, כי לא אוֹמַר דבר שאיני מאמין בו, ואיני חסיד של חלוקת מחמאות נבובות לא לקרובים ולא לרחוקים.

"אילו היה משה שרת פורש מהחיים המדיניים עם יציאתו מהממשלה הפעם, הייתי מנסה לעמוד, ולוּ רק בקצרה, על הפרשה המפוארת של אחד מבני הביל"ויים ומחבריי היקרים בשירות מולדתו במשך עשרים ושלוש שנים רצופות כשר החוץ של עמו, עוד מלפני היווסד המדינה; על המאמץ הבלתי־נלאה לגידול העלייה משנת 1933 ואילך; על המאבק המר נגד הספר הלבן מאז 1939; על הגיוס של הגדודים והקמת החטיבה היהודית הראשונה בצבא הבריטי למלחמה בתליין הנאצי; על מפעל ההעפלה עטור הייסורים והגבורה; על המאבק בזירת האומות המאוחדות על הקמת המדינה; על ארגון משרד החוץ הראשון של ישראל העצמאית; על הפעולה הענפה והמבורכת בזירה הבין־לאומית שהביאה לידי קבלת ישראל לאומות המאוחדות וקביעת מעמדה המכובד בעולם; על השגת העזרה הממלכתית הכספית רבת־הממדים מממשלת ארצות הברית לקליטת העלייה ההמונית בשנים הראשונות של קיום המדינה; על קשירת קשרים עם ארצות מזרח ומערב; על חינוך סגל עובדי מדיניות חוץ, שגרירים וצירים, שאף מעצמה גדולה לא הייתה מתביישת בהם; על רכישת ידידים ועמידה בשער בכבוד ובגאון ובטעם בפני משטינים ומקטרגים בזירה הבין־לאומית.

"אבל לא אעשה דבר זה, כי פרשת פעילותו המדינית של משה שרת לא נסתיימה; וכישרונותיו המבורכים, ניסיונו העשיר וידיעותיו המרובות יעמדו לרשות בית המחוקקים הישראלי, ועצתו תישמע ברצון ובתועלת באוזני כל אלה שיעצבו להבא המדיניות הפנימית והחיצונית של ישראל. מובטחני שעוד ניתכנו עלילות למי שעמד על יד ההגה של מדיניות החוץ שלנו קרוב לחצי יובל שנים. משום כך לא אנסה לסכם, ולו גם בראשי תיבות, פעילותו המבורכת והענפה של חברי משה שרת, שעשיתי איתו למעלה מארבעים שנה, לפעמים מתוך ויכוח וחילוקי דעות, על הרוב מתוך הסכמה פנימית, ותמיד מתוך אמון וכבוד הדדי.

"איני צריך להדגיש במיוחד כי מדיניות הממשלה בכללה תתנהל גם להבא לפי קווי־היסוד המאושרים של הממשלה, ובאופן מיוחד מדיניות הביטחון והחוץ – לפי נאומי בכנסת בשניים בנובמבר בשעת הצגת הממשלה הנוכחית, הנאום שנשאתי על דעתם של כל חברי הממשלה בלי יוצא מן הכלל.

"לפי החלטת הממשלה תהיה שרת העבודה, גולדה מאירסון, מעכשיו שר החוץ; הממשלה החליטה לצרף את חבר הכנסת מרדכי נמיר לממשלה לכהן כשר העבודה, ואני מבקש מהכנסת לאשר צירוף זה בהתאם לחוק־המעבר".

מיד אחרי דברים אלה מסר **משה שרת** ההודעה הבאה:

> אני מודה לראש הממשלה על דברי ההערכה המחייבים ביותר שראה להשמיע לגבי דידי באוזני הכנסת. אני מביע תודה לכנסת על אותה מידת האמון שנתנה בי בכהונתי כשר החוץ ועל הקשב והסבלנות שגילתה כלפיי.

מסביב להתפטרותי נתפרסמו כמה הערכות שקולות מזה, והרבה דברי הבאי מזה. כדי לעזור לחברי הכנסת להבחין בין אמת ושקר, הנני להביא לידיעתכם את העובדות הבאות: באוגוסט 1955, כאשר ניגש ראש הממשלה הנוכחי להקים את הממשלה לאחר הבחירות האחרונות, פניתי אליו וביקשתיו לא לכלול אותי ברשימת החברים. היה לי חשש מבוסס, כי שיתוף הפעולה בין חברי דוד בן־גוריון כראש הממשלה וביני כשר החוץ לא יעלה יפה הפעם, והייתי סבור כי מוטב לי לשחרר אותו ואת הממשלה החדשה מסיבוכים מיותרים. ראש הממשלה דחה אז סירובי להיכנס לממשלה, ונוכח העמדה שנקט נסתתמו טענותיי.

במשך זמן כהונתי בממשלה הנוכחית הועמד שיתוף הפעולה בינינו כמה פעמים במבחנים לא קלים, אשר התגברנו עליהם תוך מאמץ לשמור על השותפות הנמשכת בינינו למעלה משתי עשרות שנים, ונוכח שעת החירום העוברת על המדינה. אולם בשבועות האחרונים התברר לי כי התפטרותי היא בלתי־נמנעת. מצב זה נוצר ללא כל קשר עם איזו בעיה מדינית מיוחדת שעמדה על הפרק באותם הימים או עם איזה מאורע או תקרית כלשהי או מעשה אחר שנתרחש אז.

בשיחה גלוית לב שהייתה לי עם ראש הממשלה ביום א׳, 3 ביוני בערב, נוכחתי לדעת לחלוטין, כי הישארותי בממשלה אשר הוא עומד בראשה איננה אפשרית. באמצע השבוע ההוא הצעתי לו לכנס את הממשלה מיד לישיבה שלא מן המניין למען אוכל למסור על התפטרותי. ראש הממשלה ביקשני אז לדחות את ההתפטרות למספר שבועות וטעמו ונימוקו עמו. רק כעבור ימים מספר הסכים ראש הממשלה כי מוטב לא לדחות את הקץ, ואז נקבעו בינינו הסידורים הדחופים לביצוע ההתפטרות.

זהו בקצרה הסיפור לאמיתו, וכל גרסה או שמועה או סברה שנתפרסמו בעיתונות מתוך התרת הרצועה ליצר הבדאות וההשמצה והסותרות סיפור זה אם בעיקרו או באיזה פרט מן הפרטים – הן הבל ורעות רוח.

אחרי שרת דיברו חברי הכנסת מנחם בגין (״חירות״), פרץ ברנשטיין (״ציונים כלליים״), יונה כסה (מפא״י), ולמחרת (19.6.1956) יצחק רפאל (״הפועל המזרחי״), מאיר ארגוב (מפא״י), יצחק בן־אהרן (אחדות העבודה), יעקב חזן (מפ״ם), בנימין מינץ (פועלי אגודת ישראל), מאיר וילנר (מק״י).

בישיבה השנייה של יום המחרת (19.6.1956) ניסה ראש הממשלה להבהיר כמה עובדות שסולפו בעיתונות לרגל השמועות על פרישתו של משה שרת:

עליי להעמיד סילופים ובדותות אחדים על הווייתם, לאחר הדברים שנשמעו אתמול.

בעיתונות בארץ ובייחוד בעיתונות בחוץ־לארץ נתגלגלה בדותה אווילית, כי ראש הממשלה הציע לשר החוץ להיות מזכיר המפלגה, והצעה זו באה כדי להיפטר ממשה שרת בממשלה. על בדותה זו נבנו בעיתונות חוץ־לארץ כמה בנייני־הבל. אני רואה לי לחובה להודיע, שמעולם לא הצעתי לשר החוץ להיות מזכיר המפלגה. הפעם הראשונה ששמעתי על אפשרות כזאת ששרת יהיה מזכיר המפלגה הייתה מפי שרת עצמו בישיבה הראשונה של ועדת התשעה של המפלגה, שגם לה ניתן פרסום רב בעיתונות

בזמן האחרון. אני עיינתי בהצעה זו שיצאה מפי חבר הכנסת שרת, ביררתי אותה והגעתי לידי מסקנה שלילית בהחלט, והחברים שבאו אליי אחרי כן בהצעה זו דחיתי אותם בכל תוקף.

נאמר אתמול כי ראש הממשלה ניהל מדיניות החוץ יותר משר החוץ. אומנם נכון הדבר – ואני חושב שכך צריך להיות – ששר החוץ נועץ על הרוב בין ישיבה לישיבה עם ראש הממשלה בענייני חוץ. אבל אין שחר לדבר שבענייני מדיניות החוץ נעשה על ידי ראש הממשלה צעד כלשהו בלי ידיעתו או שלא דרך שר החוץ ומשרדו, ואני רוצה להגיד לכנסת ולעם, שלמדיניות החוץ של מדינת ישראל אחראית תמיד כל הממשלה, לא רק מטעמים פורמליים, מפני שיש אחריות קולקטיבית, אלא גם מטעמים ענייניים ומעשיים. מן הבעיות שנידונו בממשלה לא הייתה אף בעיה אחת שנידונה כמעט שבוע־שבוע ונתקבלו עליה החלטות הממשלה, כאשר נעשה הדבר בענייני חוץ. ואם הייתה מדיניות טובה – יש לזקוף זכות זו גם לטובת הממשלה כולה, ואם רעה – כל הממשלה במידה שווה אחראית לה. כאחד מחברי הממשלה אני מקבל על עצמי, ובסיפוק רב, אחריות מלאה למדיניות החוץ של שרת.

בכל הממשלות שקמו בישראל – והייתה לי הזכות להיות בכולן – היו חילוקי דעות; וכאן ישנם חברי כנסת שהיו בממשלה, יצאו וחזרו; ישנם כאלה שהיו כל הזמן, וישנם – שהיו לסירוגין. והם יודעים, שאף פעם לא היו בממשלה 'שפה אחת ודברים אחדים', לא רק מפני שזוהי ממשלה קואליציונית ומן ההכרח שיהיו בה חילוקי דעות, אלא מפני שזוהי ממשלה דמוקרטית ולא טוטליטרית. ואילו גם הייתה ממשלה של מפלגה אחת בלבד, ואילו מפלגה זו הייתה המפלגה שיש לי הכבוד להיות שייך לה, היו מתקיימים בה חילוקי דעות, באשר זוהי מפלגה דמוקרטית, והרבה דברים הוכרעו בממשלה לא פה אחד אלא ברוב דעות, החל בממשלה הזמנית ועד הממשלה הנוכחית, וכך – אני בטוח – יהיה גם להבא.

לא אקח על עצמי לומר אם כל ההכרעות היו טובות או לא טובות. היו מקרים שהייתי ברוב, והיו מקרים שהייתי במיעוט, וכמובן מותר לי להניח שהייתי צודק גם במקרה שהייתי ברוב וגם במקרה שהייתי במיעוט, וכך מותר לחשוב לכל חבר בממשלה. אבל היה נכון לדעתי, שהחברים שהיו במיעוט – ולא פעם הייתי במיעוט עוד בממשלה הזמנית, ובעניינים גדולים וחיוניים – לא גרמו למשברים ולא יצאו מהממשלה כשדעתם לא נתקבלה. אילו היו נוהגים כך הייתה המדינה הזאת נהפכת לתוהו־ובוהו, כי בכל שבוע הייתה עומדת בפני משבר. ויש לשבח את החברים שמצאו עצמם במיעוט וקיבלו על עצמם את הדין.

בדבריי המעטים אתמול לא הסתרתי הדבר, כי היו ביני ובין חברי משה שרת חילוקי דעות, ולא רק איתו, כי אם גם עם חברים שהייתי יותר קרוב אליהם מבחינה רעיונית ונפשית ואנושית היו לי חילוקי דעות, ואף פעם לא נפגמה חברותנו בשל כך.

ואולי לא מיציתי אתמול כל ההוקרה שאני רוחש למשה שרת. הגם שאני שולל בכמה דברים עמדתו ודעתו, אבל אני יודע אנשים בעלי תפיסה טוטליטרית או פשיסטית, שאינם מסוגלים להבין זאת ולהאמין בכך. אַל יאמינו.

כבר סיפר אתמול משה שרת כי לאחר הבחירות האחרונות, כשהוטל עליי להקים ממשלה, ביקש הוא ממני לא לכלול אותו בממשלה, ואני עמדתי בכל תוקף על כך שהוא ישתתף

בה. ולא רק למרות חילוקי הדעות, אלא במידה רבה **מפני** חילוקי הדעות. לא הייתי יכול, ואני יודע הרבה חברים כמוני, שלא היו יכולים לעבוד רק עם חברים 'אומרי הן'. אני אחד מאלה שאינני סבור, כי אינני מסוגל לטעות, ואני רוצה לבחון דעותיי ועמדתי לאור דעת החברים שמתנגדים לי, ויש להם השקפה אחרת. אבל זו לא הייתה הסיבה היחידה שבגללה הפצרתי בו, והייתי אסיר תודה לשרת שביטל דעתו מפני דעתי ונכנס לממשלה.

אבל בזמן האחרון, לאחר שענייני הביטחון במדינה החריפו באופן יוצא מן הכלל, וגם נתרבו סכנות מדיניות החוץ יותר מאשר מקודם, – במקצת אעמוד עליהם אחר כך, – הגעתי לידי מסקנה, כי עכשיו יש הכרח – לטובת המדינה – שתהיה התאמה מלאה, עד כמה: שזה אפשר מבחינה אנושית, בין משרד החוץ ובין משרד הביטחון ונחוצה עכשיו הנהגה אחרת למשרד החוץ. ולא מפני שאני סבור שיש לסטות מהקו שהותווה על ידי כל אלה שהשתתפו בממשלה והשקיעו הרבה זמן בניסוח קווי־היסוד; וַדאי שאיני סבור כי יש לשנות קו הביטחון ומדיניות החוץ, שהותווה בנאומי ב־2 בנובמבר, כשהצגתי ממשלה זו לפני הכנסת, מתוך הסכמתם של כל חברי הממשלה.

אפס ראיתי שבשעה קשה זו **יש הכרח בהתאמה מקסימלית בין שני משרדים אלה,** חוץ וביטחון, המטפלים לאמיתו של דבר כמעט בדבר אחד, כי שאר ענייני משרד החוץ שאינם ביטחון אין להם ערך רב ברגע זה. בשנים כתיקנן אין מדיניות החוץ מתרכזת אך ורק בבעיות הביטחון; לא כן עכשיו, ואם כי יש ברכה בחילוקי דעות בשאלות אלה בממשלה, יש הכרח לדעתי שתשרור הרמוניה בין המבצעים בשני המשרדים שעניינם הוא אחד.

ומשום כך אמר לכם אתמול החבר שרת, כי הוא ראה את עצמו נאלץ לעזוב את הממשלה. ואם כי כחבר, וכחבר ותיק, אני מצטער על כך מבחינה אישית, אבל מבחינה ממלכתית אני רואה ברכה בדבר; הדבר מועיל למדינה. יש לעתים צורך בחילופי גברי. אינני מאמין שהמדינה עומדת על איש אחד. ומתוך אמונה זו הרשיתי לעצמי לפני שלוש שנים להסתלק מהממשלה מטעמים פרטיים לגמרי, כאשר היה לי צורך אישי להפוגה מהמתיחות הנפשית שנמשכה יותר מעשרים שנים רצופות. ועוד אֵילו עשרים שנה! הייתי בטוח שלא יאונה כל רע למדינה מהליכתי. זהו גם דבר שמחנך את העם. בשעה זו אני בטוח כי דבר זה הוא גם מועיל לענייני ביטחון ולענייני חוץ.

הממשלה הזאת הצהירה שהיא מוכנה כמקודם לשמור באמונה על הסכמי שביתת הנשק על כל פרטיהם ודקדוקיהם כלשונם וכרוחם, אבל חובה זו מוטלת גם על הצד השני. הסכם שיופר על ידי הצד השני – לא יחייב גם אותנו; ולא אמרנו זאת לתפארת המליצה. כשבא לארץ לפני זמן קצר המזכיר הכללי של האו״ם, נהגנו בעניין הסכמי שביתת הנשק לפי הצהרה זו. הפסקת אש, אמרנו, אנו מקבלים ללא תנאי, **כמובן על בסיס של הדדיות.** לא ייתכן שאנו נפסיק והצד שכנגד ימשיך ביריות. והתחייבות זו אנו מקבלים ללא תנאי וסייג, ואין זו מותנית בקיום שאר סעיפי הסכמי שביתת הנשק. אנו רוצים שיהיה שקט בגבולות, שיישובינו יהיו בטוחים, שלא תהיינה יריות ולא תהיה חציית הגבול. קיבלנו על עצמנו הדבר הזה גם מקודם, לפני בואו של מזכיר האו״ם, אבל הצַד השני לא קיבל. אך כשבא מזכיר האו״ם והעלה סעיפים אחרים, שמשום מה היה לו עניין מיוחד בהם, סעיפים 7 ו־8 של ההסכם עם מצרים, המחייבים יציאתנו מניצנה, אמרנו לו: לא, זה

תלוי בכך אם המצרים יקיימו סעיף 1, וסעיף 1 מופר על ידי המצרים כל השנים; הוא מופר על ידי כך שהם מאיימים עלינו במלחמה, שמכריזים על קיום של מצב מלחמה איתנו, דבר שהוא בניגוד להסכם ולהחלטת מועצת הביטחון. הם שמים עלינו מצור והסגר ימי. ההסכם, אמרנו, הוא חטיבה שלמה. אנו מוכנים לקיים את ההסכם במלואו באמונה, בתנאי שגם הצד השני יקיים את ההסכם כולו. אם לא – ההסכם אינו קיים. אם לא נשמר סעיף 1, אין עלינו החובה לשמור סעיף 7. המזכיר הכללי קיבל דברינו, אם כי אני מצטער על כך שלא הכניס זאת בדין וחשבון שנתפרסם, אבל זהו עניינו. אני רוצה להודיע כאן כי זו תהיה המדיניות שלנו גם להבא. אנו מוכנים לקיים כל ההסכם, בתנאי שגם אחרים יקיימו כל ההסכם. רק הפסקת האש אינה תלויה בשאר סעיפי ההסכם. וגם זה על בסיס של הדדיות.

אני רוצה שחברי הכנסת ואיתם יחד כל העם ידעו, שאין דבר זה פשוט וקל. ייתכן שזה עלול להעמידנו במצב קשה, אם כל זה הגיוני וישר. אומות העולם לא קיבלו עדיין לגבי העם היהודי ולגבי מדינת ישראל כללי היושר וההיגיון המקובלים לגבי כל שאר העמים, וייתכן שיוטל עלינו להיאבק קשה על דבר אלמנטרי פשוט זה. אבל זוהי המדיניות הנחרצת שלנו, גם אם נגיע לידי קונפליקטים עם מוסדות, אותם אנו מכבדים מאוד, מוסדות שיש להם ערך אנושי גדול, בכל אופן – על פי מטרתם המוצהרת.

ועוד דבר אחד אמרנו בשניים בנובמבר, ודבר זה נאמר ביתר הרחבה והסברה, נדמה לי הסברה מעמיקה, למזכיר הכללי של האו"ם. אמרנו, כי 'אם קווי שביתת הנשק ייפתחו מעבר לגבול למחַבלים ולמרצחים – לא ייסגרו עוד בפני מתגוננים ועומדים בשער'. דבר זה נראה לרבים מאיתנו, אם כי לא לכולנו; יש גם בתוכנו מעטים האומרים: לא; אם יורים עלינו – נשתוק; אם רוצחים אותנו – נשתוק; אם מחַבלים – נשתוק. האומרים זאת הם מועטים, או שהם חסידים שוטים או שהם מתחסדים. על נתקפים הוטל להתגונן, וזכות הגנה עצמית היא מקודשת, היא גם קבועה במגילת האו"ם. ושוב, לא כל מה שמקובל לגבי העולם כולו מקובל גם לגבי ישראל. אם קראתם את הדין־וחשבון של המזכיר הכללי, הרי מצאתם שהוא שולל בפירוש זכותנו להתגונן בפני מחבלים ומרצחים, אם כי הסברנו לו מצב הדברים, ובוויכוח הנוקב שהיה לנו איתו נסתתמו טענותיו. שכנינו רצו להכריע אותנו במלחמה. כשנכשלו גזרו עלינו חרם, בחושבם שימוטטו על ידי כך את כלכלתנו. לא הסתפקו בחרם ובהסגר וארגנו נגדנו כנופיות רוצחים ומחבלים, כדי לערער ביטחוננו הפנימי, ואין להעלות על הדעת שנרשה לכנופיות אלה להשתולל בלי שהאשמים והאחראים יבואו על עונשם.

אין אני שותף לאֶמרה הנפוצה בינינו ללא יסוד, שאנחנו מבודדים בעולם. אני יודע שיש לנו ידידים נאמנים באמריקה, באירופה, באסיה ובאוסטרליה. ועלינו לעשות הכול, עלינו לעמול קשה, ובהתמדה ובחריצות, בארץ ובעולם, למען נרכוש ידידים נוספים גם ביבשות אלה וגם באפריקה.

אולם מרכז מאמצינו הוא בדרך אלה אשר בנו את המדינה והמהווים את הממשלה; אם כי גם לרבים שאינם בממשלה הזאת יש חלק לא קטן בבניין המדינה, זוהי הנקודה המרכזית: חיזוק מתמיד, בלתי־פוסק ובלתי־נלאה של עוצמתנו הפנימית פה בארץ הזאת; זהו מרכז מדיניות החוץ שלנו; זהו מרכז מדיניות הביטחון שלנו. זוהי התורה כולה; חיזוק עוצמתנו המוסרית, הכלכלית, הצבאית. כי עוצמה זו, ורק זו, תכריע בסופו

של דבר בכל המשימות ובכל הסכסוכים, ואולי גם בקרבות שאנחנו נהיה מוכרחים לעמוד בהם".

יזהר הררי (המפלגה הפרוגרסיבית) טען: "עלינו לפשפש מה היו המאורעות בזמן האחרון שהגדישו את הסאה והמריצו את שר החוץ להגיע להכרעה, שעליו להתפטר כפי שמסר כאן. מה אירע?

משה שרת הפסיקו: "אבל אני אמרתי, כי התפטרותי אין לה כל קשר עם שום דבר מיוחד שקרה בזמן האחרון. הפרישה הוסברה גם בדבריי וגם על ידי ראש הממשלה".

לאחר שדיברו עוד יצחק מאיר לוין (אגודת ישראל) ומרדכי נורוק (מזרחי), אריה בן־אליעזר ("חירות") ואליעזר רימלט (ציונים כלליים) – נדחתה הצעת הסיכום של הציונים הכלליים, כי "הכנסת רואה בחילופי גברי בממשלה הודאה בכישלונה במדיניות החיצונית והביטחונית שכל הממשלה אחראית לה ומביעה לה אי־אמון", וכמו כן נדחתה הצעת "חירות" האומרת, כי "נוכח התפטרות שר החוץ וגורמיה – על הממשלה כולה להתפטר", וברוב של יותר משני שלישים אושרה הודעת הממשלה (שכללה חילופי גברי במשרד החוץ וצירופו של מרדכי נמיר לממשלה), והשר החדש מיד מסר הצהרת האמונים כחבר הממשלה.

למחרת דיון זה, ביום 20.6.1956, הגיעו לארץ שתי המשחתות הראשונות שרכש הצי הישראלי. המשחתות נרכשו באנגליה והובאו ארצה מנמל ברייטי על ידי צוות ישראלי, שנתאמן חודשים אחדים בצי הבריטי. למשחתת אחת ניתן השם "אילת", ולשנייה – "יפו", על שם שני הנמלים הראשונים בהיסטוריה העברית: אילת בימי הבית הראשון, ויפו בימי בית שני. אולם שתי המשחתות לא הקטינו בהרבה את הפער הגדול בין הציוד המצרי לאחר העסקה הצ׳כית ובין הציוד של צה"ל.

המאזן תוקן במידה רבה בשלושת החודשים שלאחר כך – בחודשי יולי, אוגוסט ספטמבר – על ידי "עסקה צרפתית", שבוצעה על ידי הממשלה הסוציאליסטית של גי מולה, שסיפקה לישראל טנקים, תותחים, מטוסי סילון, מכונות ירייה ותחמושת. יש לציין שעשרים וארבעה "מיסטרים" נרכשו עוד על ידי שר החוץ משה שרת מממשלת אדגאר פור, שקדמה לממשלת גי מולה. הנשק הרב של "העסקה הצרפתית" הגיע לארץ בסודי־סודות, ומכיוון שמאות אנשים היו מוכרחים לטפל בפריקה ובהעברה למחנות צה"ל כינס ראש הממשלה כל עורכי העיתונים בארץ וסיפר להם על הרכש והעברתו שנמשכה חודשים אחדים, על מנת שלא יתפרסם שום דבר עד עת מצוא. לשבחם של העיתונים יש לציין, שאף עיתון אחד לא הפר מוצא פיו, עד שראש הממשלה מסר על חיזוק כוחו של צה"ל בכנסת באמצע אוקטובר. גם אז נשאר עוד פער כמותי רב בין הציוד המצרי ובין הציוד הישראלי, אבל הפער האיכותי הוקטן במידה רבה.

המשורר נתן א׳[6] הוזמן באחד הלילות לחזות בבוא אוניות הנשק ובפירוקן המהיר, והמשורר נתרגש ממראה עיניו וכתב שיר נהדר על המאורע. ראש הממשלה אסר פרסומו עד שנמסר לכנסת דבר בוא הנשק, במחצית אוקטובר, והשיר נתפרסם תחילה ב"דברי הכנסת" – השיר היחיד שנתפרסם בקובץ פרלמנטרי זה.

כאן יצוטטו רק שני בתים משיר זה:

---

6 נתן אלתרמן.

זֶה לַיְלָה שֶׁהָיָה אוֹ שֶׁיִּהְיֶה. אִם כָּךְ אוֹ כָּךְ – אֵין הוּא דִּמְיוֹן כּוֹזֵב.
הוּא לַיְלָה אַלְמוֹנִי וְהוּא לֵיל חַג שֶׁיָּזֵכֶר מֵעֵבֶר לִגְבוּלוֹת הַזְּמַן הַזֶּה.
אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לוֹ... שֶׁדַּוְקָא חֶסְרוֹנָיו גְּלוּיִים לְעֵין אוֹהֵב וּלְעֵין אוֹיֵב
וְדַוְקָא הַיָּפוֹת וְהָעַזּוֹת בִּמְלָאכוֹתָיו סְמוּיוֹת עַד עֵת. כִּי חשֶׁךְ מְכַסֶּה.

אוּלַי זֶה לֵיל חֲלוֹם, אַךְ בְּהָקִיץ וּבְפֹעַל נְמוֹגָה בּוֹ אֵימָתוֹ שֶׁל הַהֶפְרֵשׁ
אֲשֶׁר בֵּינֵינוּ לְבֵין כֹּחַ הָאָבְדָן... בַּרְזֶל שׁוֹטֵף וּבָא וְכִלְיוֹת אֶרֶץ רוֹעֲדוֹת...
טוֹב כִּי יֵדַע יוֹמָהּ שֶׁל יִשְׂרָאֵל כִּי הוּא קוֹלֵט מִלֵּיל עָצְמַת חַיִּים וְעָצְמַת אֵשׁ...
יֵדַע אֶת זֹאת גּוּפָהּ שֶׁל יִשְׂרָאֵל... וְגַם רוּחָהּ תּוֹסִיף עוֹד נֹפֶךְ שֶׁל פְּלָדוֹת.

"מבצע קדש" ותוצאותיו

"אנו עומדים אולי לפני הכרעות ומאורעות גורליים", מסכם ראש הממשלה את סקירתו בכנסת, ומביע אמונתו כי נעמוד בהם

פניית ראש הממשלה לגי מולה, ראש הממשלה הסוציאליסטית בצרפת, והשיחות שניהל סגן שר הביטחון, שמעון פרס, עם ראשי הצבא בצרפת על הסכנה הצפויה לישראל מהפער המתעצם בין הציוד הצבאי המצרי והישראלי – הביאו להידוק קשרי הידידות בין צרפת וישראל ול"עִסקה הצרפתית". עוד במלחמת הקוממיות הייתה צרפת אחת משתי המדינות האירופיות שהגישה עזרה בנשק, כמובן במחיר מלא, לישראל, השנייה הייתה צ'כוסלובקיה. גם בימי השלטון הדמוקרטי, כששר החוץ היה יאן מסריק, וגם במשטר הקומוניסטי, כששר החוץ היה קלמנטיס.

ששת התותחים הראשונים, בני שישים מילימטר, שנתקבלו מצרפת הצילו את משקי עמק הירדן מהצבא הסורי שהגיע עד שערי דגניה, והם שעזרו לכבוש את הקסטל, הגבעה השלטת על מבואי ירושלים, ובה נפל המפקד הערבי עבד אל־קאדר אל־חוסייני. דווקא משרד החוץ הצרפתי התייחס כל הזמן בחוסר אהדה לישראל, וצרפת הייתה בין המדינות שהכירה בישראל רק כעבור כמה חודשים לקיומה. אולם בקרב הצבא הצרפתי שררה אהדה והוקרה רבה לישראל עוד מלפני חידוש המדינה. בימי מלחמת העולם השנייה, כשבסוריה שלטו סוכני פטן, נעזר הגנרל דה־גול בישראלים צעירים בקשריו עם המחתרת הצרפתית בסוריה ובלבנון. הפיקוד הצרפתי והעם הצרפתי הוקירו את הגבורה שגילתה ההגנה בעמידה בפני מלחמת הגרילה עוד לפני הקמת המדינה. האהדה לישראל גדלה עם ניצחונות צבא־הגנה לישראל במלחמת הקוממיות, כשחמשת צבאות ערב פלשו לארץ שמונה שעות אחרי הכרזת העצמאות – למחות את שמה של המדינה הצעירה.

עם עלייתם של גי מולה הסוציאליסט ובורג'ס־מונורי הרדיקל לשלטון בוצעה "העסקה" של אספקת נשק לישראל – בלי ידיעת משרד החוץ הצרפתי, אבל בהשתתפותו האישית של שר החוץ פינו, אף הוא חבר המפלגה הסוציאליסטית. הנשק הצרפתי החל להגיע לארץ בעשרים וחמישה ביולי ונמשך עד סוף ספטמבר. לאחר שכל הנשק נתקבל בסודי־סודות, וראש הממשלה כבר יכול היה לספר הדבר בפומבי בכנסת ביום 15.10.1956, הוסיף גם מילים אלה:

> חל שינוי ניכר לטובה ביכולתו של צה"ל, אם כי עליי לציין בדאגה רבה כי יש עדיין למצרים לבדה עדיפות עצומה בנשק כלפי ישראל, גם בים, גם באוויר וגם ביבשה. יש לה משחתות וצוללות, יש לה טנקים כבדים בריטיים, צ'כיים וסובייטיים, יש לה מטוסי סילון ומפציצים סובייטיים בכמות ובאיכות העולות על כל מה שיש לנו. ואם נוסיף לכך הזיון הגדל והולך של שאר מדינות ערב, הרי תגדל דאגתנו. אבל אין אנו מחוסרי מגן באותה מידה שהיינו בתחילת השנה. אני בטוח, ככל אחד ממפקדי צה"ל, שבהתמודדות עם מצרים או עם שאר צבאות ערב נצא בניצחון בסופו של דבר, אבל אנו רוצים למנוע מלחמה ולהבטיח זכויותינו, מעמדנו וביטחוננו, ויש רק אמצעי אחד לדבר זה: אם יינתן לנו על ידי

ידידינו ועל ידי שוחרי שלום באמת די נשק־מגן שלא ייפול בטיבו מנשק האויב, אם גם לא באותה הכמות שישנה לאויב. רק אם נקבל נשק מספיק בעל איכות עדיפה ירתיע דבר זה את האויב מלהתגרות בנו מלחמה, מקיפוח זכויותינו ומסיכון מעמדנו. ונשק מסוג זה ובכמות מספיקה, אם גם פחותה מזו של אויבינו, אין לנו עוד גם עכשיו. ולכן אנו עומדים על תביעתנו לנשק קודם כול מארצות הברית, אשר אינה רוצה במלחמה במזרח התיכון והיא שוחרת טוב לישראל, וגם לעמי ערב. רק כשהאויב ידע שאנו מצוידים כהלכה, לפי מושגיו הוא, לא יעז לתקוף אותנו והשלום באזור ייכון. אין שליטי ערב יודעים להעריך כמונו ערכו, טיבו ורוחו של האדם הלוחם, וחיי אדם וערך האדם לא נחשבו בעיניהם חוץ מחיי עצמם וערך עצמם, והנשק העצום והעדיף אשר בידיהם עלול לשפר אותם ולהעביר אותם על דעתם, לאחר שהם אינם פוסקים להכריז באוזני המוניהם כי מלחמה להם בישראל עד חורמה.

בנאום לכבוד פינוי התעלה על ידי הבריטים ביום 19 ביוני הצהיר גמאל עבדול נאצר: 'אנו מחויבים להיות חזקים כדי לרכוש ביד חזקה זכויותיו של העם הפלשתינאי'. ועבד אל־חכים עאמר, איש סודו של נאצר ושר הביטחון והמפקד העליון של הצבא המצרי, נאם בפני הצבא המצרי ברצועת עזה ביום 5 בפברואר שנה זו ואמר: 'השעה מתקרבת כשאני וחברי במועצת ההפיכה נעמוד בשורה הראשונה של הקרב נגד האימפריאליזם ושותפו הציוני'. ולאחר שעאמר זה נתמנה למפקד עליון של צבאות מצרים, סוריה וסעודיה, אמר באלכסנדריה, ביום 11 ביוני שנה זו: 'סכנת ישראל אינה קיימת עוד. הצבא המצרי יש לו די כוח למחוק את ישראל ממפת הארץ'. שוקרי אל־כּוּוַתלי, נשיא סוריה ובעל בריתו של נאצר, הצהיר בשניים באפריל שנה זו: 'המצב הנוכחי דורש גיוס כל הכוח הערבי לחסל את המדינה שקמה בסביבתנו. ישראל היא כמו סרטן, ואינה מסתפקת להיות ניזונה רק בכוח אדם של עצמה, אלא היא נעזרת גם על ידי הציונות העולמית'. וראש ממשלת סוריה, צברי אל־עסלי, הכריז בפרלמנט בדמשק ביום 28 ביוני שנה זו: 'מדיניות החוץ שלנו מיוסדת על מלחמה באימפריאליזם, בציונות ובישראל, באי־הכרה בגניבת פלשתינה, בהתנגדות לשלום עם ישראל ובחיזוק ההסגר עליה'. וחוסיין מלך ירדן טילגרף ב־28 ביולי שנה זו לרודן המצרי: 'אנו צופים לעתיד כשדגל הערבים יתנופף על ארצנו הגדולה'.

הצבא המצרי והירדני והסורי והעיראקי והסעודי מאזין יום־יום להסתות האיבה ולקריאות המלחמה של מפקדיהם ושליטיהם, ואם כי אנו חזקים למדי להתגונן ולעמוד בפני התקפה, אין אנו מצוידים דיינו למען הרתיע האויבים השוחרים מלחמה וזוממים מעשי איבה נגדנו.

אנו נתונים כמעט יום־יום למלחמה זעירה, המתנהלת נגדנו מצד אחדים משכנינו, בעיקר מצד מצרים וירדן, על ידי חבורות רוצחים מאורגנות ומצוידות בשם 'פדאיון' ובשמות אחרים, אשר הוטל עליהן לחצות מזמן לזמן את הגבול ולרצוח את כל אשר ימצאו בדרכן – עובדים בשדה, עוברי־אורח, מתפללים בבית כנסת, נשים וילדים הישנים במיטותיהם, שומרים בשדות ובדרכים, יהודים ודרוזים או בני מיעוטים אחרים – והדבר נעשה לא באקראי, אלא מתוך ארגון ותכנון צבאי ועל דעת הממשלות. עד שנת 1953 עמדה ממשלת ירדן בראש מלחמת הגרילה. בשנת 1954 התייצבה מצרים בראש הפעולה הרצחנית, ובמשך שתי השנים 1954–1955 גרמה לנו מצרים 242 אבדות בנפגעים ובהרוגים.

באפריל שנה זו הגיע לארץ המזכיר הכללי של או״ם, מר דאג המרשילד, ועשה מאמץ רב להבטיח הפסקת אש על גבולות ישראל, גם אם שאר הסעיפים בהסכמי שביתת הנשק לא יתקיימו. ממשלת ישראל הייתה מוכנה לבצע הסכמי שביתת הנשק במלואם, בתנאי של הדדיות, והסכימה לשמור על הפסקת אש גם אם שאר הסעיפים של הסכמי שביתת הנשק יופרו על ידי שכנינו, אם רק שכנינו ישמרו על הפסקת האש.

הראשונות להפרת ההבטחה המחודשת היו מצרים וירדן. מצרים שלחה ה׳פדאיון׳ שלה לארצות ערב להסתנן משם ולחבל במתקנים צבאיים ולפוצץ בתים ציבוריים בישראל, וחידשה הנחת מוקשים על ידי מחבלים מצרים בכבישי ישראל בדרום ובנגב. ומשפרץ המשבר בסואץ שקט לפי שעה הגבול המצרי – ודבר זה מוכיח אף הוא כי הפעולה מתוכננת על ידי הממשלה המצרית – וכל מעשי הרצח והחבלה באו בזמן האחרון מהממלכה ההאשמית. אבל יום אחרי ישיבת מועצת הביטחון, לאחר שנסתיים עניין סואץ במועצת הביטחון חידשה מצרים פעולות בריוניה, ואתמול נתפסה קבוצת ׳פדאיון׳ בסביבות שדה־בוקר, שנשלחה אלינו על ידי מפקדים מצרים משטח סיני. זמן קצר אחרי נסיעת המזכיר הכללי פוצצו אנשי ירדן בית בן שתי קומות בעזיז ליד כפר־יעבץ. באותו יום הותקפה מכונית משטרה בסביבת כפר־סבא. ליד קוביבה נרצח נהג טרקטור מתוך מארב, ובדרום ירושלים נרצח תושב ישראלי. נרצחו שני ישראלים ליד ניר־אליהו ואחד נפצע ביריות. נוקשה מכונית ישראלית ליד עפולה ונפצע שוטר ישראלי. על יד עין־חצבה בערבה הותקפה מכונית אזרחית ושניים מנוסעיה נרצחו. בסביבת הבירה, במבשרת־ירושלים, הוטמנו רימונים ונורו פועלים יהודים. במעלה־החמישה נזרק רימון לבית הילדים. הותקף אוטובוס בדרכו לאילת, וארבעה ישראלים נרצחו ותשעה נפצעו. ליד אום־אל־פחם במשולש הותקפה יחידת סיור ישראלית וחייל ישראלי נהרג. באזור דוּוימה נרצחו שישה חיילים ישראלים ושניים נפצעו. בעין־אפרים נרצחו שלושה שומרים, דרוזים ישראליים, על ידי כנופיה ירדנית המוּכרת לנו, ואשר הודתה במשטרת ירדן על מעשיה, ומלך חוסיין בכבודו ובעצמו ציווה לשחררה מהמעצר לפני ימים אחדים. לגיונרים ירו בכינוס הארכיאולוגי ברמת־רחל; הרגו ארבעה ופצעו שישה־עשר. אישה תימנית מוסקת זיתים במושב עמינדב נרצחה בשעת עבודתה על ידי ירדנים, ובאותו יום רצחו ירדנים נהג טרקטור במעוז־חיים ופצעו את חברו. כנופיה ירדנית שוב רצחה חמישה ישראלים ממארב, לא רחוק מסדום, ולבסוף נרצחו בשבוע שעבר על ידי ירדנים שני פועלים ישראלים ליד אבן־יהודה.

לאחר פרוץ ההתפרעות החדשה של מצרים וירדן תבענו במשך שבועות מרובים מנציגי או״ם לנקוט צעדים ממשיים שמדינות ערב ישימו קץ להתקפות־רצח אלה ויקיימו באמונה התחייבותן להפסקת אש. כל תביעותינו עלו בתוהו. איני מאשים נציגי או״ם ברצון רע, אבל נתבררה אוזלת ידם להכריח את שכנינו לקיים הבטחתם. שלשלת הרציחות נמשכה. לא הייתה כל ברירה אלא לפעול בעצמנו לשם הגנה עצמית, שהיא זכות טבעית, ואולי יותר מזכות: היא חובת המדינה.

לפי מגילת או״ם יש לכל חבר בארגון או״ם זכות הגנה עצמית. סעיף 51 של המגילה אומר: ׳שום דבר במגילה זו אין בו כדי לפגוע בזכות הטבעית של הגנה עצמית אינדיבידואלית או קולקטיבית, אם התקפה מזוינת נעשית נגד חבר ארגון האומות המאוחדות, עד שמועצת הביטחון נוקטת באמצעים הדרושים לשמור על השלום והביטחון הבין־לאומי. ויש נציגי

או"ם השוללים מישראל זכות הגנה עצמית זו. להתגוננות שלנו מפני הרציחות המאורגנות והמעודדות על ידי שלטונות מצרים וירדן הם קוראים 'מעשי תגמול', ובדין־וחשבון למועצת הביטחון מיום 9 במאי 1956 פסל המזכיר הכללי של או"ם 'מעשי תגמול' אלה. גם אילו לא הבטיחה מגילת או"ם במפורש זכות ההגנה העצמית לכל אומה, הרי זכות זו קיימת ועומדת מאליה. המנגנון של או"ם הוכיח חוסר יכולתו – איני אומר חוסר רצונו – לחסל רציחות ממושכות ושיטתיות של תושבי ישראל. עד כמה שאני יודע, זוהי הארץ היחידה בעולם שתושביה אינם בטוחים בחייהם, באשר שליטי הארצות השכנות משלחים בהם חבורות רוצחים. איני מעלה על הדעת שישנה מדינה אחת בעולם שהייתה משלימה עם הפקרת חיי תושביה לידי מרצחים המאורגנים על ידי ממשלות שכנות. משקיפי או"ם והמזכיר הכללי של או"ם יודעים כמוני כי כנופיות אלה פועלות בשליחות ממשלותיהן, וכי מצרים היא הגורם הראשי והמרכזי בארגון הכנופיות, בציודן, באימונן ובתכנון פעולותיהן. ה'פדאיון' שנתפסו על ידינו הודו על כך בבתי המשפט, ומיניסטר הווקף המצרי, חסן אל־באקורי, שידר ב־11 באפריל שנה זו ב'קול קהיר', הנקרא בשם 'סאות אל ערב' וכפוף לרודן המצרי, את הדברים האלה: 'אין כל סיבה מדוע הפדאיון השונאים את אויביהם לא יחדרו עמוק לישראל ויהפכו חיי אנשיה לגיהינום'. ממשלת ישראל לא תיתן להפוך ארצה לגיהינום, והמרצחים ושולחיהם לא יישארו בלי עונש חמור. לא תישלל מאיתנו זכות הגנה עצמית כל עוד מנגנון או"ם ומועצת הביטחון קצרה ידם לשים קץ לרציחות אלו. ברגע ששליטי ערב יכבדו חתימתם על הפסקת אש – ישתרר שקט בגבולות, כי ישראל אף פעם לא הפרה ולא תפר הבטחתה.

ארגון או"ם מיוסד על עקרונות של שלום וצדק, היקרים לנו לא פחות מאשר למישהו אחר. זוהי חובתנו וזכותנו להבטיח, עד כמה שזה ביכולתנו, שעקרונות אלה יחולו עלינו באותה מידה כעל שאר חברות או"ם. אבל אין להניח שישראל תשלים עם איפה ואיפה, אחת לישראל ואחת לשאר חלקי העולם.

סעיף ראשון של מגילת או"ם קובע שמטרת או"ם היא להבטיח שלום וביטחון בין־לאומי, ולמטרה זו יש לנקוט אמצעים קולקטיביים ולמנוע ולחסל איומים לשלום. אולם אנו נתונים לאיומים גלויים ומתמידים מצד שליטי ערב – מצרים, ירדן וסוריה. באיומים אלה מלאים העיתונות, הרדיו והנאומים הפומביים של השליט המצרי, של המלך הירדני, של הנשיא הסורי, של מלך סעודיה, בצוותא או כל אחד בפני עצמו. ודבר לא נעשה על ידי נציגי או"ם, פה או במקום אחר, למנוע או לחסל איומים אלה.

אותו סעיף א' שבמגילת או"ם מחייב סידור או פתרון סכסוכים בין־לאומיים באמצעי שלום, שנה אחרי שנה תבענו סידור זה; הצענו פגישה עם שליטי ערב לסידורי שלום או לפחות למנוע התקפות. אבל קולנו היה קול קורא במדבר. קָבלנוּ על העובדה שמדינות ערב החברות באו"ם מארגנות חרם כלכלי עלינו במטרה למוטט את משקנו, אם כי סעיף 2, פסקה 4, של המגילה אוסר בפירוש מעשה איבה כזה. וכיצד אפשר ליישב את החרם וההסגר על ישראל, המאורגנים בפומבי ומבוצעים על ידי מדינות ערב, עם מגילת או"ם? ואם אין זה מתיישב – מה עשו מוסדות או"ם, או מה ניסו לעשות, להבטיח זכויותינו האלמנטריות ולמנוע ולהפסיק פעולות איבה אלו?

עשינו השנה מאמצים נואשים לקיום השלום, ולו גם שלום רעוע, באזורנו, ואנו מוכנים תמיד לתת יד לכל ניסיון להקים שלום של קיימא. אולם ההודעה הבריטית, שבאה

מיד בעקבות הצהרת ראש ממשלת עיראק, נורי סעיד, לכפות על ישראל סידור שלום על בסיס תוכנית החלוקה של שנת 1947, אינה יכולה להתקבל כצעד לשלום. זוהי התקפה מוסווית על שלמות גבולותינו. אינני יודע מאין באה היוזמה המפוקפקת הזאת לשלום, כביכול. ממשלת ישראל כבר גילתה דעתה הנחרצת בדבר נאומו של ראש ממשלת בריטניה בגילדהול בעניין זה ביום 15 בנובמבר 1955. אנחנו לא לקחנו אף שעל אדמה אחד ממצרים, מסוריה ומלבנון – והללו לא יקבלו אף שעל אדמה אחד של אדמתנו. מצרים יושבת עדיין ברצועת עזה, שאינה שייכת לה, והממשלה ההאשמית כבשה בלא משפט חלקים במערב ישראל, ובוודאי שאין לה כל תביעה לשטחינו אנו. אמרנו לא אחת, שייתכנו תיקוני גבולות פה ושם מתוך הסכמה הדדית ולטובת שני הצדדים. אבל המזימה שנדדה מבגדאד לגילדהול, או מגילדהול לבגדאד, לרסק מדינת ישראל, לא תקום ולא תהיה, והצעה זו אולי לא באה אלא להסיח דעת העולם מבעיית סואץ שהחמירה, ולהפנותה לישראל. בעיית סואץ, שהיא עכשיו במרכז ההתעניינות הבין־לאומית, לא נתחדשה בשביל ישראל. ביחס לחופש השיט בסואץ נתגלה זה כמה שנים חוסר האונים של או״ם, ומועצת הביטחון, שמוטל עליה להבטיח השלום והצדק הבין־לאומי לא מילאה חובתה והחלטתה היא עצמה בעניין חופש השיט של ישראל בסואץ.

סעיף ראשון של אמנת קושטא קובע: ׳התעלה הימית של סואץ תהיה תמיד חופשית ופתוחה, בזמן מלחמה כמו בזמן שלום, לכל אוניית סוחר או מלחמה, ללא הבדל דגל, ועל כן מסכימים הצדדים החותמים לא לגרום לשום פגיעה בשימוש החופשי של התעלה בזמן מלחמה כמו בזמן שלום׳. סעיף 10 של האמנה קובע זכותה של מצרים לנקוט באמצעים להבטיח הגנת מצרים והשמירה על הסדר הציבורי, אבל סעיף 11 מוסיף מיד, כי האמצעים. שיינקטו במקרים כאלה, לא יפריעו לשימושה החופשי של התעלה. מגילת או״ם קובעת, שהאומות המאוחדות נמנו וגמרו לקבוע תנאים שיבטיחו צדק ושמירה על ההתחייבויות הנובעות מאמנות ומשאר מקורות של המשפט הבין־לאומי. ובפסקאות ב׳ וג׳ של הסעיף הראשון פורש, כי מטרות או״ם הן, בין השאר, לטפח זכויות שוות בין עמים. והנה בניגוד לאמנת קושטא ובניגוד לעקרונות מגילת או״ם, שמה ממשלת מצרים הסגר על אוניות ישראל, ואפילו על אוניות אחרות הנושאות חומרי דלק ומשאות אחרים לישראל, ושללה מהן זכות המעבר בסואץ. מועצת הביטחון בשנת 1951 פסלה טענת מצרים כי היא נמצאת במצב מלחמה עם ישראל. המועצה קבעה כי משטר הסכמי שביתת הנשק הפסיק את מצב המלחמה; והמועצה החליטה שלישראל יש זכות מעבר חופשי בתעלת סואץ, ואין למצרים כל רשות לפגוע בזכות זו. מצרים הפרה במשך חמש שנים החלטה זו של מועצת הביטחון, ומנגנון או״ם ומועצת הביטחון עצמה לא נקפו כל הזמן אצבע להבטיח ביצוע ההחלטה, ומשקיפי או״ם לא נשלחו לתעלה להשגיח אם החלטת או״ם מתקיימת או לא.

ממשלת ישראל פנתה למדינות להבטיח לישראל זכות השיט בתעלה כלכל מדינה אחרת. מכמה ממשלות קיבלנו הבטחה כי זכות השיט של ישראל תובטח בקביעת משטר השיט החופשי לכל העמים. נשיא ארצות הברית נשאל על ידי אחד העיתונאים בסוף החודש שעבר על ההסגר ששמה מצרים על השיט הישראלי במשך שבע שנים. על שאלה זו ענה הנשיא: ׳כמובן, זה כתם שחור שקיים שם זמן רב, ואני כשלעצמי חושב שאין זה צודק

ביותר, ואני סבור שאין זה מתאים לאמנת קושטא משנת 1888'. ובריאיון שנתן שר החוץ האמריקני, מר דאלס, יום לפני כן, אמר: 'ישראל, בין שהיא חברה באיגוד המשתמשים (בתעלת סואץ שהוקמה בוועידת לונדון) ובין לא – תהיינה לה כל הזכויות למעבר אוניות ומטענים, כאילו הייתה חברה באיגוד'. מועצת הביטחון בעניין הסואץ נסתיימה שלשום בערב בקבלת שש החלטות. הראשונה שבין ההחלטות אומרת כי 'יובטח מעבר חופשי ופתוח דרך התעלה ללא כל אפליה שהיא'. לכאורה זוהי החלטה המניחה את הדעת. אולם עליי להזהיר מאופטימיות משלה. החלטה זו אומרת פחות ממה שנאמר באמנת קושטא. ושליט מצרים לא הסתייג מעולם מאמנת קושטא, ואף על פי כן הפר אותה כלפי ישראל, והתמיד בהפרה זו גם לאחר שמועצת הביטחון החליטה לפני שש שנים במפורש, כי יש לישראל חופש שיט בסואץ כמו לכל שאר העמים. וחובה עלינו להצהיר מעל בימה זו, כי ישראל לא תשלים עם שום הפליה בזכויותיה הריבוניות והבין־לאומיות, **והמשכת ההסגר השרירותי, שהשליט המצרי שם על השיט הישראלי בתעלת סואץ ובמצָרי ים סוף, תערער השלום במזרח התיכון.** צדק ושלום בין־לאומיים לא ניתנו לחלוקה. וצדק נשיא ארצות הברית בהכריזו לפני ימים אחדים, כי השלום מן ההכרח שיהא צמוד לצדק. 'עליכם לזכור', אמר, 'כי יש לבצע שלום וצדק יחד; אחרת אין זה שלום'. השליט המצרי מסכן השלום באזור בהפירו את הצדק הבין־לאומי.

נפוצה בינינו המימרה שאנו מבודדים. מימרה זו יש בה מן האמת ויש בה מן הכזב, במובן אחד אנו העם המבודד ביותר בעולם לפי טבע ברייתו, תולדותיו, מהותו הרוחנית ומעמדו בעולם ובאזור הזה. אבל במובן אחר יש לישראל ידידים ומוקירים במידה לא פחותה מאשר לעם אחר, ונתונות לנו ידידותן ואהדתן של כמה מדינות באירופה, באמריקה הצפונית והדרומית וגם באסיה, אם כי מבחינה פורמלית אין לנו בעלות ברית. ואנו גם נהנים לא מעט מעזרה מדינית וחומרית בין־לאומית. דוגמה בולטת היא העזרה שקיבלנו מארצות הברית של אמריקה במלוות ובמענקים. אנו עומדים עכשיו במשא־ומתן עם הבנק ליצוא וליבוא על מלווה גדול לצורכי השקאה. ובקרוב עומדת לבוא הנה משלחת מבנק זה למטרה זו. אולם עלינו לראות בבהירות דרכי פעולתם של מכשירי הידידות והברית בקרב עמים. יש מדינות הרוכשות בקלות ידידים באשר הן עצומות ואדירות, שליטות על שטחים עצומים ועשירים, ומונות אוכלוסין של הרבה עשרות או גם מאות מיליונים. יש ארצות שרוכשות ידידים בכוח שותפות הדת והלשון, ככמה מארצות ערב, כארצות אמריקה הלטינית, כארצות הסקנדינביות. יש ארצות המתקשרות יחד מפני שיש להן שונא משותף או פחד משותף. לישראל אין כוח עצום, אין עושר מופלג, אין שטח רחב־ידיים, אין שותפות לשון, דת וגזע, והעמים הקרובים לנו ביותר מבחינה לשונית וגזעית הם עמי ערב, אשר מתוך נסיבות היסטוריות, ואני מאמין זמניות, הם בתקופה זו אויבינו המרים ביותר.

מהו, אפוא, הבסיס הממשי לרכישת ידידים לישראל? גורם אחד הוא – הפזורה היהודית. הקיבוץ היהודי בכמה ארצות משמש קשר וגשר בין ישראל ובין אותה הארץ. אולם לא בכל הארצות. ישנן הרבה ארצות שאין היהודים מהווים בתוכן גורם יהודי וציבורי ניכר, או שכמעט אין בתוכן יהודים כלל, ואלה הן כמעט כל ארצות אסיה ואפריקה המרכזית. בארצות סקנדינביה יש אומנם קיבוצים יהודיים קטנים, אבל אינם מהווים גורם משפיע. אויב משותף עשוי בשעה מסוימת למלא תפקיד מקרב לבבות בין שתי

מדינות, אבל גורם שלילי זה נתון לחליפות ולתמורות, ואין לבנות עליו מדיניות חוץ קבועה. במקרה שלנו – האויב, שליטי ערב, כמעט כל המעצמות הגדולות להוטות אחרי רכישת ידידותם. ויש מעצמות שמגלות איבה לישראל אך ורק בשביל למצוא חן בעיני המדינות הערביות. ועלינו לברר לעצמנו מהו הבסיס השריר, בן קיימא, שעליו נשתית שאיפתנו לרכוש ידידים ובעלי ברית. **בסיס זה יכול להיות רק אחד: המאור של מפעלנו היוצר, המשחרר, הגואל; היותנו מופת לעמים אחרים; וכושרנו לסייע לעמים נחשלים בהדרכה מדעית, טכנית, תרבותית, בלי כל חשש של השתלטות מצידנו.** במקום שותפות הדת, הלשון והגזע, המשמשת דבק לברית של עמים אחרים בעולם, אנו יכולים לרכוש ידידים ובעלי ברית על יסוד **שותפות של ערכים** והאינטרסים הכרוכים בערכים אלה; ובמידה שהצלחנו לרכוש עד עכשיו אהדה ורצון טוב בעולם – והצלחנו במידה לא מועטת – עשינו זאת כמעט אך ורק **בכוח המאור התרבותי, הרוחני והחברתי של מפעלנו**. כל מפעל שיש בו אור לגויים הוא שלוחה של מדינתנו הקטנה. לאסוף קרני אהדה וידידות ורצון טוב לישראל.

את תקומת ישראל ראינו בכל הדורות, ואנו רואים גם עכשיו, כמפעל גאולה, יצירה ושלום, כינון הריסות המולדת, כינוס פזורי העם, ליכודם כאומה אחידה מושרשת בקרקע ארץ־האבות, במורשה הרוחנית של האומה בכל הדורות, בערכי הנבואה הישראלית ובחידושי הרוח והמדע של ימינו והימים הבאים; אומה עומדת ברשות עצמה ומשתתפת, על בסיס של שוויון ושותפות אוניברסלית, במאמצי המין האנושי להתעלות חומרית ורוחנית; לחירות ולשוויון, כבני אדם שנבראו כולם בלא הבדל לאום, צבע, דת ומין, בצלם אלוהים. **זהו החזון המשיחי הפועם אלפי שנה בלב העם היהודי;** ולפי אמונתי העמוקה הוא אשר הביא אותנו עד הלום, **ורק אם נישאר נאמנים לו כל חיינו תקום תוחלתנו ההיסטורית במלואה.**

הדאגות החמורות של הביטחון, אשר לא ייפסקו בנקל ובמהרה, והן עכשיו בעלות עדיפות ראשונה בצרכינו, אסור שיסיחו דעתנו אף לרגע **מהמשימות והייעודים החיוביים שהם נפש חזוננו המשיחי.** פיתוח הארץ והפרחת השממה; קליטת העלייה **ומיזוגה;** טיפוח המדע, החוכמה והתורה; חינוך הדור הצעיר והכשרתו החלוצית; העלאת כושר העבודה, פריונה וטיבה; חתירה נאמנה לעצמאות כלכלית, כלומר להתפרנס אך ורק מיגיע כפינו ולהשתחרר מזיקה לעזרה חיצונית; הסרת המחיצות העדתיות ואיחוי קרעי השבטים; הגדלת הילודה; שקידה על בריאות העם; עקירת שכונות העוני; הנחלת הלשון העברית ומינימום תרבותי וכלכלי לרוב העם; הקמת משטר של צדק חברתי וחירות אנושית – כל אלה הם לחם חוקנו יום־יום, הם דרושים לגופם והם גם מחזקים ביטחוננו ומקיימים מדינת ישראל.

ושומה עלינו לא רק לקיים מדינת ישראל, אלא להפוך אותה לאבן שואבת לכל בית ישראל. ודבר זה לא ייבצר מאיתנו אם נזדיין כולנו ברצון טוב ונישא עול המדינה באהבה; נטה שכם לאחים השבים אלינו מגלויות מרובות; נדע לעבוד בשקידה ובחריצות ולנהל משק ביעילות וחיסכון; נעדיף צורכי הכלל על הצורך הפרטי של יחידים וגושים; נתייחס איש לאחיו בכבוד ובאמון הדדי: נעז לראות בעין פקוחה הקשיים והסכנות העומדים לפנינו ונאדיר רצוננו הנחוש להתגבר עליהם מתוך שותפות אמת; ועל הכול – אם תפעם בתוכנו אהבת ישראל, זה המניע הנפלא המפעיל את בנינו ובנותינו היקרים

המחרפים נפשם על הגנת חיינו, גבולותינו ועצמאותנו בלילות חרדה בגבורה ובמסירות נפש.
עלינו לעמוד על המשמר בעיניים פקוחות, ברצון טוב, בראיית הנולד, בעוז החלטה ובכושר צבאי מוגבר; נדרש מאיתנו מאמץ ביטחוני עליון; הוא כפוי עלינו על ידי גורמים חיצוניים וכוחות עוינים. אנו עומדים אולי לפני הכרעות ומאורעות גורליים. נעמוד הכן מלוכדים – וצור ישראל לא יכזיב.

אחרי ויכוח שנמשך שלושה ימים בכנסת נתקבלה ברוב של 76 נגד 13 הצעת **עקיבא גוברין** בשם כל סיעות הקואליציה (מפא"י, מפ"ם, אחדות העבודה, הפועל המזרחי ומזרחי) וגם בשם סיעות הציונים הכלליים, אגודת ישראל ופועלי אגודת ישראל, האומרת: "לאחר שהכנסת שמעה את הודעת ראש הממשלה מיום 15 באוקטובר 1956 היא מקבלת אותה לתשומת לב".

גזרת הגבול המצרי מתחממת • התנקשויות מצד מצרים • ברית צבאית משולשת מצרים־סוריה־ירדן • צו גיוס מילואים • נשיא ארצות הברית מביע דאגתו • הצעת ראש הממשלה בממשלה לערוך פשיטה במדבר סיני וברצועת עזה • מלחמת סיני – תוך שבוע ימים עוברים לידי ישראל מדבר סיני ורצועת עזה

אחרי הדיון בכנסת על מצב הביטחון (בימים 15–17 באוקטובר) החמיר המצב. לאחר שקט יחסי שנמשך כשבעה שבועות נהפכה שוב גזרת הגבול המצרי בדרום לזירת התנקשות מצד מצרים. ביום 21 באוקטובר עלו שתי מכוניות צבאיות על מוקשים מצריים רבי־עוצמה שהוטמנו צפונית־מערבית לקיבוץ קציעות שבגזרת ניצנה. שלושה חיילים נהרגו ו־27 נפצעו, מהם חמישה קשה. המכונית הראשונה הועפה בכוח המוקש למרחק רב. במכונית זו נהרגו שני חיילים ושישה נפצעו, מהם ארבעה באופן קשה. המכונית השנייה, משאית פורד שהוליכה 25 חיילים, נסעה מצד שמאל של הכביש, וכשהגיעה ליד המכתש שנעשה מהתפוצצות המכונית הראשונה, עלה הגלגל השמאלי על מוקש שני שהוטמן מתחת לחצץ והחיילים הועפו החוצה. אחד מהם נהרג והשאר נפצעו. רצפת המכונית נתרסקה כולה. באותו מקום בדיוק עלתה מכונית צבאית על מוקש ב־30 באוגוסט ושני חיילים נהרגו ושלושה נפצעו. עקבותיהם של שלושה אנשים נעולי נעלי גומי הוליכו לעבר הגבול הבין־לאומי של מצרים.

באותו זמן נתפסו שני "פדאיון" לבנונים, שפעלו בשירות מצרי, על ידי כוחות הביטחון הישראליים. הנתפסים הודו שהם חודרים לישראל לפי הוראות מצרים למטרות ריגול וטרור.

ביום 21 באוקטובר 1956 נתקיימו בחירות חדשות לבית הנבחרים הירדני. בהשפעת שוחד מצרי נבחר רוב פרו־נאצרי, ומיד, ביום 23 באוקטובר, נכרתה ברית צבאית משולשת בין מצרים, סוריה וירדן, והצבאות של שלוש הארצות הוצבו תחת פיקוד מצרי. בראש הפיקוד הועמד שר המלחמה וראש המטה של מצרים עבד אל־חכים עאמר.

דיה סקירה קלה על מפת ישראל כדי לראות באיזו סכנת מוות נמצאה ישראל לאחר כריתת ברית צבאית משולשת זו, שמטרתה הראשית לא נשמרה כלל בסוד. שלוש הארצות האלה מקיפות את מדינתנו הקטנה משלושה עברים. הצבא הירדני עלול בהתקפת פתע לבתר את שטחנו לשניים, כי במרכז הרצועה הצרה אין רוחבה עולה על 15–20 קילומטר. חילות האוויר של סוריה ומצרים עלולים במשך רגעים ספורים להגיע למרכזי האוכלוסין בישראל ולהפציץ

אותם, ולמנוע על ידי כך גיוס המילואים שעליהם נשען כל ביטחוננו, כי אין אנו מחזיקים צבא סדיר גדול. התקפה משולבת של שלוש הארצות השכנות תחת פיקוד מצרי אחיד, היכולה לבוא פתאום בכל רגע, עלולה להשאיר אותנו חסרי מגן. ואין פלא שלאחר חתימת הברית המשולשת ראה מפקד הלגיון בירדן, עלי אבו־נַוואר, שהועמד תחת פיקוד מצרי עליון, אפשרות וצורך להודיע בפומבי: "הגיע הזמן שהערבים יכולים לבחור בשעה הנאותה לפתוח בהתקפה לחיסולה של ישראל".

ראש הממשלה ושר הביטחון נפגש עם כל סיעות הקואליציה, העמיד אותן על חוסר האונים של או"ם למנוע הטרור ומלחמת הגרילה, ואינו נוקט שום אמצעי להבטיח קיום החלטתו על חופש שיט בתעלת סואץ ובמצרי אילת, והסיק מסקנה שמוטל עלינו להבטיח חיי תושבינו על הגבולות ובפנים הארץ על ידי הריסת בסיסי ה"פידאיון" ברצועת עזה ובחצי־אי סיני, וגם להבטיח, לכל הפחות, חופש השיט במצָרי אילת, ולשם כך יש לגייס חיל המילואים לבצע הפעולות הדרושות. כל חברי סיעות הקואליציה הסכימו, פרט למפ"ם. הם הודיעו שהם מתנגדים לשימוש בכוח למטרה זו, אולם אם רוב הממשלה יחליט על כך בחיוב ישתתפו בפעולה באחריות מלאה.

בהסכמת ועדת החוץ והביטחון של הכנסת הוציא שר הביטחון צו לגיוס המילואים לפי סעיף 8 של חוק שירות הביטחון. ההתייצבות הייתה מהירה ומלאה ובנפש חפצה. גם רבים שלא נדרשו להתייצב מטעמים משקיים, חינוכיים ומנהליים, התייצבו בלי שנקראו וביקשו להתגייס. כל הארץ חשבה שעומדים בפני פעולה במזרח – בירדן, כי בימים ההם עמדו צבאות עיראק להיכנס למזרח הירדן, וממשלת ישראל הודיעה לפני כן כי במקרה של כניסת צבאות מהארצות השכנות לירדן תשמור ישראל לעצמה חופש פעולה.

על גיוס המילואים נודע, כמובן, גם בחוץ־לארץ, ונשיא ארצות הברית שלח לראש ממשלת ישראל שתי איגרות בזו אחרי זו המביעות דאגה על גיוס המילואים. בתשובתו הזכיר ראש הממשלה לנשיא האמריקני המאמץ שעשה בשנה האחרונה בשולחו שליח מיוחד, שר האוצר שלו, למען הביא לידי שיחות שלום בין ישראל ומצרים, והתמיכה הנאמנה שניסיון זה מצא בממשלת ישראל, אבל שליט מצרים הכשיל הניסיון הזה, מתוך שאיפתו שאינו מצניעה כלל וכלל – להכחיד את ישראל. ראש הממשלה סיים מכתבו לנשיא ארצות הברית במילים אלה: "עם צבא עיראק החונה על גבול הירדן, עם הקמת פיקוד משותף של מצרים, סוריה וירדן, עם הגברה מכרעת של השפעת מצרים בירדן, עם חדירותיהן המחודשות של כנופיות מצריות לישראל, תהא זו מעילה בחובתה הראשית מצד ממשלתי אם לא תנקוט כל האמצעים האפשריים להבטיח כי המדיניות המוצהרת של שליטי ערב לחסל את ישראל – תיעשה לאַל. אני בטוח כי בעושר ניסיונך הצבאי תדע להעריך הסכנה הגדולה בה אנו מוצאים עצמנו".

בישיבת הממשלה שנתכנסה כרגיל ביום ראשון בבוקר (ביום 28 באוקטובר) ציין ראש הממשלה, כי על השאלה שהועמדה בחריפות רבה על הפרק דיבר כבר עם כל החברים, אבל רק ההחלטה שתתקבל בישיבה זו תחייב.

ידוע לחברים שמצרים הפרה כל השנים הסכם שביתת הנשק; מצרים הפרה החלטה מפורשת של מועצת הביטחון משנת 1951 שפסקה כי לאחר חתימת הסכם שביתת הנשק אין מצב מלחמה בין מצרים וישראל, וגם אילו היה מצב מלחמה – יש זכות שיט לישראל בתעלת סואץ בימי שלום ובימי מלחמה. מצרים גם מונעת שיט חופשי במצָרי אילת, בניגוד למשפט הבין־לאומי

ולהחלטת מועצת הביטחון. מצרים ארגנה גדוד מיוחד הנקרא "פדאיון" הפועל גם מגבולות ירדן ולבנון בהדרכת הנספחים הצבאיים המצרים בשתי ארצות אלו ותפקידם לפצוע ולרצוח תושבים ישראליים ולערער ביטחון חייהם של תושבי ישראל.

לאחר בירורים יסודיים עם המטה של צה"ל הגענו למסקנה שיש הכרח דחוף לסדר פשיטה במדבר סיני וברצועת עזה במטרה להרוס בסיסי ה"פדאיון" ולתפוס המשלטים של חופי המצָרים של אילת־ שארם א־שיך, בקצה המשולש של סיני הפונה לים סוף, קצת דרומה מהאי יוטבת שקוראים לו עכשיו טיראן. המעבר מאילת לים סוף בין שארם א־שיך ובין האי טיראן הוא צר למדי. הים הוא רדוד באותו שטח, ויש רק מרחב של 150 מטר שאוניות יכולות לעבור בו. באי טיראן חונה כוח מצרי קטן, אבל בשארם א־שיך נמצא כוח גדול המכיל גם תותחנים וטייסים המצוידים ומזוינים בנשק מעולה. למען הבטיח השיט מאילת לים סוף ומשם לאוקיינוס ההודי יש הכרח להשתלט על שארם א־שיך וטיראן. ויש כמובן צורך לתפוס הדרכים המוליכות לשם. יש שני כבישים ראשיים המוליכים מישראל למצרים: כביש אחד לאורך החוף, ושני – מניצנה לאיסמעליה. אך ראשית כל יש לתפוס את ראס־א־נקב ברכס שמול אילת מערבה.

פשיטה זו מחייבת כוח גדול, שכן למצרים יש כוחות צבאיים גדולים וגם שדות תעופה צבאיים בסיני וברצועת עזה. ברצועה יש למצרים דיביזיה. דיביזיה שנייה חונה בשטח אל־עריש ואבו־עגילה. השלישית מורכבת מיחידות מפוזרות בכל רוחבו ואורכו של חצי־אי סיני: בראס־א־נקב, בפונתילה, בא־ת'מד, בקוצימה, בג'בל ליבני, בא־נח'ל, בא־טור, בראס־נצרני ובשארם א־שייח'.

יש, כמובן, הבעיה של שתי המעצמות הגדולות בעולם – ברית המועצות וארצות הברית. אמריקה עומדת עכשיו שישה ימים לפני בחירת הנשיא, יש סבורים שהיא לא תתערב בימים אלה. איני בטוח בכך. אני יודע שהפעולה שלנו לא תמצא חן בעיני מר דאלס. יש אומרים שאם אמריקה לא תתערב גם רוסיה לא תתערב. אין אני ערב לכך. יש לרוסיה די כוח גם לדכא המרד העממי בהונגריה וגם להתערב בענייני המזרח התיכון. אולם אין אנו רשאים להשלים עם משטר הטרור וההסגר בניגוד למשפט הבין־לאומי, להחלטות מועצת הביטחון והסכמי שביתת הנשק. ועלינו להחליט עכשיו רשמית על התחלת הפעולה מחר בערב.

מתקבל על הדעת כי ירדן וסוריה לא יתערבו למרות הברית שנכרתה ביניהן ובין מצרים בימים אלה, לאחר שלא התערב אף אחד מהשכנים אחרי שביצענו כמה פשיטות בירדן וברצועת עזה; אולם אין זו אלא השערה, ואין סומכים בעניין חמור כזה על השערה, ולו גם מבוססת. בהתייעצות עם המטה הוחלט על אמצעי ביטחון וזהירות לאורך כל הגבולות שלנו. הגבול המזרחי הוא ארוך, ולאורך הגבול יש הרבה יישובים ואין אנו רשאים לסכן קיומם על יסוד השערה. ולכן הצבנו כוחות לאורך הגבול המזרחי, הסורי והירדני לרשות הפיקוד הצפוני. עוד כוחות הצבנו לרשות הפיקוד המרכזי. כוח אחד יגן על ירושלים מפני כל ניסיון של התפרצות. העמדנו כוח מסוים על פרשת דרכים, ואפשר יהיה להפנותו צפונה או דרומה לפי הצורך. באופן כזה אנחנו מוגנים מהתקפת פתע. דאגנו גם להגנה אווירית מוגברת. יש לנו טייסים מאומנים בשביל כל מטוסי הסילון שהתרבו, כפי שידוע לכם, בשני החודשים האחרונים.

מ' בנטוב שאל: מהי המטרה הסופית של פשיטה זו. נניח שהכול יצליח. האם רוצים אנו לספח חצי־אי סיני או חלק ממנו? ומה יהיה גורל רצועת עזה? האין לחשוש לעמי אסיה שיילחמו בנו?

ראש הממשלה ענה: איני יודע מה יהיה גורל סיני. אנחנו מעוניינים בראש וראשונה במצרי אילת וים סוף. רק על ידיהם נבטיח קשר ישיר עם עמי אסיה ואפריקה המזרחית. אולם אני יכול לתאר לעצמי שיפעלו כוחות כאלה שיכריחו אותנו לעזוב את חצי־האי סיני. יש אמריקה, יש רוסיה, יש או"ם, יש נהרו, יש אסיה ואפריקה, ומאמריקה אני חושש יותר מכולם. אמריקה מסוגלת להכריח אותנו לסגת. אין היא צריכה לשלוח צבא למטרה זו. יש לה אמצעים יעילים אחרים, די חמורים. העיקר, לדעתי, הוא חופש השיט במצרי אילת. ואשר לרצועת עזה – אני חושש שהיא בשבילנו עומס כבד (השתמשתי במילה האנגלית embarrassing). אילו הייתי מאמין בנסים הייתי מתפלל שהיא תיבלע בים. אבל יש לעקור בסיסי ה"פדאיון" ולהבטיח לתושבי הסָפר חיים שלווים. אין אני חושש לעמי אסיה. נהרו לא יילחם בנו. הוא אולי יכעס עלינו. אנחנו כועסים עליו, וביתר צדק, ולא אכפת לו. גם סין ואינדונזיה לא יילחמו. גם בורמה לא.

י' בר־יהודה (אחה"ע) הביע כמה ספקות, אבל לא שלל את הפשיטה.

מ' כרמל (אף הוא מאחה"ע) העיר, שאם כי יש סיכון ידוע בפשיטה – הוא מחייב אותה – בדרך כלל נכון ששלום רע טוב אפילו מניצחון במלחמה, אבל יש לפעמים שלום רעוע הגרוע מניצחון במלחמה, מפני שהוא עלול להביא לידי מלחמה בתנאים גרועים הרבה יותר, וניצחון במלחמה טוב בכל אופן מתבוסה במלחמה. מפני זה הוא סבור, שכל המתרחש סביבנו מחייב פעולה צבאית לאלתר על מנת שלא ישתנה הסטטוס קוו לרעתנו.

משה שפירא (הפועל המזרחי) הציע שיש להקים ועדה מצומצמת על יד ראש הממשלה, כי אין לדעת כמה זמן תדרוש הפשיטה, והממשלה לא יכולה להתאסף בכל יום, וייתכן שיתעוררו במשך הפעולה כל מיני שאלות, ואז תחליט הוועדה בשם הממשלה.

ראש הממשלה הודיע שהוא מחויב לרדת מיד לתל אביב לשם סידורים דחופים, והוא גם רוצה להיפגש עוד היום עם הציונים הכלליים וגם עם "חירות" ולהודיע להם מה אנו הולכים לעשות.

על פי הצעת **גולדה מאיר ופנחס רוזן** הוחלט שהדיון על ועדה מייעצת על יד ראש הממשלה יתקיים בישיבה אחרת.

באותו יום נפגש ראש הממשלה בתל אביב עם מפלגות האופוזיציה ומסר להם, לאחר שנתחייבו על סודיות גמורה, על הנימוקים והתוכנית של הפשיטה לחצי־אי סיני החל מאור ליום 30 באוקטובר. כולם קיבלו הודעה זו ברצון ובהסכמה מלאה.

באותו יום נתקף ראש הממשלה בשפעת חריפה ורותק שבוע ימים למיטה. אולם עמד במגע מתמיד, יומם ולילה, עם מפקדי הצבא ועם ראש המטה הכללי, רב־אלוף משה דיין, וכמו כן עם אנשי משרד החוץ. עד שקם ממיטתו, בניגוד לעצת הרופא, ב־7 בנובמבר, שבעה ימים אחרי התחלת הפשיטה, נמצא בידי צבא־הגנה לישראל כל חצי־האי סיני, מראס־א־נקב מול אילת ועד שארם א־שיך, על החוף הדרומי של מצרי אילת, ומקו אילת־רפיח עד תעלת סואץ ומפרצה הדרומי, שטח קרוב לשישים אלף קילומטר מרובע (שטח גדול כמעט פי שלושה משטחה של מדינת ישראל), וכל רצועת עזה, מצפון ליד־מרדכי עד רפיח, כולל האי יוטבת (טיראן), שעליו כתב ההיסטוריון היווני פרוקופיוס, יליד קיסריה בארץ־ישראל מהמאה השישית: "שם יושבים העברים מימים קדומים ועומדים ברשות עצמם, ורק במלוך יוסטיניאן זה שבימינו – נעשו כפופים לרומאים", כלומר לביצנטים. אי זה עמד בשוממותו מאות שנים עד ימינו אלה, ורק לפני שנים אחדות תפסו אותו המצרים ושמו בו חיל מצב להפריע לשיט הישראלי במצרי אילת,

וכן שמו בחוף הים מולו, בשארם א־שיך, כוח מזוין בתותחים ובמטוסים המסוגלים לפגוע בכל אונייה העוברת במעבר הצר.

בהתחלת הפשיטה פרסם דובר צה"ל הודעה, כי "כוחות צה"ל נכנסו ופגעו ביחידות 'פדאיון' בראס־א־נקב וכונתילה ותפסו עמדות מערבה מצומת הדרכים א־נח'ל בקרבת תעלת סואץ. פעולה זו באה בעקבות הפגיעות הצבאיות המצריות בתחבורה הישראלית ביבשה ובים אשר מגמתן היא גרימת הרס ושלילת חיי השלום מאזרחי ישראל".

בליל הפעולה הראשון נכבשו כונתילה, ראס־א־נקב וקוצימה. למחרת, בשלושים באוקטובר, נכבשו א־ת'מד, אל־בסיס ואל־אופרה בלב סיני. ביום 31 באוקטובר נכבשו ביר־חסנה ללא התנגדות וא־נח'ל. אחרי מלחמה עזה נכבשה אבו־עגילה. ב־1 בנובמבר נכבשו כל המוצבים במבואות רפיח, ביר־גיפגאפה (בכביש ניצנה־איסמעליה) והמוצב הראשון במבואות אל־עריש. בשניים בנובמבר נכבשה אל־עריש אחרי התנגדות מרה. כעבור שלוש שעות נכבשה עזה ללא התנגדות. המושל המצרי של רצועת עזה, לִוַא (גנרל) מוחמד פואד, שלח לאלוף פיקוד הדרום, אלוף־משנה אסף שמחוני, הודעת כניעה: "אני, לוא מוחמד פואד, המושל האדמיניסטרטיבי הכללי לרצועת עזה מטעם מיניסטריון־המלחמה המצרי מבקש בזה ממפקד החזית של כוחות צבא־הגנה לישראל, אלוף־משנה אסף שמחוני, שיקבל את כניעתי ללא תנאי, יחד עם כל השלטון האדמיניסטרטיבי בעזה ובכל הרצועה".

ביום שלושה בנובמבר נכבשו כמה נקודות חשובות על החוף המערבי של מפרץ אילת – דהב וראס נצרני. כל חצי־האי סיני היה למעשה בידינו ביום זה, חוץ ממפרץ קטן שעל חוף ים סוף מול אי יטבת, שארם א־שיך, מקום מבוצר בתותחים ארוכי־טווח ובמטוסים. משלט מצרי אחרון זה נפל בידינו ביום 5 בנובמבר בשעות הבוקר.

אבדותינו היו מעטות ביחס לגודל המבצע: 171 חללים וטייס אחד פצוע נפל בשבי. אנחנו לקחנו בשבי כששת אלפים אנשי צבא – חיילים, קצינים ומפקדים בכירים, מלבד שלל רב, כולל נשק כבד, תחמושת, רכב בריטי וסובייטי. עם כל ידיעתנו הקודמת על הזרם האדיר של נשק מכל המינים שהגיע למצרים במשך השנה, לא היה לנו מושג נאמן מהשפע הרב והאיכות המשובחת של הזיון והציוד המצריים, שבחלקם הרב נפלו בידינו.

כל הזיון והציוד המשוכללים לא עמדו לצבא המצרי, והוא לא יכול לעמוד בפני גבורת צה"ל, אשר רשם במשך ימים מעטים, בסך הכול שבעה ימים, אחד הדפים המזהירים ביותר בהיסטוריה הצבאית העולמית.

תיאור יבש ומקוצר זה אינו ממצה עלילת הגבורה המופלאה, אשר רק מעטים היו מאמינים לכתחילה שהיא תיתכן בכלל. אבל לא זכינו מן ההפקר. המבצע תוכנן מראש בשתי מגמות עיקריות: למהירות הביצוע ולמיעוט מינימלי של אבדות. ושתי המגמות הושגו למעלה מהמשוער מראש, אם כי היו גם כישלונות פה ושם.

משחתת מצרית, אִבראהים אל־אַוַל, שנשלחה להפציץ את חיפה ביום 31 באוקטובר, נפגעה קשה על ידי חיל האוויר וחיל הים שלנו, מפקדה העלה דגל לבן על התורן, והמשחתת המצרית נגררה לנמל חיפה. צוות אִבראהים אל־אול מנה 153 איש, מהם שני הרוגים ושישה פצועים.

מומחה צבאי אמריקני, בריגדיר־גנרל מרשל, הגדיר מבצע סיני כקרב המפואר ביותר בתולדות העמים. בגבורה זו היה חלק שווה לכל יחידות צה"ל: חיל האוויר, חיל השריון, הצנחנים, חיל הרגלים, חיל הים, התותחנים וכל השירותים הצבאיים.

שני מכתבים חריפים ביותר של בולגאנין ומכתב מנומס יותר אבל תקיף מאייזנהאואר ותגובות דב"ג עליהם • עם זאת גילויי הבנה למצבה של ישראל בארצות שונות • עצרת או"ם מחליטה על הקמת כוח בין־לאומי בגבול מצרים־ישראל • הכנסת מחליטה על נסיגה מהשטחים הכבושים, אם יהיו סידורים מניחים את דעת ישראל

את הרצאתו של ראש הממשלה בכנסת בשבעה בנובמבר על מבצע סיני הוא סיים במילים אלה:

חברי הכנסת,

ייתכן שצפוי לנו בעתיד מאבק מדיני קשה, ואולי משהו חמור מזה. נתנסינו בניסיונות קשים בעבר – ולא נרתענו. לא ניתפס לרהב הנקלה של שליטי ערב, אבל גם לא נתבטל בפני תקיפי־עולם כשאין הצדק אתם. במאמצינו להשכנת שלום וצדק באזור זה אנו מצפים לתמיכת כל אנשי רצון טוב ואוהבי שלום שבקרב כל העמים.
נפגוש הימים הבאים בעוז, בתבונה, בהכרת צדקנו וכוחנו, בלי שנתעלם מזיקתנו הטבעית והמוכרחת למשפחת העמים בעולם.

המאבק לא איחר לבוא, והמאבק הוכבד לרגל התערבותן הצבאית של אנגליה וצרפת. למחרת הפשיטה הישראלית, ביום 30 באוקטובר, הגישו ממשלות אנגליה וצרפת דרישה למצרים וישראל שיתרחקו כל אחת עשרה מילין מתעלת סואץ וייתנו לכוחותיהן לתפוס גדות התעלה, כאילו להפריד בין הניצים. שרת החוץ שלחה בערב תשובתה החיובית לשתי הממשלות בתנאי שגם המצרים יעשו ככה. נשיא מצרים, גמאל עבדול נאצר, הודיע כי האולטימטום הבריטי אינו יכול להתקבל בשום תנאי. ב־31 באוקטובר, אחרי מתן אזהרה נוספת, החלו כוחות האויר האנגלו־צרפתים להפציץ שדות התעופה שמעבר לתעלה ואת פורט־סעיד. מיד נתכנסה מועצת הביטחון, ואמריקה הציעה החלטת גינוי חריפה נגד אנגליה, צרפת וישראל. אנגליה וצרפת הטילו וטו על החלטה זו. אולם הרוב במועצה החליט לכנס מיד עצרת חירום. עוד בשלושים באוקטובר פנה הנשיא אייזנהאואר בקריאה דחופה לממשלות בריטניה וצרפת, כי יאפשרו הסדר בדרכי שלום של המשבר הנוכחי במזרח התיכון. הוא גם הזמין לוושינגטון מנהיגי הקונגרס האמריקני נוכח האפשרות של קיום ישיבות־חירום בבית הלבן בקשר למצב.
באחד בנובמבר ניתקה מצרים יחסיה הדיפלומטיים עם בריטניה וצרפת, ודובר מצרי באו"ם הודיע כי מצרים רואה את עצמה במצב מלחמה עם שתי מדינות אלה.
עצרת החירום של האו"ם קיבלה בשניים בנובמבר ההצעה האמריקנית האומרת:

בציינה אי־התחשבות של הצדדים להסכם שביתת הנשק הישראלי־ערבי משנת 1948 עם סעיפי ההסכם בכמה הזדמנויות, וכי הכוחות המזוינים של ישראל חדרו עמוק לשטח מצרי מתוך הפרת הסכם שביתת הנשק בין מצרים וישראל;
בציינה כי הכוחות המזוינים של צרפת והממלכה המאוחדת של בריטניה הגדולה וצפון־אירלנד מנהלים פעולות מלחמתיות נגד טריטוריה מצרית;
בציינה כי המעבר בתעלת סואץ נפסק מתוך נזק חמור לכמה אומות;
הריהי מביעה דאגתה החמורה על מעשים אלה, והיא

1. תובעת בשורה הראשונה שכל הצדדים המעורבים במעשי האיבה בשטח יפסיקו מיד את האש, וכחלק מזה, למנוע תנועה צבאית ומשלוח נשק לשטח.
2. תובעת מהצדדים להסכם שביתת הנשק שיזיזו מהר כל כוחותיהם לעבר קווי ההסכם, להימנע מפשיטות לעבר קווי ההסכם בשטח של הצד השני ולשמור בקפדנות על סעיפי הסכמי שביתת הנשק.
3. ממליצה לכל חברי האו"ם להימנע מהכנסת חומר צבאי לשטחי המריבה ובכלל להימנע מכל פעולה העלולה לעכב או למנוע ביצוע ההחלטה הנוכחית.
4. תובעת שעם הפסקת האש יאחזו בצעדים לפתוח מחדש את תעלת סואץ ולהחזיר הבטחת חופש השיט.
5. מבקשת מהמזכיר הכללי להשגיח ולדווח במהירות על מילוי ההחלטה הנוכחית למועצת הביטחון ולעצרת האו"ם, למען יפעלו לפי הצורך בהתאם למגילת האו"ם.
6. מחליטה לקיים מושב החירום עד שתבוצע ההחלטה הנוכחית.

נציג קנדה, **לסטר פירסון**, הציע הצעה, שמילאה אחר כך תפקיד גדול בפעולת האו"ם, כי על או"ם להקים כוח בין־לאומי להבטחת שקט בגבולות. נציג אמריקה, **דאלס**, תמך בהצעה זו.

ב־3 בנובמבר הודיעה ממשלת ישראל שהיא מסכימה להפסקת האש, אולם עצרת החירום לא הסתפקה בכך.

שגריר ישראל, מר **אבא אבן**, הסביר בעצרת את הרקע והמניעים של הפשיטה הישראלית, ודבריו עוררו הד אוהד לישראל בכל רחבי ארצות הברית, גם בקרב היהודים וגם בקרב לא־יהודים. העיתונות האמריקנית הבחינה בין הפעולה הישראלית ובין הפעולה האנגלו־צרפתית – לזכותה של ישראל. האהדה הכוללת נתגברה במיוחד כשנתקבלו הידיעות על המבצעים המזהירים של הצבא הישראלי בסיני.

ב־5 בנובמבר שלח המרשל **בולגאנין**, ראש ממשלת ברית המועצות בימים ההם, מכתב חריף לראש ממשלת ישראל בסגנון שלא היה מקובל אפילו בחליפת מכתבים של ברית המועצות עם המדינות הקטנות ביותר במחנה "הקפיטליסטי". במכתב נאמר:

אדון ראש הממשלה,

> הממשלה הסובייטית כבר הביעה גינויה המוחלט לתוקפנות המזוינת של ישראל וכן של אנגליה וצרפת נגד מצרים, המהווה הפרה ישירה וגלויה של תקנות או"ם ועקרונותיו. הרוב המכריע של מדינות העולם גינה אף הוא במושב מיוחד דחוף של העצרת את מעשה התוקפנות שבוצע כלפי מצרים, וקרא את ממשלות ישראל, אנגליה וצרפת להפסיק בלי דיחוי הפעולות הצבאיות ולהוציא מן הטריטוריה המצרית את הצבאות שפלשו לשם. כל האנושות שוחרת השלום מוקיעה בהתמרמרות הפעולות הנפשעות של התוקפנים, שהתנקשו בשלמותה הטריטוריאלית, בריבונותה ובעצמאותה של מדינת מצרים. בלי להתחשב בכך ממשיכה ממשלת ישראל לפעול כמכשיר בידי כוחות אימפריאליסטיים חיצוניים בהרפתקה חסרת היגיון, כשהיא מתגרה בכל עמי המזרח

המנהלים מלחמה נגד הקולוניאליזם, בעד חירותם ועצמאותם, ובכל העמים שוחרי השלום בעולם.
פעולות כאלה של ממשלת ישראל מראות בעליל, מה ערכן של ההצהרות הכוזבות על אהבת השלום של ישראל ועל שאיפתה לדו־קיום של שלום עם מדינות ערב השונות. בהצהרותיה אלה שאפה ממשלת ישראל, למעשה, רק להרדים עֵרנוּת העמים האחרים, בהכינה התקפה בוגדנית על שכנותיה לפי רצון זר, ובפעלה לפי הוראות מן החוץ.
ממשלת ישראל משחקת בצורה נפשעת וחסרת אחריות בגורל העולם, בגורל עמה היא. היא זורעת איבה כזאת למדינת ישראל בין עמי המזרח, שאינה יכולה לא להשאיר רישומה על עתיד ישראל ושמעמידה בסימן שאלה את עצם קיומה של ישראל בתור מדינה.
בהיותה מעוניינת באופן חיוני בשמירת השלום ובהבטחת השלום במזרח התיכון, נוקטת הממשלה הסובייטית ברגע זה אמצעים על מנת להפסיק המלחמה ולרסן התוקפים.
אנחנו מציעים שממשלת ישראל תשקול בדעתה כל עוד לא מאוחר ותפסיק פעולותיה הצבאיות נגד מצרים. אנחנו פונים אליכם, אל העמלים במדינת ישראל, אל כל העם של ישראל: הפסיקו התוקפנות, עצרו שפיכות הדמים, הוציאו צבאותיכם מהטריטוריה המצרית.
בשים לב למצב שנוצר החליטה הממשלה הסובייטית להציע לשגרירה בתל־אביב לעזוב את ישראל ולשוב ללא דיחוי למוסקבה. אנחנו מקווים כי ממשלת ישראל תבין ותעריך באורח הנכון את התראתנו זו.

(חתום) ג. בולגאנין

מכתבי איום, אבל בסגנון נימוסי, נשלחו על ידי המרשל בולגאנין גם לראשי ממשלות אנגליה וצרפת, ובהם נאמר כי ברית המועצות תשתמש בקליעים מודרכים נגד פריז ולונדון, אם צבאות אנגליה וצרפת לא יפונו מאדמת מצרים. בעצרת או״ם השתלט פחד היסטרי מפני התפרצות מלחמת עולם שלישית, והגוש האסייתי־האפריקני בהנהגת הודו התייצב במלוא עוצמתו מאחרי השליט המצרי. שני היריבים העולמיים האדירים התחרו בעצרת על רכישת הגוש האסייתי־האפריקני, שמרבית חבריו סירבו להיכנס לבירורו של גוף הסכסוך בין ישראל ומצרים ולכל מה שקדם למסע סיני. בשבעה בנובמבר הזמין פקיד בכיר ב״מחלקת המדינה״ – ראש המחלקה, ג׳ון פוסטר דאלס, היה אז חולה – את ציר ישראל בוושינגטון (השגריר שלנו נמצא אז בעצרת) ואמר לו: עומדים על סף מלחמת עולם. סירובה של ישראל לקיים החלטות העצרת מסכן שלום העולם. עמדת ישראל תביא בהכרח לתוצאות חמורות, כגון הפסקת כל עזרה ממשלתית ופרטית לישראל, סנקציות של או״ם, וייתכן – גם גירוש מארגון האו״ם.

באותו יום, בשבעה בנובמבר, שלח נשיא ארצות הברית מכתב לראש ממשלת ישראל, כתוב בסגנון נימוסי, אבל דורש בתוקף חזרה לקווי שביתת הנשק.
במכתב נאמר:

ראש הממשלה היקר,

כידוע לך קבעה עצרת האו"ם סידור של הפסקת אש במצרים, ומצרים, צרפת, הממלכה המאוחדת וישראל הסכימו לכך. יישלח למצרים בא־כוח של או"ם בהתאם להחלטה בעניין זה מצד העצרת. גוף זה תבע שכל הכוחות הזרים האחרים יעזבו הטריטוריה המצרית, ובייחוד שכוחות ישראל יחזרו לקווי שביתת הנשק. ההחלטה על הפסקת האש ועל החזרת הכוחות הוגשה על ידי ארצות הברית וקיבלה אישור הרוב המכריע בעצרת. הודעות המיוחסות לממשלתך, כי אין ישראל מתכוונת לחזור מטריטוריה מצרית, כפי שנדרש על ידי האו"ם, הובאו לתשומת ליבי.

עליי להגיד בגילוי־לב, אדוני ראש הממשלה, כי ארצות הברית מתייחסת להודעות אלה – במקרה שהן נכונות – בדאגה עמוקה. כל החלטה ממין זה מצד ממשלת ישראל עלולה לחתור תחת המאמצים הדחופים הנעשים על ידי האו"ם להשיב השלום במזרח התיכון, ועתידה להביא ליד הוקעת ישראל כמפירה העקרונות וההוראות של האו"ם.

אני אמונה כי עדיפות ראשונה במעלה נודעת להחזרת השלום ולהוצאת הכוחות הזרים ממצרים, חוץ מכוחות האו"ם. אחרי זה יינקטו צעדים חדשים ונמרצים במסגרת האו"ם לפתור בעיות יסוד שגרמו לקושי הנוכחי. ארצות הברית הציעה לעצרת האו"ם שתי הצעות המכוּוָנוֹת לבצע המטרות האחרונות, והיא מקווה שהצעות אלה יבוצעו כשרק תחלוף שעת החירום הנוכחית.

איני צריך להבטיח לך האינטרס העמוק שיש לארצות הברית בארצך, וגם לא להזכיר היסודות השונים במדיניותנו המכוּונים לעזור לישראל בכמה וכמה דרכים. בקשר עם דברים אלה אני פונה אליך שתקבל החלטות עצרת האו"ם הדנות במשבר הנוכחי ותודיע מיד על החלטתך. יהיה זה מצער מאוד לכל בני ארצי אם מדיניות ישראל בעניין חמוּר כזה הנוגע לכל העולם תפגע באיזה אופן שהוא בשיתוף הפעולה הידידותי שבין שתי ארצותינו.

באיחולים הטובים ביותר ובכנות,

(חתום) דוייט ד׳ אייזנהאואר".

מסיבה טכנית נתקבל המכתב האמריקני רק בשמונה בנובמבר. באותו יום נתקיימו שתי ישיבות הממשלה ונידונו התשובות לשתי האיגרות של המרשל בולגאנין והנשיא אייזנהאואר. כמו כן הזמין ראש הממשלה ראשי כל סיעות האופוזיציה (פרט למק"י) ומסר להן על המתרחש בעצרת ובבירות העולם ועל הקו שנקטה הממשלה בתשובה לשתי האיגרות, שנשלחו באותו יום.

באיגרת התשובה לבולגאנין נאמר:

אדון יושב ראש מועצת השרים,

קיבלתי איגרתך מיום 5 לחודש זה. קראתי אותה בעיון רב. ועליי לציין בצער, כי כמה טענות מיוסדות על אינפורמציה לא נכונה ולא מלאה שהגיעה אליך.

זה למעלה משנתיים ששליט מצרים אירגן כוח מיוחד בשם ׳פדאיון׳, המיועד לחדור בהיחבא

לתחומי ארצנו ולרצוח תושבים: עובדים בשדה, עובדים בדרכים ויושבים בבתיהם. תחילה פעלו חבורות אלה רק מתוך שטחים מוחזקים בידי מצרים, כגון רצועת עזה. בזמן האחרון ארגן חבורות רוצחים אלה בירדן, בלבנון ובסוריה, וחיי איכרינו על הגבולות נתונים יום־יום להתנקשויות רצחניות אלה. בימי משבר סואץ נפסקה פעולתן של חבורות אלה, אבל זה כשלושה שבועות הוגברה שוב פעולתן.

בפקודה מיום 15 בפברואר 1956 של מפקד הדיביזיה השלישית המצרית בסיני, מייג׳ור־ג׳נרל אחמד סאלם (כפי ההעתק הפוטוסטטי המצורף כאן), נאמר בין השאר: ׳על כל מפקד להכין עצמו ופקודיו למערכה הבלתי־נמנעת עם ישראל, במגמה להגשים את מטרתנו הנעלה, דהיינו: חיסולה של ישראל והשמדתה בזמן הקצר ביותר ובקרבות הברוטליים האכזריים ביותר׳.

שליט מצרים ארגן, בניגוד למגילת או״ם, חרם כלכלי על ישראל. הוא הטיל הסגר על חופש השיט שלנו בסואץ ובמצָרי אילת. וזה חמש שנים הוא מפר החלטת מועצת הביטחון על חופש מעבר לאוניות ישראליות בסואץ; לאחר שמועצת הביטחון אסרה שוב ב־13 באוקטובר שנה זו כל אפליה גלויה ומוסווית בחופש השיט בסואץ – הודיע שליט מצרים שהאפליה נגד ישראל תימשך. לפני כשבועיים כרת השליט המצרי ברית צבאית עם ירדן וסוריה המכוונת נגד ישראל.

לכן, הפעולה שעשינו בסוף אוקטובר הייתה הכרח של הגנה עצמית, ולא פעולה לפי רצון זר, כפי שהוגד לך. בהיענותנו לקריאת עצרת האו״ם הפסקנו האש, וזה כמה ימים שאין כל סכסוך מזוין בינינו ובין מצרים. אתמול הודעתי בכנסת בשם ממשלת ישראל, כי אנו מוכנים להיכנס מיד למשא־ומתן ישיר עם מצרים לשם שלום יציב ושיתוף פעולה, בלי כל תנאים מוקדמים ובלי כל כפייה. אנו מקווים שכל המדינות השוחרות שלום, ובייחוד אלה המקיימות יחסי ידידות עם מצרים, ישתמשו במלוא השפעתן במצרים להביא לידי שיחות שלום בלי כל השהיות נוספות.

ולבסוף, אני חייב להביע השתוממותי וצערי על האיום נגד שלומה וקיומה של ישראל הכלול באיגרתך. מדיניות החוץ שלנו מוכתבת על ידי צרכינו החיוניים ועל ידי שאיפתנו לשלום, ושום גורם זר אינו קובע אותה ולא יקבע אותה. כמדינה ריבונית אנו קובעים בעצמנו דרכנו, ואנו שותפים לכלל העמים שוחרי השלום בעולם בשאיפה ליחסי שלום וצדק באזורנו ובעולם כולו.

(חתום) דוד בן־גוריון.

באותו יום נשלחה גם תשובה לנשיא אייזנהאואר:

אדוני הנשיא,

רק היום אחרי הצהריים קיבלתי שדרך, שנתאחר לרגל קלקול באמצעי־הקשר בין מחלקת החוץ שלך לבין שגרירות ארצות הברית בישראל.

הצהרתך כי כוח או״ם נשלח למצרים בהתאם להחלטה בעניין זה בעצרת או״ם קיבלנו ברצון. לא אנו ולא שום דובר מוסמך של ממשלת ישראל לא הגיד, שאנו מתכוונים לספח את מדבר סיני. בשים לב להחלטת או״ם בדבר החזרת הכוחות הזרים ממצרים והקמת כוח

בין־לאומי, הרי אנו נחזיר ברצון כוחותינו כשרק ייעשו הסידורים הנאותים עם או"ם בדבר כניסת כוח בין־לאומי לאזור תעלת סואץ.
אם כי חלק חשוב של מטרתנו בוצע כתוצאה ממבצע סיני, ונהרסו כנופיות הפדאיון והבסיסים הצבאיים שתיכננו והדריכו פעולתם, הרי עלינו לחזור על תביעתנו הדחופה לאו"ם לדרוש ממצרים, אשר טענה כל הזמן שהיא נמצאת במצב מלחמה עם ישראל, להסתלק מעמדה זו, לחסל המדיניות של חרם והסגר, ולהפסיק לשלוח לשטחי ישראל חבורות רוצחים, ובהתאם להתחייבותה לפי מגילת או"ם עליה לגשת למשא־ומתן ישיר של שלום עם ישראל.
בשם ממשלתי אני רוצה להביע לך הוקרתנו על עמידתך על האינטרס העמוק שיש לארצות הברית בישראל ועל מדיניותה לתמוך בארצנו. אני יודע כי דבריך יצאו מלבך, ואני רוצה להבטיחך כי תמצא תמיד את ישראל מוכנה לתרום תרומתה הצנועה בצדה של ארצות הברית במאמציה לחיזוק הצדק והשלום בעולם.
בהוקרה ובאיחולים טובים,

(חתום) ד' בן־גוריון".

ברוח זו כתבה גם שרת החוץ תשובה למזכיר הכללי של או"ם, שהעביר לה החלטות העצרת על תביעתה לחזור מקווי שביתת הנשק.

ב־9 בנובמבר נתכנסה ועדת החוץ והביטחון של הכנסת וקיימה דיון מקיף על המצב המדיני, והוועדה כולה, לרבות נציגי האופוזיציה, פרט ל"חירות" (מק"י אינה משתתפת בוועדה זו), אישרה תשובת הממשלה לנשיא ארצות הברית ותשובת שרת החוץ למזכיר הכללי של או"ם. נציג "חירות" ערער על הפסוק בתשובת ראש הממשלה האומר: "בשים לב להחלטת או"ם בדבר החזרת הכוחות הזרים ממצרים והקמת כוח בין־לאומי, הרי אנו נחזיר ברצון כוחותינו כשרק ייעשו הסידורים הנאותים עם או"ם באזור תעלת סואץ". לפי דבריו "ביטלה לחלוטין תשובה זו החלטתה של הכנסת, בלי לשאול את פיה". ראש הממשלה חזר בכנסת על השידור לעם ב־8 בנובמבר, לאחר ששלח התשובות למרשל בולגאנין ולנשיא ארצות הברית, שבו עמד על שלוש מטרות ראשיות שהצגנו לעצמנו במבצע סיני: 1. השמדת הכוחות שארבו כל הזמן להכריענו; 2. שחרור שטח המולדת שנתפס על ידי הפולש; 3 הבטחת חופש השיט במצָרי אילת וגם בתעלת סואץ. ואם כי לפי שעה בוצע בשלמותו רק הסעיף הראשון והראשי יש לנו ביטחון, כי גם שתי המטרות האחרות יקוימו במלואן.

אין איתנו יודע מה יהיה גורל סיני. בסקירתי בכנסת אתמול עברתי בשתיקה, ולא בהיסח־הדעת, על בעיה גדולה זו. לא היה ספק בליבנו כי אנו עומדים בפני מערכה משולבת, צבאית ומדינית, ואיש אינו יודע עדיין אם כל אחת מהן נסתיימה ובמה. הועמדנו במבחנים קשים גם בימי מלחמת הקוממיות, ואם כי לא השגנו את כל מבוקשנו – לא השגנו מעולם בתולדותינו יותר משהשגנו אז. רק קצרי ראות אינם רואים הגדולות שהשגנו הפעם, אם כי המערכה טרם תמה. אין כוח בעולם שיעשה לאַל ניצחונכם (דברים אלה נאמרו למפקדי צה"ל) הגדול, וישראל אחרי מבצע סיני לא תהיה עוד כישראל לפני מבצע אדיר זה. ויש שכר היסטורי רב לפועלכם, ואני מאמין כי עמנו כולו יהיה ראוי לו.

בוועדת חוץ וביטחון שקיימה ישיבה למחרת שידור זה של ראש הממשלה – ובה אפשר לדבר על דברים אשר תועלת המדינה מונעת פרסומם ברבים – דנו על התשובה לנשיא ארצות הברית ואישרו אותה. גם הכנסת, ביום 14 בנובמבר, דחתה ערעורו של נציג "חירות" ברוב של 66 נגד 13.

המאבק המדיני, שבעצם רק התחיל עם המכתבים של ראשי שתי המעצמות האדירות בעולם, נמשך כמה חודשים. אולם גבורת צה"ל במערכת סיני, לא פחות מניצחונותינו במלחמת הקוממיות, העמידה את ישראל על מפת העולם, הבליטה את ייחודה של ישראל במזרח התיכון והסבה תשומת לב העמים לבעיית הביטחון של ישראל, לא רק בארצות הברית ובצרפת, אלא גם בשאר ארצות אירופה, וגם בארצות אסיה ואפריקה החלו סוף סוף להבין מצבה המיוחד של ישראל, שכמעט אין דומה לו בשום מדינה אחרת, וגם החלו להכיר במידת איפה ואיפה שבה נהג הארגון של האומות המאוחדות כלפי מדינה. צעירה זו. אופייניים מבחינה זו הם דברי פול ספאאק, מי שהיה שר החוץ הבלגי והנשיא הראשון של עצרת או"ם, ובימי מערכת סיני – המזכיר של ברית נאט"ו. דבריו נתפרסמו ברבעון אמריקני חשוב המוקדש לענייני חוץ בשם Foreign Affairs. במאמר המוקדש לאו"ם כתב מר ספאאק, כי:

"המסגרת הנוכחית של או"ם, אשר אינה מה שמייסדיה קיוו שתהיה, הכול מותר חוץ ממלחמה גלויה. אפשר להפר אמנות, לבטל התחייבויות; כל מדינה רשאית לאיים על שכניה ולבצע כל תועבה, כל עוד אין פורצת מה שקוראים בשם מלחמה. עמדת מצרים בחודשים האחרונים היא דוגמה קובעת. כל עוד מצרים סגרה הדרך בתעלת סואץ לאוניות ישראל, שלחה חבורות רוצחים לתחום ישראל, הפרה אמנת קושטא, – גילה ארגון או"ם אוזלת־יד ולא התערב. אולם כאשר ישראל שלחה מתוך ייאוש צבאותיה למדבר סיני, יש ביטחון שיגנו אותה. באותו זמן, כל אלה שישבו בחיבוק ידיים למראה הדיכוי האכזרי של המרד ההונגרי, אין בפיהם די מילים קשות לנזוף בישראל. סוג זה של צדק", מוסיף המדינאי הבלגי, "אינו אלא קריקטורה. פירוש זה של עקרונות מביא למעשה למתן פרס לכל מדינה המעיזה לבצע כל מעשה נפשע ביותר, רק אם היא מתחכמת להימנע לא ממעשי אלימות, אלא ממלחמה גלויה".

דברי מר ספאאק היו רק ביטוי אחד להתפשטות ההכרה בדעת הקהל העולמית על צדקת מאבקה של ישראל נגד התעללותה של מצרים במשפט הבין־לאומי, בעקרונות האו"ם ובהתחייבויותיה כלפי ישראל בהסכם שביתת הנשק.

השינוי לטובה, שחל בדעת הקהל כלפי ישראל באמריקה ובכמה מארצות אירופה לרגל גבורת צה"ל במבצע סיני, לא ניכר בגישת המעצמות. ללוחצים על ישראל שתיסוג מיד לא רק מסיני, אלא לתחומי הסכמי שביתת הנשק נוספה גם אנגליה, לאחר שצרפת ובריטניה נכנעו מיד להחלטת עצרת החירום של או"ם והודיעו ב־6 בנובמבר, שהם מפסיקים את האש ונסוגים מהתעלה ומשטחה של מצרים. באותו יום, 6 בנובמבר, נתקיימו בארצות הברית הבחירות, והנשיא אייזנהאואר נבחר מחדש, אם כי כוח מפלגתו בקונגרס פחת. לאחר החוק היסודי שנתקבל בארצות הברית בימי נשיאות טרומן, שנשיא יכול לשמש רק פעמיים, לא היה עוד הנשיא אייזנהאואר תלוי בדעת הקהל, אם כי מפלגתו, מפלגת הרפובליקנים, כוחה הוקטן בקונגרס, ונבחרי מפלגה זו היו רגישים יותר מאשר בארבע השנים הקודמות לדעת הקהל במחוזותיהם.

אומנם, לא נתקבלה הצעת ברית המועצות במועצת הביטחון בליל 5–6 בנובמבר לתבוע מבריטניה, צרפת וישראל לפנות כוחותיהן ממצרים במשך 12 שעות, ואם לא תתמלא ההחלטה

תידרשנה ברית המועצות וארצות הברית לסייע למצרים בנשק ובמתנדבים ובאמצעים צבאיים אחרים. רק ברית המועצות, יוגוסלביה ופרס הצביעו בעדה, וכשהצעה סובייטית זו נכשלה שלח המרשל בולגאנין ביום 7 בנובמבר איגרות ההתראה שלו לראשי ממשלות ישראל, צרפת ובריטניה. וביחס לישראל הוסיף עוד ביטוי של מורת רוח: השגריר הסובייטי נקרא לשוב לארצו.

האיום הסובייטי נתן אותותיו באנגליה, שבה היה העם מחולק כמעט מראשית צעדיו של אידן נגד מצרים. סלוין לויד הודיע עוד ב־5 בנובמבר בפרלמנט הבריטי, כי אנגליה הודיעה לאו"ם שהיא תומכת בצורך להבטיח נסיגתם המהירה של הכוחות הישראליים, וכשצרפת ואנגליה החליטו למחרת, ב־6 בנובמבר, להפסיק האש ולסגת מהתעלה לא העמידו כל תנאי על סידור מוסכם בתעלה כתנאי לנסיגה, כפי שעשתה ישראל לגבי מצָרי אילת.

בינתיים החליטה העצרת בליל 7–8 בנובמבר על הקמת כוח בין־לאומי. שבע מדינות – שלוש מיבשת אסיה: הודו, פקיסטן וציילון, שלוש מיבשת אמריקה: קנדה, ברזיל וקולומביה, אחת מאירופה: נורבגיה – התנדבו לשלוח חלק מצבאן לכוח זה. נציגי מדינות אלה גם ישמשו כוועדה מייעצת למזכיר הכללי של או"ם לגבי הפעלת הכוח הבין־לאומי (כב"ל).

כשהציע הגוש האפרו־אסיאני לדרוש נסיגה מיידית ממצרים הסביר שכוונתו היא לנסיגה מיד לאחר הגעת הכב"ל.

הרברט הובר, ממלא מקומו של דאלס שחלה, הזמין אליו את ראובן שילוח ומסר לו בעל־פה, כתוספת לאיגרת אייזנהאואר מ־7 בנובמבר, דברי דאלס, שאמר לו בבית החולים: "זהו המצב החמור ביותר שהעולם החופשי נמצא בו, לא רק ביחס לעתידו של המזרח התיכון, אלא של העולם כולו. ברור לנו כי הסובייטים מנצלים מצב זה לשם מטרות הרות־אסון. אם זה יקרה – תהיה ישראל בין הראשונות אשר תיבלע. הסירוב של ישראל לסגת, כפי שדורש הרוב המכריע באו"ם, מטיל עליה בעיני רבים האחריות לסיכון שלום העולם. האמצעי היחיד להימנע מסכנה איומה זו – הוא בידי או"ם, ורק בידי או"ם. הסירוב הישראלי פירושו זלזול בדעת הקהל בעולם ובדעת הקהל בארצות הברית. בתנאים אלה עמדת ישראל תביא בהכרח לידי אמצעים רציניים ביותר, כגון הפסקת כל עזרה ממשלתית ופרטית, סנקציות של או"ם, וייתכן – גם גירוש מתוך האו"ם".

שילוח אמר שימסור הדברים לממשלתו, אבל העיר שבשיחה האחרונה עם ראש מחלקת חוץ, מר פוסטר דאלס, לפני כניסתו לבית החולים, הבטיח דאלס שלא תהיה חזרה למצב הקודם. פקיד מחלקת החוץ שהיה נוכח בשיחה זו, מר רונטרי, העיר: אמרנו שלא נוכל להניח הבעיות ללא פתרון, אולם הוספנו ואמרנו, שהצעד הראשון מוכרח להיות הפסקת אש ונסיגה מאחורי קווי שביתת הנשק. בשיחה האחרונה עם דאלס הודיע אבא אבן שראש הממשלה יהיה מוכן, בתנאים מסוימים, לייעץ לממשלתו להוציא כוחותיה משטח מצרי.

לאחר שהנשיא אייזנהאואר קיבל תשובת ראש הממשלה, הודיע דובר הבית הלבן כי הנשיא מרוצה מהתשובה, והשגריר האמריקני, לוסון, מסר ביום 9 בנובמבר לראש הממשלה דברי הנשיא לאמור: "אני מעריך איגרתך מאתמול, שבה אתה מודיע לי שתוציא כוחותיך משטח מצרי. החלטה זו תתקבל ברצון לא רק בארצות הברית, אלא בכל האומות הנאבקות על החזרת השלום והביטחון לכל עמי המזרח התיכון.

"זוהי תרומה חשובה למצב שבו ייתכן להגיע לפתרון של שלום".

לאחר שהכנסת, בעקבות ועדת חוץ וביטחון, קיבלה ביום 14 בנובמבר את עמדת הממשלה, שיש להיסוג אם יהיו סידורים מניחים הדעת עם הכוח הבין־לאומי, ראה שר הביטחון צורך להסביר למפקדי הצבא מהות המאבק המדיני שבא אחרי מבצע סיני. צה"ל חונך לפני האירועים בשנת 1954 ואחריהם, שמדיניות השלום והמלחמה נקבעת אך ורק על ידי המוסדות הנבחרים של העם הריבוני, והצבא אינו אלא זרוע הביצוע של הממשלה; אולם שר הביטחון לא ראה בצבא גורם מכני ללא רוח שעושה מעשיו כמכונה, אלא כבני אדם אחראים הממלאים תפקידם כייעוד־חיים מתוך ידיעה והבנה, ובעוד הלחץ של האו"ם הולך וגדול על נסיגה הזמין שר הביטחון את סגל המפקדים להעמידם על מדיניות הממשלה במאבק זה. הוא אמר להם בין השאר:

כשנסתיימו הקרבות בשבעה בנובמבר 1949 היה ברור, כי לא תמה המלאכה. היה ברור שאויבינו לא ישלימו עם התבוסה שלהם, והיה גם ברור שהם לא ישלימו עם קיומנו עוד זמן רב; והתפקיד שלנו היה: א. להכשיר את צבאנו לעמוד מול כל אחד מצבאות ערב, ואם יהיה הכרח – גם בפני כולם יחד; ב. להימנע מהתנגשות עם צבא לא־ערבי בכל האמצעים שבידינו. כאחראי לענייני הביטחון עוד מלפני קום המדינה הייתי חרד לשני הדברים גם יחד. וכשם שהיה ברור, שעלינו להיות מוכשרים לעמוד בפני כל צבאות ערב, אחרת לא תהיה לנו תקומה, כך ידענו שאסור לנו להסתבך בסכסוך צבאי עם מדינה זרה – אנגליה, רוסיה, או אמריקה וכדומה. כי בנפשנו הדבר.

במלחמת הקוממיות היה לנו נשק מסייע חשוב – השחיתות והפירוד בקרב מחנה האויבים שלנו. אבל בל שכח העובדה או הגזירה, כי זוהי גזירה היסטורית, כי אנו עם קטן, ואין עם קטן יכול להתמודד בזירה **הצבאית** עם כוחות עולמיים. אין אנו שישים לקרב גם עם עמי ערב, אבל אנו מצווים להיזהר מלהסתבך במלחמה עם כוחות זרים, זרים לאזור הזה.

יש לדעת שגם ניצחון במלחמה איננו תמיד מגדיל כוחו של העם המנצח, מפלה – ודאי לא. אבל לפעמים גם לא ניצחון.

אנגליה ניצחה בשתי מלחמות העולם, גם בראשונה וגם בשנייה, ולמרות ניצחונותיה אלה הפסידה אנגליה מאז 1914 ועד היום הזה את מעמדה כמעצמה ראשונה בעולם, שהיה לה במאה התשע־עשרה. היא נהפכה למדינה ממדרגה שנייה, לאחר שני הניצחונות המפוארים. לעומת זאת, גרמניה נוצחה בשתי מלחמות העולם ואחרי זמן לא רב שבה לאיתנה, אם כי לאחר מלחמת העולם השנייה היא נשארה מחולקת, אבל זה קרה לרגל סיבות אחרות לגמרי. וכך אנו רואים שמלחמות אינן תמיד מכריעות, וניצחונות אינם תמיד מבטיחים מטרתו של המנצח. ואשר לנו: עלינו לזכור שאנו חיים בתוך שני מעגלים. המעגל האחד של המזרח התיכון. במעגל זה, אם לא נהיה די חזקים ולא נוכל לעמוד נגד כל הצבאות של שכנינו, אנו עלולים להימחות מעל פני האדמה, אבל זה אינו המעגל היחיד שאנו חיים בו. אנו חיים גם במעגל גדול, במעגל העולם; יש עכשיו עולם אחד, אם כי לא מאוחד. העולם האחד הוא עכשיו מאוד מסוכסך, אולי יותר משהיה אי־פעם, אבל אינו מפוצל. לפנים היה העולם מפוצל ומובדל, וחלק אחד של העולם לא ידע על החלקים האחרים. סין, לדוגמה, חשבה זמן רב שהיא כל העולם. ארצות התנ"ך (שקוראים להן היום המזרח התיכון) היו עולם בפני עצמו. האימפריה הרומאית חשבה שהיא כל הארץ. עכשיו העולם הוא מסוכסך ויש ניגודים בין כוחות עולמיים, אבל זה עולם אחד. דבר שקורה היום בירושלים, או ברפיח, ידוע

כעבור חמש דקות בכל קצווי תבל, וכל העמים שותפים – לטוב ולרע, לשמחה או לפחד. האזור הזה הוא חלק של העולם הגדול, ואין דברים מוכרעים במזרח התיכון אך ורק על ידי הכוחות שבמזרח התיכון. ומאז תמה מלחמת הקוממיות חלו פה כמה שינויים. אז היו רק חמש מדינות ערביות עצמאיות חברות באו"ם. עכשיו יש 11. ולאחד־עשר קולות יש משקל יותר גדול מאשר לקול ישראלי בודד, בייחוד אם מאחורי 11 קולות אלה עומדים שבעים מיליונים, ומאחורי הקול הבודד של ישראל עומדים פחות משני מיליונים.

דבר שני השתנה מאז. הרבה עמים, בתוכם עמים באסיה, המונים עשרות ומאות מיליונים, שהיו עד אז משועבדים לכוחות זרים, בייחוד לכוחות באירופה, השתחררו והתעצמו, והם הולכים ונעשים יותר ויותר לגורם עולמי, לא רק בתוך אסיה, אלא בכל כדור הארץ. עמים אלה גילם העצמאי הוא בערך כמו הגיל של ישראל, 8 או 9 שנים.

יש עובדה שלישית, שהיא אולי ברגע זה המדאיגה ביותר. לפני מלחמת הקוממיות הצביעה רוסיה הסובייטית בעצרת האו"ם יחד עם ארצות הברית ועם עוד 33 מדינות על הקמת מדינה יהודית. ובשעת מלחמת הקוממיות ראתה רוסיה ברצון ניצחוננו על הפולשים הערבים, ואם היא לא עזרה לנו באופן ישיר, הרי לא מנעה מאיתנו עזרה על ידי אלה שהיו כפופים לה. הנשק שהיה אז בידינו בא רובו מצ'כוסלובקיה. שליטי רוסיה לא ידעו אז שבאנציקלופדיה הסובייטית החדשה שהופיעה לפני זמן לא רב יהיה כתוב, שמלחמת 1948 נגרמה על ידי האימפריאליזם האמריקני, ושמדינת ישראל היא בסיס אימפריאליסטי.

ויש לציין עוד עובדה אחת, שהתבלטה בייחוד בימים אלה: חוסר אונו של או"ם, כשאחת משתי המעצמות הגדולות בעולם – ועכשיו כידוע אלה הן ארצות הברית וברית המועצות (אם כי אולי בעוד כמה שנים תהיינה שתי מעצמות אדירות אחרות: הודו וסין) – היא נגד עמדת או"ם. כל אחד יודע איזו טרגדיה אנושית מתרחשת בימים אלה בהונגריה. המצפון של עמים נזדעזע, ובאו"ם נתקבלה החלטה על פינוי הצבא הסובייטי מארץ זרה. הוחלט לשלוח בא־כוח או"ם ומשקיפים להונגריה. החלטות אלו נשארו על הנייר, כי ברית המועצות התנגדה לביצוע החלטות או"ם.

לבסוף, יש עוד גורם אחד שאסור להתעלם ממנו. במשך תשע שנים אלה גבר הפחד מפני מלחמת עולם כפי שלא היה אף פעם, כי מעולם לא היו בידי אדם כוחות הרס כאלה שישנם עכשיו. כל עם מזדעזע כשהוא חש באפשרות או בסכנה של מלחמת עולם חדשה. והפחד הוא מוצדק.

במאבק המדיני הזה, שאנו עומדים בו, חשובה לנו השהיה. ההשהיה דרושה למען שהעולם יוכל לשקול את העניינים בקור רוח, לא מתוך היסטריה, לא מתוך פאניקה, אלא מתוך ראייה צלולה של הדברים. יש אויבים אשר לא ישנו דעתם גם אם נסביר מה שנסביר ונוכיח את צדקתנו. אני חושש שהתשובות שקיבל בולגאנין מראש ממשלת ישראל לא שינו את דעתו. שליטי רוסיה רוצים לקנות ידידות הערבים בכל מחיר, והמחיר הזול ביותר בעיניהם הוא – איבה לישראל.

בשניים בנובמבר נתקבלו ארבע החלטות. אחת ההחלטות הייתה הוצאת הכוחות הזרים ממצרים, והשנייה – חופש שיט לכול ללא הפליה. מזכיר האו"ם נשלח למצרים, וחזר עם הסכם שהכתיב לו נאצר והוא הסכים לו. בהסכם זה לא מופיע עניין חופש השיט. בו

דובר רק על פינוי הכוחות הזרים, והוגש דין־וחשבון על כך לעצרת שאישרה את הדין־וחשבון הזה. לעת עתה לא נעשה כלום בעניין חופש השיט, מאחר שאין הדבר לרצונו של השליט המצרי. דרוש לנו זמן להסביר דברים אלה לדעת הקהל בעולם החופשי. וכבר אפשר לציין שינוי לטובה בדעת הקהל בכמה ארצות. דעת הקהל בארצות הברית נשתנתה לטובתנו. כמעט כל עיתון חשוב באמריקה עומד לימיננו. הם גם מצדיקים פעולתנו בסיני וגם תומכים בתביעותינו עכשיו, אחרי מערכת סיני. אותו הדבר ניכר בהרבה ארצות של אירופה המערבית, החופשית, ובמידה פחותה, אך ניכרת, גם בארצות אמריקה הלטינית.

איני רוצה שמישהו ישלה נפשו שאנו כבר ניצחנו במאבק זה, או קרובים לניצחון. אנו עוד רחוקים ממנו, כי זהו מאבק על נפש רוב האנושות. על הבנתה, על יושרה ועל יחסה לישראל: למעמדה, לזכויותיה ולעתידה של ישראל. אבל הדבר הזה דורש זמן לא מעט, והצורך הפוליטי שלנו דורש זמן לא מעט. הצורך הפוליטי שלנו עכשיו הוא – להשהות עד כמה שאפשר גמר הנסיגה. המאבק המדיני יהיה קשה וממושך. במאבק זה נפעל על ידי הסברת צדקתנו. קיומה של ישראל וביטחונה תלויים בשני גורמים: בכוחנו ובצדקתנו. מבצע סיני הוכיח את הדבר הראשון, עלינו להוכיח עכשיו את הדבר השני – את צדקתנו. נעשה זאת במיטב יכולתנו.

כפי שסיפר ראש הממשלה לסגל המפקדים לא הסתפק המרשל בולגאנין במכתבו הראשון והתשובה הישראלית לא הניחה דעתו. ביום 15 בנובמבר שלח מכתב שני לראש ממשלת ישראל לפי הנוסח המיוחד שלו:

אדון ראש ממשלה,

מכתבך מיום 8 בנובמבר קיבלתי. מלבד זאת נמצאים אצלנו הנסחים של ההודעות הרשמיות של מנהיגי מדינת ישראל, שנעשו בימים האחרונים, המאפשרים לדון על עמדת ישראל בקשר למצב אשר נוצר בזמן הזה באזור המזרח הקרוב והתיכון. עמדת הממשלה הסובייטית בשאלת המצב באזור זה נוסחה במכתבי אליך מיום 5 בנובמבר. במידה ובמכתב התשובה שלך הינך מנסה להגן על פעולות שיזמה ישראל נגד מצרים, הנני נאלץ להשיב בקיצור על נימוקיך. במכתבך הינך טוען, כאילו פלישת הכוחות המזוינים של ישראל לטריטוריה של מצרים נבעה מהכרח להגנה עצמית, בהסתמך אגב כך על נוכחותה של איזו שהיא סכנה לישראל מצד הטריטוריה המצרית. למעשה, כפי שעל כך מדברת שורה של החלטות מועצת הביטחון, לא מדינות ערב אלא בפירוש ישראל הייתה האשמה בהתקפות מזוינות מרובות על הטריטוריה של ארצות ערב השכנות. מועצת הביטחון הביעה חרדתה העמוקה מסיבת אי־מילוי ההתחייבויות של ממשלת ישראל לפי הסכמי שביתת הנשק וקראה לממשלת ישראל למלא להבא התחייבויות אלה, באיום של שימוש בסנקציות מתאימות ביחס לישראל ולפי מגילת האו״ם. אף טענותיך כשלעצמן, כאילו ישראל יזמה התנפלות מזוינת על מצרים, עד כמה שמצד מצרים איימה, כביכול, סכנה, מראות כי ממשלת ישראל אינה רוצה להתחשב בדרישות מגילת האו״ם האוסרת למדינות חברות או״ם שימוש בכוח, והדורשת הסדר סכסוכים ביניהן אך ורק באמצעי

שלום. הממשלה הסובייטית אינה יכולה להתעלם מהעובדה כי ממשלת ישראל, לא זו בלבד שלא הלכה בעקבות קריאת העצרת הכללית של האו"ם בדבר הפסקת אש מיידית ועל הוצאת הצבאות שפלשו למצרים, אלא אף הודיעה בגלוי על התנכלויותיה האַגְּרֶסיוניסטיות ביחס למצרים, על תוכניות כיבוש וצירוף לישראל של אזור עזה, חצי־האי סיני והאיים טיראן וסנפיר במפרץ עקבה. בנאומך בפרלמנט הישראלי מ־7 בנובמבר גם כן הודעת על 'אי־קיומם' של הסכמי שביתת הנשק שנחתמו על ידי ישראל עם מדינות ערב. ראוי לתשומת לב, כי אפילו בהיותה נאלצת לקבל החלטה על הוצאת צבאה מהטריטוריה המצרית, מנסה ממשלת ישראל בכל זאת להתנות מילוי דרישות אלה בהשגת הסכמים משביעי רצון עם האו"ם ביחס לכניסת כוחות בין־לאומיים באזור תעלת סואץ, שהינה כידוע חלק בלתי־נפרד של המדינה המצרית הריבונית. כל זה נמצא בסתירה גלויה לטענה הכלולה במכתבך, כאילו מדיניות ממשלת ישראל מוכתבת על ידי 'הצימאון לשלום וצרכיה החיוניים של ישראל'. הממשלה הסובייטית משוכנעת לכן, שמדיניותה הנוכחית של ישראל המכוונת לליבוי שנאה אל הערבים ודיכוים מהווה למעשה סכנה לעניין השלום הכללי ונושאת כְּלָיָה לישראל. למעשה, כפי שהוכיחו המאורעות האחרונים, מדיניות כזו עונה רק לאינטרסים של כוחות זרים השואפים להקים מחדש סדרים קולוניאליים באזור זה, אבל לפי שכנוענו העמוק זרה לאינטרסים של כל העמים של המזרח הקרוב והתיכון, בלי יוצא מהכלל. הממשלה הסובייטית הזהירה את ממשלת ישראל ביחס לתוצאות המסוכנות לישראל במקרה של פתיחת פעולות צבאיות תוקפניות שישראל החלה בה נגד מדינות ערב. אנו מצטערים שלא שמעתם לכך. כתוצאה מהתוקפנות שישראל החלה בה נגד מצרים נהרסו ערים מצריות ונקודות מאוכלסות, נהרגו והפכו לנכים אלפי אנשים חפים, נגרם נזק לתחבורה, למסחר ולכלכלת מצרים. אבל מה השיגה ישראל? רק עיוור לא יראה כי התוקפנות לא הביאה לישראל כל טובה. התוקפנות נגד מצרים, ללא ספק, קלקלה עמדותיה הבין־לאומיות של ישראל, עוררה שנאה עמוקה של עמי ערב ועמים אחרים במזרח, הֵרֵעה יחסי ישראל עם מדינות רבות, הביאה להתהוותם של קשיים כלכליים חדשים וקשיים אחרים בארץ. הממשלה הסובייטית מקבלת לידיעתה, כי ממשלת ישראל הפסיקה את האש ולאחר מכן הודיעה על ההוצאה העתידה של צבאות ישראל מהטריטוריה המצרית. מובן מאליו כי הכוחות המזוינים של ישראל חייבים להיות מוצאים מהטריטוריה המצרית ללא שהייה. עם זאת, למטרות ייצוב המצב באזור המזרח הקרוב וחיסול תוצאות התוקפנות נגד מצרים, סבורה הממשלה הסובייטית להכרחי נקיטת אמצעים אשר יוציאו מכלל אפשרות פרובוקציות חדשות של ישראל נגד המדינות השכנות ויבטיחו שלום יציב ושקט במזרח הקרוב. הצדק תובע כמו כן, כי מצרים, כקורבן תוקפנות ללא פרובוקציה, תפוצה על ידי ישראל, וכן על ידי אנגליה וצרפת, על הנזק שנגרם לה בקשר להרס ערים מצריות ונקודות מאוכלסות, בקשר להפסקת פעולות תעלת סואץ והריסת מתקניה. אגב כך, חייבת ישראל להחזיר למצרים הרכוש שהוצא מהטריטוריה המצרית על ידי הכוחות המזוינים של ישראל שפלשו לתוכה. הכוחות הבין־לאומיים של האו"ם, אשר הסכמה להקמתם ניתנה על ידי הממשלה המצרית כנובעת מהחלטות או"ם, חייבים להיות מוצבים משני צידי קווי התיחום בין ישראל ומצרים שנקבע בהסכם שביתת הנשק. הייתי רוצה, אדון ראש ממשלה, להביע התקווה, כי ממשלת ישראל תסיק המסקנות המתאימות

מהלקחים של המאורעות האחרונים הנובעים לישראל בקשר להשתתפותה בתוקפנות נגד מצרים.

(חתום) בולגאנין.

להוד מעלתו מר ד׳ בן־גוריון ראש ממשלת ישראל״.

ראש הממשלה ענה לו ביום 17 בנובמבר כלהלן:

אדון ראש מועצת השרים,

קיבלתי איגרתך מיום 15.11.1956. טענותיך באיגרת זו מחייבות אותי להעמידך מחדש על מצב הדברים האמיתי ביחסי ישראל־מצרים, אשר הביאו למשבר הנוכחי.
עובדת היסוד הראשונית במצב היא, שעם קום ישראל ב־14 במאי 1948 פלשו צבאות מצרים ויחד איתם צבאות יתר מדינות ערב לארצנו במטרה להשמיד אותנו. ניסיון פושע זה נכשל, אם כי היינו מעטים, כי צבאנו הצעיר ידע שהוא נלחם על עצם קיומנו ועל צדק היסטורי, בשעה שהצבאות המצריים נאנסו על ידי מושליהם להילחם על דבר שלא נגע כלל לליבם. בגמר הקרבות נחתמו הסכמי שביתות נשק בינינו לבין מצרים, לבנון, ירדן וסוריה, אולם מצרים לא כיבדה התחייבותה בהסכם שביתת הנשק והמשיכה לקיים מצב מלחמה ולנהל פעולות איבה נגד ישראל עד היום הזה. שליטי מצרים שנתחלפו בינתיים מכריזים בלי הרף על רצונם להכחיד את ישראל כשרק יהיה בידם הנשק הדרוש והכוח הצבאי המספיק.
תמה אני על התעלמותך משורשים אלה של המתיחות באזורנו, והריני לקבוע עובדות הידועות לכל העולם, ושבלי ספק הן ידועות לכל פקידיך העוסקים בענייני המזרח התיכון. והעובדות הן:
1. כשהחליטה עצרת האו״ם בספטמבר 1947 על הקמת מדינה יהודית, הודיעה מצרים בראש יתר מדינות ערב, שלא תכיר בהחלטה זו ותילחם נגדה בכוח.
2. בעקבות הודעה מַמרה זו פלשה מצרים בליל 15.5.1948 למדינת ישראל יחד עם צבאות יתר מדינות ערב להכחיד את ישראל.
3. בדיוני מועצת הביטחון, שנערכו לאחר פלישה נפשעת זו, גינו נציגי ברית המועצות ואוקראינה (יחד עם נציגי שאר המדינות) את פעולת מצרים ויתר מדינות ערב על שהתקיפו את ישראל. בישיבה ה־309 של מועצת הביטחון ביום 29.5.1948 הכריז נציג ברית המועצות, מר גרומיקו, כי ׳מה שקורה בארץ־ישראל אפשר להגדיר אך ורק כמבצע צבאי שאורגן על ידי מספר מדינות נגד המדינה היהודית החדשה׳, וכי ׳המדינות שצבאותיהן פלשו התנכרו להחלטת מועצת הביטחון׳.
4. בישיבה ה־336 של מועצת הביטחון ביום 14 ביולי 1948 הצהיר נציג ברית המועצות, מר גרומיקו, כי הערבים שלחו צבאותיהם לפלוש לטריטוריה הארץ־ישראלית ולא התבייש כלל להודיע לכל העולם, כי כוונתם היא למנוע הקמת מדינה יהודית ומדינה ערבית בלתי־תלויה בארץ־ישראל.
5. בהסכם שביתת הנשק בין ישראל ומצרים שנחתם ביום 24.2.1949 נאמר במפורש, כי

מטרת ההסכם היא 'לסייע להחזרת שלום של קבע לארץ־ישראל, ושההסכם צריך להקל על המעבר מן ההפוגה הקיימת לשלום של קבע בארץ־ישראל'.

6. למרות חתימת מצרים על הסכם זה טענו שליטי הארץ הזאת, שהיא נמצאת במצב מלחמה עם ישראל.

7. הכרזה זו של מצרים עומדת בניגוד לא רק להסכם שביתת הנשק, אלא למגילת האו"ם, המחייבת כל חברות או"ם לחיות בשלום עם כל חברות או"ם כשכנים טובים ולפתור כל סכסוכים בין־לאומיים בדרכי שלום.

8. מועצת הביטחון בכינוסה ביום 1.9.1951 שללה במפורש זכות כל מדינה החתומה על הסכם שביתת הנשק לטעון שהיא עדיין צד לוחם. מצרים המרתה גם החלטה זו והוסיפה לטעון שהיא במצב מלחמה עם ישראל.

9. כאחד מאמצעי המלחמה של מצרים נגד ישראל ארגנה ממשלתה חרם כלכלי על ישראל ובאמצעי הפחדה ניסתה להשפיע על גופים כלכליים בארצות שונות לנתק כל קשר כלכלי עם ישראל.

10. בניגוד לאמנת קושטא משנת 1888 על חופש השיט לכל האומות בתעלת סואץ בימי שלום ובימי מלחמה, ומתוך הפרת החלטת מועצת הביטחון ביום 1.9.1951 על איסור מניעת חופש שיט לישראל בתעלת סואץ, הוסיפה מצרים לקיים הסגר ימי נגד מדינת ישראל בתעלה.

11. ביום 13 באוקטובר שנה זו קיבלה מועצת הביטחון החלטה פה אחד, שאסור לעשות אפליה גלויה או מוסווית נגד שום מדינה בשיט בתעלת סואץ, ומיד הודיעה שוב ממשלת מצרים, כי לא תרשה לאוניות ישראליות לעבור בתעלה.

12. ממשלת מצרים לא הצטמצמה בהסגר ימי נגד ישראל בתעלת סואץ, אלא אף הרחיבה ההסגר במשך כל השנים על מצָרי ים סוף ולא הרשתה לאוניות ישראל לשוט בים סוף מנמל אילת ואליו, בניגוד לחוק הבין־לאומי.

13. במלחמתה נגד ישראל – מתוך הפרה מתמדת של הסכם שביתת הנשק – לא הסתפקה מצרים בחרם כלכלי ובהסגר ימי המכוונים לתמוטה כלכלית של מדינתנו, אלא זה שנתיים ארגנה חבורות רוצחים ומחַבלים מיוחדות, המכונות בשם 'פדאיון', שנשלחו בהיחבא מרצועת עזה וממדבר סיני ליישובים ולכבישים שלנו ורצחו אזרחים עובדים בשדה, עוברי אורח, ילדים בבית ספר, וחיבלו בצינורות ההשקאה ובמִתקנים משקיים ביישובים.

14. בידינו נמצאות תעודות ציון לשבח לרוצחים אלה מטעם קצינים מצרים סדירים, וכן נפלו בידינו תיקי סיורים ופעולות ה'פדאיון' שהיו כפופים ליחידות סדירות של הצבא המצרי ברצועת עזה וסיני. כן יש בידינו תעודות המוכיחות זיקה אדמיניסטרטיבית של כנופיות ה'פדאיון' ליחידות צבא מצריות למשיכת נשק וציוד. למכתבי אליך מיום 8.11.1956 צירפתי עדות פוטוסטטית לקשר, אשר משום־מה התעלמת ממנה באיגרתך השנייה אליי, ואם תרצה אמציא לך פוטוסטטים נוספים המעידים על הקשר בין קבוצת מרצחים ומחבלים אלה ובין מפקד הצבא המצרי.

15. בימי משבר סואץ, כשמועצת הביטחון דנה על בעיית התעלה, הופסקו פעולות ה'פדאיון', אבל מיד אחרי גמר דיוני מועצת הביטחון ביום 13.10.1956 הגבירה מצרים הפעולה הרצחנית של ה'פדאיון', ומאות רוצחים מאומנים אלה נשלחו על ידי הפיקוד הצבאי המצרי לארצות ערב אחרות – לירדן, לסוריה וללבנון, לפעול משם נגד תושבי

ישראל ויישובי הגבול שלנו לאורך כל הגבולות שלנו בצפון, במזרח ובדרום. וכמעט יום־יום נרצחו אזרחים ישראלים שלווים העובדים בשדה, בתוכם נשים וילדים, אנשי מדע שנתכנסו למחקר ארכיאולוגי, נוסעים בדרכים – על ידי חבורות המרצחים של הרודן הצבאי המצרי; וברצועת עזה ולאורך גבולותינו על יד מדבר סיני הוצבו כוחות צבאיים מצריים אדירים, מצוידים בנשק תוקפני בכמות עצומה, להטיל אימים על ישראל ולחסל אותה בהזדמנות ראשונה.

הייתה זו חובה קדושה של ממשלתנו לנקוט באמצעי התגוננות, וזכות זו הובטחה לכל מדינה בסעיף 51 של מגילת או״ם, להבטיח חיי תושביה ולהגן על קיומה.

האם נמצא אפילו מומחה אחד במשרד החוץ או במשרד הביטחון של ממשלתך, שאינו יודע כל העובדות אשר מניתי לעיל? עובדות אלה ידועות לכל העולם.

אתה כותב במכתבך, כי בנאומי בפרלמנט הישראלי ב־7 בנובמבר הודעתי ׳על קיומם של הסכמי שביתת הנשק שנחתמו על ידי ישראל עם מדינות ערב׳. אני מצטער לציין כי קיבלת בנידון זה דין־וחשבון מסולף. אם תבקש ממזכירך את הטקסט הנכון של נאומי תמצא שאמרתי באותו נאום בכנסת: כי ישראל תשמור מצידה על הסכמי שביתת הנשק עם ארצות ערב, גם אם לא תהיינה מוכנות לשלום של קבע, כל עוד הללו ישמרו מצידן על הסכמי שביתת הנשק. מה שאמרתי בכנסת הוא, כי הסכם שביתת הנשק עם מצרים, ורק עם מצרים, ולא עם כל מדינות ערב, מת ונקבר ולא ישוב לתחייה, לאחר שהרודן המצרי התעלל בהסכם זה שנים שלמות, הפר עקרונותיו ומגמתו, הפר החלטות מועצת הביטחון ומגילת האו״ם, ועל ידי הצהרותיו החוזרות ונשנות, כי מצב מלחמה קיים בין ישראל ובין מצרים, סילף המהות והמטרה של הסכם שביתת הנשק, כי בסעיף הראשון, סעיף המפתח של ההסכם, נקבע כי הוא נחתם בכוונה להחזרת שלום של קבע. בנאומי ההוא הוספתי, כי ׳שליט מצרים ניצל ההסכם כמסך־עשן להעלים התקפות־רצח נגד תושבי ישראל וכמסווה להסגר אכזרי על ישראל ביבשה, בים ובאוויר. גמאל עבדול נאצר לא הסתפק בחבורות ה׳פדאיון׳ שאירגן בשטחים הנמצאים תחת שלטונו, אלא כונן והפעיל כנופיות אלה גם בשאר ארצות ערב נגד ישראל. הסכם שביתת הנשק נהפך באופן זה לפיקציה מזיקה ומסוכנת, שרק סייעה למזימות ההרס של הרודן המצרי. כל חזרה להסכם שביתת נשק זה – פירושה חזרה לרצח, להסגר ולהרס נגד ישראל המכוון להריסתה הסופית׳.

ובאשר להחלטת העצרת האחרונה הודענו כי הפסקנו האש, ואנו נכונים לפנות כוחותינו ממצרים כשייעשו סידורים מניחים את הדעת עם האו״ם בקשר לכוח הבין־לאומי הנזכר בהחלטת עצרת האו״ם. הודעתנו זו שרירה וקיימת.

עליי להוסיף כי הוטעית בידיעות לא נכונות באומרך, כי ׳כתוצאה מתוקפנות ישראל נהרסו ערים מצריות ונקודות מאוכלסות. נגרם נזק לתחבורה ולכלכלת מצרים׳. לא נהרסה שום עיר מצרית, ולא נפגעה על ידינו שום נקודה מאוכלסת, כי צבאנו לא עבר את התעלה, ולא היה לנו כל חלק בפעולות הצבאיות בסביבת התעלה וממערבה; לצבאנו ניתנו הוראות חמורות לא לפגוע באזרחים, וצו זה נשמר. התחבורה שסבלה כל השנים – הייתה התחבורה הישראלית, באוויר, ביבשה ובים, על ידי הסגר בלתי־חוקי של מצרים. צבאנו לא היה מעורב בפעולות שבקרבת תעלת סואץ, ואין לנו כל חלק בחסימת התעלה. ואם יש מקום לתביעת פיצויים – מגיעים לנו פיצויים על הפלישה המצרית לארצנו, על הרג אלפי

בנינו ובנותינו בתוקפנות זו, על החרם הכלכלי, על ההסגר הימי שנעשה בניגוד למגילת האו"ם ובניגוד להחלטות מועצת הביטחון, על מאות ישראלים, יהודים וערבים, שנרצחו על ידי ה'פדאיון' ועל מעשי חבלה קשים במשקינו, שנזקם מגיע למיליונים. לצערנו הרב לא חייבה עצרת האו"ם או מועצת הביטחון את מצרים לפצות אותנו על הנזקים בנפש וברכוש, שגרמה לנו הממשלה המצרית במעשי האיבה שלה, ואם יקום השלום בינינו ובין מצרים אנו מוכנים לסלוח כל פשעי העבר של שליטי מצרים.

ואני חוזר בסיום דבריי על הודעתי, כי ישראל מוכנה להסדר הסכסוך בינה ובין מצרים (וכן עם שאר מדינות ערב) בדרכי שלום בהתאם למגילת או"ם. עליי לציין בצער, כי כמה ביטויים באיגרתך לגבי ישראל אינם עשויים להתפרש על ידי שליטי ערב כעידוד להשכנת שלום באזורנו.

אני בטוח, כי אם תינתן תמיכת ברית המועצות למשא־ומתן ישיר של שלום בין ישראל ובין שכנותיה – תהא זו תרומה חשובה וממשית לחיזוק השלום במזרח התיכון ובעולם כולו.

(חתום) ד' בן־גוריון.

להוד מעלתו ראש מועצת השרים בברית המועצות.

המאבק המדיני בארצות הברית ובאו"ם מסביב לעזיבת השטחים הכבושים • דרישת ערובות ממשיות לחופש השיט במצרים • בשדר הנשיא אייזנהאואר נאמר בין השאר על סידורים שיבטיחו את גבול רצועת עזה מפני הסתננות מזוינת של המצרים וזכות מעבר חופשי במצרים

המאבק המדיני, שהחל עוד לפני שהסתיים מבצע סיני, נמשך ארבעה חודשים, מתחילת נובמבר 1956 עד ימיו הראשונים של מַרס, ובמאבק זה היו שלושה שלבים: השלב הראשון נמשך עד 11 בפברואר, ובו עמד כמעט כל העולם נגדנו בדרישה של נסיגה מעבר לקווי שביתת הנשק בלא כל תנאים. המזכיר הכללי של או"ם, מר דאג המרשילד, נקט עמדה נוקשה כלפי ישראל שכמוה לא נקט אף פעם כלפי שום מדינה ממדינות ערב, כאשר אלה סירבו לקבל החלטת העצרת או אפילו לקיים פסק דינה של מועצת הביטחון. הוא סירב בעקשנות לדון בתביעות ישראל, גם אלה שהוכרו בעצרת האו"ם, עד שצבאות ישראל ייסוגו מאחורי קווי שביתת הנשק.

ישראל הצעירה והקטנה הועמדה, אפוא, בריב קשה עם שני גורמים עולמיים, שישראל מוקירה אותם לא פחות מכל מדינה אחרת, והם: ארגון האו"ם וארצות הברית של אמריקה. והריב היה נעוץ בשאלה מוסרית נוקבת ביחסי עמים: אם ארגון האו"ם, בתמיכת ארצות הברית, ינהג באיפה ואיפה; איפה אחת כלפי מצרים הרודנית, ואיפה אחרת כלפי ישראל הדמוקרטית? אם למבקשי נפשנו יינתן לשלוח רוצחים ומחבלים, ולישראל לא יורשה לעמוד על נפשה? אם ארגון האו"ם, בעזרת ארצות הברית, יטיל עלינו עונשים מפני שאין אנו משלימים עם המוסר הכפול של השליט המצרי, הדורש מאחרים לקיים כל מה שהוא לטובתו, ומתכחש לכל הסכם דו־צדדי. ולהתחייבות בין־לאומית לטובת הזולת? הייתנו האומות המאוחדות וארצות הברית גושפנקה למשטר אפליה משווע וזדוני ביחסי עמים?

גם בוויכוח טרגי זה לא נתפסה ממשלת ישראל לגישה טוטליטרית בהערכת הזולת. היא ראתה את הצללים והחולשות של ארגון האו"ם, אבל גם העריכה החזון הגדול המקופל בהווייתו. ובריב המר והטרגי עם ממשלת ארצות הברית לא שכחה שעם גדול זה הושיט לנו יד עוזרת נאמנה לפני

קום המדינה ולאחריה, ומה שלא פחות חשוב: עם זה ביצע בקנה מידה עצום ובמשך כמה מאות שנים מעשה חלוצי אדיר של הפרחת שממה וקליטת עשרות מיליונים מהגרים מארצות שונות ומיזוגם, וגם נלחם מלחמת אחים עקובה מדם למעלה מארבע שנים למען שחרור עבדים, והקים הדמוקרטיה הגדולה והאיתנה ביותר בעולם. ובוויכוח שהתנהל בין ממשלת ישראל ובין הממשלה האמריקנית נעשה מאמץ לא לסגור הדרך להמשכת הבירורים. ויש לציין, שגם הממשל האמריקני גילה לא מעט רצון טוב וסבלנות במשך כל הזמן. אולם הלחץ האמריקני על ישראל לקיים החלטת עצרת האו״ם בדבר נסיגה לקווי שביתת הנשק נמשך בכל תוקף, ולחץ זה הופעל לא רק על ידי נציגי ארצות הברית באו״ם, אלא גם על ידי הנשיא האמריקני, גנרל אייזנהאואר בעצמו, בשורה של שדרים ומכתבים לראש ממשלת ישראל.

לא מעט הכבידה על מצבה של ישראל העובדה, כי צרפת ובריטניה חיסלו לגמרי כיבושיהן בתעלת סואץ ונשמעו בלי כל תנאי לדרישת האו״ם. שר החוץ הבריטי, מר סלוין לויד, אפילו הודיע בפרלמנט האנגלי, כי בריטניה הודיעה לאו״ם על תמיכתה בצורך להבטיח נסיגה מהירה של כוחותיה הצבאיים של ישראל.

כשנתקבלה באו״ם ההצעה הקנדית להקים כוח בין־לאומי נקבעה ועדה מייעצת על יד המזכיר הכללי מנציגי שבע מדינות: ברזיל, קנדה, ציילון, קולומביה, הודו, נורבגיה ופקיסטן. נציגי ישראל באו״ם נפגשו עם ארבעה (הרוב). בוועדה זו: עם נציגי ברזיל, נורבגיה, קולומביה וקנדה, והסבירו להם את עמדת ישראל, וגם מצאו אוזן קשבת. אבל נתברר להם כי המזכיר הכללי ממעט להתייעץ עם ועדה זו.

ב־29 בדצמבר נפגשה שרת החוץ, גולדה מאיר, עם שר החוץ האמריקני, מר דאלס. היא אמרה לו שפחות מכול אנו רוצים בהתנגשות עם ממשלת ארצות הברית או במשבר עם האו״ם, ולכן אנו מבקשים שהוא יודיע שהוא דוגל בחופש מעבר במפרץ אילת ובאי־החזרת מצרים לרצועת עזה, להשפיע על המרשילד לעכב כל שינוי בסיני ובעזה עד להסדר מוסכם, וארצות הברית תערוב לחופש השיט במצרים. דאלס התאונן על שלא נועצנו באמריקה לפני הפשיטה, זו הייתה תלונתו גם כלפי צרפת ואנגליה, ולדעתו פעולתנו בסיני המעיטה הסיכוי לתיקון העוול שנעשה לנו. הוא אינו יכול לעשות סידורים מאחורי גבו של המרשילד. הוא מסכים אומנם במידה רבה לטענות ישראל, אבל הצעותיה יש להביא לאו״ם. ממשלת ארצות הברית דוגלת בחופש השיט בסואץ, כמו כן הוא מסכים שמפרץ אילת הוא נתיב מים בין־לאומי הפתוח לשיט לכול. עזה אומנם לא הייתה מעולם שטח מצרי, אבל על פי חוזה שביתת הנשק לא הייתה כלולה גם בשטח ישראל. אולם ממשלת ישראל צריכה לתת דעתה על שלום עם שכניה. ממשלת ארצות הברית רוחשת ידידות רבה לישראל, אבל אינה רואה סוף לקשיים במזרח התיכון מבחינת יחסי ישראל־ערב. שרת החוץ הביעה צערה והשתוממות על שדאלס מתעלם מכל הניסיונות שעשתה ישראל לקראת שלום. אבל זוהי עובדה מרה, ששליטי ערב מסרבים להכיר בזכות ישראל להתקיים, והוא יודע שגם הניסיונות שנעשו על ידי הנשיא אייזנהאואר למשא־ומתן בין ישראל וערב עלו בתוהו.

במכתב שראש ממשלת ישראל שלח באחד בינואר לגנרל בידל סמית, אחד האישים הקרובים ביותר לנשיא אייזנהאואר, שהיה ראש המטה הכללי שלו במלחמת העולם השנייה, הסביר מה שקדם למבצע סיני וחייב אותו (פרטי הדברים ניתנו במכתב השני למרשל בולגאנין שהובא לעיל). הוא ציין החתירה לשלום שלא פסקה בישראל מיום היותה, המאמץ הרציני שנעשה לפני שנה על

ידי הנשיא אייזנהאואר ששלח שליח מיוחד לירושלים ולקהיר למטרה זו, ונאצר עשה ניסיון זה לאַל. ישראל מבינה שלארצות הברית יש שיקולים גלובאליים, וייתכן שאלה אינם מזדהים עם צרכיה החיוניים של עם ישראל, אבל גם למדינה קטנה יש זכות קיום, ולאזרחיה יש זכות לחיות בלי להיחבל ולהירצח על ידי כנופיות המאורגנות על ידי ממשלה שעשתה הסכם שביתת נשק עם ישראל, שבו התחייבה לא לחצות הגבול בכוח סדיר או בלתי־סדיר. אנו בטוחים שאילו הצליח שליט מצרים להשמיד אותנו היו רבים מאוד באמריקה מצטערים על כך, אבל אנו סבורים שיש לנו הזכות לחיות ולא לזכות באהדה לאחר מותנו, ואנו בטוחים, שכל מדינה אחרת שהייתה עומדת בפני סכנות ומזימות כאלה כמונו, הייתה עושה כל מה שאנחנו עשינו, וכך הייתה עושה ממשלה אמריקנית תחת הנהגת אייזנהאואר, שאיש אינו מטיל ספק בנאמנותו הכנה לשלום. "ובמידה שאני אחראי למעשה סיני – ובפועל אחראית למעשה זה כל הממשלה שלנו וכל הסיעות בכנסת, גם אלה שהן באופוזיציה, חוץ מהקומוניסטים, – איני רואה כל יסוד מוסרי להתחרט או להצטער על המעשה, והייתי חוטא להיסטוריה של עמי ולתביעת המוסר העליונה אילו לא עשיתי מה שעשיתי". רבים מידידינו שואלים: הנוכל להתקיים לאורך ימים כשאנו מוקפים שנאת שליטי ערב, ומה הסיכוי להסדר שלום?

"אנו נלחמים קשה על קיומנו כאשר לא נלחם שום עם בהיסטוריה האנושית, לא רק בתשע שנים אלה, מזמן חידוש מדינת ישראל, אלא זה אלפי שנים. היינו כאלפיים שנה פזורים בתוך עמים ששנאו ורדפו אותנו בלי הרף. היוונים והרומאים האשימו אותנו שאנחנו עם אתיאיסטי, כי לא ראו אצלנו בשום מקום פסלי האלילים. קיקרו האשים אותנו בעצלנות, מפני שפעם בשבעה ימים אנחנו לא עושים כל עבודה. לאחר התפשטות שלטון הנצרות רדפו אותנו על שלא קיבלנו הדת שיצאה מתוך היהדות. כשנולד האסלאם רדפו אותנו מפני שלא קיבלנו תורת הנביא הערבי. ואתה יודע כמוני מה עשו לנו לפני חמש־עשרה שנים. לא השמידו אותנו, אם כי כמה עמים נכחדו במשך אלפי שנים אלה מעל הזירה ההיסטורית. אנו שמרנו על קיומנו, כי האמנו בעליונות הרוח, וספר הספרים היה שמור בלבנו, ובטחנו בגאולה המובטחת לבוא, בגאולה הלאומית שלנו ובגאולה האוניברסלית של כל המין האנושי, כפי שניבאו נביאינו. ובימינו זכינו לחידוש עצמאותנו במולדת העתיקה שלנו, דבר שאין לו דוגמה, כמדומני, בהיסטוריה האנושית.

"וכשהפולשים הערבים ייווכחו שאין למוטט ולהרוס ולהשמיד את ישראל, אני בטוח שיבוא גם השלום, כי זה דרוש לערבים לא פחות מאשר לנו. ומצידנו ייעשה הכול למען קרב את השלום. אבל דרוש גם רצון טוב מצד או"ם. ויש גם בקרב הערבים שוחרי שלום, אם כי בשעה זו קולם לא נשמע. ואני משוכנע בעומק לבי שהשלום יבוא, ושיתוף הפעולה היהודי־הערבי יהיה לברכה לא רק למזרח התיכון, אלא לעולם כולו".

ראש ממשלת ישראל שוחח באותו יום גם עם שגריר ארצות הברית, מר לוסון. השגריר הגיש לראש הממשלה תזכיר, שבו הוא מנסה להוכיח שאין לבטל ההסכם באופן חד־צדדי. אבל ראש הממשלה ציין ששליט מצרים הפר ההסכם כל השנים בלי הרף, ואיש לא מיחה בידו – על ידי סירוב לשלום, על ידי ארגון חירום והסגר בסואץ ובמצרי אילת; על ידי ארגון כנופיות מחבלים ורוצחים שנשלחו לתחומי ישראל; ואשר לעזה ציין, שמעולם לא הייתה רצועה זו שטח מצרי, ולולא התערבות ארצות הברית בשנת 1948 היינו מגרשים את מצרים מרצועת עזה.

גנרל סמית, לפי דברי אבא אבן שנפגש איתו אז בוושינגטון, נתרשם מאוד מהניתוח והטיעון שבמכתבו של ראש הממשלה, והעביר העתק ממנו בלוויית דברי תמיכה והמלצה לנשיא אייזנהאואר ולדאלס, ולכמה מידידיו רבי־ההשפעה על עיצוב המדיניות של ארצות הברית.

נציג ישראל באו״ם, מר אבא אבן, הגיש תזכיר לדאלס. התזכיר קובע שישראל היא המדינה היחידה השוכנת על גדות ים התיכון וים סוף כאחד. עם כיבוש המקום ביום 3 בנובמבר 1956 נפתח המפרץ לכל העמים ללא אפליה. מבחינה משפטית מצרי טיראן הם נתיב מים בין־לאומי, היות:

1. דרכם עוברת הדרך לארבע מדינות השוכנות לחוף המפרץ.
2. זהו המעבר היחיד לחוף אילת וממנו.
3. בית הדין הבין־לאומי לצדק פסק, כי במצָרים המהווים נתיב מים המשמש יותר ממדינה אחת, יש זכויות שיט לכל המדינות, גם אם אזור המצָרים, כולו או חלקו, נתון בתחום המים הטריטוריאליים של מדינה אחת או יותר.
4. מועצת הביטחון שללה ב־1951 טענת מצרים, כי לה הזכות לבקר אוניות השטות לישראל, לבדקן או לתפסן.
5. ארצות הברית הצהירה במועצת הביטחון, כי עקרון 1951 חל גם על מפרץ עקבה (אילת).
6. בתשובה לשאלת ממשלת ארצות הברית בינואר 1950 הודיעה מצרים, כי המעבר ממצרי טיראן יישאר חופשי כבעבר – ״בהתאם לנוהג הבין־לאומי והעקרונות המופרים במשפט הבין־לאומי״.

ולכן דרש שהדיון על נסיגת ישראל משארם א־שייח׳ יידחה עד אשר תיקבענה ערובות ממשיות לחופש שיט במצרים. הדברים לא הועילו. בשניים בפברואר קיבלה שוב עצרת האו״ם שתי החלטות: בהחלטה ראשונה מובעת תרעומת על אי־ציות ישראל להשלים הפינוי ולסגת מאחורי קווי שביתת הנשק, למרות דרישות חוזרות ונשנות מצד העצרת, וישראל שוב נתבעת להשלים הפינוי בלי דיחוי נוסף. בהחלטה השנייה מכירה העצרת בין השאר (החלטה סתומה), כי הפינוי הישראלי מן ההכרח שתבוא אחריו פעולה להבטיח התקדמות לקראת השלום.

בליל 4 בפברואר מסר השגריר האמריקני לראש ממשלת ישראל איגרת מנשיא ארצות הברית, גנרל אייזנהאואר, האומר בין השאר: ״אתה יודע כמה מוקיר עמנו יחסי ידידות אמיצים עם עמך ואנחנו רוצים בהמשכת שיתוף פעולה ידידותי שיסייע להתפתחות הלאומית של ישראל. ולכן אני רואה צורך להפציר ברצינות גדולה ביותר שישראל לא תמשיך להתעלם מהחלטות או״ם, אשר בשלמותן, אני מאמין, מהוות צעד חשוב להשכין שלווה וצדק בארצך ובארצות השכנות. המשכת ההתעלמות ממשפט האומות, כפי שבוטא בהחלטות האו״ם, עלולה להביא כמעט בבטחה לתהליך נוסף באו״ם שיפגע ברצינות ביחסים שבין ישראל ובין חברות או״ם, לרבות ארצות הברית״.

ראש הממשלה אמר בתשובתו לאיגרת הנשיא אייזנהאואר, אחרי שהודה על יחסי הידידות בין שתי הארצות: ״מתוך היענותנו לפנייתך מיום 7 בנובמבר החילונו בפינוי צבאנו ממדבר סיני. צבאותינו פינו בסיני שטח של יותר מחמישים אלף קילומטר, פרט לרצועה צרה בחוף המערבי של מפרץ אילת, להבטיח חופש השיט במפרץ. הודענו לאו״ם שאין בכוונתנו להחזיק ברצועה זו, ונפנה אותה כשרק יתקבלו ערובות יעילות להמשכת חופש השיט. עליי לציין בצער, כי בנידון זה נהגו האומות המאוחדות באיפה ואיפה ביחס למצרים ולישראל. במשך 8 שנים פעלה מצרים בניגוד להסכם שביתת הנשק ומגילת האו״ם. היא הפרה החלטה מפורשת של מועצת הביטחון בשללה מאיתנו מעבר חופשי בתעלת סואץ ולא עמדה בדיבורה לחופש השיט במפרץ אילת. אני מתכוון להתחייבות החגיגית שנתנה מצרים לשגריר האמריקני בקהיר ב־28.1.1950. כל אלה

שבידם הכוח והסמכות להתערב לא עשו הצעדים הדרושים למניעת הפרות חמורות אלה של התחייבויות בין־לאומיות.

"אנו מוכנים להחזיר צבאנו משארם א־שייח' אם יובטח המשך השיט החופשי במצרים. כמו כן אנו מוכנים לפנות כוחותינו מרצועת עזה בלי דיחוי ולהניח שם רק מִנהל אזרחי ומשטרה, מתוך זיקה מתאימה לאו"ם. רק סידורים אלה יבטיחו השלום והיציבות באזור, ייתנו בידי האוכלוסין המקומיים חלק ממשי במִנהל, ידריכום לקראת קיום כלכלי עצמי ויגבירו הסיכוי של הבטחת עתיד טוב יותר לפליטים באווירה חופשית מהסתה מצרית.

"כלום אין אנו זכאים, לפי מגילת האו"ם, ככל מדינה אחרת לביטחון מהתקפות? בכל הכבוד הראוי עליי לשאול אותך, אדוני הנשיא, מדוע לא נקטה ממשלת ארצות הברית וממשלות אחרות, שתמכו בהצעות של עצרת האו"ם, בפעולה יעילה לתת לנו ביטחון כזה?

"במכתבך התייחסת לאפשרות של 'אמצעים' מצד האו"ם נגד ישראל, באשר לא קיימה במלואה החלטת העצרת. 'אמצעים' כאלה לא ננקטו נגד מצרים כאשר במשך שנים הפרה החלטות מועצת הביטחון ומגילת או"ם, ועדיין מוסיפה לעשות כך; בזמן שדעת הקהל בארצות החופשיות בעולם התחילה להכיר בצדקת עמדתנו. הייתכן הדבר שארצות הברית תיתן יד לאפליה כזו, ו'אמצעי' האו"ם יחזירו אותנו בעל־כורחנו למצב שיפקיר אותנו לרצח ולהסגר?

"אדוני הנשיא, בתורה שאנו קיבלנו זה למעלה משלושת אלפים שנה – בהר־סיני – ואשר נעשתה לנחלת האנושות, ניתן הצו שלא תהיה אפליה בין אדם לאדם ובין עם לעם. במשך אלפי שנות רדיפות לא איבד עמנו אמונתו בניצחון הסופי של צדק, שלום ואחווה אנושית. ואין להעלות על הדעת שעכשיו, לאחר שנתחדשה עצמאותנו במולדת הקדומים שלנו, ניכנע לאפליה. עמנו לא יסכים לכך לעולם – ותהיינה התוצאות אשר תהיינה.

"הינהג האו"ם באיפה אחת כלפי מצרים ובאיפה אחרת כלפי ישראל? יותר מכל אדם אחר החי בימינו, אתה, אדוני הנשיא, יש ביכולתך לסייע לשים קץ לכל מעשי האיבה ולבצר השלום בין שכנינו ובינינו.

"תרשה לי בסיום דבריי להביע לך תודתי על התעניינותך הידידותית בבריאותי, שאני מעריך מעומק ליבי.

שלך בכנות (חתום) ד' בן־גוריון".

הפעולה העצומה שנעשתה על ידי שגרירותנו בוושינגטון ומשלחתנו בעצרת האו"ם, שבראשן עמדו שרת החוץ, גולדה מאיר ואבא אבן, נתנה אותותיה בדעת הקהל האמריקנית. העיתונות, חוגי הקונגרס ואנשי רוח גילו הבנה רבה לעמדת ישראל ולצדקת מאבקה, והלחץ של דעת הקהל הביא לידי מפנה במדיניות האמריקנית, שבו החל השלב השני של מאבקנו.

ביום 11 בפברואר 1957 פרסם מזכיר המדינה, מר פוסטר דאלס, על דעת הנשיא אייזנהאואר, תזכיר שהוגש לשגריר ישראל בוושינגטון, ובו נאמר בין השאר:

> אנו מאמינים שעצרת האו"ם והמזכיר הכללי ידאגו לכך, כי כוח או"ם ייכנס לאזור זה במילוי שליחותם ויתייצבו על הגבול בין ישראל והרצועה. ואשר למפרץ אילת והגישה אליו מאמינה ארצות הברית, שהמפרץ הוא נתיב מים בין־לאומי ואין לשום אומה הזכות למנוע בכוח מעבר חופשי ובתום־לב במפרץ ובמצָרים שבמעבר. אנו מתכוונים לא רק לשימוש מסחרי אלא גם למשלחות דתיות ועולי רגל, שיש לכבד אותם במלואם.

ארצות הברית מזכירה כי ב־28 בינואר 1950 הודיע משרד החוץ המצרי לארצות הברית, כי הכיבוש המצרי של טיראן וסנפיר מכוון רק להגנת האיים מנזק או פגיעה אפשריים, וכי 'כיבוש זה אינו מכוון בשום אופן להפריע באיזה אופן שהוא מעבר בתום־לב דרך מצרי המים המפרידים בין שני האיים ובין החוף המצרי בסיני, ומכיוון שכך, הרי מעבר זה, למעשה היחיד, יישאר חופשי כמו בעבר בהתאם לנוהג הבין־לאומי ולעקרונות המוכרים במשפט הבין־לאומי'.
ואם לא תיפול הכרעה מתנגדת, למשל על ידי בית המשפט הבין־לאומי, הרי מוכנה ארצות הברית להשתמש בעצמה, ביחס לאוניות דגל ארצות הברית, בזכות של מעבר חופשי ובתום־לב ולהצטרף לאחרים, למען הבטיח הכרה כללית של זכות זו.
מובן מאליו, שהנאה מזכות מעבר חופשי ובתום־לב על ידי ישראל תהא תלויה בנסיגה מוקדמת בהתאם להחלטת האו"ם.

ממשלת ישראל דנה בכל הרצינות במסמך חשוב זה והביעה הערכתה למאמצי נשיא ארצות הברית ומזכיר המדינה בחיפוש פתרון לשתי הבעיות של השיט במצרי אילת ורצועת עזה, אולם תזכירו של מר דאלס לא הניח את דעתה של ממשלת ישראל, באשר הותנה שקודם כול ניסוג אל מאחורי קווי שביתת הנשק ברצועת עזה ונפנה את חוף מצרי אילת.

שגריר ישראל בארצות הברית, מר אבא אבן, נקרא לירושלים להתייעצות עם הממשלה, וביום 18 בפברואר שלח ראש הממשלה מכתב למר דאלס לאמור:

בשעה אחרונה זו, לפני שתים־עשרה, ולמען מנוע אי־הבנה גורלית בין שני עמנו, אני פונה אליך אישית להביא לידי דחיית הדיונים בעצרת לזמן מה ולסדר שוועדה מבאי־כוח מדינות אחדות, החופשיות מכל פנייה, תבוא בלי דיחוי לישראל, ואם יהיה צורך – גם למצרים, במטרה לנסות להגיע לסידור מוסכם של הבעיות השנויות במחלוקת בשארם א־שיך וברצועת עזה. הנסיגה בנסיבות הקיימות עלולה להיות אסון. עליי לחזור ולציין, כי זוהי מצרים הממשיכה במדיניות תוקפנית נגד ישראל מאז 15 במאי 1948, והיא מצהירה גלויות שבדעתה להתמיד במדיניות זו.

במקום דאלס ענה הנשיא, ביום 20 בפברואר, לראש הממשלה באיגרת, שבה הודיע בין השאר, כי הערב ישדר לעם האמריקני בעניין זה.
באותו שדר עמד הנשיא אייזנהאואר על 13 נקודות אלה:

1. לארצות הברית אין כל אמביציה או שאיפה באזור המזרח התיכון, אלא שכל ארץ תקיים עצמאותה ותחיה בשלום עם עצמה ועם שכנותיה.
2. ארצות הברית מכירה שהפעולה הצבאית נגד מצרים הייתה תוצאה של פרובוקציה חמורה, חוזרת ונשנית, אולם היא גם מכירה שהשימוש בכוח צבאי לפתור בעיות בין־ לאומיות אינו מתיישב עם העקרונות והמטרות של האו"ם.
3. ישראל פינתה רוב שטחי מצרים הכבושים, אבל כוחותיה עדיין עומדים מעבר לקווי שביתת הנשק, ואנו מתקרבים לרגע הגורלי שבו עלינו להכיר באחת משתי אלה: או

שאין האו"ם מסוגל להשיב את השלום על כנו באזור זה, או שהאו"ם חייב לחדש את מאמציו בכוח מוגבר להביא לידי פינוי כוחות ישראל.

4. אם ישראל תפנה מוטל על או"ם להבטיח, כי במזרח התיכון תתקיים מידה יותר גדולה של צדק והקפדה על החוק הבין־לאומי מאשר היה הדבר לפני מאורעות אוקטובר־נובמבר.
5. ארצות הברית הייתה מהיוזמות של החלטות או"ם ורצתה להבטיח על ידי כך לישראל, כי תיהנה מזכויותיה לפי הסכמי שביתת הנשק והמשפט הבין־לאומי.
6. אין לארצות הברית ואין לאו"ם הסמכות להטיל על הצדדים שינוי ניכר שנחתם ברצון הטוב של ישראל ומצרים.
7. אולם ארצות הברית, כחברה לאו"ם, תדאג לסידורים כאלה של כוח, שיבטיחו כי רצועת עזה לא תשמש עוד מקור של הסתננות מזוינת ומעשי תגמול.
8. ארצות הברית תדרוש שיתוף או"ם במִנהל הרצועה בהסכמת מצרים.
9. באשר למפרץ אילת דעת ארצות הברית היא, כי המפרץ מהווה נתיב מים בין־לאומי, וכי אין לשום מדינה הזכות למנוע מעבר חופשי בתום לב, וכי כוח או"ם צריך להישאר במצרים כדי למנוע מעשי איבה.
10. שלום וצדק הם שני צדדים של אותו מטבע. וייתכן כי משפחת העמים בעולם חטאה שלא שמה לב במידה מספקת לאמת זאת. ארצות הברית מצידה תחפש בתוקף רב פתרון לבעיות האזור בהתאם לצדק ולמשפט העמים.
11. על ארגון האו"ם להפעיל לחץ על ישראל למען תקיים החלטת הפינוי.
12. על ידי קבלת ששת העקרונות שהוחלט עליהם במועצת הביטחון, באוקטובר 1956, בעניין סואץ, התחייבה מצרים על חופש השיט בתעלה ללא אפליה.
13. בל נניח, שאם ישראל תפנה תמנע מצרים את השיט הישראלי בתעלת סואץ ובמפרץ אילת. אם, לדאבוננו, תפר מצרים אחר כך הסכם שביתת הנשק וההתחייבות הבין־לאומית, יוטל על חברת העמים לטפל בדבר בתוקף.

בתשובתו מיום 21 בפברואר הודיע ראש הממשלה לנשיא האמריקני, כי השגריר אבן חוזר לארצות הברית למחרת וימסור לממשלה האמריקנית העמדה השקולה של ממשלת ישראל. "חברי ואנוכי מעריכים את התעניינותך האישית, אדוני הנשיא, ושל המזכיר מר דאלס, ואני רוצה להבטיחך, כי רצוננו העז הוא לשתף פעולה עד קצה גבול האפשרות בחיפוש פתרון רצוי. דברי הידידות שלך יקרים בעינינו, ולאור המשקל המוסרי והמדיני הרב הכרוך בבעיה, אנו מקווים שתהא אפשרות להבהרה נוספת, אשר, אנו בטוחים, תביא לידי מוצא מהקיפאון".

תמיכת יהדות ארצות הברית בעמדת ישראל • הצהרת נציג ארצות הברית באו"ם לא התאימה לסיכום בין א' אבן ודאלס • אייזנהאואר מתקן את הדבר על ידי מכתב לראש הממשלה בו הוא מבטיח שלישראל לא תהיה סיבה להצטער על הנסיגה • ממשלת ישראל מחליטה לפנות את השטחים

השדר של נשיא אמריקה ב־20 בפברואר עשה רושם רב על דעת הקהל והקונגרס האמריקני. העיתון רב־ההשפעה "וושינגטון פוסט" פרסם למחרת שידורו של הנשיא מאמר ראשי בשם "השאנס האחרון לציית", ובו נאמר: "ישראל צריכה להבין את מלוא הרצינות של התביעה האמריקנית

לסגת מעזה ומשארם א־שייח׳. הנשיא אייזנהאואר דיבר בלילה האחרון בשם הקונגרס ובשם האדמיניסטרציה ודבריו היו מכוּוָנים לממשלת בן־גוריון לא פחות מאשר לשומעיו בארצו. ארץ זו הרחיקה לכת ככל האפשר להבטיח לישראל שזכויותיה יוגנו. אם היא תוסיף להסס (demure) היא תזיק קשה לעניינה ואולי ללא תקנה, גם בארצות הברית וגם באומות המאוחדות. יש הזכות המלאה לישראל לקבל הביטחון, כי השיט שלה במצָרי אילת לא יופר עוד על ידי מצרים. לישראל יש גם הזכות לדרוש שכוח או״ם יוצב ברצועת עזה כשהיא תיסוג ממנה. איש אינו מצפה שממשלת בן־גוריון תוותר בשמחה. ממשלה זו דואגת, כמובן מאליו, לביטחונה, וישראל טעמה כמה פרובוקציות קשות. ומשום כך יהיה זה הגיוני בהחלט, אם ישראל תישמע עכשיו לתביעה, להשמיע טענותיה בכל התוקף האפשרי. תצהיר בבהירות שאם קולונל נאצר יערוך משלוחי ׳פדאיון׳ חדשים והאו״ם אינו מבטיח הגנה מספיקה, היא תשמור לעצמה הזכות לנקוט, במצפון נקי, כל האמצעים שתראה צורך בהם למען הגנתה. דבר זה יטיל כל האחריות על או״ם ובאותו זמן ינחיל כבוד לישראל בדעת הקהל בעולם״.

באותו זמן נקטו הנשיא ומזכיר המדינה דאלס אמצעים לגייס ראשי היהדות באמריקה, והוזמנו בלושטיין, קלוצניק, ביל רוזנוַלד ועוד למר דאלס. הפגישה נתקיימה ב־21 בפברואר. המוזמנים התנו שיבואו לפגישה אם יוכלו להביע דעתם ולהתווכח עם דאלס. ואומנם, בפגישה דיברו בתוקף ובכבוד עצמי ותמכו בתביעות ישראל, וקלוצניק, נציג ארצות הברית, הכריז בפומבי, כי מדינת ישראל בדרשה ערובות היא צודקת בהחלט.

באותו יום, 21 בפברואר, נידונה השאלה בכנסת. הדיון נפתח על ידי **ראש הממשלה** שאמר בין השאר: ״אתמול שידר נשיא ארצות הברית לעם האמריקני, כי על האומות המאוחדות להפעיל ׳לחץ׳ על ישראל למען היסוג מרצועת עזה ומחוף המצָרים של מפרץ אילת. עם כל הצער הרב שהרגשתי מכמה מדברי הנשיא, אין אני יכול לשכוח אף לרגע שהנשיא אייזנהאואר אינו אך ורק בחיר האומה האמריקנית, אלא אחד האנשים הדגולים בדורנו, אשר זכה למגר את המפלצת האנושית האיומה ביותר שקמה בתולדות אדם. כאשר קיבלתי לפני שבועיים איגרת באותה הקריאה שהשמיע אתמול לעמו, היה זה בשבילי לחץ מוסרי עצום ואדיר, כי ידעתי ערכו של שולח האיגרת, ואם נאלצתי לענות לו כפי שעניתי, עשיתי זאת מתוך לחץ עוד יותר גדול אשר לחץ עליי – לחץ המצפון היהודי והאנושי שבי, לחץ הצדק שעליו נאבק עמנו והידיעה הברורה שהצדק הוא מקור כוחו ומקור קיומו של עמנו.

״הנשיא בנאומו היטיב לדרוש שעל או״ם וחבריו לעשות מעכשיו מאמץ יותר גדול להבטיח צדק ומשפט בין־לאומי. מדברים אלה משתמעת באופן ברור ההנחה, כי עד עכשיו לא מילא או״ם חובתו זו במידה מספיקה, והקורבן העיקרי היא ישראל. או״ם השלים שמונה שנים עם מעשי איבה – חרם, הסגר, רציחות – מצד שליטי מצרים נגד ישראל. העם היהודי אינו רשאי להשלים עם איפה ואיפה ביחסי עמים. האמנו ונוסיף להאמין במצפון האנושי, ואנו פונים לממשלה האמריקנית ולכל שוחרי שלום וצדק בעולם לעמוד לימיננו ולהבטיח לעם ישראל זכויותיו הבין־לאומיות: שוויון ריבונותו, שלומו וביטחונו״.

הוטל על שגרירנו באו״ם, מר אבא אבן, שהוזמן אז לארץ, לעשות מאמץ עליון בוושינגטון ובעצרת ולהפריד בין סידור עניין השיט במפרץ אילת ובין סידור רצועת עזה; להבטיח לעת עתה ענייני השיט עוד בטרם ניסוג מרצועת עזה, כי בעניני השיט תמימת־דעים איתנו ממשלת ארצות הברית. במברק שנשלח לאבן לאחר נסיעתו נתבקש להגיד לממשלה האמריקנית שישראל דורשת:

1. שאוניות ישראליות ישוטו במפרץ ויקיימו מסחר דרך אילת, כולל הבאת נפט לאילת.
2. שממשלת ארצות הברית תודיע פומבית כי היא מכירה, שאם לאחר הפינוי תפריע מצרים לשיט ישראלי במפרץ ובמצרים, תהא לישראל זכות הגנה עצמית לנקוט כל אמצעי הכוח הדרושים להבטיח חופש מעבר לאוניותיה במצרים ובמפרץ.
3. שיהיה ברור, כי ההגדרה חופשי ובתום־לב (free and innocent) כוללת גם אוניות מלחמה, היינו, שיש רשות מלאה לאוניות מלחמה ישראליות לשוט במצרים ובמפרץ.
4. במקרה שאי אפשר יהיה לקבל החלטה בעצרת האו"ם שכוח בין־לאומי יוצב בחוף המערבי של המצָרים עד להשגת השלום, תחליט העצרת שכוח ימי של האו"ם ישוט במצרים ובמפרץ עד להשגת השלום.
5. שממשלת ארצות הברית תשיג הודעות ממספר רב ככל האפשר של מדינות על משלוח אוניותיהן דרך המפרץ, ובמיוחד על סעיף 2 דלעיל.

מר אבן נפגש מיד עם שובו לארצות הברית עם דאלס ועוזריו. דאלס סיפר לו כי מתוך היענות לבקשת ראש הממשלה מתאמצת ארצות הברית לדחות הדיונים באו"ם עד 25 בפברואר.

דאלס הקשיב בתשומת לב להצעות ראש הממשלה, שמסר לו מר אבן, ולאחר התייעצות עם עוזריו הביע קורת רוח מ"התוכנית הקונסטרוקטיבית", והוא רואה בה מאמץ כן מצד ממשלת ישראל למצוא פתרון מעשי למשבר.

אבן הבריק לראש הממשלה, כי דאלס הסכים להצעות בדבר המפרץ והוא מסכים גם להפריד בין בעיית המצָרים ובעיית עזה, ומיד כשנעזוב את חוף המצרים תוכר זכותנו לחופש שיט בלי שזה יהיה תלוי בסידור ענייני רצועת עזה.

בפגישתו אחר כך עם דאג המרשילד נתקל אבן בהתנגדות עוינת. המזכיר סירב לדון על איזה סידור שהוא בלי שיופרו זכויות מצרים ברצועה לפי הסכם שביתת הנשק.

בוויכוח שנתקיים בכנסת על חליפת המכתבים בין נשיא ארצות הברית ובין ממשלת ישראל הבהיר ראש הממשלה ביום 25.2.1957, כי:

> הצבת צה"ל על חוף המצָרים לא הייתה ואינה מטרה בשבילנו. היא רק אמצעי להבטחת חופש השיט. הדבר שעליו אנו נלחמים איננו החזקת רצועת מדבר שוממה, אם כי יפה, אלא מוצא חופשי לים סוף ולאוקיינוס ההודי. אילו היינו משיגים הכרת האו"ם או הכרת המעצמות הגדולות בזכותנו להגן בכוח על השיט שלנו במצרים ובים סוף אם ייפגע בכוח, היינו רואים בכך הערובה הבטוחה ביותר לחופש השיט שלנו, בכל אופן – לתקופה ארוכה למדי.

בישיבת עצרת האו"ם ביום 28 בפברואר הציע נציג קנדה, לסטר פירסון, כי העצרת תאשר, כי אין להפריע לשיט במצרים. כוחות ישראל ייסוגו וצבא או"ם ייכנס בעקבותיהם לחוף המצרים כמו לשאר חלקי סיני. ישראל תיסוג מהרצועה, אבל מצרים לא תחזיר כוחותיה לרצועה. יתנהל משא־ומתן מזורז על העברת המִנהל האזרחי מידי ישראל. המזכ"ל ימנה נציב או"ם לעזה שיפעל בשיתוף פעולה עם מפקד כוחות או"ם. כל זה בגדר סידור ארעי. סידור סופי יהיה תלוי באו"ם.

אבא אבן נפגש באותו יום עם מזכיר המדינה דאלס וטען, כי התעקשותו של מר דאג המרשילד לפעול אך ורק במסגרת של מרות מצרית ברצועת עזה הורסת כל אפשרות לדון בבעיית הרצועה,

ולכן יש לסדר מקודם הסכם על חופש השיט במצָרים. מר דאלס ענה, שלפי שעה איננו מוכן להפריד בין בעיית המצרים ובין בעיית עזה, אבל סיפר כי בבוקר נתקיימה פגישה בין הנשיא אייזנהאואר, ראש ממשלת צרפת גי מולה, שר החוץ הצרפתי פינו ודאלס, והצרפתים העלו הצעה שלדעת ארבעתם עלולה להוליך לפתרון. הנשיא והוא סומכים ידיהם על ההצעה, אבל הוא אינו רשאי לספר מה תוכן ההצעה.

אבא אבן פנה מיד לשגרירות הצרפתית ונפגש עם פינו. פינו אמר שאין בדעת צרפת ללחוץ על ישראל שתקבל את התוכנית, אבל נראה לו שההצעה היא לטובת ישראל. התוכנית היא: בנוגע למצרים – ארצות הברית, צרפת, בריטניה ומדינות אחרות יודיעו – וההודעה אינה זקוקה לאישור ולא דורשת רוב של שני שלישים – כי יש לכל מדינה זכות חופש שיט במצרים, מאילת ולאילת, ומכירות בזכות ישראל להבטיח לעצמה זכות זו נגד כל תוקפנות בהתאם לסעיף 51 במגילת האו״ם; ברצועת עזה מקבל צבא או״ם לידיו בצורה בלעדית מלוא סמכויות השלטון הצבאי והאזרחי – לאחר שישראל תיסוג מהרצועה, ובתקופת המעבר ימלא האו״ם התפקידים הבאים: שמירת ביטחון החיים והרכוש; שירות משטרה; מינהל אזרחי יעיל; תוכנית לעזרת הפליטים ברצועה; קידום פיתוח הרצועה ותושביה. ״תקופת המעבר״ היא: התקופה בין יציאת הכוחות הישראליים לבין הסדר שלום. כשישראל תודיע בעצרת על החלטתה לפנות הרצועה – תאמר שהיא יוצאת אך ורק על יסוד ההנחות הקודמות. אמריקה תומכת בתוכנית זו.

בזאת התחילה התקופה השלישית והאחרונה במאבק הפוליטי.

ממשלת ישראל הסכימה לתוכנית זו, אם המעצמות הימיות יכריזו על קבלת תוכנית זו, גם בלי שהדבר יועמד להצבעה בעצרת האו״ם, כי החלטת העצרת זקוקה לרוב של שני שלישים, והיה ברור כי אי אפשר יהיה לגייס שני שלישים של חברי או״ם להחלטה זו.

בהשתתפות שרת החוץ, גולדה מאיר, ונציג ישראל באו״ם, אבא אבן, ובהסכמת נציגי אמריקה וצרפת הוכנה הודעה שתמסור שרת החוץ בעצרת, ואחריה יודיעו נציגי אמריקה, צרפת, קנדה, בריטניה ואחרות הודעות הזדהות. הוטל על קאבוט לודג׳, נציג אמריקה באו״ם, לדבר על כך עם מזכיר או״ם, מר דאג המרשילד.

באחד במרס, אחר הצהריים, מסרה שרת החוץ בשם ממשלת ישראל ההכרזה הבאה בעצרת האו״ם על פינוי רצועת עזה: ״בהתאם להחלטה הראשונה של העצרת ב־2 בפברואר 1957, על יסוד ההנחות הבאות: א. מיד אחרי הפינוי ייכנסו כוחות או״ם לרצועה ויקבלו לרשותם הבלעדית את השלטון האזרחי והצבאי מידי הכוח הישראלי; ב. ישראל מניחה כי האו״ם יהווה הסוכנות למילוי התפקידים שנמנו בתעודה של המזכיר הכללי, והיינו: שמירת ביטחון החיים והרכוש; שירות המשטרה; מִנהל אזרחי יעיל; תוכנית לעזרת הפליטים ברצועה; קידום פיתוח הרצועה ותושביה; ג. ישראל גם מניחה שהאחריות הנ״ל של האו״ם תתקיים בתקופת המעבר של פינוי כוחות ישראל עד סידור של שלום בהקדם האפשרי או הסכם סופי על עתיד רצועת עזה; כמו כן מוכנה ישראל לפנות חוף מצָרי אילת בהתאם להחלטת העצרת השנייה ביום 2 בפברואר על כניסת כוחות או״ם כשרק יפנו כוחות ישראל השטח. התפקיד הראשי של כוחות או״ם פה הוא למנוע כל פעולה מלחמתית, ויובטח חופש השיט לאוניות ישראל ולאוניות כל העמים – לאחר יציאת הכוחות הישראליים. מי המצָרים של אילת הם מים בין־לאומיים, ואין לשום אומה הזכות למנוע מעבר חופשי ובתום לב דרך המצָרים. ישראל, כמדינת חוף, תאפשר ברצון לאוניות של כל העמים גישה חופשית למפרץ אילת וממנו, וקיבלנו בשביעות רצון הבטחות ממעצמות ימיות ראשיות שהן מצפות לזרם חופשי של אוניות במפרץ אילת. כל הפרעה בכוח

מזוין לשיט אוניות ישראליות במצרי אילת תיראה בעיני ישראל כמעשה תוקפני המזכה אותה להתגוננות בכוח, בהתאם לסעיף 51 במגילת האו"ם. בנאום פומבי בעשרים בפברואר הודיע הנשיא אייזנהאואר: 'אין אנו מניחים, כי לאחר הפינוי הישראלי תוסיף מצרים להפריע לשיט הישראלי בתעלת סואץ או במפרץ אילת'. הצהרה זו השפיעה לא מעט על ממשלתי במסירת הודעתי היום. ישראל מוכנה לפנות כוחותיה מחוף המצרים מתוך ביטחון שיתמיד חופש שיט לאוניות ישראליות ובין־לאומיות במצרי אילת ובמפרצה".

אחרי הודעת שרת החוץ מסר נציג ארצות הברית, קאבוט לודג', ההצהרה בשם ממשלת ארצות הברית. דבריו לא התאימו לסיכום שנעשה בשיחה שבין מר אבן ומר דאלס. לעומת זאת נשמעו הצהרות מעודדות מנציגי ארגנטינה, הפיליפינים וספרד. נאום מצוין נשמע מפי השגריר הצרפתי ז'ורז' פיקו.

אבא אבן נפגש עם מזכיר המדינה דאלס וציין הסטיות שהיו בנאומו של קאבוט לודג' מההסכם שנתקבל לפני הודעת שרת החוץ, וסטיות אלה הטילו מבוכה בממשלת ישראל ועמה. לאחר בירורים והתייעצויות הודיע מר דאלס, כי הנשיא אייזנהאואר ישלח מכתב לראש ממשלת ישראל, שיתפרסם באותו ערב – זה היה ביום 2 במרס – ובו ייאמר, כי ההנחות והתקוות שהביעה שרת החוץ בנאומה מתקבלות על הדעת והנשיא מבטיח שארצות הברית תפעל להגשמתן.

המכתב הוברק מיד לארץ וזוהי לשונו:

ראש הממשלה היקר,

שמחתי מאוד על החלטת ממשלתך לסגת במהירות ונסיגה מלאה אל מאחורי קווי שביתת הנשק, כפי שקבעה שרת החוץ שלך בנאומה אתמול בעצרת הכללית. הנני מביע את התקווה כי ביצוע הנסיגה יתקדם במהירות המקסימלית. יודע אני כי החלטה זו לא הייתה קלה. אולם אני מאמין כי לא תהיה לישראל כל סיבה להצטער אחרי שתפעל בהתאם להרגשה התקיפה של העֵדה העולמית, כפי שבאה לידי ביטוי בהחלטות שונות של או"ם ביחס לנסיגה.

תמיד הייתה ההשקפה של ממשלה זו, כי אחרי הנסיגה יש לעשות מאמץ מיוחד על ידי כל האומות, כדי ליצור באזור תנאים שיהיו יציבים יותר, שקטים יותר, ועשויים להוליך לרווחה כללית מאשר אלה ששררו לפני כן.

העצרת הכללית של או"ם כבר קיבלה החלטה שצריכה להוליך לעתיד טוב יותר. התקוות והציפיות המתבססות על כך באו לידי ביטוי על ידי שרת החוץ שלך ועל ידי אחרים. סבורני, שיש יסוד לתקוות ולציפיות הכלל, וברצוני שתדע כי ארצות הברית, כידידת כל המדינות באזור וכחברה לויאלית של או"ם, תשתדל שתקוות כאלה לא יהיו תקוות־שווא.

הנני, ראש הממשלה היקר,

בכנות,

דוייט אייזנהאואר.

בהתקבל המכתב בירושלים נקראה ישיבת הממשלה בערב, וראש הממשלה הציע לפנות את רצועת עזה. ברוב גדול נתקבלה החלטה חיובית. שר הביטחון כינס גם המטה הכללי של הצבא והסביר, כי המאבק המדיני הגיע לקיצו. המטרה העיקרית הושגה: חופש השיט במצרי אילת

ודרך ים סוף לאוקיינוס ההודי, והכנסת כוח או״ם, לא בגבולנו, להבטיח חופש השיט והשקט ברצועת עזה.

ראש הממשלה שלח איגרת זו בתשובה למכתבו של נשיא ארצות הברית ביום 8 במרס:

אדוני הנשיא היקר,

עכשיו, לאחר שפינינו כל מדבר סיני, כאשר הבטחתי לך במכתבי מיום 8 בנובמבר, וכתוספת גם את רצועת עזה, שלפי הכרתי העמוקה לא היינו צריכים לפנות, גם מטעמים פוליטיים וגם מטעמי ביטחון, תרשה לי להגיד לך שעשינו זאת במידה רבה בתוקף מכתבך מיום 2 במַרס, שבו הבעת אמונתך כי ׳לישראל לא תהיה כל סיבה להצטער׳ על פעולתה, וכי ׳הציפיות והתקוות׳ שהביעה שרת החוץ ׳לא יהיו תקוות־שווא׳. איני צריך להגיד לך כמה אנו מעריכים המשכתה והעמקתה של הידידות בין ארצות הברית וישראל, ומה גדולה ההוקרה שכולנו, ואני באופן מיוחד, רוחשים לאישיותך האצילה והמוסרית. עליי להגיד לך מדוע היה קשה לנו, כפי שציינת במכתבך, לפנות רצועת עזה. במשך ארבעת החודשים שעברו היו תושבי הכפרים בדרום ובנגב יכולים לחיות, בפעם הראשונה אחרי שמונה שנים, בשלווה, בדעתם כי רימונים לא יושלכו לבתיהם בלילות ולא יירו ממארב בלכתם לעבד שדותיהם ביום. חלוצים אלה הם דגולי הנוער שלנו, אשר נטשו משפחותיהם האמידות בחיפה ובתל־אביב, הפסיקו לימודיהם בבתי ספר גבוהים והלכו להתיישב בסְפָר וסיכנו חייהם למען אַכלס השממה. תבין, אפוא, מדוע מאתמול לבנו דואב ושלוות מתיישבינו נתערערה. חרדתנו גדולה בייחוד, באשר המזכיר הכללי, מתוך פירושים פורמליסטיים משלו, עלול לנסות להחזיר את המצרים לעזה, שמעולם לא הייתה שייכת להם. אולם סמכנו על העמדה שבאה לידי ביטוי במכתבך, ועל אמונתך כי הציפיות והתקוות שהובעו על ידי שרת החוץ שלנו לא יהיו לשווא.

אני מאמין שלא תהיה לנו סיבה, כפי שכתבת במכתבך, להצטער.

אני גם מאמין שההצהרות שלך ושל מזכיר המדינה שלך, מר ג׳ון פוסטר דאלס, על אילת ומצרי טיראן יהיו בעתיד הקרוב למציאות מתמידה.

היה בטוח, אדוני הנשיא, שאנו מצדנו נשתף פעולה במלוא המידה עם מאמציך להביא שלום לאזורנו לטובת כל עמיו ולמען שלום העולם.

במיטב האיחולים,
שלך בכנות,
ד׳ בן־גוריון

יש לציין שממשלת צרפת הייתה הבולטת והבהירה ביותר בהודעותיה בעצרת האו״ם על מצרי אילת ורצועת עזה. היא הודיעה כי יש בדעתה להשתמש ביעילות בזכות השיט החופשי במפרץ אילת ובמצרי טיראן. היא משוכנעת כי כל הפרעה למעבר חופשי היא עבירה על המשפט הבין־לאומי ותיתן משום כך אפשרות לנקוט אמצעים המורשים בסעיף 51 של מגילת האו״ם. בהקשר זה מדגישה ממשלת צרפת, שלפי הכרתה אין שום מדינה חופית במפרץ אילת נמצאת במצב לוחמוּת עם כל מדינה חופית אחרת, ובהקשר זה מעמדה של ישראל הוא בהתאם גמור למשפט הבין־לאומי.

יתר על כן: ממשלת צרפת הייתה סבורה, כי החלטה ב׳ שנתקבלה בעצרת האו״ם ביום ב׳ בפברואר 1957, כמו כן הדין־וחשבון של מזכיר האו״ם מיום 22 בפברואר 1957, מטילים שליחות על כוחות האו״ם לתפוס, מיד עם נסיגת צבאות ישראל, את העמדות התפוסות עכשיו על ידי צבאות אלה לאורך מפרץ אילת ולהישאר שם עד שהסדר בין שני הצדדים או הסכם בין־לאומי הקובע שיטת השיט במים חופשיים אלה, ימנע כל סיכון לנקיטת אמצעי לוחמוּת. ממשלת צרפת הייתה סבורה, כפי שהציע מזכיר האו״ם בדין־וחשבון שלו, שכוחות או״ם יקבלו לידם תפקידי המְנהל, המבוצעים עכשיו על ידי כוחות ישראל ברצועת עזה.

נציג בריטניה חָלק בעצרת על דעתו של קרישנה מנון, נציג הודו בעצרת, כי המצָרים הם מים פנימיים כמו הפיורדים בנורבגיה או נהר הודסון בארצות הברית. מצרים אלה ציין בא־כוח אנגליה בעצרת, חוצים ארבע מדינות, ולכל העמים יש חופש שיט בין־לאומי; ולכן ההנחות והציפיות של ממשלת ישראל ביחס לרצועת עזה מתקבלות על הדעת. ברוח צרפת ואנגליה דיברו גם נציגי אוסטרליה, ניו זילנד, קנדה, בלגיה, הולנד ועוד.

במוסרו על החלטת הממשלה והדיון בעצרת עמד ראש הממשלה בכנסת, ביום 7.3.1957, על השלילה והחיוב שבה, וציין כי למרות כל ההצהרות אין ביטחון מוחלט שהמצרים לא יחזרו או לא יוחזרו לרצועת עזה כמְנהל אזרחי או ככוח צבאי בהישענם, כביכול, על הסכם שביתת הנשק, שלדעת ממשלת ישראל אינו קיים כל עוד מצרים תובעת לעצמה זכות צד לוחם. אבל הוא הדגיש, שרצועת עזה בכל משטר ובכל מְנהל היא מקור פורענויות כל עוד לא יושבו הפליטים בארץ אחרת. ״מי שמדבר על רצועת עזה בלי לראות כל הסבך והסכנות הכרוכים בהרכב האוכלוסים ברצועה זו – חי בגן עדן של שוטים. ואשר למצרים״, ציין ראש הממשלה, ״אין החלטה מפורשת של העצרת שכוח או״ם חייב להישאר עד הסדר שלום, ורק הוועדה המייעצת שעל יד המזכיר הכללי של או״ם, שכל הצעה על נסיגת כוחות או״ם מהמצרים צריכה תחילה לבוא לפניה, כפי שהתחייב המזכיר הכללי בתזכיר שפורסם ביום 26 בפברואר 1957 – יכולה להחליט שבלי הוראה מפורשת של האו״ם אין להזיז כוח האו״ם ולהחליפו בכוח מצרי. לעומת זאת יש הכרזת כל המדינות הימיות הראשיות, פרט לברית המועצות, כי המפרץ והמצרים הם נתיב מים בין־לאומי, ויש בהם חופש שיט לכל העמים, וכולן רשמו לפניהן הודעתנו, שאם זכותנו לשיט חופשי תופר בכוח – יש זכות לישראל להגן על השיט בכוח לפי סעיף 51 של מגילת האו״ם״.

גם בכנסת וגם בממשלה היו חברים שהתנגדו לפינוי רצועת עזה ושארם א־שיך, אבל הם התעלמו משתי מסקנות שהיו כרוכות בדחיית הצעת צרפת וקנדה:

1. אילו נשאר צבאנו בשארם א־שייח׳ הייתה לנו זכות מופשטת לשיט חופשי, אבל השיט עצמו לא היה קיים במצב של נידוי כללי של ישראל מצד כל האומות, כי שום אונייה של אומה זרה לא הייתה באה לאילת, והנפט שהתכוונו להזרים מאילת לחיפה לא היה מגיע לנמל הדרומי שלנו. אולם בעקבות הפינוי היינו יכולים לאחר מבצע סיני וגמר המאבק המדיני בתחילת מַרס 1957 להניח צינור שמעביר נפט המובא לאילת לבתי הזיקוק בחיפה.

2. היינו מסכנים אפשרות ציודו של צה״ל בעתיד, לאחר שהיינו דוחים הצעת הסידור של המעצמה הידידותית ביותר, שהייתה מוכנה לספק וגם סיפקה לצה״ל הציוד החיוני בשעת סכנה, שבלעדיו לא היה מבצע סיני אפשרי כלל וכלל.

ואשר לרצועת עזה – הועמדנו בפני הברירה: קליטת מאות אלפים עולים נוספים, או קבלת העול של שלוש מאות אלף תושבי הרצועה, שמאתיים אלף מהם הם פליטים.

אילו לא הייתה ממשלת ישראל מעיזה לקבל הכרעה גורלית מתוך ראיית הצרכים העליונים של המדינה בטווח רחוק, וגם בדעתה שהחלטתה אינה פופולרית, לא הייתה ראויה לשאת באחריות הכבדה שהעם הטיל עליה. ולכן אמר ראש הממשלה בסוף סקירתו על מסע סיני והמאבק המדיני שלאחריו, שנמסרה לכנסת ביום 2.4.1957: "לא פחות משאני גאה, יחד עם כל יהודי, על מסע סיני, אני גאה על אומץ הלב האזרחי שגילתה הממשלה הזאת לקבל החלטה בלתי־פופולרית, אבל החלטה נבונה, מועילה ונאמנה, אשר תעמוד בהיסטוריה היהודית כאחת התחנות המכריעות בהתעצמות המתמדת של מדינת ישראל מאז היווסדה מחדש ועד היום הזה".

סלילת כביש באר־שבע־אילת מקשרת בין הים התיכון וים סוף
• הונח צינור נפט של 16 אינטש מבאר־שבע לחיפה

מה שלא עשתה החלטת מועצת הביטחון על חופש השיט במצרי אילת עשו הצהרות המעצמות הימיות (פרט לברית המועצות): חופש השיט נתקיים יותר מעשר שנים להלכה ולמעשה, אם כי לא היה ביטחון מוחלט שהוא לא יופר. בשנה הראשונה לאחר מערכת סיני הגיעו לאילת 30 אוניות שיבואן הכיל 23,680 טונות, והפליגו מאילת 28 אוניות ויצואן הכיל 19,810 טונות. נוסף על כך הגיעו 27 מְכליות שהביאו לישראל 429,857 טונות דלק. בשנת 1958 הגיעו לאילת 35 אוניות עם יבוא של 28,124 טונות, והפליגו 35 אוניות עם יצוא של 28,012 טונות. גם באו מכליות שהביאו 1,081,585 טונות דלק. בשנת 1960 הגיעו 56 אוניות (בשנת 1959 רק 42); בשנת 1961 הגיעו לאילת 76 אוניות; בשנת 1962 — 93 אוניות; בשנת 1963 — 59 אוניות; בשנת 1964 — 57 אוניות; בשנת 1965 — 54 אוניות; בשנת 1966 — 51 אוניות; בשנת 1967 — 66 אוניות. מאז הגיע צה"ל לאילת במרס 1949 עד מסע סיני בסוף אוקטובר 1956, במשך שבע וחצי שנים, עגנו באילת רק עשר אוניות בנפח כללי של 60,000 טונות.

בסיום מערכת סיני נסלל כביש באר־שבע־אילת, ושני ימי ארצנו נקשרו ברשת כבישים. באפריל 1957 הונח צינור הנפט הראשון מאילת ועד באר־שבע ברוחב של 8 אינטשים, ובאוגוסט 1958 הונח צינור נפט מורחב של 16 אינטש מבאר־שבע עד חיפה, ובספטמבר 1960 הופעל צינור זה, ומאז זורם נפט מאילת לבתי הזיקוק בחיפה.

אולם חופש השיט, שאופשר הודות למערכת סיני, נודעת לו משמעות יותר גדולה. הנגב תופס 60 אחוז משטחה של מדינת ישראל, ואם כי מאז ומעולם היה זה מדבר שממה ברובו הגדול, יש לו יתרון גיאו־פוליטי אחד שאין לשער ערכו הכלכלי בשביל מדינת ישראל. הוא נמצא בצומת של שלוש יבשות: אירופה, אסיה ואפריקה, ודרך מפרץ אילת וים סוף יש לו גישה ישרה וקצרה ביותר לשתי היבשות המפגרות, אסיה ואפריקה, המכילות יותר משישים אחוז של המין האנושי. קרבה גיאוגרפית זו לשתי יבשות אלו מקנה לנגב בעתיד ערך כלכלי עצום, ואולי מכריע, למדינת ישראל. לא רק בימי שלטון התורכים (שנמשך ארבע מאות שנה), אלא גם בימי שלטון המנדט הבריטי נחשב הנגב למדבר עקר שיש בו מקום רק למספר שבטים נוודים פרימיטיביים.

הבריטים שלטו למעשה משנת 1882 במצרים ועל ידי כך גם בתעלת סואץ — המעבר הישיר היחיד מאירופה לאסיה, אם כי תעלה זו נחפרה בכסף צרפתי וביוזמתו של מהנדס צרפתי בשם פרדיננד דה־לספס, והושלמה בשנת 1869 למרות ניסיונות של הפרעה מצד בריטניה.

המלך שלמה היה הראשון במלכי ישראל שדאג להגדיל סחר החוץ של ארצו ומפני כך הכיר בחשיבותו של מפרץ אילת, הפותח דרך בים לארצות אסיה (מלכים א ט, 26; דברי הימים ב ח, 17).

השימוש במפרץ אילת נתאפשר על ידי כיבוש ארץ אדום על ידי המלך דויד (שמואל ב ח, 14; דברי הימים א יח, 12–13). אולם שלטון ישראל באדום ובאילת לא האריך ימים. בימי יורם בן יהושפט מרד אדום ונכבש שוב רק בימי המלך אמציה (מלכים ב ח, 22), ובנו עוזיהו, מגדולי מלכי יהודה, "בָּנָה אֶת אֵילוֹת, וַיְשִׁיבֶהָ לִיהוּדָה" (דברי הימים ב כו, 2), אולם במלוך נכדו, אחז בן יותם, "הֵשִׁיב רְצִין מֶלֶךְ אֲרָם אֶת אֵילַת לַאֲרָם, וַיְנַשֵּׁל אֶת הַיְהוּדִים, מֵאֵילוֹת, וַאֲדֹמִים בָּאוּ אֵילַת וַיֵּשְׁבוּ שָׁם עַד הַיּוֹם הַזֶּה" (מלכים ב טז, 6). צה"ל בימינו תיקן את הפסוק האחרון; לאחר חתימת הסכם שביתת הנשק עם מצרים (ביום 24.2.1949) קיבל צה"ל הוראה משר הביטחון לשחרר את כל הנגב הדרומי (שהיה תפוס בידי הלגיון הערבי), ובעשרה במַרס הגיע צה"ל למפרץ אילת (אז נקרא המקום בשם אום־רשרש), ושם היו רק שלוש חושות של משטרת פלשתינה (א"י) מימי הבריטים, ונבנתה מאז אילת המחודשת.